

Hüccetü'l - İslâm
İMAM GAZÂLÎ
İHYÂU
ULÛMİ'D - DÎN

Tercüme
Ahmet SERDAROĞLU

BEDİR YAYINEVİ

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr,
Âlm-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kalmarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han,
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstânbûl

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Bismillâhirrahmanirrahîm

(Rahman ve Rahîm olan Allahu Teâlâ'nın ismiyle başlarım)

MUKADDİME

İlk olarak, her ne kadar büyüklüğünün hakkı karşısında çok küçük düşerse de, her hamd edenin hamdi gibi, ben de Allahu Teâlâ'ya dâimâ ve sonsuz hamdler ederim.

İkinci olarak, diğer peygamberler de dâhil olmak üzere, son Resûlüne salât u selâm ederim.

Üçüncü olarak, te'lîfine azm etmiş olduğum İhyâu 'Ulûmi'd-dîn kitâbını yazmakta Allahu Teâlâ'dan hayır ve yardım dilerim.

Dördüncü olarak, ey levm ediciler arasında en ziyâde taşkınlık gösteren; gâfil ve dalgın münkirler arasında inkâr ve yermekte aşırı giden çekiştirici! Bir ân önce senin taaccübüne [kendini beğenmene] son vermek isterim.

Gerçekten, dilimden sükût düğümünü çözüp konuşma gerdanlığını boynuma geçirten ve beni konuşmaya sevk eden husûs, senin, cehâleti beğenip bâtıla yardımdaki inâdın ve açık gerçeği görmemekte direnmen ile sâhib-i şer'at Peygamber Efendimizin, (S.A.), haklarında :

«أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَمْ يَنْفَعَهُ اللَّهُ يَعْلَمُهُ»

«Kıyâmet gününde, en ağır azâbı görececek olan, Allahu Teâlâ'nın, ilminden kendisini faydanlandırmadığı âlimlerdir.» (1)

buyurduğu kimselerden ayrılarak, her ne kadar tamâmını telâfi mümkün değilse de, ömründen boşa geçen bâzı eksikleri tedârik etmek, kalbini ıslâh, nefsini tezkiye gibi, Hak Teâlâ'nın emrettiği kul-

(1) Taberânî «Sagîr» inde, Beyhâkî «Şu'abü'l-İman» da Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

luk mertebesine yükselebilmek ümidi ile halkın merâsiminden azıcık ayrılmayı tercih ve bu merâsimlerden bir parça uzaklaşarak ilminin mûcibiyle amel etmek isteyenleri ayıplaman olmuştur.

Ömrüme yemin ederim ki, inkârda direnmenin tek sebebi, cemm-i gafîri kaplayıp ekseriyette olan bir hastalıktan başka bir şey değildir. Bu hastalık, dâvânın sonunu düşünmekteki kusûr ile, büyüklüğünü ve ehemmiyetini idrâk etmemek, dünyânın arkada kalıp âhiretin bize yöneldiğini, ecelin yaklaştığını, yolculuğun uzun, azığın az, tehlikenin büyük, yolun kapalı bulunduğunu, Allah için olmayan ilmi ve ameli, hakikî sarraf olan Hak Teâlâ'nın reddedeceğini, büyük tehlikeler ile, rehber ve yoldaşsız âhiret yoluna girmenin çok güç olacağını bilmemektendir.

Hak yolunun kılavuzları, peygamberlerin vârisi olan hakikî âlimlerdir. Halbuki bu zamânda böyle âlimler hemen hemen kalmadı. Ancak taklidcileri kaldı. Onlara da Şeytân nüfûz ederek çoklarını azdırdı ve her biri maddî menfaat sevdâsına kapıldı. Bu sebebden ma'rûf [iyilik] münker [fenâlık]; münker [fenâlık] ma'rûf [iyilik] sanıldı. Hattâ dinin alâmeti bile gölgede kaybolarak hidâyet ışığı yer-yüzünden kalktı. Böylece ilmi, insânlara, yalnız kargaşalık çıkaran âdî kimselerin arasını bulmakta Kadî'ların baş vurduğu fetvâ hükümlerinden veyâ kendini beğenenlerin hasımlarını ilzâm ve onlara karşı üstünlüklerini i'lân için büründükleri cedel'den, veyâhut avam tabakasını aldatmak için vâizlerin muzahref [yaldızlı] secî'li sözlerinden ibâret imiş gibi göstermeğe çalıştılar.

Çünkü harâmı avlamak ve bunun için şebeke kurmakta bu üç şeyden başka çâre bulamadılar.

Allahu Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerim'de, fıkıh, hikmet, ilim, ziyâ, nûr, hidâyet ve rüşd diye adlandırdığı, Selef-i sâlihîn'in [İlk İslâm büyükleri] tâkib ettikleri âhiret yolu ilmi, insânlar arasından dürülüp kaldırıldı ve tamâmen unutuldu.

Vaktâ ki bu hâl, din nâmına zararlı bir gedik ve karanlığa götüren korkunç bir tehlike oldu, dinî ilimleri yaşatmak, ilk imâmların yollarını açıklamak, İslâm büyükleri ve Peygamberimiz katında faydalı olan ilimleri anlatmak için bu kitâbı yazmayı mühim bir vazife bildim.

ESERİN TERTİBİ

Kitâbı dört Rub'a [cilde] ayırdım :

Birinci rub' : İbâdât : İkinci rub' : Âdât : Üçüncü rub' : Mühlikât : Dördüncü rub' da : Münciyât 'tır.

En önde ilim geldiği için hepsinin başına Kitâbu'l-ilm'i koydum. Gâyem, Allahu Teâlâ'ya kulluk sayılan ve Resûl'ü vâsıtasıyla bizlerden istenen ilm'in, hangisi olduğunu anlatmaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz (S.A.) :

« طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ »

«İlim öğrenmek, her müslümâna farzdır.» (2)

buyurmuştur. Diğer gâyet faydalı ilmi zararından, ayırmaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz (S.A.) :

« نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ »

«Faydasız ilimden Allah'a sığınırız.» (3) buyurmuştur.

Yine bunun gibi, zamâne insânlarının, nasıl ilm'in özünü bırakıp kabuğu ile yetindiklerini ve serâbın sahte parlaklığına aldanarak nasıl doğru yoldan ayrıldıklarını ortaya koymaktır.

1 inci RUB' (RUB'U'L-İBÂDÂT) 10 KİTÂBI İHTİVÂ EDER :

1 — İlim, 2 — Akaaid kaaideleri, 3 — Tahâretin sırları, 4 — Namâzın sırları, 5 — Zekât'ın sırları, 6 — Oruc'un sırları, 7 — Hacc'ın sırları, 8 — Kur'ân okumanın âdâbı, 9 — Zikr ve duâ, 10 — Çeşitli vakitlerde okunacak evrâdın tertîbi kitâbları.

2 nci RUB' (RUB'U'L-ÂDÂT) 10 KİTÂBI İHTİVÂ EDER :

1 — Yemek âdâbı, 2 — Nikâh âdâbı, 3 — Kazanç hükümleri, 4 — Helâl ve harâm, 5 — İnsânlar ile hoş geçinme ve konuşma âdâbı, 6 — Uzlet, 7 — Yolculuk âdâbı, 8 — Semâ' ve vecd, 9 — Emr-i ma'rûf, nehy-i münker [İylikleri emredip fenâlıklardan men' etmek], 10 — Geçim âdâbı ve Peygamberlik ahlâkı kitâbları.

3 üncü RUB' (RUB'U'L-MÜHLİKÂT) 10 KİTÂBI İHTİVÂ EDER :

1 — Kalbin acâib hâllerini açıklamak, 2 — Riyâzet, 3 — İki şehvetin: Mîde ve cinsî münâsebet düşkünlüğünün tehlikeleri, 4 — Dilin âfetleri, 5 — Gazab [Öfke], hıkd [kin] ve hased [çekememezlik] âfetleri, 6 — Dünyânın zemmi, 7 — Servet ve cimriliğin zemmi, 8 —

(2) İbn Mâce, Enes'den rivâyet etmiştir. Ayrıca İmam Ahmed ve İmam Beyhaki.

(3) İbn Mâce, Câbir'den rivâyet etmiştir.

Riyâ ve rütbe ile mevkîe düşkünlüğün zemmi, 9 — Kibir ve ucb'un zemmi, 10 — Gurûrun zemmi kitâbları.

4 üncü RUB' (RUB'U'L-MÜNCİYÂT) DA 10 KİTÂBI İHTİVÂ EDER :

1 — Tевbe, 2 — Sabr ve şükr, 3 — Havf ve recâ [Korku ve ümîd], 4 — Fakr ve zühd, 5 — Tevekkül [Allah'a bağlanmak] ve Tevhîd, 6 — Muhabbet, şavk [şiddetli istek], üns [buluşmak, anlaşmak] ve rızâ, 7 — Niyyet, sıdk [doğruluk] ve ihlâs, 8 — Murâkabe ve muhâsebe, 9 — Tefekkür, 10 — Ölümü hâtırlama kitâbları.

RUB'U'L-İBÂDÂT'da, fıkıh kitâblarında ihmâl edilen, ibâdetin gizli kalan edeblerini, sünnetlerindeki incelikleri ve mânâların gizliliklerini anlatacak ve açıklayacağım. İlmiyle amel edenler bunlara şiddetle muhtâttır; bunları bilmeyenler âhiret âlimi sayılamaz.

RUB'U'L-ÂDÂT'da, insânlar arasında cereyân eden muâmelâtın derinlik ve gizlilikleriyle yollarının inceliklerini ve muâmelâtta kaçınılması gereken tehlikeleri, en ehemmiyetsizlerine varıncaya kadar anlatacağım ki, hiç bir Müslümân bunlardan müstağni kalamaz.

RUB'U'L-MÜHLİKÂT'da, Kur'ân-ı Kerim'de yasak edilen kötü hûyları, nefis ile kalbi bunlardan temizlemeyi ve bu kötü hûyların her birinin ayrı ayrı ta'rifini, sonra doğuş sebeblerini, sonra bunların sebep olduğu âfetleri, teşhîs ve alâmetlerini, tedâvi ve kurtuluş çârelerini, Âyât-ı kerime, Ehâdis-i şerife ve Selef-i sâlihînin bize ulaşan hâllerine dayanarak anlatacağım.

RUB'U'L-MÜNCİYÂT'da, kulları Allahu Teâlâ'ya yaklaştıran, sıddıklar ve mukarreblerin hasletlerinden olup, rağbet edilen bütün iyi hasletleri, her hasletin hakikat ve mâhiyyetini, güzel ahlâk edinmenin çârelerini, elde edilen iyi neticelerini, tanınma alâmetlerini ve rağbet görmelerine sebep olan faziletlerini, bu husûsdaki şer'i ve aklî deliller ile anlatacağım.

ESERİN BU MEVZÜDAKİ DİĞER ESERLERE ÜSTÜNLÜĞÜ

Burada zikredilen mevzûların bâzıları hakkında kitâblar yazılmışsa da bu kitâb beş husûsda onlardan ayrılmaktadır :

- 1 — Onların muğlak olarak anlattıklarını açıklamayı ve ihtisar ettiklerini [kısalttıklarını] mufasssal bir şekilde anlatması,
- 2 — Karışık mevzûlarını tertibleyip dağıttıklarını toplaması,
- 3 — Uzattıklarını kısaltıp açıklaması,

4 — Tekrârlarını atıp, yazdıklarını intizâma koyması,

5 — Anlaşılması güç olduğu için hiç bir kitâbda ele alınmıyan ince mes'eleleri halletmesi bakımlarından.

Her ne kadar bütün âlimler aynı yolu tuttularsa da, bunlardan bâzılarının bilip diğerlerinin bilemediği, yâhut bildiği hâlde unutup yazamadığı veya temâs edebilmesine herhangi bir engelin mâni olduğu hususâtın bulunduğu inkâr edilemez.

İşte bu saydıklarım eserin husûsiyetlerini teşkil etmekte ve zikri geçen ilimlerin hepsini içine almaktadır.

Beni, bu eseri dört bölüm hâlinde hazırlamağa sevk eden iki sebebdır :

Birinci ve asıl sebep : Tahkik ve tefhim bakımından bu tertîbin zarûrî oluşudur. Zira kendisiyle âhirete teveccüh edilen ilim, muâmele ve mükâşefe olarak, ikiye ayrılır. Mükâşefe ilmi'nden yalnız ma'lûmun keşfi'ni, muâmele ilmi'nden de, ma'lûmun keşfiyle berâber amel'i kastediyorum. Bu eserin gâyesi, yalnız muâmele ilmi'ni açıklamaktır; yoksa kitâblarda yazılmasına müsâade edilmeyen mükâşefe ilmi değildir. Her ne kadar sıddıkların göz diktiği ve isteklilerin son emeli olan; muâmele ilmi'nin kendisine ancak bir yol olabileceği mükâşefe ilmi ise de, Peygamberler, insânlara sâdece mükâşefe'ye yol gösteren muâmele ilmi'nden bahsetmişler, halk idrâkinin bu yükü çekemeyeceğini bildikleri için, mükâşefe ilmi'nden temsili olarak imâ ve işâret yolu ile çok kısa bahsetmişlerdir. Âlimler de Peygamberlerin vârisleri olduklarından onların açtıkları yol hâricine çıkamazlar.

Muâmele ilmi de: 1 — İlm-i zâhir, yâni a'zâlar ile alâkalı ilimler; 2 — İlm-i bâtın, yâni kalbi ilimler olmak üzere ikiye ayrılır. A'zâlar ile alâkalı olan ya âdet, veya ibâdet olur. Allahu Teâlâ'nın dış hasselerden gizlediği kalbin hâllerine gelince, onlar da mahmûd [makbûl] ve mezmûm [kötülenmiş] olmak üzere ikiye ayrılır. Bu vaziyet karşısında zarurî olarak, bu ilim de, zâhirî ve bâtınî olmak üzere ikiye ayrılmış oldu. Üstelik a'zâlar ile alâkalı ilmi-i zâhir de, yukarıda açıklandığı gibi, âdet ve ibâdet olmak üzere ikiye ayrılınca, hepsinin dört olduğu meydâna çıkar. İşte bu bakımdan, eser dörde bölünmüştür. Zâten muâmele ilmi de bu dört bölümden ibârettir.

İkinci sebep : İlim tâliblerinin ciddî bir şekilde tâlib oldukları, Allahu Teâlâ'dan korkmıyanlara karşı, ona bürünüp iftihar etmeğe ve nefis mücâdelelerinde mevki' ve derecelerini ta'yine yarayan Fıkıh ilmi de dört bölüm üzerine kurulmuştur. Sevimli kılığa giren sevilir. Bu kitâbın da Fıkıh'ın bölümleri tertibinde yazılmasıyla aldığı letâfet bakımından, gönülleri kendine çekeceğini umdum. Nitekim büyükle-

rin gönüllerini tabâbete çekmek isteyenler de, tıbbî eserlerini yaldızlı cedvel hâlinde olan takvim şeklinde süslediler ve adını «Takvîmü's-Sıhha» koydular ki, bu kabîl levhalara alışkın olanları, tıbbî eserleri okumağa çeksınler...

Şüphesiz ki, yalnız vücûd sıhhatını sağlayan tıbb ilmini güzelleştirip, câzib bir hâle sokmaktan, ebedî hayâtı te'mîn edecek olan bu ilmi süsleyip câzib hâle getirmek, elbette daha mühimdir. Bu ilmin semeresi, sonu olmayan ebedî hayâta ulaştırıcı rûh ve kalb tabâbetidir. Nerde bu ilim, nerde ancak en yakın istikbâlde ölüme mahkûm olan bedenın tedâvisine yarayan tıb ilmi?!...

Allahu Teâlâ'dan bizleri doğru yola ulaştırmasını dileriz. Allah, cömerd ve kerimdir.

ESÛ HÂMİD MUHAMMED GAZÂLÎ
(Hicrî 495)

Ihyâu 'Ulûmi'd-Dîn RUB'U'L IBÂDÂT

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 1)

Rub'u'l-İbâdât

BİRİNCİ KİTÂB:

KİTÂBU'L-İLM

(BU KİTÂB YEDİ BÂB'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB : İLİM, TA'LİM VE TA'ALLÜM'ÜN FAZİLETİ.

2 nci BÂB : İLİMLERİN FARZ-I AYN [HERKESE FARZ] V. FARZ-I KİFÂYE. [BÂZILARININ YAPMASIYLA DİĞERLERİNDEN SÂKİT OLAN BORÇ] OLAN KISIMLARIYLA DİN İLİMLERİNDEN OLAN FİKH VE KELÂM'IN TA'RÎFİ VE DÜNYÂ VE ÂHİRET İLİMLERİNİN AÇIKLANMASI.

3 üncü BÂB : BÂZİ KİMSELERİN, DİN İLMİ ZANNETTİKLERİ HÂLDE ASLINDA DİN İLE ALÂKASI OLMİYAN BİLGİLER.

4 üncü BÂB : MÜNÂZARANIN TEHLİKELERİ, HALKIN CEDEL VE HİLÂF İLE İŞTİGALİNİN SEBEBLERİ.

5 inci BÂB : HOCA İLE TALEBE ARASINDAKİ MÜNÂSEBETLERDE RİÂYET EDİLMESİ İCÂB EDEN HUSÛSLAR.

6 nci BÂB : İLİM VE ÂLİMLERİN ÂFETLERİYLE DÜNYÂ VE DİN ÂLİMLERİ ARASINDAKİ FARK.

7 nci BÂB : AKIL, AKLIN ŞEREFİ VE KISIMLARIYLA BU HUSÛSTAKİ HADİSLERDİR.

BİRİNCİ BÂB

İLMİN, TA'LİM VE TA'ALLÜM'ÜN FAZİLETİYLE
BUNLARIN AKLÎ VE NAKLÎ DELİLLERİ
BEYÂNINDADIR.

İLMİN FAZİLETİ

KUR'AN-I KERİM'DEN DELİLLER :

« شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ »

«Allah, şu hakıykatı : Kendinden başka hiç bir Tanrı olmadığını, adâleti ayakta tutarak (delilleriyle, âyetleriyle) açıkladı. Melekler (bunu ikrâr etti, hakîkî) ilim saahibleri (nebiler, âlimler) de (böylece inandı.)» (3 - Âl-i 'İmrân : 18)

Bak! Allahu Teâlâ nasıl kendi zâtiyle başladığı şehâdette, ikinci derecede melekleri, üçüncü derecede de ilim ehlini zikretmiştir. Allahu Teâlâ'nın ilme verdiği kıymeti anlatmağa yalnız bu âyet bile kâfidir.

« يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ »

«Allah içnizden î mân edenleri yüceltir; bunlardan kendilerine ilim verilmiş olanları ise, kat kat derecelerle yükseltir.» (58 - Mücâdele : 11)

Bu âyetin tefsirinde İbn Abbâs (R.A.) Hazretleri buyuruyor ki: «Âlimler ile câhillere arasında yedi yüz derece fark vardır. Her derecenin arası da beş yüz senelik yol kadardır.»

« قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ »

«De ki, hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» (39 - Zümer : 9)

«إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ»

«Kulları arasında Allahu Teâlâdan - en çok - korkanlar âlimlerdir.» (35 - Fâtır : 28)

«قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ»

«De ki, benimle sizin aranızda Allah ve bir de nezdinizde kitâb bilgisi bulunanların şahâdeti kâfidir.» (13 - Ra'd : 43)

«قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ»

«Nezdinde kitâbdan ilmî olan, dedi ki: Onu (Belkis'in tahtını) sen gözünü kırpmadan sana getiririm.» (27 - Neml : 40)

Bu âyet-i celîlede, bu mühim işin ilim sâyesinde başarıldığına tenbîh vardır.

«وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا»

«Kendilerine ilim verilenler, yazık size dediler, inanıp iyi işler yapanlar için Allahu Teâlâ'nın sevâbı daha hayırlıdır.» (26 - Kasas : 80)

Bu âyet-i celîlede de âhiretin derecesinin, ilim ile anlaşılabilceğine tenbîh vardır.

«وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ»

«İşte misâller! Biz onları insânlar için irâd ediyoruz. Âlim olanlardan başkası, onları anlamaz.» (29 - Ankebût : 43)

«وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ»

«Eğer onu (o hükmü) Peygamberlere ve kendi aralarındaki ulü'l-emirlerine (âlimlerine) havâle etselerdi (Peygamber bileceği gibi) onlardan o hükmü oradan çıkarabilenler de bilirlerdi.» (4-Nisâ : 83)

Hak Teâlâ hâdiselerdeki hükmünü anlamayı âlimlerin çalışıp çıkarmasına havâle buyurmakla, onları peygamberler seviyesine yükseltmiştir.

«يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ

«Ey Âdem oğulları size, (şeytanın açmak istediği) çirkin yerlerinizi örtecek bir libâs, bir de giyib süsleneceğiniz bir libâs indirdik. Takvaa libâsı ise, o, daha hayırlıdır» (7-A'râf : 26)

Âyet-i celîlede «libas» kelimesinden murâd ilim'dir. (Çünkü ilim, cehâlet ayıplarını örter.) «Riş» ise yakın ve «libâsu't-takvâ» hayâ'dır.

«وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ»

«Hakikaten biz onlara öyle bir kitâb gönderdik ki, inanacak herhangi biri insân topluluğuna, doğru yolu göstermek ve rahmet olmak için, tam bir ilim üzere onu kısım kısım ayırdık.» (7-A'raf : 52)

«فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ»

«Behemehal onlara her şeyi bilerek haber vereceğiz.» (7-A'raf : 7)

«بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُتُوا الْعِلْمُ»

«Fakat o Kur'ân kendilerine bilgi verilenlerin sinelerinde yerleşmiş açık ve parlak âyetlerdir.» (29 - Ankebût : 49)

Hak Teâlâ yine buyuruyor :

«خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ»

«İnsânı yarattı, ona açık söylemeyi belletti.» (55 - Rahmân : 3, 4)

HADİSLERE GELİNCE :

Peygamber Efendimiz (S.A.) şöyle buyuruyorlar:

«مَنْ يَرِدِ اللَّهَ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهُهُ فِي الدِّينِ وَيُلْهِمَهُ رُشْدَهُ»

«Allahu Teâlâ kime iyilik dilerse, onu, din âlimi yapar ve dinine zarar verecek şeyleri ona bildirir, doğruyu gösterir.» (4)

«الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ»

«Âlimler, peygamberlerin vârisleridir.» (5)

Peygamberlikten üstün rütbe olamayacağına göre, bu mirâsa sâhib olmaktan büyük şeref tasavvur edilemez.

«يَسْتَغْفِرُ لِلْعَالِمِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ»

«Yer ve gök ehli, âlim için Allah'tan mağfiret diler.» (6)

İnsân kendi ile meşgûlken, yer ve gök meleklerinin kendisi için istiğfarı, şüphesiz en büyük şereftir.

(4) Buhâri ile Müslim. Muâviye'den rivâyet etmişlerdir. Bakınız Tecrid-i Sarîh Tercemesi C. 1, shf. 77

(5) Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce ve İbn Hibban, Ebû'd-Derdâ'dan sahîh senedle rivâyet etmişlerdir.

(6) Ebû'd - Derdâ'dan

«إِنَّ الْحِكْمَةَ تَزِيدُ الشَّرِيفَ شَرَفًا، وَتَرْفَعُ الْمَمْلُوكَ حَتَّى
يَذُرَكَ مَدَارِكَ الْمُلُوكِ»

«Muhakkak hikmet, şerefli adamın şerefini arttırır, köleleri de melikler seviyesine yükseltir.» (7)

Peygamber Efendimiz (S.A.) bu hadisi ile, ilmin dünyadaki ehemmiyetini anlattı. Âhiret, ebedî ve daha hayırlı olduğuna göre, ilmin oradaki faydasının daha üstün olacağı aşikârdır.

«خَصْلَتَانِ لَا يَكُونَانِ فِي مُنَافِقٍ: حُسْنُ سَمْتٍ وَفِقَةٌ فِي الدِّينِ»

«İki haslet var ki, bunlar münâfıkta bulunmaz: Güzel sîret ve ahlâk ile, dîn ilmi.» (8)

İçî dışına, sözü işine uymıyan bu zamânın bâzı dîn âlimlerine bakıp bu hadisin doğruluğundan sakın şüphe etme. Çünkü Peygamber Efendimizin (S.A.) dîn âlimi buyurduğu kimselerden kasdı, senin zannettiğin ibâdet ve muâmele âlimi değildir. Bu ilim, ilerde açıklanacaktır. Bunun en ednâ [düşük] derecesi, âhiretin dünyâdan hayırlı olduğunu bilmektir. Bunu böyle bilip hakikaten inanan kimse, nifâk, ri yâ ve benzerî fenâ hâllerden uzaklaşır.

Yine Peygamber Efendimiz (S.A.) buyuruyorlar :

«أَفْضَلُ النَّاسِ الْمُؤْمِنُ الْعَالِمُ الَّذِي إِنْ اِحْتِيجَ إِلَيْهِ نَفَعُ،
وَإِنْ اسْتَغْنَى عَنْهُ أَغْنَى نَفْسَهُ»

«İnsânların en efdali, bir mü'min âlimdir ki, gerektiği zamân yardım eder, gerekmediği zamân da kendi kendine kalır.» (9)

(7) Ebû Nuaym «Hilye» de rivâyet etmiştir.

(8) Tirmizi, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(9) Beyhaki «Şu'abü'l-İman» da rivâyet etmiştir.

«الْإِيمَانُ عُرْيَانٌ وَلِبَاسُهُ التَّقْوَى وَزِينَتُهُ الْحَيَاءُ وَثَمَرَتُهُ الْعِلْمُ»

«İmân çıplaktır, elbisesi takvâ, süsü utanmak, meyvesi ise ilimdir.» (10)

«أَقْرَبُ النَّاسِ مِنْ دَرَجَةِ النَّبُوَّةِ أَهْلُ الْعِلْمِ وَالْجِهَادِ أَمَّا أَهْلُ الْعِلْمِ فَدَلُّوا النَّاسَ عَلَى مَا جَاءَتْ بِهِ الرُّسُلُ، وَأَمَّا أَهْلُ الْجِهَادِ فَجَاهِدُوا بِأَسْيَافِهِمْ عَلَى مَا جَاءَتْ بِهِ الرُّسُلُ»

«Peygamberlik derecesine insânların en yakını, âlim ve mücâhidlerdir. Âlimler, peygamberlerinin buyruklarına insânları irşâd ederler. Mücâhidler ise, Peygamberlerin buyruğu üzere, silâhlarıyla harbederler.» (11)

«كَمَوْتُ قَبِيلَةٍ أَيْسَرُ مِنْ مَوْتِ عَالِمٍ»

«Bir kabilenin ölümü, bir âlimin ölümünden ehvendir.» (12)

«النَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ فَخِيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَتَّهُوا»

«İnsânlar, altun, gümüş mâdenleri gibi -ayrı ayrı değer taşıyan - mâdenlerdir. Müslümân olmadan hâtırı sayılanlar, bilgin müslümân olunca - İslâmiyette de - hâtırlıdırlar.» (13)

(10) Hâkim «Tarih-i Nişabur» da rivâyet etmiştir.

(11) Ebû Nuaym, İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir.

(12) Taberânî, Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

(13) Buhârî ve Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

«يُوزَنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِدَادُ الْعُلَمَاءِ بِدَمِ الشُّهَدَاءِ»

«Kıyâmet gününde âlimlerin mürekkebi, şehitlerin kanı ile tartılır.» (14)

Yine buyuruyorlar :

«مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا مِنَ السُّنَّةِ حَتَّى يُؤَدِّرَ بِهَا إِلَيْهِمْ
كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا وَشَهِيدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Ümmetime ulaştırmak üzere, sünnetimden kırk hadis ezberleyene, Kıyâmet günü şahid ve şefâatçi olurum.» (15)

«مَنْ تَفَقَّهَ فِي دِينِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ كَفَاهُ اللَّهُ تَعَالَى مَا أَمَّهُ
وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ»

«Din'de âlim olanı, Allah korur ve ummadığı yerden rızkını verir.» (16)

«أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا إِبْرَاهِيمُ
إِنِّي عَلِيمٌ أَحِبُّ كُلَّ عَلِيمٍ»

«Allahu Teâlâ, İbrahim Aleyhisselâm'a buyurdu ki: Yâ İbrahim! Ben âlimim, her âlimi severim.» (17)

«الْعَالِمُ أَمِينُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ فِي الْأَرْضِ»

«Âlim, yeryüzünde Allahu Teâlâ'nın güvendiği kimsedir.» (18)

(14) İbn Abdülberr, Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

(15) İbn Abdülberr, İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

(16) Hatîb, «Tarih»inde rivâyet etmiştir.

(17) İbn Abdülberr rivâyet etmiştir.

(18) İbn Abdülberr, Muaz'dan rivâyet etmiştir.

«صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي إِذَا صَلَحُوا صَلَحَ النَّاسُ، وَإِذَا فَسَدُوا

فَسَدَ النَّاسُ: الْأَمْرَاءُ وَالْفُقَهَاءُ»

«Ümmetimden iki sınıf düzelirse, bütün insânlar düzelmiş olur; bozuldukları vakit, bütün insânlar da bozulur. Bunlar da âmirler ile âlimlerdir.» (19)

«إِذَا أَتَى عَلَى يَوْمٍ لَا أَزْدَادُ فِيهِ عِلْمًا يُقَرِّبُنِي إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

فَلَا بُورِكَ لِي فِي طُلُوعِ شَمْسِ ذَلِكَ الْيَوْمِ»

«Beni, Allahu Teâlâ'ya biraz daha yaklaştıracak yeni ilim edine-
mediğim günün doğmasında, benim için hayır yoktur.» (20)

Âlimin, ibâdet edenden daha kıymetli olduğunu anlatmak üzere,
de şöyle buyuruyorlar :

«فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَذْنِي رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِي»

«Âlimin âbid'e nisbetle değeri, ashâbımdan -derece bakımından -
en küçüğü üzerine olan faziletim gibidir.» (21)

Bakınız Hazret-i Peygamber (S.A.), ilmi, nasıl Peygamberlik
derecesine yükseltmiş ve tamâmen ilimsiz ibâdet olamayacağı gibi, her
ne kadar devâm ettiği ibâdetde azıcık ilmi varsa da, bilgiden soyul-
muş amelin derecesini de, nasıl düşürmüş oldu.

«فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ

عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ»

«Âlimin, ibâdet edenden üstünlüğü, ondördüncü gecede, ayın di-
ğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir.» (22)

(19) İbn Abdülberr, İbn Abbas'dan rivâyet etmiştir.

(20) Taberânî Evsat'ta, Ebu Nuaym Hilye'de, İbn Abdülber Hz. Âşeden.

(21) Tirmizî, Ebû Umâme'den.

(22) Ebû Dâvud, Tirmizî, Neseî, İbn Hibban...

«يَشْفَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةٌ: الْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْعُلَمَاءُ ثُمَّ الشُّهَدَاءُ»

«Kıyâmet gününde üç sınıf insân şefâat eder. Bunlar da Peygamberler, sonra âlimler ve sonra da, şehidlerdir.» (23)

Şehâdetin faziletine dâir söylenenle berâber, Peygamberlikten sonra şehâdetten de üstün derece ilm'e verilmiştir.

«مَا عَبْدَ اللَّهِ تَعَالَى بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ فَقْهِ فِي الدِّينِ، وَلَفَقْهِهِ
وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ، وَلِكُلِّ شَيْءٍ
عِمَادٌ وَعِمَادُ هَذَا الدِّينِ الْفَقْهُ»

«Allahu Teâlâ'ya yapılan ibâdetlerin en üstünü dîn'de - fıkıh'da - âlim olmaktır. Hattâ bir dîn âlimi - fakih - şeytân nazarında, bin âbiddeden fenâdır. Her binânın direği olduğu gibi, İslâm dîninin direği de ilimdir.» (24)

«خَيْرُ دِينِكُمْ أَيْسَرُهُ، وَخَيْرُ الْعِبَادَةِ الْفَقْهُ»

«Dinimizin hayırlı tarafı, kolaylığıdır. İbâdetlerin hayırlısı da Din âlimi olmaktır.» (25)

«فَضْلُ الْمُؤْمِنِ الْعَالِمِ عَلَى الْمُؤْمِنِ الْعَابِدِ بِسَبْعِينَ دَرَجَةً»

«Âlim olan mü'min, ibâdet eden mü'minden yetmiş derece üstündür.» (26)

(23) İbn Mâce Osmân b. Affan'dan.

(24) Taberânî.

(25) İbn Abdülberr, Enes'den.

(26) İbn Adıyy, Ebû Hureyre'den.

«إِنَّكُمْ أَصْبَحْتُمْ فِي زَمَنِ كَثِيرٍ فَقَهَاؤُهُ قَلِيلٌ قُرَاؤُهُ وَخُطْبَاؤُهُ قَلِيلٌ سَأَلْتُمُوهُ كَثِيرٌ مُعْطَوْهُ، أَلْعَمَلُ فِيهِ خَيْرٌ مِنَ الْعِلْمِ وَسَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ قَلِيلٌ فَقَهَاؤُهُ كَثِيرٌ خُطْبَاؤُهُ قَلِيلٌ مُعْطَوْهُ كَثِيرٌ سَأَلْتُمُوهُ، أَلْعِلْمُ فِيهِ خَيْرٌ مِنَ الْعَمَلِ»

«Siz, dîn âlimleri - fukahâsı - çok, okuyucu ve hatipleri az, soranları az, cevâp verenleri çok olan bir diyâr ve zamândasınız. Bu vaziyet karşısında, amel, ilimden hayırlıdır. Yakında bir zamân gelecek, âlimler - fuhakâ - azalacak, konuşmalar çoğalacak, soranlar çok olacak, cevâp verebilenler az bulunacak. İşte o zamân ilim amelden hayırlıdır.» (27)

«بَيْنَ الْعَالِمِ وَالْعَابِدِ مِائَةٌ دَرَجَةٍ بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ خُضْرُ الْجَوَادِ الْمُظْمَرِ سَبْعِينَ سَنَةً»

«Alim ile ibâdet eden arasında yüz derece fark vardır. Her derecenin arası besili koşu atı ile, yetmiş senelik mesâfedir.» (28)

«قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ فَقَالَ: الْعِلْمُ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَقِيلَ: أَيُّ الْعِلْمِ تُرِيدُ؟ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْعِلْمُ بِاللَّهِ سُبْحَانَهُ، فَقِيلَ لَهُ: نَسْأَلُ عَنِ الْعَمَلِ وَتُجِيبُ عَنِ الْعِلْمِ؟ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ قَلِيلَ الْعَمَلِ يَنْفَعُ مَعَ الْعِلْمِ بِاللَّهِ، وَإِنْ كَثِيرَ الْعَمَلِ لَا يَنْفَعُ مَعَ الْجَهْلِ بِاللَّهِ»

(27) Taberânî.

(28) İsfahânî «Et-Tergib ve't-Terhib»de.

«Denildi ki: Yâ Resûlallah, en efdal [üstün] amel hangisidir? Peygamber Efendimiz (S.A.) buyurdu :

— Azîz ve Celîl olan Allah'ı bilmektir. Onlar :

— Hangi bilgiyi kastediyorsunuz? dediler. Peygamber Efendimiz (S.A.) :

— Noksân sıfatlardan münezze, kemâl sıfatlarıyla bezenmiş olan Allahu Teâlâ'yı bilmeği kasd ediyorum, diye cevâb verdiler. Onlar :

— Ey Allah'ın Resûlü, biz amelden soruyoruz, siz ilimden cevâb veriyorsunuz, deyince, Peygamber Efendimiz (S.A.) :

— İyi biliniz ki, Allahu Teâlâ'yı bilerek yapılan az amel fayda verir. Fakat cehâletle yapılan amel, çok da olsa fayda sağlamaz. Buyurmuşlardır.» (29)

«يَبْعَثُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ الْعِبَادَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَبْعَثُ الْعُلَمَاءَ ثُمَّ يَقُولُ يَا مَعْشَرَ الْعُلَمَاءِ إِنِّي لَمْ أَضَعْ عِلْمِي فِيكُمْ إِلَّا لِعِلْمِي بِكُمْ، وَلَمْ أَضَعْ عِلْمِي فِيكُمْ لَا عَذَابَكُمْ إِذْ هَبُوا فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ»

«Allahu Teâlâ kıyâmet günü, bütün kullarını ve âlimleri diriltir. Sonra âlimlere: Ey âlimler, ben hâlinizi bilerek, ilmi size verdim; bunu size azâb etmek için vermedim. Kusûrlarınızı bağışladım. Buyurun Cennete...» (30)

İSLÂM BÜYÜKLERİNİN SÖZLERİNE GELİNCE :

Hazret-i Ali (R.A.) Kümeyl'e hitap ederek: «Ey Kümeyl, ilim mâldan hayırlıdır. Çünkü malı sen koruyacaksın, fakat ilim seni korur. İlim hâkim, mâl mahkûmdur. Mâl sarf etmekle azalır, ilim sarfiyatla çoğalır.» buyurmuştur. Yine Hazret-i Ali (R.A.) : «Bir âlim, gündüzleri oruçlu olduğu hâlde harb eden, geceleri de ibâdetle geçiren mücâhid âbid'den daha üstündür. Bir âlimin ölümü ile İslâm âleminde açılan boşluğu, onun gibi yetişecek bir âlimden başkası dolduramaz.» demiştir. Yine Hazret-i Ali (R.A.) bir manzûmesinde şöyle buyuruyor :

(29) İbn Abdülberr, Enes'den.

(30) Taberânî, Ebû Mûsâ'dan.

«Övünmek ancak ehl-i ilme mahsûstur. Çünkü onlar doğru yolda oldukları gibi arzû edenlere de doğru yolu gösterirler.

Herkesin derecesi bilgisi ile ölçülür. Câhiller ise, âlimlere düşmândırlar.

Âlim ol ki, ölmeyesin. Çünkü insânlar ölür, fakat âlimler diridirler.»

Ebû'l - Esved: «Âlimden daha değerli bir şey olamaz; çünkü sultânlar insânlara hükm ederken, âlimler sultânlara da hâkimdir.» diyor.

İbn Abbâs (R.A.) : «Süleymân Aleyhisselâm mâl, ilim ve hükümdârlık arasında muhayyer iken ilm'i tercih etti ve bu sâyede diğer ikisine de mâlik oldu.» buyuruyor.

İbn Mübârek'e sordular :

«— Kâmil insânlar kimdir? İbn Mübârek :

— Âlimlerdir, dedi. Yine sordular :

— Melikler kimlerdir? İbn Mübârek :

— Zâhidler [Dünyâyı terk edip Allah için çalışanlar]'dır, dedi.

— Alçak seviyeli insânlar kimlerdir? diye sorulunca İbn Mübârek :

— Dîn kisvesi altında dünyâ menfaati sağlıyanlardır,» diye ce-

vâb vermiş ve âlimden başkasını kâmil insân saymamıştır. Çünkü insânın diğer cânlı mahlûklardan ayrılığı, ilmi sâyesindedir. İnsân hangi husûsiyetle diğerlerinden ayrılırsa, kemâlî de o sâyededir. Şüphesiz, insânın diğer mahlûkattan imtiyâzlı olması, güç ve kuvvetiyle değildir! Çünkü deve kendisinden kuvvetlidir. Vücûd iriliğiyle de değildir. Çünkü fil insânların hepsinden büyüktür. Yiğitlikle de değil; zîra arslan herkesden yürekli. Çok yemesiyle de değil! Çünkü öküzün karnı daha büyüktür. Bunun gibi cinsî münâsebet bakımından da değil. Çünkü bu husûsta da, en küçük mahlûkattan olan serçe kuşu, insanlardan daha kudretlidir. Şu hâlde insân, ancak ilim için [Allah'ı bilmek için] yaratılmıştır.

Diğer bâzıları: «Câhillerin kazançları ile âlimlerin zararlarının ne olduğunu bilemedim» demişlerdir. Hattâ bu husûsta Peygamber Efendimiz (S.A.) de şöyle buyuruyorlar :

«مَنْ أَوْتِيَ الْقُرْآنَ فَرَأَى أَنَّ أَحَدًا أَوْتِيَ خَيْرًا مِنْهُ فَقَدْ

حَقَّرَ مَا عَظَّمَهُ اللَّهُ تَعَالَى.»

«Kur'ân'ı okuyup anlıyan kimse buna karşılık başkasındaki varlığı daha üstün görürse; Allahu Teâlâ'nın büyüttüğünü küçültmüş olur.»

Feth-i Mûsılî: «Yemek içmekten kesilen hasta misâli, gibi, on ilim ve hikmetten mahrûm kalb de ölüme mahkûmdur» diyor. Bu söz doğrudur; çünkü vücûdun gıdâsı yemek içmek olduğu gibi, kalbin gıdâsı da ilim ve hikmettir. Kalb de bunlarla yaşar. İlimsiz kalb ölüme mahkûmdur. Fakat aşırı korku, yaranın acısını duyurmadığı gibi, aşırı dünyâ sevgisi de bu hissî ibtâl etmiştir. Ölüm, dünyâ telâşesini kaldırıncâ, ayılan sarhoş veyâ korkuyu atan insânın sızılarını acı acı duyması gibi, bu hastalık da, bütün çıplaklığıyla ortaya çıkar, insân helâk olduğunu anlar, tahassür içinde kalır. Fakat ne fayda? Nitekim «İnsânlar uykudadır; ölünce uyanırlar» buyurulmuş, fakat bu son nedâmetin fayda vermiyeceği de anlatılmıştır. Perdenin aradan kaldırılacağı büyük günden Allah'a sığınırız. —

Hasan-ı Basrî: «Âlimlerin mürekkebi şehidlerin kanıyla tartılır ve ağır gelir.» demiştir. **İbn Mes'ud (R.A.):** «İlim yok olmadan okuyun; ilmin yokluğu, âlimlerin vefâtıyladır. Varlığım kudretinde olan Allahu Teâlâ'ya yemin ederim ki, Allah uğrunda ölen hakikî şehidler, âlimlere verilen yüksek dereceleri görünce, âlim olmak için tekrâr dünyâya gelmeği arzû edeceklerdir. Doğrusu şu ki, kimse âlim olarak doğmamıştır. İlim, çalışıp öğrenmekle elde edilir» buyuruyor.

İbn Abbas (R.A.): «Benim için gecenin, azıcık bir vaktini ilme ayırmak, bütün geceyi ibâdetle geçirmekten daha sevimlidir.» demiştir.

Hasan-ı Basrî: «Allahu Teâlâ'nın,

«رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً.»

«Ey Rabbimiz, bize dünyâda da hasene ver, âhirette de hasene ver.» (2 - Bakara : 201) âyet-i celîlesinde zikredilen dünyâdaki haseneden murâd, ilim ve ibâdet, âhiretteki hasene'den murâd da Cennettir» buyurmuştur.

Hakîmin [olgun kişi] birisine: «Neyi sermâye edinelim?» diye sormuşlar. Cevâbında: «Gemi battığı zamân sizinle kalabilecek sermâyeyi seçin.» demiştir. Gemi'nin batması insânın ölümüyle te'vîl edildiğine göre, kendisiyle kalacak sermâyesinin de, ilim olduğu anlaşılır.

Diğer bazıları: «Hikmete uyan kimseye insânlar uyar ve onu öncü kabûl ederler. Hikmet sâhibleri, dâimâ tâzîm ve hürmet görür.» demişlerdir.

İmâm Şâfiî: (Allah ona rahmet etsin) şöyle buyurmuştur: «İlmin husûsiyetindendir ki, az da olsa ondan payı olan sevinir, olmayanlar da dâimâ mahzûn kalır.»

Hazret-i Ömer (R.A.): «Ey insânlar! İlim öğrenin, Al-lahu Teâlâ hüsn-i niyyetle okuyanlara yücelik hil'ati giydirebilir. Hatâ-ları varsa, bu hil'ata geri almamak için, kendisine üç def'a hitâb eder. Bu hatâlar ölünceye kadar devâm etse de, yine böyle olur.» demiştir.

Ahnef (Allah rahmet etsin): «Âlimler efendi olmaya lâyık kimselerdir. İlimsiz ululuğun sonu zillettir.» demiştir.

Sâlim b. Câd: «Ben köle idim. Beni üçyüz dirheme satın alan bir zât âzâd edince, kendime iş aradım ve okumağı tercih ettim. İlim sâyesindedir ki, aradan çok zamân geçmeden, beni ziyâ-rete gelen pâdişâhı kabûl etmedim.» demiştir.

Zubeyr b. Ebûbekir: «Babam Irak'da bana yazdığı bir mektûbda şöyle diyordu: Oku. Çünkü ilir, fakirliğinde servet, zenginliğinde ziynettir» demiştir.

Hz. Lokman da, oğluna aynı tavsiyelerde bulunmuş ve demiştir ki: «Oğlum! Âlimler meclisine devâm et. Bahar yağmuru ile yeri yeşillendiren Allah, hikmet nûru ile de, mü'minlerin kalbini aydınlatır.»

Diğer bâzıları: «Âlimin ölümüne, denizde balıklar ve havada kuşlara varıncaya kadar her şey ağlar. Dâimâ siması canlandırılır ve hâtıraları anılır» demişlerdir.

Zuhri: «İlim lâfzı müzekkerdir. Onu hakîkî yiğitler sever» demiştir.

İLİM ÖĞRENMENİN FAZİLETİ

ÂYETLER :

«فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ»

«Onlardan bir kısmı din ve şeri'at ilimlerini öğrenmek için geri kalsın.» (9 - Tevbe : 122).

«فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»

«Eğer bilmiyorsanız zikr ehlinden (âlimlerden) sorunuz.» (16 - Nahl : 43).

HADİSLER :

« مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ »

«İlim yolunu tutana Allah Cennet yolunu açar.» (31)

« إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ رِضَاءً بِمَا يَضَعُ »

«Melekler, öğrenciden memnûn oldukları için kanatlarını üzerine gererler.» (32)

« لَأَنْ تَعُدَّ وَفَتَتَعَلَّمَ بَابًا مِنْ الْعِلْمِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ مِائَةَ رَكْعَةٍ »

«Bir sabâh bir mes'ele öğrenmen, yüz rekât namâz kılmandan hayırlıdır.» (33)

« بَابٌ مِنَ الْعِلْمِ يَتَعَلَّمُهُ الرَّجُلُ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا »

«İlimden bir mes'ele öğrenmek, bütün varlığı ile dünyâdan hayırlıdır.» (34)

« أَطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصَّغِيرِ »

«İlim, Çinde bile olsa öğreniniz.» (35)

« طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ »

«İlim öğrenmek, her Müslümâna farzdır.»

(31) Müslim, Ebû Hureyre'den.

(32) Ahmed, İbn Hibban ve Hakim, Safvan b. Asal'dan

(33) İbn Abdülberr, Ebû Zer'den.

(34) Taberâni, Ebû Zer'den.

(35) İbn Adıyy ve Beyhâki, Enes'den, Taberani İbn Mes'ûd'dan ve İbn Abbas'dan rivâyet etmiştir.

«الْعِلْمُ خَزَائِنُ مَفَاتِيحِهَا السُّؤَالُ؛ أَلَا فَاسَأَلُوا فَإِنَّهُ يُؤْجَرُ
فِيهِ أَرْبَعَةٌ: السَّائِلُ، وَالْعَالِمُ، وَالْمُسْتَمِعُ، وَالْمُحِبُّ لَهُمْ.»

«İlim hazine, suâl anahtarıdır. Sorun ki, öğrenin. Bir suâl sâyesinde dört kişi ecir alır. Bunlar da soran, cevâb veren, dinleyen ve bunları sevenlerdir.» (36)

«لَا يَنْبَغِي لِلْجَاهِلِ أَنْ يَسْكُتَ عَلَى جَهْلِهِ وَلَا لِلْعَالِمِ
أَنْ يَسْكُتَ عَلَى عِلْمِهِ»

«Câhilin cehâletine susması, âlimin de ilmini saklaması doğru değildir.» (37)

وفي حديث أبي ذر رضي الله عنه :

«حُضُورُ مَجْلِسِ عَالِمٍ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاةِ أَلْفِ رَكْعَةٍ، وَعِيَادَةِ
أَلْفِ مَرِيضٍ وَشُهُودِ أَلْفِ جَنَازَةٍ، فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ
وَمِنْ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ؟ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَهَلْ
يَنْفَعُ الْقُرْآنُ إِلَّا بِالْعِلْمِ»

Peygamber Efendimiz (S.A.) :

— İlim meclisinde bulunmak, bin rek'at namâz, bin hastayı ziyâret ve bin cenâzeyi teşyî'den daha kıymetlidir, buyurduklarında, dinleyenler:

— Ey Allah'ın Resûlü, Kur'ân okumaktan da hayırlı mıdır? diye sorunca, Peygamber Efendimiz cevâben :

— Kur'ân ilim ile fayda verir. Mânâsı anlaşılmadan bir fayda sağlamaz, buyurmüşlardır. (38)

(36) Ebû Nuaym, Ali'den.

(37) Taberâni, İbn Mardûye'den.

(38) İbn Cevzî, Mevzuât'da Ömer'den.

«مَنْ جَاءَهُ الْمَوْتُ وَهُوَ يَطْلُبُ الْعِلْمَ لِيُخَيَّرَ بِهِ الْإِسْلَامَ فَبَيْنَهُ
وَبَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ فِي الْجَنَّةِ دَرَجَةٌ وَاحِدَةٌ»

«İslâmiyyeti yaşatmak için okurken ölen kimse ile, Peygamberler arasında bir derecelik fark vardır.» (39)

İSLÂM BÜYÜKLERİNİN SÖZLERİ:

İbn A b b a s (R.A.) : «Zorluğuna katlandım okudum, neticede ululuğa erdim.» buyurmuştur. Hattâ İbn Mâlik, İbn A b b a s hakkında: «İbn Abbas gibisini görmedim. Çünkü yüzüne bakan en güzel yüzü görmüş, sözünü duyan en tatlı sözü dinlemiş, fetvâlarını tedkik eden de, hakikî ilmi bulmuş olur.» demiştir.

İbn M ü b â r e k : «Okumadan ululuk isteyene şaşarım.» buyurmuştur.

Bâzı hakîmler : «Hayâtta en çok acınacak iki zümre vardır: Biri okumak istediği hâlde bir şey anlayamıyanlar, diğeri de her şeyi anladığı hâlde okumak istemeyen kimselerdir.» demişlerdir.

E b û ' d - D e r d â (R.A.) : «Bir mes'ele öğrenmek, benim için bir gece ibâdetten daha sevimlidir.» buyurmuştur. Ayrıca «Âlim ve ilim tâlibi hayırda berâberdir. Diğer insânlar ise, bir kıymet taşımaz. Yâ âlim, ya talebe veyâ dinleyici ol; bunların hâricinde kalma, helâk olursun.» demiştir.

A t â : «Bir zikir ve ilim meclisi, yetmiş lehviyât meclisindeki kusûrları kapatır.» buyurmuştur.

H a z r e t - i Ö m e r (R.A.) : «Gündüzü oruçlu, geceyi uykusuz geçiren bin âbid'in ölümü; helâl ve harâmı ayıran bir âlimin ölümünden daha ehvendir.» buyurmuştur.

İ m â m Ş â f i î (Allah rahmet etsin) : «İlim öğrenmek, nâfile ibâdetten makbûldür.» buyurmuştur.

İ b n A b d i ' l - H a k e m (Allah rahmet etsin) : İ m â m M â - l i k 'ten okuyordum. Öğle vakti girince (nâfile) namâz kılmak için

kitâblarımı topladım. Bunu gören hocam: «Eğer hüsn-i niyyetle okuyorsan, kılmak istediğin namâz, okumaktan üstün değildir, dedi.» diye nakl buyurmuştur.

Ebû'd - Derdâ (R.A.) : «Sabâhleyin ilim tahsiline gitmeği, mücâhede saymamak akılsızlık olur.» buyurmuştur.

TÂLİMİN [İLM ÖĞRETMENİN] FAZİLETİ

ÂYETLER :

«وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ»

«Okusunlar da diğerleri (muhârebeden) döndüklerinde onları korkutsunlar. Umulur ki, çekinirler.» (9 - Teybe : 122)

Burada «inzâr» kelimesinden ta'lim ve irşâd murâd edilmiştir.

«وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ
وَلَا تَكْتُمُونَهُ»

«Şu günü hâtırla ki: Allah, Kitâb verilenlerden şöyle bir söz almıştı. Elbette onu insânlara anlatacak ve gizlemeyeceksiniz.» (3 - Âl-i İmrân : 187)

Bu âyet okutmayı farz kılar.

«وَإِنْ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ»

«Şüphesiz, onlardan bir kısmı bilerek hakk'ı gizlerler.» (2 - Bakara : 146)

Bu âyet-i celile hakk ilmi gizlemenin harâm olduğunu beyân etmektedir. Nitekim lüzûmunda bildiğine şahidlik yapmıyanlar hakkında da şöyle buyuruluyor :

«وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ»

«Bildğini gizleyenın kalbi muhakkak ki günâhkârdır.» (2- Bakara : 283)

Peygamber Efendimiz de bu husûsta şöyle buyuruyorlar :

«مَا آتَى اللَّهُ عَالِمًا عِلْمًا إِلَّا وَ أَخَذَ عَلَيْهِ مِنَ الْمِيثَاقِ مَا أَخَذَ عَلَى النَّبِيِّينَ أَنْ يُبَيِّنُوهُ لِلنَّاسِ وَلَا يَكْتُمُوهُ»

«Allahu Teâlâ ilim verdiği âlimlerden de peygamberlerden aldığı misâk [söz] gibi, ilimlerini saklamayıp insânlara açıklamaları için, söz almıştır.» (40)

«وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا»

«Ben müslümânım deyip iyi ameller işleyerek Allah'a da'vet edenden daha güzel sözlü kimdir?» (41- Fussilet : 33)

«أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ»

«(İnsânları) Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle dâvet et!» (16- Nahl : 125)

«وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ»

«Ve onlara kitâb ve hikmeti öğretecek...» (3- Âl-i İmrân : 48)

HADİSLER :

Yemen'e gönderdiği Muâz'a hitâben, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardı :

(40) Ebû Nuaym, İbn Mes'ud'dan.

«لَا يَهْدِي اللَّهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرُكَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا»

«Senin yüzünden Allahu Teâlâ'nın bir kişiyi hidâyete erdirmesi, senin için bütün varlığı ile dünyâdan hayırlıdır.» (41)

«مَنْ تَعَلَّمَ بَابًا مِنَ الْعِلْمِ لِيُعَلِّمَ النَّاسَ أُعْطِيَ ثَوَابَ سَبْعِينَ صَدِيقًا»

«İnsânlara öğretmek için ilimden bir mes'ele öğrenen kimseye, yetmiş sıddik sevâbı verilir.» (42)

İsâ Aleyhisselâm da şöyle buyurmuştur:

«مَنْ عِلِمَ وَعَمِلَ وَعَلَّمَ فَذَلِكَ يُدْعَى عَظِيمًا فِي مَلَكَوتِ السَّمَوَاتِ»

«Kim ki öğrenir, öğrendiği ile amel eder ve öğretirse, semâvatta [göklerde] tâzimle anılır.»

«إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَمَةِ يَقُولُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ لِلْعَابِدِينَ وَالْمُجَاهِدِينَ :
ادْخُلُوا الْجَنَّةَ ، فَيَقُولُ الْعُلَمَاءُ : يَفْضَلُ عَلَيْنَا تَعَبَّدُوا وَجَاهَدُوا ،
فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : أَنْتُمْ عِنْدِي كَبَعْضُ مَلَائِكَتِي ، إِشْفَعُوا
تُشَفَّعُوا فَيُشَفَّعُونَ ثُمَّ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ»

«Kıyâmet günü, Allahu Teâlâ âbid ve mücâhidlere:

— Girin cennete der.

Âlimler :

— Bizim öğretmemiz sâyesinde ibâdet ve mücâhede ettiler, de-
yince Hak Teâlâ :

— Siz benim nezdimde bâzı meleklerim gibisiniz. Şefâat edin;

(41) İmâm Ahmed, Muaz'dan. Ayrıca Buhârî ve Müslim.

(42) Ebû Mansûr ed-Deylemî, İbn Mes'ûd'dan.

şefâatiniz makbûldür buyurur. Onlar da şefâat edince Cennete girerler.» (43)

Bu şefâat hakkı, her âlime değil, bildiğini öğreten âlimlere mahsûsdur.

«إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَنْتَزِعُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا مِنَ النَّاسِ بَعْدَ أَنْ يُؤْتِيَهُمْ إِيَّاهُ وَلَكِنْ يَذْهَبُ بِذَهَابِ الْعُلَمَاءِ فَكُلَّمَا ذَهَبَ عَالِمٌ ذَهَبَ بِمَا مَعَهُ مِنَ الْعِلْمِ حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ إِلَّا رُؤْسَاءُ جُهَلَاءَ إِنْ سُئِلُوا أَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَيُضِلُّونَ وَيُضِلُّونَ»

«Muhakkak ki, Allahu Teâlâ verdiği ilmi insânlardan çekip almaz. Ancak âlimlerin ölmesiyle ilimler de gider. Hattâ din makaamları câhil başların elinde kahr. Kendilerine başvurulduktan yanlış fetvâlar vermekle kendileri sapıttıkları gibi insânları da şaşırtırlar.» (44)

«مَنْ عِلِمَ عِلْمًا فَكَتَمَهُ الْجَمَّةُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ»

«Öğrendiği ilmi saklıyan âlimi, Allahu Teâlâ kıyâmet günü, ateşten gemi vurmakla cezâlandırır.» (45)

«نِعْمَ الْعَطِيَّةُ وَنِعْمَ الْهَدِيَّةُ كَلِمَةُ حِكْمَةٍ تَسْمَعُهَا فَتَطْوِي عَلَيْهَا
ثُمَّ تَحْمِلُهَا إِلَى أَخٍ لَكَ مُسْلِمٍ تُعَلِّمُهُ إِيَّاهَا تَعْدِلُ عِبَادَةَ سَنَةٍ»

«En güzel hediye, hikmetli bir sözü iyice anlayıp, dîn kardeşine anlatmaktır. Bu aynı zamânda bir senelik ibâdete de karşılıktır.» (46)

(43) Ebu'l-Abbas Ez-Zehebi, İbn Abbas'dan.

(44) Buhârî ve Müslim, Abdullah b. Amr'dan.

(45) Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Hibban ve Hakîm, Ebû Hureyre'den.

(46) Taberânî, İbn Abbâs'dan.

«الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا ذِكْرُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَمَا وَلَاهُ
أَوْ مُعَلِّمًا أَوْ مُتَعَلِّمًا»

«Allah'ı hâtırlatan ve Allah'a yaklaştıran cihetleriyle, öğreten ve öğrenenden başka, dünyâda her ne varsa mel'ûndur.» (47)

«إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ وَمَلَائِكَتُهُ وَأَهْلُ سَمَوَاتِهِ وَأَرْضِهِ حَتَّى النَّمْلَةِ فِي
جُحْرِهَا وَحَتَّى الْحُوتِ فِي الْبَحْرِ لِيُصَلُّوا عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرِ»

«Muhakkak ki, Allahu Teâlâ, melekleri, yer - gök ehli, hattâ yuvasında karıncalar, suda balıklar, insânlara iyiliği öğretenlere duâ ederler.» (48)

«مَا أَفَادَ الْمُسْلِمُ أَخَاهُ فَايِدَةً أَفْضَلَ مِنْ حَدِيثٍ حَسَنٍ بَلَغَهُ فَبَلَغَهُ»

«Duyduğu hasen bir hadîsi, dîn kardeşine duyurandan daha faydalı kimse olamaz.» (49)

«كَلِمَةٌ مِنَ الْخَيْرِ يَسْمَعُهَا الْمُؤْمِنُ فَيَعْلَمُهَا وَيَعْمَلُ بِهَا خَيْرٌ لَهُ
مِنْ عِبَادَةِ سَنَةٍ»

«Bir müslümânın hayırlı bir sözü öğrenip öğretmesi ve onunla amel etmesi, bir senelik ibâdetten hayırlıdır.» (50)

«أَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَسْأَلُونَ اللَّهَ تَعَالَى فَإِنْ شَاءَ أَعْطَاهُمْ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ
وَأَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَعْلَمُونَ النَّاسَ ، وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا»

(47) Tirmizî ve İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den.

(48) Tirmizî, Ebû Umâme'den.

(49) İbn Abdülberr, Muhammed b. el-Mükendir'den.

(50) İbn Mübârek, Zeyd b. Eslem'den.

«Bir gün Peygamber Efendimiz, biri duâ ile meşgûl olan ve diğeri ders okutmakta olan iki topluluk gördü ve duâ edenler için :

— Bunlar Allahu Teâlâ'dan istiyorlar. Allah dilerse verir, dilerse vermez, buyurdular. Okutanlar hakkında ise :

— Fakat bunlar öğretiyorlar. Zâten, ben de muallim olarak gönderildim, dediler.» (51) Sonra öğretenlerin meclisine oturdu.

«مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنَ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ أَصَابَ
أَرْضًا فَكَانَتْ مِنْهَا بُقْعَةٌ قَبِلَتْ الْمَاءَ فَأَنْبَتَ الْكَلَاءُ وَالْعُشْبُ
الْكَثِيرُ، وَكَانَتْ مِنْهَا بُقْعَةٌ أَمْسَكَتِ الْمَاءَ فَفَنَعَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ
بِهَا النَّاسَ فَشَرِبُوا مِنْهَا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا، وَكَانَتْ مِنْهَا طَائِفَةٌ
قَبِيحَانِ لَا تُمْسِكُ مَاءً وَلَا تُنْبِتُ كَلَاءً»

«Allahu Teâlâ'nın benimle gönderdiği ilim ve hidâyet, bol bir yağmur gibidir; döküldüğü toprağın bir kısmı suyu içine alır, bol miktarda ot ve mahsûl yetiştirir. Bir kısmı da sert ve çorak olur, suyu içine almaz, fakat yüzünde tutar; insânlar içmek, sulamak ve ekim bakımından bundan faydalanırlar. Bir kısmı da yalçın ve kaypaktır, suyu içine almadığı gibi yüzünde de tutmaz, yağan yağmur, yüzünden sıyrılıp gider; ne bir şey bitirir, ne de kimseye faydası olur.» (52)

Birinci misâl ile: Öğrendiğiyle amel edene; ikinci misâl ile amel etmeyip başkasına okutana; üçüncü misâl ile de, her ikisinden mahrûm olana misâl verilmiştir.

«إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: عِلْمٍ
يَنْتَفَعُ بِهِ...

(51) İbn Mâce, Abdullah b. Ömer'den

(52) Buhârî ve Müslim, Ebû Mûsâ'dan.

«Âdem oğlu ölünce amel defteri dürülür. Ancak üç şeyden defterine sevâb yazılır: Bunlardan birisi de, istifâde edilen bilgidir.» (53)

«الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ»

«Hayra delâlet eden, onu yapan gibidir.» (54a)

«لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ : رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حِكْمَةً فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ. وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَةٍ فِي الْخَيْرِ»

«Heves edilecek iki kimse var: Birincisi Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği ilimle amel edip başkasına da öğreten; ikincisi de Allah'ın verdiği serveti hayra sarfedendir.» (54b)

«عَلَى خَلْفَائِي رَحْمَةُ اللَّهِ، قِيلَ : وَمَنْ خُلَفَاؤُكَ ؟ قَالَ الَّذِينَ يَحْيُونَ سُنَّتِي وَيُعَلِّمُونَهَا عِبَادَ اللَّهِ»

«Hazret-i Peygamber : Allahu Teâlâ'nın rahmeti benim vekillerim üzerine olsun, diye buyurmuş. Vekilleriniz kimlerdir? diye sorulunca, sünnetimi yaşatıp Allahu Teâlâ'nın kullarına öğretenlerdir, cevâbını vermişlerdir.» (55)

İslâm büyüklerinin sözleri :

Hazret-i Ömer (R.A.) : «Kim bir hadis öğretir ve öğrettiği hadisle amel edilirse, amel eden gibi sevâb kazanır.» buyurmuştur.

İbn Abbâs (R.A.) : «İnsânlara hayrı öğretenler için, denizdeki balıklara varıncaya kadar her şey, Allahu Teâlâ'dan mağfiret diler.» buyurmuştur.

(53) Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(54a) Tirmizi, Enes'den.

(54b) Buhârî ve Müslim, İbn Mes'ûd'dan.

(55) İbn Abdülberr, Hasen'den, İbn Abdülberr.

Diğer bâzıları : «Âlim, Allah ile kul arasındadır; bu keyfiyete dikkat etsin.» demişlerdir.

Süfyan-ı Sevrî, Askalân şehrine gitti; orada bir müddet beklediği hâlde, kendisine bir şey soran olmayınca: «Bu diyârda ilim ölmüştür, artık benim beklememe lüzûm yok, vâsita te'mîn edin gideyim.» dedi. Şübhesiz böyle demesi, öğreticiliğin üstün değerine ve faziletine hevesi ve ilmin devâmını sağlamak arzûsundandı.

Atâ (R.A.): «Sâîd İbn Müseyyeb'i ziyaret ettim ve kendisini ağlar gördüm. Sebebini sorduğumda, kendisinden bir şey sorulmadığı için ağladığını söyledi.» demiştir.

Yine bâzı zevât : «Âlimler zamânın ışıklarıdır. Her âlim kendi asrını aydınlatır ve zamânının insânları onların ışığından aydınlanırlar.» demişlerdir.

Hasan-ı Basrî (Allah rahmet etsin) : «Âlimler olmasa insânların diğer cânlı varlıklardan farkı kalmazdı. Çünkü onların okutmasıyle insânlar insânlık seviyesine ulaşırlar.» buyurmuştur.

İkrime : «Bu ilmin bir kıymeti var, deyince; nedir? diye soranlara: Onun kadrini anlayıp koruyacak bir ehline vermektir.» buyurmuştur.

Yahyâ b. Muâz: «Âlimler, Muhammed Aleyhisselâm ümmetine anne ve babalarından da şefkatlidirler. Çünkü anne ve babaları onları dünyâ ateşinden, Âlimler ise, âhiret ateşinden korurlar.» buyurmuştur.

Denildi ki : «İlim edinmek için riâyet edilecek usûller şunlardır: Sükût edip dinlemek, ezberlemek, bildiğini tatbîk etmek ve sonra da başkalarına öğretmektir.»

Yine denildi ki: «Bilmeyene öğret, bilenden öğren ki, bildiğini korumuş ve bilmediğini öğrenmiş olasın.»

Muâz b. Cebel: Okuyup okutanlar hakkında şunları söylemiştir : «Okuyun öğrenin, zira Allah için ilim edinmek Allah'a karşı ta'zim ve ibâdettir. Müzâkeresi tesbîh, mübâhasesi mücâhededir. Bilmeyene öğretmek sadaka, liyâkatlisine bolca okutmak Allah'a yakınlıktır. İlim, yalnız ve kimsesiz yerlerde sıkıntıyı gideren bir arkadaş, doğru yola kılavuz, zorlukta kolaylık ve sabır merci'idir. İlim dostlar yanında vezîr, yabancılara yakınlıktır. Cennet yoluna ışık tutar. İlim sâyesinde Allahu Teâlâ bir kısım insânları yükseltir, iyi işlerinde izlerinden gidilen rehber ve öncü yapar. İyilikleri anılır, eserleri kalır. Melekler onları sever ve kanatlarını üzerlerine gererler. Yaş ve kurdan her ne varsa, denizdeki balıklar, karadaki canlı varlıklar ay

ve yıldızlara varıncaya kadar her şey, âlimler için Allahu Teâlâ'dan mağfiret dilerler. Çünkü ilim, kalb gözünü açar, karanlıkta gözlere ışık saçar, zayıflıkta bedene kuvvet verir, insânı yüksek mertebelere ve ebrâr derecesine ulaştırır. İlmî tefekkür, gündüz orucuna ve gece ibâdetine denktir. Allahu Teâlâ'ya itâat, ibâdet, tevhid, saygı, şübhelî şeylerden korunmak, sıla-yı rahîm'de bulunmak ilim ile olur. Helâl ve harâm ilim ile bilinir. İlim öncüdür; amel ise ondan sonra gelir. İyilere ilhâm olur; fenâlar ondan mahrûm olur.» Allahu Teâlâdan hüsn-ü tevfiğ dileriz.

AKLÎ DELİLLER :

Bu bahiste açıklanmak istenen, ilmin fazîlet ve nefâsetidir. Fazîletin ne demek olduğunu bilmiyen ve fazîletten gâyenin ne olduğunu anlamıyanların, ilimde veyâ ilimden gayri şeylerde bir haslet olarak bulunduğunu idrâk etmelerine imkân yoktur. Şüphesiz ki, hikmetin ne demek olduğunu bilmeden, falan adam hakîmdir veyâ değildir demek, saçmalamaktan başka bir şey olamaz. O hâlde, biz de fazîletin ne olduğunu anlıyalım. a.c.

Fazîlet, «fazl» kökünden gelir; ziyâdelik, artma ve çoğalma mânâsına, fazlalık demektir. Bir hükümde ortak olan iki şeyden birisine hâs bir ziyâdelik olursa, işte bunun diğerine fazîletli var denir ki, bu ziyâdelik onun kemâli olur. Meselâ: At, merkepten efdaldır, denildiği zamân, bunların yük taşımakta ortak oldukları, fakat atın daha ağır yük taşımakta, düşmâna saldırmakta, koşup kaçmakta ve güzellikte merkepten üstün ve kemâlli olduğu anlaşılır. Hattâ attan büyük bir merkeb kabûl edilse, yine bir değer taşımaz. Çünkü bu ziyâdelik vücûd bakımındandır ki, bir kemâl sayılamaz. Hayvân cismiyle değil, vasıflarıyla değerlenir. Bu izâhatı anladınsa, attı diğer hayvânlara nisbetle fazîlet olduğu gibi, diğer sıfatlara nisbetle de, ilmin bir fazîlet olduğunu anlayacağından şübhe edilmez. Atın hızlı gitmesi bir kemâl değil, belki attı ayrı bir husûsiyet ve üstünlüktür. Amma ilim, zâtında hiç bir şeye nisbet edilmeksizin mutlak bir fazîlet ve kemâldir. Çünkü ilim, Allahu Teâlâ'nın kemâl sıfatı, melek ve peygamberlerin şerefi ve mutlak bir fazîlettir. Akıllı atın, ahmak attan daha hayırlı olması keyfiyeti, hiç bir şeye izâfe edilmeksizin ale'l-ittlak onun fazîleti olması gibi.

İyi bil ki, râğbet bulan ve nefis olan her şey üç sebebeden biriyle râğbet görür ve beğenilir :

1 — Başka şeyi için, 2 — Zâtı için, 3 — Hem zâtı ve hem de başka şey için.

Elbette zâtı için râğbet gören, başkası için râğbet bulandan efdal ve şerefli. Başkası için sevilen altın ve gümüstür. Bunlar, hadd-i

zâtında insânın hiç bir ihtiyâcını gideremiyen birer mâden parçasıdır. Eğer ticâret vâsıtası olmasalardı, çakıl taşlarından farklı sayılmazlardı.

Zâtı bakımından heves edilen, Allahu Teâlâ'nın cemâline bakmanın lezzetiyle âhiret saâdetine ulaşmaktır.

Hem zâtı ve hem de dolayısıyla istenip heves edilen, meselâ vücûd sağlığı gibi... İnsânın, ayaklarının sıhhatli olmasını istemesi, zâtı bakımından olur. Acı ve sancı duymaması gibi. Başka şey için olur. Arzû ettiği yere yürüyüp gidebilmesi gibi...

Bu itibarla ilme baktığın zamân onu, kendi zâtında tatlı bulursun ve ilim de zâtı için istenilir. Üstelik ilim âhiret saâdetine vesîle ve Allah'a yaklaştıran bir vâsıta olması bakımından da gayri için sevilir. İnsân oğlunun en büyük rütbesi ve arzû ettiği şey de, bu saâdet ve bu saâdete ulaştıran vâsıtaadır. Bu da ilim ve ilme dayanan amel'dir. Amel de ilimsiz olamayacağına göre, dünyâ ve âhiret saâdetinin aslı ve bütün ibâdetlerin efdali ilimdir. Nasıl olmasın ki, her şeyin kıymeti neticesiyle ölçülür. İlmin neticesi ise, yüksek makamlara ermek, melekleşmek ve Allahu Teâlâ'ya yaklaşmaktır. Buraya kadar anlattıklarımız, ilmin âhirete âit olan faydalarıdır.

Dünyâlığa gelince: İzzet ve vakar, melikler [hükümdârlar]'e söz geçirme ve tab'an hürmeti celb etme gibi hasletleri vardır. Türklerin en akılsızları ve Arabların eclafı bile, âlimlerine hürmeti tabîî bulurlar. Çünkü tecrübeleriyle onların daha bilgili olduklarını anlıyorlar. Yalnız insânlarda değil, hayvânlarda da, bu hassa mevcûttur. Hayvân da üstünlüğü takdir eder ve bu anlayışladır ki, kendisinden üstün olan insâna itâat eder. Bütün bu saydıklarımız mutlak ilmin fazîletidir. Halbuki ileride beyân edileceği üzere, ilimler de kısımlara ayrılır ve fazîletleri itibâriyle de ayrı kıymet taşırlar.

Bu izâhatımızla, ilim öğretme ve öğrenmenin fazîleti açıklanmış oldu. İlim her şeyden üstün olunca, elbette onu öğrenmeğe çalışmak da en üstün şeyi istemektir, öğretmek ise, en üstün faydayı sağlamaktır.

Bunun beyânı şöyledir: İnsânların maksadı, din ve dünyâlıkta toplanır. Dîn'in nizâmı ise, dünyânın nizâmına bağlıdır. Çünkü dünyâ âhiretin tarlasıdır. Dünyâ; kendisini ebedî bir vatan tanıyanları değil, bir köprü ve bir misâfirhâne kabûl edenleri, Allah'a ulaştıran bir vâsıtaadır. Dünyânın nizâm ve imâreti ise, insânların çalışmaları-na bağlıdır.

İnsânların iş, san'at ve meslekleri ise üç kısımda toplanabilir:

Birincisi : Yaşayabilmek için zarûrî olan işlerdir ki, bunlar da dördtür :

- 1 — Yiyecek te'mini için rençberlik,
- 2 — Giyecek te'mini için dokumacılık,
- 3 — Mesken te'mini için inşâat,
- 4 — Cemiyetin sevgi, saygı, yardımlaşma ve berâberliğini sağlamak için siyâset.

İkincisi : Bunlara yardımcı olup, yapılmalarına imkân veren işlerdir ki, bunlar da ikiye ayrılır:

- 1 — Rençberlik ve san'at için âlet hâzırlıyan demircilik işi.
- 2 — Dokumacılığa hizmet eden, hallaçlık ve eğirme işi gibi.

Üçüncüsü : Bütün bu işleri tamamlayıp süsleyen işlerdir. Bunlar da (rençberlikten alınan mahsûlü öğütüp) pişirmek, (glyim eşyasını) dikmek, boyamak ve yıkamak gibi işlerdir.

Bütün bunlar dünyâ hayatına nisbetle, bir şahsın uzuvları mesâbesindedir ki, bunlar da üçe ayrılır:

- 1 — Kalb, ciğer ve beyin gibi asıl uzuvlar.
- 2 — Bu asıl uzuvlara hizmet eden mîde, damar, şerayın, sinir ve veridler.
- 3 — Bu asılları tamâmlayıp süsleyen şeyler ki; deri, tırnak parmak ve kaş gibi...

Bu saydığımız san'atların en şerefli asılları olup, asıllarının da en şerefli siyâsettir. Bunun içindir ki, bu siyâset san'atı, menşeln-de diğer san'atların aramadığı kemâlâtı ister. Yine bunun içindir ki, bu san'atın sâhibi, diğer san'atları kendine hizmet ettirir.

Beşeriyeti islâh ile dünyâ ve âhirette selâmete ulaştıracak doğru yolu gösteren siyâset, dört mertebedir :

Birinci ve en üstün mertebe: Peygamberlerin siyâseti, sevk ve idâresi olup; avâm ve havass, bütün insânların zâhir ve bâtınlarına hükmetmeleridir.

İkinci mertebe: Halife, melik ve sultânların siyâseti ve her sınıf insânlara hükmetmeleridir. Fakat bunlar yalnız zâhire hükmeder, bâtına te'sir edemezler.

Üçüncü mertebe: Allahu Teâlâ'yı ve dinini bilen, peygamberlerin vârisi olan âlimlerin siyâsetidir ki, bunlar hiç bir sınıfın zâhiri işlerine karışmayıp kimseyi zecr ve men'edemiyecekleri gibi, umûm insânlar da kendilerinden istifâde edemez. Ancak münevver tabakanın bâtınına hitâb edebilirler.

Dördüncü mertebe: Vâizler'in siyâsetidir. Bunlar da ancak insânların avâm kısımlarının bâtınına hitâb ederler.

Siyâsetin şu dört mertebesinde nübüvvetten sonra en şerefli, insânları, helâke sürükleyen, kötü hûylardan arıtıp saâdete ulaştıracak güzel hûylar ile süsleyen şeyin, ilmin en büyük faydası olduğunda şübhe yoktur. İşte ilim öğretmekten gâye de budur.

İlmin diğer san'atlardan üstün olduğunu söyledik. Bunun izâhı şöyledir: San'atın değeri üç şey ile bilinir:

Birincisi: O san'atı bilmeye vesîle olan garîza ve mizâca mürâcaat etmekle. Akli ve müsbet ilimlerin, lûgat ilmine olan üstünlüğü gibi. Çünkü müsbet ilimleri bildiren akıldır. Lûgatı öğreten ise işitme hassasıdır. Akl'ın işitmeden üstün olduğu aşikârdır.

İkincisi: Umumî faydalarını düşünmek ile, rencberliğin kuyumculuğa üstünlüğünü düşünmek gibi...

Üçüncüsü: Üzerinde işlenen madde ile kuyumculuğun debbağlığa üstünlüğü gibi. Birisinde altın, diğerinde ise, ölü hayvan derisi üzerinde iş görülüyor.

Şübhe yok ki, âhiret yolunu aydınlatan dinî ilimler, tam akıl ve keskin zekâ ile elde edilir.

İleride açıklanacağı gibi, akıl, insân oğlunun en üstün vasfıdır. Çünkü Allahu Teâlâ'nın emânetleri, akıl sâyesinde kabûl edilir ve yine akıl sâyesindedir ki insân, Allahu Teâlâ'nın rızâsına mazhar olur.

İlmin umûmî faydalarına gelince; bunda hiç şüphe edilmez. Çünkü neticesi ebedî saâdetdir.

Mahallinin şerefine gelince: (Bu da gizli değildir.) Nasıl gizli olsun ki, ilim öğretenler insânların kalbleri ve akılları üzerinde tasarruf ederler. Yeryüzündeki en üstün yaratık insân, insânın en değerli cüz'ü ise kalbidir. İlim öğreten, kalbi olgunlaştırmak, temizlemek, cilâlandırmak ve rızâyı ilâhiye yaklaştırmakla meşgûdür. Bînâenaleyh her cihetten, ilim efdaldır, şerefli dir.

Hülâsa ilim öğretmek, bir bakımdan Allah için ibâdet, başka bir bakımdan Allahu Teâlâ'ya vekâlettir. Hem de en büyük vekâlet. Çünkü Allahu Teâlâ, en hâs sıfâtı olan ilmi, âlim'in kalbine yerleştirdi. Âlim, Allahu Teâlâ'nın en değerli cevherlerinin hazînedârı gibidir. Bundan, bütün muhtâclara infakda izinlidir. Cennet-i me'vâ'ya ulaştırmakta ve Allahu Teâlâ'ya yaklaştırmakta, Allahu Teâlâ ile kulları arasında vâsıta olmaktan daha üstün rütbe olabilir mi? Allah kendi lütûf ve keremiyle bizleri de bu gibi kullarından eylesin.

Habîbine ve bütün hayırlı kullarına salât ve selâm olsun.

İKİNCİ BÂB

BU BÂB MAHMÛD VE MEZMÛM [ÖĞÜLEN VE YERİLEN] İLİMLERİN AKSÂM VE AHKÂMI BEYÂNINDADIR. BURADA FARZ-I AYN VE FARZ-I KİFÂYE OLAN İLİMLER İLE, KELÂM VE FİKİH İLMİNİN, NE DERECEYE KADAR DİN İLMİNDEN SAYILACAĞI VE AHİRET İLMİNİN FAZİLETİ ANLATILACAKTIR.

FARZ-I AYN OLAN İLİMLERİN BEYÂNI

Resûlullah (S.A.V.) buyurdu ki :

« طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ »

«İlim öğrenmek her müslümâna farzdır.» (56)

Diğer bir hadîsde de :

« أَطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصَّيْنِ »

«İlim, Çinde bile olsa öğreniniz.» (57) buyuruluyor.

Her müslümânın bilmesi farz olan ilmin hangisi olduğu husûsunda insânlar ihtilâfa düşmüş ve bu husûsda yirmiyi aşan fikir öne sürülmüştür. Tafsilâta girmeden bunları şöyle hülâsa edebiliriz. Her fırka kendi mevzûunun öğrenilmesini farz-ı ayn kabûl etmiştir. Kelâm cıllara göre bilinmesi farz-ı ayn olan, kelâm ilmi'dir. Çünkü Allahu Teâlâ'nın varlığı, birliği, zâtı ve sıfatları kelâm sâyesinde bilinir. Fakihlere göre: Fıkıh ilmi'dir. Çünkü ibâdet ve muâmelelerin helâl ve harâm kısımlarıyla, mutlak helâl ve harâm fıkıh ilmiyle

(56) İbn Mâce Hz. Enes'den.

(57) İbn Adıyy ve Beyhâkî Hz. Enes'den, Taberânî İbn Mes'ûd'dan ve İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir.

öğrenilir. Bu ilimlerin gâyeleri de ender tesâdüf edilecek ince mes'e-
leler değil, belki ferdlerin muhtâç olduğu günlük mes'elelerin hallidir.
Tefsir ve hadîs âlimleri : Bu ilimden maksad Kur'ân
ve Hadîs olduğunu söylerler. Çünkü diğer ilimler bunlar sâyesinde
elde edilir. Sofiyye ise tasavvuf ilmi'ni öne sürerler ki, bunlar da
kollara ayrılır. Bir kısmı, bu ilimden gâye, insanın kendi hâlini ve
Allah katındaki makaamını bilmesidir, derler. Diğer bir kısmı da ih-
lâs ve nefsin âfetlerini bilmek, Şeytan'ın vesvesesi ile meleşin ilhâ-
mını ayırabilmektir derler.

Diğer bâzılarına göre de, ilm-i bâtın'dır. Bu ilim de erbâbına
farzdır der ve bu sûretle hadîsi umûmu şümûlünden çıkarmış olur-
lar. Bunun gibi Ebû Tâlib-i Mekki de: «Mebâni-i İslâm hadîsi-
nin tazammun ettiği ilimdir» der. Bu («Mebâni-i İslâm» hadîsi.)

«بِنِیَ الْإِسْلَامِ عَلَى خَمْسٍ : شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ .»

«İslâm dini beş esâs üzerine kurulmuştur: Allahu Teâlâ'nın var-
lığına, birliğine şehâdet getirmek...» (58a)

diye başlayan hadîsdir. Çünkü farz olan bu beş şeydir. Elbette bunla-
rın farz olma keyfiyetiyle tatbik şekillerini de bilmek farzdır.

Bu husûsda, şüpheyi kaldıracak son sözün, bizim anlatacağımız
olacağı kanâatindeyiz. O da Mukaddime'de anlattığımız gibi, ilmin: a.c
Muâmele ve Mükâşefe ilmi olarak ikiye ayrılması ve burada aranan
ilm'in ise muâmele ilmi olmasıdır.

Âkil ve bâliğ kulların yapmakla mükellef oldukları üç şey vardır:

- 1 — İ'tikad [inanmak].
- 2 — Fiil [İnandıklarını yapmak.]
- 3 — Terk [Yasak edilenleri yapmamak].

Yaş haddinin tamâmlanması veyâ rüyâlanmakla erginleşen akıllı
kimселere evvelâ farz olan şey, anlıyarak şehâdet getirmek, yâni Al-
lah'ın birliğini ve Peygamberin risâletini tasdîk etmektir. Bu şehâdet,
taklid ile de mümkündür. Bunun için delil aramağa, kıyâs ve kaziy-
yeler tertibe lüzûm yoktur. Gâye, şek ve şüpheden uzak, kat'i bir
inançtır. Böyle bir inanç bulundu mu maksad hâsıl olur. Bizzât
Peygamber Efendimiz, Arab câhillerinin tasdîk ve ikrâriyle iktifâ eder,

(58a) Buhârî ve Müslim, İbn Ömer'den. Tecrid-i Sarih Tercemesi C. 1, shf' 28.

ayrıca kendilerine delil öğretmezdi. Binâenaleyh inanarak ve anlıyarak şehâdet getiren, ilk vazifesini yapmış ve o ân için başka bir farzı kalmamıştır. Şâyet o ânda ölse, itâat etmiş bir mü'min olarak ölür.

Bundan sonra gelen mükellefiyetler, ayrı ve başka sebeblere dayanır, ki bunlar herkes hakkında zarûrî değildir. Hattâ çok kimseler bâzı mükellefiyetler hâricinde kalırlar.

Bu mükellefiyetleri icâb ettiren sebebler fiil, terk ve i'tikad ile alâkahlıdır :

Fiil ile alâkalı mükellefiyetler :

Kuşluk vakti, imân etmiş bulunan bir müslümânın öğleye kadar yaşamasiyle kendisine yeni bir farzın düşmesi gibi. O da öğle vaktinin girmesiyle, şartı olan temizlik ile berâber, namâzı bilmesidir. Hiç bir arıza ve engeli yok iken, tam öğle vaktini bekledikten sonra, namâz'ın şart ve rükünlerini vakit çıkıncaya kadar öğrenemiyeycekse, vakit girmeden hazırlanması farzdır, denirse de; farz olan amelin şartı olan bilginin farz olması, o amelin farz olmasından sonradır da denebilir. Buna göre de namâz bilgilerini namâz vakti girmeden öğrenmekle mükellef değildir. Diğer vakit namâzları da bunun gibidir.

Eğer Ramazana kadar yaşarsa, kendisine yeni bir farz daha düşer. O da oruç ile alâkalı hükümlerdir. Oruç vaktinin imsâktan akşama kadar olduğunu, farz olan niyet ile yemek içmek ve temâsdan çekinmek olduğunu ve bu hâlin Şevvâl ayına kadar devâm ettiğini bilmektir.

Sonradan zenginleşir veyâ zengin olarak ergin olursa, kendisine yeni bir farz daha düşüyor. O da ne kadar zekât vereceği ve bunun hemen değil, artıcı olan malın, bir sene elinde kaldıktan sonra verileceği gibi hükümlerini bilmesidir. Hattâ her çeşit mal'ın değil, ancak kendi elindeki mal cinsinin zekâtını öğrenmekle mükelleftir. Eğer yalnız devesi varsa, deve zekâtını bilmek yeter. Diğer mallarda da hüküm böyledir.

(Hac farızasına gelince); bu fevrî yâni acele olmadığı için hac mevsiminde hemen hac mes'elelerini öğrenmekte acele lâzım değildir. (58b)

(58b) Şâfi'i ve Hanbelilere ve bizim İmâmlardan Muhammed'e göre, hüküm böyle olmakla berâber, İmâm-ı a'zam, İmâm-ı Mâlik ve bir sözünde Ebû Yûsuf «fevrî yâni zengin olduğu senenin hac mevsiminde hac etmek borçtur, tehiri günâhtır, Ancak hayatında hac etmek mümkün olursa tehir mes'uliyeti kalkar. Şüphesiz mâzeret hâlleri müstesnâdır.» buyuruyorlar.

Fakat İslâm ulemâsına yakışan, azık ve binit gibi gerekli imkân-lara sâhib olana, haccın te'hiri olarak farz olduğunu bildirmektir. Hattâ çok kerre hemen hac etmek isterse o vakit hac keyfiyetini de hemen öğrenmek farzdır. Öğrenilmesi farz olan, haccın erkân ve ve-cibeleridir. Sünnetlerini öğrenmek farz değil; sünnetler nâfile ibâ-det olduğundan öğrenilmeleri de farz değil, nâfile'dir. O ânda asıl haccın kendisine farz olduğunu ona duyurmamanın harâm olup olmadığına dâir söz, fakîhlere âittir; bizi alâkadar etmez. Yapılması gereken diğer farz-ı ayn'larda da hüküm böyledir.

Terk edilmesi farz olan şeyleri öğrenmeğe gelince :

Bunları da hâle nazaran öğrenmek elzemdir. Bu da şahsın vazî-yetine göre değişir. Çünkü: Bir dilsizin «şu sözü söylemek yasaktır» bir körün «şuna bakmak harâmdır», bir Bedevî'nin «şu yerlerde otur-mak memnû'dur» diye öğrenmeleri farz değildir. Şu hâlde yapılması gereken şeyleri öğrenmenin farz olması da şahsiyyet itibâriyledir. İn-sânın yapamayacağı yasaklardan değil, yapması mümkün olan yasak-lardan ikaz edilmesi lâzımdır. Meselâ: Bulunduğu muhîtte müslü-mânlar arasında ipek giyen, başkasının malını zorla alan veya nâ-musa tecâvüz edenler varsa, bunların harâm olduklarını öğretmek lâzımdır. Şu ânda değil, fakat ileride yapmak ihtimâli olan kimse de aynı hükümdedir. Hattâ bulunduğu muhîtte içki ve domuz eti kul-lanılıyorsa onun da bu yasayı yapmasını göz önünde tutarak bunların harâm olduklarını öğretmek farzdır. Öğretilmesi farz olan her şeyi öğrenmek de farzdır.

İ'tikad ve kalb işlerine gelince :

İçinde doğacak şübheleri giderecek kadar ilim edinmesi farzdır. Eğer şehâdet kelimesinin mânâsında şübhe ederse, bu şübheyi izâle edecek kadar ilim öğrenmesi farzdır. Eğer kendisinde böyle bir şüphe uyanmaz ve kendisi de henüz Allahu Teâlâ'nın kîdemini ve âhîrette gö-rüleceğini ve Allahu Teâlâ'nın, hâdisâta mahal olmadığını ve bunlara benzer i'tikad mes'elelerini öğrenmeden ölürse, mü'min olarak öldüğün-de icmâ vardır. Fakat insanın kalbine doğacak bu gibi hâtıralar, bâzan kendi tabiatı ve düşüncesinden, bâzan da başkalarından duymakla-dır. Eğer erginlik çağında, çocuk böyle kelâm münâkaşalarının alıp yürüdüğü bir muhîtte ise, lâıyk olan kendisini bu felsefeden koru-mak ve evvelâ yalnız hakk'ı öğretmektir. Çünkü: Boş bir cevher olan o çocuğun kalb ve beynine evvelâ o şüphe uyandıracak şeyler doldu-rulursa bunları atmak farz olur. Halbuki bu da bâzan çok güç olur. Na-sıl ki tefeciliğin çoğaldığı bir memlekette alış-veriş eden bir müs-lûmânın, kazancının helâl olabilmesi için, meşrû' kazanç yollarını

öğrenmesi ve tefecilikten çekinmesi kendisine farz ise, farz-ı ayn olan ilimler için de vaziyet böyledir. Bunun mânâsı, olan işin keyfiyyetini bilmektir. Kim farz olan ilmi ve farz olduğu vakti bilirse, farz-ı ayn olan ilmi de bilmiş olur.

Sofiyyenin, farz-ı ayn hakkında: «Meleğin ilhâmiyle Şeytanın vesvesesini ayırmaktır» demeleri de doğrudur. Fakat bu, herkes hakkında değil, ihtiyâcı olana, gönlünde böyle şeyler doğan kimseye mahsûstur. Vaktâ ki insan oğlu çok kerre kendini gösteriş, çekeme mezlik ve benzeri kötü arzûlardan koruyamaz oldu ise, insânı perîşan eden bu hâllerden de korunacak kadar bilgi edinmesi farzdır. Bu ilim kendisine nasıl farz olmasın! Zîra Peygamber Efendimiz bir hadîsi şerifinde şöyle buyuruyor:

«ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ: شُحٌّ مُطَاعٌ، وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَإِعْجَابُ
الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ»

«Üç şey insânı helâk eder: Son derece cimrilik, tamâmen arzûlarına uymak ve kişinin kendini beğenmesi.» (59)

Halbuki bunlardan kinse kendini kolay kolay kurtaramaz. İleri de anlatacağımız kibir ve benzeri gibi diğer kalbî hastalıklar, Hadîs-i Şerifde açıklanan bu üç esâsa bağlıdır. Bu hastalıkları tedâvi, sâhiplerine farz-ı ayndır. Bunları tedâvi için de mâhiyyet, menşe' ve alâmetlerini bilip teşhîslerini koyup tedâvi çârelerine baş vurmak gerekir. Çünkü: Fenâlığı bilmeyen, fenâlığa düşebilir. İlâç demek hastalığı zıddıyla tedâvi demektir. Teşhîsi konulmayıp ilâcı bilinmeyen hastalık elbette tedâvi edilemez.

Bu mühlikât arasında saydıklarımızın çoğunu bilmek farz-ı ayn iken ne yazık ki topyekûn insânlar lüzûmsuz şeylerle vakit geçirir de bunları ihmâl ederler.

Müslümân çocuğuna inanması için, şehâdet kelimesinden sonra bunun tamâmından sayılan: Öldükten sonra dirilmeği, hisab'ı, mîzan'ı, cennet ve cehennemi de öğretmek lâzımdır. Bu gencin, Peygamber'in Allah tarafından gönderilmiş bir resûl olduğuna inandıktan sonra, tebliğ ettiği risâletin de ne demek olduğunu anlaması lâzımdır. O da Allah ve Resûlüne itâat edenin cennet'e, bunları tanımayıp isyân edenin ise cehennem'e gideceğini bilmektir.

(59) Bezzâr ve Taberânî, Enes'den.

Şu söylediklerimize dikkat edersen doğru yolun bu olduğunda şüphen kalmaz. Yine anlarsın ki insân oğlu gece ve gündüz her hâlû kârında, ibâdet ve muâmelesinde kendisini alâkadar eden yeni bir hâdisiyle karşı karşıyadır. Her karşılaştığı ve karşılaşacağı vak'alar için de yeni bilgi edinmesi, sorup öğrenmesi lâzımdır.

Peygamber Efendimizin : «İlim öğrenmek her Müslümâna farzdır» buyurduğu hadîsindeki «El - ilmu» kelimesindeki lââm-ı ta'rifinde ifâde ettiği gibi, öğrenilmesi farz olan ilimden gâyesinin müslümânlar üzerine farz olan amel ilmi olduğu anlaşıldığı gibi, bizim beyânâtımızla da bunların farz olma zamânı açıklanmış oldu. Her şeyi olduğu gibi bilen ancak Allahu Teâlâ'dır.

FARZ-I KİFÂYE OLAN İLİMLER

Bilmiş ol ki, ilimlerin kısımlarını, şerhetmeden, farz olanları ile olmayanlarını ayırmak mümkün olmaz. İlimler, esâs itibariyle ikiye ayrılır: a.c

1 — ŞER'İ İLİMLER : Yâni, hisâb gibi akıl ile, tabâbet gibi tecrübe ile, lûgat gibi işitmekle bilinmeyip ancak Peygamberlerden öğrenilen ilimler.

2 — ŞER'İ OLMAYAN İLİMLER : Yâni diğer vâsıtalar ile elde edilen ilimler. Bunlar da mahmûd, meznûm ve mübâh olmak üzere üçe ayrılır.

Mahmûd olanlar, dünyâ işlerini düzene koyacak, insânların sıhhatini koruyacak ve ihtiyâçlarını cevâplandıracak tıb ve hisâb ilmi gibi ilimlerdir, ki bunlar da farz-ı kifâye ve fazîlet olmak üzere iki kısma ayrılır.

Farz-ı kifâye olanlar: Dünyâ işlerini tanzim için lâzımdırlar. Tâbâbet gibi ki, insân oğlunun sıhhatli olarak yaşayabilmesi için zarûridir.

Hesâb gibi ki, bu ilim de, alış - veriş, mirâs, vasiyet ve bütün muâmelâtta zarûridir.

Şu ilimleri bir beldede bilen bulunmazsa halk zorlukla karşılaşır ve hepsi birden mes'ûl olur. Fakat ihtiyaç nisbetinde bir veyâ bir kaç bilenin bulunması kâfidir. (Artık hepsinin muhâsib veyâ tabîb olmasına lüzûm kalmaz) ve bu sûretle diğerleri de bu vecîbeden kurtulmuş olur.

Tıb ve hisâbın farz-ı kifâyeden olduklarına dâir beyânâtımıza şaşmayın. Hakikat şu ki: Bütün san'atların asılları aynı hükümde

olup farz-ı kifâyedirler. Rençberlik, dokumacılık, siyâset, dikicilik, tabâbet vesâire gibi... Çünkü: Bir memleketin tabîbi olmazsa hastalık çoğalır, insânlar işinden gücünden kalır, tâkattan kesilir ve nihâyet ölüme mahkûm olur. Derdi veren Allah dermânını da yarattı. Kullarına, o devâyı bulacak kabiliyeti bahşetti ve faydalanmaları için sebebini de izhâr ettir. Körü körüne ihmâl neticesi ölüme mahkûm olmak doğru olmaz.

Öğrenilmesi farz olmayarak fazîlet sayılan ilimlere gelince :

Bunlar da saydığımız bu ilimlerin, çok ender lâzım olacak en ince teferruâtına inmeaktır. Elbette ki bu da, lâzım olan kısımları anlamayı kolaylaştırması bakımından bir fazîlet ve üstünlüktür.

Mezmûm (olup yerilen) ilimlere gelince :

Bunlar dinde yeri olmayıp, hiç bir fayda sağlamıyan, sihr, tılsımât, şu'beze, telbisât gibi ilimlerdir.

Mübâh, (yâni ne yasak ve ne de öğrenilmesi mecbûrî) olan ilimlere gelince: Çok ileri gitmemek şartıyla, eğlence olmayan şiirleri öğrenmek, eski târihlerle meşgûl olmak, bunlara misâl olarak zikr edilebilir.

Anlatmak istediğimiz şer'i ilimlerin hepsi makbûl'dür. Ancak, hakikatte şer'i olmayan bâzı bilgiler de araya karışırsa mezmûm olur.

Bunların şer'i ilimlerden olduğu zannedilmiş olmasına binâen, dinî ilimler de makbûl ve mezmûm olmak üzere ikiye ayrılır.

ŞER'İ İLİMLERİN KISIMLARI

Makbûl olan şer'i ilimler: Usûl, fûrû', mukaddimât ve mütemmimât olmak üzere dörde ayrılır:

BİRİNCİ KISIM — (Asıl olan ilimler) : Kitâb, Sünnet, İcmâ' ve Sahâbenin yolu'dur. Kitâb ve sünnet asıl olmakla berâber, sünnete delâleti bakımından ümmetin ittifakı [icmâ'] da üçüncü derecede bir asıldır. Ashâb-ı kirâm, vahye şâhid oldukları gibi sonradan gelenlerin bilmediği bir çok şeylere yetişmişlerdir. Bâzan görünüşün anlatıklarını yazılar anlatamaz. Bu sebeplerden âlimler onlara uymağı ve izlerinden gitmeğı uygun buldular. Bunun da muâyyen yolları ve husûsî şartları var ki, burada onlarla meşgûl olmak uygun düşmez. (60)

(60) Burada kıyâs-ı fukahâ'dan bahsedilmiyor. Çünkü: Kıyas, bu üç tânenin fer'i ve usûl âlimlerinin vazifesidir; aynı zamanda Hanefî'lere göre, kıyâs, hükmü isbât edemez, belki izhâr eder.

İKİNCİ KISIM — Fürû' adını taşır ki, bu da bu asıllardan çıkarılan ilimlerdir. Fakat bunların anlaşılması sözün gelişigüzel mânâsından değil, belki akl-ı selimin tenbîhiyle genişleyen keskin zekânın konuşulan sözlerden, o sözle alâkalı başka mânâlar çıkarmasıyledir. Nitekim Peygamber Efendimizin şu hadîsinden çıkarılan mânâ gibi:

« لَا يَقْضِي الْقَاضِي وَهُوَ عَضْبَانٌ »

«Kadı, gadablı iken hüküm vermez.» (61)

Gadab kelimesinin asıl mânâsı, hışım iken, bundan def'-i tabîi ihtiyâcı, açlık ve hastalığı varken hüküm vermez mânâsını anlamışlardır.

Bu fürû' ilmi de ikiye ayrılır :

1— Dünyâ işlerinin tanzîmi ile alâkalı ilimler : Bunları fıkıh kitâbları anlatır ve bunlarla meşgûl olanlara «fakih» adı verilir. Bunlar dünyâ âlimleridir.

2 — Âhîret işlerinin tanzîmi ile alâkalı ilimler : Bunlar da kalb'in, iyi ahlâk kötü ahlâk ve Allahu Teâlâ katında sevilen ve sevilmeyen hâllerini bildiren ilimlerdir. Kitâbımızın son kısmı bunu anlatır. Âdet ve ibâdetle kalbdan a'zalara sırayet eden hâlleri de bu kitâbın birinci bâbı içine alır.

ÜÇÜNCÜ KISIM — İlimlere mukaddime olup âdetâ ilimleri elde etmeğe birer âlet kabîlindendir. Lûgat ve nahv ilmi gibi. Bunlar hadd-i zâtında dîni ilimlerden değildir. Ancak Kur'ân ve Hadîs dîni ilimlerin anlaşılmasında lâzımdırlar. Çünkü : Kitâb ve Hadîs Arab lîsânı üzerine olduğundan, dînimizi anlayabilmek için bu ilimlere muhtâcız. Bunun gibi yazı öğrenmek de lâzımdır. Şu kadar ki lîsân kadar zarûrî değildir. Çünkü : Peygamber Efendimiz de ümmî idi [okuryazar değildi]. Hattâ her söylenen ezberlenip unutulmasaydı yazı ihtiyâcı da azalmış olurdu. Fakat bu mümkün olamadığından yazı da zarûrî bir ihtiyâttır.

DÖRDÜNCÜ KISIM — Bu saydığımız üç kısmı tamâmlayan ilimlerdir ki, bunlar da biri Kur'ân, diğeri Hadîs ile alâkalı olmak üzere ikiye ayrılır :

Kur'ân-ı Kerîm ile alâkalı tamâmlayıcı ilimler üçe ayrılır :

1 — Kur'ân-ı Kerîm'in okuma şeklini, harflerin okunuş ve çıkış yerlerini bildiren ilim [Kırâat ve Maharicu'l - Hurûf].

(61) Buhârî ile Müslim, Hz. Ebû Bekir'den.

2 — Kur'ân-ı Kerim'in mânâsını anlamakla alâkalı ilimler. Tefsîr gibi. Tefsîr işi de menkûle dayanır. Yalnız Arab lisânını bilmek yetmez.

3— Kur'ân-ı Kerim'in ahkâmiyle alâkalı ilimler. Bunlar : Nâsih [Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin eski hükümünü kaldıran yeni hüküm], mensûh [Kaldırılan hüküm], âmm [Çok mânâsı olan], hâs [Tek mânâsı olan], nass [Konuşma san'atiyle sözün mânâsı çok açık olan], zâhir [Düşünmeden anlaşılan] gibi husûslar ve bunların bâzılarıyla amel edip bâzılarıyla amel etmemek keyfiyeti beyânında olan ilimlerdir. Bunları anlatan ilme «Usûl-i fıkıh» denir ki, bu sünnete de şâmilidir.

Hadîs ve haberleri tamâmlayan ilimler : Hadîs âlimlerini isimleriyle, soylariyle, sahâbenin isim ve sıfatlarıyla, râvilerde doğruluğu ve zayıfı kuvvetliden ayırmak için, râvilerin hâlini ve hattâ mürsel hadîsi müsnedden ayırmak için yaşlarını bildiren ilimdir.

İşte bu saydıklarımızın hepsi mahmûd ve öğrenilmesi farz-ı kifâyeden olan dinî ilimlerdir.

Eğer «Fıkıh'ı niçin dünyâ ilmine, fakihleri de dünyâ âlimleri me-yânına kattın?» dersen, bil ki; Allahu Teâlâ, Âdemi topraktan çıkardı Neslini de çamur suyundan ve atılan bir parça sudan yarattı ve onları babanın belinden ananın rahmine, oradan da dünyâya çıkardı; sonra kabre, sonra da huzûruna, sonra yâ cennete veyâ cehenneme attı. İşte başlangıçları, işte neticeleri ve varacakları yerler. Dünyâyı da, azık olmağa yarayacak kısmını almak için, âhiret kazancı olarak yarattı. Eğer insân dünyâdan dürüst bir şekilde faydalansa, dedi-kodu ve husûmetler ortadan kalkar ve kendiliğinden fıkıh ilmi de düşerdi. Lâkin dünyâya tama' ile sarılmaları, düşmânlığı doğurduğundan, onları idâre edecek hükûmete ihtiyâç hâsıl oldu. Hükûmet reisi de bu husûsda kanunlara muhtaç oldu. İşte «fakih» bu siyâset kanunlarını yapan ve halk arasındaki çekişmeleri kaldırmanın yolunu bilen aracı bir kimsedir. Fakihler, milleti idâre eden hükûmet adamlarının hocaları ve çekişmelerde halkı idâre etmenin doğru yollarını gösteren kimselerdir. Ömrüme yemin ederim ki! Fıkıh ilmi [Hukuk] dünyâ ile alâkalı olduğu kadar din ile de alâkalıdır. Lâkin din ile alâkası, dünyâ vasıtasıyladır. Zira «Dünyâ, ahiretin tarlasıdır.» Din, dünyâ ile tamamlanır. Din ile sultanlık [devlet idaresi] arkadaşdır, ikizdir. Din asıl [kök]'dir, pâdişah [hükûmet] onu korur. Kökü olmayan yıkılmağa mahkûm olduğu gibi korunmayan temeller de yıkılır, yok olur. Mülkün tamâmlanması ve korunması hükûmetle mümkündür. Husûmetlerde mülkü korumak ve nizâmı kurmak da fıkıhla halledilir.

Halkı, siyâsetle idâre, bizzât dinden olmayıp, ancak din'in kendi-

siyle tamâmlanabileceği şeylere yardımcı olduğu gibi, idâre ve nizâm yollarını bildiren fakîh de bunun gibidir.

Nitekim hacca gidenler haydutlardan korunmak için muhâfıza muhtâttır; (muhâfız olmadan bu farizeyi yapamaz.) Fakat bunun hacc ile münâsebeti çok uzaktır. Çünkü : Hacc başka, bu yola girmek başka, haccı tamâmlayacak olan yolda muhâfaza ve korunmanın kanun ve hilelerini bilmek başka bir şeydir. İşte fakîhler de hacc yolculuğuna çıkan zâtların emniyetle yolculuklarını te'mîn için korunma çârelerini bildiren kimselere benzerler. Onun hacc ile alâkası ne derece ise, fakîhlerin de din ile alâkası o nisbettedir ki, dördüncü derecede kalıyor. Bu dâvamıza Peygamber Efendimizin şu hadisi açıkça şâhittir :

«لَا يُفْتِي النَّاسَ إِلَّا ثَلَاثَةٌ : أَمِيرٌ أَوْ مَأْمُورٌ أَوْ مُتَكَلِّفٌ»

«İnsânlara ancak üç kimse fetvâ verebilir. Emîr, me'mûr ve mütekellef.» (62)

«Emîr», imâm ve hükümdârdır. «Me'mûr» onun nâibidir. «Mütekellef» ise, ihtiyâç olmadığı hâlde, kendi kendine yorulup taklid yolu ile fetvâyâ kalkışan kimsedir.

Halbuki Sahâbe-i kirâm, âhîret ve Kur'ân'dan sorulduklarında hemen cevâb verdikleri hâlde, fetvâ vermekten kaçınır ve fetvâ işini yekdiğerine havâle ederlerdi. Hadis'deki «Mütekellef» yerine bâzı rivâyette «El - murâî» yazılmıştır. Çünkü : Fetvâ için tâyin edilmediği halde kendi kendine taklid ile fetvâya atılan kimsenin gâyesi mâl ve mevki talebinden başka bir şey olmadığı için riyânın tâm kendisidir.

Eğer : «Senin bu söylediklerin, dünyâ nizâmı için olan cezâlarda, diyet, kısâs ve dâvalarda haklıyı haksızdan ayırmak gibi kısımlarda doğrudur. Fakat ibâdetten olan namâz ve oruç mes'eleleriyle muâmelâtta olan helâl ve harâmı ta'yin etmekte doğru olamaz. «Çünkü : Bunlar tamâmen dînî'dir.» dersin cevâben deriz ki : «Bir fakihin âhîret amellerine en yakın olarak mevzû-ı bahs ettiği şeyler İslâmiyet, namâz, zekât, helâl - harâm olmak üzere üç'dür. Düşünürsen bunlar da da fakihin görüşleri dünyâdan öteye geçemez. Bunların da dünyâyı alâkadar eden işler olduğunu anladıktan sonra artık diğerlerinde şübhe kalmaz.

(Şimdi bu üç şeyi teker teker ele âlarak dünyevî olduklarını açıklayalım :)

Fakîhler, İslâmiyetin sıhhat, fesad ve şartlarından bahsederler;

ancak insanın sözüne, diline bakar, ona göre hüküm verirler. Kalb ise fakîhin idâre ve tahakkümü hâricinde kalır. Çünkü: Bizzât Peygamber Efendimiz kılıç kuşanan kumandan ve başkanları [Erbâbu's-süyûf ve's-saltana'yı] kalbe müdâhâleden men' etmiştir. Nitekim kelime-i şehâdet söyleyen kimseyi öldürene:

— Kelime-i şehâdet getirdiği hâlde niçin öldürdün? diye sorunca:

— Yâ Resûlallah, korkudan söyledi, yoksa kalbinden inanmadı, diye özür beyân etmesi üzerine Peygamber Efendimiz:

«هَلَّا شَقَقْتَ عَنْ قَلْبِهِ»

«Kalbini yardın da baktın mı?» (63) dedi.

(Yâni: «Kalbi, senin vazîfen değil, diline bak.» diye kalbi aramadan men' ettiler.) Belki fakih, kılıç altında şehâdet getirenin İslâmiyetinin doğruluğuna hükmeder. Bununla berâber iyi bilir ki, İslâmiyet onun kalbine işlememiş, cehâlet ve şaşkınlık perdesini kaldırmamış, niyyetine düzeltmemiştir. Ancak kılıcın sâhibine işâret ediyor, çünkü bir yandan malına el atılırken, öte yandan da kılıç boynuna inmek üzeredir. İşte yalnız diliyle getirdiği şehâdet, boynunu ve malını kurtarmış oluyor; bu ise dünyâlıktır. Bu sebepten Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyorlar :

«أَمَرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِذَا قَالُوا فَقَدْ عَصَمُوا مِنِّي دِمَائِهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ»

«Ben insânlarla «Lâilâhe illallah» deyinceğe kadar harb etmekle emrolundum. Bunu dediler mi cân ve mâllarını benden korumuş olurlar.» (64).

Peygamber Efendimiz, şehâdetin faydasını, bunu ikrâr edenlerin mâl ve cânlarının korunmasıyla beyân buyurdu. Âhirette ise mâlın fayda vermiyeceği meydândadır. Âhirette ancak kalbin ihlâsı ve nûru fayda verir ki, bu da fıkıh ile alâkalı değildir. Eğer bir fıkıh âlimi bundan bahsetmek isterse, kendi ihtisâsı hâricinde kalan, tabâbet ve ke-lâmdan bahsetmesine benzer.

(63) Müslim, Usâme b. Zeyd'den.

(64) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

Namâza gelince: Bir fakîh namâz kılan kimse, her ne kadar Allah huzûrunda olduğunu unuttur ve zihni ile çarşıdaki işlerini ayarlamak ile meşgûl olursa da Allah rızâsı için tekbîr alıp zâhirî şart ve erkânına riâyet ederek kılanın namâzının sıhhati ile fetvâ verir. Halbuki kalbe nüfûz etmeyen şehâdetin Allah indinde kıymeti olmadığı gibi bu namâzın da âhirette bir faydası yoktur. Fakîh: «Bu namâz sahîhdir.» derken, evet Hak Teâlâ'nın emrine uydu ve bu sâyede ta'zîrden kendini kurtardı demek ister.

Huşû-i bâtinî ve namâza kalıbıyla girdiği gibi kalbiyle girme keyfiyeti ki asıl âhîret ameli budur. Zâhirî ameller ancak bununla fayda verir; fakîh ise buna karışmaz, çünkü mevzûu dışındadır.

Zekâta gelince : Fakîh, zenginin, vermekten yüz çevirdiği vakitte pâdishahın zenginden cebren alacağı miktârı, zenginin ödeyip ödemediğine bakar. Zengin, bu muâyyen miktârı verdiği vakit, fakîh de zengin için: «Berâet-i zimmet etmiştir» der.

Hikâye edildi ki : Kadı İmâm Ebû Yûsuf, zekât borcunu düşürmek için sene tamâmlanacağı sırada malını âilesine hibe eder, sonra da âilesi kendisine hibe eder ve bu sûretle mâl, bir sene bir elde kalmazmış. Bu hâl, İmâm-ı A'zam'a duyuruldu; İmâm-ı A'zam da: «Evet, bu onun fikh bilgisindendir.» dedi. Evet bu, dünyâ fikhından olduğu tasdik edildi. Fakat bu âlimin âhirette zararı, her cinâyetten üstündür; çünkü bu gibi ilimler zararlı ilimlerdir.

Helâl ve harâma gelince : Evet harâmdan kaçınmak dindârlıktır. Lâkin bunun da dört derecesi vardır :

1 — Şehâdeti kabûl olacak derecede vera'dır ki, bu kadarından çekinmezse velîlik ve mahkemelerde şahidlik hakkını kaybeder. Bu da açık olan harâmlardan sakınmaktır.

2 — Sâlihlerin vera'idir ki, bu da helâl ve harâm olması ihtimâli dâhilinde bulunan şüpheli şeylerden korunmaktır.

Nitekim bu husûsda Peygamber Efendimiz :

«دَعْ مَا يَرِيْبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيْبُكَ»

«Sana kuşku veren ve seni şüpheye düşüren şeyleri bırak da, şüphe vermiyen şeyleri yap.» (65)
buyurmuşlardır. Ayrıca :

(65) Tirmizi, Hasan b. Ali'den.

«الْإِثْمُ حَزَّازُ الْقُلُوبِ»

«Günâh, kalb'in titremesidir. (Yâni; herhangi bir işi yaparken) kalb'in huzûr içinde olmalıdır. Eğer kalb'in çarpıyorsa o iş makbûl değildir.» (66) buyurmuşlardır.

3 — Muttakîlerin vera'idır ki, bu da harâma sebep olması ihtimâli olan helâlî terk etmektir. Nitekim Peygamber Efendimiz bir hadîs-i şerîfinde :

«لَا يَكُونُ الرَّجُلُ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَالًا بِأُسْ بِهِ مَخَافَةٌ
مِمَّا بِهِ بِأُسْ»

«Kişi, zararlı şeylere düşmek korkusundan, zararsız gibi görülen şeyleri terk etmedikçe muttakîlerden olamaz.» (67)

buyurmuşlardır. Meselâ : Gıybete düşmek korkusuyla insânların vaziyetinden bahsetmemek, şehvetinin galeyanı sebebiyle bâzı yanlış yollara sapmak ihtimâlini göz önüne alarak, esâsında helâl olan, cânının her arzû ettiği şeyi yemekten çekinmek gibi.

4 — Sıddıklar vera'idır. Bu da her ne kadar kendini harâma düşürmeyecekse de, Allah'a yakınlığı artmayacak şekilde ömründen bir cüz'ünün boşa geçeceği korkusundan, bütün mevcûdiyetiyle Allah'a teveccüh edip her şeyden yüz çevirmektir.

İşte vera'nın şu dört derecesi de - yalnız birinci derece hariç - fakihlerin mesleği dışında kalır. Birinci derece ise, maddî hayâtta şehâdetinin makbûl olup olmayacağı keyfiyetidir ki bu, âhiretteki mes'ûliyyetten insânı korumaz. Nitekim Peygamber Efendimizin Vâbise'ye olan şu sözü bunu te'yid eder :

«اسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَوَكَ وَإِنْ أَفْتَوَكَ وَإِنْ أَفْتَوَكَ»

«Sana her ne kadar fetvâ verseler bile, sen kalbine danış. Yâni :

(66) Beyhakî, İbn Mes'ûd'den.

(67) Tirmizî, Atıyye es-Sa'dî'den.

Müftüler sana her ne kadar cevâz fetvâsı verseler de, sen kalbine bak, eğer kalbin huzûr bulmadı ve tatmîn edilmediyse vaz geç, o işi yapma.» (68)

Halbuki fakîhler kalbin titremesinden ve kalb ile amel keyfiyyetinden bahsetmezler; belki adâlette aranan miktâr ile kifâyet ederler.

Anlaşıldı ki, fakîhin bütün hükümleri, âhiret yolu kendisiyle düzenlenecek olan dünyâ ile alâkalıdır. Eğer bu arada bilmünâsebe kalbe müteâllik bir şey söylerse bu söz bi'l-asâle değil, belki bi't-tebâiyyedir. Nitekim bâzan da mevzû arasına tabâbet, hisâb, ilm-i nücûm ve kelâm-dan bâzı sözler karıştığı olur. Yine hikmetin nahiv ve şiire karışması gibi...

Süfyân-ı Sevrî, Ulûm-i zâhirede bir imâm iken : «Bu ilm-i zâhirin, âhirette bir kârı yok.» derdi. Halbuki şeref, gereğiyle amel edilen ilimde olduğunda ittifak vardır. Bu ilmin, zihâr [hanımını annesine benzetmekteki hüküm], H'ân [şâhitsiz zinâda karı kocanın karşılıklı lânetleşmesindeki hüküm], selem [ticârî muâmeledeki hüküm], icâre [kirâdaki hüküm] ve sarf [borçların ödeme mahallini gösteren hüküm] ilimleri ne işi nasıl zannedilir? (Zâten fakîhin meşgûl olduğu bunlardır.) Allah'a yakınlık için bunlarla meşgûl olmak ahmaklıktan başka bir şey değildir. Amel, kalb ve âzalar ile yapılandır. Şeref de bundadır.

Eğer : «Sen tabâbet ile fikhî bir tutuyorsun, halbuki tıb sıhhat-i bedeni iltizam edinmesi bakımından tamâmen dünyevîdir; fikh ise dünyevî olmakla berâber, Allah'ın emrine, nehyine uyulması bakımından dini tanzim eder; aralarındaki fark bârizdir. Senin bunları müsâvi tutman Müslümânların icmâ'ına aykırıdır» dersin, bilmiş ol ki : Aralarında fark vardır ve beyânâtımızdan da anlaşılacağı veçhile müsâvat lâzım gelmez; belki fikh üç yönden şerefliedir.

1 — Fikh, Peygamber'den öğrenilmesi bakımından Şer'i ilimdir. Halbuki tıb şer'i ilimlerden değildir.

2 — Hasta olsun sağlam olsun, âhiret yolcularından hiç biri fikh dan müstağni kalamaz. Fakat tıbbâ, nisbeten ekalliyeti teşkil eden hastalar muhtâctır.

3 — Fikhî ilmi, âhiret ilminin komşusudur. Çünkü a'zâlar ile amel keyfiyyetinden bahseder ki, bunların menşei kalb ve kalbin hâlleridir. Amellerin güzelleri âhirette makbûl olan güzel hûydan meydâna gelir. Kötü işler de fenâ hûydan meydâna gelir. A'zâların kalb ile olan alâkası gizli değildir; amma, sağlamlık, hastalık kalbin vasıflarından

değil, bedeninin vasfı olan mizac bozukluğundandır ki, kalb ile alâkası yoktur. Fıkıh ilmi tabâbete nisbetle şerefli; âhiret ilmi de fıkha nisbetle şerefli ve üstündür.

ÂHİRET YOLU İLMİNİN KISIMLARI

Son hâddine kadar tafsili mümkün olmamakla berâber, eğer âhiret ilminin bir nebze tafsilini bilmek istersen âgâh ol ki: Âhiret yolunu gösteren ilim, mükâşefe ve muâmele olmak üzere ikiye ayrılır. a.c

BİRİNCİ KISIM : Mükâşefe ilmi adını alır ki, buna İlm-i Bâtın da denir. İlimlerin gâyesi de budur. Hattâ bâzı ârifler; «Bu ilimden nasibi olmayanın son nefesinden korkulur.» demişlerdir. En az hisse de bu ilm-i bâtını tereddütsüz kabûl edip, ehline havâle etmektir. 1

Başka birisi : «İki haslet sâhibine bu ilimden bir şey açılmaz. O iki haslet de bid'at [Dine müteallik, sonradan icad edilen şeyleri benimsemek] ve kibir'dir.» demiştir.

Yine denildi ki : «Bâzan diğer ilimler ile de tahakkuk eden bu ilim, kendisinde dünyâ sevgisi olup şehvetinin peşinden gidenlerde bulunmaz.» Bu ilmi inkâr edenin en küçük cezâsı zevkinden mahrûm olmaktır.

«Sen kaybettüğünün kaybına râzı ol! Bu kayıp öyle bir azaptır ki, cezâsı içindedir.»

İşte bu Mükâşefe ilmi, sıddık ve mukarreblerin ilmidir. Bu ilim kötü hüylardan arınılıp temizlendiği vakitte, kalbe tecelli eden bir nûrdan ibârettir. Bu sâyede bir çok şeyleri görür, adlarını duyar mücmel ve kapalı olarak bunları mâ'nâlandırmağa çalışır; derken kendisine geniş ufuklar açılır; Hattâ Allahu Teâlânın, zât, sıfat ve ef'al'i hakkında hakiki mârifet sâhibi olur. Dünyâ ve âhireti yaratmakta ve dünyâyı âhiret üzerine takdîmdeki hikmetini anlar. Nübüvvet ve Peygamberliğin, vahy, melek ve şeytanın ne demek olduğunu öğrenir Peygamberlere vahyin vâsıl oluş keyfiyetini, Şeytânın insâna düşmânlık şeklini meleklerin Peygamberlere görünüş keyfiyetini, yer gök hazinelerini ve bunların sâhibini anlar. Bundan sonra da kalbi, melek ve şeytanın kalbe hücumlarını, melek'in ilhâmı ile, şeytânın vesvesesi arasındaki farkı, âhireti, cennet ve cehennemi, kabir azâbını, sırat, mizan ve hisâb'ı bilir ve Hak Teâlâ'nın :

«إِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا»

«Oku kitâbını ! Bugün sana karşı, iyi hesâb görücü olarak kendinefsin yeter.» (17 - İsrâ : 14)

«وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ»

«Eğer bilseler, yaşayış şüphesiz âhiret yaşayışıdır.» (29 - Ankebût : 64)

meâlindeki âyetlerin mânâsını, anlar. Ayrıca Allah'a mülâkî olup cemâl-i bâ-kemâlini müşâhede etmenin, Allah'a yakınlık ve civârına ermenin, mele'-i a'lâya yükselip, melâike ve Peygamberlere arkadaş olmakla mes'ûd olmanın, ehl-i cennetin bâzılarının bâzılarını, semâdaki yıldızlar gibi yüksekte görmekle aralarındaki derece farkını, - taf-sîlinde söz uzayacak - bunlara benzer her şeyin ne demek olduğunu anlar. Çünkü bu sayılanlara, esâs itibâriyle inanmakta ittifak edenlerin anlamalarında derece farkı vardır.

Bâzıları, Allahu Teâlânın cennette hâzırladığı, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, hâtır ve hayâle gelmiyen şeyler temsili olup hadd-i zâtında cennette insânlar ile esmâ ve sıfattan başka bir şey olmadığını sandılar. Diğer bâzıları da bir kısmının, tâm lâfızlarının mânâsında hakikatlar olup, diğerlerinin temsili olduğunu kabûl ettiler. Bunun gibi bâzı kimseler, Allah'ı bilmenin son haddi, O'nu bilmekten âciz olduğunu i'tiraf etmektir zannettiler. Buna mukaabil bâzıları da Allahu Teâlâ'yı bilmek bâbında bir çok şeyler iddiâ ettiler. Diğer bir çokları da Allahu Teâlâ'yı ma'rifetin haddi, herkesin anlayıp bileceği gibidir, dediler. O da «Allah vardır, birdir», «Alim'dir» [Her şeyi olduğu ve olacağı gibi bilir, ilmi değişmez], «Kadir'dir» [Her şeye gücü yeter], «Semî'dir» [Her şeyi duyar, işitir], «Basîr'dir» [Her şeyi görür], «Mütekellim'dir» [Konuşur] gibi Allah hakkında inanılması gereken şeylere inanmaktan ibârettir, dediler.

İşte bizim ilm-i mükâşefeden gâyetimiz, Allahu Teâlâ'nın sıfat ve ef'âlini bilmeğe perde olan bu gibi kir ve paslardan kalb âyinesini temizleyip cilâlandırma keyfiyyetini bildirmektir.

Kalbin bu paslardan temizlenmesi de, şehvî ve behimî arzûalarını terkederek, bütün hâllerıyla bize misâl olan Peygamberlerin izinden yürümekle mümkündür. Kalb'in cilâlanması ve Hakka yönelmesi nisbetinde bu ilmin nûrları kalb'de parlamaya başlar. Buna da ancak ileride açıklayacağımız riyâzetle ve öğrenip öğretmekle erişilir. İşte bu, kitâb sahifelerinde yazılmıyan ve ehlinden başkasiyle konuşulmıyan bir ilimdir. Ehli de gizli ve müzâkere yoluyla buna iştirak edendir.

Peygamberimizin şu hadîsden murâdı da bu ilm-i hafî [gizli ilim] dir.

«إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ كَهَيْئَةِ الْمَكْنُونِ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا أَهْلُ الْمَعْرِفَةِ بِاللَّهِ تَعَالَى
فَإِذَا نَطَقُوا بِهِ لَمْ يَجْهَلْهُ إِلَّا أَهْلُ الْإِغْتِرَارِ بِاللَّهِ تَعَالَى . فَلَا
تَحْقِرُوا عَالِمًا آتَاهُ اللَّهُ تَعَالَى عِلْمًا مِنْهُ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَحْقِرْهُ
إِذَا آتَاهُ إِيَّاهُ»

«İlimlerden gizli gibi tutulan bâzıları vardır ki, onları ancak ârif-i bi'llâh olanlar anlar. Bu ilimden bahsettikleri vakit onları, ancak kendini beğenen gürûh techîl eder. Sakın Hak Teâlâ'nın kendi fazlından ilim verdiği âlinileri tahkîr etmeyin. Çünkü Hak Teâlâ onlara o ilmi verirken tahkîr etmedi.» (69)

İKİNCİ KISIM : Kalb'in ahvâlini bildiren, muâmele ilmi'dir. 2

Kalb'in mahmûd [öğülen] hâlleri: Sabr, şükr, havf [korku], recâ [ümit], rızâ, zühd [dünya ile alâkasını kesme], takvâ, kanâat, cömertlik ile bütün nimetleri Allah'dan bilip ona bağlanmak, iyilik, hüsn-i zan, güzel ahlâk, iyi geçim, doğruluk ve ihlâs hâlleridir. Bu hâllerin hudûd ve hakikatlerini, bunlara sâhib olmanın sebeplerini, semere ve alâmetlerini bilmekle, zayıflayanları takviye edip kaybolanları iâdeye, yarayan ilim, âhiret ilmidir.

Kalb'in mezmûm hâlleri : Fakîrlikten korkmak, kaderine küsmek, gûl [hâinlik], hıkd [kin], hased, gıış [yaramazlık], benlik ve övülme isteği, dünyâlık için uzun yaşama arzusu, kibir, riyâ, unf [lüzûmsuz hiddet], buğz u adâvet, tama', cimrilik, rağbet, bezah [büyüklenmek], eşer ve batar [son derece neşe ve kibir], zenginlere saygı gösterip yok-sullar ile eğlenmek, fahr, heylâ ve tenâfûs [kendini beğenmek, benlik], mubâhât [varlığıyla öğünmek], hakkı kabûl etmemek, lüzûmsuz şeyler ile uğraşmak, çok konuşmayı sevmek, gösteriş için süslenmek, müdâhene, ucûb, kendi noksânlarını görmeyip başkalarında kusûr aramak, âhiret düşüncesi ve Allah korkusunu gönlünden çıkarmak, şahsı için intikam güderken hak ve hakîkate aldırış etmemek, husûmet beslediği kimseye dost görünmek, Allah'ın azâbından korkmamak, amelîne güvenmek, mekr, hiyânet ve hud'a, tûl-i emel, kasvet ve fezâzet [merhametsiz ve katı yürekli olmak], varlıkta sevinmek, yoklukta üzülme, insânlar ile ünsiyet edip yalnızlıkta mahzûn ol-

mak, cefâ [haksızlık], tîş [kısa görüşlülük], acelecilik, hayâsızlık ve merhametsizlik hâlleridir. İşte bu saydıklarımız ve benzerleri, fenâlık tohumunu ekip kötü amel mahsûlünü yetiştiren, kalbin mezmûm hasletlerindendir.

Bunların mukaabili iyi hûylar olup Allah'a kulluk ve yakınlığın kaynağıdır.

Bu kötü hûyların mâhiyet ve hudûdlarını, sebep ve alâmetlerini ve tedâvi çârelerini bilmek, âhiret ilmidir. Âhiret ulemâsına göre bunları öğrenmek her mükellefe farz-ı ayn'dır. Zâhirî amellere riâyet etmiyen, fakihlerin fetvâsı gereğince pâdişahların kılıcıyla helâk olacakları gibi âhiret ilmine kıymet vermiyenler de kıyâmet günü mülkün gerçek sâhibi, Allahu Teâlâ'nın kahr u galebesiyle helâk olacaklardır.

Fakihlerin farz-ı ayn dedikleri, dünyâ işlerini tanzîm içindir. Bizim farz-ı ayn dediğimiz âhireti düzeltmek içindir.

Herhangi bir fakih'e bu anlattıklarımızdan birini, meselâ tevekkül'den, ihlâsdan veyâ riyâdan kaçınma çârelerinden sorsan durur ve cevâp veremez. Halbuki bunları da bilmek farz-ı ayn olup ihmâl edilmesi âhirette helâki müciptir.

Eğer fakih'e, li'ân [yânî bir koca karısının, zinâ ettiğini iddiâ edip şahid bulamadığı ve kadın da inkâr ettiği vakit karı koca arasındaki lânetleşme hükmü]'dan, zihâr [erkek şehvet hissiyle âilesini annesine benzetirse buna terettüp eden hüküm]'dan, sebk [müsabaka]'den, remy [atış] gibi şeylerden sorsan, cildler dolusu cevâplar verir ki ömür boyunca hiç biri lâzım olmaz; olsa da her yerde onu bilen bulunur. Geceli gündüzlü bu gibi şeyleri okumak, ezberlemek ve okutmakla uğraşır durur da mühim olan kısımları ihmâl eder. Kendisine bu yaptığın doğru değil denilse, hayır bu farz-ı kifâye olan ilimlerden der; hem kendisini hem de başkalarını şaşırtmış olur.

Aklı başında olan hemen anlar ki, bu fakihin gâyesi farz-ı kifâyedeki emrin gereğini yerine getirmek olsa, evvelâ farz-ı ayn'ı ifa eder.

Belki kendi yaptıklarından daha mühim olan farz-ı kifâyeleri öne alırdı. Nice memleketler var ki tabîbleri hâlâ zımmî [gayr-i müslim]'lerdendir. Halbuki fıkıhın tıb ile alâkalı husûslarında bunların şahidlikleri makbûl değildir. Buna rağmen müslümânlardan kimse bununla meşgûl olmaz. Fıkıh ilminde ve bilhâssa hılâfiyyat ve cedel ile uğraşırlar. Memleket bu gibi vak'alara fetvâ veren fakihler ile dolu.

Ne olaydı bileydim, nasıl olur da din fakihleri bir çoklarının bildikleri farz-ı kifâye ile uğraşır durur da, hiç ele alınmıyan farz-ı kifâyeleri ihmâl ederler? Bunun sebebi ancak, tıb ilmi ile, vakıflar mütevellillliğini almanın, vasî olmanın, yetim malı yeme'nin, kadılığı ve

hâkimliği iltizâmın, emsâline üstünlüğün ve hasımları ilzâm'ın kolay olamayacağıdır. Yazıklar olsun, fenâ âlimlerin gerçeği gizlemeleriyle dîn ilmi mahvoldu. Yardımcımız ancak Allahu Teâlâ'dır. Rahmânı kızdırıp, şeytânı güldüren bu aldanmadan korunmak için O'na sığınırız.

Zâhir âlimlerinden vera' sâhipleri [harâmdan çekinenleri], bâtın âlimlerinin ve bâsiret sâhiplerinin üstünlüğünü itiraf ederler. İmâm Şâfiî (R.A.), Şeybân-ı Râî'nin önünde, mektebe giden bir çocuk gibi diz çöker ve yapacağı işleri kendisinden sorardı. Kendisine «Senin gibi bir zât böyle bir bedevî'den bilgi alır mı?» diye sorulduğunda : «Bu adam bizim bilmediğimizi bilir.» cevâbını verirdi.

Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn, Ma'rûf-i Kerhî'ye baş vurur, ondan sorarlardı. Nasıl sormasınlar ki : Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz hazretlerine : «Kur'ân ve sünnette bulmadığınız bir vak'a ile karşılaştığımızda ne yapalım?» diye sormaları üzerine :

«سَلُوا الصَّالِحِينَ وَاجْعَلُوهُ شُورَى بَيْنَهُمْ»

«Onu sâlih kimselerden sorun ve onların istişâresine arz edin.» (69 a) buyurmuştur.

Bu sebebdan denildi ki : Zâhiri ilimlerde âlim olanlar mülkün ve yeryüzünün süsü, bâtın âlimleri ise, göklerin ve görünmeyen âlemin [melekûtün] ziynetidirler. Cüneyd-i Bağdadî diyor ki : «Hocam Seriiyüssakati, yanından ayrıldığım vakit kimlerle oturduğumu bana sordu. Ben de : «Muhâsibî ile otururum» dedim. Seriiy : «Evet onunla otur, onun edeb ve ilminden al fakat kelâm hakkındaki sözlerine bakma, onu kelâmcılara havâle et» demiştir. Sonra yönümü dönünce şöyle dediğini duydum : «Allah seni önce hadîsde (ve diğer ilimlerde) âlim ve sonra sûfî kılsın, evvelâ sûfî sonra âlim yapmasın.» Bu sözü ile, hadîs ilmini okuduktan sonra tasavvuf ile uğraşmanın felâh bulacağına, ilimsiz tasavvufa giren kimsenin helâk olacağına işâret etmiştir.»

Eğer, ilmin tasnifinde, bu meyânda kelâm ile felsefeyi ve bunların da makbûl veyâ mezmûm oluşlarını niçin açıklamadın diye sorarsan: Bilmiş ol ki, kelâm ilminin içine aldığı faydalı deliller, Kur'ân ile hadîs'de mevcûttur. Bunların dışında kalanlar, ya yerilen çekiş-tirmelerdir, ki ileride açıklanacağı gibi bunlar bid'at'tır veyâ muşagabe, mezhepler arasında yekdiğerini nakzeden, aktarma lâflar ve kaba gürültülerden ibârettir. Bunların çoğu da tab'ı selim'in sevmeye-

diği, kulakların duymak istemediği hezeyanlardır. Diğer bir kısmı da din ile alâkası olmayan şeylerdir. Halbuki Sahâbe ve Tâbi'in devrinde bunların hiç biri yoktu. Bunlar ile uğraşmak tamâmen bid'at'tır. Lâkin şimdi hüküm değişti. Çünkü Kur'an ve hadis'in iktizâ ettiği hükümlerden alıkoyan bid'ad'ler çoğaldı. Bu gibi eserler yazıp şüpheler uyandıran cemâatler türedi. Bunun için kaçınılması gereken bu yasağa, zarûrî bir hüküm ile ruhsat verildi.

Hattâ haddini aşmamak şartıyla, insânları şaşırtmaya kalkışan bid'adcileri ilzâm edebilecek kadar kelâm ilmi öğrenmek, farz-ı kifâyeden olan ilimler arasına girmiştir. Bunun derecesini, inşâallah gelecek bâbda açıklayacağız.

Felsefeye gelince : Felsefe müstakil bir ilim olmayıp dört cüz'den meydana gelmiştir.

Birincisi : Hendese ve hisâb'dır. Bu ilimlerden, yalnız ifrâta kaçarak, bunlar ile mezmûm ilimlere geçenler men'edilir. Çünkü, bu ilimler ile uğraşanların bâzıları bunlardan bid'adiere sapmışlardır. Bu sebeble, itikaadı zayıf olanları bu ilimlerden korumak, ırmak kenarında dolaşan çocuğu suya düşmekten korumak, veyâ eskileri için de makbûl olmamakla berâber, İslâmiyete yeni intisâb edenleri kâfirler ile ihtilâttan korumak gibidir.

İkincisi : Mantık'tır. Bu ilimde delil ile ta'riften ve bunların şartlarından bahsedilir ki, bunlar da, kelâm ilmi içindedir.

Üçüncüsü : İlâhiyât'tır. Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatlarından bahseder ki, kelâm ilmi içindedir. Çünkü felâsife bu husûsda, başka bir ilim ile kelâmcılardan ayrılmış değildir. Belki ayrılıkları bâzısı küfrü ve bâzısı bid'ati mûcib olan mezheplerindedir. Nitekim İ'tizâl [mu'tezilecilik] başlı başına bir ilim olmadığı, mensûbları yine kelâmcılardan olduğu hâlde bâtil mezhepleriyle ayrıldıkları gibi felsefeciler de kelâmcılardan böyle ayrılmıştır.

Dördüncüsü : Tabî'iyât [Fizik]'tır. Bunların bâzısı, gerçek din ve şeri'at mânâsına uymayan câhilâne şeylerdir. İlim değildirler ki, ilmin kısımlarından sayılsınlar. Diğer bâzıları da maddenin husûsiyet, evsâf ve değişikliklerinden bahseder ki, bir nevi tabâbete benzer, şu kadar farkla ki, tabîb hastalık ve sağlığı bakımından insân bedenine bakar. Tabî'atçılar ise, değişikliği ve hareketli bakımından bütün cisimlere bakar. Fakat tabâbet, fizik'ten üstündür. Çünkü tabâbete ihtiyaç zarûrî, fizik'e ise zarûrî değildir.

İşte yaptığımız şu açıklamadan anlaşıldı ki bid'atçıların, avâmı aldatmasından avâmın kalbini korumak için kelâm ilmi de farz-ı kifâyeye olan ilimlerden olmuştur. Demek ki, kelâm ilminin doğuşu bid'atların ihdâsı sebebiyledir. Nitekim Arabların zulüm ve haydutluğu se-

bebiyle hacc yolunda hacıların muhâfız bulundurmaları gibi. Eğer Arablar bu çirkin hûylarından vaz geçseler, hacıların muhâfız bulundurmalarına lüzûm kalmazdı. Bunun gibi bid'at sâhipleri de boş sözlerinden vaz geçselerdi Sahâbeler (R.A.) devrindekinden fazlasına, yâni Kur'ân ve hadîs dururken kelâm ilmine ihtiyaç olmazdı.

Kelâmcı bilmelidir ki, dindeki yeri hac yolundaki muhâfızlık gibidir. Eğer bu muhâfız yalnız koruyuculukla kalır, hac yoluna girmezse, hacılardan sayılamıyacağı gibi, kelâmcı da yalnız münâzara ve müdâfaa ile kalıp âhiret yoluna girmedikçe ve kalbini düzeltmedikçe aslâ dîn alimleri safında yer alamaz. Kelâmcı'nın dindeki yeri, avam tabakasının da ortak oldukları inançtan başka bir şey değildir. Bu ise, dilin ve kalb'in zâhir amellerindendir. Avam tabakasından ayrılması ancak mücâdele, muhâfaza san'atıyledir. Fakat Allahu Teâlâ'nın zât, sıfat ve ef'âliyle, mükâşefe ilminde açıkladığımız bilgiler kelâm ilmi vâsıtasıyla elde edilemez. Belki kelâm ilminin bunlara perde ve mâni' olmasından korkulur. Bu ilimlere sâhib olmak, Allahu Teâlâ'nın, hidâyete mukaddime kıldığı mücâhede ile mümkündür. Nitekim âyet-i celîlede şöyle buyurulmuştur :

«وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ»

«Bizim uğrumuzda mücâhede edenlere, gelince, elbette biz onlara yollarımızı gösteririz ve şübhesiz Allah, muhsinlerle berâberdir.» (29 - Ankebût : 69)

Eğer : «Bu izâhatın ile, avâm'ın akîdesini bid'atçıların şüphelerinden koruyan kelâmcıları, hacıların mâllarını Arab yağmacılarından koruyan muhâfızların seviyesine, fakihleri de mazlûmu zâlimden koruyan pâdişahlar kaanunu muhâfızlığının derecesine indirdin. Bu iki rütbe de dîn ilmine nisbetle çok düşük rütbelerdir. Halbuki bu ümmetin ün almış fazîletli âlimleri, fakihler ve kelâmcılardır. Allahu Teâlâ katında en değerli yaratıklar da bunlardır. Dinî ilimlere nisbetle çok düşük olan bu derekeye onları düşürmek doğru olur mu?» dersin:

Bilmiş ol ki! Hakikatı insânlarda arayan, dalâlet çölünde şaşırır. Eğer hakikat yolcusu isen Hakk'ı bil ki, ehlini bilesin. Eğer yalnız insânlar arasında ün alan fazîlet derecelerine bakar ve bununla kifâyet edersen, Sahâbeyi ve onların üstün mevki'lerini unutma. Bu andığımız kimseler de onların üstünlüğünde reybirliğine varmış müttefik-tirler. O Sahâbeler ki, derecelerine değil, ayak tozlarına bile erişilmez. Böyle iken bunların fazîleti kelâm ve fıkıh ile değil, belki âhiret yolunu gösteren ilimleriyle. Resûllerin Efendisi yüce Peygamberi-

mizin de şehâdet ettiği gibi, Hz. Ebû Bekir (R.A.)'in fazileti fazla namâz kılması, fazla oruç tutması, çok rivâyet edip çok fetvâ vermesi, veyâ kelâmcılığı ile değil, ancak kalbine yerleştirilen bir sır iledir. Sen de bu sırrı ara. Çünkü değer taşıyan kıymetli cevher budur. Görünüşe aldanarak tafsili uzun olan bâzı sebebler ile insânların saygı gösterdiği kimselere boş ver. Peygamber Efendimiz (S.A.) aralarından ayrıldığı, Allahu Teâlâ'yı bilen binlerce Sahâbe'yi (Allah onlardan râzı olsun) ögmüştür. Halbuki onlardan ancak bir tânesi kelâm san'atını bilmiş ve hemer on kûsûrdan başkası fetvâ bile vermemiştir.

Abdullah b. Ömer hazretleri de bunlardan birisidir. Kendisinden fetvâ isteyen «İnsânların sevk ü idâresini uhdesine alan pâdişâha git ve bunu da onun boynuna geçir» derdi. Böyle demekle, fetvâ işinin vâli ve sultânlara âit olduğuna işâret etmiştir.

Hazret-i Ömer (R.A.) vefât ettiği zamân, Abdullah b. Mes'ûd hazretleri: «İlm'in onda dokuz gitti.» dedi; bunun üzerine: «Aramızda hâlen büyük Sahâbiler varken niçin böyle söylersin.» dediler. Abdullah b. Mes'ûd da : «Ben hüküm ve fetvâ ilimlerini değil, ma'rifet-i ilâhiyyeyi kasd ediyorum.» diye cevâb verdi.

Görüyorsun, kelâm ve cedel'den hiç bahsetmemiştir. Ya sana ne oldu da Hazret-i Ömer'in vefâtı ile onda dokuzu giden ilmi öğrenmeğe heves etmiyorsun. Halbuki Hazret-i Ömer, kelâm ve cedel kapısını kapamış, Kur'ân'da muâreze eden âyetlerden sorduğu için Dabî'a'yı kırbaç ile döğüp sürgün etmiş ve ihtilâttan men'etmiştir.

«Âlimlerin meşhûrları, fakihler ile kelâmcılardır.» sözüne gelince: Bilmiş ol ki Allah katında fazilet sâhibi olmakla, insânlar arasında ün almak ayrı şeylerdir. Meselâ: Hazret-i Ebû Bekir (R.A.)'in insânlar arasındaki şöhrati, hilâfetiyle, fazileti ise, kalbinde yerleştirdiği ve büyüüttüğü sır iledir. Hazret-i Ömer (R.A.)'in insânlar arasındaki şöhrati adâletiyle ise de, fazileti, kendisiyle berâber onda dokuzu giden, Allah bilgisiyle, riyâsetinde halka şefkat ve adâletiyle, Allah rızâsını aramasındadır. Bu da içinde saklı olan bir sırr'dır. Diğer görülen işlerine gelince: Bunlar, şöhrat ve nâm almağı seven, mevki' kazanmak için gösteriş yapmak isteyenlerde de görülebilir ve böylelikle şöhrat, tehlikeli şeyde, fazilet ise, (Allahu Teâlâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği gizlilik içindedir. Fakihler ile kelâmcılar, halife, kadı ve diğer âlimler gibidir. Bunlar bir kaç kısma ayrılmıştır. Bir kısmı gösteriş ve âlâyiş aramayıp, ilim ve fetvâsiyle ancak Allah rızâsını ve Peygamberinin sünnetine uymağı ister. Bunlar, Allahu Teâlâ'nın kendilerinden râzı olduğu kimselerdir. Allah katındaki faziletleri de ilimleriyle amel ettikleri, fetvâlarıyla Allahu Teâlâ'nın

rızâsını istedikleri içindir. Her ilim ameldir; çünkü kazanılmış bir iş-
 dir. Ama her amel, ilim değildir. Tabib bile, bilgisiyle Allah'a yakla-
 şır ve bu sâyede sevâb kazanır; bu yakınlık dîn bilgisiyle değil, belki
 meslekî bilgisiyle çalışmalarında Allah rızâsını gâye edinmesiyledir.
 Sultân da Allah için, insânların idâresini deruhte ettiği için Allah'ın
 rızâsına nâil olur ve sevâp kazanır. Bu onun dîn ilmini tekeffül ettiği
 için değil, ilminin gereğiyle Allah için amel ettiğindendir.

Allahu Teâlâ'ya yaklaşmanın üç yolu vardır.

1) Yalnız ilim ile. Bu da mükâşefe ilmi'dir.

2) Yalnız amel ile, bu da sultânların adâletle insânları sevk
 ve idâre etmesiyledir.

3) İlim ve amel ile. Bu da âhiret ilmini bilip işlemektedir. Zira
 bunun sâhibi hem âlim ve hem de âmildir.

Kıyâmet günü hangi fırkaya katılacağını düşün! Mükâşefe er-
 bâbı olan âlim-bi'llah arasında mı, yoksa Allah için amel edenlerle
 mi, yoksa her ikisiyle misin? Nasibini her iki fırkadan da almağa ça-
 lış. Çünkü bu kuru bir nâm almak için olan taklîdcilikten çok daha
 mühimdir. Nitekim şâir söylüyor :

«Gördüğünü al, duyduğun dedi - kodulardan vaz geç, güneş par-
 larken zuhalden ne beklersin?».

Şimdi sana geçmiş fakîhlerin öyle güzel ahlâklarından bahsede-
 ceğiz ki, mezheplerini taklîd edenlerin onlara nasıl zulüm ettiklerini
 ve kıyâmet günü en büyük hasımlarının onlar olacağını anlamış
 olacaksın.

Çünkü o imâmlar, ilimleriyle, ancak Allah rızâsını kasd etmişler-
 dir. Âhiret âlimlerinin alâmeti bâbında açıklanacağı gibi, onların âhl-
 ret âlimi oldukları, hâllerinden belli idi. Onlar, yalnız fıkâh âlimi
 değil, kalb ilmi ve kalb murâkâbesile de uğraşırlardı. Fakat her biri
 tek başına bir fakîh olan Sahâbe-i kirâmı fıkâh dâir eser yazmaktan
 alıkoyan mâni'ler imâmların da kalbe dâir eser yazmalarına engel
 olmuştur. Bu mâni'ler ma'lûm olduklarından açıklanmalarına lüzûm
 yoktur.

Şimdi biz İslâm fakîhlerinin hâllerini açıklayacağız. Fakat,
 sözlerimizden de anlaşılacağı gibi, gâyemiz onlara çatmak değil, gö-
 rünüşte onların mezheplerini taklîd ettikleri hâlde, amel ve ahlâkla-
 riyle onlara muhâlefet edenlerin vaziyetini açıklamaktır.

Fıkâh ilminin reisi olup pek çok etbâi bulunan, mezhep âlimleri,
 beştir. Bunlar: Şâfi'i, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hanîfe ve Süfyân-i Sevrî'dirler. (Allah rahmet
 etsin). Bunların her biri âbid, zâhid, âhiret âlimi ve dünyâca halkın

muhtâç olduğu fıkıh âlimi idi. Bu fıkıh ilmi ile de, ancak Allah rızasını dileyen kimseler idi.

Zamânın fakihleri şu beş hasletten, yalnız fıkıhın teferru'âtında mübâlâğa ederek paçaları sıvamakla onlara uydular. Çünkü diğer dört haslet, yalnız âhirete yarar, bu bir haslet ise hem dünyâ ve hem âhirete yarar. Eğer bununla âhiret kasd edilirse, dünyâlığa olan kârı azalır. İşte zamânın fakihleri şu beş hasletten yalnız fıkıh'ın teferru'âtıyla meşgûl oldular; bununla berâber o imâmlara benzediklerini iddiâ ettiler, nerde muhâfız bekçiler, nerde muhâfız melekler?.., İşte aradaki fark.

O imâmın fıkıh'daki bilgileri apaçık meydândadır. Biz diğer dört hasletlerine delâlet eden hâllerini anlatalım:

İMÂM ŞÂFİ'Î

Şu rivâyet İmâm Şâfi'î (Allah rahmet etsin)'nin âbid olduğuna bir delildir: Merhûm, geceyi üçe taksim eder, bir kısmını ilim, diğer kısmını ibâdet ve diğer kısmını da uyku ile geçirirdi. Rebî'î diyor ki: «Hepsi namâzda olmak şartıyla İmâm Şâfi'î Ramazan-ı şerifte altmış hatim indirirdi. Buveytî onun talebelerinden idi. Hocası Şâfi'î'ye uyarak o da Ramazan-ı şerifte her gün bir hatim indirirdi.» Hüseyin-i Kirabî diyor ki: «Bir çok geceler İmâm Şâfi'î ile bir arada bulundum, gecenin üçte ikisini namâz ile geçirirdi ve elli âyeti geçmezdi, elli âyeti geçince yüz âyete çıkardı. Rahmet âyeti gelince, kendisine ve bütün müslümânlara rahmet dilerdi. Azâb âyeti gelince kendisi ve bütün müslümânlar için kurtuluş dilerdi, korku ve ümit kendisinde toplanmıştı.» Gecenin üçte ikisini namâz ile geçirdiği hâlde elli âyetten yukarı geçmemesi, Kur'ân-ı Azîm'in inceliklerini bilmesinin ve bunları düşünmesinin bir delilidir. İmâm Şâfi'î (R.A.) buyurur ki: «On altı senedir doyaya yemek yemedim, çünkü doyaya yemek yemek, bedene ağırlık verir, kalbi katılaştırır, zekâyı kaybettirir, uykuyu çeker ve sâhibini ibâdetten alıkor.» Tokluğun âfetlerini anlatan hikmetine, sonra ibâdetteki cehd ü gayretine bak ki, bunun için yemeği azaltmıştır. Nitekim «İbâdetin başı az yemektir.» denilmiştir. İmâm Şâfi'î diyor: «Ne yalan ne de doğru ömrümde bir defa Allah'a yemin etmedim.» Bu, onun Allah'a saygısının ve Allahu Teâlâ'nın yüceliğine ve kudretine olan bilgisinin açık bir delilidir. Bir def'a kendisine bir mes'ele soruldu; sükût etti. «Niçin sustun?» suâline cevâp olarak: «Fazîletin sükûtta mı, cevâpta mı, nerede olduğunu anlayıncaya kadar sükûtu tercih ettim.» dedi. Fakihlere en ziyâde musallat olan ve zaptedilmekte en çok isyân eden «DİL» olduğu hâlde, bak ki dilini nasıl murâkabe altına almıştır. Bundan an-

laşılıyor ki, İmâm Şâfiî'nin konuşması da, sükûtu da ancak sevâp kazanmak için idi. Ahmed b. Yahya b. Vezîr diyor ki: «Mısır'ın Kandiller Çarşısında İmâm Şâfiî ile gezerken, biri âlimin biri hakkında lüzumsuz sözler sarfediyordu. Bunu gören Şâfiî bize dönerek: «Bu gibi herze sözlerden dilinizi koruduğunuz gibi, kulağınızı da koruyun; çünkü dinleyici, söyleyicinin ortağıdır. Fenâ insânlar kendi içlerindeki kötü şeyleri sizin gönüllerinize aktarmak isterler. Fenâ insânların sözlerini dinleyenler günâhkâr olduğu gibi, dinlemeyip reddedenler saâdete ererler.» dedi.»

İmâm Şâfiî diyor ki: «Hakîmin biri, diğerine yazdığı mektûbda: «Bilgini isyân ile kirletme, sonra bilginler, ilmin aydınlığıyla yollarına devâm ederken, sen isyânının karanlığı içinde kalırsın.» demektedir.»

İmâm Şâfiî: «Kalbinde, Allah sevgisiyle, dünyâ sevgisini toplayabildiğini iddiâ eden yalancıdır.» (Çünkü bir gönülde iki aşk olmaz.) buyuruyor. Humeydî naklediyor: «İmâm Şâfiî bâzı vâlilerle Yemen'e ve oradan da on bin dirhem harçlık ile Mekke'ye gitti. Şehir dışında kendisine bir çadır kurdular. Ziyâretine gelenlere, parayı tamâmen dağıtmadan oradan ayrılmadı. Bir def'a da hamâmciya büyük bahşişler vermiştir. Düşen kamçısını kendisine verene de elli dînar vermişti.» Bütün bunlar onun cömertliğini gösterir ki, buna benzer daha nice cömertlikleri vardır. Zühd'ün başı da cömertliktir. Çünkü bir şeyi seven ondan ayrılmaz, malını infâk eden, dünyâlığı küçümseyen kimsedir. İşte zühd'ün gerçek mânâsı da budur.

İmâm Şâfiî'nin kuvvetli zühdüne, Allah'dan son derece korktuğuna ve bütün meşgalesinin âhiret olduğuna, şu rivâyet çok açık bir delildir: «Bir gün Süfyân b. Uyeyne, rakîk bir hadîs rivâyet ederken, dayanamıyan Şâfiî bayıldı. Bunu görenler, Uyeyne'ye, Şâfiî öldü dediler. Uyeyne: «Eğer öldü ise, zamânın en faziletli insânı ölmüştür.» dedi» Bir de Abdullah b. Muhammed el-Belva'dan şu rivâyet nakl olunuyor: «Nebâte'nin oğlu Ömer ile âbid ve zâhidlerden bahsederken, Ömer bana, «Muhammed b. İdris-i Şâfiî kadar (R.A.) şüpheli şeylerden kaçınan ve fasîh konuşan bir insân görmedim.» dedi.»

Yine bir gün ben, Şâfiî ve Lebil'in oğlu Hâris Safa tepesine çıkmış, duruyorduk. Sâlih el-Murâ'nın talebesi olan Hâris, yanık sadâsı ile Kur'ân-ı Kerîm'den :

«هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ. وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ»

«Bugün nutukları tutulacağı gündür. İzin de verilmez ki, özür dileyeler.» (77 - Mürselât : 35 - 36)

Âyet-i celîlesini okuyunca İmâm Şâfi'î'ye baktım; rengi soldu, tüyleri diken diken oldu, dehşetli bir sarsıntı ile bayılarak yere düştü. Ayılınca :

«— Allahım, yalancılardan ve gâfillerin yüz çevirmesinden sana sığınırım. Allahım, âriflerin gönlü sana eğilir, isteklilerin boynu sana karşı zelil olur. Ey rabbim, cömertliğini bana bağışla, settâr isminle benim kusûrlarımı ört, lutfu kereminle kusûrlarımı afv et.» dedi ve gitti. Biz de Mekke'den ayrıldık. Bağdâd'a geldiğim zamân. İmâm Şâfi'î de Irak'da, yâni o şehirde idi. Bir gün Dicle kenarında abdest almak için oturmıştım, bir adam yanıma geldi ve dedi ki: «Ey genç, abdestini güzel al ki, Allahu Teâlâ da sana dünyâ ve âhirette güzel muâmele etsin.» Döndüm baktım, ardında kalabalık olan bir zât geliyor; acele abdest aldım ve onu tâkib ettim. Bana dönerek: «Bir dileğin mi var?» diye sordu. Ben: «Evet, bildiklerinden bana da öğretmeni istiyorum.» dedim. O da: «Bilmiş ol ki, Allah'a sadâkatle kulluk edenler necât bulur. Dininden korkan yâni: Son nefesde imânsızlık korkusunu saklayan selâmet bulur. Bu gün dünyânın lezzetlerine gönül vermeyen, yarın Allah'dan alacağı büyük mükâfatlarla huzûra erecektir. Daha ister misin?» dedi.

«— Evet» diye istek gösterince :

«— Kendisinde üç haslet bulunan imânını olgunlaştırmıştır.

1 — Emr-i ma'rûf : Allahu Teâlâ'nın emirlerini başkalarına ulaştırıran ve kendisi de kabûl eden,

2 — Nehy-i münker : Allahu Teâlâ'nın yasaklarından başkalarını men'eden ve kendisi de çekinen,

3 — Allahu Teâlâ'nın çizdiği çerçeve dışına çıkmayıp bunları koruyan.» diye devâm etti ve:

«— Daha söyleyeyim mi?» diye sorunca:

«— Evet,» dedim.

«— Dünyâdan yüz çevir, âhirete dön, her işinde Allah'a bağlan ki necât bulasın.» dedi ve ayrıldı. Kendisini tanıyamamıştım; kim olduğunu sordum, İmâm Şâfi'î'dir dediler.»

(Kur'ân-ı Kerim'in ilâhî beyânları karşısında) İmâm Şâfi'î'nin nasıl bayılıp düştüğüne ve bu va'z u nasihatine dikkat edersen, Allahu Teâlâ'dan ne derece korktuğunu ve nasıl bir zâhid olduğunu kolaylıkla anlarsın. Bu derece zühd ve korku, ancak Allahu Teâlâ'nın azametini bilmek ile mümkündür. Nitekim: «Kulları içinde Allah'dan en çok korkanlar, âlimlerdir» buyurulmuştur. İmâm Şâfi'î bu korkuyu, selem, icâre ve benzeri fıkıh mes'elelerinden değil, belki bütün bil-

gilerin kaynağı olan Kur'ân ve Hadis'deki âhiret ilminden almıştır. Çünkü bütün ahkâm Kur'ân'dadır.

Kalbin sırlarına ve âhiret ilimlerine vâkıf olduğu da, kendisinden rivâyet edilen şu hikmetli sözlerinden kolaylıkla anlaşılır:

Kendisine riyâ'dan soranlara hemen şu cevâbı verdi : «Riyâ, âlimlerin basireti [Kalb gözü] önüne, hevâ-i nefsin diktiği bir filtredir. Âlimler nefislerinin arzûsuna uyarak ona meyl ederse, amelleri mahv olur.»

Yine buyuruyor ki : «Amelinde UCB'a düşmekten korkarsan, amelini ile kimin rızâsı, hangi nîmetlere heves edip hangi azâbdan kaçtığı, hangi âfiyete teşekkür edip ve hangi belâyı hâtırlamakta olduğunu düşün. Bunlardan yalnız birini gözönünde bulundursan bile, amelini beğenecek tarafın kalmaz. (Çünkü onlara nisbetle senin amelin yok demektir.)» Bakınız, kalbin büyük hastalıklarından olan riyâ ile ucb'u ve ucb'un tedâvi çârelerini nasıl açıkladı.

Yine Şâfiî Hazretleri : «Nefsini korumayan kimseye ameli fayda vermez.» buyurmuştur. Yine (Allah rahmet etsin) : «Bilerek Allahu Teâlâ'ya kulluk edenin sırrı uyanır, sır [gizlilik] rûhdan ilerdedir, yâni ibâdetinin ma'nevi zevkini duyar.» buyurmuştur. «Her insânın dostu ve düşmânı vardır. Bunun için (yâni dostunun mes'ûd, düşmânının rezil olması için) Allah'a kulluk et.» sözü de onundur.

Sâlih ve harâmdan kaçınan bir zât olan Abdü'l-Azîz oğlu Abdül-Kahir, İmâm Şâfiî'ye vera'dan sorardı. Kendisi vera' ehli olduğundan İmâm Şâfiî (R.A.) ona iltifât eder, sözlerini cevâplandırır.

Bir gün İmâm Şâfiî'ye (âriflerin üç makaamı olan) sabır, mihnet ve temkîn'den hangisinin daha makbûl olduğu soruldu. Şâfiî : «Temkîn, Peygamberler derecesidir; önce mihnet, sonra sabır ve daha sonra da temkîn gelir. Baksana, Allahu Teâlâ, İbrâhim aleyhi's-selâmı evvelâ imtihân etti, sonra temkîn verdi. Mûsâ aleyhi's-selâmı da evvelâ imtihân etti sonra temkîn, tahammül verdi. Eyyûb aleyhi's-selâmı imtihân etti, sonra temkîn verdi. Süleymân aleyhi's-selâmı evvelâ imtihân etti, sonra temkîn ve büyük mülk verdi.

Binâenaleyh temkîn, derecelerin en üstünüdür. Nitekim Allahu Teâlâ :

«وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ»

«Ve işte bu sûretle Yusuf'u o arzda temkîn ettik.» (12 - Yûsuf: 21) buyurmuştur. Eyyûb aleyhi's-selâma da büyük imtihân geçirdikten sonra kudret verildi. Nitekim :

« آتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُ »

«Ve ona (Eyyûb aleyhi's-selâm'a) bütün ehlini ve berâberlerinde daha bir mislini bahsettik.» (21 - Enbiyâ : 84)

buyurmuştur. İmâm Şâfi'î (R.A.)'nin bu açıklaması, Kur'an'ın gizliliklerinde mütebahhir olduğuna ve Allahu Teâlâ'ya yönelen Peygamberler ve velilerin derecelerini bildiğine açıkça delâlet eder ki, bütün bunlar âhîret bilgileridir.

İmâm Şâfi'î'ye (R.A.) «İnsân ne zamân âlim olabilir?» diye sormuşlar. Cevâbında : «Okuduğu her fenni iyice anladıktan sonra, diğerine geçmek ve orada da eksiklerini tamâmlamak sûretiyle.» demiştir.

Yunan hakimlerinden Câlinus'a : «Bir hastalığa niçin muhtelif ilâçlar tavsiye ediyorsun?» diye sormuşlar. Câlinus : «Gerçekte hastalığın ilâcı birdir, fakat diğer ilâçların ona katılması o ilâcın zararlı te'sirlerini azaltmak içindir. Tek ilâç, kendisindeki kuvvetle bâzan aksi te'sir ederek hastayı öldürebilir. Fakat diğer ilâçlar onun bu kuvvetini azaltır ve yalnız şifâ verici hassası kalır.» demiştir. Bunun gibi tek cepheli bilgi, insânı ifrât'a sevkedebilir; fakat diğer ilimler de ona karışınca i'tidâle döner. İşte bunlar ve daha bir çok meziyetleri, İmâm Şâfi'î'nin âhîret bilgisi ve Allahu Teâlâ'yı ma'rifetteki üstün mevki'ine delâlet etmektedir.

Fıkıh ve fıkhdaki mücâdelesinde gâyesi, yalnız Allah rızâsı olduğuna şu rivâyet açıkça şehâdet eder : «Hastalığı sırasında kendisini ziyâret eden Rebi'î'ye: «Gâyem, bana nisbet edilmeden, bildiğimi insânlara duyurmak idi» demiştir.» İlmin ve ilim ile ün almanın âfetlerini bildiğine ve yalnız Allah rızâsını niyyet ederek kalbinde bu gibi ün almağa aslâ iltifât etmediğine bak. İmâm Şâfi'î diyor ki: «Münâzara ettiğim hiç bir kimsenin hatâyâ düşmesini aslâ istemedim.» Yine buyuruyor: «Her kim ile konuştumsa onun muvaffak olmasını, kuvvetlenmesini, yardım görmesini ve Allahu Teâlâ'nın onu koruyup muhâfaza etmesini istedim.» Yine buyuruyor ki: «İnsânlar ile münâkaşamda, Hakkın benim veyâ onların lisânından çıkmasını hiç nazar-ı i'tibara almadım.» (Yâni: Hak bulunsun da, ister hasmın ağzından çıksın, ister benim ağzımdan.) Yine buyuruyor ki: «Ortaya koyduğum gerçekleri kabûl eden kimseye karşı saygı ve sevgiden başka bir şey düşünmedim, buna karşı gerçeği kuvvetlendiren delillerimi kabûl etmeyip mükâbere [bilerek inad] edenler de gözümden düştü ve onları kalbimden sildim.» Bütün bunlar İmâm Şâfi'î'nin fıkıh ilmindeki münâzaralarında gâyesinin Allah rızâsı olduğunu açıkça göstermektedir.

Görüyorsunuz, sonra gelenler şu beş hasletten yalnız fıkhdâ ona uymakla kaldı. Asıl gâye olan ihlâsda ayrıldılar. Bunun için E b ü Sevr (Allah rahmet etsin.) : «Ne ben ve ne de gören gözler Şâfi'î gibisini görür.» demiştir.

Ahmed b. Hanbel (Allah ondan râzı olsun); «Kırk senedir kıldığım namâzlarda, Şâfi'î'ye duâ ederim.» demiştir. Duâ edenin insâfına ve duâ olunanın yüksek derecesine bak; bir de bu asırdaki emsâl ve akrân âlimlerin birbirlerine karşı olan husûmet ve düşmânlığına bakınız da âlim aralarındaki farkı bulunuz. Böylelikle, şimdiki fakihlerin onlara uydukları hakkındaki iddiâlarında ne derece hatâlı olduklarını anlamış olarsınız.

Ahmed b. Hanbel'in İmâm Şâfi'î'ye sık sık dua ettiğini gören oğlu: «Şâfi'î kimdir ki, ona bu kadar duâ ediyorsun?» diye sormuş. Ahmed: «Oğlum, Şâfi'î, dünyâya nisbetle güneş, insânlara nisbetle âfiyet gibidir.» demiştir. Şimdi düşün, bakalım bu zâtların yerini tutacak kimse var mıdır?

İmâm Ahmed diyor : «Divit'ine sarılan herkesin İmâm Şâfi'î'ye bir minneti vardır.»

Yahyâ b. Sâ'id el-Kattan : «Kırk senedir kıldığım her namâzda, Allahu Teâlâ'nın kendisine bahsettiği ilim ve doğru yola tevfiğ etmesi bakımından Şâfi'î'ye duâ ederim.» demiştir.

Şâfi'î Hazretlerinin sayılamıyacak kadar hasletleri vardır. Biz bu kadarla kalalım. Bu yazdıklarımın çoğu, Nasr b. İbrâhim el-Makdisî'nin, İmâm Şâfi'î hakkında yazdığı Menâkıb kitabından alınmıştır. Allah ondan ve bütün müslümânlardan râzı olsun.

İMÂM MÂLİK

İmâm Mâlik de (R.A.) yukarıda açıklanan beş hasletle süslenmiştir.

Kendisine :

— İlim talebine ne dersin? diye sorulunca :

— Çok güzeldir, fakat öğreneceğin, günlük yaşayışında sana lâzım olan ilim olsun, demiştir.

Dinî bilgilere o kadar ehemmiyet verir ve saygı gösterirdi ki, bir hadis rivâyet edeceği zamân hemen abdest alır, sakalını tarar, koku sürünür, vakar içinde diz üstü oturur ve ondan sonra hadisi rivâyet

ederdi. «Niçin böyle yapıyorsunuz?» diye kendisine sorulunca : «Peygamber Efendimizin mübârek ağzından çıkan değerli sözlere saygı göstermek için.» diye cevâp verirdi.

İmâm Mâlik buyuruyor ki : «İlim, fazla okuyup rivâyet etmek değildir; belki Allahu Teâlâ'nın dilediği kimseye verdiği bir nûr'dur.» İlme olan bu saygı ve hürmeti Allahu Teâlâ'nın yüceliğini kuvvetle bildiğine bir delildir.

İlmiyle Allahu Teâlâ'nın rızâsını kasdettiğine şu sözü açıkça delâlet eder : «Dinde mücâdele [Din mes'elelerinde münâkaşa ve adâvet] hiç bir değer taşımaz. (Mezmûm bir haslettir.)»

Yine fazîletine, İmâm Şâfi'i'nin şu sözü de delâlet etmektedir : «Ben Mâlik hazretlerine kırk sekiz mes'eleden sorulup da otuz iki tânesine "bilmiyorum" diye cevâb vermiş olduğumu biliyorum.» İlmiyle, gâyesi Allah rızâsı olmayıp benlik olanlar "bilemiyorum" diyecek kadar semâhat ve tevâzu' gösteremez. Bu sebebdendir yine İmâm Şâfi'i : «Âlimler arasında İmâm Mâlik, parlak bir yıldız gibidir, Mâlik kadar minnetdârı olduğum kimse yoktur.» demiştir.

Rivâyet olundu ki : (Halife) Mansûr, cebren karıyı boşamaktan bir şey lâzım gelmediğine dâir, hadîs rivâyetinden Mâlik hazretlerini men' etmişti. Sonra, bu mes'eleyi soran bir adamı gizlice kendisine gönderdi, o da halk huzûrunda : «Cebren karısını boşayanın karısı boş olmaz.» dedi. Bunun üzerine Halife, kendisini kamçı ile döğdüğü hâlde yine rivâyetinden vaz geçmemiştir. Yine Mâlik : «Kişi rivâyet ettiği hadîsde yalancı olmaz, doğruyu söylerse, ihtiyârlığında hastalanmaz, akli kaybolmaz, hâsseleri bozulmaz, ateh getirmez.» demiştir.

Zühd ve takvâsına gelince : Emîrü'l-mü'minin Mehdi, Mâlik'e sordu : «Eviniz var mı?» Mâlik : «Yok amma sana Rebî'a b. Ebî Abdî'r - rahmân'dan duyduğum bir hadîsi haber vereyim : «Kişinin nesebi [aşlı] evidir.» Aynı şeyi Hârûn'ü'r - Reşîd de kendisine sordu. Ona da yok deyince, Hârûn'ü'r - Reşîd ev almak için kendisine üç bin dinar verdi. Parayı aldı, fakat kırk parasını harcamadı. Reşîd, Hicazdan Irak'a dönmek istediği sırada, Mâlik (R.A.)'e : «Benimle gelmeni arzû ediyorum, çünkü Hazret-i Osman (R.A.) insânları Kur'ân'a dâ'vet ettiği gibi, ben de islâmları Muvatta' [İmâm Mâlik'in topladığı hadîs kitâbıdır.] kitâbına dâ'vet etmek azmindeyim.» Mâlik dedi ki : «İnsânları Muvatta' kitâbına dâ'vete imkân yok; zîra Peygamber Aleyhi's-selâmın ashâbı, kendisinden sonra her tarafa dağıldılar ve hadîs okuttular. Her şehirde diğerinde olmayan

nice hadisler duyulmuştur. Halbuki Peygamber Efendimiz de bir mübârek hadîsinde: «Ümmetimin ihtilâfı rahmettir.» buyurdular. Sizinle gelmeme de imkân yok. Zîra yine Peygamber Efendimiz bir hadîsinde:

«الْمَدِينَةُ خَيْرٌ لَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ»

«Eğer bilseler, Medîne onlar için daha hayırlıdır.» (70)

Diğer bir hadîsinde de :

«الْمَدِينَةُ تَنْفِي خَبِيثَهَا كَمَا يَنْفِي الْكَبِيرُ خَبِيثَ الْحَدِيدِ»

«Körük, demirin cürûfunu ayırdığı gibi, Medîne de yaramaz adam-
larını nefyeder.» (71)

buyurmuştur. İşte bunlar da verdiği paralardır, isterseniz alın, ister-
seniz bırakın. Yâni siz bana yaptığınız ikrâm karşılığı Medîne'den ay-
rılmamı teklif ediyorsunuz, halbuki ben, dünyâyı, Resûlullah'ın şehri
olan Medîne üzerine tercih etmem.»

İşte İmâm Mâlik'in dünyâ'da zühdü böyle idi. Vaktâ ki
ilmi etrâfa ün saldı ve her taraftan bol hediyeler gelmeğe başladı, bun-
ları tamâmen hayır işlere taksim ederdi. Bu derece cömertliği, zühdü-
nün ve dünyâyı meyli olmadığının açık delilidir. (Esâsen zühd, fakir-
lik demek değil, kalbin mal'a meyletmemesi demektir.) Nitekim Sü-
leymân (A.S.) büyük bir varlık içinde yine zâhidlerden idi. İmâm
Şâfi'i'den rivâyet edilen şu vak'a da onun dünyâyı kıymet verme-
diğinin açık bir misâlidir. İmâm Şâfi'i (R.A.) diyor ki : «Mâ-
lik'in kapısında Horasan atlarının, Mısır katırlarının en güzellerini
görünce : Mâlik'e : "Bunlar ne güzel" dedim. Mâlik : "Benden sana
hediye olsun" dedi. Ben de : "Bir tânesini olsun kendine binek ola-
rak bırak" dedim Mâlik : «Resûlullah'ın bulunduğu beldenin top-
raklarını ben atımın tırnağına nasıl çığnetirim,» dedi. Mâlik'in,
bütün hayvânları birden Şâfi'i'ye hediye edişindeki cömertliği ile
Peygamber Efendimiz'in medfûn bulunduğu Medîne'ye olan saygısına
bakın ki (saygıdan hayvâna binmemiştir.)

Dünyâlığa kıymet vermeyip bilgisiyle Allah rızasını kasedettiğine,
kendisinden rivâyet edilen şu hikâyeye açıkça delâlet eder : Buyuruyor

(70) Buhâri ile Müslim, Sufyan b. Ebi Zübeyr'den.

(71) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

ki: «Hârûn ü'r-Reşîd'in huzûruna çıktım. Hârûn ü'r-Reşîd: "Yâ Ebâ Abdullah [Mâlik'in künyesi], buraya gelip çocuklarıma, Muvatta' okutsan iyi olurdu" dedi. Ben de: "Allahu Teâlâ Emîrimizi yüceltsin, bu ilim [hadîs] sizden yâni Kureys'den çıktı. Eğer siz bunu yüceltirseniz o yücelir, eğer kıymet vermezseniz o da düşer; ilim kimsenin ayağına gitmez, ilmin olduğu yere gidilir" dedim. Bunun üzerine Hârûn ü'r-Reşîd: "Doğru diyorsun" dedikten sonra, çocuklarına: "Siz de câmi'e gidin ve diğer kimselerle bir arada dinleyin" diye emretmiştir.»

İMÂM A'ZAM EBÛ HANİFE

Ebû Hanife de aynı şekilde âbid, zâhid, Allahu Teâlâ'yı bilen ve ondan korkan ve Allah rızasını dileyen bir zât idi.

Âbid olduğu İbn Mübârek'in şu rivâyetiyle bilinir: İbn Mübârek diyor ki: «Ebû Hanife'nin mürû'eti [her iyiliğe istidâdı] ve çok gece namâzı var idi. Hammâd b. Süleymân: «Geceyi tamâmen namâz ile geçirirdi.» diyor. (Bu, hayâtının sonlarında idi.)» Diğer bir rivâyette, gecenin yarısını ibâdetle geçirirdi, deniliyor. (Bu, ilk zamânlarında idi). Bir gün sokakta giderken birisinin, İmâm'ı göstererek: «Şu zât, geceyi baştan sona ibâdetle geçirir» dediğini duyduktan sonra bütün geceyi ibâdetle geçirdi ve ben: «Yapmadığım ibâdetle vasıflandırıldığımdan Allah'tan utanırım.» dedi.

Zühd'üne gelince: Rebî b. Âsım'dan rivâyet edildi ki: «(Kûfe Vâlisi) Yezid b. Ömer b. Hubeyre, beytü'l-mâli kendisine teslim etmek üzere beni Ebû Hanîfe'ye gönderdi. Ben de Ebû Hanife'yi getirdim, bu vazîfeyi kabûl etmediğinden yirmi kamçı kendisine vurdu.» Bakınız nasıl, kamçıları yemek pahasına da olsa riyâseti kabûl etmedi. Hakem b. Hişâm es-Sakafî diyor ki: «Ebû Hanîfe'nin çok ictimada şâyân bir zât olduğunu duyan Vâli kendisine: "Hazîne vekili olacaksın, kabûl etmezsen sırtına kamçı vurulacak" dedi. Ebû Hanife ise onların azâbını Allahu Teâlâ'nın azâbı üzerine tercih ederek bu vazîfeyi kabûl etmedi.» Yine rivâyet olundu ki; İbn Mübârek'in yanında Ebû Hanife'den (bir bakıma aleyhinde) söz açıldı; İbn Mübârek: «Bütün varlığıyla dünyâ kendisine arzedildiği hâlde ondan kaçan bir zât'ın aleyhinde nasıl konuşuyorsunuz? dedi. Şücâ'nın oğlu Muhammed'in bâzı arkadaşlarından rivâyet ettiğine göre, Emîr ü'l-mü'minin Ebû Ca'fer Mansûr'un onbin dirhem hediye göndereceği Ebû Hanife'ye haber verildi. Ebû Hanife buna râzı olmadı. Hediye'nin gele-

ceği gün, sabâh namâzını kıldıktan sonra başını örttü ve kimse ile konuşmadı. Kahta be'nin oğlu Hasan'ın adamı hediye ile yanına geldi; fakat Ebû Hanîfe onunla konuşmadı. Yanındakiler: «Bunun hâli budur, arasıra konuşur» dediler. Bunun üzerine gelen adam «Ne yapalım?» diye sorunca, «Şu beze bağlayın da köşeye koyun.» dediler. Sonra Ebû Hanîfe oğluna şöyle vasiyyet etti: «Oğlum, ben öldüğüm vakit beni defnettikten sonra şu deriyi Kahtaba'nın oğlu Hasan'a götür, ve: «Bu, Ebû Hanîfe'ye bıraktığın emânettir, de!» (Oğlu da vasiyyetini yerine getirdiği vakit) Hasan: «Allah babana rahmet etsin, dini üzerine çok titiz idi.» dedi.

Yine rivâyet olundu ki: «Halife tarafından Bağdâd'ın baş kadılığına dâ'vet edildiğinde: «Ben kadılığa selâhiyetli değilim, senin de bu vazîfeyi bana vermen doğru olamaz.» dedi. «Niçin böyle dedin?» diye kendisine sorulunca: «Eğer doğru bir adam isem bu vazîfe bana yaramaz, eğer yalancı isem, yalancılar kadı olamaz.» diye cevâp verdi.»

Âhiret yoluna, dîn ilmine ve Allahu Teâlâ'yı ma'rifetteki ilmine gelince: «Dünyâlıktan yüz çevirmesi ve Allahu Teâlâ'dan son derece korkusu bunun açık delilidir. İbn Cureyh: «Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit'in Allahu Teâlâ'dan son derece korktuğunu sizin Kûfe'lilerden öğrendim.» dedi. Şureyk-i Naha'î de: «Ebû Hanîfe, dâimî düşünce ve uzun sükût sâhibi, insânlarla az konuşan bir zât idi.» dedi. Bu hasletler, bâtınî bilgisinin ve dinde mühim mes'elelerle uğraşmasının en açık delilidir. Kim ki sükûtu iltizâm eder, dünyâya meyletmezse ilmin bütününe sâhip demektir. İşte bu saydıklarımız üç İmâm'ın bir nebze terceme-i hâlidir.

İMÂM AHMED VE İMÂM SEVRİ

Ahmed b. Hanbel ile Süfyân-ı Sevrî'ye (Allah onlara rahmet etsin) gelince: Bunlara uyanlar az, hele Süfyân-ı Sevrî'nin tâbî'leri daha azdır. Fakat bunların harâm'dan kaçınmaları, dünyâya arka dönmeleri, vera' ve zühd'leri daha meşhûrdur. Bu kitâb onların işleri ve sözleriyle dolu olduğundan burada tafsilâta girişmeğe lüzûm yoktur. Sen bu anda şu üç imâm'ın ahlâk ve ahvâlîne bak ve düşün ki bu sözler, bu işler, bu hâl ve dünyâdan î'raz etmek ve yalnız Allah'a yönelmek sâde fık'h'ın fûrû'dan olan selem, icâre, zihâr, ilâ, il'ân gibi mes'eleleriyle mümkün müdür? Yoksa başka bir ilim böyle bir netice verebilir mi? Bir bunlara bak da «Biz bunlara uyduk» diyen âlimlerin yalancı veyâ doğru sözlü olup olmadıklarını düşün.

ÜÇÜNCÜ BÂB

MAKBÛL OLMADIĞI HÂLDE AVÂMIN MAKBÛL SAYDIĞI İLİMLER HAKKINDADIR. AYRICA BÂZİ İLİMLERİN HANGİ CİHETTEN MEZMÛM OLDUKLARI İLE, FIKH, İLİM, TEVHÎD, TEZKÎR VE HİKMET GİBİ BÂZİ İLİM ADLARININ MÂNÂCA NASIL DEĞİŞTİRİLDİĞİNİ VE ŞER'Î İLİMLERDEN NE MAKBÛL VE NE KADARININ MEZMÛM OLDUĞU BEYÂNINDADIR.

MEZMÛM İLİMLERİN YERİLMESİNİN SEBEBİ

«Eşyâyı olduğu gibi bilmek ve tanımak olduğuna ve bu da aynı zamânda Allahu Teâlâ'nın sıfatlarından bulunduğuna göre, nasıl olur da ilim mezmûm olur» dersin bilmiş ol ki, ilim bizâtihi mezmûm değil, belki üç sebebeden biriyle insânlar hakkında mezmûmdur. Bunları açıklayalım :

1 — Sâhibini veyâ başkasını zararlandırması bakımından mezmûm olur. Sihir ve Tılsimat ilimleri gibi. Sihir vâki'dir. Kur'ân bunu haber vermiştir; hattâ çok samimî olan karı - koca arasını açmak için bir vâsıta olarak ona baş vurulur. Peygamberimize bile sihir yapılmış ve kendisi hastalanmıştır. Cebrâîl aleyhi's-selâm'ın haber vermesi üzerine kuyu dibinde taş altındaki sihir vâsıtası çıkarılmıştır. (Buhârî ile Müslim, Hz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir.)

Sihir, yıldızların doğuş yerlerini hesâb ederek maddelerdeki has-saları bilmekle istifâde edilen bir nevi' ilimdir. O maddelerden, sihir edilecek adam'ın heykeli yapılır, yıldızların doğumunun muâyyen sâati beklenir, şer'iate uymayan fâhiş ve küfür sözler söylenerek Şeytan'dan yardım istenir ve bütün bunlardan âdet-i ilâhî gereğince sihir yapılan kişide acâib hâller görülür. İlim olmaları bakımından bunları öğrenmek fenâ değilse de, bunlar insânları zararlandırmaktan başka bir şeye yaramazlar. Fenâlığa yol açan her şey, fenâ olduğu için bu ilim de mezmûmdur. Hattâ, iyi bir adam'ı öldürmek isteyen bir zâlim'e, bulunduğu yeri göstermek, bildiği şey'i olduğu gibi ifâde etmek

bakımından bir ilimdir, fakat zarar doğurduğu için mezmûndur. Burada yalan söylemek vâcibdir.

2 — Çok kere sâhibine zararı dokunması bakımından mezmûm olur. İlm-i Nücûm gibi. Bu ilim de zâti bakımından mezmûm değildir. Çünkü bu iki kısımdır. Bir bölümü hisâbdır. Kur'ân-ı Kerim, güneş ve ayın hisâb ile seyrettiğini nâtıktır :

«الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ»

«Güneş ve Ay hisâb ile dir.» (55 - Rahman : 5)

Yine Cenâb-ı Hak buyuruyor :

«وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ.»

«Ay'a da menziller takdir ettik. Nihâyet o eski hurma salkımının eğri çöpü gibi bir hâle dönmüştür.» (36 - Yâsîn : 39)

Bir kısmı da ahkâm'dır. Bunun hülâsası: Hâdiselere sebeblerle delil bulmaktır. Bu ise, tabîb'in nabız yoklamasından, hastalığa delil bulmasına benzer ki, Allahu Teâlâ'nın yaratıklar üzerindeki âdetini bilmek demektir. Fakat Şerî'at bunu da yermiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«إِذَا ذُكِرَ الْقَدَرُ فَأَمْسِكُوا، وَإِذَا ذُكِرَتِ النُّجُومُ فَأَمْسِكُوا،
وَإِذَا ذُكِرَ أَصْحَابِي فَأَمْسِكُوا»

«Kader'den bahsedilince sükût edin, yıldızlardan bahsedilince sükût edin, Eshâb'dan bahsedilince sükût edin.»

buyurdular. Yine Peygamber Efendimiz :

«أَخَافُ عَلَىٰ أُمَّتِي بَعْدِي ثَلَاثًا : خِيفُ الْأَئِمَّةِ، وَالْإِيمَانُ
بِالنُّجُومِ، وَالتَّكْذِيبُ بِالْقَدَرِ»

«Benden sonra ümmetimin için üç şeyden korkarım : İmâmların zulmünden, nücûma inanmaktan, kaderi yalanlamaktan.» (72)

diye buyurdular. Ömer b. Hattâb (R.A.) : «İlm-i nücûmdan, kara ve denizde şaşmayacak ve yolu bulacak kadarını öğrenin; fazlasından vaz geçin.» buyurmuştur. Hazret-i Ömer'in bu ilimden men'etmesi üç cihettendir :

Evvelâ : Bu ilmin çok insânlara zararlı olması bakımındandır. Çünkü onlara, yıldızların seyri akabinde bu işler oluyor dendiği vakit, yıldızların, bu işlerde müessir birer ilâh olduğunu zannederler. Onları, içlerinden büyütür, onlara gönül verir, hayrı şerri onlardan bilir ve Allah'ı unuturlar. Çünkü imânı zayıf kimseler vâsitalara bakar. Halbuki gerçek âlim, Ay, Güneş ve Yıldızlar'ın Allahu Teâlâ'nın emrinde musahhar olduklarını bilir. (Akîdesi) zayıf kimselerin Güneş'in doğması akabinde Güneş ışığına bakmaları, kâğıt üzerinde duran ve akıllı diye farzedilen bir karıncaya benzer. Karınca kâğıt üzerinde yazılan kara yazıları görünce «bunları kalem yazıyor» der; çünkü başını kaldırıp yukardaki parmakları, el'i ve bunları harekete getiren irâdeyi, sonra yazıcı bir insânı, sonra el, kudret ve irâdeyi yaratan bir yaratıcıyı göremez. İnsânların çoğu da en aşağı ve en yakın sebebi görebilir. Daha yukarı gidip sebeblerin yaratıcısını görmekten âcizdir. İşte ilm-i nücûm'un yasak olmasının bir sebebi budur.

Sâniyen : Yıldız'dan çıkarılan ahkâmın, bütün insânların ne kat'î ve ne de şüpheli olarak anlıyacakları şekilde sırf tahminden ibâret olması sebebiyledir. Bununla hüküm, cehâletle hükümdür. Binaenaleyh yerilmiş olması ilim değil, cehil olması bakımındandır. Bu ilim, İdris aleyhi's-selâmın mu'cizesi idi. (Ölümünden sonra) bu ilim de kedadlaştı ve bitti. Müneccimlerin verdiği bâzı hâberlerin zuhûru tesâdüfidir; çünkü müneccim bâzı sebeblere âgâh olabilirse de, bu sebeblerin akabinde olacak işler daha nice şartlara bağlıdır ki, bunların içyüzünü anlamak insânların gücü dışındadır. Eğer Allahu Teâlâ diğer sebepleri de takdir etmişse isâbet etmiş olur ve dediği çıkar. Eğer takdir etmemişse müneccim de hatâyâ düşer. Bu, şöyle demek olur: İnsanoğlu havanın karardığını, yüksek dağlardan bulutların sarktığını görünce bu dış görünüşe uyarak yağmur'un yağacağını tahmin edebilir; fakat çok kere tahmini hilâfına güneş kızdırır, bulutlar dağılır, kaybolur gider. Bâzı kere de bir tarafta güneş parlar, diğer tarafta yağmur yağar. Demek ki yağmurun yağması için yalnız bulut kâfi değil, daha birçok sebepler var. Fakat bunları biz anlıya-

mayız. Bunun gibi gemiciler, rüzgârlardan edindikleri kanâata göre selâmette olduklarını zannederler; halbuki kendilerinin bilemediği o rüzgârların daha nice gizli sebepleri vardır. Bâzan tahminlerinde isâbet eder selâmeti bulur ve bâzân da hatâyâ düşerler. Bu sebebdendir ki, bâzı kere imânı kuvvetli olanlar da nücûm ilminden men'edilirler.

Sâlis en : Bu ilimde belli başlı bir fayda olmaması sebebiyledir. Zira bunu bilmek ne onu düzeltebilir ve ne de mukadderatı değiştirebilir. Bu, boşu boşuna en kıymetli sermâye olan insân ömrünü tüketmektir. Kıymetli ömür sermâyesini isrâf ise en büyük zarardır.

«مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَجُلٍ وَالنَّاسُ مُجْتَمِعُونَ عَلَيْهِ فَقَالَ «مَا هَذَا» ؟ فَقَالُوا : رَجُلٌ عَلَّامَةٌ ، فَقَالَ «بِمَاذَا» قَالُوا بِالشَّعْرِ وَأَنْسَابِ الْعَرَبِ ، فَقَالَ : «عِلْمٌ لَا يَنْفَعُ وَجَهْلٌ لَا يَضُرُّ»

«Peygamber Efendimiz bir adamın başına büyük kalabalığın toplandığını görünce :

— Nedir o? diye sordu. Onlar da :

— Allâme, dediler.

Peygamber Efendimiz :

— Ne bilir? deyince.

— Şiir ve Arab soylarını, cevâbını verdiklerinde :

— Cehlinde bir zarar olmadığı gibi bilinmesinde de bir kârı olmayan bir ilimdir, diye buyurmuşlardır.» (73)

Diğer bir hadis-i şerîfde şöyle buyurulmuştur :

«إِنَّمَا الْعِلْمُ آيَةٌ مُحْكَمَةٌ أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ أَوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ»

«İlim, âyet-i muhkeme veyâ sünnet-i kaalime veyâ âdil bir farızadır.» (74)

Anlaşıyor ki yıldız ve benzeri ilimlere dalmak faydasızdır, cehâlete dalmak ve tehlikeli işe atılmaktır. Zira mukadder âkıbete herkes

(73) İbn Abdülberr, Ebû Hureyre'den.

(74) Ebû Dâvud ve İbn Mâce, Abdullah b. Amr'dan.

uğrayacak ve kaçınmak mümkün olamayacaktır. Tabâbet bunun aksi-
nedir. Çünkü ona ihtiyâç olduğu gibi bir çok delilleri de bilinir. Hattâ
rüyâ ta'biri de bunun gibi değildir. Her ne kadar tâbir tahmini ise de,
Peygamberliğin kırk altı cüz'ünden bir cüz' olması bakımından bir de-
ğer taşır ve bâzıları da bunu bilebilir. (75)

3 — Kişinin müstakillen anlayıp istifâde edemiyeceği ilimler ile
uğraşmasının kendi hakkında mezmûm olmasıdır. İlimlerin zâhir ve
kolay anlaşılan kısımlarını öğrenmeden, ince ve çetin kısımlarıyla uğ-
raşmak ve esrâr-ı ilâhiyyeden bahsetmek gibi. Gerçi kelâmcılar ve
feylesoflar ilâhî sırlardan bahsettiler; fakat tamâmen mâhiyyetini
anlayamadılar; bu husûsta istiklâliyet kazanamadılar. Bu gibi esrârı
ancak Peygamberler ve Velîler anlar. Binâenaleyh gerekli olan, insân-
ları bundan men'edip şeri'ate havâle etmektir. Orada inananları iknâ
edecek deliller vardır. Çok kimseler var ki daldıkları ilimlerden zarar
görmüşlerdir. O ilimleri okumasalar dindeki mevkîleri daha güzel ola-
caktı. Kuş eti ve bâzı tatlıların memedeki çocuğa dokunması gibi,
bâzı ilimlerin de bâzı kimselere zararlı olduğu inkâr edilemez.

Çok kimseler var ki, bâzı hâllerde cehâlet onlar için daha faydalı-
dır. Adamın birisi âilesinin çocuk doğurmadığından tabîbe şikâyet
etti. Tabîb, hanımın nabzına baktı ve «Doğurmadığı iyi, çünkü bu ha-
nım kırk güne kadar ölecek» dedi. Bunu duyan hanımı dehşetli korku
sardı, kederlendi; malını böldü, vasiyyetini yaptı; kırk gün yemez iç-
mez, mâtem içinde bir hayât geçirdi. Kırk gün geçip de ölmeyince ko-
cası tabîbi haberdar etti. Tabîb de :

— Şimdi münâsebette bulunun, çocuk doğurur, dedi. Adam:

— Nasıl olur? deyince, tabîb :

— Hanım çok şişman olduğu için yağ rahmin kapısını kapatmıştı.
Bildim ki bunu ölüm korkusundan başka bir şey zayıflatmaz, ben de
kendisini ölümle korkuttum. Şimdi zayıfladı, yağ eridi, çocuğun doğ-
masına mâni kalmadı, dedi. İşte şu kıssa bâzı ilimleri bilmenin (bâzı
kimseler hakkında) zararlı olduğu husûsunda seni ikaz eder ve sana
Peygamber Efendimizin :

«نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ»

«Faydası olmayan bilgidен Allah'a sığınırız.» (76)

(75) Bu husûsda Peygamberimizin hadisi olmakla berâber, esâsen 23 senelik
peygamberlik devresinin ilk altı ayı rüyâ ile geçmiştir. İşte bu, nübüvvetin kırk altıda
biri olur.

(76) İbn Abdülberr, Câbir'den.

Meâlindeki hadîsinin mânâsını da anlatmış olur. Şu hikâyeden ders al ve şerî'atın yasak ettiği bilgilerle uğraşma, sahâbe'ye (R.A.) sünnete uymakla kal; selâmet ordadır. Tehlike ise, bu gibi umûr-ı garibe ile uğraşmaktır. «Eşyâyı, olduğu gibi anlamak için çalışıyorum; bundan ne zarar var» diye akıl, mantık ve delillerine güvenerek böbürlenme. İyi bil ki (bâzı ilimlerin ileride) sana getireceği zarar, kârından çoktur. Çok şey var ki, onları bilmekliğin, eğer Allahu Teâlâ'nın lûtfu yetişmezse, seni âhirette helâk edecek zararlara yol açar. Yine bilmiş ol ki, ilâçlardaki hassaları yalnız tabîbler bildiği gibi, kalblerin tabîbleri de peygamberler ve âhîret hayâtının sebeblerine vâkıf olan âlimlerdir. Sakın, kendi aklınla onlara itirâza kalkışma; helâk olursun. Akla göre parmakta çıkan bir yaranın parmakta tedâvisi gerekirse, tabîb başka yerden tedâvisini emreder ki, akıl bunu aslâ kabûl etmez. Çünkü damarların, bedendeki köklerini, dallarını, dolaştıkları ve toplandıkları yerleri bilmez. Âhîret yolunda şerî'at'ın sünnet ve âdâbının inceliklerinde ve insânların, bilmesiyle mükellef oldukları inançlarında da öyle lâtîf incelikler var ki, bunları şümûliyle anlamak, aklın kuvvet ve ihâtası dışında kalır. Nitekim kıymetli taşlarda bir takım acâib hassalar vardır ki, hikmet sâhibleri bile bunlardaki husûsiyetleri çözmekten âcizdir. Hattâ mîknatıs'ın demiri (çektiğini biliyor, fakat) hangi kuvvetle çektiğini bilemiyorlar. Kalbi temizleyip, cilâlandırmak sûretiyle islâh ederek fazîlet duygularını tattırıp insânı Allah'a yaklaştırmaları bakımından dînî inanç ve şer'î hükümlerdeki acâib ve garib hâller, ilâçlar ve taşlarda olan hassalardan daha çok ve daha büyüktür. Tecrübe, bir vesîle olduğu hâlde, ilâçlardaki hassaları tamâmiyle idrâk edemiyen akıllar, tecrübe ile bir günâ alâkası bulunmayan âhîret yaşayışındaki faydalı şeyleri elbette tamâmiyle anlayamazlar. Tecrübe buna yol bulurdu eğer ölümlerden bâzıları geri dönüp de kendilerini Allahu Teâlâ'ya yaklaştıracı iyi amellerin, uzaklaştıracı fenâ amellerin ve makbûl inancın neler olduğunu haber verseydi ki, buna aslâ ümid ve imkân yok. Aklın menfaatinden, seni, Peygamberin doğruluğuna ulaştıracak ve sözlerindeki işâretleri anlatacak kadarı yeter; lüzûmsuz şeylerle aklını yorma, Peygamberin gösterdiği yola gir. Selâmet, ancak oradadır ve's-selâm. Bu sebebdendir ki, Peygamber Efendimiz :

«إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ جَهْلًا. وَإِنَّ مِنَ الْقَوْلِ عِيًّا»

«Gerçekten bilgi'nin bâzısı cehâlet, sözün bâzısı da yorgunluktur.»
Dîğerr rivâyete göre: «ağırlıktır.» (77)

(77) Ebû Dâvud, Bureyde'den.

buyurmuşlardır. Şüphesiz ilim cehl olmaz; bâzan cehâlet gibi zararlı olur. Yine Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

«قَلِيلٌ مِنَ التَّوْفِيقِ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ مِنَ الْعِلْمِ»

«Az muvaffakiyyet çok bilgiden hayırlıdır.» (78)

İsâ aleyhi's-selâm da «Ağaçlar çok ama hepsi meyve vermez. meyveler çok ama hepsi tatlı olmaz, ilimler çok ama hepsi faydalı olmaz» buyurmuşlardır.

LÂFIZLARIYLA DELÂLET ETTİKLERİ MÂNÂ DEĞİŞTİRİLEN İLİMLERİN AÇIKLANMASI

Bilmiş ol ki, mezmûm ilimlerin şerî'at ilimleriyle karıştırılmalarının kaynağı, fenâ maksatlarla, onların öğülen adlarını tahrif edip, birinci asırdaki iyi insânların murâd ettikleri mânâların hilâfına nakletmektir. Bunlar da fıkıh, ilim, tevhid, tezkir ve hikmet olmak üzere öğülen beş isimdir. Bunlar ile bezenenler, dinde rütbe sâhibi kimselerdir. Ne yazık ki, bu lâfızlar şimdi verilen mânâlarda nakle-dilmiş ve bu isimlerin onlara verilmesi şöhret bulduğu için, gönüller bunların mânâlarıyla vasıflanan kimseleri yermekten nefret etmektedir.

BİRİNCİ LÂFZ : Fıkıh'dır. Bu sözü, başka mânâyı aktarmadı ve değiştirmediler. Yalnız bu kelimeyi fûrû'-ı fıkıhın fetvâlardaki garîb mes'elelerini bilmeğe, illetlerinin inceliklerini anlamağa, bu husûsda sözü uzatmağa ve bunlarla alâkalı makaaleleri ezberlemeğe isim vermekle husûsileştirdiler. Kim ki, fûrû'-ı fıkıhın inceliklerini bilir ve onlarla fazla meşgûl olursa, ona daha fakihdir derler. Halbuki birinci asırda âhîret yolu ve nefsin âfetlerinin incelikleri bilgileriyle amelleri bozan şeyleri bilmeğe, dünyâlığa kıymet vermeyip, âhîret nîmetlerine bağlanmağa ve kalbini Allah korkusunun kaplamasına birden «Fıkıh ilmi» denirdi. Nitekim Hak Teâlâ'nın şu âyet-i celilesi bunu açıkça göstermektedir :

«لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ»

(78) Kaynağı bulunamamıştır.

«Dinde fakîh olup, kavm u kabîleleri döndüğü zamân onları korkutmaları için.» (9 - Tevbe : 122)

Korkutmak kendisiyle mümkün olan, işte bu fıkıh'dır : Yoksa talâk, itak, li'ân, selem ve icâre mes'elelerini bilmek değildir. Çünkü bu mes'eleler ile ne inzâr ve ne de korkutma olur. Belki, yalnız bunlarla uğraşmak, kalbin korkusunu azaltır ve kalbi karartır. Nitekim bunlarla uğraşanlarda görüldüğü gibi. Bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

«لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا»

«Onlar için kalbler var ki, o kalblerle anlamazlar.» (7 - A'râf : 179)

Buradaki «fıkıh» kelimesinden, «Fetvâları anlamazlar» değil, imânın ne demek olduğunu anlamazlar mânâsı murâd edilmiştir. Ömrüme yemin ederim ki, fıkıh ve fehîm kelimeleri'nin ikisi de lûgatte bir mânâdadır. Arablar arasında eski ve yeni şivelerde ikisi de bir mânâda konuşulur. Allahu Teâlâ buyuruyor :

«...لَأَنْتُمْ أَشَدَّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنْ اللَّهِ»

«Onlar, inanınız ki Allahtan daha çok sizden korkuyorlar. Bu işe anlayışlı bir kavim olmadıklarındandır.» (59 - Haşr : 13)

Allahu Teâlâ'dan korkularının azlığı ve insânların saldırışını büyütmeleri fıkıh azlıklarına havâle ediliyor. Bak bakalım bunların fakîh olmamaları, fetvâların çeşitlerini bilmedikleri için mi, yoksa bizim anlattığımızı bilmedikleri için midir? Peygamber Efendimiz kendisini ziyârete gelen bir cemâat hakkında fıkıh mes'elelerini değil, imân, amel ve ahlâk esâslarını öğrenmelerini ve iyi hasletlerini anlatmaları üzerine :

«عُلَمَاءُ حُكَمَاءُ فَقَهَاءُ»

«Âlimdirler, hakîmdirler, fakîhdirler.» (79)

(79) Ebû Nuaym «Hilye»de Suveyd b. el-Hâris'den.

buyurmuştur. (Halbuki bunların hiç biri diğer mânâda fıkıh mes'elelerini bilmezlerdi.) Zühri Kabîlesinden İbrâhim'in oğlu Sâd'a (R.A.) «Hangi şehir halkı daha fakihdir?» «Allahu Teâlâ'dan daha çok korkan» diye cevâp vermekle fıkıhın neticesine işaret etmiştir. Çünkü ilmin bâtını meyvesi fetvâ ve hükümler değil, takvâ'dır. Peygamber Efendimiz bir hadîsinde şöyle buyurmuşlardır :

«أَلَا أَنْبِئُكُمْ بِالْفَقِيهِ كُلِّ الْفَقِيهِ؟ قَالُوا بلى. قَالَ: مَنْ لَمْ يَقْنِطِ النَّاسَ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ. وَلَمْ يُؤْمِنْهُمْ مِنْ مَكْرِ اللَّهِ وَلَمْ يُؤْيِسْهُمْ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ وَلَمْ يَدْعِ الْقُرْءَانَ رَغْبَةً عَنْهُ إِلَى مَا سِوَاهُ»

«Hazret-i Peygamber “Ey ümmetim, size gerçek fakih kim olduğunu bildireyim mi?” diye sorunca, bildir yâ Resûlallâh cevâbını alması üzerine şöyle buyurdu: Allahu Teâlâ'nın rahmetinden ümid kestirmeyip gazabından emin kılmayanlar, başkasına meyletmek üzere, Kur'ânı terketmeyen kimselerdir.» (80)

«لَأَنْ أَقْعَدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللَّهَ تَعَالَى مِنْ غُدْوَةٍ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَعْتِقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ»

«Sabâhın ilk vaktinden, gün doğuşuna kadar Allahu Teâlâ'yı zikredenlerle bir arada bulunmak benim için, dört köle âzâd etmekten daha sevimlidir.» buyurduğunu rivâyet etmiştir. (81)

Bu mübârek sözünü rivâyet ettiği zamân Zeyd'er-Rakkaşı ve Ziyâd en-Nümeiri'ye dönerek: «Zikir toplulukları sizin bu topluluğunuz gibi, durmadan hadîsler okuyup va'zetmek şeklinde değildir. Biz otururduk, îmânı müzâkere eder, Kur'ânı düşünür ve dinde fakih olmağa çalışır, Allahu Teâlâ'nın bize verdiğini tefekkuh ederek anlayarak sayardık ve Kur'ân-ı Kerim'in mânâlarını düşünmeyi fıkıh sayardık» dedi ve Kur'ân'ın mânâlarını düşünmek ile Allahu Teâlâ'nın verdiği nimetleri anlayarak saymayı «Fıkıh» diye adlandırdı. Peygamber Efendimiz buyurmuştur :

(80) Ebû Bekir b. Lâl «Mekârim-i Ahlâk»da.

(81) Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

«لَا يَفْقَهُ الْعَبْدُ كُلَّ أَلْفِقِهِ حَتَّى يَمُوتَ النَّاسُ فِي ذَاتِ اللَّهِ
وَحَتَّى يَرَى لِلْثَّرَةِ أَنْ وَجُوهًا كَثِيرَةً»

«Allah için insânlara husûmet etmeyip, Kur'ân'ın bir çok vecihleri olduğunu kabûl etmedikçe, kişi tâm mânâsiyle fakih olamaz.» (82)

Yine bunun gibi Ebû'd - Derdâ'ya mevkûfen bu hadise şu ilâve vardır :

«ثُمَّ يُقْبَلُ عَلَى نَفْسِهِ فَيَكُونُ لَهَا أَشَدَّ مَقْتًا»

«Sonra kendine döner de Zât-i Bârî hakkında nefsini herkesden daha çok levm eder.»

Ferkad es-Sencî Hasan-ı Basrî'ye bir şey sordu ve cevâbını aldıktan sonra, «Fakîhler, niçin senin fetvâlarına itiraz ediyorlar?» diye sordu. Hasan:

— Annen seni kaybetsin ey Ferkadcik, sen şu gözlerinle fakih mi gördün? Fakih dediğin dünyâya arka verip âhirete yönelen, dinini koruyan, kusûrlarını görebilen, Allahu Teâlâ'ya karşı ibâdete devâm eden, her türlü şübhelerden, müslümânların (ve hattâ bütün insânların) ırzına göz dikmekten kendini koruyacak derecede hazer eden, sakınan, insânların malına tamah etmeyen ve halka nasihatte bulunan kimsedir, dedi ve böylece fakîhi anlatırken fıkıhın fûrû'larına dâir fetvâlar veren kimselerden hiç bahsetmedi. Bununla berâber fıkıh ilminin zâhirî hükümlerde fetvâ ile alâkası olmadığını demek istemedim. Fetvâ ile de alâkası vardır. Fakat fetvâ ile alâkası umûm ve şümûl tarîkiyle veyâhut âhiret ilmine tâbi olması bakımındandır. Hattâ eskiler, bu fıkıh ilmine daha ziyâde âhiret ilmi derlerdi. Bu ilmi yalnız fetvâya tahsisden doğan karışıklık sebebiyle âhiret ilmi ve kalb'in hâlleri ihmâl edildi. (Çünkü bu, kolay) fakat bâtın ilmi ise gizli, anlaşılması güç ve gereğini işlemek zordur. Bâtın ilmi ile kadılık ve reislik gibi dünyâ mevkî'i, mansab ve servetlerine ulaşmak zordur. Şerî'atte makbûl olan «fıkıh» ilminin ismi vâsıtasiyle, Şeytan da bu ilmi onlara güzel göstermeğe yol buldu.

(82) İbn Abdülberr, Şecded b. Evs'den.

İKİNCİ LÂFZ : İlim, lâfzıdır. Aslında, Allahu Teâlâ'nın zâtını âyetlerini ve yaratıklarına olan muâmelesini bilmeğe, ilim denirdi. Hattâ Hazret-i Ömer'in (R.A.) ölümünde İbn Mes'ûd (R.A.) : «İlmin onda dokuzu öldü.» dediği vakit ilim kelimesini «El-ilmu» şeklinde L [Lâm] ile ma'rife olarak getirdi ve bu ilmi de Allahu Teâlâ'yı bilmek ile açıkladı. Halbuki onlar bu kelimeyi de husûsî mânâda kullanmakla değiştirdiler. Çok kere ilim kelimesini fıkıh ve diğer mes'elelerde karşılıklı münâzara mânâsında kullandılar da, bu gibilere : Hakikî âlim, fuhûl-i ulemâ [âlimlerin üstünü] dediler. Bu gibi mücâdeleye giremeyenler ise gerçek bilginlerden sayılmayıp alelâde bilginler meyânında kaldı. İşte bu da ilim kelimesinde değişiklik ve onu husûsî mânâda kullanmaktır. Halbuki Kur'ân ve hadîs-de faziletlerinden bahsedilen bilgi ve bilginler Allahu Teâlâ'nın zâtını, ahkâm, ef'âl ve sıfatlarını bildiren ilim ve âlimlerdir. Şimdi şer'at ilimlerini lâyikiyle kavramamış, ancak mantık yoluyla mücâdeleye girip hasmını ilzâma kalkışan kimselere bu isim verildi. Tefsîr, hadîs ve mezhep ilimlerinde câhil olduğu hâlde, bu gibiler üstün bilgin mânâsında «âlimlerin erkeği» diye sayıldı ve bu hâl pek çok ilim tâlibinin helâkine sebep oldu.

ÜÇÜNCÜ LÂFZ : «Tevhîd» dir. (Tevhîd, aslında bütün kemâl sıfatlarıyla Allahu Teâlâ'nın birliğini bilmek iken) şimdi kelâm ilminden ve mücâdele yollarını bilmekten, hasmın delillerini çürütmeyi iyice anlamaktan, bir çok şüpheler ortaya koyacak soruları, çenelerini eğe - büke cevâplandıracak kudrette olmaktan ve hasmı ilzâm için deliller tertip etmekten ibâret olduğunu sandılar. Hattâ bunlarla uğraşanlardan bir kısmı (Mu'tezile) kendilerine «Adl ve tevhîd ehli» ünvanını verdiler. Kelâmcılara da «Tevhîd bilginleri» adını verdiler. Halbuki asr-ı evvêlde [Sahâbe ve Tâbi'in devrinde] kelâm ilminin bütün husûsiyetlerinden hiç biri bilinmiyordu. Hattâ böyle mücâdele mevzûu açmak isteyenler şiddetle reddedilirdi. Ama Allahu Teâlâ'nın birliğini ifâde eden ve ilk duyuşda kolaylıkla anlaşılan Kur'ân âyetleri ise hepsinin malûmu idi. Kur'ân-ı Kerîmi bilmek, her şey bilmek demektir. Birinci asırdakilere göre : Tevhîd, ekseri kelâmcıların anlayamayacağı ve şâyet anlayan olursa onunla vasıflanamayacağı başka bir mânâda idi. O da : Vâsita ve sebeblere yönelmiyecek şekilde her şeyi Allahu Teâlâ'dan bilmektir. Ehl-i tevhîd hayrı da şerri de ancak Allahu Teâlâ'dan bilir. Bu öyle yüce bir makaamdır ki, bunun meyvelerinden birisi de ileride husûsî bâbında açıklanacak olan «tevekkül»dür. Bunun netîcelerinden birisi de insânlardan şikâyetle bulunmamak, onlara kızmamak ve her işde Allahu Teâlâ'ya teslim olup

hükmüne rızâ göstermektir. Bu mânâda tevhîd'in bir meyvesi, Ebû Bekir'in (R.A.) hastalığı sırasında «tabîb getirelim» diyenlere :

— Beni hastalandıran tabîbdır, diye verdiği cevâpta görülür. Diğer bir zât da (yine Ebû Bekir'dir) hastalanınca :

— Tabîb hastalığına ne dedi? sorusuna cevâp olarak :

— Dilediğimi yaparım, dediğini söyledi. Bütün bunların delilleri tevhîd ve tevekkül bahislerinde gelecektir.

Tevhîd, iç içe iki perdesi olan kıymetli bir cevherdir. İnsânlar özü tamâmen unuttular da dışındaki kabuğa ve kabuğu korumağa tevhîd ismini verdiler. Birincisi yâni dış kabuk veyâ perde: Dil ile LÂ - İLÂHE İLLÂ'LLAH demektir ki buna, Hristiyanların tasrîh ettikleri teslisi bozan tevhîd adı verilir. Fakat bu tevhîd, içi dışına uymayan münâfıktan da duyulabilir. İkinci perde: Dil'in söylediği bu tevhîd'i kalbin inkâr etmemesi, belki bunu, inanıp tasdik etmesidir. Bu ise avâm tabakasının tevhîdidir. İşte kelâmcılar, tevhîd cevherinin bu iç kabuğunu bid'adcilerin karıştırmamasından koruyabilirler. Üçüncüsü ki özdür, vâsıta ve sebeblere iltifâttan insânı alıkoyacak şekilde her şeyi Allahu Teâlâ'dan bilmek ve ibâdetini yalnız ona tahsis edip başkasına kulluk etmemektir. Hevâ ve hevesinin ardından sürüklenenler nefislerini ma'bûd tanıdıklarından bu tevhîd dışında kalırlar. Nitekim Allahu Teâlâ bu gibiler hakkında:

«أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ»

«Nefislerini ilâh tanıyanları görür müsün?» (45 Câsiye : 23) buyurmuştur. Peygamber Efendimiz de bu gibiler hakkında :

«أَبْغَضُ إِلَهٍ عَبْدٍ فِي الْأَرْضِ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى هُوَ الْهَوَى»

«Yeryüzünde tapılan tanrılardan, Allahu Teâlâ'nın en çok buğz ettiği hevâ-i nefis'dir.» (83)

buyurmuştur. Gerçek şu ki: İyi düşünen kimse, put'a tapan kişinin de hevâ-i nefisine tapmış olduğunu anlar. Çünkü gönül ata dînne meyleder işte o kişi de nefsinin meyline uymuş olur. Zâten «HEVÂ» kelimesinin bir mânâsı da, nefsin alışkın olduğu şeylere doğru eğilmesidir. İnsânlara kızmak ve insânlara yönelmek de bu tevhîd dışında kalır. Çünkü her şeyin Allahu Teâlâ'dan olduğunu bilen kimse, başkasına ne kızar, ne de bir şey umarak iltifât eder. İşte tevhîd bu ma-

kaamdan ibârettir. Bu makaam da sıddıklar makaamıdır. Düşün de bak, şimdi tevhid'i nasıl değiştirdi ve hangi kabuğu ile iktifâ ettiler de, öğülme mânâsından iflâs etmiş olan tevhid'in öğülen ismine dayanarak nasıl bunu öğülme ve üstünlük vesilesi tanıdılar. Bu hâl sabâh-leyin erkenden abdest alarak kibleye dönüp : «Yüzümü, yerleri, gök-ler, yaratan Allah'a yönelttim.» dediği hâlde kalbi Allahu Teâlâ'ya yörelmiyen kimsenin her gün yalan söylemesiyle namâza başlama-sıncaki iflâs eden hâline benzer. Eğer : «Yüzümü Allah'a yönelttim» dediğinde «yüz» kelimesinden gerçek yüz'ünü murâd ediyorsa çok fenâ, çünkü yüzünü Allahu Teâlâ'ya değil, diğer yönlerden alarak Kâ'b'ye çevirmiştir. Kâ'be ise, yerleri, gökleri yaratan'ın yönü değil ki, oraya dönen Allahu Teâlâ'ya yönelmiş olsun. Allahu Teâlâ, yön-den ve mekân'dan münezzehdir.

Eğer kalbini Allahu Teâlâ'ya çevirdiğini kasdediyorsa - ki zâten aranan ve kendisiyle ibâdet yapılmak istenen de kalb'dir - bunu böy-le söyleken kalbi başka yönlerde, maddî ihtiyâçları ve sebepleri çoğal-tarak nâl ve mevki' edinmek için hileler peşinde ve tamâmiyle bun-lara yönelmiş bir şekilde ise, yerleri, gökleri yaratan Allahu Teâlâ'-ya nasıl ve ne zaman yönelmiş oluyor? Halbuki : «Yüzümü, yerleri ve gökleri yaratan Allahu Teâlâ'ya yönelttim» cümlesi tevhid'in ger-çekliğinde haber veren bir cümledir. Tevhid eden, ancak biri görür ve ancak birine (Allah'a) yönelir ki, bu da Allahu Teâlâ'nın :

«قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ»

«Allah'ı ve de, onları bırak kendi bâtil sözlerinde eğlensinler.» (6 - En'âm : 91)

fermân-ı celîle'ne uymak demektir; yalnız dil ile konuşmak demek değildir. Dil, kâbe tercümândır. Bâzan doğru ve bâzan da yalancı olur. Allahu Teâlâ'nın nazargâhı, dil'in tercümânı olduğu kalb'dir. Tevhid'in kökü ve kaynağı da bu kalb'dir.

DÖRDÜNCÜ ÂFZ : Zikr ve tezkir'dir. Zikr hakkında Allahu Te-âlâ :

«وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ»

«Hâtırlat, hâtırlamak mü'minlere fayda verir.» (51 - Zâri-yat : 55) buyurmuştur. Zikr meclislerini öğen bir çok hadisler vardır. Nitekim bir hadis'inde eygamber Efendimiz şöyle buyurur :

«إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا. قِيلَ: وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ؟
قَالَ مَجَالِسُ الذِّكْرِ»

«—Cennet bahçelerine uğradığınızda faydalanın - çiçeklerini koklayın - buyurunca sordular :

— Cennet bahçeleri hangileridir,

— Zikir meclisleri, buyurdular.» (84)

Diğer bir hadis-i şerîfde şöyle buyuruluyor:

«إِنَّ لِلَّهِ تَعَالَى مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ فِي الدُّنْيَا سِوَى مَلَائِكَةِ الْخَلْقِ
إِذَا رَأَوْا مَجَالِسَ الذِّكْرِ يُنَادِي بَعْضُهُمْ بَعْضًا أَهْلُمُوا إِلَى
بُغْيَتِكُمْ فَيَأْتُونَهُمْ وَيَحْفَتُونَ بِهِمْ وَيَسْتَمِعُونَ، أَلَا فَادْكُرُوا
لِلَّهِ وَادْكُرُوا أَنْفُسَكُمْ»

«Gerçek, Allahu Teâlâ'nın, insânlar için yarattığı meleklerden başka, bir de seyahat eden melekleri vardır. Zikir meclislerini buldukları vakit arkadaşlarını: "Geliniz, aradığınız burada" diye çağırırlar, toplanır, onları kuşatır ve dinlerler. Ey - ümmetim - Allah'ı anın ve nefsinize hâtırlatın.» (85)

İşte şu zikri zamâne vâizlerinin çoğu, gördüğünü gibi, kısas, eş'âr, şath ve tâmât olmak üzere dört şeye çevirdiler ve bunlara devâm ettiler.

Kıssalar ve hikâyeler, bid'attir. Önce gelen âmler kıssaları dinlemekten men'ederek, Hazret-i Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer devrinde olmadığını, sonradan fitnenin zuhûriyle kıssaların da şâyi' olduğunu söylemişlerdir.

Rivâyet olundu ki, birgün İbn Ömer (r.A.) mescidden çıktı ve : «Beni mescidden çıkaran şu hikâyeci onuştur; eğer o olmasaydı ben de çıkmazdım.» dedi.

(84) Tirmizî, Enes'den.

(85) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

(Şam Müftüsü) Zamre, Sufyân - ı Sevrî'ye:

— Hikâyeleri dinlêyelim mi? diye sorunca Sufyân:

— Bid'atlere (Yönünüzü değil) arkanızı çevirin, diye cevâp verdi

(Horasanlı) İbn Avn diyor ki: «İbn Sîrîn'i ziyâret ettim.

İbn Sîrîn:

— Bu gün ne haber var, diye bana sordu. Ben de:

— Pâdişah, hikâyecilerin hikâye anlatmalarını yasak etti, dedim. İbn Sîrîn:

— Doğru harekette bulundu, dedi.»

A'meş, Basra câmi'lerinden birine girdi. Orada bir hikâyeci:

— A'meş bize böyle anlattı, diyerek hikâyesine devâm ediyordu.

A'meş bunu görünce dinleyiciler arasına girdi ve koltuklarını yolmağa başladı. Bunu gören hikâyeci:

— Ey ihtiyar, (İlim meclisinde bu hareketten) utanmıyor musun? deyince, A'meş:

— Neye utanayım, ben temizlik yapmakla sünneti işliyorum, sen ise yalan konuşuyorsun, işte A'meş dediğin benim, ben sana ne zaman böyle bir şey anlattım, dedi. Ahmed (b. Hanbel): «En çok yalan söyleyenler, kıssacılar ile fazla soru soranlardır» demiştir.

Hazret-i Ali (R.A.), hikâyecileri Basra câmi'lerinden çıkarmış, fakat Hasan-ı Basrî'yi dinleyince, ona birşey dememiştir. Çünkü Hasan-ı Basrî, âhiret ilmini, ölümü düşünmeği, kendi kusûrlarını düzeltmeği, amellerin âfetlerini, Şeytan'ın vesvesesini ve ondan korunma çârelerini anlatıyor, Allahu Teâlâ'nın nimetlerini ve bu nimetlerin şükrünü edâdaki kusûrları hâtırlatıyor, Dünyâ'nın âdiliğini, ayıplarını, devâmı olamayacağını, vefâsızlığını, âhiret'in tehlike ve çetinliklerini açıklıyordu ki, işte şer'an öğülen ve Ebû Zerr'in rivâyetiyle teşvik edilen va'z da budur.

Şöyle ki, Peygamber Efendimiz:

«حُضُورُ مَجْلِسِ ذِكْرِ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاةِ أَلْفِ رَكْعَةٍ. وَحُضُورُ

مَجْلِسِ عِلْمٍ أَفْضَلُ مِنْ عِيَادَةِ أَلْفِ مَرِيضٍ. وَحُضُورُ مَجْلِسِ

عِلْمٍ أَفْضَلُ مِنْ شُهُودِ أَلْفِ جَنَازَةٍ. فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: وَمِنْ

قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ؟ قَالَ: وَهَلْ تَنْفَعُ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ إِلَّا بِالْعِلْمِ؟»

«Zikr ve ilim meclisinde bulunmak, bin rek'at namâzdan, bin hastayı ziyâretten ve bin cenâzeyi teşyî'den esdaldır.» buyurunca :

— «Yâ Resûla'llah, Kur'ân okumaktan da üstün müdür?» diye soruldukta :

— «Kur'ân ancak ilim ile fayda verir.» buyurmuştur.» (86)

A t â (R.A.) : «Bir zikr meclisi, yetmiş eğlence meclisinin günâhını bağışlatır.» buyurmuştur. İçi berbat dışı yaldızlı olan kimseler bu gibi hadisleri kendilerini tezkiyeye mesned ederek va'z ve tezkîr adını kendi hurâfelerine [boş sözlerine] verdiler. Böylece öğülen zikrin yolunu unuttular da ziyâde ve noksân ile birbirini tutmayan kıssalar ile uğraşarak Kur'ân'daki kıssalardan ayrıldılar. Hikâyelerin faydalısı olmakla berâber, doğru da olsa bâzılarının zararı vardır. Hikâyeciliği şî'âr edinenler, doğruyu, yalanı, kâr ve zararı birbirine katarlar. Bu sebepten hikâyecilik yasak edilmiştir. Bunun için Ahmed b. Hanbel (R.A.) : «Doğru da söylese, hikâyeciye ihtiyaç yok» demiştir.

Kissacı doğruyu söyler ve kıssaları din ile alâkalı, Peygamberlere âit kıssalardan olursa bu gibi kıssaları anlatmakta beis yoktur. Hikâyeci yalandan, bâzı büyüklerin zelle ve ihmâlini andıran, avâmın, mâhiyetini, kavrayamayacağı hikâyelerden son derece çekinmelidir. Çünkü avâm tabakası bu gibi hikâyelerden cesâret alarak «Ne yapalım, ben kusûrlu isem benden çok büyük olan şu zâtlar bu şeyhler de şöyle böyle hatâlar işlemiştir. Binâen aleyh hepimiz kusûrluyuz» demekle kendisini ma'zûr göstermeğe çalışır ve bu gibi hikâyeler onları isyâna teşvik eder. Şu iki mahzûrdan, yâni yalandan ve anlaşılması güç olan hikâyelerden kaçınmak şartıyla kıssa anlatmakta beis yoktur. Zâten bu mahzûrlar kalkınca kıssalar da, sahîh kitâblarda ve Kur'ân'da bulunan makbûl kıssalardan olur.

Bâzı kimseler yalan da olsa halkı hakka da'vettir zanniyle, ibâdeti teşvik eden zayıf hikâyeleri anlatmayı tecviz ederler. Halbuki bu, Şeytân'ın fitnesidir. Zira doğrunun sâhası yalandan geniştir. Allah Teâlâ'nın, Kur'ân-ı Kerim'de ve Peygamber Efendimizin mübârek hadis'lerinde anlattıkları kıssaların, va'zlarda uydurmalara ihtiyâcı yoktur. Nasıl ihtiyâcı olsun ki, va'zlarda yapmacık cümleler ve uydurmacık kelimelerle kafiyele konuşmalar bile yasak edilmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kafiyele konuşan oğlu Ömer, bir ihtiyâcı için kendisine geldiği vakit : «Senin böyle konuşman beni kızdırdı. Tevbe etmedikçe dileğini aslâ yerine getirmem.» dedi.

(86) Birinci Bâb'da geçmiştir.

Üç kelimedede secî' yapan İbn Revâha'ya Peygamber Efendimiz :

«إِيَّاكَ وَالسَّجْعَ يَا ابْنَ رَوَاحَةَ»

«Sakin secî'li konuşma ey Revâhe oğlu.» (87)
 demiştir :

Kaçınılması gereken secî' iki kelimededen fazla olanıdır. Bunun için (H a m l b. N â b i g a) düşük çocuğun diyeti ile alâkalı olarak: «Yemeyen, içmeyen, ağlamayan ve sesi çıkmayan için nasıl diyet verelim? Bu hederdir.» deyince ve bu ibâredeki kelimeleri secî'li olarak ifade edince, Peygamber Efendimiz :

«أَسْجَعُ كَسَجْعِ الْأَعْرَابِ!»

«A'rab'ın secî'li konuşması gibi var mı?..» (88)
 buyurdular.

Şi'rlere gelince: Bunların da va'zlarda çok söylenmesi uygun değildir. Allahu Teâlâ buyuruyor :

«وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ. أَلَمْ تَرَأَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ»

«Şâirler, bunların arkasına da çapkınlar, sapkınlar düşer. Görmez misin bunlar her vâdide hayran olurlar?..» (26 - Şu'arâ: 224 - 225)

Yine Allahu Teâlâ buyuruyor :

«وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ»

«Ve ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik ve ona yakışmaz!» (36- Yâsîn: 69)

Vâizlerin okuduğu şi'rlerin, çoğu aşkı, ma'sûkun cemâlini visâl'in huzûrunu ve ayrılığın acısını anlatan şeylerden ibârettir. Halbuki dinleyenlerin çoğu, gönülleri güzel sûretlere meyyâl avâm tabakası

(87) Bu ifade ile bulunamamıştır.

(88) Müslim, Mugîre'den.

insanlardır. Bu gibi şi'rler, ancak onların gönüllerdeki aşklarını harekele geçirir, şehvetleri tutuşur, coşar ve kaynaşırlar. Bu gibi şi'rlerin çoğu belki hepsi, dîni ifsâd eder. Yakışık alan, bu gibi şi'rleri değil, belki da'vâsına delil olacak, nasihat ve hikmet olan şi'rleri okumaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz:

« إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ لِحِكْمَةٍ »

«Gerçekten, şi'rlerden bâzıları hikmettir.» (89)

buyurmuştur.

Eğer dinleyicilerin hepsi, Allah sevgisine dalmış havas tabakası olup meclisde başkası bulunmazsa o zamân, dış görünüşü insânlara, (Gerçekde ise Allah'a) işâret eden beyitleri okumakda beis yoktur. Çünkü her dinleyici, duyduklarını gönlünün isteğine göre anlar. Semâ' bahsinde bunun hakikati anlatılacaktır. Bunun içindir ki, Cüneyd, dâima on kişi civârındaki topluluğa hitâb ederdi. Cemâati yirmiyi bulsa, daha fazla konuşmazdı. Bu sebepten bir kere olsun cemâati yirmiyi bulmamıştır.

(Basra'lı) İbn Sâlim'in evi önüne kalabalık bir cemâat toplandı. «Bunlar senin adamlarıdır, konuşmanı istiyorlar, konuş.» dediler. İbn Sâlim: «Bunlar benim adamlarım değil, meclisin adamlarıdır, benim dostlarım havâsstandır.» dedi.

Şath'a gelince, şath kelimesinden, bâzı sôfiyenin icâd ettiği iki sınıf kelâmı kasd ediyoruz.

1 — Allahu Teâlâ'ya olan aşklarını ifâde eden lüzûmsuz sözler ve zâhiri amellerden müstağni kılan vuslât iddiâlarıdır. Hattâ bâzıları Allahu Teâlâ ile birleşip aralarından perdenin kalktığı, Allahu Teâlâ'yı gördüklerini ve ilâhî hitâb'a mazhar olduklarını iddiâ edecek kadar ileri gitmişlerdir. Onlar: «Bize Allah tarafından böyle söylendi, biz de böyle dedik» demekle kendilerini bu gibi sözleri yüzünden i'dam edilen Hüseyin b. Hallâc-ı Mansur'a benzetmek istediler ve onun «Ene'l-hak» sözü ile Bâyezîd-i Bistâmî'nin «Subhânî, Subhânî» (kendimi tesbîh ederim, kendimi tesbîh ederim) demesini de delil gösterdiler. Bu nevi' sözlerin avâm üzerinde büyük zararları vardır. Hattâ bu sebepten bir çok çiftçiler rençberlikten ayrıldı ve bu gibi da'vâlar ile meşgûl oldular. Çünkü insân tabiati bu gibi sözlerden zevk alır.

(89) Buhâri, Ubeyy b. Kâb'dan.

Bu iddiâlarda, amelsiz yüksek makam ve hâllere ulaşmak sûretiyle nefsi tezkiye var. Ahmaklar bu gibi iddiâlardan çekinmez. Bu gibi muzahraf sürçmeleri söylemekten de kaçınmaz. Bu sözleri reddedildiği vakit de «Bize karşı inkâr'ın kaynağı, ilim ve cedeldir; ilim perde, cedel ise benlik işidir. Bizim sözlerimiz ise hak nûrunun tecelîsiyle içden doğan sözlerdir» demekten çekinmezler.

Bu ve benzeri sözler her tarafı istilâ etti ve avâm tabakasına çok büyük zararları dokundu. Hattâ bu gibi sözleri konuşanları öldürmek, Allahu Teâlâ'nın dininde on kişiyi yaşatmaktan daha efdalidir.

Ebû Yezîd-i Bistâmî'ye gelince: Evvelâ ona izâfe edilen bu gibi rivâyetler doğru değildir. Eğer hakikaten kendisinden böyle bir şeyler duyulmuşsa belki bunları Allahu Teâlâ'dan hikâye yoluyla söylüyor. Bunları kendine mal etmek doğru olamaz. Nitelikim:

«إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي»

«Gerçek ibâdete lâyık Allah, benim, bana ibâdet edin.» (20 - Tâhâ: 14)

âyet-i celilesini onun ağzından duyduğumuzda bunu kendine mâl etmek doğru olamayacağı gibi.

2 — Şath'ın ikinci mânâsı, anlaşılmayan kelimelerden meydana gelen ve hiç bir kârı olmayan üstü kapalı korkunç bir takım ibârelerdir. Bunun iki sebebi var : Ya aklî muvâzenesinin bozulması ve hayâlinin karışmasından ağzından çıkanı kulağının duymaması sebebiyle ne dediğini kendisinin de bilmemesidir ki, çokları böyledir. Veyâhud bir şeyler anlayıp cehâleti sebebiyle anladığını kalıplandırıp ifâde edecek kelimeler bulamadığındandır. Bu gibi sözlerde bir fayda yoktur. Çünkü bu sözler, kalbi bulandırır, aklı şaşırtır, zihinleri hayrete düşürür veyâ dinleyenleri murâd olunmayan mânâları anlamaya sevk eder de herkes kendi kabiliyyetine göre te'villerde bulunur. Halbuki Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

«مَا حَدَّثَ أَحَدُكُمْ قَوْمًا بِحَدِيثٍ لَا يَفْقَهُونَهُ إِلَّا كَانَ فِتْنَةً عَلَيْهِمْ»

«Sizden biriniz bir cemâate, anlayamayacağı şekilde hitâb ederse, o söz cemâatte fitne uyandırır.» (90)

Yine Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyorlar:

«كَلِّمُوا النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ وَدَعُوا مَا يُنْكِرُونَ، أَتُرِيدُونَ أَنْ
يَكْذِبَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ؟»

«İnsânlara, anladıklarını söyleyin, anlamadıklarını terk edin, Allah ve Resûlünün yalanlamasını mı istersiniz?» (91)

İşte anladığını anlatamıyanların hâli budur : Anlamadan Konuşmak ise aslâ câiz değildir. İsâ (aleyhi's-selâm): «Hikmetli ehli olmayana vermeyin, hikmete zulm edersiniz; ehlinde esirgemenin, ehline zulmedersiniz. İlâcı yara üzerine koyan tabîb gibi olunuz.» buyurmuştur. Diğer bir ifâde ile hikmeti ehli olmayana vermek cehâlet; ehline vermemek ise zulümdür. Hikmet'in hakkı olduğu gibi ehli de vardır. Her hakk sâhibine hakkını veriniz.

Tâmmât denen lüzûmsuz sözlere, şath bahsinde anlatılanlar katıldığı gibi ayrıca muâyyen bir mânâsı da vardır. O da şer'î sözleri, anlaşılan mânâlarından alıp da hiç bir faydası olmayan anlaşılmaz mânâlara nakletmektir. Bâtınî'lerin te'vîl âdetleri gibi. Bunun da İslâm dininde harâm ve zararı çok büyüktür. Çünkü Sâhib-i Şerî'atten bir haber olmaksızın ve akıl delâletinin icab ettirdiği bir zarûret bulunmadan, lâfızların mânâlarını değiştirmek sözlere olan i'timâdı çürütür, Allahu Teâlâ ve Peygamber (S.A.) kelâmının değeri kaybolur. (Çünkü kulluğumuzu, bu enîrlerin zâhir mânâlarına göre ayarlıyoruz). Bunların iddiâsına göre, anlaşılan mânâyı güvenmemek gerekir. Bâtın mânâ için bir kaide yoktur. Herkesin uydurmasına göre ayrı ayrı tevcihlere gidilebilir. İşte bu da İslâm dinine büyük zararı olan bid'atlerdendir. Bunun sâliklerinin gâyesi, insân tabiatı garabeti meylettiği ve bundan lezzet aldığı için, garîb şeyler ortaya koymakla zâhirini te'vîl ederek, şer'îati yıkmak ve insânları kendi bâtın ve bâtıl inançlarına çevirmektir. Nitekim bâtınıyyeyi red için tasnif edilen «MUSTAZHARİYYE» adındaki eserimizde bunu anlattık.

Bu tâmmât ehlinin Kur'ân'ı te'villerinden bâzı örnekler:

«أَذْهَبَ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى»

«Fir'avn'a git; o, azdı.» (20 - Tâhâ: 24).

(91) Buhârî, Ali'den.

Bunlar diyorlar ki, «FİR'AVN» kelimesinden gâye, kalb'dir. Çünkü insân üzerine tuğyan eden kalb'dir.

«وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ»

«Ve asânı [değneğini] at, bırak.» (28 - Kasas : 31)

Buna da yaptıkları te'vil «Allahu Teâlâ'dan başka dayandığın her şey'i bırak» şeklindedir.

Hadisleri te'villerinden bâzı örnekler :

«تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً»

«Ramazan'da gece yemeğine kalkınız, çünkü onda bereket vardır.» (92)

Onlara göre: «Geceleri tevbe edin.» mânâsındadır. Buna benzer bir çok te'villeri var. Hattâ Kur'ân'ı baştan sonuna kadar te'vil etmişler ve zâhir mânâsından, İbn Abbâs'dan ve diğer âlimlerden rivâyet edilen mânâlardan ayrılmışlardır. Bu te'villerin bâzılarının bâtıl olduğu kat'i olarak anlaşılır. «Fir'avn» kelimesine «kalb» mânâsı vermek gibi. Çünkü Fir'avn'ın görülen bir insân olup Mûsa'nın (A.S.) kendisini da'vet ettiği, târihin şehâdetiyle bize kadar gelen bir gerçektir. Ebû Cehl ve Ebû Leheb de bunun gibi. Bunlar göz ile görülemeyen, Şeytân veya meleklerden değiller ki te'vil yolları aransın. «SÜHÜR» kelimesini istiğfâr ile te'vil etmek de bunun gibidir. Çünkü bizzât Peygamberimiz gece yemeği yer ve: «Yeyiniz» buyururdu.

Nitekim diğer bir hadis'i şerifde de şöyle buyuruluyor:

«هَلُمُّوا إِلَى الْغَدَاءِ الْمُبَارَكِ»

«Mübârek gıdâya [gece yemeğine] buyurun.» (93)

İşte bu te'villerin bâtıl oldukları tevâtür ve hiss ile bilinir. Diğer bâzılarının butlânı da zann-i gâlib ile bilinir ki, bunlar hâsseler ile aîkâli olmayan şeylerdir. Bütün bu gibi te'villerin hepsi harâm ve sapıklık ve insânların dinini ifsâd etmektir. Bu gibi bâtıl te'viller ne

(92) Buhârî ile Müslim, Enes'den

(93) Ebû Dâvud, Nesef, İbn Hibban, İrbaz b. Sâriye'den.

Sahâbe ve ne de Tâbiünden ve ne de insânlara vâz u nasîhate düşkün olan H a s a n - ı B a s r î gibi zevâtta rivâyet edilmiştir. Tamâmen uydurmadırlar. Eğer bu gibi te'vîller câiz olsaydı, o zamân Peygamber Efendimizin şu hadîs-i şerîfinin bir mânâsı kalmazdı:

«مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

«Kur'ân-ı Kerîm'i kendi arzûsuna göre tefsîr eden Cehennemdeki yerine hazırlansın.» (94)

Bu hadîs'den, Kur'ân'ın, düşünce ve istinbat ile tefsîrini yapmamak gerektiği mânâsını anlamak doğru olmaz. Çünkü öyle âyetler var ki, bunlar hakkında Sahâbe ve müfessirlerden beş, altı ve hattâ yedi'ye kadar mânâlar rivâyet edilmiştir ve bütün bu mânâların hepsi de Peygamber'den duyulmadığı bilinen bir gerçektir. Hattâ bu mânâlar te'lîf edilemeyecek şekilde ayrı ayrı da olabilir. Şüphesiz bunlar iyi anlayış ve uzun düşüncenin mahsûlüdür. Bu sebebdendir ki Peygamber Efendimiz, (A b d u l l a h) b. A b b a s (R.A.) hazretleri için:

«اللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَعَلِّمَهُ التَّأْوِيلَ»

«Allah'ım, sen o'nu dinde anlayışlı kıl ve te'vîli o'na öğret.» (95) diye duâ etmiştir.

Yaratıkları, yaradan'a dâvet ediyorum zanniyle, bilerek lâfızları murâd olmayan bu gibi te'vîllere çevirmeği uygun gören ehl-i tâmmât, hadd-i zâtinde doğru olan bir sözü, Peygamberimiz söylemediği hâlde söyledi deyip ona isnâd edenlere benzerler. Doğru olan her mes'eleye bir hadîs uyduran gibi, bu ise zulüm ve sapıklık, üstelik Peygamber Efendimizin:

«مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

«Bir kîmse, benim söylemediğimi, kasden, söyledi diye bana isnâd ederse Cehennemdeki yerine hâzırlansın.» (96)

(94) Tirmizî, İbn Abbas'dan.

(95) Buhârî, İbn Abbas'dan.

(96) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

hadisindeki hâle düşmektir. Hattâ bu te'villerin fenâlığı, bu gibi isnâdlardan, daha çok ve daha büyüktür. Çünkü bu gibi te'viller, el-fâza olan i'timâdı sarsar ve Kur'ân-ı Kerim'den istifâde yollarını tamâmen keser.

Verilen bu izâhattan, Şeytân'ın insânları öğülen bilgilerden yeri-
rilen bilgilere nasıl yönelttiğini öğrenmiş oldun. Bütün bunlar, fenâ
bilginlerin ilimlerin adlarını kendi arzûlarına göre tefsir edip karış-
tırmalarındandır. İlk asırda bu isimlerden maksadın hangi ilimler ol-
duğunu aramadan ve bilmeden meşhûr isimlere güvenerek bu züm-
reye uymak, şeref ve hikmeti, mesleği değil de, sâdece adı hakîm olan
bir kimseden beklemek gibidir. Bu asırda tabîb'e de, şâîr'e de, mü-
neccime de hakîm denmektedir. Bu da, lâfızların değişmesini unut-
maktadır.

BEŞİNCİ LAFZ : «Hikmet» sözüdür.

Tabîb'e, şâîr'e, müneccim'e ve hattâ çok daha düşük kimselere
de «hakîm» ismi verilmektedir. Halbuki hikmet, Allahu Teâlâ'nın öğ-
düğü şeydir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de buyuruluyor:

«نُتِنِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ
خَيْرًا كَثِيرًا»

«Hikmet'i dilediğine verir; hikmet kendisine verilen çok hayır
elde etmiştir.» (2 - Bakara: 269)

Peygamber Efendimiz bir hadis'inde şöyle buyuruyor:

«كَلِمَةٌ مِنَ الْحِكْمَةِ يَتَعَلَّمُهَا الرَّجُلُ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا»

«Hikmetten bir kelime öğrenmek, bütün varlığıyla dünya'dan
hayırlıdır.» (97)

Düşün bak, birinci asırda hikmet ne idi ve şimdi nereye nakle-
dildi. Diğerlerini de buna benzet ve fenâ bilginlerin karıştırmaların-
dan kendini koru. Bu gibi fenâ bilginlerin dîn'e olan zararları, Şey-
tânların zararlarından çoktur. Çünkü Şeytânlar (kendi başlarına bir
şey yapamazlar.) bunların aracılığıyla Müslümânların imanını alma-

(97) Yukarıda geçmiştir.

ğa çalışırlar. Bunun için Peygamber Efendimize, «insânların en fenâsı kimdir?» diye sorulduğu vakit cevâp vermek ıstemedi ve «Allâhümme gafren» [Allah'ım, mağfiret et.] buyurdu. Tâ ki tekrâr tekrâr sordular :

«لَمَّا سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ شَرِّ الْخَلْقِ أَبِي وَقَالَ :
«اللَّهُمَّ غَفِرًا» حَتَّى كَرَّرُوا عَلَيْهِ فَقَالَ : «هُمْ عُلَمَاءُ السَّوءِ»

«Onlar, fenâ âlimlerdir.» (98)

buyurdu.

İşte öğülen ve yerilen bilgileri ve birbirine karışmalarının sebeplerini öğrendin. Serbestsin istersen aklını başına alırsın, Sahâbe ve Tâbi'ine uyarsın, dilersen ucub ve kibir ipine sarılırsın da bu gibilerin peşinden gidersin.

Selefin kabûl ettiği ilimlerin çoğu kayboldu. İnsânların daidıkları ilimler ise hep sonradan icâd edilmiş şeylerdir. Elbette ki, Peygamber Efendimizin şu mübârek sözü doğrudur :

«بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ»
فقيل : ومن الغرباء ؟ قَالَ الَّذِينَ يُضْلِحُونَ مَا أَفْسَدَهُ النَّاسُ مِنْ
سُنَّتِي. وَالَّذِينَ يُخَيُّونَ مَا أَمَاتُوهُ مِنْ سُنَّتِي

«İslâm dini garîb olarak doğdu ve doğduğu gibi garîb olarak sönecektir. Garîblere müjde olsun. Garîbler kimdir? sorusuna cevâp olarak: «Benim sünnetimden insânların bozduğunu islâh edenler ve terk edilen sünnetleri yaşatanlardır.» (99) demişlerdir.

Diğer bir rivâyete göre de :

«هُمْ الْمُتَمَسِّكُونَ بِمَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ الْيَوْمَ»

(98) Dârimî.

(99) Müslim, Ebû Hureyre'den.

«Onlar şimdi sizin gittiğiniz yolda olan kimselerdir.» (100) diye cevâp vermişlerdir.

Diğer bir hadîs-i şerîfde de :

«الْغُرَبَاءُ نَاسٌ قَلِيلٌ صَالِحُونَ بَيْنَ نَاسٍ كَثِيرٍ مِنْ يُبْغِضُهُمْ
فِي الْخَلْقِ أَكْثَرُ مِمَّنْ يُحِبُّهُمْ»

«Garibler, çokluk arasında az olan ve iyi kimselerdir. Onları sevmeyenler, sevenlerden çoktur.» (101)

buyurmuşlardır. O ilimler o derece garib kaldı ki onları anan kimseye düşmânlık ederler. Bu sebepten Sevrî (R.A.): «Bir âlimin etrafında toplanmış çok dostu olduğunu gördün mü, bilmiş ol ki, o, sâfil değil, (riyâ ile) karışıktır. Çünkü eğer ilminin gereğiyle konuşsa, doğruyu söyleyeceği için çokları da kendisine husûmet besler, hepsi dostu olmazdı.» diyor.

MAKBÛL İLİMLERDEN ÖĞÜLEN [MAHMÛD] MİKDARININ AÇIKLANMASI

Bilmiş ol ki ilimler bu i'tibarla üç kısma ayrılır :

- 1 — Azı da, çoğu da yerilen,
- 2 — Azı da, çoğu da makbûl olan ve çoğaldıkça daha güzel ve faziletli olan,
- 3 — Yetecek kadar makbûl, fakat fazlası makbûl olmıyan ilimler.

Bu, tıpkı bedene âriz olan hâller gibidir.

Azı da, çoğu da makbûl olanı var: Sıhhat ve güzellik gibi.

Azı da, çoğu da makbûl değil: Çirkinlik ve kötü hûy gibi.

Yetecek kadar makbûl, fazlası ise makbûl değil: Mâl infâk etmek ve şecâat gibi. Mâl'in az'ını vermek, iyi yerlere sarfetmek makbûl, hepsini harcamak, fenâ yerlere isrâf etmek mezmûm; orta derecede kendini koruyacak kadar şecâat makbûl, fakat haksız yerde şuna buna saldırmak ise tehevvr'dür, makbûl değildir.

İşte ilimler de bunun gibidir.

(100) Aslı bulunamamıştır.

(101) Ahmed, Abdullah b. Amr'dan.

1 — Azı da, çoğu da yerilen ilimler, ne dîn ne de dünyâ'ya kâr olan bilgilerdir. Bu gibi bilgilerin zararı, kârından çoktur. Sihir, tılsım ve nücûm ilmi gibi. Bunların bâzılarının hiç bir kârı yok, belki insânın en kıymetli sermâyesi olan ömrünü bunlara sarfetmekte zarar ve ziyânı vardır. Dünyâlık için faydalı olduğu sanılan diğer bâzılarının da zararı, kârından çoktur. Onun var olduğu zannedilen kârı, zararına nisbetle hiç bir değer taşımaz.

2 — Azı makbûl, çoğu daha makbûl olan ilimler ise: Allahu Teâlâ'nın zâtını, sıfatını, ef'âlini, yaratıklar üzerindeki âdetini ve evvelâ dünyâyı sonra âhireti sıralamaktaki hikmetini bilmektir.

Zira bu ilimler, hem zâti bakımından ve hem de âhîret saâdetine yol olması bakımından aranılan bilgilerdir. Bu husûsda son hadîdine ulaşacağım diye çalışmak, Allahu Teâlâ'nın azametini idrâkteki kusûrdan neş'et eder. Çünkü, o, bir deryâdır ki onun derinliğini kimse ölçemez; ancak herkes kendi kudreti nisbetinde o deryânın etrâfında ve sâhilinde dolaşabilir. Onun kıyılarına dalabilenler, Allahu Teâlâ'nın ta'yîn ettiği derecelere göre Peygamberler, velîler ve ilmin inceliklerini anlamış gerçek bilginlerdir. İşte bu ilim, kitâpların satırlarına girmeyen gizli bir ilimdir. Bu ilmi elde etmeğe yardım eden, erbâbından öğrenmek ve âhîret bilginlerinin ahvâl ve vaziyetini tetkik etmektir ki, bunların alâmetleri ilerde açıklanacaktır. Bu, sâlikin ilk hâlidir. Daha sonra mücâhede, riyâzet, kalbi tasfiye ve dünya alâkalarından temizleme, Peygamber ve velîlerin yolunu tutmak, bu ilmi elde etmeğe yardım eder. Bununla berâber muvaffakiyyet yine Allah'ın takdîri nisbetindedir. Fakat herhâlde mücâhede şarttır. Çünkü hidâyetin anahtarı mücâhededir ve bu kapıyı mücâhededen başka bir kuvvet açamaz.

3 — Yalnız muâyyen bir mîkdârı öğülen ve fazlası makbûl olmayan ilimlere gelince : Bunlar da birinci bâbda açıklanan, farz-ı kifâye olan ilimlerdir. Bu ilimlerin her birinin iktisâr'ı, yâni en azı, iktisâdî, yâni orta derecesi, istikâ'sı, yâni ömür boyunca, ucu bucağı olmayan, sonu gelmeyen kısmı vardır.

Sen, ya kendini ıslâh edenlerden veyâ kendini ıslâh ettikten sonra başkasını düzeltenlerden ol, sakın kendini ıslâh etmeden başkası ile meşgûl olma. Eğer kendini düzeltmekle uğraşıyorsan, vaziyetin icâbı sana farz olan ilimleri ve bununla alâkalı temizlik, namâz, oruç gibi zâhir amelleri öğren. Fakat en mühim olanı, ekseriyetin ihmâl ettiği, kalbin vasıflarını öğrenmek, onların öğülen ve yerilen kısımlarını bilmektir. Çünkü hiç kimse kalbin kötü vasıfları olan hırs, hased, riyâ, kibir, ucb ve benzerî fenâ hasletlerden sıyrılmış değildir. Bu hastalıkların hepsi öldürücüdür. Bunları ihmâl edip, zâhir ameller

ile uğraşmak, bedendeki yaraların içini temizlemeden dışını katran ile sıvamağa benzer. Sokak tabiblerinin yaranın dış kısmını katranlamayı tavsiyeleri gibi, mukallid âlimler de kalbi temizlemeği bırakıp zâhir amelleri tavsiye ederler. Âhiret bilginleri ise yarayı kökünden tedâvi için bâtın temizliğini emreder ve fenâlığı kökünden kesmek isterler. Çoklarının bâtın temizliğini bırakıp zâhir amele dönmelerinin sebebi, kalbin temizlenmesinin zor ve zâhir amellerin kolay olmasıdır. Nitekim (kökü ciğerlere dayanan) uyuzlu hastanın acı ilâçları içmekten çekinip dış bedenini sıvamakla meşgûl olması gibi. Durmadan dışarıya ilâç sürmesine rağmen hastalık artar. (Kalbi düzeltmeden yapılan ameller de bunun gibidir.)

Eğer âhireti arayıp kurtuluşu arzû eder, ebedî helâkten kaçınmak istersen «Rub'-i Mühlikât» ta anlattığımız şekilde iç hastalıklarını ve tedâvi çârelerini bulmakla meşgûl ol ki, bu sâyede «Rub'-i Müniciyât» ta anlattığımız makbûl makamlara yükselesin. Toprak, çalı çırpıdan ve diken gibi şeylerden temizlenip düzenlendiği vakit yeşillikler ve güzel kokulu otlar yetiştirdiği gibi, kötü hûylardan temizlenen kalbin de iyi hûylarla dolacağında şüphe yoktur. Yabancı maddelerini temizlemediğin kıraç bir topraktan mahsûl alamıyacağından, emeğinin boşa gideceği gibi, kalbini temizlemeden boşuna farz-ı kifâyelerle uğraşma. Bilhassa halk içerisinde bu ilimlerle meşgûl olan varken! Zira başkasının iyiliğine çalışırken kendini helâke sürükleyen akılsızdır. Bu davranış, kendini öldürmek için boynuna dolanmış yılan, koynuna girmiş akrep dururken, başkasının üzerine konan sineği kovalamak için yelpâze arayan kimsenin hâli gibi, en büyük bir ahmaklıktır.

Farz-ı kifâyeler ile meşgûl olmak için, önce kalb'i temizlemek, günâhların gizli ve âşikâresini terk etmek lâzımdır. Bunda tamâmen muvaffak olduktan sonra farz-ı kifâyelerle uğraş ve orada da ehemmi, mühim üzerine tercih etmek üzere, tertibe riâyet et. Önce Kur'ân-ı Kerîm'i, sonra hadis-i şerifeleri sonra tefsir ve sonra da Kur'ân-ı Kerîm'in nâsih ve mensûh, mefsûl ve mevsûl, ve müteşâbih gibi diğer ilimlerini öğren; Hadis'de de aynı şekli tâkip et. Daha sonra da fûrû' ile yâni mezheplerin amel bilgileriyle uğraş, hilâf ve cidâl ilimleriyle uğraşma. Sonra usûl-i fıkıh ile ve bunun gibi zamânın ve ömrün müsâadesi nisbetinde diğer ilimlerle meşgûl ol. Bütün derinliklerini, inceliklerini anlayacağım diye bir fen ile uğraşma. Çünkü ilimler çok, ömürler ise kısadır. Bu anlattığımız ilimler âlet ve mukaddimeler olup bizâtihi maksûd değil, belki vâsıtadırlar. Vâsita ile uğraşırken gâyeyi unutmamak lâzımdır. Lûgat ilminden de Arab lîsânını anlayıp konuşacak ve Kur'ân ve Hadis'in garâib'ini bilecek ka-

dariyle kifâyet et. Nahv'den de kitâp ve sünneti anlayacak derecedeki bilgi ile iktifâ et ve iyi bil ki her ilmin, iktisâr, iktisâd ve istiksâ tarafları vardır. Diğerlerini de bunlara kıyâs edebilmen için biz hadis, tefsir, fıkıh ve kelâm'da bu mertebelere işâret edelim.

Tefsir'de iktisâr [kısaltma] Kur'ân'ın iki misli hacminde olandır. Ali el - Vahidî en - Nisâbûrî'nin tefsiri gibi. Bu, veciz kitâptır. İktisâd, Kur'ân-ı Kerim'in üç misli büyüklüğünde olandır. Yine aynı zât'ın «El - Vasît» adındaki tefsiri gibi. Bundan fazlası da ömür boyunca lâzım olmayacak uzaltmalardır. (Yine aynı zât'ın «Basît» adlı tefsiri gibi.)

Hadis'de iktisâr: Hadis ilmine vâkıf bir zât'ın düzeltmesiyle Buhârî ve Müslim'i okumak gibi.

Râvilerin adlarını ezberlemeğe gelince: Senden evvelkilerin onları bilmesi senin için de kifâyet eder. Sana düşen, onların kitâplarına itimad etmektir. Buhârî ile Müslim'i okuyacaksın derken bunları ezberleyeceksin demek istemedik; ancak gerektiğinde oradan bulup alabilecek derecesi yeter. İktisâd'ı ise, diğer sahîh müsnedlerdeki hadisleri de bunlar meyânına katmaktır. İstiksâ da, zayıf, kuvvetli, sahîh, sakim bütün hadisleri ayrı ayrı rivâyet yollarıyla, râvilerin ahvâlini, adlarını ve vasıflarını bilmek üzere öğrenmektir.

Fıkıh'da iktisâr: «Hulâsatü'l - muhtasar» adlı eserde tertip ettiğimiz Müzenî'nin fıkıhını okumaktır. İktisâd, bunun üç misli büyüklüğünde bir fıkıh kitâbı okumaktır. Bu da «El - Basît»den telhîs ettiğimiz «El-vasît mine'l-mezheb» adlı eser gibi. İstiksâ ise «El-Basît» ve diğer uzun kitâplarda olduğu gibidir. (102)

Kelâm ilminin gâyesi: Ehl-i sünnet'in Selef-i sâlihinden rivâyet ettiği inanç esâslarını korumaktır. Bundan fazlası, eşyâ'nın hakikatını, başka yollardan aramaktır. İktisâr derecede sünneti korumak, muhtasar bir kelâm kitâbını okumakla mümkündür. O da bu kitâpta bulunan «Kavâ'idü'l-akaaid» kısmı gibi. İktisâd derecesi de, yüz yaprak civârında olan bir kelâm kitâbı okumaktır. «El - İktisâd fi'l-i'tikad» adlı eserimiz gibi.

Kelâm ilminin iktisâd derecesine, bid'atçiler ile münâzara etmek ve avâmı onların ifsâd etmesinden korumak için ihtiyâc vardır. Bu da ancak bid'atleri taassuba varmıyan avâma te'sir eder. Yoksa isterse azcık olsun mücâdele usûlünü öğrenen bi'dat sâhiplerine bunun bir te'siri olmaz. Çünkü bu gibileri kelâm yoluyla ilzâm etsen bile onlar taassublarından ayrılmazlar. Ancak ilzâmını kendi acziyyetine verir ve «ben âciz kaldım, bunu ilzâm edecek başka çâreler var»

(102) İmâm-ı Gazâlî, Şâfi'i olduğu için, Şâfi'i fıkıh kitâplarından örnekler vermiştir.

der ve senin cedel'deki kudretin sâyesinde üstün geldiğini zanneder. Ama, avâm kısmının bu gibi mücâdele ile hakikatten uzaklaştırıldığı vakit taassubu kuvvetlenmeden, yine böyle bir mücâdele ile hakikat yoluna getirilmesi mümkündür. Fakat taassubu kuvvetlenince artık onları ıslâh ümidi tehlikeye düşer. Zira taassub, inançları yerleştirmeğe sebeptir. Bu da fenâ alimlerin âfetlerindendir. Çünkü onlar, hakkı açıklamak için son derece taassub gösterir ve muhâliflerine horluk ve hakâretle bakarlar. Bu da onları misliyle mukaabeleye sevk eder ve boş dâ'vâlarını gerçekleştirmek için bütün imkânlarını seferber ederler; fakat eğer onlara tenhâlarda tatlılık ve yumuşaklıkla gidileydi ve taassub ve tahkirden âri dâ'vâlar nezâketle anlatılardı dilekler yerini bulurdu. Ne yazık ki, rütbe ve mevki ancak muhît ile olur; muhît edinmek için de böyle (yaygara koparmak), hasımlara çatmak, taassub gösterip tel'in etmek ile mümkün olabileceğinden, bunlar da taassubu âdet edinip, âlet olarak kullandılar ve hareketlerine de dîni koruma ve müslümânları müdâfaa adını verdiler. Gerçek şu ki: Bu harekette olanları taklîd bile, insânları helâke sürükler ve bu gibi bid'atleri insânların gönüllerinde yerleştirir.

Şu son asırlarda mezhepler arasında türeyen hulâfiyât'a ve bu husûsda selef devrinde eşine rastlanmayan uzun yazılar, tasnif ve mücâdelelere gelince: Öldürücü zehirden kaçır gibi bunlardan sakın ve bunların civârına bile yaklaşma. Çünkü bu ilim, tedâvisi olmayan fenâ bir hastalık gibidir. (Gurûr bahsinde) âfet ve tehlikelerini açıklayacağımız gibi bütün fakihleri, taassubla beraber benlik ve öğünmeye sürükleyen bu ilimdir.

Onlar kendilerini kurtarmak için «İnsânlar bilmediği şeylerin düşmânıdır.» darb-ı meselini söylerlerse de sen buna kıymet verme. Bu husûsda öncekilerden daha çok tasnif, tahkik ve mücâdele ile açıklamalarda bulunmak sûretile kıymetli vakitlerini harcadıktan sonra Allahu Teâlâ'nın lutfiyle kusûrlarını görüp bütün bunları terk ederek nefsini ıslâh ile uğraşan kimsenin şu nasihatini dinle! Fetvâ şeri'atın direğidir, şeri'atın gizli illetleri ancak Hulâfiyat [Mezheplerin ayrılıkları mes'elelerini bilmek] ile bilinir, diyenlerin sözüne kıymet verme; zira mezheplerin illetleri kendi mezhep kıtâplarında yazılıdır. Ondan fazlası lüzûmsuz mücâdele ve münâkaşadır. İlk asırdaki bilgînler ve Sahâbe, fetvâ'da bu sonrakilerden daha üstün oldukları hâlde, bu gibi mücâdeleleri bilmezlerdi. Mücâdelelerin kârı olmak şöyle dursun, belki fıkıhın zevkini bozan zararlı bilgilerdir.

Fıkıh'dan gereği gibi zevk alan müftî'nin onun çok kerre mücâdele yoluyla ifâde edilemeyeceği merkezindedir. Mücâdeleyi şîâr edinen kimse, zekâsını hep bu yolda kullanır ve fıkıhın zevkine varmaktan

tenbelleşir. Gerçekte, cedel'e girenler, ün yapıp mevkî isteyen kimselerdir. Buna bahâne olarak da, gâyesinin mezheplerin illetlerini arayıp onları açıklamak olduğunu gösterirler. Hâlbuki kıymetli ömür sermâyesi cedel yolunda giderken fıkıh ilminden mahrûm kalır. (Çünkü o fıkha değil mücâdelesine çalışıyor). Görünmeyen cin şeytanlarından korkma. (Zira sen onlara cephe almış hâldesin, düşmânlığınız âşikârdır. Onlar, Allah'ın yardımıyla sana bir şey yapamaz.) Fakat (görülen) insân şeytânlarından [fenâ âlimlerdir] kendini koru; çünkü onlar, insânları karanlığa sevketmekte ve aldatmakta, cin şeytânlarının pabuçlarını ellerine verecek kadar ileri gitmişlerdir.

Hülâsa: Akıllı kimseler için makbûl olan, bu âlemde tek başına Allah huzûrunda olduğunu, ölüm'ün, hisâbın ve Kitâbın, Cennet ve Cehennem'in önünde olduğunu düşünerek, bunlardan yarayışlı olanı alıp zararlı olanı atmaktır ve's-selâm.

Bâzı kâmil kimseler âlimin birini (öldükten sonra) rüyâlarında görmüş ve: «O mücâdele ettiğin ilimler ne oldu? Onlardan bir kâr gördün mü?» diye sormuşlar. O da avucunu açıp üflemiş, yâni onlar kül olup dağıldı gitti (hebâ'en mensûra oldu); ancak gece karanlığında Allah için kıldığım iki rek'at namâzdan fayda gördüm.» demiş. Peygamber Efendimiz bir hadîs-i şerifinde:

«مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أَوْتُوا الْجَدَلَ» ثُمَّ قَرَأَ
(مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ)

«Doğru yola girdikten sonra, mücâdele etmedikçe hiç bir kavim sapmaz.» (103)

buyurmuştur. Sonra Peygamber Efendimiz:

مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ

«Bunu sana sırf bir cîdâl olarak fırlattılar, doğrusu onlar çok husûmetci bir kavimdir.» (43 - Zuhrûf : 58).

âyet-i celîlesini okumuştur.

Peygamber Efendimiz, Allahu Teâlâ'nın:

«فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ»

«Onlar ki, kalblerinde zeyğ [yamıklık, eğrilik] vardır.» (3 - Âl-i İmrân : 7)

âyet-i celîlesindeki «Zeyğ» kelimesinden murâd-i ilâhîsi Allahu Teâlâ'nın:

«فَاخْذَرُوهُمْ»

«Onlardan kaçının.» (63 - Münâfıkûn : 4).
diye emr ettiği mücâdelecilerdir, buyurmuştur.

Bâzı selef [İlk asrın büyükleri] cedel ve münâzarayı [Tartışma] zemmetmek üzere diyorlar ki: «Son zamânlarda öyle insânlar gelecek ki, amel kapısı onlara kapanacak ve mücâdele kapısı açılacaktır.»

Bâzı rivâyetlerde şöyle nakil olunur ki :

«إِنَّكُمْ فِي زَمَانٍ أَلْهِمْتُمْ فِيهِ الْعَمَلَ وَسَيَاتِي قَوْمٌ يُلْهَمُونَ الْجَدَلَ»

«Siz bir zamândasınız ki, bu zamânda size amel öğretilmiştir. Herde bir kavim gelecek, onlara da cedel öğretililecektir.» (104)

Meşhûr bir hadîs :

«أَبْغَضُ الْخَلْقِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَلَاذُّ الْخَصِمِ»

«Allahu Teâlâ'nın en çok buğz ettiği, mücâdelede direnen kimse-
dir.» (105)

(104) Kaynağı bulunamamıştır.

(105) Buhâri ile Müslim. Hz. Âişe'den.

Diğer bir hadiste şöyle buyuruluyor :

«مَا أُوتِيَ قَوْمٌ الْمَنْطِقَ إِلَّا مُنِعُوا الْعَمَلَ»

«Mücâdeleyi öğrenen kavim, amelden uzaklaşır.» (106)

DÖRDÜNCÜ BÂB

İNSÂNLARIN HİLÂF İLMİNE YÖNELMESİNİN SEBEBİ İLE MÜNÂ-
ZARA VE CEDEL'İN ÂFETLERİNİN GENİŞ ŞEKİLDE AÇIKLANMASI
VE BUNLARIN MÜBÂH OLMASININ ŞARTLARI BEYÂNINDADIR

Bilmiş ol ki, hilâfet vazifesini Peygamberimizden sonra Hule-
fâ-i Râşidîn [Ebû Bekir, Ömer, Osmân ve Ali] (R.A.) der'uhde
etmişlerdi. Bunlar, Allahu Teâlâ'yı bilen, ilâhî hükümlere vâkıf olan,
gerçek imâmlar idi. İstişâresi gereken bâzı mes'eleler müstesnâ, hüküm
ve fetvâlarında kimseye ihtiyâçları yoktur. Bunun için devirlerinde
âlimler tamâmen âhiret ilmine hasr-ı nefis etmiş ve yalnız onunla
meşgûl olmuşlardı.

Dünyâ işlerinden, insânları alâkadar eden hükümler ve fetvâlar-
dan çekinir ve fetvâ vermemek için kendilerini müdâfaa ederlerdi. Si-
ret ve ahlâklarından rivâyet edildiği gibi bütün imkânlarıyla Allahu Te-
âlâ'ya yönelmişlerdi.

Vaktâ ki hilâfet, fetvâya gücü yetmeyen ehliyetsiz ellere geçti,
fakihlerden yardım dilemek ve hükümlerinde fetvâ almak için, her
hâllerinde onları berâberlerine almak zorunda kaldılar.

Tâbi'in [Peygamber Efendimizi görmeyip sahâbeye yetişen] bil-
ginlerinden selefin yolunu tutan ve Sahâbe'nin usûlüne riâyet eden
bir kısmı kalmıştı ki, onlara kadılık ve fetvâ için mürâcaat edildiği
vakit kaçınır ve çekinirlerdi. Bu sebebdan halifeler, vazife vermek
için onları zorlamağa mecbûr oldular.

Pâdişahlar'ın âlimlere yönelmesini, âlimlerin ise bunlara iltifât
etmediklerini gören zamânın insânları, padişahlar tarafından verilen
mevki'leri elde etmek için ilim öğrenmeğe yöneldiler. Fetvâ ilmine
çalıştılar ve kendilerini hükümdârlara takdîm ettiler; onlarla buluş-
mak için iltimâslar aradılar ve onlardan vazîfeler, hediyeler istediler.
Kimisi umduğunu buldu, kimisi de bulamadı. Dileği yerine gelen is-
teme alçaklığından kendini kurtaramadı. İşte böylelikle fakihler ara-
nır hâlde iken, kendileri aramağa başladı. Pâdişahlardan çekinmekle,
onlara yönelmekle, yüce iken küçük düştüler. Ancak her asırda Alla-
hu Teâlâ'nın yardımına mazhar olan bilginler müstesnâdır.

Kazâ ve hükümlerde fetvâlara ihtiyâç, fazla olduğu için o asırda en çok fetvâ ve hüküm ilimlerine yöneldiler.

Sonraları İslâm akaaidine dâir bâzı sözleri işitip onları dinlemeğe meyleden âmirler ve başkanlar peydâ oldu. Pâdişahların bu temâyülünü görenler «Kelâm» ilmine daldılar. Bu bâbda bir çok eserler yazıp mücâdele usûllerini kurdular, makaalelerinde muhâlefet yollarını açtılar. Böyle yaparken, dini koruyup sünneti müdâfaa ettiklerini ve bid'adcileri horluğa düşürmek istediklerini zan ve iddiâ ettiler. Nitekim onlardan önce fetvâlarla uğraşanların, güyâ insânlara acımak ve onlara öğüt vermek için gâyelerinin dini korumak, Müslümânların dini işlerini boyunlarına almak olduğunu sandıkları gibi.

Daha sonra bir sınıf ekâbir zuhûr etdi; bunlar da ma'mûreleri harâbeye çevirecek kadar açık husûmetlere ve kanlı mücâdelelere yol açtığı için, kelâm'da mücâdele kapısının açılmasını uygun bulmadılar da, fıkıh'da mücâdele ve bilhâssa İmâm Şâfi'î ile İmâm - ı A'zam mezheplerinin hangisinin daha üstün olduğunu münâkasaya meylettiler. Bunu görenler kelâm ve diğer ilimleri terkederek, İmâm Şâfi'î ve İmâm Ebû Hanîfe arasındaki ayrılıklar üzerinde durdular da, İmâm Mâlik, Süfyân - ı Sevrî ve Ahmed b. Hanbel ve diğerlerinin içtihadlarını ihmâl ettiler. Böyle yaparken de, gâyelerinin şer'at'ın inceliklerini açıklayıp mezheplerin illetlerini yerleştirmek ve fetvâ usûlünü genişletmek olduğunu sandılar. Bu husûsta bir çok garib mes'eleler bulup çıkardılar, kitâblar yazdılar, çeşit çeşit mücâdele yolları buldular ki, bu hâl şimdi de devâm etmektedir. Gelecek asırlarda ne olacağını ve Allahu Teâlâ'nın mukadderâtı neden ibâret olduğunu bilemeyiz.

İşte bilginleri, bu ilimlere sevk eden, büyüklerin bu ilimlere temâyüllerinden başka bir şey değildir. Eğer pâdişahlar ve ekâbir diğer İmâmlar'ın mezheplerine veyâ başka mezheblere meyletse onlar da ona yönelirlerdi ve gâyemiz Allahu Teâlâ'ya yaklaşmak için din ilmiyle uğraşmaktır der ve bunu müdâfaadan geri kalmazlardı.

BU GİBİ MÜNÂZARALARI ASHÂB'IN MEŞVERETİNE VE SELEF'İN KARŞILIKLI KONUŞMALARINA BENZETEREK ONLAR İLE KARIŞTIRMANIN AÇIKLAMASI

Bilmiş ol ki, bunlar, insânları bu yola çekerek: «Bizim mübâhaseden gâyemiz, gerçeği açığa çıkarmaktır. Zira aranan gerçektir. İlimde, mânâyı bulmak için, düşüncenin ve fikirleri karşılaştırmanın fayda ve te'siri büyüktür. İşte Sahâbe-i Kirâm'ın da (R.A.) âdetleri böyle idi.»

derler. Nitekim mîrasda, dede ile kardeş mes'elesi (106a), şarap içenleri had mes'elesi (106b), içtihadında yanılan İmâm'a tazminin borç olması, Ömer'den (R.A.) korkarak çocuğunu düşüren bir kadına Ömer'in diyet vermekle hükm olunması ve diğer ferâiz mes'eleleri ve benzeri mes'eleler ile Şâfi'i, Mâlikî, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Hasan, Ebû Yûsuf ve diğer âlimlerden (Allah onlara rahmet etsin) nakledilenler gibi.

Sana yapacağım şu açıklama ile, bu karıştırmalarını kolaylıkla anlayacaksın. Hakkı aramak için yardımlaşma, dinin icâbındandır. Fakat bunun sekiz şartı ve alâmeti vardır.

1 — Bu kabil araştırmalar farz-ı kifâye'den olduğu için, farz-ı ayn'ları bitirmeden bununla uğraşmamak. Üzerinde farz-ı ayn borçları dururken, hakkı aramak için farz-ı kifâye ile uğraşıyorum diyenler yalancıdır. Bu vaziyet, kumaş dokuyup dikmekle uğraşan bir beynamâzın, bunu yapmaktaki gâyet: «İnsânları çıplak namâz kılmaktan kurtarmaktır.» demesine benzer ki, bu da bâzan böyle olur ve vukuu' da mümkündür. Nitekim fakih'in, hilâf ilminde bahsedilen nâdir mes'elelerin vukuu'nun mümkün olduğunu zannetmesi gibi. Münâzara ile uğraşanlar ise kendilerine farz-ı ayn olan bir çok şeyleri ih-mâl ederler. Bir kimse, derhâl iâdesi gereken bir emâneti varken onu ödemedi en büyük ibâdet olan namâz kılmağa başlasa bile, Allahu Teâlâ'ya âsî olur. Kişinin muti' sayılması için, vaktine, tertibine ve şartına riâyet etmeden yalnız yaptığı işin ibâdet cinsinden olması kâfi değildir. (İbâdet olması için bütün bunlara riâyeti şarttır.)

2 — Bu münâzaradan daha mühim bir farz-ı kifâye olduğuna kani' olmayacak. Eğer bundan daha mühim bir farz-ı kifâyenin varlığı kanâatinde iken, hâlâ münâzara ile uğraşırsa (Mühimmi ehemmi üzerine tercih ettiği için) günâhkârdır. Bu, şurada taraflarına bakılmamış, susuzluktan ölüme mahkûm olanlara su bulmak imkânı varken, kan almak ilmiyle uğraşan kimsenin hâline benzer. Sanır ki, bu farz-ı kifâyedir. Eğer bir memlekette bu meslek erbâbı olmasa insânları ölüme mahkûm olur. Kendisine bu işi yapan daha bir çokları var dense, cevâbında: «Başka bilenlerin bulunması bunun farz-ı kifâyeliğini kaldırmaz.» der. İşte memlekette ih-mâl edilmiş daha mühim farz-ı kifâyeler dururken, münâzara ile uğraşanların hâli, susuz-

(106a) Ebû Bekir (R.A.) vârislerden dede ile kardeş bulunduğunda, dede'yi baba yerine tuttu. İmâm-ı A'zam da bunu kabûl etti. Zeyd b. Sâbit, hangisi kârlı ise onu kabûl etti. Şâfi'i de, bununla fetvâ verdi.

(106b) Şarab içene 80 değnek vurulur. Buhârî'deki rivâyete göre bir kısmı bunu kabûl etti. 40 değnek de vurulur. Müslim'deki rivâyete göre diğer bir kısmı da bunu kabûl etti.

luktan ölüme mahkûm kimseler varken onlara bakmayıp kan almayı öğrenmeğe uğraşan kimsenin vaziyetine benzer.

Fetvâ'ya gelince : Müslümân memleketlerinde fetvâ verecek bir çok kimseler bulunduğu hâlde nice farz-ı kifâyeler vardır ki fakihler, bunları ihmâl etmiş ve aslâ taraflarına bakmamışlardır. Bunların en mühimlerinden biri de tabâbettir. Öyle ki, çok memleketlerde şer'i hükümlerde sözüne itimâd edilir müslümân tabib yoktur. Böyle iken fakihlerden hiç biri bu mevzûyu ele almaz. (107)

Yine bunun gibi, emr-i mâ'rûf, nehy-i münker, farz-ı kifâye'den iken, münâzara eden kimsenin meclisinde, (erkeklerle, giyilmesi yasak olan) ipek elbiseyi giyen (ve benzeri) yanlış hareketlerde bulunanlar varken bunlara aldırış etmez de, vukuu'u çok ender olan, olsa bile onu bilecek daha nice kimseler bulunan bu gibi farz-ı kifâye'ler ile Allahu Teâlâ'ya yaklaşacağını zanneder. E n e s (R.A.) rivâyet ederek der ki :

«قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَتَى يُتْرَكُ الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ؟ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِذَا ظَهَرَتِ الْمُدَاهَنَةُ فِي خِيَارِكُمْ وَالْفَاحِشَةُ فِي شِرَارِكُمْ وَتَحَوَّلَ الْمُلْكُ فِي صِغَارِكُمْ وَالْفِقْهُ فِي أَرَادِلِكُمْ»

«Peygamber Efendimize : «Emr-i ma'rûf, nehy-i münker ne zamân terk edilir?» diye sorulmuş, cevâbında: «Hayırlı adamlarınızda gevşeklik, [müdâfaada çekimserlik] hâli görüldüğü, fenâ adamlarınızda fuhuş ve zinâ çoğaldığı, idâri işleriniz küçüklerin ve ayak takımının eline geçtiği, fıkıh ilmi de rezil kimselerin eline düştüğü zamân» buyurmuştur.» (108)

3 — Bu gibi münâzaraya girecek olan bizzât müctehid ve kendi re'yi ile fetvâ verebilecek seviyede olmalı; Şâfi'i, Hanefi gibi imâm-ların mezhebiyle münâzaraya girip işine geldiğini bir imâm'dan, işine geldiğini diğer imâm'dan almak sûretiyle olmamalı, Sahâbe ve imâm-ların yaptığı gibi olmalıdır.

(107) Nitekim İmâm Şâfi'i (R.A.) : «Bu mühim işi gayr-i müslimlere bırakmakla müslümânlar, ilmin üçte birini kaybetmişlerdir» demiştir.

(108) İbn Mâce.

İctihâd mevkiine yükselemiyenler, bu asırda olanlar gibi, kendilerine sorulan mes'eleye, ancak bağlı bulundukları mezheb imâm'ından naklederek cevâp verirler. Eğer imâm'ının ictihâdını zayıf bulursa, onu terk etmesi câiz değildir. Binâenaleyh başkasının ictihâdiyle fetvâ veremeyeceğine, mezhebi de bilinmiş olduğuna göre, daha mücâdele etmesinde ne kâr var? Eğer bir mes'eledede şüphe ederse uygun olan: «Ben bunu anlayamadım, belki bağlı bulunduğum mezheb imâmının bu bâbda bir cevâbı var, fakat ben bilemiyorum; çünkü ben başlı başına bir müctehid değilim.» demesi lâzımdır. Münâkaşası yapılan mes'eledede mezheb imâm'ının iki sözü varsa bâzan bir tarafa meylederek benim nazarımda bu daha uygundur diyebilir. Halbuki şimdiki mübâhaseciler bu gibi mes'elelere aslâ yaklaşmaz da ayrılıkları kat'i olan mes'eleler üzerinde dururlar.

4 — Vuku' bulmuş veyâ yakında vukuu'u muhtemel olan mes'eleler münâkaşa edilmelidir. Zîra Sahâbe-i Kirâm (R.A.) bütün meşveretlerini yeni olmuş veyâ yakında olması ihtimâli mevcûd bir hâdise için yaparlardı. Halbuki şimdiki mübâhaseciler, insânların muhtâç oldukları mes'eleler üzerine değil, belki gelişi-güzel mücâdele mevzuu olacak, davul sesi gibi her tarafa duyurup adam toplayacak lüzûmsuz mes'elelerin münâkaşasını yapar, sık sık görülen vak'alara hiç temâs etmezler, ve bunlar ihbâridir; yâni «falanca rivâyet etti, falan kitâpta yazıyor, bunlar köşe bucak mes'eleleridir. Bu gibi toplulukta bunlar konuşulmağa değmeyen şeylerdir.» derler. Mübâhase-deki gâye, hakkı aramak olup hakikatı bulmakta selefden gelen haberlere dayanırken «Bu mes'ele ihbâridir veyâ bu köşe bucak mes'elesidir, meclisde konuşmağa değmez» diyerek bu gibi mes'eleleri terk etmeleri cidden şâyân-ı hayrettir.

5 — Münâzaranın büyükler huzûrunda ve halk arasında olmaktan ziyâde, tenhâ yerlerde olmasını tercih etmektir. Zîra tenhâ yer, akli bir noktaya teksif eder. Zekâ ve düşünceyi toplamağa, gerçeği anlamağa daha elverişlidir. Halk arasında mübâhasede riya [gösteriş] tehlikesi ve haklı haksız, üstün gelme hırsı uyanır. Halbuki sen bilirsin ki, münâzaralarını meclislerde ve büyükler huzûrunda yapmak istemeleri Allah için değildir. Bunlar arkadaşı ile başbaşa kalınca hiç de konuşmaz; hattâ sorduğuna bile cevâp vermez. Ama büyüklerden biri gelse veyâ bir cemaat bulunsa hile bâbında hiç bir şey bırakmaz, söz ebesi olmak için her şeyi sayar döker.

6 — Münâzara edecek olan, gerçeği aramakta kaybını arayan kimse gibi olmalıdır. Kaybını kendisinde veyâ yardımcısında bulması arasında bir fark gözetmemelidir. Münâzara ettiği zâtı düşmân değil, yardımcı tanımalıdır. Kaybettiğini bulduran kimseye teşekkür ettiği

gibi, hatâsını bildiren ve gerçeği gösteren zât'a da aynı şekilde teşek-kür etmeli, ona ikrâm etmeli ve kendisi de memnûn olmalıdır; onu kötölememelidir. Sahâbe'nin (R.A.) müşâveresi böyle idi. Hattâ Hazret-i Ömer (R.A.) cemâat huzûrunda hutbe'de iken bir ka-dın sözünü red edip hatâsından dolayı kendisini ikaz edince, Haz-ret-i Ömer: «Bir erkek yanıldı, bir kadın doğruyu buldu.» diye-rek memnûniyetini açıkladı (109).

Hazret-i Ali'den (R.A.) bir mes'ele soruldu. Hazret-i Ali (R.A.) cevâp verdi. Adam «Öyle değil, böyledir.» deyince: Haz-ret-i Ali: «Ben yanıldım, sen doğruyu buldun. Her âlimin üstünde âlim vardır.» buyurdu.

(Kûfe Valisi) Ebû Mûsâ'l-Eş'arî hazretlerine biri sor-du:

— Muhârebede öldürüp neticede ölen nerededir? Ebû Mûsâ:

— Cennettedir, demesi üzerine, bunu duyan İbn Mes'ûd Hazretleri:

— Belki Vâli suâli anlayamadı, bir daha git, diyerek adamı üç def'a Ebû Mûsâ'ya gönderdi. Üçünde de Ebû Mûsâ:

— Benim bildiğim bundan ibârettir, deyince, İbn Mes'ûd:

— Eğer Allah yolunda hakkı bularak öldürüldü ise cennetliktir. demesi üzerine, Ebû Mûsâ:

— Doğrusu budur. Bu âlim varken benden bir şey sormayın, dedi. İşte doğruyu arayanlar böyle insâflı olur.

Eğer bu mes'eleyi şimdiki bayağı bir fakih'e anlatsa İbn Mes-ûd'un sözünü kabûl etmez ve hemen i'tirâz ederek, İbn Mes'ûd'un: «Eğer hakkı bularak öldürdüyse» sözünü reddeder ve «Buna lû-zum yok, çünkü bu herkesin bildiği bir şeydir.» derdi.

Bugünkü münâzaracıların vaziyetine dikkat edersen görürsün ki, hakikat, hasmının sözünde tecellî edince yüzü kararır, rezil olur, bütün imkânlarıyla ona üstün gelme çâresini arar, kendisini ilzâm edeni, ömrü boyunca yerer ve kötüler. Sonradan da gûyâ gerçeği ara-makta kendisini Sahâbe'ye benzetmekten de utanmaz.

7 — Münâzara ettiği yardımcısının (sûretâ, hasmî ise de, gâye gerçeği aramak olduğuna göre, aslında hasmî sûretinde yardımcıdır.) başka delile, bir şüpheden başka şüpheye geçmesine engel olmamak.

(109) Hazret-i Ömer, hutbesinde «Peygamber zamânında mîhr [Nikâh paraları] 400 dirhemi geçmiyordu. Nedir siz arttırıp duruyorsunuz? Artan kısmını ha-zîne'ye alacağım.» deyince, Kureys hanımlarından bir tânesi bu husûsda Âyet-i Kerî-me'den delîl getirerek nikâh paralarının arttırılmasında bir mahzûr olmadığını söyleyip, Ömer'in sözünü reddetti. Bunun üzerine Hazret-i Ömer de: «Allah'ım, sen afv et, her-kes Ömer'den fakihdir.» diyerek yine aynı minberde sözünden döndü ve gerçeği kabûl etti.

Eskilerin mücâdelesi böyle (samimî) idi. Bunun gibi mücâdele arasındaki: «Bu söz beni ilzâm etmez, tenâkuz'a düştün.» gibi, lehine olsun, aleyhine olsun, bid'at sözleri çıkarıp atmalıdır. Çünkü gerçeğe dönmek dâima boş sözü nakzeder. Binaenaleyh evvelki sözünü bozuyor diye kabûl edilmemesi doğru olmaz. Halbuki şimdiki meclislerde cereyân eden münâzaralar hep bu gibi mübâhase ve mücâdeleler ile geçer. Hattâ delil getiren bir aslî kaaidenin kendi kanâatınca bir illet ile ma'lûl olduğunu iddiâ eder. Hasımı «Bu kâidedeki hükmün bu illetle ma'lûl olduğuna delilin nedir?» Diye sorunca: «Bu hüküm aslında şu illet ile ma'lûldür. İşte bu hükümden benim anladığım budur. Senin daha kuvvetli delilin var ise anlat da onun üzerinde duralım» der ve «Bu mes'eledede senin anlamadığın daha başka mânâlar var fakat anlatmam, çünkü anlatması bana düşmez» demekle taarruzunda direnir. «Mâdem ki bildiklerin var, onları söylemen lâzım.» der. İtirâz eden anlatmamakta ısrâr eder ve: «Anlatmak bana düşmez» der. Münâzara meclisi, bu gibi boş sözlerle sona erer. Bu miskin bilmez ki, «Bilirim fakat söylemem veyâ söylemek benim borcum değil.» dediği, şer'îata karşı sırf bir yalancılıktır. Zîra eğer bir şey bilmiyor ve yalnız hasmını ilzâm için böyle söylüyorsa, bu adam bilmediği hâlde «Bilirim» demekle fâsik ve yalancıdır. Allahu Teâlâ'ya âsî olup hismına uğramıştır. Eğer gerçek biliyorsa, şer'î bir hükmü gizlemesi bakımından yine fâsiktir. Halbuki öğrenmek için dîn kardeşi kendisinden soruyor. Vereceği cevâp doğru ve sağlam ise, onu hemen kabûl edecek; zayıf ise, zayıflık cihetlerini anlatacak ve dîn kardeşini cehâlet karanlığından ilim aydınlığına ulaştıracak. Sorulduktan sonra, dînî bir mes'eleyi bildirmenin vâcib olduğunda ihtilâf yoktur. Onun: «Bunu söylemek benim borcum değil.» demesi lâf ile güreş tutmakta olduğunu ve hîle yolunda kendi arzû ve isteğiyle icat ettiği cedel şer'îatinde lâzım değil demek istediğini gösterir. Yoksa Şer'at-ı Muhammediye göre, bildiğini bildirmesi lâzımdır. Söylememekle ya yalancı, veya fâsik mevkîline düşer.

Sahâbe'nin müşâveresiyle selefin fetvâ işlerini birbirlerine havâle etmelerine bak! Onlarda buna benzeyen bir şey var mı? Onlarda bir delilden diğer delil'e, kıyâs'dan hadis'e, haberden âyet'e geçmek isteyene hiç müdâhale edilmiş midir? Belki bütün münâzaraları bu kabildendir. Çünkü (gerçeği aramakta olan) onlar, hâtırlarına gelen her şeyi olduğu gibi söyler ve onun muhâkemesini yaparlardı.

8 — Münâzarayı, kendinden istifâde edilmesi umulan âlimlerle yapmalıdır. Halbuki (Bugünün münâzaracıları) gerçeğin, hasmının sözünde tecelli etmesi korkusuyla dâima kendilerinden küçükleriyle münâkaşa eder ve boş şeyleri onlara yutturmak isterler, ekâbir ve efâzıl ile mübâhaseden kaçınırlar.

Münâzara için şu sekiz şarttan başka daha nice ve ince şartlar varsa da bu sekiz şart, Allah için münâkaşa edenle, başka bir gâye uğrunda münâzara edenleri sana tanıtmak için kâfidir.

Kısaca bilmis ol ki: En büyük düşmân'ı olup dâima kendisini helâke götürdüğü ve kalbini kapladığı hâlde, şeytân ile mücâdeleyi terk edip ictihâd mes'elelerinde başkasıyla mücâdele eden, ister isâbet etsin, ister isâbet edenlere mükâfatta ortak olsun, şeytânların eğlencesi ve hâlis insânlar için bir ibret levhası olurlar. Aşağıda sayacağımız âfetlerin karanlıklarına daldığı için, Şeytân da sevinmiş olur. Allah'dan yardım ve hidâyet dileriz.

MÜNÂZARANIN ZARARLARI VE MÜNÂZARADAN DOĞACAK KÖTÜ HÜYLARIN AÇIKLANMASI

İyi bil ki: Hasmina üstünlük ve onu susturmak, insânlar arasında yücelik ve fazilet elde etmekle böbürlenmek ve bu sebeble insânları kendine çevirmek için yapılan münâkaşalar, Allah yanında bütün kötü hüyların kaynağı olup, buna karşılık Şeytân'ın hoşuna giden bir hâldir. Bu gibi mücâdelenin, diğer ahlâkî hastalıklardan olan kibir, ucb, hased, kendini tezkiye, makaam sevgisi ve benzerlerine nisbeti, şarap içmenin, zîna, kazf [Nâmuslu kadına iftirâ], adam öldürmek ve hırsızlık yapmağa olan nisbeti gibidir. İçki ile diğer (adam öldürme ve benzeri gibi) fenâlıklardan birini yapmaktan muhayyer olan bir kimse «İçki ehvendir» diye bunu tercih ettikten sonra, sarhoşluğun te'siriyle diğer bütün fenâlıkları irtikâp ettiği gibi, münâzaralarda üstün gelmeği ve bununla övünmeği seven ve makaam âşığı olan kimsedeki bu hâl, bütün fenâlıkları kendisinde toplar ve kendisini her türlü kötülöklere sürükler. Bu hüyların kötü oldukları Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis delilleriyle eserimizin «MÜHLİKÂT» bahsinde açıklanacaktır.

Fakat biz burada münâzaranın doğurduğu asıl fenâlıklara kısaca işâret edelim :

1 — Hased [Çekememezlik] : Münâzaranın doğurduğu hastalıklardan birincisi hased'dir. Hased hakkında Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

«الْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ»

«Ateş odun'u yaktığı gibi, hased de sevâpları mahveder.» (110)

(110) Ebû Dâvûd, Ebû Hureyre'den.

Halbuki münâzara eden kendisini hased'den aslâ kurtaramaz. Çünkü bu adam bâzan gâlib ve bâzan da mağlûb olur. Bâzan kendi sözü ve bâzan da hasmının sözü öğülür. Dünyâ'da bulunduğu müddetçe ya kendisi kuvvetli bilgi ve anlayışla öğülür, veyâ başkası daha iyi anlıyor ve daha güzel ifâde ediyor diye öğülür. Mutlaka bu nimetin başkasında kaybolmasını ve bütün insânların kendisine yönelmesini ister ve böylece kendisinden üstün olana hased eder. Halbuki hased, yakıcı bir ateştir. (Ateş, yakacak bir şey bulamazsa kendisini yakar tüketir). Hased hastalığına mübtelâ olan, dünyâ'da da azâbdadır. Âhîret azâbı ise daha büyük ve şiddetlidir. Bu sebebdan İbn Abbas (R.A.) : «İlmi, bulduğunuz yerde alın, fakat fakihlerin birbiri hakkındaki sözlerini kabûl etmeyin; çünkü onlar, ağılda birbirleriyle oynayan tekeler gibidir.» buyurmuştur.

2 — Kibir ve böbürlenme, insânlara üstünlük taslama. Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle buyuruyorlar :

«مَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ وَمَنْ تَوَاضَعَ رَفَعَهُ اللَّهُ»

«Kibir edeni, Allah alçaltır; alçak gönüllü olan'ı yükseltir.» (111)

Peygamber Efendimiz bir hadis-i kudsi'de de, Allahu Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu haber veriyor :

«الْعِظْمَةُ إِزَارِي وَالْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي، فَمَنْ نَازَعَنِي فِيهِمَا قَصَمْتُهُ»

«Ulu'luk, gömleğim, büyüklük cübbem'dir. -Bu iki vasıf yalnız bana mahsûstur.- Bunlarla benimle münâzara'ya kalkışanı helâk ederim.» (112)

Münâzara eden emsâl ve akrânına karşı kibir'den ve bulunduğu derecenin üstüne çıkmaktan kendini alamaz. Hattâ münâzaracılar döğüşmeğe kadar gider, ben baş tarafta, sen aşağı tarafta oturdun diye birbirlerine böbürlenirler. Sadre'ye geçmekten öğünür, geride kalmaktan canı sıkılır, dâima öne geçmeği isterler. Bunun için de «İlmin şerefini korumak istiyorum ve esâsen mü'min kendini zillete düşürmekten men edilmiştir.» diyerek ma'zeret beyân ederler ve :

(111) Hatîb, Ömer'den.

(112) Ebû Dâvud, İbn Mâce, İbn Hibban, Ebû Hureyre'den.

«أَنَّ الْمُؤْمِنَ مَنَّهُ عَنِ الْإِذْلَالِ لِنَفْسِهِ»

«Mü'min kendini hakîr düşürmekten nehy edilmiştir.» (113)

Hadisi ile Allahu Teâlâ ve Peygamber Efendimizin öğdüğü tevâzu'a zillet, yasak ettikleri kibr'e de izzet adını verirler. İnsânları azıtmak için isimleri değiştirir. Nitekim hikmet, ilim ve diğer kelimeleri değiştirdikleri gibi.

3 — Hıkd [Kin] : Münâzaracı, kincilikten kendisini kurtaramaz. Peygamber Efendimiz :

«الْمُؤْمِنُ لَيْسَ بِحَقُودٍ»

«Mü'min, kinci olmaz.» (114)

buyurmuşlar. Hıkd'i zemmeden bir çok rivâyetler vardır. Bir münâzaracı düşünemeyiz ki: Hasmının sözüne baş sallayıp kendi sözünde duraklayan ve hüsn-i kabûl göstermiyen kimseye kin tutmasın. Mutlaka ona kin tutar ve bu kini içinde büyütür. Son gayreti nifâkını gizlemektir. Fakat nasıl olsa bu nifâk sızarak hârice çıkar. Münâzara eden kendisini bu hastalıktan nasıl kurtarabilir? Çünkü bütün dinleyicilerin kendi sözünü üstün tutmasına ve her hâlinde beğenilmesine dinleyenlerin ittifakı düşünülemez. Hasmindan, azıcık olsun sözüne kıymet vermemek hâlini görürse, ölünceye kadar çıkmayacak şekilde kalbine kin tohumu ekilir.

4 — Gıybet : Münâzara'nın âfetlerinden birisi de gıybet'tir. Allahu Teâlâ, gıybeti ölü eti yemeğe benzetmiştir. Münâzaracı devâmlı olarak ölü eti yer. Çünkü hasmının sözünü anlatmaktan ve onu kötülemekten kendini alamaz. En son koruma çâresi, onun hakkındaki hikâyelerinde yalan söylememektir. Fakat ifâdedeki noksânlarını, aczini ve faziletinin noksân olduğunu mutlaka söyler. Zâten gıybet de budur. Eğer yalan söylerse o zamân iftirâ etmiş olur. Yine bunun gibi, kendi sözünü dinlemeyip hasmına meyleden ve hasmının sözünü tercih edene de saldırmaktan kendini alamaz. Hattâ ona da anlayırsızlık, ahmaklık ve cehâlet nisbet etmekten geri kalmaz.

(113) Tirmizi, İbn Mâce, Ebû Hureyre'den.

(114) Kaynağı bulunamamıştır.

5 — Tezkiye-i nefis : Münâzara'nın âfetlerinden biri de kendini tezkiye ve ögmektir. Halbuki Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de:

«فَلَا تَزْكُوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى»

«Kendinizi tezkiye edip durmayın, muttakiler'in kim olduğunu O (Allah) bilir.» (53 - Necm : 32)

buyurmuştur. Hakîm'in birisine: «Doğru söz'ün çirkin'i hangisidir?» diye sormuşlar. Hakîm: «İnsânın kendini öğmesidir.» diye cevâp vermiştir. Halbuki münâzara eden: «Benim bilgim fazladır, hasmımı yenebilirim, fazilet bakımından dâima emsâlime üstünüm.» demekle kendini ögmekten kurtulamaz ve münâzara esnâsında bâzan öğünmek ve bâzan da sözünün revâç bulması için: «Bunları ben bilmez miyim, benim akli ve nakli ilimlerde ihtisâsım var, ben usûl bilirim, hadîs ezberimdedir.» gibi sözler söylemekten kendisini alamaz. Halbuki aşırı derecede benlik ve öğünmek şer'an ve aklen yerilen bir harekettir. (Bundan çekinmek lâzım gelir.)

6 — Tecessüs : Münâzara âfetlerinden birisi de tecessüs [casusluk] ve insânların gizli kusûrlarını aramaktır. Halbuki Allahu Teâlâ:

«وَلَا تَجَسَّسُوا»

«İnsanların kusûrlarını araştırmayın.» (49 - Hucûrât : 12)

buyurmuştur. Münâzara eden dâima akranının sürçmelerini ve hasmının kusûrlarını araştırır. Hattâ memleketine böyle bir münâzaracı'nın geldiğini duyduğu vakit onun bedenî ârızalarına, kelliğine, ala'lılığına varıncaya kadar çocukluğundan i'tibâren bütün kusûrlarını ve gizli hâllerini bilecek adam arar. Lüzûmunda onu rezil etmek için bütün noksânlarını kendisine sermâye edinir. Sonra onun üstün geleceğini sezdiği vakit, eğer maskeli konuşanlardan ise, imâ yolu ile kusûrlarına işâret eder. Bu buluşu zâhiren güzel görülür. Eğer dili uzun ve eğlence'den şeref duyan kimse ise, imâ yolu ile değil, âşikâre onu terzâl etmekten çekinmez. Nitekim kendilerini fuhûl-ı ulemâdan sayan büyük münâzaracıların bu yola başvurdukları hikâyeye edilmektedir.

7 — Münâzara âfetlerinden yedincisi de başkalarının kederlenmesine sevinmek, sevinçlerine üzülme'dir. (Çünkü hasmı, üstün gelir sevinirse kendisi mükedder olur, hasmı mağlûp olursa kendisi sevi-

nır). Halbuki kendisi için sevdiğini, dîn kardeşi için sevmeyen kimse, mü'minlerin ahlâkından uzakta kalır. Fazîletini açığa çıkarmakla emsâline karşı üstünlük isteyen kimseyi, hasmının sürçmesi elbette sevindirir ve aralarında, kumalar arasında olduğu gibi husûmet olur. Kumalardan biri, diğerini daha uzaktan görünce kalbi çarpıp benzi solduğu gibi, münâzaracılar da birbirini gördüğü vakit, gâlibiyet - mağlûbiyet korkusuyla âdeta azgın bir Şeytân veyâ saldıran yırtıcı bir hayvân görmüş gibi olurlar. Nerede dîn âlimlerinin buluştukları vakit yekdiğerinin istirahatini te'mine çalışmakla kurdukları ünsiyyet, nerede onlardan nakledilen, darlıkta ve genişlikteki yardımlaşma ve kardeşlik? Hattâ İmâm Şâfi'i (R.A.) : «İlim, fazîlet ve akıl sâhipleri arasında yakınlık ve dostluk vesilesidir.» buyurmuştur. O böyle derken ilimleri ile birbirine düşmân kesilenlerin, hiç çekinmeden onun mezhebinden olduklarını iddiâ etmelerine akıl erdiremem. Birbirine üstünlük iddiâsında bulunup dururken, aralarında ünsiyyet olduğunu düşünmek mümkün müdür? Nerde? Çok uzak. Bir şeyin fenâ olması için, seni iyilerin ahlâkından uzaklaştırıp kötülerin hûylarıyla ahlâklandırması kâfidir.

8 — Münâzara âfetlerinden biri de münâfıklıktır. Münâfıklığın kötülüğünü anlatmak için şâhid dinletmeğe hiç de lüzûm yoktur. Münâzaracılar, nifâk'a mecbûrdur. Zîra münâzaracılar, hasımlarıyla, hasımlarının dostları ve adamlarıyla buluştukları vakit, dilleriyle onlara karşı saygı, samîmiyyet ve dostluktan başka bir şey göstermezler. Halbuki bunun yalan ve nifâk işi olup samîmi olmadığını hitâb eden ve muhâtab olan ve hattâ her duyan anlar. Onlar dil ile dost olurlarsa da kalb ile düşmandırlar. Bu çirkin vasıftan Allahu Teâlâ'ya sığınırız. Peygamber-i zîşân Efendimiz bir hadîs-i şerifinde :

« إِذَا تَعَلَّمَ النَّاسُ الْعِلْمَ وَتَرَكَوا الْعَمَلَ وَتَحَابُّوا بِأَلْسُنٍ
وَتَبَاغَضُوا بِالْقُلُوبِ وَتَقَاطَعُوا فِي الْأَرْحَامِ . لَعَنَهُمُ اللَّهُ عِنْدَ
ذَلِكَ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ »

«İnsânlar ilim öğrenip ameli terk ettikleri, dil ile sevişip içden husûmet besledikleri ve sılâ-i rahmi terk ettikleri vakit, Allah onlara lânet eder; kulaklarını sağlar, gözlerini de kör eder.» (115)

buyurmuştur. Bu anlattığımızın doğruluğu, bu hâlleri müşâhede ile sâbit olmuştur.

9 — Münâzara âfetlerinden biri de hakk'ı kerih görüp kabûl etmemek ve haksız olduğu hâlde mücâdeleye haris olmaktır. Hattâ mücâdelecinin en hoşlanmadığı şey, hakikatı hasmının ifâde etmesidir. Hasımı doğruyu söylese de, bütün gayretleriyle inkâra kalkışır; onu çürütmek için her çeşit hîleye ve her çâreye baş vurur. Böylece mücâdelecilik kendisinde o kadar tabîleşir ki duyduğu her söze, hattâ şerî'atın hükümlerine, Kur'ân'ın delillerine bile i'tirâza kalkışarak onları da birbirine katar. Halbuki (Hakk'a şöyle dursun) bâtil'a karşı da mücâdele mahzûrludur. Zîra, Peygamber Efendimiz, bâtila karşı, hakk ile olsa da mücâdeleyi terk etmeği teşvik etmek üzere şöyle buyurmuşlardır:

«مَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُبْطِلٌ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي رَبْضِ الْجَنَّةِ،
وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ»

«Haksız olduğunu anlayıp mücadeleden vaz geçen kimseye, Allahu Teâlâ Cennet'in kenar yerinde bir ev binâ eder. Kim ki haklı olduğu hâlde mücadeleyi terk ederse, Allahu Teâlâ ona Cennet'in en iyi yerinde bir binâ inşa eder.» (116)

Allahu Teâlâ, kendisine yalan isnâd eden ile, hakk'ı tekzîb edenle bir tutmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

«وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ»

«Allah'a yalan isnâd eden veyâ hakk'ı yalanlayandan daha zâlim kim olabilir?»

buyurmuştur. Diğer bir âyet-i celilede ise:

«فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ»

«Allah'a yalan isnâd edenden veya kendisine ulaşan doğru haberi yalanlayandan daha zâlim kim olabilir?» (39 - Zümer : 32)

Buyurmuştur.

10 — Âfetlerden biri de riyâ'dır. Riyâ, Hakk'ın rızâsını unutup halkın teveccühüne mazhar olmak ve gönüllerini kendisine çevirmek için çalışmaktır. İleride Riyâ kitâbında açıklanacağı gibi, riyâ, insânları en büyük günâhları irtikâba sevk eden fenâ bir hastalıktır. Münâzaracı'nın gâyesi, ün almak ve insânların övgüsüne mazhar olmaktan başka bir şey değildir.

Şu saydığımız on tânesi, münâzaracıların ahlâkî hastalıklarının büyüklerindendir. İnsânlar arasında değeri olmayanlar ve böyle mas-kelenmeyip daha ileri giderek birbirini dögecek, tâ'n edecek, yakasını yırtacak, sakalından tutacak, anasına sövecek, hocalarına küfredecek, açıkça her türlü fenâ sözleri söyleyecek kadar ileri gidenler müstesnâ, münâzaracıların ileri gelenleri şu on hastalıktan kendilerini aslâ kurtaramazlar. Aslında bâzıları açıkça kendisinden üstün veyâ düşük olan, memleketinden uzakta bulunan, geçim sebepleri ayrı ayrı olan kimselere karşı bu hastalıkların bir kısmından kurtulabilirler; fakat dereceleri bir olanlar, aslâ bu âfetlerden kendilerini alamazlar.

Şu saydığımız on fenâ hasletten, ayrıca on rezâlet doğar. Biz bunların tafsili ile sözü uzatamayız. Ancak isimlerini saymakla kalam. Unf, gazab, buğz, tama', mal ve mevki' sevgisi, hasımlarına üstünlük hırsı, mübahât [Başkasına karşı üstünlük], eşer [Aşırı küf-rân-i ni'met - nankörlük], batâr [Son derece sevinmek], servetle-rinden dolayı zenginlere saygı, mevki' alma ümidiyle pâdişahlara yal-taklık ve hazîne'den yemek için onlara meyletmek, binek ve giyimde isrâf'a varacak şekilde süslenmek, kibr ederek insânları küçümsemek, lüzûmsuz şeyler ile uğraşmak, fazla konuşmak, merhamet ve sevgi'nin kalb'den çıkması ve gafletin kalbi kaplaması. Hattâ münâzaracılar öyle bir hâle düşer ki, ne kıldığını, ne de okuduğunu hâtırlar; kim'e karşı kıldığını bile hâtırlayamaz. Namâz'ın huzûr ve huşû'unu duymazlar. Bununla berâber ömürlerini güzel ibâre okumak, kafiyele konuş-mak, ender ve garîb rivâyet ve hikâyeleri ve buna benzer âhirette hiç kârı olmayacak münâzara ilimlerini öğrenmekle geçirirler. Münâzara-cıların dereceleri var; her biri derecesine göre ayrılır. Buna rağmen en dindâr ve âlim münâzaracı da şu hastalıklardan kendisini koruya-maz. Son çâresi, bunları gizlemek ve nefis mücâhedesi yapmaktır.

Bilmiş ol ki, şu saydığımız rezâletler, nâm ve şöhrat kazanmak isteyen, makaam'a ulaşmak, servet ve ululuk te'mini için uğraşan vâiz-ler, hattâ kadılık, evkâf idâreciliği, emsâline üstünlük isteyen fetvâ-cılar ve mezheb ilimleriyle uğraşanlar için de aynıdır.

Hülâsa : İlim ile Allah rızâsından başkasını isteyenler için hü-küm aynıdır. İlim, âlimi başı-boş bırakmaz. Ya ebedî felâkete, veyâ ebedî saâdete ulaştırır. Bu sebebdendir ki Peygamber Efendimiz :

«أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَا يَنْفَعُهُ اللَّهُ بِعِلْمِهِ»

«Kıyâmet gününde en ağır azâbı görecektir olan, Allahu Teâlâ'nın ilminden kendisini faydalandırmadığı âlimlerdir.»

Buyurdu. Görülüyor ki (Kalb gözünü açmadığı için) ilimsiz amel, kâr yerine kendisine en büyük zararı dokunmuştur. Başbaşa kâlaydı - ilim, ne lehine ve ne de aleyhine olaydı - canına minnet, fakat nerede.. İlmî tehlikesi büyüktür. İlmî tâlibi ebedî mülk'ün ve dâimî ni'met'in tâlibidir. Ya bu mülk'e veyâ helâke kavuşur. Bu adam, dünyâ'da servet peşinde koşan'a benzer; eğer kazanamazsa kendisini zilletten kurtaracağını ümîd etmez, belki o dehşetli günde bütün gizli ahvâli açığa çıkacak ve rezîl olacaktır.

«Eğer makaam sevgisi olmasa ilimler de ortadan kalkardı. Binâ-enaleyh insânları ilm'e teşvîk bakımından münâzarada fayda var.» dersin, cevâben deriz ki: Evet, söylediğin bir bakıma doğrudur, fakat dâ'vaya medâr olmaz. Zîra çevgân, top, topaç, kuş oyunu ve benzeri oyunlar va'd edilmeyeydi çocuklar mektebe heves etmezdi. Bu böyle olmakla onları sevmek makbûldür denemediği gibi, riyâset sevgisi olmasa ilim kaybolurdu demek, riyâseti isteyen necât buldu mânâsına gelmez. Belki bunlar, Peygamber Efendimizin :

«إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِأَقْوَامٍ لَا خَلَاقَ لَهُمْ»

«Allahu Teâlâ bu dîni, dîn'de nasibi olmayan bir takım kimselerle de te'yîd eder.» (117)

«إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ»

«Gerçekten, Allahu Teâlâ bu dîni fâcir kimselerle de kuvvetlendirir.» (118) buyurduğu kimseler meyânına girer.

Riyâseti isteyen helâkdedir. Eğer riyâset sevgisini gizler ve zâhirde eski âlimler gibi görünür, dünyâ sevgisini terk'e dâvet ederse, başkaları onun sebebiyle düzelebilir ki, bu da kendisini yakıp, başkasına ışık veren lâmbaya benzer. Gayrin salâhı kendi helâkindedir.

(117) Neseî, Enes'den.

(118) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

Eğer insânları fenâliğa dâvet ediyorsa kendisini de, başkalarını da yakan ateş'e benzer.

Âlimler üçe ayrılır.

1 — Kendisini de, başkasını de helâk edenlerdir. Bunlar, açıkça dünyâlık isteyip insânları dünyâlığa teşvik eden âlimlerdir.

2 — Kendisini helâk edip başkasını kurtaranlardır. Bunlar görünüşte dünyâyı terk edip insânları âhiret'e dâvet ederlerse de gerçekte gâyeleri halkın teveccühüne mazhar olmakla mevki kazanmaktır.

3 — Kendisini de, başkalarını da mes'ûd eden âlimlerdir ki, bunlar zâhîr ve bâtınlariyle insânları Allah'a dâvet edenlerdir. Bak bakalım, sen hangi kısımdansın? İlmin ve amelinle neyi kasd ediyorsun? Allah rızası için olmayanları, Allahu Teâlâ'nın kabûl edeceğini zannetme, Riyâ Kitabı'nda ve bütün «Mühlikât» bahsinde sana, şüpheni izâle edecek bilgiler, verilecektir inşaallah.

BESİNCİ BÂB

MUALLİM [HOCA] İLE TALEBE'NİN RİÂYET EDECEKLERİ
EDEBLER BEYÂNINDADIR

TALEBENİN RİÂYET EDECEĞİ ÂDÂB

Öğrenci'nin riâyet edeceği bir çok âdâb ve vazîfeleri vardır ki bunlar, on kısımda toplanabilir.

1 — Her şeyden evvel, kalbini bütün fenâ hâllerden ve kötü vasıflardan temizlemektir. Çünkü ilim öğrenmek, kalbin ibâdeti, sırr'ın namâzı ve iç hâsselerin Allahu Teâlâ'ya yaklaşmasıdır. A'zâlar'ın vazîfesi olan namâz, a'zâları her türlü pislikten temizlemeden kabûl olmadığı gibi, bâtını ibâdet ve kalbi ilim ile tezyin de, ancak kalbi her türlü kötü sıfat ve vasıflardan ve fenâ hûylardan temizledikten sonra kabûl olur. Nitekim Peygamber Efendimiz :

« بُنِيَ الدِّينُ عَلَى النَّظَافَةِ »

«Din, temizlik üzerine kurulmuştur.» (119) buyurdu.

Temizlik, zâhir ve bâtın temizliğidir. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de :

« إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ »

«Müşrikler pisdir.» (9 - Tevbe : 28)

buyuruyor ve şu gerçeği ifâde ediyor ki, pislik ve temizlik yalnız dış'a bağlı değil, iç ile de alâkadır. Müşrik, yeni hamâmdan çıkmış ve temiz elbise giymiş olması bakımından temiz olabilir, fakat cevheri ve

---

(119) Bu ifâde ile bulunamamıştır.

ma'neviyâtı pistir. Pislik, nefret edilen ve kendisinden uzaklaşılan bir şey olduğuna göre iç pisliklerden kaçınmak daha mühimdir. Çünkü bânın pislîği, burada pislik olmakla berâber, âhirette de insânı helâke götürür. Bunun için Peygamber Efendimiz bir hadîs-i şerifte :

«لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ»

«Köpek bulunan eve melek girmez.» (120) buyurmuştur.

Kalb, meleklerin indiği ve eğlendiği bir evdir. Gazab, şehvet, kin, hased, kibir, ucb ve benzeri kötü hûylar üren köpeklerdir. Bu gibi köpeklerle dolu bir kalb'e melekler nasıl girsin? (Çünkü temiz olanlar, temiz yerde bulunur, pislîğe karışmazlar.) Allahu Teâlâ ilim nûrunu melekler vâsıtasiyle kalbe akıtır. Nitekim âyet-i celîlede :

«وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ

أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بَأْذَنِهِ مَا يَشَاءُ»

«Ya bir vahiy ile, ya bir perde arkasından, yahud bir elçi gönderip de kendi izniyle dileyeceğini vahyetmesi olmadıkça Allahın hiçbir beşere kelâm söylemesi (vaakî) olmamıştır.» (42 - Şûrâ : 51) buyurulmuştur. Bunun gibi kalb'e gönderdiği ilmin rahmetlerine de müvekkel melekler vardır. Bunlar kötü sıfatlardan uzak, temiz ve mukaddes kimselerdir. Bunlar ancak temiz yerlere inerler. Kendilerinde olan rahmet hazineleriyle ancak iyi ve temiz yerleri ta'mîr ederler. Bunu söylerken hadîs'deki «Beyt» kelimesinden murâd kalb, «Kelb» kelimesinden murâd gazab ve diğer kötü sıfatlardır demek istemiyorum. Ancak bu Hadîs'de buna da tenbîh ve işâret vardır derim. Zâhir mânâyı, bânın mânâyı değiştirmekle, sözü, asıl mânâsında kullandıktan sonra buna da tenbîh ediyor demek arasında büyük fark vardır. Bâtıniyye fırkasının ayrıldıkları bu inceliktedir. (Onlar, kelimeyi asıl mânâsından alır, başka mânâda kullanırlar.) Bizim anlattığımız iyi âlimlerin kabûl ettikleri i'tibar yoludur. İ'tibar, ibret almak demektir; yâni asıl mânâyı kabûl etmekle berâber ondan başka bir mânâ da çıkarmaktır. Nitekim başkası bir belâyı uğradığı va-

(120) Buhârî ile Müslim, Ebû Talha el - Eusarî'den.

kit, dünyâ'nın inkılâb ve değişiklik dünyâsı olduğu için, bu belânın kendisine de gelebileceğini düşünerek akıl sâhibinin ondan ibret alması gibi. Başkasından kendisine, kendisinden de dünyânın esâsına ibret alması öğülen bir ibretlikdir.

Sen de insânların inşâsı olan «Beyt» [Oda] kelimesinin mânâsından, Allahu Teâlâ'nın inşâsı olan kalbi i'tibar et. Sûreti için değil de ahlâkı olan yırtıcılık ve pisliliğî bakımından yerilen «kelb» kelimesinin mânâsından, bu sıfatlarda olan rûhu i'tibar et.

Bilmiş ol ki, gazab ile dolmuş, dünyâya dalmış ve dünyâlık peşinde koşan, insânların şeref ve haysiyyetleri ile oynayan kalbler, sûrette kalb ise de mânâda kelptir. Halbuki basiret nûru, sûretleri değil, mânâları mülâhaza eder. Maddî âlemde sûretler, mânâlara gâlibdir. Mânâlar sûretlerin içindedir. Âhirette bunun aksine olarak, sûretler mânâlara tâbî' ve mânâlar galibdir. Bunun içindir ki, her insân, mânevî sûreti üzerine haşrolacaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyorlar :

«İnsânların şereflerini pâymâl etmeğe çalışanlar kelb sûretinde, mâl düşkünleri kurt sûretinde, benlikçiler kaplan sûretinde, riyâset âşıkları arslan sûretinde haşrolacaklardır.»

Bu husûsu ifâde eden daha bir çok haberler olduğu gibi, basar ve basiret sâhipleri de buna şehâdet etmiştir.

Eğer : «Seviyeleri çok düşük kimseler var ki, bir çok ilimler elde etmişlerdir.» dersen, cevâben deriz ki: Onların bilgisi âhirette faydası dokunacak, saâdeti sağlayacak gerçek ilim olmaktan çok uzaktır. Zîra âhirette kâri dokunacak ilmin belirtilerinden biri, isyânın öldürücü bir zehir olduğunun bilinmesidir. Öldürücü olduğunu bilen kimsenin zehir içtiğini hiç gördün mü? Böyle sûretâ âlim geçinenlerden duyduğun bir hadîsi dilleriyle kabûl ederken kalblerinden tereddüd etmeleri, ilim nâmına bir şey değildir. Nitekim İbn Mes'ûd (R.A.): «İlim, fazla rivâyet etmek demek değil, belki Allahu Teâlâ'nın kalb'e ilka ettiği bir nûrdur.» buyurmuştur. Diğer bâzıları da: «İlim, haşyettir.» dediler. Zîra Allahu Teâlâ :

« إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ »

«Allahu Teâlâ'ı en çok) korkanlar, âlimlerdir.» (35 - Fâtır: 28)

buyurmuştur. «İlim, haşyet [korku]'dır» diyen, ilmin en mühim husûsiyetine işâret etmiştir. Bu sebepten bâzı gerçek âlimler, başkalarının:

«Biz ilmi, başka gâye uğrunda okuduk, fakat ilim, başkası için olmaktan îbâ etti ve ancak Allah için olmağı kabûl etti.» sözlerinin mânâsı, «İlim, bizden yüz çevirdi, hakîkati bize açıklanmadı, bizim elde edemediğimiz, ancak elfaz ve zâhir mânâsı oldu, demektir.» dediler.

Eğer dersin ki: «Usûl ve fûrû'da ün almış âlimlerin fuhûlinden sayılan nice muhakkik, fakîh âlimler tanırım ki, kötü ahlâklarından temizlenmemişler, arınmamışlardır.» Cevâbında deriz ki: İlimlerin derecelerini ve âhiret ilmini bildikten sonra, bunların meşgûl oldukları, ilim olması bakımından faydası çok az olan şeyler olup, bu gibi ilimlerin kârının, -eğer Allah rızâsını niyyet ederse- daha ziyâde amel bakımından olabileceğini anlarsın. Bu cihete yukarıda işaret edildi. İnşâallah ileride daha geniş tafsîlât verilecektir.

2 — Dünyâ ile alâkasını azaltıp yurdundan ve âilesinden uzaklaşmalıdır. Çünkü dünyâ alâkası ve âile gâilesi tahsîl'e mâni'dir. Halbuki Allahu Teâlâ bir insânın içinde iki kalb yaratmamıştır (ki, iki tarafı idâre etsin). Ne zamân aklını başka tarafa bölersen gerçekleri anlamaman azalır. Bu sebepten: «Bütün kuvvetini ilme bağlamadan, ilimden bir şey alamazsın.» denilmiştir. Sen bütün varlığını ilme bağladığın vakit onun bir cüz'ünü alman yine şüphelidir. Dağınık fikir, suyu bölünen bir dereye benzer ki, bir kısmını toprak içer diğer bir kısmı havaya karışır; derken bahçeyi sulamağa yetişmez, kurur gider.

3 — İlimle kibirlenip, hocaya ukalâlık etmemektir. Bilâkis bütün mevcûdiyetiyle her husûsda hocanın emrine girip onun bütün öğütlerini, câhil bir hastanın selâhiyyettâr tabîbi dinleyip kabûl etmesi gibi, dinlemeli ve kabûllenmelidir. Ve yakışan dâima hocasına karşı alçak gönüllü olup ona hizmeti bir şeref telâkki etmektir. Şa'bî diyor ki: «Bir cenâze namâzını kıldıktan sonra binmesi için, Zeyd b. Sâbit'e katırını yaklaştırdım. O sırada Abdullah b. Abbâs gelerek özengiye tutmak istedi. Bunu gören Zeyd: "Ey Resûlu'llah'ın amcazâdesi, özengiye bırak." dedi. İbn Abbâs: "Biz, âlimlere bu şekilde muâmele ile emrolunduk." dedi. Bunun üzerine Zeyd, İbn Abbâs'ın elini öptü ve: "Biz de, Resûl'ün ehl-i beytine böyle yapmakla emrolunduk." diye mukaabelede bulundu.»

Bir hadîs-i şerîfde Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır.

«لَيْسَ مِنْ أَخْلَاقِ الْمُؤْمِنِ التَّمَلُّقُ إِلَّا فِي طَلَبِ الْعِلْمِ»

«Zillet, mü'minlerin ahlâkı değildir; ancak ilim talebinde olabilir.» (121)

Hülâsa, talebelerin hocalarına karşı kibirlenmeleri doğru değildir. Hocaya karşı kibrin belirtilerinden biri de, istifâde için yalnız meşhûrları seçmektir. Bu, ahmaklığın tâ kendisidir. Zira ilim, kurtuluş ve saâdet'in sebebidir. Kendisine saldıran arslandan kaçıp sığınacak yer arayan kimse, sığınağı gösterenin ünlü veyâ ünsüz olmasına bakmaz. Halbuki Cehennem ateşinin, Allahu Teâlâ'yı bilmeyenlere saldırışı, her nevi yırtıcı hayvan'ın saldırışından fenâdır. Hikmet, mü'minin yitiğidir. Nerede eline geçerse onu ganimet bilir; kim olursa olsun, kendisini o yitiğe ulaştıran'a teşekkürü, boynuna borç bilir. Bu sebebdendir denildi ki:

«Sel, yükeklere düşmân olduğu gibi, ilim de kibr eden öğrencilerin düşmânıdır.»

İlim, ancak tevâzu' göstermek ve dinlemek ile elde edilir. Allahu Teâlâ:

«إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ»

«Doğrusu bunda düşüncesi olanlara yahut akılları başlarında olarak kulak verenlere büyük öğüt var.» (50- Kâf : 37)

buyurmuştur. Kalb sâhibi demek, yaratılıştaki bilgiye kabiliyetli ve anlayışlı olmak demektir. Bundan sonra yalnız anlayışlı olmak yetmez. Tâ ki içinden hâzırlanıp, kendisine söylenenlere karşı teşekkür ve tevâzu' göstererek cân kulağı ile dinlemedikçe.

Talebe, hocasına karşı, yağın bol yağmuru tamâmiyle içine alan yumuşak toprak gibi olmalı ve hocanın öğüdünü tamâmen kabûl etmelidir. Hocanın, kendisine öğrettiği her şeyi hemen kabûllenmeli, kendi kanâatini atmalıdır. Hocanın görünüşteki hatâsı, kendi doğrusundan daha kârdır. Zira tecrübe, kulaklara garib gelen bir çok inceliklere insânı ulaştırır. Çok ateşli hastalar vardır ki, tabib ona evvelâ yine hararetini daha da yükseltecek ilâç verir de sonra tedâvisine gider. Şüphesiz tabâbetten haberi olmayan buna şaşar. Fakat tabibin gâyesi, onu ilâcın sadmesine dayanabilecek bir hâle getirmektir.

Allahu Teâlâ, Hızır ve Mûsâ (A.S.) kıssasıyla buna tenbîh ederek şöyle buyuruyor. Hızır (A.S.) dedi ki :

« إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ، وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا »

«Şüphesiz sen benimle sabredemezsin. Havsalanın almadığı şeye nasıl sabredeceksin?..» (18 - Kehf : 67 - 68)

Sonra da kendisi açıklayıncaya kadar sâkit durmasını şart koşarak :

« فَإِنْ أَتَبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا »

«Eğer bana tâbi' olacaksan bana hiç bir şeyden sorma, tâ ben sana ondan bir söz açıncaya kadar.» (18 - Kehf : 70)

demıştır. Sonra ayrılmalarına sebep oluncaya kadar sabredemedi de durmadan tekrâr tekrâr sordu.

Hülâsa: Kendi görüşünü hocasının görüşü üzerine tercih eden her talebe mahrûmiyet ve hüsrândadır.

Eğer dersin ki : Allahu Teâlâ :

« فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ »

«Eğer bilmezseniz, bilenlerden sorun.» (16 - Nahl : 43)

Buyurduğuna göre, soru sormak emr-i ilâhidir. (Buna göre hocaya suâl neden mahzûrlu olsun?) Bilmiş ol ki bu, doğrudur. Fakat hocanın izin verdiği kısımlarda sorulur. Henüz anlayamayacağın şeylerden değil; bu gibi mes'elelerden sormak iyi değildir. Bu sebebdendir ki, Hızır aleyhi's - selâm, Mûsâ aleyhi's - selâm'ı suâlden men'etmiştir. Yâni zamânı gelmeden suâl sorma. Hoca senin nereye kadar selâhiyetli olduğunu ve onların sana ne zamân açıklanacağını bilir. Henüz anlaşılamıyacak şekilde olan şeyden sorulmaz. Hazret-i Ali (R.A.) buyuruyor: «Kendisine fazla suâl sorulmamak, cevâbında inâd etmemek, yorulduğu vakit zorlamamak, kalkacağı zamân eteğine sarılmamak, gizli söylenenleri kendisine duyurmamak, yanında gıybet etmemek, sürçmesini beklememek, bir hatâsı olursa ma'zûr kabûl et-

mek, âlim'in hakkıdır.» Allah'ın emirlerine riâyet ettiği müddetçe, kendisine Allah için saygı gösterilmesi ve şahsının üstün tanınması, önünde oturulmaması ve ihtiyâcının halk tarafından giderilmesi, âlim'in hakkıdır.

4 — İlim tahsîlinde bulunan kimse, ilm'e ilk girdiğinde ister dünyevî ister uhrevî olsun, insânların ihtilâflarına kulak asmamalıdır. Çünkü bu gibi ihtilâflar, aklını bocalatır, zihnini kurcalar, kanâatini şaşırtır, anlayışdan kendisini ümitsizliğe düşürür. Bunun için yapacağı ilk iş, hocası'nın kabûl ettiği doğru yolu iyice anlamak ve ondan sonra diğer mezheb ve şüpheli şeyleri araştırmaktır. Eğer hocası müstakil bir mezheb'e bağlı olmayıp gelişi - güzel her mezheb'den ve aralarındaki ayrılıklardan bahsederse ondan vaz geçsin. Çünkü onun sapıtması düzeltmesinden çok olur. Zira kör'ün, körleri idâre edip onlara yol göstermeğe selâhiyeti yoktur. Şahsiyeti böyle karışık olan kimseler, hayret körlüğünde ve cehâlet sahrâsında sayılırlar.

İlm'e yeni giren kimseyi şüpheli şeylerden men' etmek, yeni Müslümân olanı kâfirler arasına girmekten men' etmeğe benzer. Kuvvetli bir âlimi şüpheli şeylere bakmağa teşvik ise, kuvvetli bir Müslümânı (İslâmiyeti aşılama için) kâfirler arasına girmeye teşvike benzer. Bunun için korkakların düşmân saflarına saldırması men' edilir ve cesûr olanlar buna teşvik edilir. Bu inceliği anlayamadıklarından bâzı zayıf akıllılar, kuvvetli bilginlerden rivâyet edilen bâzı müsâmahalarda onlara uymanın câiz olduğunu zannettiler. Bilemediler ki kuvvetli âlimlerin vazîfeleri, zayıflarınkinden ayrıdır. İşte bundandır ki bâzıları: «Beni bidâyette gören siddîk, sonraları gören ise zindîk olur.» demiştir. Çünkü nihâyette farzlarından gayri ameller, zâhirden bâtına intikal eder. Görenler de tenbelleştğini ve ihmâl ettiğini zannederler. Halbuki bu makaam, kalbini mâsivâdan çekip Allahu Teâlâ'ya rabt etmek ve devâmlı olarak amellerin efdâli olan Allah'ı tezkîr makaamıdır.

Zayıfların, kendilerini kuvvetlilerin dış görünüşlerine benzetmeleri boş bir şeydir. Bu bir bardağa bir parça pislik attıktan sonra: «Bütün pislikler denize atılırken ben şu küçük bardağa azıcık pislik attımsa ne lâzım gelir? Koca denize câiz olan, elbette bu bardağa da câizdir.» diye özür dilemeğe benzer. Deniz bütün azametiyle o necâseti suya çevirir ve o necâseti kaplamasıyla, necâset kendi sıfatını alır. Fakat az necâsetin bir bardak suya galebe çalarak suyu kendi vasfına çevirdiğini bilemez. İşte bu gibi sebeplerden, başkasına câiz görülmeyen çok şeyler, Peygamber Efendimize (S.A.) câiz görülmüştür.

«حَتَّىٰ أُبَيِّحَ لَهُ تِسْعَ نِسْوَةٍ»

«Hattâ kendisine dokuz kadın mübâh oldu.» (122)

Çünkü kendisinde, çok da olsalar kadınları arasında adâlet edecek kuvvet vardı. Fakat başkaları bu adâlete güç getiremez; aralarında haksızlık eder de onların rızasını ararken Allah'a isyân eder. Azâb meleklerini, kamçı vuran insânlara benzeten aldanmıştır.

5 — Talebe öğülen ilimlerin hiç bir fennini ve nev'ini terk etmemelidir. Hiç olmazsa gâye ve maksatlarını anlayacak kadar onlara bakmalı ve sonra imkân bulduğu takdirde onlardaki bilgilerini genişletmelidir. Aksi hâlde ehemmi, mühim üzerine tercih etmeli, onunla meşgûl olmalı ve diğerlerinden lâzım olan kısmını almakla kifâyet etmelidir. Çünkü ilimler birbirine bağlı ve yardımcıdır. Aynı zamânda bu kadar bilgi ile o, ilm'e düşmânlık etmekten korunmuş olur. Çünkü insânlar bilmediklerinin düşmânıdır. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

«وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ»

«Muvaffak olamayınca da şöyle diyecekler: Bu eski bir yalan.» (46 - Ahkâf : 11)

Şâir de şöyle diyor :

«Acı bulur ağzında tadı olmayan hasta;
İçtiği suyu, âb-ı hayat olsa da tasda.»

İlimler derecelerine göre ya, kişiyi Allahu Teâlâ'ya ulaştırır, veya ulaştırmağa bir nevi yardımcı olur. Maksûd'a yakınlık ve uzaklığı bakımından ilimlerin muâyyen dereceleri vardır. İlim tahsîlinde olanlar, hudûd bekçileri gibi onun muhâfızlarıdır. Her biri için bir derece ve Allah rızasını kasd ettiği takdirde, derecesine göre âhirette mükâfat vardır.

6 — Gelişi - güzel bir fenne dalmayıp, ehemmi tercih ederek tertibi gözetmelidir. Şu kısa ömür bütün ilimleri elde etmeğe yetmediğine göre, en doğrusu her fenden güzelini almak ve ondan bir koku ile iktifâ ederek bütün kuvvetini, ilimlerin en makbûlü olan âhîret ilmine bağlamaktır. Yâni muâmele ve mükâşefe kısımlarına çalışmalıdır. Muâmelenin neticesi, mükâşefe, mükâşefenin gâyesi de Allahu Teâlâ'ya

bilmektir. «Allahu Teâlâ'yı bilmektir.» derken: Avam kısmının ağızdan aldığı veyâ verâset yoluyla sâhip olduğu i'tikadı veyâ hasımlarına karşı kelâmcıların takındıkları mücâdele yollarını değil, belki mücâhede ile bâtınını temizliyerek, hakkında Peygamberimizin: «Eğer âlemlerin imâniyle tartılardı ağır gelirdi.» buyurmak sûretıyla şehâdet ettiği Ebû Bekr'in imâni seviyyesine yükselen kişinin kalbine Allahu Teâlâ'nın ilka ettiği nûrun semeresi olan bir nevi' YAKİN'i kasd ediyorum.

Buna göre avâm'ın i'tikadı ile, bu i'tikaddan farkı olmıyan ancak söz san'atı ile KELÂM adını alan, kelâmcıların bu gibi tertîplerinden Hazret-i Ömer, Osmân, Ali ve diğer Sahâbe (R.A.) âciz değillerdi. Hattâ Ebû Bekir, göğsüne yerleştirilen sır ile onlara üstün idi (Fakat onlar bu gibi şeylerle uğraşmazlardı). Sâhib-i Şerî'at Peygamber aleyhi's-selâm'dan, bu (Ebû Bekr'in imâni ağır gelir) gibi sözleri duyduğu hâlde, sonra rastgele duyduklarını küçümseyip beğenmiyen, «Bunlar sofiyye'nin uydurmaları ve ma'kûl olmayan boş sözleridir» diyenlere şaşarım. Sana yakışan bu makamda teenni ile hareket edip ağır davranmaktır. Çünkü burada sermayeyi kaybetmek tehlikesi var, o hâlde fakih ve kelâmcıların sermayeleri hâricinde kalan ve Ebû Bekr'in üstün sayıldığı o sırrı öğren. Seni o sırra ulaştırabilecek olan senin ona olan hırsındır.

Hülâsa: İlimlerin en şerefli ve gâyesi Allahu Teâlâ'yı bilmektir. Bu da dibi bulunmayan bir denizdir. İnsânlardan bu husûsda en üstün mertebeye yükselenler Peygamberler, sonra veliler ve sonra bunları ta'kib edenlerdir.

Hikâye olundu ki, eski ma'bedlerin birinde ellerinde birer yazı bulunan iki hakim'in heykelleri var. Birisinde şöyle yazar. «Her şeyi en güzel ve en mükemmel şekilde yapsan bile, Allahu Teâlâ'nın birliğine ve her şeyi yaratan olduğuna inanmadıktan sonra bir şey yaptığını sanma.» Diğerinde de : «Ben Allahu Teâlâ'yı bilmeden, içerdim fakat kanmazdım. Allahu Teâlâ'yı bildikten sonradır ki içmeden kandım.»

7 — (Tertîbe riâyet). Bir fenni bitirmeden ondan sonraki fenne geçmemek. Zira ilimler zarûrî bir tertîb ve tasnife bağlıdır. Bâzıları, diğer bâzılarına yoldur. Onlardan geçilmeden diğerlerine geçilmez. Muvaffak olanlar tertîb'e riâyet edenlerdir. Nitekim Hak Teâlâ buyuruyor :

«الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ»

«Kendilerine kitâb verdiklerimiz, onu hakkıyla okurlar.» (2 - Bakara : 121)

Yâni ilim ve amel ile iyice anlayıp tatbîk etmeden başka fenne geçmezler. Okuyan kişinin, her okuduğu ilim'den gâyesi onun daha üstüne çıkmak olmalıdır. Mensûpları arasında ihtilâfın bulunmasını veyâ bâzılarının hatâsını veyâ ilminin gereğiyle amel etmediğini görerek herhangi bir ilm'in bozukluğuna hüküm vermemelidir.

Çok kimseler görürsün ki, «Bunların aslı olaydı erbâbı onları anlardı.» diyerek akli ve fikhî ilimlere itibar etmezler. Bu şüphelerin halli «Mi'yârul-ilm» adlı eserimizde geçmiştir. Diğer bir kısmını görürsün ki, bir tabîbin hatâyâ düşmesi sebebiyle topyekûn tıbbî inkâr ederler. Diğer bir zümreyi bulursun, bir müneccim'in dediği rastgeldi diye müneccimlerin doğruluğuna inanır. Diğer bir kısmı da, bir tahmîn doğru çıkmadı diye ilm-i nücûmu inkâr eder. Bunların hepsi de hatâdır ve herhangi bir şeyin doğru ve yanlışlığını (başkalarının cüz'î müşâhedeleriyle değil) kendi nefsinde bilmemektendir. Her ilmi herkes lâyıkıyla anlayamaz. Bunun için Hazret-i Ali buyurur ki: «Gerçeği bil ki ondan sonra ehlini bilmiş olasın.»

8 — İlimleri şereflendiren, değerlendiren sebepleri bilmektir. İlimlerin değeri iki şey ile ölçülür:

Netîcesi'nin yüceliği,

Delîlinin kuvvet ve sağlamlığı.

Netîcesi ile ölçülere misâl dîn ve tıb ilimleridir. Dîn ilminin netîcesi, ebedî yaşayışı te'min, tıb ilminin netîcesi ise muvakkat yaşayışı sağlamaktır. Buna göre, dîn ilmi, tabâbetten üstündür.

Delîlinin kuvvet ve sağlamlığıyla ölçülenlere misâl hisab ve nücûm ilimleridir. Delil daha sağlam ve kuvvetli olduğu için, hisâb ilmi; nücûm ilminden daha şerefli. Hisâb tıb ile ölçülürse, gâyesi bakımından tıb; delili bakımından ise, hisâb tıbdan şerefli gelir. Fakat netîceyi düşünmek daha doğrudur. Bu sebebdendir ki, her ne kadar çoğu tahmîni ise de tıb ilmi, hisâbdan şerefli.

Şu verdiğimiz izâhattan anlaşıldı ki, ilimlerin en yücesi Allahu Teâlâ'yı, Meleklerini, Kitâblarını ve Peygamberlerini bildiren ilimlerle bu ilimlere ulaştıran diğer ilimlerdir. Buna göre senin de rağbet ve hevesin bu ilimlere olmalıdır.

9 — Talebenin dokuzuncu vazifesi de okumaktan gâyesinin bu ânda kalbini kötü hûylardan arıtıp, faziletlerle süslemek, gelecekte ise mukarreb meleklerin civârına yükselmek ve Allahu Teâlâ'ya tekarrüb olmasıdır. Bilgisiyle riyâset, servet, makam, düşük adamlarla mücadele ve emsâllerine üstünlük gâyesini gütmemelidir. Gâyesi Allah rızâsı olunca, buna en elverişli olan ilmi aramalıdır, ki bu da âhiret ilmidir. Bununla berâber mukaddimede farz-ı kifâye'den saydığımız, lûgat, nahv, fetvâ ve benzeri ilimleri de küçümsememelidir. Biz, âhiret ilmini fazla öğerken, sakın bu ilimleri küçümsemiş anlaşılmamalı.

Bütün bu ilimlerin sâhıpları olan âlimler, düşmân karşısında muhâfız gözcü ve Allah yolunda mücâhede eden gâziler gibidir. Bunlardan bir kısmı bi'lfî'il düşmân ile doğuşür, diğer bir kısmı gözleyici ve yardımcı olur, diğer bir kısmı yiyecek içeceklerini sağlar, diğer bir kısmı da hayvânları korur, ki gâyeleri ganîmet olmayıp Allah rızâsı olduktan sonra hepsi mükâfat alır. Her bakımdan âlimler de bunlar gibidir. Allah Teâlâ âlimleri öğerek şöyle buyuruyor :

«يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ»

«Sizden îmân edenleri Allah yükseltir, ilim verilenleri ise, kat kat dereceler ile yükseltir.» (58 - Mücâdele : 11)

Diğer bir âyet-i celîlede de şöyle buyuruluyor :

«هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ»

«Onlar (Allah rızâsına tâbî' olanlar) ise Allah indinde derece derecedir.» (3 - Âl-i İmrân: 163)

Fazîlet, aralarında nisbidir. Pâdişahlara nîbetle sarrafları küçümserken süpürgecilere nisbet edildiklerinde de küçümsemeleri lâzım gelmez. Yüksek rütbeden düşen kimsenin kıymetinin tamâmen kaybolduğunu sanmamalı. Üstün rütbe, derecelerine göre, evvelâ Peygamberler, sonra velîler, sonra gerçek âlimlerde daha sonra da iyi kimseler içindir. Zerre kadar iyiliği olan mükâfatını, zerre kadar fenâlığı olan da karşılığını bulacaktır. Hangi ilim olursa olsun, kim ki ilmi ile Allahu Teâlâ'yı kasd ederse ilmin kârını bulur ve o ilim, sâhibini yükseltir.

10 — İlimlerin, gâyeye olan nisbetlerini öğrenip ona göre okuyacağını seçmektir. Yakın ve yüksekte olanı, uzakta olan üzerine ve ehemmi mühim üzerine tercih gibi. «Ehemm» demek mutlak değil, yâni hadd-i zâtında ehemmiyetli olan demek değil, senin için ehemmiyetli olan demektir. Şüphesiz senin için ehemm olan, dünyâ ve âhiretini alâkadar edendir. Vaktâ ki Kur'ân'ın açıkladığı ve ayan mertebesine yükselecek derecede basîret nûru'na sâhip olanların şehâdet ettiği gibi, dünyâ ve âhiret'in ikisini bir arada toplamak senin için mümkün olamayacak. Gerçekde ehemm olan ebedî kalacak olan âhiret ilmidir. O zamân dünyâ senin için bir misâfirhâne, bedeninin merkep, ilimlerin de seni maksadına ulaştıran bir vâsıta, maksadın her ne ka-

dar kadrini bilenler az ise de, Allahu Teâlâ'ya ulaşmak olur. Nîmetlerin hepsi aradadır.

İLİMLERİN MERTEBELERİ

Allahu Teâlâ'ya mülâkatın saâdetine ve avâm tabakası ile kelâm-cıların anladığı gibi değil de, Peygamberlerin anlayıp istedikleri gibi, zât'ın cemâline bakmak saâdetine nisbetle, ilimler üç mertebede düşünülür. Vereceğimiz şu misâl ile, bu dereceler daha kolay anlaşılır.

Köleye denildi : «Eğer hacc edersen hem âzâd, hem de pâdişah olacaksın, yok eğer hacc için hazırlandıktan sonra bir engel olur da hacc edemezsen kölelik bağından kendini kurtaracaksın, fakat pâdişah olmak saâdetine ulaşamayacaksın.» Şimdi bu vâzifeyi alan kölenin üç meşgalesi var :

1 — Azık, su ve binit gibi vâsıtaların tedâriki,

2 — Yola girmek ve konak konak mesâfeleri kat'ederek ana yurttan uzaklaşmak,

3 — Haccın erkâniyle meşgûl olmak ve vâzifeyi ifâ ederek ihrâm dan çıktıktan ve vedâ tavâfını yaptıktan sonra âzâd olup pâdişahlığa hak kazanmak. Sebeplerini hâzırlamağa başladığından tamâmlayınca, yola girdiğinden Kâbe'ye gidinceye, Kâbe'ye gittikten hacc vâzifelerini tamâmlayınca kadar her makamda bir çok menziller vardır. Haccın rükünlerini ifâyâ başlayanın pâdişahlığa olan yakınlığı daha yeni azık tedârik etmekte olan ile bir olmadığı gibi, yola çıkan ile de bir değil, belki her ikisinden de daha yakındır. İlimler de aynen bunun gibidir. Bir kısmı aynı azık ve vâsıta hazırlamaya benzer ki bunlar da tıb, fıkıh ve dünyâda bedeninin düzelmesine yarayan diğer ilimler gibi. Diğer bir kısmı da, yola girip mesâfeleri aşmağa benzer. Bu da kalbi kötü hûylardan temizlemek ve Allahu Teâlâ'nın tevfiğ ettiklerinden başkasının erişemediği yüksek makamlara erişmektir. İşte bu, tarîk'a sülûk [Bâtîni yola girmektir].

Kalbi temizlemenin ilmini öğrenmek, yolların istikâmet ve mesâfelerini öğrenmek kabîlindendir. Yola girmeden yalnız yolları ve konak yerlerini bilmek bir kâr sağlamıyacağı gibi, ahlâk düzeltmeğe çalışmadan yalnız ahlâk ilimlerini bilmek de bir değer taşımaz. Bununla berâber bilgisiz bir işe başlamak da mümkün değildir.

Üçüncü kısım da bi'l-fi'il hac işini icrâ gibidir. Bu da Allahu Teâlâ'nın zâtını, sıfatlarını, ef'âlini ve meleklerini ve mükâşefe ilminin açıklamalarında anlattığımız ilimlerin hepsini bilmektir.

Ey âhiret yolcusu, işte kurtuluş ve ebedî saâdete ulaşmak buradadır. Yalnız kurtuluş ise : Gâyesi hakka, selâmete ulaşmak olan her doğru yola giren için mümkündür. Fakat saâdete ulaşmak ise ancak

Allahu Teâlâ'yı bilen âriflere mahsûstur. Civar-ı ilâhîde ve Cennet-i Naîm'de huzûr'a kavuşup ebedî nimetlere ulaşan mukarrebler bunlardır. Bu zirveye ulaşmayan yolculara yine necât ve selâmet vardır; fakat evvelkiler gibi üstün derecede değildir. Nitekim Hak Teâlâ Kur'-ân-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor :

« فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةٌ نَعِيمٌ »

«Mukarreblerden olanlar için istirahat, temiz rızık ve ni'metlerle dolu Cennet vardır.» (56 - Vâkı'a : 88, 89)

Bu, üstün vasıflara ve olgunlara işârettir.

« وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ فَسَلَامٌ لَكَ
مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ »

«Defterleri sağlarından verilen veya iyilik sâhibi olanlar'a: Ey ye-
mîn sâhipleri sizlere sağcılardan selâm.» (56 - Vâkı'a : 90, 91)

Bu da ikinci sınıfa girenlerin de selâmete ereceğini ifâde eder. Kim ki maksada yönelmez ve bütün mevcûdiyyetiyle buna sarılmaz veya bu yola ubûdiyyet için değil, peşin gâyeler için girerse, bu solculardan yâni günâhkârlardan, amel defteri solundan verileceklerden ve sapıklıkta olanlardandır. Bunlara kurulacak sofrada «hamîm» [yutulamıyacak sıcak su] vardır; girecekleri yer de Cehennemdir.

Bilmiş ol ki anlattığımız, hakikî âlimler için hakikî yakîndır. Yâni onlar basiret nûru ile bunu görür ve bilirler ki, o basiret gözü, başımızdaki gözümüzden daha kuvvetlidir. Onlar, yalnız dinlemek sâyesinde tâbî' oldukları taklît mertebesinden bu makâm'a yükselmişlerdir. Bunların hâli, verilen haberi tasdik ettikten sonra müşâhede ile gerçekleştiren kimsenin hâline benzer. Diğerleri ise, hükmi güzelce tasdik ve imân ile kabûl etmiş, fakat görmekle hazzını alamamıştır. Saâdet, mükâşefe ilminden sonradır. Mükâşefe ilmi de âhîret yoluna giriş demek olan muâmele ilminden sonra gelir. Sıfatların merhâlelerini geçip, yerilen nitelikleri atmak yoluna girmek, sıfatlar ile alâkalı ilimleri bildikten sonradır. Bu kötü hûyların tedâvi yollarını bilmek ve bu yollara girmek, selâmet-i beden ilminden sonra gelir. Sıhhi sebeblerin müsaadesi ve beden'in selâmeti için, yiyecek, giyecek ve mesken gibi muhtâç olduğu şeyleri te'min etmek de bir araya gelmek ve yardımlaşma ile mümkündür. Bu da bir sultân'ın vücûduna

vâbestedir. Bu cemiyeti adâletle sevk u idâre edecek kânûnları hâzırlamak da fakîhlerin boynuna borçtur. Sağlık esbâb'ını te'min de tabiblerin vazîfesidir. İlimleri, beden ve dîn ilimleri olmak üzere ikiye bölen ve ilm-i edyân ile fıkıhı kasd eden, bu sözü ile bâtinî ilimleri de-ğil, zâhirî ilimleri kasd etmiştir. (Meşhûr olan mevzû hadîs'dir. Doğrusu İmâm Şâfi'i'nin sözü olduğudur.)

KALBE DÂİR BİR SÖZ

Eğer «niçin tıp ve fıkıh ilimlerini yolcunun binit ve azığına benzettin» dersen; bilmiş ol ki: Allahu Teâlâ'ya yakınlık için çalışan beden değil, kalb'dir. Kalb derken, yürek dediğimiz et parçasını kasdetmiyorum, belki benim mevzûum olan kalb, hâsselerin [beş duygumuz] onu anlayamayacağı Allahu Teâlâ'nın sırlarından bir sır ve ilâhî bir letâfettir. Bâzan buna rûh-i insânî, bâzan «nefs-i mutmainne» denir Şerî'atte ise buna «kalb» denir. Çünkü, hissin idrâk edemediği bu şey sırrın ilk binitidir. Bunun vâsıtasıyla beden o lâtifeye binit ve âlet oldu. O sırrın perdesini kaldırmak mükâşefe ilmine âittir. Halbuki mükâşefe ilmi bu husûsda bahil davranmış ve o sırrı açıklamasına mü-sâade edilmemiştir. Bu mevzû'da en son söylenebilecek: «O, şu görülen varlıklardan yüce, kıymetli bir cevher ve bir emr-i ilâhîdir.» demek-ten ibârettir. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de :

«وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي»

«Sana rûhdan da sorarlar; de ki rûh, Rabbimün emri (cümlesi)n-dendir.» (17 - İsrâ : 85)

Buyurmuştur. Gerçi bütün varlıklar, Allahu Teâlâ'ya nisbet edilir. Fakat bu rûh'un nisbeti, diğer a'zâların Allah'a nisbetinden daha şerefli-dir. «Halk» [yaratmak], emr [tedbîr ve idâre], hepsi Allah'ındır. Ama tedbîr ve idâre demek olan emr daha yücedir.

Yer ve göklerin kabûl'e cesâret edemedikleri, Allahu Teâlâ'nın emânetini yüklenen ve bu sâyede yer ve göklerden üstün rûtbeyi kazanan bu kıymetli cevher «Emr» âlemindendir. Bu sözümüzden de rûh'un kıdemi anlaşılmasın. Zîra rûh'un kıdeme kâil olan felâsife ve onlara uyanlar söylediklerini bilmeyen aldanmış kimselerdir. Bu mevzû, saded dışı olduğu için bu söz'ü burada keselim de dâvâımıza gelelim. Bütün bunlardan gâye, işte bu lâtifedir ki, rabbinin emrin-den olduğu için rabbine gitmeği kasd eder. Ondan geldi ona gider.

Beden ise onun binitî ve vâsıtasıdır. Allah yolunda o rûh'a beden, hacc yolunda hacı'ya deve veyâhûd bedeninin muhtâc olduğu suyu taşıyan kova gibidir. (Yâni suyu kova taşıdığı gibi, rûhu da beden taşır.) Her ilim ki, gâyesi bedeninin sağlığını korumaktır, o ilim bu binitin ihtiyaclarını sağlar. Tıb ilminin böyle olduğunda şüphe yok. Çünkü tıb ilmine bedeninin sağlığı için ihtiyâc vardır. Tek bir insân olsa da tabâbete muhtâctır. Fakat fıkıh tıb'dan ayrılır, çünkü tek başına yaşayan bir insân olsa fıkıhın bir çok mes'elelerine ihtiyâc olmazdı. Ne çâre ki, insân oğlu yalnız barınamıyacak bir hâlde yaradılmıştır. Zîra tek başına yemek, giymek, mesken ve bunlar için âlât ve edevâtı sağlamasına imkân yoktur. Bu sebeple bir araya toplanmağa ve yardımlaşmağa muhtâctır. Nezamân ki, insânlar bir araya toplandı ve şehvetleri sebebiyle münâzaalar, kavgalar oldu, iç mizâçlarının bozulması ve bedeni hastalıkları kendi helâklerine sebep olduğu gibi, hâriçten gelen dedikoduların te'siri ile de birbirini öldürmeğe başladılar. İç bozuklukları tabâbet düzelttiği gibi, dış düzensizlikleri de adâlet ve siyâset düzeltir. İnsânların sağlığını bildiren ilme tıb, muâmele ve işlerinde de düzeni sağlayan ilme fıkıh adı verilir ki her ikisi de rûhun binitî olan bedeni korumak içindir. Kalbini ıslâh etmeden ahlâkını düzeltmeden yalnız tıb ve fıkıh ilimleriyle uğraşan kimse binitinin [devesinin] suyunu, yiyeceğini satın alıp da yalnız onlarla meşgûl olan ve hacc yoluna girmeyen kimsenin hâline benzer. Ömrünü, fıkıh mücâdeleleri arasında kelimeleleri incelemek ile geçiren kimse, hacc için götüreceği su tulumunu sağlamlaştırmak için onu dikmeğe yarayan ipleri hâzırlamakla uğraşan kimseye benzer.

Bu gibi fıkıhcılar ile, mükâşefe ilmine isâl eden ıslâh-ı kalb ile uğraşanlar arasındaki fark, yalnız deve, kova gibi şeyleri satın almak ile uğraşan kimse ile, hacc yoluna giren ve hattâ haccın bâzı erkânını ifâ eden kimse arasındaki fark gibidir.

İşte önce bunu düşün ve sonra da avâm ve havass'ın muhâlefetlerine rağmen çok gayretler neticesi bu mertebeye ulaşan kişinin nasihatını kabûl et.

İlim tâliblerinin vazîfelerine dâir bu kadarı kâfidir.

İRŞÂD EDİCİ MUALLİMİN VAZİFELERİ

Bilmiş ol ki, servet kazanmakta olduğu gibi, ilimde de insânın dört hâli vardır. Mal sâhibinin, istifâde hâli var, bu hâli ile servet kazanır. Tutumluluğu hâli var, bununla zâtını ihtiyâcdan kurtarır, kendini bakması hâli var, bununla da kazancından faydalanmış

olur, başkalarına infâkı var, bununla da cömert ve fazilet sâhibi olur ki, en şerefli hâli budur. İlim de, mâl gibi elde edilir. İlmî aramak ve kazanmak hâlî var, ilme sâhip olma hâli var, bu sâyede başkasına sormaktan kurtarır, aydınlanma hâli var, ki bununla öğrendiklerini düşünür ve onlardan fâidelenir. Bir de başkasını öğretme hâli var, bu da en şereflişidir. Kim, öğrenir, öğrendiği ile amel eder ve başkalarını öğretirse, mânevî âlemde saygı ile anılır. Bunlar: Güneş gibidir, hem kendisi nûrludur ve hem de başkalarını aydınlatır, misk gibidir kendisi de güzel kokar başkalarına da güzel koku saçır. Bildiği ile amel etmeyenler: (Sahifeleri ilimle dolu) defter gibidir. Başkasına kârı var fakat kendisi bir şey anlamaz. Bileği-taşı gibidir. Bıçağı biletir fakat kendisi kesmez. İğne gibidir. Başkasını giydirir fakat kendisi dâima çıplak durur, lâmba fitili gibidir başkasına ışık verir fakat kendisi yanar.

Nitekim ilminden istifâde etmeyip başkalarına faydası dokunan kimse hakkında şâir :

«O ancak lâmba fitillidir, kendisi yanarken başkasını aydınlatır.» demiştir.

(Kendisini ilimle kemâle erıştirdikten sonra) öğreticilikle meşgûl olmağa başlayınca büyük bir işi boynuna aldığı ve şerefli işe giriştiğini bilmeli ve bunun için de muallimliğe uygun olan edeb ve nezâkete riâyet etmelidir. Binâenaleyh muallimin riâyet edeceği yedi vazife vardır.

1 — Babanın evlâdına olan şefkati gibi, öğrencileri esirgemektir. Nitekim Peygamber Efendimiz bir mübârek sözünde şöyle buyuruyorlar.

« إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ لَوْلَدِهِ »

«Ben, sizin için, çocuğuna karşı bir baba gibiyim.» (123)

(Anne baba çocuğunu dünyâ ateşinden koruduğu gibi) Peygamber Efendimiz de ümmetini âhiret ateşinden korur. Âhiret ateşinden korumak ise, daha mühimdir. Bu sebeptendir ki, muallimin hakkı anne baba hakkından üstündür. Anne baba geçici olan şu hayâtın varlığına, muallim ise ebedî saâdetin te'minine vesîledir. Hoca olmayaydı babasından elde ettiği, ebedî yokluğa mahkûm idi. Âhirette ebedî hayâtı kazandıracak olan ancak muallimdir. Muallim demekle âhiret ilimlerini, veyâ dünyâlık için değil de âhiret için dünyâ ilim-

(123) Ebû Dâvud, Nesei, İbn Mâce, Ebû Hureyre'den.

lerini öğretene kastediyorum. (Allah için insânlığa bir hizmet gâyesi olmayıp da beşeriyetli tahakküm altına almak ve) Dünyâlık için okutmak hem kendisini hem de okuyanı helâke sürüklemek demektir. Bu gibi ilimden Allah'a sığınırım.

Bir âilenin çocukları karşılıklı güven, sevgi ve saygı içinde maksada doğru ilerleyecekleri gibi, bir hocanın talebeleri de böyle karşılıklı sevgi ve saygı içinde olmalıdırlar. Eğer gâyeleri âhiret ise, zâten başka şekil olamaz. Eğer gâyeleri dünyâlık ise, aralarında kin ve çekememezlikten başka bir şey bulunmaz. Zîra gerçek âlimler ve âhiret çocukları dünyâ'dan Allah'a giden yolda Allah'a doğru yolculuk hâlinde dirler, dünyâ'nın yıl ve ayları yol üzerindeki misâfirhâneler mesâbesindedir. Şehir ve köyler arası yolculukta arkadaşlık, dostluk ve sevgi vesîlesi olunca, ya Firdevs-i Â'lâ'ya [Cennetin en yüce katına] yolculuk edenler arasında sevgi saygı nasıl olmasın? Halbuki âhiret saâdetinde aslâ darlık yok, bu sebeptendir ki âhiret yolcuları arasında nizâ' olmaz. Bilgileriyle riyâset umanlar Hak Teâlâ'nın :

« إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ »

«Mü'minler ancak kardeşler.» (49 - Hucurat: 10)

Âyet-i celîlesi gereğinin dışında kalıp :

« أَلَا خِلَاءٌ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ »

«Buradaki dostlar, o gün, yek diğerine düşmândır, ancak mütekiler değil.» (43 - Zuhuruf: 67)

Âyet-i celîlesi şümûlüne girerler.

2 — Ta'lim ve ifâdelerinde Sâhib-i şerî'at Peygamber Efendimize uymaktır. Öğretme karşılığı ücret istememeli, talebeden mükâfat ve hattâ teşekkür bile beklememelidir. Öğrettiğini ancak Allah için öğretmeli ve gâyesi Allahu Teâlâ'ya ulaşmak olmalıdır. Her ne kadar öğrencilerin minnettâr olmaları gerekirse de, kendisine böyle bir hak tanımamalı, belki kalblerine ilim tohumunu ekmekle Allah'a yaklaşmak için gönüllerini tamâmiyle kendisine bağladıklarından fazîlet ve minnetli öğrencilerde bilmelidir. Onların bu hâli, ekip biçmek için tarlasını sana âriyet olarak veren kimseye benzer. Tohumu eken tarla sâhibinden daha kârlı olduğu gibi çocukların kalblerine ilim aşılıyanlar da onlardan daha kârlıdır. Hâl böyle iken daha öğre-

ticiliği nasıl minnet sayarsın; halbuki muallimin alacağı mükâfat öğrencinin sevâbından üstündür. Eğer öğrenci olmazsa sen bu mükâfatı alamazdın. Mükâfatını Allah'dan iste. Nitekim Allahu Teâlâ :

«وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ»

«De ki ben bunun (risaleti tebliğ) üzerine sizden ücret istemem; benim ecrim ancak Allah üzerinedir.» (11 - Hûd: 29)

Buyurmuştur. Çünkü mâl ve dünyâ varlıkları bedene hizmet eder. Beden de nefsin binitidir. Halbuki hizmet olunan ilimdir. Çünkü nefsin yüceliği ilim sâyesindedir. İlim ile mâl isteyen nâlinlerinin altını kendi yüzüyle temizleyen gibidir ki, hizmet olunanı hizmetçi, hizmetçiyi de hizmet olunanın yerine koymuş olur. Bu ise kafayı aşağı ayakları yukarı çevirmektir. Böylece bilgi ile dünyalık sağlamak isteyenler kıyamet günü suçlular ile Allah huzûrunda başları eğik olan kimselerdir. Hülâsa gerçekte fazilet ve minnet muallim içindir.

Şimdi bak! Din idâresi nasıl kimseler eline geçti. Kendilerine dâimî bir gelir sağlamak ve bir mevki elde etmek için sultânların hizmetine koşar, paralar harcar ve her türlü zillete katlanırlar. Bunu yaparken de gâyelerinin Allah'a yaklaşmak olduğunu zannederler. Eğer böyle yapmasalar taraflarına bakan olmazdı. Bundan sonra da muallim öğrenciden her türlü yardımı, hattâ haklı haksız, dostuna dost, düşmânına düşmân olmağı, her hâlinde kendisine açık bir hizmetçi ve bütün işlerinde emrine âmâde bulunmasını ister. Eğer ilim tâlibi bunlardan birini yerine getirmezse onu yerer ve en büyük bir düşmân tanır. Bir âlim için en büyük alçaklık bu dereceye düşmesi bununla öğünmesi ve sonra utanmadan benim okutmaktaki gâyem, ilmi yaymakla, dine yardım ve Allah'a yaklaşımdır, demesidir. Şu aldanmışların fenâ niyetlerine delâlet eden bu alâmetlere bak da ibret al.

3 — Muallim, talebeye nasihatte kusûr etmemeli, en ince teferuâtına kadar her şeyi olduğu gibi bildirmelidir. Meselâ: Henüz ehli olmadığı bir mevkie tâlip olmamak, ilimlerin zâhir mânâlarını anlamadan ince ve gizli mânâlarıyla meşgûl olmamayı anlatmak... gibi. Sonra bilgi edinmekten gâye kemâle ermek ve bu sâyede Allah'a yaklaşmak olup, benlik, mücâdele ve mevki elde etmek olmadığını aşlamak ve imkân nisbetinde bu gibi hâllerin çirkin olduklarını talebenin kafasına yerleştirmek gibi. Fenâ kalbli bir âlimin düzelttiği, boz-

duğundan fazla olamaz. Eğer talebenin gâyesi ilmi yalnız dünyâlık ve enaniyet için elde etmek olup okuduğu ilimler, fıkıh ilminin furûdaki ihtilâflı mes'eleleri, kelâmdaki fırkaların mücâdeleleri, muâmelâtdaki fetvâ mes'eleleri ise, hemen talebeyi bu ilimlerden men'etmelidir. Zira bu saydığım bilgiler ne âhîret ilmi ne de: «Biz ilmi başka maksatla okuduk, fakat ilim Allah'dan başkası için olmağı kabûl etmedi.» denen ilimlerdenendir. Böyle olan ilimler, tefsîr, hadîs ve ilk zât-ların meşgûl oldukları âhîret ilmi, nefsin anlâkını bildiren ve islâh eden ilimlerdir. Bu ilimleri başka maksatla okumakta da beis yoktur. Gerçi bunları va'zetmek ve insânları ardına takmak için okur. Fakat bu ilimleri okurken veyâ okuduktan sonra düzelmek ihtimâli vardır. Çünkü bunlarda Allah'ın azâbından korkutan, dünyâyı küçültüp âhîreti yücelten bilgileri öğrenmek vardır. Bu bilgilerin okuyanın niyetini düzeltme ihtimâli kuvvetlidir. Hattâ insânlara va'z ettiği mes'elelerden kendisi de ders alabilir ve insânların, kendisini beğenip mevki kazanmağı sevmesi kuş tuzacağının efrâdına atılan tanelere benzer. o taneleri alacağım diye kafese düşen kuş gibi, bir vâiz de bu hakikatleri başkasına anlatırken neticede kendisi de ayılabılır.

Allahu Teâlâ insânlara, neslin devâmı için şehvet verdi. İlmin yaşamasına sebep olsun diye de mâkam sevgisi verdi.

İşte bu nizâm şu saydığımız ilimlerde bulunur:

Yalnız kelâmdaki mücâdele fıkıh mes'elelerinin incelikleri ve bunlardaki muhâlefet ile uğraşmak gaflet, kalb kasveti sapıklıkta devâm ve mevki arzûsundan başka bir şeyi sağlamaz. Ne ola ki Allahu Teâlâ'nun rahmeti ulaşsın veya diğer dinî ilimlerden biri bunlara eklensin, bunun en büyük delili tecrübe ve müşâhededir. Gez gör ve bugünkü âlimleri tetkik et bunu kolaylıkla anlarsın; Allah yardımcımız olsun.

Süfîyân-ı Sevrî'yi (R.A.) mahzûn gören arkadaşları sebebinin sorduklarında: «Biz insânlara ticâret vâsıtası olduk. Gelir biri bizden okur da gider, kadı, vâli veyâ ünlü bir kahraman olur. İşte üzüldüğüm cihet budur.» diye cevâb vermiştir.

4 — Muallimliğin ince husûsiyetlerinden biri sayılan bu vâzîfesi de doğrudan doğruya ve tahkîr mâhiyetinde olmayıp, imâ ve şefkat yoluyla öğrenciyi kötü hûylardan men'etmektir. Çünkü kusûru açıkça söylemek hayâ perdesini yırtar, sâhibine fenâlık cesâreti verir ve kendisini bulunduğu hâlde isrâr etmeğe teşvik eder. Bütün muallimlerin mürşidi olan Peygamber Efendimiz:

«لَوْ مَنَعَ النَّاسُ عَنْ فَتِّ الْبَعْرِ لَفَتُّوهُ وَقَالُوا مَا نُهَيْنَا عَنْهُ إِلَّا وَفِيهِ شَيْءٌ»

«Eğer insânlar deve kığını parçalamaktan men'edilse, bunda mutlaka bir şey var deyip herkes onu kırmağa kalkıştırdı.» (124)

Buyurdu. Âdem ve Havva kıssaları bunun açık delilidir. Zâten bu kıssanın bildirilmesi, kıssayı anlatmak için değil, ondan ibret almak içindir. Aynı zamânda imâ yoluyla ikaz, kâmil vicdânları, zekî zihimleri zekâlarından bir şey kaçırmamak hevesile, bu imâdan mânâlar çıkarmağa sevkeder de bunu anladığına sevinir ve icâbını yapar.

5 — İlmin bâzı şûbelerinde ihtisâsı olana yakışan, diğer ilimleri yermemektir. Meselâ lûgat ilmiyle uğraşanın fıkıh ilmini, fıkıh okutanın hadîs ve tefsîri yermesi gibi. Bu ilimleri yermek için «onlar hep nakle dayanır, kocakarı işleridir. Çünkü kafayı çalıştıracak bir tarafları yok» derler. Bunun gibi kelâm okutanlar da, fıkıh ile uğraşmayı yerer de derler ki: «Fıkıh fûrû' kelâm ise asıldır; kadınların aybaşı âdetlerini anlatan bir ilim ile, Rahmân'ın [Allahu Teâlâ] sıfatlarından bahseden ilim denk olur mu?» İşte bu görüş muallimlerin kaçınmaları gerekli, yerilen hûylarındandır. Uygun olan, bir ilmin hocası öğrencilerine, diğer ilimleri de öğrenmek için kolaylık göstermesidir. Eğer bir kaç fenni okutacaksa sıraya koymalı ve tertibe riâyet etmelidir.

6 — Talebeye kâbiliyeti nisbetinde hitâb etmektir. Aklının kavrayamayacağı ve nihâyet nefretle şaşırıp kalacağı incelikleri açmamalı ve Peygamber Efendimizin:

«نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أَمْرُنَا أَنْ نُنَازِلَ النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ وَنُكَلِّمَهُمْ عَلَىٰ قَدْرِ عُقُولِهِمْ»

«Biz Peygamberler, herkese seviyesine göre muâmele yapmak ve anlayabileceği şekilde hitâb etmekle emr olunduk.» (125)

(124) Kaynağı bulunamamıştır.

(125) Ebû Dâvud, Hz. Âişe'den.

Düstûruna uymalıdır. Eğer anlayışı tamâm ise, o zamân her gerçeği açıklamalıdır.

Diğer bir hadis'de Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyorlar:

« مَا أَحَدٌ يُحَدِّثُ قَوْمًا بِحَدِيثٍ لَا تَبْلُغُهُ عُقُولُهُمْ إِلَّا كَانَ
تِنَةً عَلَى بَعْضِهِمْ »

«İnsânlara akıl erdiremedikleri bir hadis'i anlatmak bâzıları için fitne olur.»

Hazret-i Ali (R.A.) göğsüne işaret ederek: «Burada istediğin kadar bilgi var, anlayıp taşıyabilecek birisi bulunsa.» buyurmuştur. Hazret-i Ali doğru söyledi. İyilerin kalbleri, gizli şeylerin kabirleridir. Âlimin, her bildiğini herkese açıklaması doğru olamaz. Söylediğini anladığı hâlde ondan faydalanmağa selâhiyetli olmayan talebeler hakkında hüküm böyle olunca, söyleneni anlayamayan kimseler hakkında ise, elbette daha mühimdir. İsâ aleyhi's-selâm: «Cevher gibi kıymetli taşları, âdi hayvanların [domuzların] boynuna takmayın» buyurmuştur. Hikmetin kıymetli taşlardan daha üstün olduğunda şüphe yok, binâenaleyh hükmünü çirkin görüp ondan hoşlanmayanlar o âdi hayvanlar [domuz]'dan fenâdırlar. Bu sebepten şöyle denilmiştir: Herkesi kendi aklının ayâriyle ölç ve kendi bilgisinin terâzisiyle tart ki, sen ondan selâmet bulasın, o da senden istifâde etsin. Eğer böyle hareket etmezsen herkesin âyârı ayrı olduğundan dâimâ inkâr ile karşılaşsın.

Âlim'in birine bir şey soruldu, cevâp vermedi. Sonra adam «Sen Peygamber Efendimizin:

« مَنْ كَتَمَ عِلْمًا نَافِعًا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلْجَمًا بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ »

«Faydalı ilmi gizleyen, kıyâmet günü (boynuna) ateşten bir gem vurularak (mahşer yerine) gelir.»

Buyurduğunu duymadın mı?» Âlim: «Gemi bırak da git, eğer anlayan bir adam sorar da söylemezsem o zaman bana gem'i vurursun.» dedi. Zira Allahû Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'inde:

« وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ »

«Akli olmayanlara mâlınızı vermeyin.» (4 - Nisâ: 5)

Buyurmuştur. Mâlda hüküm böyle olunca ilimde de yapılacak şeyin böyle olduğunda şübhe kalmaz. Selâhiyettar olmadığı için kendisine zarârı dokunacak, hâlini bozacak kimselere ilmi vermektense vermemek daha iyidir. Hakkı, sâhibine vermemek ne kadar zulüm ise hakkı olmadığı şeyi vermek de en az onun kadar zulümdür. Nitekim şâir meâlen şöyle diyor :

«Hayvânların boynuna inci takamam, incinin kıymetini bilmedikleri için onların önüne inci saçmak, çobanı zengin eder. Eğer Allah Teâlâ lûtfeder de ilimde hikmete elverişli olanı bulursam sevgi ile ona öğretirim, aksi takdîrde bildiğim bende kalır. Zîra ehlinden ilmi saklamak zulüm olduğu gibi, ehli olmayana vermek de ilmi kaybetmek demektir.»

7 — Kâbiliyetsiz talebelere ancak anlayabileceklerini anlatmak ve burada senin anlıyamıyacağın daha nice mes'eleler var demekle kendisinden saklanmış incelikleri açıklamamak gerekir. Çünkü bu hâl onun anlayabileceği şeylerde de hevesini kırar, zihnini kurcalar. Herkes Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği akla râzı, hattâ akli en zayıf ahmaklar akıllarını en ziyâde beğenen kimseler olduklarından, herkes kendisini ilmin inceliklerini anlamağa selâhiyettar zannederek hocasının kendisini kışkandığı kanâatına varır. Bunun içindir ki, avâm tabakasından, şeri'atın hükümlerini kabûl edip seleften anlatıldığı gibi, te'vilsiz bir imâna sâhip ve hâli düzgün olan ve fazlasını anlamağa gücü yetmeyen kimseye (kelâm mes'elelerini açıp) i'tikadını sarsmak doğru olamaz. Belki en doğrusu onu kendi hâline bırakmaktır. Çünkü ona o ihtilâflar delilleriyle anlatılırsa avâmlıktan çıkar. Bununla berâber anlayamadığı için havâss zümresine de giremez. Bu sefer isyân ile kendi arasındaki perde kalkar ve iyi bir insân iken muannid bir şeytân olur da, hem kendisini hem de başkalarını sapıtır. Binâenaleyh avâm tabakasıyla bilgînin ince gerçeklerine dalmak doğru olmaz. Şu doğrusu, onlara ibâdet kısımlarını bildirmek ve uğraştığı işin mâhiyetini ve bu husûsta emâneti nasıl koruyacağını öğrenmek ile iktifâ etmek, Kur'ân'ın haber verdiği gibi kendilerine Cennet hevesi ve Cehennem korkusu aşılamaktır. Onlara şübhe uyandıracak hiç bir açıklamada bulunmamalıdır. Çok kere kalbine takılır, onu çeviremez, fenâlığa yönelir ve helâk olur.

Hülâsa: Avâm tabakasına mübâhese kapısını açmak doğru değildir. Çünkü bu onları insânların maişetine medâr olacak çalışmalarından alıkor.

8 — Hocanın bildiği ve öğrettiği ile amel etmesi lâzımdır. İşi, sözünü yalanlamamalıdır. Zira bir kimsedeki ilim, ancak basiret ehli tarafından anlaşılabilir. Amel ise gözle görülebilen bir hâl olduğundan insânların dikkatini daha çok çeker. Amel, bilgiden ayrılırsa kendisinden güven kaybolur. Kendisinin yediği şey: «Öldürücü zehirdir» diye insânları bundan men'etmek isteyen kimse ile, insânlar eğlenir ve o şeye hevesleri artarak derler ki, eğer bu, iyi ve tatlı bir şey olmasaydı bu adam böyle yapmazdı.

Mürşid nakış, öğrenci ise nakış yeridir. Nakış olmadan nakş edilemez. Diğer bir benzetme ile hoca ağaç, talebe ise gölge gibidir. Ağaç eğri olunca gölge doğru çıkar mı? Bu sebepten denmiştir ki:

«Sakin kendin yaptığın işten başkasını men'etme! Böyle yapmakla büyük hatâ işlemiş olursun.» Bu hâli zemin etmek üzere Allahu Teâlâ da Kur'ân-ı Kerim'de:

«أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ»

«Kendinizi unuttur da başkalarına mı iyiliği emredersiniz?» (2-Bakara: 44)

Buyurmuştur. Bu sebeptendir ki âlimin günâhdaki cezâsı câhilin cezâsından daha çoktur. Çünkü âlimin sürçmesiyle âlem sürçer. «Fenâ bir âdeti icâd edene, kendi günâhı yazıldığı gibi, (örnek olduğu için) ona uyanların günâhı gibi de günâh yükletilir. Bu sebepten Hazret-i Ali (R.A.) buyuruyor ki: «Benim belimi kıran iki kişidir: Birincisi âşikâre isyân eden âlim, ikincisi, ibâdete sarılan câhildir.» Câhil, ibâdetiyle insânları sapıttığı gibi âlim de isyâniyle sapıtır. Her şeyi Allah bilir.

Baskı : Söğüt Ofset - İstanbul

ALTINCI BÂB

İLMİN ÂFETLERİ VE ÂHİRET ÂLİMLERİYLE FENÂ ÂLİMLERİN ALÂMETLERİ BEYÂNINDADIR

İlim ve âlimlerin faziletlerini bildiren bâzı âyet ve hadisleri yukarıda zikr etmiştik.

Fenâ âlimler hakkında da, Kıyâmet gününde en ağır azâb'a uğrayacaklarını bildiren büyük korkutmalar vardır.

Mühim dâ'vâlardan birisi de dünyâ âlimleri, yâni gâyeleri yalnız dünyâlık, servet, rütbe ve mevki' elde etmek olan maddiyâtçılar ile, âhîret âlimlerini ayırmaktır. Peygamber Efendimizin şu mübârek sözleri, bunları ayırmaktadır :

« إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَمْ يَنْفَعَهُ اللَّهُ بِعِلْمِهِ »

«Kıyâmet gününde en ağır azâbı görecek olan, Allahu Teâlâ'nın ilminden kendisini faydalandırmadığı âlimlerdir.» (126)

Yine Peygamber Efendimiz :

« لَا يَكُونُ الْمَرْءُ عَالِمًا حَتَّى يَكُونَ بِعِلْمِهِ عَامِلًا »

«Kul, bildiği ile amel etmedikçe âlim olamaz.» (127)

Buyurmuştur. Yine Peygamber Efendimiz bu mevzûda şöyle buyurmaktadır :

(126) Hadîs yukarıda geçmiştir.

(127) İbn Hibban, Ebû'd - Derdâ'dan.

“Onlar kimdir? Kimleri kasdediyorsunuz?” Suâline cevâben: “Sapıtan imâmlardır.” buyurmuştur.» (132)

«مَنْ أَزْدَادَ عِلْمًا وَلَمْ يَزِدْ هُدًى لَمْ يَزِدْ مِنَ اللَّهِ إِلَّا بُعْدًا»

«İlmi çoğaldığı hâlde ahlâkı düzelmeyen, Allah'a uzaklıktan başka bir şey elde edemez.» (133)

İsâ aleyhi's-selâm âlimlere hitâben: «Şu gece yürüyenlere [ibâdet edenlere] ne zamân (Allah'a) giden yol'u göstereceksiniz. Halbuki siz hâlâ şaşkınlık arasındasınız.» buyurmuştur.

Bu anlattıklarımız ve diğer rivâyetler ilmin büyük tehlikelerine delâlet etmektedir. Zira âlim, ya ebedî helâk veyâ ebedî saâdet ile karşı karşıyadır. Eğer ilim ile saâdeti bulamazsa selâmetten mahkûm olur.

Hazret-i Ömer (R.A.) : «Bu ümmet hakkında en çok korktuğum, ilim sâhibi olan münâfıktır» buyurdu. «Bilgili münâfık nasıl olur?» suâline : «Lisânlarıyla âlim, kalb ve amelleriyle câhil olmakla.» diye cevâb vermiştir.

Hasan (Allah rahmet etsin) : «Hukemâ'nın yeniliklerini, âlimlerin ilmini toplayıp da, amel bâbında sözü işine uymayan sefiî kimselerden olma.» buyurmuştur. Ebû Hureyre'ye (R.A.) biri : «İlim öğrenmek isterim, fakat sonra kaybederim diye korkuyorum.» demesi üzerine Ebû Hureyre: «Asıl ilmi kaybetmek bu düşünce ile onu öğrenmemektir.» diye cevâp vermiştir. İbrâhim b. Uyeyne'ye «En çok pişmân olan kimdir?» diye sorulunca: «Dünyâ'ca yaptığı iyiliği takdir edilmeyen, âhirette ise, âlim olduğu hâlde ameli son derece noksân olan kimsedir» diye cevâb vermiştir. Halîl b. Ahmed (Nahv âlimi): «İnsânlar dört kısımdır.» diyor.

1 — Anlar ve anladığını bilir (yâni bildiği ile amel eder); bu âlimdir, buna uyun.

2 — Anlar fakat anladığını bilmez. Bu gâfildir. Bunu ikaz edin.

3 — Bilmez fakat bilmez olduğunu bilir (Buna cehl-i basît derler); bu yol arıyor, buna doğru yol'u gösterin.

4 — Anlamaz, fakat anlamaz olduğunu bilmez (Bilirim zanneder, buna cehl-i mürekkeb derler, tedâvi kabûl etmediği için); onu terk edin.

Süfyan-ı Sevrî (R.A.) : «İlim, ameli da'vet eder; eğer amel geldiyse ne güzel, gelmezse ilim de göç eder.» buyurmuştur.

(132) Ahmed, Ebû Zer'den.

(133) Ebû Mansûr ed-Deylemi.

İbn Mubârek : «Âlim, okumağa devâm ettiği müddetçe âlimdir. Ne zamân âlim olduğunu zanneder ve ilmini arttırmaktan vaz geçerse işte o zamân câhil olur.» demiştir.

Fudayl ise şöyle diyor: «Ben üç kişiye acırım :

- 1 — Bir kavim'in ulusu iken küçük düşenine,
- 2 — Zengin iken fakir olana,
- 3 — Dünyâ'nın elinde oyuncak olan âlime.»

Hasan : «Ulemâ'nın azâbı, kalblerinin ölümü iledir. Kalblerinin ölümü de âhîret ilmiyle dünyâlık istemektir.» Bu husûsta şâir şöyle diyor:

«Hidâyeti verip sapıklığı alana şaşarım. Bundan daha şaşılacak, dinini verip dünyâyı alandır. Bunlardan da daha şaşılacak şey, başkasının dünyâlığı için kendi dinini satandır.»

Peygamber Efendimiz bir hadisinde :

« إِنَّ الْعَالَمَ لَيُعَذَّبُ عَذَابًا يَطِيفُ بِهِ أَهْلُ النَّارِ اسْتِعْظَامًا
لِشِدَّةِ عَذَابِهِ »

«Âlim, öyle azâba dâçar olur ki, azâbının şiddetinden Cehennem halkı onu ziyâret eder.» (134)

Buyurarak fâcir âlimi kasd etmiştir.

Usâme b. Zeyd (R.A.) diyor ki: «Resûlullah'ın şöyle dediğini işittim :

« يُؤْتَى بِالْعَالِمِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُلْقَى فِي النَّارِ فَتَنْدَلِقُ أَقْتَابُهُ
فَيَدُورُ بِهَا كَمَا يَدُورُ الْحِمَارُ بِالرَّحَى فَيَطِيفُ بِهِ أَهْلُ النَّارِ
فَيَقُولُونَ مَا لَكَ؟ فَيَقُولُ: كُنْتُ أَمْرًا بِالْخَيْرِ وَلَا آتِيهِ، وَأَنْهَى
مَنْ الشَّرِّ وَآتِيَهُ »

«Kıyâmet günü âlimi götürürler; Cehennem'e atılır, bağırsakları çıkar ve değirmen çeviren merkep gibi onunla döner. Cehennem halkı ziyâretine gider ve :«Bu çektiğin nedir?» diye sorarlar. Âlim: «İyiliği

(134) Bu ifâde ile kaynağı bulunamamıştır.

emrettim, kendim yapmadım; fenâlıktan men' ettim, kendim yaptım (İşte cezâsını çekiyorum)» diye cevâb verir.» (135)

Âlim'in azâbının böyle kat kat fazla olmasının hikmeti, bilerek isyân etmesindendir. Bu sebepten Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

«إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ»

«Şüphe yok ki, münâfıklar Cehennem'in en alt tabakasındadır.» (4 - Nisâ : 145)

Çünkü onlar bildikten sonra inkâr ediyorlar. Yine bu sebepten Yahûdileri de Hristiyanlardan fenâ tanıyor. Halbuki onların çoğu Allahu Teâlâ'nın evlâdı var demediler. Allah, üç'ün üçüncüsüdür demediler. Ancak onlar Peygamberlerimizi bildikleri hâlde inkâr ettiler. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de :

«يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ»

«Çocuklarını bildikleri gibi onun Peygamberliğini bilirlerdi.» (2 - Bakara : 146)

Buyuruluyor. Diğer âyet-i celilede de şöyle buyurulmuştur:

«فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ ، فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ»

«Bildikleri kendilerine geldiği zamân onu inkâr ettiler. Allah'ın lâ'neti kâfirler üzerinedir.» (2 - Bakara : 89)

Bel'am b. Bâ'ûr kıssasında şöyle buyrulur:

«وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ

الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ»

«فَمِثْلَهُ كَمِثْلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ»

«Onlara o herifin kıssasını da oku ki, ona âyetlerimizi sunmuş-tuk da o, onlardan sıyrıldı çıktı; derken Şeytan kendisini arkasına takdı da sapıklardan oldu. Eğer dileseydik, onu o âyetlerle yükseltir-dik ve lâkin o, yere (alçaklığa) saplandı ve hevâsının ardına düştü, artık onun meseli şu köpeğin meseline benzer ki: Üzerine varsan di-lini salar solur, bıraksan yine dilini salar solur.» (7 - A'râf: 175, 176)

İşte fâcır âlim de bunun gibidir. Bel 'a m ' a Allahu Teâlâ'nın kitâbından ilim verildiği hâlde şehvetlere daldı da köpeğe benzetildi. Yâni bu gibilere hikmet verilsin verilmesin, dâimâ şehvetlere susa-mıştır.

İ s â aleyhi's - selâm : «Fena âlim, suyun ağzındaki taş'a benzer. Kendisi suyu içmediği gibi bahçelere suyun akmasına da engel olur. Yine kötü âlim pislik üzerinde biten ot'a benzer: Dışarısı parlak, fa-kat içerisi pislik kokar. Yine fenâ âlim mezara benzer: Dışardan çi-çekli türbe fakat içerisi kemiklerle doludur.»

Bütün bu rivâyetler, yalnız dünyâlık için bilgi edinenlerin câhil-lerden çok azâb göreceklerini açıkça ortaya koymaktadır. Kurtuluşa erecek ve umduğunu bulacaklar ise âhiret âlimleridir ki, bunların da alâmetleri vardır.

ÂHİRET ÂLİMLERİNİN ALÂMETLERİ

1 — İlimiyle dünyâlık istememek. Çünkü âlimlerin en küçük de-recesi, Dünyânın (Allah yanında) hakîr, âdi ve lezzetlerinin geçici olduğunu, âhiret'in yüceliğini, devâmını, nî'metlerinin sâfililiğini ve mülkünün azametini, dünyâ ve âhiret'in, bir araya toplanması müm-kün olmayan iki zıd olduklarını bilmektir. Bunlar birer kuma gibidir: Birini memnûn ederken diğerini küstürürsün. Terâzinin iki gözü gi-bidir: Birini ağıdırırken diğerini yeğnikletirsin. Doğu ile Batı gibidir: Birine yaklaşırken diğerinden uzaklaşırsın. Birisi dolu diğeri boş iki bardak gibidir: Birinden öbürüne suyu aktarırken diğeri boşalacak-tır. Bütün bunları bilmelidir.

Dünyânın âdiliğini, mihnet ve meşakkatini, lezzetlerinin keder-lerle karışık olduğunu, sonra iyiliklerinin tez kaybolacağını bilemi-yenler ahmaktır. Tecrübe ve müşâhedelerimiz işin iç yüzünün böyle olduğunu göstermektedir. (Elbette bunu anlamayanın akli yoktur.) Akli olmayan âlim olabilir mi? Âhiret'in devâmını ve yüceliğini bil-meyen ise kâfirdir. İmânı olmayan âlim olabilir mi?

Dünyâ'nın âhiret'e zıd olduğunu ve bunları bir araya toplamaya çalışmanın boş bir şey olduğunu anlamayan ise, bütün Peygamberle-rin şerî'atlerine câhil ve belki başından sonuna kadar Kür'ân'ın hü-

kümlerine kâfirdir. Şu düşük derecede bulunan kimse nasıl olur da âlimler zümresine katılabilir? Bütün bunları bildiği hâlde âhiretli, Dünyâ üzerine tercih etmeyen Şeytân'ın esîri olup şehveti kendisini öldüren, şekâveti kendisini yenen kimsedir; âlimler arasına nasıl girebilir?

Dâvûd aleyhi's-selâm'ın haberlerinde Allahu Teâlâ'dan hikâye olarak şöyle buyuruyor: «Arzûlarını sevgim üzerine tercih eden âlim'e vereceğim cezânın en küçüğü, bana yalvarmasının tadını ona harâm etmektir. Yâ Dâvûd, Dünyâ sevgisi kendisini mest eden âlim'i benden sorma, bu gibiler, bana muhabbetten insânlara mâni olurlar; kullarımın, bana gelen yollarını keserler. Yâ Dâvûd, beni arayan birini görürsen yâni bulursan ona hizmetçi ol. Yâ Dâvûd, bir kaçağı bana iâde eden zâtı, basiretli ve anlayışlı yazarım. Kimi anlayışlı yazarsam ona aslâ azâb etmem.»

Bu sebepten H a s a n (R.A.) diyor ki: «Ulemânın cezâsı, kalblerinin ölmesidir. Kalblerinin ölmesi ise, âhiret ameliyle dünyâlık istemeleridir.» Yine bu sebepten Y a h y â b. M u â z da şöyle buyuruyor: «İlim ve hikmetin nûru, kendileriyle dünyâlığın istenmesi hâlinde kaybolur.»

S a ' d b. M ü s e y y e b (R.A.): «Âmirleriyle düşüp kalkan âlim, eşkiyâdır.» buyuruyor.

H a z r e t - i Ö m e r (R.A.): «Âlim'i dünyâ'ya meyleder gördünüz mü, dîn'iniz adına onu töhmetleyiniz. Çünkü herkes sevdiği şeye dalar.» buyurmuştur.

M â l i k b. D i n a r diyor ki: «Bâzı eski kitâblarda okudum ki: Allahu Teâlâ buyuruyor: «Dünyâ'yı sevdiği vakit âlim'e vereceğim en küçük cezâ, kalbinden bana münâcât sevgisini çıkarmaktır.»

Birisi kardeşliğine yazdığı mektûbda: «Sen âlim oldun, sakın ilminin aydınlığını günâh karanlığı ile söndürme, sonra ilim sâhipleri ilmin ışığı ile yol alırken sen karanlıkta kahırsın.» diye yazmıştır.

Y a h y â b. M u â z e r - R â z î, dünyâ âlimlerine şöyle hitâb ediyor: «Ey âlimler! Köşkleriniz Kayserlerin sarayları, evleriniz Kısra'nın evi, elbiseleriniz Vezîr Tâhir'in elbiseleri, ayakkabılarınız Câlût'un ayakkabıları, binitleriniz K a r u n 'un binitleri, kap - kakak, mefrûşâtınız F i r ' a v n 'ın mefrûşâtı, yeyip içmeniz Câhiliyet devrinde olduğu gibi. Tuttuğunuz yol şeytânet yolu, nerde kaldı İslâmiyet?»

Şâir de şöyle diyor:

«Çoban, koyun'u kurttan korur, çoban kurd olursa koyun'un hâli ne olur?»

Diğer bir şâir de şunları söylüyor:

«Ey yemeğin tuzu demek olan memleket âlimleri! Her şeyi bozul-

maktan tuz korur, tuz bozulduğu zamân onu hangi şey düzeltebilir?»

Bâzi âriflere sordular : «Günâhdan zevk alan kimsenin Allahu bilmediğine hükmedebilir misiniz?» Cevâbında : «Dünyâyı âhiretten üstün tutanların, Allahu Teâlâ'yı (hakkiyle) bilmediklerinde aslâ şüphe etmem.» demişlerdir. Halbuki Dünyâyı tercih etmek, günâhtan tad almaktan çok daha ehvendir.

Âhiret âlimleri arasına girmek için yalnız serveti terk etmenin yeteceğini sanma. Zira mevki' talebi mâlden fenâdır. Nitekim Bişr, bu gibiler hakkında : «Bize Dünyâ kapılarından bir kapı hadis okudu,» demiştir. Yine buyurmuştur ki : «Bir kimse bize, hadis anlat dediği zamân anla ki, bize kolaylık göster demek istiyor.» Bişr on kûsûr zenbil dolusu kitâb gömmüştür. Yine Bişr : «Nefsim konuşmamı arzû ediyor. (Bunun için anlatmak istemiyorum.) Nefsimin bu isteğini yenebilsem o zamân anlatırdım.» demiştir. Yine Bişr ve başkaları şöyle diyorlar : «İsteğin olduğu vakit anlatma, isteksiz olduğun vakit anlat. Çünkü irşâd selâhiyeti ve ifâde rütbesinden alınan tad Dünyâdaki bütün zevklerin üstündedir. Bu husûsda şehvetine uyanlar, maddî insânlardır.» Bu sebepten Sevrî diyor ki : «Konuşmanın fitnesi servetten ve âilenin doğuracağı fitneden üstündür. Ne cesâretle sen konuşma fitnesinden kaçınmıyorsun. Halbuki Peygamberlerin Efendisine şöyle buyurulmuştur :

«وَكُلُّ مَا أَنْتَبَهْنَاكَ لَقَدْ كَدْتَ تَرْكُنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا»

«Eğer biz sana sebât vermemiş olsaydık, sen onlara az bir şey meyl edeyazdı.» (17 - İsrâ : 74)

Sehl diyor ki : «İlmin hepsi dünyâlıktır. Âhiret için olanı kendisiyle amel edilendir. Amelin hepsi havâdır. Ancak Allah rızası için olan başka.» Yine Sehl buyuruyor : «İnsânlar hep ölüdür, yalnız âlimler ölü değil; âlimler de sarhoştur, yalnız amel edenler müstesnâ; amel edenler de aldanmıştır, yalnız ihlâs ile amel edenler başka; ihlâs ile amel edenler de netîceyi bilinceye kadar korkudadır.»

Ebû Süleyman ed-Dârânî (R.A.) diyor ki : «Kişi hadis araştırdığı, evlendiği veyâ geçim için yola çıktığı vakit Dünyâ'ya meyletmıştır.» Burada «Hadis araştırma» ile, âhirete elverişli olmayan (Zayıf) hadisleri ve isnâdlarını araştırmayı kasd etmiştir.

İsâ aleyhi's-selâm : «Varacağı yer âhiret iken Dünyâ'ya dönen kimse, nasıl âlimlerden olabilir? Amel için değil de yalnız başkasına anlatmak için ilim öğrenen, nasıl âlimlerden olabilir?» buyuruyor.

Sâlih b. Keysân el-Basrî diyor ki : «Bir çok büyüklere yetiştim; onlar sünneti bildiği hâlde fenâlık edenlerden Allahu Teâlâ'ya sığınırıldı.»

Ebû Hureyre (R.A.) Peygamber Efendimizden şöyle rivâyet ediyor:

«مَنْ طَلَبَ عِلْمًا مَّا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللَّهِ تَعَالَى لِيُصِيبَ بِهِ عَرَضًا
مِنَ الدُّنْيَا لَمْ يَجِدْ عَرْفَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Kendisiyle Allahu Teâlâ'nın rızası kazanılacak olan bir ilmi, dünyâlık için arayanlar kıyâmette cennet kokusunu alamazlar.» (136)

Allahu Teâlâ, fenâ âlimleri, ilim ile dünyâlık elde edenler diye vasıflandırdı. Âhîret âlimlerini de huşu' ve zühd ile vasıflandırmıştır. Dünyâ âlimleri hakkında şöyle buyuruluyor:

«وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا
تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا»

«Vaktiyle Allah kendilerine kitâb verilen okur yazarların şöyle misâkını aldı: Celâlim hakkı için onu nâs'a anlatacaksınız, ketm etmiyeceksiniz, derken onlar onu omuzlarının arkasına attılar da mu-kaabilinde biraz para aldılar.» (3 - Âl-i İmrân : 187)

Âhîret âlimi hakkında da şöyle buyuruluyor:

«وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا
أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بَيِّنَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ
لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ»

«Şübhesiz ehl-i kitâb içinden kimi de vardır ki, Allah'a îmân ettikleri gibi indirilene de îmân ederler, Allah'ın âyâtını bir kaç paraya

satmazlar. İşte bunların, Rablarının indinde ecirleri vardır.» (3 - Âl-i İmrân : 199)

Selefdan bâzı âlimler diyor ki : «Âlimler, Peygamberler arasında haşr olacaklar. Kadınlar ve bilgisiyle dünyâlık isteyen fakihler ise, pâdişâhlar arasında haşr olacaklardır.»

Ebû'd - Derdâ (R.A.) Peygamber Efendimizden (S.A.) şöyle rivâyet etmiştir :

«أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى بَعْضِ الْأَنْبِيَاءِ : قُلْ لِلَّذِينَ يَتَفَقَّهُونَ لِيُغَيِّرِ الدِّينَ ، وَيَتَعَلَّمُونَ لِيُغَيِّرِ الْعَمَلَ ، وَيَطْلُبُونَ الدُّنْيَا بِعَمَلِ الْآخِرَةِ ، يَلْبَسُونَ لِلنَّاسِ مُسْوِكَ الْكِبَاشِ وَقُلُوبُهُمْ كَقُلُوبِ الذِّئَابِ أَلَسِنَتُهُمْ أَخْلَى مِنَ الْعَسَلِ ، وَقُلُوبُهُمْ أَمْرٌ مِنَ الصَّبْرِ ، إِيَّايَ يُخَادِعُونَ ، وَبِي يَسْتَهْزِءُونَ : لَا فَتَحَنَّ لَهُمْ فِتْنَةً تَذَرُ الْحَلِيمَ حَيْرَانًا »

«Aziz ve Celil olan Allahu Teâlâ Peygamberlerden birisine vahy ederek buyurdu ki: Din uğrunda olmayıp başka maksadlar için fakih olanlara, amel gâyesi olmayan ilim öğrencilerine, âhiret ilmiyle dünyâlık isteyenlere, dışardan koyun derisine bürünmüş içleri kurt gibi olanlara, dilleri baldan tatlı, fakat kalbleri sabır ot'undan acı olanlara, bana hile edip benimle eğlenenlere söyle; onlara. Onlar'a öyle bir belâ kapısı açarım ki, halim insânları da hayrette bırakır.» (137)

Dehhâk, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet ederek diyor ki :

«Resûlu'llâh buyurdu ki :

«Bu ünmet'in âlimleri iki kişidir : Birincisi Allah ona ilim verdi, o da karşılığında para ve ücret almadan insanlara öğretti ve okuttu. İşte buna gökteki kuşlar, denizdeki balıklar, karadaki hayvanlar ve kirâmü'l-kâtibin melekleri duâ ederler. Kıyâmet gününde Peygamberlere arkadaş olacak derecede yüce ve efendi oldukları hâlde Allah'ın huzûruna çıkarlar. İkincisi de, Allahu Teâlâ'nın kendisine ihsân ettiği ilim ile cimrilik edip onu Allahu Teâlâ'nın kullarına ücret mukaa-

bili okutan âlimdir. İşte bu da Kıyâmet gününde ağzına ateşten bir gem vurulmuş olduğu hâlde getirilir ve bir dellâl: «Bu adam falan oğlu falancadır. Allahu Teâlâ'nın Dünyâda kendisine verdiği ilmi başkalarından kıskandı, ancak para ve ücret karşılığı okuttu.» diye ünlenir ve insânlar hisâbtan kurtuluncaya kadar azâba dûçar olur.» (138)

Bundan daha fenâsı rivâyet edilen şu hikâyedir: «Mûsâ aleyhi's-selâm'a hizmet eden bir adam dâima: "Mûsâ Safiyyul'lah şöyle dedi, Mûsâ Neciyyu'llâh böyle buyurdu, Mûsâ Kelîmu'llâh böyle anlattı." diye bir çok servet elde etti. Bir ara Mûsâ aleyhi's-selâm bu adamı kaybetti, ne kadar aradı ise de izini bulamadı. Bir gün boğazından ip bağlı siyah bir domuz olduğu hâlde bir adam Mûsâ aleyhi's-selâm'a geldi. Hazret-i Mûsâ ondan da bu adamı sorunca: "Aradığın adam bu domuzdur." dedi. Mûsâ aleyhi's-selâm: "Yâ Rab, şunu insân kılığına bir çevir de domuz olmasının sebebini kendisinden sorayım." diye Allahu Teâlâ'dan dileyince, Allahu Teâlâ: "Yâ Mûsâ, Âdem'in ve Âdem'den sana kadar gelenlerin duâsını yapsan da bu dileğini kabûl etmem, ancak niçin sûretini çevirdiğimi sana haber vereyim: "O, dîn ile dünyalık peşinde koştuğu için böyle oldu" buyurdu.»

Bundan daha fenâsı Muâz b. Cebel'in (R.A.) mevkûf ve merfû' olarak Resûlu'llah'dan rivâyet ettiği şu hadîsdir:

«Âlim'in fitnelerinden biri de, konuşmayı sükût etmekten fazla sevmesidir. Halbuki sözde, söyliyenin de emîn olamayacağı, süslemek ve ilâve etmek gibi hatâlar, sükûtta ise, selâmet ve ilim vardır. Âlimlerden öyleleri var ki, bilgilerini herkesten kıskanır, kimsenin bilgili olmasını istemez ve kimseye bir şey öğretmezler. İşte bu gibi âlimler Cehennem'in birinci tabakasındadır. Âlimlerden bâzıları da, Sultânlar gibi, bâzı sözleri dinlenmez veyâ bâzı hakları kaybolursa kızarlar. İşte bunlar da Cehennem'in ikinci katındadır. Bâzı âlimler ise, nükteli hikâyelerini ve özlü bilgilerini zenginlere ve büyüklere anlatır da, ona muhtâç olan fakirlere - tenezzül edip - anlatmazlar. Bunlar da Cehennem'in üçüncü tabakasındadır. Âlimlerin diğer bir kısmı da kendilerine müftü süsü vererek yanlış fetvâlar verirler. Halbuki Allahu Teâlâ bu gibi uydurma fetvâlara buğz eder. Bunların da varacağı Cehennem'in dördüncü tabakasıdır. Diğer bir kısım âlimler, bilgilerini çoğaltmak için Yahûdi ve Hristiyanların sözlerini de kendi sözlerine katarlar. Bunlar da Cehennem'in beşinci tabakasındadır. Âlimlerden öyleleri de vardır ki, bilgilerini, insânlar arasında üstünlük, hazâkat ve bir ün vesîlesi sayarlar. Bunların da varacağı Cehennem'in altıncı tabakası-

dır. Âlimlerin diğer bir kısmı da, benlik ve kibr'e bürünür, va'zlarında sert davranır, yapılan va'zları dinlemekten çekinirler. Bunlar da Cehennem'in yedinci tabakasındadır. Kardeşim, o hâlde sükûtı tercih et ki, Şeytân'a sükût ile galebe çalarsın. Boş yere gülmekten, lüzûmsuz yere gitmekten sakın.» (139)

Diğer bir hadîsde de şöyle buyuruluyor :

« إِنْ الْعَبْدَ لَيُنْشَرُّ لَهُ مِنَ الشَّاءِ مَا يَمَلَأُ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ ،
وَمَا يَزُنُّ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ »

«Bâzı kimselerin medh u senâsı, Şark ile Garbı doldurduğu hâlde Allah katında sivrisineğin kanadı kadar değer taşımaz.» (140)

Rivâyet olundu ki : Bir adam, meclisinden ayrıldıktan sonra Hasan-ı Basrî'ye Horasan'dan içerisinde beş bin dirhem bulunan bir kese ile ince kumaştan on takım elbise takdim edip «Bu nafaka, bu da giyecektir» deyince, Hasan : «Allah sana âfiyet versin, nafaka ve elbiseni al; benim bunlara ihtiyâcım yoktur. Bu gibi meclislerde (ilim kürsüsünde) oturup da insânlardan bu gibi şeyleri kabûl edenler kıyâmet günü (bu yaptıklarından) hiç bir kârları olmadığı hâlde Allahu Teâlâ'nın karşısına çıkarlar» cevâbını verdi.

Câbir'den (R.A.) mevkûf merfû' olarak Hazret-i Peygamber'in şöyle dediği rivâyet ediliyor :

«Her âlim'in meclisinde oturmayın; meclisine gireceğiniz âlim, sizi fenâ olan beş hasletten, iyi olan beş haslete da'vet eden âlim olsun. Onlar da: Şübhe'den yakın'e, riyâdan ihlâs'a, Dünyâ'ya râğbetten zühd'e, benlikten alçak gönüllülüğe, düşmânlıktan nasihate, ve dostluğa da'vettir. Allahu Teâlâ buyuruyor: -Kârûn- bütün ziynetleriyle kavmine çıktı. - O'nun bu ihtişamını görüp - dünyâlık isteyenler "Ne olurdu Karûn'a verilen - mâl - gibi bize de verileydi. O'nun büyük hissası vardır" derler. - Buna karşılık - ilim sâhibleri, "Veyl size, îmân edenlere Allahu Teâlâ'nın vereceği mükâfatlar daha hayırlıdır" derler.»

Allahu Teâlâ ilim ehlini, «Âhireti Dünyâyâ tercîh edenler» diye tâ'rif etmiştir.

Âhîret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de, işinin sözüne uymasıdır. Kendisi yapmadığı şeyi başkasına buyurmamalıdır.

(139) Ebû Nuaym ve İbn Cevzî «Mevzûât»da zikretmişlerdir.

(140) Bu ifade ile kaynağı bulunamamıştır.

« كَبُرَ مَقْنًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ »

«Yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur.» (61 - Saff : 3)

« أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ »

«Kendinizi unuttuğunuz hâlde insânlara iyiliği mi emredersiniz?» (2 - Bakara : 44)

Şu 'a y b aleyhi's - selâm kıssasında yine Allahu Teâlâ buyuruyor :

« وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَمْلِكَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَاكُمْ عَنْهُ »

«Sizi nehy ettiğim - yapmayın dediğim şeyde sizden ayrılmayı düşünmedim - ben de sizinle berâber yapmıyorum.» (11 - Hûd: 88).

« وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ »

«Allah'tan korkun, Allah size ilim öğretiyor.» (2 - Bakara : 282)

« وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا »

«Allah'tan korkun ve bilin ki...» (2 - Bakara : 196)

« وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا »

«Allah'tan korkun ve iyi dinleyin.» (5 - Mâide : 108)

Allahu Teâlâ, İsâ aleyhi's - selâm'a: «Ey Meryem'in oğlu, önce kendine va'z et, kendin söylediğini yapıyorsan ondan sonra insânlara va'z edersin, yoksa benden utan,» buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle buyuruyor :

« مَرَرْتُ لَيْلَةَ أُسْرَى بِي بِأَقْوَامٍ تَقْرَضُ شِفَاهَهُمْ بِمَقَارِيضَ
مِنْ نَارٍ، فَقُلْتُ: مَنْ أَنْتُمْ؟ فَقَالُوا: كُنَّا نَأْمُرُ بِالْخَيْرِ وَلَا
نَأْتِيهِ وَنَنْهَى عَنِ الشَّرِّ وَنَأْتِيهِ »

«İsrâ gecesinde, dudakları ateşten makaslarla kesilen bir takım insanlar gördüm. "Siz kimsiniz?" diye sorduğumda, onlar: "İyiliği emreder ve kendiniz yapmazdık, fenalıktan men'eder, halbuki kendimiz yapardık." diye cevâb verdiler.» (141)

« هَلَاكَ أُمَّتِي عَالِمٌ فَاجِرٌ وَعَابِدٌ جَاهِلٌ وَشَرُّ الشَّرَارِ شِرَارُ
الْعُلَمَاءِ، وَخَيْرُ الْخِيَارِ خِيَارُ الْعُلَمَاءِ »

«Ümmetimin helâki, fenâ âlimler ve câhil âbidlerdendir. Fenâların en fenâsı fenâ âlimler, iyilerin en iyisi ise iyi âlimlerdir.» (142)

Buyurmuştur.

Evzâ'î (R.A.) buyuruyor: «Mezarlar, kâfirlerin pis kokusundan şikâyetçi oldu. Allahu Teâlâ mezarlar'a vahy ederek fenâ âlimlerin mideleri, onların kokusundan daha fenâ olduğunu bildirdi.» F u d a y l b. İ y â z (R.A.): «Kıyâmette putperestlerden önce fenâ âlimlerin hesabına bakılacağını duydum.» buyurmuştur. E b û ' d - D e r d â (R.A.): «Bilmeyene bir veyl, bilip de yapmayana yetmiş veyl.» buyurmuştur. Ş a ' b î diyor ki: «Kıyâmette bir kısım Cennetlikler bâzı Cehennemlikleri ziyâret eder ve "Sizin okutup terbiye etmeniz sâyesinde Allahu Teâlâ bizi Cennet'e koyduğu hâlde siz Cehennem'e ne sebeble konuldunuz?" diye sorarlar. Onlar: "Biz iyilikle emrederdik, fakat kendimiz yapmazdık; fenâlıktan men' eder, kendimiz yapardık. İşte bu sebebdan Cehennem'e girdik." derler.»

H â t e m e l - A s a m m (R.A.): «Kıyâmette en büyük hasreti çekecek olan, öğrettiği ile başkası amel edip kurtulduğu hâlde kendisi

(141) İbn Hibban, Enes'den.

(142) Dârimî.

amel etmeyip helâk olan âlimdir.» demiştir. Mâlik b. Dînar (R.A.) da: «Âlim, bildiği ile amel etmediği zamân, yağmur damlasının yalçın kayadan kayması gibi va'z u nasîhati gönüllerden silinir gider.» demiştir. Şâir diyor :

«Ey insânlara va'z eden! Töhmetsinde sabâhladın,
Çünkü onlar için ayıb saydıklarını sen yaptın,
Bütün gayretinle onları men' etmeğe çalıştığını fenâlıkları,
Ömrüme yemîn olsun ki, hep irtikâb ettin onları,
Ayıbladığın Dünyâ'ya çokları heves eder,
Halbuki senin ona hevesin hepsinden beter.»

Diğer bir şâir de şöyle diyor.

«Sakın irtikâb ettiğin fenâlıktan başkalarını men' etmeğe kalkışma; böyle yapmak senin için büyük ayıb olur.»

İbrâhîm b. Edhem : «Mekke'de bir taş gördüm, üzerinde, "Beni çevir, benden ibret al." diye yazılı idi. Taş'ı çevirdim ve arkasında "Bildiğinle amel etmediğin hâlde bilmediğini benden nasıl istiyorsun." diye yazılı olduğunu gördüm.» diyor. İbnu's-Semmâk : «Allahu Teâlâ'yı çok hâtırlatanlar var ki, kendileri gâfil; Allah ile çok korkutanlar var ki, kendileri, Allah'a karşı cür'etkâr; Allah'a çok yaklaştıranlar var ki, kendileri Allah'tan uzak; pek çok Allah'a dâ'vet edenler var ki, kendileri Allahu Teâlâ'dan kaçır; çok Kur'ân okuyanlar var ki, Allahu Teâlâ'nın âyetlerinden sıyrılmışlardır. (Bunlardan kendilerine hisse ayırmaz ve ibret almazlar.)» buyurmuştur.

İbrâhîm b. Edhem : «Sözümüzü açık söyledik, hatâyâ düşmedik, fakat amelimizde hatâ ettik, güzelleştirmedik.» buyurmuştur.

Evzâ'î : «Gösteriş geldiği zaman huşû gider.» demiştir.

Mekhûl, Abdu'r - Rahmân b. Ganem'den rivâyet ederek şöyle anlatıyor: Abdu'r-Rahmân diyor ki: «Sahâbe'den on kişi bana şöyle anlattı: Kuba mescidinde ilim müzâkere ederken, Resûlu'llâh çıkageldi ve buyurdu ki:

«تَعَلَّمُوا مَا شِئْتُمْ أَنْ تَعَلَّمُوا فَلَنْ يَأْجُرَكُمْ اللَّهُ حَتَّى تَعْمَلُوا»

«İsteddiğiniz kadar okuyun, bildiğinizle amel etmedikçe, Allahu Teâlâ size mükâfât vermez.» (143)

İ s â aleyhi's-selâm : «İlmi ile amel etmeyenler, gizli zinâ edip de âşikâre doğurmak sûretiyle rezil olan kadınlara benzerler. İlmiyle amel etmeyenleri Kıyâmet gününde bütün yaratıkların huzûrunda Allahu Teâlâ rezil eder.» buyurmuştur.

M u â z (R.A.) : «Âlim'in sürçmesinden kaçının; çünkü âlimin insânlar yanında büyük bir mevki'i var, onu örnek tanır, bu hatâsında da ona uyarlar, (ve hepsi hatâyâ düşerler.)» demiştir.

Ö m e r (R.A.) : «Âlim, hatâyâ düştüğü zamân, âlemden bir cemâat da onunla hatâyâ düşer.» buyurmuştur. Yine Ö m e r (R.A.) «Zamânın bozulması üç sebep iledir. Bunlardan biri de âlimin hâtâsıdır.» buyurmuştur.

İbn Mes'ûd (R.A.) buyuruyor ki: «Bir zamân gelecek insânlarda samimiyyet kalmıyacak, imân'ın verdiği zevk bozulacak; işte o zamân okutan da okuyan da ilimden fayda görmeyecek ve âlimlerin kalbleri tuzlu, çorak yer gibi olacaktır. Yağan yağmur damlalarının böyle bir yere fayda vermiyeceği gibi (Âlimlerin gönlünde de ilim damlaları bir zevk uyandırmıyacaktır.) Bu da âlimlerin gönüllerinin Dünyâ sevgisine meylettği ve Dünyâyı âhiret üzerine tercîh ettikleri zamândır. İşte bu zamân Allahu Teâlâ hikmetin kaynaklarını onlara kapatır ve gönüllerinde hidâyet ışıklarını söndürür. O zamânın âlimleriyle görüştüğün takdîrde dilleriyle Allah'dan korktuklarını ifâde ederken işlerinde fenâhklar görülür. O günlerde diller zengin, fakat gönüller fakirdir. İbâdete lâayık ancak kendisi olan Allahu Teâlâ'ya yemin ederim ki, bunun sebebi, okutanların da okuyanların da gâyelerinin Allah rızası olmadığındandır.»

Tevrât ve İncil'de şöyle yazar : «Bildiğiniz ile amel etmedikçe, amel etmiyeceğiniz ilmi aramayın.» H u z e y f e (R.A.) : «Öyle bir zamânda bulunuyorsunuz ki, sizden biriniz bildiğinin onda dokuzu ile amel edip birini terk ederse helâke gider. Öyle bir zamân gelecek ki, o zamân bildiğinin yalnız onda biriyle amel eden kurtulacaktır. Çünkü o zamân, amel edenler çok azalacaktır.» buyurdu.

Bilmiş ol ki, âlim, kadı gibidir. Kadılar hakkında Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur :

«الْقَضَاءُ ثَلَاثَةٌ : قَاضٍ قَضَى بِالْحَقِّ وَهُوَ يَعْلَمُ فَذَلِكَ، فِي الْجَنَّةِ،

وَتَاضٍ قَضَى بِالْجَوْرِ وَهُوَ يَعْلَمُ أَوْ لَا يَعْلَمُ فَهُوَ فِي النَّارِ،

وَقَاضٍ قَضَى بِغَيْرِ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ فَهُوَ فِي النَّارِ»

«Kadılar üç kısımdır. Birincisi bilerek adaletle hükmedendir. Bu kadı Cennetliktir. İkincisi, bilerek veya bilmeyerek zulm ile hükmedendir, bu da Cehennemliktir. Üçüncüsü Allahu Teâlâ'nın emriyle değil de başka şey ile hükmedendir; bunun da yeri Cehennemdir.» (144)

K Â ' b (Allah ona rahmet etsin) : «Âhır zamânda öyle âlimler olacak ki, insânları zühd'e dâvet edecek, fakat kendilerinde zühd nâmına bir şey olmayacaktır; insânları korkutacak fakat kendilerinde korkudan eser kalmıyacaktır; insânları büyüklere gönül vermeyecek, fakat kendileri büyüklerden ayrılmıyacaklardır; dilleriyle Dünyâyı yerecek, fakat zenginlere yaklaşıp, fukaradan yüz çevireceklerdir; kadınların erkeklerine muhâlefiyeti gibi, ilimlerine muhâlefet edecekler, dostlarını başkaları ile görsele, onlara kızacaklardır. İşte bunlar, zâlimler ve Allahu Teâlâ'nın düşmânlarıdır.» diyor.

Peygamber Efendimiz:

— Muhakkak şeytan, çok şey seni, ilim ile meşgûl etmek sûretiyle amelden alıkor, buyuruncu.

— Bu, nasıl olur? diye sorulur. Peygamber Efendimiz de cevâbında :

— Şeytan : İlim öğren, öğrenmeden amele lüzûm yok, der ve dâimâ ilmi teşvîk eder, ameli sona bıraktırır, derken adam amel etmeden ölür gider, buyurmuştur.

Seriyyü's - Sakatî diyor ki : «İlm-i zâhire harîs olduğu hâlde onu terk ederek ibâdet için uzlete çekilen bir zât'a, bunun sebebini sordum. Cevâbında : Rüyâmda biri, 'Allah seni zâyi' etsin, ne zamâna kadar bu ilmi zâyi' edeceksin? dedi. Ben de kendisine: "Nasıl zâyi' etmek, kaybetmek? Mütemâdiyen okuyup ezberlemekteyim." diye cevâp verdiğimde, adam : "İlmi korumak, onunla amel etmektir." deyince ben de okumayı bıraktım ve amel'e başladım, diye cevâb verdi.»

İbn Mes'ûd (R.A.) «İlim, çok şeyler bilip rivâyet etmek değil, Allah'tan korkmaktır.» demiştir. Hasan - ı Basrî (R.A.): «İstediğiniz kadar okuyun, Allah'a yemin ederim ki, amel etmedikçe size ecir yoktur. Ahmakların gâyeleri rivâyet, âlimlerin gâyeleri ise dirâyettir. Yâni bildiklerine riâyet etmektir.» buyurmuştur.

Mâlik (R.A.) : «Niyyet sâhîh olursa, ilmi öğrenmek de güzel, yaymak da güzeldir. Fakat sen günlük yaşayışında sana lâzım olanlara bak ve onlar üzerine hiç bir şeyi tercih etme» buyurmuştur.

İbn Mes'ûd (R.A.): «Kur'ân, kendisiyle amel olupmak için nâzil olduğu hâlde siz onun okunmasını amel saydınız. Şeytan takım insânlar gelecek ki, onu süngü gibi dosdoğru çıkaracaklar.»

harflerin mahreçlerine son derece riâyet edecekler, güzel okuyacaklar; fakat onlar sizden hayırlı değildir.» buyurmuştur.

Bildiği ile amel etmeyen âlim (kullanmadığı hâlde) derdine derman olacak ilâçların adlarını sayan hastaya, veyahûd bulamadığı hâlde tatlı yemekleri sayıp duran aç kimseye benzer. Bu gibiler için Allahu Teâîâ:

« وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ »

«Vasıflandırdığınız şeylerden dolayı sizin için veyl vardır.» buyurmuştur. Haberde geldi ki :

« مِمَّا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي زَلَّةٌ عَالِمٌ وَجِدَالٌ مُنَافِقٌ فِي الْقُرْآنِ »

«Ümmetimin için korktuğum şeylerden biri, âlimin hatâsı ve mü-nâfiğin Kur'ân üzerinde mücâdelesidir.» (145)

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden biri de dedikodusu, mücâdelesi çok, faydası az olan ilimlerden kaçınıp, tâati teşvik eden ve âhi-rette kârı olan ilimleri öğrenmektir. Ameli teşvik eden ilimlerden yüz çevirip, mücâdele ilimleriyle uğraşan, dar vakitte mütehassis tabîbi bulan hastanın, kendi hastalığını bırakıp da tabâbetin inceliklerinden ve ilâçların hassalarından bâzı şeyler sormakla tabîbi meşgûl etmesine benzer. Bu ise sırf ahmaklıktır. Rivâyet olundu ki:

«Resûlu'llâh'a biri gelerek: «Ey Allah'ın Resûlü, bana garîb ilimlerden öğret.» dedi. Peygamber Efendimiz de:

- İlm'in esâsından ne biliyorsun? Diye sordu. Adamcağız:
- İlm'in esâsı nedir? Diye sorunca, Peygamber Efendimiz:
- Allahu Teâlâ'yı biliyor musun? Diye sordu. Adam:
- Biliyorum, dedi. Resûlu'llâh:
- O hâlde Allah'a karşı ne kulluk ettin? Adam :
- Eh, Allah'ın dilediğini, dedi. Resûlu'llâh:
- Ölümü bildin mi? Adam:
- Bildim, Resûlu'llâh:
- Ölüm için ne hazırladın? Adam:
- Eh Allah ne diledi ise. Resûlu'llâh:

(145) Taberânî, Ebû'd - Derdâ'dan.

— O hâlde git bunları takviye et de ondan sonra gel; ben de sana ilmin garîb kısımlarını öğreteyim, buyurdu.» (146)

Âlimin öğrendiği şeyler, Şakîk-i Belhî'nin tilmizi Hâtem el-Asamm'dan rivâyet edilen cinsden olmalıdır. Şakîk, Hâtem'e sordu:

— Kaç senedir benim yanımdasın? Hâtem:

— Otuz üç senedir. Şakîk:

— Bu müddet zarfında benden ne öğrendin? Hâtem:

— Sekiz mes'ele öğrendim. Şakîk:

— İnnâ li'llâhi ve innâ ileyhi râci'ün! Ömrüm seninle geçtiği hâlde benden ancak sekiz mes'ele mi öğrenebildin? Hâtem:

— Evet hocam, ben yalan konuşmayı sevmem, ancak sekiz şey öğrenebildim. Şakîk:

— Bu öğrendiğin sekiz şey nedir? Söyle dinleyelim. Hâtem:

1 — Baktım ki, herkesin ayrı ayrı bir dostu var. Fakat bütün dostlar, nihâyet mezar başından geri döndüğü için ben, hiç birine güvenmedim, ancak mezarımda da bana arkadaş olacak iyi amelleri kendime dost seçtim. Şakîk:

— Çok güzel. İkincisini söyle bakalım. Hâtem:

2 — Allahu Teâlâ'nın:

«وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَيَنَّ
الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ»

«Allah'ın azametinden korkup nefsini, arzû ve isteklerinden alıkoynanın varacağı yer Cennettir.» (79 - Nâzi'at: 40, 41)

meâlindeki âyet-i kerîmesini düşündüm, hak olduğunu bildim ve nefsimin behîmî arzûlarını yenmeğe çalıştım ve bu sûretle Allahu Teâlâ'ya itâate devâm ettim.

3 — Baktım ki, herkes elindeki kıymetli sermâyesini koruyor, kasalarda saklıyor, kaybolmaması için her çâreye baş vuruyor. Halbuki Allahu Teâlâ'nın:

«مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ»

«Sizin elinizde olan her şey tükenecek, ancak Allah katında olan bâkidir.»

âyet-i celîlesini düşündüm ve ben de kaybolmaması için kıymetli kabûl ettiğim bütün varlığımı Allah'a emânet ettim; O'nun rızası uğrunda harcadım.

4 — Baktım ki, insânların her biri mâl, haseb, şeref ve neseb aramaktadır. Anladım ki bunlar bir şey değil. Allahu Teâlâ'nın:

«إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ»

«Allah katında en keremliniz, en çok muttaki olanınızdır.» (49 - Hucûrât : 13)

âyet-i celîlesine baktım da, Allah katında kerim olmak için malı, mansabı değil, takvâyı seçtim.

5 — Baktım ki, insânlar mütemâdiyen birbirine saldırıyor, yekdiğerini tel'in edip duruyorlar. Sebebini, hased denilen çekememezlikte buldum; sonra Allahu Teâlâ'nın:

«نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا»

«Biz, onların dünyâ hayâtındaki geçimlerini taksim ettik.»

âyet-i celîlesini düşündüm ve anladım ki bu taksîmât, Allahu Teâlâ'nın taksimidir, bunda kimsenin te'siri yoktur. Ben de Allah'ın taksimine râzı oldum, hased hastalığını attım ve kimseye düşmânlik etmedim.

6 — İnsânların birbirine düşmân olup birbirlerini öldürdüklerini gördüm. Allahu Teâlâ'nın:

«إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا»

«Asıl düşmânınız şeytandır. Onu düşmân tanıyın.»

âyet-i celîlesini düşündüm ve asıl düşmanın Şeytân olduğunu anlayınca, yalnız onu düşmân tanıdım ve başka kimseye adâvette bulunmadım.

7 — Baktım ki, insânlar şu bir lokma ekmek için helâl - harâm demeden her türlü zillate katlanıyorlar. Allahu Teâlâ'nın :

«وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا»

«Bütün yaratıkların rızkı Allah üzerinedir.» (11 - Hûd : 6) âyet-i kerîmesini düşündüm. Benim de bu cânlı varlıklardan biri olmam hasebiyle, rızkıma Allahu Teâlâ'nın kefil olduğunu anladım; isteklerime bakmadan, Allahu Teâlâ'nın bende olan hakkı ile meşgûl oldum.

8 — Baktım ki, insânlardan bir kısmı servetine, ticâretine; bir kısmı sıhhatine olmak üzere, kendileri gibi bir yaratık'a tevekkül etmekte [güvenmekte] ve ona bel bağlamaktadır. Allahu Teâlâ'nın:

«وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ»

«Allah'a tevekkül edene [güvenene] Allah yeter.» (65 - Talâk : 3) meâlindeki âyet-i celîlesini düşündüm ve ben de (fâni olan başka şeylere değil) ancak Hazret-i Allah'a tevekkül ettim ve O'na bağlandım. O da bana yeter. İşte senden öğrendiklerim bunlardır. Dedi. Bunun üzerine Şakîk :

— Hâtem, Allah seni muvaffak etsin; doğrusu ben, Tevrât, İncil, Zebûr ve Kur'ân-ı Azîmi tedkîk ettim, bütün dîni işleri ve hayır çeşitlerini şu sekiz mes'ele üzerinde devreder gördüm. Şu sekiz esâsa riâyet eden dört kitâb'ın hükmüyle amel etmiş olur. Dedi.

İlmin bu nev'iyle meşgûl olup bunu anlayanlar ancak âhîret âlimleridir. Dünyâ âlimleri ise, güçleri yettiği kadar mâl ve mansab elde etmekle meşgûl olur da, Allahu Teâlâ'nın Peygamberleri vâsıtasıyla tebliğ ettiği âhîret ilimlerini ihmâl ederler. Dahhâk b. Muzâhîm: «Ben onlara (o âhîret âlimlerine) yetiştim. Onlar birbirlerinden ancak takvâ ve verâ'ı öğrenirlerdi. Şimdiki âlimler ise kelâm mücâdelelerini öğrenmekle meşgûl olurlar.» demiştir.

Âhîret âlimlerinin âlâmetlerinden biri de, yemek, içmek, giymek, ev ve ev düzeninde isrâf'a varmamak, hepsinde iktisâda riâyet ederek eskilere benzemek ve hepsinde aza kanâat etmektir. Bütün bunlarda iktisâda riâyet ettikçe Allahu Teâlâ'ya yakınlığı artar ve âhîret âlimleri arasında mevki'i yükselir.

Hâtem el - Asamm'ın ashâbından olan Ebû Abdî'l-lah el - Havvâs'dan rivâyet edilen şu hikâye buna şehâdet etmektedir.

Ebû Abdî'llah el - Havvâs diyor ki: «Aramızda Hâtem olduğu hâlde sırtlarında yalnız yün cübbeleri bulunan azıksız, dağarcıksız 320 kişi ile hacca gitmek üzere yola çıktık ve Rey şehrine uğradık. Burada misâfirperver, fakirleri sever, tüccârdan bir zâta misâfir kaldık. Bizi ağırladı. Sabâh olunca Hâtem'e :

— Burada hasta bir fakih var, onu ziyârete gideceğim, arzû ederseniz siz de teşrif edebilirsiniz, dedi. Hâtem :

— Hastayı ziyâret sevâb, fakihin yüzüne bakmak ise ibâdettir, siz kabûl ettikten sonra ben de gelirim, dedi. Hasta olan zât da Rey Kadısı Muhammed b. Mukatil idi. Evin önüne geldiğimizde baktık ki, mükemmel bir konak. Bunu gören Hâtem hayret ederek: «Âlim bir zâta mütevazi' bir ev kifâyet ederdi.» diye kendi kendine söylendi. İçeri alındılar. Mefrûşâtla süslenmiş geniş bir sofayı gören Hâtem'in hayreti biraz daha arttı. Nihâyet yatak odasına kabûl edildiklerinde, Hâtem baktı ki hasta, yumuşak bir döşek üzerinde yatıyor, başı ucunda hizmetçisi elinde yelpazeyi sallıyor. Tâcir, hastanın başı ucunda oturdu, hâl ve hâtırını sordu. Hâtem ise ayakta bekliyordu. Hasta kendisine oturmasını işâret etti. Hâtem kabûl etmedi. «O hâlde bir isteğiniz mi var?» diye hasta kendisinden sorunca, Hâtem :

— Evet sizden bir suâlim var, dedi. Hasta:

— Sor bakalım, deyince, Hâtem :

— Yatak içinde otur, ondan sonra soracağım, dedi. Hasta da oturdu. Hâtem :

— Kimden okudun? diye hastaya sordu. Hasta:

— Büyük âlimlerden, onlar da Resûlu'llâh'ın ashâbı'ndan.

— Onlar kimden aldı?

— Resûlu'llâh'dan.

— Ya Resûlu'llâh kimden aldı?

— O da Cibrâil'den, O da Hazret-i Allah'dan, dedi. Hâtem :

— Cibrâil aleyhi's-selâm vâsıtasiyle, Allahu Teâlâ'dan Peygamber'e ondan ashâbına, âlimlere ve onlardan da sana gelen ilimlerde evi daha büyük ve içerisi daha süslü evi olanın Allah katındaki kıymeti daha üstündür diye bir şey duydun mu? Diye sordu. Hasta:

— Hayır, dedi. Hâtem :

— Ya, nasıl öğrendin? Hasta :

— Dünyâ'dan yüz çevirip âhiret'e teveccüh eden, yoksullara yardım edip âhireti için hazırlanan kimsenin, Allah katında mevkî'inin daha üstün olduğunu öğrendim. Hâtem :

— O hâlde sen kime uydun? Peygambere (S.A.V.), Ashâbı'na (R.A.), ve sâlihler mi, yoksa Fıra'n'a ve tuğla-kireç ile ilk inşaatı yapan Nemrûd'a mı? Ey fenâ âlimler! İşte dünyâ düşkünü câhiller sizin gibileri görür de «Âlimler böyle olunca biz niçin daha ileri gitmeyelim, derler» dedi ve Mukatil'in hastalığına hastalık katacak huzûrundan çıktı. Rey halkı Mukatil ile Hâtem arasında geçen bu mâcerayı duyup Hâtem'e: «Kazvin'deki Tanâfisi'lerin bundan da daha muhteşem yaşayışları vardır» dediler. Hâtem de Kazvin'e müteveccihen yola çıktı. (Kadı Muhammed Ahdebet-Tanâfisi'nin) huzûruna girdi. Kadı'ya:

— Ben acemi bir kimseyim, Allah sana rahmet etsin, nasıl abdest alacağımı bana öğretir misin? Dedi. Kadı memnûniyetle kabûl ederek hizmetçisine su getirtti ve a'zâsını üçer kerre yıkamak sûretiyle abdestini aldı ve:

— İşte böyle abdest alırsın, dedi. Hâtem:

— Dur, müsâade et, gözünün önünde ben de bir abdest alayım, deyince Tanâfisi kalktı. Hâtem, abdest almak için oturdu. Hâtem, abdest a'zâlarını üçer kerre yıkayacak yerde dört kerre yıkadı. Bunu gören Tanâfisi:

— İsrâf ettin, dedi. Hâtem:

— Niçin? Diye sorunca, Kadı:

— Üç kerre yıkayacak yerde dört kerre yıkadın, dedi.

Hâtem:

— Sübhâna'llah, şaşılacak şey, sen bütün bu tantana ve debdebenle isrâf etmiyorsun da ben bir fazla su dökmekle mi isrâf ettim, deyince, Tanâfisi, Hâtem'in maksadını anladı ve (teessüründen) kırk gün evinde kapandı kaldı.

Hâtem, Bağdâd'a geldiği zamân halk başına toplandı ve kendisine:

— Ya Ebâ Abdi'r-Rahmân, sen lisânı pelték bir Acem olduğun hâlde nasıl olur da seninle her konuşanı ilzâm edersin, dediler. Hâtem:

— Evet, bende üç haslet var, bunlar sâyesinde hasımlarıma üstün gelirim: Hasımın doğruyu bulunca sevinirim, hatâya düşünce mahcûb olurum, hasımımı techilden çekinirim, dedi. Ahmed b. Hanbel bunu duyunca: «Bu, akıllı bir insâna benziyor, ziyâretine gidelim.» dedi. Vaktâklı yanına girdiler, Ahmed b. Hanbel:

— Yâ Ebâ Abdir'-Rahmân, Dünyâdan nasıl selâmet bulabiliriz? Diye sordu.

Hâtem:

— Şu dört haslete sâhib olmadan dünyâda huzûr ve selâmet bulamazsın: «İnsânların kusûrlarını bağışlarsın, onlara karşı kusûr et-

mezsın, elinden gelen ikrâmı onlara yaparsın, onlardan bir şey bek-
lemezsın. İşte ancak böylelikle selâmeti bulursun.» Dedi. Sonra yoluna
devâm ederek Medîneye gitti. Medîne halkı kendisini karşıladı. H â t e m Medinelilere :

— Burası hangi şehirdir? Diye sorunca, Medineliler :

— Burası Resûlu'llah'ın bulunduğu Medîne şehridir, dediler.

H â t e m :

— Resûlu'llah'ın köşkünü bana gösterir misiniz, orada teberrü-
ken namâz kılmak istiyorum, dedi. Medineliler :

— Resûlu'llah'ın köşkü yoktu, O'nun sâde zemîn kat bir meskeni
vardı, dediler. H â t e m :

— O hâlde Ashâbının köşklerini bana gösterin, dedi. Medineliler :

— Onların da evleri zemin katlardan ibârettir, köşkleri yok, de-
diler. H â t e m :

— O hâlde burası Resûlu'llah'ın değil, Fir'avn'ın şehridir dese-
nize, deyince, (Canları sıkılan Medineliler) H â t e m'i Vâli'nin
huzûruna çıkardılar ve Vâli'ye : «Bu Acem Medîneye Fir'avn'ın şehri»
diyor, diye şikâyet ettiler. Vâli bunun sebebini sorunca, H â t e m :

— Acele etme; ben garîb bir Acem'im. Bu şehre girince «burası
kimin şehridir» diye sordum, onlar da : «Resulullah'ın Medîne'si» oldu-
ğunu haber verince, ben de : Resûlu'llah'ın köşkünü sordum, dedi ve
bütün konuştuklarını anlattıktan sonra Allahu Teâlâ'nın :

«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ»

«Şüphesiz, Resûlu'llah'ta sizin için güzel örnekler var.» (33 - Ahzâb:
21)

Âyetini okudu ve : «Siz kimi örnek aldınız? Resûlu'llah'ı mı? Yoksa
ilk tuğla kireç inşâatı yapanlardan Fir'avn'ı mı?» diyerek onları
ilzâm etti. Onlar da H â t e m'i serbest bıraktılar.»

İşte H â t e m'in (R.A.) hikâyesi bu. İleride sırası geldikçe se-
lefin ahlâkı ve mütevâzi' hâlleriyle (isrâf'a varan) süs ve ziyneti
terk ettiklerine dâir tafsîlât verilecektir.

ŞÜBHELİ ŞEYLERE DÜŞMEK KORKUSU İLE MÜBÂHDAN ÇEKİNMEK

Doğrusu şu ki: Mübâh ile süslenmek yasak değildir; fakat onunla
fazla meşgûl olmak, onu tabiat hâline getirir ve bir daha ayrılması
güç olur. Halbuki süsü, ziyneti devâm ettirmek, günâhı irtikâb ettiren

müdâhene'yi, insânların oturup kalkmalarındaki âdetlerine riâyeti, onları taklîd ve benzerî hatâlı şeylere baş vurmağı gerektirir. En doğrusu bu gibi hatâlı şeylere baş vurmağı gerektiren süslerden çekinmektir. Çünkü dünyâlığa böyle dalıp da süs ve ziynetiyle uğraşanlar elbette kendilerini dünyânın pençesine kaptırmış olur. Eğer Dünyâ'ya dalmakla berâber ondan kurtuluş mümkün olsaydı, Resûlu'llah buna daha lâıyk olacağından terk-i dünyâ'da mübâlâğa etmezdi. Hattâ sırtındaki damgalı işlemeli (mutarraz) elbiseyi, hutbe okurken (kendini meşgûl eden) parmağındaki altun yüzüğü çıkarıp atmıştır. Daha bir çokları var ki bunlar da sırası geldikçe anlatılacaktır.

HAKİKİ ÂLİMLERİN İNSÂFI

Rivâyet olundu ki: Y a h y â b. Y e z î d e n - N e v f e l l i, M â l i k b. E n e s ' e (R.A.) şöyle bir mektûb yazdı: «Rahmân ve Rahîm olan Allah adıyla başlar, ilk ve son gelenlerin efendisi Muhammed'e salât u selâm ederim. Y a h y â b. Y e z î d b. A b d i ' l - M e l i k ' d e n , M â l i k b. E n e s ' e . A m m â b a ' d u : Öğrendim ki, insânlar her taraftan sana gelip sözünü kabûl ve seni imâm tanıdıkları hâlde, sen ince kumaşlar giyer, yufka ekmekleri yer, yumuşak döşekler üzerinde oturur, kapına da bekçi diker ve müsâadesiz yanına kimse almazsın. Ya M â l i k , Allah'tan kork, tevâzû göster. Bu mektûbu sana nasîhat olsun diye yazıyorum. Allahu Teâlâ'dan başka kimse bunu bilmez. Sana selâm.»

M â l i k ' i n c e v â b i m e k t û b u :

«Rahmân ve Rahîm olan Allah adıyla başlar, Hazret-i Muhammed, âl ve ashâb'ına salât u selâm ederim. M â l i k b. E n e s ' d e n Y a h y â b. Y e z î d ' e . A m m â b a ' d u : M e k t û b u n u a l d ı m , b u n u Allahu Teâlâ'ya karşı edebli olmak için şefkatle yazılmış bir nasîhat mektûbu olarak kabûl ettim. Allah takvânızı arttırsın, verdiğiniz bu hayır öğüd ile sizi mükâfatlandırınsın. Rızâsına ulaşmak için Allah'tan tevfiik dilerim. Zîra kuvvet ve kudret ancak yüce Allah'ındır. Mektûbunda yazdığın gibi yufka yiyor, ince glyiyor, yumuşak minderde oturuyor ve kapımda nöbetçi tutuyorum; hepsinden Allahu Teâlâ'ya tevbe ederim. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de :

« قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ »

«Söyle, Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti ve rızkın temizlerini kim harâm edebilir?»

buyuruyor. (Böylece, bunların mübah olduğuna işaret etmek istedikten sonra) bu, böyle olmakla berâber ben iyi bilirim ki bunların hepsini terk etmek, içlerine girmekten daha iyidir. Mektûb'dan bizi unutmama, biz de sizi unutmayız, sana selâm.»

İşte İ m â m M â l i k'in insâfı... Bütün bunların mübâh olmasıyle fetvâ verdikten sonra hepsini terk etmenin hayırlı olduğunu söyledi ki, ikisinde de haklıdır. Taklîd ve ikiyüzlülük yapıp çerçevesini aşmayacak ve mekrûhlara taşmıyacak şekilde mübâh'ın sınırlarını bilmeğe gücü yeteni ve imâmlık mevki'ine yükselen M â l i k gibi bir zâtın bu öğütleri kabûldeki semâhatini düşünün... Halbuki başkalarının, mübâh'ı ayırmağa da gücü yetmez. O hâlde mübâh'dan istifâdeye meyl etmek büyük bir tehlike ve mübâh'a dalmak, havf ve haşyetten uzaklaşmaktır. Halbuki âlimlerin hassesi haşyet, haşyetin husûsiyeti de tehlike'den sakınmaktır.

SULTÂNLAR İLE DÜŞÜP KALKMAKTAN KAÇINMAK

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, pâdişahlardan uzaklaşmaktır. Ayrı kalmağa imkân bulduğu müddetçe onlara yaklaşmamalıdır. Hattâ yaklaşırlar bile âlimin, onlardan uzaklaşması lâzımdır. Zîra Dünyâ, tatlı bir yeşilliktir, yuları sultânların elindedir. Sultânlar, zâlim oldukları hâlde, onlarla buluşan âlimler, sultânların gönüllerini hoş etmek ve rızâlarını kazanmak külfetine katlanmak zorundadırlar. Halbuki dindâr kimselere gerekli olan, onların zulûmlerini kabûl etmemek, zulûmlerini açıklamakla onları zulûmden vaz geçirmek için tazyîk etmek ve bu nevi ef'âl ve davranışlarını kötülemektir. Onlarla düşüp kalkan, ya Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği ni'meti küçümseyerek onların süs ve ziynetlerine meyleder veyâ zulûmlerini reddetmeyip sükûtu kabûl ederek ikiyüzlü olur. Yâhut onların ef'âl ve ahvâlini öğecek ve gönüllerini hoş edecek uydurma sözler arar ki buna, bühtân ve iftirâ denir. Yâhut da dünyâlıklarından faydalanmak ister. Bu da sırf harâm'dır. Helâl ve harâm bahsinde, câizeler, hediye ve ücretler gibi, sultânlardan alınması câiz olanlar anlatılacaktır. Hülâsa: Sultânlarla düşüp kalkmak, fenâlık kapısını açmak demektir. Halbuki âhiret âlimlerinin yolu ihtiyâtı tercihtir.

Peygamber Efendimiz :

« مَنْ بَدَأَ جَفَاً وَمَنْ أَتْبَعَ الصَّيْدَ غَفَلَ ، وَمَنْ أَتَى
السُّلْطَانَ افْتَتَنَ »

«Çölde yaşayan kaba ve haşın olur; av ardına düşen şaşar; Sultân kapısına giden fitneye düşer.» (147)

buyurmuştur. Diğer bir hadis'de de :

«سَيَكُونُ عَلَيْكُمْ أُمَرَاءُ تَعْرِفُونَ مِنْهُمْ وَتُنْكِرُونَ، فَمَنْ أَنْكَرَ
فَقَدْ بَرِيَ، وَمَنْ كَرِهَ فَقَدْ سَلِمَ، وَلَكِنْ مَنْ رَضِيَ وَتَابَعَ
أَبْعَدَهُ اللَّهُ تَعَالَى»

«İlleride bir takım âmirler başınıza gelecektir ki, bâzı emirlerini kabûl edecek bâzılarını inkâr edeceksiniz. İnkâr edenler berâet edecek, sevmiyenler selâmete erecek; fakat kabûl edip onlara uyanları Allah rahmetinden mahrûm kılacaktır.» (148)

S ü f y â n - ı S e v r i : «Cehennem'de bir dere var, orada yalnız, melikleri ziyâret eden okuyucular bulunacaktır.» dedi. H u z e y f e : «Fitne yerlerinden sakının.» deyince «Neresidir?» sorusuna cevâben «Ümerâ kapıları» demiş ve «Sizden biriniz onların yanına girer, söylediği yalanı tasdik eder ve onda olmayan şeyleri onun hakkında söyler.» demiştir. Enes (R.A.)'in rivâyet ettiğine göre Peygamber Efendimiz : «Sultânlar arasına girmedikçe, âlimler, Allahu Teâlâ'nın kulları üzerine Peygamberlerin emînleridir. Sultânlar meclisine girdiklerinde Peygamberlere karşı hıyânet ederler. Onlardan sakının ve onlara yanaşmayın.» buyurmuştur.

A' m e ş'e «Çok talebe okutmakla ilmi ihyâ ettin.» dediklerinde. «Acele etmeyin, çünkü talebenin üçte biri tâm âlim olmadan ölür, diğer üçte biri de sultân kapılarına hücum eder ki onlar, insânların fenâlarındandır. Geride kalan üçte birinin de pek azı kendini kurtarabilir.» demiştir. Bunun için S a ' d b. M ü s e y y e b (R.A.) : «Pâdişah kapüsünde akşâmlayan âlimden sakının. Çünkü o, hayduttur.» buyurmuştur. E v z â ' i «Allahu Teâlâ'nın çok buğz ettiği, âmil'i [vâliyi] ziyâret eden âlimdir» buyurmuştur. Peygamber Efendimiz de :

(147) Ebû Dâvûd ve Tirmizî, İbn Abbas'dan.

(148) Müslim, Ümmü Seleme'den.

« شَرَّارُ الْعُلَمَاءِ الَّذِينَ يَأْتُونَ الْأَمْرَاءَ ، وَخِيَارُ الْأَمْرَاءِ الَّذِينَ يَأْتُونَ الْعُلَمَاءَ »

«Âlimlerin fenâsı, emirler'in ayağına gidenler, emirler'in iyisi, âlimleri ziyâret edenlerdir.» buyurmuştur.

M e k h û l - i D i m e ş k i (R.A.) : «Kur'ân okuyup dinde fakih olduktan sonra, bir şey alırım ümidiyle pâdişahlar sohbetine gidip onlara yaltaklık edenler, attıkları adımlar kadar Cehennem deryâsının derinliklerine dalmış olurlar.» demiştir.

S e m n û n : «Meclisinden arandığı zamân: «Pâdişah'ın yanındadır.» diye cevâb verilmiş olması kadar, âlim için çırkın bir şey olmaz.» dedikten sonra: «Dünyâ'yı seven âlimi gördüğünüz zamân, dîniniz nâmına onu suçlandırın denildiğini işittim» demiştir. «Ben bunu kendimde tecrübe ettim. Sizin de bildiğiniz gibi kendisine karşı dâimâ şiddet gösterdiğim ve arzûlarım muhâlefet ettiğim hâlde her ne zamân Sultân'ın yanına gitdimse kendimde ona karşı bir temâyül duydum ve değil yemeğini, bir yudum suyunu dahi içmediğim hâlde: "Keşke yanına gitmeseydim" dedim.» Sonra devâm ederek «Şimdiki âlimler, İsrâîl oğullarındaki âlimlerden fenâdır. Sultânlara, arzûlarına muvâfık fetvâlar verirler. Eğer (böyle yapmayıp) Sultânlar'ın görünüşte aleyhlerine, fakat hakikatte azâbdan kurtulmalarına medâr olan fetvâları vereydiler, Sultânlar onlara kızar ve huzûrlarına kabûl etmezlerdi. Fakat Rabblerinin katında kurtuluş vesilesi olurdu.» demiştir.

H a s a n - ı B a s r î : «Sizden evvel, Resûlu'llah'ın sohbetinde bulunmuş ilk müslümânlardan bir zât vardı. (Abdullah b. Mübârek diyor ki: Hasan-ı Basrî'nin kasedettiği zât Cennet ile müjdelenmiş Sa'd b. Ebî Vakkas'dır.) Bu zât rüesâyâ yaklaşmaz ve onlardan dâima kaçardı. Oğulları kendisine :

— İlk müslümân ve üstün sahâbelik bakımından seviyyenizde olmayanlar rüesânın sohbetine gidiyor da sen niye gitmiyorsun? Deyince, oğullarına :

— İnsânların sardıkları (leş'e) benim de konmamı mı istiyorsunuz? Vallahi gücüm yeterse onlara hiç karışmam. Dedi. Oğulları :

— İşte biz de böyle yoksulluk içinde kıvranırız, dediler. Sa'd :

— Oğullarım, yağlı ve şişman bir münâfık olarak ölmektense, zayıf bir mü'min olarak ölmek, benim için daha makbûldür, cevâbını verdi. Hasan-ı Basrî devâm ederek dedi ki : «Vallahi oğul-

larına galebe çaldı. Çünkü iyi biliyordu ki, toprak, eti, yağı yer fakat imânı yiyemez.» Burada, Sultânların, sohbetine devâm edenlerin elbette nifaktan kendilerini kurtaramıyacağına işâret vardır. Nifak ise imân'ın zıddıdır.

Ebû - Zer, Seleme'ye : «Ya S e l e m e, Sultân kapılarında sürünme, çünkü onların dinine olan zararı maddî menfaatlerinden fazladır. Pâdişahlar meclisine katılmak, âlimler için büyük fitne ve Şeytan'ın âlimler aleyhine açtığı korkunç bir yoldur. Bilhâssa güzel ifâdeye sâhip, sözünde halâvet olanlar için çok tehlikelidir. Çünkü «onların arasına girer ve va'z edersen, onları zulümden alıkoyar ve İslâm şîârını onlarda yerleştirirsin» diye Şeytan seni dâimâ teşvik eder durur. Böylece onların yanına girmegi dinî bir vazife bilirsin. Sonra yanlarına girdin mi başlar kendi ilmini ortaya koymağa ve yaltaklık ederek pâdişahları öğmekte mübâlâğa etmeğe. İşte dinî yıkmak buradadır» dedi.

Denildi ki : «Âlimler, bildikleri zamân amel ederler, Allah için meşgûl olurlar, Allah için meşgûl olunca insânî vasıflardan ayrılır, melekî hasletlere bürünürler. Bu dereceye yükselenler sevilir ve aranır, arandıklarında da kaçarlar.»

Ö m e r b. A b d i ' l - A z i z (R.A.), H a s a n - ı B a s r i 'ye yazdığı mektûbta: «Bundan sonra Allahu Teâlâ'nın emirlerine sarılmakta bana yardımcı olabilecek kimseleri bana bildir.» dedi. H a s a n - ı B a s r i : «Din adamları sana gelmez, Dünyâ adamlarını da sen istemezsin. Sen kendine arkadaş olmak için şerefli insânları ara, çünkü onlar şereflerini hıyânet pisliğiyle lekelemek istemezler.» diye cevâp verdi.

Bu konuşulan, zamânın en iyi devlet reisi ve en zâhid bir adamı olan Ömer b. Abdî'l-Aziz gibi bir zât hakkındadır. Din adamlarının bundan da kaçınması şart olduğuna göre, başka pâdişahları arayıp onların aralarına girmek nasıl doğru olur? Halbuki H a s a n - ı B a s r i, S e v r i, İ b n M ü b â r e k, F u d a y l, İ b r â h i m b. E d h e m, Y ū s u f b. E s b a t gibi eski büyük ve kâmil âlimler, Mekke, Şâm ve diğer memleket âlimlerini dünyâ'ya meylettiklerinden veyâ pâdişahlar arasına girdiklerinden dolayı zemmederlerdi.

FETVÂDAN KAÇINMAK

Âhiret âlimlerinde aranan diğer husûsiyetlerden biri de, soruldukta fetvâ vermekte acele etmemek, ağır almak ve kurtuluş yolunu aramak için çekingen davranmaktır. Eğer sorulan suâli, Kur'ân veyâ Hadis'in sarahatından, icmâ' veyâ açık kıyâs'dan biliyorsa cevâ-

bını verir, yok eğer şübhe ettiği bir şeyden sorulmuşsa : «Bilmem» der. Eğer kendi ictihâd ve tahmini ile zannettiği bir şeyden soruluyorsa ihtiyâtî tedbir olarak, var ise daha iyi bilene havâle eder. Akıllılık, bu anlattığımızdır. Çünkü ictihâd tehlikesini yüklenmek büyük iştir. Haber'de şöyle gelmiştir :

«الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ : كِتَابٌ نَاطِقٌ ، وَسُنَّةٌ قَائِمَةٌ ، وَلَا أَذْرَى»

«İlim üçtür : Konuşan kitâb, yerleşen sünnet, üçüncüsü de bilmem demektir.» (149)

Ş a ' b î diyor ki : «Bilmem demek, ilmin yarısıdır. Bilmediğinde Allah için sükût edenin alacağı mükâfat, konuşandan az değildir. Zira nefsinde en ağır gelen cehâleti kabûl etmektir.» Sahâbenin (R.A.) ve ilk âlimlerin davranışı böyle idi. A b d u l l a h b. Ö m e r'den fetvâ istendiği zamân : «İnsânların işlerini boynuna alan, şu emir'e git de bu mes'eleyi onun boynuna geçir.» derdi. İ b n M e s ' û d (R.A.) : «İnsânların her suâlini cevâplandıran, ahmaktır.» derdi. Yine İ b n M e s ' û d (R.A.) : «Âlimin kalkanı [korunma silâhı] «bilmem» dir. Eğer kalkanı kullanmakta hatâ ederse, hasmının silâhına hedef olur» demiştir. İ b r â h î m b. E d h e m diyor ki :

«Şeytan'ın en çok gücüne giden şey, âlim'in bâzı mes'elelerde konuşup bâzılarında sükût etmesidir. Şeytân der ki : «Şuna bakın, bunun bu sükûtu yok mu, konuşmasından benim için, çok daha fenâdır.»

Bâzıları abdâl denilen zümreyi şöyle anlatır : Yemeleri çok şiddetli ihtiyâç ânında, uyumaları yine şiddetli galebe ânında, konuşmaları ise zarûret hâlindeydi. Yâni iyice acıkmadan yemez, uykuları gelmeden uyumaz, mecbûriyet olmadıkça konuşmaz, ve sorulmadan cevâb vermezler. Sorulduktâ başka cevâb verecek varsa sükût ederler, o da yoksa o zamân cevâb verirler. Sorulmadan söze başlamayı, sözde, gizli şehvet sayarlardı.

H a z r e t - i A l i ile A b d u l l a h (b. A b b a s) (R.A.), insânlara sözlerini dinleten birine rastladılar. (Biraz dinledikten sonra) «Bu adam, diliyle kendini tanıtmak istiyor.» dediler. Bâzıları da : «Hakikî âlime bir mes'ele sorulduktâ (cevâbın çetinliğini düşünerek) dişi (yeni çekilen) adamın vaziyetini alır.» demişlerdir. İ b n Ö m e r (R.A.) (leh'te fetvâ isteyenlere) «Üzerimizden geçip cehen-nem'e gitmek için bizi köprü yapmak mı istiyorsunuz?» derdi. E b û H a f s - ı N î s â b û r î : Hakikî âlim, suâli cevâplandırırken, kı-

yâmette “bu cevâbı nereden buldun” diye sorulacağından korkan zât tır.» demiştir. İbrâhîm-i Teymî kendisine bir mes’ele sorulduğu zamân ağlar ve : «Başkasını bulamadınız da bana mı muhtâç oldunuz?» derdi. Ebû'l-Âliye, er-Riyâhî, İbrâhîm b. Edhem ve Süfyân-ı Sevrî, ancak iki-üç kişi veyâ sayıları bunu geçmeyen kimselerle konuşurlar ve cemâat çoğalınca dağılırlardı. Bizzât Peygamberimiz bile : «Bilmem» demiştir.

«مَا أَذْرِي أَغْزِيرُ نَبِيٍّ أَمْ لَا، وَمَا أَذْرِي أَتَّبِعُ مَلْعُونٌ أَمْ لَا، وَمَا

أَذْرِي ذُو الْقَرْنَيْنِ نَبِيٍّ أَمْ لَا وَلِمَ اسْتَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ خَيْرِ الْبِقَاعِ فِي الْأَرْضِ وَشَرِّهَا، قَالَ : لَا أَذْرِي، حَتَّى نَزَلَ عَلَيْهِ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَسَأَلَهُ فَقَالَ : لَا أَذْرِي، إِلَى أَنْ أَعْلَمَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنَّ خَيْرَ الْبِقَاعِ الْمَسَاجِدُ، وَشَرُّهَا الْأَسْوَاقُ»

«Uzeyr'in Peygamber olup olmadığını bilemiyorum, Tübbe'nin mel'un olup olmadığını bilemiyorum, Zû'l-Karneyn'in Peygamber olup olmadığını bilemiyorum, buyurdu. Yine bunun gibi : «Oturulacak yerlerin en iyisi ve en fenâsı nerelerdir?» diye sorulduktâ : «Cebrâîl gelinceye kadar Lâedri [bilmem]» diye buyurdu. Cebrâîl'e sorunca : o da : Lâedri [bilmem] dedi. Tâ ki Allahu Teâlâ : “Durulacak yerlerin en iyisi câmiler, en fenâsı sokaklar” olduğunu bildirinceye kadar.» (150)

İ b n Ö m e r (R.A.) on mes'eleden sorulsa dokuz'una sükût eder de ancak birine cevâb verirdi. İ b n A b b â s dokuzuna cevâb verir yalnız birinde sükût ederdi. (Hatâyâ düşmemek için) fakihlerin : «Bilmem» dedikleri, «Bilirim» dediklerinden çok fazla idi Süfyân-ı Sevrî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Fudayl b. İyâz, Bîşr b. Hâris bunlardandır. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ diyor ki : «Bu mescid'de (Medîne mescidi) Resûl-i Ekrem'in Ashâbından 120 tânesine yetiştim. Hepsî de kendilerine bir mes'ele sorulduktâ veyâ bir fetvâ istendikte, bunu başkalarına havâle eder ve cevâb vermek istemezdi. Hattâ birine bir şey sorulduktâ, onu diğerine

havâle eder. havâleden havâleye tekrâr kendine gelirdi, kimse cevâb vermek istemezdi.»

Rivâyet olundu ki, Ashâb-ı Suffa'dan (151) birine pişmiş koyun kellesi hediye edildi. Son derece darda olduğu hâlde onu yine aç olan diğer arkadaşına, o da diğerine, derken dönüp dolaşıp en evvel verilene geldi. Çünkü en aç o, idi. (Sahâvetin bu derecesine «İsâr» denir. Yâni kendisi muhtâç iken, daha muhtâç olanı tercih etmek demektir.)

Bir de şimdiki âlimlere bak da, işlerin nasıl tamâmen tersine döndüğünü gör. Çünkü şimdi kaçınılması gereken aranıyor, aranması gerekenden kaçınılıyor. Fetvâ vermekten kaçınmanın güzelliğine Peygamber Efendimize müsned olarak bâzı kimselerden rivâyet edilen şu hadis şehâdet etmektedir: «İnsânlara ancak üç kimse fetvâ verir: Emir, me'mûr [fetvâ vermekle vazifelendirilen kimseler], mütekellef [bunların hâricinde kalan kıssacılar.]» Diğer bâzıları, diyorlar ki: Sahâbe-i kirâm dört şeyden kaçınırlardı:

- 1 — İmâmlıktan.
- 2 — Vasilikten.
- 3 — Emânetçilikten.
- 4 — Fetvâ vermekten.

Diğer bâzıları «Sahâbelerden fetvâ vermekte acele edenler, ilimleri az olanlar, fetvâ'dan en çok kaçınanlar, ilimleri en çok olup şüphe'den kaçınanlar idi» diye rivâyet etmişlerdir.

Sahâbe-i kirâm ve Tâbl'in beş şey ile uğraşırlardı: Kur'ân okumak, câmi' ve cemâate gitmek, mescidleri imâret, Allahu Teâlâ'yı zikir, ma'rûfu emir, münkeri nehy. Bu da Peygamberimizin şu hadisine dayanır:

«كُلُّ كَلَامِ ابْنِ آدَمَ عَلَيْهِ لَالَةٌ إِلَّا ثَلَاثَةٌ: أَمْرٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ، أَوْ ذِكْرُ اللَّهِ تَعَالَى»

«Âdem oğlunun her sözü kendi aleyhinedir. Ancak emr-i ma'rûf, nehy-i münker ve bir de Allahu Teâlâ'yı zikretmek müstesnâdır.» (152)

(151) Bunlar, bâzan azalıp bâzan çoğalan ve dünyâ ile alâkalarını kesmiş sayılan Sahâbe'nin fakirlerinden bir cemâattir. Mescid'in sofa'sında oturur, âdeta bir medrese hayâtı yaşarlardı. Peygamberimizden hadis öğrenirlerdi. Peygamberimize sadaka gelince tamâmen bunlara gönderir, hediye gelince bir kısmını kendine ayırırdı. H a z - r e t - i Ö m e r , «Artık vazifeniz bitti» diyerek bunları dağıtmıştır.

(152) Tirmizi, İbn Mâce, Ümmü Habibe'den.

Allahu Teâlâ âyet-i celîle'de :

«لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ
إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ»

«Onların çok sözlerinde hayır yok, ancak sadakayı emreden, ve yâ ma'rûfu emreden veyâ insânlar arasında arabulucuk yapanın konuşmalarında hayır vardır.» (4 - Nisâ : 114) buyurmuştur.

Bir zât (Nasr b. Ali el-Cuhzumî) Kûfe'li, müctehid fetvâcılardan birini (Halil b. Ahmed'i) rüyâsında gördü ve: «İctihâd ve fetvâlarından ne fayda gördün.» diye sordu. O zât suratını eksilterek yönünü çevirdi ve: «Onlardan bir kâr görmedik» dedi.

İbn Hassîn: «Fetvâcılardan biri öyle mühim mes'elelere tek başına cevâp vermeğe kalkıştı ki, eğer o mes'ele Ömer b. Hattâb (R.A.)'dan sorulaydı, Bedir'de bulunan bütün zâtları bir araya toplamadan ona cevâb vermezdi.» demiştir.

Sükût, ilim sâhiplerinin husûsiyetidir. Nitekim Peygamber Efendimiz:

«إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ قَدْ أُوتِيَ صَمْتًا وَزُهْدًا فَاقْتَرِبُوا مِنْهُ فَإِنَّهُ
يُلْقِنُ الْحِكْمَةَ»

«Zühd ve sükût sâhibini bulduğunuzda ona yaklaşın. Çünkü o, hikmet sâhibidir.» (153) Buyurmuştur.

Denildi ki: Âlimler iki kısımdır.

1) Helâl ve harâmı ayıran avâm âlimleri. Bunlar sultânların âlimleridir. (Diğer nüshâda «SALÂTİN» yerine «ESÂTİN» vardır. Buna göre mescidlerin direk âlimleri, yâni kürsü hocaları demek olur.)

2) Tevhid ve kalb işlerini bilen havass âlimleri. Bunlar da insânlardan ayrılmış, tek başına zâviye [bucak] âlimleridir.

Denildi ki: Ahmed b. Hanbel gibiler, Dicle nehrine

benzer. Herkes ondan avuç avuç alabilir. Ama B i ş r b. H â r i s gibiler de üzeri kapalı, tatlı kuyu suyuna benzer. Oradan toplu hâlde değil, teker teker su alınır. Onlar: «Falan zât âlim, falan konuşur, falan daha çok konuşur, falan çok amel eder» diye âlimleri tasnif ederlerdi. E b û S ü l e y m a n D â r â n î : «Ma'rifet, konuşmaktan daha çok sükûtta bulunur.» demiştir. Yine denildi ki : İlim olan yerde söz azalır, lâfı uzatanın ilmi az olur.

S e l m a n, Peygamberin kendisine kardeşlik ettiği E b û ' d - D e r d â 'ya yazdığı bir mektûbta : «Hastaları tedâvi için tabâbete başladığını öğrendim. Gerçek tabîb isen öğüdüne devâm et. Çünkü söz'ün şifâdır. Yok eğer uydurma tabîb isen Allah'tan kork, Müslümânların kanına girme.» demiştir. E b û ' d - D e r d â, bu mektûbtan sonra sorulan suâllere cevâb vermekten kaçınırdı. E n e s (R.A.) bir mes'ele kendisinden sorulduğu zamân «Büyüğümüz H a s a n - ı B a s r î'ye sorun.» derdi. İ b n A b b â s, kendisinden sorulunca, Z e y d'in oğlu H â r i s'e İ b n Ö m e r (R.A.) ise S a ' d b. M ü s e y y e b'e havâle ederdi.

Hikâye olundu ki : «H a s a n - ı B a s r î'nin meclisinde Ashabdan bir zât yirmi kadar Hadis okudu. Hadisler'in şerhi kendisinden istenince: «Ben ancak bildiğimi okurum, başka bir şey anlamam.» demesi üzerine, H a s a n - ı B a s r î, yirmi Hadis'in teker teker izâhını yaptı. Herkes onun bu ilmi izâhına ve Hadisleri birden ezberlemesine hayran olduğu gibi, Sahâbî, bir parça kum alıp oradakilere attı ve : «Aranızda böyle bir dehâ var iken benden mi soruyorsunuz?» dedi.»

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, en çok ehemmiyet verdikleri ilm-i bâtın [Allah bilgisi, mârifet], kalb murâkabesi, âhiret yolu ve bu yolun yolcusu olmak için gerekli bilgiler ve bu bilgilerin gelişmesi için ciddi mücâhede ve murâkabe olmalıdır. Zira mücâhede, müşâhedeye ulaştırır. İlimlerin inceliklerinden kalbe hikmet nûrları dökülür. Kitâblar ve kitâblarla öğrenilen ilimler bunu sağlayamaz. Ölçü ve tartıya sığmayan hikmet kapûsu kalbde, mücâhede, murâkabe (Şerî'at kanûnları gereğince) zâhirî ve bâtınî amelleri îfa, temiz düşünce ve huzûr - u kalb ile tenhâlarda Allah'ı zikretmek ve maddiyât ile alâkasını kesip bütün varlığı ile Allah'a bağlanmak ile açılır. İşte Keşf'in kaynağı, ilhâm'ın anahtarı budur. Çok talebeler var, uzun zaman okudukları hâlde duyduğundan fazla bir kelime konuşmağa muktedir olamaz. Çok mühim ilimleri öğrenmekle kalıp, ameli arttırıp kalbî murâkabe edenler var ki, akıl sâhiblerini hayrete düşürecek şekilde, hikmet'in incelikleriyle Allahu Teâlâ gönüllerini açar. Bu sebebdendir ki Peygamber Efendimiz :

«مَنْ عَمِلَ بِمَا عِلِمَ وَرَثَهُ اللَّهُ عِلِمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ»

«Bildiği ile amel edene, Allahu Teâlâ bilmediğini de bildirir.» (154) Buyurmuştur.

Geçmiş Peygamberlere inen kitâbların bâzısında şöyle yazar : «İlim, gökdedir, kim indirecek onu? Yerin altındadır, kim çıkaracak onu? Denizlerin ardındadır, kim getirecek onu? demeyin, ilim, sizin kalbinizdedir. Benim mâ'nevî huzûrunda melekler gibi terbiyeli, siddiklar gibi ahlâklî olun ki, sizi kaplayacak şekilde, kalbinizdeki ilim parlansın.» Abdullah Tüsterî : «Âlimler, âbidler ve zâhidler kalbleri kapalı olduğu hâlde dünyâ'dan göçer, kalbi açılanlar ancak siddiklar ve şehidlerdir.» dedikten sonra Allahu Teâlâ'nın :

«وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ»

«Gayb'ın anahtarları ondadır, gaybı ancak o bilir.» (6 - En'am: 59)

Âyet-i celîlesini okumuştur. Eğer bâtın ilmi ile nûrlanmış kalblerin anlayışı ilm-i zâhir'e hâkim olmasaydı Peygamber Efendimiz :

«اسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَوَكَ وَأَفْتَوَكَ وَأَفْتَوَكَ»

«Sana müftüler, her ne kadar fetvâ verseler de sen yine kalbine danış.» buyurmazdı.

Bir kudsi Hadis'de Peygamber Efendimiz :

«لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ إِلَى بَالِنِّوَأْفِلٍ حَتَّى أَحِبَّهُ ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ»

«Kulum, nâfile ibâdetlerle, ben onu sevinciye kadar bana yakla-

sır ve hattâ sevgime mazhar olur. Ben de onunla görür, kulumu sevdiğim zamân onun gözü olurum.» (155)

Buyurmuştur. Tefsir kitâblarının anlayamadıkları, büyük müfessirlerin bilemedikleri Kur'ân'ın nice ince mânâları var ki onlar, zikir ve fikir ile uğraşan kalblere doğar. Kendini murâkabe eden mürid'e bu mânâlar ilham olunup da, bunları müfessirlere sundukları zamân, (insâflı) müfessirler onları beğenirler ve temiz kalb'in vâridâtı ve Allahu Teâlâ'ya teveccüh eden himmetlerinin karşılığı olarak, Allahu Teâlâ'nın onlara bir lûtfu olduğunu anlarlar. Mükâşefe ilimlerinde, muâmele ilminin inceliklerinde ve kalbe geçen inceliklerde de hâl böyledir. Bu ilimlerin her biri, derinliklerine inilemiyen birer deryâdır. Herkes, ancak kendisine rızık edilen miktâr ve Rabbinin tevfik ettiği güzel amel nisbetinde bu ilimlere dalabilir. Hazret-i Ali, uzun bir hadis'inde, bu gibi âhiret ilimlerini tavsif ederken şöyle buyuruyor :

«Kalbler, kaplardır; kapların iyisi, iyiliklere kap olandır.»

«İnsânlar üç'e ayrılır. Allah'ı bilenler, kurtuluş için okuyanlar, üçüncü kısmı da değersiz, âdi kimselerdir. Her haykıranın ardına takılır, her rûgâr ile eğilir, ilim nûru ile aydınlanmaz, sağlam dala yapışmazlar. İlim, mâldan hayırlıdır. Çünkü ilim seni korur, mâl sen korursun, ilim, okutmakla artar, mâl, harcamakla tükenir. Hayâtta iyi ameller kazanmak, ilim sâyesinde olduğu gibi, öldükten sonra da iyi hâtıraları yaşamak, yine ilim sâyesinde mümkündür. İlim hâkim, mâl, mahkûmunaleyhdır. Mâlin menfa'atı, kişinin ölümlü ile çok olur. Haznedarlar ölür hazineleri ortada kalır. Fakat âlimler, dünyâ durdukça yaşarlar.» Sonra uzun bir nefes aldı ve: «Dikkat et, eğer ehlini bulsaydım, benim göğsümde geniş ilim vardır. Ne yazık ki istekliler ya itimatsız kimselerdir. Dini, dünyâ menfaatine âiet eder ve ilâhî nimetler ile Allah'ın velilerine, öğrendiği deliller ile de onun kullarına karşı üstünlük taslamak ister. Veyâ hakikat ehline uyar fakat (hakikati teşhisten âciz olduğu için) ilk nazarda kalbine şüphe tohumu ekilir, hangi taraftan olacağını seçemeyecek derecede basiret sâhibi olmayan, dünyâ lezzetlerine düşkün şehvetlerinin peşinden akıp giden, yahut da bunlar, daha ziyâde dünyâlık peşinde, mal yağmak hevesine uyan kimselerdir. Bunlar daha ziyâde kırlardaki hayvânlara benzerler. Allah'ım, işte böyle hâmillerinin ölmesiyle ilim de sönüp gidecektir. Yine de yeryüzü, ilâhî hükümlerini koruyanlardan boş kalmaz. Bunlar, ya herkesin görebileceği şekilde âşikâre bulunurlar, veyâ Allahu Teâlâ'nın hüccetlerini korumak için gizli kalmağı tercih ederler. (İbn Kayyım: «Bu cümlelerin aslı yok, yalancı râfizîlerin uydurma ve eklemesidir»

der.) Çünkü Hilve'de bu cümle yoktur. Çünkü ilâhî hüccetler gizlilik ile korunmaz. Bunlar nerede bulunur. Çünkü bunların sayıları az, kıymetleri ise yüksektir. Zâtları gizli fakat, hâtıraları gönüllerdedir. Allah Teâlâ, hüccetlerini onlarla korur. Hattâ onlar kendilerinden sonra gelenlere, bu hüccetleri emânet eder ve kalblerine yerleştirirler. İlim, olduğu gibi onlara gider. Rûh-i yakîn'e ulaşırlar, mülâyim kimse lerin sert gördükleri dâhi onlar için yumuşak olur. Gâfillerin vahşî gördükleri şeylerle ünsiyet ederler. Rûhları âli makamlarla alâkalı olan bedenleriyle dünyâ'ya sâhip olurlar. İşte bunlar, yeryüzünde Allah'ın dostları ve âmilleri olup i'timâdına mazhar olmuşlardır. Dinine dâvet ederler.» Sonra ağlayarak : «Benim heves ettiğim işte bunlardır» dedi. Bu son anlattığı âhiret âlimlerinin evsâfıdır. Bunun ekserisi amel ve mücâhede ile elde edilir.

Âhiret âlimlerinin âlâmetlerinden biri de Yakini kuvvetlendirmeğe ehemmiyet vermesidir. Dîn sermâyesinin başı «Yakîn» dir. Peygamber Efendimiz :

«الْيَقِينُ الْإِيمَانُ كُلُّهُ»

«Yakîn, imân'ın bütünüdür.» (156) Buyurmuştur.

Yakîn ilminin evveliyâtını öğrenmek lâzımdır, ki ondan sonra insâna Yakîn'in yolu açılır. Bu sebebdan Peygamber Efendimiz :

«تَعَلَّمُوا الْيَقِينَ»

«Yakini öğrenin.» (157) Buyurmuştur.

Yâni yakîn sâhipleriyle buluşun, onlardan yakini öğrenin de, hâl ve gidişlerinde onlara uyun ki, onların yakini kuvvetlendiği gibi sizin de kuvvetlensin. Yakîn'in azı, amelin çoğundan iyidir. Peygamber Efendimiz'e, yakini kuvvetli günâhı çok, yakini az ameli çok olan iki kişiden sorduklarında :

«مَا مِنْ آدَمِيٍّ إِلَّا وَلَهُ ذُنُوبٌ»

«Günâhsız insân yoktur.»

(156) Beyhakt, İbn Mes'ûd'dan.

(157) Ebû Nuaym.

Buyurmuştur. Fakat yaradılıştaki aklı olup yakîni olan kişiye günâh zarar vermez. Çünkü her günâhın akabinde tevbe eder, istiğfâr eder günâhları mahv olarak yalnız kendini cennete götürecektir fazîleti kalır. Bunun için Peygamber Efendimiz diğer hadis'inde :

«إِنَّ مِنْ أَقَلِّ مَا أُوتِيتُمْ الْيَقِينَ وَعَزِيمَةَ الصَّبْرِ وَمَنْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنْهُمَا لَمْ يُبَالِ مَا فَاتَهُ مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ وَصِيَامِ النَّهَارِ»

«En az sâhibi bulunduğunuz yakîn, ve sabr u azimettir. Bunlardan nasîbini alan için geçmişte tutamadığı oruçlar, kalkamadığı geceler için üzüntü yoktur.»

Lokman'ın oğluna olan tavsiyesinde : «Oğlum, amel ancak yakîn ile yapılır, herkes yakîni nisbetinde amel eder. Amel noksânlığı, yakîn noksânlığından gelir.» demiştir.

Yahyâ b. Muâz er-Râzî : «Tevhîd'in nûru, müşriklerin iyiliklerini yakan şirk ateşinden kuvvetlidir.» dedi ve bu nûr ile «Yâkîn» i murâd etti. Kur'ân-ı Kerim bir çok âyetlerde yakîn sâhiplerini zikretti ve bununla yakînin ebedî saâdetlere vâsita olduğuna işâret etti.

YAKÎN'İN MÂNÂSI

Şâyet, anlaşılmayan ve bilinmeyen bir şeyi aramak mümkün değil, bunun için yakîn'in mânâsını, kuvvet ve za'fını evvelâ bildir, ondan sonra aramasıyla meşgûl olayım diye aklından geçirirsen deriz ki:

Bilmiş ol ki, yakîn, iki fırkanın ayrı ayrı mânâlarda kullandıkları bir kaç mânâyâ gelen bir lâfz'dır.

Nazariyeciler ile kelâmcılar, yakîni şüphe etmemek mânâsında kullanırlar. Zira nefsin bir şey' tasdik etmeğe temâyülünün dört ma-kamı vardır.

KELÂMCILAR VE NAZARİYECİLERE GÖRE YAKÎNİN TARİFİ

1 — Tasdik ile tekzibin denk olmasıdır. Buna «ŞEK» derler. Meselâ ahvâline vâkıf olmadığın bir adamın azâb görüp görmeyeceği senden soruldukta, hiç bir tarafına hüküm veremeyeceğin gibi senin için azâb görmesi de görmemesi de mümkündür. Tercih sebebi olmadığı için buna «ŞEK» denir.

2 — Her ikisini de mümkün görmekle berâber, nefsinin bir tarafa meyletmesidir. Meselâ : Her hâliyle iyi tanıdığın bir insan için, bu adam bu hâliyle ölürse azâb görür mü? Diye senden sorulduktaki - kendisinde salâh alâmetleri görüldüğü için - nefsin, daha çok o adamın mu'azzeb olmayacağına meyleder. Bununla berâber gizli bir hatâsından dolayı azâb göreceğini de düşünürsün. Senin bu düşüncen, o meyline müsâvîdir, fakat onu tercîh etmeni önlemez. Buna da «ZAN» derler.

3 — Hâtırına aksi gelmemek ve gelse de kabûl etmemek üzere, insânın bir şey'i tasdik'a meyl etmesi ve tasdik tarafının nefse galebe çalmasıdır. Fakat bu kanâati, kat'î mâlûmâtına dayanmaz. Ancak, bu adam, (birinci ve ikinci kısım olan) şek ile cevâz cihetlerini iyice düşünürse cevâza meyleder ve onu kabûl ederdi. İşte buna da «Yakî-ne karîb îtikat» denir. Yalnız dinlemek sûretiyle kafalarında yerleşen şer'î hükümlerdeki avâmın i'tikadı böyledir. Bu i'tikad kendilerinde o derece yerleşir ki, her mezheb mensûbları, mezheplerinin doğruluğuna ve imâmlarının hakîkatî bulduğuna kat'î sûrette inanırlar ve eğer bir tânesine: «İmâm'ının hatâ etmesi mümkündür.» denilse aslâ kabûl etmez.

4 — Hadd-i zâtında şüphesi olmıyan ve kendisinde şüphe edilmeyecek şekilde, sağlam delîlden hâsıl olan mârifettir. Şüphe ve şüphe imkânı karışmıyan i'tikaada kelâm âlimleri ve nazariyecilere göre «yakîn» adı verilir.

Bunun misâli : Akli başında bir kimseye: «Bu varlıklar arasında kadîm olanı var mıdır?» dendiği zamân, der'akab bunu reddeder ve kabûl edemez. Çünkü kadîm, göz ile görülmez. Zîra, varlıkları göz ile görülen güneş ve ay gibi değildir. Kadîm ve ezeli olan bir şey'in varlığını bilmek, iki sayısının bir sayısından çok olduğunu bilmek gibi zarurî, yâni hiç delil aramadan ilk nazarda bilinenler gibi değil; belki, sonradan icad edilen bir şey'in kendi başına olamayacağını bilmek gibi de değildir. Çünkü bu da zarûridir. (Yâni her akıl sâhibi sonradan meydâna gelen şey'in kendi başına olamayacağını ve bunun bir mûcidi olduğunu, delil'e lüzûm göstermeden hemen anlar.) Birdenbire bir kadîmin varlığını kabûl etmekte, aklın tereddüdü tabîidir. Bundan sonra, bu kadîm'in varlığını bir kısım insanlar kitâblarda okur, ağızlardan dinler, kat'î bir şekilde kabûl eder ve inancında devam ederler. Bu inanış, avâm'ın inanışıdır. İnsânlardan bâzıları da delil ile kadîmi bulur. Şöyle ki: Eğer mevcûd bir kadîm olmasa, bütün varlıkların hâdis yâni sonradan var olması lâzım gelir. Eğer bunu böyle kabûl edersek, ya bütün mevcûdât'ın hepsi veyâ bâzısı sebebsiz hâdis olmak lâzım gelir ki, bu muhâldir. Yâni böyle şey ola-

maz. Muhâl'e giden her şey muhâldir. O hâlde aklın bir kadîmî kabûl etmesi zarûridir. Zira bu mes'ele üç şıkda mütâlâa edilebilir.

- 1 — Mevcûdât'ın hepsi kadîm,
- 2 — Hepsi hâdis,
- 3 — Bâzısı kadîm, bâzısı hâdis.

Eğer hepsi kadîm dersen aranılan bulundu. Çünkü kadîm vardır. Fakat bâzısının hâdis olduğunu yok olmasından anlıyoruz (ki bu dâvâ çürüktür). Eğer hepsi hâdis dersen yukardaki muhâliyet lâzımdır. O hâlde ya üçüncü şık, veya birinci şık tezâhür etmiş oldu. Bu şekilde elde edilen mâlûmata «Yakîn» derler. İsterse delil ile elde edilsin, yukarıda verdiğimiz misâl gibi, isterse havas-sı hamse [beş duygu-muz] ile bilinsin. Güneşi, ayı görmemiz gibi. İsterse akıl ile idrâk edilsin [anlaşılsın], sebebsiz bir şeyin var olamayacağı gibi. İsterse tevâtür eden haber ile bilinsin «Mekke»nin varlığını bilmek gibi. İsterse tecrübe ile bilinsin SEKOMONYA'nın müşhil olduğunu bilmek gibi. İsterse delil ile olsun, yukarda anlattığımız gibi. Bunlar'a göre bir şey'e «Yakîn» adını vermenin şartı, ona şüphenin karışmamasıdır. Bunlara göre şüphe karışmayan her ilm'e, «Yakîn» adı verilir. Bu târife göre «Yakîn» za'iflikle vasıflanmaz. Çünkü şüphe ile zayıflığın farkı yoktur.

FAKİH VE SÜFİLERE GÖRE, YAKÎN

İkinci târif, fakihlerin, mutasavvıfenin bâzı âlimlerin târifidir. Bunlara göre yakîn'de, yukarıda anlatılan, cevâz ve şüpheyne aslâ iltifât edilemez. Belki aklında ancak o cihet bulunacak, diğerleri aslâ hâtırına gelmiyecektir. Hattâ bunlara göre, vukû'u muhakkak olan ölümden bile: «Falanca'nın ölümüne yakini zayıftır, hadd-i zâtinde verilmemesi de mümkün görülen rızkın verileceğine, falanca'nın yakini kuvvetlidir.» denebilir. (Yâni «Yakîn», kuvvet ve za'f ile vasıflanır.) Ne zaman ki, gönlü bir şey'i tasdik'e meyleder ve bu meyl, diğer cep-heleri atarak kalbinde kuvvetlenir ve kalbi tamâmen kuşatırsa, işte o zamân «Yakîn» adını alır. Şüphe yok ki, ölüm'ün mutlaka geleceğine, ve bunda aslâ şek olmadığına insânlar hemfikirdir. Fakat kimi ona iltifât etmez, onun için hazırlanmaz, sanki buna inanmamış gibi olur. Kiminin de bu inancı kalbini sarar, bütün gayretini ölüm için hazırlanmağa bağlar ve başka işlere zamân ayırmaz. İşte buna da «Kuvvetli Yakîn» adı verilir. Bu sebepten bâzı ârifler: «Kendisinde yakîn bulunmayan şüpheyne, kendisinde şüphe olmayan yakînlerden en çok benzeyen ölümdür.» dediler. (Yâni vukû'u muhakkak ve mutlak olan ölüm için insânların hazırlanmaması, onu şüpheli gibi gösteriyor. Ve şüpheli olan şeylere benzetiyor.)

İşte bu târife göre «Yakîn», za'f ve kuvvet ile vasıflanabiliyor.

Biz: «Âhîret âlimlerinin nişanı, yakınlerini kuvvetlendirmeğe gayret etmeleridir.» dediğimizde, evvelâ şekki atıp sonra kalbi kaplayıp kalbi iyice hâkimiyyetine alan bir yakîn elde etmek mânâsını kasd ediyoruz.

Bu izâhı anladıktan sonra, bizim «Yakîn»; kuvveti, za'fı, çokluğu - azlığı, gizliliği - âşikârlığı bakımından üç'e ayrılır, dediğimiz zamân kuvvet ve za'f'ın ayrılması ikinci (Mutasavvife'nin) târifine göre olduğunu bilirsin. Bu da, cevâz şekk'e î'tibâr etmeden yalnız o cebhe'nin, kalbi, tamâmen kaplaması bakımındandır. Bu mânâda yakîn'in kuvvet ve za'fı sonsuzdur. Ve insânların ölüm için hazırlanmaktaki ayrılıkları, yakîn'in bu mânâdaki farklı oluşundan meydana gelir. Ama birinci târife göre, yakîn'in, gizlilik ve âşikârelik bakımından farkı inkâr edilemez. İmdi (birinci târif'in ikinci makaamı olan) cevâz'ın kendisine ârız olması bakımından ortaya çıkan gizlilik ve âşikâreliği, yine tasavvuf târifine göre inkâr edilemez. (Birinci târif'in üçüncü makamına göre) şekk'in (şübhe) izâlesi bakımından da gizlilik ve açıklığın inkârına yol yoktur. Çünkü iki tarafı da tevâtür'e dayandığı ve hiç birinde şübhe etmediğin hâlde «Mekke» ile «Fedik» in, «Mûsa» aleyhi's-selâm ile «Yûşa» nın varlığı arasındaki ilminde fark bulur ve birincileri daha vâzih bilirsin. Yine bunun gibi, deliller ile uğraşan nazariyecilerde de bu fark vardır. Şüpheyi kaldırmakta ikisi de bir olmakla berâber bir delil ile isbât ettiği, bir kaç delil ile isbât ettiği kadar âşikâre değildir. Bu böyle olmakla beraber, ilmi, kitâb ve işitmekle elde eden bâzı kelâmcılar, aradaki farkı düşünmek için nefsine baş vurmadan bunu inkâra kalkışırlar.

Azlık ve çoklukla ayrılığa gelince: Bu da yakîn ile alâkalı şeylerin çokluğu ve azlığı iledir. Meselâ: Falan adam, falancadan daha âlimdir, yâni ilmi daha çoktur, denildiği gibi, bunun için yâni ilmi çok olduğu için bâzı âlimlerin şer'i hükümlerin hepsinde yakîni daha kuvvetli, bir kısmının da bâzı hükümlerde yakîni daha kuvvetli olur.

YAKÎN'İN ARANACAGI YERLER

Eğer, evet, şüpheyi atmak ve kalbi kaplaması bakımından yakîn'in kuvvet, za'f, azlık - çokluk, gizlilik ve açıklığını anladın. Fakat yakîn'in taallûkunu, yolları ve aranacağı yerleri bilmiyoruz. Bunları bilmeden yakîn'i arayamayız dersin:

Bilmiş ol ki, Peygamberlerin getirdikleri her şey, yakîn'in mecralarıdır. Zîra yakîn, (sâhibinden şek ve şüpheyi kaldıran) husûsi bir ilimdir. Taallûk ettikleri de şer'at'ın getirdiği ilimlerdir ki, bunları

saymak mümkün değil, ancak asılları sayılan, bâzı mühimlerine işâret edeyim:

1 — **Tevhîd** : Yâni her şey'i, Allah'dan bilmek. Diğer vâsitalara değer vermeyip bütün bunları Allahu Teâlâ'nın emrinde musahhar ve hükümsüz tanımaktır. İşte böyle bir inancı olan «yakîn» sâhibidir. Eğer imân ile berâber kalbinden şüphe imkânı kaybolursa iki mânânın biriyle yakîn sâhibi olur. Eğer imân ile berâber, vâsitalara kızmak, teşekkür etmek gibi hâlleri kaldıracak ve vâsitaları teşekkür ve gazabda, hiç bir dahli olmadan, kalem ve el seviyesine indirecek şekilde kalbin de kuvvetlenirse, ikinci mânâda «Yakîn» sâhibi olur. Bu makaam: Yakîn'in en şerefli makaamı, birinci yakîn'in semeresi, rûhu ve faydasıdır.

Kalemlî kâtibin emrinde bildiği gibi; Güneş, Ay, yıldız, ot, canlı-cansız herşey, Allahu Teâlâ'nın emrinde olup, hepsinin kaynağı kudret-i ezeliyye olduğunu hakkıyla bildiği zamân (Yakîn'in dokuz makaamından üç'ü olan) Tevekkül, Rızâ, Teslîm kendisini kaplar, Gazab, Hıkd, Hased ve kötü hüylardan emîn olur. İşte yakîn yollarının biri budur.

Yakîn'in faydalarından biri: Allahu Teâlâ'nın:

« وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا »

«Yer yüzündeki bütün yürüyen canlı varlıkların rızkı, Allah üzerinedir.» (11 - Hûd : 6) Buyurduğu, rızka kefil olduğuna tevekkül [güven] ve kendisi için takdîr edilenin kendisine geleceğine yakîn, bunlardan doğar. Bunlar, kalbinde ne kadar kuvvetlenirse, rızk'ını o nisbette güzel yollardan arar, hırsı, tama'ı azalır ve kaybettiğine üzülmez. Bu yakîn'in sağladığı iyi neticelerden biri de tâ'at ve 'ibâdet ile güzel ahlâktır.

«Zerre kadar iyilik eden mükâfatını, zerre kadar fenâlık edenler cezâsını göreceğini.» kalbine yerleştirmek de bu yakîn'in alâmetlerindendir. Bu da sevâb ve azâb'a yakîn'i ifâde eder. Tokluğu ekmek-de bildiği gibi; sevâbı tâ'atte, helâki zehirde, zehirli yılanlarda bildiği gibi; azâbı günâhda bilir de, açlığını gidermek için ekmeğini elde etmeğe ve onu korumağa çalıştığı gibi, tâ'at ve 'ibâdet'in de azını çoğunu korur ve onu elde etmeğe gayret eder. Zehir'in azından çoğundan kaçındığı gibi, günâhın da küçüğünden büyüğünden, azından ve çoğundan kaçınır.

Birinci mânâda yakîn, bütün mü'minlerde bulunur. Fakat ikinci mânâdaki yakîn, ancak mukarreblerde [Allah'a yakın olanlarda]

bulunur. Bu yakîn'in faydası: Harekât, sekenât ve hâtıralarında kendisini doğru murâkabe etmek, tekvâda ileri gitmek ve her türlü fenâlıktan sakınmaktır. Yakîn, ne kadar kuvvetli olursa, fenâlıktan kaçınmak iyiliğe baş vurmak o nisbette çok olur. Her hâlini Allahu Teâlânın bildiğini, gönlünden geçenleri, gizli hâtıra ve düşüncelerini müşâhede ettiğini bilmek de bu yakîndendir. Birinci mânâsiyle, yâni şüphe etmemek bakımından, her mü'minde bu yakîn vardır. Ama ikinci mânâsiyle, ki asıl aranan da budur. Bu mânâda yakîn sâhibi pek azdır; ancak siddîklarda bulunur. Bunun da netîcesi: Kendisinin Pâdişah hûzûrunda takındığı tavır gibi, tenhâ yerlerde de (Allah hûzûrunda olduğunu düşünerek ona göre) terbiyesini takınmasıdır. Hakikaten, bu gibi yakîn sâhipleri tenhâlarda da edeb'e riâyet eder ve her nevi kötü hareketlerden çekinir. Bâtını düşünceleri, zâhirî hareketlerine uyar; içi-dışı bir olur. Zâhirini insânlar gördüğü gibi, kalbini de Allahu Teâlâ'nın gördüğünü bildiği zamân, Allahu Teâlâ'nın bakdığı kalbini, insânların gördüğü dış görünüşünden daha iyi temizler ve süsler. Yakîn'in bu makaamı, Hayâ [utanma], Havf [korku], İnkisar [kırıklık], Zillet [kendini küçük görme], İstikâne [alçak gönüllülük], Huzu', Tevazu' ve benzeri iyi hûyları doğurur. Bu iyi hûylar da, üstün tâ'atler yapmağı te'min ederler.

Hülâsa : Bütün bu mânâlarıyla yakîn, büyük bir ağaç gibidir. Kalbdeki bu ahlâklar da, o ağacın dalları, bu ahlâklardan meydana gelen tâat ve ibâdet de, o dalların meyveleri gibidir. Yakîn, bunların aslı ve esâsıdır. Onun burada saydığımızdan çok fazla kapuları ve yolları vardır. İnşallah, «Rub'-ı Münciyât» yâni 4 üncü ciltte tafsilâtıyla anlatılacaktır. Yakîn'in mânâsından şimdilik bu kadarı kâfidir.

Âhiret âlimlerinde aranan alâmetlerden biri de: Dâima mahzûn, münkesir, baş öne eğik olmak ve sükût etmektir. Allahu Teâlâ'dan korktuğunu kıyâfesinde, elbisesinde, ahlâkında, işinde, duruşunda, konuşmasında, ve sükûtünde belli etmelidir. Ona her bakan Allahu Teâlâ'yı hatırlamalı, görünüşü, ilmine şehâdet etmeli. Merd insanın yüz'ü, âyinesidir. Âhiret âlimleri vakar, zillet ve alçak gönüllülükleriyle simâlarından bilinirler. Denildi ki: Allahu Teâlâ'nın kullarına giydirdiği elbisenin en güzeli, ağır başlılık içinde tevâzu' elbisesidir. Bu, Enbiyâ kisvesi, sâlihler, siddîklar ve âlimler simâsıdır.

Ama yığın yığın sözler, ağız yayarak konuşmalar, bol bol gülüşmeler, konuşma ve harekette aceleler, hepsi küfran-i ni'met, ve Allah'ın azâbından emîn olmaktan ileri gelir. Bu gibi hareketler, Allah'ı bilen âlimlerin değil, dünyâ'ya bağlanan gâfillerin âdetidir. Çünkü Abdullah Tüsterî'nin (R.A.) dediği gibi âlimler üç kısımdır.

1 — Allahu Teâlâ'nın emirlerine âlim, eyyâmına âlim değil; bunlar, helâl-harâm müftüleridir, ki bu ilim, haşyet denen iç korkusunu sağlamaz.

2 — Emrini, eyyâmını bilmez, yalnız Allah'ı bilir. Bunlar da umûm müslümânlardır.

3 — Allahu Teâlâ'yı da, emrini de, eyyâmını da bilir ki, sıddıklardır. Haşyet ve huşu' ancak onlarda tecellî eder. Tüsterî: «Eyyâm» demekle, geçmiş ve gelecek insânlara Allahu Teâlâ'nın verdiği gizli nî'metlerini ve 'ukûbetlerini kasdetmiştir. Kim bunları anlarsa, korkusu çoğalır, huşû'u belli eder.

Hazret-i Ömer (R.A.): «İlim öğrenin, ilimle berâber ağır başlılığı, yumuşaklığı da öğrenin, hocalarınıza karşı alçak gönüllü olun, sizden öğrenenler de size böyle olsun. Sakın, âlimlerin kibirlilerinden olmayın, çünkü böyle olursanız, ilminiz, cehlinize üstün gelemez.» Denildi ki; Allahu Teâlâ kime ilim verirse ilmin yanında hilm'i tevâzu'u, ve güzel huyu da ona verir. İşte faydalı ilim de böyle olanıdır. Eserde: Vârid oldu ki, «Kime, ilim, zühd, tevâzu' ve güzel ahlâk verildi ise o kimse müttekîler'in imâmıdır.» Hadîs'de şöyle buyruluyor:

«إِنَّ مِنْ خِيَارِ أُمَّتِي قَوْمًا يَضْحَكُونَ جَهْرًا مِنْ سَعَةِ رَحْمَةِ اللَّهِ، وَيَبْكُونَ سِرًّا مِنْ خَوْفِ عَذَابِهِ. أَبْدَانُهُمْ فِي الْأَرْضِ وَقُلُوبُهُمْ فِي السَّمَاءِ، أَرْوَاحُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَعُقُولُهُمْ فِي الْآخِرَةِ. يَتَمَشَّوْنَ بِالسَّكِينَةِ. وَيَتَقَرَّبُونَ بِالْوَسِيلَةِ»

«Ümmet'im'in iyilerinden bir cemâ'at var ki, ilâhî rahmet'in genişliğinden açıkda gülerler, azâbının korkusundan da gizli yerlerde ağlarlar, bedenleri yerde, gönülleri göklerde, rûhları dünyâ'da akılları ise âhirettedir, yürümeleri vakar ile buluşmaları ise sebebledir.» (158)

Hasan: «Hilm ilm'in vezîri, rıfk babası, tevazu' ise gömleğidir.» demiştir.

(158) Hakîm ve Beyhâkî, 'İyâd b. Süleyman'dan.

Bişr b. Hâris: «İlmiyle riyâset isteyen, Allahu Teâlâ'ya düşmânlıkla yaklaşır. Yerde ve gökde sevilmez.» demiştir. İsrâiliyyâtta denilmiştir ki: «Bir hakim [Feylesof] hikmet'e dâir üçyüz altmış eser yazdı da ancak hakim unvânını aldı. Allahu Teâlâ o zamânın Peygamberine vahy etti: «O adam'a söyle, yer yüzünü, boş sözlerle doldurdu. Bunlardan hiç biriyle benim rızâmı düşünmedi. Ben onun bu hezeyânlarının hiç birini kabûl etmem.» Bu haberi alan hakim yaptığına pişmân oldu ve bu işi terk etti. İnsânlar arasına girdi, sokaklarda yürüdü ve tevâzu' göstermeğe başladı. Bunun üzerine Allahu Teâlâ Peygamberine, «Şimdi rızâmı kazanmıştır.» diye, haber verdi.»

Evza'î (R.A.), Bilâl b. Sa'd'den rivâyet ederek Bilâl'in şöyle dediğini bildiriyor:

«Sizden biriniz Şartî'lere bakar ve Allahu Teâlâ'ya sığınır, buna karşılık riyâseti seven, bunun için elden gelen gayreti sarfeden dünyâ âlimlerine bakar, ona hiç kızmaz. Halbuki o, şartîden de daha çok ve asıl kızılacak olan bu gibi âlimlerdir. Rivâyet olundu ki:

«Peygamber Efendimize :

— **Hangi amel daha efdâldir? Diye soruldu. Peygamber Efendimiz :**

— **Harâmdan kaçınmak. Harâmdan uzaklaştıkça, zikru'llah'ın tadını ağızda bulur. Allahı çok anarsın.**

— **Hangi arkadaş daha hayırlıdır? Peygamber Efendimiz :**

— **Unuttuğunda Allah'ı hâtırlatan, Allah'ı andığında sana yardımcı olanıdır.**

— **Fenâ arkadaş hangisidir? Peygamberimiz :**

— **Unuttuğun zamân Allah'ı hatırlatmayıp, hatırladığında da sana yardımcı olmayanlardır.**

— **İnsânların en âlimi kimdir? Peygamber Efendimiz :**

— **Allahu Teâlâ'dan en çok korkanıdır.**

— **En hayırlımızın kim olduğunu bize bildir ki onunla düşüp kalkalım. Peygamber Efendimiz :**

— **Görüldüğünde Allah'ı hatırlatan kimsedir.**

— **İnsânların en fenâsı kimdir? Peygamber Efendimiz :**

— **Allah'ım, sen mağfiret eyle. Onlar ısrârla:**

— **Kimdir? Diye sorunca, Peygamber Efendimiz :**

— **Hâli bozulan âlimlerdir, buyurmuştur.» (159)**

Yine Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

(159) Bu uzunlukta kaynağı bulunamamıştır.

« إِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ أَمَانًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ فِكْرًا فِي الدُّنْيَا ،
وَأَكْثَرَ النَّاسِ ضِحْكًا فِي الْآخِرَةِ أَكْثَرُهُمْ بُكَاءً فِي الدُّنْيَا ، وَأَشَدَّ
النَّاسِ فَرَحًا فِي الْآخِرَةِ أَطْوَلُهُمْ حُزْنًا فِي الدُّنْيَا »

«Şüphesiz, âhirette en çok huzûr içinde olan, dünyâ'da en çok düşünendir; âhirette en çok gülen, dünyâ'da en çok ağlayandır. Âhirette en çok sevinçli olan, dünyâ'da en çok mahzûn olandır.» (160)

Hazret-i Ali (R.A.) hutbesinde: «Nefsim rehîn, ben de kefilim. Kavm'in zirâati takvâya zarar vermez. Aslı bozuk olan, hîdâyete susamaz. İnsânların en câhili, kendini bilmeyendir. Şüphesiz Allahu Teâlâ'nın en çok buğz ettiği, şuradan buradan mâlûmât ediniş, onunla fitne karanlıklarına dalan kimsedir. Ancak, insânlardan kendisine benzeyen ayak takımları ona âlim der. Halbuki bir gün bile sâlim olarak ilimle yaşamamıştır. İlimin kifâyet eden azı, azdıran çoğundan hayırlıdır. Tâ ki böyle lüzûmsuz fazla ilim edindiği zamân, başkalarının tereddüt ettikleri mes'eleleri çözmek için ilim kürsüsüne otururlar. İhtilâflı mes'elelerde, doğru mu, yanlış mı anlamadan kendi çürük fikirlerini öne sürerler ki, bu fikirlerin sağlamlığı örümcek yuvasını ileri geçmez. Binmesi câhilâne, düşmesi ise âmiyânedir. Kibrinden bilmediği mes'elelerde: «Allah bilir.» demez ki selâmete ersin. İlme, ciddî şekilde sarılıp ondan faydalanmak istemez. Yanlış hükümleriyle, dâvâları da kendisinden şikâyetçidir. Hükümlerinde, hârâmı helâl yapar. Vallahi suya varmadan geri döner. Kendisine verilen işlerin ehli değil. İşte bu gibiler ikabı ve ömür boyunca feryad ü figân ile ağlamağı hak eden kimselerdir.»

Hazret-i Ali: İlim meclisinde ciddî davranın, ilmi şakaya almayın, çünkü ilim değerini kaybeder.

Bâzı selef diyorlar ki: «Âlim, her gülmesinde ilim'den bir parçasını atmış olur.» Denildi ki: Muallimde üç haslet toplanırsa, öğrenciye âit bütün nî'metleri tamâmlamış olur. Bunlar da: Öğretmede sabır, öğrenciye karşı tevâzu', bir de güzel ahlâktır. Öğrencide de üç haslet bulundu mu, muallim'in aradığı bütün nî'metleri tamâmlamış olur. Akıl, terbiye ve iyi anlayıştır.

Hülâsa: Âhîret âlimleri, Kur'ân'ın gösterdiği ahlâktan ayrıl-

mazlar. Çünkü onlar Kur'ânı, riyâset için değil, hükmü ile amel etmek için okurlar.

İbn Ömer (R.A.) : «Bir zamânda yaşadık ki, kimimiz Kur'ân inmeden iman etti. Sonra sûreler indi, helâl - harâm, emr ve nehyini öğrendiler. Bunlar'ın anlayamadığı hiç bir şey olmazdı. Halbuki bir takım kimseler gördüm ki, iman etmeden evvel kendisine Kur'ân geldiği hâlde Fâtîha'dan sonuna kadar okur da emr'inden nehy'inden bir şey anlamadığı gibi, üzerinde de durmaz, hurmanın yaramayanı gibi onu karıştırır durur.» Demıştır. (Bunu Hâkim rivâyet etti ve Buhârî ile Müslim'in şartı üzerine sahihtir dedi.) Diğer bir haberde aynı meâlde şöyle buyuruyor:

«Biz Peygamber'e Kur'ân gelmeden imân ettik. Bir takım kimseler gelecek ki imân etmeden Kur'ân kendilerine verilecektir. Onlar, harflerine riâyet edecek fakat çerçevesini aşacak, hükmünü çiğneyeceklerdir. «Biz okuyucuyuz, bizden daha iyi okuyan kimdir? Biz âlimiz bizden âlimi kimdir?» derler. İşte Kur'ândan hisseleri ancak budur.» Diğer bir ifâdede ise: «İşte bunlar, bu ümmetin fenâlarıdır.»

Denildi ki : «Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden olan beş Ahlâk Kur'ân-ı Kerim'in beş âyetinden alınmıştır. Onlar da: Haşyet [Korku], Huşû' [Kalbi ve bedeni tevâzu], Tevâzu' [alçak gönüllülük], güzel ahlâk ve âhireti dünyâ'ya tercîh ki, buna Zühhd denir.

Haşyet'in alındığı âyet :

« إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ »

«Allah'tan korkan, ancak âlimlerdir.» (35 - Fâtır : 28)

Huşû'un alındığı âyet :

« خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بَيَّاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا »

«Allah için korkarlar da, Allah âyetlerinden az olsun para almazlar.» (3 - Âl-i İmrân : 199)

Tevâzû'un alındığı âyet :

« وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ »

«Mü'minler için kanadlarını alçalt.» (15 - Hicr : 88)

Güzel Ahlâk :

« فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ »

«Allah'ın rahmeti ile onlar için mü'lâyim davran.» (3 - Âl-i İmrân: 159)

Zühd'ün alındığı âyet :

« وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ
بِعَمَلٍ صَالِحًا »

«İlim kendilerine verilenler dediler ki, veyl size, îmân edip sâlih ameller işleyenlere Allah'ın vereceği sevâp daha hayırlıdır.» (28 - Kasas: 80)

Vaktâ ki Peygamber Efendimiz :

« فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ »

«Allah, hidâyetini dilediği kimsenin göğsünü İslâm için genişlendirir.»

Âyet-i celîlesini okudu, kendilerine :

— Bu şerh-i sadr [göğüs genişliği] nedir? Diye sordular. Peygamber Efendimiz :

«Nûr, kalbe akıtıldığı zamân göğüs açılır ve genişler.» buyurdu.

— Bunun bir alâmeti var mıdır? Diye sormaları üzerine, Peygamber Efendimiz:

«Evet vardır. O da aldatıcı olan dünyâdan uzaklaşıp, ebedî olan âhiret'e teveccüh ve gelmeden önce ölüm'e hazırlanmaktır.» buyurdu.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, ameli bozan, kalb'in huzûrunu kaçıran, vesveseyi hazırlayan ve fenâlığı harekete getiren şeyler üzerinde durmaları ve bunları dikkatle araştırmalarıdır. Çünkü Din'in aslı, fenâlıktan korunmaktır. Bu sebebdan denildi ki:

«Fenâlığı, fenâlık yapmak için değil, fenâlıktan korunmak için öğrendim. Fenâlığı bilmeyenlerin çoğu, bilmeyerek kendisini fenâlığa kaptırır.»

Aynı zamânda işlediğimiz ameller yakındır [yâni kolay elde edilirler.] Bunların en üstünü Kalb ve dil ile Allahu Teâlâ'yı anmaktır. İşte asıl hüner bunları bozan ve karıştıran şeyleri bilmek (ve onlardan sakınmak) tır. Bu işâret ettiklerimizin dalları çok, yolları ise uzun olmakla hepsine de ehemmiyetle ihtiyâç vardır. Çünkü âhiret yolculuğunda umûmun karşılaştığı şeylerdir.

Dünyâ âlimleri ise: Hüküm ve fetvâlarında garib ve lüzûmsuz şeyleri ararlar da kendilerine ömürlerinde bir def'a bile lâzım olmayacak - olsa da onlar için değil, belki gelecek nesiller için olacak - lüzûmsuz şeylerle yorulur dururlar. Halbûki böyle bir şey olsa da onu çözecek nice kimseler vardır. Şâyân-ı hayrettir ki, gece gündüz tekkerrür edip duran hâtıralarında, vesvese ve amellerinde kendilerine lâzım olan mühim tarafı ihmâl ederler. Allahu Teâlâ'nın rızâsına, halkın teveccühünü ve dünyâ kodamanlarının kendisine muhakkık ve müdekkik demelerini tercih ederek, kendisine ehemmiyetle lâzım olan şey'i başkasına pek ender lâzım olacak şey ile değiştirmek kadar, saâdetten uzak ne olabilir?.. Bu gibi âlimlerin cezâsı, Dünyâ'da halk tarafından hüsn-ü kabûl görmemek, zamânın nöbet nöbet gelen musibetleri ile kederlenmektir. Âhirette ise, hakikî âlimlerin alacakları büyük mükâfatları ve kendilerinin müflis olduğunu görmekle hasret çekmektir ki, bundan büyük hüsrân olmaz.

Sözü, en çok Peygamberler sözüne, hidâyeti, en çok Sahâbe hidâyetine benzeyen ve bunda herkesin ittifak ettiği, Hasan-ı Basrî'nin (Allah rahmet etsin) en çok anlattığı ve üzerinde durduğu kalbe gelen hâtıralar, amellerin fesâdı, nefsin vesvesesi ve nefsanî şehvetlerin gizli ve kapalı tarafları idi.

Hasan-ı Basrî'ye, «Ya Ebâ Sa'îd, bu senin dediklerini kim-seden duymuyoruz, bunları nereden öğrendin?» diye sorduklarında: «Huzeyfe'tü'l - Yemânî'den» derdi. Huzeyfe'ye de aynı şekilde, «Sahâbenin hiç birinden duymadıklarımızı senden dinliyoruz, bunları nereden öğrendin?» diye sorduklarında Huzeyfe: «Resûlu'llah'tan öğrendim, Resûlu'llah bunları yalnız bana öğretti.» diyerek şöyle devam etti:

«İnsânlar, söyle böyle amel edenlere ne gibi mükâfatlar var diye dâima hayırdan ve amellerin faziletlerinden sorarlar, hayrı ilk öğrenen ben olmadığımı bildiğim için, ben de "falan falan şey'i ifsâd eden nedir?" diye amellerin âfetlerinden ve fenâlığa düşmemek için fenâlıktan sorardım. Çünkü bilirim ki, fenâlığı bilmeyen iyiliği de bilemez. Bunun için Peygamber Efendimiz de bunları bana öğretti.»

Nifâk'ın sebebini ve nifâk ilmini, fitnelerin inceliklerini en iyi şekilde bilen yine Huzeyfe idi. Hattâ Ömer, Osmân ve diğer büyük Sahâbe (R.A.) fitnelerden kendisine sorarlardı. Münâfıkları öğrenmek isterlerdi. O da: «Şu kadarı kaldı.» der, fakat isimlerini söylemezdi. Hazret-i Ömer, kendisi için Huzeyfe'ye: «Bende nifâk alâmeti var mı?» diye sordu; Huzeyfe: «Sende nifâktan eser yok.» dedi. Hattâ Hazret-i Ömer cenâzelerde bakardı, Huzeyfe'yi görmeyince, namâzı kılmazdı. Huzeyfe'ye «Sır sâhibi» derlerdi.

Hülâsa: Kaibin makaam ve hâllerine dikkat etmek, onları ıslah etmek, âhîret âlimlerinin âdetleridir. Çünkü Civâr-ı ilâhiye yükselecek olan kalbdır. Bu kalb ilmi, garib kaldı ve hattâ kayboldu. Bir âlim, kalb ilminden bahsetse, dinleyiciler: «Bu ne anlaşılmaz ve garib şeyler diyor.» diye şaşarlar ve kendisi için: «İşte bu yaldızlı va'z ediyor ve lâf satıyor, nerde o mücâdele inceliklerini ortaya koyan vâizler.» derler. Abdü'l-vâhid b. Zeyd şu şiirini ne güzel söyledi:

«Yollar çok fakat hak yolları birdir. Hakîkî yol'a girenler ise az kimselerdir. Onlar da bilinmez ve maksadları anlaşılmaz; ağır ağır gayelerine doğru ilerlemektedirler. İnsânlar kendilerinden istenilen şeyde gâfiller, hak yolunda ise çokları uykudadırlar.»

Hülâsa, insanların çoğu tabî'atlerine muvâfık ve kolay tarafa meyl ederler. Hak, acı, ona vâkıf olmak zor. Onu anlamak çetin, yolu ise sarptır. Bilhassa kalbin vasıflarını bilmek ve kötü hûylardan kalbi temizlemek zordur. Çünkü bu dâima rûhu çekmekle kaabıldır. Sâhibi ise, şifâ ümidiyle acılığına dayanarak ilâcı içen kimseye, ölmünde melek'in müjdesi ile iftâr etmek için ömrünü oruc ile geçiren kimseye benzer. Bunun için denildi ki: Basra'da yüz yirmi vâiz varken bunlardan yalnız üç tanesi yakîn ilminden, kalbin hâllerinden ve iç sıfatlardan bahsederdi. Bunlar da: Abdullah Tüsterî, Subayhî ve Abdurrahîm idi. Ötekilerin dersine kalabalık cemâ'at devam ettiği hâlde bunların dersine pek az kimseler gelirdi; on kişiyi geçmezdi. Çünkü kıymetli şey'in kadrini muâyyen kimseler bilir. Zira kıymetli şeyler, ancak muâyyen kimselere yaraşır. Herkese verilen şey'in kıymetli de azdır.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, ilim öğrenirken tevekkül [güven] ve kalbinin açıklığı ile, herşeye basiretle müdrîk olması, körükörüne başkalarını taklîd etmemesidir. Emrinde, nehyinde taklîd edilecek olan ancak Sâhib-i Şerî'at Peygamber Efendimizdir. Sahâbe'yi taklîd ise, onların işleri Peygamberlerden duyduklarına delâlet etmesi bakımındandır. Peygamberimizin söz ve işini kabûl ederek taklîd ettiğimiz zamân, lâıyk olan söz ve işlerindeki incelikleri de öğrenmeğe heves etmektir. Mukallid, Peygamberimiz yaptı diye bu işi yapıyor. Şüphesiz Peygamberin her yaptığında bir hikmet var. O hâlde işinde ve sözündeki sırrı ve hikmeti de araştırmak lâzımdır. Yalnız söylenen ve yapılanı öğrenmekle iktifâ eden kimse, âlim değil, ilmin kabıdır. Bu sebepten hikmet ve sırları idrâk etmeden ezberleyen kimseye âlim değil: «İlmin kabıdır.» denir. Kimin kalb gözünden perde kalkar ve ilâhî nûr ile aydınlanırsa, diğer ferdleri taklîd etmez, kendisi taklîd edilir ve kendisi metbû' olur. Bu sebepten İbn Abbâs (R.A.):

«Resûlul'lah'tan başka herkesin ilminden alınanı da olur, atılanı da olur.» buyurmuştur.

İbn Abbâs, Zeyd b. Sâbit'den fıkıh, Übey b. Kâ'b'dan da kırâat ilmi öğrendi. Sonra her ikisine bâzı husûslarda muhâlefet etti. Nitekim bâzı geçmiş âlimler: «Resûlul'lah (S.A.V.) den bize geleni göz ve baş üstüne kabûl ederiz. Sahâbe'den gelenden aldığımız da olur, attığımız da olur. Tâbi'ine gelince: Onlar da insân, biz de insânız.» derlerdi.

Sahâbe'nin fazileti, Peygamber Efendimizin ef'âl ve ahvâlini gördüklerinden ve karînelerle anlaşılacak şeylere gönül verdiklerindendir. Bunların bu hâli, ibâre ve rivâyete girmeyecek şekilde kendilerini doğruya ulaştırdı. Çünkü kendilerini bir çok hatâlardan koruyacak nûr-ı nübüvvet onlara ifâze edilmiştir.

Başkalarından duyulan şeylere istinâd, makbûl olmayan bir taklîd sayıldığına göre, kitâblara ve eserlere istinâd da makbûl olmaktan çok uzaktır. Çünkü Sahâbe ve ilk Tâbi'in devirlerinde kitâb denen bir şey yoktu. Bunlar ancak Hicrî 120 yılından, Sahâbe'nin, hepsi Tâbi'in'in büyüklerinden olan Sa'id b. Müseyyeb, Hasan-ı Basrî ve diğerlerinin ölümünden sonradır. Evvelkiler, Kur'an-ı Kerim'i okutmağa, mânâsını düşünmeğe, tefekkür ve tezekküre mâni' olur korkusu ile, kitâbların ve hattâ Hadîs'lerin yazılmasını hoş görmezlerdi. Ve: «Bizim ezberlediğimiz gibi siz de ezberleyin.» derlerdi. Bunun için Hazret-i Ebû - Bekir ve Sahâbe'nin bir kısmı, insânlar Kur'an'ı ezberlemez eldeki mushaflara bağlanır korkusu ile Kur'an-ı Kerim'in bir araya toplanmasını muvâfık gör-

medi ve «Peygamber'in yapmadığını biz nasıl yaparız. Kur'ân'ı olduğu gibi bırakalım, okumak ve okutmak sûretiyle ağızdan ağıza intikal etsin» dediler. Tâ ki Ömer ve diğer Sahâbîler (R.A.) İnsanların tembelleşmesinden ve Kur'ân'ın müteşâbihâtını okumakta veya bir kelimesinde ihtilâf vukû'unda baş vurulacak bir asıl bulunmamasından endişe ederek Kur'ân'ın yazılmasına işâret etmeleri ile H a z - r e t - i E b û - B e k i r 'in bunu kabûl etmesi üzerine Kur'ân âyetleri bir Mushaf'da toplanmıştır. A h m e d b. H a n b e l i de, M â l i k 'in M u - v a t t a ' kitâbını yazmasını muvâfık bulmaz ve: «Sahâbe'nin yapmadığını yaptı.» derdi.

İSLÂM'DA İLK YAZILAN KİTÂBLAR

Denildi ki: İslâm'da ilk kitâb yazan İ b n C u r e y h 'dir; eseri Hadîs [Âsâr] ile alâkalıdır. (146 Hicrî yılında vefât etmiştir). Mekke'de de M ü c â h i d , A t â ve İ b n A b b â s 'ın ashâbından rivâyet ettiği tefsîr mevzû'undaki (Hurûfu't - tefâsir) eseri yazmıştır. M a ' - m e r b. R â ş i d S a n ' â n i ise Yemen'de Peygamberimizin süneni hakkında kitâb vücûda getirmiştir. Daha sonra Medîne'de M â l i k b. E n e s M u v a t t a ' adlı eserini, S ü f y â n - ı S e v r i de C â m i ' adlı eserini tasnif etmiştir.

KELÂM'A DÂİR İLK YAZILAN KİTÂBLAR

Sonra dördüncü asır'da kelâm'a dâir eserler yazılmağa başladı. Dedi - kodular ve makaaleleri ibtâle daldılar. Daha sonra insanlar bunlara, kıssalara ve bunlardan va'z etmeğe heves etti. Bundan sonra «Yakîn» ilmi kaybolmağa başladı. Kalb ilmi, nefsin sıfatları, Şeytan'ın hile yollarını aramak ilimleri garîb kaldı. Yine az kimseler müstesnâ çokları bu ilimlerden yüz çevirdi; kelâm mücâdelelerine «İlim», kafileli konuşup yaldızlı cümlelerle sözlerini süsleyenlere de «Âlim» denilmeğe başladı. Bunun başlıca sebebi, dinleyen cemâatin, hakikati seçebilecek liyâkatta olmayıp, Sahâbe'nin ilim ve ahlâkını bilemediklerinden aralarındaki farkı anıyamadıklarıdır. Bu sûretle bu gibilere «Âlim» dendi de, selefdan halefe bu isim intikal etti. Ahiret ilmi dürrüldü. İlim ile kelâm [lâfçılık] arasında fark kalmadı. Havaslardan başkası lâf satmak ile ilmi ayıramaz hâle geldi. Ancak «Havass» olanlardır ki, hangisi daha âlimdir diye kendilerine soruldukta «Falanca âlim, falanca da lâfçı» diyebilirler ve lâfçılık ile ilmi birbirinden ayırabilirlerdi. İşte böylece geçmiş asırda dîn, zayıflamağa

başladı. «Ya bu zamân hakkındaki kanâatın nedir?» diye sorarsan derim ki, iş öyle bir raddeye geldi ki, bu gibi hatâları düzeltmek isteyenlere mecnûn diyecek kadar ileri gittiler. Bu zâmanda en doğrusu insânın sükût edip kendi nefsiyle meşgûl olmasıdır.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, halkın ittifâkı ile olsa bile ihdâs edilen şeylere kıymet vermeksizin onlardan kaçınmaktır. Sahâbe'nin hâli, ahlâk ve ilimler üzerinde olmalıdır. Onların bütün gayretleri ders okutmak, kitâb yazmak, mübâhase etmek, Kadılık, Vâililik, vakıf mütevelliliği, vasîlik, yetim malı yemek, Pâdisahlar arasına karışmak ve onlarla hüsn-ü muâşeret miydi? Yoksa: Allahu Teâlâ'dan korkup, kendilerine acımak, Allah'ın nîmetlerini te-fekkür, nefis ile mücâhede, iç ve dış mürâkabe, günâhların küçük ve büyüğünden kaçınmak, nefsin gizli şehvetlerini, Şeytân'ın hilelerini ve benzeri bâtın ilimlerini aramak mıydı? İşte hakikî müslümânın vazîfesi, Sahâbe-i kirâmın hâlleriyle hâllenmek onların yaptıklarına muttallı olmaktır.

SAHİH İLM'İN ÖLÇÜSÜ

Hakikaten bilmiş ol ki, zamânın en büyük âlimi ve en çok Allahu Teâlâ'ya yakın olanı, her hâliyle sahâbîlere en çok benzeyen, selef'in yolunu en çok bilen ve dîni hükümleri onlardan alandır. Bunun için Hazret-i Ali'ye (R.A.) «Falancaya muhâlefet ettin» denildiğinde: «En hayırlımız, bu dînde bize uyandır.» demiştir. Resûlu'llah'ın asrındaki insânlara uymakta, kendi asrındakilerden çekinmek aslâ doğru olamaz. Ne yazık ki, insânların tabiatları ona meylettği için fazîletli kendi zamânlarında görürler de davranışlarının kendilerini cennetten uzaklaştırmakta olduğunu bir türlü i'tiraf edemezler. Aksine olarak: «Cennete gidecek yol budur.» derler.

Hasan-ı Basrî diyor ki: «İslâm'da ihdâs yolunu tutan iki nevi kimse vardır:

1 — Fenâ düşünceli bir insân olduğu hâlde, kendisi gibi düşünenlerin Cennete gireceğini sanan kimse ile,

2 — Dünyâ'da nâm u nimete nâil olmuş iken, taptığı dünyâlık. râzı olduğu dünyâlık, aradığı yine dünyâlık olan kimsedir. İkisini de tersleyin. Çünkü varacakları yer Cehennemdir. Biri de var ki, kendini dünyâlığa dâvet eden bir zengin ile, nefsin arzûlarına dâvet eden bir şehvet esîri aralarında bulunduğu hâlde, Allahu Teâlâ kendisini her ikisinin şerrinden korur da eski iyilere meyleder, onların işlerini araştırır ve onlara uyar. İşte bu adam büyük mükâfata hazır-

lanmıştır. Binâenaleyh siz de bunun gibi olmağa çalışın.» buyurmuştur.

İbn Mes'ûd'dan mevkûf ve müsned olarak şöyle rivâyet edilmiştir. Diyor ki :

«Onlar ancak ikidir. Biri kelâm, diğeri hedy [yol]dur. En güzel söz, Allah kelâmı, en güzel yol da Peygamber yoludur. Aman, sonradan ihdâs edilen şeylere yaklaşımayın; çünkü fenâ şeyler, sonradan ihdâs edilenlerdir. Muhdes her şey bid'at, ve her bid'at de sapıklıktır. Zamân, size uzun gelmesin - Tûl-i emel beslemeyin - ki kalbiniz katılaşır. İyi biliniz ki, her gelecek yakındır. Agâh olunuz ki, yakın olmayan gelmeyecek olandır.»

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) bir hutbesinde :

«طُوبَىٰ لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عُيُوبِ النَّاسِ وَأَنْفَقَ مِنْ مَالٍ
اِكْتَسَبَهُ مِنْ غَيْرِ مَعْصِيَةٍ، وَخَالَطَ أَهْلَ الْفِقْهِ وَالْحِكْمِ، وَجَانَبَ
أَهْلَ الزَّلَلِ وَالْمَعْصِيَةِ، طُوبَىٰ لِمَنْ ذَلَّ فِي نَفْسِهِ وَحَسُنَتْ
خَلِيقَتُهُ، وَصَلَحَتْ سَرِيرَتُهُ، وَعَزَلَ عَنِ النَّاسِ شَرَّهُ، طُوبَىٰ
لِمَنْ عَمِلَ بِعِلْمِهِ وَأَنْفَقَ الْفَضْلَ مِنْ مَالِهِ وَأَمْسَكَ الْفَضْلَ مِنْ
قَوْلِهِ، وَوَسِعَتْهُ السُّنَّةُ وَلَمْ يَغْذَهَا إِلَىٰ بِدْعَةٍ»

«Kendi kusûrları ile meşgûl olup başkasının kusûrlarını araştırmayana, helâl kazancından infâk edene, hikmet ve fıkıh adamları ile buluşup isyân ve zelle edenlerden uzaklaşana müjde olsun. Kendini zelil görüp ahlâkı güzel olana, içi güzel olup insânlara fenâlığı dokunmayana müjde olsun. İlmiyle amel edene, malının fazlasını verip sözlünün fazlasını saklayana, sünnete sarılıp bid'ate sapmayana müjde olsun.» (161) buyurmuştur. İbn Mes'ûd (R.A.) :

«Âhır zamânda iyi hâl ve güzel hûy çok amelden daha hayırlıdır» derdi. Yine İbn Mes'ûd: «Sizin zamânınızda hayırlınız yakın ile işe sarılanınızdır. Bir zamân gelecek onların hayırlıları, şüphelerin çoğal-

(161) Ebû Nuaym, Hüseyn b. Ali'den.

masından, hiç bir tarafı tercih edemeyip duraklayan kimselerdir.» Buyurmuştur. İbn Mes'ûd çok doğru söyledi. Zira bu zamânda duraklamadan ekseriyete tâbî olan ve onların daldığı bataklığa dalan onlar gibi helâke gider.

Huzeyfe (R.A.): «Bundan daha garibi, şimdi kabûl ettiğiniz selefin inkâr ettikleri, sizin de fenâ görüp reddettiklerinizi gelecek nesillerin hoş görüp kabûl etmesidir. Hakkı bildiğiniz müddetçe hayır üzerindesiniz. Aranızda âlimlerle istihzâ edilmemektedir.» buyuruyor. Huzeyfe hakikaten doğru söylemiştir. Bu zamânların bir çok iyi görülen ma'rûfları, Sahâbe devrinin münkerâtındandır. Meselâ: Zamânımızda açık ma'rûflardan biri, câmi'leri süslemek, nakışlamak ve inşâsında, döşemesinde, kubbesinde külliyetli miktarda para sarf etmektir. Halbuki Sâhabe devrinde câmi'leri tefriş ve tezyîn bid'at sayılırdı. Bu, Haccâc-ı Zâlim'in icâdlarındandır. İlk müslümânlar kendileri ile toprak arasında pek az perde bulundururlardı.

Yine bunun gibi mücâdele ve münâzara ilimlerinin incelikleriyle uğraşmak bu zamânın en büyük ilimlerinden ve Allah'a en çok yakınlık sağlayan vâsıtalarından olduğu zannedilirken onların zamânında yasak olan ilimlerdenidir. Bunlardan biri de, Ezân ve Kur'ân'da telhîn [Sesi alçaltıp yükseltmeler]'dir.

Diğer biri de temizlikte ifrât, tahârette vesvesedir. Yediği lokmanın helâl veya harâm olmasına bakmadığı hâlde, giydiği elbisenin temiz olup olmadığı hakkında binbir dereden su getirmeğe çalışmaktır.

İbn Mes'ûd (R.A.) çok doğru söyledi: «Siz arzûlarnızın ilme tâbî olduğu bir zamânda bulunuyorsunuz. Bir zamân gelecek ilim, arzûya uyacaktır.» Ahmed b. Hanbel: «İlmi bıraktılar da garib şeylere baş vurdular. Bu gibilerde ilim pek çok azalmıştır. Allah yardımcımız olsun.» demiştir. Mâlik b. Enes: «Geçmiş zamânda insânlar bugünkülerin sorduğu şeyleri sormağa ihtiyâç duymazlardı. Âlimler de: "Bu helâl, şu harâm." demezlerdi. Belki bu, müstehâb, bu mekrûh derlerdi. Yâni helâl ile harâmı herkes bilir ve mûcibini yapardı, aranan müstehâb ve kerâhat idi. Hocalar onlardan bahsederlerdi.» buyurmuştur. Hişâm b. Urve: «Bunlara kendi icâdlarından sormayın. Çünkü onlara cevâblar da hazırlamışlardır. Onlara sünnetten sorun, ne yazık ki ondan bir şey bilmezler.» demiştir. Ebû Süleymân Dârânî (R.A.): «Bir kimsenin içine bir iyilik doğduğu zamân onu hemen yapmasın. Şer'iate muvâfık olup olmadığını arasın, muvâfık ise Allahu Teâlâ'ya hamd ederek yapsın,» buyurmuştur. Böyle söylemesindeki hikmet, muhtelif bid'atların ortalığı kaplamış olmasıdır. Allahu Teâlâ'nın koruduklarından başka bütün gönülle-

ri kapladı. Böyle her hatıra geleni yapmak, kalblerin berraklığını bulandırır ve bu karışıklık sebebiyle bâtil, hak gibi görünebilir. Bunun için haberlerin şehâdetini aramakla ihtiyâtlı davranmalıdır. Bu sebepten bayram namâzı kılınan musalla'da Mervân minber ihdâs ettiğinde Ebû Sâîd-i Hudrî, Mervân'a:

— Bu bid'at nedir? Diye sordu. M e r v â n :

— O, bid'at değildir. Bu, senin bildiklerinden çok hayırlıdır. İnsanlar çoğaldı, onlara sesimi duyurmak için bunu yaptırdım, dedi. E b û S a î d - i H u d r î :

— Allah'a yemin ederim ki, senin yaptığın benim bildiğimden daha hayırlı değildir. Vallahi senin ardında bir daha namâz kılmam, dedi.

Bunu kabûl etmemesinin sebebi şudur: Peygamber Efendimiz bayram namâzı, yağmur duâsı ve İstiskâ hutbelerinde bir yay veya bir değneğe dayanırdı. Minber'e çıkmazdı.

Meşhûr hadîsde de:

« مَنْ أَخَذَتْ فِي دِينِنَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ »

«Dinimizde olmayan bir şey'i icâd eden merdûddur.» (162)

buyurulmuştur. Yâni aslında dînden olmayıp sonradan dîn nâmına icâd edilen her şey merdûddur.

Diğer bir hadîsde de Peygamber Efendimiz :

« مَنْ غَشَّ أُمَّتِي فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ قِيلَ

يَا رَسُولَ اللَّهِ : وما غش أمتك ؟ قَالَ أَنْ يَبْتَدِعَ بِدْعَةٍ يَحْمِلُ

النَّاسَ عَلَيْهَا »

«Allah'ın, Meleklerin ve bütün insanların lâ'neti, ümmetimi gaş-yeden [gölgeleyen] kimsenin üzerine olsun. «Ümmeti'nin gaşyi nedir?» diye soranlara cevâben: «Dinde olmayan bir şey'i icâd edip insanların oraya sürüklemektir.» buyurdu.» (163)

Başka bir hadîsde ise:

(162) Buhârî ile Müslim, Hz. Aîşe'den.

(163) Dârekutni, Enes'den.

إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَلَكًا يُنَادِي كُلَّ يَوْمٍ: مَنْ خَالَفَ سُنَّةَ
رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ تَنْلُهُ شَفَاعَتُهُ

«Allahu Teâlâ'nın yarattığı bir melek her gün şöyle nidâ eder: «Sünnetinden ayrılan kimseye Resûlu'llah'ın şefâati ulaşmaz.» (164) buyurmuştur.

Herhangi bir günâhı işleyene nisbetle sünnete uymayan bir şey icâd etmekle dine saldıran kimse, Pâdişah'ın bâzı emirlerine itâat etmeyene nisbetle, hükümet'e karşı inkılâp yapmak isteyen gibidir. Şüphesiz hatâ afv edilir, fakat inkılâb yapmak isteyen afv edilmez. (Bunun gibi Allahu Teâlâ'nın emirlerinin bâzılarına isyân eden afv edilir, fakat bid'at çıkarıp din'in safvetini karıştırmak isteyen afv edilmez.)

Bâzı âlimler: «Selefin anlattıklarına susmak cefâdır, onların sükût ettikleri yerde konuşmak ise boşuna yorgunluktur.» derler. Başka biri: «Hak, ağırdır. Onu geçen zâlim; ona ulaşmayan âcizdir; ona râzı olana yeter.» demiştir.

Peygamber Efendimiz:

«عَلَيْكُمْ بِالنَّمَطِ الْأَوْسَطِ الَّذِي يَرْجِعُ إِلَيْهِ الْعَالِي وَيَرْتَفِعُ
إِلَيْهِ التَّالِي»

«Dâima orta derecede bulunmağa gayret edin, ki ilerleyenler de oraya dönecek, geri kalanlar da oraya yükselecektir.» (165) buyurmuştur.

İbn Abbâs: «Ehlinin gönlünde sapıklığın da kendine göre bir tadı vardır.» diyor. Nitekim Hak Teâlâ:

«وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا»

«Dinlerini oyuncak ve eğlence tanıyanları bırak.» buyurmuştur. Diğer bir âyet-i celîlede buyuruluyor ki:

(164) Kaynağı bulunamamıştır.

(165) Ebû Ubeyd, Ali b. Ebî Tâlib'den.

« أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا »

«Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse kötülüğü hiç işlemeyene benzer mi?» (35 - Fâtır : 8)

Sahâbe devrinden sonra ihdâs edilip zarûret ve ihtiyâcı aşan her şey oyun ve eğlencedir.

Hikâye olundu ki, mel'un İblîs, Sahâbe devrindeki insânları aldatmak için ordusunu dağıttı. Bir şey yapamadan geri döndüler.

— Ne oldunuz? Diye sorunca :

— Böyle acâib insânlar görmedik, ne kadar uğraştıkça da bunları aldatamadık, ancak yorulduğumuzla kaldık, dediler. Şeytân :

— Siz onları aslâ aldatamazsınız. Çünkü onlar, Peygamberleri ile buluştu ve Kur'ân'ın inmesine şâhid oldular. Fakat onlardan sonra geleceklere te'sir edebilirsiniz, dedi.

Tâbi'in devrinde yine aynı maksatla maiyyetini dağıttı; onlar da başları eğik olarak geri döndüler de :

— Böyle acâib insânlar görmedik. Arasıra aldatabildiğimiz oldu ise de akşâmleyin bir tevbe etmekle bütün hatâlarını Allah iyiliğe kalbetti [çevirdi], dediler. İblîs :

— Size, bunlardan da kâr yok. Çünkü bunlar, Peygamberlerinin sünnetine tâbi olan [uyan] hakikî tevhîd sâhibi insânlardır. Fakat sizi memnûn edecek nesil bunlardan sonra gelecek olanlardır. Onlar sizin elinizde oyuncak olurlar. Şehvetlerinin azgınlığı ile onları dilediğiniz yöne çekersiniz. Tevbe etmezler, etseler de (Şart'a riâyet etmedikleri ve samimî tevbe yapmadıkları için) tevbeleri kabûl olmaz ki, günâhları sevâba dönsün.

Hakikaten Tâbi'in devrinden sonra, birtakım insânlar geldi ki şehvetleri kendilerini kapladı da, bid'atlerini kendilerine güzel gösterdi; onları helâl tanıttı ve onları dîn olarak kabûllendiler. Allahdan mağfiret dilemeyip Allah'a tevbe etmediler. Allahu Teâlâ da onlara düşmânları musallat etti. Düşmânları onları diledikleri tarafa çevirdi.

Eğer : «Bu hikâyeyi anlatan Şeytanı ne gördü, ne de Şeytan ile konuştu. O hâlde bu hikâyeyi nereden bildi?» dersen :

Bilmiş ol ki, ma'neviyât sâhipleri görülmeyen gizlilikleri keşf edebilirler. Bu keşf, bâzan vahy'in bir kolu olan ilhâm, bâzan da menam [Sadık bir rüyâ ile], bâzan da ayân, yâni rüyâ ile olduğu gibi açık göz ile keşf tarikiyle olur. İnsân ma'nen bir âlem'e yükselir, orada eşyânın hakikatini görür ve mânâlarını anlar. Doğru rüyâ, nübüvvet'in

kırk altı cüz'ünden bir cüz'ü olduğu gibi, bu da en yüksek olan nübüvvetin derecelerindendir.

Sakin, anlıyamıyorum diye bu ilmi inkâra kalkışma. Akli ilimleri kavradığını zannederek çizmeden yukarı çıkan âlimlerin helâk noktası burasıdır. Allahu Teâlâ'nın dostları'nın bu hâllerini inkâr eden ilim'den, cehâlet çok daha iyidir. (Çünkü câhiller, anlamadıklarını bildikleri için, işi Allah'a havâle ederler.) Kaynak bir olduğu için, velîleri ve kerâmetlerini inkâr, peygamberleri ve mu'cizeleri inkâr demektir. Peygamberleri inkâr ise tamâmen din'den çıkmaktır. Bâzi ârifler :

«Son zamânda iyi insânların gözden saklanmaları, zamânın âlimlerini görmeğe dayanamadıklarındandır. Çünkü câhiller nazarında âlim bilinen ve kendilerini de âlim tanıyan bu zümre, onların nazarında câhildirler. En büyük günâh, cehâletini bilmemek, şunun bunun kusûrlarına bakmak, gâfillerin sözünü ve Dünyâ'ya dalan âlimi dinlemektir. Dünyâya dalan âlimleri dinlemek doğru değildir. Belki her söylediği reddedilmelidir. Çünkü herkes sevdiği şeye dalar ve sevmediğini reddeder. (Bu âlimin de anlatacağı sevdiği şeylerdir.)» diyorlar. Nitekim Hak Teâlâ:

« وَلَا تَطِيعُ مَنْ أَغْمَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا »

«Kalbini zikrimizde gâfil bıraktığımız, keyfinin ardına düşen ve işi haddini aşmak olan kimseye itâat etme.» (18 - Kehf : 28) buyurmuştur.

Kusurlu olan câhiller, kendilerini bilir zanneden bu gibi âlimlerden çok iyidirler. Çünkü avâm tabakası kusurlu olduğunu kabûl ederek tevbe eder ve Allahu Teâlâ'dan mağfiret diler. Fakat bu gibi kendisini âlim sanan ve din yolundan ayrılıp dünyâlık elde edecek ilimlerle uğraşan câhil (bunu bir şey zanneder de) ölünceye kadar dâvâsında ısrâr eder; tevbe etmez ve bu hâliyle gider.

Bu hâl, Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnâ, umûmu kapladığı ve düzelmelerinden ümit kesildiği zamân, dindârlar için selâmet ve ihtiyât, bunlardan ayrılıp tenhâya çekilmektir. İnşallah, Uzlet bâbında bunu açıklayacağız. Bu sebepten Yûsuf b. Esbât, Huzeyfetu'l - Mer'âşî'ye yazdığı bir mektûbta:

«Günâha girmeden Allah'ı anacak veyâ isyân etmeden ilim müzâkere edecek kimseyi bulamıyan adam'a ne dersin? Zîra ehlini bulamıyor.» dedi. Çok doğru söylemiştir. Çünkü insânlar arasına karış-

makla ya gıybet edeceksin, ya dinleyeceksin, yâhut göreceğin bir fenâlığa sükût edeceksin. Bütün bunlar dinî bakımdan fenâ şeylerdir. Evet insânın en güzel hâli ilim öğrenmek veyâ öğretmektir. Fakat eğer okutan kımse, okutmasında gösterişten, riyâset istemek ve maddî varlık sağlamak hevesinden kendini kurtaramadığını anlarsa, okuyan talebenin de ilmini dünyâlıkta ve şer'de kullanacağını, kendisinin de yol kesene silâh satan gibi fenâlığın sebeblerini hazırlamak sûretiyle yardımcısı olacağını da bilmiş olur. İlim, kılıç gibidir. (Kılıç, dış düşmânlarla muhârebe âleti, ilim ise iç düşmânlarla muhârebe âletidir.) İyiliğe hizmeti, silâh'ın muhârebedeki hizmeti gibidir. Silâh'ın fenâlık yapacaklara satılması câiz olmadığı gibi, ilmin de fenâ niyetli kimselere verilmesi muvâfık değildir.

İşte buraya kadar saydıklarımız, her biri geçmiş âlimlerin ef'âl ve ahvâlini içine alan âhiret âlimlerinin on iki alâmetidir. Sen şu iki yoldan birini seç:

- 1 — Bütün bu hasletleri bir araya toplamak,
- 2 — Veyâ bunları kabûl etmekle kusûrlu olduğunu i'tiraf etmek.

Sakin, dünyâ âletini din ile değiştiren ve iyi amellerde tembel davrananları gerçek âlimlerden sayan üçüncülerden olma ki, cehâlet ve inkârınla Allah'ın rahmetinden mahrûmiyet ile helâke düşenlerden olmayasın.

Şeytânın kendilerini aldatamayıp, dünyâ ziynetleri kendilerine zarar vermeyen kullardan olmamızı Allah'dan dileriz.

YEDİNCİ BÂB

AKIL, AKL'İN ŞEREFİ, TA'RİFİ VE KISIMLARI BEYÂNINDADIR

AKLIN ŞEREFİ

Bilmiş ol ki, aklın üstünlüğü meydanda olduğu için şerefini isbât edecek delilleri aramağa lüzûm yoktur. Bilhâssa buraya kadar şerefini anlattığımız ilmin kaynağı, doğum yeri ve kökü akıl olduğuna göre aklın şerefi de meydana çıkmıştır. Akla nisbetle ilim, ağaca nisbetle meyve, güneşe nisbetle nûr ve göze nisbetle görmek gibidir.

Dünyâ ve âhiret saâdetine vesîle olan akıl nasıl şerefli olmasın? Veyâ aklın şerefinde nasıl şübhe edilsin? İdrâkinde kusûru olan hayvân bile akla kıymet verir. Hattâ en büyük, en yırtıcı ve en korkunç hayvânlar bile, insânın akliyle düşünebileceği hileler sebebiyle kendisine gâlib geleceğini bildiği için, insânı heybetli görür, ondan çekinir ve ona itâat eder. Bunun için Peygamber Efendimiz:

«الشَّيْخُ فِي قَوْمِهِ كَالنَّبِيِّ فِي أُمَّتِهِ»

«Cemâati arasında âlim, ümmeti arasında peygamber gibidir.» (166) buyurmuştur. (Yâni onun ilim ve irfânından istifâde edilir ve ona hürmet edilir.) Bu onun malının, yaşının veyâ kuvvetinin çokluğundan değil, belki aklının meyvesi olan tecrübesinin çokluğundandır. Bu sebebdendir ki, Arabın ayak takımı, ilm u irfândan mahrûm Türk, Kürd ve diğer kabîleler cehâletleri sebebiyle hayvânlara benzedikleri hâlde, fitrî olarak büyüklerine hürmet ederler. Yine aklın üstün değerindendir ki: Peygamber Efendimize sû-l kâsî için yoluna çıkan inâdcılar, onun parlak simâsına bakıp nübüvvet ve akıl nû-

(166) İbn Hibban, İbn Ömer'den.

runu gördüklerinde kendilerini korku ve heybet bürüdü de kötülükten vazgeçtiler.

Aklın şerefi açıktır. Bilinmesi için delile ihtiyâç yok. Ancak biz, aklın şerefine dâir vârid olan âyet ve hadisleri zikredeceğiz. Allahu Teâlâ akla, nûr adını verir.

«**اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ**»

«Allah, yer ile gök'ün nûrudur, nûrunun temsili sanki bir mişkât.» (24 - Nûr : 35)

Akıldan elde edilen ilme ise, rûh, vaby, hayât adını vermiştir:

«**وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا**»

«İşte biz, sana da (Habîbim) böylece emrimizden bir rûh vahyettik.» (42 - Şûrâ : 52)

«**أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَخْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ**»

«Hem bir adam ölü iken biz onu diriltmişiz ve kendisine bir nûr vermişiz, insânlar içinde onunla yürüyor.» (6 - En'am : 122)

Hak Teâlâ, nûr ile zulmeti, aydınlık ile karanlığı zikretti yerde aydınlıktan ilmi, karanlıktan cehâleti murâd etti. Nitekim Allahu Teâlâ buyuruyor:

«**يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ**»

«Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır.» (2 - Bakara: 257)

Peygamber Efendimiz de bir hadis'inde:

«Ey insânlar, Rabbinizi biliniz ve anlayınız. Emir olduğunuzu ve kendisinden nehiy olduğunuzu anlayacak, olgun akıl tavsiye ediniz. Rabbinizin huzûrunda sizi kurtaracak olan, aklınızdır. Bilmiş olunuz ki, ne kadar çirkin suratlı, değersiz, ayak takımı pejmürde olursa olsun, akıllı kimse, Allah'a itâat edendir. Buna mukaabil câhil ve ahmak, ne kadar hüsn ve cemâl sâhibi hâtırlı yüksek mevkî sâhibi, şık kıyâfetli, hüsn-ü beyâna sâhip olursa olsun, Allah'a, isyân edendir.

Allah katında mahmûd ve diğer vahşi hayvânlar kendisine isyân eden insânlardan daha akıllıdır. Sakın, maddecilerin size gösterecekleri saygıya kıymet vermeyin. Zira onlar, hüsranda, zarardadırlar.» buyurmuştur.

Yine bir hadiste deniliyor ki:

«أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلَ فَقَالَ لَهُ أَقْبِلْ فَأَقْبَلَ، ثُمَّ قَالَ لَهُ أَذْبِرْ فَأَذْبَرَ، ثُمَّ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَعِزَّتِي وَجَلَالِي مَا خَلَقْتُ خَلْقًا أَكْرَمَ عَلَيَّ مِنْكَ، بِكَ آخُذٌ، وَبِكَ أُعْطَى، وَبِكَ أُثِيبُ، وَبِكَ أُعَاقِبُ»

«Allahu Teâlâ'nın ilk yarattığı akıldır. Allahu Teâlâ akla: «Dön bu yana» diye emretti, akıl döndü. «Dön o yana» diye emretti, yine döndü. - Allahu Teâlâ'nın her emrine inkıyâd etti. - Sonra Allahu Teâlâ «İzzet ve celâlim [ululuğum] hakkı için nazarımda senden kıymetli bir şey yaratmadım. Seninle alı, seninle veririm. Seninle mükâfatlandırır, seninle cezâlandırırım.» buyurmuştur.» (167)

Eğer, «Bu akıl arez ise (bizâtihi kaaim olamayacağına göre) cisimden evvel nasıl yaratıldı, cevher ise mekânsız bizâtihi nasıl kaaim oluyor?» dersin:

Bilmiş ol ki, bu mükâsefe ilmi ile alâkalıdır. Bunu muâmele ilmi bahsinde anlatmak muvâfık düşmez. Halbuki biz burada muâmele ilmini anlatmaktayız. Hazret-i Enes'den (R.A.) rivâyet olundu ki:

Bir cemâat Peygamberimizin huzûrunda bir adamı aşırı derecede öğdüler. Peygamber Efendimiz:

— Bu adamın akli nasıldır? Diye sorunca:

— Yâ Resûlallah, biz sana bu adamın son derece ibâdetinden ve muhtelif hayır işlerinden haber veriyoruz. Siz, hâlâ aklından mı soruyorsunuz? Dediler. Peygamber Efendimiz:

— İnsân, ahmaklığı ile berâber günâhkârlardan daha büyük hatâlara düşer. İnsânların yarın Allah katında yüksek derecelere yükselmeleri, akılları nisbetindedir, buyurdu.

Hazret-i Ömer'den (R.A.) rivâyet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyorlar:

« مَا آكْتَسَبَ رَجُلٌ مِثْلَ فَضْلِ عَقْلِ يَهْدِي صَاحِبَهُ إِلَى هُدًى
وَيُرُدُّهُ عَنْ رَدًى، وَمَا تَمَّ إِيْمَانُ عَبْدٍ وَلَا اسْتَقَامَ دِينُهُ حَتَّى
يَكْمُلَ عَقْلُهُ »

«İnsânın, akıl gibi yüksek iktisâbı olamaz. Akıl, sâhibini iyiliğe ulaştırır, fenâlıktan alıkor. Aklı kemâle ermedikçe insânın dîni müs-takîm ve îmanî tamâm olmaz.» (168)

Yine bir Hadîs-i şerifte :

« إِنَّ الرَّجُلَ لَيُذْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ، وَلَا يَتِمُّ
لِرَجُلٍ حُسْنُ خُلُقِهِ حَتَّى يَتِمَّ عَقْلُهُ فَعِنْدَ ذَلِكَ تَمَّ إِيْمَانُهُ وَأَطَاعَ
رَبَّهُ وَعَصَى عَدُوَّهُ إِبْلِيسَ »

«İnsân, güzel ahlâkiyle, gündüz oruç tutup gece ibâdet edenler se-viyesine ulaşır. Fakat akli tamâm olmadıkça ahlâkı da güzelleşmez. Akli olgunlaşınca îmanî da kemâle erer; Rabbine itâat ve düşmanı olan Şeytan'a isyân eder.» (169) buyurmuştur.

Ebû Sa'îd-i Hudrî 'nin rivâyet ettiğine göre Peygamber Efendimiz:

«Her şeyin bir direği var, mü'minin direği efendisi aklıdır. İbâ-deti de akli nisbetindedir. Cehennemde :

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ

«Eğer duyup akıl edeydik biz de cehennemlikler arasında olmaz-dık.» (67 - Mülk : 10) dediklerini duymadın mı?» buyurmuştur.

(168) İbnü'l - Muhber.

(169) İbnü'l - Muhber.

Hazret-i Ömer'e (R.A.) Temîm ed-Dârî : «Bizce efendilik, akıldır.» deyince, Ömer, kendisini tasdik eder ve: «Ben sana sorduğum gibi Resûlullah'a da sormuştum. Resûlullah da aynı cevâbı verdi.» dedi. Sonra devâm ederek: «Peygamber Efendimiz de buyurdu ki: Ben de Cebrâil aleyhi's-selâm'a: "Efendilik nedir?," diye sorduğumda o da bana: "Akıldır." dedi.» Berâ b. Âzib diyor ki: «Bir gün Resûlullah'a çok şeylerden sordular. Peygamber Efendimiz: "Ey insânlar, her şey'in bir binitı var, kişinin binitı de akıldır. Delil ile, en güzel yol ve bilgiye ulaşanınız, en üstün akla sâhip olanınızdır." buyurdu.»

Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz Uhud'dan dönüşünde bir çok kimselerin, «Falan falandan daha cesûr, falan başkalarının geçirmedeği imtihanları geçirmiş (başına bir çok felâketler gelmiş)» ve bunun gibi sözler konuştuklarını duydu. Bunun üzerine :

— Siz, bunların ahvâlini bilemezsiniz, dedi. Sahâbe-i Kirâm:

— Yâ Resûlallah, niçin bilemeyiz? diye sorunca Peygamber Efendimiz :

— Onların muhârebeleri. Allahu Teâlâ'nın onlara taksim ettiği akılları nisbetindedir. Zaferleri de niyyetleri de akılları derecesindedir. Herkes bu derecelere göre mevki kazanır ve kıyâmet gününde de niyyetleri ve akılları seviyesinde mevki'leri ihrâz ederler, cevâbını verdi.

Berâ' b. Âzib'den rivâyet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor:

«Allahu Teâlâ'ya itâat etmekte, melekler akılları ile cehd ü gayret ettiler. Âdem oğullarından mü'min olanlar da akılları nisbetinde gayret göstermişlerdir. Aziz ve celil olan Allahu Teâlâ'ya en çok amel eden en çok akıllı olandır.»

Hazret-i Âişe'den rivâyet edildiğine göre, bir gün kendisi Hazret-i Peygambere:

— Yâ Resûlallah, insânlar dünyâda ne ile üstünlük kazanırlar? Diye sordu. Peygamber Efendimiz :

— Akıl ile, deyince, Âişe :

— Herkesin kıymeti ameliyle ölçülmez mi? Dedi. Peygamber Efendimiz:

— Yâ Âişe, onlar akıllarından fazla bir şey yapabilir mi? Allahu Teâlâ'nın verdiği akıl nisbetinde amel ederler. Ondan sonra amellerine göre de mükâfatlanırlar, cevâbını verdi.

İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyete göre Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyorlar :

«Her şeyin bir âleti, bir hazırlık ve isti'dâdı var: Mü'minin âleti aklıdır. Her şeyin bir binitı var: Kişinin binitı aklıdır. Her şeyin bir direği var; Dinin direği aklıdır. Her kavmin bir dayanağı var: İbâdetin dayanağı aklıdır. Her kavmi bir çağırın var: Âbidleri ibâdete da'vet eden de aklıdır. Her tâcirin bir sermâyesi var: Müctehidlerin sermâyesi aklıdır. Her âilenin bir idârecisi var: Sıddıklar evinin bakıcısı aklıdır. Her harâbenin bir tâmircisi var: Âhireti i'mâr eden aklıdır. Herkesin kendisini andıracak olan ardından bir geleni var: Sıddıkları andıracak olan akıllarıdır. Her yolcunun bir çadırı var: Müminin çadırı aklıdır.»

Yine Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki:

«إِنَّ أَحَبَّ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ نَصَبَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَنَصَحَ لِعِبَادِهِ وَكَمَلَ عَقْلُهُ وَنَصَحَ نَفْسَهُ فَأَبْصَرَ، وَعَمِلَ بِهِ أَيَّامَ حَيَاتِهِ فَأَفْلَحَ وَأَنْجَحَ»

«Allah - Azze ve celle - katında en maktûl mü'min, Allahu Teâlâ'ya ibâdete kendisini hasreden, kullarına öğüd veren, akılı kemâle eren, ayıplarını görüp kendisine öğüt veren ve hayâtı boyunca bununla amel edendir. İşte necât bulan ve zafere ulaşan budur.» (170)

Diğer bir hadis-i şerif:

«أَتَمُّكُمْ عَقْلًا أَشَدُّكُمْ لِلَّهِ تَعَالَى خَوْفًا وَأَحْسَنُكُمْ فِيمَا أَمَرَكُمْ بِهِ وَنَهَى عَنْهُ نَظْرًا، وَإِنْ كَانَ أَقْلُكُمْ تَطَوُّعًا»

«En akıllınız, Allah'dan en çok korkanınızdır. En güzeliniz, Allahu Teâlâ'nın emir ve yasaklarına riâyet edeninizdir. Her ne kadar en az nâfile ibâdet edeninizden biri olsa bile.» (171)

AKLIN HAKİKATİ VE KISIMLARI

Bilmiş ol ki, insânlar, aklın ta'rif ve hakikatinde ihtilâfa düştüler ve çokları akıl kelimesinin müsterek bir çok mânâlara geldiğini

(170) İbnü'l - Muhber.

(171) İbnü'l - Muhber Ebû Katâde'den.

unuttular. Bu mevzûda perdeyi kaldıracak en doğru yol «Ayn» kelimisinin bir çok mânâları olduğu gibi, «Akıl»ın da dört mânâda kullanıldığını ve bu gibi müşterek mânâlarda kullanılan kelimelerin bütün mânâsını bir araya toplayan bir ta'rif ile ta'rif edilmesi istenmediğini, belki her mânânın ayrı ayrı ta'rif edildiğini bilmektir. Bu mânâları izâh edelim:

1 — İnsânların diğer cânlı hayvânlardan ayrılmasını sağlayan haslete akıl derler ki, insânlar yaratılıştaki bu akıl ile nazari ilimler öğrenmeğe isti'dâd kazanırlar, bir çok gizli hüner ve san'atları elde ederler.

Hars b. Esed-i Muhâsibî de akli ta'rif ederken: «Nazari ilimler kendisiyle anlaşılan bir garîze - tabiattır. Allahu Teâlâ'nın kalbe akıttığı bir nûrdur ki, insân onunla eşyâyı anlamağa isti'dâd kazanır.» derken bunu kasdetmiştir.

Muhâsibî'nin bu ta'rifini inkâr edip, akıl yalnız zârûri ilimlerden ibârettir diyen insâflı davranmamıştır. Çünkü zarûri ilimler ilimlerden gaflet eden veya uykuda olduğu için zârûri ilimler kendisinde bulunmayan kimseler, bu tabiata sâhip olduklarından, yine akıllıdır. Cismin, kendisiyle ihtiyârî hareket edip hâsselerini [duygu organlarını] kullanabileceği hayâtı, bir garîza olduğu gibi akıl da bâzı hayvanların kendisiyle nazari ilimler edinmeğe hazırlandığı bir garîza'dır. Eğer bu ta'rifeye bakarak, insân ile merkeb arasında fark olmaması lâzım gelir dersin bil ki: İnsân ile merkebdaki aklın farkı yoktur, denilebilir. Ancak âdet-i ilâhiyye olarak insânda akıl ile ilim halk edilir de diğer hayvanlar ve canlı varlıklarda halk edilmez. Bundan da hayvan ile nebâtların hayât bakımından eşit olması lâzım geldiği ileri sürülürse, denilir ki: Evet, aralarında fark yoktur. O kadar ki Allahu Teâlâ âdeti gereğince merkeb'de husûsî hareketler yaratır ve böylelikle onu ayırmış olur. Şöyle ki: Eğer merkeb, cansız cemad farz edilseydi ondan meydana gelen bütün hareketleri Allahu Teâlâ'nın yarattığına hükm etmek vâcib olurdu ve yine merkeb'in cemâdat'dan hareketteki farkı hayât iledir demek borç olduğu gibi, insânın da hayvândan ayrıldığı nazari ilimleri idrâk için garîzasında olan akıl iledir denir.

Akıl, kendisine has vasıf ile şekil ve renkleri göstermekte diğer cisimlerden ayrılan ayna ile sırrı gibidir. Göz de böyledir. Görmeğe isti'dâdı olan hey'et ve sıfatları ile cephe [alın]'den ayrılır.

Akıl garîzasını ilimlere nisbet etmek, gözü görmeğe nisbet etmek gibidir. İlimlerin inkişâfını sağlamakta Kur'ân ve şeri'at'ın akla nisbeti, güneş ışığının göze nisbeti gibidir. İşte bu garîzayı böyle anlamak gerekir.

2 — Küçük bir çocuğun, câiz olan şeyleri câiz, muhâl olan şeyleri de muhâl kabûl etmesi: İkisinin birden çok olduğunu, bir adam'ın bir ânda iki yerde bulunamayacağını bilmesi gibi zarûri ilimlerdir. Bâzı kelâmcıların, akli «Mümkün olan şeylerin var olabileceğini, mümkün olmayanların olamayacaklarını anlamak, gibi zarûri ilimler.» diye ta'rif etmelerindeki gâyeleri de budur. Bu târif de doğrudur. Zîra bu ilimler, insânlarda mevcûttur. Bunlara akıl adı verilmesi meydândadır. Çürük olan, diğer garizaları inkâr edip yalnız bu ilimleri kabûl etmektir.

3 — Tecrübelerden elde edilen ilim akıldır. Kim, tecrübelerden anlar ve tecrübeler kendini olgunlaştırırsa ona akıllı; kim, tecrübelerden bir şey anlamazsa, ona ahmak ve câhil denir. Bu da akıl adı verilen ilimlerin başka bir çeşitidir ki, buna tecrübe derler.

4 — O gariza'nın bir dereceye yükselmesidir ki, bütün bu işlerin neticesini anlar ve âkıbeti tehlikeli olan bu gibi muvakkât lezzetlere dâvet eden şehvetini yener. Bu kuvvet kimde bulunursa, peşin şehvetinin arzûsuna uymayıp âkıbeti düşünerek hareket ettiği için «Akıllı» sıfatını alır denir. Bu da insânı, hayvândan ayıran bir husûsiyettir. (Buna da akl-ı müstefâd denir.)

Aklın şu dört mânâsından birincisi asıl ve kökdür. İkincisi, onun en yakın bir dalıdır. Üçüncü mânâ, birinci ve ikinci mânâların dallarıdır. Çünkü tecrübe ilimleri tabiî ve garizî kuvvetle elde edilir. Aklın son meyvesi demek olan dördüncüsü akıldan beklenen neticedir. Birinci ve ikinciler tabiî, üçüncü ve dördüncüler ise kısıbdır. Bunun için Hazret-i Ali diyor ki :

«Biri tabiî diğeri kısıbî olarak iki akıl buldum.
Görmeyen göze güneş ışığının kârı olmadığı gibi,
Fıtrî akıl olmadan, kısıbî'nin kârı olmadığını bildim.»

Peygamber Efendimiz, aşağıdaki hadîsi ile birinciyl, yâni gârizî akli murâd etmiştir:

« مَا خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ خَلْقًا أَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنَ الْعَقْلِ »

«Allahu Teâlâ akıldan daha kıymetli bir şey yaratmamıştır.» (172)

Yine Peygamber Efendimizin Hazret-i Ali'ye hitâben söylediği şu hadis-i şerifden murâdı da, dördüncü, yâni akl-ı müstefâddır :

« إِذَا تَقَرَّبَ النَّاسُ بِأَبْوَابِ الْبِرِّ وَالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ
فَتَقَرَّبَ أَنْتَ بِعَقْلِكَ »

«İnsânlar, güzel ameller ve iyilikleriyle Allahu Teâlâ'ya yaklaşıyorsa, sen de aklın ile yaklaş.» (173)

Hazret-i Peygamber'in şu hitâbından da murâdı aynıdır:

Rivâyet edildiğine göre Hazret-i Peygamber, Ebû'd-Derdâ'ya hitâben :

— Aklını arttır ki, Allah'a yaklaşıp, buyurdu. Ebû'd-Derdâ:

— Anam babam sana fedâ olsun, aklımı nasıl arttırabilirim yâ Resulallah, diye sorunca Peygamber Efendimiz :

— Allahu Teâlâ'nın yasak ettiği harâmlardan kaçın, farzları yerine getir ki, akıllı olasın. İyi ameller işle ki, Dünyâ'da yüksek mertebeye erip âhirette, azîz ve celil olan Allahu Teâlâ'ya yaklaşmakla izzet bulasın, cevâbını verdi.

Sa'îd b. Müseyyeb'den rivâyet edildiğine göre:

Hazret-i Ömer, Ubeyy b. Kâ'b ve Ebû Hüreyre Peygamber Efendimizin huzûruna girerek şöyle sordular:

— Yâ Resûlallah, insânların en âlimi kimdir? Peygamber Efendimiz:

— Akıllı olandır cevâbını verdi. Onlar :

— En çok ibâdet eden kimdir? Peygamber Efendimiz:

— En çok akıllı olan. Onlar:

— İnsânların en fazîletlisi kimdir? Peygamber Efendimiz :

— En akıllı olan. Onlar:

— Yâ Resûlallah, akıllı kimse, mürüvvet sâhibi, cömerd, konuştuğunu bilen ve hatırı sayılan kimse değil midir? Diye sordular. Peygamber Efendimiz :

— Bütün bu saydıklarınız dünyâlık ve Dünyâ'ya âit şeylerdir. Âhîret ise muttakilerindir, buyurdu.

Bir hadis-i şerifde Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyorlar:

« إِنَّمَا الْعَاقِلُ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَصَدَّقَ رُسُلَهُ وَعَمِلَ بِطَاعَتِهِ »

«Akıllı, Allahu Teâlâ'ya imân edip Peygamberine inanan ve emirlerini yerine getiren kimsedir.» (174)

«Akıl» kelimesi lûgat ve kullanılış bakımından o garizanın adıdır. Zarûrî ilimlere akıl itlakı, neticesi itibâriyledir. Çünkü şey, neticesiyle bilinir. İlme, haşyet; âlime de «Allah'dan haşyet duyan kimse» dendiği gibi. Halbuki haşyet ilmin ta'rifi değil, belki ilmin meyvesi ve neticesidir. Bu bakımdan mecâz li-gayrihi gibi olmuş olur. Fakat gâye, lûgat mânâsında değil, maksad bu dört kısmın mevcudiyeti ve yalnız birinci kısmı alan gariza müstesnâ «akıl» kelimesinin hepsine birden şâmil olmasındandır. Sahih olan, mevcûd olmasıdır. Hattâ diğer üç kısım da aslıdır ve birinci kısım olan gariza'nın içindedir. Şu kadar ki hârice çıkmasını iktizâ eder sebep bulunduğu zamân bu ilimlere dışarıdan bir şey katılmamış ve kendi içerisinde saklı imiş gibi onları vücûd çıkarır. Bunun benzeri, yer altındaki su'dur. Küçük bir kazı ile meydana çıkıp hâricden kendisine bir şey katılmadan bir araya toplanıp görüldüğü gibidir. Yine, bademde olan yağ, gül çiçeğinde olan gül suyu gibidir. Bu sebepten Hak Teâlâ şöyle buyuruyor:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ
عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ

«Hem Rabbin : Benî Âdemden, bellerinden zürriyetlerini alıp da onları nefislerine karşı şâhid tutarak: «Rabbiniz değil miyim?» Diye ikrâr ettiği zamân «Eelâ» dediler.» (7 - A'raf : 172)

Bu ikrârdan gâye, dillerinin ikrârı değil, heykellerden soyulmuş nefislerinin, zâtlarının ikrârıdır. Çünkü şahısları ve dilleri bulunduğu zamân, dilleriyle ikrârlarında ikiye ayrıldılar. Bir kısmı diliyle de ikrâr etti, diğeri ise inkâr etti. Bunun için Allahu Teâlâ buyuruyor:

« وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ »

«Onlara, sizi kim yarattı diye sorarsanız, Allah yarattı derler.»

Yâni onların hâlleri düşünülürse bâtınları ve akılları buna şehâdet eder. Buna işâret etmek üzere Allahu Teâlâ buyuruyor ki:

« فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا »

«Allahu Teâlâ'nın insânları yarattığı fîtrattır.» (30 - Rûm: 30)

Yâni her insân Allahu Teâlâ'ya îmân fîtratı ve belki her eşyâyı olduğu gibi anlamak isti'dâdı üzerine yaratıldı. Anlayış isti'dâdına yakın olduğu için bu hâl kendi içinde imiş gibidir.

Îmânın yaradılıştâ insânlarda yerleşmiş bir tabiat olduğunu bildikten sonra, insânların bir kısmı bundan yüz çevirdi ve bu fîtratını unuttu. Diğer kısmı bir hâdiseye şâhid olup unuttuktan sonra yeniden hâtırlayan gibi aklını başına aldı, istikaametini o tarafa çevirdi ve fîtratını hâtırladı. Bunun için Allahu Teâlâ:

« لَعَلَّكُمْ يَتَذَكَّرُونَ »

«Umulur ki hâtırlarlar.» (2 - Bakara: 221) buyurmuştur. Diğer bir âyet-i celilede de buyuruluyor ki :

« وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ »

«Akıl sâhipleri hatırlasınlar diye.»

« وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ »

«Allahu Teâlâ'nın size olan ni'metlerini ve sizden aldığı sözü hâtırlayın.» (5 - Mâide : 7)

« وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ »

«Kur'ân'ı da müyesser kıldık düşünmek için. Fakat hani düşünen?» (54 - Kamer: 17)

Bu nev'e «TEZEKKÜR» [hâtırlama] adı verilmesi uzak bir mânâ değildir. Tezekkür iki çeşittir. Biri: Önceden hâtırında olan şeyi unuttuktan sonra hâtırlamak. Diğer de, yaradılıştâ kendisinde mevcûd olan bir şeyi hâtırlamaktır. Bunlar basîret nûru [Kalb gözü] ile

görenler için açık gerçekler olmakla, keşf ve müşâhededen mahrûm, işitmek sûretiyle taklîdcilik kendilerinde revâç bulan kimseler için ağırdır. Bunun için onların bu gibi âyetlerde sürçtükleri, (ahd ü mîsak'da) nefsin ikrârı ve tezekkür'ün te'villerinde çeşitli yollara saptıkları, tenâkuz fikrine kapıldıkları, hadîs ve âyetlerde tenâkuzlar tahayyül ettikleri görülür. Çok kerre bu hâl kendilerinde tabiatleşir, âyet ve hadîslere hakaaret gözü ile bakar ve gerçekten bunlarda tenâkuz olduğu kanâatine varırlar. Bu hâl, eve giren kör bir adamın, tâm yerine konmuş olan çanak ve çömleğe çarparak: «Bu kaplar niçin yerine konmamış?» dediğine benzer. Şüphesiz ona verilecek cevâp: «Kaplar yerindedir, fakat sen görmediğin için onlara çarptın.» sözüdür. Basîret gözü kapalı olanlar da aynı körler gibi belki de daha fenâdır. Çünkü beden binit, insânın rûhu ise, binicisidir. Elbetteki binicinin körlüğü binitin körlüğünden fenâdır.

Kalb gözü başdaki göze benzediği için Allahu Teâlâ:

« مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى »

«Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı.» (53 - Necm : 11) buyuruyor. Yâni: Umûr-i kudsiyye evvelâ kalb, sonra göz ile görülür. Yine Allahu Teâlâ:

« وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ »

«Bunun gibi İbrâhîm'e yer ve göklerin melekût - gizliliklerini gösteririz.» (6 - En'am : 75) buyurmuştur.

Şüphesiz bunlar, kalb gözü ile görülür ki, bu da görmek bakımından baştaki göze benzemektedir.

Körlük bakımından da, kalbin aynı göze benzediğini ve kapalı olan basirete kör dendiğini beyân etmek üzere Allahu Teâlâ:

« فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ »

«Gözler kör olmaz. Göğüslerde olan kalbler kör olur.» (22 - Hacc :

46) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ diğer Âyet-i celîlede:

«وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا»

«Bu dünyâda kendi arzûlariyle hakîkati görmekten çekinen ma'nevî körler, âhirette de kör ve belki daha sapık yoldadırlar.» (17 - İs-râ : 72) buyurmuştur.

Peygamberlere gösterilen bu şeylerin bâzısı baş ve bâzısı da kalb gözü ile gösterilmiş ve hepsine birden görmek adı verilmiştir.

Hülâsa : Kimin basîret gözü açık değilse, dinin özüne eremez. Ancak kabuğu ile uğraşır.

İşte bu saydıklarımız aklın kısımlarıdır.

İNSÂNLARIN AKILCA FARKLARI

Akılların faklı olup olmadığına dâir insânlar ihtilâf etmiştir. Ma'nevî ilimden mahrûm olan bu gibilerin sözlerini buraya aktarmakla meşgûl olmakta bir mânâ yok. En doğrusu hemen hakîki yolu açıklamaya çalışmaktır.

Bu husûsta açık gerçek şudur ki :

Yukarıda anlattığımız aklın, dört aksâmından yalnız ikincisi olan zarûrî ilimlerden başka diğer üç kısmında insânlar arasında ayrılık vardır. İkinci mânâdaki, mümkün olan şeylerin olabileceğine, mümkün olanların da olamayacağına dâir olan ilm-i zarûriye delâlet eder. İki adedinin birden çok olduğunu bilen, bir cismin bir ânda iki yerde bulunamayacağını bir şey'in hem hâdis, hem de kadim olamayacağını bilen akıl sâhibi kat'i olarak aklın anlayacağı buna mümâsil diğer şeyleri de bilir. Bunda ayrılık yok. Fakat diğer üç kısımda ayrılık vardır.

Dördüncü kısım olan, şehvetlere galebe çalmaktaki akl-i müstefâdda insânların bir olmadığı, hattâ bir insânın bile her hâlinde aynı derecede olmadığı meydândadır. Bu fark bâzan şehvetlerin muhtelif olmasından ileri gelir. Meselâ insân, akliyle bâzı şehvetlerini terke muktedir olduğu hâlde, bâzılarını yenemez. Bu da dâimâ bir şekilde olmaz. Şöyle ki: Gençlik zamânında şehvetine hüküm edemez. Fakat yaşlanıp akli başına gelince bu cepheden kendisine mâlik olur. Buna karşılık yaşlandıkça kendisinde gösteriş, mâkam sevgisi kuvvetlenir. Bu sefer de bunların önüne geçemez. Bu ayrılık, bâzan şehvetin fenâlığını anlatan bilgilerdeki ayrılıktan olur. Bunun için, tabib bir çok zararlı maddelerden kendini korur, fakat aynı akılda olup bu gibi şey-

lerin zararını kabûl ettiği hâlde tabîb olmayan bir diğeri bu zararlı şeylerden kendini çekemez. Bilgi çoğaldıkça korku artar, böylelikle arzûları yenmekte korku, aklın yardımcısı olur. Maddî hayâtta böyle olduğu gibi ma'nevî cephede de böyledir. Hatâların zararlarını daha kuvvetli bilen bir âlim, kendini bir câhilden daha iyi korur. Fakat biz, âlim derken maddiyât için okumuş, cübbeler giymiş, makâm işğâl etmiş cedel ehlini değil, Allah için okuyan hakîkî âlimi kasdediyoruz.

Eğer, ayrılığın sebebi şehvet ise, aklın ayrılığına gitmez. Yâni akılların tefâvütünden değildir. Eğer ayrılığın sebebi ilim cihetinden ise, biz ilmin bu kısmına akıl ismi verdik. Çünkü burada ilim, akıl garizasını kuvvetlendirir. Buradaki ayrılık ismin mânâsında olur. Bu ayrılık bâzan yaradılıştadır. Yaradılıştaki aklı kuvvetli olan, nefsin arzûlarından kendini daha iyi korur.

Üçüncü kısım olan tecrübe ilmine gelince: Buradaki ayrılığı kimse inkâr edemez. Bunlar, bâzan tesâdüf, bâzan da sür'at-i intikal ile ayrılırlar. Bunun da sebebi, yaradılıştaki ayrılık, veyâ tecrübe azlığıdır.

Asıl olan birinci kısım, yâni yaradılıştaki akla gelince: Buradaki ayrılığı inkâra yol yoktur. Çünkü o, rûh üzerinde parlayan bir nûr ve sabâhında doğan bir güneştir. Parlama zamânı erginlik çağıdır. Bu akıl, kırkına varıncaya kadar durmadan artar ve olgunlaşır. Bu, sabâh güneşine benzer. İlk önce gâyet hafiftir, sonra güneşin gözü görülünce olgunlaşır ve çoğalır. Basiret nûrunun azlığı ve çokluğu baş gözündeki ziyânın azlığı ve çokluğu gibidir. Farklılık, gözü bozuk olup dâimâ göz yaşı akan ile gözü sağlam olan arasında açıkça görülmektedir. Belki Allahu Teâlâ'nın sünneti, her şeyi tedricen kemâle erdirmekle câridir. Hattâ şehvet bile erginliğe erer ermez bütün ağırlığı ile gencin sırtına yüklenmez; âhestelikle olgunlaşır. Diğer yemek, his, hayâl ve düşünce kuvvetleri de böyledir. Yaradılıştaki ayrılık olmadığını iddiâ edenlerin akıllarından şüphe edilir. Kim, Peygamber'in aklı ile, çöl bedevîsinin aklını bir tutarsa o, bedevîden de düşüktür.

Yaradılıştaki aklın birbirinden farklı olduğu nasıl inkâr edilir? Halbuki öyle olmasa insânlar ilimleri idrâkte ayrılmaz, bir kısmı uzun emekten sonra bir şey öğrenebilen «AHMAK», bir kısmı «ZEKÎ», bir kısmı da bütün işlerin hakikat ve gizliliklerine ta'lîmsiz, terbiyesiz ve duygusuz vâkıf olan «KÂMİL» insân olmak üzere üçe ayrılmazlardı. Nitekim Allahu Teâlâ buyuruyor ki :

«يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ، نُورٌ عَلَى نُورٍ»

«Yağı, hemen hemen ateş dokunmasa bile ziyâ verir, nûr üzerine nûr.» (24 - Nûr: 35)

Bunlar Peygamberlerdir. Vahy ve meleksiz dahi, kapalı ve bilinmeyen işler gönüllerinde açılır ki, buna ilhâm derler. Bunun bir benzeri olarak Peygamber Efendimiz bir Hadis-i şerifte şöyle buyuruyor:

«إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي: أَحْبِبْ مَنْ أَحْبَبْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ، وَعِشْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ، وَاعْمَلْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَجْزِيٌّ بِهِ»

«Cebrâil veyâ doğrudan Hazret-i Allah kalbine şöyle ilka etti: Dilediğini sev, neticede ayrılacaksın. İsteddiğin kadar yaşa, sonunda öleceksin. Dilediğin şekilde amel et, karşılığını bulacaksın.» (175)

Meleklerin Peygamberlere bildirdiği bu yol, kulak ile işitilen Vahy-i sarîh'den ayrı bir yoldur. Bunun için Peygamber Efendimiz bunu üfleme ve nefes mânâsında olan «NEFES» ve «RÛ» kelimele-riyle tâbir etmiştir.

Vahyin yolları çoktur. Bu kısım mükâşefe ilmine âit olduğu için Muâmele ilminde bunun üzerinde çok durmağa gelmez.

Vahyin derecelerini bilmek için vahye mahzar olmak gerektiğini sanma. Zira sıhhatli olmayan bir tabib de hasta adama hastalığını, derecelerini, söylediğini yapmayan bir âlim de fenâ bir insâna adâlet ve iyiliklerin derecelerini anlatabilir. Bunun gibi vahyin derecelerini anlatabilmek için vahye mazhar olmak şart değildir. İlim başka, bilinen şeylerin varlığı da başka bir şeydir. Peygamberlik ve velîliği bilen kimsenin Peygamber veyâ velî olması, takvâ ve zühdü bilen herkesin de muttakî olması lâzım gelmez.

İnsânlar, kendi kendine anlayabilmek, ta'lim ve terbiye ile öğrenmek, ta'lim ve terbiye dahi kendisine fayda vermemek bakımından yeryüzü gibidir. Bir kısım toprak kendiliğinden suyu çıkarır ve akıtır, bir kısım toprak kuyu kazmakla suyu çıkarır, diğer bir kısmı da ne kadar kazarsan kaz su çıkarmaz kuru topraktır. Bu, toprağın cevherindeki farklılıktandır. İnsânlardaki farklılık ise, akıllarındaki farklılıktır.

Akılların bir olmadığını ifâde eden naklî delillerden bir tânesi Abdullah b. Selâm'ın rivâyet ettiği, Arş'ın büyüklüğünü anlatan uzun hadis'in son kısmıdır. Burada Peygamber Efendimiz naklî buyuruyorlar ki :

« يَا رَبَّنَا هَلْ خَلَقْتَ شَيْئًا أَعْظَمَ مِنَ الْعَرْشِ ؟ قَالَ نَعَمْ : الْعَقْلُ ،
قَالُوا وَمَا بَلَغَ مِنْ قَدْرِهِ ؟ قَالَ هَيْهَاتَ لَا يُحَاطُ بِعِلْمِهِ ، هَلْ
لَكُمْ عِلْمٌ بِعَدَدِ الرَّمْلِ ؟ قَالُوا : لَا ، قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَإِنِّي خَلَقْتُ
الْعَقْلَ أَصْنَافًا شَتَّى كَعَدَدِ الرَّمْلِ ، فَمِنَ النَّاسِ مَنْ أُعْطِيَ حَبَّةً ،
وَمِنْهُمْ مَنْ أُعْطِيَ حَبَّتَيْنِ ، وَمِنْهُمْ مَنْ أُعْطِيَ الثَّلَاثَ وَالْأَرْبَعَ ،
وَمِنْهُمْ مَنْ أُعْطِيَ فَرْقًا ، وَمِنْهُمْ مَنْ أُعْطِيَ وَسْقًا ، وَمِنْهُمْ مَنْ
أُعْطِيَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ »

«Melekler dediler :

- Yâ Rab, Arş'dan büyük bir şey yarattın mı? Allahu Teâlâ :
- Evet, akli yarattım, buyurdu. Melekler :
- Yâ Rab, ne kadar büyüktür? Allahu Teâlâ :
- Kumların sayısını bilir misiniz? Melekler :
- Hayır, yâ Rab, Allahu Teâlâ :
- İşte aklın da büyüklüğünü bilemezsiniz. Ben, akli kum sayıları gibi sınıflara ayırdım. Kimisine bir tâne, kimisine iki tâne, kimisine üç tâne, dört tâne, bâzısına bir fark, bâzısına vesk (176) diğer bâzılarına da daha çok verilmiştir, buyurdu.» (177)

Eğer, bâzı mutasavvifenin akli ve akli ilimleri kötülerlerinin sebebi nedir diye sorarsan :

Bilmiş ol ki, bunun sebebi, insânların akli ve akli ilimleri birbirlerini ilzâm için mücâdelelerde kullanmaları ve akıl ve ma'kûl isimlerini, mücâdele ve münâzaraya nakletmeleridir. Halbuki münâzara, söz san'atıdır. Sûfilerin onlara: «Siz bu lâfızda yanıldınız, kelâm san'atı başka, akli ilimler başkadır.» deyip mes'eleyi anlatmağa güçleri

(176) Bunlar eski ölçeklerdendir.

(177) İbnü'l - Muhber, Enes'den.

yetmedi. Çünkü eskiden yeniye, onlara böyle intikal ettiği için, onların kalbinden bunu çıkarmak imkânı yoktu. Bu sebepten sûfiler, akıl ve ma'kûlû kötölemek zorunda kaldılar. Amma zemm ettikleri, o mânâlar daki akıl ve ma'kûldür.

Kalbe konan ve Allahu Teâlâ ile Resûlû bilmeğe yarayan akıl nûrunu yenmek asla düşünülemez. Bizzat Allahu Teâlâ'nın medhettiği bu akıl yerilirse öğülecek başka ne kalır?

Eğer öğülen Peygamber'in getirdiği şerî'at ise, bunun doğruluğu ne ile bilinmiştir? Eğer yerilen, kötölenen akıl ile bilindi ise böyle akıl ile bilinen de mezmûmdur.

Şerî'at'ın doğruluğu akıl ile değil, imân nûru ve yakîn gözü ile bilindi diyenin sözünde kıymet yoktur. Zira biz, akıl demekle onların, yakîn gözü ve imân nûru dedikleri şeyi kasd ediyoruz. Bu, eşyanın hakikatini idrâk için insânı, diğer canlılardan ayıran bir iç duygu hasletidir.

Bu sürçmelerin çoğu, hakîkati sözlerde arayan halkın cehâletindendir. Lâfzların delâlet ettiği şeylerde insânlar hatâyâ düştükleri için onlar da hatâyâ düştüler.

Aklın şerefini izâh etmek husûsunda, bu kadarı kâfidir. Her şey olduğu gibi bilen, ancak Allahu Teâlâ'dır.

(İhyâ - Cilt : 1 - Kitâb : 1'in sonu)

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmilhal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HİZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VARSIN BİZİM YERİMİZ
CAMİNIN PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüs ve fikirlerinizi
bizimle paylaşmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr,
Âlm-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kalmarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han,
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstânbûl

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 1)

Rub'u'l - İbâdât

İKİNCİ KİTÂB

KİTÂBU KAVÂİDİ'L - AKAİD

(DÖRT BÂB'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB : İMÂN ESÂSLARININ BİRİNCİSİ OLAN ŞEHÂDET KELİMESİ HUSÛSUNDA EHL-İ SÛNNETİN GÖRÜŞÜ BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB : İ'TİKAD DERECELERİNİN SIRALANMASI VE İR-ŞÂD'IN TEDRİCEN YÜKSELMESİ.

3 üncü BÂB : KUDÛS'DE İ'TİKADA DÂİR YAZDIĞIMIZ KA-VÂİDİ'L - AKAİD KİTÂBININ AÇIK DELİLLERİ BEYÂNINDADIR.

4 üncü BÂB : AKAİD KAİDELERİ, İMÂN, İSLÂM VE BUNLARIN ARASINDAKİ BERÂBERLİK VE AYRILIK İLE İMÂNIN ZİYÂDE VE NOKSÂNI KABÛL EDİP ETMEYECEĞİ, SELEFİN «İNSÂALLAH MÛ'MİNİM» DEMEK SÛRETİYLE İMÂNDAKİ İSTİSNÂLARI BEYÂNINDADIR.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

BİRİNCİ BÂB

İMÂN ESÂSLARININ BİRİNCİSİ OLAN ŞEHÂDET KELİMESİ
HUSÛSUNDA EHL-İ SÛNNETİN GÖRÜŞÜ BEYÂNINDADIR.

Allah'ın yardımıyla deriz ki:

Hamd, Allah'a mahsûsdur. O'nu över ve O'na hamd ederim. O Allah ki, Mübdi'dir, her şey'i yoktan var etmiştir. Mu'îd'dir, yok ettiğini yeniden var eder. Fa'alün limâ yürid'dir, dilediğini istediği gibi yapar. Arş-i A'zam'ın Hâliki ve Mâliki de O'dur. Azâbı şiddetli, intikâmı sür'atli olan da O'dur. İyi kullarını açık ve doğru yola hidâyet eder; birliğine şehâdet edenlerin akidelerini tereddüt ve şüphelerden korumakla onlara in'âmda bulunur ve Resûlüne uymağa, huzûr-i kalb ile dinleyenlerden başkasının idrâk edemeyeceği, zât ve sıfatındaki evsâfı hamîdesiyle tecellî edip mükerrem kıldığı ashâbının izinden gitmeğe sevk eder.

O Allah ki, onlara bildirdi, birdir. Ortağı yok, tek'dir. Benzeri yok, Samed'dir - O kimseye muhtâç değil - herkes O'na muhtâctır. Zıddı yoktur. Her cihetten tek'dir. Hiç bir sûretle benzeri olmayan, tek bir kadîmdir. Evveli olmıyan bir Ezelî'dir, varlığının başlangıcı yoktur. Varlığı, dâimîdir, nihâyete ermez, son yoktur. Dâimî olarak her şey'i korur, yaratıkları idâre eder. Bâkidir, aslâ yok olmaz. Evvel, âhır kibriyâlık vasıflarıyla mevsûfdur. Zamânların sona ermesi, ve müddetlerin münkariz olmasıyla, hakkında ayrılık ve tükenmekte hüküm olunamaz. «O, (başlangıcı olmıyan, bütün varlıklardan evvel mevcûd olagelen) evveldir ve (sonu olmıyan, her şey helâk olduktan sonra devâm edecek) âhirdir; zâhir de O'dur, bâtın da O'dur. O, her şeyi bilicidir.» (57 - Hadîd: 3)

ALLAHU TEÂLÂ'YI NOKSÂN VASIFLARDAN TENZİH

Cisim değil, sûret değil, cevher değil, sınır ve miktârı yoktur. Mik-târda da, bölümdede cisimlere benzemez. Cevher olmadığı gibi cevher de kendisine giremez. Arez olmadığı gibi arez de kendisine hulûl ede-

mez. Hiç bir varlığa benzemez ve hiç bir varlık da kendisine benzemez. O'nun misli gibi yoktur, O da hiç bir şey'in misli, benzeri değildir. O'nu miktârlar tâyin edemediği gibi hiç bir şey de içine alamaz; cihetler de O'nu kaplayamaz. Yer ve gökler de O'nu içine alamaz. Kur'ân-ı Kerim'de anlattığı ve murâd buyurduğu gibi, temâs, yerleşme, hulûl ve intikalden münezzezh bir şekilde Arş'ı istiva etmiştir. Arş, O'nu taşıyamaz, belki Arş ve Arş'ı hâmil melekler, O'nun kudretinin lûtfiyle tutunur ve O'nun yed-i kudretinde makhûrdurlar. O, Yer'in dibinden Arş'ın üstüne kadar her şey'in fevkindedir. Fakat bu üstünlük O'nu enginlerden uzaklaştırmadığı gibi yükseklerde olan Gök ve Arş'a da yaklaştıramaz. Yerlerden yüksek olduğu gibi, gökler ve Arş'dan da aynı şekilde yüksektir. Bununla berâber O, her varlığa yakın, insâna ise şah damarından daha yakındır. O, her şey'i bilir ve korur. O'nun zâtı cisimlere benzemediği gibi, yakınlığı da cisimlerin yakınlığına benzemez. Hiç bir şey'e hulûl etmez, hiç bir şey de O'na hulûl edemez. Zamân, kendisini hudûdlamadığı gibi, mekân da kendisini içine alamaz. Zamân ve mekânı yaratmadan, O var idi. Bunları yaratmadan nasıl idiyse yarattıktan sonra da aynıdır. O, yaratıklara sıfatlarıyla tecelli ediyor. Zâtında başkası yok, başkasının zâtında da değildir. Değişiklik ve intikalden münezzezhdir. Havâdis [sonradan var olan şeyler] O'na hulûl etmez, ârızalar O'na yaklaşmaz. Celâl ve kemâl sıfatlarında dâim, noksân ve zevâl vasıflardan münezzezhdir.

Her kemâl kendisinden geldiği için, kemâlini arttırmağa ihtiyâcı yoktur. Akıl yolu ile Zâtında varlığı bilinmiştir. (Mü'minlere) Cennette (oldukları ve Zât-ı kibriyâsı, mekân, mesâfe, şekil ve cihetten münezzezh olduğu hâlde) cemâl-i bâ-kemâlini göstermekle nîmetini tamâmlamak için iyilere lûtf ve nîmet olarak, gözlere görülecektir.

HAYÂT VE KUDRET :

Allahu Teâlâ: Hayy [diri]'dir. Kaadir [her şey'e gücü yeter]'dir. Cebbar'dır. Her emrini yürütür, her kırığı bağlar, hükmünde gâlib olup ululuk sâhibidir. Kaahir'dir. Emrinde gâlibdir, mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Noksânlık ve acziyyet O'na yaklaşmaz. Gaflet, uyku, yokluk ve ölüm kendisine gelmez. Mülk-i melekût'un [görülen, görülmeyen] bütün varlıkların sâhibidir. Kuvvet, gâlebe, ululuk ve azamet O'nundur. Sultânlık, kuvvet, kahr u galebe O'nundur. Yaratmak, emretmek O'na mahsûstur. Yer, gök ve bütün yaratıklar yed-i kudretinde dürülmüştür; emrindedirler. Yaratmak ve icâd etmek ile teklesen, yaratmak ve icâd etmek, yalnız kendisine mahsûs olan O'dur. Bütün yaratıkları ve kendi kışbleri olan işlerini yaratan O'dur. Rızık ve ecellerini O takdir etti. Hiç bir varlık O'nun kudreti dışında değil-

dır; hiç bir tedbir O'nun tasarrufundan kaybolmamıştır. Takdîr ettiği şeyler sonsuzdur; ilmine ise nihâyet yoktur.

İ L İ M [Bilmek] :

Olmuş ve olacak, mümkün ve mümteni her şey'i bilir. İlmî, yerin altından göklerin üstüne kadar her şeyi kaplar, yer ve göklerde zerre kadar bir şey ilminin hâricinde kalmaz. Karanlık gecede, siyah taş üzerinde kara karıncanın hareketini bilir. Hava boşluğunda dolaşan zerrelerin hareketini bilir, gizli ve âşikâre her şey'i bilir. Gönülden geçen hâtıraları, içteki gizlilikleri, sonradan gelen ve değişen bir ilim ile değil, hiç değişmeyen ilm-i ezeli ile bilir.

İ R Â D E :

Allahu Teâlâ: Kâinatın varlığını irâde, hâdiseleri idâre eder. İs-yândan, tâattan, azlık veya çokluktan, zarar veyâ kârdan, cehâlet ve-yâ bilgiden, küfür ve imândan, iyilik veyâ kötülükten, küçük ve büyükten, az ve çoktan, görünür ve görünmezden âlemde ne varsa ve ne olursa hep O'nun ilmi, dilemesi ve irâdesiyledir. (Ancak, hayra rızâsı vardır; şerre rızâsı yoktur). Allahu Teâlâ'nın dilediği olur, dilemediği olmaz. Gözlerin bakması, bir şey'in hâtıra gelmesi dahî O'nun irâdesi dışında kalamaz. Yoktan var ettikten sonra yine var cden O'dur. Dilediğini yapar, emrine kimse mâni olamaz, hükmünü kimse bozamaz. Kulun günâhtan korunması O'nun hidâyet ve rahmetiyledir. Kulunun itâat'e güc yetirmesi, O'nun dileme ve irâdesiyledir. Eğer ins, cin, melek ve bütün canlı varlıklar bir araya toplanıp da Allahu Teâlâ'nın dilek ve irâdesi aksine bir zerreyi durdurmak veyâ hareket ettirmek isteseler, buna güc yetiremezler. İrâde sıfatı da diğer sıfatlar gibi zâtıyla kâim ezeli sıfatıdır. Eşyâların muâyyen zamânlardaki vücûdunu ezelde irâde etmiştir. Onlar da hiç bir değişikliksiz ve ileri geri varmadan ezelde dilediği gibi ve kaderine muvâfık bir şekilde muâyyen zamânlarda vücûd bulurlar. Bunlar için düşünce ve zamâna ihtiyâcı yoktur. Hiç bir şey kendini meşgûl etmez.

S E M İ ' [İşitme], B A S A R [Görme] :

Allahu Teâlâ, hakkıyla gören ve işiten bir görücü ve işiticidir. Ne kadar gizli olursa olsun, her şey'i duyar, ne kadar ince olursa olsun, her şey'i görür, görüp işitmesinden hiç bir şey kaçmaz. Uzaklık duymasına, karanlık görmesine engel olamaz. Görmesi göz, işitmesi kulak ile değildir. Her şey'i bilir fakat bilgisi kalb ve dimağ ile değildir. Âletsiz tutar, âletsiz yaratır. İşlerinde vâsıtaya ihtiyâcı yoktur. O'nun

zâtı, yaratıkların zâtına benzemediği gibi, sıfatları da yaratıkların vasıflarına benzemez.

KELÂM [Söylemek ve konuşmak] :

Allahu Teâlâ'nın konuşma demek olan kelâm sıfatı vardır. Çünkü emir verir, nehiy eder, müjde verir, korkutur. Bütün bunlar kelâm ile mümkündür. Fakat O'nun kelâmı insânların sözüne benzemez, kendi zâtıyla kâim, ezeli bir sıfatıdır. Cisimlerin titreşmesi ve havanın dalgalanmasından meydana gelen bir ses, dilini oynatmak veya dudaklarını kapamakla sonu gelen harfler cinsinden değildir. Tevrat, İncil, Zebûr (bugünkü muharref şekilleri değil, asılları) ve Kur'ân-ı Kerim O'nun kelâm'ı ve Peygamberlere gönderdiği kitâblarıdır. Kur'ân, dillerde okunup, mushaflarda yazıldığı ve hâfızlar tarafından ezberlendiği hâlde yine zâtıyla kâim ezeli bir sıfatıdır. Hâfızalara nakşı, sahi-felere yazılması Allahu Teâlâ'dan ayrılmasını gerektirmez (Esâsen kadim olan yazılar değil, zâtıyla kâim olan kelâm-ı nefsidir).

Muşâ aleyhi's-selâm ses ve harfsiz olarak Allah kelâmını duy-muştur. Nitekim ebrâr [iyiler]'in âhirette, cevher ve arez olmadığı hâl-de Allahu Teâlâ'yı müşâhede edecekleri gibi.

Allahu Teâlâ'nın bu sıfatları sâbit olunca, Allahu Teâlâ yalnız zâtıyla değil, belki hayât sıfatıyla hayy [diri], ilim sıfatıyla âlim, kudret sıfatıyla kaadir, irâde ile mürîd [dileyici], sem' ile semî' [işidici], basar ile basîr [görücü], kelâm sıfatıyla mütekellim [konuşucu] olmuş olur (Yâni Allahu Teâlâ'nın görmesi, işitmesi ve benzeri diğer vasıfları zâtına has bir husûsiyet değil, zâtıyla kâim olan sıfatlarındandır)

EF'ÂL [İşleri] :

Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatından başka her ne varsa, en âdil, en tam, en olgun ve en güzel şekilde adâletinin tecellisidir ve O'nun yaratmasıyla sonradan olmuştur. İşlerinde hikmet, hükümlerinde adâlet sâhibidir. O'nun adâleti kulların adâletiyle ölçülemez. Çünkü kullun, başkasının malını kullanmakla zulmetmesi mümkündür. Fakat Allahu Teâlâ hakkında böyle bir şey düşünülemez. Çünkü ondan başkası mülk sâhibi değildir ki, başkasının mülkünde tasarrufu düşünülebilsin. O'nun zât ve sıfatından başka, insân, cin, melek, şeytân, yer, gök, hayvan, bitki, cansız varlıklar, cevher, arez, akıl ile anlaşılıp hâsseler ile [beş duygu organı] bilinen her ne varsa hepsini sonradan ve yoktan var etmiştir. Çünkü ezelde yalnız kendi var idi ve O'ndan başka bir şey yoktu (Her şey Hudûs-i zâtı ve Hudûs-i zamânı ile hâdis'dir). İhtiyâcı için değil, ezeli irâdesini yerleştirmek ve kudretini göstermek için her şeyi sonradan yarattı. Borcu olmaksızın, yalnız bir fazl eseri olarak yoku var etti, her şeyi yarattı ve insânlara (sonun-

da mükâfatlandıracağı) tekliflerde bulundu. Yine borcu olmaksızın kendi fazlından insânları ıslah ve onlara nîmetler verdi. Fazl, ihsân, nîmet ve minnet O'nundur. Çünkü O'nun insânlara çeşitli ezâ ve işken-celer yapmağa, onlara elem ve kederleri yağdırmağa gücü yeterdi. Eğer böyle yapsa çirkin bir iş işlemiş veyâ zulm etmiş sayılmaz; belki adâletini icrâ etmiş olurdu. O, ancak lûtf u keremi ve va'dinin muk-tezâsı olarak mü'minleri tâat ve ibâdetleri ile mükâfatlandıracaktır. Bu O'nun borcu değil, çünkü O'ndan zulüm sâdır olması düşünüle-medîği gibi kimseye bir borcu yok, kimsenin de O'nda bir hakkı yok-tur. Tâat ve ibâdet bakımından kullardaki hakkı, akıl yolu ile değil, Peygamberleri vâsıtasıyla bildirmiştir. O, Peygamberler gönderdi. Nü-büvvetlerini isbât edecek açık mü'cizeler ve metâfizik kuvvetlerle on-ları techiz etti. Emrini, nehyini, va'dini, insânlara bildirdiler. Onların getirdiklerine inanmak insânlar üzerine borç oldu.

İMÂDA İKİNCİ KELİME OLAN PEYGAMBERLERİN NÜBÜVVETİNE ŞEHÂDETİN MÂNÂSİ

Allahu Teâlâ Kureyş kabilesine mensûb ümmî [mekteb medrese görmeyen, okur-yazar olmayan, anadan doğduğu gibi kalan] Muham-med Mustafa'yı (S.A.V.) insânlara ve cinlere Peygamber olarak gön-derdi. O'nun şer'îatiyle yerleştirdikleri müstesnâ hükümler, diğer bü-tün şer'î hükümleri neshetti, kaldırdı. O'nu bütün Peygamberlerden üstün yarattı ve insânların efendisi yaptı ve "MUHAMMEDÜ'R - RE-SULULLAH" demedikçe yalnız "LÂ İLÂHE İLLALLAH" demenin kâ-mil imâna delâletini men'etti (a). Dünyâ ve âhiret işlerinde haber ver-diği her şeyde, ona inanmayı insânlara borç kıldı. Ve ölüm sonrası hakkındaki haberlerine inanmayanların imânını kabûl etmedi. Bu husûsda Peygamberimizin buyurdıkları şöyle sıralanır:

1 — Nekir ve Münkerin suâli: Bunlar heybetli iki melektir. Canlı bir cisim hâlinde (b) insânı kabirde dümdüz oturtur ve ona,

(a) Gazâlî'nin buradaki ibâresinin, görünüşünden Hazret-i Muhammed'i Peygamber tanımayanın imânının kâmil olamayacağı anlaşılıyorsa da gerçekte «MUHAMMED'UR-RESÛLULLAH» demedikçe yalnız «LÂ İLÂHE İLLALLAH» demekle, değil kâmil imân, asıl imân da olmaz. Peygamberi tanımayanlar mü'min değildir. Ancak kitâb, Peygam-ber ve dîn mefhûmuna rastlamayan çöldakilere yalnız Allah'ı bulmak kifâyet eder. Akvam-ı sâlifenin, zamânlarındaki Peygamberi tasdik etmeleri şart ve Peygamberimiz bütün beşeriyete gönderilmiş son ve tek peygamber olduğu için şimdiki bütün insânla-rın onu tanıması zarûridir. Aksi hâlde mü'min olunamaz.

(b) Bedenden ayrılan rûh, bugünkü şekliyle bir daha Kıyâmet günü bedene girer. Kabir suâlinde ise meleğin suâlini cevâplandıracak şekilde bedene temâs eder. Kaldırıp oturtmak tâbirleri temsildir.

Allah'ın birliğinden, Peygamberin risâletinden sorarlar ve "Rabbin kim, Peygamberin kim, hangi dîne mensûbsun?" derler. Kendileri ve suâlleri kabrin ilk ibtilâ ve imtihânıdır.

2 — Kabir azâbı: Kabir azâbı hak olup, hikmet ve adâlete uygundur. Kabir azâbı, Allahu Teâlâ'nın dilediği şekilde rûh ve cesedin ikisine birdendir (c).

3 — Mîzan : İki kefesi bir dili olup yer ve gökler kadar büyük olan terâziye inanmak. Burada Allahu Teâlâ'nın kudretiyle ameller tartılır (d). O gün ağırlık bir hardal tânesi ve hattâ bir zerreden hesâb edilir. İyilik defteri güzel bir sûrette terâzinin parlak gözüne konur ve fazl-i ilâhî ile Allah yanındaki derecelerine göre ağır gelir. Günâh defteri de çirkin bir şekilde terâzinin karanlık gözüne konur ve o da o tarafı bastırır.

4 — Sırat : Cehennemın üzerinde uzanmış kıldan ince, kılıçtan keskin, bir cisim olan "SIRAT" köprüsüne inanmak: Noksân sıfatlardan munezzeh olan Allahu Teâlâ'nın hükmüyle kâfirlerin ayağı buradan kayar ve Cehenneme düşerler. Allahu Teâlâ'nın fazl u kere miyle de mü'minlerin ayağı kaymadan karşıya geçer ve ebedî karargâh olan Cennete ulaşırlar (e).

5 — Havz : İnsânların, âhiret âleminde uğrayacakları, Peygamberin havzına [Havuz] inanmak: Sıratı geçtikten sonra Cennete girmeden önce mü'minler bundan içer. Bundan bir yudum içen bir daha susamaz (Bundan sonra su içmek zevk içindir). Havzın eni bir aylık mesâfedir. Suyu, süttten beyaz, baldan tatlıdır. Etrâfında yıldızlar kadar bardaklar vardır. Havza akan iki kanal vardır. Bunlar cennetteki Kevser nehrinden gelir.

6 — Hesâb : Hesâba ve hesâbda insânların bir olmayıp, kiminin hesâbı münâkaşalı, kiminin müsâmahalı geçeceğine ve Allahu Teâlâ'ya çok yakın olan bir kısmının da hiç hesâb edilmeden cennete gireceğine inanmaktır. Allahu Teâlâ Peygamberlerden dilediklerine, risâlet vazifesini edâ edip etmediklerini, kâfirlerden de dilediklerine

(c) Kabir âlemi, âlem-i letâfettir. Bu dünya, âlem-i kesâfettir. Kesâfet letâfeti görmez. Bir ölü yanımızda olduğu hâlde bile biz farkında olmadan azâb çekebilir. Bu misâl, rüyâ ile temsil edilebilir : Bir yatakta yatan iki kimseden biri tatlı, diğeri korkunç rüyâlarla uğraşırken, bunlara bakan uyanıkların, bu hâllerden hiç haberleri olmaz. Kabir azâbı da böyledir. Rûh'un şû'lesi güneş'in ziyâsı gibi cismin madde-i asliyyesine vurur ve her iki azâbı tadar.

Biz kabirde suâl cevâba, ten'im ve ta'zibe inanırız. Keyfiyetini Allah bilir.

(d) Tartılan, ya sahifelerdir veyâ ameller. Yâni sevâp ve günâhlar cisimlendirilerek tartılır. Amellerimizin tartılacağına inanır, keyfiyetine karışmayız. Tartıdaki hikmet bizi bize tanıtmaktır.

(e) Bu köprü, hadd-i zâtında böyle olmakla berâber herkesin ameli nisbetinde genişler.

inkârlarının sebebini soracaktır. Bid'at sâhiplerine sünnetten niçin ayrıldıklarını soracak, mü'minleri de amellerinden sorguya çekecektir.

7 — Cehennemde, ebedi hiç bir mü'min kalmayacaktır, şartıyla nihâyet cezâları bittikten sonra, Allahu Teâlâ'nın fazliyle, mü'minlerin cehennemden çıkacağına inanmaktır.

8 — Şefâat : Peygamberlerin, âlimlerin, şehidlerin, daha sonra da Allah katındaki derecelerine göre diğer mü'minlerin şefâatlerine inanmak. Hiç şefâatçisi olmayan mü'min de sonunda Allahu Teâlâ'nın fazliyle cehennemden çıkarılacaktır ve zerre kadar îmânı olan bir mü'min cehennemde kalmıyacaktır.

9 — Sahâbe'nin derece ve faziletlerine inanmak: Peygamberden sonra en efdâl: Ebû Bekir, sonra Ömer, sonra Osmân ve sonra da Ali (Allah hepsinden râzı olsun) olduğuna inanmak.

Bütün Sahâbeye hüsn-ü zan etmek ve Allah ve Peygamberi medh ü senâ ettiği gibi, Sahâbe-i kirâmı da övmek.

Bütün bu saydıklarımız hakkında rivâyetler vardır ve bunların doğruluğunu bildiren hadisler mevcûttur. Kim bunlara kat'î olarak inanırsa, hak ve sünnet ehlinden olup bid'at gürûhu ve sapıklık kaaflesinden ayrılmış olur.

Allahu Teâlâ'nın fazl u rahmetinden, bize ve bütün mü'minlere kemal-i yakîn ve dinde hüsn-i sebatlar dileriz. O, rahmet edicilerin en merhametlisidir.

(Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ Âl-i Muhammed.)

İKİNCİ BÂB

İ'TİKAD DERECELERİNİN SIRALANMASI VE İRŞÂD'IN TEDRİCEN YÜKSELMESİ

Bilmiş ol ki, muhtasar akâid risâlesinde İslâm inancına dâir açıkladığımız esâslar, daha yeni neşv ü nemâ çağında olan çocuğa öğretilmelidir. Böyle sathî olarak bunları öğrendikten sonra zamânla teker teker her birinin ne demek olduğunu anlar. Yâni önce ezberlemek, sonra anlamak, sonra kat'i kanâate varıp tasdik etmek gerekir. İmânın bu kadarı, çocuklarda delil aramadan bulunabilir. Fazl u kereminin eseri olarak Allahu Teâlâ, daha ilk devresinde mü'min'in kalbini açar, mü'min delil ve hüccet aramadan hemen gerçeği kabûl ediverir ki, inkârına imkân olmayacak şekilde ekserî'sinin imânı böyle kuru telkîn ve sırf taklîdden ibârettir. Gerçi böyle yalnız taklidde kalmak, zıddının telkîniyle kaybolma tehlikesiyle başlangıçta pek kuvvetli görülemez. Şüphe ve sallantıdan kurtulması için bu itikadları kuvvetleştirmek ve bu gibilere isbât etmek lâzımdır. Fakat bunları kuvvetlendirmek için mücâdele ve kelâm san'atını öğrenmek lâzım değil, belki Kur'ân, Hadîs okumak ve bunların mânâsını anlamak, ibâdetlere devâm etmek kâfidir. Böylece kulağı ile duyduğu Kur'ân ve Hadîs delîlleri ve faydaları ile, gönlüne doğan ibâdet nûru ile, iyilerle düşüp kalkmaktan, onların nûrlu sîmaları ile güzel sözlerinden, hâllerinde görülen huzûr, Allah korkusu ve mütevazî sîmalarından faydalanmak sûretiyle inancı kuvvetlenir. İlk imânı telkîn etmek kalbe bir tohum ekmek gibidir. Bu sebebler de o tohumu sulamak ve terbiye etmek demektir. Bu sûretle tohum kuvvetleşir, kök salar; kökü kalbde, dalları göklere yükselerek şecere-i mübâreke [İyi bir ağaç] olur.

Kendisine dînî esâslar, yeni telkîn edilen kimseyi, kelâm ve mücâdele meclislerinden uzak tutmak lâzımdır. Çünkü mücâdelenin ifsâd ettiği, ıslah ettiğinden çok fazladır. Bu i'tikadı, cedel ile kuvvetlendirmeğe çalışmak, ağacı kuvvetlendirmek için demir tokmakla döğmeğe benzer. Demir tokmak ile ağacı sıkıştırmağa çalışan kırmak teh-

likesiyle karşı karşıyadır. Bu husûsdaki tecrübe ve müşâhedeler yeter, başka delil aramağa lüzûm yoktur.

Avâm tabakasından olan sâlih ve mütteki kimselerin i'tikadıyla kelâm ve mücâdelecilerin itikadını karşılaştırdığın vakit, görürsün ki, avâmın i'tikadı, kendisini hiç bir kuvvet sallayamıyan yüksek dağ gibi, kelâmcıların i'tikadı ise rüzgârın istediği tarafa salladığı ve sağa, sola yalpa vuran havada asılmış bir ip gibidir. Ancak imânı sağlam olanlar, aslında taklîd yolu ile imân etdiği gibi bunların delillerini de taklîd ederek kabûl eden avâm takımıdır. Çünkü delili öğrenmekteki taklîd ile, medlûl olan imânı öğrenmekteki taklîd arasında fark yoktur.

Delili öğretmek başka, delilden bahsetmek ve delil bulmak da başka ve ayrı bir şeydir.

Sonra çocuk, bu i'tikad üzerine büyür ve dünyâ işi ile uğraşırsa tabii başka bir şey bilemez. Fakat bu kadarla âhirette, ehl-i hak i'tikadıyla selâmete ulaşır. Çünkü dinimiz, Arabın câhil bedevilerinden bile bu akidenin zâhirine kat'î bir şekilde inanmaktan fazla bir şey istememiştir. Delil aramak, mukaddimeler kurmak gibi şeylerle aslâ borçlandırılmadılar. Eğer âhîret yolcusu olmak ister ve Allahu Teâlâ'nın yardımını müsâade ederse iyi amellerle meşgûl olur, takva'ya devâm eder, nefsini arzûlarından çeker, riyâzet ve mücâhede yoluyla gayret ederse, Allahu Teâlâ, vâ'dini yerine getirmek için, bu mücâhede sebebiyle, kalbine akıttığı nûr vâsıtasıyla hidâyet kapıları kendine açılır. ve bu inancın hakikatlerine ulaşmış olur. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'-ân-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

«وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ»

«Bizim rızamız uğrunda mücâhede edenleri bize giden yol'a ulaştırırız. Muhakkak ki Allah, iyilik edenlerle berâberdir.» (29 - Ankebût: 69)

İşte siddîk ve mukarreb'lerin özledikleri kıymetli cevher de bu imândır. Ebû Bekr'in (R.A.) imânı, diğerlerine üstün denmekle, kalbine akıtılan bu sırr'a işâret edilmiştir.

Bu sırrın inkişâfı insânın mücâdelesini, mânevî derecesi ve Allah'dan başka her şeyi gönlünden atıp yakın nûru ile aydınlanmasındaki kuvveti nisbetinde derecelere ayrılır. Bu ayrılık, insânların tıp, fıkıh ve diğer ilimlerin inceliklerini anlamlarındaki ayrılığa benzer. Zira

bu bilgiler, cehd ü gayret, fitrî zekâ ve idrâk kaabiliyetlerine göre değişir. Bunun gibi esrâr-ı ilâhînin inkişâfı da derecelere ayrılır.

MES'ELE :

Eğer: "Nücûm ilmi [Astroloji] gibi, kelâm ve cedel ilimlerinin öğrenilmesi de yerilir mi? Mübâh veyâ mendûb mudur?" diye sorarsan:

Bilmiş ol ki: İnsânlar, bu mevzûda ifrâta varan uzun boylu dedikodular yapmışlardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1 — Kelâm ilmi, bid'at ve harâmıdır. Şirkden başka her çeşit günâh ile Allah huzûruna çıkmak, kelâmcı olarak çıkmaktan daha ehvendir.

2 — Kelâm ilmi, vâcib, farz-ı kifâye ve hattâ farz-ı ayndır. Zîra amellerin en makbûlü, yakınlığın en üstün derecesidir. Çünkü kelâm, tevhid ilmini gerçekleştirir ve dîn'e karşı yapılan hücumu önler.

Eski Hadîs âlimleri, S ü f y â n - ı S e v r î , A h m e d b. H a n - b e l , M â l i k ve Ş â f i ' i de bu ilmin harâm olduğuna kaaldirler. İbn Abdü'l-Alâ (f) der ki:

«İmâm Şâfi'î (R.A.), Mû'tezile'nin kelâmlarından olan Hafs el-Ferd (g) ile münâzarası sırasında, insânın şirkden başka her günâh ile Allah huzûruna çıkması kelâmcı olarak çıkmasından daha iyi olduğunu söylemiştir. Zîra ben Hafs'den bir söz duydum ki bunu dilime bile alamam (Bu da Hafs'ın "Kur'ân-ı Kerim mahlûktur." sözüdür)». Yine İmâm Şâfi'î şöyle buyuruyor: "Müslümânların söylemesine ihtimâl vermediğim sözleri, kelâmcılardan duydum. İnsânın şirk'den başka Allahu Teâlâ'nın yasak ettiği her fenâlığa düşmesi, kelâm'a bakmasından daha iyidir." Kirabîsî (ğ) hikâye ediyor ki: İmâm Şâfi'î'ye kelâm'dan bir mes'ele sordular, İmâm Şâfi'î kızdı ve 'Bu gibi şeyleri Hafs el-Ferd ve arkadaşlarından sorun, Allah onları perişan etsin.' dedi.

İmâm Şâfi'î'nin hastalığı esnâsında Hafs el-Ferd ziyâretine gelerek: "Beni tanıdın mı?" dedi. İmâm Şâfi'î: "Sen Hafs el-Ferd'sin, bu hâlimden tevbe etmedikçe Allah seni korumasın." buyurmuştur. Yine İmâm Şâfi'î:

«İnsânlar, kelâmdaki fenâlığı bilseydi arslandan kaçır gibi kelâmdan da kaçarlardı.» demiştir. Yine buyuruyorlar ki:

(f) Adı Yûnus'dur. Mısırlı olup 170 yılında doğmuş bir fakihdir. Müslim, Nesel, İbn Mâce ve bir çokları kendisinden Hadîs rivâyet etmiştir.

(g) Ferd lâkabıdır. İmâm Ebû Yûsuf'dan okuduktan sonra Mû'tezile'ye meyl etti ve onların kelâmcılarından oldu. İmâm Şâfi'î buna «MÜNFERİD» derdi.

(ğ) Hadîs'de ve fıkıhda âlim olduğu gibi, ehl-i sünnet'in kelâm âlimlerindendir. Fakat İmâm Ahmed ile anlaşamadıklarından kendisine kıymet verilmemiştir.

«İsim müsemma'nın aynı mıdır, gayrı mıdır, söyleyeni duyduğunuzda biliniz ki o, dînsiz bir kelâmcıdır.» Za'ferânî (h) diyor ki: «İmâm-ı Şâfi'î, kelâmcılara verilecek cezâ, onları hurma ağacının budakları ile döve döve, memleket memleket dolaştırıp, Allah'ın kitâbını, Peygamberin sünnetini bırakıp da kelâm ile uğraşanların cezâsı budur diye teşhir etmektir.» demiştir.

A h m e d b. H a n b e l : «Kelâm sâhibi aslâ iflâh olmaz. Kelâm ile uğraşanın kalbi dâimâ şüphededir» buyurmuşlardır. Mumai-leyh Kelâmcıların zemminde o kadar ileri gitti ki, bid'atçileri red için kitâb yazan Cüneyd'in şeyhi, büyük zâhid ve so'fî, H a r i s - i M u - h a s i b i 'ye «Vah sana, onların sözlerini red için, o sözleri delîlleriyle kitâbına koymak sûretiyle insânların mütalâasına arz edip de bu husûsda fikir ve mütalâa yürütmelerine sebebiyet veren sen değil misin?» diyerek ondan ayrılmıştır. Yine İmâm Ahmed, kelâm âlimleri için : «“Zındık” [münkir]'dirler.» dedi.

İ m â m M â l i k (R.A.) diyor ki :

«Kelâm mücâdelecileri, şüphesiz birbirinden üstündür. Daha üstün mücâdelecî bulunduğu vakit dîni değiştirmek mi lâzım?» (Eğer kelâmı usûl ittihaz edersek netîcesi budur. Dâimâ daha kuvvetli mücâdelecîye uymak ve her gün bir dîn değiştirmek olur.) Yine İmâm Mâlik : «Bid'atler ve ehl-i ehvâ'nın şehâdeti câiz değildir.» der. Bâzı arkadaşları İmâm Mâlik'in “Ehl-i ehvâ” sözünden murâdı, hangi mezhepde olursa olsun, kelâmcılar olduğunu açıklamışlardır.

İ m â m E b û Y û s u f :

«İlmi, kelâmda arayanlar zındıklaşır, dînden çıkar.» buyurmuştur.

H a s a n - ı B a s r î :

«Kelâmcılarla mücâdele etmeyin, onlarla düşüp kalkmayın, sözlerine kıymet vermeyin.» buyurmuştur. Eski Hadîs âlimleri bu husûsda rey birliğindedir. Buna dâir onlardan nakledilen ağır rivâyetler, sayılamıyacak kadar çoktur. Bu dâvalarına Sahâbe'nin davranışını gözönüne alarak ve Hadîslerle delîl getirerek dediler ki : “Başkalarından daha açık konuşup, daha mükemmel mukaddimeler kurabilen ve hakikati daha iyi bilen Sahâbe-i kirâm'ın, kelâm mücâdelesine girmemeleri, zararı kârından fazla olduğunu bildikleri içindir.” Yine Peygamber Efendimiz de bir Hadîs-i şerifinde :

«هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ . هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ . هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ»

(h) Bağdad'lı Ebû Ali Hasân İbn Muhammed'dir.

«Böylece mübâhaselerde külfetli ve lüzûmsuz mücâdelelere girenler helâk oldu.» (178) buyurdu ve bu sözü, iki üç def'a tekrâr etti.

Hadis âlimleri, kelâm mücâdelesinin dinden olmadığına delil getirerek dediler ki: «Eğer kelâm mücâdelesi dinden olsaydı Resûlullah'ın en çok ehemmiyet verdiği yollarını öğretip, erbâbını övdüğünün, kelâm olması icap ederdi. Halbuki Peygamber Efendimiz:

«فَقَدْ عَلَّمَهُمُ الْإِسْتِنجَاءَ وَنَدَبَهُمْ إِلَى عِلْمِ الْفَرَائِضِ وَأَثْنَى عَلَيْهِمْ وَنَهَاهُمْ عَنِ الْكَلَامِ فِي الْقَدَرِ وَقَالَ أَمْسِكُوا عَنِ الْقَدَرِ.»

«Onlara tahâretî öğretti, ferâiz ilmine teşvîk etti ve bunları övdü. Buna karşılık kader hakkında kelâmdan onları men'etti ve: "Kaderden sükût edin" buyurdu.» (179)

Sahâbe-i kirâmın (R.A.) davranışı da bu idi. Hocanın anlattıklarına ilâve etmek, taşkınlık ve zulümdür. Sahâbe-i kirâm, örnek ve hocalarımızdır. Bizler ise talebe ve onların ardından gidenleriz.

İşte bu fırka, bu delillerle kelâm ve mücâdelenin aleyhindedirler.

Kelâmcılığı teşvîk eden diğer fırkanın delillerine gelince: Diyolar ki: «Eğer kelâmdan, mahzûrlu olan taraf lâfız tarafı ve Sahâbe'nin kullanmadığı, cevher, arez ve benzeri ıstılah ve tâbirlerse, bu çok garîb düşer. Çünkü bu gibi tâbirler, yalnız kelâmda değil, merâmı anlatmak için her ilme, hattâ fıkıh, hadis ve tefsîr ilimlerine bile girmiştir ki bu, hâiz-i ehemmiyet değildir. Çünkü eğer kıyâs üzerine sorulan bütün suâllerde onlara, nakz, kesr, terkip, ta'diye ve fesad-i vaz' gibi ibâreler arz olunsaydı, bu sözlerden bir şey anlamazlardı. Asıl gâyeyi anlatacak yeni ıstılahlar bulmak, mübâh işlerde kullanılmak üzere asrî şekilde yeni kap ve âletler icad etmeğe benzer ki, bunun bir mahzûru yoktur.

Eğer, mahzûrlu taraf mânâ ise, bizim kelâmdan gâyemiz, Şerî'atın anlattığı gibi, âlemin hudûsundan Allahu Teâlâ'nın birliğine, zât ve sıfatlarına delâlet eden delilleri bilmektir. Hak Teâlâ'yı, delil ile bilmek nasıl harâm olur?

Eğer mahzûr, kelâm ilminin icâb ettirdiği, hasmı ilzâm, taassub, mücâdele ve münâkaşa ise, bunun, kaçınılması icâb eden bir harâm olduğuna diyecek yok. Nitekim fıkıh, hadis ve tefsîr ilimlerinin de se-

(178) Müslim, İbn Mes'ûd'dan.

(179) Müslim, Selmân-ı Farsî'den.

beb olduğu reislik sevgisi, ucûb, kibir, böbürlenme ve kendini beğenme hâlleri de kaçınılması gereken harâmlardandır. Fakat bu gibi ya-saklara sebebiyet verdiği hâlde bu ilimlerden men' edilmez iken Al-lah'ın birliğine delil getirmek ve bu husûsda mücâdele etmek nasıl mahzûrlu olabilir? Halbuki Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de:

«استعِذْ بِاللّٰهِ : قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ.»

«Söyle: Delilinizi getirin bakalım.» (27 - Neml : 64) buyuruyor. Diğer Âyet-i celilede :

«لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ»

«Fakat Allahu Teâlâ “Mahvolan apaçık belgeden ötürü mahv ol-sun, yaşayan da apaçık belgeden ötürü yaşasın” diye, olacak işi yaptı.» (8 - Enfâl : 42)

Diğer âyet-i celilede de :

«إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا»

«Buna bir delil ve hüccetiniz yoktur.» (10 - Yûnus : 68) Başka âyette de:

«قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ»

«De ki, yetesiye delil ve doğru yol Allah içindir.» (6 - En'am : 149) Başka bir âyette de :

«أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ ....
فَبُيِّنَتْ لَهُ الَّذِي كَفَرَ»

«Görmez misin o, kimseyi ki Allahu Teâlâ'nın rubûbiyetine dâir İbrâhîm ile mücâde etti ve ondan delil istedi..... inkâr eden şaşırıp kaldı.» (2 - Bakara : 258)

Bu âyet-i celile ile Allahu Teâlâ, İbrâhîm aleyhi's-selâm'ın has-mıyla mücâdelesini ve onu ilzâmını makaam-ı medihde haber veriyor.

Daha başka bir âyette ise :

« وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ »

«Bunlar, hasımlarına karşı kullanılmak üzere İbrâhim'e verdiği-
miz delillerimizdir.» (6 - En'am : 83) buyurmuştur.

Yine bir âyette:

« قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا »

«Dediler ki: Yâ Nûh, bizimle mücâdele ettin ve mücâdeleyi arttırdın.» (11 - Hûd : 32)

« وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ »* الى قوله تعالى: أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ

«Âlemlerin Rabbi kimdir?... Ben size açık bir şeyle gelmedim mi?».
(26 - Şu'arâ: 23, 30)

Hülâsa : Kur'ân-ı Kerim, başından sonuna kadar kâfirlere karşı bir delildir. Kelâm âlimlerinin tevhîd'de asıl dayandıkları Allahu Teâlâ'nın :

« لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا »

«Eğer yerlerde ve göklerde Allah'tan başka ilâh olsaydı yer ve gökler fesâd'a uğrardı.» (21 - Enbiyâ : 22) Âyet-i celîlesidir.

Peygamber'in nübüvvetini isbât etmekte de Hak Teâlâ'nın:

« وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا
بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ »

«Eğer kulumuza indirdiğimiz - Kur'ân'da - şüphe ediyorsanız, en küçük sûresinin bir benzerini getirin bakalım.» (2 - Bakara : 23) Buyurduğu âyet-i celîlesidir.

Öldükten sonra dirilmek husûsunda da Allahu Teâlâ'nın:

« قُلْ يُخَيِّبُهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ »

«De ki, onları ilk olarak yoktan var eden Allahu Teâlâ, onları - o çürümüş kemikleri - yeniden canlandırır.» (36 - Yâsîn : 79)

Âyetiyle benzeri âyetler, delil olarak getirilir.

Peygamberler, dâimâ inkâr eden muârizları ile mücâdele eder ve onlara delil getirirlerdi. Nitekim Allahu Teâlâ :

« وَجَادِلْهُمْ بَالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ »

«Onlarla en güzel şekilde mücâdele et.» (16 - Nahl : 125) buyurmuştur. Sahâbe-i kirâm da icâbında - ki pek az vuku' bulurdu - münkirlerle mücâdele eder ve onlara delil getirirlerdi.

Bid'atçilerle mücâdeleyi ilk icad eden bizzat Hazret-i Ali'dir. (R.A.) Şöyle ki :

Abdullah İbn Abbâs'ı konuşmak için Havâric [Hariciler]'e, gönderdi. Abdullah :

— «İmâmınız Hazret-i Ali'den ne istiyorsunuz?» diye sordu. Havâric :

— «Eğer muhârebe hakkı ise neden ganimet ve câriye almıyor?» dediler. Abdullah :

— «O dediğiniz, müslümanların birbirleri ile olan muhârebelerinde değil, kâfirlerle muhârebeye mahsûstur. Dikkat edin "CEMEL" vak'asında Hazret-i Âişe (R.A.) karşıki tarafta idi ve beriye esir oldu. Eğer câriye olarak hissenize düşse Kur'an'ın sarahatiyle mü'minlerin annesi olduğu hâlde ona câriye muâmelesi yapabilecek mi idiniz?» dedi. Havâric :

— «Hayır yapamazdık.» dediler ve bu cedel sâyesinde akli başında iki bin kişi dâvalarından vaz geçti ve Halifeye inkıyâd ettiler.

Rivâyete göre Hasan-ı Basrî, bir kaderiyeci [kaderi inkâr eden] ile mücâdele etti de, kaderiyeci kaderi inkârından vaz geçti. Hazret-i Ali de Şâm'da bir kaderiyeci ile mücâdele etmiştir. Abdullah İbn Mes'ûd da Yezîd İbn Âmir ile imân bahsinde münâzara etmiştir. Şöyle ki: Abdullah :

— «Eğer ben mü'minim diyebilseydim, cennetliğim derdim.» deyince, Yezîd b. Âmir :

— «Ey Resûlullah'ın arkadaşı, bu söz senin için bir sürç-ü lisândır. İmân dediğin Allaha, meleklerle, Peygamberlere, öldükten sonra

dirilmeğe ve mizana inanmakla, namâz kılmak, oruç tutmak ve zekât vermek değil midir? Bizim öyle günâhlarımız var ki, onların mağfi-ret olacağını bilsek, cennetlik olduğumuzu da bilirdik. Bunun için "Mü'minim" diyebiliriz, fakat "cennetliğiz" diyemeyiz." dedi. İbn Mes'ûd :

— «Çok doğru söylüyorsun, hakikaten o söz benim bir hatâmdır.» dedi.

Eğer denilirse, onların mücâdelesini çok değil, azdır, uzun değil, kısadır. Bunu san'at edinip bu husûsda kitâb yazmak ve ders okutmak değil, ancak ihtiyâç zamânındadır. Denilir ki: Onların mücâdeleye az girmesi, ihtiyâcının azlığındandır. Çünkü o zamân bid'atler çoğalmamıştı.

Mücâdelelerin kısa olmasına gelince: Gâye hasmı susturmâk, şüpheyi kaldırıp hakikati kabûl ettirmektir. Konuşma esnâsında hasmın mücâdelesini azarsa onu ilzâm da zarûrî olarak uzar. Bunun için mücâdeleye girdikten sonra ona ölçü ve tartı bakımından bir mi'yar bulmak mümkün değildir.

Bu husûsda kitâb yazıp okutmadıklarına gelince: Bu da yalnız kelâma mahsûs değil, fıkıh, hadîs ve tefsîrde de hüküm böyledir. Fıkıh kitâblarına, vuku'u pek ender olan veyâ hâtırayı kuvvetlendirmek ve ihtiyât olarak garib mes'elelerini yazmak câiz oluyor da kelâm mes'elelerini yazmak neden câiz olmasın? Muhârebeden evvel silâhını hazırlayanlar gibi, biz de her ihtimâle karşı hazırlıklı olmak ve bid'atçileri heyecanlandırmak için kelâm mes'elelerini yazarız.

İki fırkanın da delîllerinden anlatılması mümkün olanları izâh ettik.

MÜCÂDELEDEKİ HÜKÜM

«Eğer bu husûsda senin kanâatın nedir?» diye sorarsan:

Bilmiş ol ki, Cedel ilmi için her cephesiyle makbûl veyâ her cephesiyle merdûddur demek hatâdır. Bunu izâh etmek lâzımdır.

Evvelâ şunu bilmek lâzım ki, bâzı şeyler zâtî bakımından harâm olur. Buna "Harâm li-aynihi" derler. Şarap ve ölü hayvân gibi, bizâtihi harâmdır demekteki gâye, kendisinde harâm olduğunu icâp ettiren bir vasıf var demektir. Şarapta sarhoşluk, ölü hayvanda ise ölüm gibi. Bu gibi maddelerden sorulduğu vakit zarûret zamânında yâni şiddetli açlıkta ölü hayvan etinin, boğazına lokma tıkanıldığı vakit şaraptan başka geçirecek bir şey bulamayınca şarabın mübâh olmasına rağmen, hiç bakmadan kayıtsız olarak bunlar harâmdır diyebiliriz.

Bâzı şeyler de maddesi bakımından temizdir. Başkasına, başka bir sebeble harâm olur. Buna da "Harâm li-gayrihi" derler. (Müzâyede olmayan yerde) başkasının alış - verişine vurmak, Cum'a ezânı okunduktan sonra namâz kılınıncaya kadar alış - veriş etmek, ve toprak yemek gibi. Bunların harâm olması zarar vermesi bakımındandır. Bu da: Azı da, çoğu da zarar veren ile, yalnız çoğu zarar veren olmak üzere ikiye ayrılır. Azı da, çoğu da zarar veren kısmı harâmıdır. Zehir gibi, azı da öldürür, çoğu da. Azı zarar vermeyip çoğu zarar veren ise mübâhdır. Bal gibi; sıcak iklimlerde mizacı hararetili olan kim-selere fazlası zararlıdır. Bir de toprak yemek gibi; şarap ile toprağa birden harâm, bal'a da helâl demek ekserî hâline binâendir. Eğer bir şey'in helâl ve harâm olmak cepheleri varsa, en doğrusu, onu ayırmak ve izahdır.

Bu îzahtan sonra dönelim kelâm ilmine. Deriz ki:

Kelâm ilminin kârı da var zararı da var. Kârı bakımından vaziyetin icâbına göre helâl, mendûb ve hattâ vâcib olabilir. Mazarratı bakımından zarar vereceği zamân ve mekânda harâmıdır. Zararı: Şübhe uyandırması, akideyi sarsması, yakîni kaldırması bakımındandır. Bu hâl çok kerre mübtedilerde görülür. Delîl ile düzelmesi de şüpheli olur. Bu da şahsiyet itibariyle değişir. Bunun zararı gerçek itikaddadır. Başka bir zararı da, bid'at sâhiplerinin inançlarını kuvvetlendirmek ve onu göğsüne yerleştirmektedir. Öyle ki hevesleri artar ve bid'atlerinde ısrâr ederler. İşte bu zarar mücâdeledeki taassubdan gelir. Bunun için bid'at sâhibini tatlılık ile tez elden yola getirmek mümkündür. Ancak mücâdele ve taassubun alıp yürüdüğü bir muhitte, bu gibi bid'at sâhibini döndürmek güçtür. Çünkü bid'atçılar onu kuşatır ve hakikati anlamasına mâni olurlar. Hattâ o derece ileri gider ki, farazî olarak, Allah gözünden perdeyi kaldırır, hak ve hakikatının hasmında olduğunu sana göstermesini ister misin, diye söylesen, hasmı sevinecek diye buna memnûn olmaz. Görülüyor ki, cidal, memleketleri dolaşan, insânları kaplayan tehlikeli bir hastalıktır. İşte bu da kelâmcıların zararlarındandır.

Faydalarına gelince:

Gerçekleri açığa çıkarmak ve hakikati olduğu gibi bilmektir diye zannedilirse de kelâm, aranılan bu iyi neticeyi vermekten çok uzaktır. Bundaki sürçmeler ve sapmalar, aydınlatma ve belirtmelerden fazladır. Bu sözü, gerçek bir Hadîs âliminden veyâ dış görünüşte Hadîs-çiyim diyenden duysan: "İnsânlar bilmediğinin düşmanıdır." diye hatırlından geçebilirdi. Fakat bu sözü, kelâmı didik didik edip, tırnağından girip tepesinden çıktıktan sonra onu terk edip ona benzeyen diğerk bir ilmi enine boyuna incelemeye başlayan ve Allahı bulmanın bu yoldan kapalı olduğunu bilen bir insândan dinle.

Evet hayâtım hakkı için kelâm, nâdir olarak ta'rif ve izâh ile bâzı hakikatleri açığa çıkarabilir; fakat bunlar pek az ve hattâ kelâm ilmine dalmadan azıcık düşünce ile de anlaşılabilir şeylerdir. Belki bunun tek kârı, avâm için yazdığımız risâledeki avâmın akîdesini cedel yoluyla bid'atçıların karıştırması tehlikesinden korunmaktan ibârettir.

Zira avâm zayıftır, bid'atçılar onu sarsabilir. Esâsında Kelâmcıların bu kabîl mücâdelesî fâsîdîn fâsîd ile muârazası kabîlindendir ki dâvâ bid'atçıların fesâdını def'etmektir. Binâenaleyh fâsîd'e fâsîdle muâraza câizdir. İnsânlar, yukarıda anlattığımız inançla kulluk ederler. Zirâ din ve dünyâ iyiliklerinin orada olduğunu Şerî'at bildirdi ve geçmişte gelenler bu husûsda ittifak ettiler. Sultânlar, milletin malını, zâlimler ve haydutlardan korudukları gibi, âlimler de avâm'ın i'tikadını bid'atçıların şerrinden korurlar. İşte Kelâm ilminin kârı budur.

Kelâm ilminin kâr ve zararı anlaşıldıktan sonra ehil olan kelâmcılar, tehlikeli ilâcî zamânında yerine ve derecesine göre kullanmağı bilen ihtisas sâhibi hekimler gibi olmalıdır.

Bunun tafsîli şöyledir. San'at ve zirâatla uğraşan avâm takımını, yukarıda anlattığımız mücâdele ilmi katılmaksızın sâde olarak öğrendikleri ve edindikleri saf i'tikadları ile başbaşa bırakmaktır. Zira şüphe vermesi, akîdelerini sarsması ve düzelme imkânının tehlikeli olması bakımından kelâm ilmi, onların hakkında sâdece zarardır.

Bid'atlere saptırılan avâm'a gelince: Onu da, taassub ve sertlikle değil, lûtf ile, yumuşaklıkla, kanâatbahş, tatlı ve kalbine te'sir eden vâ'z ve tehzîr ile, Kur'ân ve Hadîs delîlleriyle doğru yola dâvet etmektir. Bu cephe, kelâmcıların mücâdelesinden çok faydalıdır. Çünkü (bid'atlere saptırılan) avâm kısmı bu gibi mücâdele sözlerini duyduğu zamân: "Bu adam da insânları kendi kanâatlerine çevirmek için uğraşan bir mücâdelecidir. Ben cevâp veremiyorsam da benim mezhebimde buna cevâp verebilecek mücâdeleciler de var" der ve onu dinlemez. Gerek ehl-i sünnetin avâmı ve gerekse bid'ate inanan avâm ile mücâdele harâmdır. Hattâ şüphede olan kimse ile de mücâdele harâmdır. Zira vâcib olan: Bu gibilerin şüphesini, kelâm bataklığından uzak ve makbûl olan Kur'ân delîlleri, vaz u nasihat ile, mülâyemetle kaldırmağa çalışmaktır.

Son haddine kadar mücâdelenin faydalı olacağı tek kişi, mücâdele ile bid'atlere saptırılan avâmdır. Onu hak yola almak için, o mücâdelenin misliyle mücâdele edilir. Bu da mücâdele ile ünsiyet edip vâz u nasihat kendisine kâr etmeyen ve ancak mücâdele yoluyla yola gelecek olan kimseler hakkındadır.

Ama bid'atlerin ve mezheb ihtilâflarının bulunmadığı bir muhitte de yukarıda anlattığımız gibi yalnız ehl-i sünnetin inancını anlat-

makla kifâyet etmek lâzımdır. Delillere baş vurmağa lüzûm yok, ancak şüphe vukuunda şüpheyi def' edecek kadar delîle baş vurulabilir.

Eğer bid'atlerin çoğaldığı ve çocukların aldatılması muhtemel bir muhitte ise, icâbında bid'atçıların taarruzunu önlemek için "Risale-i Kudsiyye,, adlı eserimizde anlattığımız kadar kelâm ilmini öğretmekte beis yoktur. Zâten o da kısadır. Mücmel olduğu için onu bu kitâbın üçüncü faslına aldık.

Eğer çocuk fitrî zekâyâ mâlik ve kafasında istifhamlar doğuyor, kendisinde şüpheler uyanıyorsa, korkunç illet meydana çıkmış, hastalık açığa vurmuş demektir. O vakit, elli yapraktan ibâret olan "El - İktisâd fi'l - i'tikad" adlı eserimizde yazdıklarımız kadarını okutmakta beis yoktur. Bu eserimizde akaaid kaaidelerinin dışına çıkılmamış, kelâmcıların mübâhaseleri alınmamıştır. Burada bütün deliller, Kur'ân ve Hadîsdir.

Eğer bu kadarı kâfi geliyor, kendisini ikna' ediyorsa ne alâ, yok eğer etmiyorsa, hastalık müzminleşmiş ve vücûdunu kaplamıştır. Tabîb imkânı nisbetinde buna yumuşaklık göstermeli ve şüphede isrâr etmesi veyâ Allahu Teâlâ'nın lütfuyla hakikatın kendisine inkişâfı için, hakkındaki kazâ-i ilâhiyi beklemelidir.

Hak yoluna gireceklerle o El - İktisad fi'l - i'tikad kitâbında yazılı olanların faydası dokunacağı ümidindeyiz.

Bu kitâbın dışında kalanlar ve bu miktârdan fazla olanlar iki kısımdır :

1. — İslâm i'tikadı kaaideleri dışında kalan "İ'TİMÂDÂT" güvenilir husûsattan bahsetmek. Ebû Hâşim'in Tevellüd mes'elesinde havay-i sakîli icâb ettiren i'timâd olup hareket olmadığını söylemesi gibi. "EKVÂN" dan bahsetmek. Bir cevherin daha kıymetlisine dönmesi veyâ daha âdîsine dönerek bozulmasının muhâl olması gibi. "İdrâkât" [anlayışlar]'ı nefyetmek, isbât etmek. "Rü'yet"ten bahsetmek. "Görme" nin görmemek gibi zıddı var mı yoksa "körlük" mü var? Eğer zıddı varsa o da birdir ki gözü, görülmeyen şeylerden men' etmek veyâ görülmesi mümkün olan her şeyi isbât ve adedi bakımından men'etmek gibi sapıtıcı terânelerdir. (Bu körlük ve dilsizlik hakkında konuşan, Ebû Mansûr-i Temimî'dir. Kitâb'ul - esmâ ve's - sıfat'da bundan bahseder. İleride buna işâret edilecektir.) Birinci kısım bunlardır.

2 — Aklî delilleri bu kaaideler dışında yerleştirmek ve daha fazla suâl ve cevâpla bu işi yapmak. Bu da kendilerini ikna' edemeyenler için cehâlet ve sapıklıktan başka bir şey arttırmayan bir ifrâttır. Çok söz var ki onu uzatmak, mânâsını güçleştirir.

Eğer biri, 'İdrâkât ve İ'timâdât'ın hükümlerinden bahsetmekte, insânın hâtırasına tenbîh bakımından fayda vardır; silâh, harp âleti

olduğu gibi, hâtıra da dîn vâsıtasıdır. “Dîn, akıl ve düşünce ile müdâfaa edilir. Binaenaleyh kalbi harekete geçirecek bu gibi hâtıralarla uğraşmak değil” derse, cevâben de deriz ki: Bu söz, satranç oynayanların; “satranç tedbîr almak için hâtıraları harekete geçirir. Binaenaleyh bu da dîndendir.” demelerine benzer. Satranç, oyundan başka bir şey olmadığı gibi, Kelâm’ın bu gibi mes’eleleri de bundan farklı değildir. Çünkü hâtıraları tahrik için kendisinde hiç bir zarar düşünülmeyen Şerî’at ilimleri vardır. Bunlarla uğraşmak daha iyidir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamadan, Kelâm’ın övülen ve yerilen dereceleriyle hangi hâlin mezmûm ve hangi vaziyetin makbûl olduğunu, kimden istifâde edilip kimden edilemeyeceğini öğrenmiş olduk.

Eğer: “Sen, bid’atçıları reddetmekte kelâm’a ihtiyaç olduğunu itirâf ettin. Bu zamânda bid’atler çoğaldı, belâ, umûmîleşti, ihtiyâç hâsıl oldu. Bu vazîyet karşısında insânların haklarını, mallarını sıyânet etmek, kadılık, vâlîlik ve benzeri mevkîleri korumak gibi, bu ilmi de ayakta tutmanın farz-ı kifâyeden olması icab eder. Âlimlerin okutup yaymadığı ilimler yaşamaz. Eğer tamâmiyle terk edilirse kaybolur. Bilgisiz akl-i selîm, tek başına bid’atçıların şüphelerini çözmek için yetmez. Binaenaleyh bu zamânda bu ilmi de okuyup okutmanın farz-ı kifâye olması icab eder. Tâbi’în ve Sahâbe zamânıyla ölçülmez. Çünkü onların zamânında bu zarûret yoktu.” dersin:

Bilmiş ol ki: Her memlekette o muhitteki bid’atçıların ortaya atıkları bid’atleri önleyecek bir kelâmcının bulunması lâzımdır. Şüphesiz bu da okutmakla devâm eder. Ancak fıkıh ve tefsîr gibi, bu ilmi herkese okutmak doğru olmaz. Çünkü fıkıh gıda, kelâm ilâç gibidir. Gıda’nın zararı düşünülmez, herkes gıdayı kullanır. Fakat ilâç’ın zararı vardır. Ona herkesin ihtiyâcı yoktur, o muâyyen zamân ve miktarda muâyyen hastalıklar için kullanılır.

Kelâm ilmini okuyacak öğrencide üç haslet aranır :

1 — Yalnız ilim ile uğraşmak ve buna harîs olmak. Çünkü diğer san’atçılar kendilerini tamâmen ilme vermedikleri için meşgûliyetleri, bu ilmi tamâmen elde etmelerine mani’ olur.

2 — İkinci vasıf “zekâ”, sûr’at-i intikâl [tez anlayış], “fıtnat” [zeyreklik] ve mânâların hakikatını sûr’atle seçmek, fesâhat, hüsn-ü beyân [güzel ve açık ifâde]. Zira zekî olmayan ahmak, dâimâ şaşırma vaziyetindedir. Okuduğundan bir şey anlamaz. Geç anlayanın delillerinden istifâde edilmez, belki kelâm ilminden zarar görmesinden korkulur.

3 — Yaradılışında dîn, takvâ ve salâh bulunmalı, şehveti gâlip olmamalıdır. Çünkü fâsıklar [şehvetinin peşinde olanlar] küçük bir şüphe ile dînden sıyrılırlar. Zira onların fıskı, aradaki perdeyi kaldı-

rır ve onlar şüpheyi izâle için uğraşmazlar. Belki şüpheyi, külfetin ağırlığından kurtarmak için ganîmet bilirler ve bu gibi öğrencilerin ifsâdâtı ıslâhâtından, bozdukları, düzelttiklerinden çok fazla olur.

Şu taksimâtı bildikten sonra, kelâm'ın en güzel delilleri, ekseriyetin anlayamadığı ve anlayanların da hasmı ilzâm için hakikatı olmıyan uydurmalarından ibâret olduğunu bildiği acâyib tetkikat ve garîp taksimâta dalmak olmayıp letâfetli kelimeleri ile muknî ve kalbe te'sir eden Kur'ân hüccetleri cinsinden olduğunu açıkça anlarsın. Yine İmâm-ı Şâfi'i ile selevin, kelâmdan men etmelerinin bizim tenbîh ettiğimiz zararlardan dolayı ileri geldiğini de bilmiş olursun. İbn Abbâs'dan rivâyet edilen, Havâric ile münâzarası, Hazret-i Ali'den rivâyet edilen Kader hakkındaki münâzarası ve diğerleri mücâdele kapısını açmayıp ihtiyâç hâlinde baş vurulan Kelâm'ın açık mes'eleleridir. Bu ise her hâliyle makbûldür. Evet, zamânına göre ihtilâf'ın azlığı ve çokluğu ile, ihtiyâca göre kelâm ilminde de hüküm değişir.

İşte bu anlattıklarımız, umûm insânların inandıkları, ibâdet ettikleri, müdâfaa ve muhâfazasıyla mükellef oldukları i'tikad hükümleridir. Ama kalbden şüpheleri atmak, hakikatın inceliklerini açığa çıkarmak, eşyâyı olduğu gibi bilmek ve bu sözlerin ifâde ettiği i'tikad inceliklerini anlamak ise ancak mücâhede, şehvet kapılarını kapamak, bütün varlığıyla Allah'a teveccüh ve mücâdele korkusundan uzak sâfi bir düşünceye dalmakla elde edilir. Bu hâl, Aziz ve Celil olan Allahu Teâlâ'nın bir rahmetidir ki, Allahu Teâlâ'nın lûtfuna mazhar olanlara, nasibleri ve kalblerinin temizliği ve istiâbı nisbetinde verilir. Bu, ucu bucağı olmıyan, derinliği ölçülemeyip sâhiline varılmıyan bir der-yâdır. Herkes nasibi kadar alır:

HAKİKAT VE ŞERİ'AT

MES'ELE :

Şâyet, "Bu ifâdelerinden, makbûl ilimlerin kolaylıkla anlaşılan zâhir ve açık tarafları olduğu gibi, riyâzet, mücâhede, ısrârlı talep, sâfi düşünce ve dünyâ meşgalesinden hâlî fikr-i sâfi ile bilinebilen bir de bâtın tarafı olduğu anlaşılıyor. Halbûki bu şerî'ate aykırıdır. Çünkü şerî'atın, zâhiri, bâtını, gizlisi ve âşikâresi yoktur, hepsi birdir." dersin :

Bilmiş ol ki: Makbûl ilimlerin hafi ve celiye ayrıldıklarını basîret sâhipleri inkâr etmez. Bunu inkâr edenler, ilâhî ma'rifetleri noksân, çocukluğunda öğrendiği ile donup kalan ve neticesine varmayan, âlimler ve veliler makaamına yükselemiyen kimselerdir. Bu söyledik-

lerimiz, şerî'atın delillerinden de anlaşılır. Nitekim Peygamber Efendimiz bir hadîs-i şerîfde:

« إِنَّ لِلْقُرْآنِ ظَاهِرًا وَبَاطِنًا وَحَدًّا وَمَطْلَعًا »

«Şüphesiz Kur'ân'ın, zâhiri, bâtını, gâyesi ve matla'ı vardır.» (180)

buyurmuştur. Hâzret-i Ali (R.A.) göğsüne işaret ederek: «Ehlini bulsam burada çok ilim vardır.» buyurmuştur. Yine Peygamber Efendimiz:

« نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ »

«Biz peygamberler, insânlarla akıllarının alabileceği şekilde konuşmakla emrolunduk.» (181) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde:

« مَا حَدَّثَ أَحَدٌ قَوْمًا بِحَدِيثٍ لَمْ تَبْلُغْهُ عُقُولُهُمْ إِلَّا كَانَ فِتْنَةً عَلَيْهِمْ »

«Anlayamadıkları sözü insânlara söylemek onları fitneye düşürmektir.» (182). buyurmuştur. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerimde buyuruyor ki:

« اسْتَعِذْ بِاللَّهِ: وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ »

«Onlar insânlara verdiğimiz darb-ı mesellerdir. Onlara, ancak âlimler akıl erdirir.» (29 - Ankebût : 43)

Buna uygun bir hadîsde de:

(180) İbn Hibban, İbn Mes'ûd'dan.

(181) Yukarıda geçti.

(182) Yukarıda geçti.

«إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ كَهَيْئَةِ الْمَكْنُونِ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا الْعَالِمُونَ بِاللَّهِ»

«Muhakkak ilimlerden gizli gibi olanları vardır. Onları ancak Allahı bilen âlimler anlar.» (183) buyuruluyor. Başka bir hadîsde de:

«لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا»

«Eğer benim bildiğimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız.» buyuruluyor. Ne olaydı bilseydim, eğer peygamberin bildiği, anlaşılması güç veyâ başka bir sebep dolayısıyla açıklanması yasak bir sır olmasaydı. Peygamberimiz bunu niçin açıklamazdı. Şüphe yok ki bu sırrı da açık olsaydı elbette tasdik ederlerdi.

İ b n A b b â s (R.A.), Allahu Teâlâ'nın:

«اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ
يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ»

«O Allah ki yedi semâ yaratmış, arzdan da onların bir mislini; aralarından emir inip duruyor.» (65 - Talâk : 12) âyet-i celîlesinin tefsîrini yapacak olsam, beni taş tutardınız. Diğer bir rivâyette: «Beni tekfir'e kalkıştınız.» demiştir. Ebû Hüreyre (R.A.): «Peygamber Efendimizden iki kab dolusu ilim aldım. Birini dağıttım, eğer diğerinin ağzını açsam, bu kelleyi uçururdunuz.» demiştir. Yine Peygamber Efendimiz :

«مَا فَضَّلَكُمْ أَبُو بَكْرٍ بِكَثْرَةِ صِيَامٍ وَلَا صَلَاةٍ وَلَكِنْ بِسِرِّ
وَقَرَفِي صَدْرِهِ»

«Ebûbekir'in size olan üstünlüğü, fazla namâz kılması -veyâ oruç tutması değil, belki göğsünde yerleşen bir "sır" sâyesindedir.» (184) buyurmuştur. Şüphesiz bu sır, dinî kaaideler hâricinde değil, din ile

(183) Yukarıda geçti.

(184) Yukarıda geçmiştir.

alâkalıdır. Dini kaaidelerden olan her şey, zâhiriyle başkalarına gizli değildir.

Sehl-i Tüsteri: "Âlim'in üç ilmi var. Biri ilm-i zâhirdir. Bunu herkese açıklar. Diğeri ilm-i bâtındır. Bunu ancak ehline açıklar. Üçüncüsü kimseye açılması câiz olmayan bir ilimdir ki, ancak kendisiyle Allah arasındadır." demiştir. Bâzı ârifler: "Rubûbiyyetin sırrını ifşâ küfürdür." derler. Diğer bâzı ârifler de: "Rubûbiyyetin bir sırrı var, eğer o açığa çıksa nübüvvet bâtil olurdu. Nübüvvetin de bir sırrı var. Eğer o açığa çıksa ilim bâtil olurdu." demişlerdir. Bunu söyleyen nübüvvetin bâtil olmasıyla, eğer idrâk kaabiliyetleri zayıf olan kimseleri kasd etmedi ise, anlattığı doğru değildir. Şüphesiz bu gibileri kasdediyor ve tenâkuza düşmüş olmuyor. Çünkü kâmil insânın mâ'rifet nûru, onun vera' nûrunu söndürmez. Vera'ı ayakta tutan, nübüvvettir.

MES'ELE :

Şâyet "okuduğun bu âyet ve hadisleri zâhir mânâlarından çıkarıp te'vil etmek için karineler vardır. Bunlar te'vil edilebilir. Sen, zâhir ile bâtın'ın ayrılıklarını bize açıkla. Eğer bâtın, zâhiri nakzeder dersin, şeri'atı iptâl edersin. Bu "Hakikat, şeri'atın hilâfıdır." diyenin sözü olur ki küfürdür. Çünkü şeri'at, zâhirden ibârettir. Hakikat ise, bâtından ibârettir. Eğer bâtın zâhiri bozmaz ve ona muhâlif olmazsa, o vakit zâhir ile bâtın ikisi bir olur. O zamân bunu ayırmak mânâsız olur. Artık şeri'atın ifşâ edilmeyecek gizli tarafı kalmaz. Hafisi de celisi de bir olmuş olur." dersin :

Bilmiş ol ki: Bu suâl, büyük bir dâvâyı tahrik eder ve mükâşefe ilmine gider de muâmele ilminin gâyesi hâricine çıkar. Halbuki burada gâyemiz mükâşefe değil, muâmele ilmidir. Bu kitâbda anlattığımız akaaid kalbin amellerindendir. Kalbimizi bunlara bağlamak sûretiyle tasdik ve kabûl etmekle emrolunduk. Yoksa bunların hakikatlerini olduğu gibi anlamağa kadar gideceğiz demek değildir. Zira bununla bütün insânlar mükellef değildir. Eğer bizim bu anlattıklarımız kalbin fiillerinin amelî kısımlarından olmasa onları bu kitâba yazmazdık. Aynı zamânda eğer kalbin zâhir amellerinden olmasalar onları kitâbın birinci kısmında da yazmazdık. Eşyâyı olduğu gibi idrâk eden keşf-i hakikî, kalbin bâtını sıfatıdır. Fakat ne zamân zâhir ile bâtın ilk bakışta birbirini bozar gibi görünürse işte o vakit vecîz bir ifâde ile onu çözmek lâzımdır.

Bâtın, zâhiri bozar, hakikat şeri'ate uymaz diyen kimse imândan daha çok küfre yakındır. Belki yalnız mukarreblerin anlayıp çoklarının anlayamadıkları ve başkalarına açıklamaktan men' edildikleri sırlar beş kısma ayrılır:

BİRİNCİ KISIM : Herhangi bir şey hadd-i zâtında herkesin anlayamayacağı kadar ince olur ve onu ancak insânların havass olanları anlayabilir. Onlara gereken, ise, bunu başkalarına açmamaktır. Çünkü açıklanırsa avâm onu anlayamadıklarından fitneyi mûcib olur. Rûhun sırrını gizleyip Peygamber Efendimizin bunun açıklanmasını menetmesi bu kabildendir. Çünkü rûhun hakikatını anlamak akıllara ağır gelir ve hemen onun kühünü idrâkden âciz kalırlar. Yoksa sanma ki, Peygamber Efendimiz rûhun hakikatını bilmiyordu. Zira rûhunu [nefsini] bilmeyen kendini bilmemiş olur. (Nefsini) kendini bilmeyen ise rabbini nasıl bilebilir? Rûhun hakikatını Peygamberler bildiği gibi bâzı velîler ve âlimlerin de bilmesi uzak değildir. Onlar, her ne kadar Peygamber değillerse de, şeri'atın edebiyatı edebilenmiş olduklarından Peygamberin sükût ettiğinde onlar da susarlar. Hattâ Allahın sıfatlarında bile, ekseriyetin anlamasına akıl erdiremeyeceği incelikler vardır ki, Resûl-i Ekrem, onların anlaşılması açık olan, ilim, kudret ve benzeri sıfatları açıkladı ki kendi ilim ve kudretleriyle de bir nevi münâsebeti olmak hasebiyle insânlar onları anırlar. Çünkü onların da ilim ve kudret adını alan nitelikleri vardır. İnsânlar, bu vasıflar arasında vehimleriyle bir mukaayese yapar da onları anlamağa çalışırlar.

Eğer, insânlarda benzeri bulunmayan bir sıfatı anlatsan, onu anlayamazlardı. Hattâ çocuğa, hünsâyâ cinsî münâsebetin lezzetinden bahsetsen bir şey anlayamazlar. Ancak adını bildiği yemekle temsil ettiğin zamân bir şey anlayabilir. Halbuki bu da hakîkî idrâk sayılmaz. Allahu Teâlâ'nın ilim ve kudretiyle yaratıkların ilim ve kudretleri arasındaki fark, cinsî münâsebet ile yemek arasındaki farktan çok üstündür.

Hülâsa: İnsân, ancak nefsini ve bu ânda veyâ geçmişte nefsinin taşıdığı vasıfları bilir. Sonra ondan mukaayese yaparak başkalarının sıfatlarını da anlamağa çalışır. Sonra bu vasıfların şeref ve kemâl'de farklı olduklarını anlar. İnsân gücü ancak kendisi için sâbit olan, fîl, ilim, kudret ve diğer sıfatları, daha mükemmel ve şerefli olduğuna inanmak sûretiyle Allaha isbât eder ve bundan ileri gidemez. İnsânın en büyük temâyülü kendi vasıflarınadır. Zât-ı Kibriyâyâ mahsûs vasıflara değildir. Bunun için Peygamber Efendimiz :

« لَا أَحْصِي ثَنَاءَ عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ »

«Sana lââyık tâ'zimle seni anamayız. Sen kendi zât-ı Kibriyânı bildirdiğin gibi yücesin.» (185) buyurmuştur. Bunun mânâsı: «Anladığımı ifâde'den âcizim.» demek değildir. Belki Zât-ı Kibriyâ'nın künhünü idrâkteki âcizini i'tirâftır. Bu sebebden bâzıları: «Allahu Teâlâyı gereği gibi kendisinden başkası bilemez.» demişlerdir. Ebû Bekir Sıddık (R.A.): «Hamd Allaha mahsûstur ki, yaratıklara kendisini bilmeğe acziyyetlerini i'tirâftan başka bir yol vermedi.» buyurmuştur.

Sözün dizginlerini bu yoldan çekelim de gâyeye dönelim. O da akılların idrâk edemediği birinci kısım idi ki bunlardan rûh, diğer bir kısmı da Allahu Teâlâ'nın sıfatları idi. Peygamber Efendimizin şu hadisi bunlara işâret olsa gerektir:

« إِنَّ لِلَّهِ سُبْحَانَهُ سَبْعِينَ حِجَابًا مِنْ نُورٍ لَوْ كَشَفَهَا لِأَحْرَقَتْ
سُبْحَاتُ وَجْهِهِ كُلَّ مَنْ أَدْرَكَهُ بَصَرُهُ »

«Muhakkak ki Allahu Teâlâ'nın nûrdan yetmiş perdesi vardır. Eğer perdeleri kaldıracak olsa nûr-i vecî, basarının idrâk ettiği her şeyi yakardı.» (186)

İKİNCİ KISIM: Anlaşılması güç değil, bizâtihi anlaşılır. Fakat Peygamber ve sıddıklardan başka çoklarına zarar verdiği için, Peygamber ve sıddıklar onu açıklamaktan çekinirler. İlim erbâbının açıklamasından menedildiği «Sırr-ı kader» de bu kabîldendir. Bâzı hakikatleri açıklamanın bâzı kimselere zarar verdiğine şaşmamak lâzım, çünkü bunun maddî misâli vardır. Meselâ: Huffaş, bir kuştur. Hem o kuşa hem de ahfeş'e küçük gözlü olanlara güneşin, gübre böceğine, gül kokusunun zarar vermesi gibi. Nasıl uzak görülsün? Çünkü biz, bütün fenâlıklar, isyân, zinâ ve hattâ küfre Allahu Teâlâ'nın kazâsı, irâdesi ve dilemesiyledir ve bunlar hadd-ı zâtında hakdır, deriz. Halbuki bunu duyan bâzı kimseleri (Mû'tezileyi) zararlandırdı. Çünkü onlara göre bu işler ahmaklık, ve sefihliğe delâlet eden hikmete aykırı şeylerdir. Kabîhe ve zulm'e rızâdır. Allah'ı bunlardan tenzîh için «Kul fiilinin hâlikî'dir, dediler. İbnu'r - Ravendî (187) ve rezillerden bir tâife bu sebebden mülhid [kâfir] oldu. «Sırr-ı kader» de bunun

(185) Müslim, Hz. Âişe'den.

(186) İbn Hibban, Ebû Hureyre'den.

(187) İsfahan'a bağlı Kâşân'ın bir köyü olan Ravend'dendir. Mülhid'dir, dinden çıkmıştır. Mû'tezile'nin i'tikadına dâir bir kitabı vardır.

gibidir. Eğer açıklansaydı çokları Allahu Teâlâ'nın âciz olduğu vehmine kapılacaklardı.

Eğer biri : "Kıyâmetin kopacağı zamân, bin sene veyâ daha az veyâ daha çok, muâyyen olarak bildirilseydi daha iyi olurdu. Herkes onu bilmiş olurdu." derse, cevâben deriz ki: "Evet doğrudur. Fakat bunun doğuracağı zarardan kaçınmak bakımından insânların vaziyetine elverişli olan bilinmemesidir. Çünkü belki uzaktır. Eğer uzak olduğu bilinirse, cezâ gününün uzaklığı korkuyu azaltır ve herkes lüzûmsuz hülyâlara kapılır. Belki yakındır. Eğer yakın olduğu bilinirse korku çoğalır, insânlar çalışamaz. Bu sûretle hayırlı işler azalır, dünyâ harâbeleşmeye başlar. Eğer bu mânâ iyice anlaşılseydi bu ikinci kısmın misâli olurdu."

ÜÇÜNCÜ KISIM : Eğer açıkça ifâde edilse anlaşılır ve bir zararı olmazdı. Fakat dinleyenlere daha iyi te'sir etmesi için istilâre ve işâret yoluyla ondan bahsedilir. Çünkü o hâdiseyi gönüllerde büyütmek gâyesi vardır. Meselâ biri: "Falan adam pis hayvanlara [domuzlara] inci gerdanlık takıyor" dediği vakit gâyesi, ilim ve hikmeti, ehli olmayanlara açıkladığını anlatmaktır. Bunu dinleyenlerin bir kısmı ilk önce zâhir mânâsını anlar. Fakat hakikatı arayan muhakkikler, adamda inci ve ortada domuz olmadığını görünce, bunun zâhir mânâsı murâd olmayıp ne demek istediğini anlamış olur. İşte insânlar bu sırrı ve hakikatı anlamakta yekdiğerinden farklıdırlar. Bunun için şâir diyor ki :

«İki kişi var ki biri terzi diğeri dokumacı.

Bunlar Semâk yıldızları karşılığıdır:

Biri gidenin hırkasını dokumakta devâm ederken,

Diğeri de gelenin elbisesini diker.»

Şâir, ikbâl ve idbârı, iki san'atkâr ile tâbir etmiştir. Bunun benzerini Peygamber Efendimiz :

« إِنَّ الْمَسْجِدَ لَيَنْزَوِي مِنَ النَّخَامَةِ كَمَا تَنْزَوِي الْجِلْدَةُ عَلَى النَّارِ »

«Deri, ateş üzerinde büzüldüğü gibi mescid de tükürük ve benzeri şeylerden öylece büzülür.» (187 a) hadis-i şeriflerinde buyurmuştur. Mescid'in büzülüp dürülmediği görülen bir gerçektir. Ancak, ateş deri'ye zıt olduğu gibi, sümük ve sümükürmek, mescid'in rûhlar üzerindeki heybetini azaltması ve câmie tahkîr olması bakımından mescid'in zıddıdır. Yine Peygamber Efendimiz :

(187a) Kaynağı bulunamamıştır.

«أَمَّا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يُحَوَّلَ اللَّهُ
رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ»

«İmâm'dan evvel rükû' ve secdeden kalkan kimse Allah'ın, onun başını merkeb başına çevireceğinden korkmaz mı?» (188) buyurmuştur. Şüphesiz sûret bakımından kimsenin başı eşek başına ne döndü, ne de dönecektir. Fakat mânâsı itibâriyle böyle olacaktır. Çünkü, gerçekten onun başı hayvan başı sûretine dönecek değil, ancak onun vasfını iktisâb edecektir ki o da ahmaklıktır. İmâm'dan evvel secde ve rükûdan kalkanın başı, ahmaklık ve anlamamazlıkta eşek kafası gibidir. Zâten aranan da bu mânâdır. Mânânın kalıbı olan şekil değildir. Artık İmâm'a uyduktan sonra ondan evvel kalkmak bir tenâkuz ve en büyük ahmaklıktır.

Bu gibi sözlerin zâhir mânâlarında olmadıkları ya akli, veyâ şer'i delillerle bilinir.

Akli delil, zâhir mânâyâ hamletmenin mümkün olmamasıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبُعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ»

«Mü'min'in kalbi, Rahmân olan Allahu Teâlâ'nın iki parmakları arasındadır.» (189) buyurduğu bu Hadis'den, gerçek mânâsının murâd olmadığı akıl ile bilinir. Çünkü biz, kalbin etrâfında parmak görmüyoruz. Anladık ki bundan gâye parmağın sırrı ve gizli rûhu olan kudrettir. Kudretten el kinâyesi, iktidarı el daha iyi ifâde ettiği içindir. Yine bu kabilden iktidârdan kinâye olarak Allahu Teâlâ:

«إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ»

«Bir şeyin olmasını dilediğimiz vakit ona ol deriz, o da olur.» (16-Nahl : 40) buyurmuştur ki bu âyet-i celîlenin zâhir mânâsı mümtenî'dir. Çünkü eğer bu hitab, şeyin vücûdundan evvel ise yok olan şey «ol»

(188) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

(189) Müslim, Abdullah b. Amr'dan.

gibi hitabı anlamaz ki emre uysun da olsun. Eğer var olduktan sonra ise, artık «ol» demeğe lüzûm yok, çünkü olmuştur. Fakat kudret'in son haddini anlatmakta bu kinâye, daha müessir olduğu için Allahu Teâlâ bu ifâdeye udûl etmiş ve böyle anlatmıştır. Bunlar, akıl ile anlaşılır.

Şeri'at ile anlaşılanlar: Zâhir'e hâmlı mümkün iken, doğru kaynaktan, zâhir mânâsında olmadığı rivâyet edilen hükümlerdir. Nitekim Hak Teâlâ'nın:

« أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا »

«Allah gökten su indirir, dereler onunla dolar taşar. Sel, üste çıkan köpüğü alır götürür. Süslenmek veyâ faydalanmak için ateşte erittiklerinizin üzerinde de buna benzer bir köpük vardır. Allah, hak ve bâtil için şöyle misâl verir:

Köpük uçup gider, insânlara fayda veren ise yerde kalır. Allah bunun gibi daha nice misâller verir.» (13 - Râd : 17)

Bunun zâhir mânâsı murâd olmakla berâber, burada "Ma" yağmurdan murâd, Kurân-ı Kerîm, derelerden murâd kalblerdir. Bâzı kalbler büyük dereler gibi ondan fazla nasîb aldı, bâzısı az, bâzısı hiç alamadı. Köpük ise, küfür ve nifâk gibidir. Her ne kadar suyun yüzüne çıkar ve görünürse de devâm edemez. Hemen söner gider. Ama insânların faydalanacağı hidâyet ise devâm eder. Bu kısımda bâzı bid'atçiler ileri giderek haddi aşılar da âhiret umûruna dâir vârid olan mîzan, Sırat ve benzerî âyetleri te'vile çalıştılar ki bu bir bid'attir. Bu husûsda Selefden bir rivâyet olmadığı gibi zâhir mânâlarında da bir mahzûr olmadığından, bunları zâhirleri üzerine anlamak vâcibtir.

DÖRDÜNCÜ KISIM : İnsân, bir şey'i hülâsaten anlar, sonra tafsilâtına delîl ve zevk ile erişir. Böylece ilm-i icmâlî ile ilm-i tafsîlî birbirinden farklı olur. Birincisi yâni icmalîsi, kabuk, tafsîlîsi öz gibidir. Birincisi zâhir, ikincisi bâtın gibi olur.

İnsân, uzakta veyâ karanlıkta bir kimseyi görmekle, ortalık aydınlandığı veyâ yaklaştığı vakit onu görmek arasında fark olmakla berâber ikinci gördüğü, birinciden başka bir şey değil. Belki onu daha olgun şekilde görmektir. İlim, îmân ve tasdik de bunun gibidir. Çünkü insân, âşık olmadan aşkı, hasta olmadan hastalığı, ölüm gelmeden ölümü tasdik eder. Fakat bunlar geldikten sonraki tasdiki daha kuvvetlidir. Belki insânoglunun, şehvet, aşk vesâirede de ayrı ayrı üç hâli ve yekdiğerine uymayan üç anlayışı vardır:

A — Vukûundan önce varlığına inanmak,

B — Vukûu ânında varlığına inanmak,

C — Olup geçtikten sonra varlığına inanmak gibi.

Aç iken açlığı bilmek ile, doyduktan sonra açlığı bilmek bir değil, aralarında fark vardır. Dini ilimler de bunun gibidir. Zevk hâline gelip olgunlaşan, tahkiksiz ve zevksiz elde edilen ilme nazaran bâtın gibidir. Sağlığın kıymetini hastanın bilmesi ile sağlam adamın bilmesindeki fark gibidir.

Saydığımız bu dört kısımda insânlar ayrılır, fakat bunlardan hiç birinde zâhire uymayan bâtın yoktur; belki özün kabuğu tamâmlaması gibi, bâtın da zâhiri tamâmlar.

BEŞİNCİ KISIM : Dil ile, lisân-ı hâlden tâbirdir. Kısa görüşlü olanlar, zâhiri üzerinde durur ve onu hakikat zanneder. Eşyânın hakikatını görenler ise buradaki incelikleri anlarlar. Bu, adamın dediği gibi: Tahta, çiviye:

«— Niçin beni dövüyorsun» diye sordu. Çivi:

«— Onu bana değil, durmadan beni tokmaklayana sor ve tepeme inen çekic'e bak.» dedi. İşte bu, lisân-ı mekal ile, lisân-ı hâlden tâbirdir. (Yâni gerek tahta ve gerek çivi lisân-ı hâllerleriyle böyle konuşuyorlar.) Allahu Teâlâ'nın:

«ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ»

«Sonra, duman hâlinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yeryüzünc: «ister istemez buyruğuma gelin» dedi. İkisi de: «İstiyerek geldik» dediler.» (41 - Fussilet : 11)

Ahmak adam bu âyeti anlamak için, yerlere göklere hayât, akıl ve hitâbı anlama kabiliyetini takdîr eder. Ayrıca yer ve göklerin duyacağı bir hitâp ve bu hitâba da yine harf ve ses ile: «Evet biz emrine itâat ediyoruz.» diye cevâp verdiklerini düşünür. Akli başında olan bilir ki, bu lisân-ı hâlin ifâdesi olup yer ve göklerin bizzarûre emre âmâde olduklarından haber vermektir. Yine Allahu Teâlâ'nın:

«اسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۚ وَ إِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ»

«Her şey, Allahu Teâlâyı hamd etmekle tesbîh eder.» (17 - İsrâ : 44) Âyet-i celîlesi de bundandır. Ahmak adam, cansız varlıklarda da

hayât, akıl ve ifâde düşünerek onlarda "Sübhanellah" diyebilsinler. Ârif olan bilir ki bunlar, dil ile değil, vücûdlarıyla tesbîh ederler, Allahı takdis eder ve birliğine şehâdet ederler. Nitekim: "Her şeyde O'nun birliğine delâlet eden alâmetler vardır." buyurulmuştur.

Yine bunun gibi "Bu sağlam inşâat, mimârının mehâretine ve üstün ilmine şehâdet ediyor." denildiği zamân bu şehâdet söz ile değil, zâtî ve hâli iledir.

Yine bunun gibi, "Yoktan var olmakta devâm etmekte ve muhtelif tavırlara girmekte bir mûcide muhtâç her şey, bu ihtiyâcıyla hâlikının mukaddes olduğuna şehâdet eder" denildiği zamân, bu şehâdetleri de basîret sâhibi kâmil insânlar anlar. Zâhire saplanan kimseler anlayamaz. Bunun için Allahu Teâlâ :

« وَلَٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ »

«Fakat siz onların tesbîhini anlayamazsınız.» (17- İsrâ : 44)

Kısa görüşlüler hiç anlayamaz. Allahu Teâlâ'ya yakın olan mukarrebler ile, ilmin derinliklerine nüfûz eden âlimler de bunun künhüne ve son haddine varamazlar. Çünkü her şey'in Allahu Teâlâyı tesbîh ve takdisdeki şehâdetleri muhtelifdir. Bu şehâdeti herkes kendi kaabiliyyetine göre anlar. Bu gibi şehâdetleri muâmele ilminde saymak muvâfık düşmez. Çünkü bunlar mükâşefe ilmindendir. Bu fende de zâhir âlimleri ile bâtın âlimleri arasında fark vardır. Bununla bâtının zâhirden farklılığı müşahede edilir.

TE'VİL VE TAFVİZ :

Burada da makaam sâhiblerinden aşırı şekilde ileri gidenlerle, orta derecede olanları vardır.

İleri gidenlerin bir kısmı zâhiri delillerin hepsini veyâ çoğunu bozacak kadar - te'vilde - ileri gitmişlerdir. Hattâ Allahu Teâlâ'nın:

« وَتَكَلَّمْنَا بِأَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ »

«Elleri bize konuşur, ayakları da şehâdet eder.» (36 - Yâsin : 65) ve:

« وَقَالُوا لَجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ »

«Derilerine: “Niçin aleyhimize şehâdet ettiniz” derler, derileri de: “Her şeyi konuşturan Allah bizleri de konuşturdu” derler.» (41 - Fus-silet: 21) buyurduğu Âyetleri ile Nekir, Munker melekleriyle olan konuşmaları, Mizan, Sırat ve Hesâp hakkındaki sözleri, Cehennemliklerin Cennetliklerle olan:

استعِذْ بِاللَّهِ: «أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ»

«Sudan veya Allahu Teâlâ'nın size verdiği rızıklardan bize de akıtın.» (7 - A'raf : 50) münâzaralarını te'vîl etti ve hepsinin lisân-ı hâl ile olduğunu zannettiler. Diğer bir kısmı da, te'vîl kapısını kapamakta çok ileri gitti, ki, bunlardan biri de Ahmed b. Hanbel'dir. (R. A.) Hattâ Allahu Teâlâ'nın :

«كُنْ فَيَكُونُ»

«Ol dedi de oldu.» (36 - Yâsin : 82) Âyet-i Celîlesindeki te'vîli kabûl etmedi ve ona uyanlar zannetti ki bu “KÜN” Allah'tan harf ve ses ile bir hitâptır ve her olacak olan şey'e dâimâ “Ol” diye hitâp eder, o da olur. Hattâ bâzı arkadaşlarından, İmâm - ı Ahmed'in yalnız üç sözde te'vîl kabûl ettiğini söylediklerini duydum. Onlar da :

A — Peygamber Efendimizin :

«الْحَجَرُ الْأَسْوَدُ يَمِينُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ»

«Hacer-i esved, Yeryüzünde Allah'ın yeminidir, sağ elidir.» (190)

B — Yine Peygamber Efendimizin :

«قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبُعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ»

«Mü'minin kalbi Allahu Teâlâ'nın iki parmakları arasındadır.» (191)

(190) Hâkim, Abdullah b. Amr'dan.

(191) Yukarıda geçmiştir.

C — Yine Peygamber Efendimizin :

« إِنِّي لَأَجِدُ نَفْسَ الرَّحْمَنِ مِنْ قَبْلِ الْيَمَنِ »

«Ben Rahmân'ın nefsinin Yemen tarafında bulurum.» (192) Hadis-i şerifleridir. Bunun gibi zâhir âlimleri te'vîl kapısını kapamak istediler.

Hüsn-ü zann olarak Ahmed b. Hanbel hakkında deriz ki: Allahu Teâlâ'ya nisbet edilen "İSTİVA"nın yerleşmek olmadığını, "Nüzül"ün de bir yerden bir yere geçmek olmadığını, Ahmed b. Hanbel de bilirdi. Ancak halkın salâhını göz önünde bulundurarak bu kapıyı kapamak için te'vilden men'etmiştir. Çünkü te'vîl kapısı açıldığı zamân gedik genişler, haddini aşar ve bir daha önüne geçmek güç olur. Bu bakımdan te'vîl kapısını kapamakta beis yoktur.

Selef'in [İlk İslâm büyüklerinin] sözleri de buna şehâdet eder. Çünkü selef: " Bunları olduğu gibi okuyun ve geçin" derlerdi. Hattâ İmâm-ı Mâlik'e (R.A.) "İSTİVA"dan sorulduğu vakit: "İstiva malûm, keyfiyeti meçhûl, o'na imân vâcib, keyfiyyetinden sormak bid'attir." derdi.

Bir kısmı da iktisâda riâyet ederek Allahu Teâlâ'nın Zât ve Sıfatıyla alâkalı her şeyde te'vîl kapısını açtı ve âhiret ile alâkalı olan tarafları zâhiri üzerine terk ederek bu bâbdaki te'vîli kapadılar. Bunlar da Eş'arilerdir.

Mû'tezileler daha ileri giderek Sıfat-ı İlâhiyyeden olan "Rüyet'i" Allahu Teâlânın Semî [işitici], Basîr [görücü] olduğunu te'vîl ettiler. Mirac'ı da te'vîl ederek, bunun cesed ile değil, yalnız rûh ile olduğunu zannettiler. Cisimlerin dirilmesini, Cenneti, oradaki yemek, koku almak, evlenmek ve lezzetlerden olan bütün nimetlerle, Cehennem ve Cehennem'in yakıcı bir cisim olup derileri yakıp yağları erittiğini kabûl ettikten sonra, Kabir azâbı, Mîzan, Sırat ve benzeri diğer âhiret hükümlerini de te'vîl ettiler. Mû'tezilenin bu kadar ileri gitmesinden cesâret alan felsefeciler, daha ileri giderek, Âhiret ile alâkalı bütün hükümleri te'vîl ettiler ve Âhiret hakkında vârid olan her şey'i, lezzeti ve elemi yalnız akli ve rûhî olarak te'vîl ettiler, cisimlerin îadesini inkâr ettiler, ancak rûhların bekasıyla hükmetti. Ten'in ve tâzibin hiss ile bilinemiyecek şekilde yalnız rûha olduğunu kabûl ettiler ki bunlar muksit kimselerdir. Şerî'attan ayrılıp bu kadar ileri giden bu fırkalarla, Hanbelî'lerin donukluğu arasındaki i'tidâl derecesi o kadar kapalı ve incedir ki işitmekle değil, ancak eşyâ'nın hakikatına

nûr-i İlâhî ile idrâke muvaffak olanlar muttali' olabilir. Ancak İlâhî nûrla kendilerine bu gizlilikler olduğu gibi açıklandıktan sonradır ki bu husûslarda söylenenlere bakarlar. Söylenen sözler, yakın nûriyle müşâhede ettiklerine uygun geliyorsa onu olduğu gibi kabûl ederler, uygun gelmeyen de te'vîl ederler.

Yalnız duymakla bu ilimleri elde edinen, muâyyen bir noktada ayak diretemez. O hâlde yalnız sem'îyyat ile uğraşanlara lâayık olan, Ahmed b. Hanbel'in (R.A.) yolunu tutmaktır.

Bu hükümlerden perdeyi kaldırıp i'tidâl haddini bulmak mükâşefe ilmine âit olup, izâhı fazla uzayacağı için biz bu bahse dâlamıyacağız. Gâyemiz, Bâtın'ın Zâhir'e uygun olup ondan başka bir şey olmadığını anlatmaktır ki, şu beş kısım ile bir çokları açıklanmış oldu.

Artık avâm tabakası için, yazmış olduğumuz Akaaid risâlesiyle iktifâyı muvâfık bulduk. Birinci derecede avâm tabakası ondan fazlası ile mükellef değildir. Ancak bid'atlerin çoğalmasıyla akîdenin sarılmasından korkulursa, işte o zamân ikinci dereceye geçerek yine derine dalmadan kısaca akli ve nakli parlak delilleri içine alan Akaaid kitâbına geçilir. Biz burada o parlak delilleri getirelim ve Kudüs'de yazdığımız «er-Risâletü'l-Kudsiyye fî Kavâidi'l-Akaaid» adlı eserimizle iktifâ edelim. O da bu kitâbın üçüncü faslındadır.

ÜÇÜNCÜ BÂB

KUDÜS'DE İ'TİKADA DÂİR YAZDIĞIMIZ KAVÂİDİ'L - AKAAİD KİTÂBININ AÇIK DELİLLERİ BEYÂNINDADIR

Hamd, yakîn nûriyle ehl-i sünneti başkalarından ayıran, hakikat ehlinin dînin erkânına hidâyet etmekle tercih edip, bid'atçıların sürçmesinden ve mülhidler in sapıtmalarından koruyan, Peygamberlerin Efendisi olan Hazret-i Muhammed (S.A.V.)'e uyarak Ashâb'ının ve Selef-i sâlihinin yollarından gitmeğe muvaffak kılan, Allahu Teâlâ'ya mahsûsdur ki, bu sâyede aklın yardımı ile habl-i metîn'e (Kur'ân-ı Kerîm'e) sarılıp ilk müslümanların ahlâk ve i'tikadlarına uyarak onların açık yoluna girdiler de aklın neticeleriyle naklin hükümlerini bir araya topladı ve "LÂ İLÂHE İLLALLÂH MUHAMMEDÜ'R - RESÛLU'LLAH" şehâdet kelimesi, hangi kutup ve aslın (erkân'ın) üzerinde devrettiğini iyice anlamadan kuru şehâdetin bir fayda sağlamıyacağını tahkik etti ve bu şehâdet kelimesi icaz (kısa) olmakla berâber, Allahu Teâlâ'nın Zât, Sıfat, ve Ef'âlini, Peygamberin doğruluğunu isbât ettiğini anladı ve îmân binâsının bu dört rûkûn üzerine kurulduğunu, her rûkn'ün de on asıl ve temel üzerine devrettiğini bildiler.

A — Birinci rûkûn, Allahu Teâlâ'nın zâtını bilmektir. Bu da on asıl üzerine devreder. Bunlar :

- 1 — Allahu Teâlâ'nın varlığını,
- 2 — Kıdem'ini, başlangıcı ve evveli olmadığını,
- 3 — Beka'sını, sonu olmadığını,
- 4 — Cevher olmadığını,
- 5 — Cism olmadığını,
- 6 — Arez olmadığını,
- 7 — Cihetten münezzeh olduğunu,
- 8 — İstivâ,
- 9 — Görülebileceğini,
- 10 — Bir olduğunu bilmektir.

B — İkinci rükün, Allahu Teâlâ'nın Sıfatlarına dâirdir. Bu da on asıl üzerine devreder. Bunlar :

- 1 — Kadir olduğunu,
- 2 — Âlim olduğunu,
- 3 — Allahu Teâlâ'nın Hay, diri olduğunu,
- 4 — İrade sâhibi olduğunu,
- 5 — Semi' ve Basir olduğunu,
- 6 — Mütakellim, kelâm sıfatı olduğunu,
- 7 — Havadis'in hulûlünden münezzeh olduğunu,
- 8 — İlminin kıdemi,
- 9 — İrâdesinin kıdemi,
- 10 — İlim ve irâdesinin kadim olduğuna inanmaktır.

C — Üçüncü rükün, Allahu Teâlâ'nın ef'âline dâirdir. Bu da on asıl üzerinde devreder. Bunlar :

- 1 — Kulların bütün işleri, Allahu Teâlâ'nın yaratmasıyla olduğuna,
- 2 — Kulların kesbiyle (kazanmasıyla) olduklarına,
- 3 — Bütün bunlar, Allahu Teâlâ'nın dilemesiyle olduğuna,
- 4 — Yaratmak ve icâd etmek kendi fazlı ile olduğuna,
- 5 — Kulun gücünde olmayan şey ile de teklif etmesi câiz olduğuna (bu açıklanacaktır.),
- 6 — Dilediğini tâzip edeceğine,
- 7 — Kulun hakkında faydalı olan'a riâyet Allah'a vâcib (gerekli) olmadığına,
- 8 — Bütün vâcipler şer'î olup, onlarda aklın bir dahli olmadığına,
- 9 — Peygamberler göndermesinin câiz olduğuna,
- 10 — Peygamberimizin nübüvveti mü'cize ile teyid edildiğine inanmaktır.

D — Dördüncü rükün, Sem'ıyyata, Kur'ân ve Hadis'den işitilenlere âittir. Bu da on asıl üzerinde devreder:

- 1 — Haşre, Neşre ve mahşer yerinde toplanmağa,
- 2 — Nekir, Münker meleklerinin sorularına,
- 3 — Kabir azâbına,
- 4 — Mizan'a, sevâp ve günâhların tartılacağına,
- 5 — Sırat'a, Cehennem üzerinde kurulmuş köprü'ye,
- 6 — Cennet ve Cehennemin yaradılışına,
- 7 — İmâm'a âit hükümlere,
- 8 — Sahâbenin İmâmetteki tertiplerine göre efdaliyyetlerine,
- 9 — İmâmetin şartlarına,
- 10 — Karışıklık korkusu ânında imâmın tâyini.

BİRİNCİ RÜKÛN

ALLAHU TEÂLÂ'NIN VÜCÛDUNU - VARLIĞINI BİLMEK

BİRİNCİ ASIL : Bu husûsta ilk ders veren ve aydınlığı gösteren Kur'ân'ın irşâdıdır. Allahu Teâlâ'nın açıklamasının üstünde açıklama olamaz. Halbuki Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de :

« أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ، وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ،
وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ، وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ، وَجَعَلْنَا النَّهَارَ
مَعَاشًا ، وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ، وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ،
وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ، لِنُخْرِجَ بِهِ
حَبًّا وَنَبَاتًا وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا »

«Biz yeryüzünü bir beşik, dağları da onun için birer direk kılma-
dık mı? Sizi çift çift yarattık; uykunuzu dinlenme vakti kıldık; geceyi
bir örtü yaptık; gündüzü geçimi sağlama vakti kıldık; üstünüze ye-
di kat sağlam gök bina ettik; parlak ışık veren güneşi varettik; tâne-
ler, bitkiler, ağaçları sarmaş dolaş bahçeler yetiştirmek için, yoğun-
laşmış bulutlardan bol yağmur yağdırdık.» (78 - Nebe': 6 - 16) yine :

« إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ
الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ ، وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ
مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَاهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ
وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
لَايَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ »

«Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ar-
dınca gelmesinde, insânlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemiler-
de, Allah'ın gökden indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her
türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârları ve yerle gök ara-

sında emre âmâde duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır.» (2 - Bakara : 164)
yine :

استعِذْ بِاللَّهِ : «أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا، وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا.»

«Allah'ın göğü yedi kat üzerine nasıl yarattığını görmez misiniz?» “Aralarında ay'a aydınlık vermiş ve güneşin ışık saçmasını sağlamıştır.” “Allah sizi yerden bitirir gibi yetiştirmiştir.” “Sonra sizi oraya döndürür ve yine oradan çıkarır.”» (71 - Nûh : 15, 18)
yine :

«أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ، أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ.»
الى قوله : (لِلْمُقْوِينَ) «

«Şimdi gördünüz mü o döktüğünüz meniye? Siz mi yaratıyorsunuz onu yoksa biz miyiz yaratan. Biz takdir ettik aranızda o ölümü ve bizim önümüze geçilmez. Kılıklarınızı değiştirmek ve sizi bilemiyeceğiniz bir neş'ette inşâ etmek üzereyiz. Her hâlde ilk neş'eti biliyorsunuz, o hâlde düşünüsenize. Şimdi gördünüz mü o ektiğiniz tohumu? Siz mi bitiriyorsunuz onu? Yoksa biz miyiz bitiren?. Onları elbet bir çöpe çeviriverdik de şöyle geveler durdunuz: Her hâlde biz çok ziyândayız. Daha doğrusu büsbütün mahrûmuz... Şimdi gördünüz mü o içtiğiniz suyu? Siz mi indiriyorsunuz onu buluttan yoksa biz miyiz indiren?. Dilesek onu acı bir çorak ediverirdik. O hâlde şükretsenize. Bir de gördünüz mü o çaktığınız ateşi? Siz mi inşâ ettiniz onun ağacını yoksa biz miyiz inşâ eden? Biz onu hem bir muhtıra kıldık hem de bir istifâde. Alandaki muhtaçlar için.» (56 - Vakı'a : 58 - 73)

Azıcık akıl sâhibi bile bu Âyet-i Celîlelerin mânâlarıyla yer ve göklerin bu acâip yaradılışlarını, bütün hayvanlarla bitkilerin böyle muntazam bir şekilde varlıklarını düşünürse, bu acâib emrin ve bu sağlam nizâmın kendiliğinden olmayıp, bunları yaradıp sevk u idâre eden bir yaratıcı'ya ihtiyâçları olduğunda aslâ şüphe etmez. Belki in-

sân fitratı, bütün bu varlıkların O yaratıcı'nın emrinde musahhar olduklarını tereddüdsüz şehâdet eder. Bu sebebdendir ki Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerîm'de:

« أَفَى اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ »

«Yer ve gökleri yaratan Allahu Teâlâ'nın varlığında şüphe edilir mi? - Edilmez. -» (14 - İbrahim : 10) buyurmuştur. İşte Peygamberleri de, insânları Allahu Teâlâ'yı birlemeğe dâ'vet ve «Lâilâhe illallâh» demeleri için göndermiştir. Bizim için ayrı bir Tanrı, âlem için de ayrı bir Tanrı var demek için değil, çünkü doğuşunda ve gençliğinde insân fitratında yerleşen, herşey'in bir Allah'ı olmasıdır. Bunun için Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

« وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ »

«Eğer onlara, yer ve gökleri kim yarattığını sorarsan, elbette Allah derler.» (31 - Lokman : 25) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ buyuruyor:

« فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ »

«Yüzünü dine bir hanîf olarak tut; O Allah fitratına ki insânların onun üzerine yaratmıştır, Allah yaradışına bedel bulunmaz; doğru, sâbit dîn odur.» (30 - Rûm : 30)

ALLAHU TEÂLÂ'NIN VARLIĞINA AKLÎ DELİLLER :

Görülüyor ki Allahu Teâlâ'nın varlığına, insân fitratı ve Kur'an-ı Kerîm'in delilleri, başka delil aramağa lüzum bırakmıyacak derecede kuvvetli ve açıktır. Fakat biz, Kelâmcılara uyarak aklî delilleri de zikrederek deriz ki:

Her hâdis (sonradan olan her şey)'in varlığını tercih eden bir yaratıcı'ya muhtâç olduğu aklen meydandadır. Âlem ise sonradan var olmuştur, o hâlde âlem de var olmasına bir sebebe muhtâctır.

İmdi «hâdis, hudûsunda sebebe muhtâcdır» sözümüz açıktır. Çünkü sonradan ve muâyyen zamanda meydana gelen varlıkların, daha

evvel olması veyâ daha sonraya kalmaları aklen câizdir. Şu hâlde o muâyyen zamanda olmasını tercîh eden bir muhassısa ihtiyâcı zarûrîdir. «Âlem (193) hâdis'dir» sözümüze gelince; bunun delili şöyledir: Âlem'in her parçası ya durur veyâ hareket eder, hareket ve sükûnun her ikisi de hâdis'dir. Binaenaleyh hâdis'den kurtulamıyan âlem de hâdis'dir. Bu delilde üç dâva vardır:

1 — «Cisimler, hareket ve sükûndan hâlî değildir» sözümüzdür. Bunun böyle olduğu tefekkür ve düşünceye lüzûm göstermeden zarûrî ve açıkça görülen bir hakikattir. Çünkü hareketi veyâ sükûnu olmaksızın bir cismin varlığını düşünen, akıl yolundan çıkıp ahmaklık yoluna sapmış olur.

2 — «Hareket ile sükûn hâdisdir» sözümüzdür. Bunun delili; hareketin sükûnu, sükûnun hareketi tâkip etmesi ve birinden sonra diğerinin bulunmasıdır ki, görülen ve görülmeyen bütün cisimlerde hüküm böyledir. (Eğer dâima hareket eder veyâ dâima durur gibi gördüklerimiz varsa bunların da bir gün vaziyetlerini değiştirebileceklerini ve meselâ dâima duran bir dağ'ın deprem gibi sebeblerle hareket edebileceğini ve hareket edenlerin de durabileceklerini akıl tecvîz eder.) Her müteharrikin sükûnunu ve her sâkin'in hareketini akıl tecvîz eder. Bu hareket ve sükûndan, sonradan geleni, sonra olduğu için, evvelkisi de sona erdiği için hâdisdirler. Çünkü ileride Vâcib Teâlâ'nın varlığını isbât bâbında açıklanacağı gibi kıdemi sâbit olan şey'in, adem'i muhâldir.

3 — Üçüncü dâva: «Hâdiselerden kurtulamıyan hâdisdir» sözümüzdür. Bunun delilleri :

a) Eğer böyle olmasaydı, her hâdis'den önce, evveli olmayan bir çok hâdislerin bulunması gerekir ve eğer o hâdisler sona ermeseydi, yeni hâdislerin varlığına sıra gelmezdi. (Çünkü yeni hâdis'in varlığı eskisinin sona ermesine bağlıdır.) Halbuki nihâyeti olmayan şeyin sona ermesi muhâldir.

b) Bunun gibi eğer felek'in devâmlı sûrette sonsuz hareketini kabûl etsek, bu hareketlerin sayısı ya tek, ya çift, veyâ ne tek ne de çifttir, veyâhut hem tek ve hem çift olmakdan hâlî kalamaz. Fakat ne tek ne çift, hem tek ve hem çift olması, nefy ile isbâtı bir araya toplamak olduğundan mümkün değildir. Çünkü bunların birini isbât edince, diğerini nefy etmek; birini nefy edince, diğerini isbât lâzım gelir.

Hareketlerin sayısı çift de olamaz. Çünkü hareket devâm ediyor, bir sayı daha ziyâdesiyle tekleşir. Nihâyeti olmayan sayılar böyle bir sayıda nasıl sıkışıp kalabilir.

(193) Allahu Teâlâ'nın Zât ve Sıfât'ından başka her şey'e (Allahu Teâlâ'nın varlığına alâmet olduğu için) âlem denir.

Tek olması da muhâldir. Çünkü bir daha eklemekle çift olur. O hâlde âlem havâdisden hâlî değildir. Havâdisden hâlî olmayan her şey hâdis olduğu için âlem de hâdisdir. Hâdis olunca da bir muhdîs'e ihtiyâcı vardır. O da Allâh'dır.

KIDEM

İKİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ'nın Kadîm ve ezeli olup, varlığının evveli olmadığını, ölü'nün de diri'nin de her şeyin evveli olduğunu bilmektir. Bunun delili :

Âlemin yaratıcısı olan Zât-i akdes, hâdis olsa, O'nun da bir yaratıcı'ya, O'nu yaratanın da hâdis olan başka bir yaratıcı'ya... derken başlangıcı bulunmayan muhâl bir teselsül lâzım gelir. Bu gibi teselsülden hiç bir hâdis meydana gelemmez. Çünkü evveli olmayan hâdislerin bulunması, yeni bir hâdiseye engeldir. Zîra eskisi sona ermeden yenisi başlayamaz. Veyâhut bu teselsül bir Muhdîs-i Kadîm'de nihâyet bulur, ki o evveldir dersen, zâten bizim de aradığımız odur. Biz O'na âlem'in sâni'i, mübdi'i, bârisi, muhdîsi deriz. Hepsî yokdan var etmek demektir.

BEKAA

ÜÇÜNCÜ ASIL: Bekaa'dır. Yâni Allahu Teâlâ'nın ezeli olduğunu bilmek gibi, ebedî olduğunu ve sonu olmayacağını kabûl etmektir. Evvel, âhur, zâhir ve bâtın olan O'dur. Hem ezeli hem de ebedidir. Çünkü kıdem'i sâbit olan şey'in ademi muhâldir. Bunun delili şöyledir : Kadîm'in yok olması iki sebebin biriyle düşünülebilir: 1 — Bizâtihi yok olmak, 2 — Zıddının te'sirile yok olmak.

1 — Bizâtihi yok olmasına imkân yoktur. Çünkü bizâtihi devâmı düşünülen bir şey'in, bizâtihi yok olması mümkün olsaydı, yokluğu düşünülen bir şey'in de bizâtihi varlığı kabûl edilmek gerekirdi. Hâlbuki bu muhâldir. Binâenaleyh var olmak sebebe muhtâç olduğu gibi, var olan şeyin yok olması da yine bir sebebe muhtâçtır.

2 — Zıddının te'sirile de bir kadîm'in yok olması muhâldir. Çünkü o zıd ya kadîm'dir veyâ hâdis'dir. Kadîm olmasına imkân yok, zîra zıddiyet ictimâa mâni olduğu için ezelde zıddıyla bulunamazdı. Hâlbuki geçen iki asılda varlığı ve kıdemi isbât edilmiştir. O hâlde kadîmi yok edecek olan zıddı, Kadîm değildir. Hâdis olmasına da imkân yoktur. Çünkü kadîm'in hâdis'den kuvvetli olduğu meydanda olduğu gibi herhangi bir şey'i gelmeden def'etmek, var olduktan sonra yok etmekten kolaydır. Binâenaleyh kadîm'in zıddı olan hâdis, sonradan var olup kadîm'i yok edinceye kadar, o hâdis'in zıddı olan kadîm, onun varlığına

engel olur da böyle bir hâdis vücûd bulamaz, demek ki bir hâdisin de kadîm'i yok etmesi muhâldir. O hâlde Allahu Teâlâ, hem ezeli ve hem de ebedidir.

CEVHER DEĞİLDİR

DÖRDÜNCÜ ASIL : Allahu Teâlâ'nın boşluk dolduracak bir cevher olmadığını ve hayyiz ve mekândan münezzehe olduğunu bilmektir.

Delili: Hayyî olan her cevher o boşluğa bağlı olduğu gibi hareket veya sükûndan da hâli değildir. Hareket ile sükûnun ikisi de hâdisdir. Havâdisden hâli olmayan her şey de hâdisdir. Bunun için cevher de değildir. Eğer mütehayyiz bir cevher'in kıdemi düşünülse bütün cevherlerin kadîm olması lâzım gelirdi. Eğer cevherin mânâsını, gerektirdiği hayz ve levâzimatını murâd etmeksizin, kadîm'e cevher diyen olursa, mânâ bakımından değil de, yalnız lâfız bakımından hatâya düşmüş olur. (Çünkü Vâcib Teâlâ'nın böyle bir ismi yoktur.)

CİSİM DEĞİLDİR

BEŞİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ'nın cevherlerden meydana gelmiş cisim olmadığını bilmektir. Çünkü cisim, cevherlerden ve küçük parçalardan meydana gelmiştir. Mütehayyiz bir cevher olmayınca, cisim olamayacağı da meydandadır. Çünkü her cisim, boşluğu dolduran cevherlerden meydana gelmiştir. Cevher ise, ayrılmak, toplanmak, hareket, sükûn; şekil ve mikdar gibi şeylerden hâli değildir. Bunlar da hudûs alâmetleridir.

Eğer Âlemi yaratanın cisim olduğuna inanmak câiz olsaydı, Ay, Güneş ve benzeri diğer cisimlerin de ilâh olduğuna inanmak câiz olurdu.

Eğer biri, cevherlerden meydana geldiğini kasdetmeksizin, Allahu Teâlâ'ya cisim'dir (fakat diğer cisimler gibi değil) demek cür'etini gösterirse, bu da cismiyyetin mânâsına nefy etmekte isâbet etmekle berâber isimde galat etmiş olur.

AREZ DEĞİLDİR

ALTINCI ASIL : Allahu Teâlâ'nın cisim ile kâim arez, ve mahalde bulunur hâlde olmadığını bilmektir. Bunun birinci delili : Arez, bizâtihi kâim olamaz; belki cisim'de bulunur ki cismin arezden evvel bulunmasını iktiza eder. Halbuki cisim de hâdisdir. Binâenaleyh ezelde tek başına mevcûd olup cisim ve arezleri sonradan yaratan Allahu Teâlâ'nın, cisme hulûl eden arez olmasına da imkân yoktur. İkinci delili : İlerde açıklanacağı gibi, Allahu Teâlâ Âlim'dir, Ka-

dirdir, İrâde sâhibi bir hâliktir. Bu vasıfların bir arezde bulunmasına imkân yoktur. Bunlar ancak kendi zâtıyla kaim ve müstakil olan bir varlıkta düşünülebilir.

İşte şu altı esâsdan, Allahu Teâlâ'nın mevcûd ve bizâtihi kaim olup, cisim, cevher, arez olmadığını, ondan başka bütün Âlem'in, cisim, cevher ve arezden ibâret olduğunu öğrenmiş olduk ve anladık ki, O hiç bir şey'e benzemediği gibi hiç bir şey de O'na benzemez; belki O her şey'i sevk u idâre eden bir kayyûm, ve ebedî hayât ile hayy olup benzeri olmayan bir varlıktır. Yaratık yaradana, takdir edilen takdir edene, resim ressama nasıl benzesin, cisimler ve arezlerin hepsi O'nun yaratması ve san'atının eseridir. Artık onların O'na benzemesiyle hükmetmek muhâldir.

CİHET VE MEKÂNDAN MÜNEZZEHDIR

YEDİNCİ ASIL : Zât-i İlâhînin yön ve mekânı olmadığını ve bunlardan münezzeh olduğunu bilmektir.

Çünkü ana yönler : Üst, alt, sağ, sol, ön ve ard olmak üzere altıdır. Bütün bu yönler, Allahu Teâlâ'nın insânı yaratmasıyla meydana gelmiştir. Çünkü insân için, yere dayanacak bir ayak tarafı bir de onun karşısı olan baş tarafı olmak üzere iki taraf yaratılmıştır. Sonra bunların birine alt diğerine de üst denmiştir. Hattâ tavanda yürüyene karınca her ne kadar bize göre üstte ise de, kendine göre ters, yâni altı üstüne gelmiş olduğu hâlde yürümektedir. Ayrıca, ekseriyetle biri diğerinden kuvvetli olmak üzere insânda iki el yarattı ve kuvvetlisine, sağ el diğerine de sol el adı verildi ve böylece insânda sağ, sol tarafları meydana geldi. Ayrıca insânın iki tarafı daha bulundu, bunların birisi görüp yürüdüğü taraf, buna ön, bunun karşısına da ard denmiştir. Görülüyor ki bunlar, insâna nazarandır ve insân ile berâber yaratılmıştır. Eğer insân bir küre şeklinde yaratılsaydı bu yönlerde olamazdı. O hâlde nasıl olur da ezeli olan Allahu Teâlâ hâdis olan bunlarla mutasif olur veyâ ciheti yok iken nasıl olur da sonradan cihet sâhibi olur? Yoksa Âlem'i kendi üstünde mi yarattı? Hâşa Allahu Teâlâ üstten münezzehdir. Çünkü üst, baş tarafıdır. O'nun ise başı yoktur. Yoksa Âlem'i altında mı yarattı? Hâşa alt'ı da yoktur; çünkü alt ayak tarafıdır. Allahu Teâlâ ayaktan münezzehdir. Bütün bunlar Vâcib Teâlâ hakkında aklen muhâl olan şeylerdir. Bunun gibi, ciheti olması, ya cevher gibi hayizli olmasını veyâ cevher'e muhtass bir arez olmasını iktiza eder; halbuki cevher ve arez olmasının muhâl olduğu yukardaki asıllardan anlaşıldığı gibi cihete ihtisâsı da muhâldir.

Eğer yön tâbirinden, şu iki mânâdan (yâni hayz'e hulûl ve cis-

miyyet mânâsından) başka bir şey murâd edilirse, mânânın bunlara delâleti olmakla berâber isim de galat edilmiş olur.

Yine bunun gibi yön'ü var ve Âlem'in üstündedir dersen, o vakit Âlem'e muhâzi (mukabil) olması lâzım gelir. Her cismin mukabili ya ondan büyük, ya küçük veyâ onun dengi olur. Bütün bunlar Allah hakkında muhâldir. Çünkü bunlar bir mukaddir'in takdîrine muhtâç tır. Kâinat'ı sevk u idâre eden Allahu Teâlâ bunlardan münezzehdir.

Duâda ellerimizi yukarı kaldırmamız (O'nun yukarda olması için değil) belki namâzımızın kiblesi Kâbe olduğu gibi, duâmızın kiblesi de semâ olması bakımındandır. Ayrıca burada kendisinden istenilen Zât-i Kibriyâ'nın azametîne, işaret ve kahr u istilâ yönünden her şey den âli ve üstün olduğuna da tenbîh vardır.

İSTİVÂ

SEKİZİNCİ ASIL : Kibriyâlık vasfına münâfi olmayacak, hudûs ve yokluk şâibesi anlaşılmayacak şekilde ve Allahu Teâlâ'nın murâd ettiği mânâda arş-ı âzam'ı istivâ ettiğini bilmektir ve Hak Teâlâ'nın :

« ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ »

«Sonra da duman şeklindeki semâyı istivâ etti.» (41 - Fussilet : 11)

kelâmından murâd olan da budur ki, o da kahr u istilâ yâni onları sevk u idâresine, hâkimiyetine almaktır. Nitekim şâir, Irak'ı istilâ eden Bişr bin Mervân hakkında: «Kılıç kullanmadan, kan dökmeden Irak üzerine istivâ etti, (onu hâkimiyetine aldı)» dediği gibidir Ehl-i Hak bu Âyet-i Celîleyi böylece te'vîl etmek mecbûriyetindedir. Nitekim Ehl-i Bâtıl'ın :

« وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ »

«Nerede bulunursanız O sizinledir.» (57 - Hadid : 4)
Âyet-i Celîlesini ilim ve ihâta ile, Peygamber Efendimiz :

« قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنَ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ »

«Mü'minin kalbi Rahman'ın iki kudret parmağı arasındadır.» (194)

(194) Yukarıda geçti.

hadis'ini (yâni burada İSBA' lâfzını) kudret ve kahr ile, yine Peygamber Efendimiz'in :

«الْحَجَرُ الْأَسْوَدُ يَمِينُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ»

«Hacer-i esved, yer yüzünde Allahu Teâlâ'nın yemini'dir.» (195) hadisindeki sağ el mânâsında olan «YEMİN» kelimesini de teşrif ile te'vil etmişlerdir. Çünkü «Yemin» zâhir mânâsı üzerinde kalsa istivâ'dan ve istikrar - yerleşmek - murâd olsa, Allahu Teâlâ'nın cisim olması lâzım gelirdi. Bu cisim ya arş'dan küçük, ya büyük, veya arş'a eşit olur. Bunların hepsi muhâl, muhâle müeddi olan her şey de muhâldir.

RÜYET - GÖRÜLMEK -

DOKUZUNCU ASIL : Allahu Teâlâ sûret ve mikdardan, yön ve cihetten münezzehtir olduğu hâlde Hak Teâlâ :

«وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ»

«O günde yüzleri nûrlu olduğu hâlde Allah'a nazar ederler.» (75-Kıyâme: 22, 23) buyurmuştur.

Fakat Allahu Teâlâ'nın :

«لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ»

«O'nu gözler görüp anlayamaz fakat, O gözleri görür.» (8 - En'am: 103) ve yine M û s a aleyhi's-selâm'a hitâben :

«لَنْ تَرَانِي»

«Elbette beni göremezsin.» (7 - A'raf: 143)

Âyet-i Celilelerini tasdik için, dünyâda görülmez demişlerdir.

Ne olurdu? (Görülmesi bâbında) Allahu Teâlâ'nın sıfatlarından Hz. M û s a'nın bilemediğini, (rû'yeti inkâr eden) mütezillerin nereden öğrendiğini, ve (onlara göre) muhâl olan rûyeti Hz. M û s â'nın nasıl istediğini bilseydim?

Şüphesiz cehâleti (hâşâ) Mûsâ aleyhi's-selâm'a ve diğer Peygamberlere isnâd etmekten, bu gibi câhil bid'atcilere isnâd etmek çok daha iyidir.

Rûyet Âyetini (yâni «İlâ rabbilha nâziretün» âyetini) zâhîri üzerine bırakıp te'vil etmemek ise muhâle müeddi olmadığı içindir. Çünkü görmek, bir nev'i keşif ve ilimdir. Şu kadar ki bilgidен daha açıktır. Cihette olmadığı hâlde bilinmesi câiz olduğuna göre, yine cihette olmayarak görülmesi de câizdir. Yine bunun gibi kendisi cihetten münezzehe olduğu hâlde yaratıkları gördüğü gibi, aynı şekilde mahlûkâtın da onu görmesi câizdir. Yine bunun gibi şekil ve sûretsiz bilindiği gibi, şekil ve sûretsiz de görülebilir.

VAHDANİYYET [BİR OLMAK]

ONUNCU ASIL : Allahu Teâlâ'nın bir olup ortağı ve eşi olmadığını, tek olup dengi bulunmadığını bilmektir.

Halk ve ibda'da tek, icad ve ihtira'da ise birdir. Kendine benzeyecek ve müsâvi olacak bir benzeri olmadığı gibi, kendisiyle münâza'a ve muâraza edecek bir zıddı da yoktur. Bunun delili :

«لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا»

«Eğer yer ve göklerde Allah'tan başka bir ilâh olsaydı bütün kâinat fâsid olur, hiç bir şey olamazdı.» (21 - Enbiyâ : 22) Âyetidir.

Bunun açıklaması : Eğer iki ilâh farz edilse, bunlardan biri bir emir verdiğinde ikincisi bu emre bağlanmak zaruretinde ise mağlûb ve âciz olduğu için ilâh olamaz. Yok eğer müdâfaaya kadir, muhâlefete muktedir ise, o zaman birincisi âciz olduğu için ilâh olamaz. (Çünkü ikisinin dâima ittifak hâlinde olmaları mümkün değil ve zâten dâima ittifak hâlinde olurlarsa ikiye yine lüzûm kalmaz.) O hâlde Allah birdir.

İKİNCİ RÜKÛN

ALLAHU TEÂLÂNIN SIFATLARINI BİLMEKTİR
BU DA ON ASIL ÜZERİNE DEVREDER

KUDRET

BİRİNCİ ASIL : Âlem'i yoktan var eden Allahu Teâlâ'nın Kaadir ve :

«وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

«O'nun her şey'e gücü yeter.» (5 - Mâide : 120)

kavlinde sâdık olduğunu bilmektir. Çünkü Âlem çok mükemmel, intizâmlı ve muvâzeneli bir san'at eseridir. Sağlam dokunmuş, çiçekleri yerli yerinde mükemmel bir kumaşı gören kimsenin, bunu bir ölü ve-yâ âciz bir kimse dokudu demesi akılsızlık ve ahmaklıktan başka bir şey olmadığı gibi, bu sun-i bedî'n sâni'i de her şeye kaadirdir.

İLİM

İKİNCİ ASIL : Bütün mevcûdâta âlim olup ilmi her şeyi ihatâ ettiğini bilmektir. Yerde ve gökte zerre miktarı hiç bir şey ilminden hâriç kalmaz ve :

«وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ»

«O her şeyi bilir.» (2 - Bakara : 29)

kavlinde sâdık ve bunun doğruluğunu :

«أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ»

«Yaradan bilmez mi? O'nun ilmi lâtif olduğu için her şeyi bilicidir.» (67 - Mülk : 14) Âyeti ile irşâd etmektedir.

En küçük şeyde bile olsa, lâtif ve düzenli mahlûkatının böyle mükemmel oluşu, Sâni'nin ilmine delâlet etmesinde şüphe bırakmıyacağı için, ilmine, yaratmasıyla delil gösterip seni irşâd etmiştir.

Allahu Teâlâ'nın delili, hakîkata hidâyet eden delillerin en üstüdür.

HAYÂT - DIRİ OLMAK -

ÜÇÜNCÜ ASIL : Allahu Teâlâ'nın hayât sâhibi - diri - olduğunu bilmektir. Çünkü ilim ve kudreti olan kimsenin hayâtta olması zarûridir.

Eğer cansız olduğu hâlde kudretli, bilgin, tedbir sâhibi bir varlık kabûl edecek olsak, o zamân bütün canlıların hareket ve sükûnları sırasında ve hattâ her san'at sâhibinin hayâtında bile şüpheyeye düşmek

câiz olurdu ki bu, cehâlet bataklığına saplanmaktan başka bir şey değildir.

İRÂDE

DÖRDÜNCÜ ASIL : Allahu Teâlâ'nın işlerinde irâde sâhibi olduğunu bilmektir. Her varlık O'nun dilemesine dayanır ve O'nun irâde sinden doğar. Mübdî' (yokdan var eden), Müdfî' (yok edip tekrar var eden), O'dur; dilediğini yapar. Nasıl irâde ki, kendisinden sâdır olan bütün ef'âlin zıddı da sâdır olabileceği gibi zıddı olmıyanların da daha önce veyâ daha sonra yaratılması mümkün idi. Çünkü kudretin iki zıd ve iki vakit ile ilgisi birdir. Bunların bir tarafını tercîh edecek bir kuvvet lâzımdır ki bu da irâdedir. Eğer: «İlmin irâdeye ihtiyâcı yoktur. O şeyin hangi vakıta olacağını biliyorsa, o şey o vakıta olur» dersen, o zamân kudrete de ihtiyâcı olmaması lâzım gelir. İlminin taallûk ettiği vakıta kudretsiz olarak o iş oldu demenin de câiz olması lâzım gelir ki, bu da bâtıl; o da bâtıldır. Allahu Teâlâ'nın ilmi olduğu gibi kudret ve irâdesi de vardır.

SEMİ' VE BASAR - İŞİTMEK VE GÖRMEK -

BEŞİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ'nın işidip gördüğünü yâni Semî' ve Basîr olduğunu bilmektir.

Rûyetinden, hatırdâ geçenlerden, vehm'in ince düşüncelerine ve him'de düşünce inceliklerine varıncaya kadar hiç bir şey saklanamaz. İşitmesinden de karanlık gecede, yalçın kaya üzerinde yürüyen kara karıncanın ayak şamatasına varıncaya kadar hiç bir şey gizlenemez.

Nasıl Semî', Basîr (işitici görücü olmasın, bütün yaratıklarda bulunan görmek ve işitmek birer olgunluk ve kemâldir; noksanlık değildir. Nasıl olur da yaratık, yaratandan mükemmel, masnu, Sâni'den muntazam olur?

«لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا»

«Ey baba, görmeyen, işitmeyen ve senden hiç bir şey kaldırmayan şey'e niçin tapıyorsun?» (19 - Meryem : 42)

sözü nasıl delîl olabilirdi?

Eğer kendi mâbud'u hakkında da hüküm böyle olsaydı, onun delîli çoktan çürüyecekti ve Allahu Teâlâ'nın :

«وَتِلْكَ حُبُّنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ»

«İşte bunlar, kavmi üzerine çekmek için İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir.» (6 - En'am: 83)

kavl-i şerifi de doğru olmayacaktı.

El ve ayaksız fâil, kalb ve dimağsız âlim olduğunu kabul ettiğimiz gibi, göz ve kulaksız görücü ve işidici olduğunu da kabul etmemiz lâzımdır. Çünkü aralarında fark yoktur.

KELÂM

ALTINCI ASIL : Allahu Teâlâ'nın söylemesi olduğunu bilmektir. Kelâm Sıfat-ı Zâtî ile kaim olup harf ve savt cinsinden değildir. Varlığı başkasının varlığına benzemediği gibi kelâmı da başkasının sözüne benzemez. Gerçekde kelâm, içerde hazırlanandır. Bâzı işâret ve hareketler, o mânâya delâlet ettiği gibi, ses ve harfler de o mânâya delâlet içindir. İşte bu mânâda bâzı câhiller şüpheyeye düştü ise de, şâirler şaşırmadı. Nitekim şâirlerden bir tanesi: «Söz kalbededir; lisân onun tercümânıdır.» demiştir. Kim ki «Dilim hâdistir fakat hâdis olan kudretim ile dilimde hâdis olan, (Allah kelâmı) kadîmdir» diyemedi ve buna akıl erdiremedi ise onun aklından ümidini kes ve lisânı o'na hitâbtan men'et. Kadîm demek, kendisinden evvel bir şey olmıyan demek olduğunu anlamayan ve «Bismillâh...»ın «B»sinin «S» harfinden evvel geldiğini ve «B» den sonra gelen «S» harfinin kadîm olamayacağını bilmeyen kimseye sakın iltifât etme! Bâzı kulları hidâyetten uzaklaştırmakta Allahu Teâlâ'nın sır ve hikmeti vardır. Kulun (kendi irâdesiyle) Allahu Teâlâ'nın sapıttığına hidâyet yoktur. Dünyâda M û s â aleyhi's-selâm'ın ses ve harf olmayan Allah kelâmını duyduğunu kabûl edemiyenler Ahirette de cisim ve renk olmayan bir mevcûdu görmeği inkâr edebilirler. Eğer kemiyet, mikdar, cisim ve renk olmayan ve şimdiye kadar kimseye görülmeıyen bir şey'in görülmesine akli ererse, gözle düşündüğünü kulakda da düşünebilir ve göz, renk ve cisim olmayan şeyi görebildiği gibi kulak da ses ve harf olmayan sözü duyabildiğini kabûl eder. Allahu Teâlâ'nın bütün mevcûdâta şâmil, tek bir ilime sâhip olduğunu kabûl edenler, bütün ibârelerle delâlet olunan, ve zâtına mahsûs tek bir kelâm sıfatı olduğunu da kabûl ederler. Eğer yer, gök, Cennet ve Cehennem mercimek kadar olan göz bebeğine girmediği hâlde oradan göründüklerine, kâğıda girmediği hâlde küçük bir kâğıtçıkta yazıldıklarına, kalbe girmedikleri hâlde kalbin en küçük köşesinde mahfûz olduklarına akıl erdirirse, bilsin ki kelâm'ın dil

ile okunup mushaflarda yazılması ve kalbde ezberlenmiş olması Zât-i kelâm'ın bunlara girmesiyle değildir. Zîra sahifelerdeki yazılara kelâmın zâtı gireydi, Allah lâfza-i celâli yazısına da Allahu Teâlâ'nın Zâtının girmesi iktizâ ederdi. Bunun gibi «Ateş» yazdığımız zamân oraya da sıcaklık girip kâğıdı yakması iktizâ ederdi. Halbuki böyle olmadığı meydandadır.

KELÂM VE DİĞER SIFATLARIN KADİM OLUP ALLAHU TEÂLÂ'NIN HULUL VE HAVÂDİSDEN MÜNEZZEH OLDUĞU

YEDİNCİ ASIL : Zâtıyla kaim olan ve diğer sıfatları kadîmdir. Zîra Allahu Teâlâ'nın, değişikliğe uğrayan havâdise mahâl olması muhâldir. Belki zâtına vâcib olan Kıdem, sıfatları hakkında da vâcibdir. Değişiklik ona âriz olmaz, hâdisat ona giremez, ezelde övülen sıfatlarla mevsûf olduğu gibi ebedde de yâni gelecekte ve her dâim aynı olup değişiklikten münezzehtir. Zîra hâdisât'a sahne olan, hâdis olmaktan kurtulamaz. Hâdisden kurtulamayan her şey hâdisdir. Cisimlerde hudûs niteliğinin yerleşmesi, vasıfları bozulup değişikliği kabûl etmelerindendir. Cisimlerin hâlikı, bu değişikliği kabûlde, onlar ile nasıl müşterek olur? İşte Allahu Teâlâ'nın kelâm'ının kadîm ve zâtıyla kaim olması bu esas üzerinedir. Hâdis olan, o mânâya delâlet eden, harf ve seslerdir. Yine henüz doğmamış bir çocuğu, babasının okutma arzûsu olduğunu ve baba ile kaim olan bu arzûnun, çocuk doğduktan sonra büyüüp babasının bu isteğini anlamak sûretiyle onunla me'mûr oluncaya kadar devâm edeceğini kabûl eden kimse, ezelde:

«— Nalınlarını çıkar.» Fermân-ı İlâhîsi de Allah'ın Zâtıyla kaim olup hiç değişmeden devâm eden talebine delâlet ettiği Mûsâ aleyhi's-selâm'ın bununla me'mûr olması ise, yaratıldıktan ve bu kadîm kelâm'ı duyup bildikten sonra olduğunu da kabûl eder.

İLİM SIFATININ KIDEMİ

SEKİZİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ'nın ilmi kadîm'dir; Zât ve Sıfatıyla dâima âlimdir. Yeni yaratıklarıyla bilgisi değişmez. Belki ilm-i ezeli ile her şeyi olduğu ve olacağı gibi bilir. Zîra biz, güneş doğarken bir kişinin geleceğini bilsek, bu bilgimiz gün doğuşuna kadar devâm eder; bir yenisi yerine gelmez. Bunun gibi Allahu Teâlâ'nın ezeldaki ilminde de değişiklik olmaz.

İşte Allahu Teâlâ'nın ilmi'nin kadîm olmasını böyle anlamak lâzımdır.

İRÂDENİN KIDEMİ

DOKUZUNCU ASIL : Allahu Teâlâ'nın irâdesi kadim'dir. Ezeli olan ilmine uygun olarak muâyyen zamanlarda olacak şeye yine ezeldaki irâdesi taallûk eder. (Bu taallûk, hâricde vücûdu olmayan i'tibârî bir sıfattır.) Zira irâdesi hâdis olsaydı havâdis'e mahâl olması lâzım gelirdi. Eğer irâdesi Zâtında değil de başka yerde tecelli etseydi o vakit kendisi değil, başkası irâde etmiş sayılırdı. Nitekim başkasının hareketiyle senin müteharrik sayılamıyacağın gibi. Eğer irâdeyi hâdis kabûl edersek, o irâde de diğer bir irâdeye muhtâç derken muhâl olan teselsül lâzım gelir. Eğer irâde, irâdeye muhtâç değil dersen, âlem'in de irâdesiz olması lâzım gelirdi (ki bu da bâtıldır).

İLİM VE İRÂDESİNİN KADİM OLDUĞU

ONUNCU ASIL : Allahu Teâlâ'nın bütün vasıfları yalnız zâtı ile değil kadim olan Sıfatlarıyledir. Meselâ: İlim sıfatı ile âlim, hayât sıfatı ile hayy, kudret sıfatı ile kaadir, irâde sıfatı ile mürîd, sem' sıfatı ile semî, basar sıfatı ile basîr, gibi. İlim sıfatı olmadan âlim'dir demek, malsız zenginlik, âlimsiz ilim, mâlûmatsız âlim, demek gibi olur. Çünkü kaatil, katil, maktûl (öldüren, öldürmek ve ölen) birbirinden ayrılmadığı yâni bunlardan biri bulunmadan diğeri olamıyacağı gibi, ilim, âlim, mâlûm (bilgi, bilen ve bilinen) de birbirinden ayrılmaz. Kaatil, ölen ve öldürmek işi olmadan düşünülmiyeceği gibi, maktûl -öldürül-müş - de öldürücü ve öldürmek işi olmadan bulunamaz. Bunun gibi ilimsiz âlim, mâlûmatsız ilim ve mâlûmatsız âlim de düşünülemez. Binaenaleyh âlimin ilimden infikâkını tecvîz eden, yine âlimin mâlûmdan ve ilmin de âlimden ayrılmasını tecvîz etmesi lâzım gelir. Çünkü aralarında fark yoktur. (Halbuki bunlar akıl ve mantığın kabul etmiyeceği şeylerdir. O hâlde Allahu Teâlâ ezelde bu sıfatlar ile muttasıftır.)

ÜÇ ÜNCÜ RÜKÛN

**ALLAHU TEÂLÂ'NIN EF'ÂLİNİ BİLMEKTİR.
BU DA ON ASIL ÜZERİNE DEVREDER**

KULLARIN BÜTÜN İŞLERİ ALLAH'IN YARATMASIYLA DIR

BİRİNCİ ASIL: Âlem'de hâdis olan her şeyin, Allahu Teâlâ'nın yaratması ve icâd etmesiyle olduğunu bilmektir. Allahu Teâlâ'dan başka yaratıcı ve icâd edici yoktur. Her şeyi icâd eden O'dur. Yaratıkları ve işlerini yaratan O, kudret ve hareketlerini icad eden yine O'dur. Kulların bütün işleri, O'nun yaratması ve kudretinin tecellisi iledir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de :

« استيعذ بالله : « خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ »

«Her şey'in hâliki O'dur.» (13 - Râd : 16)

Diğer âyette :

« وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ »

«Sizi ve yaptıklarınızı yaratan ise Allah'tır.» (37 - Saffât: 96)

Başka bir âyette :

« وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِاجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ . أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ »

«Sözünüzü gizleseniz de açıklasanız da hepsi bir. O sinelerde olanları da bilir, yaradan bilmez mi, O'nun ilmi lâtif olduğu için her şey'i bilicidir.» (67 - Mülk: 13-14) buyurmuştur.

Her şeyi bildiği için, kullarına, sözlerinde işlerinde gizli ve aleni hâllerinde, hattâ gönüllerinden geçenlerden bile sakınmalarını emretmiştir. İlmine de, yaratmasıyla delil çekmiştir. Neden kulların işlerinin yaratıcısı olmasın? Hâlbuki kudreti tâm ve kusursuzdur. O'nun kudreti kulların hareketine taallûk eder, hareketler ise birbirine benzer; kudret'in onlara taallûk'ü bizâtihidir, Yekdiğerine benziyen bu benzerliklerin bâzılarına taallûk edip, bâzılarına taallûk etmemesini gerektiren sebep ne olabilir? Yahut bir hayvan, icad etmekte nasıl müstakil olabilir? Örümcekten, arı'dan ve benzeri diğer hayvanlardan akıllara durgunluk verecek ince san'atlar nasıl meydana gelebilir? Kendisinden meydana gelen işlerin mâhiyetini bütün incelikleriyle bilemiyen bir hayvan nasıl icadında müstakil olur da her şeyi kemâle erdiren Allahu Teâlâ olamaz. Bu çok uzak bir şey. Görünür görünmez âlemlerde tek kudret sâhibi, yer ve göklerin yaratıcısı Allahu Teâlâ'dır. Bütün mahlûklar ise, O'nun karşısında hor ve hakirdirler.

KULUN KESBİ

İKİNCİ ASIL : Kulların işlerini Allahu Teâlâ'nın yaratması, kesb (kazanç) yolu ile, bu işleri onların kudretinde olmaktan çıkarmaz.

belki kudreti ve kudret sâhibini; ihtiyârı ve ihtiyâr sâhibini de Allahu Teâlâ yaratmıştır. Kudret, Allahu Teâlâ'nın yaratmasıyla, kulun vasfıdır. Fakat kesbi değildir. Hareket ise, Allahu Teâlâ'nın yaratmasıyla, insân'ın hem kesbi ve hem de sıfatıdır. Zira hareket, insanın sıfatı olan kudreti ile yaratılmıştır. Demek ki hareketin, kudret denen diğer bir sığata nisbeti vardır. Bu nisbet itibârıyla de kesb adını alır ve işte bundan cebir (kul işinde mecbûr olmak) lâzım gelmez. Çünkü insân ihtiyârî hareket ile, ızdırârî hareketi birbirinden ayırır. (İnsânın elini kendi isteğiyle sallamasıyla, titrek adamın elinin sallanması arasındaki fark meydandadır.) Cebir lâzım gelmediği gibi, insân fi'ilinin hâlikı olmak da lâzım gelmez. Çünkü insân, hareketinin sayılarını, parçalarını bütün teferruâtıyla bilemez. Binâenaleyh sırf ızdırar ve sırf ihtiyâr tarafları bâtil olmakla i'tikatta i'tidâl tarafı kalmıştır. O da ef'âlî ibâd, yaratmak bakımından Allahu Teâlâ'nın kudretinde, kesb ve ihtiyâr bakımından kulun kudretinde olmasıdır.

Kudretin takdîr edilecek şeye taallûkunun, yalnız icâd tarikiyle olması şart değildir. Çünkü âlem henüz yaratılmamış iken kudret-i ilâhiyye ezelden âleme taallûk etmiştir. Şey'i icâd edeceği zaman, kudret, ilk taallûkdan başka bir nevi ile o şey'e taallûk eder ve o da olur. Bu ifâde ile kudretin taallûku, takdîr edilen şey'in var olmasına bağlı olmadığı anlaşılmış olur.

KULUN İŞİNİ ALLAHU TEÂLÂ'NIN İRÂDE ETMESİ

ÜÇÜNCÜ ASIL : Kulun işi her ne kadar kendi kesbi ise de, Allahu Teâlâ'nın irâdesinden çıkamaz. Görünür görünmez âlemde göz açıp yummak, gönüllerin meyilleri ve gözlerin bakışlarına varıncaya kadar her şey Allahu Teâlâ'nın Kazâ (196) ve kaderiyle irâde ve dilemesiyledir.

Hayır, şer, menfaat, mazarrat, imân, küfür, ilim, inkâr, kurtuluş, husran, azgınlık, doğruluk, tâat ve isyân, şirk ve imân'ın hepsi O'ndandır. Hükmünü bozacak, kazâsını reddedecek bir kuvvet yoktur. Dilediğini (irâdesini fenâlığa sarf edenleri) sapıtır, dilediğini (irâdesini iyiliğe sarf edenleri) hidâyet eder. Yaptığından sorulmaz, diğerleri mes'ûldür. Buna, bütün ümmetin ittifak ettikleri: «Allahu Teâlâ'nın dilediği olur, dilemediği olmaz.» sözleri şahittir. Ayrıca Allahu Teâlâ'nın :

(196) Kazâ : Her şey'in muâyyen zamanı gelince takdîr'e uygun olarak meydana gelmesi demektir.

Kader : Allahu Teâlâ'nın ezelden, olacak şeylerin vakti zamanını bilip onlara irâdesinin taallûk etmesi demektir.

« أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا »

«Allah dilese insânları hep hidâyette kılardı.» (13 - Râd:31) ve yine

« وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا »

«Dilesek herkese hidâyeti verirdik.» (32 - Secde : 13)

Âyetleri bunun açık şâhididir.

Akıl'dan delili: Eğer günâh ve cürümler, Allah'ın irâdesi dışında kalırsa, Allahu Teâlâ'nın düşmanı olan mel'ûn şeytân'ın irâdesine uygun olmaları ve o'nun irâdesiyle olan işlerin de Allahu Teâlâ'nın irâdesiyle olan işlerden fazla olması gerekir. Nolaydı bileydim, akli başında bir müslümân nasıl olur da bir memleket reisinin bile kabûl etmiyeceği bu düşük rütbeye, Celâl ve Kerem sâhibi Allahu Teâlâ'yı düşürmeyi câiz görür. Zîra kendisinden ziyâde hasmının müessir olduğu bir muhitin riyâsetini kimse kabûl etmez ve riyâsetten sarf-ı nazar eder. İsyân, ibâdetten çoktur. Bu bid'at sâhibine göre bütün günâhlar Hak Teâlâ'nın irâdesi hilâfıdır. Bu ise za'fiyyet ve âcziyyetin son haddidir. Kâinatı sevk u idâre eden Allahu Teâlâ âcziyyet ve za'fiyyet-ten münezze ve bu gibi zâlimlerin söylediklerinden âlîdir. Kulların işleri Allahu Teâlâ'nın yaratmasıyla olduğu anlaşılınca, irâdesiyle olduğu da yerleşmiş oldu. (Şu kadar fark ile ki; hayra rızası var, şerre rızası yoktur.)

Şâyet mâdemki hayrı irâde ettiği gibi şerri de irâde ediyor, o hâlde murâd ettiğinden nehy edip murâd etmediği ile nasıl emrediyor? denirse, deriz ki: Emir başka, irâde başkadır. Bunun içindir ki emrine itâat etmediğinden hizmetçisini döven bir efendi'ye sultân'ın tâzir etmesi üzerine, hizmetçisinin itâat etmediğini göstermek üzere sultân'ın huzûrunda: «Şu at'ı eğerle.» diye emr eder. Gâyesi o işi yaptırmak değil, emrine itâat etmediğini göstermektir. Zîra emredip vaziyeti sultâna göstermese mâzereti makbûl olmazdı. Eğer maksadı onun itâati olsa kendi aleyhinde olurdu (demek emir irâdeden ayrılabilir.) Bunun gibi Allahu Teâlâ da, me'mûr olanın kendisine uymadığını göstermek için murâd etmediği şey ile de emreder.

YARATMAK VE İCÂD ETMEK ALLAHU TEÂLÂ'NIN FAZL'I İLEDİR

DÖRDÜNCÜ ASIL : Allahu Teâlâ'nın yaratması, yokdan var etmesi ve insânları selâhiyyetli kılıp mükellef tutması kendi fazl ve ihsânıdır. Ne teklif ne de yaratmak O'na vâcibdir.

Mû'tezile (197) maslahata riâyet için, bunları Allah üzerine vâcib tanımışlardır. Mû'tezile'nin bu zu'umları muhâldir. Zîra vâcib kılan, emr eden, nehy eden O'dur. Nasıl olur da kendisi borçlanmağa hedef ve lüzûma muhatâb olur? (Yâni Allahu Teâlâ'yı mes'ûl tutmak için kendisinden üstün bir Hâkim'in bulunması lâzım ki bu olamaz.) Aynı zamanda vâcibden murâd iki emrin birisidir.

Birincisi : Terkinde âtisi için zarar düşünölen bir işi yapmaktır. Ahirette ateş ile azâb olmamak için kul üzerine vâcib olan Allah'a itâattir denildiği gibi. Veyâhût yapmamasında peşinen zarar olan bir işi yapmaktır. Ölümden korunmak için susayan adam'ın su içmesi lâzımdır, denildiği gibi.

İkincisi : Yokluğu, muhâle müeddi olan şeyi murâd etmektir. Mâlûm'un vücûdu vâcibdir denildiği gibi. Yâni Allahu Teâlâ'nın, olacağını bildiği her şeyin olması vâcibdir. Zîra olmaması ilm-i ilâhî'nin -hâşa - cehâlet olmasını gerektiren muhâli istilzâm eder. (İşte vâcib bu iki mânâda kullanılır.)

Eğer birinci mânâsiyle mû'tezile, yaratmak Allahu Teâlâ'ya borçtur derse, Allahu Teâlâ'yı ya peşin veyâ gelecekte zararlandırmış olur ki (bu küfürdür). Eğer ikinci mânâyı kasdediyorsa yâni Allahu Teâlâ'nın ilminin değişmesi mânâsında ise bu kabûlümüzdür. Çünkü ilm-i ilâhî bir şeyin olmasına taallûk edince bunun olması zarûridir. Bu değişmez vâcibden üçüncü bir mânâ kasd ediyorlarsa böyle bir mânâ bilmiyoruz.

Kulların menfaatine riâyet, Allah'a vâcibdir sözü ise, bâtil ve aslında çürükdür. Çünkü kulların hakkında yarayışı olanı yapmaktan zarar görmeyeceğine göre, hakkında vâcibdir demenin bir mânâsı kalmaz.

Eğer kulların hakkında yarayışı olanı yaratmak Allahu Teâlâ'ya borç olsa idi, onları Cennette yaratması gerekirdi. Amma dünyâda yaratıp onları hatâlarla karşılaştırmak, sonra onları hatâlarından dolayı

(197) İ'tizal — Ayrılık demektir. Ehl-i sünnetten ilk ayrılan tâife, Mû'tezile'dir. Reisleri Vâsıl bin Ata, Hasan-ı Basrî'nin meclisinde; «Büyük günâhları irtikâp eden ne mü'min ve ne de kâfirdir.» demekle küfr ile imân arasında bir derece olduğunu iddia ettiğinden Hasan-ı Basrî: «Vâsıl bizden itizal etti-ayrıldı.» demesiyle «Mû'tezile» adını almışlardır. Kâdî Abdü'l-cebbar da, sonra gelen büyüklerindendir. (Mütercim)

hesâba çekmek gibi ikaba hedef tutmakta akıl sâhipleri için, gıpta edilecek taraf yoktur. (Bütün bunlar, kullar için faydalı olan şeyi yaratmanın Allah'a borç olmadığını açıkça gösterir.)

TEKLİF-İ MÂLÂYUTAK

BEŞİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ'nın, güç yetiremedikleri şeylerle insânları mükellef tutmasının câiz olmasıdır. Mû'tezile bunu kabûl etmez. Halbuki eğer güç yetiremedikleri şeylerle teklif câiz olmasaydı, bu gibi teklifin kaldırılmasını istemek boş bir şey olurdu. Halbuki bunu istediler ve dediler ki :

« رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ »

«Ey Rabbimiz, güç yetiremiyeceğimiz şeyleri bize yükleme.» (2-Bakara: 286).

Ve yine Allahu Teâlâ Peygamberine, Ebû - C e h l'in imân etmiyeceğini bildirdikten sonra kendisini bütün sözlerinde tasdik etmesi için Ebû - C e h l'e emretmesini, Allahu Teâlâ Peygamberimize emretmiştir. Halbuki sözlerinden birisi de Ebû - C e h l'in onu tasdik etmiyeceğini söylemesidir. Kendisini tasdik etmiyeceği şeyde nasıl tasdik etsin bunun vücûdu muhâldir. (198)

YARATIKLARI ELEMLENDİRMENİN CEVAZI

ALTINCI ASIL : Geçmiş günâhı ve gelecek sevâbı olmadan Allahu Teâlâ hiç karşılıksız dilediğine azâb etmesinin câiz olmasıdır.

Mû'tezile, karşılıksız cezâyı zulüm sayarak, Allah hakkında bunu kabûl etmezler. Halbuki O mülkünde tasarruf ediyor; mülkünde tasarruf etmesinde zulüm düşünülemez. Çünkü zulüm, izni olmadan başkasının mülkünde tasarruftur. Allahu Teâlâ hakkında bu muhâldir. Çünkü mülkün ondan başka sâhibi yok ki orada tasarrufu zulüm olsun. Cürümsüz elemlendirmenin câiz olduğuna, bu gibi hâdiselerin

(198) Hanefilere göre: Teklif-i malâyutak, yâni insanların güç yetiremediği şeylerle onları mükellef tutmak yoktur. Çünkü teklif'den gâye, ya Mû'tezile'nin dediği gibi onu yapmaktır, veyâ denemektir. Gücü yetmediği şey'i teklif etmekle bunların hiç biri olmaz. Ancak ashnda mümkün olup, başka bir sebeble mümteni' olan şey ile teklif câizdir. Meselâ: İmân etmiyeceklerini, Allahu Teâlâ bildiği kimselere, imân ile teklif etmek gibi, bunu bilmek teklife mâni değildir. Teklif-i malâyutakın câiz olmaması: «Allahu Teâlâ kimseye gücünden fazla teklif etmez.» Âyeti ile sâbittir. «Ey Rabbimiz, güç yetiremiyeceğimiz şey'i bize yükleme.» Âyetinden murâd teklif değil, güç yetirilmeyecek belâlardır. (Mütercim)

bulunması delîldir. Meselâ geçmiş hiç bir kusûru yokken hayvanât'a insanlar vâsıtasıyla yapılan eziyetler ve nihâyet kesilmeleri onlara karşılıksız eziyettir.

Eğer, Allahu Teâlâ onları diriltecek ve burada çekdikleri elemiñ mükâfatını alacaklardır ve bu da Allahu Teâlâ'ya vâcibdir dersen. Deriz ki: Çılgınenen her karıncayı, ezilen sinek ve benzeri şeyleri diriltip mükâfatlandırmak Allah'a vâcibdir zanneden, akıl ve mantık dışına çıktığı gibi, şeriatin de hâricinde kalır, çünkü bu iddianın makbûl bir dayanağı olmadığı gibi sağlam bir menkûle de istinâd etmez. Çünkü, bunları diriltip mükâfatlandırmak, Allah'a vâcibdir demekten gâye-bunun terkinden Allah zarar görür demek ise bu muhâldir. Yok eğer vâcibden, şu mânâlar dışında başka bir mânâ kasd ediliyorsa, vâcib için böyle bir mânânın bilinmediği yukarda açıklanmıştır. (199)

KULLAR HAKKINDA ASLAH OLAN ŞEYE RİÂYET, ALLAH'A BORÇ DEĞİLDİR

YEDİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ kulları hakkında dilediğini yapar, kulları için aslah olana riâyat etmek ona borç değildir. Nitekim dördüncü asıl'da, Allah üzerine hiç bir şeyin vâcib olmadığını ve O'nun hakkında vücûb'un düşünülemediğini söylemiştik. O yaptıklarından sorulmaz, fakat diğerleri yaptıklarından mes'ûldür. Kul'un hakkında aslah olanı yaratmak Allah'a vâcibtir diyen Mû'tezile, birisi küçük diğeri büyük olduğu hâlde ölen iki müslümânın, kıyâmette farazî olarak cereyân edecek olan aşağıdaki münâzaralarına acaba ne cevâb verebilirdi. Tabii büyük olarak ölen iyi amellerde bulunduğu için üstün dereceler vermek sûretiyle, onu sabîye tercih etmek Allah'a vâcibdir. Buna göre sabî :

- Ya Rab! Niçin bunu benden üstün yaptın! Allahu Teâlâ :
- O büyüdü ve iyi amellerde bulundu. Onun için. Sabî :
- Beni öldüren sen değil mi idin? Halbuki sana vâcib olan beni de yaşatıp iyi ameller yapmak ile bu dereceyi almam idi, niçin beni

(199) Kat'iyet ifâde etmiyen âhâd yoluyla da olsa, Ahmed'in Enes'den Sahîh sened ile rivâyet ettiği hayvanâtın dirilip haklarını alacaklarına dâir hadisi kabûl etmekle, bunun Allah'a borç olması arasında fark büyüktür.

Delilleri ile beraber, metinde geçtiği gibi günâhı olmadan elemliendirmenin câiz olduğunu Şâfi'iler kabûl eder. Mû'tezileler red eder. Hanefilere gelince: Dünyâda böyle olmasını kabûl etmekle âhirette kabûl etmezler. Fakat Allahu Teâlâ'nın hikmetine uygun düşmemesi bakımındandır. Yoksa Allah'a vâciptir ki günâhsız azâb etmemek mânâsında değildir.

Esâsen bu ayrılık, bu kabîl azâbın câiz olup olmayacağı bakımındandır. Yoksa Allahu Teâlâ'nın âhirette günâhı olmayanlara azâb etmiyeceğinde ittifak hâlinde idirler. (Mütercim)

tez öldürdün de onu çok yaşattın, bu yaptığın adâlete uygun değildir. Allahu Teâlâ :

— Yaşasaydın küfr ü isyân ile azacağını bildiğim için seni küçük yaşda öldürmekle hakkında yarayışı olanı yaptım; der.

Buraya kadarı Mû'tezile'nin Allah tarafından öne sürecekleri bir ma'zeret olabilir; fakat bu sırada Cehennem'in derekelerinde kıvranan mücrimler :

— Ya Rab! Bizim şirk ü isyân edeceğimizi biliyordun. Halbuki biz şu çocuktan daha düşük dereceye de râzı idik. Niçin bizi küçük yaşda öldürmedin? derlerse acaba ne cevâb verirlerdi? (Elbette verecekleri cevâbları yoktu). Bu vaziyet karşısında bize vâcib olan Umûr-ı İlâhiyenin Mû'tezilenin, terâzisi ile tartılmaktan çok âli olduğunu kat'i olarak bilmektir.

Şâyet Allahu Teâlâ kulları hakkında aslah olan şeylere riâyete muktedir olduğu hâlde, azâb sebeblerini onlara musallat edip haklarında hayırlı olana riâyat etmemesi hikmete uygun düşmiyen kabîh bir hareket değil midir? dersin, deriz ki : Kabîh gâyeye uymıyan şeydir. Hattâ çok kerre gâyesine uygun olduğu için birisine göre hasen (güzel) olan, gâyesine uymadığı için diğerine göre kabîh (çirkin) olabilir. Nitekim öldürülen kimselerin velileri bunu çirkin bir hareket sayarken. Düşmanları güzel kabûl ettiği gibi.

Eğer kabîh demekle, Allahu Teâlâ'nın gâyesine uygun değildir, kasd edilirse bu muhâldir. Çünkü ilâhî işler, ağraz ile muallel değildir. (200) Bu bakımdan Allahu Teâlâ'dan kabîh düşünülemez. Nitekim başkasının mülkünde tasarrufu düşünülmediği için kendisine zulüm isnad edilemediği gibi.

Eğer kabîh demekten başkasının gâyesine uymadığı kasd ediliyorsa, bunun Allahu Teâlâ üzerine muhâl olduğunu niçin söylüyorsunuz? Bu öyle kuru bir iddiadır ki farazî olarak anlattığımız Cehennem halkının muhasemesi bunun aleyhine şehâdet etmektedir. (201)

(200) Ef'âl-i ilâhînin mualleletün bil'agraz olmayışı, Şâfi'i görüşüdür. Hanefîlere göre her ne kadar biz anlayamazsak da ef'âl-i ilâhînin bir âkıbeti hamîdesi vardır.

(201) Hüsün ve Kubuh mes'elesi: Biri Hasen, diğeri kabîh olmak üzere, insanların işleri ikiye ayrılır ki hüsün ve kubuh dört mânâsı vardır:

- 1 - Kemâl ve noksan sıfatları olmak. İlmî hasen, cehlin kabîh olması gibi.
  - 2 - Gâyeye uygun olup olmaması. Adl'in hasen, zulmün kabîh olması gibi.
  - 3 - Tab'a uygun olup olmaması. Tatlılığın hasen, acılığın kabîh olması gibi.
- Bu üç kavle göre şer'i'atte, ister olsun ister olmasın, hüsün ve kubuh aklen bilinir.

4 - Dünyâda övülmek veya yerilmeğe, âhirette mükâfat veya mücâzata hak kazanmaktır. Burada da dört mezheb vardır:

A - Eş'ârîler : Bunlara göre hüsün, emrin mücebdir. Yâni emrolunduğu için

Bundan sonra (Allahu Teâlâ'nın esmâ-i hüsnâsından olan) hakim demek, eşya'nın hakikatini bilen ve irâdesine uygun olarak dilediğini yapmağa gücü yeten, demektir.

Bu mânâ, aslah'a riâyeti nereden gerekli kılıyor?

Ama bizim aramızda, dünyâ'da övülmek, âhirette mükâfat almak bakımından faydalanmak veyâ zararı def'etmek için kendisine nazaran kârlı tarafa riâyet eden kimseye Hakim dediğimiz ayrı ıstılah'tır. Allahu Teâlâ hakkında bunlar muhâldir. (Çünkü gâibi şâhid'e kıyas etmek doğru olmaz.)

ALLAH'I BİLMEK

SEKİZİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ'yı bilmek, aklen değil, şer'an ve Allahu Teâlâ'nın borç etmesiyle vâcibdir. Mû'tezile buna muhâlifdir. (Yâni onlara göre Allah'ı bilmek, aklen vâcibdir.) (Allah'ı bilmek şer'an vâcib olduğuna akli delil.)

Zira aklın, Allahu Teâlâ'ya itâati borç kılması ya bir fayda içindir veyâ boş yeredir. Aklın boş yere itâati gerekli kılması doğru olamaz. Çünkü akıl, boş şey ile emretmez. Eğer bir fayda için gerekli kılıyorsa bu fayda ya mâbud olan Allah'a veyâ kul'a raci olur. Allah'a âit olamaz. Çünkü Allahu Teâlâ illet, garaz, ve faydadan münezzehtir. Hatta küfür, imân, tâat, isyân, Allahu Teâlâ nazarında müsâvi olan şeylerdir. (Yâni Allahu Teâlâ'ya bir kâr ve zarar düşünülemez.) Kul'a raci' bir faydası bakımından da muhâldir. Zira bu fayda (ya dünyâ'da veyâ âhirette olur.) Dünyâ'da olamaz. Çünkü itâatin peşin bir gâyesi yoktur. Belki nefesine galebe çalması bakımından bir sürü eziyet çek-

güzelidir. Yoksa güzel olduğu için emrolunmuş değildir. Herhangi bir şey'in hüsnünü bildiren şer'i'attır, akıl şer'i'atın bu hitâbını anlamak için yalnız bir âlettir.

B - Mû'tezile : O iş güzel olduğu için Şer'i'at onu emretmiştir. Yâni iş'in güzelliğini akıl bilir. Şer'i'atın bunda dahli yoktur. Şu kadar ki, aklın, ilk bakışta anlayamıyacağı bazı güzellikleri şer'i'at açıklar.

C - (Mizan Sâhibi) İmâm-ı Şârâni, Hüsün, akıl ile anlaşıldığı yerlerde aklın mücebi ve emrin medlûlüdür. İmân adl ve ihsân gibi. Akıl ile anlaşılmayan kısımlarda emrin mücebi olup akıl emri anlamak için bir âlettir ki, şer'i hükümlerin çoğu bu kabildendir.

D - Hanefilere gelince : Hasen emrin, kabih nehy'in medlûlüdür. Herhangi bir iş'in güzellik ve çirkinliğini gerekli kılan Şer'i'attır. Akıl ile ister anlaşılsın, ister anlaşılmassın. Fakat akıl yalnız bir âlet değil, belki güzellerin bâzısını Şer'i'attan evvel kolaylıkla bilebilir. (Doğruluğun güzelliği gibi.) Yâni güzellik akıl ile bilinir, fakat ona Şer'i'at hükmeder. Nitekim kanunlarda da böyledir; bir şey'in kâr ve zararını akıl anlar fakat hükmeden vazî kanundur.

Bu ayrılığı şöyle hülâsa edebiliriz: Eş'ârilere göre : Hükümde hüsün de şer'idir. Mû'tezileye göre: Her ikisi de aklidir. Mâtüridiyeye yâni bizlere göre, hüsün akli, hüküm şer'idir. (Mütercim: Usûl-i fıkah kitâblarından hülâsa.)

mesi vardır. Gelecekte de bir gâye taşıyamaz. Çünkü gelecekte itâate mükâfat, isyân'a cezâ olduğunu akıl nereden bilebilir? Halbuki akıl için isyân ile tâat ikisi birdir. Çünkü hiç bir şey'e ayrı bir meylli olmadığı gibi, hiç biri hakkında da ihtisası yoktur. Bütün bunları bildiren şerî'attır. (O hâlde Allahu Teâlâ'yı bilmek aklen değil şer'an vâcibtir.)

Birisinden zevk alıp ona meyletmesi, diğerinden zevk almadığı için onu terketmesi bakımından, insân, şükr ile (202) küfran'ı (203) ayırabilir, diye yaratan ile yaratık arasında benzerlik arayan ve bu sûretle mukayese yapmağa çalışan aldanmıştır.

Şâyet (Mû'tezille tarafından), nazar ve mârifet ancak Şerî'at ile vâcib olacağına, ve Şerî'at de mükellefin aklını kullanmasıyle yerleşeceğine göre: mükellefin birisi, (mucize ile, nübüvvetini isbâta çalışan) Peygambere akıl, nazarı mucib olmadığına, Şerî'atta benim hakkımda ancak nazar ile yerleşeceğine göre, ben de Şerî'at'ın sübûtu için aklımı kullanmıyorum derse, Peygamberi ilzam etmiş olmaz mı, diye bir sûal vârid olursa; cevâben de deriz ki: (Bu söz'ün kıymeti yoktur.) Çünkü bu söz bir kimseye «Arkanda yırtıcı hayvan vardır, eğer oradan ayrılmazsan, seni parçalar, eğer ardına bakarsan doğru söylediğimi anlarsın.» denildiği hâlde o adam: «Ardıma bakmadıkça doğruluğuna inanmam, doğruluğuna inanmadıkça da ardıma bakmam» demesine benzer ki bu, adamın ahmaklığına delildir. Neticede arslan onu öldürür ve kurtarmağa çalışana bir şey olmaz.

Bunun gibi Peygamber Efendimiz de: «Önünüz ölüm, onun ardında yırtıcı hayvanlar, daha sonunda yakıcı ateş var. Eğer gösterdiğim mucizelerle doğruluğuma inanır, koruyucu tedbîr alırsanız kendinizi kurtarırsınız, inanmaz ve tedbîr almazsanız helâk olursunuz. Beyânâtıma iltifât eden, bilir, çekinir ve kurtarır. Dinlemeyip kendi bildiğinde ısrâr edenler helâk olur. Halbuki bütün insânlar helâk olsa bana bir zararı yoktur. Benim vazîfem ancak açık tebliğdir.» buyuyor.

Şerî'at, ölümden sonraki tehlikeleri açıklıyor. Akıl da iierde olacak olan bu şeylerin mümkün olduğunu anlar, tabiat da zararlı şeylerden kaçınmağa teşvik eder. (Bu hâl akıllı kimseyi düşünmeğe sevk eder ve sizin dâvâ da çürüğe çıkar.)

Bir şeyin vâcib olması, terkinde zarar var demektir. Şerî'at'ın vâcib kılması ise düşünülen zararı açıklaması demektir. Akıl, şehvetlere uyduğu zaman, öldükten sonra zararlara hedef olduğunu anlayamaz.

İşte vâcib'î tâyinde akıl ve Şerî'at'ın mânâ ve tesirleri budur. Eğer emredilen şeyin terkinde cezâ korkusu olmasaydı (Vâcib) demenin bir

(202) Şükür: Ni'meti hatırlayıp anmaktır.

(203) Küfran: Ni'meti unutup kapamaktır.

mânâsı kalmazdı. Zira vâcib demek, terkinde uhrevi zarar olan demektir. (Bunu da Şerî'at bildirir.) (204)

PEYGAMBERLERİ GÖNDERMENİN CÂİZ OLDUĞU

DOKUZUNCU ASIL : Peygamberleri göndermek muhâl olmayıp aklen câiz ve şer'ân vâkî' olduğuna inanmaktır. Yalnız Brahma (205) lar bunu kabûl etmez ve derler ki akıl kâfidir; Peygamberlere lüzûm yoktur.

Peygamberlerin gönderilmesi muhâl değil. Çünkü akıl, kendi başına insâna yarayışlı ilâçları bulamadığı gibi, âhirette de insânı kurtaracak çâreleri bulamaz. İnsânların Peygamberlere ihtiyâcı, doktorlara olan ihtiyâcı gibidir. Şu kadar ki tıbbın doğruluğu tecrübe ile, Peygamberin doğruluğu da mûcize ile bilinir.

SON PEYGAMBERİN NÜBÜVVETİ

ONUNCU ASIL: Allahu Teâlâ Yahudi, Hristiyan ve Sabîilik (206) dinlerinin nâsihi olarak Hz. Muhammed Aleyhi's-selâm'ı, son Peygamber olarak göndermiş ve Peygamberliğini iddia ettiği mûcize ve nübüvvetine delâlet eden açık alâmetlerle kendini takviye etmiştir. Bunlardan bâzıları :

- 1 — İnşıkak-ı Kamer (Ay'ın ikiye bölünmesi), (207)
- 2 — Taşların Tesbihi, (208)
- 3 — Dilsiz hayvanların konuşması, (209)
- 4 — Parmakları arasından suların akması. (210)

(204) Hanefîlere göre : Allah'ı mâ'rifet, aklen vâciptir. Hattâ hiç Peygamber görmeyen, din nâmına bir şey duymayan bir bedevî olsa da, - madem ki vardır, - aklı ile bu masnua'nın bir yaratıcısı olduğunu bulmakla mükelleftir ve bundan mes'ûldür. Fakat ibâdet kısmı aklen bulunamaz. O nakle müstenittir.

(205) Brahmâ, Hz. İbrahim aleyhi's-selâm'ın Dininde olduklarını zanneden bazı Hindlilerdir.

(206) İbrahim aleyhi's-selâm'ın Dininde olduklarını zanneden bazı Hindliler-Brahmâlar gibi.

(207) Müşriklerin istekleri üzerine Mekke veyâ Mina'da Hira dağına yaklaşan Ay ikiye bölünerek dağ aralarında kalmıştır. Bu hâdise Hicretten beş sene evvel olmuştur. Peygamberimiz de: «Şahit olun.» buyurmuştur. (Bu husûstaki Hadis, Buhârî ve Müslim'de Enes, İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'dan rivayet edilmiştir.)

(208) Taşların tesbihi: (Delâil-i nübüvvette Beyhakî, Ebû-Zer'den rivayet etmiştir. Sahâbe'den bir kaç ileri gelen zevatın bulunduğu sırada, Peygamberimizin eline aldığı çakıl taşları tesbih ettiler. Sahâbe-i Kirâm, teker teker ellerine aldı ve tesbihlerini duyular.)

(209 - 210) Hayvanların konuşması ve parmaklarından su akması (Ahmed ve Beyhakî sahih sened ile Yahya bin Mürre'den, bunlar ve benzeri mûcizeler her ne kadar âhâd tarikiyle rivayet edilmişse de hey'et-i mecmuâsı tevatür derecesindedir.)

Peygamber Efendimizin, kendisiyle bütün Arablara meydan okuduğu en büyük mûcizesi Kur'ân-ı Azîm'dir. Zira onlar, fesâhat ve belâğatın en üstün mertebesine yükseldikleri, ve Kur'ân'ı yıkmak, parçalamak, dağıtmak ve yok etmek için, kendilerini hedef ettikleri hâlde, bir benzeri ile muareze edememişlerdir. Zira Kur'ân'ın dürüstlük, fesâhat ve nazmını toplamak beşer kudretinde değildir. Bununla beraber, Kur'ân'ın içinde olan eskilerin haberleri, yine, Peygamber Efendimizin hiç kitâb mütalâa etmeden bir ümmî (anadan doğduğu gibi kalan) olması ve yine Kur'ân-ı Kerîm'in gelecekte doğruluğu gerçekleşen gaybden haber vermesi. Nitekim Allahu Teâlâ'nın :

«لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ
رُؤُوسَكُمْ وَاقْصَصِينَ»

«İnşallah emîn olup başınızı tıraş ettiğiniz hâlde elbette Mekke'ye gireceksiniz.» (48 - Fetih: 27)

Ve yine :

«أَلَمْ غَلِبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ
فِي بِضْعِ سِنِينَ»

«Rum mağlûb oldu. Yakın bir yerde, mamafih onlar bu mağlûblyyetlerinin arkasından bir kaç sene içinde muhakkak galebe edeceklerdir.» (30 - Rûm : 1 - 4)

âyetleri ve benzeri âyetler de haber verdiklerinin, daha Peygamberimiz zamânında gerçekleştikleri gibi. (Bütün bunlar Kur'ân'ın en büyük mûcize olduğunu gösterir.)

Mûcizelerin Peygamberlerin doğruluğuna delâletine gelince: İnsanların âciz oldukları her şey, şüphesiz ilâhî kuvvetin tecellisidir. Ne zaman ki Peygamber bu hâdiseyi doğruluğuna delil gösterirse, işte o hâdisa Peygamberi dâvâsında tasdik eder ve doğrusun işte, insanların yapamayacağı bu işi yapmakla seni tasdik ediyorum; demek olur. Bu, şuna benzer:

Birisi, pâdişah'ın huzûrunda, maiyyetine hitâben: Ben pâdişah tarafından size gönderilmiş bir memûrum, işte doğruluğuna şahid olarak pâdişah, âdeti hilâfına üç kerre kalkıp oturacaktır. Pâdişah da böy-

le yapınakla, muhataplar bu adam'ın dâvâsında doğru olduğuna kat'i kanâat getirirler.

DÖRDÜNCÜ RÜK'ÜN

**SEM'İYYÂT'A ÂİTTİR, YÂNİ PEYGAMBERİMİZİN HABER
VERDİĞİ ŞEYLERİ TASDİK'A ÂİTTİR.
BU DA ON ASIL ÜZERİNE DİR.**

**HAŞİR VE NEŞİR. İNSANLARI DİRİLTİP HESÂBLARINI GORDUK-
TEN SONRA CENNET VE CEHENNEME SEVKETMEK.**

BİRİNCİ ASIL: Haşir ve Neşire dâirdir. Şerî'at bunların olacağını haber vermiştir. Bunlar hakdır. Bunlara inanmak vâcibdir. Çünkü bunlar aklen de mümkündür. Haşir ve Neşirin mânâsı: İnsanları yok ettikten sonra tekrar diriltmektir. Bu, Allahu Teâlâ'nın kudretindedir. Yoktan var ettiği gibi, var ettikten sonra yok edip tekrar var etmeğe kaadirdir. Nitekim Allahu Teâlâ :

«مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ. قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ»

«Kül hâline gelen bu kemikleri kim diriltebilir dedi. De ki: Onları evvelâ yokdan var eden tekrar diriltir.» (36 - Yâsîn : 78 - 79)
İâdeye, ilk yaratmakla delil çekmiştir. Diğer Âyet-i celîlede de:

«مَا خَلَقُكُمْ وَلَا بِعُثُكُمْ إِلَّا كَنْفُيسٍ وَاحِدَةٍ»

«Sizin yaratılmanız ve öldükten sonra dirilmeniz ancak bir kişinin ki gibidir.» (31 - Lokman: 28)

İâde ikinci bir ibtida olduğu için birinci ibtida gibi bu da mümkündür.

NEKİR MÜNKER SUÂLİ

İKİNCİ ASIL: Nekir Münker (211) suâlidir. Bu husûsu hadisler haber vermiştir; bunlara inanmak vâcibtir. Zira bu da mümkündür.

(211). Bunlar korkunç manzaralı iki Melektir. Her ölü'ye bulunduğu yerde: «Rab-
bın kim? Peygamberin kim?» diye sorarlar.

Çünkü burada iddia edilen, Melek'in hitâbını anlayacak şekilde beden bânî cüzlerine hayât'ın iâdesi demektir ki bu da mümkündür. Ölü-yü hareketsiz görmemiz, suâli duymamamız buna engel olmaz. Zira uykuda olan kimse de görünüşte sâkin fakat içinde, uyandığı zaman bile duyabileceği lezzet ve elemi tadar. Etrafındakiler göremeyip duyamadıkları hâlde Peygamber aleyhi's-selâm, Cebrâil'i, hem görür ve hem de söylediğini duyardı. O'nun Allahu Teâlâ'nın ilminden ancak dilediği kadarını anlayabilirler, hepsini ihâta edemezler. Kendilerine, onu görebilecek göz, kulak verilmedikçe görüp anlayamazlar. (212)

KABİR AZÂBI

ÜÇÜNCÜ ASIL : Kabir azâbına inanmaktır. Bunu da Şerî'at haber vermiştir.

« النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا . وَ يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا
الْأَنْفُسَ الَّتِي أُفْرِغْتُمْ مِنْهَا شِدَّةَ الْعَذَابِ »

«Akşam - sabah Cehennem'e arzolunurlar. Kıyâmet günü Al-i Firavn'ı en şiddetli azâba koyun.» (40 - Mümin: 46)
Peygamber Efendimizin (213) ve eski İslâm büyüklerinin kabir azâ-bından Allahu Teâlâ'ya sığındıkları meşhûrdur. Bu da mümkün ve bu-nu tasdik etmek vâcibtir. Hattâ ölü'nün, yırtıcı hayvanların mi'dele-rine, uçan kuşların kursaklarına bölünmesi buna manî değildir. Zira azâbın acısını duyan muâyyen bir cüzdür. Allahu Teâlâ onu her par-çada yaratmağa kaadirdir.

MİZAN - TERAZİ

DÖRDÜNCÜ ASIL : Mizan'a dâirdir.

Mizan, amellerin tartılması haktır.

Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de :

« وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ »

«Kıyâmet günü için adâlet mizanlarını kurarız.» (21 - Enbiya: 47)

(212) Buhârî ve Müslim, Hz. Aîşe'den rivâyet etmişlerdir.

(213) Buhârî ve Müslim, Ebû Hureyre ve Hz. Aîşe'den rivâyet etmişlerdir.

buyurmuştur. Diğer Ayette de :

«فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.
وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ»

«Mizan'ı ağır gelenler, işte onlar kurtulmuştur. Mizan'ı hafif gelenler...» (7 - A'raf : 8, 9)

Mizan'ın keyfiyeti :

Günâhları bağışlanıp dereceleri çoğaltmaktaki fazlını azâbdaki adâletini göstermek için Allahu Teâlâ kendi indinde mâlûm olan derecelere göre amel sahîfelerine ağırlık yaratır ve bu sûretle herkes amelinin derecesini bilmiş olur (214).

SIRAT KÖPRÜSÜ

BEŞİNCİ ASIL : Sırat'ı bilmektir. Sırat, Cehennem üzerinde kıldan ince, kılıçtan keskin bir köprüdür. (Müslim'in Ebû Sâid'den rivâyet ettiği bir hadîsdir.)

Kur'ân-ı Kerim'de :

«فَاهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْجَحِيمِ ، وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ»

«Onları Cehennemin sırat'ına hidâyet edin ve onları tutun. Çünkü onlar mes'ûldürler.» (37 - Saffât : 23, 24)

Bütün ehl-i sünnet müfessiri buradaki "Sırat" kelimesini hadîse uygun olarak böyle tefsir etmişlerdir. Mû'tezile: Doğru yol mânâsında kullanır ve böyle bir köprü'den geçilmiyeceği için böyle köprü olmaz derler. (Dış görünüşte Mû'tezile haklı gibi ise de gerçekte öyle değildir.) Bu haddi zâtında mümkündür ve buna inanmak vâcibtir. Kuş'u havada uçuran Allahu Teâlâ, insânları bu köprü üzerinden yürütmeğe de kaadirdir. (Aslında böyle olan bu köprü herkesin ameli nisbetinde genişleyecektir. Ve hattâ ses duvarını aşan uçaklardan da sür'atlı giden olacaktır. Mütercim.)

CENNET VE CEHENNEM

ALTINCI ASIL : Cennet ve Cehenneme ve bunların hâlen yaratılmış olduklarına inanmaktır. Allahu Teâlâ buyuruyor:

(214) Ehl-i Sünnet'e göre amellerin tartılması haktır. Keyfiyyetine dâir bâzı rivâyetler varsa da en doğrusu keyfiyyetini Allah'a havâle etmektir. (Mütercim)

«وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ
وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ»

«Rabbinizin mağfiretine ermek ve göklerin eninde olup müttekiler için hazırladığına, cennete girmek için müsâbaka edin.» (3 - Âl-i İmran: 133)

Burada mazi - geçmiş - sigasıyle, hazırlandı mânâsına gelen “uiddet” kelimesi cennet ve cehennem hâlen yaratılmış ve mevcûd olduklarına delildir. Bu Âyet'i lûgat mânâsında kullanmak vâcibtir. Çünkü mecaz ve kinâye'ye kaçacak bir karîne yoktur.

“Bunların şimdi yaratılmalarında bir kâr yoktur” diye itirâz edilemez çünkü :

«لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ»

«O, yaptığından mes'ûl değil, fakat onlar mes'ûldür.» (21 - Enbiya : 23)

HAK İMÂM

YEDİNCİ ASIL : Peygamberimizden sonra hak İmâm (215) Ebû Bekir, sonra Ömer, sonra Osmân ve sonra Ali, (Allah onlardan râzı olsun.) olduğunu bilmektir.

Peygamber Efendimiz, kimse hakkında açıkça : “Şu İmâm olsun” dememiştir. Zira eğer böyle sarahatte bulunsaydı bunun Eyâletlere gönderdiği Vâliler, orduların başına tâyin ettiği kumandanlar gibi, hattâ daha açık bilinmesi lâzım idi. Onlar âşikâre herkes tarafından bilindiği hâlde, bu daha mühimi nasıl olur da gizli kalırdı. Eğer o zaman biliniyor idiyse sonradan nasıl oldu da, Vâli ve Kumandanlar bilinirken bunlardan çok daha mühimi olan İmâm tâyini unutuldu da bize kadar gelemedi. (Bütün bunlar Peygamberimizin hilâfet işini kimseye vermediğini açıkça göstermektedir.)

Hız. Ebû - Bekir 'in (R.A.) hilâfeti halkın isteği ve bî'atiyledir.

Peygamber Efendimizin İmâmet'i Hız. Ali'ye açıkça verdiğini iddiâ etmek bütün sahâbeyi Peygambere muhâlefet ile tühmet altına

(215) Burada İmâm, İslâm Devletinin Başkanı mânâsındadır.

almak ve icmâli yıkmaktır. Buna Râfızîlerden (216) başka kimse cesâret edemez. Halbuki ehl-i sünnetin itikadı bütün sahâbeyi tezkiye ve onları övmektir. Nitekim Allahu Teâlâ ve Resûlü onları övmüştür. Hz. Muâviye (R.A.) ve Hz. Ali (R.A.) arasında geçenler, İmâmlığı elde etmek için değil, şimdi anlatacağımız şekilde ictihâd üzerinedir. Şöyle ki :

Ordu arasında bulunmaları ve akrabalarının çokluğu sebebiyle Hz. Osman (R.A.)'ı şehid eden katilleri teslim etmek, yeni kurulan İmâmet'i zedeleyici ve bir karışıklık olacağı korkusu ile Hz. Ali, Hz. Osman'ın katillerini teslim etmenin şimdilik uygun olamayacağı ictihâdında idi. Buna karşılık Hz. Muâviye de, bu büyük cânilerin cezâsını tehir etmek, kan dökülmenin çoğalmasına ve İmâmlara karşı sûikastların artmasına sebebiyet vereceği ictihâdında idi. İşte aralarındaki hâdiseler bu ictihâdlardan doğmuştur. Halbuki bu büyük âlimler her müctehid, isâbet eder buyurmuşlar. Bâzıları da isâbet eden yalnız bir tânesidir, demişlerdir (217). Hiç bir âlim de Hz. Ali'nin hatâ ettiğini söylememiştir.

SAHÂBENİN FAZİLET VE DERECELERİ

SEKİZİNCİ ASIL : Sahâbenin fazilet ve üstünlükleri hilâfetteki sıralarına göredir. Çünkü hakiki fazilet Allahu Teâlâ katındaki fazilettir. Buna da ancak Peygamber Efendimiz muttali' olabilir. Halbuki sahâbe'nin hepsini öven bir çok âyet ve hadisler vardır. Faziletin ve faziletteki tertibin inceliklerini, ancak vahy-i tenzile şahid olup taf-dile delâlet eden hâl karînelerine vâkıf olanlar bilir. Onlar bunu anlamasaydı hilâfeti böyle sıralamazlardı. Zira sahâbe-i kirâm, Allah uğrunda kimsenin levminden aldırılmıyacakları gibi, hak yoldan da hiç bir kuvvet kendilerini çeviremezdi.

İMÂMETİN ŞARTLARI

DOKUZUNCU ASIL : Müslüman ve mükellef olduktan sonra İmâmlığın şartları beştir.

- 1 — Erkeklik,
- 2 — Vera' - adâlete riâyet,
- 3 — İlim,
- 4 — Kifâyet, yâni âmme işlerini görmeğe liyâkat,

(216) Bunlar Şi'îlerden bir koldur. Zeyd bin Ali onları Sahâbeye fenâ söylemekten men'edince, onu terk etti ve ayrıldılar. Bunun için onlara Râfızî denmiştir.

(217) Hanefilere göre müctehid bâzan isâbet ve bâzan da hatâ edebilir.

5 — Kureys kabîlesine mensûp olmak. Nitekim Hadîsde :

«الْأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ»

«İmâmlar, Kureys kabîlesindendir.» buyurmuştur.

Bu vasıflarda bir kaç zât bulunduğu takdîrde fazla rey alan İmâm olur. Ekseriyeti tanımayanlara "Bâğî" - âsi - denir. Bunları yola getirmek lâzımdır.

KARIŞIKLIK KORKUSU ANINDA İMÂMIN TAYİNİ

ONUNCU ASIL : İmâmlığa, ilim ve adâlet vasıflarına sâhip olmayan bir kimse geçer ve bunu atmağa kalkışmak önlenemeyecek karışıklıklara sebebiyyet verecekse, imâmlığın sıhhatine hükmederiz. Zira böyle hükmetmezsek iki vazîyet karşısında kalırız. Ya İmâmı değiştirmeye kalkışmakla âmme işlerini düzenlemesi için kendisinde bulunması gereken bu vasıfların yokluğundan doğacak, daha büyük bir zarar olan fitneyi hazırlamak olacak ki, bu bir ev yapmak için bir şehri yıkmaya benzer. Veyâ İslâm memleketlerini İmâmsız ve Şer'i hükümleri bozulmuş kabûl edeceğiz ki, bu da muhâldir. Zarûret hâsıl olduğu için âsîlerin istilâ ettikleri memleketlerde hükümlerinin müteber olmasını kabûl ettiğimiz hâlde zarûret zamânında bu gibilerin İmâmetlerinin sıhhatini neden kabûl etmeyelim?

İşte bu saydıklarımız, akaid kaideleri olan kırk aslı içine alan dört rükündür. Bu inanca sâhip olan "Ehl-i Sünnet vel-cemâat" olup bid'atçiler gürûhundan uzaktır.

Allahu Teâlâ hepimizi fazl u keremiyle doğru yola hidâyet etsin. Habîbine, Âl ve Ashâbına Salât ve Selâm olsun.

DÖRDÜNCÜ BÂB

DÖRDÜNCÜ BÂB, AKAİD KAİDELERİNİN, İMÂN, İSLÂM VE BUNLARIN ARASINDAKİ BERÂBERLİK VE AYRILIK İLE İMÂN'IN ZİYÂDE VE NOKSANI KABÛL EDİP ETMİYECEĞİ, SELEFİN (İNŞALLAH MÜ'MİNİM DEMEK SURETİYLE) İMÂNDAKİ İSTİSNALARI BEYÂNINDADIR.

Burada üç mes'ele vardır:

1 — İmân ve İslâm, ikisi bir mânâda mıdır, ayrı mıdırlar? İslâm, imândan başka bir şey ise imânsız bulunabilir mi? Yoksa imân ile alâkalı mıdır? Bunda ihtilâf edilmiştir.

Bâzılarına göre: İmân ve İslâm ikisi birdir. Diğer bâzılarına göre de müstakil ve ayrı ayrı şeylerdir. Bir kısımlarına göre de ayrı ayrı ve müstakil şeylerdir. Diğer bâzılarına göre ayrıdırlar, fakat yekdiğeriyle irtibatları vardır. Ebû - Tâlib - i Mekî "Kut'ül-Kulûb" adlı eserinde bu husûsda uzun ve çetin ibâreli bir makale neşretmiştir. Biz lüzümsuz uzatmalara meyiletmeden bir an evvel hakikatı açıklamak üzere deriz ki: Bu husûsta üç bahis vardır.

A — Lûgat bakımından bu iki kelimenin mânâsı,

B — Tefsîr örfünde bunların mânâsı,

C — Dünyâ ve âhirette bunlara terettüp eden hükümlerdir.

Birinci bahis, sözlük bakımından,

İkinci bahis tefsîr bakımından,

Üçüncü bahis de fıkıh-i şer'i bakımındandır.

A — Lûgat bakımından:

Burada hak olan, İmân kelimesinin tasdikten ibâret olmasıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Yûsuf aleyhi's-selâm kıssasında:

«وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا»

«Sen bizi tasdik edici olmadın. Yâni sen bize inanmazsın.» (12 - Yûsuf : 17) buyurulmuştur.

İslâm kelimesi de, teslim, kabûl ve inkıyâd (içten doğan bağlanma) ile, kibir ve inâdı terk etmekten ibârettir.

Tasdîk'in husûsî yeri var; o da kalbdır, lisân onun tercümânıdır. Teslim, umûmiyetle, kalbde, lisânda ve bütün âzalarda bulunur. Kalb ile olan her tasdik aynı zamânda inkâr ve i'tirâzı atarak teslim olmak demektir. Dil ile ikrâr, âzalarla inkıyâd ve itâat de böyledir.

Lûgat bakımından İslâm, eamm, İmân ehass'dır. Yâni imân yalnız kalb ile olur; İslâm: Kalb, lisân ve cevârih ile olur. İmân da, İslâm cüzlerinin en şerefliisidir. Buna göre her tasdik teslimdir, fakat her teslim tasdik değildir. Yâni her İmân İslâm'dır fakat her İslâm imân değildir.

B — Şerî'at örfünde, yâni tefsir bakımından bunların mânâsı :

Bu husûsta en doğrusu, Şerî'at'ın bu kelimelerin terâdüf (218), tehâlûf ve tedahül (219) olarak kullanılmış olmalarıdır. Terâdüf'e misâl:

« فَأَخْرَجْنَا مَن كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ »

«Orada bulunan bütün mü'minleri çıkardık, orada bir tek müslüman evinden başka bulamadık.» (51 - Zâriyât: 35 - 36)

(Bu âyetle delil çekmek, müstesnâ'da asıl olan müstesnâ minh cinsinden olması bakımındandır. Yâni müslümanlar, mü'minlerden istisnâ edilmiş olması müslümanların mü'minlerden olmasını iktiza eder. Lâfızlar başka, mânâlar birdir.) Buradaki tek ev de Lût aleyhi's-selâm'ın evidir. Yine Allahu Teâlâ buyuruyor:

« يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمِنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ مُسْلِمِينَ »

«Ey kavmim, Eğer Allahu Teâlâ'yâ imân ettiniz ise O'na tevekkül edin müslüman iseniz.» (10 - Yûnus: 84)

(Âyet-i celîlenin başında mü'min, sonunda müslim kelimesi ikisinin bir mânâda olduğuna delâlet eder.) Peygamber Efendimiz de bir hadis-i şerîfde :

(218) Terâdüf : Sözü başka mânâsı bir olan kelimeler demektir.

(219) Tedahül : Bâzan imânın İslâm'da ve bâzan da İslâmın imânda kullanılmış olmasıdır.

«بَنَى الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ»

«İslâm, beş esâs üzerine kuruldu.»

Bu hadis'de İslâm şartlarını saydığımız hâlde diğer bir defa kendisine îmândan sorulduktaki yine bu beş esâsı anlatmıştır. (Beyhakî, İbn Abbas dan, itikad kitâbında bir cemâat'ın kıssası bahsinde rivâyet etmiştir.) Bu da İslâm ve îmân'ın terâdüf olduğuna delildir.

İhtilâf edip başka mânâlarda olduklarına delil :

«قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا»

«Arablar - Beni Eslem - biz îmân ettik dediler. Onlara da ki : Siz îmân etmediniz. "Müslüman olduk" deyin.» (49 - Hucurat : 14)

Yâni içeriden bağlanmadık, sulh u müsâlemete girdik deyin.

İşte burada îmân kelimesi yalnız kalb ile tasdik, İslâm kelimesi de zâhîrî bağlılık mânâsınadır ki birbirinden ayrılıyorlar.

Cibril Hadisinde de: Peygamber Efendimize îmândan sorduğunda:

«فَقَالَ: أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ بِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ وَ بِالْحِسَابِ وَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَ شَرِّهِ»

«Allah'a, Meleklerle, Kitâblara, Peygamberlere, Âhiret gününe, öldükten sonra dirilmeğe, Hesâb'a, hayır ve şerr ile kader'e inanmaktır.» diye cevâb verdikten sonra, "İslâmdan haber ver." suâline cevâb olarak da, beş hasleti saymıştır. Burada da İslâm kelimesinden, söz ve iş ile zâhir teslimiyyeti anlatmıştır.

Sa'd (220) (bin Ebî Vakkas)'dan rivâyet edilen hadis'de :

(220) Cennetle müjdelenen on büyük Sahâbî'den birisidir.

« أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَى رَجُلًا عَطَاءً وَلَمْ يُعْطِ الْآخَرَ فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَرَكْتَ فَلَانًا لَمْ تُعْطِهِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ مُسْلِمٌ فَأَعَادَ عَلَيْهِ فَأَعَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ »

«Peygamber Efendimiz bir kişiye hediye verdi de diğerine vermedi. Bunu gören Sa'd (R.A.): "Ya Resûlallah falancaya vermedin. Halbuki o da mü'mindir." Peygamber Efendimiz: Veyâ müslimdir, buyurdu. Sa'd sözünü tekrâr etti, Resûlullah (S.A.V.) de aynı sözü tekrâr etti.» (221)

Burada da Peygamber Efendimiz, imân ile islâm'ı ayırmıştır. Çünkü içinde imân'ı olduğunu herkes bilemez. Görülen zâhirî bağılıktır ki buna İslâm demiştir.

Tedâhül'e misâl: Yine Peygamber Efendimizden rivâyet edilen bir hadîsdir. Peygamber Efendimize sordular :

« أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِسْلَامُ ، فَقَالَ
أَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ فَقَالَ الْإِيمَانُ »

«— Hangi amel daha efdaldır. Peygamber Efendimiz :

— İslâm'dır. Buyurdular.

— Hangi İslâm efdaldır? suâline de :

— İmân'dır.» (222)

diye cevâb vermişlerdir. (Ahmed, Taberânî A m r b. An b e s e'den sahîh isnâd ile rivâyet etmişlerdir.) Burada hem ihtilâf hem de tedâhül vardır, fakat tedâhül olması lûgat bakımından daha uygundur. Çünkü imân, veyâ cevârih ile teslim olmaktır. Bunun da en efdali kalb ile olanıdır ki o da imândır.

İmân ve İslâm kelimelerini, terâdüf, tedâhül ve ihtilâf yollarıyla kullanmak Arab lûgatının genişliğine uygundur.

(221) Buhârî ile Müslim.

(222) Taberânî Amr b. Anbese.

İhtilâflarına gelince, ki o da tam lûgata uygun olarak îmânı yalnız kalb ile inanmaktan, İslâm'ı da zâhir inkıyâttan ibâret kılmaktır. (Teslîmiyetin eam olduğunu, yâni kalb, lisân ve beden ile yapılabileceğini bildiğimize göre) bunlardan bâzısıyle teslîm olmağa yine teslîmiyet ismi verilir. Bir kimseye müslüman demek için lûgat bakımından mutlaka üç kısmıyle de teslîm olması şart değildir. Yalnız görünüşte veyâ sözdeki bağlılığı ile de kendisine müslüman denebilir. Nitekim bedeninin bir parçasıyle başkasına dokunan kimseye, temâs etmiştir, denebildiği ve temâs etti denebilmesi için her parçasının ona temâs etmesi şart olmadığı gibi.

Bâtını inkıyâdı olmadığı hâlde görünüşteki bağlılığına bakarak kişiye müslüman demek lisân bakımından uygundur. İşte Allahu Teâlâ'nın:

« قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تَوْتِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا »

(49 - Hucurat: 14) Âyet-i celîlesindeki İslâm kelimesi bu mânâdadır. Peygamber Efendimizin de Sa'd Hadîsinde «Yahut müslimdir.» buyurması da aynıdır. Zîra burada birini diğerinden yâni îmân'ı islâm'dan üstün tutmuş ve ihtilâf ile de birinin diğerinden üstünlüğü murad edilmiştir.

Tedâhül de aynı şekilde îmân bâbında lûgat'a uygundur. Bu da İslâm kelimesini, kalb, lisân ve bedeninin tamâmı ile birden, bağlılığından ibâret kılmaktır. Bu bakımdan îmân, yalnız kalb ile tasdikten ibâret olduğu için, islâm'ın bir parçası olur. İşte tedâhül'den kasdımız budur ki, îmân kelimesinin husûsiyeti islâm kelimesinin de umûmiliği bakımından uygundur. Buna göre: "Hangi islâmiyet daha üstündür" suâline «İmândır» diye cevâb vermesi, îmân'ı islâm'dan ayırmıştır. Çünkü îmânı islâm'dan ehass kabûl ederek islâm'a idhâl etmiştir.

Terâdüf yolu ile islâm kelimesini îmân yerinde kullanmağa gelince: (İslâm) kalb, lisân ve âzalarla bağlanmaktan ibâret olur. Zâten bunların hepsi teslîmdir. Yâni hepsine birden islâmiyet denir. (İmân)'ı da yine aynen bunların bütününden ibâret kılar ve husûsî mânâsından alıp umûmî mânâda kullanmak sûretiyle bir değişiklik yapılır ki, bu da lûgat bakımından câizdir. Zîra söz ve amel ile zâhirî inkıyâd tasdik-ı kalbînin meyvesi ve netîcesidir. Nitekim tesâmüh yolu ile ağaç denilip de meyvesiyle birlikte kasdedildiği gibi. Bu kadar umûmileştirmekle, îmân, islâm kelimesine mürâdif ve mutabık olarak ziyâde ve noksansız ona müsâvi olur. İşte Allahu Teâlâ'nın:

«فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

(51 - Zâriyât : 36) Âyet-i celîlesindeki Mü'min, müslim'in mürâdifi olmuş olur.

C — Fıkıh bakımından bunların hükmü:

İmân ve islâm'ın biri dünyevî diğeri uhrevî olmak üzere iki hükmü vardır. Ahiret ile alâkalı hükümleri; ebedî cehennemde kalmamaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«تَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنَ الْإِيمَانِ»

«Kalbinde zerre kadar imânı olan cehennemden çıkar.» (223)

Bu hükmün neye terettüp ettiğinde ve imân'ın neden ibâret olduğunda ihtilâf etmişler; bâzıları imân, yalnız kalbin tasdikinden ibârettir dediler. Diğer bâzıları : "Kalbin inanmasıyle lisânın şehâdetidir." dedi. Diğer bir kısmı da: Kalbin tasdiki ve dil'in ikrârıyla berâber beden ile ameli de imân'a kattılar. Yâni imân, bu üçün berâberliğinden ibârettir dediler.

Biz bu ihtilâfın yüzünden perdeyi kaldırarak deriz ki: Şu üç tanesini yâni tasdik, ikrâr ve ameli bir araya toplayanların varacağı cennet olduğunda hepsi ittifaklıdır ki, altı derecenin birisi budur.

İkinci derece: Tasdik ve ikrâr ile berâber bir kısım amellerin yanında bâzı büyük günâhların da bulunmasıdır. Bu gibiler hakkında Mû'tezile: «İmândan çıkmış fakat kâfir değil, fâsik olmuş ne mü'min, ne de kâfirdir» demekle küfr ile imân arasında bir menzile kabul ederler ve bu adam ebedî cehennemliktir derler (Havariç doğrudan küfrüne kaildir). Yakında açıklayacağımız gibi Mû'tezile ve Havariç'in bu görüşü bâtıldır.

Üçüncü derece: Yalnız ikrâr ve tasdik bulunup, amel'in bulunmamasıdır. Bu gibilere âhirette verilecek hükümde ihtilâf edilmiştir.

Ebû - Tâlib - i Mekki (Kut'ül Kulûb'un 33 üncü bâbında) "amel, imândandır; imân, amelsiz tamâm olmaz." der ve bu sözünde ittifak olduğunu söyler ve bu husûsda gâyesini bozan bir takım deliller getirir. Ezcümle: Allahu Teâlâ'nın:

«الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ»

«Onlar ki imân edip iyi ameller işlediler.» (13 - Ra'd : 29) (Ve benzeri âyetler). Halbuki bu âyetler amel'in, imân'ın içinde değil, dışında olduğuna delâlet eder. Aksi hâlde,

«Ve 'amilû's - sâlihâtî»

tekrâr olmuş olur. Şaşılacak şeydir ki bu zât, bu dâvâsında ittifak olduğunu iddiâ ettikten sonra da, tamâmen dâvâsı hilâfına olarak Peygamber Efendimizin:

«لَا يَكْفُرُ أَحَدٌ إِلَّا بَعْدَ جُحُودِهِ لِمَا أَقَرَّ بِهِ»

«İkrâr ettiği şeyleri dili ile inkâr etmeden kimse kâfir olamaz.» (224)

hadisini de nakletmiştir. Kebâirin irtikâbları sebebiyle ebedî Cehennemde kalacaklarını iddiâ eden Mû'tezilenin bu sözlerini de kabûl etmemiştir. Halbuki diğer taraftan bu dâvâsıyla de tam Mû'tezilenin tezini müdâfaa etmiştir. Çünkü bu adam'a, kalbi ile inanıp, dil'i ile ikrâr ettiği ânda (amel etmeğe vakit bulamadan) ölen Cennette midir? Suâline elbette evet demesi lâzım ki, böyle demekle de amelsiz imân'ın varlığını kabûl etmiş olur. Daha ileri giderek, bir namaz vakti geçtiği hâlde namazını kılmadan ve hattâ bu arada bir de zina ederek ölen kimse ebedî cehennemlik midir? Bunun hakkında ne dersin? Suâlimize: "Evet ebedî cehennemliktir." Diye cevâb verirse, Mû'tezilenin gâyesi de budur. Hayır derse, amel imân'ın rüknü, ve hattâ imânın bulunması veya kişinin cenneti hak etmesi için de şartı olmadığını itiraf etmiş olur.

Eğer : "Benim gâyim, imân ettikten sonra uzun zaman yaşayıp da namaz kılmayan ve hiç bir şer'i işlerde bulunmayan kimselerdir" derse, kendisine deriz ki: Bu müddetin miktarı nedir, imân'ı ibtâl eden amellerin sayısı ne kadar olmalıdır ve ne miktar Kebâir irtikâp etmekle imânı bâtıl olur? İşte bunları takdir ve tâyin mümkün olamayacağı gibi böyle bir şey'i kimse düşünememiştir.

Dördüncü derece: Kalbinden inanıp amel ve ikrâra vakit bulamadan ölen kimse Allahu Teâlâ katında mü'min midir, değil midir? Bu husûsda ihtilâf edilmiştir. İmân'ın tamamlanması için ikrârı şart ko-

şanlar, "Bu adam îmânını tamamlamadan ölmüştür." derler ki bu sözleri çürüktür. Çünkü Peygamber Efendimiz :

«يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنَ الْإِيمَانِ»

«Kalbinde zerre kadar îmânı olan cehennemden çıkar.» (225)

buyurmuştur. Bu adam ise, kalbi îmân ile dolmuştur. Nasıl olur da ebedî cehennemde kalır? Yine bunun gibi Cibril Hadisinde îmân kısmında yalnız tasdikten bahsedilmiş, ikrâr mevzûubahs edilmemiştir.

Beşinci derece: Kalbi ile inandıktan sonra ikrâr'a vakit müsâid ve ikrârın borç olduğunu bildiği hâlde ikrâr etmeyen kimsedir. İhtimâl ki dil'i ile ikrâr etmemesi namazdan kaçınması sebebiledir. Yâni farz olduğunu bildiği namaza olan tembelliği gibidir. Burada da deriz ki: Bu adam mü'mindir; ebedî cehennemde kalmaz. Çünkü îmân, yalnız kalb'in inanışdır; dil bunun tercümânıdır. Lisân tercüme etmeden îmânın tamam olması lâzım ki dil onu tercüme edebilsin. En doğrusu budur. Zîra lâfızların icâb ettirdiği mânâlara uymaktan başka dayanak yoktur. Arab lisânının vaz'ına göre de îmân kalb ile tasdikden ibârettir. Halbuki Peygamber Efendimiz de: «Kalbinde zerre kadar îmân'ı olan Cehennemden çıkar.» buyurmuştur. Borç olan işi (ameli) yapmamakla kalbden îmân çıkmadığı gibi borç olan ikrârdan sükût etmekle de kalbdeki inanç kaybolmaz.

Bir kısmı da Kelime-i Şehâdet îmânın rüknüdür çünkü o bir şehâdet değil, belki şehâdete ibtida ve şehâdeti iltizâm ile bir râbita kurmaktır, dedi ise de, kalbe tercüman olması daha açıktır.

Bu husûsda çok ileri giden bir de Mürcl'e tâifesi vardır. Bunlara göre bu gibiler aslâ cefenneme girmezler. Mü'min ne kadar isyân ederse etsin, îmânı sâyesinde cehenneme girmez der ve küfr ile tâatın kârı olmadığı gibi, îmân ile isyânın da zarâr vermiyeceğini iddiâ ederler. Aşağıda bunların iddiâlarını çürüteceğiz.

Altıncı derece: Lisân ile şehâdet getirdiği hâlde kalbi ile inananlardır. Bu gibilerin âhirette kâfirlerden olup ebedî cehennemde kalacaklarında ve hükümlerle alâkalı işlerinde ise, mü'minlerden olduklarında şüphe yoktur. Zira bunların kalblerini bilemeyiz. Bize düşen vazife hüsn-ü zann edip dilleriyle kalblerindeki inançlarını itiraf ettiklerine inanmaktır. Ancak şüphe ettiğimiz üçüncü bir şeydir ki, o da Allahu Teâlâ katındaki dünyâ hükümlerindedir. Meselâ adamın birisi: "Benim mirasçım öldüğü zaman ben münâfık idim, malına vâris oldum (halbuki kâfir müslüman'a vâris olamaz), şimdi kalbimden

de inandım, tam bir müslümanım, o zaman aldığım bu miras Allahu Teâlâ katında bana helâl midir?" Yine bunun gibi, "Ben münâfık iken bir müslüman kadın ile evlendim, şimdi tam müslüman oldum, acaba nikâhı tazelemek lâzım mıdır?" Diye sorarsa işte bu düşündürür. Bunlara, dünyevî hükümler - zâhirî olsun, bâtınî olsun - dış görünüşe ve söze bağlıdır. Binâenaleyh miras helâl olduğu gibi, tecdid-i nikâh da lâzım değil denebileceği gibi, zâhir görünüşe bağlanmak başkaları içindir. Zira başkası senin içini bilemez, görünüşe göre hüküm verir. Fakat herkesin kendi hakkındaki hüküm böyle değildir. Çünkü insan kendini bilir, bu bakımdan, miras haram olduğu gibi, tecdid-i nikâh da lâzımdır denebilir. Her ne kadar birincisi açık görünüyorsa da en doğrusunu Allahu Teâlâ bilmekle berâber daha açık olan ikinci kısmı yâni miras'ın helâl olmaması ve kadın ile yeniden evlenmesinin lüzûmudur. Bu sebebden (Peygamberimizin münâfıkları kendisine tanıttığı) H u z e y f e (226) (R.A.) münâfıkların cenâzesine iştirak etmezdi. Kadri yüce olan Hz. Ömer (R.A.) de Medîne'de onu tâkip eder ve münâfıktır korkusu ile onun gitmediği cenâzelere iştirak etmezdi.

Cenâze namazı her ne kadar ibâdetten ise de, dünyâda dış işlerdendir. Fakat bunda da şüpheden sakınmak lâzımdır. Zira Peygamber Efendimiz :

« طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ بَعْدَ فَرِيضَةٍ »

«Helâl'i aramak, farz üzerine farzdır.» buyürmüştür.

Bu anlattığımız, fıkıh âlimlerinin: "İrs, İslâmî bir hükümdür. İslâmiyet de teslimiyettir." demelerini bozmaz. Çünkü hakikî teslimiyet zâhir ve bâtına şâmil olandır. (Bizim dediğimiz, içi dışına uymadığı hâlde dış görünüşüne uyularak yapılan şeylerde Allahu Teâlâ katında mes'ûl olup olmadığı düşüncesine dayanır.) Bunlar ise, sözlerin dış görünüşünün umûmî kaideler ve kıyâsalar üzerine kurulup zanna dayanan fikhî bahislerdir. Üstün mâlûmata sâhip olmayanlar, kelâmda olduğu gibi fıkıhda da hükümlerin kat'î olduğunu zannetmemelidir. İlmî merâsımlere ve me'nûs âdetlere kapılanlar felâh bulmazlar.

(226) Huzeyfe bin Elyemân, Ömer devrinde Müdâyin Vâililiğini yapan, bir çok fütûhâtlarda bulunan, Sahâbe'nin ileri gelenlerinden zâhit bir zâttır. Hazret-i Osman'ın şehâdetinden 40 gün sonra 36 hicri'de ölmüştür.

MURCI'ENİN ŞÜPHEİ

Şâyet (Kelâmcılardan olan) Mû'tezile ve Murci'enin nereden şüpheye düştüklerini, iddiâlarının nasıl ibtâl edileceğini sorarsan deriz ki: Bunların delilleri, bu bâbta Kur'ândan umûmî olarak vârid olan âyetlerdir.

Murci'e: Mü'min, bütün günâhları irtikâp etse bile yine cehenne-
me girmez. Zira Allahu Teâlâ:

«فَمَنْ يُّؤْمِنُ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا»

«Rabbisine îman eden, zulmedilmekten ve müşkülâtla karşılaş-
maktan korkmasın.» (72 - Cin : 13)

Diğer Âyette de :

«وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ»

«Allah ve Resûlüne îman edenler, işte siddîklar bunlardır.»

Diğer Âyet-i celîlede:

«كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا «إِلَىٰ قَوْلِهِ» فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا
«لَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ»

«Cehenneme atılan her postaya müvekkel Melekler: "Size korku-
tucu gelmedi mi?" Diye sorarlar. Onlar da: "Evet bize korkutucu geldi
fakat biz inanmadık ve dedik ki Allah bir şey indirmedir"» (67 - Mülk :
8 - 9)

Bu «Küllemâ ulkıye fihâ fevcün» âm'dır. Bundan anlaşılan cehen-
neme her girenin inanmayıp yalanlıyanlar olduğudur. (İnananlar ce-
henneme girmez.) Yine Hak Teâlâ'nın :

«لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى»

«Cehennemin hararetini ancak yalanlayıp i'raz eden eşkıyalar bu-
lur, başkası girmez.» (92 - Leyl : 15 - 16)

Burada, hasr, isbât ve nefy vardır. (Yâni ancak yüz çevirip yalanla-

yan eşkiyalar cehenneme girer. İnkâr etmiyerek isyân edenler girmez demektir.) Yine Hak Teâlâ :

« مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ »

«İyilik ile gelene daha hayırlısı vardır ve bu gibiler Kıyâmetin korkusundan emindirler.» (27 - Neml : 89)

Hasenat'ın, iyiliklerin başı imândır. (Binâenaleyh imânı olanlar iyilikle gitmişler ve cehenneme girmekten eminlerdir.) Yine Allahu Teâlâ'nın :

« وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ »

«Allah, ihsan edenleri sever.» (3 - Âl-i İmrân : 134)

Âyeti ile :

« إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا »

«Muhakkak ki biz, iyi amellerde bulunanların ecirlerini kaybetmeyiz.» (18 - Kehf : 30) âyetleridir.

Her ne kadar imân ile mâ'siyyetin zarar vermiyeceğine dayanakları bu Âyetler ise de, bu Âyetler onlara delil olamaz. Çünkü bu Âyetlerde imândan murad, amel ile olan imândır. Zîra biz imân zikredilip de kendisinden İslâmın murad edildiğini yukarıda açıklamıştık. Bu da kalb, söz ve amelin birbirine uymasıdır. Bu te'vîli te'yîd eden, âsilerin azâb görecekları ve azâblarının miktârını tâyin hakkında bir çok haberler vardır. Ezcümle Peygamber Efendimizin :

« يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنَ الْإِيمَانِ »

«Kalbinde zerre kadar imânı olan Cehennemden çıkar.» (227) buyurması gibi. Cehenneme girmeden, çıkmak olur mu? Kur'an-ı Kerîm'den misâl :

(227) Yukarıda geçmiştir.

«إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ»

«Muhakkak ki Allahu Teâlâ kendisine ortak tanıyanı (inkâr edeni) afv etmez. Ondan başka dilediğini mağfired eder.» (4 - Nisa: 48) âyet-i celîlesidir. Çünkü istisnâ yâni: "Dilediğini bağışlar" kaydı âsilerin bölüneceğine ve bâzılarının muazzeb olacağına delildir. Yine Allahu Teâlâ'nın:

«وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا»

«Allah ve Resûlüne isyân edenler için uzun zaman cehennem ateşi vardır.» (72 - Cin: 23)

Bu Âyet-i celîleyi kâfirlere tahsis mesnedsizdir. Yine Vâcip Teâlâ'nın:

«أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ»

«Agâh olunuz ki zâlimler, dâimî bir azâb içindedir.» (42 - Şûra: 45)

Yine Hak Teâlâ'nın:

«وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ»

«Günâh ile gelenler yüz üstü cehenneme düşerler.» (27 - Neml: 90)

Hasene karşısında zikredilen seyyie, küçük büyük her çeşit günâha şâmilidir.

İşte bu Âyetler onların delil çektikleri Âyetlerle muaraza hâlinde. Bunun için tahsis sebebini aramak ve te'vile kaçmak zarûretî vardır. Zîra sahîh ve gerçek haberler günâhları nisbetinde âsilerin azâb olacaklarını açıkça ifâde etmektedir. Bâhusus Allahu Teâlâ:

«وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا»

«Sizden, Cehenneme uğramıyacak kimse kalmıyacaktır.» (19 - Meryem: 71)

Âyet-i celîlesi bu husûsda bir sarahat gibidir. Çünkü isyândan kimse

hâli kalmaz. Bütün bunlar, günâhkâr mü'minlerden bâzılarının cehenneme gireceğine açık delildir.

Yine Allahu Teâlâ'nın :

«لَا يَضِلُّهَا إِلَّا الْأَشَقَى الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى»

Âyetindeki «eşka» dan bâzı kimseleri veyâ muâyyen bir şahsı murad etmiştir.

Yine :

«كَلَّمَا الْقَبَى فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا»

Âyetindeki «fevc» bölük ve cemâatten maksad, kâfirler cemâati demektir.

Âmm olan Âyetlerin tahsîsini kimse inkâr etmemiştir. Hattâ Eş'arî ve bâzı Kelâmcılar bu Âyetten ilhâm alarak umûm ifâde eden sigaları kabûl etmiyerek inkâra kalkıştılar ve bu gibi umûmilik ifâde eden sözler, mânâlarını anlatan karîneye muhtaçtırlar, dediler.

Mû'tezilenin şüphesine gelince: Allahu Teâlâ'nın:

«وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى»

«Tevbe, îmân ve sâlih ameller ettikten sonra hidâyette olanları ben mağfiret ederim.» (20 - Tâhâ : 82) ve yine :

«وَالْعَصْرُ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ»

«Asr'a yemin olsun ki bütün insânı husrandadır, ancak îmân edip sâlih amellerde bulunanlar müstesnâ.» (103 - Asr : 1 - 3) ve :

«وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا»

«İçinizden hiç biri yoktur ki mutlaka ona (Cehenneme) varacak olmasın, ve bu rabbının uhdesine vâcip kıldığı bir kazıyye-i muhkeme

olmuştur. Sonra müttekî olanlara necât veririz de zâlimleri dizleri üstü bırakırız.» (19 - Meryem : 71)
ve yine :

« وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ »

«Allah ve Resûlüne isyân edene Cehennem ateşi vardır.» (72 - Cin: 23)

Âyetleriyle, îmân ile birlikte sâlih ameller zikredilen Âyetlerdir. Ve yine Allahu Teâlâ'nın :

« وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءُهُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا »

«Kasden mü'mini öldürenin cezâsı, ebedî olduğu hâlde cehennemdir.» (4 - Nisa : 93) Âyetleridir.

Âmm olan şu Âyetler de :

« وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ »

«Şirkten başka dilediğini mağfiret eder.» (4 - Nisâ : 48)

Âyetiyle husûsileştirilmiştir. Lâyık olan "meşîyyetin" şirkden başka bütün günâhlara şumûlûdür. Yine bunun gibi Peygamber (S.A.) in :

« يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنَ الْإِيمَانِ »

«Kalbinde zerre kadar îmânı olan cehennemden çıkar.»

Hadîsi ve yine Allahu Teâlâ'nın:

« إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا »

«İyi amel işleyenlerin ecrini kaybetmeyiz.» (18 - Kehf : 30)

Âyet-i celllesi ile :

« إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ »

«Muhakkak ki Allahu Teâlâ ihsan edenlerin ecrini kaybetmez.» Âyetleri de âsilerin müebbed cehennemde kalmayacaklarına delil ve âm olan o Âyetleri tahsis ederler. Çünkü ihsân edenlerin amelini zayıf etmeyen Allahu Teâlâ nasıl olur da günâh ile imânın ve bütün tâatlerin ecrini kaybeder? Ama Allahu Teâlâ'nın :

«وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا»

«Kasden mü'mini öldüren ebedî cehennemdedir.» (4 - Nisâ: 93) buyurması, mü'mini, mü'min olduğu için öldürenlere aittir (228). Bu husûsî sebep üzerine vârid olmuştur.

Şâyet; «Sizin bu açıklamanızdan imânın amelsiz de olabileceği anlaşılıyor, eskiler ise imânı anlatırken kalb ile tasdik, dil ile ikrâr ve âzalarla amelden ibârettir demişlerdi; daha bu sözün ne mânâsı kaldı?» dersin :

Deriz ki: Baş ve el insandadır dediğimiz gibi, ameli de imândan saymak yanlış değil, çünkü amel, imânı tamamlar. Şu kadar ki, insân, başsız insân olamayıp elsiz insân olabileceği ve yine (İntikal) tekbirleriyle tesbihler namazdan olup fakat namazın bunlarsız bâtil olamayacağı gibi, imân da tasdiksiz imân olmaz; fakat amelsiz olabilir. Çünkü imânda tasdik, insânda baş mesâbesindedir. Fakat imânda amel ise insandaki diğer âzalar gibidir. Peygamber Efendimizin :

«لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ»

«Kişi mü'min olduğu hâlde zîna etmez.» (229)

(E bû - H ü r e y r e'den) buyurduğu bu Hadîsden, Mü'tezilenin anladığı mânâyı Eshâb aslâ yanaşmamıştı. Belki eli, ayağı kesik olan kimse için: «Artık bu (tam bir) insân değil» dendiği gibi bu gibi fenâlıkları irtikâp eden için de olgun mü'min değil mânâsında «Mü'min değil» denmiştir. (Yoksâ imânı olduğu hâlde zîna edenin cennete gireceğine dâir Peygamber Efendimizin E b û - Z e r'e hitâben Hadîs'i vardır.)

(228) Burada iki te'vil vardır. Birisi: Mü'mini öldürmek helâldir diye öldüren ebedî cehennemdedir. Diğeri de «Halid» kelimesindedir ki, bu da Tûl-i Meks Cehennemde fazla kalacağından kinâyedir.

(229) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

İMÂNIN ZİYÂDE VE NOKSANI KABŪLÜ

MES'ELE :

Eğer: «Tâat ile artmak, isyân ile eksilmek sûretiyle, selefîn imân-ın ziyâde ve noksanı kabûl ettiğinde ittifakları vardır. İmân yalnız tasdikden ibâret kalırsa daha ziyâde ve noksanlık nerede kalır?» ders-
sen :

Ben de derim ki: Selef (İlk müslümanlar) (Kur'ân ve Peygam-ber tarafından) adâletlerine şehâdet edilmiş kimselerdir. Onların sözünden çıkmak kimsenin kârı değildir. Onların söyledikleri hakdır. Dâvâ sözlerini anlamaktadır. Onların sözünden anlaşılan imân, ayrı bir varlıktır. Amel imân'ın ne cüz'ü ve ne de rüknüdür. Belki amel, imânın kendisiyle ziyâdeleşeceği ayrı bir varlıktır. Yâni imân bir mevcûd, ziyâdelik ve noksanlık ayrı birer mevcûdlardır. Şey, bizâtihi ne artar ne eksilir. Meselâ bu insân baş'ı ile ziyâdeleşti denemez. Çünkü onunla insân olur, ancak sakalı ile, aldığı besinle ziyâdeleşti denebilir. Zâten bunlarsız da yine insândır. Bunun gibi Namaz da rükû' ve sücûd ile ziyâdeleşti denemez, çünkü bunlar ile namaz olur. Ancak sün-
net ve âdâblar ile ziyâdeleşti denebilir. Çünkü bunlarsız da yine na-
mazdır.

İşte bu anlattığımız, imânın amelden ayrı bir varlık olduğunu ve ancak amel ile artıp eksileceğini açıkça ifâde etmektedir. (Yâni imân, amelsiz bulunan bir varlıktır.)

Şâyet, İmânın mefhûmü olan tasdik, mürekkep değil, basittir. Basit'in ziyâde ve noksanı nasıl kabûl edeceği yine anlaşılmadı ders-
sen :

Deriz ki: Yaltaklığı bırakır, dedi-kodulara kıymet vermiyerek bu dâvânın yüzünden perdeyi kaldırırsak mes'ele hal olur.

Buna göre deriz ki: İmân, üç mânâda kullanılan bir lâfzı müşte-
rektir.

1 — Avâm'ın ve hattâ çoklarının imânı. Bu imân kalbe mânevî bir kapı açmaksızın başkasını taklid veyâ kendi delilleriyle kalb ile tasdikden ibârettir. Bu i'tikad, ip'e vurulan bir düğüm gibi kalbin bir düğümüdür. Bâzan kuvvetlendiği gibi bâzan da zayıflayabilir. Bunun böyle olduğunda şüphe etme, Yahûdi ve Nasara gibi gayr-i Müslimler (ile bâtil fırkacılar)'ın çokları, ne kadar korkutsan, va'z etsen gerçeği göstersen bile saplandıkları inançlarından kat'iyen ayrılmazlar. Bir kısmı da aynı diğerleri gibi sağlam bağlantıları olduğu hâlde, onlar gibi azimli olmadıkları için kendilerine yapılan küçük telkinlerin te'siriyle, bağlılığı gevşetmek ve inançlarını değiştirmek mümkün olur. Bu, bâtil inanç sâhiplerinde olduğu gibi, gerçek inanç sâhiple-

rinde de vaziyet aynıdır. Su, ağaçların büyüyüp kuvvetlenmesine yardım ettiği gibi, iyi ameller de bu îmanı kuvvetlendirir ve arttırır. Nitekim Allahu Teâlâ :

« فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا »

«Onların îmanını artırdı.» (9 - Tevbe : 124)

Diğer Âyeti celilede de :

« لِيَزِدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ »

«İmânları ile berâber îman arttırsınlar diye...» (48 - Feth : 4) buyurduğu gibi, bâzı haberlerde Peygamber Efendimiz de :

« أَلَا إِيْمَانٌ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ ... »

«İmân, artar ve eksilir.» (230)

İbn A diyy : «Bu Hadîs'in râvileri arasında kasden yalan uyduran Muhammed b. Ahmed b. Harb - el Milhî olduğu için bâtıldır» der. İbn Mâce'ye göre: "Ebû - Hureyre, İbn Abbas ve Ebû'd-Derdâ'ya mevkûftur." der.

Bu artış ve eksiliş, tâat'ın kalbe te'siri bakımındandır. Bunu da ancak huzûr-u kalb ile ibâdete devâm ederken nefsini kontrol edenler ve böyle huzûr içinde yapılan ibâdetler sâyesinde kendisini şüpheyi düşürmek isteyenlere karşı inancının nasıl kuvvetlendiğini anhyanlar idrâk eder. Bunun daha canlı misâli: Öksüzün acınması gerektiğine inanan ve bu inancını, öksüzü okşamak ve ona merhamet etmek sûretiyle bilfiil tatbik eden kimse, bu sâyede kalbinin yetime karşı daha fazla yumuşadığını anlaması ve bunun gibi saygı duyduğu bir kimseye bilfiil hürmet etmekle berâber ona olan saygısının artmasını anlamasıdır.

İşte bütün kalbin sıfatları böyledir. Bedenî ameller, kalbden gelir, sonra döner kalbe te'sir eder ve kalbi kuvvetlendirir. "Münciyât ve Mühlikât" cildinde bâtın'ın zâhir ile, amellerin kalb ve inanç ile alâkası bahsinde yine bu mevzûya temâs edilecektir. Bu alâka, âlem-i mülkün melekût ile alâkası kabilindendir. Âlem-i mülk ile, göz ile görülen varlıklar, Âlem-i melekût ile de kalb gözü ile görülebilen varlık-

lar kasdedilmiştir. Kalb, Melekût âleminden; âza ve ameller mülk âle-mindendir. Bu iki âlem arasındaki irtibat o kadar incedir ki bâzıları, bunların bir olduğunu, diğer bâzıları ise yalnız görülen âlem'in var-lığını zannettiler. Bunların ayrı iki varlık olduklarını ve aralarındaki râbitayı anlayanlar şöyle bir tâbirde bulundular.

«Bardak da inceldi, şarap da inceldi, birbirine benzedikleri için bunları ayırmak müşkül oldu.

Kimi, şarap var kadeh yok dedi, kimi kadeh var şarap yok dedi.»

Biz maksadımıza dönelim. Anlattığımız bu âlem, muâmele bilgisi dışında olmakla (o iki âlem arasında olduğu gibi) bu iki ilim arasında da bağıllık ve berâberlik vardır. Bunun için görürüz ki, mükâşefe ilmi dâimâ muâmele ilminin karşısına çıkar da güçlkle kendini kurtarır. İşte imân'ın tâat ile artmasının tevcihi, bu anlattığımız şekildedir. Bunun için Hz. Ali: "İmân, (kalbde) parlak bir nokta hâlinde belirir, amel ettikçe bu parlaklık bütün kalbi kaplar. Nifak da siyâh bir nok-ta hâlinde belirir, isyân ede ede bütün kalbi karartır ve o kalb de mü-hürlenmiş olur." buyurdu ve Allahu Teâlâ'nın:

«كَأَنَّ بَلَّ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ»

«Hayır hayır; onların kazandıkları kalblerinin üzerini pas tut-muştur.» (83 - Muttâfif : 14)

Âyetini okudu.

2 — İkinci tevcih: "İmân" sözü ile tasdik ve amelin hepsi mu-râd olunmaktadır. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ بَابًا»

«İmânın yetmiş bu kadar kapısı vardır.»

Diğer hadîs-i şerîfde de :

«لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ»

«Zâni, mü'min olduğu halde zîna etmez.» buyurmuştur.

Böylece "Amel" in "İmân" lâfzının muhtevasına girdiğini kabûl ettiğimizde amelin ziyâde ve noksanı kabûl ettiğinde şüphe kalmaz, an-cak aranacak olan yalnız tasdikten ibâret olan imânın ziyâde ve nok-sanlığına te'sir edip etmiyeceğidir ki, ona da te'sir edebileceğine işâ-ret etmiştik.

3 — Üçüncü tevcih : “İmân”, göğsün genişlemesi sâyesinde keşif yolu ve basîret nûru ile perde arkasını görüp yakın ifâde eden bir tasdikden ibârettir. Bütün kısımları arasında ziyâdeye ihtimâli en az olan, İmân’ın bu bölümüdür. Fakat ben derim ki: Aslâ şüphe kabûl etmeyen yakın dahî kalbin yatışması bakımından ayrılabilir meselâ, her ne kadar her ikisinde de şüphe yoksa bile bir sayısının ikinin yarısı olduğundaki kat’î kanâat ile, Âlem’in sonradan yaratılmış bir varlık olması arasındaki kanâat bir değildir. (Çünkü birincisi bedîhilerin en açığı, ikincisi nazarîlerin en incesidir.) Zîra yakın ifâde eden şeyler açıklanmaları ve kalbin tamâmiyle yatışması bakımından dereceleri müsâvi değildir. Biz ilim kitâbında âhiret âlimleri bâbında bunu anlatmıştık, tekrâra lüzûm yok.

Bütün mânâlarıyla, imân’ın ziyâde ve noksanı kabûl eder dediklerinin hak olduğu meydana çıkmıştır. Nasıl hak olmasın ki, Peygamber Efendimiz: «Kalbinde zerre kadar imân’ı olan cehennemden çıkar.» (Buhârî ve Müslim, Ebû - Saîd’den rivâyet etmişlerdir.) Diğer bâzı rivâyetlerde: “Bir miskâl dinar” diye geçmiştir. Kalbdeki imân artmaz ve eksilmezse Peygamberimizin böyle miktar tâyin etmesinin daha ne değeri kalır? (231)

İMÂNDÂ, İNŞÂALLAH DİYEREK İSTİSNÂNIN CAİZ OLUP OLMADIĞI

MES’ELE :

Şâyet, istisnânın bir şüphe, imânda şüphenin ise bir küfür olduğuna göre, Selef’in (Sâhabe, Tâbi’in, Şâfi’î, Mâlikî ve Hanbelînin) İnşâallah mü’minim diyerek istisnâ etmelerinin yolu nedir? Onların hepsi de “Hakka mü’minim” demekten çekinir ve kaçınırlardı. Hattâ Süfîyân - ı Sevrî: “Ben Allah katında mü’minim diyen yalancı, Hakka mü’minim demek ise bid’attır.” demiştir. Mü’min olduğunu bilen bir kimsenin böyle demesi nasıl yalan olur? Halbuki uzun boylu veyâ cömert olan, bunun gibi sevinmiş veyâ mahzûn olan, gören veyâ işiden kimse, Allah katında da uzun ve cömert, sevinmiş, üzülmüş, görür ve işidir olduğu gibi, nefsinde mü’min olan kimse Allah katında da mü’mindir. Eğer insân’a: “Sen hayvan (canlı varlık) mısın?” diye

(231) Hanefîlere göre: Asıl imân ziyâde ve noksanı kabûl etmez. Çünkü imân, altı şey’e kat’î olarak inanmaktır. Bunların bir tânesi eksilse imân mefhumu da kalkar. Buna göre de imân ziyâde ve noksanı kabûl etmez. Bu husûstaki Âyetler, imân edilmesi gereken şeylerin artmış olmasıyledir ki bu, Sahâbeye mahsûstur. Hadisler ise imân semere ve nûrunun artması ve eksilmesi bakımındandır. Amel, bu asıl imâna dâhil değildir. İmân-ı kâmil ise amel ile beraber olan imândır. Bu, ziyâde ve noksanı kabûl eder.

sorulsa "İnşâallah canlıyım" demesi uygun olmadığı gibi İnşâallah (Allah dilerse) mü'minin demesinin de uygun olamayacağı lâzım gelmez mi? Süfyan-ı Sevri bunu böyle deyince kendisine: "Ya nasıl diyelim?" diye vaki soruya: "Allah'a ve Allah'dan inenlere inandık." deyin, diye cevâb vermiştir. Acaba "Mü'minin" demekle, Allah'a ve Allah'dan inenlere inandım demek arasındaki fark nedir? H a s a n - ı B a s r i 'ye :

— Mü'min misin? Diye sorduklarında :

— İnşâallah, dedi. Onlar :

— Niçin imânda istisnâ ettin ya E b â S a î d , H a s a n :

— "Evet" dersem Rabbim: "Yalancısın" der ve azâbı hak ederim korkusu ile istisnâ ettim." diye cevâb verdi ve : "Nasıl emîn olayım, hoşnud olmadığı bir hareketimden, Allahu Teâlâ bana gazablanarak: "Git, senin amelini kabûl etmiyorum." demesiyle amelimin boşa gitmesinden beni kim emîn kılabilir." dedi.

İbrahim bin Edhem (232) "Sana mü'min misin diye soruldukta: "Lâ ilâhe illâallah'de" demiştir. Bir def'asında da: "Ben imânımda şüphe etmiyorum, senin bu suâlin bid'attır diye cevâb verirsin." demiştir. Alkame (233)'ye: "Mü'min misin?" diye sorduklarında: "Umarım inşâallah" diye cevâb vermiştir. Süfyan-ı Sevri: "Biz, Allahu Teâlâ'ya, Meleklerine, Kitâblarına ve Peygamberlerine inandık fakat Allahu Teâlâ katında ne olduğumuzu bilemeyiz." demiştir. "Bütün bu istisnâların mânâsı nedir?" diye sorarsan :

Cevâben de deriz ki : Bu istisnâ sahîhdir. Bunun dört şekli var, iki şekilde şüphe var fakat bu şüphe imânın aslında değil, son nefeste imân ile göçmekte veyâ imân-ı kâmildedir. Diğer iki şekli ise aslâ şüpheye dayanmaz.

A — Şüphe ile alâkası olmayan birinci tevcih: Nefsini övmek ve tezkiye etmek korkusu ile cezim'den kaçınmaktır. Nitekim Allahu Teâlâ :

« فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ »

«Kendinizi tezkiye etmeyin, övmeyin.» (53 - Necm : 32)

Diğer âyette :

(232) Mısır tab'ı «Edhem» kelimesini tasrîh ediyor. Diğer eserde bu yok. Şârih: «Edhem» değil, İbrahim bin Yezid'i, Nehal Kûfe fakihlerinden olduğunu tasrîh ediyor.

(233) Alkame bin Kays, Kûfe fakihlerindendir.

« أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُونَ أَنْفُسَهُمْ »

«O, kendilerini tezkiye edenleri görmez misin?» (4 Nisâ : 49)

Diğer âyet-i Celîlede :

« أَنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ »

«Bak, nasıl Allah üzerine iftirâ ederler.» (4 - Nisâ : 50)

buyurmuştur. (Ki bütün bunlardan bu maksatla istisnânın cevâzına delil verilmiştir.) Hakîm'in birisine: "Doğru sözün çirkini hangisidir?" diye soruldukta: "Kişinin kendisini övmesidir." diye cevâb vermiştir. İmân ise övülecek vasıfların en üstünüdür. Bununla kat'î hüküm vermek mutlak tezkiyedir. İstisnâ sigası, yâni "İnşâallah" kelimesi kendisini tezkiyeden ayırmak gibidir. Nitekim bir kimseye: "Tabîb misin veyâ Fakîh misin veyâ Müfessir misin?" diye soruldukta, şüpheli olduğu için değil de kendini övmemek için: "Evet İnşâallah" diye cevâb verdiği gibi. Bu, "İnşâallah" kelimesi, haberi zayıflatan bir şüphe sigasıdır, mânâsı, haberin lâzımı olan tezkiyeyi zayıflatmaktır. Bu te'vile göre fenâ bir vasıftan sorulduğu vakit istisnâ tarikiyle "İnşâallah" demesi uygun olmaz.

B — İkinci tevcîh : Her hâl ü kârda Allah adını anmağa alışmak ve bütün işlerini Allahu Teâlâ'nın dilemesine havâle etmek içindir. Allah Sübhanehu ve Teâlâ Peygamberini, bizzat terbiye ederek :

« وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ »

«Herhangi bir işi, İnşâallah demeden yarın yapacağımı deme.» (18-Kehf : 23, 24) buyurmuştur.

Sonra şüpheli yerlerde değil, kat'î olan şeylerde de bu sigayı kullanarak şöyle buyuruyor :

«لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ زُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ»

«Elbette Mescid-i Haram'a gireceksiniz inşaallah, emîn, başınız traşlı ve saçınız kısaltılmış olduğu hâlde.» (48 - Fetih : 27)

Halbuki onların Mescid-i Haram'a gireceklerini Allahu Teâlâ dilemiş ve bunu kat'i olarak biliyordu. Öyle iken "İnşâallah" buyurması bunu öğretmek içindir. Peygamber Efendimizden şüpheli ve şüphesiz rivâyet edilen her haberde görüldüğü gibi, Peygamberimiz de bu terbiye ile terbiyelenmiş ve hattâ mezarlığa uğradığında :

«الْسَّلَامُ عَلَيْكُمْ ذَا رَقَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ»

«Ey mü'minler diyârı, size selâm. İnşâallah biz de sizlere ulaşacağız.» (234) buyurmuştur.

Onlara ulaşacağında şüphe olmadığı hâlde böyle buyurması, aldığı ilâhî terbiyenin iktizâsı ve bütün işlerini Allahu Teâlâ'ya havâle etmesi içindir. Bu sîga, yümn ü bereket temennisine delâlet eder. Hattâ örfde arzû ve dilekte kullanılmıştır. (Meselâ) falanca yakında ölür dendiği vakit, senin inşaallah demen, şüpheli olduğunu değil, onu arzû ettiğini ifâde eder. Bunun gibi, falanca yakında iyileşir dendiğinde de senin inşaallah demen yine bu isteğini ifâde eder. Bu kelime, şüphe mânâsından arzû ve istek mânâsına çevrildiği gibi, hüküm ne olursa olsun, Allahu Teâlâ'nın adını anmakla yümn ü bereket mânâsında ve böylece terbiyelenmekte de kullanılmıştır.

C — Üçüncü tevcîh : Şüpheye dayanan istisnâdır. "İnşâallah Hakka mü'minim" mânâsındadır. Çünkü Allahu Teâlâ muâyyen kimseler hakkında :

«أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا»

«İşte gerçek mü'minler bunlardır.» (8 - Enfâl : 4)

buyurdu ve bu sûretle mü'minler ikiye bölünmüş oldu ki bu şüphe îmânın aslında değil, belki kemâlinde olmuş olur. Herkes îmânın kemâlinde şüphelidir ve bu şüphe küfür değil hattâ iki yönden doğrudur.

I — Münâfıklık , îmânın kemâlini kaldırır. Gizli olduğu için bundan korunmak da güçtür.

II — İmân, ibâdetle kemâl bulur fakat amellerin kemâl üzere olduğu bilinemez. Amellerdeki şek :

« إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ »

«Gerçek mü'minler, Allahu Teâlâ'ya ve Resûlüne imân edip sonra şüphe etmiyerek, Allah uğrunda mal ve canlarıyla mücâhede edenlerdir. İşte sâdik olanlar bunlardır.» (49 - Hucurat : 15)
buyurulduğuna göre istisnâdaki şüphe bu doğrulukta olmuş olur. Yine Hak Teâlâ :

« وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ »

«Fakat iyiler, Allahu Teâlâ'ya, Âhiret gününe, Meleklerle ve Kıtâb'a ve nebîlere imân edenlerdir.» (2 - Bakara : 177)
buyurmak sûretiyle, sözde durmak, çetinlik ânında sabretmek gibi yirmi kadar vasıf saydıktan sonra :

« أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا »

«İşte sâdik olanlar bunlardır.» buyurmuştur.
Yine Allahu Teâlâ :

« يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ »

«Allahu Teâlâ, sizden imân edenleri yükseltir, ilim kendilerine verilenler için dereceler vardır.» (58 - Mücâdele : 11) buyurmuştur.
Diğer Âyet-i Celîlede :

« لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ »

«İçinizden Mekke'nin fethinden önce sarfeden ve harbeden kimseler, daha sonra sarfedip harbeden kimselerle bir değildirler.» (57 - Ha-did : 10)

Yine Allahu Teâlâ :

« هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ »

«Onlar Allah katında derece sâhipleridir.» (3 - Âl-i İmrân : 163)

Peygamber Efendimiz de :

« الْإِيمَانُ عُرْيَانٌ وَلِبَاسُهُ التَّقْوَى »

«İmân çıplaktır; elbisesi takvâdır.» (235) buyurmuştur.

Diğer bir hadis'de de :

«İmân, yetmiş bu kadar kapıdır. En küçük derecesi (gelen geçenlere) eziyet verecek şeyleri yoldan uzaklaştırmaktır.» (236) buyurmuştur. Bütün bu anlattıklarımız, olgun imânın amel ile alâkalı olduğuna delâlet etmektedir.

« الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ بَابًا أَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ »

İMÂNIN NİFÂKDAN BERÂETLE ALÂKASI

İmânın nifâkdan ve şirk-i hafîden berâetle olan alâkasına gelince:

Peygamber Efendimiz :

« أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ خَالِصٌ وَ إِنْ صَامَ وَ إِنْ صَلَّى وَ زَعَمَ أَنَّهُ مُؤْمِنٌ مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَ إِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَ إِذَا ائْتَمَنَ خَانَ وَ إِذَا خَاصَمَ فَجَرَ وَ فِي بَعْضِ الرِّوَايَاتِ وَ إِذَا عَاهَدَ غَدَرَ »

«Dört haslet sâhibi, Namaz kılsa, oruç tutsa ve kendisini mü'min zannetse bile, hâlis münâfıktır: Yalan konuşan, sözünde durmayan,

(235) Yukarıda geçmiştir.

(236) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

«emânete hıyânet eden ve husûmette ileri giden yâni dâvâlaşmada hak-
kından fazlasını almağa çalışan. Diğer rivâyette de: Muâhededinde
gadrlik eden.» (237) buyurmuştur.

Ebû Saîd-i Hudrî (R.A.)'den rivâyet edilen Hadîsde :

«الْقُلُوبُ أَرْبَعَةٌ قَلْبٌ أَجْرَدٌ وَفِيهِ سِرَاجٌ يَزْهَرُ فِذَلِكَ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ
وَقَلْبٌ مُصَفَّحٌ فِيهِ إِيْمَانٌ وَنِفَاقٌ فَمَثَلُ الْإِيْمَانِ فِيهِ كَمَثَلِ الْبَقْلَةِ
يَمُدُّهَا الْمَاءُ الْعَذْبُ وَمَثَلُ النِّفَاقِ فِيهِ كَمَثَلِ الْقُرْحَةِ يَمُدُّهَا الْقَيْحُ
وَالصَّدِيدُ فَأَيُّ الْمَادَّتَيْنِ غَلَبَ عَلَيْهِ حَكَمَ لَهُ بِهَا . وَفِي لَفْظٍ آخَرَ
غَلَبَتْ عَلَيْهِ ذَهَبَتْ بِهِ»

«Kalbler dörde bölünür: Birincisi, zulmetten temizlenip içinde nûr
ışığı parlayan kalb; işte bu mü'minin kalbidir. İkincisi Meyyâl olan
kalbdır (sağa sola kayar), îmnânı da var, nifâkı da var. İmânı, bakla,
sebze gibidir. Onu tatlı su büyütür, nifâkı da, kan, ırın kendisini bü-
yüten bir yara gibidir. Hangi taraf gâlib gelirse o kalb, onun hükmünü
alır. Diğer bir tâbirle, gâlip gelen taraf diğerini yok eder.» (238)

Diğer bir Hadîsde :

«أَكْثَرُ مُنَافِقِي هَذِهِ الْأُمَّةِ قُرَّاءُهَا»

«Bu ümmetin en çok münâfıkları okuyucuları (hâfızları)'dır.»
(239)

Diğer Hadîs-i şerîfde de :

«الشِّرْكُ أَخْفَى فِي أُمَّتِي مِنْ دَبِيبِ النَّمْلِ عَلَى الصِّفَا»

(237) Buhârî ile Müslim, Abdullah b. Ömer'den.

(238) Ahmed, Ebû Saîd'den.

(239) Ahmed ve Taberânî, Ukbe b. Amir'den.

«Şirk, yalçın kaya üzerinde yürüyen karınca (nın ayak patırtısından) daha gizlidir.» (240) buyurmuştur.

NİFÂKDAN KORUNMAĞA DAİR BÂZİ HADİSLER

Huzeyfe (R.A.) :

«كَانَ الرَّجُلُ يَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصِيرُ بِهَا مُنَافِقًا إِلَى أَنْ يَمُوتَ وَإِنِّي لَأَسْمَعُهَا مِنْ أَحَدِكُمْ فِي الْيَوْمِ عَشْرَ مَرَّةٍ»

«Peygamberimizin zamânında, söyleyenin ölünceye kadar münâfık sayıldığı sözü, şimdi günde on kerre bir kişiden duymaktayım.» (241) demiştir.

Bâzı âlimler: Kendisini nifâkdan uzak zannedenler, nifâk'a en yakın olan kimselerdir, demişler. Huzeyfe: «Bugün, Peygamberimizin zamânından daha çok münâfıklar vardır. O zamân nifâklarını gizliyorlardı, şimdi ise açıklıyorlar.» demiştir. (Buhârî, yalnız "Ekser" kelimesi yerine "Şerr" vardır.) Bu nifâk, imânın doğruluk ve kemâline zıddır. Bu gizlidir. Bundan en uzağı, korkusunu en çok saklayan olduğu gibi, en yakın olanı da kendisini en uzak zannedendir.

Hasan-ı Basrî'ye :

— Şimdi münâfık kalmadı diyorlar? Hasan-ı Basrî :

— Eğer mevcûd münâfıklar helâk olsaydı (çokluklarından) ve ortada kalsaydılar yollarda gezmekten çekinirdiniz, buyurmuştur. Hasan-ı Basrî veya başka birisi: «Eğer münâfıkların kuyruğu olsa, adım atacak yer bulamazdınız.» buyurmuştur. Abdullah bin Ömer (R.A.) bir kişinin Haccac-ı (Zâlim) aleyhinde konuştuğunu duyunca, kendisine: «Haccac burada olsa böyle konuşabilir mi idiniz.» Adam «Hayır.» deyince: «İşte bunu Peygamber zamânında münâfıklık sayardık.» buyurdu. (Ahmed ve Taberânî rivâyet etmiştir.)

(240) Ebû Ya'la, İbn Adıyy ve İbn Hibban, Ebû Bekre'den.

(241) Ahmed.

Peygamber Efendimiz :

« مَنْ كَانَ ذَا لِسَانَيْنِ فِي الدُّنْيَا جَعَلَهُ اللَّهُ ذَا لِسَانَيْنِ فِي الْآخِرَةِ »

«Dünyâda iki dil sâhibi olan - birine başka diğerine de başka konuşan - Kıyâmet gününde de iki dilli olarak haşır olacaktır.»

Yine Peygamber Efendimiz :

« شَرُّ النَّاسِ ذَوَا الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هُوًّا بِوَجْهِهِ وَيَأْتِي هُوًّا بِوَجْهِهِ »

«İnsânların en fenâsı, ona ayrı buna ayrı görünen iki yüzlü - müraî - kimselerdir.» buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî'ye:

— Bâzı kimseler biz nifâkdan korkmayız diyorlar. Hasan-ı Basrî:

— Vallah'i nifâkdan uzak olduğumu bilmek benim için yer dolusu altından sevimlidir. Dedi. Yine Hasan-ı Basrî: "Dil ile kalbin, gizlilik ve aleniyyetin, ihtilâfı nifâk belirtisidir." buyurmuştur. Bir kişi Huzeyfe (R.A.)'ye: "Ben nifâkdan korkuyorum." deyince, Huzeyfe: "Eğer münâfık olsaydın nifâkdan korkmazdın, çünkü münâfık nifâkdan emindir." dedi. İbn Ebi-Melike "Yüz otuz ve bir rivâyette yüz elli Sahâbeye yetiştim hepsi nifâkdan korkarlardı."

Rivâyet olundu ki :

« أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ جَالِسًا فِي جَمَاعَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فَذَكَرُوا رَجُلًا وَكَثُرُوا الثَّنَاءَ عَلَيْهِ فَبَيْنَاهُمْ كَذَلِكَ إِذْ طَلَعَ عَلَيْهِمُ الرَّجُلُ وَوَجْهُهُ يَقْطُرُ مَاءً مِنْ أَثَرِ الْوُضُوءِ وَقَدْ عَلَّقَ نَعْلَهُ بِيَدِهِ وَبَيْنَ عَيْنَيْهِ أَثَرُ السُّجُودِ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ هُوَ

هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي وَصَفْنَاهُ . فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أَرَى عَلَى وَجْهِهِ سَفْعَةً مِنَ الشَّيْطَانِ . فَجَاءَ الرَّجُلُ حَتَّى سَلَّمَ وَجَلَسَ مَعَ الْقَوْمِ : فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : نَشَدْتُكَ اللَّهُ هَلْ حَدَّثْتَ نَفْسَكَ حِينَ أَشْرَفْتَ عَلَى الْقَوْمِ أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِمْ خَيْرٌ مِنْكَ ؟ فَقَالَ : أَللَّهُمَّ نَعَمْ . وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي دُعَائِهِ : « أَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَغْفِرُكَ لِمَا عَلِمْتُ وَلِمَا لَمْ أَعْلَمْ » فَقِيلَ لَهُ : اتَّخَافُ يَا رَسُولُ اللَّهِ ؟ فَقَالَ : وَمَا يُؤْمِنُنِي وَالْقُلُوبُ بَيْنَ أَصْبُعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ »

«Peygamber Efendimiz Ashâbdan bâzıları ile otururken sahâbe bir adamı andı ve çok övdüler. Tam bu sırada, yüzünden abdest suyu damlarken elinde nâhınları olduğu ve alnında secde izi bulunduğu hâlde, adam gözüktü. Ashâb : «Ya Resûlallah, işte anlattığımız adam.» dediler. Peygamber Efendimiz : «Bunun yüzünde Şeytanî bir karaltı - leke - görüyorum.» buyurdu. Adamcağız geldi, selâm verdi ve mecliste oturdu. Peygamber Efendimiz : «Sana, Allah'a yemin verdiriyorum, doğru söyle, buraya gelirken : «Bunların arasında benden iyisi yoktur.» diye hatırına geldi mi?» Adam : «Evet. Vallahi hatırımdan öyle geçti.» dedi. Peygamber Efendimiz de (duâ ederek) duâsında : «Allahım, bildiğim ve bilmediğim hatâlarımdan sana istiğfâr ederim» buyurmuştur. Bunun üzerine Peygamberimize : «Siz de korkuyor musunuz? Ya Resûlallah.» diye soruldu. Peygamber Efendimiz : «Beni hangi kuvvet emîn edebilir? Halbuki insânların kalbleri, Allahu Teâlâ'nın kabze-i kudretindedir, onları dilediği tarafa çevirir.» buyurmuştur.» (242)

Allahu Teâlâ da :

«وَبَدَّالَهُمْ مِنْ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ»

«Allah katından onlara, hiç hesablamadıkları şeyler zuhûr eder.»
(39 - Zümer : 47)

Bu Âyet'in tefsirinde onların, iyilik zannettikleri amellerini, terâzinin fenâlık gözünde bulmalarındır.

Seriyyü's - Sakatî (243): "Bir insân, dallarında her çeşit kuş bulunan bol ağaçlı bir bahçeye girse, o kuşlar her biri ayrı bir dil ile: "Ey Allahu Teâlâ'nın velisi sana selâm." deseler, bu adam da bu söze emin olsa kuşların eylencesi olur." demiştir.

Bütün bu rivâyetler, gizli şirk ve nifâk'ın incelikleri sebebiyle vaziyetimizin tehlikesini ve bu tehlikeden kimsenin emin olamayacağını sana bildirmektir. Hattâ Ömer bin Hattâb (R.A.) Huze'ye'ye kendi hâlini ve münâfıklar arasında adının geçip geçmediğini sorardı. Süleyman-ı Dârânî: "Bâzı Emirlerden duyduğum (yanlış) şeyleri düzeltmek isterdim, beni öldürürler korkusu ile sarf-ı nazar ederdim. Fakat korkum, ölümden değil, bu vesile ile ölüm ânında bana gelecek gururdan idi." demiştir. Bu anlattığımız, imânın aslına değil, hakikatine, sıdkına, kemâline ve berraklığına zıd olan nifâktır.

NİFÂK'IN KISIMLARI : Nifak iki kısma ayrılır :

Birincisi sâhibini dünden çıkarır, küfre ilhâk eder ve ebedî Cehennemlikler arasına kor.

İkincisi de ya sâhibini bir müddet cehenneme sevk eder veyâ cennetteki derecesini bir müddet cehenneme sevk eder veyâhut cennetteki derecesini ve sıddıklar arasındaki mertebesini düşürür. Bu, şüpheli olduğu için bunda istisnâ güzel görülmüştür.

Nifâk'ın aslı, gizli âşikârlığın ayrılığı Allahu Teâlâ'nın mekrinden emin olmak, kendini beğenmek ve benzeri hâllerdir ki, bunlardan ancak sıddıklar kurtulabilir.

Dördüncü Tevcih : Yine şüphe üzerine olan istisnâdır. Bu da son nefes korkusudur. Çünkü ölüm ânında imânını koruyup koruyamayacağını kimse bilemez. Eğer küfür ile giderse geçmiş bütün ameli mahv olur. Çünkü amel son nefesin imân selâmetine bağlıdır. Nitekim oruçlu bir kimseye kuşluk vakti: "Oruçlu musun?" diye soruldukta: "Evet kat'i olarak oruçluyum." der ve akşamdan önce iftâr ederse yalancı olduğu gibi. Çünkü oruç olabilmek için akşama kadar devâmı şarttır. Gündüz'ün tamâmı orucun sıhhatinin vakti olduğu gibi, ömrün bütününü de imânın sıhhatinin vaktidir; netice belli olmadığı için

(243) Cüneyd'in dayısıdır. Mârûf Kerhî'nin talebesi ve yeğeni Cüneyd'in hocasıdır. 251'de ölmüştür.

sonu gelmeden bu günkü vaziyete bakarak onu sıhhatle tavsif etmek şüphelidir. Allahu Teâlâ'dan korkanların gözyaşları da bundandır. Çünkü bu, zuhûrundan evvel bilinemiyen, meşîyyet-i ezeliyyenin ve kazâ edilmiş ilâhî hükmün bir neticesidir. Neticeden korkmak, başlangıçtaki takdîr'in meçhûliyetinden ileri gelir. (Yâni son nefesın korkusunu saklamak, hâlen bilinemiyen ezeldaki ilâhî hükmün korkusunu saklamak demektir.) Çok kerre bu anda, geleceği için ezelde takdir edilen hükmün nakîzi zuhûr edebilir. (Yâni bu anda mü'min iken - Allah korusun - ileride küfre gidebilir. Bu anda kâfir iken ileride mü'min olabileceği gibi.) Ezelde hüsnâ'nın - cennetin - kendisine takdir edildiğini bilen kimdir?

Allahu Teâlâ'nın :

« وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ »

«Ölüm sarhoşluğu muhakkak gelir.» (50 - Kâf : 19)

Âyetindeki "bi'l-Hakk" kelimesinden murâd "bi's-sâbıkati" yâni "ezelde takdir ettiği hükmünü açığa çıkarmakla demektir" denilmiştir. Hatta eski âlimlerden bâzıları: "Amellerin, neticeleri tartılır." demişlerdir. Ebû'd-Derdâ (R.A.) yemin ederek îmânının selbinden korkmayanların îmânı selb olur, derdi.

Denildi ki: Öyle günâhlar var ki onların cezası, - Allah korusun - son nefesde îmânsız gitmektir. Yalan kerâmet ve velîlik iddiâsı bunlardandır.

Bâzi ârifler diyor ki: Adamın kapısının önünde şehid olarak öleceğimi, hemen odamın kapısı önünde de îmân ile öleceğimi bana bildirirler, odamın kapısından evin kapısına gidinceye kadar kalbimin ne şekil alacağını bilemediğim için (şehâdeti fedâ eder) ve odamın kapısı önünde îmân ile ölmeyi tercih ederim.

Diğer bâzıları: Bir kimseyi elli sene müslümân tanısam da küçük bir fâsıladan sonra ölse, ben onun mü'min olarak ölümü ile hükmedemem. (244)

« مَنْ قَالَ أَنَا مُؤْمِنٌ فَهُوَ كَافِرٌ، وَمَنْ قَالَ أَنَا عَالِمٌ فَهُوَ جَاهِلٌ »

(244) Bizim inancımızda Kur'ân veya Hadis'den haklarında sarîh nass olmayan hiç bir kimse için ölümünden sonra bu adam cennetlik veya cehennemliktir diye hükmedemeyiz. Hüsn-ü zann etmekle beraber gerçeği Allahu Teâlâ'ya havâle ederiz. Ancak umûmiyetle mü'minler cennetlik, kâfirler cehennemliktir, deriz.

«Ben mü'minin diyen kâfir, ben âlimin diyen de' câhildir.» (245) buyurmuştur. Allahu Teâlâ'nın :

«وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا»

«Rabbının sözü doğruluk ve adâletle tamamlandı.» (6 - En'am : 115)

Âyet-i kerîmesindeki sıdk (doğruluk)'dan murâd, îmân ile ölenler, "Adl" den murâd da küfr ile ölenlerdir, denilmiştir. Yine Allahu Teâlâ :

«وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ»

«Kulların ahvâlinin sonu Allah'a râcîdir.» (22 - Hacc : 41)

Şüphe bu bakımdan (yâni son nefesde ne olacak korkusu ile) olursa "İnşâallah Mü'minin" demek sûretiyle îmânda istisnâ lâzımdır. Zîra îmân, sâhibini cennete koymaktan ibârettir. Nitekim oruç, Allahu Teâlâ'nın hakkını ödemek olduğu gibi, akşama kadar devâm etmeyen oruç oruç sayılamıyacağı ve borcu ödeyemeyeceği gibi, sonuna kadar devâm etmeyen îmân da ne sâhibini cennete koyabilir ve ne de îmân sayılabilir. Hattâ geçen günün orucundan sorulduğu vakitte: "Oruç tuttuğunu kat'i olarak bildiğin hâlde, gerçek orucun makbûl olan oruç olduğunu ve bunu da Allah'dan başka kimse bilemeyeceği için: "Evet, İnşâallah" diyerek istisnâ edebilirsin." İşte bu sebebden yapmış olduğun bütün iyi amellerde istisnâ etmek güzeldir ve bu şüphe, yapılan amelde değil, amelin kabûl olup olmadığında- dır. Çünkü sıhhatinin bütün dış şartlarına riâyet edebildikten sonra Allahu Teâlâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği bâzı gizli sebebler amelin kabûlüne engel olabilir. Bunun için şüphe etmek güzel bir hareket olmuş olur.

İşte "İnşâallah Mü'minin" diyerek îmânda istisnânın güzel yolları bunlardır. (Kavâidü'l-Akaid) kitâbı bu bahisle sona ermiştir. (246)

(245) Taberânî, İbn Ömer'den.

(246) Hanefîlere göre : Tasdik ve ikrârı olan kimsede îmân gerçekleştiği için, «Hakka (muhabbâk, elbet) mü'minin» der ve «İnşallah mü'minin» demesi uygun olmaz. Çünkü, eğer bu istisnâ bu ânda şüphe için ise - şüphe tasdika münafi olduğu için - küfürdür. Eğer edebe riâyet, bütün işlerini Allah'a havâle veya gelecekteki hâlini nazara alarak veya yâmn ü bereket olarak Allah adını veya kendini tezkiyeden kaçınmak ve benliğini kırmak maksadı ile «İnşallah mü'minin» diyerek istisnâ ederse, nihâyet cümle mânâsında bir şüphe şâibesi bulunduğu için yine terk etmesi daha uygundur. Peygamber

Allahu Teâlâ'nın lûtfu ile ikinci kitâb tamâm oldu. O'na hamd, Peygamberine ve bütün hayırlı kullarına salât olsun.

Efendimizin mezarlıkta: «İnşallah biz de size ulaşacağız» sözü, ölümde şüphe için değil, o mezarlığa yatması bakımındandır.

Burada gerçek olan, bizimle Eş'âriler arasındaki farkın mânâ bakımından değil, lâfız bakımından olmasıdır. Çünkü imândan bu andaki tasdik mânâsı kastediliyorsa bu gerçekleşmiştir; istisnâya lüzûm yoktur. Hanefilerin dedikleri de budur, ki Şâfi'iler de bunu kabûl eder. Eğer imânın kemâli, ve neticesi kastediliyorsa bunu ancak Allah bilir ki Şâfi'ilerin dediği budur. Hanefiler de bunu kabûl eder.

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmilhal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HİZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VARSIN BİZİM YERİMİZ
CAMİNIN PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüş ve fikirlerinizi
bizimle paylaşmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr,
Âlm-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kalmarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han,
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstânbûl

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 1)
Rub'u'l - İbâdât

ÜÇÜNCÜ KİTAB:

KİTÂBU ESRÂRİ'T-TAHÂRE

(BU KİTAB ÜÇ BÂB'A AYRILIR)

MUKADDİME

1 inci BÂB : HUBS'DAN, YÂNİ HAKÎKÎ PİSLİK'TEN TEMİZLENMEYE DÂİRDİR.

2 nci BÂB : HADES'TEN, YÂNİ HÜKMÎ PİSLİK'TEN TEMİZLENMEK HAKKINDADIR.

3 üncü BÂB : BEDENDEN ÇIKAN DİĞER MADDELERİN TEMİZLENMESİNE DÂİRDİR.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, lûtf u kereminden kullarına temizlikle ibâdeti emreden, bâtınlarını temizlemek için fazl u kereminden ilâhî nûr ve lûtuflarını gönüllerine akıtan, zâhir temizlikleri için de ince ve akıcı suları yaratan (kendilerini temizlik ile kulluğa kabûl eden) Allahu Teâlâ'ya mahsûstur. O'na hamd ederiz.

Salât, hidâyet nûriyle âlemi aydınlatan Peygamberine ve zât ve sıfatları ile temiz olan Âl'i üzerine olsun. O salât ki korkunç günde bereketiyle bizi koruyacak ve bütün felâketler ile aramızda perde olacaktır.

Bundan sonra deriz ki: Peygamber Efendimiz bir hadisinde :

«بُنِيَ الدِّينُ عَلَى النَّظَافَةِ»

«Din, temizlik (esâsları) üzerine kurulmuştur.» (247) buyurdu.

Diğer bir hadisinde :

«مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ»

«Namâzın anahtarı temizliktir.» (248) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de :

«فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ»

(247) Bu ifâde ile kaynağı bulunamamıştır.

(248) Ebû Davud ve Tirmizî, Ali'den.

«Ora (Kuba)'da öyle ricâl var ki çok temizlenmeyi severler, Allah (Teâlâ) da çok temizlenenleri sever.» (9 - Tevbe : 108) buyurmuştur. Peygamber Efendimiz de :

«الطَّهَّورُ نِصْفُ الْإِيمَانِ»

«Temizlik imânın yarısıdır.» (249) buyurmuştur.

Yine Allahu Teâlâ :

«مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ»

«Allah'ın murâdı sizi sıkıntıya koşturmak değil ve lâkin sizi temizletmek ve üzerinize nîmetini tamâmlamak istiyor ki şükredesiniz.» (5-Mâide : 6)

Bu açık âyet ve hadislerden, işin mühim tarafının bâtın temizliği olduğunu basiret sâhibleri anlamışlardır. Çünkü Peygamber Efendimizin: «Temizlik imânın yarısıdır» buyurmasından murâdı, bâtını harab iken, su ile hâsıl olan yalnız zâhir temizliği olmaktan çok uzaktır.

TEMİZLİĞİN DERECELERİ

Temizliğin dört derecesi vardır :

- 1 — Hadesten, hubûsdan, yâni bedeni abdestsizlik ve cenâbetlikten, pislik ve kirden temizlemek.
- 2 — Âzaları cürüm ve günâhtan temizlemek.
- 3 — Kalbi kötü hûy ve sevilmiyen âdi hasletlerden temizlemek.
- 4 — Sırrını [kalbini] Allah'ın gayrısından temizlemektir ki, bu Peygamberler ve siddikler temizliğidir. Her derecedeki temizlik o mertebede yapılan amelin yarısıdır. Meselâ: Sırrın amelindeki son gâye ilâhî azametın sırra tecellisidir. Halbuki Allahu Teâlâ'dan başka her şey sırdan göç etmedikçe ilâhî mârifet hakîkî mânâda sırra hulûl edemez. Bu sebepten Allahu Teâlâ :

«قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ»

«Yâ Allah de, sonra bırak onları daldıkları bataklıklarda oynadursunlar.» (6 - En'am : 91) buyurmuştur.

Zira yekdiğerinin zıddı olan hakkı mârifet ile mâsivaya meyil, bir gö-nülde toplanamaz.

«وَمَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ»

«Allahü Teâlâ bir insânın göğsünde iki kalb yaratmamıştır.» (33 - Ahzab : 4) âyet-i celilesi de bunun bir delilidir.

Kalbin ameline gelince: Burada da son gâye, kalbi şer'i inançlar ve güzel hûylar ile bezemektir ki, bu da ancak kalbi bunların zıddı olan kötü, sevilmiyen hûylar ve bozuk akide ve inançlardan temizlemek ile mümkündür. (Bu açıklama ile, imânın, biri kalbi temizlemek, diğeri de kalbi doldurmak bakımından iki cüz'ü olduğu anlaşılıyor.) Kalbi temizlemek imân'ın iki cüz'ünden biri olmuş oluyor ki, bu birinci, imânın şartıdır. Âzâları günâhdan temizlemek de bunun gibi amelin iki cüz'ünden birincisidir. Günâhlardan temizlenmiyen âzâ ile ibâdet yapılmaz. Buna göre de âzâları günâhtan temizlemek amelin şartı olur. İşte bunlar imân'ın makaamlarıdır ve her makaamın da sâhibine göre dereceleri vardır. Binâenaleyh (merdivenin basamağı gibi) alt kademeyi geçmeden üst basamağa çıkılamaz. Kalbini bozuk i'tikat [inanç] ve kötü hûylardan temizlemeyip tevhîd nûru ve güzel hûylar ile doldurmadan sırrını mezmûm sıfatlardan, âzâlarını günâhlardan temizlemeyip ibâdet ile tezyin etmeden kalb temizliğine geçilemez. İstenen şey ne kadar kıymetli ve değerli olursa o nisbette yolları sarp ve elde edilmesi güç olur. Binâenaleyh bu söylediklerimin de kuru bir istekle elde edilip kolaylıkla bunlara varılabileceğini sanma.

Evet bu mertebeleri ayıramıyacak kadar basiretsiz kimseler temizlikte ancak, öze nisbetle kabuk mesâbesinde olan son dereceyi; yâni dış [beden] temizliğini anlıyanlar ve bütün mesâisini, tahâretine, bol sular ile beden ve elbisesini yıkamakla yalnız dış temizliğine hasreder. Vesveseden ve görüş zayıflığından, ilk müslümânların görünüşe bu kadar ehemmiyet vermeyip bütün gayretlerini kalb temizliğine verdiklerinden gâfil olduğu için, istenen temizliğin yalnız bu dış görünüş olduğunu zannederler. Halbuki en üstün mevkîe sâhip olan Hazret-i Ömer hristiyanın bardağıyla abdest almaktan çekinmemiştir. Hattâ ilk müslümânlar yemeklerden sonra ellerini ayaklarının altına

siler (250) temizlik için çöğen kullanmazlar (251) toprak üzerinde namâz kılar ve yalın ayak gezerlerdi. Böyle tevâzu' gösterenler de büyüklerden sayılırdı. Tahârette yalnız taşlar ile iktifâ ederler, su aramak için yorulmazlardı. (252) Yine Ebû Hürayre ve diğer bâzı es-hâb-ı suffice (253):

«كُنَّا نَأْكُلُ الشَّوَاءَ فَتَقَامُ الصَّلَاةُ فَتَدْخِلُ أَصَابِعَنَا فِي الْحَصَى
ثُمَّ نَفْرِكُهَا بِالتَّرَابِ وَنُكَبِّرُ»

«Bâzen büryan kebapı yerken ikaamet olunurdu. Elimizi küçük taşlara sürer, kumlar ile ovar ve hemen tekbir alırdık.» (254) demiştir. Hazreti Ömer: «Biz Resûlullah zamânında (temizlik için) çöğen otunu dahî bilmezdik; mendillerimiz de ayaklarımızın tabanı idi. Etli, yağlı yemek yediğimiz zamân ayaklarımıza sürerdik» demiştir. (Bu sözler Hazret-i Ömer rivâyetiyle bulunamamış, İbn Mâce muhtasar olarak Câbir'den rivâyet etmiştir.)

Denildi ki Resûlullah'dan sonra ilk icâd edilen, dört şeydir :

1) Elek, 2) Çöğen, 3) Sofra - Yemek masası, 4) Doyasıya yemek. Onların (sahâbelerin) bütün gayretleri bâtın temizliği idi. Hattâ bâzıları nalınlar ile namâz kılmayı efdal kabûl etmiştir. Nalınlarında pislik olduğunu Cebrâil aleyhi's-selâmın haber vermesiyle Peygamber Efendimizin nalınlarını çıkardığını gören sahâbe de sebebini anlamadan nalınlarını çıkardıklarında Peygamber Efendimiz: «Nalınlarınızı niçin çıkardınız?» yâni «Çıkarmayınız» buyurmuştur. (İbrâhim İbn Yezid'den) Nahaî namâzda nalın çıkarmayı reddetmek üzere, nalınlarını çıkaranlar için: «Bir fakirin bu nalınları alıp gitmesini cândan arzû ederim» demiştir. İşte dış görünüşte böyle müsâhele eder ve çamurlu sokaklarda hem yalın ayak gezer ve hem de oturur, mescitlerde toprak üzerinde kılarlar, hayvanlar ile sürülen ve hayvanların kirlettiği buğday ve arpa unundan çekinmeden yerler ve pis yerlerde ağnadıkları hâlde at ve deve terinden sakınmazlardı. Onların hiç biri

(250) "Yemekten evvel ve sonra ellerinizi yıkayın" diye Peygamberimizin hadîsi vardır.

(251) Bir nevi temizleyici ot, sabun yerine kullanılır.

(252) Çöl ve susuz yerlerde, kırlardaki kaza-i hâcetlerde taş ile istincâ' kâfidir. Bittabi keşf-i avret olmayıp su bulunan yüz numaralara mahsûs değildir.

(253) Mescid-i Nebevî'nin kenarında yanları açık, üstü kapalı bir çardaktır. Burada Sahâbenin kimsesiz ve fakir olanları bulunur, Peygamberimizden ilim öğrenirlerdi.

(254) İbn Mâce Abdullah b. el-Hâris b. Cüz'den.

necâsetin ince mes'elelerinden sormamış ve üzerinde durmamışlardır. Bu husûsta da böyle tesâhül göstermişlerdir. Şimdi (495 Hicri) öyle insânlar görüldü ki (ruûnet'e) ahmaklığa ve nefislerinin arzûlarına uymaya nezâfet adını vererek dinin esâsı bu temizliktir dediler. İçleri, kendini beğenmek, cehâlet, iki yüzlülük ve nifâk hastalıkları ile mülevves olduğu hâlde zamânlarının çoğunu, güveyi süslemek gibi, dış düzenine bağladılar. Bu gibi bâtını kusûrlarını düzeltmiye çalışmaz ve bu hâllerine asla aldırış etmezler. Buna karşılık biri taş ile istincâ etse ya yalın ayak yürüse veyâ yer üzerinde veyâ câmi kenarlarında seccâdesiz namâz kılrsa veyâ ayağında mesti-terliği olmadan sergiler üzerinde yürüse veyâ gayrı müslim veyâ dindar olmayan bir kimsenin bardağından su içse (bütün bu ahvâlde) kıyâmeti koparır, onu reddeder, pis herif der ve aralarından çıkarır hattâ sofralarına da almazlar. Bu sûretle îmândan olan bu mütevâzî kıyâfet ve hareketlere plislik, kendilerinin nefsanî ziynetlerine de nezâfet adını verirler. Bu sûretle münkerin ma'rûf, ma'rûfun da nasıl münker olduğunu, dinin ve ilmin hakikati ortadan kalktığı gibi uygun âdâbın nasıl kolaylıkla değiştiğini görürsün. Şâyet kıyâfet ve nezâfetlerinde sofiyyenin icâd ettikleri bu hâl yasak ve hatâlı bir hareket midir dersen, derim ki: Bu husûsta gerekli izâhı yapmadan kat'î bir hükme varmak doğru olmaz. Ancak şunu demek isterim ki: Temizlik için bu gibi kaplar, vâsıtalar, terlikler, tozlanmamak için yüze örtülen perdeler ve benzeri nezâfetler, gâyelerinden kat'î nazarla haddi zâtında dinen mübâh olan şeylerdir. Taşdıkları gâyeler bakımından makbûl ve merdûd olabilirler.

Bu gibi temizliklerin haddi zâtında mübâh olmaları, mal sâhibi isrâfa kaçmamak şartıyla mülkünde dilediği gibi tasarruf etmesi bakımındandır.

Münker olmasına gelince: Peygamber Efendimizin: «Dîn, temizlik üzerine kurulmuştur» hadîsi, bu gibi temizliğe tevcih edilerek bu temizliğin dinin esâsı olarak kabûl edilmesi ve eskilerin kıyâfetinde bulunup bu temizliğe dikkat etmeyenlerin tenkid edilmesi veyâ temizlikten gâye gösteriş olması bakımındandır ki bu vâziyet karşısında riyâyâ girilmiş olur.

Makbûl olmasına gelince: Gâyenin gösteriş olmayıp hayır olması yâni Allahu Teâlâ'nın nimetlerine karşı bir şükür olması, bu gibi süsleri terkedenlerin aleyhinde bulunmaması, bunlar ile meşgûl olarak namâzı ilk vaktinden te'hir etmemesi ve bununla meşgûl olmakla daha faziletli amel ve benzeri bir iyiliği terketmemesi bakımlarındandır. Bu gibi mahzûrlardan biri bulunmazsa haddi zâtında mübâh olan bu nevi temizliğin, Allah rızasını talep etmekle ibâdet olması da

mümkündür. Fakat bu gibi süslerin Allah'a yakınlık olması ancak ibâdetle karşı tenbel davranan kimseler içindir. Çünkü bu gibiler ya yaptırıp uyuyacak, veyâ şunun bunun dedikodusunu yapacaklarından bu gibi temizlik ile uğraşmaları daha iyidir. Zira temizlikle uğraşmak Allah ve ibâdeti hâtırlatır. Bunlar için, isrâf ve inkâra kalkışmamak şartıyla bu gibi temizlikle uğraşmakta beis yoktur.

İlim ve amel erbâbına gelince. Bunların da en kıymetli sermaye olan ömürlerini, lüzûmundan fazla temizlikle isrâf etmeleri uygun ve makbûl olamaz. Bu gibi temizliğin bâzıları hakkında makbûl ve diğer bâzıları hakkında merdûd olmasına şaşmamak lâzım. Çünkü "İyiler için sevâb sayılan Allah'a daha yakın olan mukarrebler için günâh olabilir." İbâdetle tenbel olanların, bu gibi temizliği terkederek kendilerini sahâbeye benzettiklerini iddiâ etmeleri ve (temizliğe dikkatlerinden dolayı) bugünkü mutasavvıfeye hücum etmeleri muvâfık düşmez. Zira sahâbeye benzemek (temizliğin bu kısmını terketmekle değil) ehemmi mühim üzerine tercih etmektir. Nitekim Dâvud-i Tâi'ye (255), "Niçin sakalını taramıyorsun?" diye sorulduktaki: "Onunla meşgûl olunca ibâdetimden tenbelleşirim" diye cevâb vermiştir. Bunun için hocalar, talebeler ve âbidlerin, yıkayıcılar temiz yıkamazlar korkusuyla elbise yıkamak ile meşgûl olmalarını münâsib görmem. Zira ilk müslümânlar debbağlanmış kürk ile ramâz kılar ve temizlik bakımından yıkanmış ile debbağlanmış arasında fark gözetmezlerdi. Görüp bildikleri pislikten kaçınmakla, uzak ihtimâllere aslâ kıymet vermezlerdi. Ancak riyâ ve zulmün inceliklerini düşünür (ve bunlardan korunma çârelerini ararlardı); hattâ Süfyân-ı Sevri (Kûfe sokaklarında) bir arkadaşıyla gezerken önlerine çıkan muazzam ve süslü bir konağın kapısına arkadaşı bakınca: "Böyle yapma eğer gelen geçen senin gibi yapmayıp bu binâyı bakmasa adamcağız lüzûmsuz bu kadar masrafa girmezdi. Böyle hayretle bakmak, isrâfda bu adama yardımcı olmaktır" dedi. İşte onlar bütün zekâlarını, gizli necâsetleri aramakta değil, kendilerini korumak için, bu gibi incelikleri meydana çıkarmakta kullandılar. Hattâ bir âlim veyâ âbid'in temizliğe lâayıkıyla dikkat edilmez korkusuyla, elbisesini yıkamak ile meşgûl olmasından, temizlikte ihtiyâtlı davranan avâmdan bir kimseyi bulup elbisesini ona yıkatması daha münâsiptir. Çünkü bu gaflete nisbetle daha doğru olacağı gibi o kimseyi de nefis-i emmâreye uymasından alıkoyması bakımından daha hayırlıdır. Zira bu gibi işler ile uğraşan bu ânda isyân ile nefsinin peşinden gidemez. Hele bu elbiseyi yıkamakla Allah için, âlime, âbide karşı bir sevgi beslerse bu da onun için makbûl bir ibâdet sayılır. Âlimin vakti, bu gibi basit işlerle uğraşmaktan

daha kıymetli olduğu için vaktini korumuş olur. Avâmın da en kıymetli zamânı bu gibi işlerle uğraşmak olduğundan onu da değerlendirir ve bu sûretle iki tarafın da hayrı çoğalmış olur. Yaptığımız bu temsîl ile, diğer amelleri, fazîletlerinin derecelerini, bâzılarını bâzıları üzerine takdîmdeki hikmeti, akıl sâhipleri düşünsün. Çünkü ömür sermâyesini daha fazîletli işlerde harcamak için, ince hesâblara girmek; dünyevî bütün incelikleri aramaya çalışmaktan çok daha ehemmiyetlidir.

Tahâretin dört derecesini ve bu mukaddimeyi öğrendikten sonra bilmiş ol ki, biz bu kitâbın baş tarafında dediğimiz gibi temizliğin yalnız dördüncü derecesi olan zâhirî temizlikten bahsedeceğiz.

Deriz ki: Dış temizlik üç bâbda mülâhaza edilir, onlar:

A — Hubs'dan (Hakîkî pisliklerden),

B — Hades'den (Hükmi pislikten, abdestsizlik ve cenâbetlik gibi),

C — Fuzalat-ı beden'den (Bedenden çıkan fazlalıklar; kesmekle temizlenen tırnak; traş olmakla veyâ toz kullanmakla temizlenen koltuk, kasık, sünnet olmak ve benzeri temizlikler) temizlenmelidir.

BİRİNCİ BÂB

HUBS'DAN, YÂNİ HAKİKİ PİSLİKLERDEN TEMİZLENMEYE DÂİRDİR

Hakiki pisliklerden temizliği düşünmek üç şeyle alâkalıdır :

Birincisi : Temizlenip izâle edilmesi gereken şeyler.

İkincisi : Temizleyici olan [kendisiyle temizlik yapılabilen] maddeler.

Üçüncüsü : Temizlemektir.

Birincisi : Temizlenip izâle edilmesi gereken şeyler:

Bu da necâsettir.. Evvelâ şunu bilmeli ki, cisimler, cânsız, canlı ve canlıların parçaları olmak üzere üçe ayrılır.

Cânsız varlıkların, şaraptan ve sarhoşluk veren maddelerden başka, hepsi temizdir.

Cânlı varlıklarda da yalnız kelp (256) ile domuzdan ve bunların ikisinden veya birisinden doğandan başka hepsi temizdir. Fakat canlılar ölünce beş tâneden başka hepsi necis olur. Onlar da: İnsân, balık, çekirge, elma kurdu ve diğer gıdâ mâddelerinde hâsıl olan kurtlar ile akar kanı olmıyan, sinek ve bok böceği gibi şeylerdir. Bunlar suya düşmekle suyu pisleştirmezler.

Hayvânâtın parçalarına gelince; bunlar da ikiye ayrılır. Birincisi canlı hayvândan kesilen parçadır ki bu ölü hükmündedir, pistir. Yalnız tüy, hayvanın ölmesi ve kırılmasıyla pisleşmez, fakat kemik, ölmekle pisleşir (257).

İkincisi içten çıkan yaşıktır. Hayvanın içinde toplanıp orada vaziyetini değiştirmeden dışarı çıkan her şey temizdir (258). Göz yaşı, beden teri, ağız salyası ve burundan gelen sümük gibi.

---

(256) Köpeğin derisi de Hanefî mezhebinde, bazı ihtilâflardan sarf-ı nazar ile, debâgat kabûl eder. Yâni domuz gibi necesûlayn değildir. Çünkü avcılık ve bekçilikte kendisinden istifâde edilir.

(257) Kemik, Ebû Hanîfe'ye göre pisleşmez.

(258) Hayvanın hükmüne tâbidir. Hayvan temiz ise o da temizdir. Pis ise o da pistir. Hanefî mezhebinin görüşü böyledir.

İçeride toplanıp vaziyetini değiştirdikten sonra dışarı çıkan her şey pistir. Ancak hayvanın madde-i asliyesi olan meni (259) ve yumurta gibi. Kusmak, kan, kaza-i hâcet ve sidik bütün hayvânlarda necistir (260). Bu necâsetlerin az ve çoğundan hiç bir şey affedilmez (261), Yalnız beş tânesi bağışlanır :

1 — Mak'ad [oturak] taş ile temizlendikten sonra necâset et-râfa yayılmıyacak şekilde tâm mak'adda kalırsa.

2 — Ne kadar çok çamurlandın, yoksa düştün mü? denmiyecek şekilde ve kaçınılması mümkün olmayacak derecede pislik karışmış olan sokağın toz ve çamuru.

3 — Yollardan ayakkabının altına sirâyet eden necâset, toprak, taş veya çimene sürtüldükten sonra.

4 — Son derece ifrâta varmayan bit ve pire pisliği.

5 — Beserât [yüzde ve bedende çıkan bâzı sivilce ve kabarcıklardan çıkan kan ve cerahat] (Abdullah) bin Ömer böyle bir sivilceyi ezdi, kanı çıktı da (abdest tazelemeden) namâz kıldı. Ekserî sızıntı yapan çiban bulaşıkları, damar sızıntıları da bu şekildedir. Ancak böyle ekserî olmıyan arasına insânlarda görülen sivilceler bu hükmün dışındadır. Onların kanamasıyla abdest bozulur. (Hanefilere göre dâimî sızıntı yapan çiban da abdesti bozar ve bu adama "sâhib-i özür" denir.)

Şu beş pislikte gösterilen müsâamaha, dış temizlikteki ihmâlin bir delilidir. Bu husûstaki sâir icâtlar, aslı olmıyan vesveseden ibârettir.

İkincisi : Temizleyici olan, (kendisiyle temizlik yapılabilen) maddeler :

Bunlar da kuru, donmuş, sert ve sulu olmak üzere ikiye ayrılır:

Sert ve donmuş cisimler, taş gibi, değersiz, temiz ve kuru olmak şartıyla (oturağı) taş ile ovmak sûretiyle hafif temizlik yapılabilir.

Sulu maddelere gelince: Bunlardan yabancı maddelerin karışmasıyla husûsiyyetini kaybetmiyen sâfi sudan başka hiç biriyle necâset temizlenmez, ancak temiz ve sâfi su olmak şarttır (262).

(259) Meni Hanefi mezhebimizde pistir. Yaş iken yıkanması şarttır. Kuru ise ovulmakla yetinmek kâfidir.

(260) At, deve, inek ve koyun gibi hayvanlar ile eti yenen kuşların, idrâr ve tersi, eti yenmiyen kuşların ise yalnız tersi, hafif necâsettir. Bulaştığı âzâ veya elbisenin dörtte birinden azına sirâyet etmişse afvedilir.

(261) İmâm-ı Âzam'a göre hafif ve galiz olmak üzere necâset ikiye ayrılır. Hafif necâset bulaştığı elbisenin dörtte biri nisbetinde avfedilir. Diğer ağır necâsetlerin de ancak dirhem miktarı afvedilir.

(262) Bu, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebidir. İmâm-ı Âzam, görülen pisliği yok eden her sulu madde ile temizlik yapılabilir (gül suyu ve benzeri gibi) der. Ancak bulaıcı olan süt, zeytinyağı gibi şeyler ile temizlik olmaz.

Su, pislîğe dokunan sıvının, tadı, rengi veyâ kokusunun bozulmasıyla pisleşir, eğer bunlardan hiç biri bozulmaz ve su (iki kulle) yâni 250 menn civarında (ki ritl-ı İrakî ile beş yüz ritl su eder ki 12 teneke sudur) olursa pisleşmez. Zîra Peygamber Efendimiz :

«إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلْ خَبَأً»

«Su iki kulle oldu mu, pislik taşımaz - pisleşmez.» buyurmuştur.

İmâm Şâfi'î Hazretlerine göre az olursa pisleşir. Bu hüküm akmayan [durgun] sular içindir (263).

Akar suya gelince, üç vasfının biri necâset ile bozulan akar su pistir. Ancak pis olan yalnız bu bozulan kısımdır, necâsetin ulaşamadığı veyâ necâsete ulaşmayan yâni pisleşmiş suyun önünden ve ardından akan pisleşmiş suyun yetişemediği veyâ ona yetişmiyen kısım ise temizdir. Zîra sular parçalar hâlinde akar (her parça önünü kovalar ve arkasından kaçar). Bunun gibi akar su yolundan pislik de akıyorsa ancak aktığı kısım ile, iki kullenden az olursa sağından, solundan temâs ettiği miktârı pisleştirir. Eğer suyun akışı, necâsetin akışından kuvvetli ise, necâsetin üst kısmı yâni arkada kalan temiz, ne kadar uzaklaşıp çoğalsa da öndeki kısmı da pistir. Ancak iki kulle büyüklüğünde bir havuzda toplanınca temizleşir. Necîs olan sudan iki kulle bir araya toplanıp temizlendikten sonra bölünerek azaltılırsa da pisleşmez. İşte bu Şâfi'î görüşüdür.

Cândan arzû ederdim ki, İmâm Şâfi'î'nin mezhebi de İmâm Mâlik'in, su, ne kadar az olursa olsun, üç vasfının birini değiştirmedikçe pisleşmez dediği gibi olsaydı. Zîra zarûret bunu iktizâ ediyor. İki kuleyi tâyin, vesveseyi ortaya koymaktır. Bunun için insânlara bu ağır ve çetin gelmiştir. Ömrüme yemin ederim ki bu, zahmet ve meşakkatten başka bir şey değildir. Bunun ağır ve güç bir şey olduğunu deneyen ve düşünenler kolaylıkla anlarlar.

Eğer bu iki kulle şart olsaydı, o zamânlar da temizlik husûsunda en büyük zorluğu Mekke ve Medîne halkının çekeceğinde şüphe yoktur. Oralarda ne büyük göller, ne de akar sular vardı (264). Tâ Peygamberimizden sahâbenin sonuna kadar temizlik hakkında hiçbir dedikodu olmamış ve suyun pislikten nasıl korunacağına dâir bir suâl

(263) Hanefî'lere göre dörtköşe eni boyu on arşın yâni 40 arşın çevresi olup avuç ile su alındığı zamân, dibi görülmeyen durgun havuzların bir kenarında pislik olsa, diğer tarafını pisleştirmez, fakat bundan küçük olursa bir damla necâset karışsa da pisleştirir.

(264) Akarsularla alâkalı ahkâm bilâhare inkişâf etmiştir. Yağmur sularının biriktiği bazı yerler ise uzak çöllerde idi. Şimdiki sarnıçlar sonradan yapılmış şeylerdir.

sorulmamıştır. Su kaplarını, temizliğe dikkat edemiyen câriye çocukları taşırdı. Hazret-i Ömer (R.A.) Hristiyan kadının ibriğinden abdest almıştır. Ömer'in bu hareketi, suyun pisleşmesinde ancak üç vasfından birinin değişmesine dayandığı bir sarahat gibidir. Yoksa gayri müslimenin ve bardağının pis olması kolaylıkla düşünülebilen gâlib bir ihtimâldir. İşte bu izâhattan Şâfi'i'nin bu içtihâdıyle amel etmenin güç olduğu anlaşılır. (Gazâlî bu dâvâsını yedi delil ile te'yîd ederek demiştir ki):

1 — Peygamber ve sahâbe asrında suyun temizliğinden sorulmaması birinci delil,

2 — Ömer'in (R.A.) hareketi ikinci delil,

3 — Peygamber Efendimizin eğmek sûretiyle kediyi kaptan içirmesi, kedinin fâre yediğini ve içeceği başka su olmadığını bildiği hâlde su kaplarını kedilere kapamaması üçüncü delil,

4 — İmâm Şâfi'i, kendisiyle pislik yıkanan suyun üç vasfından biri değişmezse temiz, değişirse ancak pisleşeceğini tasrîh etmesi dördüncü delildir. Çünkü suyun necâsete uğramasıyle, necâsetin suya uğraması arasındaki fark nedir? Ve suyun kuvvetle necâsete uğraması ondan necâseti kaldırır sözünün ne mânâsı vardır. Halbuki suyun necâsete uğraması necâsetin suya karışmasına mâni değildir. Eğer orada zarûret var dersen burada da aynı zarûret mevcûttur. Pis elbise bulunan bir kaba, temiz suyu dökmekle, temiz su bulunan bir kaba pis elbiseleri atmak arasında bir fark yoktur. Bütün bunlar kaplarını ve elbiselerini yıkamakta mûtâd olan şeylerdir.

5 — Onlar azıcık akan suların etrâfında tahâret ahırlardı. Her ne kadar az da aksa bevl, suyun 3 vasfından birini bozmazsa o suyun temiz olmasında Şâfi'i mezhebince ihtilâf yoktur. Buna göre durgun su ile akar su arasındaki fark nedir? (265) Suyun necâsetten geçmesi, necâsetin suya karışmasına mâni olmadığı hâlde, necâset üzerinden kuvvetle akıp geçen su pisleşmez sözünün mânâsı nedir? Temiz suyun vasfının değişmemesiyle kuvvetli akmasından hangisine havâlenin daha evlâ olduğunu bilemedim. Sonra bu kuvvetli akıntının derecesi nedir? Hamâmlarda künk borulardan akan sulara da şâmil midir? Şâmil değilse farkı nedir? Eğer şâmil ise oradan akan sular ile kaplardan bedenlere dökülen sular arasında ne fark vardır? O da aynı şekilde akıcıdır. Sonra yerinde duran kuru bir necâsetten daha ziyâde bevl [ıdrar] suya karışır. Vasfı değişmese bile kuru necâsete uğrayan bir su pisleşir ancak iki kulle hâlinde bir havuzda toplandığı zaman temizliğine hükmedilirse, sulu ile kuru pislik arasındaki fark

(265) Fark açıktır. Çünkü akarsuda necâset istikrâr etmez. Çeker gider, fakat durgun suda ise yerinde kalır. (Mütercim.)

nedir? Halbuki su aynı sudur. İhtilât ise mücâveretten daha şiddetlidir.

6 — Altıncı delil, iki kulle suya bir rıtl [130 dirhem] bevl karıştıktan sonra bu su ayrı ayrı iki kaba bölündüğü zaman her ikisi de temiz sayılır, halbuki az olan bu bevl [idrâr] suyun her cüz'üne dağılmıştır. Bu suların temizliğine vasfının değişmemesini mi, yoksa bölündükten sonra kaybolan çokluğunu mu illet göstermek daha evlâ olduğunu bilemedim, altıncı illet de bu.

7 — Öteden beri suları az olmakla hamamlardaki havuzlardan cenâbetler de yıkanır, ellerini ve karınlarını havuza daldırırlar. Bunu bildikleri hâlde hiç çekinmeden temizlerin bundan abdest almaları da yedinci delildir.

İşte bu saydıklarımız bunlara olan şiddetli ihtiyâç ile berâber, onların Peygamber Efendimizin :

« خُلِقَ الْمَاءُ طَهُورًا لَا يَنْجَسُهُ شَيْءٌ إِلَّا مَا غَيَّرَ طَعْمَهُ أَوْ رِيحَهُ »

«Su temiz olarak yaratılmıştır, kokusunu ve tadını değiştirmedikçe onu hiç bir şey pisleştirmez.» (266)

hadisine itimâd ederek, ancak suyun vasfının değişmesini nazarı itibâra aldılar. Burada bir hakikat vardır: O da, her sulu madde kendisine karışan yabancı az maddeye kendi vasfını aldırmasıdır. Meselâ tuz gölüne düşen bir köpeğin tuz olmaya inkılâb etmesiyle temizliğine hükmolunması gibi. Çok suya karışan az sirke ve sütte de hüküm böyledir. Ancak suya karışan diğer madde fazla olur, rengi kokusu veyâ tadı gâlip gelirse o zamân suyu kendi hükmüne alır. Yâni bu miktarda süt karışmışsa su, süt hükmünü, sirke karışmışsa sirke hükmünü alır. Necâseti izâle etmesi bakımından kuvvetli akan suda şeri'atın işaret ettiği miyar da budur. Müşkûlâtın izâlesi için itimâd edilmeye hepsinden daha lâayık olan da budur. Bu suretle hadisteki tahâretin mânâsı da anlaşılmış olur. O da yabancı maddeye gâlib olmasıyla onu temizlemesidir. Nitekim iki kulle olduktan sonra temizlendiği ve temizliğiyle hükmedilen gusâle de kendisiyle herhangi bir şey yıkanan suda, akan suda ve su kabını kediye eğmekte suyun temiz olması gibi. Bunu şeri'atın affettiği şeylerden sanma. Zira öyle olsaydı, taş ile yapılan tahâretten sonra mak'atta kalan pislik ile, pire ve benzeri haşaratın pisliği gibi necis olup oraya uğrayan suyun da pis olması iktizâ ederdi. Halbuki ne gusâle [kendisi ile herhangi bir şey yıkanan su] ve ne de kendi artığını suya dökmekle su pislenir. Peygamber

Efendimizin “iki kulle su pisleşmez” kelâmı kapalı ve anlaşılması zordur. Çünkü üç vasfından biri değiştiği zamân ne olursa olsun, pisleşmiş oluyor. Şâyet, Peygamberimizin bu sözden muradı “vasfı değişmezse pisleşmez” demektir denirse, o zamân da deriz ki muradı, mûtâd olan necâsetin bu gibi sulara düşmesiyle ekseriyetle pis olmaz demek istemiştir. Çünkü insânlar küçük su birikintilerinde, sularda tahâret alır, pis kaplarını oraya daldırarak doldururlar, sonra bu suyun pis olup olmadığında tereddüt ederler. İşte Peygamber Efendimiz bu hadisiyle, iki kulle olan suların bu gibi necâsetler ile pisleşmediğini ifâde etmek istemiştir. Sonra iki kulle olmadığı zamân suyun pisleşmesine bu hadis ile delil getirmek, hadisin lâfzına değil, mefhûmuna dayanır; yukarıda saydığımız yedi kuvvetli delil karşısında bu hadisin mefhûmu muhâlifini terketmek daha ehvendir. Aynı zamânda “pislik taşımaz” kavlından anlaşılan, tuz gölüne düşen kelbin tuz olması gibi iki kulle su da pisliği pislik vasfından çıkarır ve su vasfına sokar demektir. Hadîsde, pislik taşımaz deniyor, halbuki pislik çok olursa taşır, aklen de taşır hissen de taşır, o zamân yine dâvâ aleyhine döner. En doğrusu Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre de bu hadisi, mûtâd olan necâseti taşımaz diye te'vil etmektir. Hülâsa necâset hakkında, evvelkilerin hâl ve gidişlerinden anladığıma istinâden ve vesveseyi kaldırmak için, müsâheleyi tercih ederim. Bunun için tahâret hakkındaki ihtilâflı mes'elelerde hep kolaylıkla fetvâ vermeyi tercih ettim.

Üçüncüsü : Temizleme keyfiyeti beyânındadır.

Eğer necâset, hükmi olursa yâni görülecek cüssesi olmazsa, idrar gibi (267), bunu temizlemek için suyu her cüz'üne uğratmak kifâyet eder (268), Necâset aynı olursa yâni görülen bir cisme sâhip olursa (pislik gibi) bunun için sayı yoktur. Aynını izâle edinceye kadar yıkamak lâzımdır. Levni ve tu'munu da izâle etmek lâzımdır. Yalnız yolup parmaklarıyla didikledikten sonra (269) elbiseye boya

---

(267) Bu mânâda necâseti hükmi ve hakiki diye ikiye ayırmak. Gazâlî'nin taksîmâtıdır. Yoksa bize göre de necâset, hükmi ve hakiki olarak ikiye ayrılır, fakat hükmi necâset, hades yâni abdestsizlik ve cünüblüktür, hakiki necâset de mer'i ve gayr-ı mer'i olarak ikiye ayrılır. Mer'i olan cüsseli pislik, domuz eti, hayvan ölüsü, kan ve pisliktir. Görülmiyen cüssesiz necâset de idrar ve şarap gibileridir. Gazâlî, bu kısma Hükmiyye adını vermiş oluyor. (Mütercim).

(268) Bize göre gayr-ı mer'i necâseti her defasında sıkıp damlasını kesmek sûretiyle üç defa yıkamak lâzımdır. Kilim, bakır, çanak, çömlek gibi eşyaların temizlik hükmü de ayrıdır.

(269) Mezhebimizde böyle bir şey yoktur.

vurur gibi bir hâl alır da çıkmaz bir vaziyette ise; bu ma'fûvdür. Fakat kokusunu çıkarmak lâzımdır. Çünkü kokusu kaldığı müddetçe aynısı var demektir. Ancak izâlesi güç olan fâhiş bir kokuya sâhib olursa bir kaç defa ovma ve sıkma, rengi çıkarmaktaki yolma ve didikleme yerini tutar. Vesveseyi izâle için, eşyanın aslında temiz olduğunu kat'î olarak bilmek lâzımdır. Görülmeyen ve mevcûdiyeti kat'î olarak bilinmeyen necâsete itibâr etmeden namaz kılınır, necâseti takdîr için delîl aramaya lüzûm gösterilmez.

İKİNCİ BÂB

HADES'DEN [HÜKMİ PİSLİKTE] TEMİZLENMEK HAKKINDADIR

Hadesden tahâret; yıkanmak, abdest almak ve teyemmüm etmek demektir. İstinca bunlardan evvel olduğu için, abdestin sebebi olan kaza-ı hâcetten başlayarak bunun keyfiyet, sünnet ve âdâbını sayalım.

KAZA-İ HÂCETİN ÂDÂBI

1 — Kırdaki bulunan kimse def-i tabii için insânların göremiyeceği tenhâ bir yer seçmeli ve mümkün olursa perde arkasına geçmelidir.

2 — Hemen çömelirken açılmalı.

3 — Güneşe, aya, kibleye karşı önünü dönmemelidir ve bunlara arkasını da çevirmemelidir. Ancak kapalı binâ içerisinde olursa zarar vermez (270), fakat binâ içerisinde de bunlara dönmek daha uygundur. Kırdaki hayvanıyla ve elbisesiyle de tesettür edebilir.

4 — İnsanların oturacağı, geçeceği yerlere hâcet etmemek.

5 — Durgun suya su dökünmemek.

6 — Meyve veren ve gölge vazîfesi gören ağaçlar altında hâcetini görmemek.

7 — Kırıldaki hayvan yuvalarına, deliklerine su dökünmemek.

8 — (Sıçrantılardan korunmak için) sert satırlara su dökünmemek.

9 — Rüzgâra karşı su dökünmemek.

10 — Otururken sol tarafa meyletmek (ihrâcât daha kolay olur.)

11 — Sol ayağıyla helâyâ girmek.

12 — Çıkarken sağ ayağıyla çıkmak.

---

(270) Şâfiî ve Mâlikî'ye göre böyle ise de Hanefî'ye göre böyle değildir. Kapalı yerde de olsa yine kibleye dönmemelidir ve arkasını vermemelidir. Evlerdeki helâların buna göre yapılmasına dikkat edilmelidir. Fakat yapılmış yüz numaralar kibleye geliyor diye onlara girmekte beis yoktur.

13 — Ayakta su dökmemek. Hazret-i Âişe: «Resûlü'llah ayakta su dökünmüştür diyene inanmayın» buyurmuştur.

Hazret-i Ömer: «Resûlü'llah beni ayakta su dökünürken görmüş-tü: "Yâ Ömer, ayakta su dökünme" buyurdu. Ben de ondan sonra bir daha ayakta su dökünmedim,» dedi. Varsa sızıntıyı azaltmak ve idrâr sıkışıklığı gibi hastalıklarda daha kolay su dökünmek için ayakta su dökünmeye de ruhsat vardır. Çünkü Huzayfe ibn Yemân rivâyet etti ki, Peygamber Efendimiz ayakta su dökündü, ben de su getirdim abdest aldı ve mestleri üzerine meshetti (271).

14 — Yıkandığı yerde su dökmemek. Peygamber Efendimiz:

«عَامَّةُ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ»

«Umûm vesveseler bundandır.» (272) buyurmuştur. İbn Mübârek: Su akıp gidiyorsa beis yok, demiştir. Peygamber Efendimiz:

«لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ فِيهِ فَإِنَّ عَامَّةَ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ»

«Sizden hiç bir kimse hamam eltiği yerde su döküp de sonra orada abdest almasın, vesvesenin çoğu bundandır.» buyurdu.

15 — Allah ve Peygamber ismi yazılı bir şeyi yanında bulundur-mamak (273).

16 — Baş açık ayak yoluna girmemek.

17 — Girmeden önce Eûzü Besmele çekmek, mümkünse:

بِسْمِ اللَّهِ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الرَّجْسِ النَّجِسِ الْخَبِيثِ الْمَخْبُثِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

«Her türlü pislik ve şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım.»

18 — Çıktıktan sonra da :

(271) Sıhah-ı Sitte'de bu rivâyet mevcûddur.

(272) Sünen sâhibleri Abdullah b. Mağfer'den.

(273) Kapalı olursa zarar etmez. Parmağında «Allah» adı yazılı yüzüğün kaşın avucunun içine çevirip avucunu kapaması da kifâyet eder. (Mütercim).

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي مَا يُؤْذِينِي فَأَبْقَى عَلَيَّ مَا يَنْفَعُنِي»

«Yarayırlı maddeleri alıkoyup, yaramıyanları için, ifrâz inkânlarını bana bahşeden Allah'a hamdederim.»

okumak. Bu duâlar hâricte okunur.

19 — Hâcet için oturmadan tahâret maddesini hazırlamak.

20 — Bulaşmamak için, tahâret alırken hâcet yerinden uzaklaşmak.

21 — Mesâneiyi tamamen boşaltmak için, öksürmek, yürümek, oyluklarını sıkıştırmak, kamışı sıvamak gibi mûtâdı olan her çareye baş vurup damlanın sonunu getirmek.

22 — Bunu yaparken ifrâta varıp müşkülâta düşecek şekilde vesveseye de kapılmamak lâzımdır. Hattâ kamışa su serpmekle vesveseyi kesebilir. Bizzat Peygamber Efendimizin de donuna su serptiği rivâyet edilmektedir.

İstibrâda en hafif davranan en fakih olanıdır. İstibrâda vesveseye kapılmak fıkhn ve anlayışın azlığına delâlet eder. Selman (R.A.):

«عَلَّمَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى
الْخَرَاءَةَ فَأَمَرَنَا أَنْ لَا نَسْتَنْجِيَ بِعِظْمٍ وَلَا رَوْثٍ وَنَهَانَا أَنْ
نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ»

«Peygamber Efendimiz bize her şeyi öğretti, hattâ kazâ-i hâcetten sonra kemik ve tezek ile tahâret almaktan, kazâ-i hâcet ve su dökünmek esnâsında kibleye dönmekten bizi men' etmiştir.» (274)

buyurur. Bedevî Arabın biri Sahâbenin birine “kazâ-i hâcet ve tahâretini güzel yaptığını zannediyorum” demesi üzerine Sahâbî: “Evet ben bunu pek iyi biliyorum” dedi. Arabın, bana da öğret demesi üzerine, Sahâbî: “Tenhâ yere gel, tahâret için taş al şu yavşan otuna dön, rüzgâra arkayı çevir, geyik gibi çök, devekuşu gibi seğırt, bu sûretle hem su dökünmüş hem de mesaneyi boşaltmış olursun.” Metinde geçen «şeyh» kelimesi güzel kokulu yavşan otudur. «El-iksâ» ayakları üzerine çöelmektir. «İcfâl» ardını kaldırmaktır. Kapalı olmak şartıyla arkadaşına yakın yerde dökünmeye de ruhsat vardır. İnsân-

lara öğretmek için, üstün hayâsiyle beraber bizzat Peygamber Efendimiz böyle yapmıştır.

İSTİNCA - TAHÂRET ALMA KEYFİYETİ

İşini bitirdikten sonra üç taş ile tahâret alır, mak'adı temizlendi ise mes'ele yok, şâyet temizlenmediyse beş taş kullanır. Çünkü temizlik vâcib, taşların tek olması müstehabdır. Nitekim Peygamber Efendimiz :

« مَنْ اسْتَجَمَرَ فَلْيُوتِرْ »

«Tahâret alan (çift değil) tek taş kullanır.» (275)

buyurmuştur. Birinci taşı sol eline aldıktan sonra önden arkaya doğru, ikinciye arkadan öne, üçüncüyü de mak'adın etrafına dolandırır. Eğer bu mümkün olmazsa onu da ister öne ister arkaya çeksin kifâyet eder (276). Sonra sağ eline büyükçe bir taş alır, kamışı sol eliyle sıvar ve üç defa taşın muhtelif yerlerini idrar yoluna sürer veyâ ayrı üç taş ile bu işi görür veyâ duvarın ayrı ayrı üç yerine sürter (277). Yaşlık kesilinceye kadar böyle yapar. Eğer ikinci defada yaşlık kesilse de şu kullanılmıyacaksa üçe çıkarmak vâcibtir (278). Dördüncüde temizlenirse tek olmak için beşe çıkarmak müstehabdır. Sonra oradan ayrılır temizlendiğine kanâat getirinceye kadar sağ eliyle suyu döker ve sol eliyle yıkar. Artık içerisini karıştıracak kadar ifrât etmez çünkü o, vesveseden başka bir şey değil. Suyun ulaşmadığı her yerin iç kısmından olduğunu, dışarı çıkmıyan pislik için necâset hükmü sâbit olduğunu ve zâhirde olan necâsete uğrayan suyun onu temizleyeceğini bilmelidir. Artık vesvesenin mânâsı yoktur.

Tahâretten sonra :

« اللَّهُمَّ طَهِّرْ قَلْبِي مِنَ النَّفَاقِ وَحَصِّنْ فَرْجِي مِنَ الْفَوَاحِشِ »

(275) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

(276) Yaz mevsiminde torbalar sarkık olduğu için birinci taşı arkaya çeker, fakat kışın torbalar toplanmış olduğu için birinci taşı öne çeker.

(277) Bundan son derece tevakkî edilmelidir. Çünkü duvardan mikrop geçmesi kuvvetle muhtemeldir.

(278) Hanefiyyede böyle bir vücb yoktur. Aynı zamanda aded-i mesnûn da yoktur. Gâye temizliktir. (Mütercim).

«Allahım, kalbimi nifâktan temizle, beni namahremden muhâfaza eyle.»

diye duâ edilir. Kokuyu izâle için elini toprağa veyâ duvara sürer, taş ile temizlendikten sonra su ile tahâret müstehabdır. Rivâyet olundu ki, Kuba halkı hakkında nâzil olan:

«فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا»

«Orada öyle erkekler var ki onlar temizliği sever.» (9 - Tevbe : 108) âyet-i celîlesi üzerine Peygamberimiz Kuba halkına: «Nedir bu temizliğiniz ki Allah sizi methediyor?» buyurunca: «Biz taş ile tahâret aldıktan sonra su ile de temizleniriz.» diye cevâb vermişlerdir.

ABDESTİN KEYFİYETİ

Tahâretten sonra abdest alınır. Peygamber Efendimiz abdest bozunca hemen abdestini tazelerdi. Abdestin âdâbı:

1 — Evvelâ misvâk ile dişleri temizlemek. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«إِنَّ أَفْوَاهَكُمْ طُرُقُ الْقُرْآنِ فَطَيِّبُوهَا بِالسَّوَاكِ»

«Ağızlarınız Kur'ân yoludur, onları misvâk ile temizleyiniz.» (279)

buyurmuştur. Misvâk kullanırken, namazda Kur'ân okumak ve zikrullah için ağız temizliğine niyet etmelidir. Peygamber Efendimiz diğerk bir hadîsinde :

«صَلَاةٌ عَلَى أَثَرِ السَّوَاكِ أَفْضَلُ مِنْ خَمْسٍ وَ سَبْعِينَ
صَلَاةً مِنْ غَيْرِ سَوَاكِ»

«Misvâk kullandıktan sonra kılınan bir namaz, misvâksız kılınan yetmiş beş namazdan daha fazîletlidir.» (280) buyurmuştur. Başka bir hadîsde de :

(279) Ebû Nuaym «Hilye»de Ali'den.

(280) Ebû Nuaym «es - Sivak»de, İbn Ömer'den.

«لَوْلَا أَنِ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرِتُهُمْ بِالسَّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ»

«Eğer ümmetime ağır geleceğinden korkmasaydım, her namazda onlara misvâk kullanmağı emrederdim.» (281) buyurmuştur. Diğer bir mübârek sözünde de :

«مَا لِي أَرَاكُمْ تَدْخُلُونَ عَلَيَّ قُلُوحًا؟ إِسْتَاكُوا»

«Niçin sararmış dişleriniz ile huzûruma giriyorsunuz? Misvâk kullanınız.» (282) buyurmuştur. Peygamber Efendimiz, geceleyin bir kaç defa misvâk kullanırdı. İbn Abbas, «Peygamberimiz misvâk için bize öyle emirler verirdi ki bu husûsta bir âyet nâzil olacağını zannedtik.» buyuruyor. Yine Peygamber Efendimiz :

«عَلَيْكُمْ بِالسَّوَاكِ فَإِنَّهُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ وَ مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ»

«Misvâke devâm edin, zîra misvâk hem ağız temizliği hem de Allah'ın râzı olacağı şeydir.» (283) buyurmuştur. Ali İbn Ebî Tâlib (R. A.): «Misvâk hâlızayı arttırır ve balgamı izâle eder.» buyurmuştur. Sahâbe-i kirâm, misvâk kulaklarında olduğu hâlde yola çıkarlardı.

Misvâk kullanmanın keyfiyeti: Misvâk erâk ağacından, veyâ diş sarılığını izâle edebilecek diğer sert ağaçların dallarından olabilir. Bu ağaç ile enine boyuna veyâ yalnız enine dişlerini temizler. Her namazda ve akabinde namaz kılmasa bile her abdeste, uyku ve açlık zamanlarında sükût ettiği sıralarda veyâ kokulu bir şey yediği zaman misvâk kullanılması müstehabdır. (284)

(281) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(282) Bezzâr ve Beyhaki, Abbas b. Abdülmuttalib'den.

(283) Buhâri.

(284) Misvâk hakkında izâhat: Misvâk'ın 20 kadar faydası beyân edilmiştir: 1) Ağız temizler, 2) Allah'ın rızasını celbeder, 3) Melekleri memnûn eder, 4) Şeytanı darıltır, 5) Ağız tatlandırır, 6) Dişi cilâlandırır, 7) Göze kuvvet verir, 8) Sünneti edâ eder, 9) Sesi güzelleştirir, 10) zekâyı arttırır, 11) Diş etlerini kuvvetlendirir, 12) Konuşmayı kolaylaştırır, 13) Son nefeste kelime-i şehadet'i hatırlatır, 14) Kocalığı geciktirir, 15) Sevâbı çoğaltır.

Misvâk işi bittikten sonra abdest için kıbleye dönerek oturur ve Bismillâhirrahmanirrahim der. Peygamber Efendimiz:

« لَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يُسَمِّ اللَّهَ »

«Besmele ile başlamıyanın abdesti kâmil değildir.» (285) buyurmuştur. Tâmm bu esnâda:

« أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبَّ أَنْ يَحْضُرُونِ »

«Şeytanların vesvese ve huzûrlarından sana sığınırım.» (23 - Mü'minûn : 97, 98) duâsını okur. Sonra ellerini, su kabının içine sokmadan üç defa yıkar. Bu esnâda:

« اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْيُمْنَ وَالْبَرَكَاتِ وَأَعُوذُ بِكَ
مِنَ الشُّؤْمِ وَالْهَلَكَاتِ »

«Allahım, senden iyilik ve bereket dilerim, şûm ve helâkten sana sığınırım.» duâsını okur. Sonra abdestsizliği gidermeye veyâ namaz kılmak için niyet eder ve bu niyeti tâ yüzünü yıkayıncaya kadar devâm

tır, 16) Can çekişmeyi kolaylaştırır, 17) Mideyi takviye eder, 18) Hazmı kolaylaştırır, 19) Aklı arttırır, 20) Bedenin rutûbetini keser.

Daha bir çok faydaları sayılan misvak yalnız abdestte değil, yatarken, kalkarken yemeklerde ve diğer hâllerde kullanılır. Abdestin evvelinde veyâ ağıza su verilirken olması ihtilâflı ise de her ikisinde de câizdir. Misvakta diş etlerine değmemek lâzımdır. Gâye diş ve ağız temizliği olduğundan bu temizlik ne ile mümkün olursa maksat onunla hâsıl olur. Hattâ hiç birşey bulamıyan temiz parmaklarıyla de bu temizliği yapar. Misvak ağacının kokusu ve benzeri hassaları vardır. Aynı zamanda temiz bir ağaçtır. Şâyet bir parçası mideye kaçsa mide onu hazmeder.

Bu gibi faydaları olmamakla berâber sıhhi olan fırça ve macun da aynı vazifeyi görür. (Mütercim).

(285) İbn Mâce, Sa'd b. Zeyd'den.

eder hattâ yüzünü yıkarken niyet hatırında değilse abdesti olmaz. (286). Sonra sağ eliyle avucuna ayrı ayrı aldığı sular ile birlikte ağzını çalkar her defasında suyu boğaz başına kadar indirir ve gargara yapar. (287). Ancak oruçlu ise suyu ağzında hafif çalkar. Bu esnada:

«اللَّهُمَّ أَعْنِي عَلَى تِلَاوَةِ كِتَابِكَ وَكَثْرَةِ بِالذِّكْرِ لَكَ»

«Allahım, Kur'ân okumakta ve seni çok zikretmekte bana yardımcı ol.» duâsını okur. Sonra aynı vaziyette sağ eliyle burnuna üç kerre su verir. Her defasında oruç değilse suyu genzine doğru çeker ve sol eliyle sümkürür. Suyu genzine çekerken:

«اللَّهُمَّ أَرْحِلْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ وَأَنْتَ عَنِّي رَاضٍ»

«Allahım! Benden râzı olduğun hâlde cennet kokularını bana tattır.»

Sümkürürken ise :

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ رَوَائِحِ النَّارِ وَمِنْ سُوءِ الدَّارِ»

«Allahım! Cehennem kokularından ve (varılacak) fenâ meskenlerden sana sığınırım.» der. «İstinşak», suyu genize çekmek demektir. «İstinsar» burun içini temizlemektir. Bunun için bunlar ayrı ayrı zikredilmiştir.

Sonra avucuna aldığı su ile saçlarının tükendiği alnının üst kısmından çene altına ve yanlardan kulaktan kulağa olmak üzere yüzünü yıkar. Alnın iki tarafında saç bulunmamasından hasıl olan beyazlık yüzden değil, baştandır. Kulak başından alnın zâviyesine (kö-

(286) Çünkü yüzü yıkarken abdestin farzlarına girmiş oluyor. Niyetin farza girerken olması lâzımdır. Fakat bunlar tamamen Şâfiî mezhebine göredir. Gerçi Hanefî'lere göre de elini ve yüzünü yıkarken niyet etmelidir. Fakat Şâfiîlere göre niyet farz, Hanefî'lere göre ise sünnettir. Unutulsa abdeste zarar vermez. Hanefî'lere göre abdestte niyet sünnettir. Çünkü abdest bizâtihi bir ibâdet değil, ibâdete vesîledir, aynı zamanda gâye olan temizlik niyet ile de niyetsiz de hâsıldır. Ancak ibâdet niyetiyle olursa sevâbını artırır. (Mütercim).

(287) Bize göre gargara mekrûhtur, ancak ağzında suyu çalkalar.

sesine) bir iplik çekildikte yüz tarafında kalan kısmını yıkamak lâzımdır. Bu kısımda biten hafif tüyleri kadınlar yolduğu için buraya «tahzif» denir. Kaş, kirpik, bıyık ve sakal başı olan kulak ile yüz arasındaki kısımda bulunan tüyler (veyâhut izâr sakal ile kulak arasıdır.) bu dört tüyün hem kendilerini hem de bittikleri yeri yıkamak vâcibdir. (Alt kısmı görülen) seyrek ve hafif sakalın dibine suyu ulaştırmak farzdır, ancak sık ve kaba sakal olursa yalnız üst kısmını yıkamak kifâyet eder. Yumurcuk üstündeki ve çene altındaki tüyler de sakal hükmündedir. Diğer azâlarda olduğu gibi yüzünü de (sünnet olarak) üç kerre yıkar. Ve sakalının dış kısmına suyu akıtır. Parmaklarıyla göz pınarlarını, çapak ve sürme yerlerini yıkar ve temizler. Peygamberimizin böyle yaptığı rivâyet edilmiştir. Gözünü bu gibi maddi kirlerden temizlerken gözüyle yaptığı hatâlardan temizlenmesini de niyet eder. Yâni göz hatâlarından tövbe eder. Hattâ her azâsını yıkadıkça bunu düşünür. Yüzünü yıkarken :

«اللَّهُمَّ بَيِّضْ وَجْهِي بِنُورِكَ يَوْمَ تَبْيِضُ وُجُوهُ أَوْلِيَائِكَ وَلَا تَسْوِدْ وَجْهِي بِظُلُمَاتِكَ يَوْمَ تَسْوَدُ وُجُوهُ أَعْدَائِكَ»

«Allahım, dostlarının yüzü ağardığı günde benim yüzümü de senin nûrun ile nûrlandır. Zulûmatın ile düşmanlarının yüzü karardığı günde benim yüzümü karartma.» duâsını okur. Yüzünü yıkarken sakalını parmaklariyle hilâllaması (aralaması) müstehabdır.

Sonra kollarını dirsekler ile beraber yıkar (288), parmağındaki yüzüğü tahrik eder (289). Nûrunu çoğaltmak maksadıyla dirseklerden yukarı da geçebilir (290). Çünkü (yıldız, ay ve güneşin kararıp döküldüğü) kıyâmet gününde herkes abdest azâlarından ışık görecektir. Nitekim Peygamber Efendimiz :

(288) Âyette «ilâ» diğer bâzı âyetlere nazaran «me'a» mânâsında kullanılacağı gibi kendi mânâsıyla de mugayya cinsinden olan gâye, mugayya'nın hükmünü aldığı için dirseklerin de yıkanması farzdır. (Mütercim). Aynı zamanda Sünnetten de delil vardır.

(289) Yüzük geniş olup altına su giderse tahriki sünnettir. Dar olursa altına su gitmek için tahriki farzdır.

(290) Bir mezhepte omuz başından aşağı bütün kolu yıkamak borçtur. Bize göre ancak dirsekler yıkanır, fazlası mekrûhtur. Yalnız bunu böyle bildikten sonra Gazâlî'nin de dediği gibi nûrunun çoğalması maksadıyla dirseklerden yukarı geçebilir.

«مَنْ اسْتَطَاعَ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ»

«Nûrunun çoğalmasına gücü yeten (yapsın). Yâni: Abdest âzâlarını daha etraflı yıkamak sûretiyle nûrunuzu arttırın.» buyurmuştur. Yine rivâyet olundu ki :

«إِنَّ الْحِلْيَةَ تَبْلُغُ مَوَاضِعَ الْوُضُوءِ»

«Nûr, abdest azâlarında bulunur ve onları kaplar.»

Evvelâ sağdan başlar (291). Sağ elini yıkarken :

«اللَّهُمَّ أَعْظِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَحَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيرًا»

«Allahım! Kitâbımı sağımdan ver ve benim hesâbımı kolay cyle.»

Sol kolunu yıkarken :

«اللَّهُمَّ لَا تُعْظِنِي كِتَابِي بِشِمَالِي أَوْ مِنْ وَرَاءَ ظَهْرِي»

«Allahım. Kitâbımı solumdan veyâ ardımdan verme.»
duâlarını okur.

Sonra başının tamamını kaplama mesheder. Her iki elini ıslatır, sağ elinin parmak uçlarını sol elinin parmak uçlarıyla bitiştirir ve başının ön tarafından arkaya, arkadan da öne doğru çekmekle bir defa kapalı meshetmiş olur. Ve bunu üç kere yapar (292). Başını meshederken de :

(291) Peygamberimiz dâimâ sağdan başlar ve sağdan başlamayı emretmiştir. Hanbelîler sağdan başlamak vâcibtir derler. Şâfiî ve Hanefî'lere göre ise sünnettir.

(292) Abdestte başa meshetmenin farziyyetinde bütün ümmet mütefiktir. Ancak «Vemsehu biru'siküm» âyet-i celîlesindeki «Bi» den sebep miktarında mezhepler arasında ihtilâf vardır. İmâm Mâlik ve İmâm Ahmed'e göre «Bi» zâidedir. Binâenaleyh başın tamamını meshetmek farzdır. İmâm Şâfiî, bir parmak da olsa cüz'î bir miktarını meshetmek kâfidir der. İmâm-ı Âzam'dan dörtte bir, el ayası ve üç parmak miktarı rivâyetleri vardır. En sağlamı rub-i nâsiye yâni başın dörtte biridir. Çünkü bir çok şer'î hükümlerde dörtte bir külli makamında kaimdir. Bu da bir el ayasıyla ölçülür. Üç parmak miktarının kifâyetini kabûl edenler varsa da zayıftır. Kaplama meshe gelince: Bu sünnettir, fakat Hanefî'lere göre hangi mesh olursa olsun ayrı ayrı elleri ıslatmakla iki

«اللَّهُمَّ غَشِّنِي بِرَحْمَتِكَ وَأَنْزِلْ عَلَيَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ وَأُظِلَّنِي بِحُجَّتِكَ
ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ»

«Allahım! Beni rahmetine garket, bereketinden bana tattır. Senin (rahmetinin) gölgesinden başka gölge olmıyan bir günde Arşının altında beni gölgelendir.» duâsını okur.

Sonra parmaklarını ıslatarak kulaklarının iç ve dış kısmını mesheder (293). Bunun şekli şöyledir: Şehâdet parmağının ucu ile kulaklarının içinden baş parmağıyla de kulaklarının dış ve arka kısmını mesheder. Sonra da avuçlarının içini kulaklarının üzerine kor ve bunu üç defa tekrar eder (294). Bunu yaparken de :

«اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ،
اللَّهُمَّ أَسْمِعْنِي مُنَادِيَ الْجَنَّةِ مَعَ الْأَبْرَارِ»

«Allahım! Beni, söz dinleyip en güzeline uyanlardan et. Allahım! Cennete dâvet eden münâdilerin sesini iyilerin safında iken bana da duyur.» duâsını okur.

Sonra yeni bir su ile boynunu mesheder (295). Zira Peygamber Efendimiz :

«مَنْحُ الرِّقَبَةِ أَمَانٌ مِنَ الذُّلِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

veyâ üç defa yapılması mekrûhtur. Kaplama mesh, Gazâli'nin târif ettiği şekilde hâsıl olmakla berâber daha güzel şekli de şöyledir: İki elini ıslattıktan sonra baş parmak ile şehâdet parmaklarını ayırır sonra her iki elin diğer üç parmak uçlarını birleştirir. El ayasını ve o iki parmakları dokundurmadan yalnız üç parmaklarının iç kısmıyla başının önünden arkaya doğru enseye kadar çektikten sonra el ayasıyla başının yanlarını mesheder. Şehâdet parmaklarının ucuyla kulaklarının içini, baş parmağının içiyle kulakların arkasını, şehâdet parmağının dış kısmıyla ensesini mesheder.

(293) Kapah meshe anlattığım gibi mesheder, şehâdet parmağını bir yere dokundurmasa kulakları için ayrı su almaz.

(294) Avuçları koymak ve üç defa tekrar Hanefi'lerde yoktur.

(295) Hanefi'lere göre her ne şekilde olursa olsun boyun için ayrı su almıya lüzûm yoktur.

«Boynu meshetmek, kıyâmet günü dalâlete düşmekten emniyet sağlar.» buyurmuştur. Boynunu meshederken :

اَللّٰهُمَّ فَكِّ رَقَبَتِيْ مِنَ النَّارِ وَ اَعُوْذُ بِكَ مِنَ السَّلَاسِلِ وَ الْاَغْلَالِ

«Allahım boynumu (kendimi) cehennemden azat eyle, zincir ve bukağılardan sana sığınırım.» duâsını okur.

Sonra sağ ayağını yıkar, sol elinin parmaklarıyla sağ ayağının küçük parmağının alt kısmından başlamak ve sol ayağının küçük parmağında bitirmek üzere bütün parmaklarını aralar (296). Böylece her iki ayağını üçer kere yıkar (297). Sağ ayağını yıkarken :

اَللّٰهُمَّ ثَبَّتْ قَدَمَيَّ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزُلُّ الْاَقْدَامُ فِي النَّارِ

«Allahım! Ayakların cehenneme kaydığı günde benim ayaklarımı sırat üzerinden kaydırma.» duâsını okur. Sol ayağını yıkarken

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَعُوْذُ بِكَ اَنْ تَزُلَّ قَدَمَيَّ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزُلُّ فِيْهِ اَقْدَامُ الْمُنَافِقِيْنَ

«Münâfıkların ayakları kayacağı günde Sıratın ayağının kaymasından sana sığınırım.» duâsını okur. (298) ve (nûrunun ziyâdeliği için) ayağın yan kemiklerini de yukarı geçmek sûretiyle ayağını kaldırarak :

(296) Eğer parmakları seyrek olup aralarına su gıderse bu hilâllama sünnettir, su gitmezse farzdır.

(297) Farz olan abdest Âzâlarını birer kere yıkamaktır. Yalnız hiç kuru kalmamak ve yağlama gibi olmayıp suyun âzâlardan damlaması şarttır. Üç defa yıkamak sünnettir, daha az ve daha ziyâde mekrûhtur. Ancak mekrûh olan, abdest niyetiyle fazla yıkamaktır. Yoksa mevcûd kiri izâle için fazla yıkamakta kerahat yoktur. (Mütercim).

(298) Bütün bu duâlar birer edeb ve fazilettir. Yoksa bu husûsta Peygamberimizden mervî kat'i bir rivâyet mevcûd değildir.

buyurmuştur. (302). Denildi ki tahârette suya fazla düşkün olmak yâni suyu haddinden fazla kullanmak akıl zayıflığındandır. İbrahim bin Edhem : "İlk vesvese tahârette baş gösterir" diyorlar. Hasanı Basrî :

«إِنَّ شَيْطَانًا يَضْحَكُ فِي الْوُضُوءِ يُقَالُ لَهُ الْوَلْهَانُ»

«Abdestte insânlara vesvese veren bir şeytan var, adına Velhân denir.» demiştir.

(Bu söz Peygamberimizden mervî bir hadis-i merfûdur. Biraz ayrı ifâde ile, Tirmizî, Câmiinde Ubeyy ibn Kâ'b'dan rivâyet etmiştir.)

2 — Abdest bittikten sonra elini sallayıp suyu silkmesi mekrûhtur.

3 — Abdest esnâsında konuşmak mekrûhtur.

4 — Suyu yüzüne çarpmak mekrûhtur. Bâzıları, abdest suyu mîzâna konacağı için her hangi bir şey ile abdest ve gusûl suyunu kurutmayı mekrûh saymışlardır ki Said ibn Müseyyib ve Zühri bunlardan-
dır. Fakat Muaz bin Cebel Peygamber Efendimizin yüzünü sildiğini rivâyet etmiştir. Ayrıca Peygamberimizin suyu silmek için bezi bulunduğu Hazret-i Ayşe'den rivâyet edilmiş, fakat bu rivâyete itiraz edilmiştir. (303)

5 — Bakır ve tunç gibi kırmızı kaplar ile abdest almak mekrûhtur (304). Bunun keraheti dinî değil, tıbbîdir (305). İbn Ömer ve Ebû Hüreyre Radiyallahu Anh'den bu gibi sarı kaplar ile abdest almanın kerâheti rivâyet edilmiştir. Şu'be'ye sarı bir kapta abdest suyu hazırlanınca, İbn Ömer ve Ebû Hüreyre rivâyetine atfen mekrûh olduğunu söylemiştir.

Böylece abdest işini bitirip namaza şürû edeceği zaman lâayık olan, halkın manzarı olan dış görünüşünü temizlediğini düşünerek, Allahın manzarı olan kalbi temizlemeden huzûruna çıkıp ona münâcat etmekten utanmalı ve tövbe edip, kötü hûylardan arınmak ve iyi hûy-

(302) Zamânımızdaki hatim ve mevlit duâları gibi. Duâ demek, bir sâil gibi istemek demektir. Bir edib ve hatib gibi edebiyât ve hulbe irâdetmek değildir. Bu gibi duâların kabûl olmayacağını kendileri isbât etmektedir. Duâ şekillerini Kûr'ân ve hadis bizlere göstermiştir. Duâlar en kısa ve en mütevaziâne bir şekilde olmalıdır. (Mütercim).

(303) Mezhebimizde peşkir kullanmakta beis olmadığı tasrih edilmiştir. Kullanmak câizdir. Terki daha güzeldir. Dâvâ abdest suyundadır, diğer sularda değildir. Esâsen Arabistan'da buna lüzum yok, çünkü bir âzâ yıkanırken diğeri kurur.

(304) Hanefî'lere göre çamur kapları ile abdest almak.

(305) Bâzıları «Bu yalnız sıcak iklimlere mahsûstur; orada Bers (alalık) illetin tevliid eder» dedilerse de Hanefî ve Mâlikîlere göre bunda bir kerahat yoktur. Doğrusu da budur. Bu husûsta Peygamberimize nisbet edilen bir hadis varsa da sâbit değildir.

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَمِلْتُ سُوءًا وَظَلَمْتُ نَفْسِي أَسْتَغْفِرُكَ اللَّهُمَّ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ فَاعْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ. اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَاجْعَلْنِي مِنْ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ وَاجْعَلْنِي عَبْدًا صَبُورًا شُكُورًا وَاجْعَلْنِي أَذْكُرَكَ كَثِيرًا وَأُسَبِّحُكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا»

duâsını okur. Denildi ki, abdesti müteakip kim bu duâyı okursa, onun abdesti mühürlenerek arş-ı âzâmın altına kaldırılır ve kıyâmete kadar sâhibi için tesbîh eder.

ABDESTİN MEKRÜHLARI

1 — Âzaları üç kerreden ziyâde yıkamak (299). Üç sayısını aşan kimse zulm ve abdestte isrâf etmiş olur. Peygamber Efendimiz her âzayı üç kerre yıkamak sûretiyle abdest aldı ve :

«مَنْ زَادَ فَقَدْ ظَلَمَ وَأَسَاءَ»

«Ziyâde eden zulüm ve kötülük etmiş olur.» (300) buyurdu.

Diğer bir hadîsinde de :

«سَيَكُونُ قَوْمٌ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ وَالطَّهْرِ»

«İleride bu ümmetten duâ ve temizlikte haddini aşacak kavimler gelecektir.» (301)

(299) Üçden az yıkamak da mekrûhtur.

(300) Ebû Davûd ve Neseî, Amr b. Şuayb'den.

(301) Ebû Dâvûd ve İbn Hibban, Abdullah b. Mağfel'den.

lar ile bezenmek bu dış temizliğinden daha makbûl olduğunu iyice anlamalı ve bâtin ile ilgilenmeyip yalnız zâhir temizliği ile meşgûl olan, padişâhı dâvet eden kimsenin evinin içerisi pislikle dolu olduğu hâlde dışını badana, boya ve çiçekler ile bezeyip temizleyip süslemekle uğraşana benzediğini bilmelidir. Bu adam tevbiîh ve tekdire ne kadar müstahak ise, yalnız zâhir temizliği ile uğraşıp kalbini temizlemeden Allah huzûruna çıkan kimse de o nisbette helâke müstehak olur.

ABDESTİN FAZİLETİ

Bu husûstaki hadisler :

« مَنْ تَوَضَّأَ فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ وَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ لَمْ يَحْدُثْ فِيهِمَا نَفْسَهُ بِشَيْءٍ مِنَ الدُّنْيَا خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ (وفى لفظ آخر) وَلَمْ يَسْأَلْ فِيهِمَا غُفْرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ »

«Kim ki abdest alır, abdestini tamamlar, hatırına maddî bir şey gelmeden iki rekât namaz kılarsa, yeni doğmuş gibi bütün günâhlarından sıyrılmış olur. (Diğer rivâyette) Hiç sehvetmeden bu namazı kılarsa, bütün geçmiş günâhları bağışlanır.» (306) buyurulmuştur.

Yine Peygamber Efendimiz diğer bir hadisinde :

« أَلَا أَنبِئُكُمْ بِمَا يُكَفِّرُ اللَّهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ، إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ وَنَقْلُ الْأَقْدَامِ إِلَى الْمَسَاجِدِ وَانْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَذَا لَكُمْ الرِّبَاطُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ »

«Allahu Teâlâ'nın, kendisiyle, hatâları mahvedip dereceleri yükselttiği şeyi size bildireyim mi? Şiddet ve melâlet anlarında âdâbına riâyet ederek mükemmelce abdest almak, câmilere gitmek ve bir na-

(306) Buharî ile Müslim, Osman b. Affan'dan.

mazi kıldıktan sonra diğer namaz vaktini beklemektir (sonra 3 def'a) işte bu (ribat)tır, murabıta kalbi ibâdete bağlamaktır.» (307) buyurdu.

«وَتَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ وَقَالَ مَنْ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ أَتَاهُ اللَّهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ . وَتَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَقَالَ هَذَا وَضُوءِي وَوَضُوءُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي وَوَضُوءُ خَلِيلِ الرَّحْمَنِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ»

«Peygamber Efendimiz bir def'a abdest azâlarını ikişer kerre yıkamak sûretiyle abdest aldı ve, böyle ikişer def'a âzalarını yıkayanlar iki ecir alırlar buyurdu. Bir def'a da abdest âzalarını üçer kerre yıkamak sûretiyle abdest aldı ve işte bu, benim, benden evvelki Peygamberlerin ve bilhassa Halil İbrahim Aleyhi's-selâm'ın abdestidir.» (308) buyurdu. Yine Peygamber Efendimiz :

«مَنْ ذَكَرَ اللَّهَ عِنْدَ وَضُوءِهِ طَهَّرَ اللَّهُ جَسَدَهُ كُلَّهُ ، وَمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ لَمْ يَطْهَرْ مِنْهُ إِلَّا مَا أَصَابَ الْمَاءُ»

«Abdest alırken Allahı zikreden, besmele ile başlayan kimsenin bütün bedeni, besmele getirmiyenin ise yalnız yıkadığı âzaları temizlenir.» (309) buyurmuştur. Yine Peygamber Efendimiz :

«مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طَهْرٍ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِهِ عَشْرَ حَسَنَاتٍ»

«Temiz olduğu hâlde yâni abdestli iken abdest alan kimseye, Allah on sevâb yazar.» (310) buyurmuştur. Diğer hadîsinde :

(307) Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(308) İbn Mâce, İbn Ömer'den.

(309) Dare Kutnî, Ebû Hüreyre'den.

(310) İbn Mâce. İbn Ömer'den.

«الْوُضُوءُ عَلَى الْوُضُوءِ نُورٌ عَلَى نُورٍ»

«Abdest üzerine abdest, nûr üzerine nûrdur.» (311) buyurmuştur.

Bütün bunlar abdesti tazelemeyi teşvik içindir. Diğer bir hadisde :

«إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ فَتَمَضَّضَ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ فِيهِ ،
فَإِذَا اسْتَنْشَرَ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ أَنْفِهِ ، فَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ
الْخَطَايَا مِنْ وَجْهِهِ حَتَّى تَخْرُجَ بَيْنَ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ
خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ يَدَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِهِ فَإِذَا مَسَحَ
بِرَأْسِهِ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ رَأْسِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أُذُنَيْهِ .
فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ رِجْلَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ
أَظْفَارِ رِجْلَيْهِ . ثُمَّ كَانَ مَشْيُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ وَصَلَاتُهُ نَافِلَةً لَهُ»

«Müslüman bir kul abdest alırken ağzına su verdiği vakit, ağziyle işlediği hatâlar ağzından çıkar. Burnunu temizlediği vakit burun hatâları burnundan çıkar. Yüzünü yıkadığı vakit yüzündeki hatâlar yüzünden hattâ kirpiklerin bittiği göz kenarından, ellerini yıkayınca tırnaklarının altına varıncaya kadar bütün hatâlarından, başını mesheince kulaklarının altına varıncaya kadar başının bütün hatâlarından, ayaklarını yıkayınca, ayak tırnaklarına varıncaya kadar bütün hatâlarından sıyrılıp çıkmış olur (312). Sonra da temiz olarak câmiye girip kıldığı namaz kendisine kalır.» (313) buyurmuştur.

(311) Aslı bulunamamıştır.

(312) Bu hadis-i şerif, mânevi hatâların temizlendiğini ifade ettiği gibi maddi mikropların da göz çapaklarından, burun ve ağız içinden, tırnakların uçlarından çıkıp gittiğini açıkça ifade etmektedir. Esâsen Kur'ân ve hadis emirlerini yalnız bir cepheye tahsis etmemek lâzımdır.

(313) Ebû Dâvûd ve İbn Mâce.

Rivâyet olundu ki, "Abdestli bulunan oruçlu gibidir" (Ebû Mansûr Deylemî zayıf sened ile Amr ibn Hâris'den rivâyet etmiştir.)

«مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءِ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فَتُحْتَلَى لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ»

«Kim âdâbında riâyetle abdest alır, sonra başını semâya kaldırarak bu duâyı okursa; kendisine sekiz cennet kapısı açılır, istediğinden içeri girer.» (314) buyurmuştur.

Hazret-i Ömer (R.A.) "İyi ve mükemmel alınan bir abdest, şeytanı insandan uzaklaştırır" buyurmuştur.

Mücâhid (315) "Zikrullah, istiğfar ve taharet ile yatmak imkânını bulanlar böyle yapsın, çünkü rûhlar öldüğü gibi dirilirler" buyurmuştur.

GUSLÜN KEYFİYETİ

Su kabını sağ tarafına kor, besmele ile ellerini üç kere yıkar, sonra anlattığımız gibi taharet alır. Sonra var ise bedenine bulaşan meniyi temizler. Sonra yine yukarda anlattığımız şekilde namaz için olduğu gibi abdest alır, (suyun, toplandığı tekne, leğen içersinde veyâhût çamur üzerinde yıkanıyorsa) isrâftan kaçınmak için ayaklarını yıkamayı tehir eder. Sonra üç kere başına, üç kere sağına, üç kere soluna su döker ve her tarafını iyice ovar. Saçını, sakalını hilâllamak sûretiyle suyu diplerine ulaştırır. Kadın ise örgülerini çözmiye mecbûr değil, gâye diplerini yıkamaktır. Eğer örgüler çözülmeden diplerine su gitmiyorsa o zaman örgülerini de çözer. Kulak, göbek gibi bedenine kapalı yerlerine dikkat eder. Yıkanırken tenasül uzvuna dokunmamaya gayret eder. Eğer dokunursa abdestini iâde eder (316). Yıkanmadan evvel abdest almışsa sonradan abdest alması câiz değildir. İşte şu anlattıklarımız abdestin ve guslün sünnetleridir. Âhiret yoluna girenin

(314) Ebû Dâvûd, Ukbe b. Amir'den.

(315) Mücâhid İbn Cubeyr, Benî Mahzûmun mevlâsıdır, yani âzadlı kölesidir: **ع** zattandır. 114 Hicride ölmüştür.

(316) Hanefî mezhebinde tenasül uzvuna değmekte bir mahzûr yoktur.

bilip yapması gereken kısımlarını anlatmış olduk. Bunların hâricindeki mes'elelere, bâzı ârizalar sebebiyle ihtiyâç hâsıl olursa, onlar için de fıkıh kitâblarına mürâcaat edilir.

Hülâsa olarak gusûlde anlattıklarımızdan farz olan iki şeydir: Birincisi niyet, ikincisi bütün bedeni yıkamaktır. (317)).

Abdestin farzları da niyet, yüzü, kolları hudûtlarına kadar yıkmak, başa meshetmek, ayakları topuklarıyla yıkmak ve tertib olmak üzere altıdır (318). Muvâlât yâni âzanın biri kurumadan diğerini hemen yıkmak vâcib değildir. (319).

Farz olan gusûlü icâbettiren dört şey şunlardır :

1 — (Bakmak, rüyâlanmak, ellemek veyâ her ne sûretle olursa olsun şehvet ile) meninin çıkması. (320).

2 — Sünnet yerinin (müştehat olan kadın veyâ erkeğin) sünnet yerine geçmesiyle, sünnet yeri geçtikten sonra ister inzâl olsun ister olmasın gusûl farzdır.

3 — Hayz [kadının aybaşı âdeti]. Bundan temizlenince yıkmak farz.

4 — Nifas [lohusalık hâli]. Çocuk doğurduktan sonra gelen kandır. Bu da âzamî 40 günde temizlenir, bundan aşağı da her ne zaman kesilirse yıkanmak farzdır. 40 günde temizlenmezse hemen yıkanır; çünkü ondan sonra gelen kan nifas kanı değil, hastalık kanıdır. Hiç bir şeye mâni değildir.

Bunlardan başka hâllerde yıkanmak sünnettir. Cuma ve Bayram günleri, ihrâm giyerken, vakfe ederken yıkanmak gibi, Mekke'ye girerken, teşrik günlerinde vedâ tavafı için, bir kavle göre cünup olmıyarak Müslüman olan kâfir için, cinnetten ayılan, ölü yıkayan için de yıkanmak müstehaptır.

TEYEMMÜMÜN KEYFİYETİ

Suyu aradığı (321) hâlde bulamıyan, yahûd yırtıcı hayvan veyâ insan korkusuyla mahbûs bulunmak gibi bir mâni sebebiyle suya yak-

(317) Hanefî'lere göre gusûlün farzı üçdür: 1) Mazmaza, 2) İstînsak, 3) Bütün bedeni iyice yıkmak.

(318) Hanefî'lere göre ise gusûlde olduğu gibi abdestte de niyet farz değildir, tertip de farz değildir, çünkü (vav), tertip için değil mutlak cem içindir. Binâenaleyh ortadan veyâ sonundan da başlasa abdest câizdir.

(319) İmâm Mâlik ile Ahmed ibn Hanbel bunu da farz kabûl ederler.

(320) Hattâ meninin şehvetle çıkması değil, bize göre mahallinden şehvetle ayrılması şarttır. Dışarı çıkarken ister şehvet olsun ister olmasın gusûl lâzımdır. Ancak Ebû Yûsuf'un kavline uyularak, ihtilâm olan bir misâfir meni çıkmadan uyanır, kamışını zapteder, şehveti teskin olduktan sonra meni çıkarsa yıkanmıyabilir.

(321) Suyun varlığı şübhe edilen yerlerde her taraftan 400 adım aranır da yokluğu kat'i olarak bilinen yerlerde abes olacağından aramıya lüzûm yoktur.

laşamıyan veyâ mevcûd su kendisinin ve arkadaşının (hattâ köpeğinin) ihtiyâcına kifâyet edebilecek miktarda olması, veyâhûd suyun raiçten fazlaya satılması veyâ bedeninde suyu kullanmağa mâni yaraların veyâ her hangi hastalığın bulunması veyâ hastalanması, hastalığın artması ve âzasının donması gibi tehlikeler karşısında suyu istimâlden âciz olursa (su bulurum veyâ iyileşirim ümidiyle) farz vakti girinceye kadar bekler sonra temiz toprağı kasteder. Toprağın temiz ve toz verecek şekilde yumuşak olması lâzımdır (322). Parmaklarını sıkıştırarak ellerini bu temiz toprağa vurur ve her iki eliyle bir defa yüzünü mesheder bu sırada namaz kılmak için teyemmüme niyet eder. Artık sakalının, bıyığının altına tozu isâletmek için uğraşmaz, ancak yüzünün her tarafına elini sürmiye gayret eder, bu da bir defada hasıl olur. Çünkü insanın yüzü iki elinden fazla değildir. İstiabda zannın gâlibi kâfidir. Sonra parmağındaki yüzüğü çıkarır ve bu defa parmaklarını açmak sûretiyle ellerini toprağa vurur, sonra sol elini dört parmaklarının iç kısmını sağ elinin dört parmağının üstüne kor ve arkadan dirseğe kadar iner sonra sol elinin iç kısmıyla sağ kolunun iç kısmını dirsekten baş parmak hizasına kadar sıvazlar, burada da sol elinin baş parmağının iç kısmını sağ elinin baş parmağının üzerine koymak sûretiyle sağ elini, aynı şekilde de sol elini yaptıktan sonra ellerini mesheder, parmak aralarını hilâller, böyle yapmaktaki gâye bu iki abdest âzalarını teyemmüm ile kaplamaktır. Bu şekil zor gelirse bunu iki veyâ daha ziyâde darbe ile yapmakta beis yoktur (323) (gerek gûsûl ve gerek abdestin teyemmümü aynıdır).

Böylece teyemmüm edip farzı kıldıktan sonra dilediği kadar nâfile namaz kılabilir. Eğer iki farzı kılacaksa teyemmümünü tazelemesi uygun olur. Hattâ her farz için ayrı ayrı teyemmüm eder. (324).

(322) Hanefî'lere göre toprak cinsinden olan her temiz şey üzerinde teyemmüm câizdir. Hattâ ortalık karlı bile olsa elbisedeki toz teyemmüm için kâfidir.

(323) Hanefî'lere göre de teyemmüm aynıdır. Teyemmüm maksût olan temizliği sağlamadığı için teyemmümde niyet şarttır. Teferruatla biraz fark varsa da hâiz-i ehemmiyet değildir. Meselâ toprağa sürdü mü elini hemen âzâlarına sürmez belki yanlardan baş parmakları birbirine vurarak tozları düşürür, her iki hâlde de parmakları hafif açık tutar. Teyemmümden gâye abdesti hatırlamak, topraktan yaratıldığına nazarı çekmek ve tevâzu göstermektir.

(324) Hanefîlere göre abdest bozulmadıkça yeniden teyemmüme lüzûm yoktur.

ÜÇÜNCÜ BÂB

BEDENDEN ÇIKAN DİĞER MÂDDELERİN TEMİZLENMESİNE DÂİRDİR

Bedenin zâhirine çıkan fuzalât ikiye ayrılır: Birincisi kirler, ikincisi de bedenın cüzleridir.

BİRİNCİ KISIM KİRLER VE BEDENDEN ÇIKAN RUTÜBETLER

Bunlar sekize ayrılır :

1 — Başta toplanan kir ve bit gibi şeylerdir. Yıkamak, taramak ve yağlanmak sûretiyle başı temizlemek müstehabtır. Bizzat Peygamber Efendimiz zaman zaman başını temizler, yağlar ve tarardı. Kendisi böyle yaptığı gibi bunu da emrederek :

«إِذْهَبُوا غِبًّا»

«Ara sıra yağlanın ve temizlik yapın.» (325) buyururlardı.

Yine Peygamber Efendimiz :

«مَنْ كَانَتْ لَهُ شَعْرَةٌ فَلْيُكْرِمْهَا»

«Saç büyüten, saçına iyi baksın.» (326) buyurmuştur.

Bir gün Peygamberimizin huzûruna saç sakalı karışmış kirli paslı bir adam girdi. Peygamber Efendimiz :

(325) Kaynağı bulunamamıştır.

(326) Ebû Hüreyre'nin sözüdür.

«أَمَّا كَانَ لِهَذَا دُهْنٌ يُسَكِّنُ بِهِ شَعْرَهُ؟ ثُمَّ قَالَ: يَدْخُلُ أَحَدُكُمْ
كَأَنَّهُ شَيْطَانٌ»

«Bu adamda saçını yatıştırarak kadar yağ yok mu idi... Vahşi bir mahlûk gibi aranıza girmiş bulunuyor.» (327) buyurmuştur.

2 — Kulak deliğinde toplanan kirlerdir. Kulağı meshetmek bunları izâle eder, fakat kulak içindeki kire ve kulağın ifrâzâtına gelince bunları da hamamdan çıkınca (kulak zarını incitmiyecek şekilde) mülâyemetle temizlemek lâzımdır. Çünkü bu kirin kesâfeti işitmeye de mâni olabilir.

3 — Beyinden inerek burun içinde toplanan kirlerdir. Bunları da istinsak, istinsar yâni buruna su vermek ve sümkürmek sûretiyle temizler.

4 — Dişlerde ve ağız içinde toplanan kirler ve diş sarılıklarıdır. Bunları da yukarıda anlattığımız şekilde mazmaza ve misvâk ile temizler.

5 — Sakalda toplanan kir ve bittir. Bunları da yıkayıp taramak sûretiyle temizler. Meşhûr bir haberde: «Peygamber Efendimizin dâimâ seferde, hazerde ayna ve tarağı yanında bulundurduğu» bildirilmektedir. Ve bu Arab âdetidir. Garîb bir haberde de: Kesif sakalı bulunan Peygamber Efendimizin günde iki defa sakalını taradığı bildirilmektedir. Ebû Bekir de böyle idi. Hazret-i Osman yumuşak ve uzun sakallı idi. Hazret-i Ali fazla toplu ve geniş sakallı idi. Sakalları omuz başlarına kadar giderdi. Bundan daha garîb bir hadîsde de: «Hazret-i Ayşe anlatıyor ki: Resûl-i Ekrem'in kapısına bir cemâat geldi. Bak-tım ki Peygamber Efendimiz su dolu bir kaba eğilerek yâni kabı ayna gibi kullanarak saçını sakalını düzeltiyordu. Bunu görünce: "Ya Resûlâllah, sen de mi süsleniyorsun" dedim. Peygamber Efendimiz:

«نَعَمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ مَنْ عَبْدَهُ أَنْ يَتَجَمَّلَ لِإِخْوَانِهِ إِذَا خَرَجَ إِلَيْهِمْ»

«Evet ya Ayşe, cemâat huzûruna ve dostlarının karşısına çıkacak kimsenin süslenmesini Allah sever.» (328) buyurmuştur.

(327) Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Hibban, Câbir'den.

(328) İbn Adiyy, münker olduğunu söylemiştir.

Câhiller, temizlik husûsunda Peygamberi diğer insanlara, melekleri bekçilere benzeterek bu temizliği, insânlara karşı bir süslenmek kabûl ederler ki hakîkatten çok uzaktır. Çünkü Peygamber Efendimiz insânları dâvete me'mûrdur. İnsânların tahkîrine mârûz kalmamak için onlara karşı heybet ve vekarlı olması gerekir, gözlerine küçük görünmemek için temiz olması iktizâ eder. Ne çâre ki münâfıklar kendisini küçük düşürmek için her çâreye baş vururlardı. İnsânları Allah'a dâvet eden her âhiret âliminin böyle olması lâzımdır. Yâni nefreti müeddi olmamak için üstü başına, kılık kıyâfetine çeki düzen vermelidir. Bu gibi husûslarda itimâd niyetedir. Zira bu temizlik hadi zâtında bir ameldir. Niyete göre vasıflanır, bu niyetle yapılan temizlik şer'an makbûldür. Kendisine aldırış etmemek ve zühdünü izhâr etmek maksadıyla sakalını kir pas içinde bırakmak ise mahzûrludur. Buna mukabil daha mühim vazife ile meşgûl olup sakalını temizliyecek müsâit vakit bulamaması da mahbûbdur. Yâni sevimlidir.

Bu niyet, kul ile Allah arasında kalmış gizli bir hâldir. Sarraf olan Allahu Teâlâ hakikati görür ve bilir. Hiç bir sûretle sahtekârlık ona geçmez. Nice câhiller var ki insânlara karşı böyle görünmiye çalışırken içinde türlü melânetler düşünür de hâlâ niyetinin hayır olduğunu zanneder. Kıymetli elbiseleri giyen nice âlimleri görürsün ki onlar da bununla bid'atçıları düşürmek, mücâdelecileri susturmak ve Allaha yaklaşmayı kasedtiklerini zannederler. Bunun iç yüzü, kabirlerden insânların kalkacağı, göğüslerde saklı olanların meydana çıkacağı ve bütün gizli işlerin açıklanacağı muazzam günde belli olacaktır. O günde hâlis akçe kalp akçeden ayrılacaktır. Huzûr-ı Rabbü'l-âlemîne arz olacağımız o muazzam günün rezâletinden Hazret-i Allaha sığınırız.

6 — Parmak mafsallarında biriken kirlerdir. Arablar elleriyle yediği ve yemekden sonra ellerini yıkamadıkları için bu ek yerlerinde kirler birikirdi. Peygamber Efendimiz bunları yıkamayı kendilerine emretmiştir.

7 — Parmak ucu ve tırnak aralarındaki kirlerdir. Peygamber Efendimiz bunların temizlenmesini de emretmiştir. (329) Zira tırnaklarını kesmek için Arablarda her dâim makas bulunmazdı. Bu sûretle tırnak araları pislik ile dolardı. Peygamber Efendimiz, tırnak kesmek, koltuk ve kasık aralarını temizlemek için kendilerine âzamî olarak kırk gün mühlet vermiştir. (330) Fakat kirlendiği vakit hemen tırnakların temizlenmesini de emir buyurmuştur. (331)

(329) Ahmed, Ibn Abbâs'dan rivâyet etmiştir.

(330) Enes'den rivâyet etmiştir.

(331) Taberânî'den.

«وَجَاءَ فِي الْأَثَرِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَبْطَأَ الْوَحْيَ فَلَمَّا هَبَطَ عَلَيْهِ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لَهُ : كَيْفَ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَغْسِلُونَ بِرَأْسِكُمْ وَلَا تَنْظِفُونَ رَوَاجِبَكُمْ وَقُلُوبًا لَا تَسْتَاكُونَ ؟ مُرَأْمَتَكَ بِذَلِكَ»

«Peygamber Efendimiz vahyin geciktiğini, bir zaman arası kesildiğini gördü. Cebrail Aleyhi's-selâm geldiğinde, (bittabi Peygamber Efendimiz sebebini sormuştu. Bunun üzerine) Cebrail: Nasıl gele-yim? Siz parmakların orta boğumlarını yıkamaz, el ayasına bitişen malsallarını temizlemez, dişleriniz sarardığı hâlde onları misvakla-maz, yıkayıp temizlemezsiniz? İşte bunları temizlemeyi emret.» (332) demiştir (Bu hadîs yukarıda geçmiştir.) Ayrıca «öff» ile tırnak temiz-liğini de emretmiştir. Hattâ Kur'ân-ı kerim'de : «Onlara öff bile deme.» (17 - İsrâ: 23) âyet-i celîlesinin bir mânâsı da, tırnaklarındaki kirler-den dolayı onları ayıplamayın veyâhûd onları o kirler için eziyetlen-dirmeyin demektir. Ayrıca kulak kirlerini de temizlemeyi emretmiştir.

HAMÂMA GİRMEK

8 — Sekizincisi de ter ve toz vâsıtasıyla bedende toplanan kirler-dir. Bunları da hamam temizler. Binâenaleyh hamama girip yıkan-makta beis yoktur. Sahâbe-i Kirâm Şam hamamlarına girip yıkan-mışlardır. Hattâ bâzıları: «Hamam ne güzel şeydir, insanın bedenini kirden temizlediği gibi, hararetiyle de cehennem ateşini hatırlatır.» demişlerdir. Bu söz Ebû'd - Derdâ ve Ebû Eyyüb Ensârî Radiyâllahü Anhümâ'dan rivâyet edilmiştir. Diğer bâzıları da «Hamam ne fenâ yer-dir. Halk arasında mahrem yerlerin açılmasına ve hayânın izâlesine sebebiyet verir» demişlerdir. Birinci ifâde hamamın faydalarını, ikinci ifâde de mahzûrlarını anlatmış olur. Mahzûrlardan kaçınmak şartlı-yla istifâdesinde beis yoktur. Fakat hamama girenin vâcib ve sünnet olarak bâzı vazifeleri vardır.

(332) Yukarıda geçmiştir.

HAMAMA GİRENE VÂCİB OLAN ŞEYLER

Hamâma giren zata, ikisi kendi mahrem yeri, ikisi de diğerlerinin mahrem yerine âit olmak üzere dört vâcib vardır.

Kendi mahrem yeri ile alâkalı olan vâcibler:

1 — Avret yerini açmamak ve kimseye göstermemek.

2 — Göbeğinden diz kapağının altına kadar olan bu mahrem kısmına başkasının elini değdirtmemek yâni tellâğa buraları öğdurmak, bu kısmı kendi eliyle temizlemek lâzımdır. Diğer kısımlarını yâni dizden aşağı ve göbekten yukarısını öğdurabilir.

Başkasının mahrem yeri ile alâkalı vâciblere gelince :

1 — Başkasının avret yerine bakmamak.

2 — Şâyet avret yeri açılmışsa kapamasını tavsiye etmek.

Çünkü İslâm dîninde nehy-i münker vâcibtir. Binâenaleyh hamamda insânlar arasında keşf-i avret eden kimseye sükût etmek uygun değildir. Ancak, hakaretle karşılaşılacak yeni bir hâdise olacağını sezerse o zaman sükûtu tercih edebilir. Yoksa “Biliyorum dinlemez, söz tutmaz” demek bir değer taşımaz. Çünkü sözlerin gönüller üzerinde te'siri vardır. Açıklığın çirkinliği ve azâbı mûcib olacağı nezâketen ifâde edildiği takdirde, hatâsını anlayıp dönenler olur, bunun için bu tavsiye terkedilmemelidir. İşte bu gibi sebeplerden bu zamânda hamama gitmemek daha uygundur; çünkü bu devirde (Gazâlî'nin devrinde) hamâma girip de yasak olan avret yerini görmemek imkânsız gibidir. (Bu cihete riâyet edenler yok denecek kadar azdır.) Bilhâssa göbek altından kasık başına kadar olan kısmı insânlar avret saymaktadır. Halbuki şeriat bunu haram saydı ve avret yerine ilhak etti. Bu sebepten hamamı kendisi için kapatmak müstehabtır. Hattâ Beşir bin Hâris: «Yalnız bir dirhem olsa da onu verip hamamı kendisi için kapatan şiddet göstermiş sayılmaz.» demiştir. (Kendisi hamâma gireceği zamân böyle yapardı). (Abdullah) İbn Ömer hamâma girdiği vakit iki peştemal kullanırdı. Başkasını görmemek için birisini yüzüne alır ve duvar tarafına dönerdi. Hattâ bâzıları da bu düstûru kabûl etmek şartıyla hamâma girmekte beis yok demişlerdir. Yâni iki peştemal kullanır, birisini beline bağlar diğerini de gözüne (bu sûretle hem kendi avret yerini korumuş ve hem de başkasını görmemiş olur.)

HAMAMA GİRMENİN SÜNNETLERİ

Hamâmın on kadar sünneti vardır:

1 — Tahsîn-i niyet: Yâni terleyip, parlayıp temizlenip, dünyâ süsü, ziynet ve hevâsını değil, belki temiz olarak namaz kılmaya niyetle yıkanmak.

2 — Hamâm ücretini peşin ödemek, kendisinin ne vereceği, hamamcının ne isteyeceği meçhûl olduğu için hamama girmeden parayı ödemek; bu şüpheyi kaldırmasıyla huzûru sağlamış olur.

3 — Sol ayağıyla hamama girmek.

4 — Girerken «Bismillâhirrahmanirrahim. Pisliklerin her cinsinden ve kovulmuş şeytanın şerrinden Allaha sığınırım» demek.

5 — Hamâmın tenhâ zamânını seçmek, hattâ mümkün ise hamamı kapatmak. Çünkü hamamdakilerin hepsini dindar, setr-i avrette riâyet eden terbiyeli insânlar olduğunu kabûl etsek bile çıplak bedenlere bakmak bir nevi hayâsızlık şâibesini doğurur. Bununla beraber iş karşılaştığı muhtelif bedenlerden avret mahallerini tasavvura kadar gidebilir, aynı zamânda yıkanırken mahrem yerlerin açılması ve gözlerin oraya gitmesi de mümkündür. Hattâ bu sebepten (Abdullah) İbn Ömer, hamâmda gözlerine de perde tutmuştur.

6 — İlk girişte sağ sol omuzlarını yıkamak.

7 — Terlemeden kurna başına yâni hamâmın en sıcak yerine girmek.

8 — Suyu lüzûmundan fazla isrâf etmemek, çünkü zımnen o kadarına me'zûndur. Lüzûmsuz kurnaları akıtmak ve bilhassa sıcak suyu isrâf etmek hamâmıcının canını sıkacağında şüphe yoktur.

9 — Hamamda cehennemden harâretini ve burada bir saat mahbûs kalsa hâlinin ne olacağını düşünerek bununla cehennem arasında bir mukaayese yapmak. Çünkü dünyâda cehenneme nisbeten benzeyen hamamdır. Çünkü altı ateş üstü karanlıktır. O cehennemden Allaha sığınırız. Belki akli başında olan bir ân âhiretten gaflet etmez, çünkü varacağı ve duracağı yer orasıdır. Hamâmda gördüğü su, ateş, soyunmak, tellâğa teslim olmak gibi her şeyden ibret ve ders alınmalıdır. Herkes kabiliyetine göre görür ve anlar.

Her tarafı mâmûr ve mefrûşâtı mükemmel olan bir eve, manifaturacı, dülgere, inşaatçı ve dokumacının girdiğini kabûl etsek, manifaturacı evdeki kumaşlara ve onların kıymetlerine, dokumacı bunların dokunmuş şekillerine, dülgere evin çatı şekline ve marangoz kısmına, inşaatçı evin duvarlarına ve inşaat şekline baktıkları gibi, âhiret yolcuları da gördükleri her şeyden âhiret için ibret dersi alırlar. Hattâ her şeye ibret nazariyle bakar. Karanlığa bakınca kabir karanlığını, yılanı görünce cehennem yılanlarını, korkunç ve çirkin sûret görünce zebanileri, korkunç ses duyunca da İsrâfil'in sûra üfürmesini, güzel şey gördüğü zamân cennet ni'metlerini, sokakta veyâ evde red ve kabûl seslerinden birisini duyduğu vakit hesâbtan sonra red veyâ kabûl olacağını hatırlar ve düşünür. Akli başında olan kimsenin bunlardan daha mühim düşünceleri ne olabilir? İnsanı bu gibi düşüncelerden alı-

koyan dünyâ meşgalesidir. Halbuki dünyânın muvakkat hayâtıyla, âhiretin ebediyetini düşünen kimse eğer basireti kör, kalbi gâfil değilse dünyâ hayatını küçümsiyeceğinde şüphe yoktur.

10 — Hamâma girerken selâm vermemek, şâyet selâm verilirse başkasının îadesini beklemek ve kendisi sükût edip redd-i selâm etmemektir. Ancak dilerse «âfiyet olsun» der. İçeri girenin, âfiyet olsun deyip musafaha etmesinde beis yoktur. Fazla konuşmamak da hamamın âdâbındandır. Aşikâre Kur'ân okumaz, Eûzü besmele getirebilir, akşama yakın ve akşam ile yatsı arası hamâma girmemelidir. Çünkü bu vakitler şeytanların her tarafa dağıldıkları vakitlerdir.

HAMÂMDA TELLÂGA OGDURMANIN CAİZİYYETİ

Hamâmda başkasının kendini oğmasında beis yoktur. Bu, Yusuf bin Asbat'tan nakledilmiştir. Söyle ki: «Dostlarından olmıyan bir zâ-tın kendisini yıkamasını vasiyet etti. (Sebebinin sorduklarında) O, beni hamâmda yıkamıştır. Çok sevdiği bu işi mükâfat olarak ona vasiyet ediyorum» demiştir. Bunun cevâzına delâlet eden, sahâbenin şu rivâyeti de vardır:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَزَلَ مَنْزِلًا فِي بَعْضِ أَصْفَارِهِ
فَنَامَ عَلَى بَطْنِهِ وَعَبْدٌ أَسْوَدٌ يَغْمِزُ ظَهْرَهُ فَقُلْتُ: مَا هَذَا يَا
رَسُولَ اللَّهِ؟ إِنَّ النَّاقَةَ تَقَحَّمتْ بِي»

«Peygamber Efendimiz bir yolculuğunda bir yere indi, yüzü koyun yattı ve siyah kölelerinden bir tânesi sırtını oğuyordu. Dedim ki ne oldu yâ Resulâllah? Resûl-i Ekrem: Deve düşürdü beni de...» (333) buyurdu. (Taberânî zayıf senet ile İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.) (Bu hadis lüzûmunda başkasının sırtını oğmasında mahzûr olmadığını ifâde eder.)

Yıkandıktan sonra nâil olduğu bu temizlik ni'metine karşılık Al-laha şükretmeli; çünkü soğuk günlerde sıcak su, Allahtan istenen ni'metlerdendir. İbn Ömer (Radiyallahu Anh) «Hamâm sonra icâd edilen ni'metlerdendir» demiştir. Bütün bu anlattıklarımız dînî faydalardır.

(333) Taberânî, Ömer'den.

Tıbbî faydalarına gelince : Hamâm, insânı cüzam hastalığından korur. Yine denildi ki safranın acılığını giderir. İnsânın rengini cilâlandırır ve cinsî kudretli arttırır. Yine denildi ki kış mevsiminde hamamda ayakta iken su dökünmek ilâç içmekten daha faydalıdır. (334) Yine denildi, yaz mevsiminde hamamdan sonra biraz uyumak ilâç içmeye muadildir, hamamdan çıkarken ayakları soğuk su ile yıkamak, insânı ayak sızılarından korur. Buna mukabil hamâmıdan çıkarken başa soğuk su dökmek veyâ içmek mekrûh ve zararlıdır. Bu anlattıklarımız erkeklere dair hükümlerdir.

Kadınlara gelince, Peygamber Efendimiz :

« لَا يَحِلُّ لِلرَّجُلِ أَنْ يَدْخُلَ حَلِيلَتَهُ الْحَمَّامَ وَفِي
الْبَيْتِ الْمُسْتَحَمِّ »

«Evinde hamâmı olan kimsenin, âilesinin hamâma gitmesine müsaade etmesi helâl olmaz.» buyurmuştur.

İnsânların dilinde meşhûr olan hadîs :

« أَنَّهُ حَرَامٌ عَلَى الرَّجَالِ دُخُولُ الْحَمَّامِ إِلَّا بِمِشْرَرٍ وَحَرَامٌ
عَلَى الْمَرْأَةِ دُخُولُ الْحَمَّامِ إِلَّا نَفْسَاءً أَوْ مَرِيضَةً »

«Erkeklere peştemalsız hamama girmek haram, kadınlara nifas ve hastalıktan başka hâllerde hamâma girmek haramdır.» (335) hadisidir. Hazret-i Ayşe bir hastalıktan hamama girmiştir. Eğer bu gibi zarûret dolayısıyla hamâma girmesi gerekiyorsa baştan aşağı kendini örten bir peştemal kullanmalı (ve yabancı kadınların girmeyeceği tek bir odada soyunmalıdır); keyfi olarak hamama gidecek kadına bu fenâ hareketinde iştirâki bakımından erkeğin kadına hamâm ücreti vermesi mekrûhtur.

(334) Şârih Zehidî diyor ki: «Dâimâ ayakta su dökünmek, otururken su dökünmekten daha faydalıdır. Şu kadar ki namahremden sakınmak ve suyun sıçrayışından korunmak şarttır. Hamamda biraz toplandıktan sonra ayakta su dökünmek nâfi', kış mevsiminde ise daha yararlıdır.» (Hattâ Peygamberimizin hamamda böyle yaptığı rivâyet edilmiştir. - Mütercim.) Her hâlde bu fayda idrar yollarıyla alâkalı olsa gerek.

(335) Neseî ve Hâkim, Câbir'den.

İKİNCİ KISIM

BEDENDE HÂDİS OLAN BEDENİN CÜZLERİNİ TEMİZLEMELİK

Bunlar da sekizdir :

SAÇLAR

1 — Baş saçı, temizliği murad eden kimsenin saçını traş etmesinde beis olmadığı gibi, yağlayıp tarayan ve temiz saklıyanlar için saç taşımasında da beis yoktur; ancak bayağı kimselerin yaptığı gibi bâzısını traş edip bâzısını bırakması veya bâzı ekâbirin yaptığı gibi örgüçler yapıp sağa sola sarkıtması uygun olmaz, çünkü böyle yapmakla ekâbirden olmadığı hâlde kendisini ekâbir göstermiye çalışmış olur.

BIYIKLAR

2 — Bıyıklar : Peygamber Efendimiz :

«قَصُّوا الشَّارِبَ، وَفِي لَفْظِ آخِرٍ: جُزُّوا الشَّوَارِبَ، وَفِي لَفْظِ آخِرٍ:
حُقُّوا الشَّوَارِبَ وَاعْفُوا اللَّحَى»

«Bıyığı kısaltın, diğer bir tâbir ile “bıyıkları kesin”; diğer bir ifâde ile de bıyığınızı dudaklarınız etrafında bırakın, fazlasını kesin, sakalınızı azad edin.» (336). buyurmuştur.

Bir şeyin hufaf'ı onun etrafı demektir. Nitekim âyet-i kerîmede buyuruluyor:

«وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ»

«Ve görürsün ki melekler arşın etrâfını ihâta ederler.» (39 - Zümer : 75)

Peygamberimiz bir sözünde de :

«Uhfû» buyurmuştur ki, bu tamâmen bıyığı kazıtmak mânâsındadır.

«Haffû» ise kısaltmak yâni dudak sarısı görülecek şekilde kısaltmak demektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîmde :

(336) Buhârî ile Müslim. İbn Ömer'den.

«إِنْ يَسْأَلُكُمْوهَا فَيُخَفِّكُمْ تَبَخَّلُوا»

«Eğer o sizden bütün malınızı infâk etmenizi istese cimrilik eder ve gönül hoşluğuyla vermezsiniz.» buyurulmuştur. Sahâbenin bıyık tıraş ettiklerini bildiren bir haber mevcûd değildir. Ancak ona yakın derecede kısaltmış oldukları sahâbeden nakledilmiştir. Nitekim tâbiinden birisi, bıyıklarını bu derece kısaltan bir zâtı görünce "Peygamberimizin eshâbını bize hatırlattın" dedi. Mugîre b. Sa'be (337) diyor ki : Peygamber Efendimiz bıyıklarının uzadığını gördü ve misvâk'ın üzerinde kalan kısmını kes bu şekilde bıyıklarını kısalt buyurdu (yâni dudaklarından aşağı sarkanı kes kökünden kazıma lüzûm yoktur.)

Bıyıkları yanlara doğru uzatmakta beis yoktur. Hz. Ömer (R.A.) ve diğerleri bıyıklarını yanlara doğru uzatmışlardır. Çünkü onlar ağzı örtmez, yemek bulaşığı onlara takılmaz. Resûl-i Ekrem'in :

«اعْفُوا اللِّحَى»

«Sakalınızı âzâd edin.» hadisi sakalınızı uzatın mânâsındadır. Haberde vârid oldu ki:

«أَنَّ الْيَهُودَ يَغْفُونَ شَوَارِبَهُمْ وَيَقْصُونَ لِحَاهُمْ فَخَالَفُوهُمْ»

«Gerçek, Yahudiler bıyıklarını uzatır sakallarını kısaltırlar. Onlara muhâlefet edin.» (338)

Bâzı âlimler bıyık kesmeyi mekrûh ve bid'at saymışlardır.

KOLTUK TEMİZLİĞİ

3 — Koltuk altında biten tüyleri âzamî kırk günde bir yolmak ve tıraş etmek müstehabdır. İlk temizliğe yolmak ile başlarsa sonra yolmak kolay olur. Fakat tıraşa alıştırılan için tıraş da kifâyet eder. Ar-

(337) Hudeybiye'de bulunmuş Sakafi kabilesine mensûb bir Sahâbidir. Bir kaç defa Kûfe valiliğinde bulunmuş, zekâ ve dehâsiyle darb-ı mesel olmuştur. Kendisinden, oğulları Urve, Şuaybî ve Ziyad İbn Alâka hadis rivâyet etmişlerdir. Hicri 50 yılında vefât etmiştir. (Allah rahmet etsin).

(338) Ahmed, Ebû Umâme'den.

tık yeniden yolmakta eziyet vardır, gâye eziyet değil, tüyler arasında kir bulundurmamak ve onları temizlemektir. Tıraş da bu işi sağlar.

KASIK TEMİZLİĞİ

4 — Toz veyâ tıraş sûretiyle kasıkları da âzamî kırk günde bir temizlemek sünnettir.

TIRNAK TEMİZLİĞİ

5 — Tırnakları kesmek müstehabdır, çünkü onlar uzayınca ellerde çirkin manzara arzettiği gibi, içerisinde kir ve pislikler de toplanır. Peygamber Efendimiz bir mübârek sözünde:

« يَا أَبَا هُرَيْرَةَ قَلِّمِ أَظْفَارَكَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَقْعُدُ
عَلَى مَا طَالَ مِنْهَا »

«Yâ Ebâ Hüreyre, tırnaklarını kes, muhakkak şeytan uzayan tırnaklar üzerinde oturur.» (339) buyurmuştur. Tırnakların altındaki kir, abdestin sıhhatine mâni değildir. Çünkü bu kir suyun deriye hü-lûlüne engel olamaz. Aynı zamânda zarûret dolayısıyla bunda müsâ-maha vardır. Bilhassa bedevî ve köylü erkeklerin tırnaklarında, ek yerlerinde, el ve ayak üstlerinde toplanan kirlerde müsâ-maha daha çoktur (çünkü bunlar yağdan değil, toz ve kirdendir.)

Peygamber Efendimiz onlara tırnaklarını kesmeyi emreder. Tırnak altında biriken kirlere dolayı onları muâheze ederdi. Fakat namazı îade ile emir buyurmazdı. Eğer namazı îade ile emir buyursaydı bu, tırnak kirini temizlemekte şiddetli iktizâ ederdi. (340)

TIRNAKLARI KESMEKTE TERTİB

Tırnakları kesmek için kitâblarda bir tertib bulamadım, ancak Peygamber Efendimiz tırnaklarını keserken sağ şahadet parmağın-dan başlayarak baş parmağında, sol elinin de küçük parmağından baş-layarak yine baş parmağında bitirdiğini işittim. (341) Bu rivâyeti mâ-

(339) Hatib, Câbir'den.

(340) Hanefilere göre de suyun deriye vüsûlüne engel olmıyan kir, abdeste mâni değildir, ancak tırnak uzar ve altına su geçmiyecek şekilde parmağın ucundaki deriyi kaplarsa o zamân abdeste mâni olur.

(341) Bu rivâyetin aslı bulunamamıştır.

nâ bakımından düşündüğüm zaman doğru olduğunu kabûl ettim; zira bu gibi mânâlar evvelâ nübüvvet nûru ile (yâni ondan feyz almakla) bilinir, basîret sâhibi anlayışlı âlimler ise kendilerine böyle bir haber geldiği zamân onu akıl yolu ile incelerler; her şeyi olduğu gibi bilen ancak Allahu Teâlâ'dır. Benim bu husûsta anladığım şu ki, el ve ayak tırnaklarını kesmek lâzım ve el, ayaktan şerefli olduğuna göre elden başlamak gerekir.. Sağ elin sol elden şerefli olması sağ elden başlamağı iktizâ eder. Tevhîdi işâret etmesi bakımından sağ elin de en kıymetli parmağı şahâdet parmağı olduğuna göre şahâdet parmağından başlaması uygun düşer. Ondan sonra da onun sağındaki parmağı temizlemek muvâfıktır. Çünkü şeriat, temizlikte dâimâ sağdan başlayıp devâm etmeyi tercih eder. Elin dış kısmını yere koyunca şahâdet parmağı sağ taraf olur, sonra avuç içini yere çevirirsen şahâdet parmağının sağında orta parmak gelir. El tabiatı üzerine terkedilince de yine iç kısmı yere meyleder, çünkü sağ sola doğru hareket eder. Hareketin sola doğru devâmı için elin dış kısmının üstte bulunması iktizâ eder. Tabiatın iktizâ ettiği ise evlâdır. Aynı zamanda el avuçlarını bir araya getirdiğin vakit parmaklar bir halka teşkil eder. Sağ elin şahâdet parmağından başlayınca sol elin şahâdet parmağında sona ermek iktizâ eder ki buna göre de sol elin küçük parmağından başlayarak baş parmağında nihâyete erdirmek uygun olur. Bu vazîyete göre sağ elin baş parmağı kalmış oluyor. En son olarak onu kesmekle tırnak kesme işini sona erdirmiş olur. El ayalarını bir yer üzerine kor da böyle bir halka meydana getirir dememiz, tırnak kesmekteki sırayı anlatmak içindir. Şüphesiz bunu bu şekilde ifâde, bir elin iç kısmını diğer elinin üstüne yahûd ellerinin dış kısımlarını birbirli üzerine kor demekten daha güzeldir. Çünkü tabiatında kabûl ettiği el içlerinin bir araya gelmesini iktizâ eder.

Ayak tırnaklarına gelince: Eğer bunlarda Peygamberimizden bir rivâyet mevcûd değilse, benim zevkimi okşıyan, abdest alırken parmakları aralamakta olduğu gibi sağ ayağın küçük parmağından başlayarak sol ayağın küçük parmağında bitirmektir. Çünkü el tırnaklarında anlattıklarımız ayaklarda tatbîk edilmez. Zira ayakta şahâdet parmağı diye bir şey yoktur. Bu ayak parmakları yerde dizilmiş bir saf gibidir. Bu safın sağ tarafından başlar bunları bir halka diye takdir etmeği zevk-i selim red eder. Fakat eller böyle değildir. İşte tertîbteki bu incelikler, nübüvvet nûru ile bir anda bulunur. Bunu bulmakta güçlük bizim gibilere mahsûstur. Hattâ ilk önce bizden sorulsa kolaylıkla bu tertîbi bulamazdık; fakat Peygamber Efendimizin işini ve işindeki tertîbini hatırladığımız zamân, Peygamberimizin izahı ve hükümün şahâdeti ve mânâyâ işâret etmesiyle bize de o mânâyı anlamak kolaylaşmış olur.

Ey hakikat yolcusu! Peygamber Efendimizin bütün iş ve hareketlerinin muvâzenesiz, kanun-ı İlâhî ve tertîb-i Rabbanî dışında olduğunu sanma, çünkü gelişi güzel hareket etmek cereyanına kapılıp gitmek behâim işidir. Hareketleri bir muvâzene ile yürütmek Allah dostlarının seciyesi, ahlâk ve tabiatlarıdır. İnsânın irâde ve hareketleri kanun-ı İlâhî'ye ne kadar uygun ve mühmel olmaktan uzak olursa, o nisbette evliyâ ve enbiyâ mertebesine yükselmiş ve o derece Allaha yaklaşmış olur. Çünkü Peygamber'e (S.A.V.) yaklaşan Allaha yaklaşmıştır. Binâenaleyh yakına yakın olan, uzakta olana nisbetle yakındır. İşlerimizin yularının, nefis vâsıtasıyla şeytanın eline geçmesinden Allaha sığınırız.

PEYGAMBERİMİZİN SÜRME KULLANMASI

Peygamber Efendimizin sürme kullanmasından ibret al:

«فَإِنَّهُ كَانَ يَكْتَحِلُ فِي عَيْنِهِ الْيُمْنَى ثَلَاثًا وَفِي الْيُسْرَى اثْنَيْنِ
فَيَبْدَأُ بِالْيُمْنَى لِشَرَفِهَا»

«Peygamber Efendimiz sağ gözüne üç, sol gözüne ise iki sürme çeker ve şerefli olduğu için sâğdan başlardı.» (342)

Sağı üç solu iki yapması hepsinin tek olması içindir. Allahü Teâlâ tek olup sevdiği için teklerin fazileti vardır. İlâhî evsâftan ayrılmak kula yakışmaz. Sol göze tek sürme kalacağı ve kifâyet etmiyeceği için yalnız üç sayısı ile yetinmemiştir. Sağ göze üçü tahsis, sağın faziletine binaendir.

Şâyet, iki sayısı çift olduğu hâlde sol gözü neden ikide bıraktı? dersin :

Deriz ki: Bunda zarûret vardır, çünkü her ikisini tek yapsa yekûn yine çift olur. Zira tek, tek ile çifttir. Halbuki teke riâyet her ikisinde birden aranır. Çünkü bunların ikisi bir hükümde olduğu için ayrı ayrı teke riâyetten hepsinde birden teke riâyet daha uygun düşer. Ayrı ayrı her göze tek olarak 3 sürme çekmenin de abdeste nazaran yolu vardır. Bu da hadis-i sahihte vardır ve evlâ olan da budur. (İşte Peygamber Efendimiz bütün işlerini böyle bir nizâm ve intizâm içinde yürüttü.) Eğer harekâtında riâyet ettiği incelikleri anlatmaya çalışırsak iş uzar. Duymadıklarını duyduklarına kıyas et.

Bilmiş ol ki, kendisiyle Peygamber arasında yalnız nübüvvet farkı kalacak derecede şeriatın bütün inceliklerini anlamadan, bir âlim.

Peygamber vârisi olamaz. Bu da verese ile asıl mal sâhibini ayıran bir alâmettir. Zira muris yâni asıl mal sâhibi malı kazanıp dilediği gibi tasarruf eden kimsedir. Vâris ise, kazanmamış, ona mâlik olmamış ancak murisin kazandığı mala öldükten sonra intikal suretiyle mâlik olan kimsedir. Daha ince ve derin olanlarına nisbetle kolay sayılan bu gibi mânâları ilk önce ancak Peygamberler anlıyabilir. Sonra da Peygamberlerden bu mânâları ancak onların vârisleri olan ilim adamları alabilir.

GÖBEK KESMEK VE SÜNNET OLMAK

6 - 7 — Altı ve yedincisi de göbek kesmek ve sünnet olmaktır. Göbek daha ilk doğuşta kesilir. Sünnet olmağa gelince: Mutad olarak Yahudiler yedinci günde sünnet olurlar. Onlara muhâlefet edip çocuk kuvvetleninceye kadar tehîr daha makbûl ve tehlikeden daha sâlimdir. Peygamber Efendimiz bir hadîsinde :

«الْخِتَانُ سُنَّةٌ لِلرِّجَالِ وَمَكْرَمَةٌ لِلنِّسَاءِ»

«Sünnet olmak erkeklere sünnet, kadınlara ise fazîlettir.» (343)

Kadını sünnet etmekte mübalâğa edilmemelidir. Kadınları sünnet eden Ümmü Atiyye'ye hitâben Peygamber Efendimiz :

«يَا أُمَّ عَطِيَّةَ أَشْمِي وَلَا تَنْهَكِي فَإِنَّهُ أَسْرَى لِلْوَجْهِ
وَأَحْظَى عِنْدَ الزَّوْجِ»

«Ey Atiyye, yufkadan sünnet et, derin gitme, çünkü yufka sünnet etmek (kanın üste çıkmasıyle) yüzü güzelleştirir ve zevci için daha zevkli olur.» (344) buyurmuştur. Peygamber Efendimiz bu mânâyı Arapçada son derece i'câz ve ihtisâr ile edebe uygun bir şekilde kinaye yoluyla ifâde buyurmuştur. Peygamberimizin kinâye kullanmaktaki bu fesahatine ve asıl gâyesi âhiret olan nûr-ı nübüvvetin dünyâlıkta da nasıl kendisini gösterdiğine bir bak. Kendisi ümmî olduğu hâlde lâzım olan dünyâ mesâllhi de kendisine keşfedildi. Eğer bunları bilmeseydi zararlı olması korkulurdu. O'nun gönderilmesi sâyesinde dün-

(343) Ahmed ve Beyhakî.

(344) Hâkim ve Beyhakî, Dahhak b. Kays'den.

yâ ve âhiret ihtiyâçlarını bir araya toplamak için O'nu âlemlere rahmet olarak gönderen Allahu Teâlâ'yı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Salât ve selâm O'nun üzerine olsun.

SAKAL

8 — Sakaldan uzayan kısımlar : Bu mevzûu sona almamızın hikmeti sakalın sünnet ve bid'atlarını anlatmak içindir. Zîra anlatılacak mevzûa uygun yer burasıdır. Sakalın uzayan kısımları hakkında ihtilâf edilmiştir. Bâzıları kabzadan fazlasını kesmekte beis yok dediler. Nitekim (Abdullah) İbn Ömer ve sahâbeden bir çokları böyle yapmışlar, Eş - Şu'bâ ve İbn Sîrin gibi zâtlar da bunu güzel görmüşlerdir. Buna mukabil Hasan-ı (Basrî) ve Katâde bunu da mekrûh saymış ve Peygamberimizin :

«Sakalı affedin.»

hadisine dayanarak tamâmen affedilmesini daha güzel bulmuşlardır. Eğer yüzün her tarafını istilâ etmezse bu şekil lâfz-ı hadîse daha uygundur. Aksi hâlde fazla uzayan sakal yüzün manzarasını bozar, milletin eğlencesini müstelzim olur. Bundan kaçınmak için sakalı kabza miktarına indirmekte beis yoktur. Nitekim (Kûfe fakihlerinden İbrâhim Neha'î) : “Akli başında olduğu hâlde sakalını fazla uzatıp orta derecede bulundurmıyan kimseye şaşarım.” demiştir. Zîra her şeyde orta dereceye riâyet güzeldir. Bunun için bâzı edîbler: “Sakal uzadıkça akıl azalır” demişlerdir. (Sakal fazla uzamazsa hâli üzere terkedilir. Eğer yüzün güzelliğini bozacak, göze batacak ve dedikoducuların diline dolanacak şekilde uzuyorsa kabzadan fazlası kesilir.)

FASIL

Sakalda bâzısı bâzısından daha şiddetli olmak üzere 10 tâne mekrûh vardır :

1 — Siyaha boyamak (sakalını ilk siyaha boyayan Mısır Firavunlarıdır),

2 — Kükürt ile beyaza boyamak,

3 — Sakalı yolmak,

4 — Ağaranları yolmak,

5 — Sakalı kısaltmak,

6 — Sakalı uzatmak,

7 — Gösteriş için süslemek,

8 — Güyâ zâhid olduğunu göstermek için sakalını karmakarışık ve toz içinde bırakmak,

9 — Siyahlığına bakıp gençliği ile övünmek, aklığına bakıp yaşlılığı ile böbürlenmek,

10 — Gerçek sâlihlerden olmadığı hâlde kendisini onlardan göstermek için kırmızı veyâ sarıya boyamak.

1 — Siyaha boyamak : Peygamber Efendimiz bundan menetmiştir. Nitekim bir hadîsde :

« خَيْرُ شَبَابِكُمْ مَنْ تَشَبَّهَ بِشَيْوَحِكُمْ : شَرُّ شَيْوَحِكُمْ
مَنْ تَشَبَّهَ بِشَبَابِكُمْ »

«Gençlerinizin en hayırlısı kendisini yaşlılara benzeten, ihtiyarlarınızın en fenâsı da kendisini gençlere benzetendir.» (345) buyurmuştur. Gençlerin yaşlılara kendilerini benzetmesi, sakallarını ağartmaları demek değil, ağır başlı olmaları demektir. Diğer hadîs-i şerifte :

« هُوَ خِضَابُ أَهْلِ النَّارِ »

«Siyah, cehennem ehlinin boyasıdır.» buyurmuştur. Diğer ifâde ile de :

« الْخِضَابُ بِالسَّوَادِ خِضَابُ الْكُفَّارِ »

«Siyah ile boyamak, küffar boyasıdır.» (346)

Hazret-i Ömer'in vakt-i hilâfetinde sakalını siyaha boyayan bir adam bir kadın ile evlendi, sonra boya dökülüp sakal ağarmıya başlınca, kadının tarafı (aldandıklarını iddiâ ederek) Hazret-i Ömer'e (R.A.) mürâcaat ettiler, Hazret-i Ömer: "İhtiyarlığını gizlemekle bunları aldattın" diyerek kendisine cezâ verdi ve kadını ayırdı. Denildi ki sakalını ilk siyaha boyayan, mel'ûn Mısır firavunudur. İbn Abbas (R.A.) Peygamber Efendimizden rivâyet ederek şöyle buyurmuştur:

(345) Taberânî.

(346) Taberânî ve Hâkim, İbn' Ömer'den.

«يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ يُخَضِّبُونَ بِالسَّوَدِ كَجَوَاصِلِ الْحَمَامِ
لَا يَرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ»

«Âhir zamânda güvercin kursağı gibi sakalını siyaha boyayan bir takım insânlar gelecek, bunlar cennet kokularını tadamayacaklardır.» (347)

2 — Kırmızı ve sarıya boyamak : Savaş meydanlarında ihtiyar görünmemek maksadiyle sakalı kırmızı veya sarıya boyamak câiz ise de bu maksat dışında güyâ dindarlığını göstermek için bu şekilde boyaması mezmûmdur. Peygamber Efendimiz :

«الْصُّفْرَةُ خِضَابُ الْمُسْلِمِينَ وَالْحُمْرَةُ خِضَابُ الْمُؤْمِنِينَ»

«Sarı boya Müslümanların, kırmızı ise mü'minlerin boyasıdır.» (348) buyurmuştur. Onlar sakallarını kırmızı yapmak için kına ile, sarı yapmak için de "haluk" denen bir koku ve "kütüm" denen bir ot yaprağını katarak boyarlardı. Hattâ bâzı âlimler savaş için sakallarını siyaha boyamışlardır. Gâye bu olup şehvî bir his olmayınca sakalı siyaha boyamakta da beis yoktur.

3 — Sakalı ağartmak: Hatırı sayılmak, şahadeti kabûl ve büyüklerden rivâyeti tasdik edilmek, gençlere üstünlük taslamak ve fazla yaşamak insânı fazîlet sâhibi yapar zanniyle kendisini yaşlı göstermek için sakalını kükürt ile ağartmak da mekrûhtur. Çok yaşamak câhile cehâletten başka bir şey arttırmaz. İlim, aklın mahsûlüdür. Akıl ise fitridir, yaşın ondan bir şey arttırmadığını bilmez. Yaradılıştâ ahmak olanların yaşadıkça ahmaklığı artar, çok yaşlı âlimler, genç âlimleri öne geçirir. Nitekim Hazret-i Ömer, genç yaşta olan (Abdullah) İbn Abbas'ı bir çok büyük sahâbeden öne geçirir ve onların yanında bile, dinî mes'eleleri ondan sorardı. (Allah cümlesinden râzı olsun). Hattâ İbn Abbas (R.A.) "Allahu Teâlâ ilmi insana gençliğinde verir, hayrın hepsi gençliktedir" buyurduktan sonra :

(347) Ebû Dâvud ve Neseî, İbn Abbas'dan.

(348) Taberânî ve Hâkim, İbn Ömer'den.

«قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ»

«Dediler ki onları konuşan bir genç duyduk adına İbrâhim derler.» (21 - Enbiyâ: 60) âyetiyle :

«إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى»

«Onlar Rablerine imân eden gençlerdir ve biz onların hidâyetini arttırdık.» (18 - Kehf: 13) âyetini ve bir de :

«وَأَتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا»

«Biz ona hükmü sabî iken verdik.» (19 - Meryem: 12) âyât-i celilelerini okumuş ve iddiâsına delil olarak göstermiştir.

Enes (R.A.) buyuruyor :

«قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَيْسَ فِي رَأْسِهِ وَلِخَيْتِهِ عِشْرُونَ شَعْرَةً بَيْضَاءَ. فَقِيلَ لَهُ يَا أَبَا هَمَزَةَ فَقَدْ أَسَنَ. فَقَالَ لَمْ يَشْنُهُ اللَّهُ بِالشَّيْبِ. فَقِيلَ: أَهْوَ شَيْنٌ؟ فَقَالَ كُلُّكُمْ يَكْرَهُهُ»

«Resûl-i Ekrem'in irtibalinde, saç ve sakalından ağaranlar yirmiye çıkmamıştı. Kendisine ya Ebâ Hamza halbuki Resûlullah yaşlı idi, dendiğinde: Fakat Allah onu akılık ile ayıplandırmadı dedi. Akılık kusur mudur? Demelerine de: Fakat onu hiç biriniz sevmezsiniz diye cevâb verdi.» (349)

Yahya bin Ekrem (350) 21 yaşında iken (Basra) kadılığına tâyin edilmiştir. Yaşının küçüklüğüyle onu tahkîr etmeğe kalkışan birisi kendisine kaç yaşında olduğunu sorunca : Peygamber Efendimizin (fe-

(349) Buharî ve Müslim, Enes'den.

(350) Temîmî kabilesine mensûb büyük ilim sâhibi bir zâttır. 243 Hicrîde Rebze'de ölmüştür.

tiñ günü) Mekke Emîr ve kadıhğına tâyin ettiğı Attâb ibn Esed'in o zamanki yaşındayım, diye cevâb vermekle hasmını ilzâm etti. (Ayrıca Peygamberimizin Yemen'e vâli gönderdiği 20 yaşındaki Muaz b. Cebel'den de büyük olduğunu söylediğı rivâyeti de vardır.)

Mâlik (Allah rahmet etsin) den (bu, Mâlik İbn Dinar değil, başka Mâlik'tir) rivâyet edildi: "Diğer bâzı semâvî kitâblarda okudum ki: "Sakal ile övünmeyin, çünkü keçide de sakal vardır." Ebû Amr ibn Âlâ (351): "Uzun boylu, küçük başlı ve büyük sakallı adam gördüğün zamân ahmaklığına hükmedebilirsin, isterse (şerefiyle ün alan) Ümeyye ibn Abdışşems olsun" demiştir. Eyyub-i Sahtiyânî (352) "Ben seksen yaşında ihtiyarın, genç bir çocuktan ders okuduğunu gördüm" diyor. (İhtiyara sen bu gençten okuyorsun? dediklerinde: Evet, hem de okuduğum müddetçe ben onun kölesiyim diye cevâb vermiştir.) Hazret-i Hüseyin'in oğlu Ali, senden önce bir ilim öğrenen küçük olsa da o ilimde senin imâmındır diye buyurmuştur. Ebû Amr ibn Âlâ'ya, yaşlı bir zâtın genç bir çocuktan öğrenmesi doğru olur mu? diye sorulunca: "Yaşlı adamın câhil kalmasını çirkin kabûl edersek elbette gençten okuması güzeldir" diye cevâb vermiştir. Yahya ibn Mâin, İmâm Şâfiî'nin katırının peşinden giden Ahmet bin Hânel'e, "Süfyân (İbn Uyeyne) gibi yaşlı ve âlicenâb bir zâtın rivâyetini dinlemeyi bıraktın da öğrenmek için şu gencin katırının peşine mi takıldın?" demesi üzerine, Ahmet ibn Hanbel, eğer bilseydin, sen de katırın öbür tarafına takılırdın. Muhakkak olan şu ki, eğer Süfyân'ın rivâyetlerini bizzât kendi ağzından alamazsam bilvâsıta öğrenmem mümkündür, fakat şu gencin ilmini kaçırırsam onu hiç bir sûretle elde edemem, diye cevâb vermiştir.

4 — Yaşlı görünmemek için ağaran sakalı yolmak: Peygamber Efendimiz bunu da men ederek: "O, mü'minin nûrudur" diye buyurmuştur. Ağaran kılı koparmak, siyah ile boyamak hükmündedir. Aynı kerahat illeti bunda da mevcûttur. Aklık ilâhî bir nûrdur ondan kaçınmak, nûrdan kaçınmak demektir.

5 — Sakalın hepsini veyâ bir kısmını eğlence veyâ ahmaklık neticesi yolmak: Bu da mekrûhtur ve yaradılışı bozmaktır. İki çenenin birleştiğı alt dudağın altındaki ve etrafındaki sakalı yolmak da bid'attır. (Halife) Ömer İbn Abdülaziz sakalını bu şekilde yolan bir kişinin şehâdetini reddetmiştir. Hz. Ömer İbn Hattâb (R.A.) da Medine kadısı Ebû Leylâ da sakalını bu şekilde yolanların şahâdetlerini reddetmişlerdir. Daha ilk biterken sakalsız parlak gençlere benzemek için

(351) Basra kurrâ'nın efendisidir.

(352) Basra'nın Sahtiyân mahallesinde oturur, fakihlerin efendisidir. 121 Hicrîde 63 yaşında ölmüştür.

sakalını yolmak ise büyük münkerâttandır. Zira sakal, erkeğin süsüdür. Allahu Teâlâ'nın yarattığı bâzı melekler vardır ki aralarında yemin ederken: «Âdem oğlunun yüzünü sakal ile ziynetlendiren Allaha yemin olsun» diye söylerler. Sakal, hilkatın tamâmındandır. Dış görünüşte erkek, kadından sakal ile ayrılır. Hattâ Garibu't - Te'vîl'de :

«يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ»

«Hilkatta dilediğini ziyâde eder.» (35 - Fâtır : 1) âyet-i celilesindeki ziyâdeden murâd sakaldır, denilmiştir. Ahnef İbn Kays'ın adamları, yirmi bin dirheme de olsa (ve imkânı bulunsa) Ahnef'e sakal almayı candan arzû ederdik demişlerdir. Kadı Şureyh (353): On bin dirhem verirdim keşke sakalım olsaydı, demiştir. Sakal hiç bir zamân çırkın değildir. Çünkü sakallı, hürmet görür, tâzim edilir, âlim nazariyle kendisine bakılır, meclislerde saygı görür, herkes ona bakar, sözünü dinler, öne geçirilir, şerefi korunur, sakala hakaret edenin sakalına hakaret edilir. Denildi ki: Cennet ehli tamâmen sakalsızdır, yalnız Musa Aleyhisselâm'ın kardeşi Harun Aleyhisselâm'ın vekar için sakalı göbeğine kadar uzayacaktır.

6 — Kadınlara karşı süslü görünmek için sakalının etrafını kesip düzeltmek : Kâb (el - Ahbar) diyor ki: Âhir zamânda bir takım insânlar gelecek, sakallarını güvercin kuyruğu gibi çenesinde kesip düzenliyecek, ayakkabılarına orak gibi ökçeler (yumurta topuk) yapacaklar. Onların (âhiretten) nasîbi yoktur.

7 — Çene kemiğinden daha yukardan bakmak sûretiyle sakalı çoğaltmak : Bu da olgun insanların kıyâfetine uymaz.

8 — (Temizlik maksadıyla değil de) insânlara karşı süslü görünmek için sakalını düzenlemek taramak ve sâire.

9 - 10 — İlerde açıklanacağı veçhile bedeninin bütün cüzlerinde olduğu gibi sakalının siyahlığına veyâ aklığına bakarak kendisini beğenmek.

İşte bunlar, süslenme ve temizlenmenin bâblarından burada anlatmak istediğimiz kısımlardır. Bu mevzuda (Hazret-i Ayşe, İbn Abbas ve Ebû Hüreyre tariklerinden) rivâyet ettiğimiz hadislerden beden ile alâkalı 12 sünnet meydana çıkmıştır. Bunlardan beş tânesi başta-
dır :

- 1 — Baş saçını tarayıp temizlemek,
- 2 — Ağza su vermek,

(353) Hz. Ömer'in hilâfetinde Küfe'de vâli oldu; ayrıca Basra vâililiğinde de bulundu. 73 Hicrîde öldü.

- 3 — Buruna su vermek,
- 4 — Bıyıkları kesmek,
- 5 — Misvâk kullanmak.

Üç tânesi de el ve ayaklardadır:

- 1 — Tırnak kesmek,
- 2 — Parmakların ek yerlerini yıkamak,
- 3 — Parmak boğumlarını yıkamak.

Dört tânesi de bütün bedendedir. Onlar da :

- 1 — Koltuk temizlemek,
- 2 — Kasık temizlemek,
- 3 — Sünnet olmak,
- 4 — Su ile tahâret alıp temizlenmektir.

Bütün bunlar hakkında hadîsler vârid olmuştur. Vaktâ ki bu kitabın (Kitabu Esrârî't - Tahâret) gâyesi, bânî temizliği olmayıp dış (zâhîr) temizliğini anlatmak olduysa biz de bu kadar ile yetinelim. İyi bilmek lâzım ki temizlenmesi gerekli olan iç kir ve pislîği sayılamıyacak kadar çoktur. Aziz ve Celîl olan Allahu Teâlâ'nın yardımıyla ona dâîr bahis gelecek; kalbin o kir ve paslardan temizlenmesi ve izâle yolları orada açıklanacaktır.

Allahu Teâlâ'nın lûtuft ve keremiyle Esrâr-ı Tahâret (Temizliğin Sırları) kitâbı sona erdi. İnşâallah bunu «Esrâr-ı Salât» tâkîb edecektir. Yalnız Allah'a hamdedür, Habîb-i Ekrem'ine ve bütün güzîde kullarına salât ederim.

(İhyâ - Cilt: 1 - Kitâb: 3'ün sonu)

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmilhal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HİZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VARSIN BİZİM YERİMİZ
CAMİNIN PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüs ve fikirlerinizi
bizimle paylaşmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr,
Âlm-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kalmarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han,
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstânbûl

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt : 1)

Rub'u'l-İbâdât

DÖRDÜNCÜ KİTAB

KİTÂBU ESRÂRİ'S - SALÂT VE MÜHİMMÂTİHİ

(YEDİ BÂB'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB : EZÂN, NAMÂZ, SECDE, CEMÂAT VE DİĞER KISIMLARININ FAZİLETİNE DÂİRDİR.

2 nci BÂB : NAMÂZ, TEKBİR, TEKBİRDEN EVVEL VE SONRAKİ HÂLLER GİBİ ZÂHİR AMELLERİN KEYFİYETİ BEYÂNINDADIR.

3 üncü BÂB : KALBİN AMELLERİNDEN OLAN BÂTİNİ ŞARTLAR BEYÂNINDADIR.

4 üncü BÂB : İMÂMET, ERKÂN-I SALÂT VE SELÂMDAN SONRAKİ MES'ELELER BEYÂNINDADIR.

5 inci BÂB : CUM'ANIN FAZİLETİ, ÂDÂBİ, SÜNNETİ VE ŞARTLARI BEYÂNINDADIR.

6 nci BÂB : HERKESİN BİLMEĞE MUHTÂÇ OLDUĞU, NAMÂZLA ALÂKALI UMÛMÎ MES'ELELER BEYÂNINDADIR.

7 nci BÂB : NÂFİLE NAMÂZLAR BEYÂNINDADIR.

Namâzın Sırları ve Mühim Cihetleri

Hamd bütün kullarına merhamet eden, gönüllerini dinin nûrları ve dinî vazîfeler ile doldurup aydınlatan Allah'a mahsûstur. (O'na hamdedirim) O, azamet ve kibriyâlığı ile bütün meliklerden ayrıldığı hâlde kullarını duâya teşvik ve kendisinden istemeğe tergîb için yalnız rahmetinin ve lûtf u kereminin eseri olarak Celâlinin arşından dünyâ semâsına (354) tenezzül ederek (yâni Celâl sıfatıyla değil, Cemâl sıfatıyla tecelli ederek), «Yok mu duâ eden, ona icâbet edeyim! Yok mu istiğfar eden, onu mağfiret edeyim» buyurur.

Kapıları açıp aradan perdeleri kaldırmak ile sultanlardan ayrılan, cemâatte, halvette ve her ne hâl üzerinde olursa olsun, kullarına namaz kılmak sûretiyle kendisine münâcâta ruhsat veren, hattâ ruhsat ile yetinmeyip belki bu husûsa teşvik ve dâvet ile kullarına lûtf-ta bulunmuştur. Halbuki diğer melikler hediye ve rüşvet almadan bu gibi halvetlere müsaade etmezler. O'nu noksan sıfatlardan tenzîh ederim, O'nun şânı âlî ve kadri yücedir. Velâyeti ve saltanatı, bürhan ve hücceti kuvvetlidir. Lûtfu tamam, ihsânı bütün kullarına şâmilidir. Salât, O'nun Peygamberi ve kulları arasından seçtiği Mustafa'ya (Salâllahu aleyhi ve sellem), hidâyetin anahtarı, zulmetin aydınlığı olan âl ve eshâbı üzerine olsun.

Bundan sonra deriz ki: Namaz dinin direği, yakının dayanağı, yakınlığın başı ve tâatların en parlağı olduğuna şüphe yoktur. Lüzûmunda mürâcaat etmek üzere müftüye bir sermâye olmak için, ender ve şâz olan mes'elelerine varıncaya kadar son derece i'tina göstermek sûretiyle, namazın usûl ve fûrûuyle alâkalı bütün mes'elelerini fıkha âit **BASÎT**, **VASÎT** ve **VECİZ** adlı kitâblarımızda tafsilâtıyla anlattık. Şimdi biz bu mevzûda âhiret yolcusuna namazın zâhirî erkânıyla, bâtinî sırlarından bahsedecek; fıkıh ilminde kendisinden bahsedilmeyen

---

(354) Bunlar mecazdır. Arş bilinen mânâda değildir. Tenezzül cisimde olur. Allah cisim değildir.

niyet, ihlâs ve huşûun gizli ve ince mânâlarını açığa çıkarmaya çalışacak ve bu kitâbı yedi bâb üzere tertib edeceğiz :

- 1 — Birinci bâb : Namazın fazîleti,
  - 2 — İkinci bâb : Namazın erkân-ı zâhiresinin tafsîli,
  - 3 — Üçüncü bâb : Namazın a'mâl-i bâtınasının tafsîli,
  - 4 — Dördüncü bâb : İmâmet ve iktidânın keyfiyeti,
  - 5 — Beşinci bâb : Cuma namazı ve âdâbı,
  - 6 — Altıncı bâb : Âhiret yolcusunun muhtâç olduğu ve umûmun mübtelâ olduğu müteferrik mes'elelerin izâhı,
  - 7 — Yedinci bâb : Nâfile, tetavvu ve benzeri ibâdetlerin açıklanması beyânındadır.
-

BİRİNCİ BÂB

EZÂN, NAMÂZ, SECDE CEMÂAT VE DİĞER
KISIMLARININ FAZİLETİNE DÂİRDİR

EZÂNIN FAZİLETİ

(Ezânın faziletini ifâde eden hadisler):

1 — Peygamber Efendimiz buyuruyor :

«ثَلَاثَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى كَثِيبٍ مِنْ مِسْكِ أَسْوَدَ لَا يَهُولُهُمْ حِسَابٌ
وَلَا يَنَالُهُمْ فَرْعٌ حَتَّى يُفْرَغَ مَا بَيْنَ النَّاسِ، رَجُلٌ قَرَأَ الْقُرْآنَ
ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَمَّ بِقَوْمٍ وَهُمْ بِهِ رَاضُونَ، وَرَجُلٌ
أَذَّنَ فِي مَسْجِدٍ وَدَعَا إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ، وَرَجُلٌ
ابْتُلِيَ بِالرِّزْقِ فِي الدُّنْيَا فَلَمْ يَشْغَلْهُ ذَلِكَ عَنْ عَمَلِ الْآخِرَةِ»

«Kıyâmet günü, insânlar hesabı bitirinceye kadar üç kimse siyah miskden mâmûl bir tepe üzerinde oturur, onlar için ne korku ve ne de hesâp münâkaşası vardır. (Birincisi) Kur'ânı yalnız azîz ve celîl olan Allah rızâsı için okuyan ve kendisinden râzı oldukları hâlde bir kavme imâmlık yapan kimsedir. (İkincisi) azîz ve celîl olan Allah rızâsı için mescitte müezzinlik edip insânları ibâdetle dâvet eden kimsedir. (Üçüncüsü) dünyâda mal ve servete sâhip olup bu servet kendisini Allaha kulluktan ve âhiret amelinden alıkoymıyan kimsedir.» (Diğer tabı'da «bi'r - rizki» yerine «bi'r - rikki» yazılmıştır. Buna göre: Kölelikle ibtilâ edildiği hâlde efendisinin hizmetini yaparken hakkın, hakkını da ihmâl etmiyen demek olur ki bu ibâre daha güzeldir.) (355)

2 — Yine Peygamber Efendimiz buyuruyor :

«لَا يَسْمَعُ نِدَاءَ الْمُؤَذِّنِ بَيْنَ وَلَا إِنْسٍ وَلَا شَيْءٍ إِلَّا شَهِدَ لَهُ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Müezzinin ezanını duyan, cin, ins ve her şey kıyâmet günü onun lehine şehâdet edecektir.» (356)

3 — Yine Peygamber Efendimiz buyuruyor :

«يَدُ الرَّحْمَنِ عَلَى رَأْسِ الْمُؤَذِّنِ
حَتَّى يَفْرَغَ مِنْ أَذَانِهِ»

«Allahu Teâlâ'nın yed-i kudreti [lûtf u inâyeti] müezzinin başı üzerindedir tâ ezânı bitirinceye kadar.» (357)

Allahu Teâlâ'nın :

«وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا»

«Allaha dâvet edip sâlih ameller işleyenden daha güzel sözlü kim olur?» (41 - Fussilet : 33) buyurduğu âyet-i celîlesinin tefsirinde, âyetin müezzinler hakkında nâzil olduğu söylenmiştir.

4 — Yine Peygamber Efendimiz buyuruyor :

«إِذَا سَمِعْتُمُ النَّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ»

«Ezân sesini duyduğunuzda müezzinin dediği gibi siz de söyleyin.» (358)

Bu, müstehabdır. Yalnız «Hayye ale's - salâh» ve «Hayye ale'l - felâh» dediği zaman «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh» der; «Kad kaameti's - salâh» dediği zaman «Ekaamehâllahü ve edâmeha mâdâ - meti's - semâvâtü ve'l - erdu» der, sabah ezanında «Es - salâtü hayrûn

(356) Buhâri, Ebû Saïd'den.

(357) Taberânî, Hasan b. Saïd'den

(358) Buhâri ve Müslim, Ebû Saïd'den.

mine'n - nevm» dediği zaman da «Sadekte ve bererte ve nasahte» der. Ezan bitince :

«اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا
اَلْأَوْسَلَ وَالْفَضِيلَةَ وَلَدَرَجَةَ الرَّفِيعَةِ وَابْعَثْهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي
وَعَدْتَهُ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ»

«Ey şu dâveti tâmmie ve salât-ı kaaimenin rabbi olan Allahım, Muhammed aleyhi's - selâma, vesîle, fazîlet ve üstün dereceler ver, makaam-ı mahmûdu [büyük şefaat makaamını] ona ver, sen onu va'-dettin, sözünden dönmezsın Allahım.» duâsını okur. Said İbn Müsey-yeb der ki: «Kırlarda namaz kılan kimsenin sağında ve solunda iki melek durur ve onunla kılarlar. Ezan okur ve kamet getirirse arkasında dağlar gibi melekler saf bağlar.»

FARZ NAMAZLARIN FAZİLETİ

Ayet :

«إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا»

«Muhakkak namaz mü'minler üzerine vakitlenmiş olarak Farz-
dır.» (4 - Nisâ : 103)

Bu husûstaki Hadisler :

Peygamber Efendimiz:

«خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللَّهُ عَلَى الْعِبَادِ فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ وَلَمْ يُضَيِّعْ
مِنْهُنَّ شَيْئًا اسْتَخَفَّافًا بِحَقِّهِنَّ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدٌ أَنْ يُدْخِلَهُ
الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَمْ يَأْتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ عَذِّبُهُ
وَإِنْ شَاءَ أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ»

«Beş vakit namazı Allah, kullarına farz etmiştir. Eksiksiz olarak erkân ve âdâbına riâyette o namâzları kılan kimseyi Allahü Teâlâ'nın cennete koyacağına vaadi vardır. İstenildiği gibi o namazları kılmıyan kimseye Allahü Teâlâ'nın vaadi yoktur. Dilerse onu ta'zib eder, dilerse de cennete kor.» (359) buyurdu.

Yine Peygamber Efendimiz buyuruyor :

«مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ كَمَثَلِ نَهْرٍ عَذِبٍ غَمَرِ بِيَابِ أَحَدِكُمْ يَفْتَحُهُ فِيهِ كُلُّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ فَمَا تَرَوْنَ ذَلِكَ يُبْقِي مِنْ دَرَنِهِ؟ قَالُوا لَا شَيْءَ، قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَإِنَّ الصَّلَاةَ الْخَمْسَ تُذِيبُ الذُّنُوبَ كَمَا يُذِيبُ الْمَاءُ الدَّرَنَ»

«Beş vakit namaz (kılan) evin önünde bol miktarda akan tatlı bir suya günde beş defa dalıp yıkanan gibidir. Bu adamda kir nâmına bir şey kalır mı? Hayır, bir şey kalmaz dediler, Peygamber Efendimiz, işte su kiri giderdiği gibi beş vakit namaz da günâhları mahveder.» (360)

Yine Peygamberimiz buyuruyor :

«إِنَّ الصَّلَوَاتِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ مَا أُجْتَنِبَتِ الْكَبَائِرُ»

«Muhakkak ki (beş vakit) namaz kebâirden kaçınmak şartıyla aralarındaki (küçük) günâhlara kefaret olurlar.» (361)

Yine Peygamber Efendimiz buyuruyor :

«بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُنَافِقِينَ شُهُودُ الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ لَا يَسْتَطِيعُونَهُمَا»

«Bizim ile münâfıklar arasındaki fark, yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılmaktır. Onlar bunlara güç yetiremez.» (362)

(359) Ebû Dâvûd, Neseî, İbn Mâce ve İbn Hibban, Ubâde b. es - Sâmit'den.

(360) Müslim, Câbir'den.

(361) Müslim, Ebû Hureyre'den.

(362) Mâlik, Saîd İbnü'l - Müseyyeb'den.

Yine Peygamber Efendimiz :

«مَنْ نَقِيَ اللَّهَ وَهُوَ مُضِيعٌ لِلصَّلَاةِ لَمْ يَعْباَ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِنْ حَسَنَاتِهِ»

«Namazını zâyi ettiği hâlde Allaha mülâki olan kimsenin diğer iyiliklerine Allah değer vermez.» (363)

Diğer bir hadisinde :

«الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ هَدَمَ الدِّينَ»

«Namaz dinin direğidir, onu terkeden şüphesiz dini yıkmış olur.» (364) buyuruyorlar.

«سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ فَقَالَ: الصَّلَاةُ لَوَقْتِهَا»

«Peygamber Efendimize hangi amel daha efdaldır diye sordular. Peygamberimiz de: “Vaktinde kılınan namazdır” diye cevap verdiler.» (365)

Diğer bir hadisinde :

«مَنْ حَافِظٌ عَلَى الْخُمْسِ بِإِكْمَالِ طُهُورِهَا وَمَوَاقِيتِهَا كَانَتْ لَهُ نُورًا وَبُرْهَانًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ ضَيَّعَهَا حُشِرَ مَعَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ»

«Tahâretini ikmâl, ve vakitlerine riâyet ederek beş vakit namaza devâm eden kimseye (o namaz) kıyâmet gününde nûr, hüccet ve delil olur. Kim namaza zâyi ederse (en fenâ insânlar olan) Fir'avun ve Hâmân ile haşrolur.» (366) buyurmuştur.

(363) Taberâni, Enes'den.

(364) Beyhâki, Hz. Ömer'den.

(365) Buhâri ve Müslim, İbn Mesûd'dan.

(366) İmâm Ahmed, Abdullah b. Amr'dan.

Yine Peygamber Efendimiz :

«مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ الصَّلَاةُ»

«Cennetin anahtarı namazdır.» (367) buyurmuştur.

Diğer bir hadîsde :

«مَا افْتَرَضَ اللَّهُ عَلَى خَلْقِهِ بَعْدَ التَّوْحِيدِ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنَ الصَّلَاةِ وَلَوْ
كَانَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْهَا لَتَعَبَّدَ بِهِ مَلَائِكَتُهُ: فَمِنْهُمْ رَاكِعٌ
وَمِنْهُمْ سَاجِدٌ وَمِنْهُمْ قَائِمٌ وَقَاعِدٌ»

«Tevhîdden sonra namazdan daha sevimli bir ibâdeti Allahu Te-âlâ kullarına farz etmemiştir. Eğer namazdan daha çok sevdiği bir ibâdet olsaydı şüphesiz melekler onunla ibâdet ederlerdi. Halbuki meleklerin kimisi râkî, kimisi sâcid, kimisi kaim ve kimisi de kaiddir.»

Diğer bir hadîste Peygamber Efendimiz :

«مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ»

«Kasden namâzı terkeden kâfir olur.» buyururlar.

Yâni düğümünün çözülmesi ve direğinin yıkılmasıyla imândan sıyrılıp küfre yaklaştı demektir. Bu ifâde, bir memlekete yaklaşan kimse için artık gitti ve oraya girdi, dediğimiz gibidir. (368) Diğer bir hadîsinde :

«مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ بَرِيَ مِنْ ذِمَّةِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ»

(367) Tayâlisi, Câbir'den.

(368) Biz Hanefilere göre bunun te'vili, farziyyetini münkir olarak kasden namaz kılmayan kâfir olur demektir, yoksa farz olduğunu kabûl ederek tembellik saikasıyla namâzını kılamıyanlar tekfir edilmez. (Mütercim).

«Kasden bir namâzı terkeden Muhammedin (Aleyhisselâm) zimmetinden uzaklaşmış olur.» (369) buyurur ve: «Kim ki güzel abdest alır sonra namaza gitmeyi kasederse bu niyeti devâm ettiği müddetçe namazda imiş gibi sayılır. Attığı her adımının yerine bir sevâb yazıldığı gibi, diğer adımıyla de bir günâhı mahvolur. İkameti duyan kimsenin namazı te'hir etmesi uygun olmaz, namazda en çok ecir alan evi (câmiye) en uzak olanınızdır» diye ilâve ederler. Niçin böyledir sorularına da «fazla adım attığı için» diye cevâb vermiştir.

Rivâyet olundu ki:

«رَوَى أَنَّ أَوَّلَ مَا يُنْظَرُ فِيهِ مِنْ عَمَلِ الْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلَاةُ فَإِنْ وَجِدَتْ تَامَةً قُبِلَتْ مِنْهُ وَ سَائِرُ عَمَلِهِ وَإِنْ وَجِدَتْ نَاقِصَةً رُدَّتْ عَلَيْهِ وَ سَائِرُ عَمَلِهِ»

«Kıyâmet gününde kulun ilk bakılacak ameli namazdır. Eğer namazı tamam bulunursa hem namazı ve hem de diğer amelleri kabûl olunur. Eğer namazında noksanlığı var ise namazı da, diğer amelleri de reddedilir.»

Diğer bir hadîsinde Peygamber Efendimiz Ebû Hüreyre'ye hitâben :

«يَا أَبَا هُرَيْرَةَ مَرُّ أَهْلِكَ بِالصَّلَاةِ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِيكَ بِالرِّزْقِ مِنْ حَيْثُ لَا تَحْتَسِبُ»

«Yâ Ebâ Hüreyre, efrâd-ı ailene namaz ile emret, muhakkak Al-lahu Teâlâ ummadığın yerden rızkını sana gönderir.» (370) buyuruyorlar.

Namaz kılan sermâyesi hâlis olmadan kâr edemiyen tüccâr gibidir. Namaz kılan kimsenin de, farzları edâ etmeden nafileleri kabûl olmaz. Namaz vakti gelince, Hazret-i Ebû Bekir «Yaktığınız ateşi söndürmeye kalkın» buyururlardı.

(369) İmâm Ahmed ve İmâm-ı Beyhâkî, Ümmü Eymen'den.

(370) Kaynağı bulunamamıştır.

ERKÂN-I SALÂTI TAMÂMLAMANIN FAZİLETİ

Peygamber Efendimiz buyuruyor :

«مَثَلُ الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ كَمَثَلِ الْمِيزَانِ مَنْ أَوْفَى إِسْتَوْفَى»

«Farz namazlar mizan gibidir. Kim ki namazı âdâbına riâyet ederek hakkıyla kılar, mükâfatını da bol alır.» (371)

Yezîd-i Rekkaşî diyor ki :

«كَانَتْ صَلَاةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُسْتَوِيَةً
كَأَنَّهَا مَوْزُونَةٌ»

«Peygamber Efendimizin namazı birbirine denk, sanki tartılmış gibi idi.» (372)

Yine Peygamber Efendimiz buyuruyor :

«إِنَّ الرَّجُلَيْنِ مِنْ أُمَّتِي لَيَقْبُومَانِ إِلَى الصَّلَاةِ وَرُكُوعُهُمَا وَسُجُودُهُمَا
وَاحِدٌ وَإِنَّ مَا بَيْنَ صَلَاتَيْهِمَا مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ»

«Benim ümmetimden iki kişi aynı şekilde bir namazı kılar, rükû ve secdeleri müsâvi fakat sevâbdaki dereceleri yer ile gök arası kadar farklıdır.» (373)

Peygamber Efendimiz burada huşûa işâret etmiştir (yâni her ne kadar ikisi de aynı âdâb ve şerâite riâyette kıldıysalar da birisinde huşû daha fazla ise ecir de daha çok oldu, demektir). Yine Peygamber Efendimiz :

«لَا يَنْظُرُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى الْعَبْدِ لَا يُقِيمُ صَلَاتَهُ بَيْنَ
رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ»

(371) İbn Mübârek «Zühd» ünde.

(372) İbn Mübârek «Zühd»ünde.

(373) İbnü'l-Muhber «el-Akl» de.

«Rükû ile secde arasında (ayağa kalkmak sûretiyle) belini ve sırtını doğrultmıyan kimseye, kıyâmet gününde Allahu Teâlâ bakmaz.» (374) buyurmuştur. (Sahîh isnâd ile Ahmed Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir).

Yine Peygamber Efendimiz :

«أَمَّا يَخَافُ الَّذِي يُحَوِّلُ وَجْهَهُ فِي الصَّلَاةِ أَنْ يُحَوِّلَ اللَّهُ وَجْهَهُ وَجْهَ حِمَارٍ»

«Namaz kılarken yüzünü sağa sola çeviren kimse, yüzünü, Allahu Teâlâ'nın himar yüzüne çevireceğinden korkmaz mı?» buyurmuştur.

Yine Peygamber Efendimiz buyuruyorlar ki:

«مَنْ صَلَّى صَلَاةً لِقَوْتِهَا وَأَسْبَغَ وَضُوءَهَا وَأَتَمَّ رُكُوعَهَا وَسُجُودَهَا وَخُشُوعَهَا عَرَجَتْ وَهِيَ بَيْضَاءُ مُسْفِرَةٌ تَقُولُ : حَفِظَكَ اللَّهُ كَمَا حَفِظْتَنِي، وَمَنْ صَلَّى لِغَيْرِ وَقْتِهَا وَلَمْ يُسْبِغْ وَضُوءَهَا وَلَمْ يُتِمِّمْ رُكُوعَهَا وَلَا سُجُودَهَا وَلَا خُشُوعَهَا عَرَجَتْ وَهِيَ سَوْدَاءُ مُظْلِمَةٌ تَقُولُ ضَيَّعَكَ اللَّهُ كَمَا ضَيَّعْتَنِي حَتَّى إِذَا كَانَتْ حَيْثُ شَاءَ اللَّهُ لُفَّتْ كَمَا يُلَفُّ الثَّوْبُ الْخَلْقُ فَيُضْرَبُ بِهَا وَجْهَهُ»

«Kim ki abdestini güzel alır, namazını vaktinde kılar, rükû ve sücûdunu tamamlar, huşûna riâyet ederse, beyaz ve parlak olduğu hâlde yükselir ve (lisân-ı hâliyle) benim hakkıma riâyet ettiğin gibi Allah da seni korusun der. Kim ki abdestini güzel almaz, namazı vaktinde kılmaz, rükû, sücûd ve huşûna riâyet etmezse, siyah ve karanlık olduğu hâlde yükselir ve (lisân-ı hâliyle) beni zâyî ettiğin gibi Allah da seni

zâyi' etsin der. Tâ ki Allahu Teâlânın dilediği yere gittikten sonra bir paçavra gibi dürülür ve adamın suratına çarptırılır.» (375)

Diğer bir hadisinde .

«أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً الَّذِي يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ»

«İnsânların en fenâ hırsızı, namazından çalandır.» (376) buyurmuştur.

İbn Mes'ûd ve Selmân (Allah onlardan razı olsun): "Namaz bir ölçektir. Kim ki dolu dolu ölçer, onu hakkiyle muhâfaza ederse bol mükâfat alır. Kim ki eksik ölçerse, eksik ölçenler hakkında Allahu Teâlânın buyurduğu (veyl)ini hatırlasın" buyurmuşlardır.

CEMÂATIN FAZİLETİ

Peygamber Efendimiz buyuruyor :

«صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةِ الْفَدِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً»

«Cemaatle kılınan namaz, münferit kılınan namazdan yirmi yedi derece faziletlidir.» (377)

(Buhâri ve Müslim, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir). Ebû Hüreyre anlatıyor :

«أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدْ نَاسَأَ فِي بَعْضِ الصَّلَوَاتِ فَقَالَ . لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَمُرَ رَجُلًا يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ ثُمَّ أُخَالِفَ إِلَى رِجَالٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنْهَا فَأَحْرِقَ بُيُوتَهُمْ»

«Aleyhi's - salâtü ve's-selâm Efendimiz bâzı vakitlerde bâzı kimseleri namazda göremeyince, buyurdu ki, (kendi kendime şöyle) düşündüm. Bir kişiye namaz kıldırmayı emredecim, sonra cemaate işti-râk etmiyenlerin evlerini yakayım.» (378)

(375) Taberâni, Enes'den.

(376) Ahmed ve Hâkim, Ebû Katâde'den.

(377) Buhâri ve Müslim, İbn Ömer'den.

(378) Buhâri ve Müslim.

Diğer bir rivâyet :

«ثُمَّ أُخَالِفَ إِلَى رِجَالٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنْهَا فَأَمْرَبِهِمْ فَتُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ
بُيُوتَهُمْ بِحُزْمِ الْحَطَبِ وَلَوْ عَلِمَ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَظْمًا سَمِينًا
أَوْ مِرْمَا تَيْنَ لَشَهِدَهَا»

«Sonra namâza gelmiyenlere gideyim ve emredeyim de bir bağ odun ile evleri üzerlerine yaktırılsın. (Yâni içinde oldukları hâlde evleri yakılsın.) Eğer onlardan bir tânesi yağlı bir kemik veya iki ok alacağını bilse o (yatsı) namâzına gelirdi.»

Osmân (Radiyallahu Anh)'ın merfûan rivâyet ettiği bir hadîsde:

«مَنْ شَهِدَ الْعِشَاءَ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ لَيْلَةٍ، وَمَنْ شَهِدَ الصُّبْحَ
فَكَأَنَّمَا قَامَ لَيْلَةً»

«Yatsı namâzını (cemâat ile) kılan, yarı geceye kadar ibâdet etmiş, sabâh namâzını cemâat ile kılan ise gecenin tamâmını ibâdet ile geçirmiş sayılır.» (379)

deniliyor. (Müslim merfûan rivâyet etmiş. Tirmizî ise Osmân'dan mevkûfen rivâyet edildiğini söylemiştir.)

Yine Peygamber Efendimiz buyuruyorlar :

«مَنْ صَلَّى صَلَاةً فِي جَمَاعَةٍ فَقَدْ مَلَأَ نَحْرَهُ عِبَادَةً»

«Bir vakit cemâat ile namâz kılan, gününü ibâdet ile doldurmuş olur.» (380)

Said İbn Müseyyib diyor ki: “Yirmi senedir ben mescitte iken ezan okunur (yâni vaktinden evvel câmiye gider ve ezanı mescidde dinlerim.)” Muhammed İbn Vâsî (381) diyor ki, “Dünyâda yalnız üç şeye heves ettim :

(379) Müslim.

(380) Merfû olarak bulunamamıştır.

(381) Basra'lı olup sikatdandır. (127 Hicride ölmüştür.)

1 — Sapıtmıya eğrildiğim vakit beni doğrultacak, ikaz edip yola getirecek bir arkadaşa,

2 — Meşakkatsiz helâl nafakaya,

3 — Faziletini ihrâz etmek üzere huzûr içinde cemaat ile namaz kılmaya.”

Rivâyet olundu ki Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrâh (382); bir defa bir cemaate namaz kıldırdı. Namazı bitirince cemaate dönerek: “Şeytanın bana verdiği vesvese ile kendimi herkesten üstün görmeye başladım. Bir daha namaz kıldırمام.” dedi.

Hasan-ı Basri: “(Namazla alâkalı ve diğer dîni mes'eleleri öğrenmek için) âlimlere baş vurmayan kimsenin ardında namaz kılmayın” buyurmuştur. Nehâî: “Câhil imâm, deniz içinde su ölçen kimseye benzer, ziyâde ve noksanını ayırt edemez.” Hâtem-i Esamm: “Bir vakit cemaat ile namazdan geri kaldığımda beni yalnız Ebû İshak (383) tâziye etti. Eğer bir çocuğum ölse en aşağı beni yirmi bin kişi tâziye ederdi. Çünkü insanlar katında dîni musibet dünyevî felâketten daha ehvendir.” demiştir.

İbn Abbas (R.A.) der ki: “Ezanı duyduğu hâlde icâbet etmiyen kendisi hayrı düşünmediği gibi onun için de iyilik düşünülmemiştir.” Ebû Hüreyre (R.A.) “Kulağına erimiş kalayın dökülmesi, ezanı işitip namaza icâbet etmemekten daha hayırlıdır” demiştir. Rivâyet olundu ki Meymun İbn Mihran (384) namaz kılmak için mescide gidiyordu. Namazın kılındığını kendisine haber verdiklerinde kendi kendine: “Cemaatle bir namazın fazileti benim nazarımda Irak vâililiğinden daha sevimlidir” dedi. Aleyhissalâtu ves-Selâm Efendimiz bir hadisinde :

«مَنْ صَلَّى أَرْبَعِينَ يَوْمًا الصَّلَوَاتِ فِي جَمَاعَةٍ لَا تَفُوتُهُ فِيهَا تَكْبِيرَةُ
الْإِحْرَامِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ ثَرَاثِينَ بَرَاءَةً مِنَ النِّفَاقِ وَبَرَاءَةً مِنَ النَّارِ»

«Kırk gün iftitah tekbirini kaçırmamak şartıyla beş vakit namaza cemaat ile kılan kimseye Allahu Teâlâ, biri nifaktan diğeri de cehennemden âzâd olmak üzere iki berat yazar.» (385)

Denildi ki: Kıyâmet gününde bir kavim, yüzleri parlak yıldız gibi olduğu hâlde haşrolacaktır. Melâikeler: «Sizin ameliniz ne idi ki yü-

(382) Âmir İbn Abdullah'dır. Kureysî ve Aşere-i mübeşşeredendir. Bu ümmetin emînidir. 58 yaşında iken (18 Hicrî yılında) ölmüştür.

(383) Ahmed'in oğlu İshak'tır. İslâm binicilerinden ve sîkatdan bir zâttır.

(384) 117 Hicride ölmüş sîkatdan bir âlimdir.

(385) Tirmizî, Enes'den.

zünüz böyle parlaktır» diye sorarlar? Onlar: Ezânı duyunca başka hiç bir şeye bakmaz hemen abdest alır (namaza giderdik) derler. Bir tâife daha haşrolacak ki bunların da yüzleri ay gibi. Bunlara da aynı sual sorulunca: biz vaktinden evvel abdest aldık diye cevâb verirler. Sonra yüzleri güneş gibi olan bir tâife görülecek bunlar da biz ezânı mes-citlerde dinlerdik diyeceklerdir. Rivâyet olundu ki selef, iftitah tekbi-rine yetişemiyenleri üç gün, bir vakit cemaate yetişemiyenleri ise bir hafta tâziye ederlerdi.

SECDENİN FAZİLETİ

Peygamber Efendimiz buyuruyor :

« مَا تَقَرَّبَ الْعَبْدُ إِلَى اللَّهِ بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ سُجُودٍ خَفِيِّ »

«Kul, gizli secdelerinden daha üstün hiç bir şey ile Allaha yakla-şamaz. Yâni kendisini Allaha en çok yaklaştıran evinde kıldığı nâfile namazlarıdır.» (386)

Diğer hadisinde :

« مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَسْجُدُ لِلَّهِ سَجْدَةً إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ بِهَا دَرَجَةً وَحَطَّ عَنْهُ بِهَا سَيِّئَةٌ »

«Herhangi bir Müslüman Allaha secde ederse Allahu Teâlâ onun bir günâhını mahveder ve kendisini bir derece yükseltir.» (387) bu-yurmuştur.

رَوَى « أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَدْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْ أَهْلِ شَفَاعَتِكَ وَأَنْ يَرْزُقَنِي مُرَافَقَتَكَ فِي الْجَنَّةِ، فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَعِنِّي بِكَثْرَةِ السُّجُودِ »

(386) İbnü'l - Mubârek «Zühhd»ünde.

(387) İbn Mâce, Ubâde b. Sâmî't'den.

«Rivâyet olundu ki bir zat Peygamber Efendimize: «Yâ Resûlallah. Allah'a duâ et, beni, senin şefaât edeceğin kimselerden kılın ve cennette sana komşu olmamı nasîb etsin. Peygamber Efendimiz: Sen de (bu husûsta) çok secde etmekle bana yardımcı ol buyurdular.» (388)

«أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يَكُونَ سَاجِدًا.»

«Kulun Allaha en yakın olduğu, secde hâlidir.» (389)

Kur'ân-ı Kerim'de :

«وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ»

«Secde et, yakın ol.» (96 - Alak : 19)

ve.:

«سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ»

«Simâ ve alâmetlerinde, yüzlerinde secde eseri zâhirdir.» (48 - Fe-lîh: 29) âyât-i celîlesi münâsebetiyle denildi ki, secdede yüzlerinden topraga değen kısmıdır. Yine denildi ki huşû nûrudur, bâtından zâ-hire, kalplerinden yüzlerine vurur ve parlar. Doğrusu da budur. Bâ-zıları da kıyâmet günü abdest eserinden yüzlerinde parlayan nûrdur dediler.

Yine Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor :

«إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ اغْتَوَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي وَيَقُولُ :
يَا وَيْلَاهُ أُمِرَ هَذَا بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَأُمِرْتُ أَنَا
بِالسُّجُودِ فَعَصَيْتُ فَلِيَ النَّارُ»

«Âdem oğlu secde âyetini okuyup secde ettiği vakit şeytan uzakla-şarak vay bu adam secde ile emrolundu. Secde etti, cenneti kazandı.

(388) Müslim, Rebl'a b. Kâb el - Eslemî'den.

(389) Müslim, Ebû Hureyre'den.

ben ise secde ile emrolundum, isyân ettim, cehennemî boyladım diyerek ağlar.» (390)

Ali İbn Abdullah İbn Abbâs'dan (391) rivâyet olundu ki, her gün bin kere secde ederdi. Bu sebeble kendini "Sec-câd" [çok secde edici] diye çağırırlardı. Ömer Bin Abdül-âziz'in de dâimâ toprak üzerine secde ettiği rivâyet edilir. Yusuf İbn Esbat : "Ey gençler, fırsatı ganimet bilin, hastalık ve ihtiyârlık gelmeden Allah'a secde edin. Benim hased ettiğim tek kişi âdâbına riâyetle rûkû ve secde edendir. Ne yazık ki o benden geçti." dedi. (İhtiyarladığı için bunları uygun şekilde yapamıyordu). Saîd İbn Cübeyr : "Dünyâlıkta mahzûn olduğum tek şey secdedir. Yâni dünyâ hayatından kaybettiğim hiç bir şeye üzülmem, yalnız secde edemediğime üzülürüm" demiştir.

Ukbe İbn Müslim (392) "Allah katında en sevgili haslet, kulun Allaha mülâkatını sevmesidir. Kulun Allaha en yakın olduğu ânı, secdeye kapandığı ânıdır." demiştir. Ebû Hüreyre : "Kulun Allaha en yakın olduğu ân secde ettiği zamandır, secde hâlinde çok duâ edin" buyurmuştur.

HUŞÛUN FAZİLETİ

Namazda huzûr-i kalbi emreden âyetler :

«وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي»

«Beni zikretmek için namâzı kıl.» (20 - Tâhâ: 14)

Âyet-i celîle :

«وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ»

«Gâfillerden olma.» (7 - A'raf: 205)

(390) Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(391) Hazret-i Abbas'ın oğlu Abdullah'ın oğludur. Hazret-i Ali'nin şehid olduğu Hicrî 40 yılının Ramazan-ı şerifinde doğduğu için bu ismi almıştır. Kureysîlerin en güzellerinden ve sikatdandır.

(392) Necid'den olup Mısır câmiinin imâmı ve şeyhi ve aynı zamanda sikatdandır. 243'de ölmüştür.

Diğer âyet-1 celîle :

لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ

«Sarhoş olduğunuz hâlde, söylediğinizi bilip anlayıncaya kadar namâza yaklaşmayın.» (4 - Nisâ: 43)

Bâzıları bu âyetteki sarhoşluk kelimesine dünyâ meşgalesi veya dünyâ sevgisi ile sarhoş olduğunuz vakitte de namaza yaklaşmayın mânâsını vermişlerdir. Vehb İbn Münebbih (393) diyor ki, "Âyetten murad, zâhir mânâsıdır. Bu âyetle yalnız içki değil, dünyâ meşgalesinin sarhoşluğuna da tenbih vardır. Çünkü Allahu Teâlâ iletî beyân ederek:

«حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ»

«Tâ ki dediğinizi bilinceye kadar.» (4 - Nisâ: 43) buyurmuştur. Nice namaz kılanlar var ki içki içmemişler, fakat namazda ne okuduğundan haberi yoktur. (Çünkü dünyâ meşgalesi, içmeden kendisini sarhoş etmiştir.)"

Peygamber Efendimiz bir mübârek kelâmında :

«مَنْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُحَدِّثْ نَفْسَهُ فِيهِمَا بِشَيْءٍ مِنَ الدُّنْيَا
غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»

«Dünyâlıktan gönlüne bir şey geçmeden huzûr ile iki rekât namaz kılan kimsenin geçmiş günâhları mağfiret olunur.» (394) buyurmuştur.

Yine Peygamber Efendimiz :

«إِنَّمَا الصَّلَاةُ تَمَكِّنُ وَتَوَاضِعُ وَتَضَرُّعٌ وَتَأَوُّهُ وَتَبَادُلٌ وَتَضَعُ
يَدَيْكَ فَتَقُولُ اللَّهُمَّ اللَّهُمَّ فَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَهِيَ خِدَاجٌ»

(393) Yemenîdir. Âlim ve zâhittir, San'a kadılığında bulunmuş, 40 sene yatağa girmemiştir. 116 Hicrîde ölmüştür.

(394) İbn Ebî Şeybe.

«Şüphesiz namaz, ancak, huzû, tevâzû, niyâz, elem, hasret ve nedâmettir. Elini kor, Allahım! Allahım! Dersin böyle yapmıyan noksandır.» (395)

Geçmiş Peygamberlere inen semâvî kitâblarda Allahu Teâlâ'nın şöyle buyurduğu rivâyet edilir: «Ben herkesin namazını kabûl etmem, ancak azametim karşısında tevazû ile eğilen kullarıma kibir etmeden ve benim rızam için aç fakirleri doyuran kimselerin namazını kabûl ederim.»

Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle buyuruyor:

«إِنَّمَا فُرِضَتِ الصَّلَاةُ وَ أُمِرَ بِالْحَجِّ وَ الطَّوَّافِ وَ أَشْعِرَتِ الْمَنَاسِكَ
لِإِقَامَةِ ذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى»

«Namazın farz olması, hac ve tavâf ile emredilmesi, menasikin bildirilmesi ancak Allahı hatırlamak ve zikrini ikame içindir.» (396)

Zikrettiğin maksûdun ve aradığın Allaha karşı gönlünde saygı ve heybet olmazsa zikrinin ne değeri olur?

Yine Peygamber Efendimiz tavsiyede bulunduğu bir kimseye :

«إِذَا صَلَّيْتَ فَصَلِّ صَلَاةَ مُودَعٍ»

«Namaz kıldığın vakit (nefsine, hevâsına ve ömrüne) vedâ eden (ve mevlâsına teveccüh eden) gibi namaz kıl.» (397) buyurmuştur. Nitekim Allahu Teâlâ :

«يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ»

«Ey insân! Sen rabbının cezâsını bilir, dünyâda ona göre amele sa'y u gayret edersin ki elbette o amelin mükâfatına ulaşsın.» (84-İnşikak : 6) buyuruluyor.

(395) Neseî, Fazl b. Abbas'den.

(396) Ebû Dâvûd ve Tirmizî, Hz. Âişe'den.

(397) İbn Mâce, Ebû Eyyûb'dan.

Diğer âyet-i celîlede:

«وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ»

«Ve Allah'dan ittika edin Allah size her şeyi tâlim eder, öğretir.» (2 - Bakara : 282) deniliyor. Diğer âyet-i celîlede :

«وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ»

«Allahdan korkun ve biliniz ki ona mülâki olacaksınız.» (2 - Bakara: 223) buyuruluyor.

Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifinde :

«مَنْ لَمْ تَنْهَهُ صَلَاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ لَمْ يَزِدْ
مِنَ اللَّهِ إِلَّا بُعْدًا»

«Sâhibini fenâlıktan alıkoyımıyan namaz, Allah'dan uzak olmaktan başka bir şeyi arttırmaz.» (398)

Namaz, Allaha münâcat, gizli yalvarıştır. Gaflet ile münâcat olur mu? Bekr İbn Abdullah (399): “Ey Âdem oğlu mevlânın huzûruna izinsiz girip tercûmansız konuşmak istersen, bunu yapmak senin için mümkündür. Nasıl olur? diye sorarsan: Güzel abdest alır namaz kılacağın yere gidersin, işte müsaadesiz huzûra girmiş ve tercûmansız olarak kendisiyle konuşmuş olursun.”

Hazret-i Âişe'den (R.A.) :

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَدِّثُنَا وَنُحَدِّثُهُ فَإِذَا
حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَكَأَنَّهُ لَمْ يَعْرِفْنَا وَلَمْ نَعْرِفْهُ»

(398) Taberânî.

(399) Basralıdır. 108 Hicride ölmüştür.

«Peygamber Efendimiz bizimle, biz de onunla konuşur, güler ve sohbet ederdik, fakat namaz vakti gelince, (azamet-i ilâhîden olacak) sanki o bizi bilmez ve biz de onu bilmez birbirimizi tanımaz gibi olurduk.»

Peygamber Efendimiz başka bir hadîsinde :

« لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَى صَلَاةٍ لَا يُخَضِّرُ الرَّجُلُ فِيهَا قَلْبَهُ مَعَ بَدَنِهِ »

«Kişinin bedenile kalbini (huşû ile) hazırlamadığı bir namâza, Allahu Teâlâ bakmaz.. (Değer vermez)» (400) buyurmuştur.

Halil İbrahim aleyhisselâm namaza durduğu vakit kalbinin çarpması iki mil mesafederi duyulurdu. Saîd et-Tenûhî (401) namâza durduğu vakit göz yaşları devâmlı olarak akardı.

« زَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَغْبِثُ بِلِخْنِهِ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ لَوْ خَشَعَ قَلْبُ هَذَا لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ »

«Peygamber Efendimiz, namazda sakalı ile oynayan bir kişi gördü ve: “Eğer bunun kalbinde huşû olsaydı âzalarında da olur ve sakalı ile oynamazdı.”» (402) buyurmuştur.

Rivâyet olundu ki, Hasan-ı Basrî, bir kişinin (namaz kılarken) çakıl taşları ile oynadığını gördü ve sonra da “Allahım! Beni cennet hurileri ile evlendir” diye duâ ettiğini duydu. Kendisine; “Ne fenâ tâlibsin bir yandan hurileri isterken öte yandan çakıl taşları ile oynuyor ve mehr olarak onları takdim ediyorsun” dedi. Halef İbn Eyyûb’a (403) “Sinekler sana eziyet vermiyor mu, niçin elin ile onları kaçırmıyorsun?” diye sorduklarında: “Ben namazımı ifsâd edecek bir harekette bulunamam,” diye cevâb vermiştir. “Peki bunların eziyetine nasıl tahammül ediyorsun?” diye sorduklarında da: “Padişahların kırbaç ce-

(400) Bu ifâde ile bulunamamıştır.

(401) Abdülâziz İbn Ebi Yahya'nın oğludur. Dımeşk'lıdır. Şam fakihlerindendir. Evzâî'den sonra Dımeşk müftüsü olmuştur. Mâlik İbn Enes Medine'de ne idiyse bu da Şam'da aynı olduğunu Hâkim söylemiştir. 168 Hicride ölmüştür.

(402) Tirmizî, Ebû Hüreyre'den.

(403) Âmirî kabilesindendir. Hâkim'in anlattığına göre sikatdan olup Belh müftüsü idi. Zâhidlerdendir. Kendisini ziyârete gelen Belh Vâlisini kabûl etmedi. 209'da öldü.

zâsına çarpılan fenâ adamlar o kamçılara (mühtelif sebeblerle) tahammül eder hiç ses çıkarmaz ve bununla övünürlermiş. Ya ben Rabbimin huzûrunda dururken bir sinekten dolayı çırpınayım mı?" demiştir.

Müslim İbn Yesar (404) dan rivâyet olunduğuna göre, namaz kılaçağı zaman, çoluk çocuğuna, siz istediğiniz kadar konuşun. Çünkü ben (huzûr-i İlâhîde) sizi duymam, dermiş. Yine rivâyet edildiğine göre bu zât, Basra'da câmide namaz kılarken câminin bir tarafı yıkıldı, insânlar gürültüden ne oldu diye câmiye koştukları hâlde kendisinin, selâm verinceye kadar bu hâlden haberi bile olmadı. Hazret-i Ali İbn Ebî Tâlib (Kerrema'llahu Vechehu) namaza duracağı vakit benzi sararır ve vücûdu titrerdi. "Ne oluyorsun? Ya Emîre'l - Mü'minin?" diye sorduklarında: "Allahu Teâlâ'nın, yerlere, dağlara ve göklere arzedib de onların kabûlünden kaçındıkları ve benim boynuma aldığım ilâhî emâneti ödeme zamanı gelmiştir, nasıl korkmıyayım?" diye cevâb verirdi. Hazret-i Hüseyin'in oğlu Hazret-i Ali'den rivâyet ediliyor ki abdest alırken rengi solardı. Bunun sebebini sorduklarında: "Kimin huzûruna çıkmak için hazırlandığımı bilmiyor musunuz?" diye cevâb verirdi. (Abdullah) İbn Abbas Radiyâllahu Anh'dan rivâyet olundu. Dâvûd Aleyhisselâm: "İlâhi, beytine [cennete] kim girecek ve kimin namâzını kabûl edeceksin?" diye vâki münâcatı üzerine Allahu Teâlâ: "Beytime girecek olan ve namâzını kabûl edeceğim kimseler, benim azame-tim karşısında tevâzû gösteren, (gece ve) gündüzünde beni zikreden, benim rızâm uğrunda kendini şehvetlerinden çeken, açları doyuran, gariblere dost olan, musibetzedelere acıyan kimselerdir. İşte bu gibilerin nûrları göklerde güneş gibi parlar. Bunların duâlarına icâbet eder ve isteklerini veririm. Cehâletlerini hilim, gafletlerini zikir, zulmetlerini ise nûr kılarım. Bu gibiler, cennetin en üstün makamı olan "Fırdevs" gibidir. Irmakları kurumaz, meyvaları solmaz." buyurmuştur.

Hâtem-i Esam'dan (R.A.) rivâyet olundu ki: Kendisine namazından soruldukta: "Vakit yaklaşıncı güzelce abdestimi alır, namaz kılaçağım yere gider, orada oturur, aklımı başıma alır, sonra namaz için ayağa kalkarım. Kâbe'yi iki kaşım arasına, Sırat'ı ayaklarımın altına, cenneti sağıma, cehennemini soluma alır, Azrail'i tepemde kabûl eder ve bu namâzı (ömrümün sonu olduğu için) son namâzım diye kabûl eder, korku ve ümit ile huzûr-ı Rabbü'l - Âleminde durur, tahkik ile tekbir alır, ağır ağır ve mânâsını düşünerek Kur'ân okurum, tevâzu ile rûkû eder huşû ile secdeye kapanırım. Sağ ayağımı diğer sol ayağımı yatırır üzerine otururum, namazımı ihlâs ile kılarım. Ondan sonra da yine kabûl olup olmadığını bilemem korkusunu saklarım." diye cevâb vermiştir. (Abdullah) İbn Abbas (R.A.) mânâsını düşünerek huzûr ve

huşû ile kılınan iki rekât namaz, gâfil kalb ile akşamdan sabaha kadar kılınan namazdan hayırlıdır, buyurmuştur.

MESCİT VE NAMAZGÂHLARIN FAZİLETİ

Âyet :

« إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ »

«Allahın mescidlerini, ancak Allaha ve âhîret gününe îmân edenler tâmir eder.» (9 - Tevbe :18)

Peygamber Efendimiz bir mübârek sözünde :

« مَنْ بَنَى لِلَّهِ مَسْجِداً وَلَوْ كَمِفْحَصِ قِطَاةٍ بَنَى اللَّهُ لَهُ قَصْراً فِي الْجَنَّةِ »

«Kim (kuşyuvası kadar olsun) bir mescid inşa ederse Allahu Teâlâ ona cennette bir köşk inşa ettirir.» (405)

Yine Peygamber Efendimizden :

« مَنْ أَلِفَ الْمَسْجِدَ أَلِفَهُ اللَّهُ تَعَالَى »

«Mescid ile ülfet edeni Allahu Teâlâ himâyesine alır.» (406)

Yine Peygamber Efendimiz :

« إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَجْلِسَ فَلْيَرْكَعْ رَكَعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ »

«Sizden biriniz mescide girdiği vakit, oturmadan evvel iki rekât namaz kılsın.» (407 - 408)

(405) İbn Mâce, Câbir'den.

(406) Taberânî, Ebû Said'den.

(407) Buhâri ve Müslim, Ebû Katâde'den.

(408) Buna «Tahiyyatü'l-mescid» namâzı derler. Girdiği vakit namâz kılmayacaksa ve vakt-i kerahat olmayıp vaaz ve nasihat ve tîlâvet-i Kur'ân gibi bir şey olmuyorsa, tahiyyatü'l-mescid niyyetiyle iki rekât namaz kılınır (Mütercim).

Yine Peygamber Efendimizden :

« لَا صَلَاةَ لِبَجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ »

«Mescidin içi dururken civârında namâz olmaz.» (409)

Yine Peygamber Efendimiz buyuruyorlar :

« الْمَلَائِكَةُ تُصَلِّي عَلَى أَحَدِكُمْ مَا دَامَ فِي مُصَلَّاهُ الَّذِي يُصَلِّي فِيهِ ،
تَقُولُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ ، اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ مَا لَمْ
يُخْذِثْ أَوْ يَخْرُجْ مِنَ الْمَسْجِدِ »

«Namaz kıldığı yerde oturan kimse konuşmayıp mescidden çıkmadığı müddetce, melekler onun için istiğfar eder. Ve Allahım: sen ona salât et, Allahım sen ona rahmet et, Allahım sen onun günâhlarını bağışla diye duâ eder.» (410)

Diğer bir hadîsinde de :

« يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي يَأْتُونَ الْمَسَاجِدَ فَيَقْعُدُونَ
فِيهَا حِلَقًا حِلَقًا ذَكَرَهُمُ الدُّنْيَا وَحُبُّ الدُّنْيَا ، لَا تُجَالِسُوهُمْ
فَلَيْسَ لِلَّهِ بِهِمْ حَاجَةٌ »

«Ümmetinden âhir zamanda öyle insânlar gelecek ki onlar mescidlerde halka halka oturacaklar (gâyeleri Allahı zikr değil) onların zikirleri dünyalık ve dünyâ sevgisidir. Onlara arkadaş olmayın. Allahu Teâlâ'nın onlara ihtiyâcı yoktur.» (411)

Yine rivâyet ediliyor ki, Allahu Teâlâ diğer bâzı semâvi kitâblarda:

(409) Darekutnî, Câbir'den. Kâmil namaz olmaz demektir.

(410) Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(411) İbn Hibban, İbn Mes'ûd'den.

«إِنَّ بُيُوتِي فِي أَرْضِي الْمَسَاجِدُ وَإِنْ زُوَّارِي فِيهَا عُمَارُهَا، فَطُوبَى
لِعَبْدٍ نَظَرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ زَارَنِي فِي بَيْتِي فَحَقُّ عَلَى الْمَزُورِ
أَنْ يُكْرِمَ زَائِرَهُ»

«Yer yüzünde benim beytlerim mescidlerdir. Bu beytlerdeki ziyâretçilerim de onları (ibâdet ile) imar edenlerdir. Müjde ol kimseye ki evinde temizlendi sonra benim evimde beni ziyâret etti. Ziyâretçiye ik-râm, ziyâret olunana borçtur.» (412) buyurmuştur.

Diğer bir hadîs-i şerifte:

«إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ»

«Câmiye devâm edenin imânına şehâdet ediniz.» (413) buyurmuş-tur.

Saîd İbn Müseyyeb diyor ki: Mescidde oturan, Rabbinin huzûrunda oturmuş olduğundan kendisine lâayık olan böyle bir huzûr-da hayır söylemektir. Hazret-i Peygamberden nakledildi ki:

«الْحَدِيثُ فِي الْمَسْجِدِ بِأَكْلِ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ
الْبَهَائِمُ الْحَشِيشَ»

«Hayvanlar kuru otu yediği gibi câmilerde (dünyâ kelâmı) konuş-mak da sevâbları mahveder.» (414)

Nehaî diyor ki: Gece karanlığında câmilere gitmeyi Cennete girmenin sebeplerinden sayarlardı. Enes Bin Mâlik buyuruyor ki: Mescidde ışık yakan kimse için, o ışık devâm ettiği müddet-çe istiğfar ederler. Hazret-i Ali (Kerrema'llahu Vechehu) insan öldüğü vakit namaz kıldığı yer ile, amelinin ref' olduğu yer, kendisi için ağ-larlar, buyurdu. Ve sonra da :

(412) Ebû Nuaym, Ebû Saîd'den.

(413) Tirmizî, Ebû Saîd'den.

(414) Kaynağı bulunamamıştır.

«فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ»

«Küfür ve şirkleri sebebiyle onlara gök ve yerler ağlamadı ve onlara müsaade edilmedi.» (44 - Duhan: 29) meâlindeki âyet-i celileyi okudu. İbn Abbas, ölen müslümanın namaz yeri kırk sabah onun için ağlar demiştir. Atâ-i Horasanî (415) İnsan her nerede namaz kılsa, o mekân öldüğü vakit ona ağlar. Kıyâmet gününde lehine şehâdet eder, demiştir. Enes Bin Mâlik : Her nerede namaz kılınır veyâ zikrullah yapılırsa, bütün etrafındaki yerlere karşı iftihar eder ve yedi kat yerlerden itibâren onu tebşir ederler. Kim ki bir yerde namaz kılsa orası ona karşı süslenir. Yine denildi ki neresi olursa olsun bir kavim bir yere indi mi o yer o kavme ya lânet eder, veyâ duâ eder.

(415) Atâ İbn Müslim-i Horasanî Belh'li olup Şam'a göç etmiştir. 135 Hicride Erîhâ'da ölmüştür. Beyt-i Makdis'de yatar.

İKİNCİ BÂB

NAMAZ, TEKBİR, TEKBİRDEN EVVEL VE SONRAKİ HALLER GİBİ ZÂHİR AMELLERİN KEYFİYETİ BEYÂNINDADIR

Tahâret : Beden, elbise ve mekân temizliğinden, göbekten diz kapağı altına kadar setr-i avret edip abdest aldıktan sonra namaz kılma-yı isteyen kimseye lâayık olan, dımdık olarak kibleye döner, ayaklarını birbirinden dört parmak aralar. Böyle durması onun fakih olduğuna delâlet eder.

« وَقَدْ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّفْنِ
وَالصَّفَادِ فِي الصَّلَاةِ »

«Peygamber Efendimiz namâzda ayağın birini dikip diğeri üzerinde durmaktan ve ikisini bir araya getirmekten men etmiştir.» (416)

“Safd” ayakları bitıştirmektir ki:

« مُقَرَّنَيْنِ فِي الْأَصْفَادِ »

«Birbirine bağlanmış oldukları hâlde.» (14 - İbrâhim: 49) âyet-i celîlesi bunu ifâde eder. “Safd” ayağın birini dikip, diğeri üzerine durmaktır.

« الصَّافِنَاتِ الْجِيَادِ »

«Üç ayak üzerine durup birini diken ve sür’atli yürüyen atlar.» (38 - Sâd: 31) âyetinde geçer. İşte kıyâmda iken ayaklarını bu şekilde tutar.

Ayak bileklerini, dizlerini ve belini de dik tutar. Başını, da isterse iki omuzu arasında dik tutar, isterse göğsüne doğru biraz eğer. Az eğmesi huşuâ yakın olduğu gibi, gözünü de sağa sola bakmaktan korur ve secde mahalline diker. Hattâ icâbında önündeki duvara daha çok yaklaşır, eğer duvar yoksa önüne bir çizgi çizer. Böyle yapması hem gözünü korur, hem de bu sâyede düşüncesi etrafa dağılmamış olur. Artık gözünün secde mahallini aşmamasına dikkat eder, rûkûâ varıncaya kadar bu şekilde kıyâmını muhâfaza eder. Kıyâmın usulü budur.

Bu şekilde ayakta durduktan sonra namaza girmeden önce şeytandan korunmak için Nâs sûresini okur (417). Sonra cemâat var ise evvelâ ezan okur (418). Sonra kamet ve sonra da niyet eder. Meselâ: Öğlenin edâ olarak, yâni kaza olmıyarak farzını kılacak olan, kalbiyle Allah için öğlenin farzını edâya niyet ettim der. Edâ demekle kaza olmadığını, farz demekle nafîle olmadığını, öğle demekle de ikinci olmadığını ifâde etmiş olur. Bu mânâlar kalbinde bulundu mu niyet oldu demektir. Dilde konuşmak, bunların kalbde huzûru için bir sebeptir. (Yoksa niyetin mahalli kalbtir. Dille alenî söylemek yasak, gizli konuşmak Hanefîlerce din âlimlerinin güzel gördüğü bir harekettir. Hazret-i Ömer yüksek ses ile niyet edeni dövmüştür. (Mütercim). Tekbîrin sonuna kadar bu niyeti devâm ettirmeye gayret etmelidir.

NAMAZDA ELLERİ KALDIRMA KEYFİYETİ

Kalbinden böylece niyet ettikten sonra (erkekler) baş parmakları kulak yumuşağına değecek şekilde ellerini kaldırır. Bu husûstaki bütün rivâyetleri toplamak için baş parmaklarını kulak yumuşağına değdirir. El ayalarını kibleye çevirir, parmaklarını uzatır ne fazla sıkar ve ne de fazla aralar. Hâli üzere bırakır. Şahâdet parmaklarını da kulaklarının yanlarına değdirir. Hadîsde parmakları sıkamak ve aralamak rivâyetleri bulunduğu için parmakları hâli üzere bırakmak iki tarafın ortası olur.

TAHRİME TEKBİRİ

Elleri böylece kaldırıp niyeti de kalbinde hazır olduktan sonra ellerini indirirken iftitah tekbirini alır. Sonra (erkek) göğsü ile göbeği arasına sağ elini daha şerefli olduğu için, sol elinin üzerine koymak

(417) Hanefî fıkhında böyle bir kayıt olmamakla beraber okunması elbette faydalıdır. (Mütercim).

(418) Ezan okunmayan ve duyulmayan yerlerde cemaat olsun olmasın, Hanefî mezhebinde ezan okumak sünnettir (Mütercim).

sûretiyle ellerini bağlar (419) ve sağ elinin şahâdet parmağı ile orta büyük parmağını sol elinin bileği üstünde uzatır diğer üç parmağı ile de halka yaparak bileği kavrır (420). Tekbîr hakkında üç rivâyet vardır.

«إِنَّ التَّكْبِيرَ مَعَ رَفْعِ الْيَدَيْنِ وَمَعَ اسْتِقْرَارِهِمَا وَمَعَ الْإِرْسَالِ»

«Tekbîr elleri kaldırmak ile başlar, tekbîr eller kalkmış iken alınır, tekbîr eller salıverilirken alınır.» (421, 422, 423)

Hiç birinde mâni olmamakla eller salıverilirken tekbirin alınmasını daha uygun görürüm. Zira tekbir; mânâsına, kalbi bağlayan bir akit kelimesidir. Elleri birbiri üstüne koymak da bağlamak gibidir. Bunun için tekbiire elleri salıverirken başlamalı ve elleri bağlarken sona ermelidir. Aynı bunun gibi tekbirin de evvelî dimdik olan elif'dir, yâni «Allahü Ekber» deki «elif» harfidir ki, dimdiktir, sonu da «Rı» harfidir ki düğüm gibidir. İş ile bağlantı arasında yâni tekbir ile el bağlamak arasında bir münasebet kurmak muvafıktır. Elleri kaldırmak ise, bu başlangıcın bir mukaddemesi gibidir. Binâenaleyh ellerini kaldırırken sağa sola öne ve arkaya sarkıtması uygun değildir. Tekbiri aldıktan sonra da sağa sola sarkıtmak yine uygun değil. Belki hafifçe ellerini indirir ve yukarıda anlattığımız gibi bağlar. Bâzi rivâyetlerde Peygamber Efendimiz :

«إِذَا كَبَّرَ أَرْسَلَ يَدَيْهِ وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَقْرَأَ وَضَعَ الْيَمْنَى عَلَى الْيُسْرَى»

«Tekbîr aldığı vakit ellerini salıverirdi, sonra okuyacağı zaman (ellerini bağlar ve) sağ elini sol eli üzerine kordu.» (424)

Eğer bu rivâyet sahîh ise, bizim anlattığımızdan daha güzeldir. Tekbîr'in tarz-ı telâffuzuna gelince: Baştaki hemzeyi yukarıya doğru

(419) Hanefilere göre erkek ellerini göbeğinin altında bağlar. Çünkü bu daha kolay ve eller için daha rahattır.

(420) Hanefilere göre ortadaki 3 parmağı, bilek üzerine uzatır, baş parmak ve küçük parmak ile de bileği kavrır, mamafih hiç kavramadan sağ elin bütün parmaklarını sol elin bileği üzerine koymakla da yetinir. Her ikisine dâir rivâyetler bulunduğu için en doğrusu bâzi öyle ve bâzen de öyle yapmaktır. Şüphesiz bunlar faziletli tarafları aramak içindir. Yoksa, ellerini salıverse de yalnız sünneti terketmiş olur. (Mütercim).

(421) «Inne't-tekbire mea ref'i'l-yedeyni» kısmı Buhâri, İbn Ömer'den.

(422) «Ve mea istikrâri hima» kısmı Müslim İbn Ömer'den.

(423) «Ve mea'l-irsâli» kısmı Ebû Dâvûd, Ebû Hâmid'den rivâyet etmiştir.

(424) Taberâni, Muâz'dan.

çekmemek şeddelli lâmi yukarıya doğru çekmek, «ha» yı ötre okumak fakat çekmemek, «Ekber» kelimesinin başını çekmemek, «ra» yı cezimli okumak ötre okumamak, işte tekbirin alınış şekli böyledir.

NAMÂZDA KIRÂAT

Bundan sonra istiftah duâsiyle başlar. Hattâ «Allahu Ekber» dedikten sonra :

«Allahu Ekber kebiren velhamdü lillâhi kesîren ve sübhanallahi bükreten ve esîlen» der Ondan sonra da : «Veccehtü vechiyen» den «Ve emmâ minelmüslimîne» ye kadar okur (425). Sonra Sübhâneke'yi okur (426).

Eserlerde vârit olan ayrı ayrı rivâyetleri bir araya toplamak için böyle yapmak daha uygundur. Eğer imâma uymuş ve imâmın, aralarında uzun sekteleri yok ise sükût eder. Sonra «Eûzü Besmele» okur ve Fâtihayı Besmele ile (Şâfi'ilere göre Besmele Fâtihadandır) okur. Hareke ve şeddelerine harfleri mahreçlerinden çıkarmağa dikkat eder. Sonunda da uzatarak «âmin» der. Fakat «Ve lâddâllin. Âmin» deyip vasletmez; «âmin» kelimesini az sonra der. Eğer cemâat değil de imâm ise, sabah, akşam ve yatsı namazlarında âşikâre okur, cemâat ise gizli okur ve âşikâre âmin der (427). Sonra bir sûre veyâ üç âyet veyâ daha ziyâde Kur'ân'dan okur. Kırâatin sonu ile rûkû tekbiri arasını «Sübhanelâh» diyecek kadar ayırır. Sabah namazında «Tivâl-i mufassal» dan, uzun sûrelerden, akşam da «Kısar-ı mufassal» kısa sûrelerden, öğle, ikindi ve yatsı da «Evsât» orta sûre yâni «Burûc» ve benzeri sûrelerden okur. Yolculuk esnasında (ve müsta'cel hâllerde) sabah namazında da, «Kâfirûn» ve «İhlâs» gibi sûreleri de okuyabilir, sabahın sünnetini, tavaf ve tahliyyet-ül mescit namazını da böyle kılar. Bütün bunları kılariken yukarıdaki şekilde kıyâmda durur ve ellerini bağlar.

RÛKÛ VE RÛKÛ İLE ALÂKALI OLANLAR

Sonra rûkû eder, rûkûda riâyet edeceği şeyler, önce rûkûa varmak için tekbir alır ve tekbir ile beraber ellerini kaldırır (428), tekbiri rû-

(425) İftitah tekbirinden sonra bunları okumak Şâfi'i mezhebine göredir. Mâlikî mezhebine göre bütün bu duâları, hattâ Eûzü'yü de tekbirden evvel alır ve tekbirden sonra ancak Fâtîha okur. Hanbelî ve Hanefîlere göre de tekbirden sonra «Sübhâneke»yi okur. Sonra yalnız Eûzü.. ve Besmele ile okur, ne tekbirden evvel ve ne de sonra onları okumaya lüzûm yoktur.

(426) Bizim fıkhî âlimlerinden bâzılarına göre iki teâmül de bunun üzerinedir «ve celle senâûke» yalnız cenâze namazında okunur, diğer namazlarda okunmaz.

(427) Hanefî mezhebine göre imâma uyan Kur'ân okumaz. Aynı zamanda hem imâm ve hem cemaat «Âmin» kelimesini de âşikâre değil, gizli derler.

(428) İntikal tekbirinde elleri kaldırmak Şâfi'i mezhebindedir. Hanefî mezhebinde elleri kaldırmak yoktur.

kûa ininceye kadar uzatmak, rûkûda avuçları açar parmaklarını düz olarak uzatır. El ayasını dizleri üstüne kor. (Hanefilere göre diz kapaklarını kavrar.) Dizlerini kırmaz dik tutar, sırtını düz şekilde eğer, boynu, başı, arkası düz gelir, başını fazla eğmez ve fazla kaldırmaz. Kollarını karnından ayırır. Kadın kollarını yapıştırır (ve fazla eğilmez) üç kere «Sübhâne Rabbiye'l-âzîm» der. İmâm değilse, yediye, ona kadar çıkması daha güzeldir. (Hanefilere göre beş, yedi dokuz yâni tek olmalıdır) sonra «Semiallahu limen hamideh» derken ayağa kalkar ve yine ellerini kaldırır (428 numaralı nota bak.) dimdik ayakta dururken «Rabbenâ lekelhamdü mil'e's-semâvâti ve mil'e'l-erdi ve mil'e mâ şî'te min şey'in bâdehu.» (429) bu kavmeyi, tesbîh, küsûf ve sabah namazlarından başka namazlarda, daha fazla uzatmaz. Sabah namazının ikinci rekâtında rûkûdan kalkınca secdeye gitmeden muâyyen duâlar ile kunut duâsını okur (430). (Beyhakî, İbn Abbas'dan rivâyet etmiştir).

SECDE

Sonra tekbir ile secdeye iner, evvelâ dizlerini, sonra ellerini, sonra alnını ve sonra da burnunu yere kor. Erkek koltuklarını, bacaklarını (431) açar, karnını yerden ve oyluklarından ayırır. Kadın ise bütün bunları bir araya getirir ve açılmaz. Ellerini omuzları hizâsında parmaklarını sıkarak hattâ baş parmağını da yanaştırmak sûretiyle kıbleye doğru yere kor, baş parmağını yanaştırmasa da beis yoktur. Dirseklerini köpek gibi yere döşemez. Bu memnûdur. (Peygamberimizin koltukları altından bir oğlak geçebilecek şekilde aralıklı idi.) Secdede üç kere «Sübhâne Rabbiye'l-âlâ» der. İmâm değilse (tek olarak) daha fazla söylemesi daha güzeldir. Sonra «Allahü Ekber» derken secdeden kalkar, sağ ayağını diker ve sol ayağı üzerine oturur, ellerini hâli üzerine dizleri üstüne kor «Rabbiğfirli verhamni verzüknî ve ehdiñi ve ecidni ve âfini va'fu annî» diye okur (432). Bu celseyi yalnız tesbîh namâzında uzatır, diğer namâzlarda fazla uzatmaz. İkinci secdeyi de birinci secde gibi yapar ve teşehhüdü olmıyan her rekâtta secdeden tekbir ile kalkarken hafif bir istirahat oturuşu yapar (433) ve kalkarken ayağını öne atmıyarak ellerini yere dayamak

(429) Hanefiler yalnız «Rabbenâ leke'l-hamd» yahut «Rabbenâ ve leke'l-hamd» yahut «Allahümme rabbenâ ve leke'l-hamd» der, fazla ziyâde etmezler.

(430) Bu da Şâfiîlere göredir. Hanefiler yalnız vitirde kunut duâsını okurlar.

(431) Hanefilere göre erkekler secdede ayak ökçelerini birleştirir.

(432) Celse dediğimiz iki secde arasındaki bu oturmalarda Hanefilere göre bir şey okunmaz.

(433) Bu oturuş Hanefilerde yoktur; hattâ Hanefilere göre mekrûhtur. Bir rûkûn kadar oturursa secde-i sehiv lâzım gelir.

sûretiyle kalkar (434) ve tekbiri kıyâmın yarısına kadar uzatır, şöyle ki, "Allahü" nün "h" sini derken oturmuş olur, "ekber" in «kef» ini de ellerini yere dayadığı zaman "rı" sını da yarıya doğrulduğu vakit der. Bu sûretle başlangıçtan yarıya kadar tekbir ile geçmiş olur ve son kısmı tekbirsiz kalır ki tâzime uygun olan da budur. İkinci rekâtı da birinci rekât gibi kılar ve birinci rekâtta olduğu gibi «Eûzü» yâ lâde eder. (435)

TEŞEHHÜD

Sonra ikinci rekâtta iki secde arasında oturduğu gibi sağ ayağını diker ve sol ayağı üzerine oturur. Sağ elinin şehâdet parmağını salıverir diğerlerini kapatır, baş parmağı da salıverebilir, ve sağ dizinin üzerine kor. Birinci teşehhüdü okur ve isbâtta yâni «İllallâh» da «İl-lâ» derken şehâdet parmağını kaldırır (436) sonra Peygamber ve âli üzerine salevat getirir (437). Son teşehhütte bunlar ile berâber diğer duâları da okur.

Son teşehhütün sünnetleri de aynı ilk teşehhütün sünnetleri gibidir. Şu kadar ki son teşehhütte artık ayağa kalkmıyacağı için sol oyluğu üzerine oturur. Sol ayağını altından çıkarır. Mümkünse baş parmağını kibleye çevirir ve sağ ayağını dikerek oturur. (438). Sonra sağ arkasından yanağı görülecek şekilde başını sağa çevirir ve «Es-selâmü aleyküm ve rahmetü'llâh» diyerek selâm verir. Aynı şekilde sola da selâm verir. Sağa selâm verdiği vakit sağındaki müslümanlara ve meleklerle selâm vermeği, sola selâm verdiği vakit de solundakilere selâm vermeği niyet eder. Selâm verirken namâzdan çıkmaya da niyet eder (439). "Selâm" lâfzını uzatmadan kısa kesmek sünnettir. Şu anlattığımız tek başına namâz kılan kimsenin namâzıdır. Tekbirlerde ve kırâatte kendi duyacak kadar sesini yükseltir.

(434) Bütün bunlar Şâfi'i'ye göredir. Hanefilere göre değildir. Hanefilerde mazûrlar kolayına geldiği gibi kalkar, diğerleri ellerini yere dayamaz.

(435) Bu da Şâfi'î'lere göredir. Hanefilere göre «Sübhâneke» okunduğu rekâtta «Eûzü» alınır, diğer rekâtlarda alınmaz.

(436) Hanefilerde «Lâ» deyip nefy ettiği zaman kaldırır «illâ» dediği anda indirir. Parmak kaldırmanın üç şekli vardır. Bir şekli elini açar dizinin üzerine kor «Lâ» dediği zaman şehâdet parmağını kaldırır. İkinci şekil vaktiyle halka yapar ve yine «Lâ» dediği zaman kaldırır «illâ» da indirir. Üçüncü şekli, yine ellerini açar dizinin üstüne kor «Lâ» diyeceği sırada avucunu yumar ve şehâdet parmağını kaldırır «illâ» dediği anda parmağını indirir ve avucunu açar, en güzel şekli budur.

(437) Hanefilere göre birinci teşehhüdde yalnız «Et-tehıyyatü» yâ okur, fazla beklemez.

(438) Bütün bunlar Şâfi'î'lere göredir. Hanefiler, ikinci teşehhüdde de birincide olduğu gibi otururlar.

(439) Hanefilere göre selâm, namazdan çıkmak demek olduğu için niyete muhtâc değildir.

İmâm olan zât, fazilet için imâmete de niyet eder, eğer kendisi imâm olmağa niyet etmez de cemâat ona uyarsa hem sahîh ve hem de cemâat fazileti ihraz ederler (440). İstiftah duâları ile «Eûzü» yü münferit gibi gizli okur, fâtiha ve sûreyi sabah namâzının her ikisinde, akşam ile yatsının ilk iki rekâtlarında âşikâre okur, yalnız kılan da böyledir (441). İmâm ve cemâat âşikâre namâzlarda âmîni de âşikâre alırlar (Hanefîler gizli alır) ve hepsi birden «Âmîn» derler. İmâm fâtihanın akabinde bir miktar sükût eder, âşikâre okunan fâtihayı dinleyebilmek için cemâat de bu sekteden istifâde ederek Fâtihayı okurlar (442). Sûreler âşikâre okunduğu vakit artık cemâat okumaz dinler, ancak imâmın sesini duymuyorsa o zaman sûreyi de okur (442 numaralı nota bak) aynı münferitte olduğu gibi rûkû edildikten sonra kalkarken imâm ve cemâat «Semi'allahü lînen hamideh» derler (443). İmâm, rûkû ve sükûd tesbîhlerini üçten ziyâde etmez ve birinci teşehhütte «Tahiyyâtı» okuduktan sonra: «Allahümme sallî a'lâ Muhammedin ve a'lâ Âl-i Muhammed.» den fazla bir şey okumaz (444). Üçüncü ve dördüncü rekâtlarda yalnız fâtihayı okur, namâzı fazla uzatmaz. Son teşehhütte salevattan sonraki duâları okumaz. İmâm selâm verirken hem cemâati ve hem de melekleri niyet eder. Cemâat de aynı şekilde imâma mukabeleyi niyet ederler. İmâm biraz bekler. Cemâat selâmı bitirdiği vakit (445) cemâate yönelir, hattâ arkada kadınlar var ise onların kalkıp gitmesini de bekler ve sonra döner, imâm kalkmadan kimse kalkmaz. İmâm ister sağa, ister sola gider, fakat sağa gitmesi daha münâsiptir. Sabahın kunutunda imâm duâyı yalnız kendisi için değil, umûm için yapar ve âşikâre okur. Cemâat de ellerini göğüsleri hizâsına kaldırarak âmîn derler. Ve sonunda ellerini yüzlerine sürerler, hadîs böyle vârid oldu, yoksa kıyasa bakılırsa teşehhütte olduğu gibi eller kalkmamalıdır (446).

(440) Hanefîlere göre cemaatte kadın var ise, imâmın onlara imâm olmaya niyet etmesi şarttır, aksi takdirde kadınların iktidası sahîh değildir.

(441) Hanefîlere göre yalnız kılan muhayyerdur. İster âşikâr okur, ister gizli okur.

(442) İster âşikâre okusun ister gizli, Hanefîlere göre cemaat imâmın arkasında ne Fâtiha ve ne de başka âyet okur. Sükût eder. İmâm da Fâtihadan sonra hemen âyete geçer, beklemez.

(443) Hanefîlere göre cemaat «Rabbenâ leke'l-hamd» der.

(444) Hanefîlere göre «Tahiyyât» dan sonra bir şey okumaz. Eğer sehven okursa secde-i sehiv lâzım gelir. Kasden okursa kerahat-i tahrimiyeye olur.

(445) Şâfiî'lere göre cemaat imâmdan sonra selâm verir. Hanefîlerde cemaat imâm ile beraber selâm verirler.

(446) Sabah namâzının ikinci rekâtında Şâfiî'ler kunut okurlar. Bu, onu anlatıyor. Hanefîlerde yoktur.

NAMÂZDA YASAK OLAN ŞEYLER

Peygamber Efendimiz, ayakları bir araya getirmekten veyâ birini boşa vermekten men etmiştir ki bunu anlatmıştık. Aşağıdaki hâllerde de namaz kılınması câiz görülmemiştir :

İk'â : Lûgat erbâbına göre: Dizlerini dikip ellerini yere koyarak oylukları üzerine köpek oturuşu gibi oturmaktır. Hadîs âlîmlerine göre de: Parmak uçları ile dizleri yere gelmek üzere her iki ayaklarını dikip oturmaktır.

Sedl : Bu da hadîs âlîmlerine göre gömleğin içine girip ellerini kollarını çıkarmadan rûkû ve sücûd ederek kılmaktır. Bu, yahudilerin ibâdetlerindeki hareketleri olduğundan Peygamberimiz onlara benzememek için bundan menetmiştir. Giyilmesi mutâd olan bir gömlek ile kollar içeride iken rûkû ve sücûd yapmak elbette doğru olmaz. Her ne kadar bâzıları bunun mânâsı İzâr'ini, [baştan ayaklara kadar giyilen bir elbise] başına alır kollarını giymez bu sûretle rûkû ve sücûd eder mânâsındadır dedilerse de birinci mânâ daha doğrudur.

Keff : Bu da secdeye giderken önden veyâ arkadan eteklerini toplamak demektir. Bâzen saçlarını toplamak mânâsına da gelir. Erkekler örgülü saçlar ile namâza durması. Hadîsde :

«أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ وَلَا أَكُفَّ شَعْرًا وَلَا كَفْتُ»

«Yedi âzâ üzerine secde etmekle, bir de saç ve etek toplamamak ile emr olundum.» (447) buyurulmuştur.

Ahmed b. Hanbel gömlek üzerine kemer bağlamayı çirkin görmüş ve bunu memnûattan saymıştır.

İhtisâr : Ellerini böğürlerine koymak demektir.

Salb : Ayakta iken ellerini koltuklarına koyup dirseklerini dike rek yanlarından ayırmaktır.

Muvâsele : Ulaştırmak: Bu da beştir.

İkisi imâmda aranır :

1 — Tekbîr alır almaz hemen kırâate başlamayıp, azıcık beklemek.

(447) Buhârî ve Müslim, İbn Abbas'dan.

2 — Kırâat biter bitmez hemen rükûa varmayıp, cüz'î bir miktar duraklamak (448).

ikisi de cemâatte aranır :

1 — İftitah yâni ilk tekbiri imâmın tekbiri ile almamak biraz ara ile almak.

2 — Selâmını, imâmın selâmına ulaştırmayıp biraz tehir etmek.

Bir tânesi de her ikisi arasında müşterektir, o da :

İkinci selâmu, farz olan birinci selâma vasletmeyip biraz sekte vermek.

Hâkın : Saka: Yâni su dökünmesi olan, idrarı kendisini sıkıştıran demektir.

Hâkıb : Hamal, yâni kazâ-i haceti olan demektir. Bu hâllerde namaz kılmak mekrûh olur. (Bu hâllerde namaz mekrûhtur. Bunlar ne kadar sıkıştırırsa kerahat de o nisbette artar.)

Hânk : Dar çorap veyâ mest giymek. Bütün bunlar namâzdaki huşûa mânidir. Açlık ile sıkıntı da bu cümledendir. Çünkü matlûb olan huzûr bulunmaz. Açlık hâlinde namazın mekrûh olması, Peygamber Efendimizin :

« إِذَا حَضَرَتِ الْعِشَاءُ وَأَقْبَمَتِ الصَّلَاةُ فَأَبْدَأُوا بِالْعِشَاءِ »

«Yemek ile namaz bir araya geldiği vakit, yemeği namaz takdîm edin.» (449)

hadisinden anlaşılmıştır. (Çünkü yemek düşüncesiyle kılınan namazdan, namaz düşüncesiyle yenen yemek daha makbûldür). Ancak, vakit daralır veyâ açlık fazla derecede hissedilmezse o zaman namaz takdîm edilir. Yine haberde vârid oldu ki :

« لَا يَدْخُلَنَّ أَحَدُكُمْ الصَّلَاةَ وَهُوَ مُقَطَّبٌ وَلَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدُكُمْ وَهُوَ غَضْبَانٌ »

(448) Bize göre en makbûlü imâm ile tekbir almaktır. Fakat imâmdan öne düşmek tehlikesi bakımından hemen imâmın tekbirini müteakip tekbir almalıdır. İmâm sola selâm verirken Şâfi'iler sağa selâm verir. Hanefiler için en makbûlü, imâmı tâkiben yâni imâm sağa selâm verip sola dönmeden sağa selâm vermektir. Burada farz olan selâm tâbiri de Şâfiilere göredir. Çünkü bize göre farz olan son teşehhüttür. Selâm ise vâcibtir.

(449) Buhârî ve Müslim, İbn Ömer'den.

«Sizden biriniz ekşi suratlı olduğu hâlde namaza durmasın. Sizden biriniz gazablı olduğu hâlde namaz kılmasın.» (450) buyurulmuştur. Hasan-ı Basrî : «Kendisinde kalb huzûru bulunmayan namâz, daha ziyâde ukubeti celbeder.» buyurur. Hadis-i şerifte :

«سَبْعَةُ أَشْيَاءَ فِي الصَّلَاةِ مِنَ الشَّيْطَانِ: الرُّعَافُ وَالتَّعَاسُ،
وَالْوَسْوَسةُ، وَالتَّشَاؤُبُ وَالْحَكَاكُ وَالْإِلْتِفَاتُ وَالْعَبَثُ بِالشَّيْءِ»

«Namazda yedi şey şeytandandır. (Onlar da) burun kanaması, uyuklamak, vesvese, esnemek, kaşınmak, sağa - sola bakmak ve herhangi bir şey ile oynamaktır.» (451) buyurulmuştur.

Ulemâ bu yediye şüphe ve yanılmayı da ilâve etmiştir. Seleften bazıları: Namazda dört şey hatâdır dediler: Sağa sola meyletmek, yüzünü silmek, secde mahallini düzeltmek ve gelip geçilen yol üzerinde namâz kılmak. Yine Peygamber Efendimiz: «Namâzda parmakları birbirine geçirmekten, parmak çılatmaktan, yüzüne perde almaktan, rükûda ellerini birbiri üzerine koyup bacakları arasına sıkıştırmaktan menetmiştir.» Nitekim (Saad İbn Ebî Vakkas gibi) bâzı sahâbe: «Biz önceleri rükûda böyle yapardık, sonra bundan menedildik» buyurmuşlardır. Ayrıca secdeye gideceği sırada temizlik olsun diye üfleme, eliyle secde mahallini düzeltmek (452) mekrûhtur. Çünkü namaz içinde bunlara lüzûm yoktur. Namaz kılan ayağının birini kaldırıp öbürüne dinelemez. Kıyâmda duvara yaslanmaz, hattâ dayanağı alındığı zaman düşecek şekilde ise yaslanmakla namaz bâtil olur.

FARZLAR İLE SÜNNETLERİN AYRI AYRI AÇIKLANMASI

Buraya kadar anlattığımız, âhîret yolcusunun namazda riâyet etmesi icâb eden, farz (vâcib), sünnet, âdâb ve heyeti içine alan bir şekildir.

Bunlardan farz olanlar 12 tânedir :

- 1 — Niyet,
- 2 — [İftitah] tekbiri, yâni (ilk) Allahü Ekber,

(450) Kaynağı bulunamamıştır.

(451) Tirmizî Adıyy b. Sâbit'ten.

(452) Secde mahallindeki taşlar secdede eziyet veriyorlarsa bir defaya mahsûs olmak üzere düzeltilebilir. Nitekim bu husûsu soran Ebû Zerr'e cevâben Peygamber Efendimiz: «Bir kere yâ Ebâ Zerr! Mümkün olmazsa terkeyle» diye buyurmuştur.

- 3 — Kıyâm [gücü yetenler için ayakta kılmak],
- 4 — Fâtiha sûresini okumak (453),
- 5 — Rükûda el ayakları diz kapaklarına değecek ve beden hareketten kesilecek şekilde eğilmek (rükûda tumaninet) (454),
- 6 — Kavmede itidâl, yâni rükûdan doğrulduğu zaman dik ayağa kalkmak ve vücût hareketten kesilmek (455),
- 7 — Secdede tumaninet yâni vücût hareketten kesilmek, secdede elleri yere koymak farz değildir (Hanefilere göre yedi âzanın ekserisi yerde olacaktır) (456),
- 8 — Celse, yâni iki secde arasında yine tumaninet sağlanacak şekilde oturmak. Mükerrerdir.
- 9 — Son teşehhütte oturmak,
- 10 — «Tahiyyât» okumak (457),

(453) Fâtihanın farz olması Şâfiilere göredir. Hanefilere göre ister Fâtihadan olsun ister diğer sûrelerden olsun, farz olan, bir uzun veya buna muâdil üç kısa âyettir. Bu da Kur'ân-ı Kerîmden bir satır ile ölçülmüştür. Hanefilere göre sıra ile evvelâ Fâtiha, sonra zammi sûre vâcibtir. Fakat Şâfiilerde vâcib yoktur.

(454) Rükûda tumaninet yâni âzaların hareketten durması Hanefilere göre farz değil, belki sünnet diyenler varsa da vâcibtir.

(455) Bu da Hanefilere göre farz değil vâcibtir.

(456) Tâdil-i erkân husûsunda iki mezheb arasında bu ayrılığın menşei, Peygamber Efendimizin huzûrunda tâdil-i erkânsız namaz kılan bir kimseye, üç defa Peygamber Efendimizin «Kılmağın kıl.» diye ihtar etmesi ve nihâyet adamın da «Nasıl kılacağım?» diye sorması üzerine Peygamberimizin kendisine tâdil-i erkânı telkin eden hadîs-i şerîfidir.

İmâm Şâfiî buyuruyor ki, bir namazın namaz olmaması için, ancak farzlarından birinin eksik olması şarttır. Peygamberimizin, adama, «namaz kılmağın» buyurmasından bir farzının eksik olduğu kat'î olarak anlaşılır. Eksik olan bu farzı Peygamber Efendimiz «tâdil-i erkân» olarak göstermiştir. O hâlde tâdil-i erkân farzdır.

İmâm-ı Âzam : Bu namaz idi. Çünkü namaz olmasa, bedevî, Peygamber Efendimizin huzûrunda abes ile işigal etmiş olurdu ki huzûr-ı risâlette abes ile işigal memnûdur. Eğer, bedevî bunu nereden bilecekti dersin buna cevâb olarak hiç olmazsa ikinci ve üçüncü defa onun abesle işigalini bizzat Peygamberimiz emir buyurmazdı. Şu hâlde kıldığı namaz namaz idi kâmil namaz değil idi. Nitekim bir kimse için onu bırak o adam değil, dediğimiz zaman onun olgun bir insan olmadığını kasdettiğimiz gibi. O hâlde namazda tâdil-i erkân farz değil belki vâcibtir.

Görülüyor ki ikisi de delillerini aynı kaynaktan almışlardır. Binaenaleyh bu izâhâtı burada dercetmemdeki gâye, büyük imâmların, edilleden ahkâm çıkarırlarken gösterdikleri titizliklerine nazar-ı dikkati çekmektir.

(457) Son teşehhüdde Tehiyyât okuyacak kadar bir müddet oturmak Hanefilere göre farz, fakat Tehiyyâtı okumak vâcibtir. Çünkü Peygamberimiz İbn Mes'ûd'a Tehiyyâtı tâlim ettikten sonra «Bunu okur veya bu kadar zaman durursan namazın tamam olur» buyurmuştur. Birinci selâm, Hanefilere göre farz değil belki vâcibtir. Binaenaleyh Hanefilere göre namâzın farzları şartları hâric 6'ya inmiş olur ki, bunlar: İftitâh tekbiri, kıyâm, kıraat, rükû, sücûd ve sonu teşehhüddür.

11 — Peygamber üzerine salât getirmek, salâvat-ı şerifeleri okumak,

12 — Birinci selâm fakat namazdan çıkmak için niyet farz değildir. İşte farz olanlar bu anlattıklarımızdır. Bunlardan mâadası farz değil, belki sünnettir ve sünnetler ile farzlar da bir heyet ve şekilden ibârettir.

Namazın sünnetleri : (Şâfi'îlere göre vâcib olmadığı için, farzlardan sünnetlere geçmiştir).

Fiil olarak namazın 4 sünneti var :

1 — İftitah tekbirinde elleri kaldırmak,

2 — Rükûa giderken yine elleri kaldırmak (bu Şâfi'îlere mahsûstur),

3 — Rükûdan kalkınca elleri yine kaldırmak (bu da Şâfi'îlere göredir),

4 — Birinci teşehhüde oturmak. (Hanefîlere göre vâcibdir).

Evvelce anlattığımız parmak kaldırmak ve keyfiyeti, sünnete tâbi şekillerdir. Oturma şekilleri ise celseye tâbi, gözleri muâyyen noktaya dikmek, sağa, sola iltifat etmemek ve bunları güzelleştiren heyet ve şekillerdir.

Secdeden Kıyâma kalkarken yapılan istirahat celsesi bizzat maksûd olmayıp, kıyâma kalkmaya yardımcı olduğu için bunu sünnetin asıllarından saymadık.

Zikirlerden olan sünnetlere gelince :

1 — İstiftah duâsı,

2 — Eûzü Besmele okumak,

3 — «Âmin» demek; bu, sünnet-i müekkededir,

4 — Sûre okumak (Hanefîlere göre vâcibtir),

5 — İntikal tekbirleri,

6 — Rükûda, sücûdda ve bunlardan doğrulurken okunan duâlar ve bu duâlarda itidâle riâyet.

7 — Birinci «Tahîyyât» ve salâvat-ı şerifeyi okumak,

8 — Selâm vereceği teşehhüdde duâ okumak;

9 — İkinci selâm, yâni sola selâm vermek.

Bunlara biz her ne kadar sünnet dedikse de bunların bâzıları bâzılarından kuvvetlidir. Hattâ bunlardan dört tânesi secde-i sehvi mucibtir.

Bunların bir tânesi fiillerdendir. O da birinci teşehhütte oturmadır. Çünkü bu oturuş namazın tertibini ve görenlere kaç rekâtli namaz olduğunu anlatır. Fakat elleri kaldırmanın tanzimde bir dahil

yoktur. Onun için bu teşehhüt, namâzın bir kısmı sayılmış ve terkin-den secde-i sehvi lâzımdır denilmiştir.

Zikirlerden yalnız 3 tânesi secde-i sehvi icâb ettirir. Bunlar da kunut, birinci teşehhüt ve okunan salâvattır (Hanefilerde salâvattan secde yoktur). Zâten birinci teşehhütte salâvat okunmaz. İntikalât tekbirleri, rükû ve sücûd tekbirleri ve rükû ve secdelerden itidâl böyle değildir. Zira rükû ve sücûd şekilleri ile âdeta muhâlif hareketler olduklarından, zikir ve intikalât tekbirleri olmasa da onlarda ibâdet mânâsı mevcuttur, zikirlerin bulunmaması onların sûrette ibâdet olduklarını değiştirmez, bunun için tekbirler namazın cüzlerinden sayılmazlar.

Birinci oturuş, mütad olan bir iştir. Bu «Tahiyyât» okumak için meşrû kılınmıştır. Onu terketmenin namaz üzerindeki te'siri âşikârdır. İstiftah duâsı ile sûreyi terketmek Fâtiha okumak ile mâmûr olup âdetten ayrılmış olan namaza te'sir etmez. Son teşehhütteki de bunun gibidir. Kunut ise secde-i sehvi ile iktizâ edenlerin en uzağıdır. Çünkü sabah namazında rükûdan sonra ayakta durmanın uzaması, kunut için meşrû kılınmıştır. Bu, istirahat celsesinin teşehhüt ile uzaması sebebiyle teşehhüd-ü evvel celsesi olması gibidir. Bu kunut da kendisinde borç olarak zikir bulunmayan ve mütad olan tûl kıyâmdan ibâret kaldı. Uzun kıyâm demekle, sabah namazından başka olan diğer namazlardan kaçınılmıştır. Borç olan zikirlerden boştur demekle de namazın asıl kıyâmından kaçınılmıştır.

MÜTERCİMİN İKAZI

Bu mevzûda açıklananlar İmâm Şâfiî Hazretlerinin görüşüdür. Çünkü Gazâlî merhûm onun mezhebini kabûl etmiştir. Bunun için burada teberrûken ve hülâsa olarak Hanefî mezhebine göre namazın farzı, vâcib ve sünnetlerini açıklamayı münâsip gördük.

Hanefilere göre namazın farzları 12 dir. Vasatî olarak bunların altısı şart altısı da rükündür Şart olanlar :

1 — (Hadesten tahâret) yâni cünüp olan kimsenin, hayz ve rıfaстан temizlenen kadının yıkanması ve abdesti olmayan kimsenin abdest alması demektir.

2 — (Necâsetten tahâret) yâni bedeninde, elbisesinde ve namaz kılacağı yerde pislik var ise temizlemek.

3 — (Setr-i avret) yâni mahrem yerini örtmek, erkek göbek altından diz kapağı altına kadar, kadının bilekten aşağı elleri, topuktan aşağı bacakları ve yalnız yüzü müstesnâ diğer bütün âzalarını kapatmak.

4 — (İstikbal-i kible) yâni kibleye dönmek.

5 — (Vakit) yâni her namazı vakti içinde kılmak.

6 — (Niyet) kılacağı namazın vaktini, farz, vâcib, veyâ sünnet olduğunu kalbinden tâyin etmek. (Buna rûkn diyenler de vardır).

Rûkn olanlar, yâni namaz içerisinde fiilen yapılanlar :

1 — (İftitah tekbiri) yâni namaza ilk duruşta tekbir almak.

2 — (Kıyâm) yâni gücü yetenlerin ayakta kılması.

3 — (Kırâat) yâni Kur'ân'ın neresinden olursa olsun, bir uzun âyet veya üç kısa âyet okumak.

4 — (Rûkû) yâni yarıya eğilmek.

5 — (Sücûd) yâni alnını yere koymak.

6 — Kade-i âhirede teşehhüd miktarı oturmak, yâni selâm ve-receği sırada «Tahiyyât» okuyacak kadar oturmak.

İşte Hanefîlere göre namazın farzları bunlardır. Bunlardan bir tânesi eksik kalırsa namaz olmaz, yeniden kılmak lâzımdır.

Ayrıca farz ile sünnet arasında farzdan zayıf ve sünnetten kuvvetli olmak üzere on dört kadar vâcibleri vardır. Bunlar :

1 — Namaza girerken «Allahü Ekber» demek.

2 — Nâfilelerin hepsinde, farzların ilk iki rekâtında önceden Fâtihayı okumak.

3 — Nâfilelerin her iki rekâtında farzların ilk iki rekâtlarında Fâtiha'dan sonra bir sûre veyâ 3 âyet okumak.

4 — Her rekâtta farz olan iki secdeyi hemen birbiri ardında yapmak ve alnını, burnunu yere koymak.

5 — Birinci (yâni iki rekât kılınca) teşehhüde oturmak ve «Tahiyyâtı» okumak. Ve beklemeden kalkmak.

6 — Farzların 3 ve 4 üncü rekâtlarında yalnız Fâtiha okumak.

7 — Ta'dil-i erkâna riâyet etmek, kıyâmda dosdoğru, rûkû'da ve sücûdda aynıdır.

8 — Sondaki teşehhütte «Tahiyyâtı» okumak.

9 — «Selâm» lâfzıyla namazdan çıkmaktır.

10 — Cemâat ile kılındığı zaman sabah, cuma ve bayram namazlarının tamamında, akşam ve yatsı namazlarının ilk ikişer rekâtlarında âşikâre, öğle ve ikindi namazlarında gizli okumak (yalnız kılan muhayyerdir, isterse bu şekli tatbik eder, isterse hepsinde de gizli okur)..

11 — İmâma uyduğu zaman, Kur'ân okumayıp sükût etmek.

12 — Vitir namazının tamâmı ve kunut duâsını okumak.

13 — Yanılırsa secde-i sehv yapmak.

14 — Bayram tekbirlerini almak. İşte bunlar namazın vâcibleridir.

Sünnetlerine gelince :

1 — İlk tekbir, kunut ve bayram tekbirlerinde elleri kaldırmak (kulak yumuşağına değdirmek müstehabtır) ve bunları gizli yapmak. Kadınların omuz hizasına kadar kaldırmaları.

2 — İmâmın ardından hemen tekbir almak, ayakları 4 parmak aralıklı olmak, el parmakları tabii hâline terk edilmek.

3 — El bağlamak; sağ eli sol elin üzerine ve göbeğin altında bağlar, ellerini halka eder. Kadın göğsü üzerinde bağlar.

4 — Sübhâneke okumak ve akabinde «Eûzü Besmele» getirmek ve diğer rekâtlarda Fâtihaya başlarken yalnız Besmele çekmek. Fâtiha bitince gizlice «Âmin» demek.

5 — Sabah ve öğle Fâtihadan sonra uzun, ikindi ve yatsıda orta, akşamda kısa süre okumak.

6 — İntikal tekbirlerini almak, imâm ise bunları âşikâre almak, rükû ve secdelerde en az 3 ve tek olarak tesbîh etmek. Rükûda dizlerini elleri ile kaplamak, diz ve dirseklerini dik tutmak.

7 — Rükûdan kalkarken «Semi'allahü lîmen hamideh» demek ve ayakta «Rabbenâ lekel hamd» demek.

8 — Secdeye giderken önce dizlerini, sonra ellerini, sonra alnını burnu ile yere koymak, koltuklarını açarak karnını kaldırmak, parmaklarını birbirine yanaştırıp kibleye uzatmak ve iki elleri arasında secde ederken ayaklarının baş parmaklarını kibleye çevirerek alt kısmını yerde bulundurmaktır. Secdeden kalkarken evvelâ başını sonra da ellerini kaldırmak. Oturduğu zaman ellerini dizleri üstüne koyarak sağ ayağının parmaklarını kibleye kırmak sûretiyle dikerek sol ayağı üzerine oturmak.

9 — Selâm vereceği zaman Salâvat-ı şerifeleri ve bunlardan sonra duâ okumak.

10 — Selâm verirken orak gibi değil, dosdoğru yanağı arkadan görülecek şekilde evvelâ başını sağa çevirerek orada, sonra aynı vaziyette sola çevirerek orada selâm vermek.

11 — Ayakta secde mahalline, rükûda parmak uçlarına, secdede yine secde yerine, «Tahiyyât» da dizleri üzerine bakmaktır.

Şâyet farzlardan birinin eksik kalması, namazın bozulmasına ve cezâsının tahakkukuna sebep olup sünnetlerde böyle bir mahzûr bulunmaması bakımından, farz ile sünnetlerin ayrılması zarûri, fakat sünnetlerin hepsi istihbabten meşrû olup terklerinde cezâ bulunmadığına ve her birinin ifasında mükâfat bulunduğuna göre sünnetleri de yekdiğerinden ayırmaya ne lüzûm var dersen, bilmiş ol ki, sünnetlerin sevâb, ikab ve istihbabta müşterek olmaları aralarındaki farkı kaldırmaz (Aralarında derece farkı mevcûttur). Biz bunu sana şöyle bir

misâl ile açıklayalım: İnsânın tam mânâsiyle bir insân olabilmesi, gizli kuvvetleri ve görülen âzaları iledir. İnsânın görülmeyen gizli ve iç kuvvetleri, hayât ve rûhtur. Görülen kuvvetleri ise beden ve âzalarıdır. Bu âzalardan bâzılarının yokluğu, insânın yokluğu demektir. Kalb, ciğer, beyin ve yokluğu ile insânın hayâtı yok olan diğer bâzı âzalar gibi. Bâzılarının yokluğu ile hayât yok olmaz, fakat hayâtın gâyesi kaybolur. Dil, göz, el ve ayak gibi. Diğer bâzıları ne hayâtı ve ne de hayâtın gâyesini kaybeder. Ancak onların yokluğu ile insânın güzelliği kaybolur. Kirpik, kaş, sakal ve renk güzelliği gibi. Diğer bir kısmı da var ki bunlar ile bunların hiç biri hattâ güzelliğin aslı da kaybolmaz. Yalnız kemâli kaybolur. Kaşların yay gibi hilâl şeklinde olmayışı, sakal ve kirpiklerin siyah olmayışı, âzalar arasında tenâsübün bulunmaması, renkte kırmızı ile beyazın karışmaması gibi. Görülüyor ki bunlar ayrı ayrı derecelerdir. İbâdetler de aynı bunlar gibi, Sâhib-i Şerî'atın tertiblediği sûret ve şekillerdir. Biz de bunları kazanmak için ibâdet ederiz. İbâdetlerin rûhî ve bâtınî hayâtı, ileride tafsilâtıyla izâh edileceği üzere, huşû, niyet, huzûr-u kaib ve ihlâsdir. Biz şimdi namazın dış âzalarındayız. Kıyâm, rûkû, sücûd ve diğer rûknler, tıpkı bedenın kalbi, ciğeri ve başı gibidir. Zira erkândan bir tânesi bulunmazsa namaz yok olur. Ve yukarıda anlattığımız elleri kaldırmak istiftah duâsı ve birinci teşehhüt gibi sünnetler ise bu bedenın eli, ayağı ve gözü gibidir. Bir insân bu âzaların yokluğu ile her ne kadar insânlıktan çıkmazsa da hilkati bozulup sevilmiyen bir şekil aldığı gibi, bu sünnetleri terk ederek namaz kılan, pâdişaha elsiz ve ayaksız, kör topal köle hediye eden kimse gibi olur.

O sünnetlere tâbi olan heyetlere gelince: Bunlar da; kaş, sakal, kirpik ve renk gibi güzellik sebepleridir.

Aralardaki zikir ve duâlar da, sakalın şekli, kaşların yay şeklinde olması gibi güzelliği tamamlayıcı âmillerdir. Senin katında namaz meliklere yaklaşmak için onlara takdim edilen güzel câriyeler gibi, kendisine yaklaşmak için meliklerin melikine takdim edilen bir hediyedir. İşte bu hediye önce Hazret-i Allah'a arz edilir, sonra da kıyâmet gününde sana iâde edilir. Artık sen muhayyersin, ister onun sûretini güzel yap ister çirkin... Güzel yaparsan senin için, çirkin yaparsan da yine senin içindir. Sakın fakih olup sünneti farzdan ayırmak ile bunun terkinden bir şey lâzım gelmez deyip sünneti terketmeye kalkışma, sana yakışmaz. Böyle yapmak, tabîbin, gözün şaşılığı ve tomurcuklanması insânın bedenini iptâl etmez demesine benzer.

İşte sünnet, hey'et ve edebleri de böyle anlamak lâzımdır. (Kıyâmet gününde) insânın ilk hasmı, rûkû ve sücûdu tamamlanmayan namazdır. "Beni zâyi ettiğin gibi, Allah da seni zâyi etsin" der. Bu dediğimizi iyice anlayabilmen için, erkân-ı salâtın kemâlinde anlattığımız haberleri iyice oku.

ÜÇÜNCÜ BÂB

KALBİN AMELLERİNDEN OLAN BÂTİNİ ŞARTLAR BEYÂNINDADIR

Evveiâ namâzın huşû ve huzûr-u kalb ile irtibatını, sonra da bâtînî mânâları ile bunların haddini, sebep ve cârelerini, daha sonra da mükemmel bir âhiret azığı olabilmesi için namazın her rekâtında hazırlanması lâîyk olan şeyleri tafsîlâtıyla anlatalım.

NAMAZDA HUZÛR VE KALB HUŞÛUNUN ŞART OLMASININ BEYÂNI

Bilmiş ol ki, huzûr ve huşûun namâzda şart olmasını emreden pek çok deliller vardır. Bunlardan bâzıları şu âyetlerdir :

« أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي »

«Zikrim için, beni hatırlamak için namazı kıl.» (20 - Tâhâ: 14)

Emrin zâhiri vücûbdur, gaflet zikre münâfidir. Bütün namazı gaflet ile geçen bir insân, namazda Allah'ı nasıl hatırlamış olabilir? Yine Allahu Teâlâ'nın :

« وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ »

«Ve gâfillerden olma.» (7 - A'raf: 205)

Âyet-i Celîlesi de bir nehiydir. Bunun zâhiri mânâsı gafletin haram olmasıdır. Yine Allahu Teâlâ'nın :

« حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ »

«Tâ ki dediğinizi (okuduğunuzu) bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.» (4 - Nisâ : 43)

Âyet-i Celîlesidir. Bu sarhoşun namaza yaklaşmasının illetini göstermektedir. Tamâmen dünyâ düşünce ve vesvesesiyle namazını kılan kimse de aynı hükümdedir. Çünkü o da bu gâflet ile ne söylediğini, hattâ kaç rekât kıldığını bile bilemez. Bu husûstaki hadîsler :

« إِنَّمَا الصَّلَاةُ تَمَسْكُنُ وَتَوَاضِعُ »

«Namaz, ancak zillet ve tevâzûdur.»

Fakihler, Peygamber Efendimiz'in :

« إِنَّمَا الشُّفْعَةُ فِيمَا لَمْ يُقَسِّمْ »

«Şuf'a, ancak bölünmesi kaabil olmayan maldadır.»

hadisinden, hasr, isbât ve nefyi anlamışlardır. Yine Peygamber Efendimizin :

« مَنْ لَمْ تَنْهَهُ صَلَاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ لَمْ يَزِدْ
مِنْ اللَّهِ إِلَّا بُعْداً »

«Kendilerini fenâlıktan menetmiyen, alıkoyımıyan namâzın, Allahın rahmetinden uzaklaştırmaktan başka bir kârı olmaz. Gâfillerin namaza kendilerini fenâlıktan alıkoyamaz.»

Halbuki yine Peygamber Efendimizin :

« كَمْ مِنْ قَائِمٍ حَظُّهُ مِنْ صَلَاتِهِ التَّعَبُ وَالنَّصَبُ »

«Nice namâz kılanlar var ki, onların namâzdan nasibi, yorgunluk ve zahmetten başka bir şey değildir.» (458)

Şüphesiz bu ifâde ile, gâfillerin namazını kasdetmiştir. Yine Peygamber Efendimizin :

« لَيْسَ لِلْعَبْدِ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا مَا عَقَلَ مِنْهَا »

«Kişinin kıldığı namazdan kendisine kârı dokunan ancak akıl erdirerek kıldığı kısımdır.» (Yâni akli başka yerde iken kıldığı namazın kendisine kârı dokunmaz.) (459)

Bu husûsun hakikati şudur ki : Hadîsde vârid olduğu gibi namaz kılan kimse Rabbine münâcat etmektedir (Buhâri, Müslim, Ebû Hüreyre'den). Gaflet ile söylenen sözlerin münâcat olamayacağı meydandadır. Bunun izâhı şöyledir : Meselâ zekât, insân zekâtını gafletle verse de olur, çünkü o haddi zâtında isteğe aykırı ve nefse ağır gelen bir ibâdettir. Oruç da bunun gibi haddi zâtında Allahın düşmanı olan şeytanın dostu ve âleti olan nefsin kuvvetlerini kahredip hevayı arzûları kıran bir ibâdettir. Gaflet ile olsa da yine bu faydayı sağlar. Hac da aynı şekilde ağır ve yorucu bir ibâdettir. Menâsik-i haccı ifâ ederken, kalb ister hazır olsun ister olmasın, nefse elem veren mûcâhede kendiliğinden hâsıl olabilir.

Namaza gelince : Namazda ancak zikr, kirâat, kıyâm, rükû, sücûd ve kuûd vardır. Zikr ise Allahu Teâlâ ile muhâvere ve münâcat, gizli bir yalvarış ve anlaşılmaktır. Çünkü namazdan gâye, iki şeyden biridir. Onlarda ya muhâvere, ya münâcattır. Mide ve şehvet oruç ile, beden hac zahmetiyle, kalb, sevdiği maldan ayrılıp zekât vermekle imtihan edildiği gibi, lisânı da ses ve harf ameliyle imtihan etmektir. Bunun böyle olmasında şüphe yoktur. Zîra gafletle söylenen boş lâflar ile olan imtihân, amel imtihânı değil, belki bunda maksûd olan konuşmak olması bakımından harflerdir. Gönüldeki mânâyı kalıplandırmıyan harfler de nutuk sayılmaz. Gönüldeki mânâyı harflerin ifâdelendirmesi de ancak huzûr-u kalb ile olur. Gafil kalb ile :

«إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ»

«Bizi doğru yola hidâyet et.» (1 - Fâtîha: 6)

demekle bunun bir yalvarış ve duâ olduğunu kasdetmezse neyl istemiş olabilir? Hele bunu itiyat hâline getirdikten sonra da dilini hareket ettirmekte ne güçlük vardır? İşte zikirlerin hükmü budur. Ben derim, bir kimse falancaya gidip teşekkür edecek, onu övecek ve ondan bir şeyler isteyeceğine yemin etse, sonra rüyasında aynen bu dediklerini yapsa yeminini yerine getirmiş sayılmaz. Hattâ, karanlıkta, öteki adamın orada olduğunu bilmiyerek gıyâbında imiş gibi ona teşekkür ve duâ edip ondan bir şeyler istese, yine yeminini yerine getirmiş olmaz. Çünkü onun bu konuşması öteki adamı kalbinde

(459) Merfû olarak bulunamamıştır.

hazır kabûl etmediği için ona hitâb ve onunla konuşmak sayılmaz. Hattâ gündüz aydınlığında ve öteki adamın huzûrunda da olsa, aklı başka yerde olup o adamın hazır bulunduğu farkında olmıyarak bu sözleri söylese, yine yeminini yerine getirmiş olmaz. Çünkü onu muhâtab olarak kabûl etmiyordu. Şüphe yok ki kırâat ve zikirden maksûd olan hamdetmek, övmek, yalvarmak ve duâ etmektir. Burada muhâtab olan şüphesiz Allah'tır. Kalbi gaflet perdesi ile kapalı olduğu hâlde, mânen Allahu Teâlâ'yı görüp müşâhede etmeden ve muhâtabından gafil olarak yalnız âdet hükmü ile dilni hareket ettirmek, kalbi cilâlandırmak, Allahu Teâlâ'nın zikrini tazelemek ve imân bağıni tahkim için meşrû kılınan namâzın gâyesinden çok uzakta kalır. İşte zıkr ve kırâatin hükmü budur. Hülâsa zikir ve kırâatteki bu husûsiyetlerin inkârı gayri kaabildir.

Rükû ve Sücûda gelince : Bunlardan gâye, hiç şüphesiz Allah'ı ta'zîmdir. Eğer gafletle yapılan rükû ve sücûdun ta'zîm olduğu câiz olsa idi, önünde put olduğunu bilmiyerek secde eden kimsenin puta ta'zîm etmiş sayılması veyâ duvar ardında secde edenin duvara ta'zîm etmiş olması câiz olacaktı (bunlar ta'zîm sayılmıyacağına göre gafletle yapılan secde de ta'zîm sayılmaz.) Bunlar ta'zîm sayılmayınca da ortada beden hareketinden başka bir şey kalmaz. Kendisiyle imtihanı kastedilen meşakkatten sonra dînin direği sayılan, imân ile küfrü ayıran, hac ve diğer ibâdetler üzerine takdîm edilen ve ibâdetlerden yalnız onun terkiyle katli vâcib olan bir şey (namâz) kalmaz.

Benim görüşümle namâzın taşıdığı bu ehemmiyet, yalnız zâhiri bir ibâdet olması bakımından değil, belki, maksûd olan münâcat olmasını da buna eklemek lâzımdır. Oruç, zekât, hac ve benzeri ibâdetler üzerine takaddüm eden, bu münâcattır. Hattâ serveti harcamak demek olan «Udhayye» ve kurbanlar üzerine mukaddem yine bu takvâdır. Nitekim Allahu Teâlâ :

«لَنْ يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَائُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ»

«Onların (kurbanların) ne kanı ve ne de eti Allaha ulaşır. Allaha ulaşan ancak sizin takvânızdır.» (22 - Hacc : 37) buyurmuştur.

Yâni kalbinizi istilâ edip emre uymaya sizi sevkedeni sıfattır ve matlûb olan da budur. Ya hareketlerinde bir ehemmiyet olmıyan namazda hüküm nasıl olur? İşte bu anlattıklarımız, mânâ bakımından namazda kalb huzûrunun şart olmasına delil olmaktadır.

Şâyet «namazın sıhhatinde huzûr-u kalbi şart koşar ve huzûrsuz kılınan namazın bâtil olmasıyle hükmediyorsan, fakihlerin icmâına

muhâlefet ettin. Çünkü onlar kalbin huzûrunu yalnız niyette şart koştı ve bununla iktifa ettiler.» dersin:

Bilmiş ol ki, ilim bahsinde geçtiği gibi fakîhler, bâtında tasarruf etmez, kalbi yormaz ve âhiret yoluna karışmazlar. Belki dînin zâhirî hükümlerini âzaların zâhirî amelleri üzerine binâ ederler. Amellerin zâhiren icrâsı, insânı ölüm cezâsı ve sultânların tazirinden korumağa yeter. Esâsen âhirette fayda verip vermemesi fıkhnın çerçevesi dışındadır. Aynı zamanda bunun üzerine icmâ yürütülemez. (Bununla beraber onlara muhâlefet edenler de olmuştur.) Nitekim (şerî'at ile hakikati toplayanlardan birisi olan) Bîşr İbn Hâris, Ebû Tâlib Mekki'nin Kûtü'l - kulûb'unda Süfyan-ı Sevrî'den naklettiği, rivâyetinde "husû ile kılmıyan kimsenin namazı fâsiddir" demiş ve Hasan-ı Basrî'den "huzûrsuz kılınan namazın, sevâbtan daha ziyâde ukubete sebep olduğu" rivâyet edilmiştir. Yine Muaz İbn Cebel: "Kılarken sağında ve solunda olanları bilmeye çalışan kimsenin namazı namaz değildir" diye rivâyet etmiştir. Yine müsned olarak Peygamber Efendimizden:

«إِنَّ الْعَبْدَ لَيُصَلِّي الصَّلَاةَ لَا يُكْتُبُ لَهُ سِدَّهَا وَلَا عَشْرُهَا وَإِنَّمَا يُكْتُبُ لِلْعَبْدِ مِنْ صَلَاتِهِ مَا عَقَلَ مِنْهَا»

«Çok kimseler var ki kıldığı namazın altında, hattâ onda biri de kendisi için yazılmaz. Ancak bilerek huzûr ile kıldığı kısmı yazılır.» (460)

buyurmuştur. Eğer bu hadis-i şerif, Peygamber Efendimizden başka bir zâttan duyulsaydı mezheb olarak kabûl edilirdi. Kaldı ki Aleyhi's-selâtü ve's-selâm Efendimizden duyulduğu hâlde niye kabûl edilmesin? (Basralı) Abdülvâhid bin Zeyd: "Kul için ancak bilerek huzûr ile kıldığı namazın sevâbı olacağında ulemâ ittifak etti" diyerek bu hükümü, icmâ hâline getirmiştir. Buna benzer ve bu kabilden, vera' sâhibi olan fakîhlerden, sayılmıyacak kadar pek çok rivâyetler vardır. Hak olan, bu husûsta edille-i şer'iyeye mürâcaat etmektir. Halbuki huzûrun şart olmasında haber ve eserler meydandadır. Şu kadar var ki zâhirî teklifte fetvâ, halkın kusûrları nisbetinde takdîr edilir. Bütün namazda huzûru kalbi şart koşturmak fetvâ makamı için mümkün değildir. Tam bir huzûr-u kalbten insânların ekserisi âcizdir. Buna ancak bâzı kimselerin gücü yeter. Zarûret sebebiyle, namazın tamamında huzûr-u kalbi şart koşturmak mümkün olmazsa tamamen terk de

(460) Ebû Dâvûd Neseî ve İbn Hibban, Ammar b. Yasir'den.

edilemez. Hiç olmazsa cüz'î bir miktarında huzûr-u kalbin bulunması zarûreti vardır. Buna da en elverişli olan ilk tekbîrdir. Bunun için zarûri olarak bu kadar ile iktifa edilmiştir. Bununla berâber, gaflet ile kılan kimse ile hiç kılmıyanın müsâvî olmamasını umarız. Çünkü gafletle de olsa namaz kılan, hiç olmazsa zâhirî fiile baş vurmuş, bir an olsun kalbini hazırlamıştır. Nasıl böyle olmasın, abdestsiz olduğunu unutup namaz kılan kimsenin abdestsiz olması hasebiyle Allah katında namazı bâtil iken, kusûru ve özrü nisbetinde de olsa amelinin mükâfatını alıyor. Bu ümit ile berâber bir lâhza olsun kalbi hazırlayan ile tamâmen huzûru terkeden elbette bir olamaz. Nasıl farkı olmasın. Efendisinin hizmetinde hazır bulunup hizmette kusûr eden lüzûmsuz hareketler ve sözlerde bulunan ile hizmetten tamâmen kaçınan bir olur mu? Korku ve ümidin sebepleri muâraza ettiği ve iş-eheyyet arzettiği zaman ihtiyat ve müsâhalede muhayyersin. (İster tesamüh-ü İslâmiden faydalanır, istersen ihtiyatı elden bırakmazsın). Bununla berâber fukahânın, gafletiyle de olsa sıhhatine fetvâ verdikleri hükümlere kimse muhâlefet edemez. Yukarıda işâret edildiği gibi bu fetvâ zarûretindendir. Esrâr-ı salâta vâkıf olan kimse, gafletin ona zıd olacağını bilir. Fakat "Kavâidü'l - Akaid" kitâbının ilm-i zâhir ile ilm-i bâtını ayıran bâbında anlattığımız gibi halkın anlayıştaki kusûru, şer'atın sırlarından her keşfolunanı açıklamaya mâni olduğundan biz bu mevzûyu bu kadar ile bırakıyoruz. Az da olsa bu miktar âhiret yolcularını iknâ için kâfidir. Şiddetli mücâdelecilere gelince, şimdilik biz onları muhâtab olarak kabûl etmiyoruz.

Hülâsa: Huzûr-u kalb, namazın rûhudur. Bu rûhun en az derecesi de tekbîr ânındaki huzûrdur. Artık bundan noksanı olursa helâk demektir. Ne kadar çoğalır o nisbette namazın cüzleri arasına rûh yayılır, nice hareketsiz diriler var ki onlar ölü hükmündedir. Yalnız iftitah tekbirinde huzûr olup, diğer cüzleri gaflet ile geçen namaz da son nefeslerini yaşayan hasta gibidir. Allahu Teâlâ'dan güzel yardımlar niyâz ederiz.

NAMAZIN CANLILIĞI, KENDİSİYLE ANLAŞILIP, TAMAMLANAN, BÂTİNİ MÂNÂLARIN BEYÂNI

Bilmiş ol ki bu mânâları anlatan pek çok beyânlar vardır. Fakat bunları altı cümlede toplamak mümkündür. Onlar da :

- 1 — Huzûr-u kalb : Yalnız okuduğunu düşünmek.
- 2 — Tefehhüm : Okuduğunu anlamak.
- 3 — Ta'zim : Anladığına saygı göstermek.
- 4 — Heybet : Saygı ile korkmak.

5 — Ricâ : Ümit beslemek.

6 — Hayâ : Utanmak.

Şimdi bunların tafsilatını, sebeblerini ve elde edilmelerinin çârelerini anlatmaya çalışalım.

1 — Huzûr-u kalb : Huzûr-u kalb demek, yalnız meşgûl olduğu ve okuduğu şeyi düşünmek, mâsivâdan kalbi ayırmak, tamâmen meşgûl olduğu işe ve konuştuğun söze (Kur'ân'a) kalbini bağlamaktır. Bu sûretle ilim, sözün ve işin ile birleşir, düşüncen bunlardan ayrılmaz. Ne zaman gönül başka düşüncelerden ayrılır, içerisinde bulunduğun işten gaflet etmez ve yalnız onu düşünürse, o zaman huzûr-u kalb hâsıl olur.

2 — Tefehhüm : Yâni söylediğini anlamak, bu huzûr-u kalbden sonra gelir. Çünkü çok kere kalb, söz ile hazır olur, fakat mânâsını düşünmez. Bizim tefehhümden gayemiz söylediğinin mânâsını düşünmek ve anlamaktır. Bu, insânların farklı bulunduğu makamdır. Zira insânlar Kur'ân ve tesbihlerin mânâsını anlamakta müsâvî değildir. Çünkü bir insânın namâz esnâsında anladığı öyle lâtif mânâlar olur ki başka zamân hatırına bile gelmezler. İşte namâzın fuhuş ve münkerden men'etmesi bu cihettendir. Zira o namaz öyle mânâlar anlatır ki, o mânâlar çâresiz insânı fenâlıktan alıkor.

3 — Ta'zîm : Ta'zîm, saygı, huzûr-u kalb ve tefehhümden sonra gelen bir keyfiyettir. Çünkü bâzen insân kölesine bir şey ile emreder, kölenin kalbi huzûr içinde emredileni anlar, fakat saygı göstermiyebilir. Bunun için saygı dediğimiz ta'zîm bunlardan sonra gelir.

4 — Heybet : Bu da ta'zîmden sonradır. Heybet ta'zîmden doğan bir korkudur. Zira korkmıyan kimseye hâib denmez, binâenaleyh, akrepten, kölenin kötü ahlâkından ve benzeri âdi şeylerden hâsıl olan korkuya "mehâbet" değil, doğrudan "havf" korku denir. Fakat, azamet vasfıyla mevsûf olan Sultândan korkmaya "mehâbet" derler (Saygıyı içine alan bir korku); demek ki heybet, saygıdan doğan bir korkudur.

5 — Recâ - Ümid : Bunun da ayrı olduğu meydandadır. Çok mevlîklere saygı gösterip onlardan heybet duyan ve savetlerinden korkan kimseler var ki onlardan bir mükâfat beklemez. Halbuki kula lâayık olan kusûru ile ikabından korktuğu gibi, kıldığı namazı ile Allahu Teâlâ'dan sevâb ummaktır.

6 — Hayâ - Utanmak : Bu da hepsinden ayrı bir şeydir. Zira bunun dayanağı, kusûr ve hatâyı anlamaktır.

Bu altı mânânın sebeblerine gelince : Bilmiş ol ki huzûr-u kalbin sebebi himmettir (yükselme arzûsudur). Zira insânın kalbi himmetli ne, kasdine bağlıdır. Maksadın ne ise kalbin de ona hazırlanır. Bir şey kasdettiğin zaman ister istemez kalbin onu düşünür. Kalb, kasdine

tâbi ve ona müsahhardır. Meselâ namaz kılarken eğer kalbin namazını düşünmüyorsa boş durmuyor; mutlaka dünyâlık bir maksadı düşünmektedir. Namazda huzûr-u kalbi sağlamak için tek çâre himmetini namaza bağlamaktır. Himmetinin namaza dönmesi de ancak istenilen gâyenin namaza bağlı olduğunu ve namazda tahakkuk edebileceğini bilmekle mümkündür. O gâye de âhiretin hayırlı ve bâki olduğunu ve namazın da buna bir yol olduğuna inanıp tasdik etmektir. Bu imân ve tasdik, dünyâyı ve varlığını hiçe sayan ilim ile birleştiği zaman namazda huzûr-u kalb hâsıl olur. Sana, kâr ve zarardan hiç birine gücü yetmiyen bâzı ekâbirin huzûrunda aklını başına alarak huzûr ve huşû içinde bulunman bu gibi sebeblere dayanırken; melekûtun meliki (görülür ve görünmez âlemiyle), kâr ve zarar yed-i kudretinde bulunan ve meliklerin meliki olan Allahu Teâlâ'ya münâcatda huzûr-i kalbin bulunmaması imân zayıflığından başka bir şey değildir. O hâlde sana düşen vazife, imânını takviyeye çalışmaktır. Bunun çâresi de başka kısımlarda açıklanmıştır.

Tefehhümün sebebine gelince: Huzûr-i kalbden sonra tefehhümün sebebi, murad olan mânâyı anlamak için zekâyı kullanmak ve kafayı çalıştırmaktır. Bunun çâresi de huzûr-i kalbden olduğu gibi yâni himmetini toplamakla beraber düşünceyi çalıştırmak ve kendisini meşgûl edecek hâtıraları atmaktır. Hâtıraları gidermenin çâresi ise, menş'elerini yok etmektir. Yâni hâtıraları kendilerine çeken sebeplerden sıyrılmaktır. O maddelerin kökü kesilmedikçe hâtıralar onlardan ayrılmaz. Çünkü 'asân dâima çok sevdiği şeyi düşünür ve sevgiliyi anmak kalbe hücûm eder. Bunun için Allahdan başkasını seven kimsenin namazı onu hatırlamaktan kurtaramaz.

Tâ'zim : Kalbde bir keyfiyettir. İki ilimden doğar:

1 — Allahu Teâlâ'nın azamet ve celâlini bilmek. Bu, imânın esâsını teşkil eder. Çünkü onun azametine inanmıyan kimse ona gerekli saygıyı gösteremez.

2 — Kendisinin hakîr, zelîl ve Allahu Teâlâ'nın emrinde müsahhar, âciz bir kul olduğunu bilmektir. Tâ ki bu iki ilimden Allahu Teâlâ'ya karşı huşû, huzû, zillet ve inkisar hâsıl olsun. İşte bu hâle tâzimsaygı denir. Allahın celâlini bilmekle, nefsin hakîr bir şey olduğunu bilmek birleşmedikçe ta'zim ve huşû meydana gelmez. Zira başkasından müstağni olup, kendisinden emin olan kimse, kemâl sıfatlarını başkasında bildiği hâlde ona saygı göstermiyebilir. Çünkü ikinci karine olan, nefsinin ona muhtaç ve hakîr bir şey olduğunu bilmemektedir.

Heybet ve havf - Saygı ile korkuya gelince: Bunlar da Allahu Teâlâ'nın kudret, satvet ve yorulmadan dilediğini dilediği şekilde yaptığını, geçmiş ve gelecek varlıkları yok etmekle, mülkünden bir şey'in ek-silmiyeceğini bilmekten, bununla beraber meliklerin aksine olarak,

def'ine kudreti var iken Peygamber ve velilerinin türlü türlü musibet ve iptilâlara uğramasını müşahede etmekten doğan bir keyfiyettir.

Hulâsa : Allahu Teâlâ ne kadar daha iyi bilinirse, haşyet ve heybeti de o nisbette artar. Rub'u'l - Münciyât'ın (İhyâ'nın 4. Cildi) havf-korku kitâbında buna dâir tafsilat gelecektir.

Ricâ - Ümid : Bunun sebebi de Allahu Teâlâ'nın lûtf u keremini, ni'metinin şümûlünü, san'atının inceliklerini, namazı kılanlara cenneti vadettiğini, verdiği sözde durduğunu bilmektir. Va'dine inanıp lûtf u keremine kani olduktan sonra, bunların hepsinden ricâ doğar.

Hayâ - Utanmak : Bu da, ibâdetteki kusûrunu bilmek, Allahu Teâlâ'ya hakkiyle kulluk edemediğini anlamaktan doğar. İhlâsının azlığını, etrafının pıslığını, Allahu Teâlâ'nın azametinin neler gerektirdiğini, her ne kadar ince ve gizli olsa da gönülden geçen, içinde gizli olan her şeyi Allahu Teâlâ'nın görüp bildiğini anlıyabildiği hâlde, bütün işlerinde dünyâlığa meyletmiş olan nefsinin kusûr ve âfetlerini bilmekle de kuvvetlenir. Bunlar kat'î olarak bilindiği vakit, bu ilimden zarûri olarak meydana gelen hâle "hayâ" denir. İşte şu sıfatların sebepleri bunlardır. Bu sıfatlara sâhib olmanın çâresi, sebeplerini hazırlamaktır, sebepleri de iyice anlaşıldı mı ilâcı tamâmen bulundu demektir. Bütün bu sebeplerin râbitası, önce imân, sonra da şu anlattıklarımızı yakinen kabûl etmektir. Yakîn demek, ilim kitâbı yakîn beyânında geçtiği gibi, şüphenin kalbten çıkması ve marifetin kalbi doldurması demektir. Kalb'in huşûu, yakîn derecesiyle ölçülür. Bunun içindir ki Hazret-i Âişe: "Resûlullah bizim ile konuşur, gülerdi. Fakat namaz vakti gelince sanki ne o bizi tanır ve ne de biz onu tanırdık" buyurmuştur.

Rivâyet olundu ki, Hak Teâlâ Musa aleyhisselâma vahyederek: "Ya Musa! Beni andığın zaman vücûdun titresin, beni anarken huşû ve itminan içinde bulun, beni andığın vakit dilin kalbinin ardında olsun (yâni düşünerek zikreyle) münâcat için huzûruma geldiğin vakit, âciz bir kulun efendisinin huzûrunda durduğu gibi dur, çarpan bir kalb ve doğru konuşan bir lisân ile bana yalvar." Yine rivâyet olundu ki, Allahu Teâlâ Hazret-i Mûsa'ya vahyetti: "Ümmetimin âsilerine söyle onlar (bu hâlleri ile) beni zikretmesinler. Çünkü, ben beni zikreden rahmetimle anarım. Halbuki onlar beni andıkları zaman, ben onları lânetler, rahmetimden uzaklıkla anarım" buyurmuştur. Zikrinde gâfil olmıyan âsiler hakkında hâl böyle olursa ya isyan ile gaflet bir araya toplanınca hâl ne olur?

Kalbe dâir anlattığımız bu mânâların ihtilâf etmesiyle insânlar ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı hiç bir cüz'ünde huzûr-i kalb olmadan namazını kılar; diğerk kısmı da etrafında cereyan edenlerden haber almaksızın tam bir huzûr içinde geçmemek şartıyla namazını kılar. Nitekim gürültüsünden hariçteki insânlar oraya toplandığı hâlde, Müslim bin

Yesar, içinde namaz kıldığı câminin bir köşesi yıkıldığından haberi bile olmamıştır. Hattâ bâzıları o derece huzûr içinde kılarlardı ki, cemaate devâm ettikleri hâlde sağ ve solundakilerin kimler olduğunu bilmezlerdi. İbrahim aleyhisselâmın namazda iken kalb atışları iki mil mesâfeden duyulurdu. Bunun gibi bir kısım cemaatin tüyleri diken diken olur, benizleri sararır vücûdleri tirtir titrerdi. Bütün bunlar akıl ve mantığın kabûl edeceği mümkün olan şeylerdir. Niçin mümkün olmasın. Bunlardan daha şiddetlisi, aslında âciz sayılan ihsan ve cezâlarının hiç bir kıymeti olmıyan melikler huzûrunda, dünyâlık peşinde olan kimselerde görüle gelen şeylerdir. Hattâ melik veyâ vezirlerden birisinin huzûruna bir adam girip maksadını anlattıktan sonra çıktığı vakit melikin yanında kimlerin olduğundan veyâ melikin ne gibi elbise giydiği kendisinden sorulsa, yalnız kendi maksadiyle ilgilendiği için bunların hiç birinden haber veremez. (İşte Allah huzûrunda da böyle olmak yaraşır). Herkesin ameline göre derecesi vardır. Herkes korkusu, havf, haşyet ve saygısı nisbetinde derece alır. Allahu Teâlâ'nın baktığı yer, insanın kalbidir, dış hareketleri değildir. Bu sebepten bâzı sahâbe : "İnsânlar kıyâmet günü dünyâdaki namazlarında gösterdikleri huzûr, sükûn ve namazdan tattıkları lezzet nisbetinde haşrolurlar." buyurmuşlardır. Cidden bu dâvâlarında sâdıkdırlar. Zira herkes yaşadığı gibi ölür ve öldüğü gibi dirilir. Namaz kılariken kalıp ve kıyâfete değil, kalbinin hâline riâyet etmelidir. Âhirette, vücûd, kalbin ameline göre sûretlenir. Orada kurtaracak olanlar ancak kalb-i selime sâhib olan kimselerdir.

Allahu Teâlâ'dan, lûtf u keremiyle hüsn-ü tevfiik dileriz.

KALB HUZÛRUNU TEMİN EDECEK ÇÂRELERİN BEYÂNI

Bilmiş ol ki; mü'mine lâayık olan, Allahu Teâlâ'ya tâzîm etmek, Allaha karşı dâimâ korku ve ümit arasında bulunmak, kusûrları karşısında Allahdan hayâ etmektir. Her ne kadar bu hâllerin kuvvetli, îmândaki yakının kuvveti nisbetinde ise de, îmân ettikten sonra hiç bir mü'min bundan bâli değildir. Namazda bu hâllerden ayrılmanın dört sebebi olabilir :

1 - 2 — Fikir ve hâtıraların bölünüp dağılması,

3 - 4 — Münâcattan ve namâzdan kalbin uzaklaşıp gâfil kalmasıdır. İnsanı namazı düşünmekten âlıkoyan ve kalbi meşgûl eden, hâtıralardır. Kalbin huzûrunu temin için çâre, o hâtıraları defedip atmaktır. Bir şeyi yok etmek, sebebini kaldırmakla mümkün olacağına göre, evvelâ bu hâtıraların sebeblerini bilelim.

Bu hâtıraların sebebi, ya hâriçten gelen bir te'sir veyâ içinden gelen bir hâlettir. Hâriçten gelenler, gördüğü ve duyduğu şeylerden olur.

Bunlar bâzen insanın himmetini sür'atle kendi taraflarına çeker ve onu diledikleri gibi kullanırlar. Sonra ondan da başka bir fikir doğar ve teselsül eder. Görmek düşünmiye düşünmek de başkalarını hâtıra getirmiye sebep olur. Himmeti âli, irâde ve niyyeti kuvvetli olan kimseleri gözlerinin gördüğü şeyler meşgûl etmez. Fakat zayıf kimseleri görülen şeyler kendisine çeker. Düşüncelerini dağıtır. Bunun çâresi namazda gözü kapamak, karanlık yerde namaz kılmak veyâhût gözü önünde kalbini meşgûl edecek bir şey bulundurmamak, görüş mesâfesini azaltmak için namaz kılarken duvarâ yaklaşmak, yol üzerlerinde, çiçek ve nakışlı yerlerde işlemeli bezler üzerinde namaz kılmaktan kaçınmaktır. Bu sebepten, ilk âbidler, himmetlerini toplamak için bir secde genişliğinde küçük ve karanlık tekkelerde ibâdet ederler, fakat kendine hâkim olanlar câmlere gider, bununla beraber gözlerini secde mahallinden ayırmazlar. Sağ ve sollarında bulunanları bilmiyecek şekilde namazın kemâline riâyet ederlerdi. Hattâ İbn Ömer (R.A.) namaz kılacağı yerde mushaf, kılıç ve kitâb gibi bir şey bulundurmazdı. Zâhiri sebeplerden kurtuluş çâresi bunlardır.

Bâtını sebeblere gelince : Bunlar daha zordur. Zîra himmeti dünyâ vâdilerinde çalkanan kimsenin fikri bir nokta üzerinde durmaz, belki bir yandan öbür yana cevelân eder. Yalnız gözleri kapamak ona bir kâr sağlamaz. Çünkü daha önce gönlünde topladıkları onun için meşgale olmağa kâfidir. Bunun kurtuluş çâresi dâimâ gönlünü okuduğu şeyin mânâsını anlamıya zorlamak ve başka şeylerden alıkoyarak oraya bağlamıya çalışmaktır. Bunun için de iftitah tekbirinden evvel, âhireti hatırlamak ve her şeyi bilen Allahu Teâlâ'nın huzûrunda duracağını düşünmek ve bu sûretle, kendisini meşgûl edecek şeyleri namazdan önce gönlünden çıkararak gönlünün meylededeceği bir meşgale içinde bırakmamaya gayret etmek sûretiyle nefsine yardımcı olmağa çalışmaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz Osman İbn Ebî Şeybe'ye:

«إِنِّي نَسِيتُ أَنْ أَقُولَ لَكَ أَنْ تُخْمِرَ الْقِدْرَ الَّذِي فِي الْبَيْتِ فَإِنَّهُ لَا يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ فِي الْبَيْتِ شَيْءٌ يَشْغَلُ النَّاسَ عَنْ صَلَاتِهِمْ»

«Evdeki tencereyi kapatmayı sana söylemeyi unuttum; çünkü namaz kılarken insânı meşgûl edecek bir şeyin evde bulunması uygun olmaz.» (461) buyurmuştur. İşte hâtıraları önlemenin yolları bunlardır. Eğer bu müsekkîn ilâçlar ile tedâvi edilmezse bunun çâresi hastalığı

kökünden izâle edecek müshil ilâcını kullanmaktır. O da, kalbin huzûruna mâni olan şeylerin neler olduğunu araştırmaktır. Şüphesiz bunlar, kendisinin muhtaç olduğu şeyler olup bunlara ihtiyâcı da şehveti bakımındandır. İşte bu şehvî arzûlarından vaz geçmek için nefsinî muâheze eder ve bilir ki kendisini namazdan meşgûl eden şey, dînin zıddı ve düşmanı olan şeytanın yardımcısıdır. Onları içinde tutmak, çıkarıp atmaktan çok daha zararlıdır. İnsân kendini, o gibi hâlleri içinden çıkarmak sûretiyle kurtarmalıdır. Nitekim şöyle rivâyet olunmuştur:

«رَوَى أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا لَبِسَ الْخَمِيصَةَ الَّتِي آتَاهُ بِهَا أَبُو جَهْمٍ وَعَلَيْهَا عَلَمٌ وَصَلَّى بِهَا نَزَعَهَا فِي صَلَاتِهِ وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَذْهَبُوا بِهَا إِلَى أَبِي جَهْمٍ فَإِنَّهَا أَلْهَتْنِي آتِئًا عَنْ صَلَاتِي وَاتُّونِي بِأَنْبِجَانِيَّةٍ أَبِي جَهْمٍ»

«Peygamber Efendimiz, Ebû Cehm'in kendisine getirdiği yünlü ve nakışlı siyah elbise ile namaz kıldıktan sonra onu çıkardı ve; Bunu Ebû Cehm'e götürün de onun işlemesiz olan kaba elbisesini bana getirin, çünkü bu işlemeli elbise namazda huzûrumu bozmuştur.» (462) buyurdular. Yine Peygamber Efendimiz yeni nalınları ile eskisinin kayışlarının değiştirilmesini emir buyurdu. Çünkü namâz kılarken onlara gözü ilişince yenilerinin sökölüp yine eskilerinin takılmasını emretmişlerdir. Yine Peygamber Efendimiz: Yaptırdığı nalınlar hoşuna gittiği için secdeye kapandı ve :

«تَوَاضَعْتُ لِرَبِّي كَيْ لَا يَمَقَّتَنِي»

«Bana kızmasın diye Rabbime secde ettim.» buyurdu ve ilk gördüğü sâile (fakire) onları hediye etti. Sonra da Hazret-i Ali'ye kendisi için sığır derisinden debbagat edilmiş tüysüz nalını almasını emir buyurdular ve onları giydiler. Yine haram olmadan evvel Peygamber Efendimizin elinde altın yüzük var idi. Kendisi minberde iken yüzüğü parmağından attı ve :

«شَغَلَنِي هَذَا نَظْرَةً إِلَيْهِ وَنَظْرَةً إِلَيْكُمْ»

«Bir ona bir de size bakmakla bu (yüzük) beni meşgûl etti.» (463) buyurdular.

Rivâyet olundu ki Ebû Talha (Zeyd bin Sehl, Medîneli ve nukabadan biridir. Peygamberimizden 40 sene sonra ölmüştür) bahçesinde namaz kılarken orada daldan dala konarak cıvıldaşan bir kuş hoşuna gitti. Bir müddet ona bakmakla oyalanırken kaç rekât kıldığını şaşırdı. Hâdiseyi Peygamber Efendimize anlattıktan sonra, “Yâ Resûlallah beni namazdan meşgûl eden bu bahçeyi sadaka ediyorum, nereye emir buyurursan oraya sarfedilsin.” demiştir.

Salkımlar ile süslenmiş hurma ağacı bulunan bir bahçede namâz kılarken hoşuna giden salkımlara bakarak kaç rekât kıldığını şaşıran başka bir zât da mes'eleyi Hazret-i Osman'a (R.A.) arzettikten sonra “Bu bahçe sadakadır. Bunu Allah uğrunda harca” dedi ve Hazret-i Osman da bahçeyi elli bin (dirheme) sattı. İşte onlar huzûru sağlamak ve namazdaki noksanlarını telâfi için böyle yapmışlardır. Düşünce hastalığı kökünden böyle tedâvi edilir. Başka usûl fayda vermez. Yukarıda anlattığımız müsekkîn ilâçlar ve aklı başına almaya çalışmak, zayıf şehvetlerde ve kalbe yerleşmeyip etrafında dolaşan düşüncelerde müessir olabilir. Yoksa kökleşmiş şehvetlere tesir edemez. Onlar seni cezbeder, sen onları cezbedersin. Derken onlardan biri sana galebe çalar ve bütün namazın bu câzibenin meşgalesile geçmiş olur. Bu, dallarında kuşlar ötüşüp duran bir ağacın gölgesinde dururken huzûr-i kalbe sâhip olmak isteyen kimsenin hâline benzer. Halbuki kuşlar durmadan ağaçta ötüşür, cıvıldaşır, kaynaşır ve adamın huzûrunu selbederler. Adam huzûru sağlamak için onları kovalar. Tam huzûra erişeceği sırada kuşlar tekrar gelir. Derken böyle devâm eder gider. Şüphesiz bu hâldeki adama söylenecek olan, bunun durmadan dönen bir dolab gibi olduğudur. Bu vaziyette sen huzûr bulamazsın. Kurtuluş için tek çâren bu ağacı kesmektir. Eğer huzûra kavuşmak istersen bu ağacı kes. Bunun gibi, şehvet ağacı kökleşip, büyüyüp dal budak saldıği vakit, kuşların ağaca, sineklerin pisliğe hücumu gibi, dünyâ düşünceleri de bu şehvet ağacına hücum eder. Sonra bu düşünceleri atmakta iş, uzar, kovulan sineğin geri dönüşü gibi ve her ne kadar kovarsan yine gelir. İşte hâtıralar da böyledir. Tek çaresi şehvet ağacını kesmektir.

Şehvetler çeşitli ve mütenevvidir. Bunlardan korunabilen pek az kimselerdir. Şehvetlerin çokluğuna rağmen onları bir esasta toplamak mümkündür. O da, bütün hatâların başı, noksanlıkların kökü ve fesadın kaynağı olan dünyâ sevgisidir. Âhirette ve âhîret yolculuğuna azık olmağa yarayacak şekilde olmıyan dünya sevgisi kimin kalbini istilâ ederse namâzda münâcâtın lezzetini alacağını sanmamalıdır. Çünkü dünyâlıktan zevk alan kimse, Allah ile münâcattan zevk almaz. Kişinin himmeti gözünün dikildiği noktadadır. Eğer gözü dünyâlıkta ise himmeti de dünyâlıktır. Fakat bununla beraber mücâhededen geri kalmamak, gönülünü namaza bağlamak ve mümkün olduğu kadar meşgale sebeblerini azaltmak lâzımdır. İşte acı ilâç budur. Acı olduğu için insân tabiatı onu sevmez ve bu sûretle hastalık müzmin hâlde sürer gider. Neticede derdin tedâvisi de güçleşmiş olur. Hattâ bir çok ekâbir huzûr içinde yalnız iki rekât olsun bir namaz kılmağa gayret eder, ona da muvaffak olamazlar. Ve böylece artık bizim gibiler için huzûr içinde ve hâtıra hiç bir şey gelmemek şartıyla iki rekât namaz kılmak ümidi kalmaz. Keşke namazımızın yarısı veyâ üçte biri vesveseden sâlim olup iyi ameller ile kötülerini birbirine katan kimselerden olsaydık.

Hülâsa, dünyâ himmetiyle âhîret himmetinin bir gönülde toplanması; susam yağı veyâ sirke ile dolu bir bardağa su dökmek gibidir. Ne miktarda su dökülürse, o nisbette yağ veyâ sirke azalmış olur. İki ile birden dolmasına imkân yoktur. (Biri girince, diğeri çıkar.)

NAMAZIN ŞART VE ERKÂNINI İFÂ EDERKEN KALBTE BULUNMASI GEREKEN ŞEYLERİN BEYÂNI

Eğer âhîret yolcularından isen namazın şart ve erkânları bahsindeki tenbîhlerimizi unutmamayı tavsiye ederiz.

Evvelâ anlatacağımız şartlar : Ezan, tahâret, setr-i avret, istikbal-i kible, kıyam ve niyettir.

EZAN

Ezan sesini duyduğun zaman kıyâmet günündeki dâvetin dehşetini düşün. Ezana sür'atle icâbet için bâtın ve zâhırın ile hazırlan. Çünkü ezana sür'atle icâbet edenler o büyük günde lûtf ve mülâyemetle dâvet edilirler. Kendi kendine düşün, eğer ezan sesini râğbet ve sevinçle karşılıyorsan o kazâ gününde kulaklarında çınlayacak olan müjde ve kurtuluş nidâsıdır. Bunun için Peygamber Efendimiz :

« أَرِحْنَا يَا بِلَالُ »

«-Ezan ve namâz ile - bizi rahatlandır ya Bilâl.» (464) buyurmuştur. Çünkü namaz Peygamber Efendimizin gözünün bebeğidir.

TAHÂRET

Tahâret alacağın vakit: Ayak yolu dış perde, elbiselerin iç perdedir. Sonra en yakın perden ise vücûdunu kaplıyan cildindir. Bütün bunların örttüğü özünü yâni kalbini unutma. Geçmiş günâhlarına tövbe, nedâmet ve ileride yapmaya azmetmekle kalbini temizle. Çünkü Allah'ın nazargâhı orasıdır.

SETR-İ AVRET

Setr-i avrete gelince, bunun mânâsı ayıp yerlerini, insânların gözünden gizlemek demektir. Çünkü insânların görebileceği bedeninin dış kısmıdır. Görülen kusûrlarını böyle kapatırken, yalnız Rabbinin muttali olacağı gizli kusûrlarını da unutmamalısn. Onları düşünüp ve gizlemeye çalışmalı ve iyi bilmelisin ki onları Allahu Teâlâ'nın gözünden hiç bir şey saklıyamaz. Onları mahveden ancak pişmanlık, utanmak ve korkudur. Onları hatırlamak ile korku ve hayâ kuvvetlerini harekete geçir ki nefsin zelil olup, kalbin hacalet altında eğilsin de huzûr-i ilâhîde, kaçdıktan sonra nâdim olup geri dönen günahkâr bir kölenin korku ve hayâsı sebebiyle efendisinin karşısında başı eğik ve mahcûb olarak durduğu gibi durmalısın.

İSTİKBÂL - İ KIBLE

İstikbâl-i kible : Bu da yönünü diğer yönlerden ayırıp Kâbe'ye çevirmektir. Eğer yalnız bu kadarının kifâyet ettiğini zannediyorsan aldanıyorsun. Senden asıl istenen kalbini mâsivadan ayırıp Allah'ın emirlerine bağlamaktır. Bu zâhirî teveccühler, derûnî hisleri harekete geçirmek ve kalbe isyân etmemesi için zaptedip, muâyyen bir cihette durdurmak içindir. Zira âzalar tabîî hareketlerinde ve istedikleri cihette teveccühlerinde azgınlık gösterip zulmettikleri vakit, kalbi de kendi emirlerine alır ve onu da Allahu Teâlâ'nın yolundan ayırabilirler. Öyle ise yüzün kibleye yöneldiği gibi kalbin Allah'a yönelsin. Bilmiş ol ki, yüzün Kâbe'ye yönelmesi için diğer yönlerden ayrılması zarûrî olduğu gibi; kalbinin de Allah'a yönelmesi için mâsivadan ayrılması şarttır. Peygamber Efendimiz bir mübârek hadîsinde :

«إِذَا قَامَ الْعَبْدُ إِلَى صَلَاتِهِ فَكَانَ هَوَاهُ وَ قَلْبُهُ وَ وَجْهُهُ إِلَى اللَّهِ
عَزَّ وَ جَلَّ أَنْصَرَفَ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ»

«Kul namaza kalktığı vakit nefsi, yüz ve kalbi Allahu Teâlâ'ya te-
veccüh etmişse yeni doğmuş gibi günâhlarından ayrılmış olduğu hâl-
de namazdan çıkar.» (465)

KIYÂM

İtidâl üzere kıyâm ise kalb ve kalbi ile kişinin Ailâh huzûrunda durması demektir. Buna göre, en üstün ve en şerefli âzası olan başını, huzûr-i ilâhîde mütevaziâne bir şekilde eğmeli ve vaziyet, kalbinin de tevâzu kabûl edip kibirden uzaklaştığına bir delil teşkil etmelidir. Aynı zamanda bu kıyâm ile suâl ve cevâb için huzûr-i ilâhiye arzolunacağını, kıyâmın dehşetini hatırlamalıdır. Bu anda da huzûr-i ilâhîde olduğunu düşünerek, azamet ve celâlinin künhünü idrâkten âciz isen, hiç olmazsa onun huzûrunda, zamânın meliklerinin huzûrunda durduğun gibi durmalısın. Hattâ ayakta durduğun müddetçe kendi adamlarından veyâ kendini iyi tanımak istediğin sâlih bir kimse tarafından murâkabe altında bulunduğunu kabûl etmelisin. Görürsün ki böyle bir hâlde huşûsuz namaz kılıyor demesin diye âzanı hareketten durdurur ve bütûn cüzlerinde bir huşû alâmeti belirmiş olur. İşte o zaman kendi kendine, sen Allahu Teâlâ'yı bildiğini ve sevdiğini iddia ediyorsun. Bu cür'etinden utanmıyor musun? Senin gibi âciz olan bir kula saygı gösteriyor veyâ insânlardan utanıyor ve korkuyorsun da Allah'a saygı göstermiyor ve ondan korkmuyorsun? Halbuki korkulmaya değer ancak O'dur. Diyerek nefsinin muâhaze et. Bunun içindir ki Ebû Hüreyre, Peygamber Efendimize : "Allah'tan hayâ etmek nasıl olur?" diye sorduğunda, Peygamber Efendimiz :

«تَسْتَحْيِي مِنْهُ كَمَا تَسْتَحْيِي مِنَ الرَّجُلِ الصَّالِحِ مِنْ قَوْمِكَ»

«Kavim - kabilen arasında iyi tanınmış bir kimseden utandığın gibi ondan (Allah'dan) da öyle utanacaksın.» (466) buyurmuşlardır.

(465) İmâm Müslim, aynı mânâyı taşıyan bir hadisi abdestin fazileti hakkında değişik ibâre ile Amr bin Abese'den rivâyet etmiştir.

(466) Haraiti, «Mekârim-i Ahlâk»da.

NİYET

Niyet : Bir çok günâhların ve edebe uymıyan hareketlerin bulunduğu hâlde yine münâcât için, bütün imkânları sana bahşeden Allahu Teâlâ olduğunu bilerek ikabından korkmak, mükâfatını ummak ve O'na yaklaşmak için, mekrûhât ve müfsidâtından kaçınarak yalnız O'nun emrini yerine getirmek üzere, mükemmel bir namaz kılmaya azmetmekten ibârettir. Yüksek bir huzûrda bulunduğunu, kime, niçin ve ne hâlde münâcât ettiğini düşün, düşün ki; huzûr-i ilâhîde mahcûbiyetten alnın terlesin, ilâhî heybetten vücûdun titresin ve korkudan benzîn sararsın.

TEKBİR

Tekbîr: «Allahu Ekber» «Allah her şeyden büyüktür.» dediğin zaman kalbin dilini yalanlamasın. Eğer gönlünde Allahu Teâlâ'dan büyük bir şey kabûl ediyorsan, her ne kadar sözün doğru olsa bile Allahu Teâlâ senin yalancılığına şahâdet eder. Nitekim münâfıkların, kalbleri dillerini tekzîb ederken dillerinde «biz senin Resûlullah olduğuna şahâdet ederiz» dediklerinde evvelâ, Allahu Teâlâ, Peygamber Efendimizin, Allah'ın Resûlü olduğunu bizzat kendisi şahâdet ettikten sonra, samîmî olmayıp şahâdet tesmiye ettikleri ve kalblerinin lisânlarını yalanlamalarını tekzîb etmiş, ve kendilerinin yalancı olduklarına şahâdet etmiştir. Eğer kendi arzû ve isteklerin, Allahu Teâlâ'nın emirleri üzerine sana galebe çalmışsa, sen Allah'tan çok nefsine itâat ediyor ve nefsini Allah ittihaz ederek onu büyültmüş oluyorsun, o zaman senin «Allahü Ekber» sözünün kavli-i mücerretten - kuru bir lâftan - ibâret kalmasından korkulur. O zaman kalb, lisândan ayrılmış olur. Eğer bu hâlden tövbe edilmez ve Allah'dan af ve mağfiret taleb edilmezse, neticede Allah'ın affı erişmezse cidden tehlikeli olur.

İstiftah duâsı: (Yukarıda geçtiği gibi bu duâ Şâfi'îlere göredir.)

Bu duânın ilk cümlesi «Veccehtü vechiye lillezi feteressemâvâtî Yerleri gökleri yoktan var eden Allah'a yüzümü çevirdim» cümlesidir. Şüphesiz bu yüzden murâd baştaki yüz değildir. Çünkü sen yönünü (Allah'a değil) kibleye çevirmişsin. Allahu Teâlâ cihetten münezzehtir. O'nu yön ve cihetler tâyin edemez ki O'na doğru yönelesin. Belki bu yüzden murad, kalbin yüzüdür. Ancak onunla beraber yer ve gökleri yoktan var eden Allah'a yönelebilirsin. O hâlde kalbine bak, yer ve gökleri yaratan Allah'a mı yöneldi? Yoksa nefsının arzûları peşinde evde ve sokaktaki işleriyle mi meşgûldür? Sakın daha münâcât kapısını ilk açışın yalan ile olmasın. Çünkü kalbin Allah'a yönelmesi

mâsivâdan tamâmen ayrılmakla mümkündür. Hemen kalbini Allah'a döndürmeye gayret et. Eğer dâima Allah'a çeviremiyorsan hiç olmazsa bu anda yalancı olmamak için kalbini Allah'a rabteyle. Bu duâyı okurken «Hanîfen Müslîmen» dediğin zamân, ancak elinden ve dilinden Müslümanların emîn olduğu kimseye Müslüman denebileceğini hatırlamalısın. Eğer böyle bir Müslüman değilsen yalancısın. Hiç olmazsa ileride geçmişe nedâmet ederek ileride böyle olmaya gayret edeceğine azmet. «Ve mâ ene mine'l - müşrikîn — Ben müşriklerden olmadım, şirk edenlerden değilim» dediğin zamân (yalnız aleni şirki değil, bir de) gizli şirki gözönüne getir. Zira Allahu Teâlâ'nın :

«فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ
بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا»

«Kim Rabbine mülâki olmağı isterse, sâlih ameller işlesin ve Rabbinc, ibâdetinde kimseyi ortak etmesin.» (18 - Kehf : 110)

Âyet-i Celîlesi, ibâdetlerinde Allah rızâsı ve insânların medh ü senâsını kastedenler hakkında nâzil olmuştur. Bu, (ibâdette ortaklık) şirk (in) den son derece sakın. Bu şirk-i hafiden beraat etmeden, müşriklerden değilim diye kendini vasıflandırmaktan hayâ et. Zira gösteriş için yapılan ibâdetin çoğuna şirk dendiği gibi azına da yine şirk denir. «Ve mahyaye ve memâtî lillâhi — Dirim de ölüm de Allah içindir» dediğin zamân, bilmiş ol ki bu hâl, kendisi için yokluk, efendisi için varlık hâlidir. Aynı zamanda bu söz, kıyâmı, kuûdu, rızâsı, gadâbı ve râğbeti dünyâ olup dünyâlık için ölümden korkan kimselerden sâdir olursa, hâllerine uymamış olur.

«Eûzü billâhi mine's - şeytani'r - racîm — Kovulan şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım» dediğin zamân bilmiş ol ki o (şeytan), senin Allah'a secde ederek Allah ile münâcâtını kiskandığı için kalbini Allah'dan ayırmaya çalışan en büyük düşmanıdır. Halbuki o bir kere secde etmemekle lânete müstehak olmuştur. Onun şerrinden senin Allah'a sığınman ise, onun arzûsuna uymamak ve Allah'ın emrini yerine getirmekle kabildir. Yoksa yalnız «Eûzü»yü çekmekle mümkün değildir. Düşünsene, bir insâna parçalamak için yırtıcı hayvanlar veya öldürmek için düşmanı hücum ettiği zaman, o insân ben sizin şerrinizden korunmak için şu kaleye iltica ederim dese, sonra da kalkıp kaleye sığınmasa, yalnız bu sözüyle kendisini kurtarabilir mi? İşte Rahmânın sevmediği ve şeytanın sevdiği şehvetlerinin peşinden gidenler de aynı vaziyettedirler. Yalnız «Eûzü» onlara bir kâr sağlamaz. Sözün, şeytanın

şerrinden korunmak için Allah'ın kalesine girmeye olan azmin ile birleşsin. Allah'ın kalesi ise, «Lâ ilâhe illâllah» kelime-i tevhîdî'dir. Nitekim Peygamber Efendimizin haber verdikleri bir hadis-i kudsi'de Allahu Teâlâ :

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حِصْنِي فَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي»

«“Lâ ilâhe illâllah” benim kal'amdır. Kal'ama giren kimse azâbdan emîn olur.» (467) buyurmuştur.

Kelime-i tevhîd kal'asına giren, Allahu Teâlâ'dan başka ma'bûdu olmıyan kimsedir. Fakat hevâ-i nefsinin Allah tanıyanlar ise Allahu Teâlâ'nın kal'asında değil, şeytanın çölündedirler.

Bilmiş ol ki şeytanın muhtelif hileleri vardır. Hattâ bâzıları, okuduğunu düşünüp anlamaktan alıkoymak için, namazda, iyi işler ve âhiret düşüncesiyle de insânı meşgûl etmeye çalışır. Yine bilmiş ol ki okuduğunu dinleyip anlamaktan seni alıkoyan her şey, şeytanın vesvesesidir, çünkü gâye yalnız dili tahrik etmek değil, asıl maksat okuduğunu anlamaktır.

Kırâat: Kur'ân okumakta, insânlar üçe ayrılır :

1 — Dili hareket eder, fakat neler dediğinden kalbinin haberi bile olmaz.

2 — Başkasından duyup dinler gibi dilinin okuduğunu kalbi dinler ve anlar. İşte bunlar eshâb-ı yemîn, Sağcılar (bugünkü mânâda değildir) yâni iyiler derecesidir.

3 — Kalbleri dillerine değil, dilleri kalblerine tâbi ve ona tercüman olur. Bu da mukarrebler makamıdır. Binâenaleyh lisânın kalbe hocalık etmesiyle, kalbin emrinde olmak sûretiyle kalbe tercümanlık etmesi arasındaki fark cidden büyüktür.

Mânâlarının tafsilâtına gelince : «Bismillâhi'r - Rahmâni'r - Rahîm» dediğin zamân, teberrüken Allah'ın kelâmına Allah'ın adıyla başlamayı niyet et, her şey Allah'tandır mânâsında olduğunu anla ve buradaki isimden murad; müsemmânın tam kendisi olduğunu bil. Her şeyin Allahu Teâlâ'dan olduğunu bildikten sonra elbette hamd ü senâ da O'na olur. Bunun için «Elhamdülillâh» dersin. Bunun mânâsı, «Şükür Allah'a mahsûstur. Çünkü bütün nimetler ondandır» demektir. Kim ki bir nimeti Allahu Teâlâ'dan başka kimselerden bilir, yahut da Allah'dan başkasına şükrü kastederse, bu başkasına iltifatı nisbetinde besmele ve hamd'de noksânı vardır. «Er - Rahmâni'r - Ra-

hîm» dediğin zamân, rahmetinin şümûlünü anlayıp ümidinin çoğalması için, O'nun her nevi lûtf u in'amını hatırla. Sonra «Mâlikî yev-mî'd - dîn — Dîn gününün sâhibi, hâkim-i mutlakı» demekle de mâlikîyet yalnız O'nun olduğunu ifâde etmekle azametini düşün ve mâlikî bulunduğ u hesâb ve cezâ gününün dehşetini hatırlayarak Ondan kork. Sonra «İyyake na'büdü — Ancak sana ibâdet ve kulluk ederiz» demekle de ihlâsını tazele, sonra «Ve iyyâke nesta'îyn — Ancak senden yardım dileriz» demekle de her yönden aczini, ihtiyâcını, kuvvet ve kudret sâhibi olmadığını itiraf eyle ve yapmasına muvaffak olduğ un tâat ve ibâdetleri O'ndan bil, O'na minnet ve şükret. (Allah esirgesin) eğer seni tevfikinden mahrum etseydi o zamân tâdedilmiş şeytanlar ile beraber olacağını düşün.

Eûzü, besmele ve hamdelerin mânâsını anladıktan ve ihtiyâcını açıklayıp O'nun yardımına muhtâç olduğunu ifâde ettikten sonra gâylene geç. İsteyeceğini açıkla, ancak lüzûmsuz şeyler değil, en mühim ihtiyâcını istemek üzere «İhdina's - Sırata'l - müstakıym — Bizi doğru yola hidâyet eyle» bizi rızâna ulaştıracak ve civârına (rızâsına) iletecek yola hidâyet eyle, de. Ve bunu «Sıratâlleziyne en'amte 'aleyhim — İn'am ettiğin (iyi) kimselerin yoluna, yâni hidâyet nimetini verdiğ in, Peygamber, sıddıklar, şehitler ve sâlihler yoluna hidâyet et», «Gayri'l - mağduubi 'aleyhim — Kendilerine gadab edilen kâfirlerin, yolunu sapıtanların, yahudi, hristiyan ve sabîîlerin (yıldız ve puta tapan) yoluna değil» demekle de bu isteği genişçe açıkla. Sonra bu dileklerinin kabûlü için de «Âmîn» de.

Fâtihayı bu mânâda okuduğ un zamân, umulur ki, Peygamber Efendimizin haber verdiği hadîs-i kudsîde Allahu Teâlâ'nın :

«قَسَمْتُ الصَّلَاتَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ وَنِصْفُهَا لِعَبْدِي
وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ : يَقُولُ الْعَبْدُ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَيَقُولُ اللَّهُ
عَزَّ وَجَلَّ : حَمِدَنِي عَبْدِي وَأَشْنِي عَلَيَّ وَهُوَ مَعْنَا قَوْلِهِ
سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ»

«Namazı benim ile kulum arasında ikiye böldüm, yarısı benim yarısı onundur. Kulum için istediği vardır. Kul «Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemin» dediği zamân, Allahu Teâlâ kulum bana hamdetti ve beni

övdü buyurur. (İşte «Semiallahu ilmen hamideh» sözünün mânâsı da budur.)» (468)

buyurduğu kimselerden olursun. Eğer namaz kılmakta Allahu Teâlâ'nın zikrinden başka bir kârın olmasa bile bu kadarı ganimet olmak için sana yeter de artar. Nerde kaldı ki üstelik fazâlet ve sevâbını ummaktasın.

İleride Kur'ân okumak faslında anlatılacağı üzere, okuduğun her sûre ve âyeti böylece anlamaman lâzımdır. Sakın emrinden, nehyinden, va'dinden mev'iza ve Peygamberlerin haberlerinden, zikredilen minnet ve ihsânından gâfil olma. Bunların ayrı ayrı hakları vardır. Va'din hakkı ricâ, va'idin hakkı korku, emr ile nehyin hakkı fiil veyâ terkine azim, vaâzların hakkı ders almak, minnetin hakkı şükretmek, enbiyâ haberlerinin hakkı da onlardan ibret almaktır.

Rivâyet olundu ki Zûrâre İbn Evfâ (469) Kur'ân-ı Kerîmi okurken :

«فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ»

«Sûr'a üflendiği zamân.» (74 - Müddessir: 8)

âyetini okurken öldü (şüphesiz mânâsının kalbi üzerindeki tesiri ölüme sebeb olmuştur.) İbrahim-i Nehaî, Allahu Teâlâ'nın :

«إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ»

«Gök yarıldığı zaman.» (84 - İnşikak : 1)

âyetini duyduğu zamân vücûdu zangır zangır titrerdi. Abdullah İbn Vakîd (470) diyor ki: Abdullah İbn Ömer (dedesidir) namaz kılariken ateş üzerindeki tava gibi yanardı. Elbette Efendisinin va'd ve va'id ile yanmak hakkıdır. Çünkü Cabbar ve Kahhar olan Allah huzûrunda günâhkâr ve zelîl bir kuldur. O, bu mânâları düşündüğü için bu vaziyeti alırdı. Binâenaleyh bu mânâlar insânların anlayış derecelerine göre değişir. İnsanların anlayışları da kalbin cilâsı ve ilmin çokluğu nisbetinde artar. Bu dereceler sayılamıyacak kadar çoktur. Namaz

(468) Bu hadisi Buhârî'den mâada Kütüb-i Sitte Sâhibleri ve Ahmed İbn Hanbel, Ebû Hürayre'den rivâyet etmişlerdir.

(469) Basrahdır, tâbiindendir. Kûnyesi Ebû Hacıb'dir. Sikatdandır. 93 Hicride âni olarak ölmüştür.

(470) Hazret-i Ömer'in oğlu Abdullah'ın torunu. Sikatdandır. 119 Hicride ölmüştür.

kalblerin anahtarıdır. Kelimelerin esrârı orada çözülür. Kırâat de böyle olduğu gibi, namazdaki zikir ve tesbîhlerin hakkı da budur.

Sonra mânâsı üzerinde düşünebilmek için âyetleri, birbirine katmıyarak ağır ağır ve tam bir huşû içinde okur. Rahmet, azab, va'd, veid (müjde ve korkutmak), hamd ve ta'zîm âyetlerinde nağmesini - sesini - değiştirir (meselâ rahmet) âyeti gelince, sesini yükselterek O'na rağbetini, azab âyeti gelince, sesini alçaltarak O'ndan korktuğunu, tesbîh, ta'zîm ve hamd âyetleri geldiğinde de hamd ve ta'zîmin ifâdesini kırâatında göstermiş olur. İbrahim-i Nêhâî, namaz kılarken :

« مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ »

«Allah, hiç bir evlât ittihaz etmedi ve beraberinde bir tanrı da yoktur.» (23 - Mûminûn : 91)

gibi âyetleri okuduğu zamân, şan-ı ulûhiyete yakışmayan bu gibi vasıfları, her ne kadar red ve inkâr mâhiyetinde olsa da hayâ edercesine sesini alçaltarak okurdu. Rivâyet olundu ki kıyâmet günü Kur'ân okuyucusuna :

« اِقْرَأْ وَارْقَ وَرَتَّلْ كَمَا كُنْتَ تُرَتِّلُ فِي الدُّنْيَا »

«Dünyâda harfler üzerinde durup ağır ağır okuduğun gibi, burada da oku denir.» (471)

Namazda sükûnet ile ayakta durmak, kalbin tam bir sükûnet vasfı içinde (mâsivâdan kesilerek) Allah'a bağlandığının bir delilidir. Peygamber Efendimiz bir mübârek hadîsinde :

« إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ مُقْبِلٌ عَلَى الْمُصَلِّيِّ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ »

«Şüphesiz namaz kılan sağa sola iltifat etmediği (472) müddetçe Allahu Teâlâ da ona iltifat eder.» (473)

(471) Ebû Dâvûd, Tirmizi ve Neseî Abdullah b. Ömer'den.

(472) Namâzda sağa sola iltifatın fıkhi hükmü: Göğsünü kıbleden çevirirse bilittifak namâz bozulur. Şâfiîye göre namâzda bir iki harfi belli olmıyan gülmek, parmak çılatmak ve yüzünü çevirmek kerahet-i tenzihiye ile mekrûhtur. Halbuki Hanefîye göre ses duyulacak kadar gülmek namâzı bozar. Yalnız gözünün secde mahallinden başka yerlere bakması, huzûra mâni ise de namâza mâni değildir.

(473) Ebû Dâvûd, Neseî; Ebû Zerr'den.

Baş ve gözünü sağa, sola meylettirip bakmaktan koruyacağı gibi sırrını (kalbinin en derin köşesini) de namazın haricindeki şeyleri düşünmekten muhafaza edecektir. Hatırına başka bir şey geldiği anda, Allahu Teâlâ'nın buna muttali' olduğunu ve gafletle münâcâtın yapılmayacağını düşünmek sûretiyle kalbin huşûunu sağlamaya çalışmalıdır. Huşûun fayda vermesi için içten ve dıştan olması şarttır. Zâten içinde huşûu olursa âzalarında da tecelli eder. Nitekim namazda sakaliyle oynayan bir kimse hakkında Peygamber Efendimiz :

«أَمَّا هَذَا لَوْ خَشَعَ قَلْبُهُ لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ»

«İşte şu adamın eğer kalbinde huşû olsaydı âzalarında da huşû olurdu» buyurmuştur.

Çünkü ayak başa tâbi, bedenın âzaları kalbin emrindedir. Bunun için Peygamber Efendimiz :

«اللَّهُمَّ اصْلِحِ الرَّاعِيَ وَالرَّعِيَّةَ»

«Allahım, çobanı ve güttüklerini, yâni kalbi ve emrinde olan âzaları sen ıslâh eyle.» (474) diye duâ buyurmuştur.

Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddık (R.A.) namazında direk gibi hareketsiz, Abdullah İbn Zübeyr ise karnış gibi dururdu. Hattâ bâzıları, rükûlarında öyle hareketsiz bulunurlardı ki, cansızmış gibi serçe kuşları sırtlarına konardı. Dünyâ ricalinin huzûrunda böyle bulunmak tabiat iktizası iken bilenler için, melikler melikinin huzûrunda böyle bulunmak gerekmez mi? Başkalarının huzûrunda huşû ve saygı içinde bulunup da huzûr-i ilâhîde huşû göstermemek, O'nun azametini bilmekteki kusurdan neş'et eder. İkrime (475) Allahu Teâlâ'nın :

«الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ وَتَقْلُبُكَ فِي السَّاجِدِينَ»

«O Allah ki (gece teheccüde) kalktığını ve namâzlardaki kıyâm, rükû ve sücûdunu da görür.» (42 - Şûrâ: 218).

(474) Kaynağı bulunamamıştır.

(475) Abdullah İbn Abbas'ın azatıdır. O kapıda, Abdullah içerde fetvâ verirdi. Tâbiin ve sikatdan olup tefsirde en yüksek bir âlim idi. (105 Hicrîde daha bir çok ilim adamları ile aynı günde ölmüştür.)

Âyet-i Celîlesindeki takallübden murad, kıyâm, rükû, sücûd ve teşehhüttür demiştir.

RÜKÛ VE SÜCÛDDA RİÂYET EDİLMESİ İCAB EDEN ŞEYLER

Rükû ve sücûda giderken Peygamberimizin sünnetine uyarak niyeti tazelemeli ve Allah'tan af ve mağfiret dilemek üzere tekbîri tekrarlamalı. Yâni «Allahü Ekber» demeli ve elleri kaldırmalıdır. (Elleri kaldırmak Şâfi'îye göre olduğu yukarıda geçmiştir). Rükûda da aynı tevâzuu göstererek huşûu tazelemeli ve kalbi yumuşatmağa çalışmalıdır. Ve tekrar tekrar «Sübhâne Rabbiye'l - azim» demekle Rabbinin azametini kalbinde ve lisânında yerleştirmeye çalışmalı ve rahmetini ummak üzere «Semîallahu limen hamideh» — Allah kendisine şükür edene icâbet eder.» diyerek rükûdan doğrulmalıdır.

Sonra ziyâdeyi iktiza eden şükrün eşi olarak «Rabbenâ lekel hamd» söyler. Ve buna «Mîl'e's - semâvâtî ve mîl'e'l - ardî» sözünü ilâve eder. (Bu ilâve yine Şâfi'îlere göredir) ve daha sonra tevazuun son haddi olan secdeye kapanır. Burada en şerefli âzası olan yüzünü ayak altında çiğnenen toprak üzerine kor. Hattâ huşûa daha yakın ve tevâzuu daha çok delâlet ettiği için mümkünse seccade sermeden kılmalıdır. Alnını toprak üzerine koyduğu zamân, eşyâyı yerine koymuş ve fer'i aslına ırcâ etmiş olursun. Çünkü topraktan yaratıldın ve yine oraya döneceksin. Bu ânda da Allahu Teâlâ'nın büyüklüğünü yeniden hatırlıyarak «Sübhâne Rabbiye'l - âlâ» de ve bunu tekrar ile dâvânı kuvvetlendir, çünkü bir keresi zayıftır. İlâhî azamet kalbinde yerleşip gönlün yumuşayınca da, Allahu Teâlâ'nın sana rahmet edeceğine emin ol; çünkü ilâhî rahmet, mütekebbirlere değil, mütevâzilere dir. Sonra «Allahü Ekber» diyerek secdeden başını kaldır ve otur, otururken «Rabbiğfir verham ve tecavez ammâ ta'lem» veyâ dilediğin duâyı oku (476) sonra aynı mütevâzi şekilde ikinci secdeyi tekrarla.

TEŞEHHÛTTE RİÂYETİ İCAB EDEN ŞEYLER

(İkinci rekâtı da böyle kıldıktan) sonra Allah'ın huzûrunda olduğunu düşünerek edebli bir şekilde otur ve Et-Tehiyyât'ın mânâsı olan mülk, temiz ahlâk ve salâvatın Allah'a ait ve O'na mahsûs olduğunu, kalbinden inanarak dilin ile oku tasrih et. Peygamber Efendimizi kalbinde düşünerek ona selâm ver ve onun daha mükemmel bir şekilde sana selâm vereceğine inan. Sonra sana ve bütün sâlihler de selâm ve

(476) İki secde arasındaki oturuşta Hanefiler bir şey okumaz.

buna mukabil bütün sâlihler sayısınca Allahu Teâlâ'nın da sana selâm vereceğini yâni rahmet edeceğini düşün. Sonra Allahu Teâlâ'nın birliğine ve Peygamberin nübüvvetine şahâdet et (yâni Şâfi'iler, Şâfi'inin Hanefiler de Hanefinin «Tehiyyât»ını okusunlar). (Selâm vereceğin teşehhütte «Salli ve bârik» okuduktan) sonra huşû ve huzûr içinde kabûlünü umarak, eserde vârid olan duâları oku, anne, babanı ve diğer mü'minleri de duâdan unutm.

Selâm verdiğin zamân hazırda bulunanlara ve meleklerle selâm vermeyi ve namazı sona erdirdiğini niyet etmelisin. Ayrıca Allahu Teâlâ'nın fazlıyla bu ibâdeti yapmaya muvaffak olduğunu bilerek O'na şükretmeyi ve bu namazı son namaz olup belki gelecek vaktine kavuşamayacağını hatırlıyarak gizli ve âşikâr kusûrundan dolayı namazının kabûl olmayıp red ve îade edileceği korkusunu içinde taşı. Nitekim Peygamber Efendimiz kendisinden vasiyet isteyene :

« صَلِّ صَلَاةَ مُوَدَّعٍ »

« - Kabilesine - veda eden kimse gibi namaz kıl. »

buyurmuştur. Bununla beraber namazını Allahu Teâlâ'nın fazl-ı keremiyle kabûl edeceğini de ümit et Yahya İbn Visab (477) namaz kıldıktan sonra âdeta namazda imiş gibi bir saat dururdu. İbrahim-i Nehâî namazdan sonra bir saat hasta gibi dururdu.

İşte, bu, namazında huşû edip namazlarını muhafaza ve kullukta güçlerinin yettiği kadar münâcâta bulunan kimselerin kılacağı namazdır. İnsân kıldığı namaza bakmalı. Böyle kılabilirdiğine sevinmeli, kılamadığına dövünmeli ve böyle kılmağa gayret etmelidir.

Gaflet ile kılınan namâzlar ise tehlikelidir. Bununla berâber O'nun kereminden, geniş ve şümûllü olan rahmetinden ümit kesmeyiz. Biz âcziyetimizi i'tiraf ederek kusûr ve noksanlar ile yaptığımız ibâdetleri fazl-ı keremiyle kabûl buyurmasını Allahu Teâlâ'dan dileriz.

NAMAZDA HUŞUUN NETİCESİ

Bilmiş ol ki, anlattığımız şekilde huşû, ta'zîm ve hayâ gibi bâtınî şartlara riâyet ederek yalnız Allah rızası için kılınan namazlar, mükâşefe ilminin kapısı demek olan ilâhî nûrların kalbde parlamasını temin eder. Yer ve göklerin inceliklerini, rubûbiyyetin sırlarını keşfe

(477) Kûfe'de kurrâ imâmılarından. Kur'ân okumaya başlayınca Mescidde ses se-
da kalmazdı. Sikatdandır.

den Allah velîleri, bu mertebeye, ancak namazda ve hassaten, secde de yükselebilirler; zira kulun, Allah'ına en yakın olduğu, secde hâlidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de :

«وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ»

«Secde et, yaklaş.» (96 - Alak: 19) buyurulmuştur.

Mükâşefede yakınlık namâzdaki ihlâs nisbetindedir. Bu da kuvvet, za'fiyet, azlık, çokluk, âşikârelik ve gizlilik bakımından derecelere ayrılır. Hattâ bâzılarına, eşya olduğu gibi keşfedilir. Bâzılarına bir misâl ile açıklanır. Nitekim bâzı kimselere dünyâ, lâşe sûretinde, şeytan ise karşısında oturup insânları lâşeye dâvet eden köpek sûretinde gösterilmiştir. Yine bunun gibi bâzılarına Allahu Teâlâ'nın sıfatı, bâzılarına ef'âli, diğer bâzılarına muâmele ilminin incelikleri tecelli eder. Bu mânâların muâyyen zamânlarda tahakkuku için sayılamıyacak kadar gizli sebebler vardır. Bunların en kuvvetlisi himmet, yâni bütün mevcûdiyetiyle Allah'a yönelmektir. Çünkü kalb muâyyen bir şeye bağlanırsa o şey ona daha kolay keşfedilir. Vaktâ ki bu anlattıklarımız ancak parlak ve cilâlanmış aynada, yâni tasfiye edilmiş ve temizlenmiş kalbde görülebilir, aynaların yâni kalblerin hepsi de paslanıp, isyan sebebiyle kirlenmiş olduklarından, anlattığımız bu keşif ve kerametler, basiret dediğimiz kalb gözü olan ibâdet ile cilâlanmış herkeste bulunabilir. Hâşâ Allahu Teâlâ'nın esirgediğinden değil, belki isyanla kirlenmiş kalbler bu hidâyetten mahrum olduklarından hemen kerameti inkâra kalkışırlar. Zira görmediği şeyi inkâra kalkışmak insân fitratının iktizasıdır. Hattâ rahm-ı mâderdeki çocuğa akıl verilse idi, dışarıdaki geniş âlemdeki insânın varlığını inkâra kalkışırdı. Eğer küçük çocuğun akli olsa, büyüklerin keşfettiği bir çok şeyleri yine inkâr ederdi. Her derecede insân böyledir. Mutlaka kendisinin anlıyamıyacağı ve bir üst derecenin anladığı şeyleri inkâr eder. (Şüphesiz bu doğru bir şey değildir) Bununla berâber velâyeti (Kerameti) ve merhalelerini inkâr eden kimsenin, nübüvveti ve merhalelerini inkâr etmesi lâzım gelir. Halbuki Allahu Teâlâ insânları ayrı ayrı hâller ve birbirinden farklı hey'etlerde yaratmıştır. Bir kimsenin kendisinden bir üst olan dereceyi inkâra kalkışması doğru olmaz. Evet eğer bu dediğimizi kalbi mâsivâdan tasfiye edip, Allah'a yönelmek sûretiyle değil de fikirleri bulandıran mücâdele yoluyla aramaya kalkışırsa işte o zamân bu hakîkati kaybeder ve inkâra kalkışırlar.

Mükâşefe erbabından olmıyanlar hiç olmazsa tecrübe ile müşâ-

hede edinceye kadar onu inkâr etmeyip kabûl ve tasdik etmelidir. Haberde gelmiştir ki :

«إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ رَفَعَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ الْحِجَابَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ عَبْدِهِ وَوَجَّهَهُ بِوَجْهِهِ وَ قَامَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ لَدُنْ مَنْكِبَيْهِ إِلَى الْهَوَاءِ يُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ وَ يُؤْمِنُونَ عَلَى دُعَائِهِ ، وَإِنَّ الْمُصَلِّيَ لَيُنْشَرُ عَلَيْهِ الْبَرُّ مِنْ عَنَانِ السَّمَاءِ إِلَى مَفْرَقِ رَأْسِهِ وَيُنَادِ مُنَادٍ : لَوْ عَلِمَ هَذَا الْمُنَاجِي مِنْ يُنَاجِي مَا لَتَفَتَ ، وَإِنَّ أَبْوَابَ السَّمَاءِ تَفْتَحُ لِلْمُصَلِّينَ . وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يُبَاهِي مَلَائِكَتَهُ بِعَبْدِهِ الْمُصَلِّي»

«Kul namaza durduğu zamân, Allahu Teâlâ aradaki perdeyi kaldırır ve kulu tam karşısına (huzûr-i mânevisine) alır. Ona, zâtı ile tecelli eder. İki yanlarından göklere kadar melekler saf bağlar. Onunla namâzı kılar ve âmin demek sûretiyle duâsına katılırlar. Göklerdeki ilâhî rahmetler üzerine saçılır. Bir münâdî, bu zât kime münâcât ettiğini hakkıyla bilseydi, kat'iyen (başka tarafa) iltifat etmezdi diye bağırır. Namâz kılanlara semâ kapıları açılır, Allahu Teâlâ meleklerine karşı, namaz kılan kulları ile iftihar eder.» (478)

İşte buradaki gök kapılarının açılması ve Allahu Teâlâ'nın muvacehesi, yukarıda anlattığımız keşif ve kerametten kinâyedir.

Tevratta şöyle yazar : Ey âdem oğlu; huzûrumda namaz kılıp ağlamaktan ağırlanma. Zira, ben, senin kalbine yaklaşan ve gıyaben nûrumu müşâhede ettiğin bir Allah'ım. İşte namaz kılan zaten kalbindeki fütuhât, yumuşaklık ve göz yaşı Allahu Teâlâ'nın kalbe yaklaşmasındandır. Bu yakınlık mesafe yakınlığı olmadığına göre perdeyi kaldırmakla, rahmet ve hidâyet yakınlığından başka bir şey değildir. Denildi ki, kıyâm, kuûd, rûkû ve sücûdu bir araya topladığı için iki rekât namaz kılan bir kula her safında on bin melek bulunan on saf melek ona hayran olur. Allahu Teâlâ yüz bin meleğe de mübâhat eder, çünkü Allahu Teâlâ bu ibâdetleri kırk bin meleğe bölmüştür. Bir kısmı kıyâmete kadar yalnız kıyâmda, diğer bir kısmı yalnız secdededir. Kıyâmete kadar, rûkû ve sücûd edenler de böyledir. Görülüyor ki Allahu Teâlâ'nın meleklerle nasip ettiği yakınlık ve rütbe sâbittir, değiş-

mez, ne artar ve ne de eksilir. Bunun için Kur'ân-ı Kerîm'de buyuruluyor :

«وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ»

«Bizden ise her birimiz için muâyyen bir makam vardır.» (37-Saffât: 164)

İnsân, terakki bakımından meleklerden ayrılmıştır. O durmadan yükselir ve derece derece Allah'a yaklaşır. Fakat meleklerle bu terakki kapısı kapalıdır. Onların ancak muâyyen rütbeleri ve meşgûl olduğu ibâdetler vardır. Ondan ayrılıp başkasına geçemez ve ibâdetten de aslâ usanmazlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyuruluyor :

«لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ، يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْثُرُونَ»

«O'nun huzûrundakiler O'na ibâdetten ne çekinirler ve ne de yorgunluk duyarlar. Gece gündüz usanmadan O'nu tesbih ederler.» (21-Enbiyâ : 19, 20)

Yüksek derecelerin anahtarı namazdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyuruluyor :

«قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ»

«Mü'minler saâdete ermişlerdir. Onlar namâzda huşû içindedirler.» (23 - Mü'minûn: 1, 2)

Allahu Teâlâ onları imândan sonra huşû ile kıldıkları namâzları ile medhetmiştir. Sonra yine müflihlerin vasıflarını namaz ile hatmederek :

«وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ»

«Ve onlar ki namazları üzerinde muhâfızlık eder, zamanında kırlarlar.» (23 - Mü'minûn : 9)

Sonra bu sıfatların neticesi olarak buyuruluyor :

«أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ»

«İşte Firdevs cennetine vâris olan ancak onlardır ve onlar ebedî olarak oradadırlar.» (23 - Müminûn : 10, 11)

Evvelâ felâh ile, sonra da Cennet-i Firdevs'e vâris olmakla onları vasıflandırmıştır. Gaflet ile kılınan namazın ve gaflet ile okunan Kur'ân'ın bu dereceleri sağlıyacağına hiç ihtimâl veremem. Bunun için bunların karşılığında Allahu Teâlâ :

«مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ؟ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمَصَلِّينَ»

«Sizi Cehenneme sevk eden nedir? Namaz kılanlardan değildik derler.» (74 - Müddessir: 42, 43)

Nûr-u ilâhiyi müşahede edip Allah'a yaklaşacak ve Firdevse vâris olacaklar ancak namaz kılanlardır.

Bizleri de bu gibilerden yapmasını, sözü doğru, fakat işi eğri olanlardan yapmamasını Cenâb-ı Allah'tan dileriz. İhsânı kadîm ve lûtf u keremi nihayetsiz olan O'dur. Salât ve selâm Habib-i Ekremi üzerine olsun.

HUŞÛ İLE NAMAZ KILANLARIN HİKÂYELERİ HUŞÛUN MENŞEİ VE BULUNDUĞU YER

Bilmiş ol ki huşû; imânın meyvası, özü ve Allahu Teâlâ'nın azametini ve kendi kusûrunu idrâkin neticesidir. Bunu anlayan, namâzda, namâz haricinde, yalnızken, hattâ ayak yolunda bile huşûdan ayrılmaz. Çünkü huşû, nerede olursan ol, Allahu Teâlâ'nın sana muttali' olduğunu ve onun azametini ve kendi kusûrlarını bilmeyi gerekli kılar. Asıl huşû bu bilgilerden doğar, bunun için huşû yalnız namaza bağlı değildir. Hattâ Allahu Teâlâ'dan hayâ ve huşûundan kırk sene başını göklere kaldırmıyanlar olmuştur.

Rebî' İbn Heysem (479) gözünü o derece korur ve etrafına bakmazdı ki bâzıları onu kör bile zannetmişlerdir. Yirmi sene İbn Mes'ud ile düşer kalkardı. Hattâ İbn Mes'udun cariyesi onu görünce, İbn Mes'ud'a, kör dostun geliyor derdi. İbn Mes'ud da onun bu sözüne

(479) İbn Mes'ud'un yanına girdiği vakit, çıkıncaya kadar kimse kabûl edilmezdi.

gülerdi çünkü onu içeri almak için kapıyı açtığı zamân gözlerini kapamış ve başını yere eğmiş görürdü. İbn Mes'ud ona bakınca :

« وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ »

«Tevâzu ile yalvaranları müjdele.» (22 - Hacc : 34)

âyetini okur, "Vallahi Peygamber Efendimiz seni görse sevinirdi" (diğer rivâyette seni severdi, diğer rivâyette de gülerdi) derdi.

Bir gün İbn Mes'ud ile demirciler çarşısına gitti, orada körüklerin üfürölüp ateşlerin alevlendiğini görünce cehennem ateşini hatırlayarak düşüp bayıldı. İbn Mes'ud namaz vaktine kadar başı ucunda beklediyse de ayılmadığını görünce onu arkasına alarak evine getirdi ve tam 24 saat baygın kaldı, bu sûretle beş vakit namazı kayboldu. Başından ayrılmayan İbn Mes'ud "İşte Allah'dan böyle korkulur" demiştir. Yine bu zât: "Bütün namazlarımda okuduğumdan başka bir şey düşünmem" demiştir.

Amr İbn Abdullah da huşû ile namaz kılanlardan birisidir. Hattâ kendisi namaza durduğu zamân kızı evde tef çalıp kadınlar ile konuştuğu hâlde kendisinin haberi olmazdı. Namazda aklına bir şey gelirmi diye soranlara, evet, Allah huzûrunda muhâsebe göreceğim gün ile cennetlik veyâ cehennemlik olacağım korkusu, diye cevâp vermiştir. Bizim hatırıma gelen dünyâ işlerinden, sizin aklınıza hiç bir şey gelir mi? Namazda benim aklıma öyle bir şey gelmeden ise süngülerin bana uzanması benim için daha sevimlidir demiştir. Yine bu zât: Eğer aradan perde kalksa bile benim (yakınım)de bir değişiklik olmaz demiştir. Müslim İbn Yesar da bunlardan biridir. Namaz kılarlarken caminin yıkılan direğinden haberi olmadığını yukarıda söylemiştik. (Basra camilerinden birinde namaz kılarlarken bir direk, onun arka tarafına yıkıldı ve bir kubbe çöktü. Bu büyük gürültüyü duyanlar camiye koştu, onun bir direk gibi namaz kıldığını gördüler, selâm verdikten sonra geçmiş olsun diyenlere ne oldu diye sorunca, bu yıkılmış direği görmüyor musun? dediler. Ne zaman yıkıldı? Şimdi namaz kılarlarken az kaldı üzerine yıkılacaktı, dediklerinde benim bundan haberim yok dedi).

Bâzı kimseler (Urve İbn Zübeyr denir) namazını bozacak şekilde ayağını haşerat ısıracağı hâlde namazını bozmamıştır. (Urve İbn Zübeyr'in) ayağını ameliyat etmek icabetti, fakat mümkün olmadı. Bu adam namaza durdu mu daha bir şeyden haberi olmaz dediler ve hakikaten namazda iken ayağını ameliyat ettiler de kendisinin hiç haberi olmadı.

Diğer bâzıları: Namaz âhiret işidir; oraya giren dünyâ ile alâkasını keser demişlerdir. Yine bir zâta, namazda iken aklına başka bir şey gelir mi? Diye sormaları üzerine değil namazda, namaz haricinde bile aklımdan Allah'dan başka bir şey geçmez diye cevâb vermiştir. Yine bâzılarına bu şekilde soruldukta "namazdan daha çok sevdiğim bir şey yok ki namazda onu hatırlıyalm". Ebû'd - Derdâ (R.A.) "Dünyâ meşgalesini bitirip huzûr içinde namaza başlamak, kişinin fakih oluşundandır" demiştir. Hattâ bâzıları vesvese korkusuyla namazı kısa keserlerdi. Am m â r İ b n Y a s ı r (480) bir defa namazı acele kılınca, niçin acele ettin? diye kendisine sorduklarında: "Farzlarından eksik bıraktım mı?" Diye sordu. Hayır dediler. Bunun üzerine "Ben şeytanın vesvesesini kesmek için acele ettim" Zira Peygamber Efendimiz:

«إِنَّ الْعَبْدَ لَيُصَلِّي الصَّلَاةَ لَا يُكْتَبُ نِصْفُهَا وَلَا ثُلُثُهَا وَلَا رُبُعُهَا وَلَا خُمْسُهَا وَلَا سُدُسُهَا وَلَا عَشْرُهَا»

«Çok namaz kılanlar var ki, ancak namazının yarısı, üçte biri, dörtte biri, beşte biri, altıda biri, hattâ ancak onda biri kendisi için yazılır.» (481) buyurmuştur. Yine Ammâr, kişiye namazından, ancak akli başında iken kıldığı yazılır demiştir. Denildi ki (Aşere-i mübeşşereden olan) Talha, Zübeyr ve bir kısım sahâbe, namazı hafif (acele) kılarlardı. Sebebinin kendilerinden sorduklarında: "Şeytanın vesvesesini kesmek için namazı fazla uzatmayınız" derlerdi.

Rivâyet olundu ki, Ömer İbn Hattâb (R.A.) minberde iken: Kul Müslüman olmasına rağmen Allah için kâmil bir namaz kılamadan saçını, sakalını ağartabilir, demiştir. Bu nasıl olur? sorusuna cevâben de "huzûr ve huşûa riâyet etmez de ondan" demiştir.

Ebû'l - Âliye'ye (482) Allahü Teâlâ'nın:

«الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ»

(480) Doksan üç yaşında Sıffin vak'asında Hazret-i Ali safında şehit olmuştur.

(481) Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.

(482) Basrah'dır. Peygamberimizin irtihalinden iki sene sonra Müslüman oldu. Ebû Bekr'in huzûruna girdi. Ömer'in ardında namaz kıldı; kendisi sıkatdandır. Sahâbeden sonra Kur'ânı en iyi bilen zâttır. 90 Hicride ölmüştür.

«Onlar ki kıldıkları namazdan habersizdirler. Onda sehv ederler.»
(107 - Maûn : 5)

âyetinden kimin kasededildiği sorulunca: Kaç rekât kıldığını bilmiyenlerdir, diye cevâb vermiştir. Hasan-ı Basrî ise unutup namaz vaktini geçirenlerdir. Diğerleri vaktinde kıldım diye sevinmiyenler, vakti geçirdim diye üzülmeyenlerdir, diye cevâb vermişlerdir.

Bilmiş ol ki namazın bâzısı hesab edilir ve yazılır, diğer bâzıları ise yazılmaz. Nitekim haberler de buna delâlet etmektedir. Her ne kadar fakihler, namaz bölünmez derlerse de hüküm böyledir. Fakihlerin bu sözlerinin yukarıda anlattığımız gibi başka mânâsı vardır. Hadisler mânâyâ delâlet etmektedir. Nitekim hadîsde:

«جَبُرُ نَقْصَانِ الْفَرَائِضِ بِالنَّوَافِلِ»

«Farzların noksanları, nâfileler ile tamamlanır.» (483) buyurulmuştur. Yine haberde geldiğine göre, İsâ aleyhi's-selâm buyuruyor ki; Allahu Teâlâ: «Kulum farzlar ile ancak azâbımdan korunur ve nâfileler ile de bana yaklaşır» buyurmuştur. Rivâyet olundu ki Peygamber Efendimiz:

«صَلَّى صَلَاةً فَتَرَكَ مِنْ قِرَائَتِهَا آيَةً، فَلَمَّا أَنْفَتَلَ قَالَ: مَاذَا قَرَأْتُ؟ فَسَكَتَ الْقَوْمُ، فَسَأَلَ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ: قَرَأْتُ سُورَةَ كَذَا وَتَرَكْتُ آيَةَ كَذَا. فَمَا نَذَرِي أَنْسِخْتَ أَمْ رُفِعْتَ، فَقَالَ: أَنْتَ لَهَا يَا أَبِى، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى الْآخَرِينَ فَقَالَ: مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَحْضُرُونَ صَلَاتَهُمْ وَيُتِمُّونَ صُفُوفَهُمْ وَنَبِيَّهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ لَا يَذَرُونَ مَا يَتْلُو عَلَيْهِمْ مِنْ كِتَابِ رَبِّهِمْ، إِلَّا إِنْ بَنَى

إِسْرَائِيلَ كَذَّاءَ فَعَلُوا فَأَوْحَىٰ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَىٰ نَبِيِّهِمْ أَنِ اقْلُ لِقَوْمِكَ
تَحْضِرُونِي أَبَدَانَكُمْ وَتُعْطُونِي السِّنْتَكُمْ وَتَغَيِّبُونَ عَنِّي بِقُلُوبِكُمْ،
بَاطِلٌ مَا تَذْهَبُونَ إِلَيْهِ»

«Peygamber Efendimiz kıldığı bir namazda bir âyet atlamıştı. Namazdan çıkınca, “ne okudum” diye sordu ve herkes sükût etti kimse bilemedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, Ubey İbn Kâb’a sordu. Ubey falan sûreyi okudun ve falan âyeti atladın, âyet mensuh mu oldu, yoksa kaldırıldı mı bilemedik, dedi. Peygamber Efendimiz: “Senin aklın başında sen bildin ya Ubey!” Sonra diğerlerine dönerek: “Ne oluyor bir kavim ki namaza hazırlanır, saflarını düzeltirler de Peygamberleri önlerinde okuduğu hâlde onlara Allah’ın kitâbından ne okuduğunu bilmezler” İşte İsrâil oğulları da böyle yaptı ve Allahu Teâlâ Peygamberlerine vahyetti ki “Ümmetine söyle bedenleriniz ile hazırlanır ve dilleriniz ile okursunuz fakat kalbleriniz başka tarafta bu yaptığınız bâtıldır.”» (484) buyurmuştur. Bu hadis namazda sûreyi okumakta imâmı dinleyip anlamamanın kifâyet edeceğine bir delildir.

Bâzıları: Bir kişi secde eder de Allah’a yaklaştığını zanneder. Halbuki öyle günâh kazanır ki eğer o günâh, bulunduğu şehir halkına taksim edilse, hepsini helâke götürürdü. Bu nasıl olur? sorusuna cevâb olarak da; secde ettiği halde kalbi, nefsi hevasının peşinde olup, boş şeylere kapılmış olan kimsedir, diye cevâb vermiştir.

İşte huşû ile namaz kılanların hali.

Bütün bu haber ve hikâyeler, huzûr ve huşûun namazda asıl olduğunu ve gafletle yapılan hareketlerin faydasının az olduğunu bize göstermektedir. Hakîkatî ancak Allah bilir. Allahu Teâlâ’dan hüsn-ü tevfik dileriz.

DÖRDÜNCÜ BÂB

İMÂMET, ERKÂN-I SALÂT VE SELÂMDAN SONRAKİ MES'ELELER BEYÂNINDADIR

Namazdan evvel ve kırâat esnasında imâma düşen vazifeler :

A — Namazdan evvel imâma terettüp eden vazifeler altıdır.

1 — Sevilmediği cemâate imâm olmamak. Ancak ekseriyetin ittifakiyle muteberdir. Eğer ekalliyette olanlar dindar ve salih kimseler ise söz onlarındır. Hadîsde :

«ثَلَاثَةٌ لَا تُجَاوِزُ صَلَاتَهُمْ رُؤُسَهُمْ: الْعَبْدُ الْآبِقُ، وَأَمْرَأَةٌ زَوْجُهَا
سَاخِطٌ عَلَيْهَا وَإِمَامٌ أَمَّ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ»

«Üç kişinin namazı kabûl olmaz (namazları başlarından ileri geçmez) :

- 1 — Efendisinden kaçan köle;
- 2 — Kocası kendisinden râzı olmuyan kadın,
- 3 — Sevilmediği cemâate namaz kıldırان imâm.» (485) diye vârid olmuştur.

Sevilmediği cemâatın önüne geçmek menedildiği gibi, ardında kendisinden daha iyi bilen var ise yine öne geçmesi mekrûhtur. Ancak o zât öne geçmezse o zamân kendisi geçebilir. Bu gibi mazeretler bulunmadığı vakit imâmetin şartlarına riâyat edeceğini anlarsa geçsin ve kıldırınsın. Bu anda sen geç ben geçeyim diye münakaşa etmek mekrûhtur. Denildi ki bir kavim ikamet esnasında imâmet için münakaşa ettiklerinden Allah, sûretlerini neshetmiştir. Sahâbe arasında imâmet hakkında rivâyet edilen müdafaa, imâmete geçmek için değil, daha iyisini imâmete geçirmek için veya namaz kıldırmakta muhtemel

kusûrlardan kaçındıkları içindir. Zira imâmlar kefillerdir. Çünkü daimâ namaz kıldırmayan imâm olunca meşgûl olur, bilhassa âşıkâre okuduğu zamân cemâatten utanıp ihlâsın kaybolacağından korkar. İşte türlü sebeplerden imâmlıktan kaçınmış olabilirlerdi.

2 — Her ne kadar her ikisinin ayrı ayrı fazîleti varsa da imamlık ile müezzînlik bir arada bulunması mekrûh olduğundan (486) imamlığı tercih etmelidir, çünkü imâmlık daha evlâdır. Bâzıları, ezânın fazîleti bahsinde anlattıklarımıza ve Peygamber Efendimizin :

«الْإِمَامُ ضَامِنٌ وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ»

«İmam kefil, müezzîn ise kendisine güvenilen bir emindir.» (487) hadîsine istinaden müezzînliği tercih etmişler; çünkü kefalette tehlike vardır. Bu husûsta Peygamberimizin diğer hadîsleri :

«الْإِمَامُ أَمِينٌ فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا»

«İmam emindir rükû ettiği vakit siz de rükû edin. Secde ettiği vakit siz de secde edin.» (488)

Diğer hadîsinde :

«فَإِنْ أَتَمَّ فَلَهُ وَلَهُمْ نَقَصٌ فَعَلَيْهِ لَا عَلَيْهِمْ»

«Namazı tam kıldırırsa, kendisinin ve cemâatinin lehine, noksan kılarsa yalnız kendi aleyhinedir.» (489)

ve yine Peygamber Efendimizin :

«اللَّهُمَّ ارْشِدِ الْأَئِمَّةَ وَارْزُقِ الْمُؤَذِّنِينَ»

«Allahım, imamları ırşâd et. Müezzînleri de mağfiret et.» (490)

(486) Hanefîlere göre her ikisinin de bir zâtın uhdesinde toplanması daha makbûldür.

(487) Ebû Dâvûd ve Tirmizî, Ebû Hüreyre'den.

(488) Buhârî, Ebû Hüreyre'den.

(489) İbn Mâce, Ukbe b. Amir'den.

(490) Yukarıda geçmiştir.

Mağfiret, rüşdü istemekten evlâdır, çünkü rüşd mağfiret için istenir. Haberde :

« مَنْ أَمَّ فِي مَسْجِدٍ سَبْعَ سِنِينَ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ بِلاَ حِسَابٍ وَمَنْ أَدَّى أَرْبَعِينَ عَامًا دَخَلَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ »

«Bir mescidde yedi sene imamlık eden kimse, hesabsız olarak cennete girmeği hak eder. Kırk sene müezzinlik eden hesap görmeden Cennete girer.» (491) diye nakl olunmuştur. İşte Sahâbenin imâmete râğbetleri bu gibi sebeblerdendir.

İMAMLIGIN MÜEZZİNLİKTEN DAHA FAZİLETLİ OLDUGU

Bu husûsta sözün doğrusu, imamlık müezzinlikten daha faziletli olmasıdır. Çünkü Peygamber Efendimiz (S.A.), Ebû Bekr, Ömer (R. A.) ve onları takip eden imamlar (müezzinlik yapmamış) imamlığa devam etmişlerdir. Gerçi imâmlıkta kefalet tehlikesi var. Fakat fazilet de bu tehlike nisbetindedir. Nitekim emîrlik ve hilâfette tehlikeler olduğu halde Peygamber Efendimizin :

« لَيَوْمٍ مِنْ سُلْطَانٍ عَادِلٍ أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةٍ سَبْعِينَ سَنَةً »

«Bir gün adâletle hükûmetmek yetmiş senelik ibâdetten hayırlıdır.» (492)

hadîsiyle efdal olduğunu bildirmiştir. Ve bu sebeptendir ki fazileti ve fıkhu daha çok bileni öne geçirmek (imam yapmak) vâcib oldu. Nitekim bir hadîsinde :

« أَيْمَنُكُمْ شَفَعَاءُكُمْ أَوْ قَالَ : وَفَدُكُمْ إِلَى اللَّهِ فَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَزْكُوا صَلَاتُكُمْ فَقَدْ مَوَّاهُ خِيَارُكُمْ »

(491) Tirmizî ve İbn Mâce, İbn Abbas'dan.

(492) Taberânî, İbn Abbas'dan.

«İmâmlarınız, şefâatçilerinizdir; yâhut, Sizi Allaha iletenlerdendir. Namazınızın tamamlanmasını isterseniz imamete, en hayırlınızı geçirin.» (493) buyuruyorlar.

Selefin bâzısı diyor ki: Peygamberden sonra âlimlerden daha üstün, âlimlerden sonra da namaz kıldırان imamlardan daha üstün kimse yoktur. Çünkü Allahu Teâlâ ile kulları arasında (yâni Allah'a giden yolu göstermekte) bunlar bulunur. Peygamberler nübüvvetleriyle, âlimler ilimleriyle, bunlar da dinin direği olan namazı kıldır-makla.

İşte bu delîle dayanarak sahâbe-i kirâm Ebû Bekr'i (R.A.) hilâfete takdim etmiştir. Çünkü onlar diyorlar ki:

«نَظَرْنَا فَإِذَا الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ فَأَخْتَرْنَا لِدُنْيَا نَا مَنْ رَضِيَهِ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِدِينِنَا»

«Baktık ki namaz, dinimizin direğidir. Dinimiz için Resûl-i Ekrem'in tercih ederek imamlığa geçirdiği bu zâtı (Hz. Ebû Bekr'i) biz de dünyâlığımız için önder seçtik.» (494)

Bilâl-i Habeşî (R.A.)'yi seçmediler. Halbuki Peygamber onu da müezzin olarak seçmişti. Peygamber Efendimizden rivâyet edilen bir hadîsde :

«قَالَ لَهُ رَجُلٌ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ! دَلَّنِي عَلَى عَمَلٍ أَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ قَالَ :
كُنْ مُؤَذِّنًا ، قَالَ : لَا أَسْتَطِيعُ ، قَالَ : كُنْ إِمَامًا قَالَ : لَا أَسْتَطِيعُ ، فَقَالَ
صَلِّ بَاءِذَاءِ الْإِمَامِ»

«Bir kişi, yâ Resûlallah, beni cennete götürecek bir ameli bana öğret, deyince Peygamber Efendimiz: "Müezzin ol", adam yapamam, Peygamberimiz "İmam ol" yine yapamam deyince, o hâlde imamın ardında kıl.» (495)

buyuruluyor. Bu hadîsde Peygamberimizin müezzinliği takdim bu-

(493) Dare Kutai.

(494) Buhârî ve Müslim, Aişe'den.

(495) Buhârî.

yurması, cemâatin onu imamete geçirmiyceklerini tahmin ettiği içindir. Sonra imamlığı teklifi, yapabileceğini zannettiği içindir.

3 — İmam, namaz vakitlerine riâyet ederek Allah'ın râzı olduğu ilk vakitte namazı kıldirmaya gayret etmelidir. Çünkü Peygamber Efendimiz'den rivâyet edilen bir hadîsde :

«فَفَضَّلُ أَوَّلَ الْوَقْتِ عَلَى آخِرِهِ كَفَضْلِ الْآخِرَةِ عَلَى الدُّنْيَا»

«Vaktin ilk cüzünün, son cüzüne nisbetle fazîleti, âhiretin dünyaya olan fazîleti gibidir.» (496)

Yine hadîsinde :

«إِنَّ الْعَبْدَ لَيُضِلُّ الصَّلَاةَ فِي آخِرِ وَقْتِهَا وَلَمْ تَفْتُهُ وَلَمَّا فَاتَهُ مِنْ أَوَّلِ وَقْتِهَا خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا»

«- Gerçi - vaktin son cüzünde kılan kimsenin namazı kazaya kalmış değil, fakat ilk vakitten kaybettiği (fazîlet), bütün varlığıyla dünyadan hayırlıdır.» (497)

Cemâatin çoğalmasını beklemek için vakti geciktirmek doğru değildir. Belki ilk vaktin fazîletini ihraz için bir an evvel namaza başlanmalıdır. Vaktin evveli cemâatin çokluğundan ve hattâ sûreyi uzatmaktan da makbûldür. Denildi ki: Eshâb namaz için iki cemâat buldu mu üçüncüyü, cenaze için, dört kişi buldu mu beşinciye beklemezlerdi. Hattâ seferde iken tahâret almak için bir sabah namazında (Tebûk gazvesinde) Peygamber Efendimiz gecikmişti. Sahâbe Peygamberimizi beklemiyerek, Abdurrahman bin Avf'ı öne geçirdiler. Ancak ikinci rekâta yetişebilen Peygamber Efendimiz, imamın selâmından sonra kalkarak bir rekâtı kılmıştır. Bu husûsta Peygamberimizden özür dilemeleri üzerine: Peygamber Efendimiz :

«قَدْ أَحْسَنْتُمْ هَكَذَا فَافْعَلُوا»

«Güzel ettiniz, böyle yapmalısınız.» (Buhâri ve Müslim)

(496) Ebû Mansûr ed - Deyleml, İbn Ömer'den.

(497) Dare Kutul, Ebû Hüreyre'den.

buyurdular. Yine bir (Pazartesi) öğle namazında Peygamber Efendimiz gecikmişti, sahâbe Ebû Bekr (R.A.)'i öne geçirdiler. Peygamber Efendimiz de gelerek onun yan tarafında durdu.

İmam müezzini beklemez. Ancak kamet için müezzin imamı bekler. İmam ile müezzin hazır olunca daha kimseyi beklemezler. (498)

4 — Tahâretinde ve bütün şartlarında Allahu Teâlâ'nın emanetini edâ etmiye niyet etmelidir.

MÜEZZİNLİK VE İMAMLIK İÇİN ÜCRET ALMAK

Asıl ihlâs, imamlık için ücret almamaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz, Osman İbn Ebi's - Sakafî'ye :

«إِتَّخِذْ مَوْدِنًا لَا يَأْخُذُ عَلَى الْأَذْنِ أَجْرًا»

«Bir müezzin bul, okuduğu ezan için ücret almasın.» (499) buyurmuştur. Ezan namaza bir yol ve dâvettir. Ona ücret alınmazsa, imamlığa ücret almamak evleviyetle sâbit olur. İmama tahsis edilen mescid vakfından veyâ sultandan veyâ başka bir kimseden imamlık için nafaka almak haram değilse de mekrûhtur (500). Farzlarda aldığı ücretteki kerahat sünnetlerde aldığı ücretlerdeki kerahattan ağırdır. Para aldığı takdirde bunu imamlık parası değil, zaman, devam ve camiye murakabe ücreti olarak almalıdır.

İmamın emîn olmasına gelince: Bu da bâtını fîsk ve kebâir ile, küçük günâhlara devamdan temizlemektir. İmamlığa hazırlanan kimseye lâayık olan, bütün imkânları ile bu gibi hatalardan kaçınmaya gayret etmektir. Çünkü o cemâatin öncü ve şefâatçisi demektir. Yakışan, aralarında en nezih bir insan olmasıdır. Zâhirini de hadesden (cünüblük ve abdestsizlikten), hubusdan (kir ve pislikten) temizlemektir. Bunları kendisinden başka kimse bilemiyeceği için bu hususlarda çok dikkatli davranmalıdır.

(498) Hanefî mezhebinde sabah vaktini, bir yanlışlık olursa yeniden abdest alıp kılacak vakit kalıncaya kadar tehir daha sevaptır. Bu hususta Peygamberimizin hadisi vardır. Aynı zamanda meşhûd olduğu için gece ve gündüz melekleri buna şehâdet eder.

Öğle namazını da yaz günlerinde bir miktar serinletmiye dair hadis vardır. Bunun için Hanefilere göre onu da biraz tehir evlâdır. İkinci vaktini de, ihtilâflardan kurtarmak için, vakt-i kerahete düşmemek şartıyla biraz tehir makbuldür. Yatsı namazını da gecenin üçte biri geçinceye kadar tehir etmek daha faziletlidir. Diğer namazlar ilk vakitte kılınır ve câmlerde dâimâ ilk vakit tercih edilir. Yalnız sabah namazı müstesnadır. (Mütercim).

(499) Sünen sâhibleri, Osman b. el - As'dan.

(500) Hanefiler, ulema-i müteahhirinin fetvâlarına istinâden kerahetsiz cevâzına hükmetmişlerdir (Mütercim).

Namaz kılarken abdestsiz olduğunu hatırlarsa hemen bozmalı, hattâ namazda yellense bile hiç çekinmeden başkasını yerine çekip kendisi kenara çekilmelidir. Bu hâller hayâ edilecek şeyler değildir.

Süfyân-ı Sevrî “İyi ve fena herkesin ardında namâz kıl, ancak, içkiye devam eden, âşikâre fenalık işleyen (fasık) anne babasına âsî olan, bid’atî irtikâb eden ve efendisinden kaçan kölenin ardında kılma” demiştir (501).

5 — Safları düzeltmeden tekbir almamalı, sağına soluna bakmalı ve safları düzeltmelidir. Sahâbe omuzlarını bir hizaya getirir, topuklarını birbirine yaklaşıtırlardı. Müezzin ikameti bitirmeden de tekbir almamalıdır (502). Müezzin ezanı ile ikametinin arasını cemâatin vaziyetine göre ayarlamalıdır. Haberde :

«لِيَتِمَّهْلَ الْمُؤَذِّنُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ بِقَدَرِ مَا يَفْرَغُ الْآكِلُ
مِنْ طَعَامِهِ وَالْمُعْتَصِرُ مِنْ اعْتِصَارِهِ»

«Müezzin ezan ile ikamet arasını, yemek yiyen bitirinceye, abdesti daralan da abdest alıncaya kadar tehir etmelidir.»

denilmiştir. Çünkü Peygamber Efendimiz su dökünmek veyâ kaza-i hâcet gibi sıkıntı ile namaz kılmaktan menetmiştir. Yine huzûr-u kalbi temin için yemeğin namaz üzerine takdimini emir buyurmuştur.

6 — Bütün tekbirleri yüksek ses ile almalıdır. Cemâat, ancak kendisi duyacak kadar sesini yükseltir, fazîletini kazanmak için imamete niyet etmelidir. Kendisi eğer niyet etmez cemâat imamete uymağı niyet ederse namaz sahih yalnız imama uymak fazîletini cemâat ihraz ederse de, imamete niyet etmediği için, imam, imamlık fazîletini ihraz edemez (503). Cemâat, imam tekbîri bitirdikten sonra tekbir almalıdır (504).

(501) Hanefilere göre fâsik ve fâcîr her imâmın ardında namaz câizdir. (Mütercim).

(502) Hanefilere göre o rivâyet olmakla beraber «Kad kameti's - salât» dendiği vakit imâmın tekbir almasını daha uygun bulmuşlardır.

(503) Hanefilere göre cemaatte kadın var ise mutlaka imâmlığa niyet etmek lâzımdır. Aksi takdirde kadın'ın iktidâsı sahih değildir.

(504) İmâmdan evvel tekbir alan imâma uymuş sayılmaz. Bunun için mümkün ise tekbîri imâm, ile, değilse peşinden getirmelidir.

KIRÂATTEKİ VAZİFELER ÜÇTÜR

I. Âşikâre ve gizli okuyacağı yerler :

Adeta yalnız kılıyor gibi, istiftah duâsını (Bu Şâfi'îlere göredir, bize göre gizlice "Sübhâneke" ve "Eûzü" okur) (505), sonra Fâtiha'yı ve sûreyi sabah namazının tamamında, akşam ve yatsının ilk iki rekâtlarında âşikâre okur. Yalnız kılan da böyledir (506). İmam ve cemâat birlikte ve âşikâre "Âmin" derler (507). Besmeleyi de âşikâre alırlar (508). Bu husûsta rivâyetler ihtilâflı ise de; İmâm-ı Şâfi'î bunu tercih etmiştir.

II. Namazda imamın fâsıla verdiği yerler :

İmam efendi kıyâmın üç yerinde sekte etmelidir. (Semure İbn Cündüb ve İmran İbnü'l-Huseyn (509) Peygamberimizden böyle rivâyet etmiştir.)

1 — En uzun ve birincisi tekbir ile Fâtiha arasındır. İmam bu arada istiftah duâsını okumak veyâ bu kadar zaman durmakla cemâate Fâtiha okumak imkânını sağlamış olur. Şâyet durmazsa, (Şâfi'îlere göre) cemâatin Fâtiha'yı okuması zarûri olduğu için dinlemek fazîletinden mahrum kalırlar ve mes'ulü imam olur. Bu kadar zaman durursa, mes'uliyet bu arada Fâtiha'yı okumayanların kendilerine râcidir (İmama uyan Hanefiler, gizli ve âşikâre sükût eder dinlerler).

2 — Fâtiha'yı bitirdikten sonra ilk sektenin yarısı kadar bir duraklama yapar ki birinci sektede Fâtiha'yı bitiremeyenler ikincide tamamlamış olurlar (Hanefîlerde böyle bir sekte yoktur.).

3 — Üçüncüsü zamm-ı sûre ile rükû arasında ve kırâat ile rükû tekbirini ayıracak kadar kısa bir sekte yapar. Çünkü Peygamberimiz kırâati rükû tekbirine vasletmekten menetmiştir. Cemâat imamın ardında (Şâfi'îlere göre) Kur'ân'dan yalnız Fâtihayı okur. İmam sükût etmezse Fâtiha'yı imam ile birlikte okur ve kusûr imamındır (yine Şâfi'îlere göre); cemâat uzakta olmak sebebiyle imâmın sesini duymuyorsa sûreyi de okumasında beis yoktur.

(505) Şâfiîlere göre Fâtiha'nın başındaki besmele Fâtiha'dan olduğu için onu ayrı zikretmedi. Hanefîlere göre o da «Eûzü» gibi gizli okunur.

(506) Yalnız kılan bize göre muhayyerdur. Dilerse hepsinde gizli okur. Teamül de böyledir.

(507) Hanefîlere göre âşikâre âmin demek mekrûhdur. Gizli denir.

(508) Hanefîlere göre namaz kılariken Fâtiha ile sûre arasında besmele alınmaz. Bu husûstaki hadisi Dare Kutnî ve Hâkim, İbn Abbas'dan rivâyet etmişler, Hâkim sahl olduğunu söylemiştir. Gizli okunduğunu da Müslim, Enes'den rivâyet etmiştir.

(509) Huzaa'dan olup Hayber yılında Müslüman olmuş. Basra kadîhğında bulunmuş ve 52 Hicride ölmüştür.

III. Namazda okunacak sûreler :

Sabah namazında yüz âyetin altında yâni yüz âyete varmayan iki sûre okunmalıdır. Çünkü sabah namazına daha karanlık iken başlayıp uzun sûre koşmak sünnettir. Hattâ namazda iken ortalık ağarsa zarar vermez. Bununla beraber ikinci rekâtta herhangi bir sûrenin sonundan yirmi veyâ otuz âyet okumakta beis yoktur. Çünkü daimâ sûrenin başlarından okunduğu için son kısımları daha az duyulur ve bu sûre ile dinleyicilerine daha iyi tesir eder. Bâzı âlimlerin hoş görmediği, sûreyi başından başlayıp kesmek ve başka sûreye intikal etmektir. Halbuki Peygamber Efendimiz, Yûnus sûresinin bâzı âyetlerini okudu. Musâ ve Fir'avn ile alâkalı âyetlere geldiğinde kesti ve rûkûa gitti. Yine rivâyet olundu :

«إِنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ فِي الْفَجْرِ آيَةً مِنَ الْبَقَرَةِ وَهِيَ قَوْلُهُ : «قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا»

«Peygamber Efendimiz sabah namazının birinci rekâtında Bakara'dan "Kulû âmennâ billâhi..." âyetini, ikinci rekâtta da, (Âl-i İmrân'dan) "Rabbenâ âtina" âyetlerini okumuştur.» (510)

Yine Peygamber Efendimiz, Bilâl-i Habeşî'nin (namaz kılarken) bir oradan bir oradan âyetleri toplayarak okuduğunu duydu ve sebebini kendisinden sordu. Bilâl de iyi güzel, yâni rahmet âyetlerini bir araya toplayarak okuyorum diye cevap verdi. Peygamber Efendimiz de güzel yapıyorsun, buyurdu.

Öğle namazında (tıval-i mufassal) yâni uzun sûrelerden okur. 30 âyete kadar kifâyet eder. İkindide öğlenin yarısı kadar evsat-ı mufassal (orta sûreler), akşam namazında kısar-ı mufassal son küçük sûrelerden okur.

PEYGAMBERİMİZİN SON NAMAZI

Peygamber Efendimizin kıldığı son namaz, akşam namazıdır. Bu rada "el - Mürselât" okumuş ve ondan sonra bir daha namaz kılammıştır. (Buhârî ve Müslim'den).

(510) Müslim, İbn Abbas'dan.

NAMAZI UZATMAK VE KISALTMAK

Hülâsa: Cemâat ile hafif kılmak hele cemâatin çokluğu zamanında daha makbûldür. Bu ruhsatı Peygamber Efendimiz şu mübârek sözü ile ifâde buyurmuştur:

«إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ بِالنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ
وَالْفَقِيرَ وَذَلِكَ حَاجَةٌ»

«Sizden biriniz cemâat ile kıldıracağı vakit - mümkün olduğu kadar - hafif kıldırınsın, çünkü cemâat arasında ihtiyar, hasta ve ihtiyâç sahibleri olabilir.» (511)

Kendi başına kılınca istediği kadar uzatsın. Muaz İbn Cebel (R.A.) yatsı namazını Bakara sûresiyle kıldırmıştı, bir tânesi namazı bozdu ve kendi başına kıldı. Bunu görenler, bu adam münâfık oldu dediler. (Hattâ Muaz da bu adama dokundu) her iki taraf Resûlullah'a müracaat ettiler. Peygamber, Muaz'ı zecrederek, «sen fitne mi doğurmak istiyorsun? Ya Muaz! Ne olur? "et - Târık, el - A'lâ, eş - Şems" gibi sûreleri oku.» buyurmuştur.

ERKÂNDAKİ VAZİFELER ÜÇTÜR

1 — İmam rükû ve sücûd tesbîhlerini üçten fazlaya çıkarmamalıdır. Hz. Enes'den rivâyet olunmuştur ki:

«مَا رَأَيْتُ أَخَفَّ صَلَاةً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ فِي تَمَامٍ»

«Resûl-ü Ekrem'den hafif ve hem de tam namaz kıldırان bir kimseyi görmedim.» (512) diyor.

Ömer Bin Abdülâziz Medine Emiri bulunduğu sırada ardında namaz kılan Enes Bin Mâlik, yine "bu gençten daha güzel, Peygamberimiz gibi namaz kıldırان bir kimseye tesadûf etmedim. Biz Peygam-

(511) Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(512) Buhârî ve Müslim.

berin ardında tesbîhleri onar onar söyledik” demiştir. Yine mücmel olarak rivâyet edildiğine göre dediler ki:

«كُنَّا نُسَبِّحُ وَرَاءَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الرُّكُوعِ
وَالسُّجُودِ عَشْرًا عَشْرًا»

«Biz Peygamberin ardında namaz kılarken rükû ve sücûdda onar kere tesbîh ederdik.» (513)

Bu güzel fakat cemâatin çokluğunda 3 kerre söylemek daha güzeldir. Fakat cemâat has kimseler ise yine on kere tesbîh etmekte beis yoktur. (Hanefilere göre tesbîhler tek olmalıdır). İşte bu şekilde bu husûstaki rivâyetler de te’lif edilmiş olur. Ayrıca imam rükûdan kalkarken «Semiallâhu limen hamideh» demelidir.

İMÂMA UYMANIN KEYFİYETİ

2 — İkinci vazife cemâate aittir. Rükû ve sücûdlara imam ile berâber değil, imamın ardından gitmeli, meselâ imamın alını secdeye değdikten sonra cemâat secdeye eğilmelidir. (Hanefilere göre, imamı hemen takip eder) Sahâbe-i kirâm Peygamber Efendimize bu şekilde iktida ederlerdi. Rükûa da aynı vaziyette imam eğildikten sonra rükûa gider. Denildi ki insanlar üç sınıf olarak namazı bitirir. Bir kısmı yirmi beş derece alır, bunlar imamı takiben secde ve rükûa gidenlerdir. Diğer kısmı bir derece alır, onlar da imam ile berâber secde edenlerdir. Üçüncü kısmı da hiç bir şey almadan namazdan çıkar, bunlar da imamdanda evvel rükû ve sücûda gidenlerdir. İmam, rükûda iken namaza gelenin ayak sesini duyduğu vakitte, cemâate ve o rekâta yetişmesi için rükûu uzatıp uzatmaması husûsunda ihtilâf edilmiştir. Cemâati yormamak şartıyla evlâ olan biraz uzatmaktır. (Hanefilere göre ardındaki cemâat daha kıymetli olduğundan fazla uzatmaması daha evlâdır.)

TEŞEHHÜD DUÂSI

3 — İmam teşehhüd duâsını teşehhüd miktarından fazla uzatmamalı (514), duâyı, müfret sığasıyla “Allahümmağfirli — Allahım

(513) Aslı bulunamamıştır.

(514) Hanefî mezhebinde birinci teşehhüdde «Tehiyyât» dan fazla bir şey katmaz.

beni mağfiret et" şeklinde yalnız kendine değil, cemi sığasıyla "Alla-hümmağfirlenâ — Allahım bizi mağfiret et" şeklinde etmelidir. Duâyı, imâmın yalnız nefesine tahsis etmesini mekrûh saymışlardır. Teşeh-hüdde eserlerde vârid olan şu beş kelime ile duâ etmesinde beis yok-tur. Duâsında :

«نَعُوْذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ الْقَبْرِ وَنَعُوْذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا
وَالْمَمَاتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ وَإِذَا أَرَدْتَ بِقَوْمٍ فِتْنَةً
فَأَقْبِضْنَا إِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونِينَ»

diye okur. (Namazda Türkçe okumaz, fakat teberrüken meâlini vé-riyoruz) :

«- Allahım - Cehennem ve kabir azâbından, dirilerin ve ölülerin fitnesinden, Mesih-i deccalın fitnesinden sana sığınırız. İnsanlara be-lâyı murad ettiğin vakit bizi mübtelâ etmeden kendi tarafına al.» (515), (516).

Deccal'e Mesih denmesi bir gözü kör olduğu içindir.

NAMÂZDAN ÇIKIŞ (TAHALLÜL) İLE ALÂKALI VAZİFELEK

1 — Selâm verirken cemaate ve bütün müslümanlara niyet etmek.

2 — Selâm verdikten sonra bir miktar yerinde oturmak. Peygam-ber Efendimiz, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer (R.A.) böyle yaparlardı ve sünneti başka yerde kılardı. Eğer ardında kadın var ise onlar kalkın-caya kadar bekler. Meşhur haberde :

«إِنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَقْعُدُ إِلَّا قَدَرَ قَوْلِهِ: اَللّٰهُمَّ
أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ»

«Peygamber Efendimiz selâm verdikten sonra "Allahümme cete's - selâm ve minke's - selâm" diyecek kadar otururdu.» (517) de-niliyor.

(515) Birinci teşehhüdde Hanefiler için böyle bir duâ yoktur. «İnsanlara belâyı mu-rad ettiğin vakit» i Gazâlî ziyâde etmiştir.

(516) Hadis yukarıda geçmiştir.

(517) Sahih-i Müslim, Hz. Aişe (R.A.) dan.

3. İT, Şelâm verdikten sonra, lââyık olan cemaate dönmektir. İmamdan evvel, cemaatin kalkıp gitmesi mekruhtur (Hanefilerde böyle bir kerahat yoktur.) Rivâyet olundu ki Talha ve Zübeyr (R.A.) bir imamın ardında namaz kıldılar selâmdan sonra imama dönerek “çok güzel namaz kıldırдың yalnız namazdan sonra cemaate dönmedin, burda kusura ettin, cemaate de hitap ederek çok güzel kıldınız. Fakat bir kusurunuz var o da imamdandır evvel dağıldınız.” dediler. İmam ister sağa döner, ister sola, fakat sağa dönmesi daha güzeldir. (Hanefilere göre arkasında kılan yok ise tam cemaate döner). İşte mutlak beş vakit namazdaki vazifeler bunlardır.

Sabah namazına gelince: Burada (Şâfiîlere göre) kunut duâsını okur. İmâm «Allahümme ehđini» der; cemâat de Âmin der «İnneke takzi ve lâ yukzâ aleyke» kavlinde Âmin denmez, bu ta’zimidir. Cemâat de bunu imam ile okur veyâhut «belâ ve ene alâ zalike mine’s - şâhidin» yahut «Sadekte ve bererte» der. Kunutta elleri kaldırmak hakkında bir hadis de rivâyet edilmiştir. Hadis sahîh ise elleri kaldırmak da müstehabdır. Her ne kadar teşehhüdün sonunda okunacak duâlarda elleri kaldırmak ihtilâfî ise de, çünkü teşehhütte eller kalkmaz. İtimad şâriden gelenedir teşehhüd ile kunut arasında fark vardır. Kunutta ellerin vazifesi yoktur. Fakat teşehhütte elleri diz üstüne koyup şahadette parmak kaldırmak vardır. Doğrusunu Allah bilir (Bütün bunlar Şâfiî mezhebine göredir. Hanefilerde kunut vitirde vardır; başka namazlarda yoktur. Mütercim).

İşte bu saydıklarımız imâmlığın âdâbındandır. Her işde tevfiğ Allahındandır.

BEŞİNCİ BÂB

CUMA'NIN FAZİLETİ, ÂDÂBİ, SÜNNETİ VE ŞARTLARI BEYÂNINDADIR

1 — CUMA'NIN FAZİLETİ

Bilmiş ol ki, Cum'a günü, büyük bir gündür. Allahu Teâlâ İslâmiyeti onunla süsledi ve bu günü yalnız Müslümanlara verdi. Kur'an-ı Kerim'de :

« إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ
وَذَرُوا الْبَيْعَ »

«Cum'a günü namaz için ezan okunduğu vakit, alış verişi terk ederek Cum'a namazına gidin.» (62 - Cum'a: 9) buyurulup o gün dünya işiyle ve Cum'aya gitmeye mâni olacak her şey ile uğraşma haram kılınmıştır. Peygamber Efendimiz de hadîs-i şerifinde :

« إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةَ فِي يَوْمِي
هَذَا فِي مَقَامِي هَذَا »

«Allahu Teâlâ, bu günde ve burada sizlere Cum'ayı farz etmiştir»

(518)

Diğer hadisinde :

«مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ ثَلَاثًا مِنْ غَيْرِ عَذْرِ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قَلْبِهِ»

«Özürsüz üç Cum'ayı terkeden kimsenin kalbini Allah mühürler»
(519) Diğer rivâyette :

«فَقَدْ نَبَذَ الْإِسْلَامَ وَرَاءَ ظَهْرِهِ»

«İslâmiyeti arkasına atmış oldu» (520) buyurmuştur.

Bir kimse İbn Abbas'a (R.A.); Cum'a ve cemâatte hiç görülme-
den ölen adam ne olur? diye sordu. İbn Abbas “— Cehennemdedir” di-
ye cevâb verdi. Adam bir ay bu soruyu tekrarladı. Ve her defasında
“— Cehennemdedir” cevâbını aldı. Haberde vârid oldu ki :

«إِنَّ أَهْلَ الْكِتَابَيْنِ أُعْطُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَاخْتَلَفُوا فِيهِ فَصُرِفُوا
عَنْهُ وَهَدَانَا اللَّهُ تَعَالَى لَهُ وَأَخَّرَهُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ وَجَعَلَهُ عِيدًا لَهُمْ
فَهُمْ أَوْلَى النَّاسِ بِهِ سَبْقًا وَأَهْلُ الْكِتَابَيْنِ لَهُمْ نَبْعٌ»

«Cum'a günü, Yehûd ve Nasarâyâ verildi, fakat onlar o günü bul-
makta hataya düştü, içtihad ettiler de bulamadılar. Allahu Teâlâ bu
günü bu ümmet için sakladı, sarahaten bildirdi ve bu günü onlara
bayram kıldı. Ona asıl hak kazanan benim ümmetimdir. Yehûd ve Na-
sârâ ise onlara tâbidir. Onlar sonraki günlere Cumartesi ve Pazar
günlerine kaldılar.» (521)

Hazret-i Enes (R. A.)'in Peygamberimizden rivâyet ettiği bir hadîste :

«أَتَانِي جِبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي كَفِّهِ مِرْآةٌ بَيَضَاءُ . وَقَالَ هَذِهِ
الْجُمُعَةُ يَفْرَضُهَا عَلَيْكَ رَبُّكَ لِتَكُونَ لَكَ عِيدًا وَلِأُمَّتِكَ مِنْ بَعْدِكَ»

(519) Ahmed ve Sünen sâhibleri.

(520) Beyhaki, İbn Abbas'dan.

(521) Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den.

قُلْتُ فَمَا لَنَا فِيهَا؟ قَالَ: لَكُمْ فِيهَا حَيْرٌ سَاعَةٍ مِّنْ دَعَا فِيهَا
بِخَيْرٍ قُسِمَ لَهُ أَعْطَاهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ إِيَّاهُ أَوْ لَيْسَ لَهُ قِسْمٌ ذُخِرَ لَهُ
مَا هُوَ أَعْظَمُ مِنْهُ. أَوْ تَعَوَّذَ مِنْ شَرِّ هُوَ مَكْتُوبٌ عَلَيْهِ إِلَّا أَعَاذَهُ
اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَعْظَمَ مِنْهُ وَهُوَ سَيِّدُ الْأَيَّامِ عِنْدَنَا وَنَحْنُ
نَدْعُوهُ فِي الْآخِرَةِ يَوْمَ الْمَزِيدِ. فَقُلْتُ: وَلِمَ؟ قَالَ: إِنَّ رَبَّكَ
عَزَّ وَجَلَّ اتَّخَذَ فِي الْجَنَّةِ وَادِيًا أَفِيحَ مِنَ الْمِسْكِ. أَبْيَضُ، فَإِذَا
كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ نَزَلَ تَعَالَى مِنْ عِلِّيِّينَ عَلَى كُرْسِيِّهِ فَيَنْجَلِي لَهُمْ
حَتَّى يَنْظُرُوا إِلَى وَجْهِهِ الْكَرِيمِ.

«Cebrail aleyhisselâm elinde beyaz bir ayna olduğu halde bana geldi ve işte bu, Cum'adır. Sana ve senden sonra ümmetine bayram olması için, Rabbin bunu sana takdim ediyor dedi. Bunun bize kârı nedir? diye sordum, dedi ki: Bu günde hayırlı bir saat vardır, kim ki o saate tesadüf eder, Allah'dan hayırlı bir şey diler ve o şey taksimatında var ise Allah onu ona verir, yok ise ondan daha hayırlısını kıyamette verir, kim ki bir miktar belânın kaldırılması için o sâatte duâ ederse Allah duasını kabul eder ve daha büyüğünü üzerinden kaldırır. Bugün, bize günlerin en ulusudur. Ahirette bugüne "Mezid günü" deriz. Ahirette "Mezid" günü denmesinin hikmetini sorduğunda: Cebrail, Allahu Teâlâ Cennette Misk'den daha kokulu beyaz bir vâdi yaratmıştır. Cum'a günü olduğu vakit kullarını buraya dâvet eder, Hak Teâlâ a'lâi illiyyinden Kürsî'ine inerek Cennet ehline tecelli eder. Onlar da zat-i cemâlini müşahade ederler.» (Nûzûl, Kürsî, Vech-i kerîm gibi kelimeler mecaz ve müteşabihattandır.) (522)

Yine Peygamber Efendimiz buyuruyorlar :

« خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ : فِيهِ خُلِقَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ . وَفِيهِ أَهْبِطَ إِلَى الْأَرْضِ . وَفِيهِ تَبَّ عَلَيْهِ ، وَفِيهِ مَاتَ . وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ . وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمُ الْمَزِيدِ ، كَذَلِكَ تُسَمِّيهِ الْمَلَائِكَةُ فِي السَّمَاءِ ، وَهُوَ يَوْمُ النَّظَرِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى فِي الْجَنَّةِ »

«Güneşin doğduğu en hayırlı gün, Cum'a günüdür, Âdem o günde yaratıldı, cennete o gün girdi, yer yüzüne o gün indi, tövbesi o gün kabul oldu, o günde öldü, kıyamet o gün kopacak, Allah katında bugün "yevmü'l- Mezid" dir. Hâlen göklerde melekler ona "yevmü'l- Mezid" derler. Cum'a günü, cennet halkının Allah'a nazar edeceği gündür.» (523)

Yine haberde :

« إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي كُلِّ حُمْعَةٍ سِتْمِائَةَ أَلْفٍ عَتِيقٍ مِنَ النَّارِ »

«Şüphesiz Allahu Teâlâ'nın, her Cum'a günü, cehennemden altı yüz bin azatlısı vardır.» (524) diye vârid olmuştur.

Enes (R.A.) hadisinde Aleyhisselât-ı vesselâm Efendimiz :

« إِذَا سَلِمَتِ الْجُمُعَةُ سَلِمَتِ الْأَيَّامُ »

«Cum'a günü günah işlenmezse, diğer günler muahazeden sâlimdir» buyurmuşlardır.

Diğer bir hadiste :

(523) Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(524) İbn Adiy ve İbn Hibban «Züa'farda.

«إِنَّ الْجَحِيمَ تُسَعَّرُ فِي كُلِّ يَوْمٍ قَبْلَ الزَّوَالِ عِنْدَ اسْتِوَاءِ الشَّمْسِ
فِي كَيْدِ السَّمَاءِ فَلَا تُصَلُّوا فِي هَذِهِ السَّاعَةِ إِلَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَإِنَّهُ
صَلَاةٌ كُلُّهُ وَإِنْ جَهَنَّمَ لَا تُسَعَّرُ فِيهِ»

«Her gün zevalden evvel güneş ortalandığı vakit cehennemin ateşini yakar ve cehennemi hazırlarlar. Bu saatlerde namaz kılmayın. Bundan yalnız Cum'a müstesnadır. Cum'a gününün hepsi namazdır, o günde cehennem hazırlanmaz.» (525) buyurmuştur.

Kâb diyor ki: Allahü Teâlâ mekânlar içinde Mekke'yi, aylar içinde Ramazanı, günler içinde Cum'ayı, geceler içinde de Kadir gecesini diğerlerinden üstün ve şerefli kılmıştır. Denildi ki kuşlar ve yer haşereleri Cum'a günlerinde buluşur ve yekdiğeriyle selâmlaşarak bu gün iyi gündür derler. Peygamber Efendimiz bir hadisinde :

«مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَجْرَ شَهِيدٍ ،
وَوَقِيَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ»

«Cum'a günü veyâ gecesini ölenlere Allah bir şehid sevabı yazar ve onları kabir azâbından korur.» (526) buyurmuştur.

2 — CUM'ANIN ŞARTLARI

Bilmiş ol ki Cum'a namazının bütün şart ve rükünleri diğer namazlar gibi olmakla beraber ayrıca altı tane müstesna şartı da vardır :

1 — Vakit : (Vakti, öğle vaktidir); eğer öğle vakti içinde Cum'a namazına başlasa fakat selâm verirken ikindi vakti girse Cum'ası bâtil olur, iki rekât daha ilâve ederek öğle namazını kılmış olur (Yani namaz bâtil olmuyor, namazdan çıkmadan iki rekâtı daha ilâve etti mi öğle yerine geçer.) İmama sonradan ve meselâ ikinci rekâtta yetişen ki buna mesbûk derler. Ayrıca kalkıp kıldığı bir rekât ikindi vaktime tesadüf ederse bunun Cum'asının kaybolması ihtilâfı...

(525) İbn Hibban «Züa'fa»da.

(526) Ebû Nuaym «Hilye»de.

2 — Mekkân : Yaz, kış iskân edilen bir yer olmalıdır. Göçebe olarak dolaştıkları sahralarda, bâdiyelerde ve çadırlar arasında Cum'a namazı kılınmaz. Cum'a namazı kılınacağı muhitte (ister taştan, ister çamurdan, isterse ağaçtan olsun) ve Cum'a kendilerine borç olan kırk kişinin bulunduğu, sâbit inşaatlı bir yer olması zaruridir. Bu hususta köy, şehir ikisi birdir. Pâdişahın hazır olması veyaâ izin vermesi şart değil, ancak izin vermesi daha güzeldir.

3 — Adet : Yaz kış orada mukim, Cum'a kendilerine borç olan, hür ve mükellef en az kırk kişinin mevcut bulunmasıdır. Böyle kırk kişi ile Cum'aya başlandıktan sonra, hutbe esnasında veya namaz kılarken bir tanesi ayrılrsa Cum'aları sahih olmaz. Evvelinden sonuna kadar bu evsafa kırk kişinin mevcut olması şarttır.

4 — Cemâat : Yani bu kırk kişi toplu olarak bir imama uyacak (Öğle namazı gibi) ayrı ayrı kılsalar Cum'aları sahih değildir. Ancak ikinci rekâta yetişen, Cum'ayı tamâmlar. Fakat ikinci rekâtın rükûuna yetişemiyenler öğleyi niyet ederek imama uyarlar ve imam selâm verdikten sonra kalkar dört rekât öğle namazını ikmal ederler.

5 — O beldede o gün daha evvel Cum'a kılınmamalıdır. (Yani bir beldede, bir yerde Cum'a namazı sahihtir.) Ancak bir camide (yani bir yerde. Çünkü Şâfiî için mescid şart değildir) toplanmak mümkün olmazsa o zaman, iki, üç, dört ve ihtiyâç nisbetinde daha fazla yerlerde Cum'a sahihtir. Fakat böyle bir ihtiyâç yoksa Cum'a için ilk tekbir alanların Cum'ası sahihtir, diğerlerinin değildir. Böyle bir zaruret bulunduğu vakit evlâ olan daha iyi imamın ardında kılmaktır. Eğer vasıflarda müsâvî iseler, o zamân ilk inşâ edilen mescidde kılmak daha evlâdır. Eğer burada da müsâvî iseler, en yakın olanında kılar. Cemâati kalabalık olan cami de tercih edilir.

6 — İki hutbe : Bunların ikisi de farz, ayakta okumak farz, iki hutbe arasında oturmak yine farzdır. Birinci hutbede dört farz vardır: 1 — Tahmid, en az «Elhamdülillâh» demek, 2 — Peygâmbere salâvat getirmek, 3 — Takvâ ile tavsiye, 4 — Bir âyet okumaktır. İkinci hutbenin de aynı şekilde 4 farzı vardır. Ancak ikinci hutbede âyet yerine dua okumak borçtur.

HANEFİLERE GÖRE CUM'ANIN ŞARTLARI (MÜTERCİMİN İLÂVESİ)

Buraya kadar anlattığımız, metinde olduğu gibi Şâfiî mezhebi görüşü idi. Pek çok ayrılık olduğu için Hanefî görüşlerini notlar ile belirtmek mümkün olamadığından ayrıca açıklamak zarûreti hâsıl olmuştur.

Hanefilere göre diğer namazların sıhhatinde aranan şartlar Cum'a için de lâzımdır.

Ayrıca Cum'anın iki çeşit şartları var, birisi borç olmasının diğeri ise sahih olmasının şartlarıdır.

Cum'a namazının borç olmasının 7 şartı vardır:

- 1 — Erkek olmak, kadına borç değil, fakat kılsa öğle sakıt olur.
- 2 — Cum'aya gitmek için hür ve serbest olmak, böyle olmayanlara borç değildir.
- 3 — Mukim olmak, yolculara borç değildir.
- 4 — Hasta olmamak,
- 5 — Kör olmamak,
- 6 — Ayakları olmak,
- 7 — Namaza gitmiye mâni bir özürü bulunmamak (bütün bunlar gidip kılsalar Cum'aları sahihtir.)

CUM'ANIN SAHİH OLMASININ ŞARTLARI

Cum'anın sahih olması için de 6 şart vardır:

- 1 — Cum'ayı öğle vaktinde kılmak.
- 2 — Namazdan evvel hutbe okumak (hutbede farz olan Allah'ı zikirdir.) Hattâ yalnız «Allahü Ekber» veya «Elhamdülillâh» veya «Süb-hânellâh» demek de kifâyet eder. Yalnız imam Yusuf'a göre biraz daha uzun olmalıdır. Şâfiideki hutbe farzlarının hiç biri Hanefilerde yoktur.
- 3 — Cum'a kılınan muâyyen yer, herkese açık ve kimsenin malı olmamak, herkes serbestçe girip çıkabilmektir. Yâni lâlettayin evlerde kılınmaz.
- 4 — İmamdan başka en az üç kişi bulunmak. Şâfiide olduğu gibi kırk kişi lâzım değil. Bunlar da Cum'a kendilerine borç olanlardan olması şart değil, namazın sonuna kadar devâmları da şart değildir.
- 5 — Cum'a imamının resmen hatibliğine de müsâade edilmiş olması; bu da başkasını vekil edebilir.
- 6 — Cum'a kılınacak yer, şehir veyâ şehir hükmünde olmaktır. (En ufak köyde de kılınabilir.) İşte Hanefilere göre de Cum'anın şartları bunlardır (şimdi yine kitaba dönüyoruz).

3 — CUM'ANIN SÜNNETLERİ

Öğle vakti girdikten ve müezzin ezanı okuyup imam efendi minbere çıktıktan sonra "Tahiyyetü'l-mescid'den sonra" başka namaz kılmamak. Konuşmanın memnuiyeti hutbeye başladıktan sonradır ve imam hutbeye çıkınca cemaate selâm vermeli, cemaat de se-

lâmnı almalıdır. (527) Müezzin ezanı okuduktan sonra imam ayağa kalkar cemâate döner, sağa, sola dönmez, eliyle oynamaz, kılıcını, süngüsünü tutar veyâ minbere dayanır yahut ellerini birbiri üzerine bağlar aralarını hafif celse ile ayırmak sûretiyle iki hutbe okur, anlaşılmayan kelimeleri kullanmaz. Fazla uzatmaz, teganni etmez (528), hutbe kısa, veciz ve şumullü olur. İkinci hutbede de âyet okuması müstehabtır. İmam hutbede iken hariçten gelen selâm vermez, verse de selâmı lade etmek vacip değil, ancak işaretle reddi selâm daha güzeldir. Ak-sırıp "Elhamdülillâh" diyenlere dahi "Yerhamükellâh" demez. Sükût ederek hutbeyi dinler.

Cum'anın vücûbunun şartlarına gelince :

Cum'a namazı, erkek, âkil, bâliğ, Müslim, hür ve bu vasıfta kırk kişi bulunan bir köyde ikâmet edenlere veyâ bu köy civârında bulunup da ezan sesini duyan kimselere vâcibtir. Çünkü Allahü Teâlâ :

« إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى
ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ »

«Cum'a namazı için ezan okunduğu vakit, alış verışı terkedin ve Allahın zikrinc, Cum'a namazına gidin» (62 - Cuma: 9) buyurmuştur.

Beş mazeretten birisi bulunduğu vakit, bu gibiler de, Cum'aya gitmiyebilir. Onlar da :

1 — Yağmur, 2 — Çamur, 3 — Korku, 4 — Hastalık, 5 — Hasta bakıcılık gibi mazeretlerdir. Bu gibi özürlülerin öğle namazını kılmak için Cum'a namazı kılınıncaya kadar beklemeleri müstehabtır. Kadın ve bu gibi mazurlar Cum'a namazını kılarlarsa, Cum'aları sahihtir.

SIRASİLE CUM'ANIN ÂDABI BEYANINDADIR, BUNLAR ON TANEDİR :

1. — Daha perşembe günü Cum'a için hazırlanmak. Bilhassa, Cum'adaki saatin faziletine muadil olan, ikinci namazından sonra dua,

(527) İmâm-ı Âzama göre Cum'ayı kılarken ikinci vakti girse Cum'a bâtildir. Yeniden niyet ederek öğle namazını kılarlar.

Bize göre bu durumda tahıyyatü'l-mescid de kılınmaz. İmâm selâm vermekle mükellef değil, câmide de konuşulmaz, hele hutbeye çıktı mı hiç konuşulmaz. Aynı zamanda hatib minberde cemaate dönüp oturduktan sonra müezzin ikinci ezanı okur.

(528) Teganni ile ilk hutbe okuyan, mütekaddiminden Musul hatibi, müteahhirden Osman ibn Şemsel - Hanefidir.

İstiğfar ve tesbîh ile meşgul olmaktır. Nitekim bâzı selef: "Allahu Te-âlâ'nın hazinelerinde kullarına ayırdığı erzaktan fazlası da vardır. Bunları perşembe günü akşamdan ve Cum'a günleri, dua eden kimse-lere verir" demişlerdir. Daha Perşembe günü yıkanır elbisesini temiz-ler, güzel koku sürünür, ilk saatlerde Cum'aya gitmek üzere işlerini ayarlar, Cum'a günü için oruca niyet eder. Çünkü bunun özel bir fazi-leti var, fakat yalnız Cum'ayı oruç tutmak mekruh olduğu gibi ya Per-şembe veya Cumartesi de buna ilâve eder. Namaz, Kur'ân gibi ibâ-detler ile bu geceyi ihya eder. Bu gece veya Cum'a sabahı münasebet-te de bulunabilir. Bir cemaat bunu müstehab kabul etmiştir ve Pey-gamber Efendimizin :

«رَحِمَ اللَّهُ مَنْ بَكَرَ وَابْتَكَرَ وَغَسَلَ وَاغْتَسَلَ»

hadisindeki gassele kelimesini cinsî münâsebetten kinâye kabûl etmiş-lerdir. Veyahut tahlîf ile iğtesale elbisesini yıkayan, gasele de yıkanan hamam eden mânâsındadır. İşte böyle erken kalkıp yıkanır, elbisesini yıkar ve Cum'aya hazırlanır. Bununla Cum'aya hazırlanmış ve sabah-leyin kalkıp, Bugün hangi gündür? diye soran gafillerden ayrılmış olur. Bazı selef: "Cum'adan en çok nasip alacaklar, dünden hazırla-nanlardır. En az mükâfat alacaklar da sabahleyip kalkıp bugün han-gi gündür diye soranlardır" demişlerdir. Hattâ Cum'anın faziletini ih-raz için geceyi camide geçirenler de olurdu.

2 — Sabahleyin erkenden yıkanmak: Eğer erken yıkanamamışsa camide daha temiz olmak için zevelden evvel Cum'aya giderken yıkan-malı; bu yıkanmanın, kuvvetli müstehab (sünnet) olmakla vücûbuna kaall olanlar da vardır. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«غَسَلَ الْجُمُعَةَ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ»

«Her bâliğ olana Cum'a günü yıkanmak vâcibdir» (529)

Nafi İbn Ömer Radiyallahü anhuma'dan meşhûr rivâyette :

«مَنْ أَتَى الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ»

«Cum'aya giden yıkansın» (530)

(529) Buhârî ve Müslim, Ebû Saîd'den.

(530) Buhârî ve Müslim.

buyurmuştur. Medine halkı, birisi diğerine fenâ söz söyleyeceği zaman : "Sen Cum'a günü yıkanmıyandan da fenâ bir insânsın" derlerdi. Hazret-i Ömer (R. A.) hutbe okurken mescide gelen Hazret-i Osman'a (R. A.) bu vakitte mi gelinir? diye ihtarda bulununca Hazret-i Osman, ezanı duyunca hemen abdest aldım ve geldim diye cevap vermiştir. Hazret-i Ömer, o da ikinci bir kusur, demek yalnız abdest aldın, halbuki Peygamberimizin bize yıkanmayı emrettiğini de biliyorsun.

Hazret-i Osman'ın bu hareketi ve Peygamber Efendimizin :

« مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهَا وَنِعَمَتْ : وَمَنْ اغْتَسَلَ
فَالْغُسْلُ أَفْضَلُ »

«Cum'a için abdest almak çok güzel fakat yıkanmak daha makbuldür» (531)

hadîsinden yalnız abdest ile kifâyetin câiz olmadığı anlaşılmıştır. Cünüplükten yıkananlar, bir def'a da Cum'a için üzerlerine su dökmeli, mamafih dökmese de kifâyet eder. Her ikisine birden niyet edince iki gusul birleşmiş ve fazilet ihraz edilmiş olur. Sahâbeden bâzıları Cum'a günü çocuklarının yıkanıldığını görünce, Cum'a için mi yıkanıyorsunuz? — Hayır, Cünüplük için, cevâbını alırlarsa; o hâlde bir de Cum'a için yıkan derlerdi. Bâliğ olan herkesin Cum'a için yıkanması vâcib olduğunun hadîsini okurlardı.

Maksad temizliktir, niyetsiz de hâsıl olur denebilir. Fakat mâdemki Cum'a günü yıkanmak şeriatta ibâdet olarak kabul edildi, faziletini ihraz için niyet lâzımdır. Nitekim abdestte de hüküm böyledir. Cum'a günü yıkandıktan sonra abdesti bozulan kimse, abdestini tazeler ve yıkanmanın faziletini de ihraz etmiş olur. Ancak gusul abdesti ile Cum'ayı kılmak daha makbûldür.

3 — Süslenmek : Cum'a günü süslenmek müstehaptır. Bu da üç şey ile olur: Temiz elbise, temizlik ve güzel koku.

Temizlik : Misvak kullanmak, tıraş olmak, tırnak, bıyık kesmek ve taharet bahsinde anlattığımız şekilde temizlenmekle mümkündür. İbn

Mes'ûd: (532) "Cum'a günü tırnaklarını kesen kimseden Allahu Teâlâ hastalığı kaldırır ve ona şifa ihsan eder." Çarşamba veya Perşembe günleri hamama girmiş ise temizlik hasıl olmuştur. Pis kokuları izâle için Cum'a günü iyi kokulardan sürünsün.

Güzel koku : Erkekler için makbul olan, kokusu çok olup rengi olmayan kokulardır. Harice çıkan kadın için renkli olup kokusu az olanlar daha makbûldür. Nitekim buna dair hadîs rivâyet edilmiştir. İmâm Şâfiî hazretleri: "Elbisesi temiz olanın mihneti azalır, güzel koku sürenen kimsenin de aklı çoğalır" buyurmuştur.

Elbiseye gelince : Bunun da makbûlü beyaz olanıdır. Zira Allahu Teâlâ'nın en çok hoşuna giden beyaz elbisedir. Kırmızı, sarı gibi parlak elbiseler giymemelidir. Siyah elbise giymek ne sünnet ve ne de fazîlettir. Hattâ bâzıları ona bakmaktan hoşlanmazlardı. Çünkü sonradan icad olunmuş bir bid'attır. Cum'a günü sarık sarmak müstehabtır. Vâile İbnü'l - Eska' rivâyet ettiği bir hadîsinde :

« إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى أَصْحَابِ الْعَمَائِمِ
يَوْمَ الْجُمُعَةِ »

«Muhakkak Allah ve melekleri Cum'a günü sarık saranlara salât ederler.» buyurmuştur.

Sıcaktan bunalırsa Cum'adan evvel ve sonra başından çıkarabilir, fakat Cum'aya giderken, hutbe ve namazda çıkarması uygun olmaz.

4 — Câmî'ye erken gitmek : İki, üç fersah (533) mesafeden ve erken saatte camiye gitmek müstehabtır. Erken gitmek güneşin doğmasıyle başlar, erken gitmenin fazîleti çoktur. Camiye giderken, huşû, tevazu ile gitmeli, namaz vaktine kadar itikâfı niyet etmeli ve bir an evvel Allahın dâvetine icabeti niyet ederek mağfiret ve rızasını kasdetmelidir. Peygamber Efendimiz :

(532) Kınane kabilesinden Kaab bin Âmir'in torunudur. Tebukden evvel Müslüman olmuş ashab-ı sika'dandır. Peygamberimizden sonra Şam'a gitti. Dımeşk. Humus muharebelerinde bulundu. 83 Hicride 100 yaşında Dımeşk'da ölmüştür. Orada ölen en son sahâbidir.

(533) Bir fersah beş kilometredir.

«مَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الْأُولَى فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً . وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشًا أَقْرَنَ . وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ فَكَأَنَّمَا أَمْدَى دَجَاجَةً ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ فَكَأَنَّمَا أَمْدَى بَيْضَةً فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ طُوِيَتْ الصُّحُفُ وَ رُفِعَتِ الْأَقْلَامُ وَاجْتَمَعَتِ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ الْمِنْبَرِ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ . فَمَنْ جَاءَ بَعْدَ ذَلِكَ فَإِنَّمَا جَاءَ لِحَقِّ الصَّلَاةِ لَيْسَ لَهُ مِنَ الْفَضْلِ شَيْءٌ»

«Birinci saatte Cum'aya giden bir deve, ikinci saatte giden bir inek, üçüncü saatte giden boynuzlu bir koç, kurban etmiş gibi olur, dördüncü saatte giden bir tavuk, beşinci saatte giden de, sanki bir yumurta hediye etmiş gibi sayılır. İmam minbere çıktığı vakit sahifeler dürülür, kalemler kaldırılır hutbeyi dinlemek üzere melekler minberin etrafına toplanırlar. Artık ondan sonra gelenler yalnız Cum'ayı kılmak için gelir ve bu faziletlerden mahrum olurlar.» (534) buyurmuştur.

Birinci saat gün doğuşuna kadar olan zamandır, ikinci saat güneş yükselinceye kadar, üçüncü saat güneşin ayakları yakmaya başladığı kuşluk vaktidir. Dördüncü ve beşinci saat de kuşluktan zevale kadar olan zamandır. Bunların fazileti nisbeten azdır. Zeval vakti ise namazın hakkıdır, bunda başka bir fazilet yoktur. Yine Peygamber Efendimiz :

«ثَلَاثٌ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِيهِنَّ لَرَكَضُوا رَكْضَ الْإِبِلِ فِي طَلَبِهَا : الْأَذَانُ ، وَالصَّافِ الْأَوَّلُ وَالْغَدُوءُ إِلَى الْجُمُعَةِ»

«Üç şey var, insanlar bunların faziletini bilseydi onları elde etmek için develer gibi yarışarlardı. Onlar da, Ezan okumak, birinci safa yetişmek ve Cum'aya erken gitmektir.» (535)

(534) Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(535) Ebu's - Şeyh «Sevâbü'l - â'mal»de.

buyurmuştur. Ahmed Bin Hanbel: "Bu üçünün en faziletlisi ilk saatlerde Cum'aya gitmektir" buyurdular. Haberde varid oldu ki:

«إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ قَعَدَتِ الْمَلَائِكَةُ عَلَى أَبْوَابِ الْمَسَاجِدِ بِأَيْدِيهِمْ صُحُفٌ مِنْ فِضَّةٍ وَأَقْلَامٌ مِنْ ذَهَبٍ يَكْتُبُونَ الْأَوَّلَ عَلَى مَرَاتِبِهِمْ»

«Cum'a günü olunca melekler ellerinde gümüş sahifeler ve altın kalemler olduğu halde mescidlerin kapısında oturur ve sıra ile ilk gelenleri kaydederler.» (536)

Yine haberde varid olmuştur ki :

«إِنَّ الْمَلَائِكَةَ يَتَفَقَّدُونَ الرَّجُلَ إِذَا تَأَخَّرَ عَنْ وَقْتِهِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَيَسْأَلُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا عَنْهُ : مَا فَعَلَ فَلَانٌ وَمَا الَّذِي أَخَّرَهُ عَنْ وَقْتِهِ ؟ فَيَقُولُونَ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ أَخَّرَهُ فَقَرُّ فَاغْنِهِ ، وَإِنْ كَانَ أَخَّرَهُ مَرَضٌ فَاشْفِهِ ، وَإِنْ كَانَ أَخَّرَهُ شُغْلٌ فَفَرِّغْهُ لِعِبَادَتِكَ ، وَإِنْ كَانَ أَخَّرَهُ لَهْوٌ فَأَقْبِلْ بِقَلْبِهِ إِلَى طَاعَتِكَ»

«Cum'a namazına gelemiyen kimseyi melekler eyvah ne oldu neden geri kaldı diye birbirine sorarlar, sonra "Allahım eğer fakirliğinden gelemiyorsa, sen ona helâl mal ver, hastalığından gelemeydiyse şifa ver, meşgalesinden gelemeydiyse huzur ver, oyun ve eğlenceye kapıldıysa ona ibadetin zevkini tattır" diye dua ederler.» (537)

İlk asırda Cum'a günleri insanlar şimdi ancak bayram günlerinde olduğu gibi sabaha yakın ellerinde ışıklar olduğu halde camiye gitmek üzere sokağa dökülürlerdi. Fakat zaman ile bu teamül kaybolmuş ve ilk bid'at camilere erken gitmeyi kaldırmak olmuştur. Acaba Müslümanlar yahudi ve nasârâlardan utanmaz mı? Onlar Cumartesi

(536) İbn Mardûye «Tefsir»de.

(537) Beyhaki, Amr b. Şuayb'den.

ve Pazar günleri sabahın erken saatlerinde kilise ve havralarına giderler. Dünyalık peşinde koşanların sabahleyin erkenden çarşıya çıkmalarından da mı utanmazlar? Denildiğine göre, Cemal-i ilâhiye nazar vaktinde insanların Allaha yakınlıkları, Cum'aya erken saatlerde gitmeleri nisbetindedir. İbn Mes'ud camiye erken girdiği halde kendisini geçen üç kişiyi orada görünce üzülerken: "Yazık dördüncü geldim, fakat dördüncü de pek uzak sayılmaz" demiştir.

5 — Câmiye giriş: İnsanların omuzlarına basıp önlerine geçmemelidir. Erken gitmek bunu temin eder. Bu gibiler (Cemaati çiğneyip geçenler) hakkında şiddetli vaidler vardır. "Kıyamet gününde cehennem üzerinde köprü olur ve insanlar onu çiğneyerek geçerler" diye rivayet edilmiştir. İbn Cüreyh mürsel olarak, rivayet ettiği bir hadiste:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَمَا هُوَ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِذْ رَأَى رَجُلًا يَتَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ حَتَّى تَقْدَّمَ فَجَلَسَ فَلَمَّا قَضَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاتَهُ عَارَضَ الرَّجُلَ حَتَّى لَتِيَهُ فَقَالَ: يَا فُلَانُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تُجْمَعَ الْيَوْمَ مَعَنَا؟ قَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَدْ جَمَعْتُ مَعَكُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَلَمْ نَرَكَ تَتَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ؟!»

«Peygamber Efendimiz hutbe okurken bir şahsın insanların omuzlarını çiğneyerek öne geçip oturduğunu gördü, namazı bitirdikten sonra adama yaklaştı, tâm karşılışınca Resûl-i Ekrem :

- Yâ filân, bugün niçin bizimle Cum'ayı kılmadın? dedi. Adam:
- Kıldım yâ Resûlallah, Peygamberimiz:
- (İnsanların omuzlarını çiğneyerek öne geçtiğini görmedik mi?

buyurdular.)»

Bu suretle bu hareketin, amelinin mahvolmasına sebep olduğuna işaret buyurmuş oldular.

Diğer müsned bir hadîsde ise :

« مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَنَا ؟ قَالَ : أَوْلِمَ تَرَنِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : رَأَيْتُكَ تَأْنَيْتَ وَآذَيْتَ »

— Niçin bizim ile kılmadın?

— Beni görmedin mi yâ Resûlallah?

— Gördüm. Hem geç kaldın, hem de cemaate eziyet ettin. Buyurdular. (538)

Sonradan gelen zâtın insânların omuzuna basarak eziyet vermek sûretiyle öne geçmek hakkı yoktur. Fakat ilk gelenler ön safı dolduramaz ve ilerde boşluk kalırsa o zaman sonradan gelenlerin omuzlarına basarak öne geçmek haklarıdır. Çünkü onlar fazîlet mevkiini terketmiş ve haklarını kaybetmişlerdir. Hasan-ı (Basrî) buyurmuştur ki: Cum'a günü (öne geçmeyip) kapı önlerinde oturanların boyunlarını çığnemekte beis yok; çünkü onlar hürmete şâyân değillerdir. Mescidde selâma müsâit kimse olmayıp herkes namaz ile meşgûl ise, artık selâm vermiye lüzum yoktur. Çünkü selâmı iadede güçlük vardır.

6 — Namaz kılanların önünden geçmemeli ve kendi önünden geçmemeleri için de mümkün olduğu kadar duvar kenarını, direk arkasını tercih etmelidir. Gerçi namaz kılanın önünden geçmek namazı bozmadı, fakat yasaktır. Hadîste Peygamber Efendimiz buyuruyorlar :

« لَأَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ عَامًا خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي »

«Kırk sene beklemek, namaz kılanın önünden geçmekten hayırlıdır.» (539)

Yine Peygamber Efendimiz :

« لَأَنْ يَكُونَ الرَّجُلُ رَمَادًا رَمْدِيدًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي »

(538) Ebû Dâvûd, Nesai.

(539) Bezzâr, Zeyd. b. Halid'den.

«Bir insânın un ufandı olup rûzgârın kendisini havaya savurması namaz kılanın önünden geçmesinden ehvendir.» (540) buyurmuştur.

Kılan kimsenin önünden geçen ile yol üzerinde sûtresiz namaz kılanlar hakkında da vârid olan diğer bir hadîste :

«لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّيِّ وَالْمُصَلِّيِّ مَا عَلَيْهِمَا فِي ذَلِكَ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ سَنَةً خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ»

«İnsânların gelip geçtiği yerlerde kılan (ihmâlkâr) ile, namaz kılanın önünden geçen (dikkatsiz), ne kadar aleyhlerinde olacağını bil-selerdi kırk sene bekler ve önünden geçmezdi.»

Namaz kılanın önündeki duvar, sûtre diktığı değneği ve seccadesi namaz kılanın hudûdudur. Buradan geçmek isteyenleri mümkünse me-netmelidir (541). Peygamber Efendimiz :

«لِيَدْفَعَهُ فَإِنَّهُ شَيْطَانٌ»

«O, (geçmekte olanı) nu (hududlardan) def'etsin, zira o şeytan-dır.» (542) buyurmuştur.

Ebû Saîd el - Hudrî, namaz kılarken önünden geçenleri men'eder, hattâ döverdi. Hattâ birisi onu Mervan'a şikâyet etti; o da Peygamber-in böyle emrettiğini söyledi. Şâyet direk bulamassa secde mahallini tâyin edecek zir'a (bir dirsek) boyunda bir değnek (sûtre) dikmelidir.

7 — Mümkün olduğu kadar birinci safı tercih etmelidir. Nitekim hadîste :

«مَنْ غَسَلَ وَ اغْتَسَلَ وَ بَكَرَ وَ ابْتَكَرَ وَ دَنَا مِنَ الْإِمَامِ وَ اسْتَمَعَ كَانَ ذَلِكَ لَهُ كَفَّارَةً لِمَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ وَ زِيَادَةً ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ»

(540) Ebû Nuaym, «Târîh-i İsfahan» da.

(541) Hanefilerde mes'uliyet geçene aittir. Sahrada kılıyorsa, sûtre yeri ve secde mahalli kâfidir. İlerden geçilebilir. Küçük câmilerde daha ilerden de geçilmez, fakat kendisi de eliyle mâni olmaz.

(542) Buhâri ve Müslim.

«Kim ki Cum'a günü elbisesini temizler, yıkanır, erken de camiye gider imama yakın oturur ve imamı dinlerse, iki Cum'a arasındaki günâhlarına hattâ üç gün de ziyâdesiyle kefâret olur.» buyurmuştur.

Diğer bir ifâde ile :

« غُفِرَ اللَّهُ لَهُ إِلَى الْجُمُعَةِ الْآخِرَى »

«Gelecek Cum'aya kadarki günâhlarını Allah mağfiret eder.»

Bâzı rivâyetlerde, bu hadîsde: «İnsânların omuzlarını çignemek» şartı vardır.

Yalnız üç sebeble birinci saf tercih edilmeyebilir :

a — Eğer ön safta, bozmasına muktedir olamayacağı, ipek elbise giymek, altın işlemeli elbise ve ağır silâhlarla namaz kılmak ve benzeri huzûru selbedecek bir fenâlığı görecekse arkada kılması, huzûr ve selâmet bakımından tercih edilir. Selâmet bakımından bir çok âlimler böyle yapmıştır. Bîşr bin el Haris'e erken geldiğin hâlde niçin arkada kılıyorsun? diye sorduklarında: Asıl istenen kalblerin yakınlığıdır, cisimlerin değildir, diye cevâb vermiş ve bu huzûru ön safta göreceği münkeratta değil bir kenarda bulacağını ifâde etmiştir. Süfyân-ı Sevrî Bağdad'da minberin yanında Ebû Cafer'in (Abbâsî halifelerinin ikincisidir) hutbesini dinleyen Şuayb İbn Harb'i gördü. Namazdan sonra Şuayb'e, senin şu adama bu kadar yaklaşman beni düşündürdü, inkâr edip kabûl etmiyeceği sözleri duymaktan emin oldun da mı bu kadar yaklaştın? dedi ve sonra da onların, Cum'alarda ihdas ettikleri siyah elbise giymeği ve benzeri bid'atlerini ona anlattı. Şuayb de :

— Sen Peygamberimizin :

« أَدْنُ فَاسْتَمِعْ »

«Yaklaş da dinle.»

hadisini dumadın mı? dedi. Süfyân-ı Sevrî :

— «Vah sana, o dediğin de (kasdedilen) Hulefâ-i Râşidîn'dir. halbuki bunlardan ne kadar uzaklaşır ve onlara bakmazsan, o nisbette Allah'a yaklaşmış olursun.» diye cevap verdi.

Saîd İbn Âmir : «Ebû'd - Derdâ ile namaz kılacaktım, geri geri derken en arka safta kaldık. Kıldıktan sonra kendisine :

— Safların hayırlısı evvelidir. Diye buyurulmadı mı dedim. Ebû'd - Derdâ :

— Evet, fakat bu ümmet-i merhûmedir. Allahu Teâlâ diğer bütün ümmetlerden daha ziyâde ve bilhassa bu ümmete nazar eder. Namaz da kime nazar ederse onu ve ardında bulunanları mağfiret eder. Allahu Teâlâ'nın önündekilerden birisine rahmet ile nazar edip bu sayede beni de mağfiret etmesi için arkada kalmayı tercih ettim.» diye cevap vermiştir. Bâzı râviler, bunu Peygamber Efendimizin buyurmuş olduğunu rivâyet etmişlerdir. Bu niyet ile tevâzu göstererek geri kalmakta da beis yoktur. İşte bu gibi hâller için “ameller niyetlere göre-dir” denilir.

b — Maksûrelerin bid'at olduğu; eğer önünde sultanlara mahsus maksûre yoksa öne geçmek iyi fakat böyle bir maksûre ile ayrılmışsa, Hasan ve Bekr-i Müzeni gibi bâzı ulemâ bu maksûreye girmeyi mekrûh saymışlardır. Bunlar maksûrelerde namaz kılmaz ve bunu sultanlar tarafından icad edilmiş bir bid'at kabûl ederlerdi. Halbuki mescit bütün insânlar içindir. Onun bölünmesi usulsüzdür. Buna karşılık Enes Bin Mâlik ve İmran Bin Hüseyin (R.A.) imama yaklaşmak için maksûrede kılarlardı ve bunu kerih görmezlerdi. Belki kerahet, sultanlardan başkasının oralara giremeyeceği vakittedir. Yoksa kimse men edilmediği zamân maksûrede bir kerahet olmasa gerektir.

c — Minberler safları ikiye böler; buna göre birinci saf, minberin önünde ve boydan boya bulunan saftır. Yanlarda bulunanlar ise bölünmüş olduklarından tam saf değildir. Nitekim Süfyân-ı Sevrî de bunu böyle kabûl ederek der ki, çünkü o saftaki cemâat müşkülât çekmeden hatibe teveccüh eder ve söylediklerini duyarlar. Bununla beraber birinci saf, kibleye en yakın olan ön saftır, minberin, bunu bölmesinde beis yoktur. Sokaklarda ve camii civarındaki pazar yerlerinde namaz kılmak mekrûhtur. Hattâ bâzı sahâbe buralarda kılanları döverlerdi bile.

8 — İmam hutbeye çıkınca namazı ve konuşmayı keserek, ezana icabet ve hutbeyi dinlemek ile meşgul olmaktır. Müezzin ezana kalktığı vakitte bâzı avam tabakalarında görülen secdeye kapanmak gibi hareketlerin aslı astarı yoktur. Ancak secde-i tilâvete tesadûf ediyorsa bunun zararı yoktur. Bununla beraber bu gibi secdeye haram da denemez. Çünkü haram denecek bir sebep mevcûd değildir. Hazret-i Ali ve Osmân (R.A.)'dan rivâyet olunduğuna göre diyorlar ki; ezan okunurken sükût edip dinleyene iki, yalnız sükût edene ise bir ecir vardır. Buna karşılık duyduğu halde konuşana iki, uzakta olduğu için duymayıp konuşana da bir günâh vardır.

Peygamber Efendimiz bir mübârek hadisinde :

« مَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ وَالْإِمَامِ يَخْطُبُ أَنْصِتْ أَوْ مَهْ فَقَدْ لَغَا وَمَنْ لَغَا وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَلَا جُمُعَةَ لَهُ »

«Hutbe okunurken birisi arkadaşına sükût et veyâ sus dese lâğvetmiş (yâni sükût etmemiş) olur. Hutbe okunurken lâğvedenin Cum'ası yoktur.» (543)

buyurmıştır. Bundan anlaşılıyor ki konuşanı susturmak lâf ile değil işaret ile olmalıdır. Ebû Zerr hadisinde :

« أَنَّهُ لَمَّا سَأَلَ أَبِيَّ وَالنَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ فَقَالَ مَتَى أَنْزِلْتَ هَذِهِ السُّورَةَ فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ أَنْ اسْكُتْ، فَلَمَّا نَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ أَبِي أَذْهَبَ فَلَا جُمُعَةَ لَكَ، فَشَكَاهُ أَبُو ذَرٍّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: صَدَقَ أَبِي »

«Peygamberimiz hutbe okurken Ebû Zerr, Ubeyy'e bu sûre ne zaman indi diye sordu. Ubeyy, sükût etmesini işaret etti. Peygamberimiz hutbeden inince Ubeyy, Ebû Zerr'e çık git, sen Cum'ayı kaybettin dedi. Ebû Zerr, Ubeyy'i Peygamberimize şikâyet etti, Peygamberimiz Efendimiz de doğru söylüyor diyerek Ubeyy'i tasdik buyurdu.» (544)

Eğer hutbeyi işitmiyecek kadar uzakta ise, ilim namına da olsa yine konuşmaması lâzımdır. Çünkü bu konuşmak teselsül ederek fı-sıltı yoluyla hutbeyi duyanlara kadar ulaşır. Hattâ, konuşmak şöyle dursun konuşanların afasına da karışmamalıdır. Eğer buna imkân yoksa kendisi susmalıdır. Müstahab olan da budur. Hutbe esnasında namaz bile mekrûh olursa, konuşmanın keraheti evleviyetle sâbit olur. Hazret-i Ali (Kerrema'llahu Vechehu): "Dört vakitte namaz kılmak

(543) Tirmizi ve Nesefî, Ebû Hüreyre'den.

(544) Beyhakî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce.

mekrûhtur: 1. Sabahtan sonra, 2. Öğleden evvel, 3. İkindiden sonra, 4. İmam hutbede iken" buyurmuştur (545).

9 — Diğer namazlarda imama uyduğu gibi, Cum'ada da aynı şartlara riâyet etmelidir. Meselâ (Şâfi'îye göre) imamın kırâatini duyduğu vakit Fâtiha'dan başka bir şey okumaz. Cum'a namazı bittiği zamân hiç konuşmadan Fâtiha'yı, ihlâs ve muavvizeteyn'i 7 şer kere okur. Bâzı seleften: "Bunlara devam eden, hafta arasında âfetlerden mahfuz olur" diye rivâyet edilmiştir.

Cum'a namazından sonra :

اللَّهُمَّ يَا غَنِيَّ ، يَا حَمِيدٌ ، يَا مُبْدِي ، يَا مُعِيدٌ ، يَا رَحِيمٌ
يَا وَدُودُ ، أَعْنِي بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ ، وَبِفَضْلِكَ عَنْ سِوَاكَ .

duâsını okumak müstehabdır. Bu duâya devam edeni Allah kimseye muhtâç etmez ve ummadığı yerden rızkını verir denilmiştir. Cum'a farzını kıldıktan sonra altı rekât daha kılar. İbn Ömer "(Peygamber Efendimiz) Cum'adan sonra iki rekât kılardı" diye rivâyet etmiştir. Ebû Hüreyre, dört rekât kıldığını rivâyet etmiş, Ali ve Abdullah İbn Abbas (R.A.), altı rekât kıldığını rivâyet etmişlerdir. Aynı ayrı hal-lerde olmak üzere bütün bu rivâyetler sahihtir, en efdali ise en fazlası yâni altı rekât olanıdır (546).

10 — İkinci namâzını kılincaya kadar mescidde beklemek müstehabdır. Akşama kadar kılınırsa daha iyi. İkindiye camide kılana bir hac, akşamı da kılana bir hac ve Umre sevâbı verileceği söylenmiştir. Eğer kendisine bir gurur gelecek veyâ lüzûmsuz dedi - kodu ile meşgul olacağını anlarsa Cum'adaki makbûl saatini kaçırmamak için evine

(545) Hanefilere göre vakt-i kerahet ikiye ayrılır. Birisinde ne farz ne nâfile bir şey kılınmaz. Bu da tulû, gurup ve istivâ olmak üzere 3 vakittir. Bunlara vakt-i kerahet denir. Yâni güneş doğduktan sonra takriben 45 dakika geçinceye kadar, öğle ezamına 45 dakika kaldıktan sonra öğleye kadar, bir de akşam ezanına 45 dakika kaldıktan sonra akşama kadar: bu üç vakitte hiç bir namaz kılınmaz. Ancak o günün ikindi namazı kılınmamışsa o kılınabilir. Çünkü vakt-i nâkısta borç tahakkuk ettiği için vakt-i nâkısta edâ olabilir. Farzların kılınup nâfilelerin kılınmadığı vakitler de bunlardan başka olan şu vakitlerdir: Sabahın ilk vakti girdikten güneş doğuncaya kadar her çeşit kaza kılınır, fakat sabahın sünnetinden başka hiç bir nâfile kılınmaz. Bir de ikindinin farzını kıldıktan sonra akşama kadar nâfile kılınmaz. Kerahet vaktine kadar kaza kılınır. Bir de akşam vakti girince farz kılınmadan nâfile kılınmaz. Hutbe okunurken ve farz namazlar kılınırken de hüküm aynıdır.

(546) Cum'anın farzından sonra ayrıca dört rekât daha bir namaz kılınır. Merv ehli iki yerde Cum'a kılmak mecburiyetinde kalınca ulema arasındaki ihtilâf karşısında "vaktine erişip üzerimden sâkıt olmuyan zuhr-i âhîr namâzı kılmıya niyet ettim" diye bu namazı ihtiyaten kılmışlardır.

dönerek, akşama kadar Allahu Teâlâ'nın azametini düşünüp nimetine ve tevfikine şükr ile onu zıkr ve günâhından korkarak kalbini ve lisânını murakabe etmesi daha makbûldür. Çünkü cami ve mescidlerde dünyâ sözlerini konuşmak doğru değildir. Nitekim Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki :

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَكُونُ حَدِيثُهُمْ فِي مَسَاجِدِهِمْ أَمْرٌ دُنْيَاهُمْ
لَيْسَ لِلَّهِ تَعَالَى فِيهِمْ حَاجَةٌ فَلَا تُجَالِسُوهُمْ

«Bir zamân gelecek, Mescidlerde dünyâ işlerini konuşacaklar, Allah katında onların bir değeri yok. Sakın onlarla düşüp kalkmayın.» (547)

YUKARIDAKİ TERTİP DIŞINDA KALMIŞ BÜTÜN GÜNE ŞAMİL OLAN DİĞER SÜNNET VE EDEBLER :

Bunlar da yedidir :

CUM'A GÜNÜ İLİM MECLİSİNE GİTMENİN FAZİLETİNİN BEYÂNI

1 — Sabahleyin veyâ ikindiden sonra ilim meclisine iştirak etmeli ve sözünde hayır olmıyan kıssacıları dinlememelidir. Ahiret yolcusuna yakışan şerefli saati hayır işine tesadüf ettirmek için bütün Cum'a gününü hayrat ve hasenat ile geçirmektir. Namazdan evvel va'z halkasına oturmak uygun değildir. Zira Abdullah İbn Ömer (R. A.) rivâyetinde :

« أَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ التَّحَلُّقِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَبْلَ الصَّلَاةِ »

«Peygamber Efendimiz, Cum'a günü Cum'a namazından önce va'z dinlemekten nehyetmiştir.» (548)

Ancak va'z eden Allah âlimi olur, Allah'ın nimetlerini anlatır, dinin esaslarına vâkıf bir zât olursa da sabahları camilerde oturursa,

(547) Beyhaki.

(548) Ebû Dâvûd, Nesei ve İbn Mâce, Amr b. Şuayb'den.

hem erken gitmeyi, hem de va'z dinlemeyi temini bakımından iyi olur. Çünkü âhirette faydası dokunan ilmi dinlemek, nâfile ibâdet ile meşgul olmaktan efdaldır. Nitekim, ilim meclisinde bir saat bulunmanın bin rekât namazdan hayırlı olduğunu Ebû Zerr rivâyet etmiştir. Enes İbn Mâlik, Allahu Teâlâ'nın:

«فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ»

«Namaz kılındığı vakit yeryüzüne dağılın ve Allahın fazlından isteyin.» (62 - Cum'a : 10)

âyeti hakkında o taleb, dünyâlık talebi değil, hastayı ziyâret, cenazeye gitmek, ilim öğrenmek ve Allah için ziyâretten ibarettir demiştir.

Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'in müteaddit âyetlerinde «ilm» e «fazl» adını vermiştir. Bir âyette :

«وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا»

«Bilmediğini sana bildirmektedir. Hem Allahın senin üzerinde fazlı büyüktür.» (4 - Nisâ : 113)

Diğer âyette :

«وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا»

«Şânım hakkı için Dâvud'a bizden bir fazl verdik.» (34 - Sebe' : 10) denilmektedir. Bu gün (Cum'a günü) en büyük yakınlık (ibâdet), ilim öğrenip öğretmektir.

Kıssacıları dinlemektense namaz kılmak daha efdaldır. Zira (sa-hâbe) kıssacılığı bid'at sayar ve kıssacıları camilerden kovarlardı. Hattâ Abdullah İbn Ömer (R.A.) sabahleyin mescide gitti, kendi yerinde bir kıssacının anlatıp durduğunu gördü. Abdullah, kalk, buradan dedi ise de adam: Kalkmam, ben senden evvel geldim oturdum, dedi. Bunun üzerine Abdullah, Hâkime haber gönderdi ve Hâkim adamı kaldırdı. Eğer kıssacılık sünnet olsaydı onu kaldırmak câiz olmazdı. Zira Peygamber Efendimiz:

«لَا يُقِيمَنَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ يَجْلِسُ فِيهِ
وَلَكِنْ تَفْسَحُوا وَتَوَسَّعُوا»

«Sakin kimseyi yerinden kaldırıp sonra kendiniz oturmayın, yalnız sıklaşın ve genişletin “herkes otursun”.»

buyurmuştur. Yukarıda adı geçen Abdullah İbn Ömer bu hususa o kadar riâyet ederdi ki bir kişi ona kalkıp yer verse onu oturtmadan oturmazdı. (Demek ki adamı kaldırması kıssacılığından sebep idi.) Rivâyet olundu ki bir kıssacı Hazret-i Âyşe (R.A.)'nin hücresi civârında kıssa anlatıp dururdu. Hazret-i Âyşe, İbn Ömer'e haber gönderdi “Bu adam kıssalarıyla beni rahatsız edip ibâdetime mâni oluyor.” İbn Ömer asâsını adamın üzerinde kırıncaya kadar onu dövdü ve oradan kovdu.

EŞREF-İ SAAT

2 — Cum'a günündeki şerefli saati hüsn-i sûretle beklemelidir. Meşhur haberde :

«إِنَّ فِي الْجُمُعَةِ سَاعَةً لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ
فِيهَا شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ»

«Cum'a gününde makbûl bir saat vardır. Duâsını bu saate denk getiren Müslümana Allah dilediğini verir.» (549)

buyurmuştur. Diğer bir rivâyette: «Namaz kılan kul ona tesadüf ettirirse» şeklindedir. Bu saatte ihtilâf edilmiştir. Bâzılar güneş doğarken, bâzıları zevâlde, bâzıları ezan vakti, diğer bâzıları imâm hutbeye başlarken, başkaları namaz kılınırken, ikindinin son vakti, daha başkaları da güneş batarkendir demişlerdir. Hazret-i Fâtîme gurup zamanını bekler ve hizmetçisi kendisine haber verince hemen guruba kadar duâ ve istiğfarını yapardı ve makbûl saatin bu saat olduğunu Peygamber Efendimizden duyduğunu söylerdi. Bir kısım âlimler de Kadir gecesinin saklı olması gibi, bütün gün, ibâdet ile ihyâ edilsin diye, bu da Cum'a gününde gizlidir, vaktini kimse bilemez, demişlerdir.

(549) Tirmizi ve İbn Mâce, Amr b. Avf el - Müzeni'den.

Muâyyen bir noktada durmayıp Cum'a gününün saatleri içinde devrettiğini söyleyenler de vardır ki en münâsibi de budur. Bu saatin bir sırrı var. Fakat onu muâmele bahsinde açmak uygun olamaz. (Çünkü o, mükâşefe bahsine aittir.) Ancak Peygamber Efendimizin :

« إِنَّ لِرَبِّكُمْ فِي أَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٍ أَلَا فَتَعَرَّضُوا لَهَا »

«Yaşadığımız günlerde Rabbinizin nefhaları (rahmet dağıtması) vardır. Onlardan istifade edin.» (550)
buyurduğunu tasdik etmek lâzımdır.

Kula yakışan, her gün kalbini hazırlamak, zikre devam ile dünyâ vesveselerinden ayrılmak sûretiyle bu ilâhî tecelliye hazırlanmaktır. Umulur ki bu tecellilerden faydalanır.

Bu hususta Kâab el - Ahbâr ile Ebû Hüreyre arasında geçen muhavere. Kâab :

— Bu saat, Cum'anın son saati ve güneşin batacağı zamandır. Ebû Hüreyre :

— Peygamberimiz “namazını o saate denk getiren” buyurmuştur. Halbuki güneş batarken namaz yoktur, binaenaleyh bu son saat olmaz. Kâab :

— Peygamberimiz :

« مَنْ قَعَدَ يَسْتَنْظِرُ الصَّلَاةَ فَهُوَ فِي الصَّلَاةِ »

“Namaz için oturan (bekleyen) namazdadır” buyurmadı mı? Ebû Hüreyre :

— Evet, deyince. Kâab :

— İşte o namazdır, dedi ve Ebû Hüreyre de sükût etti. Kâab, bu günün hakkını ödeyenlere Allahu Teâlâ'nın rahmeti ve lûtfu olduğunu kabul eder. Hülâsa, bu saat ile imamın minbere çıktığı saat şerefli saatlerdir. Bu saatlerde bolca duâ etmelidir.

CUM'A GÜNÜ SALÂVAT-I ŞERİFE GETİRMENİN FAZİLETİNİN BEYÂNI

3 — Bugün Peygamberimize bol salâvat getirmek de müstehabdır. Peygamber Efendimiz bir mübârek hadisinde :

« مَنْ صَلَّى عَلَيَّ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ ثَمَانِينَ مَرَّةً غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَ ثَمَانِينَ سَنَةً »

«Cum'a gününde benim üzerime seksen salâvatı şerife getirenin Allah seksen senelik günâhını mağfiret eder.» (551)

buyurmuştur. Nasıl salâvat getirelim diyene cevap olarak:

« اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ »

demekle bir tâneyi tamamlamış olursun. İstersen :

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ صَلَاةً تَكُونُ لَكَ رِضَاءً
وَلِحَقِّهِ أَدَاءً وَأَعْطِهِ الْوَسِيلَةَ وَابْعَثْهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي
وَعَدْتَهُ وَأَجْزِهِ عَنَّا مَا هُوَ أَهْلُهُ وَأَجْزِهِ أَفْضَلَ مَا جَازَيْتَ نَبِيَّ
عَنْ أُمَّتِهِ وَصَلِّ عَلَيْهِ وَعَلَى جَمِيعِ إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصَّالِحِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

salâvat-ı şerifesini de yedi defa okursun. Her kim yedi Cum'a yedişer defa bu salâvat-ı şerifeyi okursa Peygamberimizin şefâatine nail olur denilmiştir. Daha fazla salâvat getirmek arzu edenler de eserde vârid olan şu salâvat-ı şerifeyi okur:

(551) Dare Kutnî, İbnü'l - Müseyyeb'den.

« اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ فَضَائِلَ صَلَوَاتِكَ وَ نَوَامِي بَرَكَاتِكَ وَ شَرَائِفَ زَكَوَاتِكَ وَ رَأْفَتِكَ وَ رَحْمَتِكَ وَ تَحِيَّتِكَ عَلَى مُحَمَّدٍ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَ إِمَامِ الْمُتَّقِينَ وَ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ . قَائِدِ الْخَيْرِ وَ فَاتِحِ الْبَرِّ وَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ وَ سَيِّدِ الْأُمَّةِ اَللّٰهُمَّ ابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً تَزْلِفُ بِهِ قُرْبَهُ وَ تُقَرُّ بِهِ عَيْنُهُ يَغِيْطُهُ بِهِ الْأَوَّلُونَ وَ الْآخِرُونَ . اَللّٰهُمَّ اَعْطِهِ الْفَضْلَ وَ الْفَضِيلَةَ وَ الشَّرَفَ وَ الْوَسِيلَةَ وَ الدَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَ الْمَنْزِلَةَ الشَّامِخَةَ الْمُنِيفَةَ . اَللّٰهُمَّ اَعْطِ مُحَمَّدًا سُؤْلَهُ وَ بَلَّغْهُ مَأْمُولَهُ وَ اجْعَلْهُ أَوَّلَ شَافِعٍ وَ أَوَّلَ مُشَفَّعٍ اَللّٰهُمَّ عَظِّمْ بُرْهَانَهُ وَ ثَقِّلْ مِيزَانَهُ وَ أَبْلِغْ حُجَّتَهُ وَ ارْفَعْ فِي أَعْلَى الْمُقَرَّبِينَ دَرَجَتَهُ . اَللّٰهُمَّ أَحْشُرْنَا فِي زُمْرَتِهِ وَ اجْعَلْنَا مِنْ أَهْلِ شَفَاعَتِهِ وَ أَحْيِنَا عَلَى سُنَّتِهِ وَ تَوَفَّنَا عَلَى مِلَّتِهِ وَ أَوْرِدْنَا حَوْضَهُ وَ أَسْقِنَا بِكَأْسِهِ غَيْرَ خَزَايَا وَ لَا نَادِمِينَ وَ لَا شَاكِينَ وَ لَا مُبَدِّلِينَ وَ لَا فَاتِنِينَ وَ لَا مَفْتُونِينَ . آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ »

Hülâsa "salâvat" lâfzı ile varid olan her duâyı okur; velev ki teşehhütte okunan salâvat olsun (552). Bu günde istiğfar da müstehab olduğu için salâvat-ı şerifelere istiğfarı da katmalıdır.

(552) Bizlere göre en makbûl, namazda okunan salâvattır. Çünkü daha makbûlü olsa en şerefli ibâdet olan namazda okunurdu.

CUM'A GÜNÜ SÛRE-İ KEHF'İ OKUMANIN FAZİLETİNİN BEYÂNI

4 — Bu gece Kur'ân okumalı. Bilhassa sûre-i Kehf'i okumağa devam etmelidir. İbn Abbas ve Ebû Hüreyre (R.A.)'den rivâyet olundu ki :

«أَنَّ مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْكَهْفِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ أَوْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أُعْطِيَ نُورًا مِنْ حَيْثُ يَقْرُوهَا إِلَى مَكَّةَ وَغُفِرَ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْجُمُعَةِ الْآخَرِ وَفُضِّلَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَصَلَّى عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ حَتَّى يُصْبِحَ وَغُفِرَ مِنْ الدَّاءِ وَالذَّبِيلَةِ وَذَاتِ الْجَنْبِ وَالْبَرَصِ وَالْجُذَامِ وَفِتْنَةِ الدَّجَالِ»

«Cum'a gecesini veya günü kim Kehf sûresini okursa, okuduğu yerden tâ Mekke'ye kadar mesafeyi aydınlatacak şekilde kendisine bir nûr verilir. Gelecek Cum'aya kadar hattâ üç günden fazlasıyla günâhları bağışlanır. Sabaha kadar yetmiş bin melek onun için istiğfar eder. Dert, sıkıntı, zatülcenb, alalık ve cüzzam hastalıkları ile deccânın fitnesinden muâfiyet kazanır.»

Mümkünse Cum'a günü yirmi dört saat zarfında bir hatim indirmeli. Hatimi sabah namazında veya akşam namazında veya Cum'a ezanı ile ikamet arasında bitirmelidir. Çünkü bunda büyük fazîlet vardır. Âbidler Cum'a günü ihlâs sûresini yüz kere okumayı da müstehabattan saymışlardır. On veya yirmi rekâtta bin ihlâs okumak, bir Kur'ân hatminden sevâb olduğunu da söyleyenler olmuştur. Yine onlar Peygamber üzerine, bin salâvat getirirler ve bin kere «Sübhânal-lahi velhamdülillâhi velâ ilâhe illâllâhi vallahü ekber» derlerdi. Cum'a gün veya gecesinde Müsebbeat-i seb'a'yi (aşağıda anlatılacaktır) okumak da güzeldir. Peygamber Efendimiz hiç bir vakitte muâyyen sûreler okumamıştır. Ancak Cum'a akşamında İhlâs ve Kâfirûn sûrelerini, yatsı namazında Cum'a ve Münâfıkın sûrelerini, Cum'a sabahında "Lokman" ve "Hel etâ alel'insan" sûrelerini okuduğu rivâyet edilmiştir.

CUM'A GÜNÜ NÂFİLE NAMAZ KILMANIN FAZİLETİNİN BEYANI

5 — Namaz kılmaktır. Camiye girdiği zamân, her rekâtta eli İhlâs okumak sûretiyle dört rekât kılmadan oturmamalıdır. Peygamber Efendimizden nakledildiğine göre böyle yapan cennetteki yerini görmeden ölmez. İmam hutbede olsa dahi "tahıyyet-ül-mescid" namazını kılmadan oturmamalıdır (*). Peygamber Efendimiz bununla emretmiştir. Hattâ bir garib hadîsde Peygamber Efendimiz hutbede sü-kût ederek tahıyyet-ül-mescid namazı kılan kimseyi beklediği rivâyet edilmiştir. Kûfe fakîhleri eğer hatib beklerse tahıyyet-ül-mescid namazını kılar dediler. Yine bugün veyâ gecede dört sûre ile dört rekât namaz kılmak müstehabdır. Sûreler: En'âm, Kehf, Tâhâ ve Yâsîn sûreleridir. Eğer bunları bilmiyorsa, Yâsîn, Lokman, Mülk sûrelerini okur. Cum'a gecesinde bunları ihmal etmez, çünkü bunları okumakta büyük faziletler vardır. Bunları da beceremiyen okuyabildiğini okur ve İhlâs okumaya devam ederse yine mükâfatını alır.

Nâfileler bahsinde keyfiyetini açıklayacağımız "tesbih namazı" kılmak da müstehabdır (Bu namaz hakkında Hanefî mezhebinin görüşü de o bahiste açıklanacaktır.) Zîra Peygamber Efendimiz amcası Abbas'a:

«صَلِّهَا فِي كُلِّ جُمُعَةٍ»

«Bu tesbîh namazını her Cum'a günü kıl.»

buyurmuştur. İbn Abbas da her Cum'a zevalden sonra bu namazı kılar ve onun ehemmiyetinden haber verirdi. En güzeli kuşluktan zevale kadar kılınmalı, Cum'adan sonra ikindiye kadar va'z dinlemeli, ikindiden akşama kadar da tesbîh ve istiğfar ile meşgul olmalıdır.

CUM'A GÜNÜ SADAKA VERMENİN MÜSTEHAB OLDUĞUNUN BEYÂNI

6 — Bilhassa bu günde sadaka vermek de müstehabdır. Çünkü mükâfatı, iki katlıdır, ancak imam hutbe okurken konuşmak mekrûh olduğu için bu sırada isteyene vermez. Salih İbn Muhammed şöyle anlatıyor: "Hutbe okunurken dilenen bir miskine verilmek üzere babamın öte tarafındaki bir zât babama bir miktar altın verdi. Ba-

(*) Hanefî mezhebinde İmâm hutbede iken ne tahıyyâtü'l - mescid ve ne de Cum'a'nın ilk sünneti kılınır.

bam, onu almadı". İbn Mes'ud: "Bu gibi mescidde dilenen dilenci, kendisine hiç bir şey verilmemeyi hak etmiştir. Okuduğu Kur'ân üzerine para isterse vermeyin." Âlimlerden bâzıları cami içerisinde dolaşıp isteyenlere vermeyi mekrûh saymışlar, ancak bir kenarda durursa zararı yok demişlerdir. Kâab el - Ahbâr diyor: "Kim ki Cum'ayı kılar, muhtelif iki şeyden sadaka verir, sonra rükû, sücûd ve huşûunu tamamlayarak iki rekât namaz kılar ve :

«Allahümme innî es'elûke bismike bismillâhirrahmanirrahîm ve bismikellezî lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyü'l-kayyümü'l-lezî lâ te'hüzühü sinetün velâ nevm.»

dedikten sonra ne isterse Allah onu verir." Bâzı selef: "Kim ki Cum'a günü bir fakiri yedirir, sonra erkenden camiye gider, eliyle, diliyle kimseye fenalık etmez, imam selâm verdikten sonra:

«Bismillâhirrahmanirrahîm elhayyü'l-kayyümü es'elûke en tağfirelî ve terhamenî ve tüâfiyînî minennâr.»
okur da bundan sonra her ne isterse Allahu Teâlâ verir ve duâsını kabul eder."

7 — Cum'a gününü yalnız âhirete tahsis edip dünyâ işleriyle alâkasını keserek evrâdiyle meşgul olmalı ve Cum'a günü yolculuğa çıkmamalıdır. Rivâyet olundu ki:

«Cum'a gecesi sefer edenlere muhafız melekleri beddua eder.»

Cum'a günü güneş doğduktan sonra yolculuk haramdır. Ancak arkadaşlarını kaçırmamak için çıkabilir (553). Alış-veriş olmasın diye içmek veyâ sebil etmek için cami içinde sakalardan su satın almayı bâzı selef mekrûh görmüşlerdir. Çünkü bu da cami içerisinde alış-veriştir ve mekrûhtur. Fakat parayı dışarıda verip suyu içeride içir ve yâ sebil ederse bunda beis yoktur.

Hülâsa: Lâyık olan, Cum'a günü evrâd ve hayratını arttırmaktır. Zira Allahu Teâlâ bir kulunu severse, onu iyi vakitlerde hayırlı işlerde çalıştırır. Bir kulunu sevmezse daha fazla cezaya müstahak olması için onu da kıymetli vakitlerde fena işlerde çalıştırır. Cum'a gününde müstehab olan bir çok duâlar daha var. Onlar da İnşallah Duâlar faslında zikredilecektir.

(553) Hanefîlere göre Cum'a günü sefere çıkmakta beis yok, çünkü «Cum'a kimseyi yolculuğundan alıkoymaz» meâlinde hadis vardır (Mütercim).

ALTINCI BÂB

NAMAZLA ALÂKALI HERKESİN BİLMEMEYE MUHTAÇ OLDUĞU UMUMÎ MES'ELELER BEYÂNINDADIR

Nadir tesadüf edilen mes'eleleri fıkıh kitâblarında anlattık. (Burada umumî mes'elelerden bahsedeceğiz.)

1. MES'ELE : NAMAZDA AMEL-İ KALİL.

Namaz kılarken namaz ile alâkalı olmıyan, amel-i kalil - azıcık işler - her ne kadar namazı bozmazsa da, zaruretsiz yapılırsa mekrûhtur. Zaruret, önünden geçenlere mâni olmak ve (554) kendisinden korkulan akrep gibi muzır şeyleri bir veya iki darbeye öldürmek gibi, eğer (bir rükünde) üç darbe olursa, amel-i kesir - çok iş - olduğu için namazı bozar (555). Bit, pire gibi şeyler kendisine eziyet veriyorsa onları da alıp atabilir. Gidişen yerini kaşımak da aynıdır. Çünkü kaşımazsa huzûra mâni olur. İbn Ömer'in namaz kılarken ezdiği pireden eli kanamıştır. İmam Nehâi, kişi pireyi alır atar, veyâ öldürürse de beis yoktur demiştir. İbn Müseyyeb: Pireyi alır ezer ve atar, Mücahid: Eziyet vermiyorsa ilişmez, ısıırıyorsa ısıırmayacak kadar ezer ve sonra atar, demişlerdir. Bu ise bir ruhsattır. Yoksa az da olsa namazda, namazdan başka işlerden sakınmak lâzımdır (556). Bu sebepten bâzıları: Sineği bile kaçırmazlar ve onunla meşgul olup da namazını ifsad etmem, fena kimseler padişahların huzûrunda bir çok eziyetler gördükleri halde hareketsiz dururken ben Allah huzûrunda bu kadar eziyete niçin tahammül etmiyeyim derlerdi. Esnediği vakit, elini ağzına koy-

(554) Hanefilere göre, önünden geçenlere işaret veya tesbîh ile mâni olur. El ile mâni olmaz.

(555) Hanefilerde «Namazda olsanız da yılan ve akrebi öldürün» hadisine istinâden, namaz kılarken zarar verecek yılan ve akrebi öldürmek amel-i kesir olsa da namazı bozmaz.

(556) Hanefî mezhebinde bir rükünde bir yerini, elini kaldırmamak şartıyla, istediği kadar kaşır, fakat bir rükünde ayrı ayrı üç yerini kaşımaz. Bit ve pireye gelince, bir ezmekte öldürürse zarar etmez, fakat üç defa ezerse namazın bozulma tehlikesi vardır (Mütercim).

makta beis yok ve makbûl olan böyle yapmasıdır. Aksırdığı zaman lisâniyle değil, kalbiyle hamdeder. Şâyet geyirirse başını kaldırma-malıdır. Rıdası omuzlarında eğrilirse onu doğrultmamalıdır (557). Sarığını da düzeltmemeli, bütün bunlar mekrûhtur.

2. MES'ELE : NALINLAR, TERLİKLER İLE NAMAZ KILMAK

Nalınlar ile namaz kılmak bilittifak caizdir. Çıkarmasında zahmet olmadığı için çıkarması daha makbûldür. Mestler ile pabuçları çıkarmakta müşkülât olduğu için onlar bu hükümde değil, altlarında görülür necaset olmazsa onlar ile namaz kılar (ayakkabılar ile namazın caiz olduğunda ulema ittifak halindedir). Çünkü sahâbe ve hattâ Peygamber Efendimiz sokakta ve hattâ tuvalette giydikleri ayakkabılar ile namaz kılarlardı. İbn Kayyım diyor ki, Ahmed bin Hânel'e bunu sormuşlar: Vallahi olur, dedi. Bâzı vesveseli insanları görürsün cenaze namazında ayakkabılarını çıkarır bin müşkülât ile cenaze namazını kılarlar bu, vesveseden başka bir şey değil, ancak ayakkabı altında görülen necaset olmayacak. Şâyet var ise toprağa sürtmekle temizlenir. (Yalnız yüzüne sidik damlamışsa onu yıkamak lâzımdır) (Mütercim). Nitekim Hadîsde :

«صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي نَعْلَيْهِ ثُمَّ تَرَعَ فَتَرَعَ النَّاسُ نِعَالَهُمْ، فَقَالَ لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ؟ قَالُوا: رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ فَخَلَعْنَا، فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ جِبْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ بِهِمَا خَبَثًا، فَإِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ فَلْيَقْلِبْ نَعْلَيْهِ وَلْيَنْظُرْ فِيهِمَا فَإِنْ رَأَى خَبَثًا فَلْيَمْسَحْهُ بِالْأَرْضِ وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا»

«Peygamber Efendimiz nalınlarıyla namaz kılarken nalınlarını çıkardı, cemâat de çıkardılar, Peygamber Efendimiz :

- Niçin nalınlarınızı çıkardınız? diye sordu. Cemâat:
- Siz çıkardınız da onun için. Peygamber Efendimiz:
- Nalınlarımda pislik olduğunu Cebrail bana haber verdi de

(557) Hanefilere göre, paltoyu omuza atıp kılmak mekrûhtur.

onun için çıkardım. Namaz kılacağınız zaman nalınlarınızı çevirin baki-
n, pislik var ise toprağa sürün temizleyin ve kılın, buyurdu.» (558)

Hattâ bâzıları, Peygamber Efendimizin «Niçin nalınlarınızı çıkar-
dınız?» diye sormasından, nalınlar ile daha efdal olduğunu söylediler-
se de bunun bir ifrat olduğu meydandadır. Peygamber Efendimizin on-
lara bunu sorması, kendisinin hangi sebepten nalınlarını çıkardığını
onlara bildirmek içindi. Çünkü onların kendisine bakarak nalınlarını
çıkardıklarını biliyordu.

Abdullah bin Sâib (559) rivâyet etmektedir ki :

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَلَعَ نَعْلَيْهِ»

«Peygamber Efendimiz (namazda) nalınlarını çıkardı.» (560)

Görülüyor ki, Peygamberimiz nalınlar ile kıldığı gibi, nalınları
çıkararak da kılmıştır. Her iki şekil de caizdir. Ayakkabılarını çıkar-
dığı zamân, cemâate mâni olacak şekilde sağa veya soluna koyma-
mağdır. Hattâ huzûrunu bozmaması için arkada da bırakmamalı,
mümkünse ön tarafında ve gözünün önüne koymalıdır. Belki de na-
lınlar ile namazı efdal kabul eden, bunu kasdetmiştir. Ebû Hüreyre
(R.A.) buyuruyor ki, Peygamber Efendimiz :

«إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ نَعْلَيْهِ بَيْنَ رِجْلَيْهِ»

«Sizden biriniz namaz kıldığı vakit ayakkabılarını ayaklarının
arasına, önüne koysun.» (561)

buyurmuştur. Yine Ebû Hüreyre başka birisine: «Nalınlarını ayakları-
nın arasına al, başkasına eziyet etme» demiştir. Resûlullah (S.A.)
ayakkabılarını sağ tarafına koymuştur. Fakat imam idi, binaenaleyh
imam için bu mümkündür. Çünkü sağında ve solunda kimse yoktur.
Evlâ olan ayaklarının önüne koymaktır. Hadîsden murad da budur.
Mut'ım b. Cübeyr (562): Ayakkabıları ayaklarının arasına koymak
bid'attir, diyor.

(558) Ahmed ve Ebû Dâvûd, Ebû Said'den.

(559) Kureyşî ve Mahzûmî'dir, Sahabî'dir. Mekke kurrarındandır. Mekke'de öl-
müştür.

(560) Şüphesiz câmilere ayakkabılar ile girilmez, fakat ayakkabılar ile de namaz
kılınır. (Mütercim)

(561) Ebû Dâvûd.

(562) Medineli ve Kureyşîdir, Ashâbdandır. Feth-i Mekke'de Müslüman oldu.

3. MES'ELE : NAMAZDA TŪKŪRMEK.

Namaz içinde tŭkŭrmek namazı bozmaz. Çünkü amel-i kalil-dir. (563). Ses çıkmazsa kelâm sayılmaz. Tŭkŭrmek harf şeklinde değildir. Ancak mekrŭhtur. Lâyük olan bundan kaçınmalı, ancak Peygamberimizin müsaade ettiği şekilde tŭkŭrmelidir. Sahâbeden bâzılarını rivâyet ediyorlar ki :

« أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى فِي الْقِبْلَةِ نُخَامَةً فَغَضِبَ غَضَبًا شَدِيدًا ثُمَّ حَكَّمَهَا بِعَرَجُونٍ كَانَ فِي يَدِهِ وَقَالَ اسْتُونِي بِعَبِيرٍ فَلَطَخَ أَثَرَهَا بِزَعْفَرَانٍ ثُمَّ أَلْتَفَتَ إِلَيْنَا وَقَالَ : أَيُّكُمْ يُحِبُّ أَنْ يُبْزَقَ فِي وَجْهِهِ ؟ فَقُلْنَا لَا أَحَدٌ . قَالَ : فَإِنْ أَحَدَكُمْ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ »

«Peygamber Efendimiz (mescidde) kible tarafında balgam gördü. Bunu görünce fevkalâde kızdı, sonra bir hurma sapıyla onu attı ve orayı kokulu sular ile temizledikten sonra bize dönerek :

— Hanginiz yüzünüze tŭkŭrŭlmeyi sever? Ashab :

— Hiç birimiz, yâ Resŭlallah. Peygamber Efendimiz :

— Siz namaz kılarken kible ile aranızda Allahu Teâlâ vardır.»

(564) buyurmuştur. Diğer rivâyetle:

« وَاجْهَهُ اللَّهُ تَعَالَى فَلَا يَبْزُقَنَّ أَحَدُكُمْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ وَلَا عَنْ يَمِينِهِ وَلَكِنْ عَنْ شِمَالِهِ أَوْ تَحْتَ قَدَمِهِ الْيُسْرَى فَإِنْ بَدَرْتَهُ بَادِرَةً فَلْيَبْصُقْ فِي ثَوْبِهِ وَلْيَقُلْ بِهِ هَكَذَا » وَدَلَّكَ بَعْضُهُ بَعْضًا .

(563) Amel-i kesir namazı ifsâd eder, fakat amel-i kesirde ihtilâf var. Bizim mezhebin en sağlam sözü şudur: Hariçten bakan biri yaptığı işleri gördüğü vakit bu adam namazda değil derse, işte namazı bozan amel-i kesir budur.

(564) Müslim Câbir'den.

«[Namaz kılanın] karşısında Allahu Teâlâ vardır. Sakın kibleye ve sağına tükürmesin, soluna veya ayaklarının altına tükürsün. Sıkıştığınız vakit elbisenize (mendilinize) tükürsün ve katlayın.» buyurdu.

4. MES'ELE : CEMÂATIN SAF TUTMASI.

Sünnet olarak :

Cemâat bir erkek ise, topukları imamdan az geride olmak üzere imamın sağında (imamdan ileri geçerse iktida sahih olmaz). Kadın ise erkek gibi imamın sağında durabilirse de (565) sünnete muhalif olduğu için imamın arkasında, bir erkek bir kadın ise, erkek sağda, kadın erkeğin ardında durur (Erkekler iki olursa o zaman biri imamın tam ardında diğeri onun sağında olmak üzere saf tutarlar). Saf ardında tek kişinin kılması kerahetle caiz olacağından, safa sıkışmadığı takdirde safdan birisini yanına çeker.

Farz olarak :

Bir cemâat oldukları için imam ile imama uyanlar arasında irtibat sağlanacak şekilde saflar birbirine yakın olmalıdır. Eğer mescid içinde iseler (saflar muntazam olmasa da) irtibat sağlanmıştır. Çünkü mescidin hikmet-i inşası budur. Yalnız imamın hareketlerini bilmesi kifayet eder. Hattâ Ebû Hüreyre (R.A.) mescidin damından imama uymuştur. Eğer cemâat hariçte yol üzerinde veyâ alanda olup arada başka bir bina yoksa o zaman irtibat için bir ok atımı (400 zır'a) mesafe kâfidir. Bu mesafeden imama uyabilir (566). Çünkü yekdiğerinin hareketlerini görürler. Arada irtibatın şart olması, cemâat, mescidin sağında veyâ solundaki binalarda namaz kıldığı vakittedir. Bu evlerin kapısı camiye açılıyorsa, arası kesilmemek şartıyla camiden gelen saf doğrudan evin içerisine girmek şartıyla o saf ve o safın arkasındaki cemâatin namazı sahihtir. Fakat her ne kadar imamın önüne geçmezse de o saftan önde bulunanların namazı sahih değildir. Muhtelif binalarda da hüküm böyledir. Fakat bir bina veyâ arsa, sahra gibidir.

5. MES'ELE : MESBUKUN (567) NAMAZI.

İmamın son rekâtına yetişen için o son rekât ilk rekâttır. İmama uyar ve imam selâm verdikten sonra kendisi devam eder. Meselâ sa-

(565) Hanefilere göre mahremi de olsa imâm imâmete niyet ettiyse kadın yanında kılamaz. Eğer geri gitmesini tenbih ettiyse yalnız kadının, tenbih etmediyse hem kadın, hem de erkeğin namazları fâsittir. Ancak arada bir adam sığacak boşluk olursa zarar vermez.

(566) Hanefilere göre arada bir araba geçecek yol veya küçük sulu bir dere bulunursa iktida sahih değildir.

(567) Mesbuk: Namaza sonradan yetişen musalli.

bah namazının ikinci rekâtında imama yetişip imam ile kunûtu yapan kimse kalkıp bir rekât daha kıldığı vakit yine kunûtu yapar. Eğer imama kıyâmın ortalarında yetişmişse, duâlar ile meşgul olmaz hemen acele acele Fâtihayı okur. Eğer Fâtihayı bitirmeden imam rûkûa gitti ve rûkûdan doğruldu ise, bu doğruluştta imama yetişeceğine kanaat getirirse yine Fâtîha'yı tamamlar, yok yetişemeyeceğini anlarsa, bir kısmını okumakla yetinir ve imam ile devam eder. Çünkü bu gibi hallerde Fâtîha'nın bir kısmını okumak tamamının yerine geçer. Eğer sûre okuyorsa hemen keser ve imam ile rûkûa gider. Eğer imam sülûd veyâ teşehhütte iken yetişmişse, (ayakta) iftitah tekbirini alır ve (o rekâta sayılmıyacağı için) ikinci tekbiri almadan imama yetişir. Ama imam rûkûda ise ikinci intikal tekbirini de alır. Zira bu bir intikaldır ki o rekâttan sayılıyor yâni rûkûda imama yetişen o rekâtı kılmış sayılır, tekbirler bu gibi aslî, yâni rekâttan sayılan intikaller içindir. Öyle rekâttan sayılmıyanlar için tekbire lüzûm yoktur. Nitekim secde iken imama yetişen o rekâta yetişmiş sayılamaz, onun için tekbir de almaz. Tam tamına rûkûda tumaninet hâsıl olacak, yâni âzalar hareketten duracak şekilde imama yetişmezse, o rekâta yetişmiş sayılmaz (568).

6. MES'ELE : KAZA NAMAZLARI.

Öğle namazını kılamadan ikindi vakti girerse, evvelâ öğleyi sonra ikindiye kılar. Eğer evvelâ ikindiye sonra da öğleyi kılar ise caizdir, fakat ihtilâflı işe girmiş olur. Eğer cemâate tesadûf ettiyse, evvelâ ikindiye sonra da öğleyi kılar. Çünkü cemâat ile kılmak daha evlâ ve daha fazîletlidir.

Eğer tek başına bir vaktin farzını kılar sonra cemâat bulursa, (farz kelimesini karıştırmadan) bu vaktin namazını kılmaya niyet ettim diyerek imama uyar. Allahu Teâlâ dilediği gibi mahsubunu yapar. Maamafih, bir kaza veya nâfileye niyet etse de caizdir. Eğer cemâat ile kıldıktan sonra ikinci bir cemâate tesadûf ederse, bir na-

(568) Bu meselede anlatılanlar yine tamâmen Şâfiî mezhebine göredir. Çünkü Hanefî cemâatı, ne Fâtîha ve ne de zamm-ı sûre hiç birini okumaz, hemen imâma uyar. Hatta imâm rûkûda ise, kendisi ayakta iftitâh tekbirini alır ve hemen rûkûa iner. Burada dikkat edilecek çok mühim iki nokta var, birisi iftitâh tekbirini mutlaka ayakta dururken almaktır. Şâyet bu birinci tekbiri acele ile rûkûa eğildikten sonra alırsa namazı sahih değildir. İkinci nokta o rekâta yetişmiş sayılabilmesi için imâm rûkûda iken onun da rûkûa inmesi şarttır. Şâyet o inerken imâmı doğrulmaya başlamış ve yolda buluşmuşlar ise o rekâta yetişmiş sayılmaz. Şart olan birinci tekbiri almaktır. İkinci yâni rûkû tekbirini ister alsın ister almasın onda beis yoktur. Çünkü Hanefîlere göre bu intikal tekbirleri sünnettir.

Bize göre tumaninet farz değildir.

namazı aynı şekilde ikinci defa kılmaz. Belki bu cemâatin faziletini almak için, kazaya veyâ nâfileye niyet ederek imama uyar (569).

7. MES'ELE : PİS ELBİSE İLE NAMAZ KILMAK.

Namazı kıldıktan sonra elbisesinde pislik görene, namazı iade borç değilse de: iadesi daha evlâdır. Eğer namazda elbisesindeki necaseti farketmişse, Peygamber Efendimizin, Cebrail'in haber vermesi üzerine nalınlarını atıp bozmadan namaza devam ettiği gibi, bu zât da elbisesini çıkararak hiç bozmadan namaza devam edebilir. Fakat pisliliği temizleyip yeniden kılması daha evlâdır (570).

8. MES'ELE : NAMAZIN SÜNNETİNDEN BİRİNİ TERKETMEK

Kunûtu, birinci teşehhüdü veyâ birinci teşehhütte salâvat-ı şerîfeleri terkeden veyâ kasden yapılmış olsa, namazı bozan bir kusuru sehven işlese, veya kaç rekât kıldığında şübhe etse daha kuvvetli ihtimali tercih eder. Bütün bu hâllerde selâmdan evvel secde-i sehiv eder. Şâyet unutup selâm vermiş ve aradan fazla zaman geçmemişse yine secde-i sehiv eder. Selâmdan sonra da olsa yaptığı secde-i sehivde abdesti bozulursa namazı bâtil olur. Çünkü secde-i sehiv selâmdan evveldir. Onun selâmı arada unutarak verilmiş gibidir. Onunla namazdan çıkmış sayılmaz. Secde-i sehve dönmekle tekrar namaza girmiş olur. Onun için yeniden selâm vermesi lâzımdır. Binaenaleyh arada abdestini bozmakla namazı bâtil olur. Eğer aradan epey zaman geçtikten veyâ mescidden çıktıktan sonra hatırlarsa secde-i sehvi kaçırmış olur (571).

(569) Hanefilerde, yalnız öğle ve yatsı namazlarında nâfile niyetiyle imâma uyar;

(570) Bu iki noktada da Hanefilerin görüşü ayrıdır. Birinci maddede vakit içinde pisliliği farkettiler ve pislik dirhem miktarı ise namazı iade eder (Şâfiilerde pisliliğin haddi yoktur.) Vakti çıktıysa iadeye lüzum yoktur. İkinci maddede mutlaka namazı iade eder.

(571) Bu sekizinci mes'eleda da bir kaç noktadan ayrılık vardır. Evvelâ Şâfiilerde vâcib yoktur. Onun için sünnet tâbirini kullanmıştır. İkincisi, Şâfiilerin farz diye kabûl ettiği salâvat. Hanefilere göre sünnettir. Selâm Şâfiilere göre farz, Hanefilere göre ise vâcibtir. Bunun için sehiv-i secde hakkında Hanefî görüşünü izah zarûreti varsa da, makamın tahammülü olmadığı için mühim noktalara işaret ile iktifa edeceğiz. Hanefilere göre yukarıda saydığımız vâciblerden birisini sehven terkeder veya yerini değiştirirse, farzların arasına namazı bozmıyan şeyler ile açtığı için sehiv-i secde lâzım gelir. Birinci teşehhüdde Ettehiyyât'dan fazla bir şey okunmaz. Sehven salâvat okursa sehiv-i secde lâzım gelir. Selâm vereceği teşehhüdde de salâvatlar sünnettir. Namazı bozan her şey (kasden olsun sehven olsun) namazı bozar, sehiv-i secde ile düzelmez. Kaç rekât kıldığında şübhe eder ve bu ilk şübhesi ise namazı yeniden kılar. Vesvese var ise zann-ı galibi üzerine bina eder. Sehiv-i secde yapmasa da olur. Yine Hanefilere göre sehiv-i secde selâmdan sonradır. Hatlâ ekserisi iki tarafa selâm verdikten sonra sehiv-i secde eder de-

9. MES'ELE : NİYETTE VESVESE.

Niyette vesvesenin menşei ya akıl bozukluğu veya şer'i hükümlerde cehâlettir. Çünkü Allahü Teâlâ'nın emirlerine uymak ve ona saygı göstermek niyet bakımından başkasının emrine uymak ve başkasına saygı göstermek gibidir. Meselâ âlim, kâmil büyük bir zâtın teşrifinde ayağa kalkmak icap ettiğine göre "niyet eyledim bu zâtın fazl-ı kemâlinden dolayı, içeri girdiğinde saygı için karşısında dimdik ayakta durmaya" derse, bu onun ahmaklığına hamledilmez mi? Ancak o zât geldiğinde, onu görür görmez içinden doğan bir saygı hissiyle ayağa kalkarsa saygıyı yerine getirmiş olur. Şübhesiz başka maksat ve düşünce ile ayağa kalkarsa ta'zîm etmiş sayılmaz. Ancak Allah'ın emrine uymuş olmakta kıldığı namazın vaktini edâ ve farz olduğunu tâyin etmenin şart olması, o zâta kıyâmın hürmet olabilmesi için onun içeri girmesiyle ona karşı olup başka sebepten olmaması şart olduğu gibidir. Eğer kalksa fakat arkasını dönse veya içeri girdikten bir müddet sonra kalksa, o zâta ihtiram göstermiş sayılmaz. (Bunun gibi, namazın da vaktinde ve tam bir huzûr içinde kılınmış olması iktiza eder ki gereği gibi saygı olabilsin). Namaz kılacak kimsenin bunu böyle bilip niyet etmesi lâzımdır. Bunlar bir anda hatıra gelebilen şeylerdir. Uzayan bu mânâları kalbinde veya dilinde kalıplandırmaktadır. Buna da lüzûm yok. Namazın niyetini bu şekilde anlamıyanlar, aslında niyeti anlamıyan kimselerdir. Çünkü namaza niyet demek, bu vakitte namaz kılmaya dâvet edildin, sen de bu dâvete icabet üzere aynı vakitte namaz kılmaya hazırlandın, demektir. Bunu anlamamak, cehalet ve ahmaklıktan başka bir şey değildir. Bu ise bir an içinde insanın kalbinde toplanır. Artık bunun üzerinde uzun zaman düşünmeye mahâl yoktur. Bir şeyin, bir anda akla gelmesiyle onun teferruâtı üzerinde düşünmek arasında büyük fark vardır. Mufasssal olmasa da huzûr, gaflet ve gıyabın zıddıdır. Huzûr olduğu yerde gaflet olmaz. Meselâ bir şeyin sonradan var olduğunu bilen kimse, onu bir anda bir ilim ile bilir. Haddi zâtında mufasssal olmasa da bu ilim, bir çok malûmatı içine alır. Meselâ, hâdisi sonradan var olmağı bilen, mevcudu varlığı, ma'dumu yokluğu, takaddümü teehhürü ve zamanı bilir. Ayrıca takaddümün yokluk, teehhürün varlık yâni hâdis olan şeyde yokluğun evvel varlığın sonra olduğunu bilir. Bütün bu ilimler hâdisi bilmenin içindedir. Çünkü hâdisi bilen bundan başka

diyse de, en makbulü bir tarafa selâm verdikten sonra olmasıdır. Gerek sehvi secde ve gerek namazda kasden abdestini bozarsa namaz bozulur. Fakat sehven bozulursa namaz bozulmaz. Hiç konuşmadan abdest alır bıraktığı yerden tamamlar. Buna rağmen iadesi daha makbuldür. İki tarafa selâm verdikten sonra namazı bozacak bir harekette bulunursa, bir daha sehvi secdeye dönmez, sümetin terkinden sehvi secde lâzım gelmez.

bir şey bilmezse ve meselâ kendisine takaddümü, tehhürü, yokluğun evvel, varlığın sonra olduğunu mâzî ve istikbale bölünen zamanı biliyor musun? diye sorulduktâ, bilmiyorum derse; hâdisi biliyorum iddiasını nakzetmiş ve bu dâvasında yalancı olmuş olur.

İşte vesvese, bu inceliği anlamamaktan doğar vesveseli insan, öğrenin farzını edâ olarak vaktinde kılıyorum diye bir anda kalbinde mufassal olarak bunların lâfızlarını da düşündüğü halde toplamıya çalışması, o gelen büyük zâta kıyâm edeceği anda bunları düşünmekle uğraşması gibi, fuzuli yorgunluktur. Ve haddi zâtında muhâldir. Bunu anlayan kimsede vesvese olmaz. Allahu Teâlâ'nın emrine uymak, niyet bakımından başkasının emrine uymak gibi olduğunu bildikten sonra mes'ele kalmaz (572).

Fakat kolaylık olsun diye bu hususu biraz daha açarak deriz ki, vesveseli insan mutlaka bütün bunları tafsilâtiyle bilmeyi lüzumlu görüyorsa "Allahü Ekber" diye alacağı tekbirin (A) sından başlayıp (r) sinde bu niyetleri sona erdirirse kâfidir. Bunları mutlaka "Ekber" in "b" sinde bitirmiş olacak demek zulüm olur. Eğer böyle bir zaruret olsa buna dair bize bir şey intikal ederdi, halbuki eskilerden ne böyle bir vesvese ve ne de buna dair bir sual bizlere kadar intikal etmemiştir. Anlaşıyor ki niyette müsamaha vardır. Vesveseli insanın kolayına nasıl gelirse öyle niyet eder ve bunun üzerinde fazla durmaz. böyle yapmakla vesveseyi de azaltmış olur. Biz fetvâ kitâblarında niyet ile alâkalı mühim mes'eleler zikrettik. Bunları âlimlerin bilmesi faydalı, fakat cahillere kârından ziyade zararı dokunur. Onun için onları burada zikretmedik (573).

10. MES'ELE : İMAMDAN EVVEL VEYA İMAM İLE EĞİLİP KALKMAK.

İmama uyduğu için, cemâat, rükû, sücûd ve diğer hareketlerde imâmı geçmemeli, hattâ beraber de hareket etmeyip peşinden takip etmelidir. İmama uymanın mânâsı da budur. Eğer kasdî olarak bu hareketleri imâm ile beraber yaparsa da namazı fâsid olmaz (574). Nitekim imâm ile tam yanyana duran cemâatin namazı bâtıl olmadığı gibi. (İftitah tekbiri hariç diğer rükünlerde) imâmı geçerse namazı-

(572) Hanefilere göre niyette vakti ve farz veya sünneti tâyin şarttır. Fakat bu da metinde anlatıldığı şekilde hasıl olur.

(573) Hanefilere göre niyet «Allahü Ekber» içerisinde değil, ondan evveldir. Evvelâ içinden niyet eder. Diliyle ister söyler ister söylemez. sonra ara vermeden o niyet üzerine hemen tekbiri alır.

(574) Hanefî mezhebinde bütün hareketleri imâm ile yapmakta hiç bir mahzur yoktur. Hepsini imâm ile birlikte yapar.

nın bâtil olup olmamasında ihtilâf vardır. Duruşta imamdan öne geçen namazı bâtil olduğu gibi, bu hareketleri de imamdan evvel yapan kimsenin namazının butlanı ile hüküm edilebilir (575). Belki namazın erkânı saflardan daha mühimdir. Saflarda imamdan öne geçmemeyi şart koşturmak imama uymayı kolaylaştırmak ve rükünleri kolaylıkla ifa içindir. Zira uyulan kimseye yakışan önde bulunmaktır. Artık erkân-ı salâta imâmı geçmeye mahal yoktur. Bunun için Peygamber Efendimiz bunu şiddetle reddederek:

«أَمَّا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يُحَوَّلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ»

«İmamdan evvel başını kaldıran kimse, Allahu Teâlâ'nın başını eşek başına çevireceğinden korkmaz mı?» (576) buyurmuştur. İmamdan bir rükûn sonraya kalmak, meselâ, imam rükûdan kalkıp, tam itidal ile kıyâm ettikten sonra rükûa gitmek, namazı bozmaz. Fakat, bu kadar sona kalmak mekrûhtur. İmam secdeye gittiği hâlde hâlâ rükûu yapamıyanların, yine bunun gibi imam ikinci secdeye gittiği hâlde hâlâ birinci secdeye gidemiyenlerin namazı bâtildir: (577).

11. MES'ELE : NAMÂZDA GÖRÜLEN HATALARI DÜZELTMEK

Namazda görülen kusurları düzeltmek bir vazifedir. Eğer bu hata cahilde görülmüşse onu sertlikle değil, lisân-ı münasiple ikaz etmek gerekir. Safları düzeltmek, saf dışında kalanları safa getirmek, imamdan evvel başını kaldıranları ikaz etmek ve benzeri mes'eleler gibi. Bu izahın bir zaruret olduğunu beyan etmek üzere Peygamber Efendimiz:

«وَيْلٌ لِلْعَالِمِ مِنَ الْجَاهِلِ حَيْثُ لَا يَعْلَمُهُ»

(575) Hanefîlerde imâmdan evvel rükû ve sükûda gitmek mekrûh olmakla beraber namazı bozmaz. Ancak imâm rükûa gitmeden kendisi rükûdan doğrultmuşsa, o, rükû sayılmıyacağından imâm ile tekrar rükûa gider. Yine namazı bozulmaz. Çünkü yaptığı iş namaz cinsindendir.

(576) Hadiste «Re's-i himar»dan gâye beyinsizlik demektir. Yoksa hakikaten eşek başı değildir. Çünkü bir yandan imâma uymak, öte yandan kendi bildiğine gitmek, beyinsizlik ve eşekce bir harekettir. Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

(577) Böyle arkada kılanların da yine namazı Hanefîlere göre bâtil değildir.

«Cahile öğretmediği için, âlime veyl olsun. Vay o âlimin hâline.» (578) buyurmuştur. İbn Mes'ud bir kimseyi: "Namazında kusur ettiğini gördüğü halde onu ikaz etmiyen âlim, günâha ortaktır" buyurmuştur. Bilâl bin Sa'd (579): "Hatalar gizli kaldıkça zararı yalnız sahibinedir, fakat açığa çıkıp düzeltilmediği vakit, belâsı umumadır" demiştir. Hadîsde şöyle vârid olmuştur:

«إِنَّ بِلَالَ كَانَ يُسَوِّي الصُّفُوفَ وَيَضْرِبُ عَرَاقِبَهُمْ بِالذَّرَّةِ»

«Bilât safları düzeltir ve (geride kalan) ökçelere kamçı ile vururdu.» (580)

Hazret-i Ömer (R.A.: "Arkadaşlarınızı namazda arayın bulamadınız mı ziyaretlerine gidin. Hasta iseler geçmiş olsun deyin, sıhhatte iseler onlara darılın" buyurmuştur. Cemâati ihmâl doğru olmaz. Hattâ bâzıları cemâatten ölülerin geri kalabileceğine işaret olmak üzere camiye gelmeyenlerin kapısına tabut bırakırlardı. Mescide giren imkân nisbetinde sağ tarafı tercih etmelidir. Peygamberimizin zamanında herkes sağa koşardı, hattâ Peygamber Efendimize mescidin sol tarafı atalete uğradı dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz:

«مَنْ عَمَرَ مَيْسِرَةَ الْمَسْجِدِ كَانَ لَهُ كِفْلَانِ مِنَ الْأَجْرِ»

«Mescidin sol tarafını imar edene, yâni o tarafta kılanlara iki ecir var.» buyurmuştur.

Sonradan gelen, safta boşluk bulmaz ve saf içinde bâliğ olmuyan çocuk varsa onu geri çeker ve yerine geçer. Umumun muhtâç olduğu mühim mes'eleleri burada anlattık. İnşallah "Kitâbü'l-Evrâd" da müteferrik namaz mes'eleleri gelecektir.

(578) Sâhibü'l - Firdevs. Enes'den.

(579) Tâbiînden âbid, âlim, vâiz ve kari bir zattır. 120 Hicride ölmüştür.

(580) Kaynağı bulunamamıştır.

YEDİNCİ BÂB

NÂFILE NAMAZLAR BEYÂNINDADIR

Bilmiş ol ki farzlardan nâfile namazlar, sünnet, müstehab ve tetavvu olmak üzere üçe ayrılır (581). Sünnet: Peygamberimizin devamlı olarak kıldığı namazlardır. Farzların akabindeki sünnetler, kuşluk, vitir, teheccüd ve benzeri namazlar gibi, çünkü sünnet, gidilen bir yol demektir. Müstehab: Peygamberimiz tarafından fazileti bildirilmiş fakat kendisinin devam ettiği nakledilmemiştir. İleride sayacak olduğumuz hafta içinde ve evden çıkarken eve döndükte kılınan namazlar gibi. Tetavvu: Bunların dışında kalan namazlardır. Yâni Peygamberimizden muâyyen olarak bunlara dair bir rivâyet yok, ancak Allah ile münâcat olmasına râğbet ederek kulun kendiliğinden kıldığı namazlardır. Tetavvu, teberru yâni borcu olmıyarak vermekten, bağıştan ibarettir. Nâfile, fazlalık demek olup bu üç kısım da farzlardan fazla oldukları için bunların hepsine birden "Nâfile" denilmiştir. Nâfile, sünnet, müstehab ve tetavvu lâfızları bu gayeyi ifade içindir. Maksat anlaşıldıktan sonra ıstılah ve elfazda münakaşaya ve bu isimlerin değişmesinde de mahzur yoktur. Bunlara dair vârid olan hadîslere ve Peygamberimizin devamına, rivâyetlerin sıhhatına ve şöhretlerine göre fazilet ve dereceleri yekdiğerinden ayrılır. Bu sebepten cemâat ile kılınmaları meşru olan sünnetler, münferit kılınan sünnetlerden makbûldür. Cemâat sünnetlerinin en makbûlü bayram, küsûf ve istiska namazları; münferit sünnetlerin efdali de vitir, sabahın sünneti ve sırasıyla rivâtı yâni muâyyen vakitlerde kılınan veyâ farzlara tâbi olan diğer sünnetlerdir.

Yine bilmiş ol ki sünnetler müteallikleri itibariyle ikiye ayrılır. Bir kısmı sebebe taallûk eder küsûf ve istiska namazları gibi, bir kısmı da vakte taallûk eder. Vakit ile alâkalı olan sünnetler de ayrıca yirmi dört saatin tekerrürü ile tekerrür eder, haftanın veyâ senenin tekerrürüyle tekerrür eden kısımlara bölünürler ki bunların yekûnu dört kısımdır. Şimdi bunları anlatacağız.

---

(581) Yukarılarda geçtiği gibi Şâfiî mezhebinde vâcib olmadığı için vâcib ile sünnetler birbirine katılmıştır.

BİRİNCİ KISIM

BEŞ VAKİT NAMAZ İLE TEKERRÜR EDEN SÜNNETLER

24 saatte tekerrür eden sekiz sünnet vardır. Bunlardan beş tanesi beş vakit namaz ile tekerrür eden sünnetlerdir. Diğer üç tanesi de Kuşluk, Evvâbîn ve Teheccüd namazlarıdır.

1 — Sabahın sünneti. Bu iki rekâttır. Peygamber Efendimiz bir hadisinde :

« رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا »

«Sabahın iki rekât sünneti, dünyadan ve dünyadaki bütün varlıklardan hayırlıdır.» (582)

Bunun vakti, fecr-i kâzib olan uzununa ve dikine değil, enine doğru uzayan ağartı, fecr-i sadık, tan yerinin ağarmasıyla başlar. Bunu astronomiyi ve kamerin (Ayın) 28 menziline bilmeyenler veyâ yıldızlardan doğacağını anlamıyanlar ilk ânda kolaylıkla fark edemezler. Ancak ayın iki gecesinde kamerden sabahı bulabilir. Birincisi 26 ncı gecedir. Bu gece ay şafak ile beraber doğar, diğeri de 12 ncı gecedir. Bu gecede de ayın batmasıyla beraber şafak doğar. Ekseriyetle böyledir. Bâzı burçlarda bu, değişebilir. Bunu açıklamak uzun sürer. Gece ve gündüz vakitlerini anlamak için kamerin menâzilini bilmek ehemmiyetlidir. Son vakti de sabahın farzının son vakti olan güneşin doğmasıdır. Fakat sünnet olan, bu iki rekâtı farzdan evvel kılmaktır (583) Mescide girdiği vakit farz kılınıyorsa hemen farza durur. Zira Peygamber Efendimiz :

« إِذَا أَقِیمْتَ الصَّلَاةَ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ »

«Farza başlandığı vakit yalnız farz kılınır, nâfile kılınmaz.» (584) buyurmuştur.

(582) Müslim. Aişe'den.

(583) Hanefilere göre sabahın sünneti mutlaka farzdan evvel kılınır. Hattâ uyanamayıp kuşluğa kalan sabah namazlarında önce sünnet, sonra farz kılınır, farzdan sonra sünnet kılınmaz. Öğle vakti girdikten sonra sünnet hiç kılınmaz.

(584) Hanefilere göre saf arasına girmemek şartıyla, arkada ve direklerin gerisinde, hattâ ikinci rekâtın rükûuna ve bir rivâyette de teşehhüdüne yetişeceğini aklı keşerse yine sünneti kılar, sonra farza uyar. Çünkü farzdan sonra sabahın sünneti kılınmaz. Müslim rivâyet etmiştir.

İmam selâm verdikten sonra kalkar sünneti de kılar. Vakit içinde kıldığı için kaza değil, belki edâdır. Zira onlar o vakit içinde farza tâbidir. Takdimdeki tertip, cemâate tesadüf etmemek şartıyla sünnettir. Cemâate tesadüf edince tertip aksine döner ve edâ olarak kalırlar (585). Müstehab olan, bu sünneti uzatmadan evde kıldıktan sonra camiye gelmektir. Camide ayrıca iki rekât tahiyetü'l-mescid namazı kılar (586). Sonra farza başlayıncaya kadar bekler. Sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar zikir ve fikir ile meşgûl olup başka namaz kılmamak daha evlâdır.

2 — Öğlenin sünneti. Bu da 6 rekâttır. Dört rekâtı farzdan evvel, iki rekât da farzdan sonra kılınır. Her ne kadar son iki rekât daha kuvvetli ise de her ikisi de sünnet-i müekkededir. Ebû Hüreyre (R.A.) Peygamber Efendimizden rivâyet ediyor. Peygamber Efendimiz:

«مَنْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ بَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ يُحْسِنُ قِرَاءَتَهُنَّ وَرُكُوعَهُنَّ وَسُجُودَهُنَّ صَلَّى مَعَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ حَتَّى اللَّيْلِ»

«Zevalden sonra kırâat, rükû ve sücûduna riâyet ederek dört rekât namaz kılan kimse ile yetmiş bin melek de kılar ve geceye kadar onun için istiğfar ederler.» (587) buyurmuştur.

Bizzat Peygamber Efendimiz bu namazı terketmezdi. Nitekim:

«لَا يَدَعُ أَرْبَعًا بَعْدَ الزَّوَالِ، يُطِيلُهُنَّ وَيَقُولُ إِنَّ أَبْوَابَ السَّمَاءِ تَفْتَحُ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ فَأَحِبُّ أَنْ يُرْفَعَ لِي فِيهَا عَمَلٌ»

«Zevalden sonra dört rekât namâzı hiç terketmez ve uzatarak kılar. Bu saatte gök kapıları açıktır. İsterim bu anda benim de amelim refolsun.» (588) buyurduğu söylenmiştir.

(585) Hanefilere göre farzdan sonra sabahın sünneti kılınmaz.

(586) Hanefilere göre sabahın ilk vakti girdikten sonra nafîlelerden yalnız sabahın sünneti kılınır, başka nafîle kılınmaz.

(587) Abdülmelik b. Habib, İbn Mes'ûd'dan.

(588) Ahmed ve Tirmizi benzerini rivâyet etmişlerdir.

Bu hadisi tek olarak Ebû Eyyüb-i Ensarî rivâyet etmiştir. Peygamber Efendimizin zevcesi Ümmü Habibe (R.A.)'nin Peygamber Efendimizden rivâyet ettiği:

«مَنْ صَلَّى فِي كُلِّ يَوْمٍ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً غَيْرَ الْمَكْتُوبَةِ
بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ: وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ، وَأَرْبَعًا
قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْعَصْرِ،
وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ»

«Her gün farzlardan başka on iki rekât sünnet kılan kimseler için cennette bir ev inşa edilir. [Onlar] İki rekât sabahtan evvel, dört rekât öğleden evvel, iki rekât öğleden sonra, iki rekât ikindiden evvel ve iki rekât da akşamdan sonra kılınan sünnetlerdir.» (589) buyurmuştur.

İbn Ömer (R.A.) Peygamberimizden her gün on rekât namaz öğrendim dedi ve sabahın iki rekât sünneti müstesna diğerlerini aynen saydı. Sabah vaktinde Peygamberimizin yanına kimse girmezdi, ancak hemşirem Hafsa (R.A.) Peygamber Efendimizin evinde iki rekât kıldığını da bana söyledi, dedi. Ve İbn Ömer, hadisinde öğleden evvel iki, yatsıdan sonra da iki rekât diye anlattı. Bu sûretle öğleden evvel iki rekât aynı vakitte kılınan dört rekâttan daha kuvvetli oldu. Bunun vakti de zevâli müteakibdir.

Zeval, dik duran cisimlerin gölgesinin şarka dönmesiyle bilinir. Güneşin ilk doğuşunda, cisimlerin gölgesi batıya doğru uzanır. Güneş yükseldikçe gölge küçülür, tam tepeye gelip gün ortalanınca gölge kaybolur. Güneş alçalıma başlarken, bu sefer doğu tarafından gölge büyümeye başlar. İşte o zaman öğlenin vakti girmiş olur. İlm-i ilâhîde zevâl, bundan evvel olduğu muhakkaktır. (Peygamber Efendimiz, Cebrail'e, güneş zevâle geldi mi? diye sordu. Cebrail "Hayır, evet" diye cevap verdi. Peygamberimiz: Bu nasıl cevap? diye sorunca, Cebrail; ben sana evet, hayır deyinceye kadar felek elli bin fersah mesafe katetti diye cevap vermiştir). Fakat şer'i teklifler görülen şeylere taallük eder. Gölgenin diğer kısmı kışın uzar, yazın kısılır, en uzun (Ocak ayının 29 unda) güneş (8 inci burç olan) cedi "oğlak" burcuna girdiği vakittir. En kısa gölge güneş 31 Haziranda (dördüncü burç olan)

seretan "yengeç" burcuna girdiği vakittir. Bunlar muvazene ve kademler ile bilinir.

Hakiki zevâli bulmakta, becerebilenler için en yakın yollardan birisi gece vakti kutb-u şimaliyi mülâhaza etmektir. Bu bir yıldız de-ğil, cedi "oğlak" tan sonra gelen felekten bir noktadır. Dümdüz ve dört köşe hattâ kutuptan taş düşecek olsa tam iki köşesinin üzerine düşecek şekilde yâni hiç bir tarafa meyli olmamak üzere bir köşesi kutup tarafında yeryüzüne dümdüz ve dört köşe bir levha koyar sonra kutup tarafından dümdüz bir direk diker öyle ki evvelâ gölgesi garbe düşer sonra şarka döner ve şark ile garp köşelerine muvazi olur. Ne zaman ki garbe meyli tükenirse tam istiva zamanıdır. O hattan şark tarafına meylettiği vakit zevâl vaktidir işte bu zevâl vaktine yakın görülür sonra o gölge şarka doğru o direk kadar uzanınca ikindi vakti olur. İşte erbabı için lüzûmlu olan ilm-i heyetten bu kadarını herkesin bilmesinde beis yoktur.

3 — İkindinin sünneti. Bu da ikindinin farzından evvel dört rekâtır. Ebû Hüreyre (R.A.) Peygamber Efendimizden :

«رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا»

«Allah o kula rahmet etsin ki, ikindiden evvel dört rekât namaz kılmıştır.» (590)

Peygamberimizin bu duâsına nail olmak maksadiyle bu namazı müekket bir müstehab kabul edilmiştir (Hanefilere göre gayri müekket bir sünnettir). Zira Peygamber Efendimizin duâsı elbette karin-i icabettir. Ancak Resûl-ü Ekrem, bu ikindinin sünnetine öğlenin ilk sünneti gibi devam etmemiştir.

4 — Akşamın sünneti. Akşamın farzından sonra kılınan iki rekât sünnettir. Bunda hiç bir gûnâ ihtilâf yoktur. Akşamın farzından evvel ezan ile kamet arasında kılınan diğer iki rekât sünnete gelince, bu da Ubeyy bin Kâab, Ubâde bin Sâmit, Ebû Zer, Zeyd bin Sâbit ve diğer bâzı sahabiden rivâyet edilmiştir. Ubâde ve başkaları diyor ki:

«كَانَ الْمُؤَذِّنُ إِذَا أَدَّنَ لِمَصَلَاةِ الْمَغْرِبِ ابْتَدَرَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّوَارِيَ يُصَلُّونَ رَكَعَتَيْنِ»

(590) Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Hibban, İbn Ömer'den.

«Akşam ezanı okunduğu vakit Peygamberin ashâbı direklerin arkasına geçer iki rekât sünnet kılarlardı.» (591)

Diğer bâzıları da :

« كُنَّا نُصَلِّي الرَّكَعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ حَتَّى يَدْخُلَ الدَّخِلُ فَيَحْسَبُ
أَنَا صَلَّيْنَا فَيَسْأَلُ : أَصَلَّيْتُمُ الْمَغْرِبَ ؟ »

«Biz akşamın farzından önce iki rekât namaz kılardık, hattâ dışarıdan gelen şüphelenir ve bize namazı kıldınız mı? diye sorardı.» (592) demişlerdir.

Bu da Peygamber Efendimizin :

« بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ لِمَنْ شَاءَ »

«Her iki ezan yâni ezan ile kamet arasında dileyen için namaz vardır.» (593)

hadisinin şümûlüne girer. Ahmed bin Hanbel bu namazı kılardı, insanlar kendisini takip edince vazgeçti. Niçin kılmıyorsun diye sor-duklarında, “kimse kılmadığı için” diye cevap vermiş. “Kimsenin görmediği yerde kılınırsa daha iyi olur” demiştir (594).

AKŞAMIN VAKTİ

Akşamın ilk vakti, batı tarafında dağ olmayıp arazi düz olduğu yerlerde güneşin batmasıyledir. Dağlık yerlerde doğu tarafının karar-masıyledir (Yâni memleketimizde akşam vaktini açık havalarda do-ğuya bakmak sûretiyle anlarız. Kızarıntı ufuktan iki mızrak boyu yükselirse yâni bu kadar kısmı kararınca akşamın vakti girmiş olur). Nitekim Peygamber Efendimiz :

(591) Buhâri ve Müslim, Enes'ten.

(592) Müslim, Enes'ten.

(593) Buhâri ile Müslim, Abdullah b. Mağfel'den.

(594) Ebû Hanife Bezzar'ın Müsned'indeki rivâyete dayanarak akşamın farzından evvel sünnet yoktur, dedi.

«إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَاهُنَا وَ أَذْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هَاهُنَا
فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ»

«Şarktan karanlık basıp garpten güneş battığı vakitte oruçlu iftar eder.» (595) buyurmuştur.

Her ne kadar kırmızı şafak kaybolmadan kılınan akşam namazı edâ ise de kerahetle câiz olacağından, vakit olur olmaz başka şey ile meşgul olmadan akşam namazını kılmak daha makbûldür. Hazret-i Ömer (R.A.) bir defâsında yıldızlar parlayıncaya kadar akşam namazını tehir ettiği için bir kölesini azat etmiştir.

5 — Yatsının sünneti. Yatsıdan sonra kılınan dört rekât sünnettir. Hazret-i Âişe (R.A.)'den :

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بَعْدَ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ أَرْبَعَ
رَكَعَاتٍ ثُمَّ يَنَامُ»

«Peygamber Efendimiz yatsıdan sonra dört rekât kılar da öyle uyurdu.» (596) buyurmuştur.

Bâzı ulemâ, bütün bu rivâyetlerden, farzlar gibi nâfilelerin de 17 rekât olduğunu kabûl etmişlerdir. İki sabahtan önce, dört öğleden evvel, iki öğleden sonra, dört ikindiden evvel, iki akşamdan sonra, üç de yatsıdan sonraki vitir namazıdır. Bu husûsta vârid olan hadisleri duyduktan sonra artık tâyin ve takdîrin mânâsı yoktur. Peygamber Efendimiz :

«الصَّلَاةُ خَيْرُ مَوْضُوعٍ فَمَنْ شَاءَ أَكْثَرَ وَمَنْ شَاءَ أَقَلَّ»

«Namaz hayırlı bir mevzûdur. Dileyen arttırır, dileyen eksiltir.» (597) buyurmuştur.

(595) Buhâri ile Müslim, Hz. Ömer'den.

(596) Ebû Dâvûd.

(597) Ahmed ve İbn Hibban, Ebû Zerr'den.

Herkesin ihtiyarı, hayra hevesi nisbetindedir. Anlaşıldı ki bunların bâzıları bâzılarından kuvvetlidir. Hele kuvvetli olanları terketmemek lâzımdır. Hassaten farzlar, ancak nâfiler ile kemale erer. Sünnetlere devam etmiyenin farz namazlarının eksik kalacağından korkulur.

6 — Vitir namazı. Enes bin Mâlik (R.A.):

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوتِرُ بَعْدَ الْعِشَاءِ بِثَلَاثِ رَكَعَاتٍ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى وَفِي الثَّانِيَةِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَفِي الثَّالِثَةِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ»

«Peygamber Efendimiz yatsıdan sonra üç rekâtlı vitir (tek rekâtlı) namaz kılar. Birinci rekâtta "Sebbihî'sme Rabbike'l-â'lâ", ikincide kâfirûn, üçüncüde ise İhlâs sûrelerini okurdu.» (598) demiştir.

Yine haberde gelmiştir ki :

«إِنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْوُتْرِ رَكَعَتَيْنِ جَالِسًا وَفِي بَعْضِهَا مُتَرَبِّعًا»

«Resûl-ü Ekrem Efendimiz vitirden sonra oturarak veyâ bağdaş kurarak iki rekât namaz kılar.» (599)

Diğer bâzı haberlerde :

«إِذَا أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ فِرَاشَهُ رَحَفَ إِلَيْهِ وَصَلَّى فَوْقَهُ رَكَعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَرْقُدَ يَقْرَأُ فِيهِمَا إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ وَسُورَةُ التَّكْوِينِ، وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى : قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ»

«Peygamber Efendimiz, yatmadan önce yatağa yaklaşarak yatak üzerinde iki rekât namaz kılar ve sonra yatardı. Birinci rekâtta İzâ zülzile, ikincide Elhâkümü veyâ Kâfirûn, sûresini okurdu.» (600)

(598) Tirmizî ve Neseî, İbn Abbas'tan.

(599) Müslim, Aişe'den.

(600). Beyhâkî, Ebû Umâme'den.

Vitir namazını, iki selâm ile ayrı ayrı ve bir selâm ile bir arada kılmak câizdir. Peygamber Efendimiz, bir rekâtli, üç rekâtli ve beş rekâtli vitir namazı kılmış ve hattâ böyle tek rekâtli olarak on bir rekâta kadar kılmıştır. On üç rekât kıldığı rivâyeti şüphelidir. “Şâz olarak gelen bir rivâyette de on yedi rekât kıldığı söylenir.” Anlattığımız bu tek rekâtli namazlar, onun gece namazı idi. Buna “teheccüd” denir ki sünnet-i müekkededir. Kitâb-ül Evrâd'da fazîleti anlatılacaktır.

Efdaliyetinde ihtilâf edilmiştir. Bâzıları yalnız bir rekât olması yâni iki selâm ile üç rekât kılmak daha fazîletlidir. Çünkü Peygamber Efendimizin bir rekâtli namaza devam ettiği sâbittir, dediler. Diğer bâzıları da muhalefetten kurtarmak için üç rekâtta bir selâm daha efdaldır dediler. Bilhassa imam olduğu vakitte, çünkü cemâatte tek rekâtı kabul etmeyenler bulunabilir. Eğer bir selâm ile üç rekâtı kılacaksa “vitir” yâni tek rekâtli namaz kılmaya niyet eder ve namaz sahih olur. Zira “vitir” demenin şartı ya bir tane olmaktır veyahut bütün rekâtları tekleştirmektir. Halbuki farzı tekleştirmiş, yâni akşam namazını üç rekât kılmıştır. Yatsıdan evvel vitir kılrsa, hadîste :

«خَيْرٌ لَهُ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ»

«Dünya nimetlerinden hayırlı.» (601)

olduğu bildirilen fazîleti ihraz etmiş olamaz, yoksa bir rekât her vakitte sahihtir. Yatsıdan evvel sahih olmaması, yâni o fazîleti ihraz etmemesi, icmâa muhalif olması bakımındandır.

Ayrı ayrı kılacağı vakit ilk rekâtın niyetinde düşünülür. Eğer vitir niyet ederse tek değil, eğer teheccüd veyâ yatsının sünneti diye niyet ederse o zaman vitirden sayılmaz, fakat yine en doğrusu, üçüne birden vitir diye niyet ettiği gibi bu ikiye de vitir niyet etmesidir. Çünkü vitirin iki mânâsı vardır. Birisi, bizatihi tek olan, diğeri de sonra gelen ile tek olmak için başlanandır. Binâenaleyh üçün tamamı tek-tir. İki rekât ise üçün parçasıdır. Ancak ikide selâm verilen namazın vitir olması kılınacak olan üçüncü rekâta bağlıdır. Onu kılmaya azimli ise evvelki iki rekâta, vitir diye niyet edebilir. Ayrı kıldığı üçüncü rekât hem bir tane tek ve hem de evvelki ikiye tekleştirmeğe selâhiyetlidir. Evvelki, ne tekdir ve ne de başkasını tekleştirebilir, ancak kendileri tekleştirilirlir. Lâyık olan, vitir, gecenin son namazı olmalıdır.

Bunun için teheccüdden sonra kılınmalıdır. "Tertib-ül Evrâd" kitâbında vitir ve teheccüdün tertib ve faziletleri anlatılacaktır. (602)

7 — Kuşluk namazı. Buna devam etmek azimet ve fazilettir. Ekser rivâyetler sekiz rekât olduğunu göstermektedir. Hazret-i Ali (R.A.)'nin hemşiresi Ümmühâni (R.A.)'den :

« إِنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الضُّحَى ثَمَانِي رَكَعَاتٍ
أَطَالَهِنَّ وَحَسَّنَهُنَّ »

«Aleyhi's - salâtü vesselâm Efendimiz kuşluk namazını sekiz rekât olarak hem uzatır ve hem de güzelle kılardı» (603) demiştir.

Bu miktar başkasından rivâyet edilmiş değildir. Hazret-i Âişe (R.A.)'den :

« إِنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي الضُّحَى أَرْبَعًا وَيَزِيدُ
مَا شَاءَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ »

«Aleyhi's - salâtü vesselâm Efendimiz kuşluğu dört rekât kılar ve Allahu Teâlâ'nın dilediği kadar da ziyâde ederdî.» (604)

rivâyet edilmiş ve fazlası tâyin edilmemiştir. Yâni mutâdî dört rekât idi. Bundan eksik kılmaz ve bâzen de arttırırdı. Müfret bir hadiste :

« إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي الضُّحَى سِتَّ رَكَعَاتٍ »

«Aleyhi's - salâtü vesselâm Efendimiz kuşluğu altı rekât kılardı.» (605) diye rivâyet edilmiştir.

Kuşluk namazının vakti: Hazret-i Ali (R.A.)'den :

(602) Hanefilere göre bir rekâtlı namaz olmaz. Üç rekâtlı vitir bir arada ve bir selâm ile kılınır ve Kunut okunur.

(603) Buhâri ve Müslim.

(604) Müslim.

(605) Hâkim.

«إِنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي الضُّحَى سِتًّا فِي وَقْتَيْنِ :
إِذَا أَشْرَقَتِ الشَّمْسُ وَارْتَفَعَتْ قَامَ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ، وَهُوَ أَوَّلُ
الْوَرْدِ الثَّانِي مِنْ أَوْرَادِ النَّهَارِ كَمَا سَيَأْتِي ، وَإِذَا انْبَسَطَتِ الشَّمْسُ
وَكَانَتْ فِي رُبْعِ السَّمَاءِ مِنْ جَانِبِ الشَّرْقِ صَلَّى أَرْبَعًا»

«Aleyhi's - salâtü vesselâm Efendimiz iki vakitte olmak üzere altı rekât kuşluk namazı kılardı. Birincisi güneş parlayıp yükseldiği vakit kalkar iki rekât kılardı. Bu gündüzdeki iki virdinin birincisidir. Sonra güneş iyice yayılıp semânın dörtte birine yükseldiği vakit, dört rekât daha kılardı.» (606) buyurmuştur.

Birincisi, güneş bir mızrak boyu miktârı yükseldiği, ikincisi de dörtte bir nisbetinde yükseldiği, ikinci vakti karşılığı idi. Çünkü ikinci vakti de gündüzün dörtte üçü geçtikten sonradır. Öğle, gündüzün ortasında, kuşluk da sabah ile öğle arasındadır. İkinci öğle ile akşam arasında olduğu gibi, ki bu vakitler, vakitlerin efdalidir. Güneşin yükselmesinden zevâlin evveline kadar kuşluk vaktidir.

8 — Evvâbîn namazı. Akşam ile yatsı arasını ihyâ etmek bu da sünnet-i müekkededir. Peygamber Efendimizin bu arada altı rekât kıldığı rivâyet olunmaktadır (607). Bu namazın da büyük fazîleti vardır. Denildi ki Allahu Teâlâ'nın :

«تَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ»

«Vücûtları yataklardan uzaklaşır.» (32 - Secde : 16)

âyetinden muradı budur. Yine Peygamber Efendimizden rivâyet olundu ki :

«إِنَّهُ مَنْ صَلَّى بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ فَإِنَّهَا مِنْ صَلَاةِ الْأَوَّابِينَ»

(606) Tirmizi ve Nescî, Ali'den.

(607) Hanefîlere göre iki rekâtı sünnet-i müekkede, diğer dört rekâtı Evvâbîn namazıdır.

«Kim ki akşam ile yatsı arasında namaz kılsa, işte o Evvâbîn, (Allaha dönenlerin) namazıdır.» (608)

Yine Peygamber Efendimiz :

«مَنْ عَكَفَ نَفْسَهُ فِيمَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ فِي مَسْجِدٍ جَمَاعَةٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ إِلَّا بِصَلَاةٍ أَوْ بِقُرْءَانٍ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَبْنِي لَهُ قَصْرَيْنِ فِي الْجَنَّةِ مَسِيرَةُ كُلِّ اقْصَرٍ مِنْهُمَا مِائَةُ عَامٍ وَيَغْرُسَ لَهُ بَيْنَهُمَا غَرَسًا لَوْ طَافَهُ أَهْلُ الْأَرْضِ لَوْ سِعَهُمْ»

«Akşam namazını, cemâatle namaz kılınan bir mescidde cemâutle kıldıktan sonra dünyâ kelâmı konuşmadan yalnız Kur'ân ve namaz ile yatsıyı bekliyerek (yine cemâatle kılarak) ayrılan kimse için Allahu Teâlâ'nın cennette, her biri yüz senede dolaşılamiyan iki kasr ile, aralarında bütün dünyâ halkını içine alacak derecede geniş bahçe inşa ettirtmesine hak kazanmıştır.» (609)

Bu Evvâbîn namazının diğer faziletleri "Kitâbü'l - Evrâd" da inşaallah gelecektir.

İKİNCİ KISIM

BUNLAR HAFTANIN GÜNDÜZ VE GECELERİNDE KILINAN NAMAZLARDIR

Gündüzlerinde kılınan namazlar.

1 — Pazar :

Ebû Hüreyre, Peygamber Efendimizden :

(608) İbnü'l - Mübârek «Er - Rakaik»de.

(609) Ebü'l - Velid es - Saffar.

«مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْأَحَدِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكَعَةٍ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَآمَنَ الرَّسُولُ مَرَّةً كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِعَدَدِ كُلِّ نَضْرَانِيٍّ وَنَضْرَانِيَّةٍ حَسَنَاتٍ وَأَعْطَاهُ اللَّهُ ثَوَابَ نَبِيٍّ وَكَتَبَ لَهُ حَجَّةٌ وَعُمْرَةٌ وَكَتَبَ لَهُ بِكُلِّ رَكَعَةٍ أَلْفَ صَلَاةٍ وَأَعْطَاهُ اللَّهُ فِي الْجَنَّةِ بِكُلِّ حَرْفٍ مَدِينَةً مِنْ مِسْكِ أَذْفَرٍ»

«Pazar günü dört rekât namaz kılıp her rekâtında Fâtiha ile «Ame-ne'r - Resûlü»yi birer kerre okuyan kimseye Allahu Teâlâ, nasrani kadın ve erkeklerin sayısı kadar iyilik yazar. Bir Peygamber sevabı verir, onun için bir hac ve bir umre yazar, ve her rekâtına bin namaz yazar ve her harfine cennette misk-i ezferden şehir verir.» (610)

Hz. Ali bin Ebî Tâlib Kerremallahü vechehü'den rivâyet edildiğine göre Peygamber Efendimiz :

«وَحَدَّثَنَا اللَّهُ بِكَثْرَةِ الصَّلَاةِ يَوْمَ الْأَحَدِ فَإِنَّهُ سُبْحَانَهُ وَاحِدٌ لَا شَرِيكَ لَهُ فَمَنْ صَلَّى يَوْمَ الْأَحَدِ بَعْدَ صَلَاةِ الظُّهْرِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ وَالسُّنَّةِ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَتَنْزِيلَ السَّجْدَةِ وَفِي الثَّانِيَةِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَتَبَارَكَ الْمُلْكُ ثُمَّ تَشَهُّدٌ وَسَلَامٌ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ يَقْرَأُ فِيهِمَا فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةَ الْجُمُعَةِ وَسَأَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ حَاجَتَهُ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَقْضِيَ حَاجَتَهُ»

«Pazar günü çok namaz kılmak ile Allahu Teâlâ'yı tevhid edin. O noksan sıfatlardan münezzeh, şeriki olmayan bir vahiddir. Kim ki pazar günü öğlenin farz ve sünnetini kıldıktan sonra (iki selâm ile) dört rekât namaz kılar, birinci rekâtında Fâtiha ve tenzil-i secde sûresini, ikinci rekâtta Fâtiha ve sûre-i Mülk'ü okur. Teşehhüde oturup selâm verdikten sonra ayrıca iki rekât daha Fâtiha ve sûre-i Cum'a ile kılar- sa Allahu Teâlâ bütün dileklerini yerine getirir.» (611)

2 — Pazartesi :

Câbir'den, o da Resûlullah'dan :

«مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ عِنْدَ اِرْقَاعِ النَّهَارِ رَكْعَتَيْنِ يقرأ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ. مَرَّةً وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ مَرَّةً مَرَّةً فَإِذَا سَلَّمَ اسْتَغْفَرَ اللَّهُ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ مَرَّاتٍ غَفَرَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ ذُنُوبَهُ كُلَّهَا»

«Pazartesi kuşluk vakti, her rekâtında birer kerre Fâtiha, İhlâs ve Muavvezeteyn okumak sûretiyle iki rekât namaz kılıp selâm verince on istiğfar ve on salâvet getiren kimsenin Allahu Teâlâ bütün günâh- larını bağışlar.» (612)

Enes bin Mâlik, Peygamber Efendimizden :

«مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً يقرأ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً فَإِذَا فَرَغَ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ مَرَّةً وَاسْتَغْفَرَ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ مَرَّةً يُنَادِي بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

(611) Ebû Mûsa el - Medîni.

(612) Ebû Mûsa el - Medîni, Câbir'den.

أَيُّنَ فُلَانٌ بَنُ فُلَانٍ لِيَقُومَ فَلْيَأْخُذْ ثَوَابَهُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَأَوَّلُ مَا يُعْطَى مِنَ الثَّوَابِ أَلْفَ حُلَّةٍ وَيُتَوَجَّ وَيُقَالُ لَهُ إِذَا دَخَلَ الْجَنَّةَ فَيَسْتَقْبِلُهُ مِائَةُ أَلْفِ مَلَكٍ مَعَ كُلِّ مَلَكٍ هَدِيَّةٌ يُشِيعُونَهُ حَتَّى يَدُورَ عَلَى أَلْفِ قَصْرِ مِنْ نُورٍ يَتَلَّأَلُ»

«Kim ki Pazartesi günü on iki rekât namaz kılar ve her rekâtında Fâtiha ve Âyet-el Kürsi'yi birer defâ okuyup bitirince 12 İhlâs okur ve 12 kerre istiğfar ederse, kıyâmet günü falanca nerede gelsin sevabını alsın diye çağırılır. Verilecek ilk mükâfat bin elbise ve bir taçtır. Buyur cennete denilir. Elllerinde hediyeleri olduğu hâlde yüz bin melek kendisini istikbâl eder, tâ ki parlak nûrdan mamûl bin köşküne gidinceye kadar.» (613)

3 — Salı :

Yezid-i Rekkâşi, Enes bin Mâlik (R.A.)'den, Peygamber Efendimiz:

«مَنْ صَلَّى يَوْمَ الثَّلَاثَةِ عَشَرَ رَكَعَاتٍ عِنْدَ انْتِصَافِ النَّهَارِ - وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ: عِنْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ إِلَى سَبْعِينَ يَوْمًا فَإِنْ مَاتَ إِلَى سَبْعِينَ يَوْمًا مَاتَ شَهِيدًا وَغُفِرَ لَهُ ذُنُوبُ سَبْعِينَ سَنَةً»

«Salı günü gündüzün ortasında veya güneş yükseldikte kim ki her rekâtında bir Fâtiha, bir Âyet-el Kürsi ve üç İhlâs okumak sûretiyle on rekât namaz kılar, yetmiş gün defterine günâh yazılmaz, bu yetmiş gün içinde ölürse şehit olarak ölür ve yetmiş senelik günâhı bağışlanır.» (614) buyurmuştur.

(613) Ebû Mûsa el - Medîni'den.

(614) Ebû Mûsa el - Medîni'den.

4 — Çarşamba :

Ebü İdris El - Havlâni (615) Muâz b. Cebel'den, o da Peygamber Efendimizden :

« مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً عِنْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ نَادَى مُنَادٍ عِنْدَ الْعَرْشِ : يَا عَبْدَ اللَّهِ اسْتَانِفِ الْعَمَلَ فَقَدْ غُفِرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَرَفَعَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ عَنْكَ عَذَابَ الْقَبْرِ وَضِيقَهُ وَظُلُمَتَهُ وَرَفَعَ عَنْكَ شِدَائِدَ الْقِيَامَةِ وَرَفَعَ لَهُ مِنْ يَوْمِهِ عَمَلَ نَبِيٍّ »

«Kim ki Çarşamba günü güneş yükselince on iki rekât namaz kılar, her rekâtında bir Fâtiha, bir Âyet-el Kürsî, üç İhlâs ve üç Muav-vezeteyn okursa, arşın altından bir münadi: "Ey Allah'ın kulu. Geçmiş günâhların bağışlandı. Allah kabir karanlığı, azâbını ve kıyâmetin şiddetini senden kaldırdı, artık senin için fazla amele lüzum yok" diye çağırır ve o gün kendisi için bir Peygamber sevâbı yükselir.» (616)

5 — Perşembe :

İbn Abbas'dan, Peygamber Efendimiz :

« مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْخَمِيسِ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مِائَةَ مَرَّةٍ وَفِي الثَّانِيَةِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ مِائَةَ مَرَّةٍ وَيُصَلِّي عَلَى مُحَمَّدٍ مِائَةَ مَرَّةٍ أَعْطَاهُ اللَّهُ ثَوَابَ مَنْ صَامَ رَجَبَ وَشَعْبَانَ وَرَمَضَانَ وَكَانَ لَهُ مِنَ الثَّوَابِ مِثْلُ

(615) Ebû'd - Derdâ'dan sonra, Şam'ın âlim, âbid ve karilerindendir. Bazı saha beye yetişmiştir. Huneyn gününde doğmuş. 80 Hicride ölmüştür.

(616) Ebû Mûsa el - Medîni rivâyet etmiş râvilerin sikat olduğunu söylemiştir.

حَاجَّ الْبَيْتِ وَكُتِبَ لَهُ بِعَدَدِ كُلِّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَوَكَّلَ عَلَيْهِ حَسَنَةً»

«Perşembe günü öğle ile ikindi arası, iki rekât namaz kılar, birinci rekâtta yüz Fâtiha, yüz Âyet-el Kürsî, ikinci rekâtta yüz Fâtiha ve yüz İhlâs okuduktan sonra yüz Salâvat getirene Allahu Teâlâ, Recep, Şaban ve Ramazan ayı oruç tutanların sevâbını verir. Ayrıca bir hac sevâbiyle Allah'a imân edenlerin sayısınca sevâb alır.» (617) buyurmuştur.

6 — Cuma :

Hazret-i Ali (R.A.)'den rivâyet olundu. Peygamber Efendimiz :

«يَوْمُ الْجُمُعَةِ صَلَاةٌ كُلُّهُ مَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ قَامَ إِذَا اسْتَقَلَّتِ الشَّمْسُ وَارْتَفَعَتْ قَبْرِ رُمْحٍ أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ أَسْبَغَ الْوُضُوءَ فَصَلَّى سُبْحَةَ الضُّحَى رَكْعَتَيْنِ إِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا إِلَّا كُتِبَ اللَّهُ لَهُ مِائَتِي حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ وَمَنْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ رَفَعَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ لَهُ فِي الْجَنَّةِ أَرْبَعُمِائَةِ دَرَجَةٍ وَمَنْ صَلَّى ثَمَانِ رَكَعَاتٍ رَفَعَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ فِي الْجَنَّةِ ثَمَانِمِائَةِ دَرَجَةٍ وَغُفِرَ لَهُ ذُنُوبُهُ كُلُّهَا وَمَنْ صَلَّى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً كُتِبَ اللَّهُ لَهُ أَلْفَيْنِ وَمِائَتِي حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهُ أَلْفَيْنِ وَمِائَتِي سَيِّئَةٍ وَرَفَعَ لَهُ فِي الْجَنَّةِ أَلْفَيْنِ وَمِائَتِي دَرَجَةٍ»

«Cuma gününün hepsi namaz ve ibâdettir. Güneş bir mızrak boyu yükselince abdestini güzel alıp sevâbına inanarak ve Allah'ın vereceğini düşünerek iki rekât kuşluk namazı kılan kimseye Allahu Teâlâ iki yüz sevâb yazar ve iki yüz günâhını mahveder. Dört rekât kılana,

cennette dört yüz derece, sekiz rekât kılana cennette 800 derece verir, ve bütün günâhlarını mağfiret eder. 12 rekât kılana 2200 sevâb verir. Bu kadar da günâhını mahveder ve bu miktar derecesini cennette yükseltir.» (618)

Nafi, İbn Ömer'den rivâyet ediyor ki Peygamber Efendimiz :

«مَنْ دَخَلَ الْجَامِعَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَصَلَّى أَرْبَعَ رَكَاتٍ قَبْلَ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ خَمْسِينَ مَرَّةً لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ أَوْ يَرَى لَهُ»

«Cuma günü camiye girip öğle namazından evvel, her rekâtında elli kere Fâtiha'yı ve İhlâsı okumak sûretiyle dört rekât namaz kılan kimse, cennetteki yerini görmeden veya bu yeri kendisine gösterilmeden ölmez.» (619) buyurmuştur.

7 — Cumartesi :

Ebû Hüreyre, Peygamberden :

«مَنْ صَلَّى يَوْمَ السَّبْتِ أَرْبَعَ رَكَاتٍ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مَرَّةً وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَإِذَا فَرَغَ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ حَجَّةٌ وَعُمْرَةٌ وَرَفَعَ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ أَجْرَ سَنَةِ صِيَامٍ نَهَارُهَا وَقِيَامُ لَيْلِهَا وَأَعْطَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِكُلِّ حَرْفٍ ثَوَابَ شَهِيدٍ وَكَانَ تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِ اللَّهِ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ»

«Cumartesi, her rekâtında bir Fâtiha, üç İhlâs okumak sûretiyle dört rekât namaz kıldıktan sonra Âyet-el Kürsî'yi okuyan kimseye, Allahu Teâlâ her harfine bir hac bir umre ve gündüzü sâim gecesi

(618) Kaynağı bulunamamıştır.

(619) Dare Kutnî.

kaim, bir senelik sevâb ve yine her harfine bir şehit sevâbı verir. Ayrıca (kıyâmet günü) Peygamber ve şehitler ile arşın gölgesinde olur.» (620) buyurmuştur.

GECE İBÂDETLERİ

Pazar gecesi :

Enes bin Mâlik'den, Peygamber Efendimiz:

«مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْأَحَدِ عِشْرِينَ رَكْعَةً يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ خَمْسِينَ مَرَّةً وَالْمُعَوِّذَيْنِ مَرَّةً مَرَّةً وَاسْتَغْفَرَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ مِائَةَ مَرَّةٍ وَاسْتَغْفَرَ لِنَفْسِهِ وَلِوَالِدَيْهِ مِائَةَ مَرَّةٍ وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِائَةَ مَرَّةٍ وَتَبَرَّأَ مِنْ حَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ وَالتَّجَأَ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ آدَمَ صَفْوَةُ اللَّهِ وَفِطْرَتُهُ وَإِبْرَاهِيمَ خَلِيلُ اللَّهِ وَمُوسَى كَلِيمُ اللَّهِ وَعِيسَى رُوحُ اللَّهِ وَمُحَمَّدًا حَبِيبُ اللَّهِ كَانَ لَهُ مِنَ الثَّوَابِ بِعَدَدِ مَنْ دَعَا لِلَّهِ وَلَدًا وَمَنْ لَمْ يَدْعُ لِلَّهِ وَلَدًا وَبَعَثَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الْآمِنِينَ وَكَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ مَعَ النَّبِيِّينَ»

«Pazar gecesi yirmi rekât namaz kılan ve her rekâtında Fâtiha ve İhlâsı elli kere, Muavvezeteyni birer kere okuyan ve müteakiben kendisi ve ebeveyni için yüz kere istiğfar ve Peygamber üzerine yüz salâvat-ı şerife getirip

«Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l - aliyyi'l - azîm» dedikten sonra Âdem Aleyhi's - selâm'ın Allahu Teâlâ'nın yarattığı ve

“Sefiyyi” halis kulu, İbrahim Aleyhi's - selâm'ın halili, Musâ Aleyhi's - selâm'ın da kelimi, İsâ Aleyhi's - selâm'ın ruhu, Muhammed Aleyhi's - selâm'ın habibi olduğuna şehâdet eden kimseye, Allahu Teâlâ'ya veled isnad edenler ile etmiyenler sayısınca sevâb verir, kıyâmet gününde her türlü sıkıntıdan emin olur. Peygamberler ile cennete girmeyi hak eder.» (621) buyurmuştur.

Pazartesi gecesi :

A'mes (622) Enes'den rivâyet ediyor, Peygamber Efendimiz buyuruyor ki :

«مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْإِثْنَيْنِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ يَقْرَأُ فِي الرِّكَعَةِ الْأُولَى
الْحَمْدُ لِلَّهِ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَفِي الرِّكَعَةِ الثَّانِيَةِ الْحَمْدُ
لِلَّهِ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ عِشْرِينَ مَرَّةً وَفِي الثَّالِثَةِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَقُلْ
هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثِينَ مَرَّةً وَفِي الرَّابِعَةِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ
أَرْبَعِينَ مَرَّةً ثُمَّ يُسَلِّمُ وَيَقْرَأُ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ خَمْسًا وَسَبْعِينَ مَرَّةً
وَاسْتَغْفِرَ اللَّهُ لِنَفْسِهِ وَلِوَالِدَيْهِ خَمْسًا وَسَبْعِينَ مَرَّةً ثُمَّ سَأَلَ اللَّهَ
حَاجَتَهُ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُعْطِيَهُ سُؤَالَهُ مَا سَأَلَ»

«Kim ki Pazartesi gecesi, birinci rekâtta Fâtiha ve İhlâsı on kere, ikinci rekâtında 20, üçüncü rekâtında otuz, dördüncü rekâtında ise kırk kere okumak sûretiyle dört rekât namaz kılar ve selâmdan sonra 75 kere İhlâs okur, kendisi, anne ve babası için 75 kere istiğfar eder sonra Allah'tan hacetini dilerse, Allahu Teâlâ her istediğini kendisine verir.» (623)

(621) Kaynağı bulunamamıştır.

(622) Süleyman bin Mihran el - Esedi'dir. Kûfe hafızlarındandır. Kendisine «Mus-haf» da denirdi. bazı sahabileri görmüş, yetmiş sene cemaatle iftitâh tekbirini kaçırmamıştır. 148 Hicride ölmüştür.

(623) Ebû Mûsa el - Medinî.

Bu namaza, haçet namazı derler.

Salı gecesi :

«مَنْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً وَيَقْرَأُ بَعْدَ التَّسْلِيمِ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَاسْتَغْفَرَ اللَّهَ تَعَالَى خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً كَانَ لَهُ ثَوَابٌ عَظِيمٌ وَ أَجْرٌ جَسِيمٌ»

«Salı gecesi her rekâtında Fâtiha, İhlâs ve Muavvezeteyni on beşer kere okumak sûretiyle iki rekât namaz kıldıktan sonra 15 Âyet-el Kürsi okuyup on beş kere istiğfar eden kimseye büyük ecir ve mükâfatlar verir.» (624)

Hazret-i Ömer (R.A.)'den rivâyet olunmuş, Peygamber Efendimiz :

«مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الثَّلَاثَاءِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مَرَّةً وَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَغْتَقَ اللَّهُ رَقَبَتَهُ مِنَ النَّارِ وَ يَكُونُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَائِدَهُ وَ دَلِيلَهُ إِلَى الْجَنَّةِ»

«Salı gecesi her rekâtında bir Fâtiha ve yedişer kere Kadr sûresini okumak sûretiyle iki rekât namaz kılan kimseyi Allahu Teâlâ cehennemden azat eder ve cennete girmesine öncülük eder.» (625) buyurmuştur.

Çarşamba gecesi :

Hazret-i Fâtıma (R.A.) Peygamber Efendimizden rivâyet ediyor ki, Peygamber Efendimiz :

(624) Ebû Mûsa bâzı musannıflardan hıkâye etmiştir. Ayrıca İbn Mes'ûd da Câbir'e dört rekâtlı namaza dair bâzı hadisler isnat etmiştir.

(625) Buna dâir de bir kayda rastlanamamıştır.

«مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْأَرْبِعَاءِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَقُلَّ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَفِي الثَّانِيَةِ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ قُلَّ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ عَشْرَ مَرَّاتٍ ثُمَّ إِذَا سَلَّمَ اسْتَغْفَرَ اللَّهُ عَشْرَ مَرَّاتٍ ثُمَّ يُصَلِّي عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ مَرَّاتٍ نَزَلَ مِنْ كُلِّ سَمَاءٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَكْتُبُونَ ثَوَابَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»

«Çarşamba gecesini birinci rekâtında Fâtiha'yı ve on kere Felâk sûresini, ikinci rekâtında Fâtiha'yı ve on kere Nas sûresini okumak sûretiyle iki rekât namaz kıldıktan sonra on kere istiğfar eden ve Peygamber üzerine on salâvat getiren kimseye sevâb için her gökten yetmişbin melek gelir kıyâmete kadar sevâbını yazmakla meşgul olurlar.» (626) buyurmuştur.

Diğer hadiste :

«سِتُّ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَقْرَأُ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ مَا شَاءَ اللَّهُ وَيَقْرَأُ فِي آخِرِ الرَّكْعَتَيْنِ آيَةَ الْكُرْسِيِّ ثَلَاثِينَ مَرَّةً وَفِي الْأُولَيَيْنِ ثَلَاثِينَ مَرَّةً قُلَّ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ يُشْفَعُ فِي عَشْرَةِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ كُلِّهُمْ وَجِبَتْ عَلَيْهِمُ النَّارُ»

«Birinci rekâtta Fâtiha ve dilediği zamm-ı sûreden sonra on İhlâs, ikinci rekâtta yine Fâtiha ve zamm-ı sûreden sonra on Âyet-el Kürsî okumak sûretiyle 16 rekât namaz kılan kimse, akrabasından azâba müstehak olmuş 16 kimseye şefâat edecektir.» (627) buyurmuştur.

(626) Bu husûsta Fatime'den bir rivâyet bulunamamış, yalnız Câbir'den dört rekât diye Ebû Mûsa rivâyet etmiştir. Hattâ Enes'den üç rekât rivâyeti de vardır.

(627) Mehazı bulunamamıştır.

Hazret-i Fâtîme'den, Peygamber Efendimiz :

« مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْأَرْبَعَاءِ سِتَّ رَكَعَاتٍ قَرَأَ فِي كُلِّ رَكَعَةٍ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ فَإِذَا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ يَقُولُ : جَزَى اللَّهُ مُحَمَّدًا عَنَّا مَا هُوَ أَهْلُهُ غُفِرَ لَهُ ذُنُوبُ سَبْعِينَ سَنَةً وَ كُتِبَ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ »

«Kim ki Çarşamba gecesini altı rekât namaz kılar ve her rekâtında Fâtîha'dan sonra Âl-i İmrân sûresinin 26. âyetini sonuna kadar okur, namazı müteakip Cezallahü Muhammeden annâ bîma hüve ehlühü duâsını okursa, yetmiş senelik günâhı bağışlanır ve Cehennemden be-
raeti yazılır.» (628)

Perşembe gecesini :

Ebü Hüreyre, Peygamber Efendimizden rivâyet ediyor :

« مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْخَمِيسِ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ رَكَعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكَعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ خَمْسَ مَرَّاتٍ وَ قُلِ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ خَمْسَ مَرَّاتٍ وَ الْمُعَوِّذَتَيْنِ خَمْسَ مَرَّاتٍ فَإِذَا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ اسْتَغْفَرَ اللَّهُ تَعَالَى خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً وَ جَعَلَ ثَوَابَهُ لِيَوَالِدَيْهِ فَقَدْ أَدَّى حَقَّ وَالِدَيْهِ عَلَيْهِ وَإِنْ كَانَ عَاقًا لَهُمَا وَ أَعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَى مَا يُعْطَى الصَّادِقِينَ وَ الشُّهَدَاءَ »

«Perşembe gecesini akşam ile yatsı arası iki rekât namaz kılıp her rekâtında Fâtîha, Âyet-el Kürsî ve Muavvezeteyni beş kere okur ve namazdan sonra on kere istiğfar eder sevâbını anne ve babasına ba-

ğışlarsa, onlara âsi olsa da haklarını ödemiş, sıddık ve şehitler mertebesine yükselmiş olur.» (629) buyurdu.

Cuma gecesi :

Hız. Câbir diyor ki, Peygamber Efendimiz buyuruyor :

«مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مَرَّةً وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ إِحْدَى عَشْرَةَ مَرَّةً فَكَأَنَّمَا عَبْدُ اللَّهِ تَعَالَى اثْنَتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً صِيَامَ نَهَارِهَا وَقِيَامَ لَيْلِهَا»

«Her kim Cuma gecesi akşam ile yatsı arasında 12 rekât namaz kılar, her rekâtında bir Fâtîha, on iki İhlâs okursa, gündüz oruçlu gece namazda olmak üzere on iki sene ibâdet etmiş gibi sayılır.» (630)

Enes (R.A.), Peygamber Efendimizden :

«مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ صَلَاةَ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ فِي جَمَاعَةٍ وَصَلَّى رَكْعَتَيْ السُّنَّةِ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهُمَا عَشْرَ رَكَعَاتٍ قَرَأَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ مَرَّةً مَرَّةً ثُمَّ أَوْتَرَ بِثَلَاثِ رَكَعَاتٍ وَنَامَ عَلَى جَنْبِهِ الْأَيْمَنِ وَجْهَهُ إِلَى الْقِبْلَةِ فَكَأَنَّمَا أَحْيَا لَيْلَةَ الْقَدْرِ»

«Cuma gecesi cemâat ile yatsının farzını ve sonra da sünnetini kıldıktan sonra her rekâtta Fâtîha, İhlâs ve Muâvvezeteyn sûrelerini birer kere okumak sûretiyle on rekât kılar, ayrıca da üç rekât vitir na-

(629) Ebû Mûsa ve Ebû Mansur rivâyet etmişlerdir.

(630) Kaynağı bulunamamıştır.

mazını kıldıktan sonra kibleye karşı sağ tarafına yatıp uyursa, Kadir gecesini ihyâ etmiş kadar sevâb alır.» (631) rivâyet etmiştir.

Yine Peygamber Efendimiz :

« أَكْثِرُوا مِنَ الصَّلَاةِ عَلَى فِي اللَّيْلَةِ الْغَرَاءِ وَالْيَوْمِ الْأَزْهَرِ : لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ وَيَوْمِ الْجُمُعَةِ »

«Nürlü gece ve parlak günde yâni Cuma günü ve gecesinde benim üzerime çok salâvat getirin.» buyurmuştur.

Cumartesi gecesı :

Enes diyor ki, Peygamber Efendimiz buyuruyor :

« مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ السَّبْتِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً يُنْبِئُ لَهُ قَصْرٌ فِي الْجَنَّةِ وَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ عَلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ وَ تَبَرَّأَ مِنَ الْيَهُودِ وَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَغْفِرَ لَهُ »

«Cumartesi gecesı akşam ile yatsı arasında on iki rekât namaz kılan kimseye Cennette bir köşk inşa edilir. Bütün mü'minlere sadaka vermiş olur. Yahudilikten uzaklaşır ve Allahu Teâlâ'nın mağfiretini hak etmiş olur.» (632)

ÜÇÜNCÜ KISIM

SENE İÇİNDE GEÇEN NAMAZLAR BEYÂNINDADIR

Bunlar da Bayramlar, teravih, recep ve şaban namazlarıdır.

A — Bayram namazları :

Bayram namazı sünnet-i müekkede (633) ve dinin şîârındandır. Bayram namazlarında yedi şeye riâyet etmelidir.

(631) Kaynağı bulunamamıştır.

(632) Kaynağı bulunamamıştır.

(633) Bayram namazı Hanefilere göre vâcibtir. Cum'adaki şartlar bunda da arar. Yalnız hutbe namazdan sonra okunur, sünnettir.

1 — Sıra ile üç tekbîr alır, yâni :

«Allahü Ekber Allahü Ekber, Allahü Ekber kebiren ve'lhamdülillâhi kesîren ve sübhânallahî bükreten ve esilâ. Lâ ilâhe illâllahü vahdehü lâ şerîke lehü, muhlisîne lehü'd - dîne velev kerîhe'l-kâfirîn.»

der. Ramazan bayramında daha akşamdan tekbîre başlar. Bayram namazına kadar devam eder (634). Kurban bayramında arife günü sabahleyin namazı müteakıp tekbîr almaya başlar, on üçüncü günün son vaktine kadar devam eder (635). Sözlerin en mükemmeli budur. Farz ve nâfilelerin akabinde tekbîr alır (636), fakat farzlarda daha kuvvetlidir.

2 — Cumada olduğu gibi bayram sabahı da her türlü temizliği yaparak iyi elbise giymelidir. Ancak çocuklara ipek giydirmemeli, kadınlar da sokağa çıkmak için süslenmemelidir.

3 — Bayrama gidiş geliş yolları ayrı olmalıdır. Peygamber Efendimiz öyle yapardı. Yine Peygamber Efendimiz :

«يَأْمُرُ بِإِخْرَاجِ الْعَوَاتِقِ وَذَوَاتِ الْخُدُورِ»

«Genç ve yaşlı kadınların bayrama gelmesini emrederdi.»

4 — Müstehab olan, Mekke ve Beyt-i makdis müstesna, bayramı sahrada namazgâhta kılmaktır. Hava yağmurlu ise camide kılınır, kapalı günlerde düşkünleri camide bırakıp, sağlamalar ile yüksek tekbîr alarak da sahraya çıkılır.

5 — Vaktine dikkat etmek, bayramın vakti gün doğuşu ile (637) zevâl arasıdır. Kurbanın ilk vakti, güneş doğuşundan sonra bayram namazı kılınıp hutbesi okunacak kadar vakit geçtikten sonra başlar (638). 13 üncü günün akşamına kadar devam eder. Kurban kesmek için kurban bayramını erken kılmak, sadaka-i fitrı dağıtmak için de

(634) Hanefilerde Ramazan bayramında sabahleyin yolda giderken gizli tekbîr alır, namazların beşinde tekbîr almak yoktur.

(635) Kurban bayramında arife günü sabah namazında başlar ve beş gün devam eder. Beşinci gün ikindi vakti sona erer ki tam 23 vakittir. Bayrama giderken de aşikâre tekbîr alınır.

(636) Yine Hanefilere göre yalnız farz namazlarda selâm verince tekbîr alınır, sünnetlerde yoktur.

(637) Hanefilere göre gün doğuşundan 45 dakika sonradır. Çünkü bu arada namaz kılınmaz.

(638) Hanefilerde Kurbanın ilk vakti, bayram namazı kılınan yerlerde kılınıldıktan sonradır. Diğer yerlerde sabah vaktidir.

Ramazan bayramını biraz tehir etmek müstehabtır. Peygamber Efendimiz böyle yapardı.

6 — Bayram namazının keyfiyeti :

Tekbîr alarak musallaya gidildikte herhangi bir nâfile namaz kılmadan ve oturmadan müezzin bayram namazı kılınacağını haber verir ve iki rekât bayram namazı kılınır. İftitah tekbiri alınıp (Veccehtü..) okunduktan sonra yedi tane daha tekbîr alınır ve bu tekbîrlerin aralarında

«Sübhânallahi ve'lhamdülillâhi velâ ilâhe illâllâhü vallahü ekber»

der. Son tekbirden sonra (Eûzü ile) Fâtiha ve (Kaf) sûresini okur, ikinci rekâtta da aynı şekilde beş tekbîr alır, Fâtiha ile (el - Kamer) sûresini okur, bu sûretle bayram namazını kıldıktan sonra, hafif celse ile ayırdığı iki hutbeyi okur. Bayram namazını kılmiyanlar sonra kaza ederler (639).

7 — Bir koç kurban etmektir.

«صَحَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ وَذَبَحَ بِيَدِهِ وَقَالَ بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ هَذَا عَنِّي وَعَمَّنْ لَمْ يُضَيِّعْ مِنْ أُمَّتِي»

«Aleyhi's - salâtü ves-selâm Efendimiz çok güzel iki koç kurban etti ve bunları bizzat kendi eliyle keserken bunların biri benim diğeri de ümmetimden kurban kesemiyenler içindir diye niyyet ederek Bismillâhi Allahü Ekber dedi ve kesti.» (640)

(639) Hanefîlere göre bayram namazı vâcibtir. Şâfiîlerde olduğu gibi 12 tekbîr değil, fazladan 6 tekbiri vardır. Kılımsı şekli şöyledir: İlk tekbîr alındıktan sonra «Sübhâneke» okunur, sonra elleri kaldırmak sûretiyle 3 tekbîr alınır, aralarında bir şey okunmaz, her tekbirde eller salıverilir, üçüncüde bağlanır. İmâm Fâtiha ve zamm-ı sûre okur, aynı diğer namazlar gibi rükû ve sücûd edilir, ikinci rekâta kalkılır. Yine imâm Fâtiha ve bir sûre okuduktan sonra rükûa gitmeden aynı şekilde 3 kere tekbîr alır ve dördüncü tekbîr ile rükûa gidilir, ikinci rekâtta diğer namazlar gibi selâm verilir ve sünnet olarak hutbe okunur. Görülüyor ki iki rekât olan bayram namazının diğer iki rekâtlı namazlardan farkı 6 tane vâcib olarak alınan fazla tekbirdir. Bunların üç tanesi birinci rekâtın «Sübhâneke» si ile «Fâtiha»sı arasında, diğer üçü de ikinci rekâtın zamm-ı sûresiyle rükûu arasındadır. Bayram namazı münferid olarak kaza edilmez.

(640) Buhârî ve Müslim, Enes'ten.

Yine Peygamber Efendimiz :

«مَنْ رَأَى هِلَالَ ذِي الْحِجَّةِ وَتَرَادَ أَنْ يُضَحِّيَ فَلَا يَأْخُذْ مِنْ شَعْرِهِ
وَلَا مِنْ أَظْفَارِهِ شَيْئًا»

«Kurban kescek olan kimse, Zilhicce ayı girdikten sonra kurbanın tüyünden ve tırnağından bir şey kesmemelidir.» (641)

Ebû Eyyüb-i Ensari diyor ki :

«كَانَ الرَّجُلُ يُضَحِّي عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
بِالشَّاةِ عَنْ أَهْلِ بَيْتِهِ وَيَأْكُلُونَ وَيُطْعَمُونَ»

«Peygamberimizin zamanında kişi, çoluk çocuğu için kurban keser ve hepsi beraber hem yer, hem de yedirirlerdi.»

Üç gün ve daha uzun müddetle kurbanından yiyebilir. Üç günden fazla yemekten menedildi ise de sonra müsaade edilmiştir. Süfyân-ı Sevri "Kurban kestikten sonra 12 ve kurban bayramından sonra da 6 rekât namaz kılmak sünnettir" dedi. (642)

B — Teravih namazı :

Bu da yirmi rekâttır, keyfiyeti meşhurdur. Her ne kadar bayram namazı kadar kuvvetli değilse de sünnet-i müekkededir. Cemâatle ve-yâ münferit kılınmasının faziletinde ihtilâf edilmiştir.

Peygamber Efendimiz iki veyâ üç defa mescide gelerek teravihi kıldırды, fakat sonra gelmedi ve «Korktum, size borç olur onun için gelmedim.» buyurdular. Vahyin kesilmesiyle vâcib olmak korkusu kalmadığından Hazret-i Ömer (R.A.) teravihi cemâatle kıldırmağa başlamıştır. Bu sebepten ve farzlardan delil çekmek sûretiyle cemâat de bereketli ve faziletli olduğundan aynı zamanda yalnızlıkta tembellik, cemâatte ise bir heves ve neşat bulunduğundan cemâat daha efaldır dediler. Diğer bâzıları da bu teravih bayram gibi bir alâmet değildir, onu Tahıyyetül mescid ve kuşluk namazı gibi kabul etmek daha evlâdır. Halbuki bunlar münferit kılınır. Bakarsın ki bir cemâat camiye

(641) Müslim, Ümmü Seleme'den.

(642) Kaynağı bulunamamıştır, halbuki bayramdan evvel ve sonra başka namaz kılınmadığına dair kuvvetli rivâyet vardır.

glrer ve cemâatle değil, ayrı ayrı "Tahıyyetül Mescid" namazını kılarlar, demişlerdir. Yine Peygamber Efendimizin :

«فَضْلُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ فِي بَيْتِهِ عَلَى صَلَاتِهِ فِي الْمَسْجِدِ كَفَضْلِ صَلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ فِي الْمَسْجِدِ عَلَى صَلَاتِهِ فِي الْبَيْتِ»

«Evde kılınan nâfile namâzların camide kılınan nâfile namâzlar üzerine fazileti, camilerde kılınan farzların evlerde kılınan farzlar üzerine olan fazileti gibidir.» (643)

Ve yine Peygamber Efendimizin :

«صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ صَلَاةٍ فِي غَيْرِهِ مِنَ الْمَسَاجِدِ، وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِي مَسْجِدِي وَأَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ كُلِّهِ رَجُلٌ يُصَلِّي فِي زَاوِيَةِ بَيْتِهِ رَكَعَتَيْنِ لَا يَعْلَمُهُمَا إِلَّا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ»

«Benim mescidimde bir namaz, diğer mescidlerde yüz namazdan, Kâbe'de bir namâz benim mescidimde bin namâzdan hayırlıdır. Bunlardan daha hayırlısı, yalnız Allahu Teâlâ'nın bileceği, evin bir köşesinde kılınan iki rekât namazdır.» (644)

hadislerine dayanarak münferit kılınmasını efdal kabul etmişlerdir. Çünkü cemâat arasında yapmacık hareketler ve riyâ korkusu var; fakat yalnızlıkta böyle bir tehlike yoktur. İşte teravih hakkında söylenen bunlardır. Fakat muhtar olan Hazret-i Ömer'in yaptığı gibi cemâatle kılmanın daha efdal olmasıdır. Zira bâzı nâfilelerde cemâat meşrû, teravih namazı ise şa'iri dinden olmaya daha lâyıktır. Cemâatte riyâyâ kaçmak, yalnızlıkta riyâdan korunmak, yalnızlıkta tembelleşmek cemâatin faziletiyle alâkalı bir şey değildir. Gûya ki bunun kaili demek istiyor ki, tembellik sebebiyle namazı terketmeden ise, ne pahasına olursa olsun, kılması hayırlı; ihlâs ise riyâdan hayırlıdır. Biz mes'eleyi başka cepheden de alabiliriz. Meselâ: Yalnızlıkta tembelleşip cemâatte de riya etmeyen bir adamı farzedelim. Acaba bunun yalnızlıkta mı yoksa cemâatle mi kılması daha efdal? Şimdi cemâatteki fazileti

(643) Adem b. Ebî İyas.

(644) Ebû's - Şeyh rivâyet etmiştir.

letî ile yalnızlıktaki huzûru kalb ve ihlâsın ziyâdeliğini düşünmek icab eder. O zaman da birini diğeri üzerine tercihte tereddüt hâsıl olur (Binâenaleyh bu gibi tereddütlere düşmektense, her ne olursa olsun, bu namâzda cemâat daha efdaldır.) Ramazan-ı şerîfin on beşinden sonra vitirde kunut müstehaptır. (Hanefiler daimâ vitirde kunut eder.)

C — Receb ayına mahsûs namâz :

Peygamber Efendimize isnat edilen bir hadîste :

« مَا مِنْ أَحَدٍ يَصُومُ أَوَّلَ خَمِيسٍ مِنْ رَجَبٍ ثُمَّ يُصَلِّي فِيهَا بَيْنَ الْعِشَاءِ وَالْعَتَمَةِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَفْصِلُ بَيْنَ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ بِتَسْلِيمَةٍ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ مَرَّةً وَإِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ مَرَّةً فَإِذَا

فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ صَلَّى عَلَى سَبْعِينَ مَرَّةً يَقُولُ : اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلَى آلِهِ ، ثُمَّ يَسْجُدُ وَيَقُولُ فِي سُجُودِهِ سَبْعِينَ مَرَّةً سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ ، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَيَقُولُ سَبْعِينَ مَرَّةً : رَبِّ اغْفِرْ وَأَرْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَةً أُخْرَى وَيَقُولُ فِيهَا مِثْلَ مَا قَالَ فِي السَّجْدَةِ الْأُولَى ثُمَّ يَسْأَلُ حَاجَتَهُ فِي سُجُودِهِ فَإِنَّهَا تُقْضَى - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « لَا يُصَلِّي أَحَدٌ هَذِهِ الصَّلَاةَ إِلَّا غَفَرَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ جَمِيعَ ذُنُوبِهِ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ وَعَدَدِ الرَّمْلِ وَوزنِ الْجِبَالِ وَوَرَقِ الْأَشْجَارِ وَ يُشَفِّعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي سَبْعِمِائَةٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ مِمَّنْ قَدِ اسْتَوْجَبَ النَّارَ »

«Kim ki Recebin ilk Perşembe günü oruç tutar sonra akşam ile yatsı veya yatsı ile gecenin üçte biri arasında ve her rekâtta bir Fâtiha üç «Kadr» sûresini ve on iki İhlâs okumak ve iki rekâtta bir selâm vermek üzere on iki rekât namaz kılar, selâmdan sonra yetmiş kere

«Allahümme salli alâ Muhammedini'n - nebiyyi'l - ümmiyyi ve alâ âlihî»

der sonra secdeye kapanır ve secdesinde yetmiş kere

«Sübbühün kuddûsün Rabbü'l - melâiketi ve'r-rûhî»
der, sonra başını kaldırır yetmiş kere

«Rabbi'ğfir ve erham ve tecâvez ammâ ta'lemü»

der, sonra tekrar secdeye kapanır ve birinci secdede okuduklarını aynı şekilde tekrar eder. Sonra secdede iken dilediğini isterse, bütün istekleri yerine gelir. Zîra Peygamber Efendimiz devamla buyuruyor ki “bu namazı kılan kimsenin, deniz köpükleri, kumlar sayısı, dağlar ağırlığı kadar, ağaçlar yaprakları sayısınca günâhı olsa da Allahu Teâlâ bütün günâhlarını mağfiret eder ve akrabasından cehennemî hak etmiş yedi yüz kişiye şefâat eder.”» (645) buyurmuştur.

İşte bu namaz müstehab olan bir namazdır. Bu namaz hadd-i zâtında Âhad tarikiyle rivâyet edilen ve teravih seviyesine yükselmeyen bir namaz ise de Kudüs halkı bu namaza devam ettiği için onu anlatmayı uygun buldum. Bu bahiste anlatılması ise, senenin tekerrür etmesiyle, tekerrür ettiği içindir.

D — Şaban ayı namazı :

Şabanın on beşinci gecesi, her rekâtında bir Fâtiha ve on bir İhlâs okumak ve iki rekâtta bir selâm vermek sûretiyle yüz rekât namaz kılınır. İsterse her rekâtında Fâtiha'dan sonra yüz “İhlâs” okumak sûretiyle on rekât da kılabilir. Bu şekilde kılmak, bütün müstehab namazlarda da mervidir. Selef, bu namazı kılar ve buna “hayır namazı” derlerdi, hattâ bu namazı bir araya toplanıp, cemâatle de kılarlardı (646). Hasan-ı Basrî'den rivâyet olundu, diyor ki otuz sahâbî bana haber verdi ki :

(645) Rezin kitabında bunu irâd etti.

(646) Mezhebimizde, Teravih'ten başka hiçbir sünnet namazı, cemâatle kılınmaz.

«أَنَّ مَنْ صَلَّى هَذِهِ الصَّلَاةَ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِ سَبْعِينَ
نَظْرَةً وَقَضَى لَهُ بِكُلِّ نَظْرَةٍ سَبْعِينَ حَاجَةً أَدْنَاهَا الْمَغْفِرَةُ»

«Bu gece bu namazı kılan kimseye Allahu Teâlâ yetmiş kere nazar eder ve her nazarında yetmiş ihtiyâcını temin eder. En küçüğü günâhlarını mağfiret etmesidir.» (647) buyurmuştur.

DÖRDÜNCÜ KISIM

MUAYYEN ZAMANI OLMAYIP, GEÇİCİ SEBEBLER İLE ALÂKALI OLAN NAMAZLAR BEYÂNINDADIR

Bunlar da husûf, kûsûf, istiska, tahiyyetü'l - mescid, salât-ü vü-
zûin = abdest namazı, ezan ve kamet arasında namaz, evden çıkarken
ve eve girdikte kılınan namaz v.s. olmak üzere dokuz namazdır.

HUSÛF VE KÛSÛF NAMAZI

1 — Salât-ı Husûf (Ay tutulduğunda kılınan namâz) :

Peygamber Efendimiz bir hadîsinde :

«إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَا يُخَسَفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ
وَلَا لِحَيَاتِهِ فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَافْزَعُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَالصَّلَاةِ»

«Muhakkak ki Güneş ile Ay Allah'ın büyüklüğüne delâlet eden bi-
rer alâmetlerdir. Onlar kimsenin ölümü veya doğumu için tutulmaz-
lar. Bunların tutulduklarını gördüğünüzde, zikir ve namâz ile Allah'a
iltica edin.» (648) buyurmuştur.

(647) Hazret-i Ali'den. Şabanın on beşinci gününü oruç tutun, gecesinde kaim olun
meâlinde İbn Mâce, bir hadîs rivâyet etmiştir.

(648) Buhârî ve Müslim.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimizin oğlu İbrahim öldüğü sırada güneş tutulmuştu. Bunu görenler, İbrahim'in ölümünden dolayı tutuldu demeleri üzerine Peygamber Efendimiz bu hadisi irad buyurdular.

Bu namazın keyfiyeti ve vakti :

Keyfiyeti, yâni kılınış şekli :

Güneş tutulduğu vakit, ister kerahet vakti olsun, ister olmasın, insanlar namaza davet edilir ve imam mescidde cemâat ile iki rekât namaz kıldırır. Her rekâtta birincisi ikincisinden uzun olmak üzere iki rükû eder. Gizli olarak birinci rekâtta Fâtiha ve Bakara, ikinci rekâtta da Fâtiha ve Âl-i İmrân, üçüncü rekâtta, Fâtiha ve Nisâ, dördüncü rekâtta Fâtiha ve Mâide sûrelerini veyâ bu kadar âyet okur, her rekâtta yalnız Fâtiha veyâ kısa sûreler okusa da beis yoktur. Uzatmaktaki gâye açılincaya kadar namazın devamıdır. Birinci rükûda yüz, ikincide seksen, üçüncüde yetmiş, dördüncü rükûda ise elli âyet okunacak kadar zaman bekler, sücûdlar da aynı rükûlar gibi olmalıdır. Namazdan sonra, arasında hafif celse bulunan iki hutbe okur. İnsânlara sadaka vermek, köle âzâd etmek ile emreder. Ay tutulduğu vakitte de aynı şekli yapar. Şu kadar ki gece olduğu için salât-ı husûf da âşikâre okur.

Bu namazın vakti: Ay veyâ güneş tutulmağa başladığı andan açılincaya kadar devam eder, ancak güneşin tutulması guruba tesadüf ediyorsa, batmasıyla, ayın tutulması tulûa tesadüf ediyorsa güneşin doğmasıyla namazları da sona erer. Yalnız Ay tutulmuş olduğu hâlde gece vakti, yâni güneş doğmadan batarsa bu namazın vakti kaybolmaz. Çünkü bütün gece ayın idaresindedir. Eğer namaz kılınırken ay veyâ güneş açılırsa namazı kesmez, belki uzatmaz kısaca kılar. Bir rekâtta iki rükû olduğuna göre ikinci rükûa yetişen o rekâta yetişmiş sayılmaz. Çünkü asıl olan birinci rükûdur (649).

2 — Salât-ı istiska (yağmur isteme namazı):

Sulu dereler kuruduğu, yağmur damlaları kesildiği veyâ gözeler azalmağa başladığı vakit, imam insânlara üç gün oruç tutmak, imkân nisbetinde sadaka vermek, helâllaşmak ve tevbe ile emreder. Bu işler tamamlandıktan sonra dördüncü gün erkekler, yaşlı kadınlar ve çocuklar, bayramın aksine olarak eski ve fakat temiz elbise ile huşû ve

(649) Hanefilerde Husuf ve Kûsûf namâzı vardır. Bunların münferit kılınması daha makbuldür. Kûsûf namâzı cemaatle kılınsa da hutbe okunmaz ve aynı nafîle namazları gibi kılınır, iki rükû diye bir şey yoktur. Namazdan sonra imâm cemaate yönelir ve açılincaya kadar duâ eder.

tevâzu içinde sahraya çıkar. Hattâ bâzılarına göre, ihtiyâçta ortak oldukları için hayvanları da beraber çıkarırlar. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«لَوْ لَا صِبْيَانٌ رُضِعَ وَمَشَايِحُ رُكِعَ وَبَهَائِمٌ رُتِعَ لَصَبَّ عَلَيْكُمْ
الْعَذَابُ صَبًّا»

«Eğer emzikte, memedeki çocuklar, rükû eden ihtiyarlar ve kırlarda yayılan hayvanlar olmasaydı azâb-ı ilâhi sizin üzerinize yağmur gibi dökülürdü.» (650) buyurmuştur.

Zimmiler de ayrı olarak çıkarlarsa menedilmezler (651). Sahrada geniş bir yerde toplandıklarında cemâate, namaz kılınacak diye haber verilir ve tekbîrsiz olarak bayram namazı gibi iki rekât namaz kılınır. Sonra yine arasında hafif celse ile iki hutbe okunur. Hutbenin ağırlık noktasını istiğfar teşkil etmeli. İkinci hutbenin yarısından sonra tefeül için, Peygamber Efendimizin yaptığı gibi cübbesini ters çevirerek kibleye dönmeli ve cemâat de böyle yapmalı. Bundan sonra herkes gizlice duâ etmelidir. Sonra imam tekrar cemâate dönerek :

«اللهم إنك أمرتنا بدعائك ووعدتنا إجابتك، فقد دعوناك كما أمرتنا
فأجبنا كما وعدتنا، اللهم فامن علينا بمغفرة ما قارفنا وإجابتك في
سقيانا وسعة أرزاقنا»

«Allahım bize, duâ ile emir buyurdun, icabet edeceğine söz verdin. Biz emrin üzerine duâda bulunuyoruz, sen de icabet va'dini yerine getirerek duâmızı kabûl buyur. Lûtf u kereminle kusûrlarımızı bağışla, rahmet dileğimizi kabul buyur, rızkımızı genişlettiir.»

(650) Beyhâkî Ebû Hüreyre'den.

(651) Zimmilerin duâyâ çıkması hakkında görüşler muhtelifdir. Bir kısmı müstereken de duâyâ çıkabilirler diyor; çünkü istenen rahmet-i âmmedir. Dünya ni'metleridir, zâten onlar da bundan müstefiddir, hattâ onların sesini fazla dinlememek için bu gibi duâlarını Allah kabûl eder, dedi. Diğer bir kısmı aynı ânda ayrı yerde çıkarlar, dedi. Diğer bir kısmı başka zamanda çıkarlar, dedi. Diğer bâzıları da başka zamanda çıkma-larına hiç müsaade edilmez. Çünkü tesadüfen o ânda yağarsa, zihinlerde teşevvûş husûle getirir. Müslümanlar safına da alınmazlar. Çünkü kâfirlerin duâsı dalâldedir, derler. Her hâlde menedilmezler ama en doğrusu, onların da aynı ânda ayrı yerde bulunmalarıdır. (Mütercim).

(Bu duâ İmam Şâfiî'den rivâyet edilmiştir). Böylece duâ etmekle hutbesine nihayet verir (652). Oruca başladıkları üç gün içinde namazları müteakip de duâyâ devam edebilir. Bu duânın, tövbe, redd-i mezalim ve benzeri âdâb ve bâtını şartları vardır. Onları da "Kitâbü'd-Da'avât"ta anlatacağız.

3 — Cenaze namazı :

Cenaze namazının şekli malumdur. Müslim'in Avf bin Mâlik'den rivâyetine göre cenazede Peygamber Efendimizin okuduğu duâ :

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ وَآغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالتَّلَجِ وَالْبَرْدِ وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنْتَقَى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ»

«Allahım! Sen bu ölüyü affına, rahmetine ve mağfiretine mazhar et, rahat yere indir, kabrini genişletir. Beyaz elbise yıkanıp lekesi kaybolduğu gibi bunu da temiz sular ile yıka her türlü günâh ve hatalardan tertemiz eyle. Allahım! Bu mevtaya buradaki evinden daha iyi

(652) Hanefîlerde de istiska, yâni yağmur duâsı vardır. Fakat şekilde ayrılık vardır. Evvelâ yağmur duâsı. bizzat Peygamberimizin ve bâzı sahabenin fîliyle sâbit bir sünnettir. Fakat, cemaatle namaz ve hutbe, bu husûstaki diğer rivâyetlere göre şartından değildir, hattâ namaz bile şartından değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de, kılın, değil, istiğfar edin buyuruluyor, Hazret-i Ömer de yalnız istiğfar ile duâyı bitirmiştir. Bununla beraber namaz kılınır fakat, cemaatle değil, münferit kılınır, paltoyu çevirmek rivâyeti varsa da pek önemli değildir. Asıl aranan, redd-i mezalim, oruç, tasadduk ve istiğfardır. Yağmur duâsı budur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: «Dedim ki: Rabbinizden başışlanma dileyin. Doğrusu O, çok bağışlayıcıdır ki, size gökten bol bol yağmur indirsin.» (71/10, 11) buyurulmuştur. Allahü Teâlâ dilerse duâları kabul ederek rahmeti inzâl eder, zâten reddedeceği duâ olmaz. Ya peşin verir veya veresiye, bu husûsta Peygamberimizden mervi olan duâların bâzılarının başlıklarını almakla yetineceğim:

«Allahümme eskinâ gaysen...», «Allahümme eskinel - gayse ve lâ tec'alnâ mine'l kanitin...», «Allahümme inne bilbilâdi ve'l - ibâdi...» gibi duâlardır. Bununla beraber Allah her çeşit duâyı kabul eder. Yalnız hareketler şeriata uygun olmalıdır. Zamânımızdaki alafranga duâlar, kabûlden ziyâde redde şayestedir. Yağmur duâsında tekkelere kurban kesmeler, tekkede yatan adamın mızrağını suya sokup çıkarmalar ve benzeri şeylerin İslâmiyyette mesnedi yoktur. (Mütercim).

mesken, buradaki arkadaşlarından daha hayırlı yoldaşlar, buradaki eşinden daha iyi eş, dost ve ahbablar ihsân eyle. Allahım! Bunu cennetine indir. Kabir ve cehennem azâbından koru.» (653)

Hattâ râvî Avf diyor ki: Peygamber Efendimizin o cenaze hakkındaki bu duâlarını duyduğumda bu cenaze keşke ben olaydım dedim. İkinci tekbîre yetişen, imâm ile beraber tekbîrleri alır ve imâm selâm verdikten sonra birinci tekbîri kaza eder. Eğer acele eder de arada o tekbîri alırsa, imama uymanın bir mânâsı kalmaz. Cenaze namazının zâhir rükûnleri tekbîrlerdir. Bunlar diğer namazların rekâtları makamındadır. Cenaze namazının ve cenazeyi teşyiin faziletini bildiren haberler meşhûrdur. Artık onları anlatmak ile sözü uzatmaya lüzum yoktur. Nasıl faziletleri olmasın ki bunlar furuz-u kifâyedendir. Nâfile olmaya intikal etmesi, bu vazifeyi yapacak başka kimselerin bulunduğu zamandır. O vakit kendine nâfile olmakla beraber iştirak etmekle farz-ı kifâye mükâfatını alır. Çünkü hepsi birden farz-ı kifâyeyi ifa ediyor ve başkalarını mes'uliyetten kurtarıyorlar. Bu vazife farzları düşürmiyen diğer nâfileler gibi değildir. Duâ ve himmetlerin çoğalması ve duâsı makbul kimselerin bulunması ihtimaline binaen cemâatin çoğalmasını istemek müstehabdır. Nitekim Kerib (654). İbn Abbas'dan rivâyet ediyor, İbn Abbas'ın oğlu öldü, bana, bak cemâat geldi mi? Baktım geldi dedim. Ne kadar araba, kırk kişi var mı? Ben de var dedim, öyle ise cenazeyi çıkarın, çünkü ben Resûlullah'dan duydum, buyurdular ki :

«مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا لَا يَشْرِكُونَ بِاللَّهِ شَيْئًا إِلَّا شَفَعَهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيهِ»

«Bir ölünün cenaze namazında Allah'a şirk koşmayan kırk kişi hazır bulunursa, Allahu Teâlâ onları ona şefâatçi kılar ve onun hakkındaki şefâatlerini kabul eder.» (655). buyurmuştur.

Cenazeyi kabristana getirdiğinde, hattâ ne sûretle ursa olsun, kabristana uğradığında :

(653) Müslim.

(654) Kerib bin Ebi Müslim, İbn Abbas'ın âzadlısıdır. sikadandır. 98 Hicride Medine'de ölmüştür.

(655) Müslim rivâyet etmiştir.

«السلام عليكم أهل هذه الديار من المؤمنين والمسلمين، ويرحم الله المستقدمين منا والمستأخرين، وإنا أنشأنا الله بكم لا حقون»

«Ey burada yatan Müslümanlar! Size selâm, Allahın rahmeti sizlere ve bizlere olsun. Allahu Teâlâ dilerse, bizler de burada yatacağız.» demelidir.

Evlâ olan ölü defnedilinceye kadar oradan ayrılmayıp, mezarı düzeltildiği vakit mezar başında şu duâyı okumaktır :

«اللهم عبدك رد إليك فارأف به وارحمه، اللهم جاف الأرض عن جنبيه وافتح أبواب السماء لروحه وتقبله منك بقبول حسن، اللهم إن كان محسناً ضاعف له في إحسانه وإن كان مسيئاً فتجاوز عنه»

«Allahım! İşte kulun, sana, senin rahmetine iade edildi. Sen ona acı ve rahmet et. Allahım! Kabrini genişlendir, gök kapılarını ruhuna aç ve kendisini hüsn-ü kabul buyur. Allahım! İyilik sahibi idiye mü-kâfatını arttır, kusurlu idiye, kusurlarını sen bağışla.» (656)

TAHİYYETÜ'L - MESCİD

4 — Tahiyetü'l - Mescid, mescide hürmet için kılınan namaz :

Bu da asgarî iki rekât olarak sünnet-i müekkededir. Hattâ dinlemesi vâcib olan hutbe esnasında da olsa, bu namaz sâkıt olmaz (657). Eğer hemen farza başlar veyâ kaza kılarsa, Tahiyetü'l - mescid de

(656) Cenaze namazı Hanefilerde de farz-ı kifayedir. Rüknu dört tekbirdir. Bir kişi de bu namâzı kılabilir. Mezheplerde değişiklik yok, şu kadar ki. Hanefilerde birinci tekbirde «Sübhâneke», ikincide «Allahümme salli ve Allahümme bârik...», üçüncüde, eğer biliyorsa: «Allahümme a'ğfir li hayyînâ ve meyyitînâ ve şâbidenâ ve gâlibhâ ve sagirenâ ve kebirenâ ve zükürenâ ve ünsâna. Allahümme men ahyeytehu minna fe ahyihî ale'l - İslâmi ve men teveffeytehu minna feteveffehû ale'l - imâni» duâsını, bilmeyen «Fâtihayı» okur. Dördüncüde selâm verir. Kabrin başında bir kişi isterse telkin yapabilir. Keyfiyetini anlatmaya makam müsâit değildir.

(657) Hanefilere göre bu esnada hattâ vaaz edilirken dahi kılınmaz.

ödenmiş sayılır. Çünkü gaye, mescide girdiği anda, ibâdet ile mescidin hakkını ödemektir. O da hâsıl olmuştur. Bunun için mescide abdestsiz girmek mekrûhtur. Eğer oradan geçmek veyâ oturmak için abdestsiz olarak mescide girmişse, dört kere «Sübhânallahi velhamdülil-lâhi velâ ilâhe illâllâhi vallahü ekber» desin, bunu dört kere söylemek iki rekât makamına kaim olur diyenler vardır (658). Şâfiî mezhebinde vakt-i kerahette tahiyetü'l-mescid kılınabilir. Vakt-i kerahet, sabah, zevâl ve ikindiden sonraki vakitler ile tulû ve gurup vakitleridir.

Nitekim Peygamber Efendimiz :

«صَلَّى رَكَعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ ، فَقِيلَ لَهُ : أَمَا نَهَيْتَنَا عَنْ هَذَا ؟ فَقَالَ :
هُمَا رَكَعَتَانِ كُنْتُ أَصَلِّيهِمَا بَعْدَ الظُّهْرِ فَشَغَلَنِي عَنْهُمَا الْوَفْدُ»

«İkindiden sonra iki rekât namâz kıldı. Bunu gören ashab, hani bizi bu vakit namaz kılmaktan menetmiştin? Evet, bu namaz, benim öğleni müteakib kıldığım namazdır. Fakat ziyaretçiler beni meşgul ettiler de ondan.» (659) diye cevâb verdi. Bu hadis iki fayda sağladı :

Birinci fayda : Bu vakitte kılmanın keraheti, sebebi olmıyan namazlara münhasırdır. Nâfileyi kaza ise en zayıf sebeblerdendir. Zira ulema, nâfilenin kaza edilmesinde ve kılamadı mı bir nâfileyi vaktinden sonra kılarırsa kazaya sayılıp sayılmıyacağı hakkında ihtilâf etmiştir. (Hanefilere göre müstakil bir namaz olur kazaya sayılmaz ve zaten nâfile kaza edilmez). Bu gibi en zayıf bir sebep ile kerahet ortadan kalkarsa, kuvvetli bir sebep olan, mescide girmek ile bu kerahet evleviyetle kalkmış olur. Bunun için vakt-i kerahette hazırlanan cenazenin yine vakt-i kerahette kılınması mekrûh değildir. Husûf ve istiska için kılınan namazlarda da hüküm budur.

İkinci fayda : Nâfilelerin de kaza edilmesidir. Çünkü bizim için en güzel timsâl olan Peygamber Efendimiz bizzat kaza etmiştir. Nitekim Hazret-i Âişe (R.A.) şöyle rivâyet ediyor :

(658) Hanefi mezhebinde, mutlaka câmiye girmek zarûreti var ise ve hattâ câmi-de uyumuşsa çıkmak için hiç olmazsa teyemmüm ile girer çıkar.

(659) Buhâri ve Müslim, Ümmü Seleme'den.

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا غَلَبَهُ نَوْمٌ أَوْ مَرَضٌ فَلَمْ يَقُمْ تِلْكَ اللَّيْلَةَ صَلَّى مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً»

«Aleyhi's - salâtü ves-selâm Efendimiz, rahatsız veya uykusuzluğu sebebiyle gecelerde namaza kalkmadığı vakit, kuşluk vakti on iki rekât namaz kılardı.» (660)

Halbuki ulema diyor ki, namazda olması hasebiyle müezzine icabet edemiyen kimse, müezzin ezanı bitirirse de selâmdan sonra icabeti kaza eder. Ezana icabet kaza edilirse, o hâlde ikinci kılınan namâz kaza değil, aynı evvelkisi gibi müstakil bir namazdır demenin hükmü kalmaz. Eğer sonraki namaz kaza olmasaydı, Peygamberimiz onu vakti kerahette kılmazdı. Evet, herhangi bir sebeble muâyyen vakitteki vir-dini yapamıyan kimse tembelleşmemek için onu vakt-i âharda yapması, nefsiyle mücâdele bakımından makbûldür. Zira Peygamber Efendimiz hadis-i şerifinde :

«أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ»

«Allah katında amellerin en sevimsisi, her ne kadar az olsa da devamlı sûrette işlenendir.» (661) buyurmuştur.

Yine Hazret-i Âişe (R.A.) Peygamber Efendimizden rivâyet ediyor ki Peygamber Efendimiz :

«مَنْ عَبَدَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ بِعِبَادَةٍ ثُمَّ تَرَكَهَا مَلَالَةً مَقَّتَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ»

«Mûtadî olan ibâdeti, sonra tembellik yüzünden terkedenlere Allah Teâlâ gadab eder.» (662) buyurmuştur.

İnsan bu veîdin altına girmekten kaçınmalıdır. Bu hadisin hakikatı, tembelliğinden dolayı Allah ona gadab eder demektir. Halbuki eğer gadab-ı ilâhî olmasaydı bu tembellik ona gelmezdi (Bu bir nevi devirdir).

(660) Müslim.

(661) Buhâri ve Müslim, Hz. Âişe'den.

(662) İbnü's - Sinnî rivâyet etmiştir.

ABDEST NAMAZI

5 — Abdest aldıktan sonra iki rekât namaz kılmak :

Bu namaz da müstehabdır. Zîra abdest, bir kurbet - yakınlıktır, gayesi de namazdır (663). Abdesti bozan şeyler ârizidir. Çok kere namaz kılmadan abdest bozulabilir, bunun için abdestin gayesini ifa etmek üzere, abdest alır almaz hemen iki rekât namaz kılmalıdır. Bu namazın istihbabı, Hz. Bilâl-i Habeşî (R.A.)'nin Peygamber Efendimizden rivâyet ettiği şu hadîs ile sâbittir:

«دَخَلْتُ الْجَنَّةَ فَرَأَيْتُ بِلَالًا فِيهَا فَقُلْتُ لِبِلَالٍ: بِمَ سَبَقْتَنِي إِلَى الْجَنَّةِ؟ فَقَالَ بِلَالٌ: لَا أَعْرِفُ شَيْئًا إِلَّا أَنِّي لَا أَحْدِثُ وُضُوءًا إِلَّا أَصَلَّى عَقِيْبَهُ رَكْعَتَيْنِ»

«Cennete girdim Bilâl'i orada gördüm. Bilâl'e:

— Beni nasıl geçtin? dedim. Bilâl:

— Bir şey bilmiyorum ancak her abdest tazeledikçe iki rekât namâz kılardım demıştır.» (664)

6 — 'Tahiyyetü'l - Menzil :

Eve her girip çıkışta ikişer rekât namaz kılmak.

Ebû Hüreyre, Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor :

«إِذَا خَرَجْتَ مِنْ مَنْزِلِكَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ يَمْنَعَانِكَ مَخْرَجَ السُّوءِ ، وَإِذَا دَخَلْتَ إِلَى مَنْزِلِكَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ يَمْنَعَانِكَ مَدْخَلَ السُّوءِ»

«Evinden çıkarken iki rekât namaz kıl ki; seni hariçten gelecek âfetlerden, eve girdiğinde de iki rekât namaz kıl ki dahildeki âfetlerden korumuş olsunlar.» (665)

(663) Abdest bizzat maksûd bir ibâdet değil, ibâdete vesile olduğu için makbûldür.

(664) Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(665) Beyhakî «Şuabü'l - İmân'da Bekr ibn Ömer'den.

Her mühim işe başlarken, iki rekât namaz kılmak da bu kabildendir. İhrama girerken, sefere çıkarken, seferden dönüşte eve girmekten mescidde iki rekât namazın müstehab olması bu sebeptendir. Bütün bunlar Peygamberimizin fiilinden alınmıştır. Hattâ yediği bir lokmanın, içtiği bir yudum suyun şükrü ve benzeri her işi için ikişer rekât namaz kılan salihler var idi.

Lâyık olan her işin başlangıcında besmele getirmektir. Bu da üç mertebedir :

a) Tekerrür eden, yemek, içmek gibi bunları besmele ile başlar. Nitekim Peygamber Efendimiz bir hadîsinde :

«كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فَهُوَ أَتَمُّ»

«Besmele ile başlanmıyan mühim işler başarıya ulaşmaz.» (666) buyurmuştur.

b) Çok tekerrür etmeyip arasıra vuku bulan işler. Nikâh kıymak, nasihat ve meşvereye başlamak gibi işlerdir. Burada müstehab olan «hamd» ile başlamaktır. Meselâ: Kız tarafı:

«Elhamdülillâhi ves - salâtü alâ Resûlillahi Sallâllahü Aleyhi Vessellem» okur ve ondan sonra, «falan kızı sana nikâh ettim» der. Buna karşılık, erkek veyâ erkeğin tarafı, aynı vaziyette Hamdele ve Salvele'yi getirdikten sonra «ben de bu nikâhı kabul ettim» der. Sahâbe (R. A.) bunu düstur edinmiş, elçilik nasihat ve meşverelerinde evvelâ bu şekil hamd ve salât getirerek söze başlarıydı.

c) Tekerrür etmez fakat olduğu vakit devam eden işlerdir. Yolculuk, ev satın almak, ihrama girmek ve benzeri işler gibi... Bunların en ehveni, evden çıkıp eve dönmektir. Bu da kısa mesafeli bir nevi seferdir. Bu gibi hâllerde de ikişer rekât namâz kılmak uygundur.

İSTİHARE NAMAZI

7 — İstihare namâzı :

Yapacağı herhangi bir işin neticesini kestiremeyenlere, Peygamber Efendimiz iki rekât namaz kılmayı tavsiye buyurmuştur. Nitekim hadîsde :

(666) Ebû Dâvûd, Nesefî ve İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den.

«بِأَن يُصَلِّيَ رَكَعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَقُلْ يَا أَيُّهَا
الْكَافِرُونَ ، وَفِي الثَّانِيَةِ الْفَاتِحَةَ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَإِذَا فَرَغَ دَعَا
وَقَالَ : اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ
مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ
عَلَّامُ الْغُيُوبِ ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ فِي دِينِي
وَدُنْيَايَ وَعَاقِبَةِ أَمْرِي وَعَاجِلِهِ وَآجِلِهِ فَأَقْدِرْهُ لِي وَبَارِكْ لِي فِيهِ
ثُمَّ يَسِّرْهُ لِي وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَدُنْيَايَ
وَعَاقِبَةِ أَمْرِي وَعَاجِلِهِ وَآجِلِهِ فَأَصْرِفْنِي عَنْهُ وَأَصْرِفْهُ عَنِّي وَاقْدِرْ
لِي الْخَيْرَ أَيْنَمَا كَانَ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

«Peygamber Efendimiz birinci rekâtta Fâtiha ve Kâfirûn, ikinci rekâtta Fâtiha ve İhlâs okumak sûretiyle iki rekât namaz kılmayı ve bundan sonra da şu duâyı okumayı tavsiye buyurmuştur: "Allahım! Senin kudretine iltica eder ve büyük fazlına sığınarak ilminde hayırlı olanı senden isterim. Senin gücün her şeye yeter, benim yetmez, sen gizli ve âşikâre her şeyi bilirsin, ben bilmem, Allahım! Yapmak istediğim bu iş, neticesi bakımından din ve dünyâm hakkında hayırlı ise, sen nasib eyle ve başarmamda bana yardımcı ol. Yok eğer bu iş dini ve dünyevi olarak hakkımda hayırlı olmayacaksa, beni bundan sarfı nazar ettir ve onu benden uzaklaştıır da hakkında hayırlısını nasib eyle. Çünkü sen her şeye kaadirsın."» (667)

Bu hadîsi, Câbir bin Abdullah Ensarî rivâyet ederek demiştir ki, Peygamber Efendimiz bize Kur'ân sûrelerini öğrettiği gibi her işte istihareyi de tâlim buyurdu ve :

«إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِأَمْرِ فَلْيُصَلِّ رَكَعَتَيْنِ ثُمَّ لِيُسَمِّ الْأَمْرَ
وَيَدْعُو بِمَا ذَكَرْنَا»

«Sizden biriniz herhangi bir işi yapacağı zaman, iki rekât namaz kılsın ve yapacağı işi hatırına alarak yukarıda anlattığımız şekilde duâ etsin.»

Bâzı hakimler diyor ki, şu dört şeyi yapan dört şeyden mahrum kalmaz :

1 — Şükreden, ziyadeden; 2 — Tövbe eden kabulden; 3 — İstihare eden hayırdan; 4 — İstişare eden hakikate ulaşmaktan mahrum olmaz. (668):

8 — Hacet namazı :

Sıkışan, daralan ve bunalan kimse bu namazı kılmalı ve bununla Allah'dan istiane yâni yardım dilemelidir (669). Vehib bin el - Veyd (670) demiştir ki; "Reddedilmiyecek duâlardandır. Her rekâtında Fâtiha, Âyet-el Kürsî ve İhlâs ile 12 rekât namâz kıldıktan sonra secdeye kapanarak :

«Sübhane'llezi lebisel ızze ve kaale bihi, sübhane'llezi ta'tifü bi'l-mecdi ve tükrimu bihi, sübhane'llezi ahsâ külle şey'in bi ilmihi, sübhane'llezi lâyenbegi't tesbîhu illâ lehu, sübhanezi'l - menni ve'l - fadli, sübhane zil'izzi ve'l - keremi, sübhane zi't - tavli, es'elüke bimeâkidil'izzi min arşike ve müntehe'r - rahmetü min kitâbike ve bi ismike'l -

(668) İstihare hakkında rivâyet edilen bu hadisin münker olup olmaması ayrı bir dâvâdır. Bizim anladığımız bu şekilde istiharenin bir zararı yoktur. Ancak zararlı olan, yanlış mânâda kullanılan istiharedir. «İstibâre» demek : Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak üzere abdest alıp, iki rekât namâz kıldıktan sonra duâ ederek uykuya yatmaktır.

(669) Bâzı uydurma hadisler ile mezarlardan istiâneye gidilmektedir. Halbuki Kur'an-ı Kerim: «Sabır ve namaz ile Allah'dan yardım dileyin» buyuruyor ki doğrusu budur. (Mütercim).

(670) Mekki ve Kureysî'dir. Beni Mahzum'un âzadlısıdır. İsmi Abdülvehhab'dır. Sıkadan ve âbid ve zâhidlerdendir. Söze başlayınca hemen göz yaşları akardı. Bir defa gülmemiştir. Ramazan Bayramında bâzılarını neş'eli ve güler hâlde görünce; bu hâl ne orucu kabûl olan Şâkirlerin ve ne de orucu kabûl olup olmadığını bilen Hâiflerin hâlidir, dedi. 153 Hicrîde öldü. Tirmizî, Nesai ve İbn Mâce kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir.

a'zam ve ceddüke'l - a'lâ ve kelimâtüke't - tammatil - âmmât elletî lâ yücâvizühünne birrûn velâ fâcirûn, en tûsalliye a'lâ Muhammedin ve a'lâ Âl-i Muhammedin.»

duâsını okuduktan sonra günâh olmamak şartıyla dilediğini ister, bu sûretle istekleri reddedilmez. Allah dilerse duâsını kabûl buyurur.” Hattâ Vehib diyor ki, bozuk niyetli kimselere bu duânın öğretilmemesi de bizlere söylenmiştir. Çünkü o bunu sülîstimâl eder (671).

9 — Tesbîh namazı :

Bu namaz mutlak bir namazdır. Vakıt veyâ sebebe bağılı değildir. Haftada veyâ ayda bir kerre kılınması müstehabdır. İkrime'nin İbn Abbas'dan rivâyetinde Peygamber Efendimiz Hazret-i Abbas'a (R.A.):

« أَلَا أُعْطِيكَ أَلَا أَمْنُحُكَ أَلَا أَحْبُوكَ بِشَيْءٍ إِذَا أَنْتَ فَعَلْتَهُ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ ذَنْبِكَ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ قَدِيمَهُ وَحَدِيثَهُ خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ سِرَّهُ وَعَلَانِيَتَهُ ؟ تُصَلِّي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكَعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ فِي أَوَّلِ رَكَعَةٍ وَأَنْتَ قَائِمٌ تَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً ثُمَّ تَرْكَعُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ ثُمَّ تَرْفَعُ مِنَ الرُّكُوعِ فَتَقُولُهَا قَائِمًا عَشْرًا ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا عَشْرًا ثُمَّ تَرْفَعُ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا جَالِسًا عَشْرًا ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْرًا ثُمَّ تَرْفَعُ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا فَذَلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ

(671) Ebû Mansur Deylemî Müsned-i Firdevs'inde İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

فِي كُلِّ رَكْعَةٍ تَفْعَلُ ذَلِكَ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَهَا
فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَافْعَلْ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَقِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً فَإِنْ لَمْ
تَفْعَلْ فَقِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَقِي السَّنَةَ مَرَّةً

«Ben sana bir şey öğreteyim ki onu yaptığın zaman, geçmiş eski ve yeni, ilk, son, gizli ve âşikâre hataen ve kasden işlemiş olduğun bütün günâhlarını Allahu Teâlâ bağışlar: (O da tesbîh namazıdır). Her rekâtında 75 tesbîhi bulunan dört rekâtlı bir namazdır. (Kılınma şekli) birinci rekâtta Fâtîha ve zammı sûreden sonra ayakta iken on beş kere:

«Sübhânallahi velhamdülillâhi velâ ilâhe illâllahü vallahü ekber» der. Rükûda aynı tesbîhi on kere, secde de on kere, secdeden oturduktaki on kere, tekrar secdeye vardıkta yine on, ikinci secdeden oturduktaki yine on kere okur ve sonra ayağa kalkar ki cem'an yetmiş beş eder. İkinci, üçüncü ve dördüncü rekâtlarda da aynı şekilde yapmakla 300 tesbîhi tamamlamış olursun. İşte bu namâzdır. Gücün yeterse her gün veyâ her hafta veyâ her ay veyâ senede bir defa bunu kılmaya devam et.»

Diğer bir rivâyette: «Evvelâ "Sübhâneke" okur, kırâate başlama-
dan 15 kere tesbîh eder, kırâatten sonra da on kere, diğerleri de yukarıda anlatıldığı şekildedir. Birinci rekâtta ikinci secdeden sonra oturup tekbir almaz. En güzeli ve İbn Mübârek'in tercihi de budur. Her iki rivâyette de 300 tesbîh vardır. Eğer gündüz kılarsa bir selâm, gece kılarsa, iki selâm ile kılması daha güzeldir.» Zira hadîsde:

«إِنَّ صَلَاةَ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى»

«Gece namazları ikişer ikişer kılınır.» (672) diye rivâyet edilmiştir. Eğer bu tesbîhlerden sonra

(672) Buhârî ve Müslim, İbn Ömer'den.

«Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm» i de ziyade ederse daha güzel olur. Çünkü bu da bâzı rivâyetlerde mevcuttur. (673)

Bu saydıklarımız eserde vârid olmuş namazlardır. Evkat-ı mekrûhede, "Tahiyyetü'l - mescid" namâzından başka, (Hanefîlere göre bu da), hiç biri müstehab değildir. Tahiyyetü'l - mescidden sonra anlatığımız, abdest, sefer ve istihare namazları vakt-i kerahette kılınamaz. Çünkü bunların sebebi zayıf, vakt-i kerahette namazdan inen' ise kuvvetlidir. Bunlar, kûsûf, husûf, istiska ve tahiyyetü'l - mescid kuvvetinde değildir.

Yukarıda anlattığımız rivâyete istinat ederek bazı mutasavvıfın, mekrûh vakitlerde abdest namazı kıldıkları görülmektedir ki bu çok yanlışdır (674). Çünkü namazın sebebi abdest değil, abdestin sebebi namazdır. Yâni abdest alındığı için namaz kılınır denmez, belki namaz kılınacağı için abdest alınır. Binaenaleyh, abdest aldığı için değil, namaz kılacağı için abdest almalıdır. Vakt-i kerahette namaz kılmak isteyen bir abdestsiz kimse için çare, abdest aldıktan sonra kılmaktır dersek, artık kerahet vakti demenin bir mânâsı kalmaz. Aynı zamanda "tahiyyetü'l - mescid" namazı diye niyet ettiği "abdest namazı" diye niyet etmemeli, belki Bilâl-i Habeşî'nin (R.A.) yaptığı gibi, Allah rızası için iki rekât namaz kılmaya niyet etmelidir. Çünkü bu mutlak bir nâfiledir. Bilâl'den rivâyet edilen hadîsde, husûf ve tahiyyetü'l - mescidin namâza sebep olmaları gibi, abdestin de namâza sebep olacağı delâleti yoktur. Abdest için namaz kılıyorum diye niyet etmek muhâldir. Belki namaz için abdest alıyorum diye niyet edilir. Bir yandan namaz için abdest alıyorum, derken diğer yandan da abdest için namaz kılıyorum demesi uygun olmaz. Belki böyle kerahet vaktinde abdest alan kimse, abdestin boş kalmamasını arzu ederse; bu vakt-i

(673) Bu tesbîh namazını bildiren hadis, çok geniş münakaşalar geçirmiştir. Müteaddit rivâyet yolları var, bir yerde zayıf diyen, diğer yerde kuvvetlidir demiş, vesaire vesaire..... Ancak dört imâmdan hiç biri bunu kılmamıştır. Bununla beraber, kılmak isteyenlere kılmayın denmez, biz Hanefîlere göre teravihten başka hiç bir nafilenin cemaatle kılınmasına müsaade yoktur. Kılan kimsenin münferit kılması daha makbûldür. Bu namazı herkes beceremediği için cemaatle de kılınabilir diye bâzı rivâyetler de vardır. (Mütercim).

(674) Maalesef haddi zâtında muhterem ve fakat cehaletleri sebebiyle yaptığını bilmiyen bâzı zamâne sofularının ibâdetleri hep bu kabildendir. Bunlar ibâdet etmek istediği için muhteremdirler. Fakat bilen kimselerin, onları ikaz etmelerini kabûl etmeyip körü körüne kendi hatalı hareketlerinde ısrar etmeleri ve bu vesîle ile şeytan elinde oyuncak olmaları cidden acıktır. Nitekim atalarımız «Câhilin sofusu, şeytanın maskarası» demişlerdir. Bizzat Peygamber (S.A.) Efendimiz «Âlimin uykusu, câhilin ibâdetinden hayırlıdır.» buyurmuştur. Bunun için ibâdet edecek muhterem zevat, çok dikkatli davranmalı ve şeriat çerçevesini aşmamalıdır. (Mütercim).

Kerahette, borcu var ise, kaza namazına niyet etmeli ve böylece kılmalıdır. Çünkü vakt-i kerahette kaza kılınır. Fakat bu gibi nâfilelere yol yoktur. [Yukarıda anlatıldığı gibi Hanefî mezhebine göre güneşin doğuşu, zevâl ve batmasında takriben 45 şer dakika olmak üzere bu üç vakt-i kerahette kaza da kılınmaz. Çünkü kâmilten vâcib olan, nakzan eda olmaz. Ama diğer kerahet vakitlerinde nâfile kılınmamakla kaza kılınır (Mütercim).]

VAKT-İ KERAHETTE NAMAZDAN MENEDİLMENİN HİKMETİ

Vakt-i kerahette namazdan menedilmenin üç hikmeti vardır:

1 — Güneşe tapanlar bu üç vakitte güneşe ibâdet ederler. Onlara benzememek için.

2 — Şeytanların intişarı anından kaçınmak içindir. Çünkü Peygamber Efendimiz :

«إِنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ وَمَعَهَا قَرْنُ الشَّيْطَانِ فَإِذَا طَلَعَتْ قَارَنَهَا ، وَإِذَا
أَرْتَفَعَتْ فَارْقَهَا ، فَإِنْ اسْتَوَتْ قَارَنَهَا ، فَإِذَا زَالَتْ فَارْقَهَا ، فَإِذَا
تَضَيَّفَتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا ، فَإِذَا غَرَبَتْ فَارْقَهَا »

«Şeytanların boynuzları güneş ile beraber doğar, güneş yükselince ayrılır, zevâle gelince tekrar gelirler alçalmaya başlayınca ayrılırlar, batacağı sırada tekrar gelir ve battıktan sonra tekrar ayrılır.» (675) buyurmuştur.

(Bu hadis beş şekilde te'vil edilmiştir. Neticesi birinciye racidir. Yâni o vakitlerde şeytanlar bâzı insanlara sokulur ve onları güneşe taptırırlar demektir. (Mütercim). İşte (Resûlullah Efendimiz) bu hadis ile bu vakitlerde namazdan menetmenin illetini bildirmiş oldu.

3 — Âhiret yolcuları, her vakitlerini tâat ve ibâdetle geçirir. Halbuki devamlı ibâdet neticede usanç getirir. Bunun için kıldığımız namazlarda da kıyâm, rükû, sücûd ve teşehhüd gibi muhtelif şekiller vardır. Dâimâ namâz kılmaktan usanç getirirsin diye Allahu Teâlâ muâyyen bu üç vakitte namazdan menetmiş ve bu vakitleri daha ko-

lay olan zikr ve tesbîh ve istiğfara tahsis ile âbidlerin neşatını arttırmış oldu. Ve aynı zamanda, insan menedildiği şeye daha haris olduğu için, bu vakitlerin geçmesini ve yeniden namaza başlamayı candan arzu eder.

İşte bu ve benzeri gibi bizim anlayamadığımız ve ancak Allahu Teâlâ ve Resûlünün bileceği bâzı sebebler dolayısıyla, bu vakitlerde namazdan menedilmiş olduğuna göre bu üç sebep ancak şer'atte mühim olan kazâ, husûf, istiska ve tahiyyetü'l - mescid gibi mühim ibâdetlerde nazarı itibara alınmayabilir. Diğer zayıf rivâyetler ile sâbit olan ibâdetler bu mânileri kaldıramaz ve bu vakitlerde kılınamazlar. Bizim anlıyabildiğimiz bu kadar. Her şeyi olduğu gibi ancak Allah bilir.

İhyâu 'Ulûm'un, "Esrar-ı Salât kitâbı" burada sona erdi. Allahu Teâlâ'nın lûtf u inâyetiyle bunu "Esrar-ı Zekât kitâbı" takip ediyor.

Yalnız Allah'a hamdeder, mahlûkatının en hayırlısı Muhammed Aleyhi's - selâm'a ve Âline pek çok salât u selâm ederim.

(İhyâ - Cilt : 1 - Kitâb : 4'ün sonu)

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmilhal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HİZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VARSIN BİZİM YERİMİZ
CAMİNIN PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüş ve fikirlerinizi
bizimle paylaşmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr,
Âlm-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kalmarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han,
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstânbûl

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt : 1)

Rub'u'l-İbâdât

BEŞİNCİ KİTÂB:

KİTÂBU ESRÂRİ'Z - ZEKÂT

(ZEKÂTIN SIRLARI)

(DÖRT BÂBDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB : ZEKÂTIN NEVİLERİ VE FARZ OLMASININ SEBEPLERİNE DÂİRDİR.

2 nci BÂB : ZEKÂTIN ZÂHİRÎ VE BÂTİNÎ ÂDÂB VE ŞARTLARINA DÂİRDİR.

3 üncü BÂB : ZEKÂTI ALMANIN ÂDÂBİ VE BUNU KABZ ETMENİN ŞARTLARINA DÂİRDİR.

4. üncü BÂB : NÂFİLE SADAKALAR VE BUNLARIN FAZİLETLERİNE DÂİRDİR.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

KİTÂBU ESRÂRİ'Z - ZEKÂT

ZEKÂT'IN ESRARI KİTÂBI

Hamd, bolluk ve darlığı veren (676), öldüren ve diriltten, güldüren ve ağlatan, var ve yok eden, fakir ve zengin eden, men'edip ita eden, Allahu Teâlâ'ya mahsustur.

O ki, her canlıyı (rahme atılan) nutfeden yarattı. Kendisi bütün yaratıklardan müstağni olmak vasfiyle tekleşti. Bir imtihan olmak üzere kullarının bâzılarına kendi fazlından öyle bolluk ve genişlik verdi. Kazanamıyan kimseleri de onlara muhtâç etti. Sonra da zekât vermeyi dinin esaslarından kabul etti. Zekâtı verenler, O'nun fazlıyla ve O'nun bahşettiği zenginlikten verdiklerini (çünkü malın hakikî sâhibi odur) de beyan etti.

Salât, hidayetin güneşi, yaratıkların efendisi olan Muhammed Mustafa'ya, ilm ü takvâ ile mevsuf olan âl ve eshabı üzerine olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ zekâtı da İslâmın esaslarından kabul ederek müteaddit âyetlerde İslâmın en büyük alâmetlerinden olan namaz ile beraber zikretmiştir ve :

«وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ»

«Namâzı ikame edin ve zekâtı verin.» (2-Bakara: 110) buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz de :

«بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ : شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ»

(676) Is'ad ve ışka kelimeleri burada bu mânâdadır.

«İslâm [dini] beş [esas] üzerine kurulmuştur. Şahadet kelimesi, namâzı ikame etmek ve zekât vermek...» (677) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ zekâtını tamamen vermeyenler hakkında şiddetli veid olarak :

«وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ»

«Onlar ki altın ve gümüşü kenz edip [istif edip saklarlar] Allah uğrunda infâk etmez [zekâtlarını vermez]ler, işte onları elem verici azâb ile müjdele.» (9 - Tevbe: 34) buyurmuştur.

Ahnef bin Kays diyor ki, ben Kureyşden bir kaç şahıs ile bir arada bulunuyordum. Ebû Zer gelerek: "Paralarını hazine edip zekâtlarını vermeyenlerin arkalarından vurulup yanlarından çıkacak, enselerinden itilip alınlarından çıkacak olan kızgın demir ile onları müjdele" demiştir. Bir rivâyette bu kızgın demir başından sokulup iki omuzu arasından ve iki omuzu arasından sokulup memesi ucundan titreyerek çıkacaktır. Ebû Zer devam ederek diyor ki: Oradan Resûlullah'ın yanına gittim. O da Kâbe'nin gölgesinde oturuyordu. Beni gördüğü vakit :

«هُمْ الْأَخْسَرُونَ وَرَبُّ الْكَعْبَةِ» فقلت ومن هم؟ قال: «الْأَكْثَرُونَ
أَمْوَالًا إِلَّا مَنْ قَالَ هَكَذَا وَهَكَذَا مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَعَنْ
يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ وَقِيلَ: مَا هُمْ؟ مَا مِنْ صَاحِبِ إِبِلٍ وَلَا بَقَرٍ وَلَا
غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي زَكَاتَهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمَ مَا كَانَتْ
وَأَسْمُهُ تَنْطَحُّ بِقُرُونِهَا وَتَطْوُهُ بِأُظْلَافِهَا كُلَّمَا نَفَدَتْ أَخْرَاهَا
عَادَتْ عَلَيْهِ أَوْلَاهَا حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ»

«Kâbe'nin Rabbine yemin olsun. Onlar en büyük hüsrandır.»

Ebû Zer soruyor :

— Kimdir onlar yâ Resûlallah? Peygamber Efendimiz :

— Zenginler, bol mal ve servete sâhip olanlardır. Ancak önlerinden ardlarından, sağlarından, sollarından verenler müstesna. Halbuki onlar da azdır. Zekâtı verilmeyen koyun, inek ve deve gibi hayvanlar; kıyâmet gününde daha semiz ve besli olduğu hâlde sâhibini boynuzuyla sürececek ve tırnakları ile çiğneyeceklerdir. Biri gidince diğeri gelecek ve hesap faslı bitinceye kadar bu böyle devam edecektir.» (678) buyurmuştur.

Zekâtı vermeyenler hakkındaki bu şiddetli veidi Buhârî ile Müslim gibi en sahîh hadîs kitâbları müttefikan kabûl ve rivâyet ettiklerine göre, zekâtın gizli ve âşikâre şartları ile esrârını açıklamak, lüzûmsuz uzatmalardan kaçınmak sûretiyle zâhir ve bâtın mânâlarını anlatmak, dinin en mühim mes'eleleri meyânına girmiştir.

Bu da dört bâbda açıklanabilir :

Birinci Bâb : Zekâtın nevileri ve farz olmasının sebeblerine dâirdir.

İkinci Bâb : Zekâtın zâhirî ve bâtınî âdâb ve şartlarına dâirdir.

Üçüncü Bâb : Zekâtı almanın âdâbı ve bunu kabz etmenin şartlarına dâirdir.

Dördüncü Bâb : Nâfile sadaka ve bunun faziletine dâirdir.

Baskı : Söğüt Ofset - İstanbul

BİRİNCİ BÂB

ZEKÂTIN NEVİLERİ VE FARZ OLMASININ SEBEBLERİNE DÂİRDİR.

Zekât, altı şeyden verilir :

- I. Hayvanların zekâtı, deve, sığır, manda, koyun ve keçi gibi.
- II. Â'sârın zekâtı,
- III. Altun ve gümüşün zekâtı,
- IV. Ticaret malının zekâtı,
- V. Hazine ve madenlerin zekâtı,
- VI. Fıtır zekâtı.

BİRİNCİ NEV'İ

Hayvanların zekâtı (Zekâtın şartı) :

Zekât vermek, hür olan Müslümana farzdır. Büluğ şart değil, sabinin ve hattâ mecnunun malından da zekât lâzımdır. İşte bunlar (Şâfi'i'ye göre) zekâtın farz olması için aranan şartlardır (679).

Hayvanın zekâtına gelince, bunun beş şartı vardır :

- 1 — Zekâtı verilecek deve, sığır, manda, koyun ve keçi gibi hayvanlardan olmaktır. Bunlardan zekât verilir.
- 2 — Salme olmak (bu kelime izâh edilecektir),
- 3 — Bir sene kalmak,
- 4 — Kâmil bir nisâb olmak,
- 5 — Tamamen onlara sâhip olmak.

---

(679) Hanefilere göre zekât, hür, müslim, âkıl ve bâliğ olan zengine farzdır. Hürriyet, malikiyet için, İslâmiyet de, ibâdet olduğu içindir. Büluğ ile akla gelince, teklif bunlara teveccüh eder. Sabi ile mecnuna gelince, Peygamberin hadisi gereğince bunlardan kalem kaldırılmıştır. Kalkınca da zekâtla mükellef değildirler. Aynı zamanda zekât bir ibâdetdir sabi ve mecnuna borç değildir. Mecnun akılandıktan sonra, sabi de bâliğ olduktan sonra zekât vermeye başlarlar.

Şimdi bu şartları açıklayalım.

1 — Birinci şart, deve, sığır ve koyun cinsinden olacak. Bunlara nam denmesi bunların insânlara faydaları pek çok olduğu içindir. At, katır ve merkep gibi hayvanların zekâtı yoktur.

2 — Saim olmak, yâni hariçte yayılmak sûretiyle barınmak, eğer bâzen yedirilir ve bâzen yayılmakla geçinirse bunda zekât yoktur (680).

3 — Bir seneyi devretmek. Yâni bir sene elde bulunması lâzımdır. Çünkü Peygamber Efendimiz :

« لَا زَكَاةَ فِي مَالٍ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ »

«Seneyi dolaşmayan; yâni bir sene elinde bulunmayan malın zekâtı yoktur.» (681) buyurmuştur.

Sene içerisinde artan kısım, bu hükümden müstesnadır. O arada artan miktar baş paraya tâbidir, sene sonundaki mevcudun tamamından zekât verilir. Sene içerisinde malını satar veya hibe ederse, seneyi dolaşmamış olduğundan zekât düşer.

4 — Servete, mala tam mânâsiyle mâlik olmak. Rehine koyduğu malın da zekâtını verir. Kaybolmuş veya gasb edilmiş mallarda zekât yoktur. Ancak bütün nemasiyle eline geçiyorsa o zaman hesap ederek geçmiş senelerin de zekâtını verir. Eğer serveti ancak borcunu karşılıyorsa, ona zekât yoktur. Çünkü zenginlik, ihtiyâçtan fazla olan servet ile olur.

5 — Tam nisaba mâlik olmak.

Deve nisabı :

Beş deveye kadar zekât yoktur.

5 deveden 10 deveye kadar iki yaşına girmiş bir koyun veya üç yaşına girmiş bir keçi,

10 deveden 15 deveye kadar iki koyun,

15 deveden 20 deveye kadar üç koyun,

20 deveden 25 deveye kadar iki yaşına girmiş dişi deve, kenâisinde yoksa, üç yaşında erkek deve,

25 deveden 36 deveye kadar 3 yaşında bir erkek deve,

36 deveden 46 deveye kadar 4 yaşında bir deve,

(680) Hanefilere göre altı aydan fazla mer'ada barınan malların zekâtı var, altı aydan fazla içeride barınıyorsa ona zekât yoktur.

(681) Ebû Dâvûd, Ali'den.

46 deveden 61 deveye kadar beş yaşında bir dişi deve,
 61 deveden 76 deveye kadar beş yaşında bir deve,
 76 deveden 91 deveye kadar üçer yaşında iki dişi deve,
 91 deveden 121 deveye kadar dört yaşında iki dişi deve,
 121 deveden 130 deveye kadar üçer yaşında üç dişi deve.

Develer 130'u bulduktan sonra hesap kat'ileşiyor. Bundan sonra her kırk deveye üç yaşında bir dişi deve, her elli deveye dört yaşında bir dişi deve hesabıyla verilir.

Sığırın zekâtı :

29 sığırda zekât yoktur. 30 olunca zekât vardır.

30 (dahil) sığırdan 40 (hariç) sığıra kadar iki yaşına girmiş dana,
 40'dan 60'a kadar üç yaşında bir dana,

60'da ikişer yaşlı iki dana verilir. Burada hesap kat'ileşir ve bundan sonra her 40 da bir, üç yaşına girmiş inek,
 30 da bir, iki yaşına girmiş bir dana verilir.

Koyun (ve keçinin) zekâtı :

Kırka çıkıncaya kadar koyun ve keçide zekât yoktur.

40 (dahil) 'dan 121 (hariç)'e kadar bir iki yaşında koyun veya üç yaşında bir keçi verilir,

121 (dahil)'den 201 (hariç)'e kadar asgari aynı yaşta iki koyun,
 201 (dahil)'den 400 (hariç)'e kadar üç koyun,

400 koyunda dört koyun verilir ve burada zekât kararlaştır, bundan sonra her yüzde bir koyun, yâni beş yüzde beş, altı yüzde altı, koyun verilir. (Hanefîlere göre, yaş bakımından koyun ve keçinin farkı yoktur. Tamamen keçisi varsa keçiden, tamamen koyunu varsa koyundan zekâtını verir, malı karışık ise isterse keçiden isterse koyundan verir, fark etmez).

Ortakların zekâtı, tek kişinin zekâtı gibidir.

Ortaklardan biri "zimmi" (gayri müslim), veya «Mükâteb» (para ile azat olacak köle) olmazsa, koyunlar bir arada sağılır bir arada yayılır, bir arada yatıp kalkar ve herkesin hissesi belli olmayacak şekilde ortak olur, iki kişinin bu şekilde 40 koyunu bulunursa, yine ortaklaşa bir koyun zekât verirler. Hattâ üç kişinin aynı şekilde yüz yirmi koyunu olsa üç koyun zekât verirler. Amma ortaklar zimmi olursa o zaman birinin müslüman olanın hissesi 40 koyuna baliğ olursa bir koyun zekât verir, olmuyorsa vermez. (Hanefîlere göre ortaklık, her ne şekilde olursa olsun, her birinin hissesi kırka baliğ olmadan hiç birine zekât düşmez. Amma üç müslüman ortak olur ve her birinin kırkar koyundur. yüz yirmi koyunları olursa, her biri ayrı ayrı birer koyun zekât verirler. Halbuki bir kişinin olsalar bir koyun verecekti).

Kendisinde yok ise, vereceği dört yaşlı deve yerine üç, üç yaşlı yerine de iki yaşlı veya dört yaşlı yerine doğrudan iki yaşlı verebilir, maksat iki yaşlıdan aşağı inmez. Fakat yaş farkını öder. Meselâ bir yaş küçüğünü verirse bununla iki koyun veya yirmi dirhem para, iki sene küçüğünü verirse dört koyun veya kırk dirhem para verir. Aynı bunun gibi beş yaşını geçmemek şartıyla bir üst dereceye de çıkabilir. Meselâ iki yaşlı deve verecek yerde, kendisinde yoksa üç veya dört yaşlı deve verir ve yaş farkını yukarıda belirtilen şekilde zekât tahsildarından geri alabilir.

Davarların hepsi hasta olmadıkça, bir tane sağlamı var iken, zekât olarak hasta koyun alınmaz. İyi koyunlardan iyi, düşük koyunlardan da düşük koyun olarak zekât alınır. Doğurması yakın olan veya yeni doğuranlar, koçluk vazifesi görenler ve seçkin koyunlar zekât olarak alınmaz (Yâni hükümet memurları seçip de adamın en iyi malını zekât diye tutup almazlar demektir).

İKİNCİ NEV'İ

İkinci nev'i Â'sâr zekâtı beyânındadır :

Ekilmek sûretiyle yetiştirilen, arpa, buğday, pirinç, mercimek, nohut, darı, burçak, fiğ ve bakliyat gibi maddeler ile bir de kuru hurma ve kuru üzümünden â'sâr zekâtı var, diğer meyvalarda yoktur.

800 menden aşağı olan bu maddelerde de â'sâr yok, ancak sekiz yüz menn'i bulduktan sonra â'sârları yâni onda biri verilir (682).

Müşterek bostanlar toplu olarak hesap edilir, eğer sekiz yüz menn'i buluyorsa ortaklara onda bir itibariyle (80 men zekât vermek lâzım gelir), herkes hissesine göre verir (Bu da Şâfi'i mezhebine göredir.) Â'sâr'ı vermek için buğday ile arpa beraber hesaplanmaz yâni buğday veya yalnız arpadan sekiz yüz men olmak lâzımdır. Fakat çıplak arpa kılçıklı arpa ile hesap edilir.

Eğer akar su veya yağmur ile sulanıyorsa verilecek zekâtı (â'sâr'ı) onda biridir. Şayet kova, dolap veya bir sucu tarafından sulanıyorsa, o zaman yirmide bir zekât verir. Eğer bir bahçe kısmen öyle ve kısmen de öyle sulanıyorsa itibar, galibe göredir.

(682) (Men) kelimesinin muhtelif izahları vardır. Ancak Müslimin "beş (vesk) olmyan hububat ve hurmada zekât yoktur" rivâyet ettiği hadisdeki "Beş vesk" in karşılığı olarak gösteriliyor. Bu hâle göre (390) okka = (499,3 kilo) eder. Bu miktardan aşağısına zekât yoktur. Başka şekil hesapları da vardır. Meselâ 300 sağ her sağ 1040 dirhemdir. 700 okka ki 1000 kilo demektir. Bundan fazlasının a'sârı alınır. Bu hususta fazla malûmât isteyenler Kâmil Miras'ın tercüme ettiği Tecrid-i Sarîh Tercümesinin beşinci cildine müracaat etmelidirler. Sahife 3 - 356 arası.

Zekâtın sıfatı :

Hurma, üzüm, buğday ve diğer hububat, kuruyup temizlendikten sonra zekâtı alınır, yaş hurma ve üzümünden zekât alınmaz. Ancak bir mâni' sebebiyle kemale ermeden bozulacaksa, o zaman 9 ölçek sâhibine bir ölçek â'sârına olmak üzere yaş da alınabilir. Zaruret bakımından buna cevaz verilir.

Â'sârın borç olması, meyvaların kemale ermesi, tanelerin sertleşmesiyle başlar, ödenmesi ise kuruyup temizlendikten sonradır.

ÜÇÜNCÜ NEV'İ

Üçüncü nev'i, altın ve gümüşün zekâtına dâirdir :

Mekke dirhemi ile iki yüz dirhem (683) safi gümüş bir sene bir adamda kalırsa, kırkta bir itibariyle beş dirhemini zekât olarak verir. İsterse bir dirhem olsun artan kısmını da bu şekilde hesap eder. Yâni bir dirhem de kırkta birini verir. (İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed de aynı fikirdedir. Yalnız İmâm-ı Âzam, beş dirhem fazla olmazsa zekâtı yok demiştir).

Altının nisabı da yirmi miskaldır (684). (Buna 20 dinar da denir, çünkü bir dinar bir miskaldır). Bu miktar bir habbe eksik olsa zekâtı yoktur. Fazlası hesaba katılır (gümüşteki nota bak) (aynı zamanda Hanefilere göre halis altın halis gümüş olması şart değildir, fazlası altın veya gümüş olursa zekâta borçlanmıştır). Diğer madde ile karışmış altın paralar da safi altın yirmi miskali bulursa, zekâta altın ve gümüşün külçesinde ve istimali haram olan kaplarda ve erkek eyer takımlarında zekât vâcibtir. Fakat kadınların takındıkları istimali mübah olan altın ve gümüş ziynetlerinde zekât yoktur. (Hanefilere göre altın ve gümüş nerede olursa olsun, kimde bulunursa bulunsun, ziynet olsun, süs olsun ne olursa olsun, muâyyen miktarı buldu mu zekâtı farzdır. Ancak ticaret için olmayıp süs için olan inci, elmas gibi taşlarda zekât yoktur).

Alacağın zekâtı :

Borçluların vakti müsâit ise, alacağından da zekât lâzım gelir. Ancak aldığı zekâtını vermek borç olur. Eğer alacak vadeli ise vadesi dolduktan sonra zekâtı borç olur. (Hanefilere göre alacaklar bir kaç kısma ayrılır, her ne sûretle olursa olsun, alacaklarını aldığı zamân, geçmiş zekâtılarını tamâmen öder).

(683) İki yüz dirhem 641,46 gram eder. Tecrid-i Sarih C. 5, s. 132.

(684) Bir miskal 4,8105 grama müsavidir. Tecrid-i Sarih C. 5, s. 132.

DÖRDÜNCÜ NEV'İ

Dördüncü nev'i, ticaret malının zekâtı :

Altın ve gümüş gibi ticaret malının da zekâtı farzdır. Eğer ticaret malını para ile aldı ve elinde olan para nisab miktarı idiye, paranın nisaba ulaştığı andan itibaren sene sonunda, ticaret malına verdiği para değil de başka bir eşya idiye, ticaret malını aldıktan itibaren bir sene sonra bulunduğu belde rayicine göre malını değerlendirir ve ona göre hesap ederek kırkta bir zekâtını verir. Kendi mahsulünü ticarete koymayı niyet eden kimse, zekâtını niyet ettiği tarihten değil, malıyla ticarete başladığı tarihten hesap eder. Hattâ yedi sekiz ay yâni sene dolmadan ticaretten vaz geçse, zekât sâkıt olur (Çünkü bu mal para değil, neması olmıyan başka eşyadır. Esâsında bu ne kadar çok ve değerli olsa da onun zekâtı yoktur. Mütercim). Fakat yalnız o senenin zekâtını vermesi daha makbûldür. Sene başında zarûri ihtiyâcından fazla ve kendisiyle nisaba mâlik olduğu yirmi miskal altın ile ticarete başlasa, ticaretteki muvaffakiyeti bu malı bir kaç misline çıkarsa zekâtı sene sonundaki mevcudundan ödeyecektir. Artık ara yerde artan mal için ayrı bir sene başı yoktur. (Sene sonunda zarar edip nisabdan düşse zekât yoktur. Sene ortasındaki azalma ve çoğalmalar zekâtta kıymet ifâde etmez. Sene başında nisaba mâlik olan, sene sonunda nisabdan düşmemişse bütün mevcudun zekâtını öder). Sarrafların malları, mübadele ile sene doluşımını (Havlân-ı havli) kaybetmezler.

Ticaret ortaklığı için verilen paradan hasıl olan kârın zekâtı, taksiminden evvel olursa âmiline, parayı çalıştıranadır.

BEŞİNCİ NEV'İ

Beşinci nev'i, rikâz, yer altında bulunan hazine ve madenlerin zekâtı beyânındadır :

Rikâz, Merkûz mânâsında İslâmiyetten önce defnedilip üzerinde Müslümânların, tasarruf etmediği bir yerde bulunan mallardır. Bu gibi altın, gümüş definesi bulan kimseye ganimet malı gibi seneyi beklemeyen, zengin ve fakirliğine bakmadan beşte birini vermek lâzımdır.

Madenlere gelince . Bunların da altın - gümüş olmıyanlarında zekât yoktur. Altın ve gümüş madenleri eritilip halisi kalı'ndan ayrıldıktan sonra bunlar hakkında iki hüküm var. En doğrusu kırkta birini vermektir ki buna göre nisaba mâlik olması şartı da aranır. Fakat bir sene elinde kalmasının şart olması yine ihtilâfıdır. Diğer hük-

me göre de beşte birini vermek gerekir. Buna göre havl (üzerinden bir sene geçmesi) şart değil, nisab miktarı olmasında da iki kavil vardır. Her şeyi olduğu gibi bilen Allahu Teâlâ olmakla beraber akla en uygun gelen bunların nisab miktarı olmaları ve fakat havlin aranmasıdır. Maamafih bütün bu şüphelerden korunmak için her çeşit madenlerin azından ve çoğundan ihtiyaten beşte birini vermek en doğrusudur. Çünkü şüpheler muâraza etmektedir. (Ebû Hanife, Mâlik, Ahmed, İshak ve Ebû Ubeyde beşte birini vermek için nisab aramazlar. Ahmed, İshak, Ebû Ubeyde ve Evzâî bulunan madenin altın, gümüş veya başka cinsten olması arasında fark gözetmezler. Hattâ Hanefilere göre, araz-i â'sâriye veya haraciye de veyahut haraciye ve â'sâriye olmiyan sahralarda, kırlarda bulunan altın, gümüş, demir, bakır, kalay v.s. her çeşit madenlerin beşte birini hükûmet alır. Kendi evinde bulduğundan bir şey vermek vâcib değildir. Arazisinde bulduğuna gelince: Bu hususta iki kavil var. Birisi yine bir şey vâcib değildir. Diğer kavle göre de beşte biri hazineye alınır, diğer kısmı da bu araziyi padişah ilk önce kime tescil ettiyse ona verilir. Eğer sâhipsiz arazide bulursa o bulanındır...)

ALTINCI NEV'İ

Altıncı nev'i, fitre sadakasıdır :

Bayram günü bütün âilesine kâfi gelecek 24 saatlik nafakasından fazla serveti olan her müslümanın sadaka-i fitrı vermesi Peygamber Efendimizin emriyle vâcibtir. Miktarı bir Sa' iki Menn'dir. Yâni 1666 gram eder. Yediği maddenin aynı cinsinden veya daha iyisinden bu miktarı çıkartıp verir. Eğer buğday yiyorsa arpadan veremez. Karışık yiyorsa hangisinden olsa verir. Fakat iyisinden vermesi daha makbûldür. Verileceği şahıslar, zekâtın verilmesi gösterilen sınıflardır. Hepsine verilmelidir. Zekât olarak, un, bulgur ve kavut (güvermiş ekin) verilmez. Bu sûretle müslümân âile reisinin; âilesinin, çocuklarının, ana ve babasının ve nafakası üzerine borç olan herkesin fitresini vermesi vâcibdir. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«أَدُّوا صَدَقَةَ الْفِطْرِ عَمَّنْ تَمُونُونَ»

«Faydalandığınız her şahsın sadaka-i fitrını verin.» (685) buyurmuştur.

(685) Darekutni ve Beyhakî, İbn Ömer'den.

Yâni ortak kölenin fitre sadakası müstereken ödenir. Kâfir kölenin fitresi verilmez. Şayet kocası zengin olduğu hâlde kadın kendi fitresini verirse mes'ele kalmaz. Ailesinin müsaadesi olmadan da, koca, fitresini verebilir. Eğer koca hepsinin fitresini veremiyecek, ancak bir kısmının fitresini verebilecek vaziyette ise buna göre, nafaka sırasına göre tercih yaparak evvelâ çocuklarının, sonra ailesinin fitresini verir. Zira Peygamber Efendimiz böyle yapmıştır. Evvelâ çocuklarının, sonra âilelerinin ve daha sonra hizmetçilerinin sadakasını vermiştir. İşte şu anlattıklarımız âhiret yolcusunun bilmesi gereken fikhî hükümlerdir. Bunlar meyanında bâzı nâdir mes'eleler de vardır. Onları da vukuunda sorar ve öğrenirsin (686).

(686) Hanefilere göre Fıtır sadakası vâcibdir. Fakat böyle, bir günden fazla nafakası olanlara değildir. Sene içerisinde muhtaç olduğu nafakasından ve yine sene içerisinde ödenmesi gereken borçlarından fazla olan 200 dirhem gümüş veya 20 miskal altına veya bunların karşılığına mâlik olana borçtur.. Zekât ile fitre arasındaki fark, zekâtı ve rilecek malın artıcı olması şarttır. Fakat fitre ve kurbanda bu şart aranmaz. Evde bulunan fazla eşya, oda, inek, bağ ve bahçeden, muhtaç olmadığı halı, kilim, kap, kacak ve diğer ev eşyalarından, üç kattan fazla elbisesinden, lüzumundan fazla kitâblarından hesab eder, yukarıdaki kıymete yükseldi mi kendisinin ve küçük çocuklarının sadakai fıtrını verir. Hattâ seneyi bekletmesi de lâzım değildir. Bayram günü zengin olan ve aynı gün sabahleyin doğan çocuğun fitresi de verilir. Buğday ve hurmadan 1666 gram, arpandan 3333 gram verebileceği gibi bunların bedelini de verir. Şâfi'ilerde aynen verecek, yine Şâfi'iler fitreyi herkese borç tanır, Hanefiler, zenginlere borç tanır ve fakirler alır. Bununla beraber herhangi bir sebeble oruç tutamıyan zenginler de yine fitreyi verirler. Hanefilerde un, bulgur ve hattâ kavut da verilir. Yine karısının ve büyük çocuklarının fitresini vermek borcu değildir. Fakirler vermez, alırlar.

İKİNCİ BÂB

BU BÂB, ZEKÂT VERMENİN ZÂHİRÎ VE BÂTİNÎ ÂDÂB VE ŞARTLARINA DÂİRDİR.

Zekât vermenin zâhiri şartları beyânındadır :

Bilmiş ol ki, zekât verecek olan zâtın şu beş şarta riâyeti farzdır:

I. Şart: Niyet: Üzerime farz olan zekâtı veriyorum diye içinden niyet etmesi şarttır. Şurada, burada, şu cins veya bu cinsten olan malımın zekâtını veriyorum diye tâyine lüzum yoktur. Kaybolmuş malı varsa, bu hayatta ise kaybolan malımın zekâtıdır, değilse sadakadır diye niyet ederse câizdir. Mecnun ve sabînin malından zekât verilirken, velinin niyeti kifayet eder. Zekâtını vermekten imtina eden kimsenin zekâtını cebren alan sultanın niyeti, dünyâ ahkâmı için kâfidir. Fakat zekâtı cebren alınan şahıs zekâtını yeniden vermedikçe Allah indindeki mes'uliyetten kendini kurtaramaz.

Zekâtın verilmesi hususunda vekil edilirse niyet eder. Veya vekili, ikinci bir vekil tuttuğu zaman niyet ederse kâfidir. Çünkü niyetle vekil edinmek, niyet demektir.

II. Şart : Sene devri tamamında vakit kaybetmeden hemen zekâtı vermek. Fıtır sadakasını da bayram sabahından sonraya bırakmaktır. Çünkü Ramazanın son akşamından itibaren vücûb teveccüh ediyor. Ramazan içerisinde de sadakasını verebilir. Zekâtını vaktinde vermeyip geciktirenler günâhkâr olurlar. Ayrıca verebileceği kimseler ve fırsatı varken, zekâtını tehir edip malı tamâmen telef olan kimselerden zekât borcu sâkit olmaz. (İmâm-ı Âzama göre malının tamamı kaybolursa zekât borcu da düşer). Eğer zekâtı verecek adam bulamamış ve bu sûretle tehir ettikten sonra malı telef olmuşsa, o zaman zekât da sâkit olur. Nisaba mâlik olup serveti bir sene elinde kaldıktan yani zekât vermeye mezun olduktan sonra acele edip iki senelik zekâtı peşin verebilir. Fakat zekâtı alan, sene dolmadan ölür, zengin olur veya irtidat ederse, veyahut zekâtı verenin malı telef olur veya ölürse evvelâ verilen zekâta sayılmaz. Aynı zamanda geri de alınamaz. Ancak verirken bunları şart koşarsa alır. Bunun için peşin zekât verecek

olan bütün bu şartları göz önünde tutmalıdır (Hanefilere göre peşin verilen zekât geri alınmaz. Ancak âmiller tarafından alınmış ise, o zaman malı helâk olduğu vakit istirdat edebilir).

III. Şart : Zekâtı bedelen değil, aynen ödemektir. Meselâ değeri fazla olsa da altının zekâtı gümüşten, gümüşün zekâtı, altından verilemez. Belki İmam Şâfi'i'nin maksadını anlayamadan gâyenin ihtiyâç kapılarını kapamak olduğunu öne sürerek, zekâtını bedelen vermesini müsamaha ile karşılayanlar olabilir. Fakat bu, mes'elenin ruhunu anlamaktan uzaktır. Çünkü zekâttan gâye yalnız ihtiyâcı gidermek değildir.

Şöyle ki : Şeri'atın vacib kıldığı şeyler üç kısımdır :

Birincisi : Yalnız taabbüdi olan kısımlar ki, bunlarda hiç bir gâye aranmaz ve akıl bunlar üzerinde düşünemez. Hacıların Minada attıkları cemre taşları gibi. Taşların oraya atılmasında akıl bir fayda (göremez) düşünemez. Şeri'atın buradaki gâyesi, kulları yalnız imtihandır. Bu sûretle akıl, kulluğunu izhar için mânâsını anlamadığı amel ile tecrübe edilmiştir. Çünkü gâyesini anladığı ameli, zâten arzûsuyla yapar. Burada kulluğun ihlâsı anlaşılmaz. İhlâs, yalnız ubûdiyet hakkını yerine getirmek için yapılan ibâdette tecelli eder. Menasik-i hacın bir çok amelleri taabbüdîdir. Bu sebebdan Peygamber Efendimiz ihrama girerken

«لَبَّيْكَ بِحُجَّةٍ حَقًّا تَعَبُّدًا وَرِقًّا»

buyurmuştur. Bununla mahiyetini aklın kavrayıp teşvik edemediği emirlerine yalnız kulluk için uyduğunu izhar etmek istemiştir. İşte birinci kısım böyledir.

İkincisi : Taabbüdi olmayıp tamâmen mâkûl olan emirlerdir. Meselâ insanlara olan borcunu ödemeyi ve gasbettiği malı iadeyi emir gibi. Şüphe yok ki bu kısımdaki şer'î hükümlerde niyet ve fiil muteber değildir. İster aynını ister bedelini ödemekle olsun, hak yerini bulur, karşı taraf memnun edilirse, borç ödenmiş ve hitab-ı şeri'at sükûl etmiş olur. Bu iki kısım, yâni birinci ve ikinci kısımlar bütün insanların idrâk etmekte müsterek olduğu kısımlardır.

Üçüncüsü : Evvelki iki kısımdan terekkeb eden şer'î hükümlerdir. Yâni hem mâkûl tarafı var, hem de taabbüdi kısmı vardır. Bu sûretle mükellef onunla imtihan edilir. Bu gibi şer'î hükümlerde iki mânâyı toplamak sarîh ve meydanda olanı alıp ve en mühimmi olan taabbüdi kısmını ihmal etmemek lâzımdır.

İşte zekât bu kabildendir. Bu mühim noktaya, İmam Şâfi'î (R.-A.)'den başka kimse temas edememiştir. İhtiyâcı kapamak için, zekât-taki fakirin hakkı herkesin anlayacağı şekilde âşikâr ve meydanda-dır. Ayrıca bir de bunun gizli olup, şeri'atın esas maksadı ve herkesin anlayamayacağı taabbüdü kısmı vardır. Bu sebeptendir ki, zekât, namaz ile beraber zikredilmiştir ve Kur'ân-ı Kerim'in hangi âyetinde namaz emredilmişse akabinde zekât da emredilmiştir. Bunun için de zekâta, namazın kardeşi denmiştir. Yine bu sebepten zekât, İslâmın beş binasının birisi olması bakımından da hac ve namaza mukarin olmuştur.

Şüphesiz mükellef için, malını cins cins ayırıp, her çeşit malından kendi nev'inden ve vasfından zekâtını ayırmak sonra bunu Kur'ân'ın gösterdiği sekiz sınıf fukaraya tevzi etmek zor bir şeydir. Burada müsamaha (yâni aynen yerine, bedelen ödeme) fakirin hakkına da mâni değildir. Çünkü bedeli ödenmiştir. Fakat asıl mühim olan taabbüdü kısmına mânidir. Bunun için altının zekâtı altından, gümüşün zekâtı gümüşten, devenin zekâtı deveye en yakın olan koyun ile deveden ödenmelidir. (Muaz hadisindeki) neveleri tâyininde taabbüdün maksûd olduğuna delâlet eden delilleri "Basit" ve "Vasit" isimli fıkıh kitâblarımızda anlattık. Bunların en sarîh olanlarından birisi, şeri'at, beş devenin zekâtını tâyin ederken kıymete baş vurmayıp koyunu tahsis etmesidir. Çünkü, (eti, yünü, sütü ve yavrusu ile istifade edilmesi bakımından) deveye en yakın olan koyundur. Şâyet beş devede, koyun zekât verilir denmesi, Araplar arasında para vermek zor olduğu ve koyunu bulmak herkes için mümkün ve koyunun değeri az olduğu bakımından dersen, bu dâvan doğru değildir. Çünkü deve zekâtında tâyin edilen yaşta deve bulunmazsa onun bir yaş küçüğü ve yanında iki koyun veyâ yirmi dirhem para verilir diye zikredilmesi, koyunun Araplar arasında değersiz olmadığını isbat etmektedir.

Bu ve benzeri deliller; zekâtın da hac gibi, yalnız mâkûl olmayıp, hem taabbüdü hem de mâkûl olan hükümlerden mürekkebe olduğunu göstermektedir. Fakat idrâksiz kimseler bu gibi mürekkebe hükümleri anlayamadıkları için şaşmışlardır. (Zekât bahsinde bâzı bölümlerinde, meselâ her neviden ayrı ayrı ayırıp sekiz sınıfa bölmekte İmam Şâfi'î azîmet gösterdi. İmâm-ı Âzam bu hususta ruhsatı iltizâm etti. Zekâtın diğer bâzı hususlarında da İmam Şâfi'î ruhsatı, İmam-ı Âzam ise azîmeti iltizâm etmiştir. İmâm-ı Âzam bedelen zekâtı tecviz eder).

IV. Şart: Zekâtını bulunduğu belde dışına çıkarmamaktır. Her ne kadar bir rivâyette hârice çıkarmak sûretiyle öderse, kifâyet eder deniyorsa da, gerek zekâtı verip vermediğinde halk arasında şübhe uyandırması ve gerek etrâfındakilerin o servete gözlerini dikmeleri ve

caiz olur mu olmaz mı gibi şüpheden kurtarması bakımından, zekâtı servetinin bulunduğu muhitte vermek, en doğrusudur. O beldedeki kendi adamlarına vereceği gibi diğer yabancılara da verebilir. (İmâm-ı Âzam'a göre hâricte akrabası var ise ona göndermekte kerahet yok, başka sûretle zekâtını hârice çıkarması kerahetle câizdir. Ancak ihtiyâç hasıl olursa; hükûmet, zekâtı başka beldelere nakleder).

V. Şart : Kur'ân-ı Kerim'de gösterilen sekiz kısımdan memleketinde mevcut olan kısımlara zekâtını taksim etmelidir. Zekâtını bu şekilde taksim etmek vâcibtir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim Tevbe sûresindeki 60. âyetle sarahaten bunu emreder.

Kur'ân-ı Kerim'in bu emri, hasta bir adamın, «malımın üçte biri fakirler ve miskinler içindir» sözüne benzer ki Arapça ifâdesiyle temlik ve temlikte teşriki ifâde eder. İbâdete dair emirlerin, zâhîrî mânâlarına hücumdan korunmaları gerekir. Esâsen bugün birçok memleketlerde bu sekiz sınıftan ikisi olan müellife-i kulûb ile âmiller (zekât toplayan memurlar) bulunmamaktadır. Diğer altı sınıftan da her memlekette ancak dört sınıf bulunur, onlar da fakirler, miskinler, garimler, borçlular, misâfirler - yolculardır. Geride kalan "fisebilillah" olan gaziler ile azat olacak köleler, bâzı memleketlerde bulunursa da yine pek çoklarında bulunmaz. Meselâ memleketinde zekâta müstehak beş sınıftan da insan bulunursa, zekâtını müsavi beş parçaya böler, sonra her kısmı dilerse müsavi, dilerse farklı olarak üçe veya daha ziyâde parçalara bölerek verir. Her sınıfa müsavi olarak böler. Fakat her ferde müsavi olarak vermesi şart değildir. Şu kadar ki mevcut sınıflar arasında üçten aşağı bölmesi uygun değildir. (İmâm-ı Âzam ve İmâm Mâlik'e göre bir sınıfa zekâtı vermek câizdir. Hattâ Hanefilerce bir ferde de zekâtını verirse yine câizdir. Şu kadar ki verdiği zekâtı alan fakir, nisaba mâlik olmamalıdır).

Bir adam yalnız bir fitre vermekle mükellef olsa, bulunduğu muhitte de sadaka alacak beş sınıf insan olsa, bu bir fitreyi her sınıftan üçer kişi olmak üzere on beş kişiye böler. Eğer birine az verirse onu tamamlamak vâcibtir. (Hanefilere göre en doğrusu, fitre kabil-i tecezzi değildir. Onu ehli olan bir kişiye vermektir).

Eğer azlığı bakımından taksim zor gelecekse, başka birisinin zekâtıyla birleştirmek sûretiyle taksim işini sağlamış olurlar.

Zekâtın hâtını âdâblarının incelikleri beyânındadır :

Bilmiş ol ki, zekât vermekle âhiret yolculuğunu murad eden kimseye sekiz vazife düşer :

Birinci vazife : Zekâtın vücûbunu, mânâsını zekât ile imtihanın yolunu ve bedeni ibâdetlerden olmayıp servete bir tasarruf olduğu

hâlde İslâmın esâslarından sayılmasının hikmetini bilmektir. Burada üç mânâ vardır :

1 — Birinci mânâ, şahâdet kelimelerini telâffuz, tevhîdi iltizâm ve mâbudun tek olduğuna şahadet etmektir. Bu dâvanın tahakkuku için, muvahhidin kâlbinde tek olan O mâbuddan başka bir sevgilinin kalmaması, yâni yalnız ve yalnız O'nu sevmesi lâzımdır. Çünkü sevgi, ihtiyari olarak ortaklığı kabûl etmez. Yalnız lisân ile tevhîdin faydası azdır. Muhabbetin derecesi, diğer sevgililerden ayrılmakla ölçülür. Mal ve servet ise dünyâ maişetlerini sağlaması bakımından insanların tab'an sevdiği bir varlıktır. Hattâ malı ve serveti sebebiyle dünyâyâ bağlanarak, ölümden nefret ederler. Halbuki ölümden hakiki Mâbuda kavuşmak hakikati vardır. İşte dâvalarında sâdık olduklarını isbat için, en çok sevdikleri mallarını infak ile imtihan olmuşlardır.

Nitekim Allahu Teâlâ :

«إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ الْجَنَّةِ»

«Şübhesiz Allahu Teâlâ, cennet karşılığı olarak mü'minlerden mal ve canlarını satın alır.» (9 - Tevbe: 111) buyurmuştur.

Bu da Allah'a ulaşmak aşkıyle Allah uğrunda mücâhede ederek canını fedâ etmekle olur. Malı fedâ ise bundan ehvendir. Malı infaktaki bu mânâ anlaşıncı insanlar üç kısma ayrılır :

A) Bir kısmı tevhidinde sadakat ve sözünde durmak sûretiyle zekâtın borç olmasını beklemeden kendilerinde bir dirhem bırakmamak üzere bütün varlıklarını Allah uğrunda infak etmişlerdir. Hattâ bazılarına iki yüz dirhemde ne kadar zekât var diye sorulmuş, onlar da cevabında avamlar için şer'î hükümlere göre kırkta bir itibariyle iki yüz dirhemden beş dirhem zekât verilir, fakat bize göre ise hepsini vermek lâzımdır demişlerdir. Bunun içindir ki Ebû Bekir (R.A.) servetinin tamamını, Ömer (R.A.) ise yarısını tasadduk etmiş ve Resûl-i Ekrem, Hazret-i Ömer'e geride ne bıraktın? diye sorunca, Hazret-i Ömer, yarısını, Hazret-i Ebû Bekir'e aynı suâli sorunca, Allah ve Resûlünü bıraktım diye cevap vermişlerdir. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz: «Aranızdaki fark, bu ifâdenizdeki fark gibidir» buyurdu. Sıddık olan Allah ile Peygamberden başka kendisinde bir şey bırakmamak üzere sadakatini göstermiştir.

B) İkinci kısım derece bakımından bunlardan aşağı olanlardır ki, onlar servet kazanır, tamamını vermez fakat yalnız zekât borcuyla da kalmazlar, hayır yerlerini de gözetir mâllarının bir miktârını çe-

şitli hayır yollarında sarfederler. Hattâ Tâbiinden olan Nehâî, Atâ, Şa'bi ve Mücâhid gibi bir çokları, servetlerde zekâttan başka borçlar olduğuna kail olmuşlardır. Şa'bî'ye, insânın servetinde zekâttan başka borç var mı diye soruldukta: "Evet" Allahu Teâlâ'nın:

«وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى»

«Sevgisi üzerine malı, yakınlarına verir.» (2 - Bakara: 177)
meâlindeki âyet-i celileyi duymadın mı? dedi. Yine Allahu Teâlâ'nın:

«وَمَا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ»

«Onlara merzuk ettiğimizden infak ederler.» (2 - Bakara : 3) ve:

«وَأَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ»

«Size rızık ettiğimiz mallardan infak edin.» (63 - Münafıkûn: 10).
âyet-i celileleri bu dâvâlarına delil oldu. Zekât âyeti ile bunların men-suh olmadığını ve bunun zekâttan fazla olarak muhtaçlara verilmek üzere müslümanların karşılıklı haklarında dahil olduğunu zannettiler.

Bu hususta fakihlerin nokta-i nazarı, şiddetli ihtiyâcı izale farzı kifayedir. Çünkü bir Müslümanı kaybetmek câiz değildir. Fakat zekât borcunu ödemiş olan kimseye borç olan bu miktârı istikraz yoluyla vermek ihtimali olduğu gibi muhtacına karz teklifi yapmadan bezl etmesi ihtimali de vardır. Bu ihtilâflı olmakla bu gibi yardımı istikraz yoluyla yapmak, ikinci değil, üçüncü dereceye düşer ki bu da avam derecesidir.

C) Üçüncü derece ise ne fazla ve ne de eksik olarak, yalnız zekât borçlarını ödeyenlerdir. Bu, en düşük derecedir. Âhiret sevgisi az olup dünyâya meyli fazla olan bahiller bu miktâr ile iktifâ etmişlerdir. Bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ:

«إِنْ يَسْأَلُكُمْ مَا فِىْ خُفْيِكُمْ تَبْخُلُوا»

«Eğer sizden malınızı istese ve sizi iyice sıkıştırırsa siz cimrilik gösterecektiniz.» (4 - Muhammed: 37) buyurmuştur.

Cennet karşılığı mal ve nefsi, kendisinden satın alınan ile, buhl edip infak etmiyenler arasındaki fark elbette büyüktür. İşte Allahu Teâlâ'nın malı infak ile emir buyurmasının bir hükmü budur.

2 — İkinci mânâ, kötü huylardan olan cimrilikten temizlenmektir. Nitekim Peygamber Efendimiz:

«ثَلَاثٌ مُّهِلِكَاتٌ شَحٌّ مُّطَاعٌ وَهَوًى مُّتَّبَعٌ وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ»

«Üç şey mühlikattandır: Son derece cimrilik, şehvetin peşinden gılmek ve kendisini beğenmek.» (687) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ da:

«وَمَنْ يُوقِ شَحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»

«Kim ki nefsinin cimrilüğinden korunursa, işte felâh bulanlar ancak bunlardır.» (59 - Haşr: 9) buyurmuştur.

Rub'-i Mühlikâtta (3. ciltte) bunun tehlikesi ve kurtuluş çaresi anlatılacaktır.

Cimrilikten korunmak, malını yerinde infak etmeyi âdet edinmekle mümkündür. Bir şeyden sevgiyi kesmek, kendini ondan ayırmakla mümkündür. Bu mânâda zekât, temizlik demektir. Sâhibini, tehlikeli olan cimrilik pisliğinden temizler. Yaptığı temizlik de infak ve Allah uğrunda bu infakından dolayı duyduğu sevinci nisbetindedir.

3 — Üçüncü mânâ, zekât, verilen nîmete bir teşekkürdür. Allahu Teâlâ'nın, kullarının, bedenlerinde ve mallarında olmak üzere iki nîmeti vardır. Bedenî ibâdetler, beden nîmetinin şükrünü, malî ibâdetler ise mal nîmetinin şükrünü ifa içindir. Dara düşmüş bir dîn kardeşinin perişan vaziyetini gözü ile görüp kulağı ile duyduğu ve kendisi zengin olduğu hâlde Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği servetin onda veya kırkta birini o muhtâca vermek sûretiyle bu nîmetin şükrünü edâ etmekten kaçınan bir insândan daha alçak kim olabilir?

(687) Hadis yukarıda geçmiştir.

İkinci vazife : Zekâtı ödeme vaktindedir. Zekât kendisine borç olan kimse, tehirindeki âfet ve günâhı, ta'cilindeki emre uymanın ve fakiri sevindirmenin ehemmiyetini düşünerek bir an evvel bu borcunu ödemelidir. İçinde iyiliğe teşvik duyduğu zamân sevinmeli ve bunun melekî ilham ile olduğunu bilmelidir. Mü'minin kalbi Allahu Teâlâ'nın kabza-ı kudretindedir, dilediği tarafa çevirir. Şeytan daima fenalığı emreder. Fakr ile korkutur, melek'in ilhamını müteakib, kalbe onun vesvesesi gelir. Bunun için ilk fırsatı ganîmet bilmeli ve hemen zekâtını ödemelidir. Bu husûsta da ecir ve mükâfatının çoğalmasa için şerefli vakitleri ve sene başı olan Muharrem veyâ Ramazan-ı şerif ayı gibi hürmet edilen ayları seçmelidir. Peygamber Efendimiz insânların en cömerdi olmakla berâber hâssaten Ramazan ayında gelip geçen yel gibi bir şey bırakmaz, eline geçeni hemen infak ederdi. Kur'ân-ı Kerimin Ramazanda nâzil olması, (oruca tahsis edilmesi) ve Kadir gecesinin kendisinde bulunması bakımından Ramazanın fazîletli vardır. Hattâ. Mücahid, «Ramazan» demeyin çünkü Allahu Teâlâ'nın bir ismi de Ramazan'dır. «Ramazan ayı» deyin, demiştir. Zilhicce ayı da fazîletli aylardan birisidir. Çünkü hem eşur-i harâm-dandır. Hem de kendisinde hacc-ı ekber ve ilk on günü olan eyyam-ı malûmat ve teşrik günleri olan eyyam-ı ma'dudât vardır. Ramazan-ı şerifin en makbul günleri, son on günü, Zilhiccenin en makbul günleri ise, ilk on günüdür.

Üçüncü vazife : Riyâ ve süm'adan korunmak için, zekât ve sadakaları gizli vermektir. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ جَهْدُ الْمُقِلِّ إِلَى فَقِيرٍ مِنْهَا إِخْفَاءُ الصَّدَقَةِ»

«Sadakanın efdali, fakîrin gücü nisbetinde gizlice başka bir fakîre verdiği sadakadır.» (688).

Diğer hadîsde :

«ثَلَاثٌ مِنْ كُنُوزِ الْبِرِّ مِنْهَا إِخْفَاءُ الصَّدَقَةِ»

«Üç şey iyilik hazinelerindendir. Bunlardan birisi de verdiği sadakayı gizlemektir.» (689) buyurmuştur.

(688) İmâm Ahmed ve İbn Hibban, Ebû Zer'den.

(689) Ebû Nuaym «Kitâbü'l-İcaz»da İbn Abbas'tan rivâyet etmiştir.

Yine Peygamber Efendimiz'e mûsnet olarak :

«إِنَّ الْعَبْدَ لَيَعْمَلُ عَمَلًا فِي السِّرِّ فَيَكْتُبُهُ اللَّهُ لَهُ مُسِرًّا، فَإِنْ أَظْهَرَهُ
نُقِلَ مِنَ السِّرِّ وَكُتِبَ فِي الْعَلَانِيَةِ، فَإِنْ تَحَدَّثَ بِهِ نُقِلَ مِنَ السِّرِّ
وَالْعَلَانِيَةِ وَكُتِبَ رِيَاءً»

«Kulun gizli işlediği amele, Allahu Teâlâ gizlilik mükâfatını yazar. [Bunun âşikâre olandan 70 derece faziletli olduğunu bildiren hadîs vardır.] Eğer bu ameli açıklarsa, mükâfatını da aleni ameller meyanına alır. Eğer yaptığını söylerse o vakit ameli riyâ defterine geçer.» (690)

Yine meşhur hadîsde :

«سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللَّهُ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ : أَحَدُهُمْ رَجُلٌ تَصَدَّقَ
بِصَدَقَةٍ فَلَمْ تَعْلَمْ شِمَالُهُ بِمَا أَعْطَتْ يَمِينُهُ»

«Allah'ın rahmet gölgesinden başka, gölge bulunmayacak olan bir günde yedi kimseyi Allahu Teâlâ rahmetinde gölgelendirecektir. Bunlardan birisi de sağ elinin verdiği sadakadan, sol elinin haberi olmayacak şekilde gizliliğe dikkat edendir.» (691) buyurmuştur.

Yine haberde :

«صَدَقَةُ السِّرِّ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ»

«Gizli sadaka, Allah'ın gazabını söndürür.» (692) diye vârid olmuştur. Nitekim Allahu Teâlâ :

«وَأِنْ تَخَفُوا هَا وَتَوَّعْتُهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ»

(690) Hatib «Târih»inde.

(691) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(692) Taberânî, Ebû Umâme'den.

«Eğer sadakaları gizler ve gizlice fakirlere verirsiniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır.» (2 - Bakara: 271) buyurmuştur.

Sadakayı gizli vermenin faydası, riyâ ve süm'adan korunmaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْ مُسْمِعٍ وَلَا مُرَائٍ وَلَا مَنَّانٍ»

«Allah, mürainin, süm'a edenin ve başa kakanın [amellerini] kabul etmez.» (693) buyurmuştur.

Verdiği sadakayı söyleyenler duyulmasını; açık verenler de görülmesini arzu eden kimselerdir. Hâlis olanlar sadakalarını, gizli ve sesizce veren kimselerdir.

Sadakayı gizlemekte o kadar ileri gidilmiş ki hattâ bâzı kimseler, alanın da kim tarafından verildiğini bilmemesi için, çâreler aramışlardır. Bunun için körleri tercih etmiş, fakirin yoluna oturduğu yere parayı bırakmış, uyurken elbisesine dikmiş ve kendisini ifşa etmeyen vasıtalar aramışlardır. Bütün bunlardaki gaye, riyâ ve süm'adan kaçınmak ve ilâhî gazabdan korunmaktır.

Bilinmemek için parayı bir vekile teslim etmek daha doğrudur. Çünkü fakirin kendisini bilmesinde hem riyâ ve hem de minnet altında kalmak vardır. Vasıtada ise riyâ ihtimali varsa da minnet ihtimali yoktur. Gaye teşhir olduğu ânda amel mahvolur. Zira zekât, cimrilîği izâle ve mal sevgisini azaltmak içindir. Şöhret sevdası mal sevgisinden daha fenadır. Her ikisi de insânı âhirette helâke sevkeder. Buna rağmen kabirde, cimrilik, zehirli akrep, riyâ ise zehirli yılan şekline girer. İnsân, şerlerinden korunmak veyâ zararlarını azaltmak için onları korkutmak veyâ öldürmek ile memurdur. Her ne zaman cimrilik vasfından kbrunmak için malını infakta riyâ ve süm'aya kaçarsa, kısmen akrep ve yılanı besler ki, yılanın saldırgan olması bakımından daha zararlı olmuş olur. Eskisi gibi kalsa vaziyet daha ehven idi. Bu sıfatların kuvvetlenmesi onlara uygun amel iledir. Zayıflamaları da, mücahede, onlara uymamak ve arzularının hilâfına amel etmek iledir. Yoksa cimrilikten kaçıp riyâyâ düşmekte, nisbeten zayıf olan akrebi zayıflatıp kuvvetli olan yılanı daha da kuvvetlendirmekten başka bir kârı yoktur. Bu mânâların incelikleri, Rub'-i Mühlikât cildinde açıklanacaktır.

(693) Bu ifâde ile kaynağı bulunamamıştır.

Dördüncü vazîfe : Sadakayı âşikâre vermenin müstehab olduğu yerler hakkındadır.

Nümûne olabileceği ve halkı sadakaya teşvik edebileceği yerlerde, sadakayı âşikâr vermesi müstehabdır. Şu kadar ki riyâ kitâbında riyâ hastalığının tedavisi bahsinde anlatacağımız şekilde kendisini riyâdan korumağa çalışmalıdır. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm-de şöyle buyurmaktadır.

«إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ»

«Eğer sadakaları âşikâre verirsiniz o ne güzeldir.» (2 - Bakara : 271)

Şübhesiz bu, vaziyete göredir. Yâni ya kendisini görenlere örnek olmak için verecek, veyahut sair âşikâre istemiş olacak. Bu gibi, hâllerde âşikâre vermek riyâ olur diye sadakayı hiç vermemek doğru olmaz. Sadakasını verir ve imkânlar nisbetinde kendisini riyâdan korumağa çalışır.

Âşikâre sadaka vermekte gösteriş ve başa kakmaktan başka üçüncü bir mahzur daha vardır. O da fakirin izzet-i nefsinin rencidedir. Çünkü çok kere o fakir, hâlini açığa vurmaktan üzüntü duyar. Fakat âşikâre isteyen bu mahzuru kendisi kaldırmış ve hâlini açığa vurmuştur. Bu, gizli kusurları araştırıp açığa çıkarmak yasak iken, âşikâre fenalık işleyenler kendileri sebep oldukları için, onları teşhirde bir mahzur olmadığına benzer. İşte bunun için Peygamber Efendimiz :

«مَنْ أَلْقَى جِلْبَابَ الْحَيَاءِ فَلَا غِيْبَةَ لَهُ»

«Hayâ perdesini kaldıranın gıybeti olmaz. Yâni aleyhinde konuşulanlar gıybet hükmüne girmez.» (694) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ :

«وَأَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً»

«...Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, gizli ve âşikâre infak edenler.» (35 - Fâtır: 29).

Bu âyet-i celflede, başkalarını da teşvik olduğu için sadakayı ale-ni vermeğe teşvik var. Ancak insân bu husustaki fayda ve mahzurları mukayese edebilmek için çok inceden düşünmelidir. Çünkü bu mahzur ve faydalar, şahsiyet ve vaziyet itibariyle değişir. Hakikaten bâzı hâllerde bâzı kimselere sadakayı âşikâre vermek daha fazîletli olur. Fayda ve zararlarını bilip nefsine mağlûb olmayanlar, her hâlde evlâ ve münasib olanı tâyin ederler.

Beşinci vazife : Sadakayı mahveden haller :

Başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle sadakasını ifsâd etmemelidir. Nitekim Allahu Teâlâ :

« لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى »

«Sadakalarınızı, başa kakmak ve eziyet vermek sûretiyle heder etmeyin.» (2 - Bakara: 264) buyurmuştur.

Müfessirler “Menn” ve “ezâ” kelimelerinin mânâsında ihtilâf ettiler. Bâzıları, “menn” verdiği sadakayı anmak, “ezâ” onu âşikâre vermektir dediler. Süfyan-ı Sevrî: “Menn” edenin sadakası fâsîd olur. dedi. “Menn” nasıl olur? diye kendisine soranlara da, verdiği sadakayı konuşup şunu verdim bunu verdim diye söylemekle olur, demiştir. Diğer bâzıları da “menn” sadaka verdiği adamı işinde çalıştırmak, “ezâ” da onu fakirlikle ayıplamaktır, dediler. Daha başkaları da “menn” sadaka verdiği adama karşı kibirlenme, “ezâ” saile ağır söz söyleyip tahkir etmektir, dediler. Peygamber Efendimiz :

« لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَدَقَةً مَتَّانٍ »

«Başa kakanın sadakasını Allah kabul etmez.» (695) buyurmuştur.

Menn'in menşei :

Benim görüşüme nazaran, ‘menn’ in dayandığı bir aslı ve bir de kökü vardır. Bunlar kalbin sıfat ve hâllerindendir. Sonra bu kökten bir takım dallar meydana çıkar. Onlar da dilde ve diğer âzalarda kendini gösterir. Bunun aslı, kendisinin fakire in'am ve ihsan ettiğini zannetmesindendir. Halbuki bunun hakkı, kendisini temizleyip cehennemden kurtaracak olan Allah hakkını kabul etmesi bakımından.

(695) Bu ifâde ile kaynağı bulunamamıştır.

in'am ve ihsanı kendisinde değil, fakirde bilmektir. Eğer o fakir, kabûl etmeseydi bu borç boynunda kalacaktı. O hâlde işin hakkı, fakiri minnet altına almak değil, belki fakire minnet etmektir. Zira Allahu Teâlâ'nın hakkını kabulde fakirin eli Allah'a vekâlet etmektedir. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«إِنَّ الصَّدَقَةَ تَقَعُ بِيَدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ قَبْلَ أَنْ تَقَعَ فِي يَدِ السَّائِلِ»

«Muhakkak ki sadaka, sâilin eline geçmeden Allahu Teâlâ'nın kabza-i kudretine düşer.» (696) buyurmuştur.

Binaenaleyh zekât ve sadaka veren bilmelidir ki, Allahu Teâlâ'nın hakkını kendisine teslim ediyor. Allah'a intikal ettikten sonra fakir de rızkını Allah'tan almış oluyor.

Bir kimse beslediği hizmetçisine, al şu parayı da falancaya olan borcuma götür ver dese, hizmetçinin bu parayı ödemekle alacaklının kendi minneti altına gireceğini zannetmesi doğrudan ahmaklık olur. Çünkü hizmetçi bir vâsıtaadır. Parayı gönderen, efendisidir. Hizmetçinin kimseyi minnet altına almağa hakkı yoktur. Zekâtın vâcib olmasının hikmetinde açıkladığımız üç mânâyı veya onlardan birini bilen, zekât vermekle, malını infak etmekle; ilâhî sevgiye mazhar olması veya cımrılık rezaletinden temizlenmesi veya çoğalmasını istemek için nimetin şükrünü ifa etmesi bakımından ancak kendi kendine iyilik etmiş olduğunu kolaylıkla anlar. Hangi şekilde olursa olsun, hakikatte fakir ile kendi arasında yapılmış bir muamele yok ki kendisini, fakire ihsan edenlerden bilsin. Ne zaman ki bu hakikatı anlamaz ve kendisini fakire ihsan edenlerden görürse, işte "Menn" kelimesinin mânâsında anlattığımız dallar meydana çıkar ki o da âşikâre vermek, verdiğini söylemek ve sadaka verdiği fakirden, teşekkür, duâ, hizmet, saygı, ta'zim, emrinde bulunmak, kendisini öne geçirmek gibi bâzı şeyler bekler. İşte bunların hepsi minnetin kötü ve fena meyve ve neticeleridir. Minnetin bâtın mânâsı da yukarıda anlattıklarımızdır.

Ezâ ve ezâ'nın kaynağı :

Ezâ'nın zâhirî mânâsı, tevbih, ayıplamak, hakaret etmek, surat ekşitmek, teşhir etmek ve çeşitli maskaralıklar yapmaktır.

Ezâ'nın bâtınî mânâsı, ki asıl kaynağı odur. Bu da iki şeydir:

1 — Servetten ayrılmanın kendisine ağır gelmesi ve bundan hoşlanmamasıdır. Elbette bu hâl ahlâkı üzerinde baskı yapar.

(696) Darekutnî elfrat'da İbn Abbas'dan rivâyet etti.

2 — Kendisini fakirden hayırlı ve fakiri kendisinden düşük görmesidir. Bunların her ikisinin de menşei cehalettir. Bunları açıklayalım :

Birincisi. Malı vermekten hoşlanmamak ahmaklıktır. Zira biri verip, mukabilinde bini almaktan hoşlanmayanın büyük bir ahmak olduğu meydandadır.

Malûmdur ki insân malını üç sebepten dolayı infak eder. Ya Allahu Teâlâ'nın rızasını kazanıp mükâfata nâil olmak için, ki en değerli infak budur. Yahut cimrilik rezaletinden temizlenmek için bezleder verir. Veyâ ziyadeleşmesi için şükür olarak infak eder. Herhangi cephesiyle olursa olsun, infaktan hoşlanmamanın yolu yoktur. çünkü her cephesi ile kârlıdır.

İkincisi de birincisi gibi cehâlettendir. Zira insân, fakirin zengine olan üstünlüğünü ve servetin tehlikesini bilseydi, fakire hakaret etmez, belki onunla teberrük eder ve onun derecesine yükselmeyi candan arzu ederdi. Çünkü zenginlerin salihleri fakirlerden beş yüz sene sonra cennete gireceklerdir. Bu sebepten Peygamber Efendimiz :

— «Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki onlar en büyük hüsrân ve zarardadırlar» buyurmuş; Ebû Zer :

— «Onlar kimlerdir?» diye sorunca, Peygamber Efendimiz :

— «Serveti çok olanlardır.» diye cevap vermişlerdir.

Binbir güçlük ile kazanıp muhafaza ettiği paradan fakirin ihtiyacını ödemekle mükellef olan, bir bakıma fakirin rızkı için çalışan bir hizmetçisidir. Daha nasıl olur da fakiri tahkir edebilir? Üstelik servetin bütün mes'uliyetini boynuna almış, yorgunluğunu iltizam etmiş ve sonunda düşmanlarının yiyeceği servetini, ölünceye kadar korumak mecburiyetinde kalmıştır. Allah'ın tevfiğiyle ödediği borcunu fakirin kabul etmesiyle kendisini borçtan kurtarması bakımından sıkıntılar ferah ve sevince intikal etmiş olduğundan, fakire eziyet, takdir, tahkir, surat ekşitme gibi fena hâller de ortadan kalkarak yerine fakir ile neşelenmek, fakiri övmek ve fakire minnet etmek kalmır. İşte menn ve ezâ'nın menşei bunlardır.

Şayet; fakire yardımda bulunan kimsenin, kendisini bu anlattığım şekilde ihsan edenlerden görmesi çok kapalıdır. Ekseriyet bu hâle düştüklerinin farkında bile olamazlar. Bunun bir belirtisi var mı ki bu vaziyete düşmemek için onunla kendilerini sınamış olsunlar? Der- sen; derim ki :

Bilmiş ol ki! Bunun ince ve fakat çok açık emâresi olan bir alâmeti vardır. Şöyle ki: Kendisine fenalık eden veyâ düşmâniyle anlaşılan bir fakire sadaka verdikten sonra da aynı durumu devâm ettiriyor

diye eskisinden daha fazla kıızıyorsa, verdiği sadaka sebebiyle kendisinden başka bir şey beklediği için sadakası minnet şâibesinden kurtulmuş değildir. Şâyet bu çok kapalı bir şeydir bundan korunmanın çaresi nedir diye sorarsan? Derim ki :

Bilmiş ol ki bu hastalıktan korunmanın biri zâhiri, diğeri de bâtinî olmak üzere iki çaresi vardır :

Bâtinî çaresi, zekâtın borç olmasının sebebinde anlattığımız hakikatler ile sadakayı kabul etmekle, kendisini temizlemesi bakımından asıl fakirin, kendisine ihsan ettiğini bilmektir.

Zâhirî çaresine gelince : Minneti kabul edenin hareketleridir. Zira bedenî hareketler ahlâk hâline intikal eder. Nitekim kitâbın sonunda bunun sırları anlatılacaktır. Bunun için bâzı kimseler fakîre sadakayı verdikleri vakit, âdeta kendilerini sâil yerine koyarak sâilin karşısına geçer, mütevaziyâne bir şekilde ondan kabulünü istirham eder ve reddetmesinden üzüntü duyar. Bâzıları da sâilin eli üstüne gelsin diye fakîre avucunu açmak sûretiyle parayı verirler.

Hazret-i Âişe ve Ümmü Seleme, sâile bir şey gönderdikleri vakit, götürene sâilin ne gibi duâ ettiğini ezberlemesini tenbih ederler ve kendileri de sâile aynı şekilde duâ ederlerdi. Ve duâmız onun duâsına karşılık olsun, sadakamız karşılıksız kalsın derlerdi. Sadakaya karşılık olur diye fakîrden duâ beklemezlerdi. Çünkü duâ, sadakaya karşılık gibi olur. Bu sebepten sâilin duâsını misliyle karşılardı. Hazret-i Ömer Bin Hattâb ve Abdullah Bin Ömer (R.A.) da böyle yaparlardı. Erbab-ı basiret kalblerini böylece tedaviye çalışırlardı. İşte zâhirdeki çâre, tevâzu ve zillate delâlet eden hareketlerde bulunmakla minneti kendisinin yapmasıdır. Bâtinî çareleri de yukarıda anlattıklarımızdır. Yâni zâhirî çâreler amel, bâtinî çareler ise ilim bakımındandır. Kalb, ancak birbiriyle karıştırılan ilim ve amel macuniyle tedavi edilir. Zekât ve sadakalarda aranan bu şartlar, namâzda aranan huşû gibidir. Namâzda huşû (Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetleriyle sâbit olduğu gibi) Peygamber Efendimiz de:

«لَيْسَ لِلْمَرْءِ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا مَا عَقَلَ مِنْهَا»

«Kişi için, namâzından ancak hatırladığı vardır.» (697)

Yâni “düşünerek huşû içinde kıldığı kısmından mükâfat alır. Akıllı başka yerde iken ne yaptığını bilmeyen, namâzdan mükâfat alamaz” buyurmuştur.

(697) Namâz bahsinde geçmiştir.

Zekâtta bu şartlar da Peygamber Efendimizin :

«لَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ صَدَقَةً مِّنَّ»

«Mennan [Başa kakan] ın sadakasını Allah kabul etmez.» (698) hadisi ve, Allahu Teâlâ'nın :

«لَا تُبْطَلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى»

«Sadakalarınızı minnet ve eziyet ile heder etmeyin.» (2 - Bakara: 264) Âyet-i celîlesiyle sâbittir. Fakihlerin, bu şartlar bulunmadan zekâtın yerini bulması ve beraet-i zimmetin husûlü hakkındaki fetvaları ayrı bir dâvadır. Kitâbü's - Salât'da onun mânâsına işaret etmiştik.

Altıncı vazife : Verdiğini küçümsemek ve hiçe saymaktır. Zira verdiğini beğenir ve çok görürse ucb'a düşer. Ucb ve kendini beğenme hâli çok tehlikeli olup beraberinde ameli de mahveder. Nitekim Allahu Teâlâ :

«وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا»

«Ve çokluğunuz hoşunuza gittiği Hüneyn gününde size yardım etmiştir. Çokluğunuz o zamân size ucub vermişti de bu size (gelecek kazadan) bir şeyi gidermeye yaramamıştı.» (9 - Tevbe: 25) buyurmuştur.

Denildi ki, tâat küçümseindikçe, Allah katında büyür ve değeri artar. Günâh da büyük sayıldıkça Allah katında küçülür. Yine denildi ki: Hayır nîmeti üç şey ile tamamlanır. O üç şey :

- 1 — Küçümsemek,
- 2 — Acele etmek,
- 3 — Gizlemektir.

Verdiğini çok görmesi, menn ve ezâ demek değildir. Çünkü minnet ve eziyet ihtimali olmayan, câmi, tekke ve kervansaray gibi yerlere vermekte de verdiğini «çok görmek» mümkündür. Hattâ ucub

(698) Bu ifâde ile kaynağı bulunamamıştır.

kendini beğenmek ve yaptığını büyütmek yalnız sadakalarda değil, bütün ibâdetlerde olur.

Bunun tedâvisi ilim ve amel ile dir :

İlim : Vereceği onda veyâ kırkta birin az olduğunu ve yukarıda anlattığımız gibi infakın en düşük derecesi ile kanaat ettiğini bilmiş olmasıdır. Bunu büyütmek şöyle dursun, kula yakışan, azlığından utanmaktır. Eğer en üst dereceye yükselmiş ve bütün malını infak etmişse yine bunu çok görmez. Bunun için de malın kendisine nereden geldiğini ve niçin sarfettiğini düşünmesi kâfidir; çünkü hadd-i zâtında mal, Allahu Teâlâ'nındır. Malı o verdiği ve infaka kendini muvaffak kıldığı için Allahu Teâlâ'ya minnet etmeğe mecburdur. Allahu Teâlâ'nın hakkı olan bir şey'i kendi hakkında büyütemez. Eğer âhirette mükâfat almak için servetini infak etmişse, onu büyütmeye hiç hakkı yok, çünkü onun kat kat fazlasını beklemektedir.

Amel : Sadakayı verirken, malının diğer kısmını infaktan cimrilik ettiği için borcunun bir kısmını verip diğerini veremeyen gibi, verdiğini utanarak ve başı eğik mahcûb bir vaziyette vermektir. Zira malının tamamı Allahu Teâlâ'nındır. Hepsini infak eden Allah katında daha sevimlidir. Hepsini infak ile emretmemesi kulun cimriliği sebebiyle kendisine ağır gelmemesi bakımındandır. Nitekim Allahu Teâlâ :

«إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُخْفِكُمْ تَبَخَّلُوا»

«Eğer sizden onların (tamamını) ister, bu sûretle sizden (talebde) ileri giderse cimrilik gösterecekdiniz.» (47 - Muhammed: 37).

Yedinci vazife : En kıymetli, en iyi, en güzel, en helâl, en temiz ve en sevimli malını infak etmektir. Zira Allahu Teâlâ temizdir. Ancak temizi kabûl eder. Şüpheli maldan verirse hakikatte kendi malı olmayabilir ve bu bakımdan da yerini bulamaz. Hazret-i Peygamber:

«طُوبَى لِعَبْدٍ أَنْفَقَ مِنْ مَالٍ اكْتَسَبَهُ مِنْ غَيْرِ مَعْصِيَةٍ»

«Helâlden kazandığı malını infak edene müjde olsun.» (699) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ'ya başkasını tercih etmiş olması bakımından, servetinin iyisini kendine, ailesine veyâ hizmetçisine bırakıp, âdisini Allah uğrunda vermesi, Allah üzerine başkasını tercih sayılacağından edebsizlik olur. Bu vazîyeti misâfirine tatbik etse ve meselâ, hazırladığı yemeklerin iyilerini kendi çocuklarına, kötülerini de misâfirine yedirse, misâfirini rencide etmiş, kalbini kırmış ve hiddetini celbetmiş olacağı meydandadır (İşte bunu düşünerek Allah rızası için malının iyisini infak etmelidir). Allahu Teâlâ'ya nisbetle vazîyet böyle olmakla, maksadı âhirette sevab almak ise yine iyisini infak etmesi gerekir; çünkü başkasını kendi üzerine tercih etmek, akıl kârı değildir. Halbuki insânın servetinden, kendisi için, ancak tasadduk edip ebedileştirdiği veyâ yiyip yok ettiği kısmı vardır (Diğeri onun değil, başkalarınındır). Yiyip giydiği bu ândaki ihtiyacı içindir. Bulduğunu bugün sarfedip, yarını düşünmemek yine akıl kârı değildir. Halbuki Allahu Teâlâ :

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ»

«Ey imân edenler, (Hak yolunda) infakı (harcamayı) kazandıklarınızın en güzellerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan yapın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız pek âdi, bayağı şeyleri vermeğe yeltenmeyin.» (2 - Bakara: 267)

Yâni size verilse surat ekşitmeden ve kızarmadan almayacağınız şeyleri Allah için infaka kalkışmayın demektir. Haberde:

«سَبَقَ دِرْهَمٌ مِائَةَ أَلْفِ دِرْهَمٍ»

«Bir dirhem yüzbin dirhemi geçmiştir.» (700) buyuruluyor.

Bu, en temiz, helâl ve iyi malından bir dirhemi içten gelen bir sevgi ile Allah uğrunda infak etmekle olur. Diğer taraftan yüzbin dirhem verir, fakat şübheli ve sevmediği maldan, sevmeyerek verir. Bu

vaziyeti onun Allah rızasını tercih etmediğine delâlet eder. Öteki bir dirhem, bu yüzbin dirhemden daha makbûl olur. Sevmediklerini infak edenleri zem etmek üzere Allahu Teâlâ :

«وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ
لَهُمُ الْحُسْنَىٰ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ»

«Onlar kerih gördükleri şeyleri Allah'a isnad ederler, dilleri ise yalan söyler durur. [Güya], en güzel makam kendilerininindir. Muhakkak ki onlar için ateş var.» (16 - Nahl: 62)

Bâzıları onları tekzib için bu "Lâ" da vakfetti sonra başlayarak:

«جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ»

«Allah için verdiklerini kerih görmeleri onlara cehennemi kazandırdı.» dediler.

Sekizinci vazîfe : Sadaka ve zekâtı nemalandıran, yâni sadaka ve zekâtı iyilikte kullanan kimseleri seçmektir. Umumî olarak yalnız bu sekiz sıfatta dahildir diye yetinmemeli. Çünkü bu umum dışında bâzı hususî vasıflar vardır. Onları gözetmelidir.

Bunlar da altı tanedir :

1 — Dünyâdan yüz çevirip yalnız âhiret için çalışan müttakî fakirleri seçmek. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«لَا تَأْكُلْ إِلَّا طَعَامَ تَقِيٍّ وَلَا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيٌّ»

«Yalnız müttakîlerin yemeğini ye, senin yemeğini de yalnız müttakîler yesin.» (701) buyurmuştur.

Çünkü müttakîlere yapılan yardım, onların takvâlarını artırmağa hizmet eder. Bu sâyede yardımda bulunan da ecir kazanır. Yine Peygamber Efendimiz :

(701) Ebû Davud ve Tirmizî, Ebû Saîd'den.

«أَطْعِمُوا طَعَامَكُمْ الْأَتْقِيَاءَ وَأَوْلُوا مَعْرُوفَكُمْ الْمُؤْمِنِينَ»

«Yemeğinizi müttakî kimselere yedin. Sadakalarınızı da mü'minlere verin.» (702) buyurmuştur.

Diğer bir ifâde ile :

«أَضِيفَ بِطَعَامِكَ مَنْ تُحِبُّهُ فِي اللَّهِ تَعَالَى»

«Yemeğin ile Allah için sevdiğin kimseye ziyâfet ver.» (703) buyurmuştur.

Âlimlerden biri, fakîrlerin yalnız sofularına yedirirdi. Kendisine böyle yapmasan da bütün fakîrlere infak etsen daha iyi olmaz mı? diyenlere :

— Hayır bunlar, yalnız Allah için çalışıyorlar. İhtiyâç karşısında bu himmetleri sarsılır. Bunlardan bir tânesinin ihtiyâcını temin edip onu yine Allah için çalışmağa sevk etmek, düşünceleri dünyalık olan kişilere bin dirhem vermekten benim için daha sevimlidir, dedi.

Bu vazîyeti Cüneyd-i Bağdadî'ye anlattılar. O da çok beğendi ve: «İşte bu zât Allahu Teâlâ'nın velilerinden biridir. Uzun zamandır böyle güzel bir kelâm duymadım.» dedi. Sonra bakkallıkla iştigal eden bu zât, fakîrlere parasız mal vere vere iflâs etti ve bir daha ticâretle meşgûl olmak istemedi. Fakat bunu haber alan Cüneyd, kendisine sermâye göndererek ticâretten ayrılmamasını ve o gibi temiz çalışanlara ticâretin zararı olmadığını söyledi.

2 — Bilhassa ilim sâhibi olan fakîrleri seçmek. Çünkü bu gibilere vermek ilimde kendilerine yardım etmek demektir. Sahîh niyet ile ilim tahsili en büyük ibâdettir. İbn Mübârek sadakalarını hasaten âlimlerin fakîrlere tahsis ederdi. Kendisine niçin böyle yaptığı soruldukta :

— «Ben Peygamberlikten sonra ilimden daha üstün bir rütbe olduğunu zannetmiyorum. Âlimlerden biri bir ihtiyâcla karşılaşınca onun ile meşgûl olur da okuyamaz. Onun ihtiyâcını temin edip okumasını sağlamak daha makbûldür.» diye cevap vermiştir.

(702) İbnü'l-Mübârek, «El-Birr ve's-Sile»de.

(703) İbnü'l-Mübârek rivâyet etmiştir.

3 — Takvâsında ve tevhîdinde sâdık olanları seçmek. Tevhidde sadakat demek, hediye alındığı vakit, vâsıtaya bakmadan nîmetin Allah'tan olduğunu bilerek ona şükretmek demektir. Kulların en çok şükredenleri, nîmeti Allah'tan bilenlerdir. Lokman'ın oğluna vâsiyetinde :

—«(Oğlum) Allah ile kendi aranda, nîmet veren bir kimsenin mevcûdiyetini hatırına getirme. Başkalarının in'amına değer verme.» demiştir.

Allah'tan başkasına şükreden kimse, in'am edeni bilmemiş ve vâsitanın emr-i ilâhiye mazhar olduğunu anlamamış olur. Zîra kul verdiği şeyleri, Allahu Teâlâ'nın yarattığı sebebler sâyesinde verir. Kul, Allah'ın emrindedir. Dîn ve dünyâsının selâmetinin infakta olduğunu, Allahu Teâlâ onun kalbine ilka ettikten sonra, o hiç bir sûretle infaktan geri kalmaz. Muharrik kuvvetleşince onu infaka sevkeder. Artık kul buna muhalefet edemez hâle gelir. İradeleri halkedip, niyetleri hazırlayan, zafiyet ile tereddüdü izâle eden ve bu iradeleri tahakkuk ettirmek için kudreti hazırlayan bizzat Allahu Teâlâ'dır. Ancak bütün bunları kavrayan kimse, müsebbibü'l-esbâba bağlanır. Bu gibiler, kendisine teşekkür edip kendisini övenlerden Allah katında daha iyi olduğunu anlar. Çünkü «teşekkür», faydası az olan dilin hareketinden ibârettir. Nîmeti Allah'tan bilip O'na şükredene yapılan yardım ise, şübhesiz kaybolmaz. Fakat yaptığın in'am karşılığında seni övenler, yardımın kesilmesiyle hiç sıkılmadan seni yererler. Senden bir eziyet görseler hemen bedduâ ederler. Bu gibilerin hâli mürailikten ibarettir. Rivâyet olundu ki :

« أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مَعْرُوفًا إِلَى بَعْضِ الْفُقَرَاءِ وَقَالَ
لِلرَّسُولِ : احْفَظْ مَا يَقُولُ فَلَمَّا أَخَذَ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا يَنْسَى
مَنْ ذَكَرَهُ وَلَا يُضَيِّعُ مَنْ شَكَرَهُ . ثُمَّ قَالَ : اللَّهُمَّ إِنَّكَ لَمْ تَنْسَ
فُلَانًا — يَعْنِي نَفْسَهُ — فَاجْعَلْ فُلَانًا لَا يَنْسَاكَ يَعْنِي بِفُلَانٍ نَفْسَهُ
فَأَخْبَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَلِكَ فَسَرَّ وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : عَلِمْتُ أَنَّهُ يَقُولُ ذَلِكَ »

«Peygamber Efendimiz, fakirin birisine bir sadaka gönderdi ve giden adama, “söylediklerini ezberle” buyurdu. Sadakayı alan: “Hamd ol Allah’a ki kendini zikredenı unutmadı ve kendisine şükredenı terketmedi” sonra devâmla: “Allah’ım beni unutmadığın gibi beni de seni unutmayan kullarından eyle” diye duâ etti. Böyle söylediği Resûl-i Ekrem’e haber verilince, Peygamber Efendimiz de “Ben onun öyle söyleyeceğini biliyordum” diyerek gülümsemiştir.» Bak nasıl yalnız Allah’a bağlanmıştır. Sadakayı vereni hiç anmamıştır. (704)

Yine Peygamber Efendimiz bir kişiye: «Tövbe et» buyurunca, adam: «Muhammede değil, yalnız Allah’a tövbe ederim» demiştir. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz:

«عَرَفَ الْحَقَّ لِأَهْلِهِ»

«Hakkı ehline tanıdı.» (705) buyurdu.

İfk vak’asında Hazret-i Âişe’nin beraetini ifâde eden Âyet-i Celile nâzil olduğu zamân Hz. Ebûbekir (R.A.), Hz. Âişe (R.A.)’ye kalk Resûl-i Ekrem’in başını öp deyince, Hazret-i Âişe:

«وَاللَّهِ لَا أَفْعَلُ وَلَا أَحْمَدُ إِلَّا اللَّهَ»

«Vallahi bunu yapmam ancak Allah’a hamd ederim.» demiştir. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz:

«دَعَّهَا يَا أَبَا بَكْرٍ»

«Bırak onu yâ Ebâbekir.» (706) buyurmuştur.

Diğer ifâde ile de Hazret-i Âişe, Hazret-i Ebûbekir’e hitaben:

(704) Kaynağı bulunamamıştır.

(705) Ahmed ve Taberânî, el-Esved b. Serî’den.

(706) Ebû Davud, Hz. Âişe’den.

«بِحَمْدِ اللَّهِ لَا بِحَمْدِكَ وَلَا بِحَمْدِ صَاحِبِكَ»

«Yalnız Allah'a hamdederim, ne sana ve ne de arkadaşına hamdetmem.» demiştir.

Hız. Âişe, Vahy Peygamber Efendimiz vâsıtasiyle kendisine ulaştığı hâlde böyle yaptı. Peygamber Efendimiz de bu hâle bir şey demedi. Eşyayı Allahu Teâlâ'nın gayrisinden bilmek, kâfirlerin vasfıdır. Nitekim Allahu Teâlâ :

«وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ»

«Allah, tek olarak anıldığı zaman, âhirete inanmayanların kalpleri nefret ile çekilir. Allah'tan başka mâbutları anılsa hemen kalpleri sevinç ile dolar, yüzleri güler.» (39 - Zümer : 45)

Bâtınını vâsitalardan temizlemeyip onları yalnız vâsita olarak tanımayan, sırrını gizli şirkten kurtaramamış gibidir. Şirkin leke ve kokularından tevhid akidesini temizlemekte Allah'tan korkmalıdır.

4 — Hâlinden şikâyetçi olmayanı seçmektir. Vazîyetinden şikâyet etmeyip hâline razı ve ihtiyâcını gizleyen veyâ mürüvvet sâhibi, herhangi bir âfet neticesi serveti elinden gıtmış ama servet hâlindeki itiyatlarını unutmamış, zâhiren zengin görülen ve varlık perdesi altında yaşayan fakir olmalıdır. Bu gibi fakirler hakkında Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

«يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ
النَّاسَ الْخَافَاءَ»

«Onlar istemekten çekindikleri için hâllerini bilmeyen onları zengin zanneder, sen onları sîma ve hâllerinden tanırsın, halktan ısrar ile bir şey istemezler.» (707)

Yâni ısrar ile istemezler, istemekte ısrar etmezler. Çünkü Allah'a kavî imânları olduğu için zengin, sabırlı ve izzet-i nefis sâhibidirler. İşte her muhitte bu gibi dindar ve iffet perdesiyle süslenmiş fakirleri aramak lâzımdır. Bu gibilere infak etmek, âşikâre isteyicilik edenlere vermekten kat kat sevâbtır.

5 — Ailesi kalabalık olan ve ayrıca hastalık veyâ herhangi bir sebeble hârice çıkıp kazanamıyan fakirleri seçmektir. Çünkü burada, Allahu Teâlâ'nın:

«لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُخْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ»

«(Sadakalarınızı) Allah yolunda kendini vakfetmiş yeryüzünde dolaşmağa gücü olmayan fakirlere verin.» (2 - Bakara: 273) buyurduğu mânâ bulunmuş olur. Yâni fakîrlik, geçim darlığı veyâ kendini olgunlaştırmak gibi sebeblerle âhîret yolunda mahbus kaldılar yeryüzünde dolaşamıyorlar. Zira bu sebeblerle onların kanatları kesik ve etrafları çevrilmiştir. Bu sebeblerden Hazret-i Ömer (R.A.) Ehl-i Beytin ihtiyâcını temin için on tane ve daha ziyade koyunu birden verirdi. Çünkü Peygamber Efendimiz de atıyeyi ihtiyâç nisbetinde verirdi.

Hazret-i Ömer'e (R.A.) «Cehdü'l-belâ» nedir? diye soruldukta: «Allenin kalabalık ve servetin azlığı demektir» diye cevap vermiştir.

6 — Akriba ve mahremlerden seçmek. Bu gibilere vermek hem sadaka ve hem de sıla-i rahimdir. Sıla-i rahimde hesaba gelmeyecek kadar büyük sevablar vardır. Hazret-i Ali (R.A.): «Benim için, dostlarımdan kardeşlerimden birine bir dirhem vermek, başkasına yirmi dirhem vermekten, yirmi dirhem vermek, başkalarına yüz dirhem vermekten, onlara yüz dirhem vermek, bir köle azad etmekten sevimlidir.» buyurdu.

Akrabalar yabancılar üzerine tercih edildiği gibi, dost ve ahabbalar da diğer tanışlar üzerine tercih edilir. Bu inceliklere riâyet edilmelidir.

İşte aranan altı hususî vasıf bunlardır. Her vasıfta ayrı ayrı dereceler vardır. Lâıyk olan bunların en iyisini aramaktır. Bütün bu vasıfları kendinde toplayan bir fakîr bulunursa bu büyük bir ganîmettir. Bu hususta içtihad eder ve isabet ederse yâni arar ve bu vasıfta bulursa iki, içtihadında hata ederse yâni aradığı hâlde yanılarak başkasına verirse de yine bir ecir almış olur. Aldığı iki ecrin birincisi; dünyâda cimrilikten temizlenmesi, kalbinde Allah sevgisinin kuvvet-

lenmesi ve Allahu Teâlâ'ya itaat etmeğe cehdetmesidir. Kalbinde yerleşen bu üç sıfat, Allahu Teâlâ'ya olan iştîyakını artırır.

İkinci ecir; sadakayı alanın duâsını almaktır. Zira Ebrarın —iyilerin— kalblerinin, hal-i hazırda ve istikbâlde güzel tesiri vardır. Eğer sadakasına tam bu gibi ehil olanları bulursa, böylece iki eciri birden, bulamazsa birinci eciri ihraz etmiş olur. Her şeyi olduğu gibi Allah bilir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

BU BÂB, SADAKAYA MÜSTAHAK OLANLARIN KİMLER OLDUĞU VE SADAKA ALANLARIN VAZİFELERİNE DÂİRDİR

Zekâtın verileceği yerler :

Bilmiş ol ki zekât, Hâşim ve Muttalib oğullarından olmamak, hür ve müslümân olmak şartıyla Kur'ân-ı Kerim'de Tevbe sûresi 60 ıncı âyette gösterilen sekiz sınıf insânlara verilir. Kâfire, köleye (İmâm-ı Âzam'a göre azad olacak köleye verilir), Hâşimî ve Muttalib'lere verilmez. Velilerinin kabzetmesi şartıyla, fakir, sabi ve mecnunlara verilir. Şimdi bu sekiz sınıfı anlatalım :

BİRİNCİ SINIF : Fakir ve yoksullardır :

Fakir, bir şeyi olmadığı gibi kazanma imkânları da olmayan insândır. Eğer bir günlük nafakası ve kendine göre giyeceği elbisesi varsa, fakir değil, miskindir. Şâyet elinde olan, bir günlük nafakasına yetmiyorsa o yine fakirdir. Eğer, mendili, ayakkabısı ve pantolonu olmayıp yalnız bir gömleği olur ve bu gömlek, o fakirin vazîyetine uygun şekilde, mendil, don ve ayakkabı alabilecek kıymette değilse yine fakirdir. Çünkü o, bu ânda muhtâç olduğu maddeleri bulamamış vazîyettedir. Her ne kadar bâzıları, fakir için yalnız setr-i avret edecek elbise kâfidir dedilerse de bu, doğru değildir. Çünkü böyle bir fikir ifrattır. Esasen bu derecede bir fakir bulunmaz. Kişinin dilenciliği itibat etmesi kendisini fakirlikten çıkarmaz. Çünkü dilencilik kazanç yolu değildir. Fakat kazanmağa iktidarı olan kimse fakir sayılmaz. Ancak kazancı âlet ile olur ve âleti de bulunmazsa, yine fakirlikten çıkmış olmaz. Onun için âlet satın almak câizdir. Kâr ve kesbe gücü yetene fakirlik yakışmaz. Eğer şer'î ilimler ile uğraşmak sûretiyle kâr ve kesbinde bulunamıyorsa fakirdir. Kendisine zekât verilebilir. Artık onun çalışma kudreti nazar-ı itibara alınmaz. Eğer ibâdetle meşgul olmak sûretiyle kâr ve kesbten geri kalıyorsa, fazla ibâdeti terkedip kazanç ile iştigal etmelidir. Çünkü kesb ile uğraşmak nâfile ibâdetten makbûldür. Zira Peygamber Efendimiz :

« طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ »

«Helâl [nafaka] talebi, farz üzerine farzdır.» (708) buyurmuştur.

Resûlullah, buradaki «farz üzerine farz» tâbirinden kesb yolunda gösterilen say ü gayreti kasdetmektedir.

Hazret-i Ömer (R.A.) «Şübheli (de olsa) kazanç, dilencilikten daha hayırlıdır.» buyurmuştur.

Eğer kişi babasının verdiği, veyâ nafakası üzerine vâcib olan kim-
senin verdiği ile yetiniyorsa, bu hâl kazanmaktan ehven ve fakat gay-
ri makbûl olmakla beraber yine fakir sayılmaz. (Hanefilere göre ken-
disinin bir şeyi olmadığına göre yine fakirdir. Yâni babası zengin olup
kendisinin bir şeyi olmayan, zengin çocuğuna zekât verilir).

İKİNCİ SINIF : Miskinlerdir :

Miskin, geliri giderini karşılamayan kimse demektir. Bâzan ge-
liri giderini karşılamadığı için bin dirhem maaş alan miskin, buna
mukabil bir ip ile baltadan başka bir şeyi olmadığı hâlde bunlar ile
geçimini sağlayabilen, zengin sayılır. Oturduğu evleri, durumuna uy-
gun elbisesi kendisini miskinlikten kurtaramaz. Yine kendi vaziyetine
göre münasib ev eşyası, mefruşatı ve fıkıh kitâblarının bulunması,
kendisini miskinlikten kurtaramaz (709). Yalnız kitâbları olup kitâb-
lardan başka bir şeyi olmayan kimse fıtır sadakasını vermez (Sadaka-i
fıtır bahsine bak.). Kitâb, ev eşyası, elbise, aynı hükümde ve insânın
muhtâç olduğu maddelerdendir. Fakat kitâb ihtiyâcında biraz ihti-
yatlı davranmalıdır.

Kitâba ihtiyâç üç sebepten olabilir: a) Okutmak, b) İstifâde et-
mek, c) Mütalâa ile gönül eğlendirmek. Ancak öyle zevk ve eğlen-
mek muteber değildir. Âhirete faydası olmayan, dünyâda ancak
zevk için okunan, şiir ve târîh kitâbları gibi. Bu kitâblar yemin kefa-
retini ödemek ve fitre borcunu vermek için satılırlar. Ve bunlara sâhib
olan miskin sayılmaz.

Okutmak için olan kitâblarına gelince. Eğer kitâb sâhibi ücret
karşılığı terbiyecî, müderris ve öğretici ise; terzinin makinesi ve di-

(708) Taberâni ve Beyhakî, İbn Mesûd'dan.

(709) Hanefilere göre iki kattan fazla yatak, ihtiyâcından fazla mefruşat, ihtiya-
cundan fazla kap kaçak her cinsten birer takımdan fazla olan kitâblar, hattâ fazla
Kur'ân-ı Kerim bile ve evinde kullanmadığı fazla odası, kurban ve sadaka-i fıtır nisa-
bında hesaba katılır.

ger sanatkârların âletleri gibi, onun kitâbları da âletleri sayılacağından fitre vermek için satılmazlar. Yok eğer ücretle değil, farz-ı kifa-yeyi yerine getirmek için okutuyorsa, yine kitâblarını fitre vermek için satmaz ve bu kitâbla sâhibini miskinlikten kurtaramaz. Çünkü bu kitâblar, mühim ihtiyâç maddelerindendir.

Kitâblardan öğrenme ve istifâde ihtiyâcına gelince. Meselâ kendini tedavi için tıb kitâbı veya mütalâa edip ders alması için vaaz kitâbı saklaması gibi, eğer bulunduğu memlekette doktor ve vâiz varsa bunların hiçbirine ihtiyâç yoktur. Eğer yoksa o zamân bunlara ihtiyâç vardır. Bâzan olur ki, bir kitâbı uzun müddet sonra mütalâa edecektir. Buna göre lâıyk olan ihtiyâç müddetini tâyin etmektir. İhtiyâç müddetini tâyinde en doğru olanı, bir sene olarak takdir etmektir. Sene içerisinde mütalâa etmeyeceği kitâblara ihtiyâcı yoktur. Bir günden fazla nafakası olana, fitre vermenin vâcib olduğunu yukarıda söylemiştik. Nafakayı bir günlük olarak takdir ettiğimize göre ev eşyasını ve elbiseyi de bir senelik olarak takdir etmek münasip olur. Kış mevsiminde yaz, yaz mevsiminde de kış elbisesi satılmaz. Kitâblar da daha ziyade ev eşyası ve elbise meyânına girer. Bâzan bir kitâbdan elinde iki nüsha bulunur ki, bunların birine ihtiyâcı yoktur. Şâyet, biri daha doğru, diğeri daha güzeldir. Bu bakımdan ikisine de ihtiyâcım var derse, biz de: Doğru olanını sakla, güzelini sat deriz.

Bir fenden, biri muhtasar, diğeri mufassal iki kitâbı olanın maksadı istifâde etmek ise mufassalını saklar, muhtasarını satar. Yok eğer gayesi ders okutmak ise ikisi de kendisine lâzımdır. Hiç birini satmaz (710). Bu husûsta fıkıh kitâblarının dokunmadığı sayılamıyacak kadar pek çok misâller vardır. Bunları burada anlatmamız, âmme ihtiyâcı olmaları ve bu husûsta en güzel yolun, bu anlattığımız, düstur olması bakımındandır. Zira bu sûretleri hakkıyla çıkarmak mümkün değildir. Çünkü bu, görüş miktarında, sayısında ve nev'inde ev eşyasına, elbiseye, hattâ darlık ve genişlikte eve de sirâyet eder. Halbuki bunlar hakkında da kat'î bir hudut yoktur. Ancak, fakîh, kendi kanaatine göre içtihadını yapar, görüşüne göre bir hudut tâyin eder. Ve bu sûretle tehlikeli şübhelere atılır. Ama vera' sâhibi olanlar daima ihtiyâtı tercîh edip, şübhell şeylerden kaçınarak şübhesiz olanlara sarılırlar. Âşikâr ve belli olan karşılıklı iki taraf arasında pek çok şübhellı dereceler vardır. İnsânı bunlardan koruyan, ancak ihtiyattır. (En doğrusunu Allah bilir.) (711).

(710) Hanefilere göre ticâret için olmayan kitâblarda zekât yoktur, yalnız ihtiyâçtan fazla olanlar fitrede hesab edilir.

(711) Fakir ile miskin hakkındaki sözler :

1 — İbnül Sikkit: Miskin hiç bir şeyi olmayan, fakir bir miktar varlığı vardır.

ÜÇÜNCÜ SINIF : Âmillerdir :

Âmiller, Halife ve kadılar hâriç, zekât toplayan memurlar, zekât tahsilदारlarıdır. Kabîle reisi veyâ kethüdası, muhafız, kâtib, muhasib, bekçi ve nakliyeciler de bunlar meyânındadır. Hiç biri emsâline verileden fazla maaş alamaz. Bunlar için ayrılmış olan zekât sermayesinden bir fazlalık artarsa, bu fazlalık diğer sınıflara müsavi olarak taksim edilir. Eğer topladıkları zekât ücretlerine yetmezse eksik kalan ücretleri devlet hazinesinden tamamlanır (Hanefilere göre âmil, bu paradan alır, fakat aldığı zekât değil, ücrettir; onun için Hâşimi olmayan zengin âmil de bu parayı alabilir).

DÖRDÜNCÜ SINIF : Müellefetü'l-kulûbtür :

Müellefetü'l-kulûb : (Yeni) müslümân olmuş (ve fakat İslâmiyete henüz ısınmamış) kabîleleri arasında hatırı sayılan eşraflardır. Bunlara sadaka vermekte hem kendilerini İslâmiyete ısıdırmak ve hem de diğer eşrafı teşvik vardır (712).

2 — Esmâî: Bunun aksine olarak, fakir hiç bir şeyi olmayan; miskin, bazı şeyleri olan kimsedir. Nitekim Kur'ânda "İmdi gemi, denizde çabşan miskinlerin idi..." buyurulmaktadır ki gemileri olduğu hâlde kendilerine miskin denmiştir. Fakirler hakkında da: "Hârice çıkmağa iktidarlara olmayan ve iffetlerinden, durumlarını bilmeyenler kendilerini zengin zanneder." buyurulmuştur.

Lûgât âlimleri de aynı şekilde ihtilâf etmiştir. Bâzıları, miskin, hiçbir şeyi olmayandır. Nitekim, «Ev miskin zâmetrebetini» yani miskin oturdyğı topraktan başka bir şey yoktur demektir. Bunun aksini söyleyenler de vardır.

Hanefî mezhebinde fakir, nisaba mâlik olmayan kimsedir.

Miskin de hiç bir şeyi olmayandır.

(712) Müellefetü'l-Kulûb iki sınıftır. Biri yeni müslümân olup İslâmiyet henüz kendisinde yerleşmeyen eşrafur. Diğerî kâfirdir. Bunlar da iki kısımdır. Bir kısmının İslâmiyete gelmek ihtimali var, diğer kısmının aslâ İslâmiyete gelmek ihtimalleri yok, fakat şerhlerinden korunması gereken kimselerdir. Peygamber Efendimiz Kur'an'ın hükmüne bu sınıfların hepsine yer vermiştir; fakat zekât veyâ ganimet mallarının hangi kısmından verdiğî ihtilâflıdır. Peygamberimizin irtihalinden sonra bu gibilere sadakanın verilip verilmeyeceği yine ihtilâflıdır. Bâzılarına göre bu hüküm bakidir. Zâret karşısında bulunan memleket halkı veya ordu bu gibilere sadaka verebilir. Diğer bâzılarına göre sebebin kalkması ile bu hüküm de kalkmıştır. Çünkü bunlara sadaka vermek İslâmiyeti yükseltmek içindi, İslâmiyet izzetini buldu daha onlara ihtiyaç kalmadı. Diğer bâzıları bu âyet-i celilenin mensuh olduğunu kabul etti ve Hazret-i Ömer'in: «Dileyen imân etsin, dileyen kâfir olsun» diye okuduğu âyet-i celile ile mensuh olduğunu kabul etti. Diğer bâzıları da: Haberi meşhur ile ziyâde bakımından nesh câiz olursa icma' ile de nesh câizdir, dediler.

Hülâsa : Hanefilere göre bu sınıf Peygamberimizin irtihaliyle kalkmıştır. Ebûbekir'in hilâfetinde Uyeyne ve Ekra' nâmındaki zâtlar eskisi gibi zekât istediler. Ebûbekir onları Ömer'e gönderdi. Ömer, Ebûbekir'in yazısını yırttı ve yukarıdaki âyeti okudu. İsterseniz bizim gibi parasız olarak İslâmiyeti kabûl edin istemezseniz işte kılıç dedi. Onlar kâğıt parçalarını Ebûbekir'e getirip halife sen misin, Ömer midir? diye

BEŞİNCİ SINIF : Mükâteblerdir :

Mükâteb : Para ile azad olacak köleler demektir. Efendisi, bana şu kadar para getir ben seni azad edeyim der. «Para ile kendisini satın alacak olan bu gibi biçarelere» zekât verilir. Bu zekât, onları borçlarına mahsûben efendilerine de verilebilir. Sâhibi, azad edeceği kölesine zekâtını veremez. Çünkü fillen kölesidir. Verdiği zekât yine kendisine döner.

ALTINCI SINIF : Garımündür :

Garım demek, meşrû yolda harcamak üzere istikraz edip borçlanan, borçlu demektir. Borcunu ödeyemeyen bu gibilere zekât verilir. Ancak böyleleri, parasını fenalığa harcamışsa, tövbe ettikten sonra kendisine verilir. Borçlu olan zengine ise zekât verilmez. Ancak bu borcu iki kabîle arasını bulmak veyâ umumî bir fitneyi bastırmak için yapmışsa o zamân yine borcu ödenir (713).

YEDİNCİ SINIF : Gazilerdir :

Nafakası ordu tarafından temin edilmeyen gazilere, zengin de olsalar, muharebe etmelerine yardım olmak üzere zekât verilir (714).

SEKİZİNCİ SINIF : Yolculardır :

Yolcu veyâ misâfir, günâh ve masiyet bulunmayan maksadlarla memleketinden taşraya çıkmış kimselerdir. Böyle kimseler eğer fakir iseler, onlara zekât verilir. Eğer kendi memleketinde malı mülkü varsa, o zamân ancak memleketine ulaştırarak miktar verilir.

Şâyet bu vasıflar nasıl bilinir? dersin, derim ki:

— Fakirlik ve miskinlik, yalancılığı kat'iyyetle bilinmedikçe, isbat ve yemin şartı aramadan zekât ve sadakayı alanın sözüne itimad etmekle yâni kendi ifadesiyle bilinir.

Gazilik ve yolculuk birbirlerinin benzeridirler. Zîra bunlar istikbâle ait hâdiselerdir. Binaenaleyh, bir kimse «ben gaziyim (veyâ yolcuyum)» dediği zamân kendisine zekât verilir. Halbuki karşısında du-

---

sorduklarında Ebûbekir inşaallah o da olacaktır, dedi. Ve Ömer'in bu hareketini tasvib etti. Bunlara da kimse itiraz etmedi. Böylece sekiz sınıf arasından bu sınıf çıkmış oldu. Fakat bu sınıfın çıkması, nassı bozan onların icmaı ile değil, onların icmaına esas teşkil eden yukarıki âyet-i celîle ileldir. (Allahü A'lem) (Mütercim).

(713) Hanefilere göre borcundan fazla nisaba mâlik olmayan veyâ alacağı olup alacağını kolaylıkla alamıyan borçluya zekât verilir.

(714) Bu, Kur'ândaki "Fî sebîlillah" (Allah yolunda olanlar) âyet-i cellilesinden alınmadır. Buna birçok mânâlar verilmekle berâber İmâm-ı A'zam'a göre, gazilerin fakirlerine, yolda kalmış her sınıf insanlara ve bilhassa Hac yolunda parasız kalmışlara verilir, tabîî sefer hâlinde bulunan gaziler de bu hükümdedir. (Mütercim).

ran adam ne muhârebe meydânındadır, ne de yolda gitmektedir. Bunun için bunların sözüne itimad edersin.

Fakat diğer altı sınıfa gelince; onların bahis mevzuu sınıflardan olduklarına dair delil lâzımdır. İşte zekâta müstahak olmanın şartları bunlardır. Bu sınıflardan kime ne kadar zekât verilir mes'elesine gelince, onu ilerideki bahislerde beyan edeceğiz.

ZEKÂTİ ALANIN VAZİFELERİ

Zekât alanın vazifeleri beştir.

1 — Zekâtın, kendisine verilmesini Allahu Teâlâ'nın farz etmesi, bu sûretle ihtiyâcını karşılayıp bütün düşüncelerini bir noktaya toplamak için olduğunu bilmektir. Zaten Allahu Teâlâ'nın bütün insânlardan istediği, tek bir şeyi gaye edinmektir. O da Allah (sevgisi) ve âhîret (korkusudur). Allahu Teâlâ'nın :

«وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»

«Cinleri ve insânları, ancak [Beni bilmeleri ve] bana kulluk etmeleri için yarattım.» (51 - Zâriyât: 56) hitabından, muradı da budur. Fakat vaktâ ki Hikmet-i İlâhiye kullarına şehvet ve ihtiyâçları musallat etmeyi iktiza etti ve bu ihtiyâçlar düşüncesini dağıtırsa, yine kerem-i ilâhî olarak ihtiyâçlarına cevap verecek nîmetleri de yağdırdı. İhtiyâçlarını giderip huzûr içinde kulluk ve ibâdet etmeleri için kullarına bol servetler ihsân etti. Bir kısmının servetini çoğalttı, fakat serveti başına belâ oldu ve kendisini tehlikelere sürükledi. Bir kısmını da, şefkatli bakıcının hastasını kayırdığı gibi korudu; dünyâ servetlerinden uzaklaştırdı. Kazançlarının kolay olması için ihtiyâcını zenginler vâsıtasıyla kendilerine gönderdi. Kazanmak ve kazandığını muhafazadaki zahmetleri zenginlere çektirdi. Faydasını fakirlere nasib etti ki, onlar bu sayede yalnız Allahu Teâlâ'ya kulluk eder ve ölüm sonrası için hazırlanırlar. Ne dünyâ serveti onları meşgul eder, ne de yoksulluk bu hazırlıklarına mâni olur, İşte nîmetin son haddi budur.

Fakirin vazîfesi yoksulluğun kadrini bilmek ve Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği faziletlerin, kendisinden uzaklaştırdığı nîmetlerden daha üstün olduğunu anlamaktır. İnşallah bu husûslar, (Kitâbü'l-Fakr) da fakirlik bahsinde açıklanacaktır.

Zengin vâsıtasıyla, Allahu Teâlâ'dan aldığını, kendisine rızık ve ibâdetine yardımcı olarak alsın ve alırken niyeti, aldığını tâatte kullanmak olsun. Eğer tamamiyle buna muktedir olamıyorsa, hiç olmazsa

mübâh olan yerlerde harcasın. Eğer aldığı isyanda harcarsa küf-ran-ı nîmet ederek Allahu Teâlâ'nın gazabına uğraması ve rahme-tinden uzak olması hak eder.

2 — İkinci vazîfesi, sadakayı verene teşekkür etmek, duâ etmek ve onu övmektir. Fakat teşekkür ve duâsı, zengini vâsıta olmaktan ileri götürmemelidir. Ancak Allahu Teâlâ'nın nîmetlerinin kendisine ulaşmasında zengini bir yol ve vâsıta olarak kabûl etmelidir. Nîme-tin ulaşmasını sağlayan yol da, vâsıtanın da övülmeğe hakkı vardır. Bu şekilde övgü, nîmetin Allah'tan geldiğini bilmeğe aykırı değildir. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ»

«İnsânlara teşekkür etmeyen, Allah'a şükretmemiş sayılır.» (715) buyurmuştur.

İnsânları halkeden, onlara kuvvet ve kudreti veren, bizzat kendi-si olduğu hâlde Allahu Teâlâ dahi Kur'ân-ı Kerîm'in bir çok yerlerin-de amellerinden dolayı kullarını övmüştür. Misâli; bir âyet-i celîlede :

«نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ»

«[Eyyûb] O ne güzel kuldur! Hakîyat o, dâima Allah'a sığınır.» (38 - Sâd: 44) buyurmuştur.

Buna benzer daha pek çok âyetler vardır. Binaenaleyh sadakayı alan duâsında: «Allahu Teâlâ ebrar gibi, senin de kalbini temizlesin, hayırlıların ameli ile senin de amelini artırsın ve şehitlerin ruhiyle beraber senin de ruhuna rahmet etsin» demelidir. Peygamber Efen-dimiz :

«مَنْ أَسَدَى إِلَيْكُمْ مَعْرُفًا فَكَافَتْهُ ، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِيعُوا فَادْعُوا لَهُ
حَتَّى تَعْلَمُوا أَنَّكُمْ قَدْ كَفَّاتُمُوهُ»

«Size bir hediye verildiğinde ona misliyle mukabelede bulunun.

Eğer buna gücünüz yetmiyorsa, onu karşılayacak derecede kendisine duâ ediniz.» (716) buyurmuştur.

Verilen hediye'nin kusuru varsa; onu gizlemek, hakir görmemek, yermemek, vermediği vakitte de vermedi diye aleyhinde bulunmamak, verdiğini hem yalnız iken ve hem de başkalarının yanında iken büyük görmek teşekkürün tamamındandır. Verenin vazifesi, verdiğini azımsamak, alanın vazifesi ise; verileni büyük görüp minnet etmektir. Çünkü verenin, zâten verdiğini azımsaması başka cepheden, alanın onu büyük görmesi ise başka cephedendir. Veren için kârlı olan küçümseyici, alan için kârlı olan bunun aksine büyütücü sebepleri düşünmektir. Böylece her iki taraf da kendine düşen vazifeyi yapmış ve tenakuza düşmemiş olurlar. Bütün bunlar, nimetin Allah'tan olduğunu bilmeğe de aykırı değildir. Çünkü vâsitayı «vâsita» olarak kabûl etmemek cehâlettir. Münkir ise vâsitayı «asıl» olarak kabûl edendir.

3 — Üçüncü vazifesi, aldığına dikkat etmektir. Eğer aldığı helâl değilse ondan sakınmalıdır. Zîra Allahu Teâlâ :

«وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ»

«Her kim Allah'tan korkar ve takvâ üzerinde bulunursa, Allah onun için bir çıkacak ve sıkıntıdan kurtaracak çıkış yolu ihsân eder. Ummadığı yerden onu rızıklandırır.» (65 - Talâk: 2, 3).

Harâmdan kaçınan kimseye, Allahu Teâlâ helâlden kapı açar. Zâlim milletten, zalimlerin askerlerinden, Sultanların âmillerinden (haraç toplayan memurlarından) ve kazancının çoğu haram olanlardan, sadaka almamalıdır. Ancak çok daraldığı ve verilen malın muayyen bir sâhibi bilinmediği zamân, ihtiyâcı kadar almağa müsaade vardır. Çünkü şer'î hükümlere göre bu gibi malların tasadduku lâzımdır. Nitekim 2. ciltteki "Helâl ve Haram" kitâblarında bu husûsları izah edeceğiz. Şübhesiz bu gibi parayı kabûl etmek, helâlini bulmaktan âciz kalındığı vakittedir. Binaenaleyh bu parayı almakla da zekât almış olmaz. Çünkü haram para, verenin zekâtına sayılmaz.

4 — Dördüncü vazifesi, aldığı miktarda şübheli kısımdan kaçınmalı. Ancak kendisine mübah olan miktarı almalı. Şâyet sadaka almağa ehliyetli değilse, yâni saydığımız sekiz sınıftan birisine dahil de-

(716) Ebû Davud ve Neseî, İbn Ömer'den.

ğilse, hiç almamalıdır. Eğer azat olmak veya borcundan kurtulmak için alıyorsa, ödeyeceği miktardan fazlasını almamalıdır. Eğer zekât işlerinde çalışıyorsa (Âmil ise) emsâlinden fazlasını almamalı, hattâ verilenin fazlasını iade etmelidir. Çünkü verilen, verenin malı değil ki fazlayı teberrü etmiş olabilsin. Eğer yolcu ise, yerine varıncaya kadar kendisine lâzım olan yiyecek, giyecek ve vâsıta parasından fazlasını yine almamalıdır. Muharib ise, ancak gazâ için muhtâç olduğu binek, silâh ve yiyeceğini, kendi kanaatiyle hesap eder alır, fazlasını almaz. Yolcunun azığı da kanâatine göredir, bunlar için muâyyen bir miktâr yoktur. Bütün bunlarda vera', yâni şübhe vereni bırakıp şübhe vermeye bakmaktır. Eğer, miskin olarak zekât alıyorsa, evvelâ ev eşyasına, elbise ve kitâblarına baksın. Şâyet bunlardan muhtâç olmadığı varsa veya kalitesi daha düşük olan ile geçinebilirse hemen fazlasını satsın iyisini âdisiyle değiştirip, bu sûretle geçimini temin etsin. Bütün bunlar kendi içtihâdı ile bilinir. Burada bir zâhirî taraf var ki bununla sadakaya müstahak olduğu, bir de bâtinî tarafı vardır ki bununla da sadakanın kendisine haram olduğu anlaşılır. Bunların ikisi ortası var ki sadakanın kendisine helâl veya haram olması bakımından şübhelidir. Kuru etrafında görülen malın, koruya düşme ihtimali kuvvetli olduğu gibi şübheli şeylere yaklaşmanın harama girmesi de aynı şekilde kuvvetlidir. Bütün bu husûslarda itimat, alan kimsenin sözüdür.

Muhtâçların ihtiyâçlarını takdir ve tesbitte, genişlik ve darlık bakımından pek çok takdirler vardır. Vera' sâhibleri imkân nisbetinde ihtiyâç sahasını daraltmağa gayret ederler. Dîninde müsamaha gösterenler ise bu kapıyı genişletir ve hattâ şerî'atın kabûl etmediği bir sürü ihtiyâç kapıları açar.

Muhtâç olduğu tahakkuk edince, a'zamî bir senelik ihtiyâcından fazlasını almamalıdır. Bu, ruhsatın son haddidir. Çünkü bir sene sonra tekrar zekât verilecektir. Peygamber Efendimiz de (bâzı zevceleri için) bir senelik nafaka temin etmiştir (Buhârî, Müslim, Hazret-i Ömer'den rivâyet etmişlerdir). Bir aylık ve hattâ bir günlük nafaka ile yetinmekse, takvâya daha yakındır.

ZEKÂT VE SADAKADAN ALINACAK MİKTAR HUSÛSUNDA ÂLİMLERİN GÖRÜŞÜ

Zekât ve sadakadan alınacak miktarda ulemanın fetvaları muhtelifdir. Bir kısmı, zekât ve sadakadan ancak yirmidört saatlik nafaka alınabilir demiş ve Sehî b. Hanzaliyye'nin rivâyet ettiği:

«إِنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ السُّؤَالِ مَعَ الْغِنَى فَسُئِلَ عَنْ غِنَاهُ
فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: غَدَاؤُهُ وَعَشَاؤُهُ»

«Peygamber Efendimiz, zenginlere dilenciligi yasak etmiştir. Zenginliğin derecesi kendisinden sorulunca, sabah ve akşam yiyeceği, bir gün bir gecelik nafaka.» (717) diye cevâb verdiği bu hadîs ile dâvalarına delil getirmişlerdir. Bir kısmı da, zengin oluncaya kadar alır demişlerdir. Delil olarak da zenginliğin derecesi zekât nisabına mâlik olmaktır. Çünkü Allahu Teâlâ zekât vermeyi zenginlere borç etmiştir. Aynı zamanda zekât alan, hem kendisi hem de aile efradının her birerleri için nisaba mâlik oluncaya kadar zekât alabilir, dediler. Diğer bir kısmı da, zenginliğin derecesi elli dirhem gümüş veya bunun değerinde altındır, dediler. Nitekim İbn Mes'ûd'un Peygamber Efendimizden rivâyetinde :

«مَنْ سَأَلَ وَلَهُ مَالٌ يُغْنِيهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَفِي وَجْهِهِ خُمُوشٌ»

«Zengin olduğu hâlde dilencilik eden kıyâmet gününde yüzü tercatmış olduğu hâlde mahşer yerine gelir.» (718) buyurmuştur.

Zenginliğin derecesi nedir? diye sorduklarında, «elli dirhem gümüş veya bu değerinde altındır» buyurdular. Bâzıları hadîsin râvisi kuvvetli değil dediler. Başkaları da zenginliğin derecesi, kırk dirhemdir dediler. Bunların delilleri de Atâ Bin Yesar'ın münkati olarak Peygamber Efendimizden :

«مَنْ سَأَلَ وَلَهُ أَوْقِيَّةٌ فَقَدْ أَلْحَفَ فِي السُّؤَالِ»

«Kırk dirhemi olduğu hâlde dilencilik eden, dilencilikte ısrar etmiş olur.» (719) rivâyet ettiği hadîstir.

Diğer bâzıları da çok müsâmaha ederek, ömrü boyunca kendisini ihtiyâçtan kurtaracak âlet ve edevat almağa yetecek kadar veya

(717) Ebû Davud.

(718) Sünen sâhibleri. Tirmizi'de 645 numaralı hadîs.

(719) Ebû Davud ve Nesefî.

ticaretle iştigal etmek için lüzumu kadar para alabilir. Zira zengin, bu gibilerdir, dediler. Nitekim Hazret-i Ömer (R.A.) «Verdiğiniz adamı zengin edin» buyurmuştur. Hattâ bâzılarına göre, fakirleşen kimse, eski hâline gelebilmesi için onbin dirhem de olsa zekât alabilir. Ancak itidal haddini aşmamalıdır. Ebû Talha (El-Ensari) bostanında namâz kılarken dala konan bir kuş kendisini meşgul etti ve kaç rekât kıldığını şaşırdı. Bu esnâlarda idi ki «Sevdiğiniz infak etmeden, iyilerden olamazsınız» meâlindeki âyet-i celile nâzıl oldu. Çok kıymetli olan bu bahçesini sadaka olarak verdiğini ve (Peygamber Efendimizin bu sadakayı istediği şekilde kullanabileceğini) söyleyince Peygamber Efendimiz :

«إِجْعَلْهُ فِي قَرَابَتِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكَ»

«Bunu akrabalarına ver. O senin için daha hayırlıdır.» (720)

buyurdu. O da geniş ve kıymetli olan bu hurma bahçesini akrabaları olan Hessian ile Ebû Katâde'ye verdi. Hazret-i Ömer (R.A.) de yavrusu ile beraber deveyi bir bedeviye sadaka olarak vermiştir. Bu anlatıklarımız bu husûsta örnek olan rivâyetlerdir.

Bir gün bir gecelik nafakaya ve kırk dirhem miktarı kadar azaltma mes'elesine gelince; bu miktarın tâyini dilenciliğin ve kapılarda dolaşmanın kerâhetini anlatmak içindir. Bu kadar varlığı olanın (veyâ kazanabilen kimsenin) dilenmesi yasaktır. Bunun için başka bir hüküm var (yâni dilenciliğin nisabı ayrı, zekât almanın nisabı ayrıdır). Bu en aşağı derecedir. Irak âlimlerinin dediği gibi, ömrü boyunca kendisini besleyecek derecede birden zekât almak da zayıf ihtimal ve aynı zamanda israfa yakındır.

İtidale en yakın olan bir senelik nafakayı almaktır. Bunun fazlasını almak tehlikelidir. Azında da darlık vardır. Görüldüğü gibi bu husûslarda şeri'atın kesin bir hükmü yok, rivâyetler muhtelifdir.

Bunun için müctehid, bunlardan dilediği ile hüküm verebilir. Ama haramdan kaçınanlar da Peygamber Efendimizin :

«إِسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَوَكَ وَأَفْتَوَكَ»

«Her ne kadar sana [ruhsat için] fetva verseler de [Bu kısmı iki def'a tekrar ettiler.] sen kalbine danış.» (721) buyurduğunu hatırla-

(720) Namâz bahsinde geçmiştir.

(721) İlim bahsinde geçmiştir.

malıdır. Nitekim yine Peygamber Efendimiz «Günâh, kalbin çarpması, sükûn bulmamasıdır» buyurmuştur. Bir şey alacağı zamân Allah'tan korkmalı şübheli şeylere yaklaşmamalı, zâhır ulemasının fetvalarına dayanarak çareler aramamalıdır. Çünkü onların fetvalarında bazı zarûrî kayıtlar, tahminler ve şübheye düşmek gibi tehlikeler vardır. Şübhelerden sakınmak dindarların tabiatı ve âhiret yolcularının âdetleridir.

5 — Beşinci vazîfe, zekâtı alan, verene ne kadar zekât vereceğini sormalı. Azamî sekizde birinden fazlasını almamalıdır. Çünkü zekât müştereken ve mütesavliyen sekiz sınıfın hakkıdır (Hanefilere göre bütün zekâtını bir sınıfa verebilir). Sekizde biri de kendi sınıfından üç kişiye göre almalı, yâni onu da müsavi olarak üç parçaya bölmelidir. Çoklarının bunu sorup öğrenmesi vâcibtir. Çünkü pek çoğu ya bilmedik veya aldırış etmeden bu usûle riâyet etmezler. Böyle bir ihtimal olmadığı zamân, sormağa da lüzum kalmaz. İnşaallah «Helâl ve Haram» kitâbında, sorulması lâzım gelen ve haram ihtimali olan şeyler tafsilâtıyla izah edilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÂB

BU BÂB NÂFİLE SADAKALAR VE BUNLARIN FAZİLETLERİNE DAİRDİR

Sadakanın fazileti:

Peygamber Efendimizin hadisleri:

«تَصَدَّقُوا وَلَوْ بِتَمْرَةٍ فَإِنَّهَا تَسُدُّ مِنَ الْجَائِعِ وَتُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا
يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ»

«Bir hurma da olsa sadaka verin. Çünkü o bir hurma açlığı giderir, su ateşi söndürdüğü gibi hataları da söndürür, yok eder.» (722)

«إِنَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ»

«Bir hurmanın yarısıyla bile olsa cehennem ateşinden korunun, onu da bulamazsanız tatlı ve güzel söz ile.» (723)

«مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَتَصَدَّقُ بِصَدَقَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا طَيِّبًا إِلَّا كَانَ اللَّهُ آخِذَهَا بِيَمِينِهِ فِيرَبِّيَهَا كَمَا يُرَبِّي أَحَدُكُمْ فَصِيلَهُ حَتَّى تَبْلُغَ التَّمْرَةُ مِثْلَ أَحَدٍ»

«Kim helâl kazancından — Allah helâl ve temizi kabûl eder — bir sadaka verirse, Allah onu kabza-i kudretiyle alır. Sizden birinizin de-

(722) İbnü'l - Mubârek «Zühd»ünde.

(723) Buhârî ile Müslim, Adıyy b. Hatem'den.

ve yavrusunu büyüttiği gibi, bir hurmayı Uhud Dağı kadar büyütür. [Ve kıyâmet günü sâhibine teslim eder.]» (724)

Ebû'd - Derdâ'ya hitaben :

«إِذَا طَبَخْتَ مَرَقَةً فَأَكْثِرْ مَاءَهَا ثُمَّ انْظُرْ إِلَى أَهْلِ بَيْتٍ مِنْ جِيرَانِكَ
فَأَصِْبْهُمْ مِنْهُ بِمَعْرُوفٍ»

«Çorba pişirdiğin vakit suyunu çok koy ve komşularına bak, onlara [muhtâc olanlara] ondan ver.» (725)

«مَا أَحْسَنَ عَبْدُ الصَّدَقَةِ إِلَّا أَحْسَنَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الْخِلَافَةَ عَلَى تَرْكِتِهِ»

«Kim ki sadakayı güzelleştirir, yâni helâlinden, gönlü coşarak güler yüz ve tatlı sözle verir ve vermekte acele ederse, Allahu Teâlâ da onun vereselerini güzelleştirir. Yâni evlâdını âfetten muhafaza eder.» (726)

«كُلُّ أَمْرٍ فِي ظِلِّ صَدَقَتِهِ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ»

«[Kıyâmet günü] hesap görülünceye kadar herkes sadakasının gölgesinde olacaktır.» (727)

«الصَّدَقَةُ تُسَدُّ سَبْعِينَ بَابًا مِنَ الشَّرِّ»

«Sadaka, yetmiş şerrin kapısını kapatır.» (728)

«صَدَقَةُ السَّرِّ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ عَزَّ وَجَلَّ»

«Gizli sadaka, aziz ve celil olan Allahu Teâlâ'nın gadabını teskin eder.»

(724) Buhârî, Tirmizî'de 656 numaralı hadis.

(725) Müslim.

(726) İbnü'l - Mübârek «Zühde»ünde.

(727) İbn Hibban.

(728) İbnü'l - Mübârek, Enes'den.

«مَا الَّذِي أُعْطِيَ مِنْ سِعَةٍ بِأَفْضَلِ أَجْرٍ مِنَ الَّذِي يَقْبَلُ مِنْ حَاجَةٍ»

«Varlıkta veren, darlıkta alandan cecen daha faziletli değildir.» (729)

Çünkü o da nefisini ölümden koruyacak, hele bu vaziyete düşenin alması ve hattâ dilenmesi boynuna borçtur. Belki de Resûl-i Ekrem Efendimiz burada yalnız dinî işleriyle meşgul olmak niyetiyle sadakayı alan muhtâcları kasetmiştir. İşte ancak bu gibi fakir, dinî ihtiyâcını gidermek için kendisine veren zengine ecdde müsavı olmuştur. Bir def'a Peygamber Efendimize şöyle soruldu :

«أَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ ؟ قَالَ : أَنْ تَصَدَّقَ . وَأَنْتَ صَحِيحٌ شَحِيحٌ تَأْمَلُ الْبَقَاءَ وَتَخْشَى الْفَاقَةَ وَلَا تَمُهِلُ حَتَّى إِذَا بَلَغْتَ الْحُلُقُومَ قُلْتَ لِفُلَانٍ كَذَا وَلِفُلَانٍ كَذَا وَقَدْ كَانَ لِفُلَانٍ»

«Hangi sadaka daha faziletlidir? Resûl-i Ekrem : Sıhhatli, malına hevesli, yaşamayı umar, fakirlikten korkar olduğun hâlde [verdiğin sadakadır]. Sakın can boğaza gelene kadar bekleme de o zaman bu falancaya, şu filâncaya diye vasiyete başlarsın, halbuki hepsi verese-ye intikal etmiştir.» (730)

«أَنْفَقَهُ عَلَى نَفْسِكَ، فَقَالَ إِنَّ عِنْدِي آخَرَ، قَالَ : أَنْفَقَهُ عَلَى زَوْجَتِكَ، قَالَ إِنَّ عِنْدِي آخَرَ، قَالَ : أَنْفَقَهُ عَلَى وَلَدِكَ، قَالَ إِنَّ عِنْدِي آخَرَ، قَالَ : أَنْفَقَهُ عَلَى خَادِمِكَ، قَالَ إِنَّ عِنْدِي آخَرَ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْتَ أَبْصَرُ بِهِ»

«Bir gün Peygamber Efendimiz Ashâbına :

(729) İbn Hibban «Zaafırdır.

(730) Buhârî ile Müslim, Ebdü Hüccyre'den.

- “Sadaka verin”. Bir kişi :
- Bende bir Dinar var. Peygamber Efendimiz :
- “Onu kendine harca”. Adam :
- Bende bir daha var. Peygamber Efendimiz :
- “Onu hanıma ver”. Adam :
- Bende bir daha var. Peygamber Efendimiz :
- “Onu çocuğuna ver”. Adam :
- Bende bir daha var. Peygamber Efendimiz :
- “Onu hizmetçine ver”. Adam :
- Bende bir daha var. Peygamber Efendimiz :
- “Onu vereceğin yeri sen daha iyi bilirsin”.» (731) buyurdu.

«لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِأَلِ مُحَمَّدٍ إِنَّمَا هِيَ أَوْ سَاخُ النَّاسِ»

«Sadaka (ve zekât) Hazret-i Muhammed'in Ehl-i Beytine helâl değildir. Çünkü o ancak insânların (mallarının) kiridir.» (732) buyurdu.

«رُدُّوا مَذْمَةَ السَّائِلِ وَلَوْ بِمِثْلِ رَأْسِ الطَّائِرِ مِنَ الطَّعَامِ»

«Kuş başı kadar bir yiyecek ile de olsa, isteyicinin sizi yermesini bertaraf edin [onu susturun].» (733)

«لَوْ صَدَقَ السَّائِلُ مَا أَفْلَحَ مَنْ رَدَّهُ»

«Sâil (dilenci) sadık olup cidden muhtâc hâlde ise, onu kovan felâh bulmaz.» (734) buyurmuştur.

H z. İ s a : «İsteyiciyi eli boş geri çeviren eve, bir hafta melekler uğramaz» buyurmuştur. Peygamber-i Zîşan Efendimiz, iki husûsta, kimseden yardım talep etmezdi. Biri, geceleyin kullanacağı abdest su-

(731) Ebû Dâvud ve Nesefî.

(732) Müslim, Muttalib b. Rebia'dan.

(733) Ukaylî «Zuafada».

(734) Ukaylî «Zuafada».

yunu kendi eliyle hazırlar, diğeri miskine sadakayı bizzat kendi eliyle verirdi. Peygamber Efendimiz bir hadisinde :

«لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَاللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ
إِنَّمَا الْمِسْكِينُ الْمُتَعَفِّفُ، اقْرَأُوا إِن شِئْتُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ الْخَافَاءَ»

«Miskin dediğin, bir hurma iki hurma, bir lokma iki lokma verip başından savdığın kimseler değildir. Asıl miskin, iffet sâhibi olup kapılarda dolaşmayan yoksullardır. İsterseniz “insânlardan ısrar ile istemezler” meâlindeki âyet-i celileyi okuyun.» (735) buyurmuştur.

Yine Peygamber Efendimiz :

«مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَكْسُو مُسْلِمًا إِلَّا كَانَ فِي حِفْظِ اللَّهِ عِزًّا وَجَلًّا
مَا دَامَتْ عَلَيْهِ مِنْهُ رُقْعَةٌ»

«Kim bir müslümâna bir elbise giydirirse, o elbiseden o fakir üzerinde bir yama kaldığı müddetçe elbiseyi giydiren, aziz ve celil olan Allahu Teâlâ'nın himayesindedir.» (736) buyurmuştur.

SADAKANIN EHEMMİYETİNİ BİLDİREN İSLÂM BÜYÜKLERİNİN SÖZLERİ

Urve bin Zübeyr anlatıyor: «Hazret-i Âişe, başörtüsü yamalı olduğu hâlde elli bin (dirhem) sadaka vermiştir.» M ü c â h i d ,

Allahu Teâlâ'nın :

«وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا»

«[Yemeğe olan] sevgi [lerine ve istahlarına] rağmen miskini, yetimi, esiri doyururlar.» (76 - İnsârî: 8) âyet-i celilesinin «Alâ hubbihi» tefsirinde «yemeğe istekleri olduğu hâlde yedirirler» demiştir.

(735) Buhârî ile Müslim, Hz. Âişe'den. Buradaki âyet Bakara sûresi 273 üncü âyetten bir kısımdır.

(736) Tirmizî.

Hazret-i Ömer (R.A.) duâsında :

«اللَّهُمَّ اجْعَلِ الْفَضْلَ عِنْدَ خِيَارِنَا ؛ لَعَلَّهُمْ يَعُودُونَ بِهِ عَلَيَّ
ذَوِي الْحَاجَةِ مِنَّا»

«Allahım! Fazla serveti, hayırlı olanlarımıza ver. Umulur ki onlar da bizden olan ihtiyâç sâhiblerine yardım ederler.» derdi.

Ömer Bin Abdülâziz: "Namâz, seni yolun yarısına; oruç, tam Melikin kapısına iletir. Sadaka ise, melikin huzuruna çıkarır." demiştir.

İbn Ebî Ca'd: "Sadaka, yetmiş kötülük kapısını kapatır. Gizli verilen sadakalar âşikâre verilen sadakalardan yetmiş derece üstündür, aynı zamânda yetmiş şeytânın çenesini susturur." İbn Mes'ûd (R.A.) "Geçmiş zamânlarda bir kişi yetmiş sene ibâdet ettikten sonra işlediği bir zina ile bütün ameli mahvoldu, sonra tesadüf ettiği bir miskine bir çörek verdi bu sâyede Allahu Teâlâ kendisini mağfiret etti ve ibâdetlerini iade etti." buyurmuştur.

Lokman oğluna tavsiyelerinde: "Oğlum! Bir hata işlediğinde hemen akabinde sadaka ver" demiştir. Yahya Bin Muaz: «Sadakadan ma'ada ağırlıkta dünyâ dağlarına denk gelecek hiç bir "dane" düşünemem» demiştir. Abdülâziz Bin Ebî Revad diyor ki, üç şeyin Cennet hazînelerinden olduğu söylenir :

«1. Hastalığı gizlemek, 2. Sadakayı gizlemek, 3. Elem ve kederleri gizlemek.» Bu söz, Peygamber Efendimize istinaden, müsnet olarak da rivâyet edilmiştir. Hz. Ömer Bin Hattab (R.A.) "Ameller birbirine karşı, ben daha makbûlüm diye övündü; fakat sadaka, sizin en faziletliniz benim" demiştir.

Abdullah Bin Ömer (R.A.) şeker tasadduk eder ve Allahu Teâlâ'nın :

«لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ»

«Sevdiğiniz [mal] den infak etmedikçe iyilerden olamazsınız.» (3-Âl-i İmrân: 92) âyetini okur, Allahu Teâlâ bilir ki benim en çok sevdiğim şekerdir derdi. Nehaî de "Allah rızası için infak edeceğim şeyin kusurlu olmasını istemem" derdi. Ubeyd Bin Ümeyr: "İnsânlar kıyâmet günü en çok açlık, en şiddetli susuzluk ve en büyük çıplaklık içinde haşrolacaklar, ancak Allah için yedireni, Allah do-

yuracak, Allah için içireni Allah içirecek ve Allah için giydireni yine Allahu Teâlâ giydirecektir.” demiştir. Hasan-ı Basrî “Allahu Teâlâ dileseydi hepinizi zengin eder, aranızda fakir bulunmazdı. Fakat (bâzınızı zengin bâzınızı fakir etmekle) sizleri birbirinizle imtihan ediyor.” buyurmuştur. Şa’bî: «Fakirin sadakaya ihtiyâcından fazla kendisinin sadaka sevâbına muhtâç olduğunu bilemeyen zengin, sadakasını iptal etmiş ve ecrini kaybetmiştir.» buyurdu. (İmâm Mâlik: “Sebil olarak dağıtılan ve câmilerde sadaka olarak verilen sular, zenginlerin dahi içmesinde bir mahzur görmem. Çünkü bu gibi sular, yalnız yoksullar için değil, susamış olan herkes için sebil dağıtılır.” demiştir.

Hasan-ı Basrî, câriye satan bir tellâla :

— Bu câriyeyi bir veyâ iki dirheme satar mısın? diye sordu.

Tellâl :

— Hayır veremem. Hasan-ı Basrî :

— Veremezsen uğurlar olsun. Bilmelisin ki Allahu Teâlâ bir pula, bir lokmaya, (ufak bir sadakaya) bir huri vermeye razıdır, demiştir.

ZEKÂT VE SADAKAYI GİZLİ VE ÂŞİKÂRE VERMENİN BEYÂNI

İhlâs arayanların görüşleri bu husûsta ihtilâf etmiştir. Bâzıları gizli vermenin, diğer bâzıları da âşikâre vermenin daha efdal olacağına meyl etmişlerdir. Biz her birindeki mânâ ve âfetlere işaret edelim sonra da bu husûsta hak olanın yüzünden perdeyi kaldıralım ve doğrusunu açığa çıkaralım :

Zekât ve sadakayı gizli vermenin mânâları :

Zekât ve sadakayı gizli vermekte beş mânâ vardır :

1 — Sadaka alanın gizli kalmasına sebep olur. Âşikâre verirse, alan da âşikâre alacağına göre, şeref ve haysiyeti rencide edilecek ve ihtiyâç içinde bulunduğu açığa çıkacak, bilmeyenlerin zengin zannettiği ve makbûl olan iffet ve kapalılık kaybolacaktır.

2 — Sadakayı gizli vermek, (vereni de) alanı da insânların diline düşmekten ve suizanlarına kapılmaktan kurtarır. Çünkü insânlar birbirlerini çekemez. Zengin olduğu hâlde aldı veyâ hakkından fazla aldı deyip aleyhinde dedikodu yaparlar. Haset, suizan ve gıybet gibi büyük günâhlara yol açar. Binaenaleyh sadakayı gizli verip insânları bu gibi günâhlardan korumak evlâdır.

Ebû Eyyûb-i Sahtiyânî “Ben komşularımın hasede kapılmalarından korkarak yeni elbise giymem” demiştir. Zâhidin biri “Komşularımı, bunu nereden buldu ve kim verdi diye suizanna kapı

mamaları için, bir çok şeyleri kullanmaktan vazgeçtim" demiştir. İbrâhîm et-Teymî'ye, giydiğin gömleği nereden aldın? diye sorduklarında; bu gömleği bana kardeşliğim Hayseme vermiştir. Eğer bana verdiğini ailesinin bilmediğini bilseydim, bu gömleği giymezdim, demiştir.

3 — Amelini gizlemek bakımından zekât ve sadakayı verene bir yardımdır. Zira gizli infak, âşikâre infaktan daha faziletlidir. Sadaka ve iyiliğin tamamlanmasına yardım etmek de sadaka ve iyiliktir. Sadakayı gizlemek, ancak yalnız iki kişi yâni veren ve alan arasında kalmasıyla mümkündür. Hiç biri açıklamayacaktır. Çünkü, birisi söylerse meydana çıkar.

Adamın biri âlimin birine, açıkda bir şey verdi. Âlim kabûl etmedi. Başka birisi aynı zâta, gizli bir hediye verdi, bunu kabûl etti. Sebebi kendisine sorulduktâ, bu zât sadakanın usûlüne riâyet ederek gizli verdiği için kabûl ettim, ötekisi nezaket kaidelerine riâyet etmediğinden onun sadakasını reddettim, diye cevâb verdi. Yine adamın biri, sofinin birisine âşikâre bir sadaka verdi. Sofi sadakayı reddetti. Adam :

— Allahu Teâlâ'nın sana gönderdiğini neden reddediyorsun? dedi. Sofi :

— Sen Allah için olan şeyde yalnız Allah ile yetinmedin, onu âşikâre verip gösteriş etmekle başkasını da bu işe ortak ettin. Ben de yaptığın bu şirki sana iade ettim, dedi.

Yine adamın biri ârifin birine, alenî bir hediye verdi, ârif almadı. Aynı adam aynı hediyeği gizli verince ârif kabûl etti. Adam bunun sebebini sorunca, ârif, sen onu âşikâre vermekle riyâ etmiş olman bakımından Allah'a isyân ediyordun, ben de sana yardımcı olamazdım. Gizli vermekle (yalnız Allah rızasını kasdetmiş olman bakımından) Allah'a itaat etmiş oluyordun, sadakanı kabûl etmekle bu iyiliğinde ben de sana yardımcı oldum, demiştir.

Süfyân-ı Sevrî: «Verenlerin söylemeyeceğini ve kimseye açmayacaklarını bilseydim, ben de sadakalarını kabûl ederdim» demiştir.

4 — Âşikâre sadaka almakla zelil ve hakir olmak vardır. Halbuki Müslümânâ zillet yakışmaz. Bâzı âlimler gizli verilen sadakayı alır, âşikâre verileni almazlardı. Âşikâre verileni almak, ilme hakaret ve sâhibine zillet olduğu için ilmi ve âlimi alçaltıp, dünyâlığı yükseltmeyiz derlerdi.

5 — Sadakayı gizli almakta ortaklık şübhesinden kaçınmak vardır. Çünkü Peygamber Efendimiz :

«مَنْ أَهْدَىٰ لَهُ هَدِيَّةٌ وَعِنْدَهُ قَوْمٌ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِيهَا»

«Kendisine hediye verildiği vakit yanında bulunanlar o hediyede ortaklardır.» (737) buyurmuştur.

Verilenin altın, gümüş olması, onu hediyelik vasfından çıkarmaz. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«أَفْضَلُ مَا يُهْدَى الرَّجُلُ إِلَى أَخِيهِ وَرِقًا أَوْ يُطْعِمُهُ خُبْزًا»

«Kişinin kardeşine vereceği hediye en makbûlü, gümüş vermek veya ekmek yedirmektir.» (738) buyurmuştur.

Bu hadîs-i şerîf ile gümüşü başlı başına bir hediye saymıştır. Âşikâre verilen, mekrûhtur. Ancak iki tarafın rızasıyla olursa zarar vermez. Buna rağmen yine şübheden hâlî değildir. Fakat gizli verilirse bütün bu şübheler ortadan kalkar.

Sadakayı âşikâre vermenin mânâları :

Sadakayı âşikâre vermekte dört mânâ vardır :

1 — Sadakayı açıklamak daha makbûldür. Çünkü kişinin, doğruluk ve ihlâsına delil ve hem de riyâdan salimdir.

2 — Sadakayı âşikâre almakda, rütbe ve mevkii düşürmek zillet ve meskeneti açığa çıkarmak kibirden uzaklaşmak, bunlardan müstağni olduğunu iddia etmek ve insânların gözünden düşmek gibi hâller vardır.

Âriflerden biri talebesine, sadaka alıyorsan her hâlde âşikâre al; çünkü sen iki sınıftan kendini kurtaramazsın: Birisi, sadaka alıyorsun diye gözünden düşeceğin kimsedir, zâten dininin selâmeti ve âfetlerden muhafaza olman bakımından senin istediğin de budur. Diğeri de, âşikâre almak ile sana karşı sadakatını artırdığın kişidir, zâten kardeşinin senden istediği de budur. Çünkü onun seni fazla sevmesi ve sana fazla saygı göstermesiyle sevâbı çoğalır. Onun sevâbının artmasına sebep olman bakımından sen de me'cur olursun, demiştir.

3 — Ârifler ancak ve ancak aziz ve celîl olan Allahu Teâlâ'ya baktıkları ve başkalarına aldırış etmedikleri için, onlara göre gizlilik de âşikârelik de birdir. Vazîyetinin değişmesi bunlar için tevhîdde

(737) Ukaylî ve İbn Hibban «Zuafarda.

(738) İbn Adıyy.

şıktır. Bunun için bazı ârifler; «Âşikâre verileni reddedip, gizli verileni alan kimsenin duâsına kıymet vermeyiz» demişlerdir. Hazır olsun, gaib olsun, halka iltifat. hâlde noksanlığa delâlettir. Lâayık olan; nazarıları, yalnız vâhid ve ferd olan Allahu Teâlâ'ya bağlamaktır.

Hikâye olundu ki: Şeyhin biri müridlerinden birini daha çok seviyor ve bundan diğerleri ağırlanıyordu. Şeyh sevdiği bu müridin üstünlüğünü diğerlerine anlatmak için, her birerlerine birer tavuk verdi ve bu tavukları kimsenin görmeyeceği yerlerde kesin gelin diye emretti. Herkes tavuğu kimsenin görmeyeceği bir derede kesti geldi. Yalnız o mürid tavuğu canlı olarak getirdi. Şeyh ötekilerine sordu, onlar da kimsenin görmediği yerlerde kesip geldiklerini söylediler. O müride de, sen niçin kesemedin diye sorunca: Siz, kimsenin göremeyeceği yerde kes dediniz, ben nereye gittimse Allah'ım beni görüyordu, onun için kesemedim, diye cevâb verdi. Bunun üzerine Şeyh, işte benim buna meylimin sebebi budur. Çünkü o Allah'tan başkasına iltifat etmez, yalnız Allah'a bağlıdır, dedi.

4 — Sadakayı âşikâre vermek, «nimete şükür» sünnetini yerine getirmektir. Nitekim Allahu Teâlâ :

«وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ»

«Rabbinin nimetini söyle, anlat [ifşâ et].» (93 - Duhâ: 11) buyurmuştur. Gizlemek ise, küfrân-ı nimet ve nankörlüktür. Allahu Teâlâ verilen nimeti gizleyenleri yermiş ve cimrilik arasına katmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de :

«الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ

مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ»

«Onlar cimrilik ederler, insânlara cimrilik tavsiyesinde bulunurlar, Allah'ın bol nimetinden kendilerine verdiğini gizlerler.» (4 - Nisâ: 37) buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz :

«إِذَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَى عَبْدٍ نِعْمَةً أَحَبُّ أَنْ تُرَى نِعْمَتُهُ عَلَيْهِ»

«Allahu Teâlâ nîmetini in'âm ettiği kulunda, nîmetinin eserinin görülmelerini sever.» (739) buyurmuştur.

Adamın biri, sâlihlerden bir zâta gizlice sadakasını verdi. Sadakayı alan zât, elini kaldırarak: «Bu dünyâlıktır bunun âşikâre olması daha makbûldür, âhiret işlerinde ise gizlilik daha makbûldür» dedi. Bunun için bâzıları, «size âşikâre bir şey verilince onu alın sonra gizli olarak iade edin» demişlerdir. Nîmete şükretmek, teşvik edilmiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz:

«مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ»

«İnsânlara teşekkür etmeyen, Allahu Teâlâ'ya şükretmemiştir.» (740) buyurmuştur.

Şükür, verilen nîmete bir karşılıktır. Hattâ Peygamber Efendimiz:

«مَنْ أَسَدَى إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافَتْهُ فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِيعُوا فَأَثْنُوا عَلَيْهِ بِهِ خَيْرًا وَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَعْلَمُوا أَنَّكُمْ قَدْ كَفَأْتُمُوهُ»

«Size bir hediye verene siz de mukabelede bulunun eğer buna gücünüz yetmezse mukabelede bulunduğunuza kanaat getirinceye kadar onu medh ü senâ edin ve hakkında hayır duâda bulunun.» (Bu hadis yukarıda geçti) buyurdular.

Muhâcirlere (Mekkeliler) şöyle dediler: Ey Allah'ın Resûlü! Bu Ensâr, yâni Medineliler servetlerini orta ortaya bizimle bölüştü, bize pek çok ikramda bulundular; korkarız ki bizim ecrimizi hep onlar alacaklar! Peygamber Efendimiz:

«كُلُّ مَا شَكَرْتُمْ لَهُمْ وَأَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِمْ بِهِ فَهُوَ مَكْفَاءَةٌ»

«Sizin onlara teşekkürünüz ve onları medh ü senâ etmeniz onların ikramlarına karşılıktır.» (741) buyurdu.

(739) Ahmed, İmrân b. Husayn'den.

(740) Yukarıda geçmiştir.

(741) Tirmizî.

H Ü K Ü M

İşte gizli ve âşikâre sadakaların mânâları bunlardır. Bunları öğrendikten sonra, ihtilâfın mes'eledе olmayıp insânların hâl ve vaziyetlerinde olduğunu kolaylıkla anlarsın.

Bu dâvânın yüzünden perdeyi kaldırmağa gelince. Biz kat'i olarak, her hâl ü kârda gizli vermek veyâ âşikâre vermek daha makbûldür diyemeyeceğiz. Çünkü efdaliyet niyetlerin ihtilâfıyla ihtilâf eder. Niyetler de hâl ve şahıslar itibariyle değişir. Lâyık olan şeytânın hilesine, nefsin iğfaline kapılıp aldanmamak ve yanlış yola sapmamak için, ihlâs sâhiblerinin kendilerini murakabe etmeleridir. Gizli ve âşikâre sadaka almanın her iki şeklinde de hile ve aldanma var. Fakat bu aldanma, gizli alınan sadakalarda, âşikâre alınan sadakalardan daha çoktur.

Sadakayı gizli almağı tercihteki aldanma şöyledir. Âşikâre almakta mevki ve derecesinin alçalması, insânların gözünden düşmesi ve kendisine hakaretle bakılması, üstelik verene de, buna in'am ve ihsân ediyor, söylenmesini istememesi gibi sebeplerden, sadakanın gizli verilmesine insân tabiatının meyletmesi bakımındandır. İşte bu hâl, insânın nefsinde mahfuz ve gizli bir hastalık (mikrop) tır. Şeytân bu hastalık vasıtasıyla, yukarıda anlattığımız gibi gizli almanın faydalarını ortaya kor ve gizliliği tercih ettirmeğe çalışır ki (bu gibi bozuk niyetlerle olan gizlilik hiç bir değer taşımaz).

Bütün bunların miyar ve mihengi tek bir şeydir. O da, sadakayı âşikâre almakta duyduğu üzüntü, emsallerinden birisinin âşikâre sadaka almasından yine kendisinin duyduğu üzüntünün aynı olmasıdır. Çünkü eğer gayesi, insânları gıybet, haset ve suizandan korumak veyâ vaziyetlerinin açığa çıkmasından onları muhafaza etmek veyâ verene gizlilik ile yardımcı olmağı kasdetmek. Veyâ ilmi ayağa düşmekten korumak ise, bütün bunlar, emsâlinin âşikâre aldığı sadakalarda da aynıdır. Eğer başkasının âşikâre sadaka almasından, kendisinin âşikâre sadaka alması daha çok ağırına gidiyorsa, vazîfesi, şeytânın hile ve aldatması olan bu gibi bâtil şeylerden ve mugalâtalardan kaçınmaktır. Çünkü ilmi ayağa düşürmenin mahzuru, «İlim» olması bakımındandır. Yoksa, Ahmed'in veyâ Mehmed'in ilmi olması bakımından değildir. Gıybetin mahzurlu olması, sade Ahmed'in kusurunu açıklaması bakımından değil, herhangi bir şahsın mahremiyetini ifşa etmesi bakımındandır. Bunları güzel düşünebileni, şeytân kolayca aldatamaz. Düşünemeyen, çok amel etse de faydası az olur. (İşte bu anlattıklarımız gizliliğin âfet ve zararlarıdır).

Sadakanın izharına gelince, insân tabiatının buna meyletmesi sa-

dakayı verenin gönlünü hoş etmesi, başkalarını da aynı yardıma teşvik etmesi ve son derece medh ü senâ ettiğini etrafa duyurmakla sadaka verenlerin dâima onu arayıp bulmalarını sağlaması bakımındandır. İşte bu da bir iç (bâtın) hastalığıdır. Şeytân dindar insânlara ancak bu gibi kötü şeyleri sünnet diye terviç etmekle ifsada yol bulur. Nîmete teşekkür sünnettir. Gizlilik ise riyâyı doğurur, der ve izharında saydığımız faydaları öne sürüp teşvik eder. Bunun miyar ve mihengi şöyledir: Kendi vazîyetini tetkik eder. Sadakayı verenin veyâ sadaka vermesini umduğu kimsenin duymayacağı ve bulunmadığı yerde veyâ medh ü senâdan hoşlanmayıp, sadakalarını gizlice, teşekkür ve medh ü senâ etmeyen kimselere vermeği itiyad edenler arasında da aynı vazîyetini muhafaza ediyor, sadakayı verene teşekkür edip onu medh ü senâ ediyor ve hiç bir fark gözetmiyorsa, teşekkür ve tahdis-i nîmetin sebebi, sünneti yerine getirmektir. Yok eğer fark gözetiyor, zamân ve zemine göre hareket ediyorsa aldanmıştır. Kendisini teşekkürle sevkeden kuvvetin sünneti yerine getirmek olduğunu bildikten sonra da dâva bitmiyor. Bu defa verenin hakkını yerine getirmekten gaflet etmemesi lâzımdır. Eğer sadakayı veren övülmeyi sever, yaptığı yardımın insânlar arasında yayılmasını arzu ederse, buna ne teşekkür etmeli ve ne de bu adamı övmelidir. Çünkü adamın bu arzusu, kendisine zulümdür. Bunun hakkı ise, bu zulümde ona yardımcı olmamaktır.

Fakat kendisinde övülmek gibi bir iptilâ olmadığını anlayınca, o zamân ona hem teşekkür ve hem de sadakasını izhar eder. Yoksa başka sûretle medhetmez. Bunun için Peygamber Efendimiz, huzurunda medhedilen bir kişi için :

«ضَرَبْتُمْ عُنُقَهُ . لَوْ سَمِعَهَا مَا أَقْلَحَ»

«Boynunu vurdunuz. Eğer medhinizi duysaydı felâh bulmazdı.» (742) buyurdular. Halbuki Peygamber Efendimiz, kendilerini zarar vermeyip daha ziyade hayra teşvik edeceğini bildiği ve tam bir yakîne mâlik olduklarına kanaat getirdiği kimseleri de yüzlerine karşı medhetmiştir. Hattâ birisi için :

«إِنَّهُ سَيِّدُ أَهْلِ الْوَبْرِ»

«Muhakkak ki o, Veber ehlinin efendisidir.» (743) buyurdu.

Yine Peygamber Efendimiz, huzûruna gelen Cerir bin Abdullah el-Becellî'nin altına ridasını serdi ve:

«إِذَا جَاءَكُمْ كَرِيمٌ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ»

«Bir kavmin büyüğü size geldiği vakit ona ikram edin.» (744) buyurdu.

Yine Peygamber Efendimiz konuşması hoşuna giden bir kişi hakkında:

«إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا»

«Bâzı ifadelerde çekicilik var [insânı mesteder].» (745) buyurmuştur.

Yine Peygamber Efendimiz:

«إِذَا عَلِمَ أَحَدُكُمْ مِنْ أَخِيهِ خَيْرًا فَلْيُخْبِرْهُ فَإِنَّهُ يَزِدَادُ رَغْبَةً فِي الْخَيْرِ»

«Sizden biriniz, dostunun bir iyiliğini bilirse onu, duyursun. Zîra bu hâl onu teşvik eder ve iyiliğe olan hevesini artırır.» (746) buyurmuştur. Yine bir hadîsinde:

«إِذَا مُدِّحَ الْمُؤْمِنُ رَبَّ الْإِيمَانِ فِي قَلْبِهِ»

«Mü'min medhedildiği zamân, kalbindeki imânı artar.» (747) buyurmuştur.

(Süfyân) Sevri: «Kendini bilene, insânların onu övmesi zarar vermez.» Yine (Süfyân) Sevri, Yûsuf Bin Esbat'a, «Sana bir ik-

(743) Taberânî.

(744) İbn Mâce, İbn Ömer'den.

(745) Buhârî, İbn Ömer'den.

(746) Darekutnî.

(747) Taberânî, Usâme b. Zeyd'den.

ramda bulunduğum zamân, senden fazla sevinir ve bunu Allah'tan bir nimet bilirim, sen de bana teşekkür et, böyle olmazsa sen de bana teşekkür etme» demiştir.

Kalbini islâha çalışanların, bu anlattıklarımızın inceliklerini düşünmeleri lâzımdır. Bu inceliklere riâyet etmeden yalnız beden ile ibâdet edenler, çektikleri fuzûlî zahmetten dolayı şeytânın eğlencesi olmaktan ileri geçemezler. İşte bu gibi ilimler hakkında «Ondan bir mes'ele öğrenmek, bir senelik ibâdetten efdaldır.» denmiştir. Çünkü ibâdetin ömrü, bu ilim ile hayat bulur ve bu ilim bilmemekle de ibâdetin bütün ömrü ölür ve muattal olur. Yâni ameli ölür gider.

İtlâsa : Bu husûsta en sâlim ve en güzel yol, sadakayı âşikâr almak, ve gizli vermektir. Sadakayı allayıp, süsleyip âşikâre vermek münasib değildir.

Ancak gizlilik ve âşikârelik kendisi için müsavi olacak şekilde ma'rifet bakımından kemâl bulmuş kimseler müstesnadır. Fakat bunlar kibrit-i ahmer denecek kadar az kimselerdir. Bu makamın lâfını yapan çok, ama bu makama yükselen yoktur. Allahu Teâlâ'dan yardım ve tevfik dileriz.

SADAKA VE ZEKÂTTAN, HANGİSİNİ ALMANIN EFDAL OLDUĞU

İbrâhim Havâs ve Cüneyd-i Bâğdâdî gibi zâtlar, sadaka almak, zekât almaktan efdaldır dediler. Çünkü zekâtı almakta, miskinleri darlaştırmak vardır. Aynı zamanda belki, zekâtı almak için Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan vasıfları da haiz değildir. Fakat sadakalarda genişlik vardır, dediler.

Diğer bir kısmı da zekâtı tercîh ettiler. Çünkü zekâtı alan, zekâtı verene bu farızayı yerine getirmek için yardımcı olur. Hattâ eğer bütün miskin ve fakirler zekât almamakta ittifak etse, hepsi günâhkârdır. Çünkü zekât farızasını ifa için, bir rükün de fakirlerdir. Aynı zamanda zekât, muhtâç kullarına rızık olarak Allahu Teâlâ'nın farz ettiği bir hak olduğu için zekâtta minnet altına girmek yoktur. Bunun gibi zekât ihtiyâç karşısında alınır, kendisinin muhtâç olup olmadığını bilir (ve ona göre zekâtı alır). Ama sadaka almak böyle değil bâzan dindarlık namıyla sadaka alınır. Çünkü sadakayı veren, fakirlerden ziyâde salih ve âbidleri seçer (zekâtı almakla miskinlere katılmış olur), miskinler arasına katılmak, tevazua yakınlık ve kibirden uzaklaşmaktır. Çünkü insân, bâzan sadakayı hediye olarak da alır ve bu sûretle miskinlerden sayılmayabilir. Ama zekât, alan kimsenin muhtâciyyetine, zillet ve meskenetine delildir.

Bu husûsta sözün doğrusu, şahısların vazîyetine ve niyetine göre efdaliyetin değişmesidir. Eğer zekâta müstahak olduğunda şübhe ediyorsa, zekât alması uygun değildir. Eğer zekât almağa müstahak olduğuna kat'î kanaati varsa, meşrû bir yolda borçlanıp borcunu başka sûretle ödeme imkânı olmıyan gibi, bu adam sadaka veyâ zekâtı almakla da mümeyyiz ise o zamân sadakayı verecek olan zâtın vazîyetine bakar, şâyet bu sadakayı başkasına veremiycekse, tercihan sadakayı alır. Çünkü zekâta borçlanan, borcunu başka muhtâç olana verecektir. Böyle yapmakla, zenginin hayrını çoğaltmış ve yoksullara genişlik temin etmiş olur. Eğer kendisine teklif edilen bu mal, sadaka olarak ayrılmış ve zekât almakla yoksullara darlık olmayacaksa o zamân muhayyerdir. İster sadakayı tercîh eder, isterse zekâtı. Hâl, zamân ve şahıs itibariyle bunların da hükmü farklıdır. İnsânın benliğini en'anîyetini daha çok kıran hâl, zekât almaktır.

Allah'a hamdolsun ki, «Esrarü'z-Zekât» kitâbı O'nun yardımı ve hüsnü tevfiğiyle sona ermiştir. İnşallah bunu «Esrar-ı Savm» kitâbı takip edecektir.

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. (O'na hamdedelim). Efendimiz Muhammed Aleyhisselâma ve bütün nebî Resûllere, yerlerde ve göklerde bulunan mukarreb meleklerle ve Muhammed Aleyhisselâmın âli ve ashâbı üzerine kıyâmete kadar bol, salât ve şelâm ederim. Yalnız Allah'a hamdederim. O bana yeter ve ne güzel muhafızdır.

(İhyâ - Cilt: 1 - Kitâb: 5'in sonu)

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmilhal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HİZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VARSIN BİZİM YERİMİZ
CAMİNIN PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüş ve fikirlerinizi
bizimle paylaşmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr,
Âlm-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kalmarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han,
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstânbûl

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 1)

Rub'u'l - İbâdât

ALTINCI KİTÂB

KİTÂBU ESRÂRİ'S-SAVM

(ORUCUN SIRLARI KİTÂBI)

(ÜÇ BÂBDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

MUKADDİME.

1 inci BÂB: ORUCUN ZÂHİR FARZLARI, SÜNNETLERİ VE MÜFSİDLERİ BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB: ORUCUN SIRLARI VE BÂTİNİ ŞARTLARI BEYÂNINDADIR.

3 üncü BÂB: NÂFILE ORUÇLAR VE BUNLARIN TERTİBİ BEYÂNINDADIR.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ORUCUN SIRLARI

MUKADDİME

Hamd, yalnız Allahu Teâlâ'ya mahsustur (O'na hamdederim). O Allah ki, şeytanın emellerini red, umduklarında kendisini hüsrana düşürmek, hile ve desiselerinden korumak sûretiyle, (mü'min) kullarına en büyük in'am ve ihsânda bulunmuştur. Çünkü (Şeytânın şerinden korunmakta) orucu, dostları için siper ve kal'a kıldı. Oruç sâyesinde kendilerine Cennet kapılarını açtı. Şeytanın kalblerine yol bulmasının, gizli şehvetler sebebiyle olduğunu ve bu şehvetleri atmak ile, nefs-i mutmainnenin, hasmı olan şeytana galib geleceğini onlara bildirdi. Salât, mahlûkatın efendisi ve onlara öncülük etmekle bu yolu kolaylaştıran Muhammed Aleyhisselâma, selâm, nübüvvet nûru ile aydınlanan basîret ve üstün akıl sâhibleri olan Ashab-ı Kiramı üzerine olsun.

Bilmiş ol ki Peygamber Efendimizin :

«الصَّوْمُ نِصْفُ الصَّبْرِ»

«Oruç sabrın yarısıdır.» (748) ve yine :

«الصَّبْرُ نِصْفُ الْإِيمَانِ»

«Sabır, imânın yarısıdır.» (749)

buyurduğuna göre; Oruç, imânın dörtte bir cüz'üdür. Aynı zamanda oruç, yalnız Allah'a mahsus bir ibâdet olmak husûsiyetiyle de tema-

(748) Tirmizi, İbn Mâce.

(749) Ebû Nuaym «Hilye'de.

yüz etmiştir. Zira Peygamber Efendimizin Allahu Teâlâ'dan hikâye buyurdıkları bir hadis-i kudside :

« كُلُّ حَسَنَةٍ بِعَشْرِ أََمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةٍ ضِعْفٍ إِلَّا الصَّيَّامُ فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزَى بِهِ »

«Her hasene; on mislinden yediyüz misline kadardır. [Yâni en az her iyiliğe bire ondan yediyüz misline kadar sevab verilir], yalnız oruç bana mahsustur, onun mükâfatını da ancak ben veririm. [Yâni mükâfatı çok daha fazladır.]» (750) buyurmuştur.

Âyet-i Celîlede de :

« إِنَّمَا يُؤَفِّي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ »

«Sabır edenlere verilecek ecirleri hesabsızdır.» (39 - Zümer : 10) buyurulmuştur. Oruç ise sabrın yarısıdır. Onun mükâfatı, takdir ve hesaba gelmez. Bu husûsta Peygamber Efendimizin şu hadisi sana yeter :

« وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَخُلُوفٌ فَمِ الصَّائِمِ أَطِيبٌ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّمَا يَذُرُ شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ وَشَرَابَهُ لِأَجْلِ فَالصَّوْمُ لِي وَأَنَا أَجْزَى بِهِ »

«Nefsim kabza-i kudretinde olan [Allah] a yemin ederim ki, oruç-lunun ağız kokusu Allah katında misk kokusundan daha hoştur. Aziz ve celil olan Allahu Teâlâ buyurur ki, [kulum] şehvetini, yemesini ve içmesini ancak benim [rızam] için terketmiştir. O hâlde oruç benim içindir; mükâfatını da ancak ben veririm.» (751)

Yine Peygamber Efendimiz :

« لِلْجَنَّةِ بَابٌ يُقَالُ لَهُ الرِّيَّانُ لَا يَدْخُلُهُ إِلَّا الصَّائِمُونَ »

(750) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(751) Buhârî ile Müslim, Oruç bahsinde. Tecrid-i Sarih C. 6, sf. 248.

«Cennetin bir kapısı var adına “Reyyân” derler, oradan ancak oruçlular girebilir.» (752) buyurmuştur.

Oruç tutana, orucun mükâfatı olarak, Allah'a ulaşması va'dedilmiştir. Diğer bir hadîste :

«لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ : فَرْحَةٌ عِنْدَ إِفْطَارِهِ وَفَرْحَةٌ عِنْدَ لِقَاءِ رَبِّهِ»

«Oruçlunun iki sevinci vardır. [Bunlar] iftar ânındaki sevinci ile, Allah'a mülâkatı sırasındaki sevincidir.» (753)

Başka bir hadîste :

«لِكُلِّ شَيْءٍ بَابٌ، وَبَابُ الْعِبَادَةِ الصَّوْمُ»

«Her şeyin [girilecek bir] kapısı vardır. İbâdetin kapısı da oruçtur.» (754)

Daha başka bir hadîste :

«نَوْمُ الصَّائِمِ عِبَادَةٌ»

«Oruçlunun uykusu ibâdettir.» buyurulmuştur.

Ebû Hüreyre (R.A.)'nin Peygamberimizden rivâyet ettiği bir hadîste Peygamber Efendimiz :

«إِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ فَتُحْتَأَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ وَصُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ وَنَادَى مُنَادٍ : يَا بَاغِيَ الْخَيْرِ هَلُمَّ وَيَا بَاغِيَ الشَّرِّ اقْصِرْ»

«Ramazân ayı girdiği zamân, cennet kapıları açtırılır, Cehennem kapıları kapattırılır. Şeytanlara kelepçe vurdurulur. Bir münâdi, Ey

(752) Buhârî ile Müslim, Sehl b. Sa'd'dan. Tecrid-i Sarih C. 6, sf. 250.

(753) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den. Tecrid-i Sarih C. 6, sf. 254.

(754) İbnü'l-Mübârek «Zühd»ünde.

hayır talep eden gel! Ey fenalık peşinde koşan vazgeç! diye ünlenir.» (755) buyurmuştur.

Vekî', Allahu Teâlâ'nın :

«كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ»

«Oruçlu olarak geçirdiğiniz günler karşılığı olarak şimdi âfiyetle yeyin için.» (69 - El-Hakka: 24) âyetindeki : «Geçirdiğiniz günler» den murâdı, «Oruç günleridir.» demiştir. Çünkü yememek içmemekle, o günleri boş bırakmışlardır. Resûl-i Ekrem (Sallâllahu aleyhi ve sellem) iftihar rütbesini zühd ile oruç arasında topladı ve şöyle buyurdu :

«إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُبَاهِي مَلَائِكَتَهُ بِالشَّابِّ الْعَاكِدِ فَيَقُولُ أَيُّهَا الشَّابُّ التَّارِكُ شَهْوَتَهُ لِأَجْلِ الْمُبْدِلِ شَبَابَهُ لِي أَنْتَ عِنْدِي كَبَعُضِ مَلَائِكَتِي»

«Allahu Teâlâ âbid olan gençle, meleklerle iftihar eder ve buyurur: Ey benim için şehvetini terkedip gençliğini fedâ eden genç, sen benim katımda, bâzı meleklerim gibisin.» (756)

Yine Peygamber Efendimiz Allahu Teâlâ'nın, oruç tutanlar hakkında şöyle buyurduğunu bildiriyor :

«أَنْظَرُوا يَا مَلَائِكَتِي إِلَى عَبْدِي تَرَكَ شَهْوَتَهُ وَلَذَّتَهُ وَطَعَامَهُ وَشَرَابَهُ مِنْ أَجْلِي»

«Ey Meleklerim! Bakın kulum benim rızam için yemesini, içmesini, şehvetini ve zevkini nasıl terketmiştir.»

(755) Tirmizî.

(756) İbn Adiyy, İbn Mesûd'dan.

Allahu Teâlâ'nın :

«فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ»

«Hiç kimse, onların işlediklerine mükâfat olmak üzere saklanmış olan gözaydınığını bilemez. (32 - Secde: 17) âyet-i celîlesinin tefsirinde, denildi ki, onların ameli oruç idi. Zîra Allahu Teâlâ :

«إِنَّمَا يُوفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ»

«Sabredenlere mükâfatları bol ve hesâbsız olarak verebilir.» (39 - Zümer: 10) buyurmuştur.

Oruçluya, mükâfatını takdir ve tahminlere sığmayacak kadar bol saçarak, ölçüsüz ve tartısız olarak verir. Zâten yakışan da böyle olmasıdır. Zîra yeryüzü tamâmen Allah'ın mülkü olmakla berâber yalnız, Kâbe O'na nisbet edilerek (Beytullah) denmekle şereflendiği gibi, her ne kadar bütün ibâdetler O'na mahsus ise de, yalnız orucu kendi Zâtına nisbet etmesi ve :

«الصَّوْمُ لِي»

«Oruç, bana mahsustur.» buyurmasıyle orucun da hususî bir şerefi olur. Bunun da iki sebebi vardır :

Birincisi : Oruç (Savm) demek kendini çekmek ve (yemek içmeği) terketmektir. Bunun görülür bir tarafı olmıyan, gizli bir ibâdetdir. Halbuki bundan başka bütün ameller görülür. Oruç ise ancak Allahu Teâlâ'nın görüp bildiği, mücerret, sabırdan ibâret olan gizli bir ameldir.

İkincisi : Oruç, Allahu Teâlâ'nın düşmânını kahretmek için vesiledir. Çünkü mel'un şeytânın insâna yol bulması, şehvetler ciheidindendir. Şehvetler de yemek, içmekle kuvvetleşir, bunun için Peygamber Efendimiz :

«إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَجْرِي مِنْ أَبْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ فَضَيِّقُوا
مَجَارِيَهُ بِالْجُوعِ»

«Şeytân [ın hıylesi], kan, damarda dolaştığı gibi, âdem oğlunda dolaşır, oruç ile onun yollarını daraltın.» (757) buyurmuştur.

Yine bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.) Hazret-i Âişe'ye (R.A.):

«دَاوِمِي قَرَعَ بَابِ الْجَنَّةِ»

— Yâ Âişe! Cennetin kapısını çalmağa devâm et.» buyurdu.
Âişe :

— «O ne ile ve nasıl olur yâ Resûlallah?» diye sorunca, Resûl-i Ekrem :

— «Oruçla.» diye cevâb verdi. (758)

İleride 3. cilt olan «Rub'ul - Mülhikât» cildinde «Fazla yemek ve bunun ilâcı» kitâbında az yemenin fazîleti anlatılacaktır.

Oruç, şeytânı kahrederek ümidini keser, kapılarını kapatır ve yollarını daraltır. Böylece oruçla şeytâna karşı çıkan hususî şekilde Allahu Teâlâ'ya nisbet edilmeği hak etmiştir. Allah'ın düşmânını kahretmekte Allahu Teâlâ'nın dinine yardım vardır. Allah'ın dinine yardım eden de, Allah'ın yardımına muhtâttır. Nitekim Allahu Teâlâ :

«إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ»

«Allah'ın dinine yardım ederseniz O da düşmânlarınıza karşı size yardım eder.» (47 - Muhammed: 7) buyurmuştur:

Evvelâ elinden geldiği kadar gayret kuldân, sonra hidâyet ile mükâfatlandırmak Allahu Teâlâ'dandır. Bunun için Allahu Teâlâ :

(757) Buhâri ile Müslim.

(758) Kaynağı bulunamamıştır.

«وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا»

«Uğrumuzda mücâhede edenleri elbette yolumuza götürürüz.»
(29 - Ankebût: 69) buyurmuştur.

Diğer âyet-i celîlede de :

«إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ»

«Bir cemiyet kendindeki fazîleti değiştirmedikçe; Allahu Teâlâ da onların selâmât ve huzûrunu bozmaz.» (13 - Ra'd: 11) buyurulmuştur. Bu âyet-i celîlede «tegayyür» den murad, şehvetlerin azmasıdır. Şehvetler, şeytânların ağnağı, yayılıp eğlenecekleri yerlerdir. Şehvetler yayılacak yer buldukları müddetçe, şeytânlar oradan eksik olmaz. Şeytânlar gelip - gittikçe de Celâl-i İlâhî, kula keşfedilmez ve o kul Allah'a mülâkattan mahrum olur. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«لَوْ لَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحُومُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا
إِلَى مَلَكَوتِ السَّمَاوَاتِ»

«Eğer şeytânlar, âdem oğullarının kalblerinde dolaşmasaydı, onlar gökler âleminin gizliliklerini görürlerdi.» (759) buyurmuştur.

İşte bu sebeblerden oruç, ibâdetin kapısı ve ateşten koruyucu kalkan ve siper olmuştur.

Orucun fazîleti bu derece yüksek olduğuna göre, onun zâhiri ve bâtını şartlarını açıklamak iktiza eder. Bu da, erkânını, sünnetlerini ve bâtını şartlarını izah ile mümkündür.

Biz de bunları üç Bâb'da beyân edelim.

BİRİNCİ BÂB

BU BÂB, ORUCUN ZÂHİRÎ FARZLARI, SÜNNETLERİ VE MÜFSİDLERİ BEYÂNINDADIR

Orucun vâcibleri altıdır. (Burada vâcib, farz demektir. Zâten Şâfiî'lerde vâcib yoktur. Bütün kitâb boyunca bu husûsa dikkat edilmelidir.)

1 — Ramazânın ilk gününü gözlemek ve beklemektir. Bu da, Ramazân ayının yeniye geçtiğini görmekle olur. Şâyet ay görülme-yecek şekilde gökyüzü' kapalı ise Şaban ayını otuz gün hesâb eder. "Ay'ı görür" demekle, yeniye geçtiğini bilmiş olması da şart değildir. Bu da âdil bir zâtın şahadetiyle sâbit olur. Fakat ibâdetle ihtiyat için Şevval ayını bir kişinin görmesiyle sâbit olmaz, iki şahit lâzımdır. Bir kimse güvendiği ve doğruluğuna kanaat getirdiği, âdil bir kimseden Ramazân ayını gördüğünü duysa, hâkim şahadetini kabûl etmese bile, orucunu tutar. Herkesin, ibâdetinde kendi kanaatinde olması daha uygundur (760).

Bir memlekette Ramazân ayı görülür ve diğer memlekette görülmezse, eğer aradaki mesafe iki merhale — iki konaktan az — ise her iki memleket halkına oruç tutmak vâcibdir. Aradaki mesafe iki merhaleden fazla ise her memleket kendi hükmünü alır. Yâni ayın görüldüğü yerde oruç tutarlar, görülmediği yerde yiyebilirler. Vücub diğer memlekete sirâyet etmez (761).

---

(760) Hanefilere göre bulut, toz ve saire sebebiyle gökyüzü kapalı olursa, Ramazan için isterse kadın olsun, âdil bir kişinin şahadeti muteber, fakat bayramda Şevval ayı için iki kişinin şahadeti zaruridir.

(761) Uzaklık mesafesini tâyininde üç söz var: Bâzıları sefer müddetini kabul etti, bâzıları iklimi nazarı itibara aldı, bâzıları ayın doğum yerlerini gözönünde tuttu. Mesela aynı daire üzerinde bulunan, Bağdad, Kûfe, Rey, Kazvin şehirleri bir hükme tâbidir. Daireleri ayrılan Hicaz, Irak ve Horasan gibi, bunlar da müstakillen birer memlekettir.

İbn Abbâs, âzadlı kölesi Ümmü'l-Fazl bint-i Hars'i, Şam'a, Muaviye'ye gönderdi. Cum'a günü ay'ı gördü ve oruç tuttu. Ramazanın sonuna doğru Medine'ye geldi. Abdullah İbn Abbâs, ay'ı ne zamân gördüklerini sorunca, cum'a günü diye haber verdi. Abdullah İbn Abbâs: "Fakat biz cumartesi gördük. Resûl-i Ekrem'in emri gereğince biz de ya bayram ayını görür veya otuz günü tamamlarız" dedi. Hanefilerde bu hususta

2 — İkincisi niyettir. Ayı ayrı her günün gecesinde geceden ve kat'i olarak niyet etmek şarttır. Topyekûn Ramazâna, bir niyet kâfi değildir. Ayı ayrı her gece, demekle bunu kastediyoruz. Gündüzden niyet, Ramazânda farz olan oruçlar için kâfi değil, ancak nafîle oruçlar için câizdir. Geceden niyet eder demekle maksadımız da budur. Eğer Ramazânda mutlak olarak «oruca niyet ettim» veyâ «farz olan oruca niyet ettim» dese, Ramazândan sayılmaz; ancak «Allahü Teâlâ'nın bana farzettığı Ramazân orucunu tutmağa niyet ettim» diye tasrih etmesi lâzımdır (762).

iki görüş var, birisi ihtilâf-ı matâli' nazara alınmaksızın bir yerde ay'ın görülmesiyle, orucun herkese borç olmasıdır. Diğer de ay'ın doğum yerlerinin nazara alınmasıdır. Öğleden evvel görülen ay'ın o güne ait olduğunda şübhe yoktur. Zevalden sonra ikindiye kadar görülen ay'ın o güne ait olması ihtilâflıdır. İmâm-ı A'zam'ın bir sözünde: "Ay, güneşin önünde ise o günün, ardında ise ertesi günündür" denilir. İmâm Ebû Yûsuf'a göre ikindiye kadar görülen ay o güne aittir. A'zam ve İmâm Muhammed'e göre de ertesi günündür. İkindiye kadar görünmeyip ikindiden sonra görülen ayın, ertesi güne ait olduğunda ittifak vardır. Hasan İbn Ziyâd «kızarıntıdan evvel kaybolan ay, yarının, kızarıntıdan sonra kayboldu ise o günündür» demiştir. Muhtar olan da budur.

(762) Her mevzûda olduğu gibi, oruç mevzûunda da ancak müellifin ele aldığı meselelerde, mezhepler arasındaki görüş ayrılıklarını açıklamakla yetineceğiz. Yoksa, meselâ oruç hakkındaki Hanefîlerin bütün görüşlerini burada açıklamak mümkün değildir. Bu husustaki Hanefî görüşleri de şöyle hülâsa edilebilir:

Ramazân-ı şerifte her gün için ayrı ayrı niyet şarttır. Çünkü her gün, bir vakit namâz gibi müstakil bir ibâdettir. Yalnız Ramazan ayı içinde tutulan Ramazan orucundaki geceden niyet şart değildir, niyetin vakti geniştir. Meselâ akşam ezanı okunduktan sonra ertesi günün niyeti yapılır. Ve bu niyet kuşluğa kadar uzar. Yâni Ramazan günü geceden niyet etmemiş kuşluk vakti uyanmış bir kimse, bir şey yememiş ve içmemiştir. O günün orucuna niyet eder. Hattâ zevalden az evveline kadar da olur. Diğer günlerde tutulan oruçların hükmü ayrıdır. Niyet bahsinde geçtiği gibi niyet, kalbin işidir. Kalbden yarın oruç tutacağı geçmişse niyetlidir. Hattâ bir tiryakinin Ramazan sabahı cebinden sigara takımlarını boşaltması niyetine delildir. Niyeti dilde ifâde etmeyi de güzel görmüşlerdir.

Ramazanda, Ramazan orucunu lâyine gelince: Bu da Hanefîlere göre şart değildir. Hattâ yalnız misâfirler hariç; sağlam olsun, hasta olsun Ramazân günü, nasıl niyet ederse etsin, tuttuğu oruç Ramazândan sayılır. Hattâ başka bir borcuna niyet etse bile o Ramazândan sayılır. Çünkü oruçta vakit, müddeaya miyandır. Yâni gece oruç tutulmaz. İmsâkten akşama kadar oruç tutulur. Bu kadar müddet oruçlu olmak lâzımdır. Arada bir boşluk yoktur. Vakıt ile oruç birbirine ölçülmüştür. Onun için neye niyet ederse etsin, Ramazândan sayılır. Hastalarda da hükmü böyledir. Çünkü hastalara verilen müsaade âcziyetlerindendir. Oruç tuttuklarında âciz olmadıkları fi'len tahakkuk ediyor. Onun için ne şekil niyet etseler, yine Ramazanındır. Yalnız misâfirlere verilen ruhsat, ruhsat-ı terfihdir. Binaenaleyh bir misâfir refahından vazgeçer de oruç tutmak isterse o neye niyet ederse ona sayılır. Hattâ bir misafirin geçen sene Ramazanından borcu olsa bu Ramazandaki sefer hâlinde geçmiş borcuna niyet etmesi daha uygundur (Eğer oruç tutacaksa). Çünkü sefer hâlinde ölürse bu Ramazândan mes'ul değil, fakat geçmiş borçlarından mes'uldür. İşte Ramazan orucundaki hüküm böyledir. Fakat namâz böyle değil, çünkü namâzda vakit müddeaya zarfıdır. Yâni bir namâzın vakti geniştir. O namâz gibi

Yevm-i şek'de (şübheli gün), yâni Şabanın son günü, Ramazânın birinci günü olup olmadığı şübheli olan günün gecesinde "Yarın Ramazân ise oruçluyum" diye şübheli şekilde niyet ederse bu niyet kâfi değildir. Çünkü hükmünde kat'i değildir. Ancak âdil bir şahide dayanıyorsa, her ne kadar âdil olsa da yine yalan ve doğru ihtimâli olması, kat'i niyetine mâni değildir. Ramazânın son gecesindeki şübhesi de kat'i niyetine mâni olmaz. Veyâ yeraltı evlerinde mahbus olduğu vakit içtihadına istinat etmekteki şekki de niyetine mâni değildir. Şabanın sonunda, Ramazân mıdır? Değil midir? diye içinde şübhe var iken, lisânında kat'i olarak Ramazâna niyet etmesi yakın sayılmaz. Çünkü niyetin mahalli kalb'dir. Onda şübhe ile berâber, yakın düşünülemez. Meselâ Ramazânın ortasında, bunun aksine olarak, "Yarın Ramazân ise oruçluyum" diyerek dilinde şübhe ifade etmesi, kalbindeki yakîni bozmadığı gibidir. Çünkü o dilde bir şübhedir. Niyetin mahalli olan kalbin ise, o günün Ramazân olduğunda şübhesi yoktur (Hülâsa iş kalbedir, ifadede değildir). Gecedен veya akşamdan ertesi günün orucuna niyet eden, imsâke kadar yer içer ve istediğini yapar. Orucuna zarar vermez. Çünkü niyet imsâkten sonrası içindir. İmsâk bitene kadar oruç sahîh olmadığı için niyetin ona tesiri yoktur.

Hayize bir kadın hayzı kesilmeden, akşamdan ertesi günün orucuna niyet etse, sonra gecedен temizlense, yeniden niyete muhtaç değildir. Orucu sahîhtir.

3 — Orucu hatırında iken kazaen iç boşluğuna bir şey koymaktan kendini menetmektir. Yemek, içmek, burnuna akıtıp dimağına giden ilâç ve arkadan yaptığı şırınga orucu bozar. Kan almak, sürme çekmek, kulak ve kamaşa mil sokmakla oruç bozulmaz. Ancak bunlara yağ akıtır da yağ mesaneye giderse orucu bozar (763). Fakat kendi sun'u olmadan midesine kaçan toz, toprak, sinek veya ağzına su verdiği zamân boğazına kaçan su, orucunu bozmadır. Ancak ağzına fazla su alır ve bu sebepten su boğazına kaçarsa o zamân orucu bozar. Çünkü kendi taksiri vardır. İşte âmdeî yâni kasden sözünden

---

bir kaç namâz daha içine alır. Meselâ öğle vakti gibi, vakit müddeaya zarf olunca, o zaman adamın niyetine bağlıdır. Hattâ bir insân meselâ akşam vakti girse yatsıya kadar yalnız kaza kılsa da o günün akşam namâzını kılmassa her ne kadar o vaktin namâzını tehir ile kebair günâh işlemiş ise de niyetine göre namâzları sahîhtir. Çünkü vakit geniştir. Fakat Ramazan orucu tam vakti ile ölçülü olup boşluk bulunmadığından yalnız misâfir müstesna diğerleri neye niyet ederse etsin, oruçları Ramazandan sayılır.

(763) Hanefilere göre kulağa akıtılan yağ orucu bozar. Fakat mesaneye akıtılan ve hattâ önden yapılan şırınga dahi orucu bozmadır. Çünkü o mideye gitmiyor, zira önden yol yoktur. (Mütercim).

maksadımız budur (764). Orucu hatırında iken demekten maksadımız da oruçlu olduğunu unutanları ayırmaktır. Çünkü oruçlu olduğunu unutanların yemesi ve içmesinden bir şey lâzım gelmez. Bir kimse imsâk veyâ akşam vakti, gecedir, yâni akşam oldu veyâ sahurda daha vakit var, sabah olmadı zannıyla yer, sonra da gündüz olduğunu kat'i olarak anlarsa o günü kaza eder. Yok eğer şübheli ise bir şey lâzım gelmez. Bununla berâber, sahur ve akşam vakitlerinde dikkatli davranmalı ve yemeğini gündüze düşürmemelidir.

4 — Cinsî münâsebetten kendini alıkoymaktır. Sünnet yerinin, sünnet yerine geçmesiyle cinsî münâsebet hâsıl olmuştur. Unutarak münâsebette bulundu ise bir şey lâzım gelmez. Gece münâsebette bulunsa veyâ ihtilâm olup (düşü azıp da) cünüb olarak sabahlarsa, bir şey lâzım gelmez (gündüz uyuyup ihtilâm olsa yine orucuna zarar vermez). Eşyle münâsebet hâlinde iken sabah vakti girip, imsâk sona erse. Eğer o ânda inzâl vâki oluyorsa bir şey lâzım gelmez, şâyet biraz daha devâm ederse kefarete lâzım gelir. Hemen çekilmesi lâzımdır.

5 — İstimnâdan sakınmaktır. İstimnâ her ne sûretle olursa olsun, kasden şehvetle meni çıkarmaktır (yalnız duhûlden oruç bozulur ve kefarete lâzım gelir). Eliyle oynamak veyâ sürtmekle meni gelirse oruç bozulursa bunda kefarete yoktur. (Yalnız bakmak ile inzâl vâki olursa Hanefilere göre bir şey lâzım gelmez. Yâni orucu bozulmaz). İnzâl olmazsa öpmek ve ellemek ile oruç bozulmaz. Yaşlı olursa oruçlu için öpmek ve ellemek câizdir. Genç için de câiz, fakat terki evlâdır. Nefsine hâkim olamayacağını bildiği hâlde âilesini eller, öper ve bu sûretle inzâl vâki olursa, kendi kusuriyle olduğu için orucu bozulur. (Hanefiye göre bozulmaz).

6 — Kendi zorlamasıyle kusmamak. Çünkü kendi sun'u ile kusmak orucu bozar. Ama kusmak kendiliğinden gelirse (ne kadar çok olsa da) oruca mâni değildir. Zaruret olduğu için boğazındaki balgamı yutmakla orucu bozulmaz. Ancak ağzına aldıktan sonra yutarsa oruç bozulur. (Hanefilere göre ağzına aldığı balgamı yutmakla da orucu bozulmaz). (Mütercim).

Orucu yemenin icâb ettirdiği cezalar dörttür :

- 1 — Kaza,
- 2 — Kefaret,

(764) Hanefilere göre, unutulmuş yer içer, münâsebette bulunursa, Şâfi'ilerde olduğu gibi bir şey lâzım gelmez. Hatırında iken ister ağzına suyu az alsın ister çok alsın, boğazına su kaçarsa oruç bozulur. Fakat kefarete değil, yalnız kaza lâzım gelir. Çünkü dikkatsizliği vardır. Hariçten giren toz toprak, sinek orucu bozmaz. Fakat kar, yağmur damlası girer ve yutarsa yine orucu bozar.

3 — Bozulan orucu oruçlulara benzemek için akşama kadar yememek,

4 — Fıdye.

1 — Kazâ : Özürlü özürsüz, hâyize de olsa oruç tutmayan kimselere farzdır. Hattâ bir müslümân irtidat etse yâni dininden dönse, sonra da müslümân olsa arada geçen günlerin orucunu da tutacaktır. (Hanefilere göre tutmaz. Mütercim). Amma aslı kâfir, sabî ve mecnun ise oruçlarını kazâ etmezler. Ramazân orucunu kazâ ederken sıra ile tutmak şart değildir. Meselâ bir gün yer bir gün tutar, üç gün tutar iki gün yerse câizdir.

2 — Kefâret. Ancak oruçlu olduğunu bildiği hâlde Ramazân günü münâsebetle bulunmak ile vâcib olur. İstimnâ, yemek ve içmek gibi şeylerden kefâret lâzım gelmez (Hanefilere göre istimnâdan lâzım gelmez. Fakat bilerek yemek ve içmekten de kefâret lâzım gelir. Mütercim).

Kefâret, bir köle âzât etmektir. Mükellefin, buna gücü yetmezse fasılasız iki ay oruç tutar. Bundan da âcizse, altmış fakiri (bırer "Mud" (765) buğday, arpa veyâ hurma ile karınlarını) doyurur.

3 — Bozulan orucu oruçlulara benzemek için akşama kadar yememek. Günün diğer kısmını oruçlu kalmak, kasdî olarak orucunu bozan ve sehven orucunu bozanlara vâcibdir. (Filhakika, Hanefilere göre yine yememesi doğru ise de, yerse yeniden bir şey lâzım gelmez. [Mütercim]).

Hâyize kadın, temizlendiği günün mütebaki kısmını oruçlu kalması mecburî değildir. Seferî olup orucunu yediği hâlde iki konak mesafeye yaklaştı diye bir kimsenin oruç tutmak zarureti de yoktur. Yevm-i şek'de (şüheli gün) âdil bir kimse ay'ı gördüm diye şahadet ederse o ândan itibaren yememek lâzımdır. (Bununla berâber o gün yemiş olduğundan o günü ayrıca kazâ eder [Mütercim]). Gücü yetenler için yolculukta oruç tutmak daha efdaldır. Dayanamıyanların da yemeleri uygundur. Sefere çıktığı gün orucunu yemez, (Hanefilere göre belediye hududunu geçtikten sonra yiyebilir) seferden oruçlu olarak döndüğü gün de yine yemez.

4 — Fıdye. Hâmile veyâ emzikli olan kadınların çocuklarının sıhhatlerinden korkarak Ramazânda yedikleri her günün yerine hem bir "mud" buğday verir, hem de o günleri, sonradan kazâ ederler

(765) "Mud" bir rıtıl ve bir rıtılın üçte biridir. Buna göre 173 dirhemdir veyâ bir sa'ın dörtte biridir. Buna göre 260 dirhem eder. Hanefilere göre bir sa' yâni 1040 dirhem (3333 gram) buğday ekmeği ile karınlarını sabah akşam doyurur. Buğday ekmeği kâlak istemez. Bunların hiç birine cidden gücü yetmezse tevbe ve istiğfar eder. (Mütercim).

(Hanefilere göre yalnız kazâya mecburdurlar, fide vermeleri mecburî değildir [Mütercim]).

Orucun sünnetleri :

Orucun sünnetleri altı adettir :

1 — Te'hîr-i sahur. Yâni gece yemeğini imsâke yakın yemek.

2 — İftarı (kış mevsiminde) hurma, (yaz mevsiminde de) su ile, akşam olur olmaz namâzdan önce hemen ve acele yapmak.

3 — Misvâki gece kullanmak.

4 — Fazilet-i zekât bahsinde anlatıldığı gibi, Ramazânda fazla sehâvet (cömertlik) göstermek.

5 — Mukabele sûretiyle fazla miktarda Kur'ân okumak.

6 — Bilhassa aşr-ı ahîrinde yâni Ramazânın yirmisinden sonra son on gün i'tikâfa girmek. Bunlar Resûl-i Ekrem'in âdet-i seniyyelerindendir. Nitekim :

« كَان إِذَا دَخَلَ الْعَشْرُ الْأَوَّاهِرُ طَوَى الْفِرَاشَ وَشَدَّ الْمِسْوَرُ
وَدَّابَ وَأَذَابَ أَهْلَهُ »

«Ramazân'ın yirmisi geldiği vakit yatağı dürer, izarını bağlar [daha ziyade] ibâdete hazırlanır ve ehl-i beytini de ibâdete hazırlardı.» (766)

Çünkü Kadir Gecesi bu günlerdedir. Ekser ihtimâl bu son on günün tek gecelerinde ve bu tek gecelerin en kuvvetlisi de yirmibir, yirmiüç, yirmibeş ve yirmiyedinci gecelerinde olmasıdır. Bu i'tikâfın on gün fasılasız ve devâmlı olması daha makbûldür. Eğer devâmlı olarak i'tikâfa, yâni on gün mescidde ibâdet etmek üzere kalmaya niyet eder de, sonra zaruret ve mazeretsiz mescidden çıkarsa, tetabu bozulmuş olur. Tâziye, ziyâret, cenâze ve mâzeretsiz yıkanmak için, mescidden çıkmak gibi, kazâ-yı hâceti için çıkarsa ayrılmış sayılmaz. Kazâ-yı hâcet için çıktığında evinde abdest alabilir, başka iş için çıkması doğru değildir. (767).

(766) Buhârî ile Müslim, Hz. Âişe'den.

(767) Hanefilere göre i'tikâfa giren kimse biri tabii diğeri de şer'i olmak üzere iki ihtiyâcından dolayı dışarı çıkabilir. Şer'i hâcet, i'tikâfa girdiği mescidde cum'a kılınmıyorsa, cum'a kılınan diğer câmiye gider. Tabii ihtiyâcı da def'i tabiidir. Bunlar için de çıkar, ayrıca zarurî hâllerde, meselâ bulunduğu mescid yıkılıyorsa yine çıkar, fakat işi bitince beklemeden döner. İ'tikâfa girmek, bir pâdişahın kapısı önüne durup işin görülmeden geri dönmem diyen kimsenin hâline benzer. Dünyâdan alâkasını kesip Allah'tan af ve mağfiret dilemektir. Peygamberimiz i'tikâfı hiç terketmemiştir. Bir def'a bir sebepten i'tikâftan çıktı ve onu da müteakib Şevval ayında kaza etti. Bu derece kuvvetli bir sünnet-i kifâyedir. (Mütercim).

Resûl-i Ekrem (Sallâllahu Aleyhi ve sellem) i'tikâfta iken ancak ihtiyâcî için dışarı çıkardı. Hastaların hâlini de ayak üzerinde sorup geçirdi.

Cinsî münâsebette bulunmakla i'tikâf bozulur. Fakat öpmek ile bozulmaz. İ'tikâfa giren kimsenin mescidde ve nikâh işlerinde süslenip koku sürünmesinde, mescidde uyumasında, leğen içinde elini yıkamasında beis yoktur. Çünkü on gün süren bir i'tikâfta bunlara muhtâttır. Başını veyâ ayağını mescidden çıkarmakla i'tikâf bozulmaz. Zîra :

« كَان رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُدْنِي رَأْسَهُ فَيُتَرَجِّلُهُ عَائِشَةُ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَهِيَ فِي الْحُجْرَةِ »

«Resûl-i Ekrem [Sallallahu Aleyhi ve sellem] i'tikâfta iken başını Mescidin kapısından dışarı çıkarır ve Hazret-i Âişe hücrelerinde iken yıkar ve tarardı.» (768)

Kazâ-yı hâceti için dışarı çıkan, içeri gireceği vakit yeniden i'tikâfa niyet etmelidir. Ancak ilk girerken on gün kalmağa niyet ettiyse yeniden niyet mecburî değil, fakat efdal olan yeniden niyet etmektir.

İKİNCİ BÂB

BU BÂB, ORUCUN SIRLARI VE BÂTİNİ ŞARTLARI BEYÂNINDADIR

Bilmiş ol ki oruç üç derecedir :

- 1 — Avâm'ın orucu.
- 2 — Havass'ın orucu.
- 3 — Ahassü'l - havass'ın orucu (769).

Avâm'ın orucu : İki uzvu (mide ve tenâsül uzvunu) kazâ-yı şehvetten korumaktır. Yâni yemek, içmek ve cinsî münâsebetten sakınmaktır.

Havass'ın orucu : Bu yukarıdaki esâslara riâyet ile berâber gözünü, kulağını, dilini, elini, ayağını ve diğer âzalarını günâhtan korumaktır.

Ahassü'l - Havass'ın orucu : Avâm ve havass'ın orucundaki husûslara riâyetle berâber, kalbini, hasis emeller, dünyâ düşüncelerinden sıyırmak ve Allah'tan başka her şeyden çekerek bütün mevcudiyetiyle Allahu Teâlâ'ya bağlanmak ve hatırına O'ndan başkasını getirmemektir. Bu gibilerin gönlüne Allah ve âhiretten başka bir şey geldiği ânda oruçları bozulur. Dünyâ namına bir şey düşünseler yine oruçları bozulur. Ancak dünyânın âhirete yarayışlı kısmını düşünmek mâni değildir. Hattâ bu mevkie sâhib olan erbâb-ı kulûb «Kim Ramazân günü akşamı ne ile iftar edeceğini düşünürse, bunun günâhı, defterine yazılır. Çünkü bu azîz ve celîl olan Allahu Teâlâ'ya itimadin ve va'dedilen rızka yakinen inanmanın azlığındandır.» dediler.

Bu mertebe Peygamberler, Sıddıklar ve Mukarrebler rütbesidir. Bu rütbenin lâf ile tafsîlâtına girişmiyelim de amelen tahakkukuna

---

(769) Buradaki aydınlar Allah'ın en yakın dostları mânâsındadır. Aydın demek ıslık ve nûrlu demektir. Nûr ise mânâvî bir keyfiyettir. Bundan ancak Allah'ın dostları müstefîl olur. Yollarını sapmış, dalâlet bataklıklarına dalmış, Allah ve Peygamber tanımayan sapıklara bu mânâda aydın denilemez. Onlar belki dünyâ işlerinde aydın olabilirler; fakat dünyâ ötesinde ise tamamen zulmet ve bataklıktadırlar.

çalışalım. Bunların orucu, himmetlerini her şeyden keserek bütün mevcudiyetleri ile Allahu Teâlâ'ya yönelmek ve Allahu Teâlâ'nın:

«قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ»

«Allahı de, sonra onları bırak kendi daldıkları bataкта oynaya dursunlar.» (6 - En'am: 91) buyurduğu mânâyâ sarılmaktır.

SÂLİHLERİN ORUCU VE ESRÂRI

Havass'ın, yâni sâlihlerin orucu bütün âzaları günâhlardan korumaktır, demiştik. Bunun tamamı altı şey ile dir.

1 — Gözü korumak :

Kalbini meşgul edecek, kendisini Allah'ı hatırlamaktan alıkoyacak şer'an bakılması mezmûm ve mekrûh olan her şeyden gözünü çekip korumaktır. Peygamber Efendimiz :

«النَّظَرَةُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ لَعَنَهُ اللَّهُ فَمَنْ تَرَكَهَا خَوْفًا مِنَ اللَّهِ آتَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِيْمَانًا يَجِدُ حَلَاوَتَهُ فِي قَلْبِهِ»

«“Şehvet nazarı” ile bakmak, şeytânın zehirli oklarından bir oktur. Kim Allahı korkusuyla onu terkeder yâni şehvet gözü ile bakmazsa, Allahu Teâlâ ona öyle bir imân nasib eder ki, zevkini kalbinde duyar.» (770)

Câbir (R.A.) Enes (R.A.)'den rivâyet etti ki, Resûl-i Ekrem (Sallallahü Aleyhi ve sellem):

«خَمْسٌ يُفْطِرْنَ الصَّائِمَ: الْكَذِبُ وَالْغِيْبَةُ وَالنَّمِيْمَةُ وَالْيَمِيْنُ
الْكَاذِبَةُ وَالنَّظَرُ بِشَهْوَةٍ»

«Beş şey orucu bozar (771): Yalan konuşmak, Gıybet etmek, Koğuculuk yapmak, Yalan yemin, Şehvetle bakmak.» (772) buyurmuştur.

2 — Dilini korumak :

Dilini, hezeyan, yalan, gıybet, koğuculuk, ağız bozukluğu, galiz söz ve mücadeleden koruyarak bu gibi sözlerden çekmektir. Zikir, tesbîh ve Kur'ân okumakla meşgul etmektir. İşte dilin orucu da budur. Süfyân-ı Sevri'nin "Gıybet orucu bozar" dediğini, Beşir İbn Hâris kendisinden haber vermiştir. Leys'in rivâyetine göre, Mücâhid de: "Yalan ile gıybet, orucu bozar." demiştir. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.):

«إِنَّمَا الصَّوْمُ جُنَّةٌ فَإِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ صَائِمًا فَلَا يَرْفُثْ وَلَا يَجْهَلْ
وَإِنْ أَمْرٌ قَاتِلُهُ أَوْ شَاتِمُهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ إِنِّي صَائِمٌ»

«Oruç, [bütün fenalıklardan ve cehennemden] bir kalkandır. Sizden biriniz oruçlu olduğu vakit câhillik edip kem söz söylemesin. Şâyet birisi kendisiyle itişmeğe veyâ kendisine karşı ağız bozmağa kalkışırsa; ben oruçluyum, diye mukabelede bulunsun.» (773) buyurmuştur.

Yine haberde vârid oldu ki :

«أَنَّ أَمْرَاتَيْنِ صَامَتَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَأَجْهَدَهُمَا الْجُوعُ وَالْعَطَشُ مِنْ آخِرِ النَّهَارِ حَتَّى كَادَتَا أَنْ تَتَلَفَا

(771) Burada orucu bozar demek orucun sevâbını azaltır, kâmil oruç olmaz demektir. Yoksa haddi zâtında haram iseler de orucu bozmazlar. (Mütercim).

(772) El-Ezdi «Zuafada».

(773) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den. Tecrid-i Sarih C. 6, sf. 247 de 897 numaralı hadis.

فَبَعَثْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَأْذِنَاهُ فِي الْإِفْطَارِ
فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمَا قَدَحًا وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْ لَهُمَا قَتَا فِيهِ
مَا أَكَلْتُمَا فَقَاءَتْ إِحْدَاهُمَا نِصْفَهُ دَمًا عَبِيْطًا وَلَحْمًا غَرِيْضًا وَقَاءَتْ
الْأُخْرَى مِثْلَ ذَلِكَ حَتَّى مَلَأَتْهُ فَعَجِبَ النَّاسُ مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَاتَانِ صَامَتَا عَمَّا أَحَلَّ اللَّهُ لَهُمَا وَأَفْطَرْنَا عَلَى مَا حَرَّمَ اللَّهُ
تَعَالَى عَلَيْهِمَا قَعَدَتْ إِحْدَاهُمَا إِلَى الْآخَرَى فَجَعَلْنَا يَغْتَابَانِ النَّاسَ،
فَهَذَا مَا أَكَلْنَا مِنْ لُحُومِهِمْ»

«Resûl-i Ekrem'in (S.A.) zamânında idi ki oruç tutan iki kadın akşama doğru, açlık ve susuzluktan helâk olacak vaziyete geldiler; oruçlarını bozmak için müsaade almak üzere Resûl-i Ekrem'e bir kişi gönderdiler. Peygamber Efendimiz de bir bardak verdi ve onlara, yediklerini bu bardağa kusmalarını söyle buyurdu. Onlardan birisi safi kan ve et kusarak bardağı yarı doldurdu, diğeri de aynı şekilde kusarak bardağı doldurdular. Bu vaziyetten herkes şaşırmişti. Peygamber Efendimiz: "Bunlar, Allahu Teâlâ'nın kendilerine helâl kıldığı şeyden oruç tuttu ve fakat haram ettiği şey ile iftar ettiler" buyurdu. [Sonra da bunu açıklayarak] Birisi diğeri yanına sokuldu ve halkın gıybetini yaptılar. İşte şu gördüğünüz yedikleri insân etleridir.» (774) buyurdu.

3 — Kulağı korumak :

Kulağı, şer'an dinlenmesi mekrûh olan her şeyden muhafaza etmektir. Konuşulması yasak olan her şeyin, dinlenmesi de yasaktır. Bunun için Allahu Teâlâ (bu gibi sözleri) dinleyen ile harâmı yiyenleri bir seviyede tutarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

«سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكْأَبُونَ لِلِشَّحْتِ»

«Onlar yalanı dinleyenler, haram yiyenlerdir.» (5 - Mâide: 42)

(774) İmâm Ahmed, Mevlâ'dan.

Yine Allahu Teâlâ :

«لَوْلَا يَنْهَاهُمْ رَبَّانِيُّونَ وَالْأَخْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ
وَأَكْلِهِمُ السُّخْتِ»

«Uleması, fukahası onları günâh söylemekten, harâm mal yemeden menetmeli idi.» (5 - Mâide: 63)

Binaenaleyh gıybetê susmak, (seyirci kalmak) harâmdır. Nitekim Allahu Teâlâ :

«إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلَهُمْ»

«Siz de günâhta onlar gibi olursunuz.» (4 - Nisâ: 140) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem (S.A.) de :

«الْمُغْتَابُ وَالْمُسْتَمِعُ شَرِيكَانِ فِي الْإِثْمِ»

«Gıybet eden ve dinleyen, günâhta ortaklırlar.» (775) buyurmuştur. (Gerçi bu hadis hem zayıf hem de gariptir. Fakat gerçek olan da budur. Gıybet edeni dinleyen olmasa, o da kimsenin aleyhinde konuşamazdı.)

4 — Diğer uzuvları korumak :

El ve ayak gibi diğer uzuvlarını fenalıktan, midesini iftar vakti şübhelî lokmadan korumaktır. Çünkü helâl yemekten oruç tutup harâm ile iftar etmekte bir mânâ yoktur. Böyle oruç tutanlar, bir ev yapacağım diye bir şehri yıkanlara benzer. Zira helâl lokma, nev'i itibariyle değil, çokluğu itibariyle zararlıdır. Oruç bunu azaltmak içindir. Zararı dokunur korkusu ile ilâcın çoğunu içmekten kaçınıp (az da olsa) zehir içmeğe yeltenen elbette ahmaktır. İşte harâm da dîni öldüren bir zehirdir. Helâl ise çoğu zararlı ve fakat azı faydalı olan bir ilâçtır. Oruçtan maksat da bunu azaltmaktır (Şu hâle göre harâm ile iftar etmekte zarardan başka hiç bir kâr yoktur). Nitekim Peygamber Efendimiz :

(775) Taberânî. İbn Ömer'den.

«كَمْ مِنْ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صَوْمِهِ إِلَّا الْجُوعُ وَالْعَطَشُ»

«Nice oruç tutanlar var ki tuttıkları oruçtan, açlık ve susuzluktan başka kârları yoktur.» (776) buyurmuştur.

Bâzıları, bunlar akşam vakti harâm ile orucunu açanlardır. Diğer bâzıları da gıybet eden oruçlulardır, dediler. Çünkü gıybet harâmdır. Bir kısmı da, bunlar âzalarını günâhlardan korumayan kimselerdir, dediler. O hâlde, bilhassa oruç tutan bunların hepsinden sakınmalıdır.

5— İftar vakti az yemek :

İftar vakti, helâl yemeğinden de tıka - basa karnını doldurmaya-cak şekilde az yemektir. Allah katında kapların en kötüsü, helâlden bile olsa tıka - basa dolmuş olan midedir.

Gündüz yemediğini, akşam bir oturuşta toplayıp yerse; şehvetini yenmek ve Allahu Teâlâ'nın düşmânı olan şeytânı kahretmek nasıl mümkün olur? Halbuki bir çokları bunun aksine olarak, yiyeceklerini Ramazâna ayırıp çeşitli, mütenevvi ve nefis yemeklerle akşam sofrasına oturup diğer aylarda yemediklerini bu ayda yemeği, itiyad hâline getirmişler (Bu istenen neticeyi vermez). Mâlûmdur ki oruçtan maksat takvâya ulaşmak için biraz acıkmak ve şehveti kırmaktır. Mideyi akşama kadar bekletip acıktırdıktan ve akşam üzeri bol ve nefis yemeklerle karşısına çıktıktan sonra kuvvetinin artıp şehvetinin çoğalacağı ve eski hâli ile bırakılsaydı, harekete geçmeyen şehvetlerinin bu sûretle harekete geçmiş olacağı da meydandadır.

Orucun ruhu ve sırrı, fenalığa başvurmakta şeytânın yolları olan kuvvetleri zayıflatmak ve yok etmektir. Bu da ancak az yemek ile mümkündür. Bunun için iftarda diğer akşamlardaki gibi yemelidir. Yiyeceği iki öğünlük yemeği akşamdan bir araya toplar, hepsini birden yerse bu oruçta kâr (sevab) yoktur. Hattâ açlığı tatması ve bedeninin zayıfladığını duyması için gündüzleri fazla uyumamak da orucun âdâbındandır. İşte o vakit kalbi cilâlanır, her gece biraz daha hafifleşir. Teheccüdünü, gece namâzını ve evradını kolaylıkla yapar. Umulur ki bu sâyede şeytân kalbine yaklaşılamaz da melekût âleminin gizliliklerini görmüş olur. İşte Kadir Gecesi, melekût âleminin esrârından kâzı sırların keşfolunduğu gecedir. Allahu Teâlâ'nın ;

(776) Neseî ve İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den.

«إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ»

«Muhakkak, biz onu [Kur'ân'ı] Kadir gecesinde indirdik.» (97 - Kadr: 1) buyurduğundan muradı da budur.

Kalbi ile göğsü arasındaki yemek torbasını şişiren, melekût âleminin esrârını müşahede etmekten menedilmiştir. Bununla berâber yalnız mideyi boşaltmak kâfi değildir. Aradan perdenin kalkması için, himmetini de Allah'tan gayrisinden kesmesi lâzımdır. Âhiret yolcusunun maksadına ulaşabilmesi için en mühim nokta da budur. Bütün bunların başlangıcı da yemeği azaltmaktır. Bu husûsa dair «Kitâbü'l - Et'ime»de (Yemek Kitâbı) daha geniş izahat gelecektir, inşaallah.

6 — İftardan sonra korku ile ümit arasında olmaktır.

Acaba orucu kabûl olan mukarreblerden mi, yoksa kabûl olmayan gazaba uğramış kimselerden midir?. Bunu düşünmelidir. Hattâ yalnız oruçta değil, yaptığı her ibâdetin sonunda bunu düşünmelidir. Hasan İbn Ebû'l - Hasan el - Basrî bayram günü bir cemaâtin gülüşüp eğlendiğini görünce: "Allahu Teâlâ Ramazân ayını müsabaka meydanı gibi yaratmıştır. İnsânlar ibâdetle müsabaka ederler. Müsâbakayı kazananlar necât bulur, kaybedenler helâk olur. Müsâbaka kazananların kurtulduğu, kaybeden münkirlerin hâlb ve hâsir olduğu böyle bir günde zevk ü safaya dalan kimseye cidden şaşılır. İyi dinleyin: "Vallahi ortadan perde kalkıp hakikatler olduğu gibi tecelli edeydi, amell makbûl olanın sevinci kendisini eğlenceden, amelli merdûd olanın hasreti de kendisini gülmekten alıyordu" demiştir.

Ahnef İbn Kays'a "Artık ihtiyarladın, oruç seni düşürüyor, yâni tutmayabilirsin" demek istediler. Ahnef: "Ben onu uzun bir yolculuk için azık alıyorum, bugün onun zahmetine katlanmak, yarın Allahü Teâlâ'nın âzabına dayanmaktan ehvendir" dedi.

İşte orucun bâtinî mânâsı budur (ve orucun böyle tutulması lâzımdır).

S u a l :

Şâyet, fıkıh âlimlerinin, yemesini, içmesini ve cinsi münâsebetini terk eden kimsenin orucu sahîhtir dediklerinin daha ne mânâsı kaldı dersin? Derim ki :

Bilmiş ol ki! Zâhire göre hüküm veren âlimlerin isbat ettiği bu zâhirî şartların delilleri, bizim, bâtinî şartlarda, hele gıybet ve benzer-

lerinde getirdiğimiz şu delillerden çok zayıftır. Fakat onlar ancak, dünyâya yönelen gafillerin tatbik edip kabûl edebilecekleri mümkün olan şeyleri teklif edebilirler.

Âhiret âlimlerine gelince; sıhhatten kabûlü, kabûlden de maksada ulaşmağı kaseder. Oruçtan maksadın, Allahu Teâlâ'nın ahlâkiyle, ahlâklanmaktır ki, o da samediyet — her şeyden müstağni — olmaktır. Ayrıca imkân nisbetinde şehvetlerden uzaklaşmakta meleklerle uymaktır. Zira, melekler şehvetten münezzehtir. İnsânın rütbesi, hayvanların üstündedir. Çünkü aklın yardımıyla şehvetlerini yenmeğe gücü yeter. Fakat meleklerin de altındadır. Çünkü insânı şehvetler istilâ etmiş ve insânda şehvetler ile mücadeleye me'mûrdur. Şehvetlerinin zebûnu oldukça Esfelisâfiline sürüklenir ve hayvanattan aşağı derekeye düşer. Şehvetleri kırdıkça, Alâi illiyyine, en yüksek mertebelere yükselir ve meleklerin ufkuna katılır. Melekler ise Allahu Teâlâ'ya yakın olan yaratıklardır. Onlara uyan ve onlara benzemeğe çalışan, elbette onların yakınlığı gibi Allahü Teâlâ'ya yaklaşır. Tabii ki bu anlattığımız yakınlık, mekân ve mesâfe bakımından değil, sıfat bakımındandır.

Basiret sâhibi ve akıl erbabı nazarında orucun sırrı bu şekildedir. O hâlde gündüzleyin diğer şehvetlere düşmekle berâber bir öğünün yemeğini geciktirip iki öğünlük yemeğini birden akşam vakti yemekle ne fayda temin edilebilir? Bu gibi oruçlarda bir fayda olsaydı Peygamberimizin: "Nice oruç tutanlar var ki açlık ve susuzluktan başka birşey elde edemezler" buyurduğunun bir mânâsı kalmazdı. Bunun için, Ebû'd-Derdâ (R.A.):

«ياحبذا نوم الأكياس وفطرهم، كيف لا يعيرون صوم الحمقى

وسهرهم، ولذرة من ذوى يقين وتقوى أفضل وأرجح من

أمثال الجبال عبادة من المغترين»

«Akıllı adamların uykuları da, yemeleri de ne güzeldir. Ahmakların oruç ve uykusuzluklarını nasıl ayıplamazlar. Yakın ve takvâ sâhiblerinin bir zerre ibâdetleri, ahmakların dağlar gibi ibâdetlerinden efdal ve üstündür.» demiştir.

Yine bunun için âlimin biri :

«كَمْ مِنْ صَائِمٍ مُفْطِرٍ، وَكَمْ مِنْ مُفْطِرٍ صَائِمٍ»

«Nice oruç tutanlar vardır ki oruçsuzdurlar. Nice yiyenler de vardır ki oruçludur» demiştir.

Burada yediği hâlde oruç tutmuş sayılanlar, yiyip içerken, kendilerini günâhtan koruyanlardır. Oruç tuttuğu hâlde oruçsuz sayılanlar da, açlık çektiği hâlde nefesine hâkim olmayan kimselerdir.

Orucun mânâ ve sırrını böylece anlıyan, bilir ki, yemek içmek ve cinsî münâsebetten kaçındığı hâlde fenalıklardan sakınmayan kimse, abdestte bir âzasını, su dökmeden kuru kuruya üç kere mesheden kimseye benzer. Görünüşte sayıya uydu. Fakat asıl mühim olan suyu kullanmadı.

Şübhesiz bu câhilin namâzı merdúddur. Ve oruç tutmayıp âzalarını kötülüklerden koruyan kimse de âzalarını (meshetmeden), birer kere yıkayan kimse gibidir. Bu sûretle abdest alan, her ne kadar fazîleti terketti ise de farzı yerine getirdiği için bunun namâzı inşaallah makbúldür. Halbuki Orucunu tutup kendisini kötülüklerden koruyan, üç kere ovmak suretiyle, su ile âzalarını yıkayan gibidir. Asıl ile fazîleti bir arada toplamış olur. Şübhesiz fazîlet, kemâlde, yâni her ikisini bir arada bulundurmaktadır. Resûl-i Ekrem (S.A.):

«إِنَّ الصَّوْمَ أَمَانَةٌ فَلْيَحْفَظْ أَحَدُكُمْ أَمَانَتَهُ»

«Şübhesiz oruç bir emânettir. Her biriniz bu emâneti korusun.» (777) buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz Allahu Teâlâ'nın :

«إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا»

«Muhakkak Allah, size emânetleri ehline vermenizi emreder.» (4-Nisâ: 58) âyet-i celîlesini okuduğu zamân, eliyle kulağını ve gözünü

göstererek kulak da emânettir, göz de emânettir, dedi. Eğer oruç, emânetlerinden olmasaydı (yanlış davrananlara karşı) "Ben oruçluyum desin" buyurmazdı. Yâni dilim korumak için bana verilen bir emânettir. Senin bu sözlerine cevabta onu nasıl serbest bırakabilirim, demektir.

İşte şu açıklamadan, anlaşıldı ki her ibâdetin, zâhiri ve bâtını, kabuğu ve özü vardır. Kabuklarının da dereceleri ve her derecenin tabakaları vardır. İstersen kabukta kal, istersen öze dalarak basîret-sâhibleri arasına karış. Bu husûsta muhayyersin.

ÜÇÜNCÜ BÂB

BU BÂB, NÂFİLE ORUÇLAR VE BUNLARIN TERTİBİ BEYÂNINDADIR

Bilmiş ol ki daima oruç tutmak müstehabdır. Fakat faziletli günlerde ise daha da makbûldür. Bu faziletli günlerin bâzısı ancak sene içerisinde, bir kısmı ay içinde, diğerleri de her hafta içinde bulunur.

ORUÇLARIN TERTİBİ

Ramazân-ı şeriften başka, sene içerisinde tutulması makbûl olan günler :

Arefe günleri, Aşûre günü (Dokuzuncu, mümkün ise onbirinci gün ile berâber tutmalı, yalnız onuncu günü tutmak makbûl değildir). Zilhiccenin birinci on günü, Muharrem'in ilk on günü muhterem olan dört ayların (Receb, zilkade, Zilhicce ve Muharrem) tamâmını oruç tutmak. İşte bunlar sene içerisinde tutulması makbûl olan günlerdir.

«وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْثُرُ صَوْمَ شَعْبَانَ حَتَّى يُظَنَّ كَانَ أَنَّهُ فِي رَمَضَانَ»

«Resûl-i Ekrem (S.A.) Şabân ayında o kadar çok oruç tutardı ki hattâ Ramazânda olduğu zannedilirdi.» (778)

Haber de de :

«أَفْضَلُ الصَّيَامِ بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ شَهْرُ اللَّهِ الْمُحَرَّمُ»

«[Oruç tutmak için] Ramazândan sonra en makbûl ay Muharrem ayıdır.» (779) diye vârid olmuştur. Çünkü, Muharrem ayı sene

(778) Buhârî ile Müslim, Hz. Âişe'den.

(779) Müslim, Ebû Hüreyre'den.

başıdır. Ona hayır ile başlamanın, bereketin devâmına vesîle olması umulur. Yine Peygamber Efendimiz :

«صَوْمُ يَوْمٍ مِنْ شَهْرِ حَرَامٍ أَفْضَلُ مِنْ ثَلَاثِينَ مِنْ غَيْرِهِ وَصَوْمُ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ أَفْضَلُ مِنْ ثَلَاثِينَ مِنْ شَهْرِ حَرَامٍ»

«Eşhür-i hurum yâni muharebenin harâm olduğu aylarda bir gün oruç, diğer günlerde bir ay oruçtan efdaldır. Ramazân-ı şerifte bir gün oruç ise, hürmetli olan aylardaki bir ay oruçtan efdaldır.» (780) buyurmuşlardır. Yine haberde :

«مَنْ صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ شَهْرِ حَرَامٍ : الْخَمِيسَ وَالْجُمُعَةَ وَالسَّبْتَ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ عِبَادَةَ تِسْعِمِائَةِ عَامٍ»

«Haram aylarda üç gün, Perşembe, Cuma ve Cumartesi günleri oruç tutan kimseye Allahü Teâlâ her gününe mukabil yediyüz senelik ibâdet sevâbı yazar.» (781) denilmiştir.

Keza haberde :

«إِذَا كَانَ النِّصْفُ مِنْ شَعْبَانَ فَلَا صَوْمَ حَتَّى رَمَضَانَ»

«Şabânın onbeşinden sonra Ramazân orucundan başka oruç yoktur.» (782) denilmiştir.

Bunun için Ramazâna bir gün kala iftar etmek müstehabdır. Eğer hiç yemeden Ramazâna girerse o da câizdir. Peygamber Efendimiz bir defa böyle yapmış ve bir çok defalar da ara vermiştir. İki veyâ üç gün evvel Ramazânı karşılamak câiz değildir. (Bize göre bir veyâ iki gün evvelinden başlamak câiz değil, fakat üç gün olursa karşılamak sayılamayacağından câiz olur.) Ancak oruç tutmak mutadî olan günlere tesâdüf ederse beis yoktur. Bâzı sahabe Ramazâna ben-

(780) Bu ifâde ile bulunamamıştır.

(781) El - Ezdi «Zuafa»da.

(782) Dört Sünen sâhibi, Ebû Hüreyre'den.

zememesi için Receb ayını boydan boya oruç tutmağı mekrûh saymışlardır.

Fazîletli ve Hürmetli Aylar:

Fazîletli aylar dörttür. Zilhicce, Muharrem, Receb ve Şabân aylarıdır. Eşhür-i hurum yâni eskiden kendilerinde muharebenin harâm olduğu muhterem aylar da dörttür. Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recebdır. Zilkade, Zilhicce ve Muharrem bir arada, Receb ise bunlardan ayrıdır. Bu ayların en fazîletlisi Zilhiccedir. Çünkü Hac farizesiyle Eyyâm-ı ma'lûmat [bilinen günler] ve Eyyâm-ı ma'dudât [sayılı günler] bu aydadır. Zilkade, eşhür-i hurum ve eşhür-i hacdendir. Şevvâl yalnız Hac aylarındandır, eşhür-i hurum'den değildir. Muharrem ile Receb de eşhür-i hacden [Hac aylarından] değildirler. Haberde vârid oldu ki:

«مَا مِنْ أَيَّامٍ أَلْعَمَلُ فِيهِنَّ أَفْضَلُ وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَيَّامٍ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ، إِنَّ صَوْمَ يَوْمٍ مِنْهُ يَعْدِلُ صِيَامَ سَنَةٍ، وَقِيَامَ لَيْلَةٍ مِنْهُ تَعْدِلُ قِيَامَ لَيْلَةِ الْقَدْرِ، قِيلَ: وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى؟ قَالَ: وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا مَنْ عُقِرَ جَوَادُهُ وَأُهْرِيقَ دَمُهُ»

«Allah katında, yapılan amellerden hiç biri, Zilhiccenin [ilk] on gününde yapılan amellerden daha fazîletli ve sevimli değildir. [Yâni bu on günde yapılan ameller, diğer günlerde yapılan amellerden daha fazîletlidir.] Bu on günden bir gün oruç tutmak bir senelik oruca, bir gece ibâdeti de Kadir Gecesine muadildir. Hazret-i Peygambere “Allah uğrunda cihâd da bu dereceyi ihraz edemez mi”? diye sordular. Resûl-i Ekrem (S.A.) “Evet Allah uğrundaki cihâd da bu dereceyi ihraz edemez; ancak bindiği yarış atını yorup kendi kanını akıtan mücâhid müstesnâdır.”» (783) dediler.

Bunlar sene içindeki oruçlardır.

Aylık Oruçlar:

Ay içerisinde tekerrür eden oruçlara gelince: Bu, ay başında, ay ortasında ve ay sonunda olmak üzere üç defadır. Ayın ortasında onüç.

(783) Tirmizi ve İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den.

ondört ve onbeşinci günlerdir. Bunlara "Eyyâm-ı Biyz" [beyaz günler] denir. Çünkü Ay [Mehtab] bu gecelerde boydan boya devâm eder.

Hafta Oruçları:

Haftanın pazartesi, perşembe ve cuma günleridir. Faziletli günler oldukları için bu günlerde oruç tutmak, hayratı hasenatı çoğaltmak müstehabdır.

Sene Orucu [Savmu'd - Devr] :

Savmu'd - Devr yâni Sene Orucuna gelince. Bu oruç yukarıda sayılan günlerin hepsini ve daha fazla günleri ihtiva eder. Bütün bir sene devâm eden "Sene Orucu" hakkında ayrı görüşler vardır. Bâzıları bütün seneyi oruçla geçirmek mekruhtur. Çünkü kerahatine delâlet eden haberler vârid olmuştur, dediler.

Filhakika kerahati iki sebebtendir :

Birincisi. Bayram ve teşrîk günlerinde (ki oruç tutulması harâm olan) oruç tutacağından. Böyle yaptığında bütün seneyi oruçlu geçirmiş olur. (Bu ise tahrîmen mekrûhtur.)

İkincisi de; İftar sünnetini terk ederek, orucu kendisine bir mahrumiyet kabûl edip, Cenab-ı Hak kendisine oruç yemeğe ruhsat verdiği hâlde nefsine eziyet olsun diye ille de oruç tutmaktır.

Halbuki Allahü Teâlâ azîmetlerinin yerine getirilmesini sevdiği gibi, ruhsatlariyle de amel edilmesini ister. Binaenaleyh istiyenler, bayram ve teşrîk günlerinde oruç tutabilirler.

Binaenaleyh nefsinin selâmetini baştan başa oruç tutmakta görenler; bayram ve teşrîk günlerinde oruç tutmamak ve orucu mahrumiyet kabûl etmemek şartıyla sene orucuna devâm etsinler. Sahabe-i Kirâm ve Tabiîn (R.A.) dan bir çokları bu orucu (Savmu'd - Devr Orucunu) tutmuşlardır. Ebû Musâ Eş'arî'nin rivâyetinde Peygamber Efendimiz :

«مَنْ صَامَ الدَّهْرَ كُلَّهُ ضَيِّقَتْ عَلَيْهِ جَهَنَّمُ وَعَقَدَتْ سَعِينَ»

«Seneyi boydan boya oruç tutan için Cehennem daralır ve ona orada yer kalmaz. Üzerine doksan düğüm vurulur.» (784) buyurmuştur.

Bundan bir derece daha aşağısı var. O da senenin yarısını oruç tutmaktır. Yâni bir gün yiyip, bir gün tutmaktır. Bu oruç nefsi kahretmekte daha kuvvetlidir. (Çünkü hergün oruç tutarsa bunu itiyad

hâline getirebilir; fakat bir gün yemekle itiyad olmaz. Bunun fazile-
tini ifade eden pek çok hadisler vardır. Zira kul bir gün oruç, bir gün
şükür arasındadır. Peygamber Efendimiz :

«عُرِضَتْ عَلَيَّ مَفَاتِيحُ خَزَائِنِ الدُّنْيَا وَكُنُوزِ الْأَرْضِ فَرَدَدْتُهَا
وَقُلْتُ أَجُوعُ يَوْمًا وَأَشْبِعُ يَوْمًا أَحْمَدُكَ إِذَا شَبِعْتُ
وَأَتَضَرَّعُ إِلَيْكَ إِذَا جُعْتُ»

«Yerüstü ve yeraltı hazinelerinin anahtarları bana takdim edildi;
fakat ben reddettim ve dedim ki bir gün aç, bir gün de tok kalırım
[bana yeter] tokluğumda sana hamdeder, açlığında da sana niyaz
ederim.» (785) buyurdu.

Yine Peygamber Efendimiz :

«أَفْضَلُ الصَّيَامِ صَوْمُ أَخِي دَاوُدَ : كَانَ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا»

«En makbûl oruç, kardeşim Davud (A.S.)'ın orucudur. Bir gün
yer ve bir gün tutardı.» (786) buyurmuşlardır. (Onun için bu oruca
"Savm-ı Davud" da denir.)

Abdullah İbn Amr ömrü boyunca oruç tutmağa ve uyu-
mamağa karar vermişti. Peygamber Efendimiz bunu duyunca: "Sen
buna güç yetiremezsin, her aydan üç gün oruç tut geceleri ise hem
ibâdet et ve hem de uyu", buyurdular. Abdullah :

— "Benim bundan fazlasına gücüm yeter" dedi. Peygamber Efen-
dimiz:

— "İki gün ye bir gün tut" buyurdular. Abdullah:

— "Ben daha fazlasını yapabilirim" dedi. Resûl-i Ekrem:

«صُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمًا»

«Bir gün ye bir gün tut.» (787) buyurdular. Abdullah:

(785) Tirmizî, Ebû Ümâme'den.

(786) Buhâri ile Müslim, Abdullah b. Amr'dan.

(787) Buhâri ile Müslim, Abdullah b. Amr'dan.

— “Bundan fazlasına gücüm yeter” deyince, Resûl-i Ekrem:

«لَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ»

«Bundan daha fazîletlisi yoktur.» cevabını verdiler.
Yine rivâyet olundu:

«أَنَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا صَامَ شَهْرًا كَامِلًا قَطُّ إِلَّا رَمَضَانَ»

«Resûl-i Ekrem, Ramazândan başka hiç bir ayı boydan boya oruç tutmuş değildir.» (788)

Senenin yarısını oruç tutamıyanlar üçte birini tutar. Meselâ iki gün yer, bir gün tutar, her ayın evvelinden, ortasından ve sonundan üçer gün oruç tutmak senenin üçte biri demektir. Aynı zamânda fazîletli günleri de tutmuş olur. Pazartesi, perşembe ve cum'a günlerini oruç tutmak da senenin üçte birine yakındır. Buraya kadar anlatıklarımızla fazîletli vakitler meydana çıkmış oldu.

Asıl kemâl, orucun mânâsını anlamak ve oruçtan maksat, kalbi vesveselerden temizlemek, himmetini Allah'a bağlamak olduğunu bilmektir. Bâtının inceliklerini anlayan basîret sâhibi, hâline bakar. Hâlî devâmlı yemeği veyâ oruçlu bulunmağı veyahut bazen yiyip bazen de oruç tutmağı gerektiriyorsa ona göre hareket eder. Orucun mânâsını anlayıp, kalbini murakabe ile âhîret yoluna girmekte lüzûmlu gayreti gösterdikten sonra kalbinin salâhından daha da korkmalıdır. Bu ise devâmlı bir tertibi gerektirmez. Bunun için rivâyet olundu ki Resûl-i Ekrem (S.A.):

«كَانَ يَصُومُ حَتَّى يُقَالَ لَا يُفْطِرُ وَيُفْطِرُ حَتَّى يُقَالَ لَا يَصُومُ
وَيَنَامُ حَتَّى يُقَالَ لَا يَقُومُ وَيَقُومُ حَتَّى يُقَالَ لَا يَنَامُ»

«[Bazan] oruca öyle devâm ederdi ki daha bozmıyacak zannedilirdi. Bazan da o kadar günler yerd ki daha oruç tutmayacak zannedilirdi. Uyuduğu zamânlarda bir daha kalkmayacak zannedilir, gece ibâdetine devâm ettiği sıralarda da daha uyumayacak zannedilirdi.» (789)

(788) Buhârî ile Müslim, Hz. Âişe'den. Tecrid-i Sarih C. 6, sf. 296.

(789) Buhârî ile Müslim, Hz. Âişe'den.

Bu da vakitlerin haklarına ne şekil riayet edeceğini nübüvvet nûru ile keşfetmesi bakımındandır.

Bâzı âlimler dört günden fazla iftar etmeği (yâni oruçsuz kalmayı) mekruh görmüşlerdir. Bu günlerden de bayram ve teşrik günlerini kasetmişlerdir. Çünkü bundan fazlası (Yâni dört günden fazlasını oruçsuz olmak) kalbe katılık verir, kötü âdetler doğurur ve şehvet kapılarını açar. Ömrüme yemin olsun! Halkın ekseriyeti hakkında durum böyledir. Bahusûs günde iki defa yiyenler için.

İşte nâfile oruçların tertibinde anlatmak istediğimiz bunlardır. Doğrusunu Allah bilir. “Esrâr-ı Savm” kitâbı burada tamam oldu. Bildiğimiz ve bilmediğimiz Hamd’ler ile bildiğimiz ve bilmediğimiz nimetlerinden dolayı Allahu Teâlâ’ya hamdeder, Efendimiz Muhammed Aleyhisselâma, Âline ve Ashabına ve Allahu Teâlâ’nın tercîh ettiği bütün yaratıklarına salât ve selâm ederiz.

Bu kitâbı, Allahu Teâlâ’nın izniyle “Esrâr-ı Hac” kitâbı takib edecektir. Yardımcı ancak Hazreti Allah’tır. O’na güvenir ve O’ndan yardım dilerim. O bize yeter ve ne güzel muhafızdır.

(İhyâ - Cilt: 1 - Kitâb: 6’nın sonu)

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmilhal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HİZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VARSIN BİZİM YERİMİZ
CAMİNIN PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüs ve fikirlerinizi
bizimle paylaşmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr,
Âlm-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kalmarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han,
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstânbûl

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

İhyâu 'Ulûmî'd - Dîn (Cilt: 1)

Rub'u'l - İbâdât

YEDİNCİ KİTÂB

KİTÂBU ESRÂRÎ'L - HACC

(HACCIN SİRLARİ)

(BU KİTÂB ÜÇ BÂBDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

MUKADDİME.

1 inci BÂB : HACCIN, MEKKE'NİN, KÂBE-İ MUAZZAMA'NIN FAZİLETİYLE, HACCIN ERKÂN VE VÜCÜBUNUN ŞARTLARI BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB : HACC SEFERİNİN BAŞLANGICINDAN, DÖNÜŞE KADAR YAPILACAK ZÂHİRÎ AMELLERİN TERTİBİ BEYÂNINDADIR.

3 üncü BÂB : HACCIN EDEBLERİ GİZLİ SİRLARI VE BÂTİNÎ AMELLERİ BEYÂNINDADIR.

HACCIN SIRLARI

MUKADDİME

Hamd, Tevhid kelimesini kullarına kal'a ve sığınak, Beyt-i Âtik'i (Kâbe-i Muazzamayı) müracaat mercii ve darüleman yeri yapan Allah Teâlâ'ya mahsûstur. Kâbeye «Beytullah» demekle zâtına nisbet ederek teşrif, tahkim ve minnet cihetlerinden fazîletlendirmiştir. Kâbeyi, ziyâret ve tavafı, kul ile Cehennem âzabı arasında bir perde ve kalkan eyledi. Salât, Rahmet nebisi ve ümmetin efendisi olan Hazret-i Muhammed Aleyhisselâma; selâm halkın efendileri, halkın öncüleri olan Âl'ine ve Ashâbı üzerine olsun.

Bilmiş ol ki: İslâm binâsının rükünlerinden birisi olan Hac, ömürde bir defa yapılması gereken bir ibâdet olup, emredilen ibâdetlerin sonu, İslâmiyetin tamamı ve dinin kemâlidir. Allahü Teâlâ :

«الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا»

«Bugün dininizi ikmal ettim. Size nîmetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâmı ihtiyâr ettim.» (5 - Mâide: 3)

Âyet-i celîlesini Peygamber Efendimiz vedâ haccında cum'a günü Arafatta bulunduğu esnâda indirdi. Ve Hac hakkında Peygamber Efendimiz :

«مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَحْجْ فَلَيْمَتْ إِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا وَإِنْ شَاءَ نَصْرَانِيًّا»

«Hac, kendisine borç olup bir mânii olmadığı hâlde» haccını yapmadan ölen, ister yahudi isterse de hristiyan olarak ölsün.» (790)

Ne büyük bir ibâdettir ki, edâ edilmezse din kemâlini kaybeder. Mâzeretsiz olarak onu terkedenler, sapıklıkta yahudi ve nasaraya mü-savidirler. Bu sebeble, böyle mühim bir ibâdeti, şerh ve tafsîl etmek, âdâb, erkân, sünnet ve şartlarını izah etmek; fazîlet ve esrârını açık-lamak için gayret sarfetme yerinde ve lââyık bir hareket olacaktır. Bütün bu saydıklarımız, azîz ve celîl olan Allahü Teâlâ'nın yardımı ile üç bâbta açıklanabilir :

BİRİNCİ BÂB

HACCIN, MEKKE'NİN, KÂBE-İ MUAZZAMA'NIN FAZİLETİYLE,
HACCIN ERKÂN VE VÜCUBUNUN ŞARTLARI BEYÂNINDADIR

Birinci Bâb'da iki fasıl vardır.

BİRİNCİ FASIL

BİRİNCİ FASIL; HACCIN, KÂBE'NİN, MEKKE VE MEDİNE'NİN VE
BUNLARI ZİYÂRETİN FAZİLETİNİN BEYÂNI HAKKINDADIR

I. Haccın fazîleti:

Âyetler : Allahu Teâlâ buyuruyor :

«وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ
كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ»

«Nâsı hac etmeğe çağır ki piyade olarak, zayıf develer üzerinde
bulunarak her uzak yollardan sana gelsinler.» (22 - Hacc: 27).

Katâde (791) diyor ki, Allahu Teâlâ, İbrâhim Aleyhisselâma,
insânları Kâbe'nin ziyâretine dâveti emrettiği vakit, İbrâhim Aley-
hisselâm: "Ey İnsanlar! Allahu Teâlâ bir beyt inşa ettirdi, bunu zi-
yâret edin" diye bağırdı. Yine Allahu Teâlâ :

«لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ»

---

(791) Katâde bin Dâme, Ebûlhattab'es - Sûdûsî, hâfız ve tâbiindendir.

«Kendileri için menfaatli olan şeyleri müşahede ve elde etsinler diye.» (22 - Hacc: 28) buyurmuştur.

Bâzı âlimler bu menfaat, hac mevsiminde ticâret kazancı ve âhîrette alacakları mükâfattır dediler. Seleften birisi bu âyet-i celîleyi duyunca: "Kâbenin Rabbine kâsem ederim ki, Allahu Teâlâ ziyâret edenleri affedecektir" demiştir. Yine,

«لَا قُعْدَنَ لَهُمْ صِرَاطُكَ الْمُسْتَقِيمَ»

«Onlar için senin sırat-ı müstakîminde oturur ve onları saptırırın.» (7 - A'raf: 16) âyet-i celîlesinin tefsirinde "sırat-ı müstakîmi" hac yolu diye tefsir etmişlerdir. İnsânları menetmek için şeytân bu yol üzerinde oturur. Resûl-i Ekrem (S.A.) :

«مَنْ حَجَّ الْبَيْتَ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ
كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ»

«Kim ki hac eder, kötü söz konuşmaz ve istikametten ayrılmazsa, annesinden yeni doğmuş gibi, bütün günâhlarından sıyrılır.» (792) buyurmuştur. Yine bir hadîsinde :

«مَا رَأَى الشَّيْطَانُ فِي يَوْمٍ أَصْغَرَ وَلَا أَكْثَرَ وَلَا أَحَقَرَ وَلَا أَغْيَظَ
مِنْهُ يَوْمَ عَرَفَةَ»

«Şeytân, arefe günündekinden daha zelîl, rezîl, hakîr ve kinli olarak başka bir günde görülmez.» (793) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ'nın aff-ı umûmîsini ve nâzil olan geniş rahmetini müşâhede ettiği için arefe günü şeytânın en büyük perişanlık günüdür. Zira denildi ki :

«إِنَّ مِنَ الذُّنُوبِ ذُنُوبًا لَا يُكَفِّرُهَا إِلَّا الْوُقُوفُ بِعَرَفَةَ»

(792) Buhârî ile Müslim, Ebû Hûreyre'den.

(793) Mâlik.

«Günâhlar arasında öyleleri var ki onları ancak Arafatta Vakfe-
de bulunmak mahveder.» (794) buyurmuştur. Bu hadîsi Ca'fer Bin
Muhammed, Resûlullah'a isnad etmiştir.

Mukarreblerden, keşif ve kerâmet sâhibi bir zât; Arafatta İblisi
insân sûretinde gördü. Baktı ki zayıf, benzi soluk, gözü yaşlı, kambu-
ru çıkmış perişan bir vaziyettedir. Bunun üzerine bu zât İblise şöyle
sordu :

— Niçin gözün yaşlıdır. Kim ağlattı seni? İblis :

— Ticaret fikri olmaksızın hacıların Arafata çıkması. Baktım ki
maksatları yalnız Allah rızası için hac etmek emellerine ulaşır ve Al-
lahu Teâlâ onları boş çevirmez, diye korktum ve işte buna üzülerək
ağladım, dedi. O zât :

— Ya seni zayıflatan şey nedir? İblis :

— Hac yolunda atların (Hacıları getirmekten mütevellid) inle-
yip kişnemeleridir. Bu benim yolumda olsaydı benim için daha sevim-
li olurdu, dedi. O zât.

— Ya benzini solduran nedir? İblis :

— İslâm cemâatinin tâat ve ibâdetinde birbirleriyle yardımlaş-
masıdır. Şâyet isyânda birbirlerine yardım etselerdi ben sevinirdim,
dedi. O zât :

— Ya seni çökertip böyle belini kıran nedir? İblis :

— Kulun, "Allahım! Senden hüsn-i hatime temenni ederim. (Son
nefesimde imân-ı kâmil ile dünyâdan ayrılmak isterim) diye yalvar-
ması. Ben de vay bana, ben bunu nasıl acaba düşürüp amelini kendî-
sine beğendireceğim derim. Ve benim bu şekil çalışacağımı anlayaca-
ğından korkarım da ondan, dedi. Yine Peygamber Efendimiz :

«مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِرًا فَمَاتَ أُجْرِي لَهُ أَجْرُ الْحَاجِّ
الْمُعْتَمِرِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ مَاتَ فِي إِحْدَى الْحَرَمَيْنِ لَمْ يُغْرَضْ
وَلَمْ يُحَاسَبْ وَقِيلَ لَهُ ادْخُلِ الْجَنَّةَ»

«Hac veyâ umre niyetiyle evinden çıkıp yolda ölen kimsenin def-
terine kıyâmete kadar hac ve umre sevâbı yazılır. Mekke veyâ Medî-

ne'de ölen ise, mahkemeye arzedilmez, hesâba çekilmez, kendisine [buyur] cennete gir denilir.» (795)

Diğer bir hadîsde Resûl-i Ekrem :

«حَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَحَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ لَيْسَ لَهَا جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ»

«Hacc-i mebrûr, bütün varlığı ile dünyâdan hayırlıdır. Makbûl haccın mükâfatı, ancak Cennettir.» (796) buyurmuştur.

Yine Peygamber Efendimiz :

«الْحُجَّاجُ وَالْعُمَّارُ وَقَدْ عَزَّ وَجَلَّ وَزَوَّارُهُ إِنْ سَأَلُوهُ
أَعْطَاهُمْ وَإِنْ أَسْتَغْفَرُوهُ غَفَرَ لَهُمْ وَإِنْ دَعَوْا أَسْتَجِيبَ
لَهُمْ وَإِنْ شَفَعُوا شَفَعُوا»

«Hac ve umre edenler, Allahu Teâlâ'nın cemâati ve ziyâretçileridir. İsterlerse, [istediklerini] verir, istiğfar ederlerse mağfiret eder, duâ ederlerse icâbet eder ve şefaât etmek isterlerse şefaâtlerini kabûl eder.» (797) buyurmuştur.

Ehl-i Beytten rivâyet edilen müsned bir hadîste :

«أَعْظَمُ النَّاسِ ذَنْبًا مَنْ وَقَفَ بِعِرْفَةِ فَظَنَّ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَغْفِرْ لَهُ»

«İnsânların en büyük günâhkârı Arafat vakfesinde bulunup da, Allahu Teâlâ'nın kendisini mağfiret etmediğini zannedendir.» (798)

İbn Abbâs (R.A.)'dan Resûl-i Ekrem (S.A.) :

(795) Birinci kısmı Beyhaki, ikinci kısmı Dârekutnî rivâyet etmiştir.

(796) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(797) İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den.

(798) Hatib.

«يَنْزِلُ عَلَى هَذَا الْبَيْتِ فِي كُلِّ يَوْمٍ مِائَةٌ وَعِشْرُونَ رَحْمَةً: سِتُّونَ لِلطَّائِفِينَ، وَأَرْبَعُونَ لِلْمُصَلِّينَ، وَعِشْرُونَ لِلنَّاظِرِينَ»

«Şu beyte hergün yüzyirmi rahmet iner: Altmışta tavaf edenlere, kırkı namâz kılanlara, yirmisi de beyte bakanlara bölünür.» (799) buyurdu. Yine haberde :

«إِسْتَكْثَرُوا مِنَ الطَّوَافِ بِالْبَيْتِ فَإِنَّهُ مِنْ أَجَلِّ شَيْءٍ تَجِدُونَهُ فِي صُحُفِكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَغْبَطِ عَمَلٍ تَجِدُونَهُ»

«Kâbeyi çok tavâf edin, zira kıyâmet günü sahifelerinizde bulacağınız amellerin en kıymetlisi ve en çok heves edilenlerinden-
dır.» (800) buyurmuştur.

Bunun için hac ve umre olmaksızın iptida tavâf etmek müstehabtır. Yine haberde :

«مَنْ طَافَ أَسْبُوعًا حَافِيًا حَاسِرًا كَانَ لَهُ كَعِتْقِ رَقَبَةٍ، وَمَنْ طَافَ أَسْبُوعًا فِي الْمَطَرِ غُفِرَ لَهُ مَا سَلَفَ مِنْ ذَنْبِهِ»

«Bu beyti yedi kere başı kabak, yalın ayak tavâf eden, bir köle azad etmiş gibidir. Yağmur altında yedi kere tavâf edenin geçmiş günâhları mağfiret edilir.» buyurulmuştur.

Denildi ki, Allahu Teâlâ vakfede bir kimsenin bir günâhını affettiği zamân, Arafatta bulunan bütün insânların o günâhını affeder. Bâzı selef diyor ki: Arefe, cum'a gününe tesadüf ederse bütün Arafatta bulunanlar mağfiret edilirler. Dünyânın en faziletli günü işte o gündür. Resûl-i Ekrem (S.A.) Veda Haccını o gün yapmıştır. Tam Arafatta bulunduğu sırada :

(799) İbn Hibban «Zuafar»da.

(800) Bu ifâde ile kaynağı bulunamamıştır.

«الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا»

«Bugün dininizi ikmal ettim, nîmetimi üzerinize tamamladım, sizin için din olarak İslâmı ihtiyâr ettim.» (5 - Mâide: 3) Âyet-i celîlesi nâzil oldu. Bu husûsta yahudiler dediler ki: Bu âyet ki: Bu âyet bize nâzil olaydı biz o günü bayram ederdik. Ömer (R.A.) buyurdu ki: Bu âyet-i celîle Resûl-i Ekrem'e Arafattan iki bayram gününün bir arada bulunduğu bir günde nâzil oldu. Zîra o gün, hem cum'a, hem de arefe günü idi.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.) bir hadîsinde :

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْحَاجِّ وَلِمَنْ اسْتَغْفَرَ لَهُ الْحَاجُّ»

«Allahım! Hacıları ve Hacıların mağfiret dilediği kimseleri affeyle.» (801) buyurmuş ve duâ etmiştir.

Rivâyet olundu ki Ali Bin Muva ffak Resûlullah (S.A.V.) için birkaç defa hac etmiştir. Kendisi şöyle anlatıyor :

Rüyâmda Resûl-i Ekrem'i gördüm, buyurdular ki :

— Ey Muva ffak'ın oğlu benim için hac ettin, değil mi? Ben :

— Evet yâ Resûlallah, dedim. Peygamberimiz :

— Benim için telbiye ettin değil mi? buyurdu, ben de:

— Evet yâ Resûlallah, dedim. Peygamberimiz:

— Ben de kıyâmet günü, insânlar hesâbın şiddeti içinde kıvrılıp dururken seni elinden tutup Cennete götürmek sûretiyle bu iyiliğine mukabelede bulunacağım, buyurmuştur.

Mü c â h i d ve diğer bâzı âlimler: Hacılar Mekke-i Mükerreremeye girdikleri vakit melekler onları karşılar, develere binenlere selâm verir, merkeplere binenler ile müsafaha eder, yayalar ile de kucaklaşırlar, demişlerdir.

Hasan-ı Basrî: Ramazân-ı şerîfin, muharebenin ve Haccın akabinde ölenler şehittir, dedi. Hazret-i Ömer (R.A.) "Hacılar mağfiret edildiği gibi, Zilhicce, Muharrem, Sefer ve Rebiülevvelin

yirmisine kadar kimler için mağfiret dilerlerse onlar da affedilirler” buyurmuştur.

Hicaza giden hacıları teşyi, gelenleri de günâha girmeden, istikbai edip gözlerinden öpmek ve onlardan duâ istemek Selef-i sâlihînin güzel âdetlerindendir.

Ali Bin Muvaffak anlatıyor: “Arefe gecesi Mina’da Mes-cid-i Hayf’da uyuyordum. Rüyâmda yeşil iki meleğin semâdan indiklerini gördüm. Birisi arkadaşına:

— Ya Abdullah? diye seslendi. Arkadaşı :

— Buyur ey Allahın kulu diye mukabelede bulundu. Öteki:

— Bu sene Kâbe’yi ziyâret edenlerin kaç kişi olduğunu biliyor musun? dedi. Arkadaşı :

— Hayır bilmiyorum, diye cevâb verdi. Öteki melek:

— Tam altı yüz bin ziyâretçi var, dedi ve devâmla:

— Bunlardan kaç kişinin haccı kabul olunduğunu biliyor musun? diye sordu. Arkadaşı:

— Hayır bilmiyorum, diye cevâb verince, yine ötekisi :

— Yalnız altı kişinin haccı kabul edilmiştir, dedi.

Ali Bin Muvaffak sözlerine devam ederek, sonra onların yükselip gözden kaybolduklarını gördüm ve korku içinde uyandım. Haccımın kabul olup olmayacağından son derece endişe ediyordum. Çünkü altı yüz bin kişi arasından seçilen altı kişi arasına girmek benim için çok uzaktı. Bu düşünce ile Arafatta Meş’ar-i Harâm’da bulunurken uyuya kaldım. Tam bu sıra yine aynı kıyafette aynı melekleri gördüm. Aynı şekilde biri diğerine seslenip öbürü de cevâb verdikten sonra :

— Azîz ve celîl olan Rabbimizin bu geceki hükmünü biliyor musun? dedi.

— Bilmiyorum deyince, diğeri :

— Altı kişinin her birine yüzbin kişi bahşetti, dedi. Yâni altı yüz bin kişinin hepsini affetti.

Ali Bin Muvaffak tam bu sırada büyük bir neş’e ve sevinç içinde uyandım, dedi.

Yine bu zât anlatıyor: Bir seneki haccımda haccı kabûl olmayanları düşündüm ve “Allahım bu seneki haccımın sevâbını haccı kabûl olmayanlara verdim” dedim. O gece Allahu Teâlâ’yı rüyâmda gördüm; Rabbim bana :

— Ya Ali! Sehâveti ve sehâvet etmeği ben yaratmış iken sen bana karşı cömertlik mi yapıyorsun? diye buyurdu ve cömertlerin cömerti, kerem sâhiblerinin en keremlisi Ben’im. Herkesten ziyâde sehâvet ve kerem göstermeğe lâyık olan Ben’im. Haccını kabûl etmediklerimin hepsini, haccını kabûl ettiklerime bağışladım, buyurdu.

II. Kâbe ve Mekke-i Mükەرreme'nin Faziletleri:

Resûl-i Ekrem Sallâllahu aleyhi ve sellem bir hadîste :

«إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ وَعَدَ هَذَا الْبَيْتَ أَنْ يَحُجَّهُ فِي كُلِّ سَنَةٍ سِتِّمِائَةَ أَلْفٍ، فَإِنْ نَقَصُوا أَكْمَلَهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الْمَلَائِكَةِ، وَإِنَّ الْكَعْبَةَ تُخْشَرُ كَالْعُرُوسِ الْمَرْقُوفَةِ وَكُلُّ مَنْ حَجَّهَا يَتَعَلَّقُ بِأَسْتَارِهَا يَسْعَوْنَ حَوْلَهَا حَتَّى تَدْخُلَ الْجَنَّةَ فَيَدْخُلُونَ مَعَهَا»

«Allahu Teâlâ, her sene [asgarî] altıyüzbin kişinin Kâbe'yi ziyâret edeceğini vadetti. Şayet daha az olurlarsa, Melekler ile onları tamamlar. Kâbe, zifafa hazırlanan duvaklı gelin gibi süslü olduğu hâlde haşrolacaktır. Onu tavâf eden herkes örtüsünün eteklerine sarılacak, Cennete girinceye kadar etrafında dönecek ve onunla beraber Cennete gireceklerdir.» (802) buyurdu.

Yine haberde :

«إِنَّ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ يَأْقُوتَةٌ مِنْ يَوَاقِيتِ الْجَنَّةِ، وَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ عَيْنَانِ وَلِسَانٌ يَنْطِقُ بِهِ يَشْهَدُ لِكُلِّ مَنْ أَسْلَمَهُ بِحَقٍّ وَصِدْقٍ»

«Hacerü'l - Esved, Cennetin yakutlarından, kıymetli taşlarından, bir taştır. Kıyâmet gününde iki gözü ve söyleyen dili olduğu hâlde haşrolacak kendisine hakkıyla ve sadakatle istilâm edenlerin lehine şahadet edecektir.» (803)

Peygamber Efendimiz onu sık sık öperdi. Yine rivâyet olunduğuna göre "Sallâllahu aleyhi ve sellem, taşın üzerinde Allah'a secde ederdi. Resûl-i Ekrem (S.A.) bîniti üzerinde tavâf ederken asâsını Hacerü'l - Esved'e dokundurur ve onu öperdi."

(802) Kaynağı bulunamamıştır.

(803) Tirmizî.

Hazret-i Ömer (R.A.) de Hacerü'l - Esved'i öptü ve sonra:

«إِنِّي لَا أَعْلَمُ أَنَّكَ حَجَرٌ لَا تَضُرُّ وَلَا تَنْفَعُ وَلَوْ لَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْبَلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ ثُمَّ بَكَى حَتَّى عَلَا نَشِيجُهُ
فَالْتَفَتَ إِلَى وَرَائِهِ فَرَأَى عَلِيًّا كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ وَرَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ
يَا أَبَا الْحَسَنِ هَاهُنَا تُسَكِّبُ الْعِبْرَاتُ وَتُسْتَجَابُ الدَّعَوَاتُ ، فَقَالَ
عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ بَلْ هُوَ يَضُرُّ وَيَنْفَعُ ، قَالَ :
وَكَيْفَ ؟ قَالَ : إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمَّا أَخَذَ الْمِيثَاقَ عَلَى الذَّرِيَّةِ كَتَبَ
عَلَيْهِمْ كِتَابًا ثُمَّ أَلْقَمَهُ هَذَا الْحَجَرَ فَهُوَ يَشْهَدُ لِلْمُؤْمِنِ بِالْوَفَاءِ
وَيَشْهَدُ عَلَى الْكَافِرِ بِالْجُحُودِ»

«Ben, senin, ne kârı ne de zararı dokunan bir taş olduğunu biliyorum, Resûl-i Ekrem (S.A.) in seni öptüğünü görmeyeydim, ben de seni öpmezdim” dedi ve ağladı hattâ inilti ve hıçkırığı duyuldu. Sonra ardına baktı ve Hazret-i Ali (R.A.) yi gördü ve Ya Ebâ Hasan! İşte burada göz yaşları dökülür ve burada duâlar kabûl olur, dedi. Bunun üzerine Hz. Ali, Hz. Ömer’e hitâben: Yâ Emîre'l - Mü'minin! [Bu taşın] hem zararı ve hem de kârı olur, dedi. Hazret-i Ömer: Nasıl olur? deyince Hazret-i Ali: “Allahu Teâlâ Âdemin zürriyetinden ahd-i misak aldığı vakit onu yazdı ve bu taşın içine koydu. İşte bu taş, mü'minlerin, vefa edip sözlerinde durduklarından lehlerine, kâfirlerin de inkâr ettikleri için aleyhlerine şehâdet edecektir,” dedi.» (804)

İşte, Hacer-i Esved'i istilâm esnâsında okunan:

«اللَّهُمَّ إِيْمَانًا بِكَ وَتَصَدِيقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ»

«Allahım! Sana imân eder; kitâbını tasdik eder ve ahdimizde dururuz.» duâsının mânâsı da budur.

Hasan-ı Basrî (R.A.) anlatıyor: Kâbe'de bir gün oruç, hariçteki yüzbin güne, orada bir dirhem sadaka, hariçte yüzbin dirheme bedeldir. Her hasene ve iyilik için de böyledir.

Yine denildi ki yedi tavâf bir umreye, üç umre de bir hacca mua dildir. Sahih bir haberde :

«عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ كَحَجَّةٍ مَعِيَ»

«Ramazânda yapılan bir umre benim ile birlikte hac etmek gibidir.» (805) buyurulmuştur.

Yine Peygamber Efendimiz :

«أَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ ثُمَّ آتَى أَهْلَ الْبَقِيعِ فَيُحْشَرُونَ مَعِيَ ثُمَّ آتَى أَهْلَ مَكَّةَ فَأُحْشَرُ بَيْنَ الْحَرَمَيْنِ»

«Haşirde yerden ilk kalkacak olan benim. Sonra Bakı' kabristânına giderim. Oradakiler benimle haşrolurlar. Sonra Mekke halkına giderim ve Mekke ile Medine arasında haşrolurum.» (806) buyurmuştur. Yine haberde :

«إِنَّ آدَمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَضَى مَنَاسِكَهُ لَقِيَتْهُ الْمَلَائِكَةُ فَقَالُوا بَرَّحَجُّكَ يَا آدَمُ لَقَدْ حَجَجْنَا هَذَا الْبَيْتَ قَبْلَكَ بِأَلْفَى عَامٍ»

«Âdem aleyhisselâm, menâsik-i haccı ifa ettiğinde, melekler gelecek kendisini tebrik etti ve haccın mebrûr olsun. Biz burayı senden iki bin sene evvel ziyâret ettik, dediler.» (807) diye vârid olmuştur.

(805) Buhârî ile Müslim, İbn Abbas'dan.

(806) Tirmizî.

(807) El - Mufaddal el - Cündî.

Yine eserde vârid oldu.

«إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَنْظُرُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ فَأَوَّلُ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْهِ أَهْلُ الْحَرَمِ وَأَوَّلُ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْهِ مِنْ أَهْلِ الْحَرَمِ أَهْلُ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، فَمَنْ رَأَاهُ طَائِفًا غَفَرَ لَهُ وَمَنْ رَأَاهُ مُصَلِّيًا غَفَرَ لَهُ وَمَنْ رَأَاهُ قَائِمًا مُسْتَقْبِلَ الْكَعْبَةِ غَفَرَ لَهُ»

«Azîz ve Celîl olan Allahu Teâlâ her gece yer ehline bakar. İlk baktığı Harem-i Şerîf halkı ve bunlardan ilk baktığı Mescid-i Harâm'da olanlardır. Tavâf ederken gördüğünü affeder, namâz kılar gördüğünü affeder, ayakta kibleye karşı duranı da affeder.» diye vârid olmuştur.

Evlîyâullahdan biri keşif yolu ile şöyle anlatıyor: Düşmân baskınına uğraması korkulan bütün hudut şehirleri Basra'nın cenub-i şarkisinde bulunan Abadan için secde ederler, Abadan da Mekke derbendi için secde eder.

Denildi ki Kâbe-i Muâzzamayı her akşam bir Abdal (808) ve her sabah da bir Evtad (809) tavâf eder. Bunun sona ermesi, Kâbe'nin yerden ref' olunmasına sebep olacaktır.

Sabahleyin insânlar kalktıklarında Kâbenin yerinde bir şey kalmadığını görürler. Bu hâdise ancak Kâbe-i Muazzama hariçten devâmlı olarak yedi sene tavâf edilmedikten sonra olacaktır. Sonra Kur'ân-ı Kerîm, sahifelerden kaldırılır, millet sahifeleri ter temiz ve yazısız olarak bulurlar. Sonra da Kur'ân-ı Kerîm hâfızalardan silinir, sabahleyin kalkınca kimse bir kelime hatırlayamaz hale gelir. Sonra da insânlar bâzı şiirler ve câhiliyet, yâni eski zamân hikâyeleri ile meşgul olurlar. Sonra Deccâl çıkar. Peşinden İsa Aleyhisselâm inerek onu öldürür. Artık ondan sonra Kıyâmetin kopması, ayına giren gebe kadının akşam sabah doğurması gibidir. (810) Haberde şöyle vârid olmuştur.

(808) Abdal, peygamberlerin bedeli olarak velilerdir. Bunlar yedi kişidir artmaz ve eksilmezler. Biri ölünce yerine başkası alınır. Allahu Teâlâ yedi kütayı onlar ile muhafaza eder.

(809) Evtad da dört kimsedir. Allahu Teâlâ bunlar ile şark, garb, şimâl ve cenûbu korur.

(810) Gazâlî'nin âlem-i kübrâdan anlattığı bâzı şeyler zayıf rivâyetlerdir. (Mütercîm).

«إِسْتَكْثِرُوا مِنَ الطَّوَافِ بِهَذَا الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ يُرْفَعَ فَقَدْ هَدِمَ
مَرَّتَيْنِ وَيُرْفَعُ فِي الثَّالِثَةِ»

«Ref' olmadan [kaldırılmadan] Kâbe'yi çok tavâf edin, iki kere yıkıldı, üçüncüde ref' olacaktır.» (811)

Hazret-i Ali (R.A.) Resûl-i Ekremden (S.A.) Allahu Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu haber veriyor :

«إِذَا أَرَدْتُ أَنْ أُخَرِّبَ الدُّنْيَا بَدَأْتُ بِبَيْتِي فَخَرَّبْتُهُ ثُمَّ
أُخَرِّبُ الدُّنْيَا عَلَى أَثَرِهِ»

«Dünyâyı tahrip etmeği murad ettiğim zamân evvelâ beytimi [Kâbe'yi] yıkarım, sonra da dünyâyı harab ederim.» (812)

Mekke'de İkametin Fazilet ve Kerahati :

Allahu Teâlâ'dan korkarak ihtiyatlı davranan bâzı âlimler Mekke-i Mükerrermede ikameti üç sebepten kerih görmüşlerdir :

1 — Birincisi kendisine darlık ve ağırlık gelmesi ve Beyte ünsiyet peyda etmek korkusudur. Her ikisi de Kâbe'ye karşı besledîği hürmeti azaltır. Bunun için Hazret-i Ömer, hac işi bitince herkesi memleketine sevkederdi.

2 — İkincisi de oradan ayrılmakla, yeniden heveslenerek kalbini oraya bağlamak ile bir daha ziyâretini sağlamak içindir. Çünkü Allahu Teâlâ Kâbe'yi insânlara dârüleman ve tekrar dönülecek bir mekân kılmıştır.

Ayrılık bu gelip gitmeyi ve gönülden ona bağlanmayı sağlar. Nitekim bâzıları, «memleketinde olduğun hâlde kalbinin Kâbe'ye bağlı olması Kâbe'de durduğun hâlde oradan usanıp memleketini özlemenden çok daha hayırlıdır» demişlerdir.

Yine bâzı selef: «Niceleri var ki kendileri Horasan'da (yâni uzak yerlerde) oldukları hâlde, Kâbe'yi tavâf etmekte olanlardan Kâbe'ye daha yakındırlar» demişlerdir.

3 — Üçüncüsü de bu muhterem beldeye hatâyâ düşmek, isyan işlemek korkusudur. Çünkü (buradaki iyiliklerin mükâfatı çok olduğu

(811) Bezzâr. İbn Hibban ve Hâkim, İbn Ömer'den.

(812) Bu rivâyetin aslı bulunamamıştır.

gibi) hatâları da tehlikelidir, cezaları daha ağırdır. Makamın şerefi olduğu için burada isyan eden Gazab-ı İlâhiyi daha ziyâde hak eder.

Vüheyb b. el-Verd-i Mekki'den rivâyet olunmuştur. Diyor ki: «Bir gece Hatım'da namâz kılıyordum, tam bu sırada Kâ-beden gelen bir ses duydum şöyle ki: "Etrâfımda dönenlerin lüzumsuz düşünce, faidesiz dedikodu ve boş sözlerinden önce Allah'a sonra da sana şikâyet ederim Ya Cebrâil. Eğer kendilerini düzeltmez ve bu uygunsuz söz ve hareketlerinden vaz geçmezlerse öyle bir kuvvetle parçalanırım ki her parçam ve her taşım nereden alınmışsa tâ oraya kadar sıçrar gider ve darmadağın olurum" diyordu.»

İbn Mes'ud (R.A.);

— İnsân içinden geçirip de henüz yapmadığı kötülüklerden hiç bir belde de mes'ul değildir. Yalnız Mekke'de bunlardan da (aklından geçirdiklerinden de) mes'uldür dedi ve :

«وَمَنْ يَرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نَذِقَهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ»

«Orada [Haremde] zulüm ile haktan meyil ve ilhâdı murad edene biz elem verici azâbı tattırınız.» (22 - Hacc: 25) Âyetini delil olarak okudu.

Yâni orada iradesinden de mes'uldür. (813) Yine denildi ki, orada iyiliklerin mükâfatı kat kat fazla olduğu gibi, fenalıkların cezası da (iki) katdır.

(813) Ehemmiyetine binâen bu mevzûyu kısa da olsa biraz açıklamak istiyoruz. İnsânın kalbine gelenler birkaç kısma ayrılır; bunlardan, yapmasına azmetmediği ve yalnız kalbine gelip geçen şeylerden, iyilik olsun, fenalık olsun mes'ul değildir. Yapmasına karar verdiği şeyler de iyilik ve fenalık olarak ikiye ayrılır. Yapmak istediği iyilikleri kuvveden fiile çıkaracak imkânları yok ve fakat imkânları nisbetinde iyilikler yapıyorsa, o yapamadıklarının da tam bir mükâfatını alacaktır.

Fenalıklara gelince : Bunlar da ikiye ayrılır, biri yalnız kalb ile alâkalı fenalıklar, diğeri de âzalar ile alâkalı olan fenalıklardır.

A) Kalbi ile alâkalı olanlar, haset, nifak, küfür... gibi. Bunlardan nerede olursa olsun, tam mânâsiyle mes'uldür. Çünkü bunlar kalbin işidir.

B) Âzalar ile alâkalı fenalıklara kalbinden karar vermesine gelince, bunları yapmamak da iki şekilde olur :

1 — Karar verdiği fenalığa hiç bir mahzûr ve engeli olmayıp bütün imkânlarını hazırladığı hâlde yalnız Allah korkusundan o fenalıktan vaz geçmiş olmasıdır. Buna göre yine bir sevâbı hak etmiştir.

2 — Maddî engel, mahzûr ve imkânsızlıklar dolayısıyla yapamıyorsa, bundan mes'uldür, fakat mes'uliyeti bilfiil işlemiş olan gibi değil, yalnız niyet, kasıt ve azmı cezasıdır. Çünkü Âyet-i Celîlede: "Muhakkak göz, kulak ve kalb hepsi mes'uldür." bu yurulmuştur.

İbn Abbâs (R.A.):

«الإحتكار بمكة من الإلحاد في الحرم»

«Mekke'de ihtikâr, Hareme hürmetsizlik ve Haremde haktan ayrılmaktır.»

Denildi ki orada (Mekke'de) yalan konuşmak da aynı hükümdedir. Yine İbn Abbâs "Rükye'de yetmiş günâh, Mekke'de bir günâhtan benim için daha ehvendir." buyurdu. Rükye, Mekke ile Taif arasında bir yerdir. Hürmetsizlik olur korkusu ile Mekke'de ikamet eden bâzı zevat, kaza-i hâceti için haremın dışına, Hill'e yâni serbest bölgeye çıkarlardı. Bâzıları bir ay orada kaldıkları hâlde saygısızlık olur diye yan olarak dahi yatmamışlardır. Mekke'de kalınmaması için bâzı âlimler, Mekke evlerinin kiraya verilmesini de mekruh saymışlardır.

Burada kalmanın mekruh olması makamın şerefini nakzeder sanma. Zira bu kerahat, insânların zâfiyetinden ve bu makamın hakkına lâıykıyle riâyet edemediklerindendir. "Burada kalmamak daha fazîletlidir demek, usanarak ve kusur işleyerek orada kalmaktan daha fazîletlidir" demektir. Yoksa hakkına riâyet edilerek orada kalınırsa en efdal makam olduğunda şübhe yoktur. Fakat o hakka riâyet edebilecekler nerede? Nasıl en efdal makam olmasın ki Resûl-i Ekrem (S.A.) Mekke'ye döndüğü vakit Kâbe'nin karşısına geçerek :

«إِنَّكَ لَخَيْرُ أَرْضِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَحَبُّ بِلَادِ اللَّهِ تَعَالَى وَلَوْلَا أَنِّي أَخْرَجْتُ مِنْكَ لِمَا خَرَجْتُ»

«[Ey Kâbe] Allahu'Teâlâ'nın yarattığı en hayırlı ve memleketler içersinde en çok sevdiğim yer sensin. Eğer senden çıkarılmayaydım ben de çıkmazdım.» (814) buyurmuştur. Yine nasıl en şerefli yer olmasın ki, O'na, yalnız bakmak bile ibâdettir. Yukarıda anlattığımız gibi orada yapılan iyiliklerin mükâfatı kat kat fazladır.

III. Medîne-i Münnevver'e'nin Diğer Memleketlerden Üstünlüğü:

Mekke-i Mükەرreme'den sonra, Resûl-i Ekrem'in şehri olan Medîne-i Münnevver'e'den daha fazîletli bir belde yoktur. Burada da tâat ve ibâdetin ecri kat kat fazladır. Nitekim Peygamber Efendimiz :

(814) Tirmizî ve Nesefî, Abdullah b. Adiyy b. Hamra'dan.

«صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيْمَا سِوَاهُ
إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ»

«Benim şu mescidimde bir namâz, Mescid-i Harâm'dan başka, bütün mescidlerde kılınan, bin namâzdan daha hayırlıdır.» (815) buyurmuştur. Bunun gibi, Medîne'de yapılan her amel, diğer beldelerde yapılanlardan bin derece fazla mükâfat alır. Medîne'den sonra üçüncü derecede gelen Kudüs'teki Beyt-i Makdis = Mescid-i Aksa'dır. Burada kılınan bir namâz fazilet bakımından sair mescidlerde kılınan beşyüz namâza muadildir. Diğer ameller de böyledir. İbn Abbâs (R. A.)'ın rivâyetinde, Resûl-i Ekrem (S.A.):

«صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِ الْمَدِينَةِ بِعَشْرَةِ آلَافِ صَلَاةٍ، وَصَلَاةٌ
فِي الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى بِأَلْفِ صَلَاةٍ، وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ بِمِائَةِ أَلْفِ صَلَاةٍ»

«Medîne Mescidinde bir namâz, [diğerlerinde] onbin namâza; Mescid-i Aksa'da namâz bin namâza; Mescid-i Harâm'da [Kâbe'de] bir namâz, yüzbin namâza muadildir.» (816) buyurmuştur.

Yine Peygamber Efendimiz:

«مَنْ صَبَرَ عَلَى شِدَّتِهَا وَلَأْوَانِهَا كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Kim ki onun [Medîne'nin] güçlük ve darlığına katlanırsa, kıyâmet günü, ben ona şefa'atci olurum.» (817) buyurmuştur.

(815) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(816) Tamamı bir arada bulunamıyan garip bir hadistir.

Birinci hadis sahihtir. Yalnız dikkât edilecek mühim nokta, bir namâzın bin namâza muadil olması, bir namâzın bin namâz yerine sayılacağı mânâsında değildir. Ne kadar kıymetli olursa olsun, bir namâz yine ancak bir namâzdır. Meselâ elli liraya bir elbise alınabileceği gibi, beş bin lira ve daha fazlasına da bir elbise alınıyor. Nihâyet ikisi de aynı büyüklükte birer elbiseden ibârettir. İki elbise yerine geçmez. Namâzların değeri de böyledir. (Mütercim)

(817) Müslim, Ebû Hüreyre den.

Diğer bir hadisinde :

«مَنْ اسْتَطَاعَ أَنْ يَمُوتَ بِالْمَدِينَةِ فَلَيَمُتْ فَإِنَّهُ لَنْ يَمُوتَ بِهَا أَحَدٌ إِلَّا كُنْتُ لَهُ شَفِيعاً أَوْ شَهِيداً يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Gücü yeten, Medîne'de [kalsın ve orada] ölsün; çünkü burada kim ölürse kıyâmet gününde ben ona şefaatçi olurum.» (818) buyurmuştur. Bu üç beldeden başka, Allah'ın beldeleri derece bakımından müsavidir. Yalnız Serhadler - derbendler - Hudut bölgeleri de ayrı değer taşırlar. Oralarda bulunup hudut bekçiliği yapmakta da büyük faziletler vardır. En faziletli mescidler bu üç tanesi olduğu içindir ki Peygamber Efendimiz :

«لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ : الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ مَسْجِدِي هَذَا وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى»

«Yolculuk [kasden] ancak üç mescid için yapılır; Mescid-i Harâm, benim [Medîne'deki] şu mescidim ve bir de Mescid-i Aksa.» (819) buyurmuştur.

İslâm Büyüklerini ve Evliyânın Kabirlerini Ziyâret :

Bâzı âlimler bu hadîse dayanarak İslâm büyüklerinin ve sâlihlerin kabirlerini ziyâretin memnuiyetine zâhib olmuşlardır. Bana göre böyle değil. Belki onları ziyâret ile emir olunmuştur. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَرُزُّوْهَا. وَلَا تَقُولُوا هُجْرًا»

«Ben sizi, kabir ziyâretinden men etmiştim; [siz] kabirleri ziyâret edin ve [onlar hakkında] iena söylemeyin.» (820) buyurmuştur. (Kavaidü'l-Akaid Kitâbında buna dair izahat vardır.) Hadis mescid hakkındadır. Büyükler başka, mescidler ise başkadır. Çünkü bu üç

(818) Tirmizî ve İbn Mâce, İbn Ömer'den.

(819) Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre ve Ebû Said'den rivâyet etmişlerdir.

(820) Müslim, Bureyde bîn Asid'den.

mescidden başka diğer mescidler arasında fark yoktur. Mescidsiz de bir memleket olmadığına göre başka mescide gitmekte bir mânâ yoktur. Fakat büyükler (fazilet bakımından) müsavi değildir. Her birinin ziyâretindeki bereket, Allah katındaki mevkiine göre değişir. Demek ki Allah rızası için büyüklerin ziyâretine gidilir ve bu ziyâret Allah Teâlâ'nın rızasına uygun bir şekilde yapılır. Ancak bir yerde mescid var iken başkasına gitmeğe lüzum yoktur. Yalnız, bulunduğu muhitte mescid yoksa o zaman gider veyâ isterse tamâmen oraya göç eder.

Sonra, ne olyadı bileydim büyükleri ve kabirleri ziyâretten men' etmek isteyen bu zât; İbrâhim, Musâ, Yahya (salât ve selâm onlara olsun) hazeratının ve diğer peygamberlerin kabirlerini ziyaretten de men' ediyor mu? Eğer ediyorsa bu açık bir muhaldir. Bunların ziyâretini uygun buluyorsa, evliya, ulema ve sulâha kabirlerinin kabahati ne? Onlar da bunların peşinden gelen zâtlardır. Hayatta olan âlimleri ziyâret maksadı ile yolculuk meşrû olduğu gibi, sâlih mevtâları ziyâret için yolculukta da bir mahzur yoktur.

Bu anlattığımız, istifade maksadiyle ziyâret için başka memleketlere gitmek isteyenler hakkındadır. Bir yerde ikamete gelince :

Memleketinde geçimi iyi olanın, ilim edinmek maksadı yoksa, olduğu yerde kalması daha doğrudur. Eğer memleketinde vaziyeti iyi değilse; o zamân, dininin selâmeti için تنها, şâlim ve huzur içinde ibâdet yapabileceği bir yer seçer ve işte burası onun için en faziletli bir mevki olur. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«الْبِلَادُ بِلَادُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالْخَلْقُ عِبَادَةُ فَآيُّ مَوْضِعٍ رَأَيْتَ فِيهِ رَفَقًا فَأَقِمَّ وَاحْمِدِ اللَّهَ تَعَالَى»

«Memleketler Allahu Teâlâ'nın yarattığı yerler, insânlar da Allahu Teâlâ'nın kullarıdır. Nerede huzûr bulursan orada otur ve Allahu Teâlâ'ya hamd eyle.» (821) buyurmuştur.

Yine haberde :

«مَنْ بُورِكَ لَهُ فِي شَيْءٍ فَلْيَلْزِمَهُ وَمَنْ جُعِلَتْ مَعِيشَتُهُ فِي شَيْءٍ فَلَا يَنْتَقِلْ عَنْهُ حَتَّى يَتَغَيَّرَ عَلَيْهِ»

«Bir şeyde bereket ve huzûr bulan kimse ondan ayrılmasın. Bir memlekette geçimi temin edilen kimsenin geçimi bozulmadan oradan ayrılmasın.» (822)

E b û N u a y m : Baktım ki Süfyân-ı Sevri çantasını koltuğuna ayakkabılarını eline aldı (ve yola koyuldu gidiyor) nereye gidiyorsun diye sordum, Süfyân: «Çantamı para ile doldurabileceğim bir memlekete gidiyorum,» dedi. Başka birisinin anlattığına göre: Süfyân'a nereye gidiyorsun diye sorduğunda, Süfyân: «Bir köyde ucuzluk olduğunu duydum orada ikamet etmeğe gidiyorum» dedi. Bunu niye yapıyorsun, böyle şey olur mu? diye de; «Evet olur. Bir memlekette bolluk ve ucuzluk olduğunu duyduğun vakit oraya git (bunda bir mahzur olmadığı gibi) dinin selâmetinedir. Hem de huzûr içinde yaşarsın» diye cevâb vermiştir. Yine Süfyân-ı Sevri, öyle fena bir zamândayız ki, sıradan insânlara bile itimad yok, nerde kaldı meşhûrlara itimad. Bu zamân intikal zamânıdır. Kişi, dinini korumak için memleket memleket dolaşmak mecburiyetindedir, dedi.

Yine bu zât: Vallahi hangi memleketin daha sâlim ve sâkin olduğunu bilemedim, dedi. Kendisine:

- Horasan memleketi sâlimdir, diyenlere :
- (Güzel ama) Muhtelif mezheblere ve bozuk fikirlere sahne olmuş bir yerdir, diye cevâb verdi.
- Şam nasıl? dediler. Süfyân :
- Orası da şan ve şöhrat yeri. İnsânı parmak ile gösterirler, dedi.
- Irak nasıl? dediler. Süfyân :
- (Şeytanın boynuzu orada) Orası cebbârlar memleketidir.
- Mekke nasıl? Süfyân :
- (Orası da ziraat memleketi olmadığı için kitlik yüzünden) Keşeyi, (oranın hakkını edâ için de tâat, ibâdet bakımından) bedeni eritir, demştir.

Mekke'de mücâvir kalmak isteyen yabancı bir zât, Süfyân-ı Sevri'ye, bana vasiyet eyle dedi? Süfyân Rahmetullahi aleyh, sana üç vasiyetim var, dedi.

- 1 — Birinci safta namâz kılma,
- 2 — Kureyşliler ile arkadaş olma,
- 3 — Sadakayı âşikâre verme.

Ön safta kılmasını uygun bulmadığı, orada tanınır, bulunmadığı vakit aranır. Bu sûretle amelîne riyâ karışır korkusundandır. (Kureyşi ile sohbet ve sadakayı âşikâre vermekte de hâl böyledir.)

İKİNCİ FASIL

İKİNCİ FASIL; HACCIN VÜCÜB VE SİHHATİNİN ŞARTLARI,
ERKÂNI, VÂCİBLERİ VE KAÇINILMASI İCÂB EDEN
MES'ELELER BEYÂNINDADIR

Haccın şartları: Haccın sıhhatinin iki şartı vardır: Onlar da vakit ve müslümân olmaktır. Sabî çocuğun haccı sahihtir. Çocuk akıl erdirebiliyorsa kendisi ihrama girer, akıl erdiremiyorsa velisi onun namına bu işleri idare eder. Onun namına da kendisi için yaptığı gibi hac işlerini yapar (Hanefîlere göre bu câiz değildir). Haccın mevsimi, Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin onuna kadardır. Şevvalden evvel hac için ihrama girilmez. Ondan evvelki ihram umredir. Sene'nin her mevsiminde umre olur. Fakat Mina'da cemreler ile meşgul olan kimsenin umre için ihrama girmesi doğru olmaz. Çünkü umre işiyle uğraşamaz.

Farz olan hacdan sayılabilmesi için aranan şartlar beştir:

1 — Bulûğ, (ergenlik çağında olmayanlar fûrûğ ile mükellef değildir),

2 — İslâmî, (kâfirler fûrûğ ile mükellef değil.)

3 — Akıl, (hitab-ı şariat akla mevkuttur, mecnunlar mükellef değil.)

4 — Hürriyet, (köleler servet sâhibi olmadıkları için hac ile mükellef değil.)

5 — İstitâat, (Allah, kimseye, yapamadığını teklif etmez.)

Hac kime farz ise, umre de ona farzdır. (İmâm-ı Âzamâ göre, "umre" sünnettir.) Oduncu veyâ otcu olmadığı hâlde ziyâret veyâ ticâret gibi herhangi bir maksatla Mekke'ye girmek isteyene bir kavle göre ihrâma girmek lâzımdır. Sonra ya umre veyâ hac ederek ihrâm-dan çıkar. (İmâm-ı Şâfiî'nin bu husûsta iki kavli var; birisinde sünnettir, diğer kavlinde eğer sık sık girip çıkmıyor veyâ muharebe için girmiyorsa ihrâma girmesi vâcibdir. Çünkü Peygamber Efendimiz Mekke'nin fethinde başı miğferli olarak şehre girmiştir. Her ne kadar Ebû Süfyan ile muahede ettiyse de diğer Mekkelilerin bunu dinlememek ihtimâli vardır. İmâm-ı Âzamâ göre her ne maksatla olursa olsun mükerrer olsun harp için olsun ihrâma girmesi vâcibdir. Resûl-i Ekrem'in ihrâma girmemesi o âna mahsustur. Nitekim Ebû Şüreyh'in Peygamber Efendimizden rivâyet ettiği hadis, bunu sarîh olarak ifâde etmektedir. Mütercim.)

İstitâat, yâni gücü yetmek iki nevidir :

A) Hacca mübâşeret etmek, bunun da biri kendisinde, diğeri yolda diğeri de kalbte olmak üzere üç sebebi vardır :

1 — Kendisinde aranan sebep, sıhhattir, vâsitalara binmekte ve menâsik-ı haccı ifada zorluk çekmemektir.

2 — Yolda aranan, emin tariktir. Yolda can, mal ve ırz masuniyeti olmalıdır. Yiyecek maddeleri kolayca temin edilmeli, tehlikeli denizler, kuvvetli ve korkunç düşmânlar olmamalıdır.

3 — Malda aranan sebep, gidip gelinceye kadar hem kendisinden ve hem de üzerine nafakası borç olanlara yetecek yiyeceği olması. Ayrıca borcunu ödeyecek, binitine yetecek ve diğer masraflarını karşılayacak paraya sâhib olmaktır.

B) İkinci nevi, ayakları tutmayan (kötürüm) kimsenin, başkasına para verip haccını yaptıracak servete sâhib olmasıdır. Vekil olacak zât, kendi haccını yaptıktan sonra bir de onun için hac eder ve ona ancak binit parası verir. (İmâm-ı Âzama göre bu gibilere hac borç değil, fakat başladıktan sonra olursa vekil tutar). Böyle ayakları tutmayan kimsenin oğlu veyâ torunu kendisi için hac ederse istitâati yâni gücü var demektir ve haccına sayılır. (İmâm-ı Âzam ve Ahmed bin Hanbel bunu kabûl etmez, amelin sevâbını verebilir fakat, başkasının gücü, başkası için gün ve kudret sayılmaz.)

Fakat evlâd, malını vermekle babasının istitâati sayılmış olmaz. Zira beden ile evlâdın babasına hizmetinde baba için şeref var. Fakat malını vermesinde babasını minnet altına alması vardır.

(Bu şartları haiz olup) gücü yeten kimseye, hac etmek farzdır; ancak bu farz fevrî değil, gelecek senelere tehir edilebilir. Fakat ne de olsa tehîri tehlikelidir. Eğer ömrünün sonunda da olsa haccını yapabilirse, tehîr mes'uliyetinden kurtarır; yok eğer hac etmeden ölürse, asi olarak Huzûr-ı İlâhiye gitmiş olur. Vasiyet etmese bile diğer borçları gibi malından bu borcu da ödenir. (Hanefîlere göre, vasiyet etmez veya diğer borçları ödedikten sonra malının üçte biri bu vazîfeye kifâyet etmezse, borç, vereseye intikal etmez, kendi zimmetinde kalır. Vasiyet etmiş ve malının üçte biri de kifâyet ediyorsa o zaman borç vereseye intikal eder). Hac nisabına malik olduğu sene kendisi hacca gitmemiş olup, hacca gidenler henüz haccını yapmadan ölürse, hacdan mes'ul değildir.

Hac kendisine farz olup imkânları olduğu hâlde, bu vazîfeyi ifa etmeden ölenlerin, Allah katında hâlleri pok perişandır.

H a z r e t - i Ö m e r (R.A.) «İmkânları olduğu hâlde hacca gitmeyenlerden cizye alınması için her tarafa yazıp emir göndermeği düşündüm» demiştir.

Said Bin Cubeyr, İbrâhim Nahaî, Mücâhid ve Tavus gibi zevât hac kendisine farz olduğu hâlde haccını yapmadan öleni bileydik namazını kılmazdık, demişlerdir.

Hattâ imkânları olduğu hâlde haccını yapmadan ölenlerin, bu sebepten, cenâzesine iştirâk etmeyenler de olmuştur.

İbn Abbâs (R.A.) vazîyetleri müsâit olduğu hâlde zekâtını vermeyip haccını yapmadan ölenler, dünyâya geri dönmek isterler dedi. Ve :

« رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ »

«Rabbim beni dünyâya döndür belki bu defa, kaybettiğim ömür karşılığı amel-i sâlih işlerim.» (23 - Mü'minûn: 99, 100) âyet-i celîlesini okudu. Ve buradaki "kaybettiğim ömür"den maksat haccdır dedi.

HACCIN RÜKÜNLERİ

Haccın sahîh olması için beş rüknü vardır:

- 1 — İhrâm, (niyet ve telbiye)
- 2 — Sonra tavâf, (Kâbe'nin etrafında dönmek)
- 3 — Sonra sa'y, (Safa ile Merve arasında gidip gelmek)
- 4 — Sonra Arafat'ta vakfe, (yâni orada bulunmak)
- 5 — Daha sonra tıraş olmaktır. (823)

Umrenin rükünleri de aynıdır. Yalnız Arafat vakfesi yoktur.

Terkinden kurban lâzım gelen vâcibler altıdır:

1 — Mişkatta yâni muayyen yerlerde niyet edip ihrama girmek, niyet ve ihrâmsız o muayyen yerleri geçen hacılara bir koyun kurban kesmek icâb eder.

2 — Bayram günü Mine'de atılan Akabe Cemresi yâni yedi taş; bunu da terkedene, bilittifak kurban vâcibdir. (Hattâ Malikîlerden İbn Macişun bunun farz ve rükün olduğuna kaildir).

(823) Hanefîlere göre haccın farzları üçtür. Bunlardan birincisi olan ihram, yâni niyet şarttır. Rükün değildir. İkincisi arefe günü öğleden sonra olmak üzere Bayram gecesinin sabahının ilk vaktine kadar cüz'î bir miktar Arafatta bulunmaktır. Yâni Zilhiccenin dokuzunu onuna bağlayan gece, sabah olmadan Arafata yetişebilen haccını yapmıştır. İsterse bir dakika olsun kâfidir. Üçüncüsü de bundan sonra tavaf-ı ziyaretir. Bu ikisi de rükündür. Bunlar bulundu mu farz olarak haccı ifa etmiştir. Diğerleri vâcib ve sünnetlerdir. (Mütercim).

- 3 — Arafatta akşamlamak,
- 4 — Müzdelife'de sabahlamak,
- 5 — Mine'de yatmak,
- 6 — Tavâf-ı vedâ.

Bir kavle göre, bunlardan birini terk edene yine kurban lâzımdır. İkinci kavle göre de bunlarda kurban kesmek müstehabdır. (824)

Haccı ifâ etmenin üç şekli vardır :

1 — Hacc-ı ifrâd: En efdâli budur. Önce Mikatdan yalnız hacca niyet eder ve menâsık-ı haccı bitirdikten sonra haremın dışında "Hill'e" gelir, oradan umre için ihrâma girer ve tavâfını yapar. Umre ihrâmı için en makbul yer (Mekke ile Taif arasında Mekke'ye yedi mil veyâ altı fersah mesâfede bulunan) Cîrane'dir. Sonra (Medîne yolunda Mekke'ye üç veyâ dört mil mesâfede veyâ bir fersah mesâfede bulunan, Hazret-i Âişenin minberi bulunduğu) Tenîm, daha sonra da Cidde yolu üzerinde ve bir konaktan az yedi mil mesâfede bulunan "Hudeybiye" kapısıdır. Yalnız hacca niyet edene kurban kesmek vâcib değildir. Nâfile olarak keser.

2 — Hacc-ı kıran: Mikatta ihrâma girerken hem hacca ve hem de umreye ikisine birden niyet eder. Abdest, guslün içine girdiği gibi burada da yalnız hac işlerini yapmak kifâyet eder. Yâni gusl eden abdesti de almış demektir. Şu kadar ki Arafata çıkmadan önce sa'y etmesi menâsık-ı hacca sayılırsa da tavâfı sayılmaz. Çünkü haccın tavâfı Arafattan sonradır. Haccı kıran'a niyet edene kurban vâcibtir. Yalnız Mekkeli olursa memleketi tamamen mikat olduğu için ona bu borç değildir.

(824) Hanefîlere göre haccın vâcibleri :

- 1 — İhrama miykattan girmek ve dikişsiz elbise giymek,
- 2 — Tavaftan sonra Safa'dan başlayıp Safa ile Merve arasında sa'y etmek ve iki mil arasında koşar gibi yapmak,
- 3 — Arafatta Arefe günü akşama kadar durmak ve akşamlamak,
- 4 — Müzdelife'de sabahlamak,
- 5 — Cemreleri atmak. Bayramın birinci günü öğleden önce Akabe'de 7 taş atmak, ikinci ve üçüncü günlerinde de üç yerde her gün yedişerden 21 taş atmak, yekûnu 49 taş eder. Üçüncü güne kalırsa 21 daha atar, yekûnu 70 taş eder.
- 6 — Kıran veyâ temettü' haccına niyet eden için kurban kesmek,
- 7 — Farz olan Ziyâret tavafını Bayram günlerinde yapmak,
- 8 — Tavafı abdestli ve avret yerleri kapalı olarak yapmak,
- 9 — Tavafı sağdan yapmak ve Hatımf'de içeri almak,
- 10 — Tavafı yediye çıkarmak (Farzları her seferde dört dönmektir),
- 11 — İhramdan çıkınca tıraş olmak veya saçını kısaltmak,
- 12 — Veda' tavafı yapmak,
- 13 — İki rekât tavaf namâzı kılmak,
- 14 — Bu namâzı kerahet vakti dışında kılmaktır.

3 — Hacc-ı temettü: Mikatta yalnız umreye niyet ederek ihrâma girer, umrenin tavâf ve sa'yini yapar ihrâmdan çıkar, sonra sekizinci gün hac için ihrâma girer ve haccını yapar.

Hacc-ı temettünün beş şartı vardır :

- 1 — Kâbe'ye 18 sâat mesâfeden uzakta bulunmamak,
- 2 — Önce umre sonra hac etmek,
- 3 — Umresi hac aylarında olmak,
- 4 — Hac ihrâmı için dönüp Mikata veyâ ona muadil bir mesâfe-ye gitmemek,

5 — Hac ve umresi bir şahıs için olmalı. Yâni birini kendine, birini başkasına yapmamak.

Bu beş vasfı topladığı zamân hacc-ı temettü edebilir ve Mine'de bir koyun kurban kesmek de kendisine vâcib olur. Kurban bulamazsa orada bayramdan evvel üç gün ister bir arada ister ayrı ayrı, yedi gün de memleketine döndükten sonra oruç tutar ki tamamı on gün eder. Eğer orada üç gün oruç tutmazsa, memleketine dönüşünde on günü dilerse arasını ayırmadan, dilerse ayrı ayrı günlerde tutar, kıran ve temettü kurbanları aynıdır. En efdali ifrâd, sonra temettü ve daha sonra da kıran'dır. (Hanefilere göre tamamen aksine olarak önce kıran, sonra temettü ve en sonra da ifrâd gelir.)

Hac ve Umrede yasak olan şeyler:

Hac ve umrede altı şey yasaktır :

1 — Dikişli gömlek, şalvar gibi elbise giymek, başı kapamak, ayakkabı giymek (başta geçmiyen ve yüksekte tutulan şemsiye zarar vermez) yasaktır. Giyeceği izâr veya rida'dır. Yâni aşağıdan ve yukarıdan birer peştimal ile nalın veyâ burun ve ökçeleri kesilmiş ayakkabı giyer. Eğer aşağıdan sarılacağı izâr bulamazsa don giyebilir. (Hanefilere göre kurban cezâsına çarptırılır). Kuşak ve kemer kullanmakta, gölgelikte yâni şemsiyede beis yoktur. Fakat yüksekte olmalı ve başına değmemelidir. Çünkü başı da ihrâmdadır. Kadın, yalnız yüzünü örtmez bundan başka dilediği elbiseyi giyebilir. Onun ihrâmı yalnız yüzündedir.

2 — Koku sürünmek, (ihrâma girmeden dilediği kadar koku sürünebilir) ihrâma girdikten sonra çıkıncaya kadar koku sürünmek yasaktır. Akıl sâhiblerinin, işte, bu da kokudur dedikleri bütün kokulardan çekinmesi lâzımdır. Koku sürünür veyâ dikişli elbise giyerse bir koyun kurban lâzım gelir.

3 — Tıraş ve tırnak kesmek, (bütün temizliği ihrâma girmeden yapar) ihrâma girdikten sonra çıkıncaya kadar ne tıraş olur ve ne de tırnak keser. Şâyet bunlardan birini yaparsa kurban lâzım gelir. Ha-

mama girmek, sürme çekmek, kan aldirmek saç sakal taramak gibi işleri yapabilir.

4 — Cinsî münâsebettir. Birinci tahallülden evvel, yâni Arafat vakfesinden sonra Mine'ye gelip, kurban ve birinci Akabe cemresini atarak tıraş olmadan evvel cinsî münâsebet haccı ifsad eder. Hem de bir deve, bir sığır veyâ yedi koyun kurban eder. (İmâm-ı Âzama göre Arafat vakfesinden sonraki temas haccı ifsad etmez, yalnız kurban lâzım gelir ve yasaktır).

Birinci tahallülden sonra, yâni Mine'de tıraş olduktan sonra ve tavâf ziyâreti yapmadan önce olursa, haccı ifsad etmez, fakat deve kurbanı lâzım gelir.

5 — Münâsebetin başlangıcı olan kadını öpmek, okşamak gibi abdesti bozan hareketler de yasaktır. (Bunlar Hanefilere göre abdesti bozmaz, fakat yine yasaktır.) Bunda da bir koyun kurbanı lâzımdır. İstimnâda da hüküm böyledir. İhrâmı iken evlenmek ve nikâh kıymak yasaktır.

6 — Kara avcılığı, yenen hayvânlardan birisini avlarsa bedeline kurban keser. Deniz avı helâldir, cezâsı yoktur. (Hanefilere göre avcıya avı göstermek de yasaktır).

İKİNCİ BÂB

HAC SEFERİNİN BAŞLANGICINDAN, DÖNÜŞE KADAR YAPILACAK ZÂHİRÎ AMELLERİN TERTÎBİ BEYÂNINDADIR

Bunlar on cümlede toplanır :

BİRİNCİ CÜMLE

Evden çıkıştan başlar, ihrâma girene kadar devâm eden kısımları ihtiva eder. Bu da sekiz kısma ayrılır :

I. Birincisi mal ile alâkalıdır. Şöyle ki, her şeyden evvel bütün geçmiş günâhlarına tevbe etmeli, zimmetine geçmiş kul haklarını ödemeli, borcunu vermeli, dönünceye kadar çoluk çocuğunun nafakasını hazırlamalı, nezdindeki emânetleri sâhiblerine iade etmeli, orta derecede yâni memleketinde yaşadığı gibi, gidip dönünceye kadar kendisine lâzım olacak miktarda helâl ve temiz malından harçlığını hazırlamalıdır. Yola çıkmadan evvel fakirlere bir miktar sadaka vermeli, işine yarayacak iyi bir binek satın almalı veya kiralamalıdır. Yalnız kiralarken bütün yapacağı işleri mal sâhibleri ile konuşmalı ve onunla anlaşmalıdır.

II. İkincisi arkadaş işidir. Hayırlı şeylerden unuttuğunu hatırlatacak, hatırladığında yapmasına yardımcı olacak, korkaklığında cesâret verecek, canı sıkıldığında sabır tavsiye edecek şekilde her suretle iyiliği seven ve kendisine yardımcı olan bir yoldaş seçmelidir. Geride kalan, dost ve ahibâbına, kardeşlik ve komşularına vedâ ederek duâlarını istemelidir. Çünkü Allahü Teâlâ onların duâlarını bereketlendirir. Vedâ ederken sünnet olan şöyle demektir :

« أَسْتَوْدِعُ اللَّهَ دِينَكَ وَ أَمَانَتَكَ وَ خَوَاتِمَ عَمَلِكَ »

«Dininde, emânetinde ve amelinin netîcesinde seni Allahıma emânet ederim.» (825)

Yâni her bakımdan, seni "Allahıma ısmarladım" der.

Bizzat Peygamber Efendimiz yolculuğa çıkmak isteyene şu düâyı yapardı :

«فِي حِفْظِ اللَّهِ وَكَنْفِهِ، زَوَّدَكَ اللَّهُ التَّقْوَى وَغَفَرَ ذَنْبَكَ
وَوَجَّهَكَ لِلْخَيْرِ أَيْنَمَا كُنْتَ»

«Allahü Teâlâ seni rahmet ve himayesine alsın, takvayı sana azık etsin, günâhlarını bağışlasın ve nerede olursan ol, yönünü hayra çevirsin.» (826)

III. Üçüncü vazîfe, evden çıkmak ile alâkalıdır. Çıkacağı zamân iki rekât namâz kılmalı, birinci rekâtta Fâtiha ve Kâfirûn sûresini, ikinci rekâtta yine Fâtiha ve İhlâs-ı Şerif okumalıdır. Namâzı bitirdiği vakit sâfi bir ihlâs ile ellerini kaldırıp duâ etmelidir. Duâsında :

«Allahım! Yolculukta benim sâhibim, âile, mal, evlâd ve dostlarımın da vekili ve koruyucusu Sensin, bizi ve onları her türlü âfetlerden Sen muhafaza eyle.

Allahım! Bu yolculukta, Senin razı olacağın ameli, iyilik ve takva üzere bulunmağı, bize nasib eyle.

Allahım! Yolculuğumuzu kolaylaştır, bu yolculukta bize, mal, dîn ve beden selâmeti ver, Kâbe'yi ve Hazreti Muhammed Aleyhisse-lâmın kabrini ziyâret etmeğı nasib eyle.

Allahım! Yolculuğun her türlü sıkıntılarından, mal evlâd, âile ve çocuklarımıza karşı olan kötü nazarlardan sana sığınırız.

Allahım! Bizi ve efrad-ı âilemizi, dost ve ahbablarımızı rızana ulaştır, nimetlerinden mahrum etme, sıhhat ve selâmetler ihsan eyle.» der.

IV. Dördüncüsü: Kapı üzerinde de şöyle duâ eder: «Bismillâh, tevekkeltüalellah velâhavle velâkuvvete illâ billâh.» Meâli: «Allahım saptırmaktan veyâ saptırılmaktan, kaymaktan ve kaydırılmaktan, hakirlikten ve tahkir edilmeden, zulümden ve zulm olunmaktan, cehâletten ve techîlden Sana sığınırım.»

«Allahım! Bu seyahatim nankörlük, riyâ ve gösteriş için değil, azabından korktuğum, rızanı aradığım, Habîbinin sünnetine uydüğüm ve Sana ulaşmağı arzu ettiğim içindir,» der.

(825) Ebû Dâvûd ve Tirmizî.

(826) Taberânî, Enes'ten.

Yola çıktığı vakit; «Allahım! Senin yardımınla adımlarımı atıyorum. Ancak Sana güvenir ve Sana yönelirim,» der.

«Allahım! Ümidim ve dayanağım Sensin. Bilip bilmediğim, değer verip vermediğim her şeyde Sen benim yardımcım ol. Şanın âli, kad-
rın yücedir. Senden başka ibâdete lâayk kimse yoktur.»

V. Beşinci: Binittedir (Seyahat vâsıtası). Vâsıtaya binerken şöyle duâ eder: Bismillâh veyâ Allahü Ekber. «Allaha tevekkül ettim, kuvvet ve kudret ancak Ondandır. Dilediği olur, dilemediği olmaz. Bu binitî benim emrime veren Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim, varacağımız O'nun huzurudur.

Allahım! Yönümü Sana çevirdim, emrimi Sana havale ettim, bütün işlerimde Sana bağlandım, Sen bana yetersin ve ne güzel koruyucusun.»

Vâsıtaya binip yerleştikten sonra da yedi kere «Sübhânallâhi ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllâhü vallâhü ekber» der. Sonra da: «Benî bu işe hidâyet eden Allahu Teâlâ'ya hamdederim, onun lûtfu olmasaydı benî kim hidâyet edebilirdi?

Allahım! Benî bindiren ve her işimde bana yardımcı olan Sensin» der.

VI. Altıncı vazîfesi, vâsıtadan inmektedir. Yolculuğun çoğu gece olmalı, fırsattan istifâde ederek güneş kızarmadan vâsıtadan inmemelidir. Zîra Resûl-i Ekrem (S.A.):

«عَلَيْكُمْ بِالذَّلْجَةِ فَإِنَّ الْأَرْضَ تُطَوَّى بِاللَّيْلِ مَا لَا تُطَوَّى بِالنَّهَارِ»

«Sabaha yakın ve erken yola çıkın, çünkü bu sırada katedilen mesâfe, gündüzün sıcağında katedilmez.» (827) buyurmuştur.

Yolculukta mesâfe alabilmesi için uykuyu azaltmalı ve uykudan feragat etmelidir. Konaklayacağı her yerde de şöyle duâ etmelidir:

«Yedi kat göklerin ve gölgeleri altında bulundurdıklarının, yedi kat yerlerin ve hamili bulunduklarının Rabbi, şeytânların ve saptırdıklarının Rabbi, rüzgârların ve eserek sürüklediklerinin Rabbi, denizlerin ve onlara da akanların Rabbi olan Allahım! Bu mekânın ve burada bulunanların hayrını Senden dilerim, bu mekânın ve burada bulunanların şerrinden Sana sığınırım, kötülerin fenalığından beni koru» der. İndiği vakit orada hemen iki rekât namâz kılar ve duâsında; «Bütün yaratıkların şerrinden Allah'a sığınırım.» der.

Gece olunca da şöyle duâ eder: «Ey toprak parçası! Benim ve senin Rabbimiz Allahtır. Senin ve içinde bulunanların, üzerinde yürüyenlerin şerrinden Allah'a sığınırım. Yılan, akrep ve yırtıcı hayvandan ve burada bulunan bütün varlıkların doğanının ve doğuranın şerrinden Allah'a sığınırım» der ve :

«وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

«Gecenin ve gündüzün içinde barınan herşey O'nundur. O, hakkıyla işiten, gerçek bilendir.» (6-En'am: 13) âyetini okur.

VII. Yedinci vazîfesi, kendisini korumaktır. Bir kazaya uğramamak için gündüzleri arkadaşlarından fazla uzaklaşmamalı ve bilhas-sa gece uyuyacağı zamân kendisini son derece muhafaza etmelidir. Gecenin ilk vakitlerinde uyuyacaksa bağdaş kurup uyumalı. Sabaha yakın uyuyacaksa dizlerini dikip dirseklerini dizlerine dayamalı ve başını avuçlarının arasına alarak uyumalıdır. Resûl-i Ekrem (S.A.) seferde böyle uyurdu. Çünkü bu kabil uyku hafiftir. Sabah namâzına uyanabilir, fakat başka şekil yatarsa, uykunun ağır gelip uyanamamak tehlikesi vardır. Uyanamayıp namâzı kazaya bırakmasındaki zararı, hacdan alacağı sevaptan daha fazladır. Geceleri nöbetleşe uyumak daha sevimlidir. Sünnet olan da budur. Seferde gece veyâ gündüzleyn düşmân veyâ yırtıcı hayvanın hücumuna uğrayacağı ihtimaline karşı Âyetü'l-Kürsi, Şehidullah, İhlâs ve Muavvezeteynleri okuduktan sonra da şu duâyı okumalıdır :

بِسْمِ اللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ، حَسْبِيَ اللَّهُ تَوَكَّلْتُ
عَلَى اللَّهِ ، مَا شَاءَ اللَّهُ لَا يَأْتِي بِالْخَيْرِ إِلَّا اللَّهُ ، مَا شَاءَ اللَّهُ
لَا يُضْرِفُ الشُّوءَ إِلَّا اللَّهُ ، حَسْبِيَ اللَّهُ وَكَفَى ، سَمِعَ اللَّهُ
لِمَنْ دَعَا ، لَيْسَ وَرَاءَ اللَّهِ مُنْهَى وَلَا دُونِ اللَّهِ مُلْجَأٌ ، كَتَبَ
اللَّهُ لَا غَلَبَتِ أَنَا وَرُسُلِي ، إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ، تَخَصَّصْتُ

بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ ، وَاسْتَعِثْ بِالْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ ، اَللّٰهُمَّ
 اَحْرِسْنَا بِعَيْنِكَ الَّتِي لَا تَنَامُ ، وَاكْفِنَا بِرُكْنِكَ الَّذِي لَا
 يُرَامُ ، اَللّٰهُمَّ اَرْحَمْنَا بِقُدْرَتِكَ عَلَيْنَا فَلَا تُهْلِكْ وَاَنْتَ
 تَقْنُنَا وَرَجَاؤُنَا ، اَللّٰهُمَّ اعْطِفْ عَلَيْنَا قُلُوبَ عِبَادِكَ
 وَاِمَائِكَ بِرَأْفَةٍ وَرَحْمَةٍ اِنَّكَ اَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ هـ

«Allahım! Uyumayan gözlerin ve bozulmayan sığınağınla beni koru. Allahım! Ümit ve ricamız Sensin. Kudretinle bizi esirge ve helâkten muhafaza eyle. Allahım! Bizim için yarattıklarının kalbine merhamet koy ve bizi şerlerinden muhafaza eyle. Sen, rahmet edenlerin en merhametlisisin.» der.

VIII. Sekizincisi: Her yüksek tepeye çıktığı zamân, tekbir alarak, «Allahım! Şereflerin şereflisi, yücelerin yücesi Sensin. Her hâl ü kârda hamd Sana mahsustur.»

Her ıssız yerlere indikte, tesbîh eder. Yolculukta yalnızlıktan korkarsa :

سُبْحَانَ اللَّهِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ ، رَبِّ الْمَلَكِطَةِ وَالرُّوحِ
 جَلَّتِ السَّمَوَاتُ بِالْعِزَّةِ وَالْجَبَرُوتِ هـ

duâsını okusun.

İKİNCİ CÜMLE

İkinci cümle; Mişkatta ihrâma girdikten Mekke'ye girinceye kadar olan edebler beyânındadır. Bunlar da beş tanedir :

I. Mişkata yâni ihrâm yerine girdiği zamân, taharet bahsinde anlattığımız gibi, tırnak, koltuk, kasık temizliği yaparak, temizce yı-

kanır saç ve sakalını tarar, bıyıklarını keser, kokusunu sürünür ve bunları ihrâm için yapar. (İki rekât ihrâm namâzı da kılar).

II. Dikişli elbiseyi atarak iki beyaz havluya (ihrâma) sarılır. Dilerse elbise ve bedenine koku sürer. Süründükten sonra ihrâmda iken kokunun bedende veyâ elbisede kalması, zarar vermez. Zîra ihrâma girdikten sonra Resûl-i Ekrem'in başında önce süründüğü misk'in parlaklığı görülürdü.

III. Vâsıtası hazırlanıncaya kadar bekleyip ondan sonra umre, kıran, temettü veyâ ıfrad'dan hangisini isterse niyetini yapar (Zâten ihrâm demek bunlardan birini niyet etmek demektir, ve haccın Şa-fî'lere göre birinci rûknü, Hanefîlere göre şartı budur. Yoksa beyaz ihrâmlara bürünmek demek değildir. Çünkü bu niyet farz, dikişsiz elbise giymek vâcib, beyaz giymek ise sünnettir.). Ihrâmın yerini bulması için yalnız (kalbinden) niyet etmesi kâfidir. Fakat niyetine, dilile telbiyeyi ulaştırmak da sünnettir. Telbiye'de :

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ
وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ هـ

der, daha artırmak isterse :

لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدَيْكَ، وَالرُّغْبَاءُ إِلَيْكَ، لَبَّيْكَ بِحَبَّةِ حَبًّا
تَعْبُدًا وَرِقًّا، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ هـ

de der.

IV. Bu sûretle niyet ve telbiye ile ihrâm işi bitince ayrıca dil ile de

اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ فَتَسِّرْهُ لِي وَأَعِنِّي عَلَى آدَاءِ فَرَضِكَ وَ
وَقَبْلَهُ مِنِّي، اللَّهُمَّ إِنِّي نَوَيْتُ آدَاءَ فَرِيضَتِكَ فِي الْحَجِّ فَاجْعَلْنِي
مِنَ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لَكَ وَآمَنُوا بِوَعْدِكَ وَاتَّبَعُوا أَمْرَكَ هـ

«Allahım! Ben hacca niyet ettim. Sen ikmâlini nasîb et, bana yardımcı ol ve hakkımı kabûl eyle. Allahım! Hac farizesini edâya niyet eyledim; beni emrine uyup, vâdine inanıp dâvetine icâbet eden kullarından eyle, Senden razı olup, Senin de kendilerinden razı olup haclarını kabûl ettiğin kullarından eyle.» der.

Keza :

«Allahım! Niyet ettiğim bu haccın edâsını bana müyesser eyle. Allahım! Etim, kemiğim, kanım, damarım, iliğim ve tüylerim Sana ihrâm etti. Senin rızan uğrunda kadın, koku ve dikişli elbiseyi kendime yasak ettim.» diye söyler.

İhrâma girdiği ândan itibaren, evvelce yukarda saydığımız altı madde kendisine harâmdır. Bunlardan sakınmalıdır.

V. İhrâmda bulunduğu müddetçe, bâhusus arkadaşları ile karşılaştığı vakitte, toplantı yerlerinde, tepelere yükselip vadilere indikte, vâsitaya biniş ve inişlerde sesi kesilecek şekilde gaibe bağırır gibi olmamak üzere yüksek sesle telbiye alır. (Kadınlar telbiye'yi alçak sesle getirir). Nitekim hadîste :

«فَإِنَّهُ لَا يُنَادِي أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا»

«O gaibe veyâ sağıra bağırıyor.» (828) diye vârid olmuştur.

Mescid-i Harâm, Mescid-i Hayf ve Mescid-i Miykat'ta yüksek sesle telbiye getirmekte beis yok. Çünkü bunların menâsık-ı hac yerleri olduğu sanılmaktadır. Diğer mescidlerde de sessizce telbiye alınır. Resûl-i Ekrem (S.A.) bir şeye taaccüb ettiği vakit :

«لَبَّيْكَ إِنْ أَلْعَيْشَ عَيْشَ الْآخِرَةِ»

buyururlardı.

ÜÇÜNCÜ CÜMLE

Üçüncü cümle, Mekke'ye girdikten, tavâfa başlayıncaya kadar olan edebler beyânındadır. Bunlar da altıdır :

(828) Buhârî ile Müslim, Ebû Mûsa'dan.

I — Birinci; Mekke'ye girmek için Zîtuvâ mevkiinde yıkanmaktır. Bunlar da :

- 1 — Miykat'ta ihrâma girmek için,
- 2 — Mekke'ye girmek için,
- 3 — Kudum (varış) tavâfı için,
- 4 — Arafatta vukuf için,
- 5 — Müzdelife vakfesi için,
- 6, 7, 8 — Üç gün atılan cemreler için (Akabe Cemresi için yıkanmaz),
- 9 — Vedâ tavâfı içindir.

İmâm Şâfi'i, kavî-i cedidinde tavâf-ı ziyâret ve tavâf-ı vedâ için yıkanmağa lüzum göstermemiştir. Bu sûretle yıkanma (Gusül) yediye inmiş olur.

II — Mekke haricinden, Hareme girerken (Mekke'ye yakın mesâfeden) başlar. Ot kesmek, ağaç kesmek, avlanmak serbesttir. Harem dahilinde bu gibi işler kat'iyyen yasaktır. Şu duâyı okur :

اَللّٰهُمَّ هَذَا حَرَمُكَ وَآمْنُكَ فَحَرِّمْ لِحَيِّ وَدَمِي وَشَرِّي وَ
بَشْرِي عَلَى النَّارِ، وَامْنِي مِنْ عَذَابِكَ يَوْمَ تُبْعَثُ عِبَادُكَ وَ
اجْعَلْنِي مِنْ اَوْلِيَّائِكَ وَاهْلٍ طَاعَتِكَ هـ

«Allahım! Burası Senin haremin ve emin kıldığın bir yerdir. Etimi, kanımı, tüyümü, derimi [ve bütün bedenimi] ateşe yakma, kullarını dirilttiğin günde beni azabından emin kıl, beni dostlarından ve Sana itâat eden kullarından eyle.»

III — Mekke'ye, Abtah tarafından girer. Bu "Keda" dağının yoludur. Resûl-i Ekrem (S.A.) o tarafa meyletmış ve oradan girmiştir. Oradan girmek daha evlâdır. Çıkarken de "Kûda" tarafından çıkar. Bu da Umre kapısı tarafıdır ki aşağı tarafıdır. Oradan çıkar, buna Senivve-i süflâ. Öbürüne de Senivve-i ulvâ derler ki daha makbûl'dür.

IV — Mekke'de "Re'sü'r - Redm" mevkiine geldiği zaman Kâbe'yi görür. Kâbe'yi gördüğünde :

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ،
وَدَارُكَ دَارُ السَّلَامِ، تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، اللَّهُمَّ
إِنَّ هَذَا بَيْتُكَ عَظَمَتُهُ وَكَرَمَتُهُ وَشَرَفَتُهُ، اللَّهُمَّ فَرِّدْهُ تَعْظِيمًا
وَزِدْهُ تَشْرِيفًا وَتَكْرِيمًا، وَزِدْهُ مَهَابَةً، وَزِدْ مَنْ حَاجَّهُ بَرًّا
وَكَرَامَةً، اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَأَدْخِلْنِي جَنَّاتِكَ،
وَأَعِزَّنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ۝

«Allah'tan başka Tanrı yok, Allah her şeyden büyüktür. Allahım! Senin bir adın selâm, selâm ve selâmet Senden, cennetin ise darü's - selâmdır. Ey keremi ve azamet sâhibi olan Allahım Senin şânın yücedir. Allahım! Burası ta'zim ve tekrim ile şereflendirdiğin beytindir. Allahım! Beytinin şânını daha da yücelt, şerefini arttır, heybetini arttır, ziyâret edenin iyilik ve kerametini çoğalt. Allahım! Bana rahmet kapılarını aç, beni cennete koy ve şeytânın şerrinden koru.» diye duâ eder.

V — Mescid-i Harâma, "Beni Şeybe" kapısından girmeli ve girerken şu duâyı okumalıdır :

بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَمِنَ اللَّهِ وَإِلَى اللَّهِ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَعَلَى
مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۝

Kâ'beye yaklaştığında :

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى ، اللَّهُمَّ
صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَعَلَى إِزْرَائِيهِمْ خَلِيلِكَ
وَعَلَى جَمِيعِ أَنْبِيَائِكَ وَرُسُلِكَ هـ

Okuduktan sonra, ellerini kaldırıp :

«Allahım! Burada şu hac vazifesinin ilk başlangıcında Senden, tevbeni kabûl etmeni, hatâlarımın vazgeçmeni, günâhlarımı defterimden silip kaldırmanı dilerim. Beni, insânlara sığınak ve merci, bütün âlemlere hidâyet ve mübârek kıldığı Beyt-i Harâma ulaştıran Allahu Teâlâ'ya hamdederim.»

«Allahım! Ben, Senin kulun, bu belde Senin belden, harem Senin harem, beyt ise Senin beytindir. Buraya Senin rahmetini dilemeğe geldim. Rızanı arayan, rahmetini uman, azâbından korkan, sıkışık vazîyette kalmış bir kul olarak huzûruna iltica edip affını diliyorum. Beni affeyle.» diye duâ eder.

VI — Sonra Hacerü'l - Esved'e gidip, sağ eliyle sıvazlamalı onu öpmeli, sonra da :

«Allahım! Emânetini edâ ettim, sözümü yerine getirdim, sözümde durduğuma şahit ol.» der.

Eğer izdihamdan Hacerü'l - Esved'e yaklaşamıyorsa, karşısında durur, ellerini kaldırarak aynı sözleri söyler. Sonra başka hiç bir şeye bakmadan hemen tavâf eder. Buna Tavâf-ı kudüm derler. Ancak cemâatle namâz kılınıyorsa, namâzı kılar, sonra tavâf eder.

DÖRDÜNCÜ CÜMLE

Dördüncü cümle tavâftadır.

Tavâf etmek için altı şeye dikkat etmelidir.

I — Aynen namâzın şartları gibi, hadesden, necâsetten taharete, beden ve elbise temizliğine dikkat eder, avret yerini örter ve öyle

tavâf eder. Kâ'beyi tavâf etmek, namâz kılmak demektir. Şu kadar ki Allahu Teâlâ burada konuşmağa müsâade etmiştir. Tavâfa başlamadan, ıztıba' etmeli, yâni yukarıdan aldığı peştemalı, sağ koltuğunun altından geçirerek iki uçlarını sol omuzunun üstünden, bir ucunu göğsüne ve bir ucunu da arkasına doğru sıkıştırarak sağ kolunu serbest bırakmak demektir. Ve bu ânda telbiyeyi «lebbeyk» demeyi kesmeli. Ancak biraz sonra anlatacağımız duâları okumalıdır.

II — Omuzlarındaki peştemalı böylece yerleştirdikten sonra Kâ'beyi soluna alır, Hacerü'l-Esved'in yanına gider ona müteveccihen bir miktar karşısında durur. Sonra ilk başlangıçta bütün cephesiyle Hacerü'l-Esved'in yanından geçer. Mümkün ise Kâ'beye üç adım mesâfede bulunur. Hem daha makbûl, ve hem de Şazervân üzerinden tavâf etmiş olmaz. Şazervân Kâ'beden olduğu için onun dış kısmından tavâf etmek lâzım. Hacerü'l-Esved'in yanında ise dümdüz ve yer ile berâberdir. Şazervân demek, temelden yüze kadar çıkan kalın duvardan toprak seviyesine yükseldikten sonra duvarın incelmesi için dış tarafında bırakılan kısımdır. Bu kısım Kâ'beden sayıldığı için bunun üzerinde tavâf eden, Kâ'beyi değil, Kâ'bede tavâf etmiş olur ki bu tavâf sahîh olmaz. İşte böylece Hacerü'l-Esved'den tavâfa başlar.

III — İlk tavâfa başlarken Hacerü'l-Esved'in karşısında şu duâyı okur :

بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُمَّ إِيْمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ، وَوَفَاءً
بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

«Allahın adı ile başlarım, Allahu Teâlâ her şeyden büyüktür. Allahım! [Bu vazifeye], Sana îman edip, kitâbını tasdik, ahdini yerine getirmek ve Habîbinin sünnetine uymak üzere başladım.»

Oradan Kâ'benin kapısı hizasına gelince :

اللَّهُمَّ هَذَا الْبَيْتُ بَيْتُكَ، وَهَذَا الْمَرْمُ حَرْمُكَ، وَهَذَا الْأَمْنُ
أَمْنُكَ، وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِدِ بِكَ مِنَ النَّارِ

«Allahım! Bu beyt, Senin beytin, harem Senin harem, emniyet Senin bahsettiğin emniyet, şu makam, cehennemden Sana sığınanların makamıdır.» der ve “Şu makam” derken de Makam-ı İbrâhim'e, eliyle işaret eder. Ve duâsına devâm ederek :

اللَّهُمَّ إِنَّ بَيْتَكَ عَظِيمٌ وَوَجْهَكَ كَرِيمٌ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ
فَاعِذْنِي مِنَ النَّارِ، مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، وَحَرِّمِ لِحْمِي
وَدَمِي عَلَى النَّارِ، وَآمِنِي مِنْ أَهْوَالِ يَوْمِ الْقِيَمَةِ، وَاكْفِنِي
مَوْنَةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۝

«Allahım! Beytin azîm, zâtın ise kerîmdir. Merhamet edicilerin en merhametlisi Sensin. Beni cehennem ateşinden ve şeytânın şerinden koru, etimi, kanımı, cehennem ateşine harâm et, kıyâmetin dehşetinden dünyâ ve âhiret çetinliğinden Sen beni muhafaza eyle.» diye duâ eder, sonra “Sübhânallah” “Elhamdü lillâh” diyerek “Rûkn-ı Irakî”ye [Kâ'benin Irak'a bakan köşesi] yâni o taraftaki köşeye kadar böyle gider. O köşede :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشِّرْكِ وَالشَّكِّ، وَالْكُفْرِ وَالنِّفَاقِ،
وَالسِّفَاقِ وَ سُوءِ الْأَخْلَاقِ، وَ سُوءِ الْمَنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَلَدِ

«Allahım! Şirk, şübhe, küfür, nifak, ayrılık ve benzeri bütün kötü huylardan Sana sığınırım. Âile, mal ve evlâdına bakan hain gözlerden Sana sığınırım.» der.

Tam Altın Oluk [Mizabirahme] hizasına geldiğinde :

اللَّهُمَّ أَظِلَّنَا تَحْتَ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ، اللَّهُمَّ أَسْقِنِي
بِكَاسِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرْبَةً لَا أَظْمَأُ بَعْدَهُ أَبَدًا ۝

«Allahım! Senin rahmetinin gölgesinden başka gölge bulunmayan kıyâmet gününde beni arşın altında gölgelendir. Ve Habibin Hazret-i Muhammed Aleyhisselâmın bardaklariyle bana öyle bir su içir ki, ondan sonra daha susamış olmayayım.» der.

“Rükn-ı Şâmî”ye yâni Kâ’benin Şam tarafındaki köşesine gittiği vakit :

اللَّهُمَّ اجْعَلْ حَجًّا مَبْرُورًا، وَسَعْيًا مَشْكُورًا، وَذَنْبًا مَغْفُورًا
وَيَجَارَةً لَّنْ تَبُورَ، يَا غَزِيرُ، يَا غَفُورُ، رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ
وَبَجَاوِزَ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ هـ

«Allahım! Bu haccımı iyilerin haccı gibi kabûl eyle, sa'yimi meş-kûr eyle, günâhlarımı mağfiret eyle, sonsuz ticaretler nasib eyle. Ey izzet ve mağfiret sâhibi; Rabbim! Beni mağfiret eyle, bana merhamet et, bildiğin kusurlarımı bağışla, izzet ve ikram sâhibi ancak Sensin.» der.

Rükn-i Yemânî'ye gittiğinde de şu duâyı okur :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ، وَمِنَ
عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْحَيَاةِ وَالْمَمَاتِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ
الْغَزْيِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ.

«Allahım! Küfürden, yoksulluktan, kabir azâbından, dirilerin ve ölülerin şerrinden Sana sığınırım, dünyâ ve âhiret perişanlığından da Sana sığınırım.»

Rükn-i Yemânî ile Hacerü'l - Esved arasında şu duâyı okur :

اللَّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً
وَقِنَا بِرَحْمَتِكَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَعَذَابَ النَّارِ . هـ

«Allahım! Bize dünyâda hasene, iyilik, âhirette de hasene, iyilik ver. Kabir fitnesinden ve cehennem azâbından Rahmetinle bizleri koru.»

Hacerü'l - Esved'in yanına geldiğinde de şu duâyı okur :

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي بِرَحْمَتِكَ، أَعُوذُ بِرَبِّ هَذَا الْحَجَرِ مِنَ الذَّنْبِ
وَالْفَقْرِ، وَضِيقِ الصَّدْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ . هـ

«Allahım! Rahmetinle beni mağfiret eyle. Borçtan, yoksulluktan, göğüs darlığından ve kabir azâbından bu taşın Rabbine sığınırım.»

Burada bir “Şavt” yâni bir dönüş tamâm olur, böylece altı kere daha döner ve yekûnu yedi olur. Her dönüşte aynı duâları tekrar eder.

IV — Bu yedi dönüşün ilk üçünde “Remel” yapar, yâni koşar gibi yürürler. Diğer dört tanesini de mutad yürüyüşle yapar. Sağ omuzu çıkarıp üç defasında böyle serbest gezmekten maksat müşriklerin gözünü yıldırmak ve şecaat göstermektir.

(O sıralarda Mekke'nin havası sağlam Medine'nin havası sakat idi. Müslümânlar Mekke'yi fethedip Kâ'beyi tavâf edecekleri esnâda Mekke müşrikleri, bunlar Medine'de hastalandı, takatten kesildiler diye bir dedikodu yaptılar, bunu duyan Resûl-i Ekrem; onların bu sözüne karşı müslümânları kuvvetli göstermek için tavâfta bu tedbiri aldı.) Her ne kadar sonraları bu sebep ortadan kalktı ise de hükmü baki kalmıştır. “Remel”de efdal olan Kâbenin yakınında olmasıdır. Kalabalık sebebiyle bu mümkün olamıyorsa, uzaktan daha efdaldır. Dış taraftan üç kere remel eder, sonra da yaklaşarak mümkün olduğu kadar kimseye eziyet etmeden dört kere daha döner. Her dönüşte Hacerü'l - Esved'i istilâm daha iyidir. Eğer izdihamdan bu mümkün olamıyorsa eliyle uzaktan işaret eder ve elini öper. Aynı şekilde Rûkn-i Yemânî'yi de istilâm eder. Rivâyet olundu ki Resûl-i Ekrem (S.A.):

«كَانَ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ الْيَمَانِيَّ وَيُقَبِّلُهُ وَيَضَعُ خَدَّهُ عَلَيْهِ»

«Rûkn-i Yemânî'yi istilâm eder, öper ve yanağını üzerine sürerdi.»

Hacerü'l - Esved'i öpmek, Rûkn-i Yemânî'yi ise istilâm yâni sıvazlamak daha makbûldür.

V — Yedi kere dönmek sûretiyle tavâfı tamamladığı vakit Mültezim'e gelir. Mültezim Hacerü'l - Esved ile Kâ'be kapısının arası olup duânın kabûl olacağı bir yerdir. Kâ'beye yaklaşır. Örtüsüne tutunur, göğsünü duvarına yaslar. Sağ yanağını duvara değdirir, kollarını ve ellerini duvara yayar ve şöyle duâ eder :

اللَّهُمَّ يَا رَبَّ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ! أَعِزَّنِي مِنَ النَّارِ وَاعِزَّنِي
مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، وَاعِزَّنِي مِنْ كُلِّ سُوءٍ، وَفَعِّلْنِي بِمَا رَزَقْتَنِي
وَبَارِكْ لِي فِي مَا آتَيْتَنِي اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا الْبَيْتَ بَيْتُكَ، وَالْعَبْدَ عَبْدُكَ
وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِدِ بِكَ مِنَ النَّارِ، اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي أَكْرَمَ وَفِكَ إِلَيْكَ

«Ey şu kadim mâbedin Rabbi olan Allahım! Beni cehennem ateşinden âzâd eyle, şeytânın şerrinden ve her türlü kötülükten koru, taksimatına kanaat edenlerden eyle. Beni, bana verdiğini benim için mübârek eyle.

Allahım! Bu beyt Senin beytin, bu kul [kendisi] Senin kulun, bu makam, Sana cehenneminden iltica edenlerin makamıdır.

Allahım! Beni Senin [rızana mazhar olan] cemâatinden eyle.»

Sonra çokça hamd eder. Resûl-i Ekrem'e ve bütün Peygamberlere bol salâvat getirir. Hususî arzularını ister, günâhlarına tevbe eder.

Hattâ bâzı eski zâtlar, hizmetçilerine, bu makamda; «Etrafımdan çekilin, günâhlarımı Allahıma itiraf edeyim ve O'ndan mağfiret dileyeyim» derlerdi.

VI — Mültezimde bu işini bitirdikten sonra Makam-ı İbrâhim'in ardında iki rekât namâz kılmalıdır (Bu namâz Mâlikî ve Hanbelî'ye göre sünnet, Hanefîlere göre ise vâcibtir). Birinci rekâtta Fâtiha ve Kâfirûn, ikinci rekâtta Fâtiha ve İhlâs okur. Buna tavâf namâzı der-

ler (Vakt-i kerahatte kılınmamalıdır). Zühri der ki: "Sünnet-i Peygamberi böyle carî olmuştur. Her yedi dönüşte bir, iki rekât namâz kıları. Hiç fâsıla vermeden 14 defa veyâ yirmibir defa dönerse yine iki rekât namâz kıları." (Bu rivâyet zayıftır). Tavâf namâzını müteakip duâ eder ve duâsında :

اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِي الْيُسْرَى وَجَنِّبْنِي الْعُسْرَى، وَاعْفِرْ لِي فِي الْآخِرَةِ وَ
أُولَى، وَاعْصِمْنِي بِالطَّافِكِ حَتَّى لَا أُعْصِيكَ، وَأَعِنِّي عَلَى طَاعَتِكَ
يَوْفِقُكَ وَجَنِّبْنِي مَعَاصِيكَ، وَاجْعَلْنِي مِمَّنْ يُحِبُّكَ وَ يُحِبُّ مَلَائِكَتِكَ وَ
رُسُلِكَ وَ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، اللَّهُمَّ حَبِّبْنِي إِلَى مَلَائِكَتِكَ وَ رُسُلِكَ وَإِلَى

عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، اللَّهُمَّ فَكِّرْ مَدِينَتِي إِلَى الْإِسْلَامِ فَتَبِّحْنِي عَلَيْهِ بِالطَّافِكِ
وَوَلَايَتِكَ، وَاسْتَعْمَلْنِي إِطَاعَتَكَ وَإِطَاعَةَ رَسُولِكَ، وَاجِرْنِي مِنْ مُضِلَّاتِ الْفِتَنِ

«Allahım! Beni kolaylıklara ulaştır, güçlüklerden uzaklaştır, geçmiş ve geleceğimi mağfiret eyle, Sana isyan etmekten lûtfunla beni kuru, Sana ibâdet etmek için tevfikinle bana yardımcı ol ve beni günâhtan uzaklaştır.

Allahım! Seni, meleklerini, peygamberlerini ve sâlih kullarını seven kimselerden eyle beni. Allahım! Meleklerle, resûllere ve sâlih kullarına da beni sevdire.

Allahım! Bana İslâmiyeti nasîb ettiğin gibi kendi lûtf u kereminle beni İslâmiyette dâim olan, Sana ve Resûlüne itaat eden kullardan eyle, fitnelerin sapıtmalarından beni kuru.» der.

Sonra yine Hacerü'l - Esved'i istilâm ederek tavâfı bitirir.

«مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ أُسْبُوعًا وَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ فَلَهُ مِنَ الْآخِرَةِ

كَعْتَقِ رَقَبَةٍ»

«Beyti tavâf edip iki rekât namaz kılan, bir köle âzâd etmiş gibidir.» (829) buyurdu.

İşte tavâf böyle yapılır. Namâzın şartlarından başka, haccın vâcibleri ve tavâfın sayısını yediye çıkarmak, Hacerü'l- Esved'den başlamak, Kâbe'yi soluna almak, tavâfı Hicr-i İsmail ve Şazervân'ın haricinden yapmak, yedi dönüşü birbiri ardından yapmak ve ara vermemekten ibarettir. Diğerleri sünnettir.

BEŞİNCİ CÜMLE

Beşinci cümle (Safa ile Merve arasında) Sa'y beyânındadır.

(Yukarıda anlattığımız şekilde) tavâfı tamamladıktan sonra Hacerü'l- Esved ile Rûkn-ı Yemânî hizasında bulunan Safa Kapısı'ndan çıkarak bir adam boyu kadar Safa tepesine çıkar. Müslim'in, Câbir'den rivâyetine göre Resûl-i Ekrem (S.A.) Kâ'be'yi görecek şekilde Safa tepesine tırmanmıştır. Sa'y'e tepenin dibinden başlamak kâfidir. Yukarıdan başlamak ise müstehabdır. Oradaki bâzı dereceler, merdivenler, sonradan olmuştur. Onları geride bırakmamak uygundur. Çünkü Sa'y'i tamamlamamış olur. Safa'dan başlamak sûretiyle Safa ile Merve arasında yedi kere gider gelir.

Safa tepesine çıktığı zaman Kâ'be'ye dönerek:

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ ، الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا هَدَانَا ، الْحَمْدُ لِلَّهِ بِمَحَامِدِهِ
كُلِّهَا عَلَى جَمِيعِ نِعَمِهِ كُلِّهَا ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ
وَلَهُ الْحَمْدُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ يُحْيِي وَيُمِيتُ ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، لَا
إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ ، صَدَقَ وَعْدُهُ ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ ، وَاتَّعَزَّ جُنْدُهُ ، وَ
هَزَمَ الْأَخْرَابَ وَحْدَهُ ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ
الْكَافِرُونَ ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

فُسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ، وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ، يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ
الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ، وَ
مِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْشُرُونَ . هـ

diye okuduktan sonra şu şekilde duâ eder :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ إِيْمَانًا دَائِمًا وَبِقِيًّا صَادِقًا ، وَعِلْمًا نَافِعًا ، وَقَلْبًا
خَاشِعًا ، وَلِسَانًا ذَاكِرًا ، وَأَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَالْمَغْفَاةَ الدَّائِمَةَ فِي
الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ . هـ

«Allahım! Senden imânının devâmı ile sıdk-ı yakîn isterim. Senden faydalı ilim, korkan kalb, zikreden lisân isterim. Allahım! Senden af ve âfiyet ile dünyâ ve âhirette devâm edecek sıhhat ve selâmetler isterim.»

Sonra Hazret-i Peygamber üzerine salâvat-ı şerife getirir. Ve bunun akabinde hususî dileklerini Allah'tan ister ve bildiği gibi duâ eder. Sonra aşağı iner ve sa'y'e başlar; sa'y ederken :

رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ ، اللَّهُمَّ
إِنِّي فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ هـ

«Rabbim beni mağfiret et, bana rahmet et, bildiğin bütün günâhlarımı bağışla, Sen izzet ve kerem sâhibisin.

Allahım! Bana dünyâda hasene ver, âhirette de hasene ver ve cehennem âzâbından bizi koru.»

diye duâ eder, yeşil direğe gidinceye kadar ağır ağır yürür, zâten Safa'dan inerken ilk karşılaşacağı direk odur. Tam Kâ'be'nin hizasıdır. Bu direğe altı zira' mesâfe kalınca "Remel" denen nisbeten sür-

atlıca yürümeğe başlar. İlerideki iki yeşil direğe gidinceye kadar, orada yine eski yürüyüşüne döner.

Merve'ye gittiği zamân, Safa'da yaptığı gibi yine merdivenleri tırmanır, Kâ'be'ye döner, Safa'da okuduğu duâyı yine okur. İşte bir kere sa'y etmiş oldu. Buradan dönüp aynı şekilde "Safa"ya gitmesi de bir, yekûnu iki eder (Yâni bir gidiş, bir dönüş de ayrıca bir olarak iki sayılır). Böylece yediyi tamamlar. İki mil arasında remel yapar ve durarak yerlerinde durur. Her duruşunda Safa ile Merve tepelerine çıkar. Bunu yapmakla tavâf-ı kudüm ve sa'y'i tamamlanmış olur. Bunlar sünnettir. (Safa ile Merve arasında) Sa'y için taharet vâcib değil müstehabtır. Tavâf için ise vâcibtir. Bu sûretle tavâf ve sa'y eden, Arafattan sonra sa'y'i iade etmez. Ve rükn olarak bu sa'y kâfidir (Rükn olması Şâfi'iler'e göredir.) Çünkü Vakfeden sonraya kalması, sa'y'in şartından değildir. O, farz olan tavâfın şartıdır. Farz olan tavâf mutlaka Arafat vakfesinden sonra olmalıdır. Sa'y'in şartı, hangi tavâf olursa olsun, bir tavâftan sonra olmaktır (Umreye niyet eden, bu tavâf ve sa'y'den sonra tıraş olur ve ihrâmdan çıkar, sonra günü gelince oradan hacca niyet eder ve yeniden tavâf eder ve Arafat'a gider).

ALTINCI CÜMLE

Altıncı cümle vakfe ve vakfeye kadar yapılacak işler beyânındadır :

Hacı ancak arefe günü Arafat'a çıkabilecek şekilde Mekke'ye yetişti ise, kudüm için tavâf ve sa'y etmez, vakit kaybetmeden hemen Arafat'a çıkar. Fakat bir kaç gün önce gelmişse (Umreye niyet etti ise, tavâf ve sa'y'ini yapar ihrâmdan çıkar, sonra arefe günü tekrar girer kıran ve hacca niyet ettiyse) tavâf ve sa'y'ini yapar, fakat ihrâmdan çıkmaz, zilhiccenin yedisine kadar bekler, imâm Kâ'be'de öğleden sonra, bir hutbe okur, terviye günü Mina'ya gitmek üzere hazırlanmağı, ve ertesi gün de oradan Arafat'a çıkmağı emreder. Çünkü farz olan dokuzuncu gün öğleden sonra bayram sabahına kadar cüz'i bir miktar, Arafat'ta bulunmaktır. Lâayık olan bir gün evvel yâni sekizinci gün telbiye ederek Mina'ya çıkmaktır (Tavâfta kesilen telbiye buradan yine başlanır.). Müstehâb olan, gücü yettiği takdirde bütün bu yolları yaya gitmektir. (Yaya gidenler de vardır, fakat yabancılar için mümkün değildir.).

Hele İbrâhîm Aleyhisselâmın Mescidinden vakfe yerine kadar yürümek çok daha makbûldür.

Mina'ya gittiği vakit :

اللَّهُمَّ هَذَا مِنِّي فَأَمِّنْ عَلَيَّ بِمَا مَنَنْتَ بِهِ عَلَى أَوْلِيَائِكَ وَأَهْلِ طَاعَتِكَ

«Allahım! Burası Mina'dır. Evliyâlarına, dostlarına minnet ve lütf u keremde bulunduğun gibi bize de in'am ihsân eyle.» diye duâ eder. O gece Mina'da kalır, bu istirahat içindir. Yoksa hac ile alâkalı bir vazife değildir. (Burada yatmak sünnettir, fakat bugün bu sünnet ifa edilmiyor. Çünkü hem izdiham var, hem de vâsıtalar boldur. Sekizinci gün hacıları doğru Arafat'a çıkarıyorlar ve hacılar orada kalıyor). Arefe günü (Mekke ile Mina arasında bulunan) Sebîr dağından güneş doğunca Arafat'a gider ve giderken :

اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا خَيْرَ غَدْوَةٍ غَدَوْتُهَا قَطُّ، وَأَقْرَبَهَا مِن رِضْوَانِكَ،
وَأَبْعَدَهَا مِن سُخْطِكَ، اللَّهُمَّ إِلَيْكَ غَدَوْتُ وَإِيَّاكَ رَجَوْتُ وَ
عَلَيْكَ اعْتَمَدْتُ وَوَجْهَكَ أَرَدْتُ فَأَجْعَلْنِي مِنْ ثَبَاهِي يَوْمَ الْيَوْمِ مِنْ
هُوَ خَيْرٌ مِنِّي وَأَفْضَلُ هـ

«Allahım! Bu sabahı [hakkında] bütün yarattığın sabahların en hayırlısı ve rızana en yakın ve gazabından en uzak olan bir sabah eyle.

Allahım! Sana [rızana] yönelerek sabahladım, ümidim Sende, güvenim Sanadır, rızanı kasedtim, beni, meleklerine iftihar ettiğin kullarından eyle.» duâsında bulunur.

Arafat'a çıktığı vakit, mescide yakın Nemire mevkiinde çadırını kurar. Zira Resûl-i Ekrem (S.A.) çadırını orada kurdurmuştur. Nemire, Batn-ı Urfe'dedir. Arafat'a yakındır. Orada, vakfe için yıkanır, güneş zevalde iken, imâm vecîz bir hutbe okur oturur. İmâm ikinci hutbede iken müezzin ezânı okur ve akabinde kamet getirir. Hutbeyi bitiren imâm öğle ile ikindiye bir ezan ve iki kamet ile (yalnız farzları) seferî olarak ikişer rekât kılar, (buna Cem-i takdîm derler, öğle ile ikindiye öğle vaktinde kılar.) Vâdi-i Urfe'de durmaz, ondan başka her yer mevkiştir. İbrâhim Aleyhisselâmın mescidinin ön cephesi vâdide, arkası ise Arafat'tadır. Mescidin ön tarafında bulunan Ara-

fat'ta durmuş sayılmaz. Arafat'ın yeri mescidden itibaren dikilmiş büyük işaret taşları ile ayrılmıştır. En makbûlü, o taşların yanında imâma yakın ve kibleye karşı durarak bolca tahmîd, tesbîh, tehlil ve salâvat getirerek duâ ve istiğfâr etmektir. Vazifesini daha iyi ifa edebilmesi için bugün oruç tutmaz, arefe günü telbiyeyi keser, bâzan duâ ve bâzan tekbir ile meşgul olur.

Hem gece ve hem de gündüz Arafat'ta bulunması için, akşam oluncaya kadar beklemesi evlâdır (Hanefilere göre vâcibtir. Akşam olmadan ayrılırsa kurban lâzım gelir). Hattâ ay hesâbında bir yanlışlık olması ihtimaline binaen mümkün ise sekizinci gün Arafat'ta bulunmak ihtiyatî bir tedbirdir.

Bayram gününün sabahından evvel Arafat'a çıkamayan, hac etmiş olmaz. Umreyi yaparak ihrâmdan çıkar ve tehir ettiği için bir kurban keser. Haccını da ertesi sene kazâ eder. Arafat'ta en mühim işi, duâ ve istiğfâr olacaktır. Çünkü mübârek yerlerde ve cemâatlerde duâların makbûl olması memûldür.

ARAFATTA YAPILACAK DUÂLAR

Resûl-i Ekrem (S.A.)'den ve seleften rivâyet edilen arefe gününe mahsûs duâlar şunlardır:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَ
يُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ،
اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا ، وَفِي سَمْعِي نُورًا ، وَفِي بَصَرِي نُورًا ،
وَفِي لِسَانِي نُورًا ، اللَّهُمَّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي .

«Allah'tan başka ilâh yoktur. Birdir, ortağı yoktur. Mülk O'nun, hamd O'na mahsûstur. O, ölmeyen diridir. İyilikler O'nun elindedir. O, her şeye kadirdir. Allahım! Kalbimi, gözümü, kulağımı ve dilimi nûrlandır. Allahım! Kalbime ferahlık ver ve işlerimi kolaylaştır.»

Bu duâyı okuduktan sonra şöyle münâcâtta bulunur:

Allahım! Ey hamdin Rabbi, Sana, lâayık olduğun gibi hamd ederim. Namâzım, ibâdetim, ölüm ve dirim Senin içindir, varacağım Sendin, (Senin huzurundur) mükâfatımı Senden isterim.

Allahım! İç vesveselerinden, dağınık fikirlerden, kabir azâbından Sana sığınırım. Allahım! Gece ve gündüzün fitnesinden, esen rüzgârların taşıdığı (her türlü) kötülüklerinden ve zamânın nöbet nöbet gelen musibetlerinden Sana sığınırım.

Allahım! Hastalıktan, şiddet ve gadabından Sana sığınırım.

Allahım! Beni hidayetine ulaştır. Geçmiş ve gelecek günâhlarıma mağfiret eyle! Ey mürâcaat edileceklerin en hayırlısı, kendisinden istenenlerin en keremlisi, bütün hacılara ve yarattıklarına verdiği iyiliklerin en iyisini bana ver, ey merhamet edicilerin en merhametlisi.

Allahım! Dereceleri yükselten, bereketleri arttıran, yer ve gökleri yoktan var eden Sensin. Aynı ayrı dillerdeki sesler Sana yalvarır, bütün ihtiyaçlarını Senden isterler. Benim Senden dilediğim (cesedimin çürüyüp yok olduğu ve insânların beni unuttuğu sırada Senin unutmaman ve beni terk etmemendir.

Allahım! Sen sözümü duyar, beni görür, gizli ve âşikâre her şeyimi bilirsin. Benim hâlimden hiç bir şey sana gizli değildir. Ben yardım ve inâyet dileyen ümitsiz bir yoksulum. Günâhını itiraf eden, korku içinde bulunan ve şefkatine muhtâç bir kulunum. Yoksullar gibi Senden ister, zelil bir günâhkâr olarak Sana yalvarırım. Korku içinde kıvranan çaresizlerin, Sana karşı boyun eğenlerin ve Senin için göz pınarları taşanların vücudu ile karşında eğilenlerin, burnunu huzûrunda yerlere sürtenlerin duâsı gibi Sana duâ eder ve yalvarmaları gibi yalvarırım.

Allahım! Duâmı kabûl et. Beni mahrum etme. Bana acı, bana merhamet eyle, ey istenenlerin en hayırlısı, verenlerin en keremlisi.

Allahım! Sana karşı kendini kim övebilir? Ben bütün kusurlarımı itiraf ile kendimi levîm ediyorum.

Allahım! Günâhlarım, dilimi susturdu, Senin affına olan ümidimden başka huzûruna getireceğim ne iyi bir amelîm var ne de bir sefaatçim.

Allahım! Günâhlarımın, Senin katında bana bir mevki ve hattâ özür dilemek için Sana yönelecek yüz de bırakmadığını bilirim, fakat keremlilerin en keremlisi Sensin.

İlâhî! Rahmetine ben liyakatli değilsem, her şeye şâmil olan Senin rahmetin bana da ulaşır.

İlâhî! Her ne kadar günâhlarım büyükse de Senin affının karşısında hiç denecek kadar küçüktürler, Sen günâhlarımı mağfiret eyle yâ Kerîm!

İlâhî! Sen yüce Allahsın, ben âciz bir kulunum, ben sık sık günâha düşersem, Sen de, (fazlı kereminden) öylece affeder ve bağışlarsın.

İlâhî! Sen yalnız itâat edenlere merhamet edeceksen ya âsiler nereye sığınacaklar?

İlâhî! Bile bile kulluğundan uzaklaştım, kasdî olarak isyana daldım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Benim üzerime delillerin büyük olmakla af ve keremin büyüktür. Aleyhimde kuvvetli delillerin olup benim Sana karşı hiç bir tutanağım olmadığı hâlde, Senin benden müstağni olman ve benim her ân Sana olan ihtiyâcım hakkı için beni bağışla. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi! Ey duâ edilip duâyâ icâbet edenlerin en hayırlısı ve ey ümit bağlananların en üstünü! İslâm (ın erkânı) hürmetine, Muhammed Aleyhisselâm hürmetine Sana yönelirim, günâhlarımı mağfiret eyle. Bütün ihtiyâçlarımı yerine getirdiğin ve isteklerimi verdiğin hâlde beni buradan uzaklaştır. Dünyâda ve âhiret husûsundaki ümid ve dileklerimi gerçekleştir.

İlâhî! Bana bildirdiğin duâ ile Sana yalvarıyorum, Peygamberin vâsıtasıyla bana öğrettiğin bu ümit ve dileklerimden beni mahrum etme.

İlâhî! Azamet ve Celâlinin karşısında huşû' ve huzû' ile eğilen, kusurlarını itiraf ederek Sana ilticâ eden, göz yaşları akıtarak tevbe, zulûmlerinden istiğfar, ağlayarak af dileyen, umduklarına ulaşmağı ancak Senden bekleyen bütün günâhlarına rağmen vakfesinde ihsânından ümidini kesmeyen âciz kuluna bu akşam üzeri nasıl muamele edeceksin? Ey bütün canlıların sığınağı, ve bütün mü'minlerin koruyucusu! İyilik edenler, Senin rahmetinle kurtulur, fenalık edenler kendi hataları ile helâk olurlar.

Allahım! Huzuruna (Senin rızan için) çıktık, senin civarına konduk. Ümitlerimiz, ancak Sendedir. Senin fazl u ihsânını ister, rahmetini umar ve âzabından korkarız. Günâhlarımızın bütün ağırlığı ve çokluğu ile yine Sana iltica ettik, senin beytini kasedettik. Ey isteyicilerin ihtiyâçlarına sâhib olan, sessiz duranların içinden geçirdiklerini bilen. Ey kendisinden başka müracaat edilecek ortağı bulunmayan Rabbimiz, ve ey yalnız kendisinden korkulan hâlıkımız, ve ey başvurulmak için yardımcısı bulunmayan yardıma ihtiyâcı olmayan (Allahımız) ve ey ne kadar çok isteyen olursa, (ona kızmadan) isteği nisbetinde çok veren (Allahımız), ve ey kendisine arzedilen büyük ihtiyâçlara o nisbette sehavet ve kerem gösteren (Allahımız), dileklerimizi kabûl eyle, isteklerimizi ver ve bizi af eyle.

Allahım! Sen her misâfire bir konak yeri hazırladın, biz Sana misâfir olarak geldik, bizi cennetinde ağırla.

Allahım! Her gelen cemâate bir hediye ve her ziyâretçiye bir ikram, her isteyene bir atıyye verir, her umana bir mükâfat, her iltimasçıya bir yardımda bulunur, her merhamet isteyen merhamet

eder, Sana rağbet eden herkese yakınlık gösterir, Senin yoluna gireni affedersin. Biz toplu hâlde Senin beytine geldik, burada vakfe ettik, bu mübârek yerleri müşâhede ettik, gayemiz Senin rızâna mazhar olmaktadır, ümidimizden bizi mahrûm etme.

İlâhî! Nefsimiz razı olacak kadar bol nîmetlerini verdin. Delillerin ile dilsizleri konuşturacak derecede ibret ve ders alınacak şeyleri ortaya koydun. Verdiğin sayısız nîmetler karşısında şükürden âciz olduklarını dostların itiraf etti. Azametine, kudretinin kemâline şehadet eden delilleri en açık bir şekilde ifade ettin. Sıfat-ı kahriyen ile öyle tecelli ettin ki her şey, Senin izzetinin karşısında dize geldi. Bütün yüzler, azametinin karşısında yerlere eğildi. Kuuların, cehâletleriyle hataya düştükleri vakit onlara mülâyim davranır, mühlet verirsin. Tâat ve ibâdet ile iyilik yaptıkları vakit kabûl eder ve bol mükâfatlar bahşedersin. İsyân ettiklerinde günâhlarından vazgeçer ve onları bağışlarsın. Duâ ettiğimizde duâmıza icâbet eder, yalvarışlarımızı dinler, Sana yöneldiğimiz vakit Zât-ı Kibriyâna lâayık bir şekilde bize yaklaşırsın, gaflet ile Senden ayrıldığımızda bizi kendine dâvet edersin.

Ey bizim Allahımız! Sen Kur'ân-ı Kerimde, peygamberlerin sonu, Hazret-i Muhammed Aleyhisselâma :

«قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ»

«[Habibim] Kâfir olanlara söyle, eğer [küfürlerinden] vazgeçer [imân eder] lerse, geçmiş günâhları mağfiret olunur.» (8 - Enfâl: 38) buyurdun. Onların inkârlarından sonra getirdikleri bir kelime-i tevhid, Seni razı etti. Halbûki biz huşû ile Seni tevhid eder ve ihlâs ile, Habîbin Muhammed Aleyhisselâmın risâletine şehadet ederiz. Bu şehadet hürmetine, bizim de geçmiş günâhlarımızı mağfiret eyle, bu husûsta bizim hissemizi, yeni İslâma girenlerin nasibinden eksik bırakma.

Allahım! Mâlikî bulunduğumuz, câriye ve kölelerimizi âzâd etmekle Sana yaklaşmamızı seversin. Bu fazl u kereme herkesten ziyâde lâayık olan Sensin. Biz de Senin kullarınız, Sen bizi cehenneminden âzâd eyle, yoksullara sadaka vermek sûretiyle yardımda bulunmağı bize emrettin, biz ise, Senin yoksulların ve Sana muhtâç olanlardanız, Sen vermeğe bizden daha lâayıksın. Sen fazl u kereminden bize ihsân et yâ Rab.

Allahım! Bize karşı fenalıkta bulunanları affetmemizi bize tavsiye ettin, biz de nefislerimize zulüm ettik. En üstün kerem sâhibi

olan Sensin, bizleri affeyle, ey Rabbimiz. Bizi mağfiret et, bize rahmet et. Sen bizim Mevlâmızsın. Ey Rabbimiz! Bize dünyâda hasene, âhirette de hasene ver, rahmetinle cehennem azâbından bizleri koru.

Ayrıca Hızır Aleyhisselâmın da duâsını okur. (Duânın meâli budur) :

«Ey bir işten, diğer iş kendisini alıkoymıyan, ey bir duyduğu diğerinden kendisini meşgul etmeyen, ey duyduğu sesleri birbirine karıştırmıyan, ey isteklerde şaşırılmıyan, ey her lisânı bilen, ey ısrar ile isteyenlerden bunalmıyan ve ey bunca istekleri yerine getirmekten âciz olmayan Allahım! Affının serinliğini ve Sana yalvarışın zevkini bize tattır.»

Ayrıca kendiliğinden dilediği duâyı yapar, kendisi, geçmişleri ve bütün mü'minler için duâ eder, duâda ısrar eder. Allahu Teâlâ'ya hiç bir şey ağır gelmediği için büyük dileklerde bulunur. (Basralı) Mutarrâf İbn Abdullah Arafat'taki duâsında :

«Allahım! Benim yüzümden buradakilerin duâsını reddetme, kabûl eyle.» diye duâ ederdi.

Bekr-i Müzenî anlatıyor : Adamın bir tanesi diyor ki: Arafat'ta bulunan insânlara baktığında hatırımdan şöyle geçti: «Eğer ben bunların arasında bulunmasam Allahu Teâlâ bunların hepsini mağfiret ederdi.»

YEDİNCİ CÜMLE

Yedinci cümle, Arafat'ta vakfeden sonraki, Müzdelife'de sabahlamak, Mina'da taş atmak, kurban kesmek, tıraş olmak ve tavâf gibi hükümler beyânındadır :

Arafat'tan akşamdan sonra, vâsitaya sür'at vermeden, ağır ağır Müzdelife'ye doğru yol alır. Vâsitalarını koşturmaz. Peygamber Efendimiz :

«نَهَى عَنْ وَجِيفِ الْخَيْلِ وَإِضَاعِ الْإِبِلِ، وَقَالَ : اتَّقُوا اللَّهَ وَسِيرُوا سَيْرًا جَمِيلًا لَا تَطَوُّوا ضَعِيفًا وَلَا تُؤْذُوا مُسْلِمًا»

«Atları koşturmaktan ve develere sür'at vermekten menetmiş ve: Allah'tan korkun, güzel yürüyün, zayıfları ezmeyin ve müslümânlara eziyet etmeyin.» (830) buyurmuştur.

Müzdelife'ye geldiğinde, burası Haremden sayıldığı için mümkün ise burada yıkanır, hattâ gücü yeterse, daha saygılı olacağı için buraya yaya gelir. Ve yolda telbiyeye devâm eder.

Müzdelife'ye geldiğinde şöyle duâ eder :

«Allahım! Burası Müzdelife'dir. Muhtelif dillerdeki insânları buraya topladın. Her biri Senden ayrı ayrı ve yepyeni şeyler istemektedir. Sen beni, Sana duâ edip duâsı kabûl olan kullarından, Sana tevekkül edip, Senin kâfi geldiğin kullarından eyle.»

Sonra akşam ile yatsıyı, yatsı vaktinde cem ve tehir olarak bir ezan ve iki kamet ile kılar, tabi yatsıyı da iki rekât kılar. Çünkü seferidir, farzlar arasında nâfile kılmaz. Yâni akşamın son sünneti, yatsının ilk sünneti kılınmaz, fakat farzları kıldıktan sonra önce akşamın son sünneti, sonra yatsının son sünneti ve daha sonra da vitir namazını kılar (Şâfi'ilere göre vitir de sünnettir). Zira yolculukta sünnetleri terketmek, açık bir zarar ve sünnetleri vakitlerinden terketmek farzları ile irtibatlarını kesmek olur. (Hanefilerde yolculuk hâlinde sünnetleri kılmayabilir, fakat istirahat ettiği yerlerde kılar). Nâfileler farza tâbi olduğundan farz için yaptığı bir teyemmüm ile istediği kadar nâfile kılabilceği gibi burada da yine farza tâbi olmaları bakımından nâfileleri de sıra ile ve bir arada kılması evleviyetle câizdir. Nâfilelerin vâsıtalar üzerinde câiz olmaları bakımından farzlardan ayrılmış olmaları bu hükme mâni değildir. Onların farza tâbi olup zarûret ve ihtiyâç bunu iktiza ettiğine işaret etmiştik. Bu geceyi Müzdelife'de geçirir yarı geceden evvel (Hanefilere göre sabah vaktinden evvel) buradan ayrılanlar kurban cezasına çarptır, gücü yetenler bu mübârek geceyi de her türlü tâat ve ibâdet ile geçirmeğe gayret etmelidir.

Gece yarısı olunca (Hanefilere göre erkenden sabah namazını kıldıktan sonra) yolculuk için hazırlanır, kumlar içerisinden (nohut büyüklüğünde) yetmiş veyâ daha ziyâde taş alır, çünkü beiki düşürür. Taşlar, parmak uçlarının kaplıyacağı büyüklükte olmalı ve mümkünse yıkanmalıdır. Müzdelife'nin son noktası olan "Meş'ar-i Hirâm"a geldiği vakit orada tan yeri ağarınca kadar duâ eder ve :

اللَّهُمَّ بِحَقِّ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ، وَالْبَيْتِ الْحَرَامِ، وَالشَّهْرِ الْحَرَامِ
وَالرُّكْنِ وَالْمَقَامِ، أَلْبِغْ رُوحَ مُحَمَّدٍ مِنَّا الْحَيَّةَ وَالسَّلَامَ
وَأَدْخِلْنَا دَارَ السَّلَامِ، يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ. هـ

«Allahım! Meş'ar-i Hirâm, Beyt-i Haram, Şehr-i Haram, Rûkn ile makam hürmetine Hazret-i Muhammed Aleyhisselâmın rûhuna bizden tahiyye, selâm ve salâvatı ilet ve bizi darüsselâma idhal eyle. Ey celâl ve kerem sâhibi olan Allahım!» der.

Sonra güneş doğmadan oradan "Vâdi-i Muhasser"e gider ve o çölü sür'atle geçer. Sabahtan sonra tekbîr ile telbiyeyi birbirine katar, yâni hem telbiye, hem de tekbîr alır ve bu sûretle Mina'ya gider.

Mina'da üç Cemre yeri vardır. Birinci ve ikinciye uğramaz çünkü bayram günü onlarla işi yoktur. Üçüncüsü olan Akabe Cemresine gider, burası Kibleye doğru giden caddenin sağındadır ve biraz yüksektedir. (Şimdi buralar düzenlenmiş gidiş - geliş yolları yapılmıştır) ve nisbeten açıktadır. Güneş bir mızrak yükseldikten sonra burada Akabe Cemresi olarak yedi taş atar. (Dikkat edilecek mühim bir nokta taşları ön taraftan atacak arkadan atmayacaktır. Arkadan atılmaz diye levha varken, hacıların pek çokları yanılmaktadır. Mütercim.)

TAŞ ATMA KEYFİYETİ

Taşları atmanın keyfiyeti: Kibleye veyâ Cemreye karşı dönerek ellerini kaldırır, artık telbiyeyi bırakarak tekbîr alır, her taşı attıkça :

اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى طَاعَةِ الرَّحْمَنِ وَرُغْمِ الشَّيْطَانِ ، اللَّهُمَّ تَصَدِّقًا
بِكِتَابِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ . هـ

duâsını okur. Taşı attıktan sonra telbiye ve tekbîri keser, ancak bayram günü öğle namâzında başlayıp bayramın son günü sabah namâzına kadar farzların peşinden tekbîr alır (Hanefîlere göre arefe günü sabah namâzından başlamak üzere 23 vakit tekbîr alır). Bayram günü vakfe yoktur. Onun için evinde istediği kadar duâ eder.

BAYRAM VE TEŞRİK GÜNLERİNDE ALACAĞI TEKBİRİN KEYFİYETİ

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا، وَسُبْحَانَ
اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ مُخْلِصِينَ
لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، صَدَقَ
وَعْدُهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
وَاللَّهُ أَكْبَرُ . هـ

Akabe Cemresini attıktan sonra kurban keser. Evlâ olan kendi eliyle kesmektir. Kurbanı keserken şu duâyı okur :

بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُمَّ مِنْكَ وَبِكَ وَإِلَيْكَ، تَقَبَّلْ
مِنْیْ كَمَا تَقَبَّلْتَ مِنْ خَلِيلِكَ إِبْرَاهِيمَ . هـ

(Hanefîlere göre "Bismillâh"dan sonraki "vav" okunmaz.)

«Bismillâh, Allahü Ekber, Allahım bu kurban Sendendir. Senin rızân için kesiyorum, Halîl İbrâhîm'den [oğlu İsmâîl'e feda olarak] koç kurbanını kabûl ettiğin gibi bunu da benden kabûl eyle.»

Sırasıyle, fazîlette deve, sonra sığır ve daha sonra koyun gelir. Bununla berâber hisseli olarak deve ve sığırdan, tek koyun daha makbûldür. Resûl-i Ekrem (S.A.) :

«خَيْرُ الْأَضْحِيَّةِ الْكَبِشُ الْأَقْرَنُ»

«Kurbanların en hayırlısı boynuzlu koçtur.» (831) buyurmuştur.

(831) Ebû Dâvud, Ubâde b. es-Sâmit'ten.

Beyaz ve (göğsü siyah) olan koyun, boz ve siyah koyundan makbûldür. Nitekim Ebû Hüreyre de kurban için «Beyaz koyun siyah koyundan efdaldır» demiştir. Kurban nezir değilse ondan bir miktar yer, şu sekiz kusurdan (ayıptan) biri bulunan hayvan kurban edilmez.

1 — Ced'a : Burnu veyâ kulağının yarısı kesik olan,

2 — Abda : Boynuzu dibinden kırık olan, ayaklarının biri olmayan,

3 — Şerka : Kulağı üstünden yarık olup ikiye bölünen (Hanefilere göre mekrûhtur),

4 — Harka : Kulağı dibinden yarık olan (Bu da Hânefilerde câiz ve fakat mekrûhtur),

5 — Mukabele : Kulağı önden kesik,

6 — Müdabere : Arkadan kesik olan (Hanefilere göre bunlar câizdir),

7 — Acfâ : Çok zayıf olan,

8 — Arcâ : Kesilecek yere gidemeyecek derecede topal olandır.

Böylece kurbanı da kestikten sonra tıraş olur. Tıraşta da sünnet olan Kibleye döner, önce başının sağ tarafını, sonra diğer taraflarını tıraş eder. Tıraş olurken: «Allahım! Her saçıma karşılık bir günâhımı mahveyle, defterime bir sevâb yaz. Ve cennette derecemi yükselt.» diye duâ eder. Kadın, saçını bir miktar kısaltır, kel olan da usturayı başında gezdirir. Bu sûretle birinci derecede ihrâmdan çıkmış olur, her şeyi kendisine mübah olur. Yalnız av avlayamaz ve kadını ile münâsebette bulunamaz.

TAVÂF-I ZİYÂRET VE VAKFE

Sonra (mümkün ise) aynı gün Mekke'ye iner ve Kâ'be'yi anlattığımız gibi tavâf eder. Bu tavâf rükündür. Buna Tavâf-ı ziyâret denir, bunun ilk vakti, bayram günü öğleden sonradır. Ve aynı gün yapılması daha makbûldür. Sonu için vakit yoktur. Fakat bu tavâfı yapıncaya kadar, tamamiyle ihrâmdan çıkmış olamaz, âilesine yaklaşamaz. Böylece tavâf edip tamamiyle ihrâmdan çıkar ve her şeyi kendisine helâl olur. Artık diğer cemrelerden ve Mina'da kalmaktan başka bir işi kalmaz, bunlar da vâcibtir. Bu tavâf, tavâf-ı kudümde anlattığımız gibi yapılır, iki rekât tavâf namâzını da kıldıktan sonra, eğer tavâf-ı kudümde sa'y etmemişse sa'y'ini yapar. Eğer önce sa'y etti ise yeniden sa'y etmez.

Ihrâmdan çıkmanın üç şartı vardır :

1 — Remy-i Cemar, cemre atmak,

2 — Tıraş,

3 — Tavâf-ı ziyâret'dir ki bu da rükündür.

Bu üç tanesini takdim ve tehîrde beis yoktur. Fakat efdal olan önce Akabe cemresini yapmak, sonra kurban kesmek, sonra tıraş olmak ve sonra da tavâf-ı ziyâreti yapmaktır.

İmâm için sünnet olan, bu günde — zevâlden sonra — bir hutbe okumaktır. Buna Hutbe-i vedâ denir.

HACCIN HUTBELERİ

Hacda dört hutbe var :

- 1 — Zilhiccenin yedinci günü Kâ'be'de ilk hutbe,
- 2 — Arefe günü Arafat'ta bir hutbe,
- 3 — Bayram günü Resûlullahın vedâ' hutbesi,
- 4 — İlk ayrılış günü hutbesi.

Hepsi zevâlden sonra okunur ve arefe hutbesinden başka diğerleri tek hutbedir. Yalnız arefe hutbesi iki hutbedir.

Tavâf-ı ziyâretten sonra yatmak ve ertesi günlerde taşları atmak üzere Mina'ya döner. O gece Mina'da yatar. Bu geceye "Leyletü'l - karri" istirahat ve duraklama gecesi denir. Çünkü ertesi gün orada kalacaktır. Bayramın ertesi günü güneş zevale geldikte (sünnet olarak) yıkanır ve birinci Cemre'ye gider. Bu yolun sağ tarafındadır, buraya yedi taş atar. Bu taşları hazırlayınca caddenin sağına çekilir. Kibleye döner, hamdeder, tehlil eder, tekbir eder. Kalbinin huzûru ve âzalarının huşûu ile duâ eder. Sonra Cemre-i vusta - İkinci Cemre yerine gelir, burada da aynı şekilde yedi taş atar. Sonra Akabe Cemresine gider, orada da aynı şekilde yedi taşını attıktan sonra yerine döner. O gece Mina'da yatar, bu geceye de birinci yolculuk gecesi denir. Ertesi gün öğle namâzını kıldıktan sonra, bugün de aynı şekilde üç yere yirmibir taşını atar. Bundan sonra Mina'da kalmak ile Mekke'ye dönmekte serbesttir. Akşam olmadan dönebilir, fakat akşamladıktan sonra o gece de kalmak zorundadır. Ertesi gün de geride kalan yirmibir taşını atar. Taşları atmaz veyâ Minâ'da kalmazsa, kurban kesmek cezası vardır. Kestiği kurbanın etini dağıtır. Yatmak için Mina'ya gelmek şartıyla tavâf için akşamları Kâ'be'ye gidebilir. Resûl-i Ekrem (Sallâllahü Aleyhi ve Sellem) böyle yapardı. Mescid-i Hayda cemâate devâm eder. Çünkü mescidde kılmak fazîletlidir. Mina'dan göçtüğü vakit Muhasseb'de ikindiye, akşamı ve yatsıyı kılıp biraz istirahat etmek evlâdır. Çünkü sünnettir. Sahabeden bir çokları bunu rivâyet etmiştir. Böyle yapmazsa bir şey lâzım gelmez.

SEKİZİNCİ CÜMLE

Sekizinci Cümle, umre ve umreden sonra Vedâ' tavâfına kadar olan işler beyânındadır.

UMRENİN MİYKATLARI

Umrenin en makbûl miykat yeri «Ci'râne»dir. Sonra Ten'im ve sonra da Hüdeybiye'dir (Bunların yerleri yukarıda anlatılmıştır). Umreyi niyet eder, telbiye eder. Hazreti Âişe'nin (R.A.) mescidinde iki rekât namâz kılar, dilediği gibi duâ eder. Telbiye ederek Mekke'ye ve Mescid-i Harâm'a girer. Mescide girince, telbiyeyi keşer, anlattığımız gibi yedi kere tavâf eder, namâz kılar, yedi kere sa'y eder ve tıraş olarak ihrâmdan çıkar. İşte Umre budur. Bunu yapan tamam etmiştir.

Mekke'de mücâvir kalan, umre ve tavâfı çok yapmalı, sık sık Kâ'beye bakmalıdır. Kâ'benin içine girerse, efdal olan, iki direk arasında iki rekât namâz kılmalıdır. Kâ'be'ye girerken ayakkabılarını çıkarmalı ve saygı ile girmelidir. Hattâ zâtın birisine: «Kâ'be'ye girdin mi?» diye sorduklarında «Rabbimin beytinin etrafında bile yürümelerini uygun bulmadığım bu ayaklarım ile Rabbimin beytini nasıl çiğneyebilirim?» diye cevâb vermiştir.

Oraya giren, nerede yürüdüğünü ve nasıl yürüyeceğini bilmelidir. Mümkünse zemzem suyunu kendi eliyle çekmeli ve kanıncaya kadar da bolca içmelidir. İçtiği vakit:

اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَسَقَمٍ، وَارْزُقْنِي الْإِسْلَامَ
وَالْيَقِينَ وَالْمَعَادَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۝

«Allahım! Bu suyu her hastalık ve dertten bana şifa kıl, ihlâs ile yakiyni, dünyâ ve âhiret saâdetini bana nasîb eyle.» demelidir.

Resûl-i Ekrem (S.A.):

«مَاءٌ زَمْزَمٌ لِمَا شَرِبَ لَهُ»

«Zemzem suyu ne maksatla içilirse ona şifadır.» (832) buyurdu.

DOKUZUNCU CÜMLE

Dokuzuncu Cümle Vedâ' tavâfına dâirdir :

Hac ve Umre ile alâkalı vazifelerini bitirip memleketine dönmeğe sıra geldiği vakit, ihtiyâçlarını alır, bütün işlerini bitirir ve en sonunda vedâ' tavâfını yapar. Remel ve İztıba' yapmadan yedi kere Kâ'be'yi tavâf eder, iki rekât tavâf namâzını Makâm-ı İbrâhîm'de kılar. Zemzemden içer, Mültezime'ye gelir, orada duâ ve tazarru ederek şöyle yalvarır :

اَللّٰهُمَّ اِنَّ الْبَيْتَ بَيْتَكَ وَالْعَبْدَ عَبْدُكَ وَابْنُ اُمْتِكَ وَ
حَمَلْتَنِيْ عَلَى مَا سَحَرْتَ لِيْ مِنْ خَلْقِكَ حَتّٰى سَيَّرْتَنِيْ فِيْ بِلَادِكَ ، وَ
بَلَّغْتَنِيْ بِنِعْمَتِكَ حَتّٰى اَعْنَيْتَنِيْ عَلَى قَضَائِ مَا سَيَّكَ ، فَاِنْ كُنْتَ رَضِيْتَ
عَنِّيْ فَارْزُقْ عَنِّيْ رِضًا ، وَاِلَّا فَمِنْ اِلَّا فَمِنْ اِلَّا قَبْلَ تَبَاعُدِيْ عَنِ بَيْتِكَ هَذَا
اَوْ اَنْ اِنْصِرَافِيْ اِنْ اَذِنْتَ لِيْ غَيْرَ مُسْتَبْدِلٍ بِكَ وَلَا بَيْتِكَ وَلَا رَاغِبٍ
عَنكَ وَلَا عَنِ بَيْتِكَ ، اَللّٰهُمَّ اَصْحِبْنِيْ الْعَافِيَةَ فِيْ بَدَنِيْ ، وَالْعِصْمَةَ
فِيْ دِيْنِيْ ، وَ اَحْسِنْ مُنْقَلَبِيْ ، وَارْزُقْنِيْ طَاعَتَكَ اَبَدًا مَا اَبَقَيْتَنِيْ ،
وَاجْمَعْ لِيْ خَيْرِيْ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ، اَللّٰهُمَّ لَا
تَجْعَلَ هَذَا اٰخِرَ عَهْدِيْ بِبَيْتِكَ الْحَرَامِ ، وَاِنْ جَعَلْتَهُ اٰخِرَ عَهْدِيْ
فَمَوْضِعِيْ عَنْهُ الْجَنَّةَ هـ

«Allahım! Beyt, Senin beytin, kul, Senin kulun. Kulunun ve câriyenin oğludur. Nasib ettiğin vâsıtalar ile beni memleketlerde dolaştırdın ve nîmete ulaştırdın, Menâsık-ı haccı ifaya yardımcı oldun. Eğer bu hareketimle benden râzı oldunsa rızanı arttır, râzı olmadınsa,

buradan ayrılmadan, kereminle benden râzı ol. Allahım! İzin ve müsaaden olursa, geri dönmek üzereyim. Fakat bu dönüşüm Senden ve beytinden değil, gözümlü gönülüm Sende ve beytindedir. Allahım bedenime sıhhat ve âfiyet ihsân eyle, dinimi [şeytanın şerrinden] muhafaza eyle, dönüşümü hayırlı eyle, ölünceye kadar beni tâat ve ibâdetinden ayırma, dünyâ ve âhiretin iyiliklerini bana nasib eyle, Sen her şeye kadirsin.

Allahım! Bu son ziyâretim olmasın, tekrar tekrar gelmeler nasîb eyle, Allahım eğer son ziyâretim ise buna karşılık bana cenneti nasîb eyle.»

Böylece Mescid-i Haramdan çıkar. Dışarı çıkıncaya kadar gözlerini Kâ'be'den ayırmaz. Bu da kahkarî yâni yüzünü Kâ'be'ye çevirerek geri geri çekilerek Harem-i Şeriften çıkmak ile mümkün olur.

ONUNCU CÜMLE

Onuncu Cümle, Medine-i Münevvere'yi ziyâretin âdâbı beyânındadır :

Resûl-i Ekrem (S.A.) :

«مَنْ زَارَنِي بَعْدَ وَفَاتِي فَكَأَنَّمَا زَارَنِي فِي حَيَاتِي»

«İrtihalimden sonra beni ziyâret eden, sağlığımda ziyâret etmiş gibidir.» (833) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.):

«وَمَنْ وَجَدَ سَعَةً وَلَمْ يَفِدْ إِلَيَّ فَقَدْ جَفَانِي»

«Vaziyeti müsâit olup da beni ziyârete gelmiyen bana ezîyet etmiş olur.» (834) buyurdu.

Diğer bir hadîsinde :

«مَنْ جَاءَنِي زَائِرًا لَا يَهْمُهُ إِلَّا زِيَارَتِي كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ سَبْحَانَهُ أَنْ أَكُونَ لَهُ شَفِيعًا»

(833) Taberânî ve Dare Kutnî, İbn Ömer'den.

(834) İbn Adiyy ve Dare Kutnî.

«Yalnız beni görmek maksadiyle ziyâretime gelenler, Allahu Teâlâ'nın izniyle şefaati hak etmişlerdir.» (835) buyurdu.

Resûl-i Ekrem Efendimiz (S.A.V.) i ziyareti kasteden kimse, yolda bol bol salâvat getirmelidir.

Medîne-i Münevvere'nin duvar ve ağaçlarını gördüğü zaman :

اللَّهُمَّ هَذَا حَرَمُ رَسُولِكَ فَاجْعَلْهُ لِي وَقَايَةً مِنَ الشَّارِ وَ
أَمَانًا مِنَ الْعَذَابِ وَسُوءِ الْحِسَابِ هـ

«Allahım! Burası Resûlünün haremidir, Sen bu harem sâyesinde beni cehennem ateşinden koru ve azâbından ve hesâbının çetinliğinden emin kıl.» demelidir.

Medîne-i Münevvere'ye girmeden, "Be'rü'l-Harr" (Meşhur Harre kuyusudur)'de yıkansın, güzel koku sürünsün, en temiz elbisesini giysin. Medîne'ye girdiği zaman, (Resûl-i Ekrem'in şehri olduğunu düşünerek) tevazu ve saygı ile şehre girsin. Girerken :

بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ
صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا هـ

duâsını okusun. Sonra Peygamberimizin mescidine giderek minberin yanında minberin direğini sağ omuzu hizasına alarak Sandığın bulunduğu taraftaki direğe karşı ve Kiblede olan daire tam iki gözünün önüne gelmek üzere iki rekât namâz kılar. Mescid genişletilmeden önce Resûl-i Ekrem (S.A.) burada namâz kılardı. Namâzlarını Resûl-i Ekrem'in asıl mescidinde kılmağa gayret etmelidir.

RAVZA-İ MUTAHHARANIN KARŞISINDA DURUŞ KEYFİYETİ

Sonra Resûl-i Ekrem'in kabrine gider ve yüzünün karşısında arkasını Kibleye, yönünü türbenin duvarına çevirerek dört adım uzakta durur. Tavanda yanan kandil başı üstü hizasına gelir. Kabrin duvarlarına yapışmak veyâ onları öpmek (bâzılarının zannettiği gibi)

meşrû değildir. (Hattâ mekrûhtur). Makbûl olan ve Peygambere hürmeti ifade eden, hürmet ile karşısında bulunmaktır. Bu şekilde karşısında durur ve bu duâyı okur.

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ
 يَا أَمِينَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَفْوَةَ اللَّهِ،
 السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَةَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَحَدُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا
 مُحَمَّدُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبِي الْقَاسِمِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَاجِي، السَّلَامُ عَلَيْكَ
 يَا عَاقِبُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَاشِرُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَشِيرُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ
 يَا نَذِيرُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا طَهْرُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا طَاهِرُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ
 يَا أَكْرَمَ وَلَدِ آدَمَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الرُّسُلِينَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَاتَمَ
 النَّبِيِّينَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ رَبِّ الْعَالَمِينَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا قَائِدَ الْخَيْرِ
 السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا فَاتِحَ الْبَرِّ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ الرَّحْمَةِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ
 يَا هَادِيَ الْأُمَمَةِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا قَائِدَ الْخَيْرِ الْمُحِبِّينَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ
 وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ الَّذِينَ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْهُمْ الرِّجْسَ وَطَهَّرَهُمْ تَطْهِيرًا،
 السَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَى أَصْحَابِكَ الطَّيِّبِينَ، وَعَلَى آزْوَاجِكَ الطَّاهِرَاتِ
 أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ، جَزَاكَ اللَّهُ عَنَّا أَفْضَلَ مَا جَزَى نَبِيًّا عَنْ قَوْمِهِ وَ
 رَسُولًا عَنْ أُمَّتِهِ، وَصَلَّى عَلَيْكَ كُلَّمَا ذَكَرَكَ الذَّاكِرُونَ، وَكُلَّمَا خَفَلَ عَنْكَ
 الْغَافِلُونَ، وَصَلَّى عَلَيْكَ فِي الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ أَفْضَلَ وَأَكْمَلَ وَأَعْلَى وَأَجَلَّ

وَاطْيَبَ وَأَطْهَرَ مَا صَلَّى عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ، كَمَا اسْتَنْقَذَنَا بِكَ
 مِنَ الضَّلَالَةِ، وَبَصَّرَنَا بِكَ مِنَ الْعِمَايَةِ، وَهَدَانَا بِكَ مِنَ الْجَهَنَّمَةِ،
 أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّكَ عَبْدُهُ
 وَرَسُولُهُ، وَأَمِينُهُ وَصَفِيُّهُ، وَخَيْرُهُ مِنْ خَلْقِهِ، وَأَشْهَدُ أَنَّكَ
 قَدْ بَلَغْتَ الرِّسَالَهَ، وَأَدَيْتَ الْإِمَانَةَ، وَنَصَّيْتَ الْأُمَّةَ، وَجَاهَدْتَ
 عَدُوَّكَ وَهَدَيْتَ أُمَّتَكَ، وَعَبَدْتَ رَبَّكَ حَتَّى آتَاكَ الْيَقِينَ، فَصَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْكَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ الطَّيِّبِينَ وَسَلَّمَ وَشَرَفَ وَكَرَّمَ وَعَظَّمَ ۝

(Buraya kadar okunan bu duâ salâvat ve şehadetten ibarettir. Esasen orada bu kadar uzun zamân durup baştan başa bu salâvatlar okunamaz; Türkçeleri de zaptedilemez. Onun için bunların tercümesine lüzum görmedik. Tabii Peygamberimizin huzûruna geldiği için bildiği salâvat-ı şerifeleri okur.)

Bundan sonra şöyle der :

«Yâ Resûlallah! Senin, risâleti tebliğ emânetini edâ ettiğine, ümmete nasihat edip, düşmanların ile mücahededede bulunduğuna, ümmetini, Allah'a giden doğru yola hidâyet edip, yakın gelinceye kadar ibâdet ettiğine şehadet ederim. Sen, seni ziyâret edenlere şefaât edeceğini va'dettin. Ben âciz bir ümmetin olarak şefaâtini dilemek üzere huzuruna geldim. Bana kıyâmetin dehşetinde şefaâtçi ol. Yâ Rab! Kıyâmet gününde Habîbini bana şefaâtçi kıl ve şefaâtini kabûl eyle! Salât ü selâm O'na ve Ehl-i Beytine olsun.»

Resûl-i Ekrem'e selâm gönderen var ise :

السَّلَامُ عَلَيْكَ مِنْ فُلَانٍ، السَّلَامُ عَلَيْكَ مِنْ فُلَانٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ ۝

der.

Sonra bir arşın kadar ileri gider ve Hazret-i Ebûbekr-i Sıddîk (R. A.) 'in kabri önüne gelir. O'nun başı Resûl-i Ekrem'in omuzları hiza-

sındadır. Hazret-i Ömer (R.A.)'in başı da Hazret-i Ebûbekr'in omuzları hizasındadır. Hazret-i Ebûbekr'e de: «Esselâmü aleyke yâ Ebabekri's - Sıddîk» diyerek selâm verir; Hazret-i Ömer'e de aynı şekilde «Esselâmü aleyke yâ Ömerü'l - Fâruk» diyerek selâm verir. Sonra bir zira' kadar geri çekilir ve her ikisine birden, şöyle hitâb eder :

السَّلَامُ عَلَيْكُمَا يَا وَزِيرَي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وَالْعَاوَيْنِ
لَهُ عَلَى الْقِيَامِ بِالْدِّينِ مَا دَامَ حَيًّا ، وَالْقَائِمِينَ فِي أُمَّتِهِ بَعْدَهُ
بِأُمُورِ الدِّينِ ، تَتَّبَعَانِ فِي ذَلِكَ أَثَارَهُ وَتَعْمَلَانِ بِسُنَّتِهِ فَجَزَاكُمَا اللَّهُ
خَيْرَ مَا جَزَى وَزِيرَي نَبِيِّ عَنْ دِينِهِ ۝

«Ey Resûl-i Ekrem'in hayâtında dinî işlerde kendisine yardımcı, irtihalinden sonra ümmetinin işlerini tedvin eden bu husûsta onun izinden gidip sünnetine uyan iki büyük vezirleri! Allahu Teâlâ'nın selâmı, rahmeti sizin üzerinize olsun. En büyük mükâfat ile sizi mükâfatlandırırsın.» der.

Sonra geri gelir, Resûl-i Ekrem'in kabr-i şerifleri önünde durur, Kibleye döner Allahu Teâlâ'ya hamd ü senâ eder ve Resûl-i Ekrem'e bolca salâvat-ı şerife getirdikten sonra şöyle der: Allah'ım Sen Kur'ân-ı Kerim'de :

«وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ
لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا»

«Eğer onlar nefislerine zulmettikleri zamân sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler, peygamber de onlar için istiğfar etse, elbette, Allah'ı tevbeleri kabûl edici, ve merhamet sâhibi bulurlardı.» (4 - Nisâ: 64) buyurdun. Buyurduğun da haktır, gerçektir.

«Allahım! Biz Senin bu kelâmını duyduk, buyruğuna uyduk. Hata ve kusurlarımızı itiraf ve günâhlarımızdan tevbe ederek onun şefaatin ve yüklendiğimiz ağır günâhlarımızın affını senden dilemek üzere Habîbini ziyâret ettik.»

«Allahım! Tevbemizi kabûl ve Habîbini bize şefaâtçi eyle, O'nun hürmetine bizim derecemizi de yükselt.»

«Allahım! Muhacir ve Ensârı mağfiret et. Bizi ve bizden önce imân ile göçen bütün dîn kardeşlerimizi mağfiret et.»

«Allahım! Sevgili Habîbin ve Beyt-i Şerife yaptığımız bu ziyâret son ziyâret olmasın. Daha nice sefer gelip ziyâret etmeği nasîb eyle, yâ Erhame'r - Râhimîn.» diye duâ eder.

Sonra Ravza-i Mutahhara'da, minber ile Peygamberimizin kabri arasında iki rekât namâz kılar ve dilediği kadar duâ eder. Zira Resûl-i Ekrem Efendimiz (S.A.):

«مَا بَيْنَ قَبْرِى وَمِنْبَرِى رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ وَمِنْبَرِى عَلَى حَوْضِى»

«Kabrim ile minberin arası cennet bahçelerinden bir bahçedir, minberim havuzun üzerindedir.» (836) buyurdu.

Minberin yanında dilediği kadar duâ eder. Müstehab olan Resûl-i Ekrem'in hutbe okurken elini tuttuğu aşağıdaki "Ramane" (Her halde bir taştır. Sonraları yangınlarda bu minber şeklini değiştirmiştir.) elini tutar. Perşembe günü Uhud şehitlerini ziyâret etmek de müstehabtır. Sabâh namâzını Mescid-i Nebî'de kıldıktan sonra ziyârete gider. Öğle namâzını yine Mescid-i Nebî'de kılmak üzere geri döner. Medîne'de kaldığı müddetçe, beş vakit farzları cemâat ile Mescid-i Nebî'de kılar. Her gün Resûl-i Ekrem'i ziyâretten sonra Bakî' kabristanını ziyâret etmek müstehabtır. Orada Hazret-i Osman (R. A.)'ın, Hazret-i Hasan bin Ali (R.A.)'nin kabirlerini ziyâret eder. Ayrıca Ali İbn Hüseyin, Muhammed İbn Ali, Cafer İbn Muhammed (R. A.) de orada medfûndurlar. Hazret-i Fatıma (R.A.)'nın kabrini, İbrâhim (R.A.) bin Resûl-i Ekrem (S.A.)'ın kabrini ziyâret eder, Resûl-i Ekrem'in halası Sâfiye'nin kabrini de ziyâret eder, hepsi Bakî'dedir.

Her pazar günü Kuba Mescidine giderek orada namâz kılması da müstehabtır. Zira Resûl-i Ekrem (S.A.) Efendimiz:

«مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ حَتَّى يَأْتِيَ مَسْجِدَ قُبَاءَ وَيُصَلِّيَ فِيهِ كَانَ لَهُ
عِدْلُ عُمْرَةٍ»

«Evinden çıkıp Kuba'ya giderek orada iki rekât namâz kılmak bir umreye muâdildir.» (837) buyurdu.

Eris Kuyusu'nu da ziyârete gider. Kuba'ya yakın bir kuyudur (Resûl-i Ekrem'in yüzüğü Hz. Osmân'ın elinden buraya düşmüştür.). Resûl-i Ekrem bu kuyuya tükürmüştür. (Bu rivâyetin de aslı olduğu bilinmemiştir). Abdest alır ve suyundan içer. Hendek civarındaki "Mescid'el - Feth" ve diğer mescidleri, mübârek makamları da ziyarete gider.

Medîne-i Münevvere'de mescid ve diğer ziyâret yerleri otuz kaddır. Medîneliler bunları bilir. Mümkün olanları ziyâret eder, (Fakat imkân nisbetinde farz namâzları Mescid-i Resûl'de kılar, diğer mescidlerde de nâfile veyâ kazâları kılar.) Resûl-i Ekrem'in abdest aldığı diğer kuyuları da ziyâret eder. Bunlarda teberrüken yıkanır, abdest alır ki bunların yekûnu yedi kuyudur.

Resûl-i Ekrem'in haremine hürmet ve riâyet etmek şartıyla Medîne'de ikamet edebilirse, bunun büyük fazîleti vardır. Resûl-i Ekrem (S.A.):

«لَا يَصْبِرُ عَلَى لَأْوَأَتْهَا وَشِدَّتِهَا أَحَدٌ إِلَّا كُنْتُ لَهُ شَفِيعاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Medîne'nin darlık ve sıkıntısına kim katlanırsa, kıyâmet gününde ben onun şefaatçisi olurum.» (838) buyurmuştur.

Yine bir hadisinde :

«مَنْ اسْتَطَاعَ أَنْ يَمُوتَ بِالْمَدِينَةِ قَلْبِيَّتْ فَإِنَّهُ لَنْ يَمُتَ بِهَا أَحَدٌ
إِلَّا كُنْتُ لَهُ شَفِيعاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

(837) Nesei ve İbn Mâce, Sehl b. Hanif'den.

(838) Yukarıda geçmiştir.

«Gücü yeten, ölünceye kadar Medine'de kalsın. Zira Medine'de her kim ölürse, kıyâmet günü ben ona şefa'at veya şahadet ederim.» (839) buyurmuştur.

Medine'den ayrılacağı sırada müstehab olan, yine Kabr-i şerife gelerek ziyâret duâsını tekrarlamalı, Resûl-i Ekrem (S.A.)'e veda' emeli, Allahu Teâlâ'dan tekrar ziyâreti ve bu yolculukta sıhhat ve selâmeti dilemelidir. Sonra Ravza-i Sağır'e yâni sonradan büyütülen mescide değil, asıl Resûl-i Ekrem'in zamânındaki Mescidde (Bu kısım muayyen direkler ile bellidir. Bir yanı kabır-ı Peygamberî, bir yanı minberdir) iki rekât namaz kılmalıdır. Mescidden çıkarken sol ayağı ile çıkmalı ve «Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed» diyerek «Yâ Rabbi bu ziyâretimi son ziyâret yapma, bu ziyâret sayesinde günâhlarımı mahveyle, Yâ Rab! Yolculuğumu âsân eyle, kolaylıkla beni vatanıma, efrad-ı âileme ulaştır» diye duâ eder. O civardakilere imkânı nisbetinde sadaka dağıtır. Medine ile Mekke arasında yirmi mescid vardır; bunlarda da giderken namâz kılar.

SEFERDEN GERİ DÖNMENİN ÂDÂBİ

Resûl-i Ekrem (S.A.) gazâdan, Hac ve Umreden döndüğü zamân her tepe başında üç kere tekbir alır ve şu duâyı okurdu (840):

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ آيُّونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ صَدَقَ اللَّهُ وَعْدُهُ وَنَصَرَ عَبْدُهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ [وفي بعض الروايات] وَكُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ»

Dönüşte aynen bu duâyı okumak lâzımdır. Resûl-i Ekrem (S.A.) Efendimiz Medine şehrini gördüğü zamân bineğini sür'atlendirir ve:

«اللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا بِهَا قَرَارًا وَرِزْقًا حَسَنًا»

«Allahım! Bizi burada yerleştir ve bize hayırlı rızıklar ihsân eyle.» derdi.

(839) Yukarıda geçmiştir.

(840) Buhâri ile Müslim, İbn Ömer'den.

Sonra evine haberci gönderip geldiğini haber vermeli, eve âni olarak gitmemelidir. Bu da sünnettir. Gece vakti eve girmesi de uygun değildir. Şehre girdiği zamân, evvelâ mescide girmeli ve iki rekât namâz kılmalıdır. Resûl-i Ekrem (S.A.) Efendimiz böyle yapardı.

Hacdan dönerken evine girdiğinde :

«تَوْبًا تَوْبًا لِرَبِّنَا أَوْبًا لَا يُغَادِرُ عَلَيْنَا حَوْبًا»

«Tevbeler tevbesi olsun Rabbimize ki, döndük! O tevbe bizde günâh bırakmaz.» der.

Evine yerleştiği zamân Allahu Teâlâ'nın, Kâ'be'yi, Ravza-i Mutahhara'yı ziyâret gibi, kendisine bahsettiği büyük nimetleri hatırlıdan çıkarıp, isyâna dalarak gaflete düşmemeli. Küfran-ı nimet etmemelidir. Makbûl ve mebrûr olan haccın alâmeti bu değildir. Hacc-ı mebrûrun alâmeti zâhid olmak, âhirete yönelmek ve Allah'a mülâki olmağa hazırlanmaktır.

ÜÇÜNCÜ BÂB

HACCIN EDEBLERİ, GİZLİ SIRLARI VE BÂTİNİ AMELLERİ BEYÂNINDADIR.

Haccın ince edebleri on adettir :

I — Nafakası helâl olmalıdır. Huzûrunu kaçırarak ticarî bir meşgalesi olmamalı, himmeti yalnız Allah rızası olmalı, kalbi zikrullah ile sükûn bulmalı ve yalnız vazîfesiyle meşgul olmalıdır. Ehl-i beyt tarikiyle gelen bir haberde :

«إِذَا كَانَ آخِرُ الزَّمَانِ خَرَجَ النَّاسُ إِلَى الْحَجِّ أَرْبَعَةَ أَصْنَافٍ :
سَلَاطِينُهُمْ لِلشُّرْهَةِ ، وَأَغْنِيَاؤُهُمْ لِلتَّجَارَةِ ، وَفُقَرَاؤُهُمْ لِلْمَسْأَلَةِ ،
وَقُرَاؤُهُمْ لِلشُّغَةِ .»

«Âhir zamânda insânlar dört sınıf olarak hacca gider :

1 — Sultanlar, tenezzüh için gezici (turist) olarak,

2 — Zenginler, ticâret için,

3 — Fakirler, dilenmek için,

4 — Okuyucular da gösteriş için giderler.» (841) diye rivâyet edilmiştir.

Bu haberde Hac yolunda dünyâlık ile alâkalı olması düşünülebilen bütün maksatlara işaret edilmiştir. Bütün bunlar, haccın faziletini kaybettiren ve hacı, «Allah için hac» husûsiyetinden çıkaran şeylerdir. Bilhassa ticâreti haccın kendisinden yaparak ücret mukabili başkası için hacca gidenler, âhiret ile dünyâlığı taleb ederler. Takvâ ve basîret sâhibleri bunu hoş görmezler. Ancak maksadı Mekke'de kalmak olup oraya gidecek parası olmazsa bu maksat ile para alıp

bedel gitmesi câizdir. Çünkü bu takdirde gayesi dîn ile dünyâyı elde etmek değil, belki dünyâ ile dîni elde etmektir. (Bunlar bir fayda sağlamaz. Filhakika acziyet hâlinde hacda niyâbet câizdir. Fakat vekil giden masraftan fazla bir şey alamaz, niyâbet ticârî maksatla olmaz.) Böyle vekil gideceklerle yakışan, esas maksad Beyt-i Muazzama'yı ziyâret ve dolayısıyla öteki adamı borçtan kurtarmak için ona yardımcı olmaktır. İşte bu gibiler hakkında Resûl-i Ekrem Efendimiz :

«يُدْخِلُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ بِالْحَجَّةِ الْوَاحِدَةِ ثَلَاثَةَ الْجَنَّةِ : الْمُوصِي بِهَا،
وَالْمُنْفَذُ لَهَا، وَمَنْ حَجَّ بِهَا عَنْ أَخِيهِ»

«Allahu Teâlâ bir hac ile üç kişiyi Cennete kor:

- 1 — Vasiyet edeni,
- 2 — Vasiyeti infaz edeni,
- 3 — Vekil olarak hacca gideni.» (842) buyurmuştur.

Ben, kendi vazîfesini ifa ettikten sonra vekil gidenin aldığı ücret helâl değildir veyâ harâmdır demedim. (Hanefilere göre kendi vazîfesini ifa etmeden de vekil gidebilir. Ancak hem malî ve hem de bedenî olan bu hac ibâdetinde para ile niyâbet olmaz, belki masraf alabilir). Fakat evlâ olan buna yanaşmamalı ve hac yolunu kazanç yolu yapmamalıdır. Allahu Teâlâ dîn sâyesinde dünyâlığı verir. Fakat dünyâ ile dîni vermez. Haberde :

«مَثَلُ الَّذِي يَغْزُو فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَيَأْخُذُ أَجْرًا مَثَلُ امِّ
مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ : تُرْضِعُ وَلَدَهَا وَتَأْخُذُ أَجْرَهَا»

«Allah için gazâ edip buna ücret alan, Musa Aleyhisselâmın annesine benzer. O hem kendi çocuğunu emzirdi, hem de ücret aldı.» (843)

(842) Beyhaki, Câbir'den.

(843) İbn Adıyy, Muaz'dan.

Musa Aleyhisselâmın annesi gibi olan hacıların ücret almasında beis yoktur. Çünkü hacı, ücret almak için hac etmiyor, hac etmek için ücret alıyor. Nitekim Musa Aleyhisselâmın annesi de para almak için çocuğunu emzirmiş değil, anası olduğunu sezdirmeden çocuğu emzirebilmek için ücret almıştır.

II — Haraç vermek sûretiyle Allah düşmânlarına yardım etmemelidir. Onlar, yollar üzerinde bekleyen bedevîler ile Mekke ileri gelenlerinden bâzı kimselerdir ki, Mescid-i Harâma girmeğe mâni olurlar. Muâyyen yollarda bulunan bu gibilere para vermek, zulme yardım ve zulmün sebeblerini kolaylaştırmak demektir. Bu, (İnsânın düşmânı olan) nefesine yardım etmesi gibidir. Onlara para vermemek için çareler araştırmalıdır. Eğer buna imkân bulamazsa; bâzı ulemanın dediğini yapmakta beis yoktur «Zulme yardımcı olmaktansa, nâfile haccı terkederek yoldan geri dönmek daha efdaldır.» Çünkü onların yollar üzerinde durup bu paraları almaları bid'attir. Onlara uyumakta bu bid'ati yerleştirmek; müslümânlardan cizye almakta onları küçük düşürmek vardır. Ne yapayım zarurî olarak veriyorum, gibi mâzeretler göstermek fuzulidir. Çünkü evinde dursan veyâ yoldan geri dönsen, onlar da senden bu parayı alamazlardı. Hattâ bâzan kendisini zengin göstermekle onların fazla para almalarına yardımcı olmuş olunur. Eğer kendisini fakir gösterseydi, bu cizyeden kendisini kurtarmış olurdu. Kendisini müşkül vaziyete düşüren, asıl böyle gösteriştir.

III — Bol azık alıp cimrilik ve israfa varmadan, gönül hoşluğu ile muhtaçlara vermek. İsraftan maksadım, zenginlerin yaptığı gibi çeşitli yemekler yemek ve çeşitli şerbetler içmektir, yoksa bol sadaka vermek israf değildir. Çünkü israfta hayır olmadığı gibi, hayırda da israf olmaz. Nitekim, hac yolunda çok sehavet, Allah yolunda infak sayılır. Ve bir dirhem yediyüz mislindedir, denilmiştir. İbn Ömer (R.A.): "Yolculukta iyi ve bol azık almak, kişinin keremindendir" demiştir. Yine: "Hacıların en faziletlisi, niyeti en halisi, azığı en iyi ve en helâlinden olup Allah'a karşı en kuvvetli yakine sâhib olandır" buyurmuştur. Resûl-i Ekrem (S.A.):

«الْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ، فَقِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ:

مَا بَرَّ الْحَجَّ؟ فَقَالَ: طِيبُ الْكَلَامِ وَإِطْعَامُ الطَّعَامِ»

«Hacc-ı mebrûrun [iyi haccın] karşılığı muhakkak cennettir, (buyurdu). Denildi ki :

“Haccın iyiliği nedir? Yâ Resûlallah!” Resûl-i Ekrem :

“Güzel söz ve yemek yedirmektir.” buyurdu.» (844)

IV — Kur'ân-ı Kerim'in açıkladığı gibi refes, fısk ve cidâl'i terketmektir.

Refes : Her çeşit lüzumsuz ve çirkin konuşmalara şâmil olan bir kelimedir. Hattâ kadınların şakalaşması ve şehvî sözler de bunun içine girer. Çünkü bu gibi sözler, yasak olan, cinsî münâsebeteye yol açar (Bu ise hac yolunda yasaktır). Binaenaleyh harâma yol açan şeyler harâmdır.

Fısk : Allah'a itâatten insânı uzaklaştıran her şeye şâmil bir kelimedir.

Cidâl : Güzel ahlâka yakışmayan tavır ve harekettir. Arayı açacak, kin tutmağa yol açacak şekilde husumette ileri giderek kavgaşmaktır. Sûfyân-ı Sevri : “Çirkin ve kaba sözler konuşarak ağız taşkınlığı yapanların haccı fâsittir” diyor. Resûl-i Ekrem (S.A.) güzel söz ile yemek yedirmegi, haccın iyiliğinden saymıştır. Münakaşa ise güzel konuşmağa aykırıdır. Arkadaşlarına fazla itirazda bulunmamalı, etraftakilere yumuşak ve mülâyim davranmalı, Kâbe yolcularına şefkat kanatlarını açmalı, bütün arkadaşlarına karşı güzel ahlâklı davranmalıdır. Güzel ahlâk, sadece kötülük yapmamak demek değil, eziyete katlanmak demektir. Yolculuğa, asıl mânâsı parlamak ve açığa çıkmak demek olan “Sefer” adının verilmesi, kişinin ahlâkını açığa çıkarması bakımındandır (Geceli gündüzlü yemek, içmek ve bir adam ile üç gün bir yolculukta bulunmak onun her hâlini açığa çıkarır). Bunun için birisinin ahlâkını iyi bildiğini zanneden (ve onu Hazret-i Ömer'e öven) bir kişiye Hazret-i Ömer : “Bu adam ile, hüsn-i hâline delâlet edecek bir yolculukta bulundun mu?” diye sorar. Adam :

— Hayır, bulunmadım. Diye cevâb verince, Hazret-i Ömer :

— Peki, bu adamla bir muâmelede bululdun veya alış-veriş ettin mi? Diye tekrar sorar. Adam yine :

— Hayır, diye cevâb verir. Hazret-i Ömer :

— O hâlde bu adam hakkında senin bir şey bildiğini zannetmiyorum, diye mukabelede bulunur.

V — Gücü yeterse yaya olarak hac etmektir; en faziletlisi budur. Hattâ Abdullah İbn Abbâs (R.A.) irtihali esnasında oğullarına : «Oğullarım! Yaya olarak hac ediniz. Çünkü yayaların

her adımına yediyüz harem sevâbı vardır.» Haremin sevâbı nedir? diye sormuşlar, O da «bire yüzbin misli fazla.» diye cevâb vermiştir.

Yolu yaya gezmek (Müstehab), fakat Menâsık-ı haccı yaya olarak yapmak, yolu yaya olarak yürümekten daha kuvvetli bir müstehabdır. Yaya olarak girdiği hac yoluna, (Miykattan değil de tâ) evinden ihrâma girmeyeği bazıları haccın tamâmından saymışlardır. Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Mes'ûd Radıyallahü anhüm, Allahu Teâlâ'nın:

«وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ»

«Haccı da, umreyi de Allah için, tam yapın.» (2 - Bakara: 196) âyetinin tefsirinde böyle buyurmuşlardır.

YAYA VEYÂ BİNİT İLE HAC ETMEK

Bâzı âlimler de vâsita ile hac etmeği daha makbûl saymışlardır. Çünkü burada vâsita ücretini ödemek bakımından infak ve başkasına yardım olunduğu gibi, bedene fazla ezîyet yoktur. Bu sâyede haccını selâmet ile tamamlar dediler. Hakikatte bu şık birincisine muhalif değildir. Belki bu husûsu aşağıdaki şekilde açıklayıp telif etmek daha uygundur. Şöyle ki: Yürüeyilen için yürümek daha uygun, yürümekten âciz olup haccına aksaklık gelmesinden korkanlar için ise binmek daha uygun olur. Nitekim misâfir ve hastanın, kendilerini fazla düşürmeyecek ise, oruç tutmalarının daha efdal olduğu gibi.

Âlimin birine, Umreyi yaya olarak yapmak mı daha fazîletli, yoksa bir dirhem verip hayvan kiralayarak yapmak mı daha fazîletlidir? diye sorduklarında: «Fakir olup dirhemi vermek gücüne gidiyorsa, dirhemi verip hayvanı kiralamak daha fazîletli, zengin olup yaya yürümek zoruna gidiyorsa, yaya yürümesi daha fazîletlidir.» diye cevâb verdi. Bununla nefis mücahedesini kasedetti. Gerçi bunun da kendisine göre delili vardır. Fakat efdal olan umreyi yaya yapmak, dirhemi de bir hayıra vermektir. Böyle yapmak, parayı kira olarak ödemekten daha evlâdır. Eğer bunların ikisine birden katlanamıyorsa, o zaman o âlimin dediği gibi yapar.

VI — Oturığında bir mâni yoksa ve oturabiliyorsa hevdeç kurmadan devenin sırtına binmeği tercih etmektir. Bunun da iki hikmeti vardır: Birisi deveye (hevdeç yüklemekle) fazla ağırlık vermemek, diğeri de mütekebbirlere benzememektir.

«حَجَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَاحِلَةٍ وَكَانَ تَحْتَهُ رَحْلٌ
رَثٌ وَقَطِيفَةٌ خَلَقَتْ قِيَمَتُهَا أَرْبَعَةُ دَرَاهِمٍ وَطَافَ عَلَى الرَّاحِلَةِ لِيَنْظُرَ
النَّاسُ إِلَى هَدْيِهِ وَشَمَائِلِهِ»

«Resûl-i Ekrem (S.A.) hac ettiği vakit altında eski bir semer ve semerin üzerinde dört dirhem değerinde eski bir kadife şilte vardı.» (845)

Deve üzerinde tavâf etmesi, herkesin kendisini ve yaptığı vazifeleri görüp anlamaları ile şeklini tanıyabilmeleri içindir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.) bir hadisinde :

«خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ»

«Menâsik-ı hacı benden alın, [Benim yaptığım gibi yapın.]» (846) buyurmuştur. Denildi ki hevdeçleri ilk icad eden Haccac'dır. Zamânının uleması bunu uygun bulmazlardı. Süfyân-ı Sevrî, babasından rivâyet ediyor. Babası diyor ki: "Hac etmek üzere Kûfe'den Kadsîye'ye gittim yolda muhtelif memleketlerden gelen bir çok hacı namzetleri ile buluştum, baktım ki hepsi semerler ve çullar üzerinde seyahat ediyorlar, bütün bu kalabalık arasında yalnız iki tane hevdeç bulunuyordu." İbn Ömer (R.A.) Haccac'ın ihdas ettiği kisve ve hevdeçleri gördüğü vakit, "Biniciler çok fakat hacılar az" derdi. Sonra üstü başı tozlu, çul üzerinde seyahat eden bir hacıya tesâdüf edince "İşte bu hacıdır" derdi.

VII — Sâlihler, mütevazî kılıkta tozlu ve yorgun vaziyette olmalıdır. Zayıflar ve miskinler cemâatından ayrılıp, mütekebbirler defterine kayıd olmamak için, süs ve ziynetten kaçınmalıdır.

Resûl-i Ekrem (S.A.) üstü başına aldırmamak ve yalınayak yürümekle emretmiş, bol yemek, süslenmek ve zevki safadan men' etmiştir. Yine hadîsde :

(845) Tirmizî ve İbn Mâce, Enes'ten.

(846) Müslim ve Nesei, Câbir'den.

«إِنَّمَا الْحَاجُّ الشَّعِثُ التَّفِثُ»

«Hacı dediğin, saç sakalı karışmış üstü başı toz olan kimse-
dir.» (847) buyurmuştur.

Ve Allahu Teâlâ : «Beytimin ziyaretçilerine bakın, nasıl her ta-
raftan toz ve toprak içinde gelmişlerdir.» buyurur.

Yine Kur'an-ı Kerimde Allahu Teâlâ :

«ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ»

«Sonra kirlerini (tırış olsunlar, tırnaklarını kessinler, koltuk-
larını, kasıklarını) temizlesinler.» (22 - Hacc : 29) buyurmuştur.

Hazret-i Ömer İbn Hattab (R.A.) ordu kumandanlarına “eski ve
kaba elbiseler giyin” diye emretmiştir. Denildi ki hacıların ziyneti Ye-
menlilerdir. Çünkü onlar eskilerin ahlâkında, zayıf ve mütevazı kim-
selerdir. Bilhassa kırmızı elbiseden ve umumî olarak şöhretten kaçın-
mak lâzımdır.

«رَوَى أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي سَفَرٍ فَنَزَلَ أَصْحَابُهُ مَنْزِلًا
فَسَرَحَتْ الْإِبِلُ فَنَظَرَ إِلَى أَكْسِيَةِ حُمْرٍ عَلَى الْأَقْتَابِ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَى هَذِهِ الْحُمْرَةَ قَدْ غَلَبَتْ عَلَيْكُمْ قَالُوا فَقُمْنَا إِلَيْهَا
وَنَزَعْنَاهَا عَنْ ظُهُورِهَا حَتَّى شَرَدَ بَعْضُ الْإِبِلِ»

«Rivâyet olundu ki Resûl-i Ekrem (S.A.) bir yolculukta ashabıyla
bir yere indi. Develer salıverildi. Resûl-i Ekrem semerlerin üzerine çe-
kilmiş kırmızı bezleri görünce: “Nedir bu, kızılığın sizleri istilâ ettiği-
ni görüyorum” buyurdu. (Ashab) Dediler ki: Bunun üzerine hemen
kalktık, develerin sırtlarındaki kırmızılardan sökmek ile meşgul olduk;
hattâ bâzı develer etrafa değildiler.» (848)

(847) Tirmizî ve İbn Mâce, İbn Ömer'den.

(848) Ebû Dâvud, Rafi' bin Hudeyc'den.

VIII — Binite iyi muamele etmeli ve fazla yük vurmamalıdır. Develer üzerine konan hevdeç fazla bir ağırlıktır. Deve üzerinde uyku, ona eziyet ve ağırlık verir. Takvâ sâhibi insanlar, deve üzerinde fazla uyumaz ve devamlı olarak binmezlerdi. Nitekim Hadis-i şerifte :

«لَا تَتَّخِذُوا ظُهُورَ دَوَابِّكُمْ كَرَاسِيً»

«Develerinizin sırtını karyola haline getirmeyin.» buyurulmuştur.

Sabah ve akşam deveden inerek deveye istirahat vermesi müstehabtır. Bu, selefte görüldüğü gibi, Resûl-i Ekrem'in de sünnetidir. Hat-tâ bâzıları hiç inmemek üzere pazarlık eder buna göre bol kira verdikten sonra hayvana merhamet olarak yine iner ve bu merhametin mükâfatını hayvan sahibi değil, kendisi alırdı. Kim bir hayvana, dövmek ve sövmek sûretiyle eziyet eder, gücünden fazla yük vurursa kıyâmette cezasını çeker.

Ebû'd-Derdâ (R.A.) ölürken devesine: "Ey deve kıyâmette ben-den dâvacı olma, zîra ben sana gücünden fazla yük vurmadım" demiştir. Hülâsa, her bağı yanıkta yâni her canlı varlıkta ecir vardır. Ona yapılan iyiliğin mükâfatı, fenalığın da cezası vardır. Yolcu, bin-tinin ve sahibinin hakkına riâyet etmelidir. Bir saat inmesinde hem hayvanı dinlendirmek ve hem de sahibinin gönlünü hoş etmek vardır. Birisi, İbn Mübârek'e, şu kitabımı beraberinde götürsen deyince, İbn Mübârek "Ben kiraladığım hayvana bineceğim, sahibine sorayım da ona göre" diye cevap vermiştir. Bak nasıl bir kitab için bile hayvan sahibinin müsaadesine müracaat etmiştir. İşte hâlis takvânın yolu budur. Zira insan küçük şeylere aldırış etmemekle, yavaş yavaş büyüklere doğru gider.

IX — Kendisine vacib olmasa da mümkün olduğu kadar güzel ve besilli bir koyunu kurban kesmelidir. Nâfile kurban ise, kendisi de etinden yemeli, vacib ise yememelidir. Bâzı âlimler Allahu Teâlâ'nın:

«ذَلِكَ وَمَنْ يُعِظْ شَعَائِرَ اللَّهِ»

(22 - Hacc : 32) âyetinden muradı, kurbanın güzel ve besilli olmasıdır demişlerdir.

Eğer müşkülât yoksa, Miyykat yerinden kurbanı göndermek daha faziletlidir. Kurbanın fiyatını değerinden düşürmemelidir. Selef üç

şeyde aldırış etmez bol para verir ve bunlarda fazla pazarlığı hoş görmezlerdi. Bunlar da hedy yâni Miykattan gönderilen kurban ve diğer kesilen kurban ve köle azad etmekte idi. Bunların en değerlisi bahası çok ve sahibinin nazarında kıymetli olanıdır.

Abdullah İbn Ömer rivâyet ediyor: Babası Hazret-i Ömer (Arap ve Acem develerinden doğma, cins) bir dişi deveyi hedy olarak, yâni kurban için aldı. Kendisinden bu deveye üçyüz dinar aldılar ve Hazret-i Ömer, Resûl-i Ekrem'e giderek: "Bunu satayım da başka deve alayım mı?" dedi. Resûl-i Ekrem: "Hayır, onu kurban kes" buyurdu. Çünkü iyinin azı, kötünün çoğundan hayırlıdır. Halbuki bu para ile otuz deve alınırdı, bu sûretle et çoğalırdı. Fakat maksat et çokluğu değil, nefsini, cimrilikten kurtarmak ve temizlemektir. Allahu Teâlâ'ya ne eti gider, ne de kanı. O'na ancak sizin takvânız gider ve bu da sayı çokluğunda değil, kıymet üstünlüğündedir.

Resûl-i Ekrem'e, haccın iyiliği nedir? diye sordular. Resûl-i Ekrem: «Lebbeyk» demek ve «kurban kesmektir» buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem Efendimiz :

« مَا عَمِلَ آدَمِيُّ يَوْمَ النَّحْرِ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ إِهْرَاقِهِ دَمًا
وَإِنَّهَا لَتَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقُرُونِهَا وَأُظْلَافِهَا وَإِنَّ الدَّمَ يَقَعُ مِنَ اللَّهِ
عَزَّ وَجَلَّ بِمَكَانٍ قَبْلَ أَنْ يَقَعَ بِالْأَرْضِ فَطَيَّبُوا بِهَا نَفْسًا »

«Âdem oğlunun kurban bayramı günü yapmış olduğu amellerde, azız ve celil olan Allah katında kan akıtmasından [kurban kesmesinden] daha sevimlisi yoktur! O kurban boynuzları ve tırnaklarıyla mahşer yerine gelir. Kanı toprağa düşmeden Allahu Teâlâ'nın dilediği yerde muhafaza edilir. Onunla nefsinizi tezkiye edin onu güzel kesin.» (849) buyurdu.

Diğer bir hadiste :

« لَكُمْ بِكُلِّ صُوفَةٍ مِنْ جِلْدِهَا حَسَنَةٌ وَكُلِّ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِهَا حَسَنَةٌ
وَإِنَّهَا لَتُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ فَأَبْشِرُوا »

«Kurbanın derisindeki her tüy sayısınca size sevab var. Kanının her damlası kadar mükâfat var ve o sizin mizanınıza konur, müjdeler olsun.» (850) buyurmuştur.

Diğer bir hadîste :

«اسْتَنْجِدُوا هَدَايَاكُمْ فَإِنَّهَا مَطَايَاكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Kurbanlarınıza iyi bakın, zîra onlar kıyâmet günü binitlerinizdir.» buyurdu.

X — Sadaka ve kurbanı gönül hoşluğu ile vermek. Şayet bir zarar ile karşılaşırса bunu hoş görmek lâzımdır. Çünkü bu, haccın kabul olduğuna alâmettir. Hac yolundaki zararın bir dirhemi, diğer vakitte Allah uğrundaki infakın yediyüz dirhemine muâdildir. Hac yolundaki zahmet, cihad uğrundaki eziyet gibidir. Katlandığı her zahmete ve uğradığı her zarara karşı mükâfat alır, Allahu Teâlâ katında hiç bir şey zayi olmaz. Denildi ki haccın kabul olma alâmetlerinden birisi de eski günahlarını terketmek, arkadaşlarını iyilere tebdil etmek, kötü yerlerden ayrılıp, iyi meclislere gitmektir.

HACDA BÂTİNİ ÂMELLERİN BEYÂNI

- 1 — Niyette ihlâsın yolu,
- 2 — Kâbe'yi müşahedededen alacağı ders,
- 3 — Müşahede esnasında düşünme keyfiyeti,
- 4 — Başından sonuna kadar haccın esrarını ve mânâlarını düşünmek.

Bilmiş ol ki insanın ilk vazifesi, haccın dindeki mevkiini bilmek. Sonra ona heves etmek, sonra da onu yapmağa azmetmek, sonra engelleri atmak, sonra ihram almak, sonra azık tedarik etmek, sonra binit kiralamak, sonra yola çıkmak, sonra yolculuğa devam etmek, sonra Mişkatta Telbiye ile ihrama girmek, sonra Mekke'ye girmek ve daha sonra da yukarıda anlattığımız gibi hac işlerini tamamlamaktır. Bütün bunlarda düşünenler için düşünülecek hikmetler, öğüt alacaklar için pek çok öğütler, sadık müridler için tenbih ve ikazlar, umum insanlar için açık tarifler, zekiler için de ince işaretler vardır. Biz bütün bunların anahtarlarına işaret edelim, tâ ki bu anahtarlar ile ka-

pıları açılıp sebepleri bilindiği zaman, her hacıya kendi safiyeti, temizliği, kabiliyeti ve anlayışı nisbetinde bunların sırları açıklanmış olsun.

HACCIN ASLINI ANLAMAK

Bilmiş ol ki Allah'a ulaşmak, şöhretlerden uzaklaşmak, zevklerden ayrılmak, zaruret miktarı ile yetinmek ve bütün işlerinde ancak Allah rızasını gözetmek ile mümkündür. Bunun için geçmiş milletlerde ruhbanıyet icadedildi. Bâzı kimseler dağların tepelerine çekildi ve insanlardan uzaklaştılar. Maksadları Allah'a yaklaşmaktı. Allah için peşin lezzetleri terkedip, âhireti elde etmek için, çetin bir nefis mücahedesine giriştiler. Allahu Teâlâ bunları övmek üzere Kur'ân-ı Kerimde şöyle buyuruyordu :

«ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَسِيصِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ»

«Çünkü onlardan keşişler ve dünyayı terkeden rahipler var ve onlar kibir etmezler.» (5 - Mâide : 82)

Vaktâ ki bunlar münderis oldu. İnsanlar şöhretlerinin peşine düştü, Allah için ibâdeti terketti ve uzaklaştılar. Bunun üzerine âhi-ret yolunu ihya etmek ve Peygamberlerin sünnetlerini tazelemek üzere Allahu Teâlâ, Muhammed Aleyhi's - selâmı Peygamber olarak gönderdi. Kendisine, geçmiş milletlerin dinlerindeki ruhbanıyyet, inziva ve dinî seyahatten suâl ettiklerinde Resûlullah :

«أَبَدَلَنَا اللَّهُ بِهَا الْجِهَادَ وَالتَّكْبِيرَ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ»

«Allahu Teâlâ onları hac ve cihad etmekle bizim için değiştirdi.» (851) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem «Sâihûn» dan sorulunca :

«Onlar oruç tutanlardır.» buyurdu.

Allahu Teâlâ bu ümmete in'am etti de hacı onlar için ruhbanıyet olarak kabul etti ve kendi zâtına nisbet etmekle yâni (Beytullah) Allah evi demekle Kâbe'yi şereflendirdi ve kulları için onu bir ziyaretgâh kabul etti. Ta'zim olarak etrafını da o beytin harimi kıldı.

(851) Ebû Dâvud, Ebû Ümâme'den.

Arafatı, havuzun etrafında bir oluk, haremın civârını bir meydan bir içtima mahalli olarak tâyin etti. Ağacını kesmekten ve civarında avlanmaktan men'etmekle bu muhitin şerefini bir kat daha arttırdı. Onu her taraftan ziyaretçilerin yöneldiği bir melik huzuru gibi kıldı. Mekândan münezzehtir olduğunu itiraf ile beytin Rabbine karşı tevazu göstererek huzu' ve meskenet içinde her vadiden ve uzak mesafelerden gelen tozlu topraklı insanlar burayı ziyaret ederler. Bu vaziyet, gönüllerini daha çok yumuşatır, kulluk ve ibâdetlerini kuvvetlendirir, anlayış ve bağlılıklarını arttırır. Bunun için hacılara, insanların ünsiyet etmediği ve mahiyetini akılların kestiremediği bâzı ibâdet şekillerini borç etmiştir. Cemreleri atmak, Safa ve Merve arasında tekrar tekrar sa'y etmek ve benzeri ibâdetler gibi. Yumuşaklığın kemâli kulluk ve zilletin tamamı bu gibi ibâdetlerle zâhir olur. Zîra zekâtının, ebnayı cinsine acıma neticesi bir yardım olduğunu; orucun, Allahu Teâlâ'nın düşmanı olan şeytanın âleti sayılan şehveti kırmak ve oruçlu iken yapılan ibâdetin meşgalesiz ve huzur içinde olduğu; rûkû ve sülûd gibi namaz içinde Allahu Teâlâ'ya karşı saygı ve tevazuun bulunduğunu akıl kolaylıkla anlar. Fakat sa'y etmek, cemreleri atmak ve benzeri hac işlerinin hikmetini akıl idrâk edemez. Bunları insan tabiatı kolaylıkla benimseyemez. Bunları ancak bir Emr-i İlâhî olarak yapar. Burada akli çalıştırmamak ve nefsi arzularından menetmek vardır. Çünkü mânâsını aklın anladığı her şeye, insanın nefsi de bir derece meyleder. Bu meyil, o emre inkıyadı kolaylaştırır. Bununla da kulluğun kemâli ve eğilmenin tamamı hasıl olmaz (Fakat ef'ali hacda bu yoktur. Çünkü bu hareketlerden akıl ve mantık bir şey anlamaz). Bunun için Resûl-i Ekrem sadece Hac işinde : «Taabbüd ve Rıkket et. Kölelik ve kulluk olarak senin hac hakkındaki emrine imtisal ettik.» buyurdu. Namaz ve benzeri ibâdetlerde böyle buyurmadı.

Vaktâ ki Allahu Teâlâ hikmeti, insanların kurtuluşunu, tabiat ve arzularının hilâfına olan amellere bağlamağı ve dizginlerini şeri'atın hükmünde bulundurmağı iktiza etti. Onlar da kulluk icabı inkıyad yolu ile, sa'y ve cemreler gibi mahiyetini anlayamadıkları bu ibâdetleri, tekrar tekrar yapmak zorunda kaldılar. Çünkü mahiyetini anlamadan arzularının hilâfına olarak yapılan bu gibi ibâdetler insanı arzularından men'etmekte, kulluk zevkini tattırmakta ve nefsinin teziye etmekte daha müessirdir.

İşte şu anlattıklarımızı düşünürsen, bu kâbil ibâdetlere şaşmanın yegâne sebeblinin, kulluğun esrarından gaflet olduğunu anlarsın.

Haccın aslını anlamak için inşaallah bu kadarı yeter.

HACCA İŞTİYAK

Kâbe'yi ziyarete heves etmek, onun (mekândan münezze olan) Allah evi olduğunu ve oraya gitmek bir melik huzuruna çıkmak sayıldığını, Kâbe'ye gitmeyi niyet eden, Allahu Teâlâ'yı ziyaretli kasdetmiş olacağını ve bu maksadının kaybolmayıp zamanı geldiğinde gerçekleşeceğini, bu fâni gözler, görüşlerindeki noksanlıktan onun cemâlinin nuruna dayanamadıkları için dünyada göremiyeceklerle de, ziyaretten maksat olan müşahedenin cennette kendilerine nasib olacağını, beytini ziyaret etmekle va'd-i kerîmi muktezasınca beytin Rabbini görmeğe hak kazandığını bilmektedir. Allah'a olan iştiyakı, mülâkatın sebeblerine de kendisini teşvik edeceğinde şübhe yoktur. Aynı zamanda seven kimse sevgilisine nisbet edilen her şeyi sever. Kâbe Allah'a nisbet edilmiş ve «Allah evi» adını almıştır. Va'dedilen mükâfatlar bir tarafa, yalnız Allah'a nisbet edilmesi bile burayı ziyaret için kâfidir.

HACCA AZMETMEK

Hacca karar veren kimse, Beytullahı ziyarete yönelmekle ailesinden ve yurdundan ayrılmağı, arzu ve isteklerinden uzaklaşmağı kasdettiğini büyük ve mühim bir işe kalkıştığını bilmeli, Kâbe'nin kadrini ve Rabbinin azametini düşünmelidir. Büyük ve ehemmiyetli şeyleri isteyen o nisbette büyük tehlike ve zorluklar ile karşı karşıya olduğunu unutmamalıdır. Riya ve sum'adan gösteriş ve desinlerden uzak kalıp, yalnız Allah rızasını niyet etmeli. Allahu Teâlâ'nın ancak kendi rızası için yapılan amelleri kabul edeceğini ve en büyük günahın başka maksatla Allah evini ziyarete gitmek olduğunu bilmelidir. Buna göre niyetini düzeltmekle iyiyi verip kötüyü almaktan kaçınmalıdır.

HAC İÇİN HAZIRLANMAK VE ALÂKAYI KESMEK

Alâkayı kesmek demek, hacca gidecek olan kimse her türlü kul haklarını ödemesi ve bütün günahlarından hâlisane tevbe etmesi demektir. Her hak bir alâkadır. Her alâka da karşısındaki alacaklısı gibi yakasına yapışarak : "Evinde hakkına riâyet etmeyip alay ettiğin melikler meliki'ni mi ziyaret edeceksin, böyle günahkâr ve kusurlu olarak huzuruna çıkmaktan utanmaz mısın? Kabul edilmeyip red edileceğinden korkmaz mısın? Eğer ziyaretinin kabul buyurulmasını arzu edersen, emirlerini yerine getir, kul haklarını öde, bütün günahlarından tevbe et ve gönlünü başka her şeyden kes ki, kalbın ile Beytine yöneldiğin gibi kalbin ile de O'na teveccüh etmiş olasın. Eğer böyle

yapmazsan yolculuğundan, evvelâ zahmet ve yorgunluk, neticede işe kovulup uzaklaştırılmaktan başka bir fayda sağlayamazsın." Der.

Geri dönmeyecekmiş gibi yurdundan alâkasını kesmeli, vasiyetini yapmalıdır. Çünkü sefer edenin Allahu Teâlâ'nın koruduklarından başka, serveti her an tehlikededir. Hac yolculuğu için alâkasını keserken, âhîret yolculuğu için olacak olan alâkasını da kesmeyi hâtırlamalı, çünkü o da pek yakındadır. Bu yolculuğunda o büyük yolculuk için ne hazırladığını düşünmeli, çünkü evvel âhir varacağı crasıdır. Bu yolculuğa hazırlık esnasında o yolculuğu ihmal etmesi doğru olmaz.

HAC İÇİN AZIK

Azığını helâlden seçmelidir. Fazla azık ve harçlık alma ihtiyâcını kendisinde hissediyorsa, âhîret yolculuğunun daha uzun olduğu ve bu yolculukta daha fazla azığa muhtâç olduğunu da hatırlamalıdır. Âhîret azığının ise takvâ olduğunu ve bu takvâdan başka azık sandığı her şeyin, tez bozulup da lüzumu ânında sahibini hayretler içinde bırakan yemek gibi, daha ölüm ânında kendisinden ayrılacağını ve hiç bir kârını göremeyeceğini bilmelidir. Gösteriş ve kusurları ile bozulmuş olan amellerden sakınmalı ve âhîret yolculuğu için hazırladığı amellerin böyle çürük olmalarından kaçınmalıdır.

BİNİT

Vâsitayı te'min ettiği zamân, Allahu Teâlâ'nın, bu vâsitayı kendi emrine verdiğine ve bu sûretle yaya yürümek zahmetinden kendisini kurtardığına şükretmeli, öldüğü zaman konacağı tabutu hatırlamalıdır. Çünkü hac yolculuğu bir nevi âhîret yolculuğuna benzer. Elindeki vasıta ile yapmış olduğu bu hac seferi, o uzun yolculukta konacağı tabut içinde kendisine azık olmağa elverişli olup olmadığını düşünmeli ve o yolculuğun da çok yakın olduğunu hatırlamalıdır. Ölümün ne zaman geleceğini bilmez. Belki bu vasıtaya binmeden tenesüre konacaktır. Hac için hazırladığı vasıtaya bineceği şüphelidir ama, ölüm vasıtasına bineceği muhakkaktır. Şüpheli olan seferi için bütün ihtiyâçlarını tamamlamak üzere her çareye baş vururken, kat'i olan yolculuğunu ihmal etmesi doğru olur mu?

MİYKATTA GİRECEĞİ İHRAMI SATIN ALMAK

Bu ihramları satın alırken kefenine bürüneceğini hatırlasın. Çünkü ölümünde aynı onlar gibi bezlere bürünecek ve hattâ bu yolda

ölürse, onlara sarılacaktır. Belki de haccından evvel bunlara sarılarak kefenli olarak Allah'a ulaşacaktır. Nasıl ki Kâbe'yi, giydiği ve alışkın olduğu elbiseden başka bir kılık ve kıyafette ziyaret edecekse, öldükten sonra da huzur-u Rabbülâlemîne başka bir elbise ile glidecek. O da aynen bu ihramlar gibi dikışsiz beyaz kefendir. İşte ihramları satın alırken bunu hatırlamalı ve ona göre hazırlanmalıdır.

HAC İÇİN YOLA ÇIKMAK

Memleketinden ayrılırken, diğer yolculuklara benzemeyecek şekilde, çocuklarından ayrılıp Allah'a yöneldiğini bilerek neyi murad ettiğini, nereye yöneldiğini, kimi ziyaret etmek istediğini ve diğer ziyaretçiler ile birlikte melikler meliki'ni ziyarete yöneldiğini düşünmelidir. O ziyaretçiler ki, davet olundu icabet etti, teşvik edildi iştiyak duydu, yardım istedi yardım olundu, kendilerine imkânlar sağlandı, her şeyden alâkasını kesti, yaratıklardan ayrıldı, aziz ve celîl olan Allah'ın beytine yöneldiler. O Allah ki beytine kavuşmağı beytin Rabbine vâsıl olmak kabulü ve sonunda ümitlerine ve hakikatte Mevlâlarına ulaşacakları tesellisi ile O beytin şan ü şerefini yüceltmış ve kadrini âli kılmıştır.

Ayrıca selâmet ile Kâbe'ye ulaşmağı ve haccının makbûl olmasını Allah'tan dilemeli; fakat bunu servetini harcıyıp memleketinden ayrıldığı için değil, ancak fazl u kereminden Allahu Teâlâ'nın yapmış olduğu va'dinin tahakkuk etmesini istemeli ve yalnız O'nun lûtfu keremine sığınmalıdır. Şayet yolda emr-i hak vâki olursa, Allah yolunda ölenlerin derecesini Allah'tan istemelidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîmde :

«وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ»

«Evinden, Allah ve Resûlünün rızası uğrunda göç edip de sonra [yolda] ölen kimsenin ecri, Allah'a aittir.» (4 - Nisâ 100) buyurulmuştur.

MİYKAT YERİNE GİRMEK

İhrama gireceği miykat yerine geldiği ve oraya kadar çektiği zahmetleri düşündüğü zaman, ölmesiyle dünyadan ayrılıp mahşer yerinde toplanacağı âna kadar geçecek olan zamanı ve oradaki vaziyetini

hatırlamalıdır. Meselâ haydutların yol kesmesini, Nekir Münkerin kabirdeki sualleri ile çöllerdeki yırtıcı ve zehirli hayvanların eziyetini kabir azâbiyle, çölde yalnız kalmayı kabirde yalnız kalmakla mukayese etmeli ve bu arada kabir âleminin korkusunu içinde taşımalıdır.

İHRÂM VE TELBİYE

Mıykat yerinden niyet ve telbiyeyle ihrâma girmenin, Allahu Teâlâ'nın davetine icabet demek olduğunu bilmeli ve bu icabetin kabulünü ümit etmeli, "Lebbeyk fermanına uydum emrine geldim" dediği zaman, kendisine hayır hayır kabul etmiyoruz denileceğinden korkmalıdır. Kendi kudret ve kuvvetine dayanmamalı daima korku ile ümit arasında bulunmalı ve Allah'ın fazl u keremine sığınmalıdır. Çünkü telbiye başlangıçtır, bu bakımdan tehlikelidir.

Süfyan İbn Uyeyne anlatıyor: Ali bin Hüseyin'in, binitî üzerinde hac için ihrama hazırlandığı vakit benzi sarardı, vücûdu titremeye başladı, bir türlü "Lebbeyk" deyip telbiye edemiyordu. Sebebi kendisinden sorulduktaki: "Rabbimin, kabul etmiyorum diyerek red etmesinden korkuyorum" diye cevap verdi. Ve nihayet "Lebbeyk" deyince bayıldı ve düştü. Bu hal, hac vazifesinin nihayetine kadar kendisinde devam etti.

Ahmed İbn Ebû'l-Havari anlatıyor: «Ebû Süleyman Daranî ile bulunuyordum. Mıykatta ihrâma gireceği ve "Lebbeyk" diyeceği sırada bayıldı bir mil mesafe gittikten sonra ayıldı ve dedi ki: Yâ Ahmed! Allahu Teâlâ, Musa Aleyhi's-selâma şöyle vahy etti, İsrail oğullarının zâlimlerine söyle, beni fazla anmasınlar. Zira o zâlimler beni her ne kadar anarlarsa, ben de onları lânetle anarım. Yazıklar olsun ey Ahmed, yine ben duydum helâl olmayan para ile hac edip "Lebbeyk" diyenlere, Allahu Teâlâ elinizde olan kul hakkını ödeyinceye kadar "size Lebbeyk yok" der. Bize böyle denmeyeceğine emîn olabilir miyiz?» Mıykat yerinde "Lebbeyk" diyerek ihrâma giren hacı, Allahu Teâlâ'nın davetine icabet ettiğini düşünmeli ve buna göre kendini ayarlamalıdır. Davet eden bizzat Allahu Teâlâ'dır. Nitekim âyet-i celîlede :

«وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ»

«İnsânları hacca davet eyle.» (22 - Hacc : 27) buyurdu.

Bunun gibi kıyâmette sûr üfürülerek halkın çağırılacağını ve Allah'ın davetine icabet eder oldukları halde kıyâmet yerinde toplanacaklarını, makbûl, merdud; safî ve şaki olarak ikiye bölüneceklerini ve hacıların, Mıykat yerinde, hacı tamamlayıp tamamlayamayacak-

ları, haclarının kabul olup olmayacağı endişesi gibi, mahşerde ilk toplantı yerinde korku ile ümit arasında olacağını hatırlamalıdır.

MEKKEYE GİRİŞ

Mekke'ye geldiği zaman, selâmetle buraya ulaştığını hatırlamalı oraya girmekle Allah'ın azâbından emin olacağına ümitlenmeli, kürbü ilâhiye mazhar olamayacağından ilâhî gazaba müstehak olduğu halde Mekke'ye girmiş olduğundan korkmalı ve Allah'ın rahmetine nail olacağı ümidi galip olmalıdır. Çünkü Allahu Teâlâ'nın merhameti bol ve keremi umumîdir. Beytin şerefi büyük olduğu için ziyaretçinin hakkına riâyet edilir ve oraya sığınanın hakkı korunur.

KÂBE'Yİ MÜŞAHEDE

Kâbe'yi gördüğü zaman, lâyük olan oranın azametini düşünmeli ve âdeta beyti değil, beytin Rabbini görüyor gibi kendine çekidüzen vermelidir. Kâbe'yi görmeyi nasib ettiği gibi, cemâlini göstermesini de ümit etmelidir. Kendisini bu makamlara ve mertebelere ulaştırdığı için Allahu Teâlâ'ya şükretmelidir. Cennete girmek üzere insanların mahşer yerinden sevkedildiklerini, sonradan hacıların bir kısmının hacci makbûl ve bir kısmının merdud olduğu gibi, cennet tarafına sevk edilen insanlardan bir kısmının emin olarak cennete gireceğini ve diğerlerinin de cennete girmekten men'edileceklerini hatırlamalıdır.

Hacıların her hareketi âhiretin hallerine benzediği için her halinde âhiretin vaziyetini hatırlamalıdır.

KÂBE'Yİ TAVAF ETMEK

Kâbe'yi tavaf etmek, bir nevi namazdır. Onun için namaz faslında anlattığımız, ta'zîm, havf, rica ve muhabbet gibi halleri içinden hatırlamalı ve bu hal üzere tavaf etmelidir.

Bilmiş ol ki sen, Kâbe'yi tavâf ederken, arşı âzamı kuşatıp etrafında dönen meleklerle benzersin. Maksud olan, yalnız cisminin Kâbe etrafında dönmek olduğunu sanma. Asıl maksad beytin Rabbini hatırlamakla kalbinin tavaf etmesidir. Tavaf, Kâbe'de başlayıp yine Kâbe'de sona erdiği gibi, Allah'ı zikir ile başlayıp Allah'ı zikir ve hatırlamakla işi sona erdirmelidir.

Bilmiş ol ki makbûl olan tavaf, kalbin huzur-u ilâhîdeki tavafıdır. Kâbe, baş gözü ile görülmeyen o melekût âleminin, bu Mülk âleminde bir timsâlidir. Nitekim beden, gayb âleminden olup göz ile görülmeyen kalbin, şu âlemde müşahede edilen bir misali olduğu gibi. Esasında, görülüp müşahede edilen bu âlem, Allahu Teâlâ'nın kapısını açtığı kimseler için, müşahede edilmeyen âlemi melekûtun bir yoludur. İşte

bu muvazeneye işaret olarak gökteki Beyt-i Mamûr da tam Kâbe hizasındadır. Meleklerin onu tavafı, insanların Kâbe'yi tavafı gibidir. Vaktâ ki insanların çoğu melekler gibi, kâmil tavaftan âciz oldular, imkân nisbetinde onlara benzemekle emrolundular ve :

«مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ»

«Bir kavme benzemek isteyen, onlardandır.» (852) buyurmakla onlardan sayılacakları da va'dedilmiş oldu.

Meleklerin tavafı gibi tavaf edebilenler ise, haddi zâtında Kâbe'yi değil, Kâbe onları tavaf eder. Nitekim bâzı keşif ve keramet sâhibleri velîler bunu müşahede etmişlerdir.

HACERÜ'L - ESVED'İ İSTİLÂM

Hacerü'l - Esved'i sıvazlarken, Allahu Teâlâ'ya kulluk ve ibâdet edeceğine söz veriyor gibi olmalı ve samimî olarak bu sözünde durmağa azm etmelidir. Zira verdiği sözde durmayanlar gazaba uğrarlar. İbn Abbas, Resûl-i Ekrem'den şöyle rivâyet etti.

«الْحَجَرُ الْأَسْوَدُ يَمِينُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْأَرْضِ يُصَافِحُ
بِهَا خَلْقَهُ كَمَا يُصَافِحُ الرَّجُلُ أَخَاهُ»

«Hacerü'l - Esved yeryüzünde Allah'ın yemini'dir, yâni sağ koludur. Kişi kardeşiyle müsafaha ettiği gibi Allahu Teâlâ da onunla insanlar ile müsafaha eder.» (853) buyurmuştur.

KÂBE DUVARLARINA SARILMAK

Kâbe duvarlarına sarılmak ve Mültezime yapışmağa gelince. Kâbe'ye bu sevgiyi gösterirken maksadın, Kâbe'nin Rabbine yaklaşmak ve cehennemden korunmak olsun. Halkalara asılmakla, bir kişiye karşı hata edip sonra ısrar ile affını dilemek üzere yakasından yapışıp, eteğine sarılıp beni affetmeden ayrılmam diyen gibi, Allahu Teâlâ'dan eman dilemek ve günâhlarının affını ısrarla talep etmeğe niyet etmelidir.

(852) Ebû Dâvud, sahîh senetle İbn Ömer'den.

(853) İlim bahsinde geçmiştir.

SAFA İLE MERVE ARASINDA SA'Y ETMEK

Kâbe civarında bulunan Safa ile Merve arasında Sa'y etmek, melik'in huzuruna girip çıktıktan sonra dileğinin kabul olup olmadığını bilmediği için sarayın etrafında dönüp dolaşan kimsenin durumuna benzer. Sarayın önünde ileri geri gider gelir acaba dileğim kabul oldu mu? Belki bu defa görmedi, bir dahasında görür ve merhamet eder diyerek bir kaç defa Sarayın etrafında ileri geri gider gelir. Sa'y eden de bunun gibi, acaba Allah beni affetti mi, acaba bu defa bağışlar mı? diye beytin yakınında olan Safa ile Merve arasında gider gelir. Ayrıca Safa ile Merve arasında Sa'y ederken Kıyâmette sevab ve günahın tartılacağı mizanı hatırlamalıdır. Meselâ Safa'yı sevab gözü, Merve'yi de terazinin günah gözü kabul eder. Hangisi ağır gelecek diye bir o göze bir diğer göze baktığı gibi böylece Safa ile Merve arasında Sa'y eder.

ARAFAT VAKFESİ

Arafatta durduğu vakit, orada dil ve renklerin ayrılığı, seslerin yükselmesi, insan kalabalığı, herkesin kendi imamının etrafında toplanması gibi haller ile kıyâmeti ve herkesin peygamberlerin ve imamların ardında toplandıklarını, herkesin kendi peygamberinden şefaât beklediğini ve oradaki tereddütlerini, hayret ve dehşetli vaziyetini hatırlamalıdır. Onu hatırladığı zaman, cânı gönülden Allah'a bağlansın ve O'ndan af ve mağfiret dilesin. Umulur ki o günde rahmet edilmiş iyiler ile haşrolur. Bu mevkif hem şerefli ve hem de salih ve basîret sahibi insanlardan hâli değildir. Bu gibiler vasıtasıyla Rahmet-i İlâhî umuma nâzil olabilir. Bunun için duâsının kabul olacağına kat'i olarak inanmalıdır. Bu gibiler ile müşterek gaye uğrunda gönüller Allah'a bağlanır, eller semaya kaldırılır, gözler göklere dikilir, hepsi birden Allah'tan rahmet dilerse, Allahu Teâlâ'nın, dileklerini kabul etmeyip rahmetini onlardan esirgeyeceğini mi zannedersin? Zaten bu mevkiler afv-i umumî yerleri olduklarından dileklerin kabul olduğu hususunda tereddüt edilmemelidir. Hattâ denildi ki: «Arafata çıktığı halde hâlâ Allahu Teâlâ'nın, kendisini mağfiret etmediğini zannetmek, en büyük günahlardandır.»

Sanki haccın sırrı, her taraftan muhterem ve maneviyat sâhibi insanların bir araya toplanıp bir anda bir gaye uğrunda Allah'a duâ etmeleridir. Allahu Teâlâ'nın rahmetinin nüzûlüne vesîle olacak bundan daha kuvvetli âmil düşünülemez.

CEMRELERİ ATMAK

Cemreleri atarken, mantık ve muhakemeye başvurmadan mücer-

ret emr-i ilâhî olduğu için ve kendine düşen kulluk vazifesi mucibince Allah'ın emrine uymağı niyet ederek taşları atmalıdır. Ayrıca Halî-i İbrahim'e benzemeğe de niyet etmelidir. Çünkü burada ya isyan ettirmek veyâ hac amelinde yanıltmak için şeytan, İbrahim Aleyhi's-selâma gözüktü. Allah'ın emriyle İbrahim Aleyhi's-selâm da onu taşıdı. Şâyet Hazret-i İbrahim şeytanı gördü ve taşıdı fakat bana görünmüyor neyi taşıyayım? Boşuna bir iş yapıyorum, dersin. Bilmiş ol ki bu da şeytandandır. Seni bu vazifeden şaşırtmak için sana vesvese veriyor. Bu çocuk oyuncuğu gibi bir şey dersin seni aldatmağa çalışıyor. Sen şeytanın inadına; hikmetini anlayamadığın bu kulluk vazifeni yerine getirmeğe çalış. İyi bil ki, bu görünüşte her ne kadar taşları o muâyyen yerlere atıyorsan da, hakikatte bu taşlar ile şeytanın belini kırmakta ve şeytanı içinden atmaktasın. Çünkü şeytanın asıl burnunu sürtmek ve belini kırmak; sırrı hikmetini anlayamadığın halde, yalnız Allahu Teâlâ'nın emri olduğu için O'na saygı ve ta'zîm göstererek bu vazifeyi ifa etmektedir.

Kurban kesmek ise, emre uymak ile Allah'a yaklaşımdır. Onun için kurbanı iyisinden kesmeli ve onun her cüz'üne karşılık senin her cüz'ünün cehennemden âzâd olmasını Allah'tan dilemelisin. Nitekim hadîste böyle va'dedilmiştir. Kurban ne kadar büyük ve ne kadar iyi olursa, cehennemden âzâd olman o nisbette kuvvetlenmiş olur.

MEDİNE-İ MÜNEVVERE'Yİ ZİYARET

Medine şehrini gördüğün zaman, Allahu Teâlâ'nın, Resûlüne ayırdığı ve Hazret-i Resûlullahın hicret ettiği bir şehir olduğunu, ilâhî emirlerin ve Peygamberlerimizin bir çok sünnetlerinin burada meşrû olduğunu, ölünceye kadar buradan düşman ile harb edip İslâm dinini ilân ettiğini, sonra kendisinin ve kendisinden sonra hilâfet vazifesini ifa eden iki dostunun (Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in) türbelerinin de burada bulunduğunu hatırla. Sonra Resûl-i Ekrem'in buralarda gezdiğini ve ayak basmadık bir yer bırakmadığını düşünerek o nisbette huşû ve huzur içinde yürü. Resûl-i Ekrem'in kalbine Allahu Teâlâ'nın ifaze ettiği büyük ilim ve marifeti ve Habibinin adını yücelterek kendi ism-i şerîfiyle bile andığını, konuşurken yüksek sesle de olsa Resûl-i Ekrem'e hürmetsizlik edenin amelini mahvettiğini düşün. Sonra, O'nu görüp, sözünü dinleyen ve O'nunla konuşan ashâbı kırımına Allahu Teâlâ'nın büyük lûtuflarını düşün. O'nu ve ashâbını göremediğine üzüntü duy. Sonra dünyada görmek şerefine nâîl olamadığın gibi âhirette de görememek tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu düşün ve bu korkuyu hisset! Nitekim hadîste :

«يَرْفَعُ اللَّهُ إِلَى أَقْوَامٍ فَيَقُولُونَ يَا مُحَمَّدُ يَا مُحَمَّدُ! فَأَقُولُ يَا رَبُّ
أَصْحَابِي! فَيَقُولُ إِنَّكَ لَا تَذَرِي مَا أَخَذْتُوا بِغَدِكَ. فَأَقُولُ
بُعْدًا وَسُخْقًا»

«[Kıyâmet gününde] Allahu Teâlâ bir kısmı kimseleri karşıma çıkarır, onlar: Yâ Muhammed, Yâ Muhammed! diye bağırırlar, Ben de Ya Rab bunlar ümmetimdendirler, derim. Allahu Teâlâ, senden sonra onların neler icad ettiklerini sen bilmezsin buyurur. Bunun üzerine ben de, uzaklaşın def olun derim.» (854) buyurdu.

Bir ân olsun eğer İslâm şeri'atına hürmetsizlik ettin ise, bu sebeble Resûl-i Ekrem ile aranızda hâil girmesinden emin olma. Bununla beraber imân şerefiyle müşerref olup ticarî veyâ maddî herhangi bir maksad gözetmeden yalnız Resûl-i Ekrem'e olan aşk ve şevkinden buraları ve onun türbesini ziyarete geldikten sonra ümidini kesme. Çünkü senin bu hareketin, Allahu Teâlâ'nın sana rahmetle bakmasının en kuvvetli âmilidir.

Resûl-i Ekrem'in mescidine vardığın zaman, buranın aslında bir arsa iken, Allahu Teâlâ'nın burasını Habibine ilk ve en üstün müslümanlara mescid olarak seçtiğini, ölü ve diri nice makbûl müslümanların burada toplanıp namaz kıldıklarını düşün. Buraya girmekle beraber Allahu Teâlâ'nın seni de bağışlayacağını kuvvetle ümit et, huşû ve hürmet ile bu mescide gir. (Kâbe'den sonra) Saygı değer en üstün makam burasıdır. Nitekim Ebû Süleyman Daranî şöyle anlatıyor: Üveys'el - Karenî haccını yaptı ve Medine-i Münevvere'ye gitti. Mescidin kapısına gelince: İşte Resûl-i Ekrem'in türbesi buradadır, diye kendisine haber verildiğinde hemen bayılıp yere düştü. Ayıldığı zaman «Beni buradan çıkarın Resûl-i Ekrem'in medfun bulunduğu bir belde benim için yaşama zevki olamaz» demiştir.

RESUL-İ EKREM (SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM)İ ZİYARET

Yukarıda anlattığımız şekilde, Resûl-i Ekrem'in türbesini ziyaret edersin. Hayatında nasıl ziyaret edilirdi ise ölümünde de aynı hürmetle ziyaret edilir. Hayatta olsa kendisine ne kadar yaklaşman icab ediyorsa, türbesine de o kadar yaklaş. Fazla sokulma! Hayatında iken huzurunda takınacağın edeb ve terbiyeyi türbesinde de aynı şekilde muhafaza et. Duvarlara ve parmaklıklara sarılma, onları öpme. Zîra

(854) Buhârî ile Müslim, İbn Mes'ûd'dan.

bu gibi el etek öpmeler, duvar ve demire sarılmalar, yahudi ve nasârâ âdetidir.

Bilmiş ol ki O seni ve senin her hareketini görür ve bilir. Getirmiş olduğun salât ü selâm kendisine duyurulur. Cism-i şerifinin orada medfun bulunduğunu ve Allah katındaki yüce mevkiini düşün. Resûl-i Ekrem'den rivâyet edilen bir hadîste: «Allahu Teâlâ'nın, kabrine bir melek müvckkel ettiğini ve getirilen salât ü selâmı kendisine tebliğ ettiğini» haber vermiştir. Bu hadîs kabrinin başında bulunmayıp dünyanın herhangi bir köşesinde bulunan müslümanın getirdiği salâvat hakkındadır. O'na olan aşk ve şevkinden, memleketinden ayrılıp uzak mesafeleri katederek türbesinin başına gelenlerin salâvatlarını öncelikle duyar. Diğer bir hadîste :

«مَنْ صَلَّى عَلَىَّ مَرَّةً وَاحِدَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا»

«Kim ki benim üzerime bir salâvat getirirse, Allah ona on rahmet inzâl eder.» (855) buyurmuştur.

Bu hadîs, hariçte diliyle Peygamber üzerine salâvat getirenler hakkında olduğuna göre, huzuruna gelerek salâvat getirenlerin mü-kâfatı elbette daha fazladır. Sonra minberinin yanına gel ve Resûl-i Ekrem'in minberde Allahu Teâlâ'ya ibâdeti teşvik eder şekilde hutbe irad etmekte olduğunu, muhacir ve ensarın, gözlerini oraya çevirerek dikkatle hutbeyi takib ettiklerini düşün ve kıyâmet gününde Resûl-i Ekrem'den ayrı kalmamağı Allahu Teâlâ'dan dile. İşte hacda halbin vazifesi bunlardır.

Böyle bir huzur içinde haccını yaptıktan sonra da haccının makbûl veya merdûd olmasını düşünmeli ve bunun korkusunu içinde taşımalıdır. Kendisini murakabe etsin, hareketlerini şeriat mizanına vursun. Şâyet bundan sonra, niyeti Allah rızasına, hareketleri şeri'ata uygun düşüyorsa, haccının kabul olduğuna inansın. Çünkü Allahu Teâlâ sevdiği kulunun amelini kabul eder. Sevdiği kimseyi iblisin şerinden korumakla sevgisinin alâmetlerini onda belirtir. Binaenaleyh hac ettikten sonra isyan etmemek, haccın kabul olmasına delildir. Fakat kendisine çekidüzen vermeyip yine eski isyana dönenlerin bu yolculukta ellerine yorgunluk ve zahmetten başka bir şey geçmeyeceğinden korkulur. Böyle olmaktan Allah'a sığınırız.

«Haccın Sırları» kitâbı burada sona erdi. İnşaallah bunu «Kur'ân Okumanın Âdâbı» kitâbı takip edecektir.

(İhyâ - Cilt : 1 - Kitâb : 7'nin sonu)

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmilhal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HİZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VARSIN BİZİM YERİMİZ
CAMİNIN PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüş ve fikirlerinizi
bizimle paylaşmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr,
Âlm-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kalmarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han,
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstânbûl

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 1)

Rub'u'l - İbâdât

SEKİZİNCİ KİTÂB

KİTABU ÂDÂBI TİLÂVETİ'L - KUR'ÂN

(KUR'ÂN OKUMANIN ÂDÂBI)

(BU KİTÂB DÖRT BÂBTAN MÜTEŞEKKİLDİR)

MUKADDİME :

1 inci BÂB : KUR'ÂNIN VE KUR'ÂN EHLİNİN FAZİLETLERİYLE GAFLETLE KUR'ÂN OKUYANLARIN ZEMMİ BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB : KUR'ÂN OKUMANIN ZÂHİRÎ ÂDÂBI BEYÂNINDADIR.

3 üncü BÂB : KUR'ÂN OKURKEN RİÂYET EDİLECEK BATINÎ AMELLER BEYÂNINDADIR.

4 üncü BÂB : KUR'ÂNI ANLAMAK VE NAKLE MÜRACAAT ETMEDEN KENDİ ANLAYIŞINA GÖRE TEFSİR ETMEK BEYÂNINDADIR.

KUR'ÂN OKUMANIN ÂDÂBI

M U K A D D İ M E

Hamd o Allah'a ki, Resûl-i Ekrem (Sallâllahu Aleyhi ve Sellem)'i Peygamber olarak göndermek ve tamâmen muhafazası altına aldığı ve içinde aslâ şek ve şübhe bulunmayan: «Ona ne önünden, ne ardından bâtil yaklaşamaz. Bütün kâinatın öğdüğü hamid bir hakîmden indirilme bir tenzîl» (41 - Fussilet: 42) Kitâb-ı Kerîminden, doğru düşünenler, içindeki kıssa ve haberlerden ibret ve öğüt almasını bildiler. Hak Teâlâ orada tafsilen beyân ettiği ahkâm ve ayırdığı helâl ve harâm sâyesinde gidilecek doğru yolu açıkladı. Onunla sırat-ı müstakîme, hak yoluna hidâyet olundu. O, ışık veren bir ziya, aydınlık saçan bir nûrdur. İnsânı aldatan, mağrûr eden her şeyden kurtuluş onunla olur. Gönüllere şifâ ondadır. Ona muhâlefet eden cebbarların belini Allah kırar. Onu bırakıp ilmi başka yerde arayanları Allah, dalâlette bırakır. Kur'ân Allahü Teâlâ'nın sağlam bir ipi ve parlak bir nûrudur. O kopmayan bir halka, koruyucu bir sığınaktır. Az - çok, küçük - büyük, her ne varsa her şeyi içine almıştır. Acaibâtına nihâyet ve garibelerine son yoktur. Anlayanlar için onun faydalarını hiç bir çerçeve kuşatamaz. Okuyanlar ne kadar tekrârlarsa onu eskitemez. Geçmiş ve geleceklere ışık tutup, onları doğru yola hidâyet etmiş ve edecek olan O'dur.

Cinler onu duyar duymaz hemen kendi kavimlerini haberdar etmeğe koştular ve «Doğruya hidâyet eden acaib bir Kur'ân duyduk, ona îmân ettik» (72 - Cin : 1, 2) dediler. Ona inanan muvaffak oldu. Onunla hükmeden hükümünde sâdik oldu. Ona sarılan hidâyete erdi. Onunla amel eden kurtuldu.

Onun hakkında : «O zikri [Kur'ân'ı] biz indirdik ve biz onu koruyacağız.» (15 - Hicr: 9) buyuruldu.

Onu mushaflarda ve hâfızların göğüslerinde muhafaza etmenin sebeblerinden birisi de şerait ve âdâbına riâyet edilerek okunmasına.

devâm etmek, okuyup okutmak ve karşılıklı dinlemek ve âdâb-ı zâhire ve âmâl-i bâtına riâyet etmektir. Bütün bu âdâb ve şartları beyân ve tefsîr iktiza eder ki, bunlar dört bâbda hülâsa edilebilir:

Birinci Bâb : Kur'ân'ın ve Kur'ân ehlinin fazîleti.

İkinci Bâb : Kur'ân okumanın âdâb-ı zâhiresi.

Üçüncü Bâb : Kur'ân okumanın âmâl-i bâtinesî.

Dördüncü Bâb : Kur'ân'ın mânâsını anlamak, re'y ile ve başka sûretle tefsîr etmek.

BİRİNCİ BÂB

KUR'ÂN'IN VE KUR'ÂN EHLİNİN FAZİLETLERİYLE,
GAFLETLE KUR'ÂN OKUYANLARIN ZEMMİ
BEYÂNINDADIR

KUR'ÂN'IN FAZİLETİ

Bu husûstaki hadisler:

مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ ثُمَّ رَأَى أَنَّ أَحَدًا أَوْقَرَ أَفْضَلَ مِنَّا أَوْقَرَ
فَقَدْ اسْتَغْفَرَ مَا عَظَّمَهُ اللَّهُ تَعَالَى هـ

«Kim Kur'ân-ı Kerim'i okudu, sonra da başkasına verileni ondan daha üstün gördü ise; Allahu Teâlâ'nın büyülmüş olduğunu küçültmüş oldu.» (856)

مَا مِنْ شَفِيعٍ أَفْضَلَ مَنَزَلَةً عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى مِنَ الْقُرْآنِ لَا نَبِيٌّ وَلَا مَلَكٌ وَلَا غَيْرُهُ

«Allah katında Kur'ân'dan daha üstün şefaatçi yoktur. Ne Peygamber, ne melek ve ne de başkaları.» (857)

لَوْ كَانَ الْقُرْآنُ فِي إِهَابٍ مَا مَسَّهُ النَّارُ هـ

«Eğer Kur'ân-ı Kerim dabaklanmamış deri üzerinde olsa da ateş onu yakamazdı.» (858)

(856) Taberânî, Abdullah b. Amr'dan.

(857) Abdülmelik b. Habîb ve Taberânî.

(858) Taberânî ve İbn Hibban «Zuafâ» da.

أَفْضَلُ عِبَادَةٍ أُمَّتِي سِلَاوَةُ الْقُرْآنِ هـ

«Ümmetinün en faziletli ibâdeti, Kur'ân okumaktır.» (859)

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَرَأَ طهَ وَ لِسَ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ بِأَلْفِ عَامٍ
فَلَمَّا سَمِعَتِ الْمَلَائِكَةُ الْقُرْآنَ قَالَتْ طُوبَى لِمَنْ يَزِلُّ عَلَيْهِ
هَذَا، وَطُوبَى لِمَنْ يَحْمِلُ هَذَا، وَطُوبَى لِمَنْ لَا يَسْتَعِزُّ بِهَذَا

«Allahu Teâlâ mahlûkatı yaratmadan bin sene önce Tâhâ ve Yâ-sîn'i okumuştur. Melckler Kur'ân'ı duyduklarında: "Müjde bu Kur'ân kendilerine inen ümmete, müjde bu Kur'ân'ı içine alan boşluklara, yâ-ni ezberleyen hâfızlara, müjde bu Kur'ân'ı okuyan dillere" demişlerdir.» (860)

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَ عَلَّمَهُ هـ

«En hayırınız Kur'ân'ı öğrenip öğreteninizdir.» (861)

يَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى : مَنْ شَغَلَهُ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ
عَنْ دُعَائِي وَ مَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ ثَوَابِ الشَّاكِرِينَ هـ

«Allahu Teâlâ buyuruyor: Kimi Kur'ân okumak, bana duâ etmek ve benden bir şey istemek meşgûl ederse, ona şükredenlerden daha çok sevâb veririm.» (862)

(859) Ebû Nuaym «Fezallü'l - Kur'ân» da.

(860) Darimî, Ebû Hüreyre'den.

(861) Buhâri, Osman b. Affan'dan.

(862) Tirmizî, Ebû Saîd'den.

ثَلَاثَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى صَكِّبٍ مِنْ مِسْكٍ أَسْوَدَ لَا يَهُولُهُمْ
فَرْعٌ وَلَا يَنَالُهُمْ حِسَابٌ حَتَّى يُفْرَغَ مَا بَيْنَ النَّاسِ :
رَجُلٌ قَرَأَ الْقُرْآنَ ابْتِغَاءً وَجْهَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ
رَجُلٌ آمَرَ بِهِ قَوْمًا وَهُمْ بِهِ رَاضُونَ . هـ

«Kıyâmet günü, insanların hesâbı görölünceye kadar üç tâife, iyi kokulu miskten mâmûl bir tepe üzerinde oturur. Onlar için hesâb, kitâb ve mahşer korkusu yoktur. (Bunlar): Yalnız Allah rızası için Kur'ân okuyanlar, cemâati kendisinden memnûn olduğu hâlde imâmlık edenlerdir.» (863)

أَهْلُ الْقُرْآنِ أَهْلُ اللَّهِ وَخَاصَّتُهُ هـ

«Ehl-i Kur'ân, Allah'ın ayâli ve havas kullarıdır.» (864)

إِنَّ الْقُلُوبَ تَصْدَأُ كَمَا يَصْدَأُ الْحَدِيدُ ، فَقِيلَ يَا
رَسُولَ اللَّهِ وَمَا جِلْدُهَا ؟ فَقَالَ : تِلَاوَةُ الْقُرْآنِ وَذِكْرُ الْمَوْتِ هـ

— Resûl-i Ekrem: «Demir paslandığı gibi şu kalbler de paslanır» buyurdu. Ashâb :

— Cilâsı nedir yâ Resûlallah? diye sorunca, Resûl-i Ekrem :

— «Kur'ân okumak ve ölümü hatırlamaktır» (865) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem buyuruyor :

اللَّهُ أَشَدُّ أَدْنًا إِلَى قَارِئِ الْقُرْآنِ مِنْ صَاحِبِ الْقِنَةِ إِلَى قِنَتِهِ هـ

«Teganni eden câriyesini dinleyen kimsenin dinleyişinden daha ziyâde, Allahu Teâlâ Kur'ân okuyanı dinler.» (866)

(863) Namâz bahsinde geçmiştir. Bak. sf: 395'e.

(864) İbn Mâce ve Hâkim, Enes'ten.

(865) Beyhâkî, İbn Ömer'den.

(866) İbn Mâce, İbn Hibban.

KUR'ÂN'IN FAZİLETİ HAKKINDA SELEF-İ SÂLİHİNİN BEYÂNLARI

Ebû Umâme Bâhili: «Kur'ân'ı okuyun, bu köşelerde asılı mushaf-
lar sizi mağrûr etmesin; Kur'ân'ı içine alan (ezberleyen) kalbe, Allah
azâp etmez.»

İbn Mes'ûd: «İlim isterseniz Kur'ân-ı Kerim'i karıştırın. Çünkü
evvelin ve âhirin ilmi oradadır.»

Yine İbn Mes'ûd: «Kur'ân okuyun, zîra her harfine Allah on se-
vâb verecektir. Ben "Elif - lâm - mim" bir harftir demem, "elif" "lâm"
"mim" in her biri ayrı ayrı birer harftir.»

Yine İbn Mes'ûd: «Kişinin kendi vaziyetini yoklamasına lüzum
yok. Eğer Kur'ân'ı seviyor ve oradaki hükümler hoşuna gidiyorsa, Al-
lah'ı ve Resûlünü seviyor demektir. Eğer Kur'ân-ı Kerim hoşuna git-
miyorsa, Allah'ı ve Peygamberi sevmiyor demektir.»

Amr İbnü'l - Âs: «Kur'ân-ı Kerim'den her âyete, Cennette bir de-
rece verilir ve Kur'ân evinizde nûrdur. Yâni mü'min Kur'ân'dan ez-
berlediği her âyet karşılığı Cennette bir derece alır.»

Yine Amr: «Kur'ân okuyan, nübüvveti koltuklamış sayılır. An-
cak kendisine vahy edilmiyor.» demiştir.

Ebû Hüreyre: «Hangi evde Kur'ân-ı Kerim okunursa, orada bol-
luk, bereket çoğalır, şeytanlar uzaklaşır ve melekler oraya, hücum
eder. Hangi evde Kur'ân okunmazsa, o evde darlık, sıkıntı, huzursuz-
luk başgösterir: rahmet melekleri oradan uzaklaşır ve şeytanlar orayı
istilâ eder.»

Ahmed bin Hanbel: «Allahu Teâlâ'yı rüyamda gördüm ve: "Sana
en çok ne ile yaklaşılabılır?" diye sordum. Allahu Teâlâ: "Kur'ân oku-
makla" buyurdu. Ben: "Anlayarak mı, yoksa anlamıyarak da olur
mu?" diye sorunca Allahu Teâlâ: "Hem anlayarak hem anlamıyarak"
buyurdu.»

Muhammed İbn Kâ'b el - Kûrzi: «Kıyâmet günü insanlar Kur'-
ân-ı Kerim'i Allahu Teâlâ'dan dinledikleri zaman, âdeta yeniden duyuyormuş
gibi kendilerine haşyet verecektir.»

Fudayl b. İyad: «Hâmil-i Kur'ân olanlara yakışan, büyüklerin
ayağına giderek zillete düşmek değil, herkesi kendi ayağına getirecek
şekilde müstağni davranmaktır.»

Yine Fudayl: «Hâmil-i Kur'ân, ordunun bayraktarı gibidir. Kur'ân-ı Kerim'in hakkını edâ etmek için, herkes gibi lâubalî hareketlerde bulunmaması lâzımdır.»

Süfyân-ı Sevrî: «Kişi (Allah rızası için) Kur'ân-ı Kerim'i okuduğu zaman, melek onun alından öper.»

Amr bin Meymûn: «Sabah namazını müteakib Kur'ân'ı açıp yüz âyet okuyan kimseye, yeryüzündeki insanların sevâbı kadar sevâb verilir.»

Rivâyet olundu ki, Hâlid bin Ukbe, Resûl-i Ekrem'e gelerek :

— Yâ Resûlallah, bana Kur'ân âyetlerinden oku, dedi. Resûl-i Ekrem :

«Şübhesiz ki Allah adâleti, iyiliği, akrabaya vermeyi emreder.» (16 - Nahl : 90) âyet-i celilesini okudu.

Ukbe :

— «Vallahi bunda büyük bir halâvet ve tarâvet yâni büyük bir zevk ve güzellik vardır. Bunun derûnu çok şeyleri ihtiva ediyor, âlâsı ise çok faydalıdır. Bu, aslâ beşer kelâmı değildir» dedi.

Hasan-ı Basrî: «Kur'ân'a sâhip olmaktan daha üstün zenginlik ve Kur'ân'ı kaybetmekten daha aşağı fakirlik olamaz.»

Fudayl: «Sabah namazını müteakib Sûre-i Haşr'in sonunu (Hüvellahüllezi) okuyanlar o gün ölürse şehid olarak ölürler. Akşam vakti okuyan da sabaha kadar ölürse yine şehid olur.»

Kasım bin Abdurrahman: «Âbidin birisine burada oturup konuşacağın kimse yok; bu yalnızlıkta ne yaparsın? diye sorduğumda; bana, Kur'ân-ı Kerim'i gösterdi ve bundan daha iyi arkadaş olur mu? dedi?»

Hazret-i Ali: «Üç şey insanın zekâsını arttırır ve balgamı yok eder: Onlar da misvak kullanmak, Oruç tutmak ve Kur'ân-ı Kerim'i okumaktır.»

GAFLETLE KUR'ÂN OKUYANLARIN ZEMMİNE DAİR

Enes bin Mâlik: «Çok Kur'ân okuyucuları vardır ki, Kur'ân onlara lânet eder.»

Meysere: «Asıl garib, zâlimin ezberinde bulunan Kur'ân'dır.»

Ebû Süleyman Dârânî: «Zebanîler, putperestlerden evvel, Allah'a isyan eden hâfızlara azâb ederler.»

Bâzı âlimler: Âdemoğlu Kur'ân-ı Kerim'i okurken başka bir şey karıştırır, sonra tekrar okumağa döner ve böylece karıştırıp durursa, Allah tarafından kendisine «Ne oluyorsun, neden benim kelâmımı lüzumsuz sözlerle karıştırıyorsun» denir.

İbn Rîmâh : «Kur'ân-ı Kerim'i ezberlediğime pişman oluyor gibiyim. Çünkü öğrendim ki kıyâmet günü hâfızlar da Peygamberlerin sorulacaklarından mes'ûldürler.»

İbn Mes'ûd : «Hâfızlara yakışan, insanlar uykuya daldıkları zaman gecesini, lâfa daldıkları zaman gündüzünü bilmeli (Bu sırada Kur'ân okumalı). İnsanlar neşelendikleri zaman, Kur'ân'ın hüznü âyetlerini, güldükleri zaman da ağlatıcı âyetlerini, lâfa daldıkları zaman, sü-kût ve telekkürü emreden âyetlerini, kibirlenip kendilerini beğendikleri zaman, tevâzuu emreden âyetlerini hatırlamalıdır. Yine hâfızlara yakışan vakur ve halim olmaktır. Kötü huylu, kavgacı, bağırıp çağırıcı ve hiddet sahibi olmamaktır.»

Hadisler:

اَكْثَرُ مُنَافِقِي هَذِهِ الْأُمَّةِ قَرَأُوهَا هـ

«Bu ümmetin münafıklarının çoğu, Kur'ân okuyucularıdır.» (867)

اقْرَأِ الْقُرْآنَ مَا نَهَاكَ ، فَإِنْ لَوَيْتَهُكَ فَلَسْتَ تَقْرُؤُهُ هـ

«Seni fenalıktan men'ettiği müddetçe Kur'ân'ı oku. Eğer kötülükten alıkoymuyorsa Kur'ân okumuş sayılmazsın.» (868)

مَا أَمَرَ بِالْقُرْآنِ مِنْ اشْتَحَلَ حَرَامَهُ هـ

«Kur'ân'ın haram ettiği şeyleri helâl tanıyan, Kur'ân'a imân etmemiştir.» (869)

Seleften bâzıları: «Bâzı kimseler Kur'ân okumağa başlar, bitirinceye kadar melekler onlara rahmet okur. Buna mukabil bâzı kimse-

(867) İmâm Ahmed, Ukbe b. Âmir'den.

(868) Taberâni, Abdullah b. Amr'dan.

(869) Tirmizi, Suheyb'den.

ler Kur'ân okumağa başlar, bitirinceye kadar melekler onlara lânet eder» buyurmuşlardır. «Niçin böylesi olur?» diye sorulan suale cevaben de: «Helâlini helâl ve harâmını harâm tanırса, melekler ona rahmet okur; böyle olmaz yâni helâli helâl ve harâmı harâm tanımazsa, melekler ona lânet ederler» diye cevap vermişlerdir.

Âlimlerden biri: «Bâzı kimseler Kur'ân okur ve hiç farkında olmadan kendi kendine lânet ederler; şöyle ki: Kendisi zâlim olduğu halde, «İyi biliniz ki, Allah'ın lâneti zâlimlerin üzerinedir» âyetini okur. Yine kendisi onlardan olduğu halde, «İyi biliniz ki, Allah'ın lâneti yalancıların üzerinedir» âyetini okur.»

Hasan-ı Basrî: «Siz Kur'ân'ı merhale, geceyi de binek kabul ettiniz. Geceye biner, onunla Kur'ân merhalelerini aşarsınız. Halbuki sizden evvelkiler Kur'ân'ı Allah'ın emri telâkki eder, gece üzerinde düşünür, gündüz tatbikatına girişirlerdi.»

İbn Mes'ûd: «Kur'ân-ı Kerim, hükmüyle amel edilmek için nâzil olmuş iken, onlar yalnız okumasını amel olarak kabul etmişlerdir. Bâzı kimseler Fâtihadan başlayarak hiç yanılmamak şartıyla Kur'ân-ı sonuna kadar okudukları halde hükmü ile amel etmezler.»

İbn Ömer ve Cündüb'ten naklen: «Uzun zaman yaşadık, bâzılarımız Kur'ân tamamen nâzil olmadan imân etti. Hz. Muhammed Aleyhi's-selâma, her sûre nâzil oldukça, helâl ve harâmını, emir ve nehyini öğretir, hepsini tatbik eder ve herkes Kur'ân'dan kendini alâkalandıracak olan kısmını bilirdi. Şimdi bir takım insanlar var ki, Kur'ân-ı Kerim nâzil olduktan sonra imân ettiler, Kur'ân-ı Kerim'i başından sonuna kadar okudukları halde ne emrini bilir, ne yasağını ve ne de kendi indinde kalacak olanı. Hurmanın yaramayanı gibi onu etrafa saçar.»

Halbuki Tevrat'da şöyle yazar: «Ey kulum! Benden utanmıyorum musun? Yolda giderken dostlarından bir mektup alsan hemen kenara çekilir, inceden inceye onu okur ve ne demek istediğine dikkat eder, bir kelimesini anlamadan geçmezsin. Halbuki ben sana kitâb gönderdim. Ve orada sana enine boyuna düşünüp gereğiyle amel edesin diye tekrar ettiğim bir çok emirlerim var. Sen onlardan yüz çevirir, aldırmazsın. Yoksa senin yanında o arkadaşın kadar da mı değerim yoktur? Ey kulum! Bâzı ahabbların ile sohbet ettiğin zaman onları can kulağı ile dinlersin, onlara yönelir ve yanlarına iyice sokulursun. Hattâ bir gürültü eden olsa ona darılırsın. Ben sana yönelip seninle konuştuğum halde sen gönlünü bana vermiyorsun? Yoksa senin nazarında ben o arkadaşlarından daha mı değersizim?».

İKİNCİ BÂB

KUR'ÂN OKUMANIN ZÂHİRÎ ÂDÂBÎ BEYÂNINDADIR

Kur'ân okumanın zâhiri âdâbı on maddede toplanır :

1 — Okuyacak olanın takınacağı tavır

Abdestli olmak, saygılı bulunmak, otururken Kibleye dönmek, bağdaş kurmamak ve sallanmamak, başını eğmek, kibirli bulunmamak. En efdali mescidde namâzın kıyâmında okumaktır. Bu, amellerin en makbûlüdür. Bununla berâber abdestsiz olduğu hâlde yatağına yaslanmış iken okusa da yine sevabı vardır. Fakat eciri azdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de buyurulmuştur:

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ
يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

«Onlar ki Allah'ı, ayakta, otururken ve yan üstü yatarken zikreder; yer ve göklerin yaradılışını düşünürler.» (3 - Âl-i İmrân : 191)

Allahu Teâlâ hepsini öğmüştü, fakat ayakta durmayı, oturmak ve oturmağı da yaslanmak üzerine tercih etmiştir.

Hazret-i Ali buyuruyor : «Namazın kıyâmında okunan Kur'ân'ın her harfine yüz sevab, namazın ka'desinde okuyana elli sevab (Hanefilere göre namazda otururken Kur'ân okunmaz), namaz haricinde abdestli olarak okuyana yirmibeş sevab, abdestsiz olarak okuyana da on sevab verilir. Gece namazlarında okumak, daha fazîletlidir. Çünkü daha huzûr ile okunur.»

Ebü Zer-i Gıfârî : «Gündüzleri çok secde, geceleri ise tûl-i kıyâm daha makbûldür.»

2 — Kur'ân'dan okunacak miktar :

Okuyanların her birinin kendine mahsus âdetleri vardır. Kimisi birden çok Kur'ân okur, kimisi de az. Yirmidört saatte bir, iki ve hattâ üç kere Kur'ân'ı hatmedenler olmuştur. Bâzıları da ayda bir kere hatmederler. Riâyet edilecek en güzel düstûr, Peygamberimizin düstûrudur. Resûl-i Ekrem :

— «Üç günden daha az bir müddette Kur'ân'ı hatmeden, ondan bir şey anlamamıştır.» (870) buyurdu.

Çünkü üç günden evvel hatim yapılırsa Kur'ân'ın tertili kaybolur.

Hazret-i Âlşe validemiz, bir adamı böyle sür'atle okurken gördüğü zamân: «Bu adam ne Kur'ân okuyor, ne de sükût ediyor» demiştir. Resûl-i Ekrem, Abdullah İbn Ömer'e haftada bir defa hatmetmesini emretmişti. Hz. Osman, Zeyd İbn Sâbit, Ubeyy İbn Kâ'b gibi Sahabe'nin bir çokları böyle yapar, cumadan cumaya hatmederlerdi. Hatimde dört derece vardır:

a — Yirmidört saatte bir hatim. Ekseriyet bunu mekrûh kabul etmiştir.

b — Günde bir cüz'ü okumak sûretiyle ayda bir hatim. Bu da çok azdır. Bunların arasında mutedil iki derece vardır. Onlar :

c — Haftada bir defa hatim.

d — Haftada iki hatim yapmaktır.

Haftada iki kere hatmederse, bunun en güzel tertibi; gecenin ilk vakti ile gündüzün ilk vaktini hatim ile karşılaması için, hatmin birini pazartesi gecesini akşam namazında veyâ namâzı müteakib, diğerini de cuma günü sabah namâzında veyâ namâzı müteakib tamamlamalıdır. Böyle yapmakla hem gece ve hem de gündüz meleklerinin kendisi için istiğfar etmesi temin edilmiş olur.

Kur'ân-ı Kerim'i okumanın miktarını tayindeki tafsîlât şöyledir:

1 — Eğer amel yolunu tercih etmiş âbidlerden ise, haftada iki hatim yapmalıdır.

2 — Şâyet kalbini çalıştırıyor, tefekkür ile uğraşıyor veyâ ilim yaymakla meşgul oluyorsa, haftada bir hatim kifayet eder.

3 — Yok eğer Kur'ân-ı Kerim'in mânâları üzerinde düşünüyor, fazla tekrara ihtiyâcı olduğundan ayda bir hatim kifayet eder.

3 — Kur'ân'ın cüzlere ayrılarak okunması :

Haftada bir defa hatmedecek olan kimse, Kur'ân'ı yedi cüz'e bölmelidir. Sahabe-i kirâm böyle yaparlardı. Rivâyet olunduğuna göre, Hazret-i Osman (R.A.) Cuma gecesi başlar ve «Bakara»dan «Mâide»ye kadar okurdu. Cumartesi «En'âm»dan «Hûd» sûresine, pazar gecesi de «Yûsuf» dan «Meryem» e, Pazartesi gecesi «Tâhâ» dan «Tâ sîn mîm» e, Salı gecesi «Ankebût» dan «Sad» a, Çarşamba gecesi, «Tenzil» den «Rahmân» a kadar okur ve Perşembe gecesi de hatmîni bitirirdi. İbn Mes'ûd'un da ayrı bir tertibi vardı. Denildi ki, Kur'ân'ın yedi cüz'ü vardır: Birinci hizb üç sûre, ikinci hizb beş sûre, üçüncü hizb yedi sûre, dördüncü hizb dokuz sûre, beşinci hizb onbir sûre, altıncı hizb onüç sûre, yedinci hizb de «Kaf» sûresinden sonuna kadardır. İşte Sahabe-i Kirâm, Kur'ân-ı Kerîm'i böylece yediye bölerek okurlardı. Bu hususta Resûl-i Ekrem'den de rivâyetler vardır. Bu tertiblerin gayrisi sonradan ihdâs edilmiştir.

4 — Kur'ân-ı Kerîm'in yazılması :

Kur'ân-ı Kerîm'i güzel ve açık yazmak müstehaptır. Noktalar ve kırmızı işaretler koymakta beis yoktur. Çünkü böyle yapmakla Kur'ân-ı Kerîm'i, süslemiş, açıklamış ve yanlış okunmaktan korumuş olur. Hasan ve İbn Şîrin, Kur'ân-ı Kerîm'i beşe, ona ve cüz'lere bölmeği kabul etmezlerdi.

İbrahim-i Nahai'den, kırmızı noktalar vurmanın ve buna ücret almanın mekrûh olduğu rivâyet edilmiştir. «Kur'ân'ı tecrid edin, bir şey katmayın, sâfiyetini muhafaza edin ve olduğu gibi kalsın» derlerdi. Bunların bu kadar titiz ve hassas davranmalarına sebep, bu kapının açılmasıyla Kur'ân-ı Kerîm'e başka bir şeyin karışması tehlikesi olduğundandır diye tahmin edilmektedir. Böyle bir tehlike olmadığı zaman, herkesin Kur'ân-ı Kerîm'i kolaylıkla okuyabileceği bu gibi işaretleri koymakta beis yoktur. Artık bunların sonradan icat olması bir zarar vermez. Daha nice güzel icadlar vardır. Nitekim Teravihi cemaat ile kılmak Hazret-i Ömer'in icadıdır. «O en güzel bir bid'attir» denildiği gibi.

Mezmûm olan bid'at, Sünnet-i kadîmeye muâriz olan veyâ sünnetin bozulmasına sebep olan bid'attir. Birisi de «noktalı Kur'ân'ı okurum, fakat kendim nokta vurmam» demiştir.

Evzâ'i; Yahyâ İbn Ebû Kesir'den şöyle rivâyet ediyor :

«Kur'ân-ı Kerîm, sade bir şekilde mushaflarda yazılı idi. Önceleri «Bâ» ve «Tâ» nın noktalarını ilâve ettiler ve «bunun zararı yok, bu Kur'ân'a bir nûrdur, okunmasına ışık tutar» dediler. Sonraları âyet sonlarına noktalar koydular ve «bunda da beis yok, çünkü âyetlerin

bittiğini bildirir» dediler. Daha sonraları da hâtıme ve fâtihalar ihdas ettiler. Ebû Bekr Hüzeli buyuruyor ki: «Hasan-ı Basrî'ye mushafın kırmızı noktalar ile noktalanmasından sordum. Hasan, «Kur'ân'a irab koymakta beis yok» diye cevap verdi.»

Hâlid-i Hiza buyuruyor: «İbn Sîrîn'in huzuruna girdim, gördüm ki noktalı Kur'ân-ı Kerîm'den okuyor. Halbuki nokta vurulmasına taraftar değildi.»

Denildi ki, bunu ilk ihdas eden Haccac İbn Yûsuf-i Sakafî (Haccac-ı Zâlim)'dir. Basra ve Kûfe kurralarını topladı. Kur'ân'ın, harf, kelime ve âyetlerini saydı, Kur'ân'ı otuz cüz'e ve diğer kısımlara (hi-zib gibi) böldü.

5 — Kur'ân'da tertîl (Kur'ân'ı ağır ağır okumak):

Kur'ân'ın heyetinde tertîl müstehabtır. Zira yakında anlatacağımız gibi Kur'ân-ı Kerîm'i okumaktan gaye düşünmektir. Bu da ancak ağır ağır okumakla mümkündür. Bunun için Ümmü Seleme, Resûl-i Ekrem'in kıraati gibi harf harf, ağır ağır ve kelime kelime okurdu.

İbn Abbas: «Kur'ân'dan Bakara veyâ Âl-i İmrân gibi bir sûreyi düşünerek ve ağır ağır okumak, sür'atli okuyup Kur'ân'ı hatmetmekten benim için daha sevimlidir» buyurdu.

Yine İbn Abbas «Ağır ağır ve mânâsını düşünerek "İzâ zülzilet" ile "el-Kari'a"yı okumak, düşünmeden ve sür'atli olarak "Bakara" ve "Âl-i İmrân" sûrelerini okumaktan benim için daha makbûldür» dedi.

Mücâhid'e: «Ayrı ayrı namaz kılan iki kişinin kıyâmda kaldıkları müddet aynı olduğu hâlde, birisi Kur'ân'ı baştan sonuna kaddar hatmetti, diğeri de yalnız Bakara'yı okuyabildi. Bunların hangisi fazla mükâfat alır?» diye sordular. Mücâhid de «Her ikisinin sevabı birdir» diye cevap verdi.

Tertîl, yâni ağır ağır okumak mutlak sûrette müstehabtır. İster Kur'ân'ın mânâsını anlasın, isterse anlamasın, Arapçayı bilmeyenin dahi ağır okuması lâzımdır. Çünkü ağır okumakla, hem Kur'ân'a saygı gösterilmiş olur ve hem de Kur'ân okuyana tesir eder.

6 — Ağlamak:

Kur'ân okurken ağlamak müstehabtır. Zira Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyuruyor:

أَمَلُوا الْقُرْآنَ وَابْكُوا فَإِنَّ لَكُمْ ثَبَاتًا

«Kur'ân okurken ağlayın, eğer ağlayamazsanız ağlar gibi yapın.» (871)

Diğer bir hadîste :

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ هـ

«Kur'ân'ı güzel sesle okumayan bizden değildir.» (872) buyurulmuştur.

Sâlih Merri diyor ki: «Rüyamda Kur'ân-ı Kerim'i Resûl-i Ekrem'in huzurunda hatmettim, Resûl-i Ekrem: Yâ Sâlih! Kur'ân'ı okudun, fakat gözyaşın hani diye buyurdular.»

İbn Abbas : «Sübhânellezî'nin secde âyetini okuduğunuz zamân ağlamadan secde etmeyin. Eğer gözünüz ağlamıyorsa, buna üzümlere kalbiniz ağlasın, sonra secde edin» buyurmuştur. Kendini ağlamağa zorlamanın yolu, içinden hüznün duymaktır. İnsân bu sâyede kolaylıkla ağlar. Resûl-i Ekrem bir hadîs-i şerifinde :

إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ بِحُزْنٍ فَإِذَا قَرَأْتُمُوهُ فَحَازُوا هـ

«Kur'ân-ı Kerim, hüzn ile inmiştir. Onu okurken kusurlarınıza ve ilerideki tehlikelere karşı üzüntünüzü gösteriniz.» (873) buyurdu.

Üzüntüsünü açıklamanın yolu, oradaki korkutucu azâb verici Misak ve Muâhede âyetlerini, sonra da nehiy ve emirlerine karşı kusurlarını düşünmekle olur. Şübhesiz bunları gereği gibi düşünen insan hem mahzûn olur, hem de ağlar. Şâyet temiz kalbli insanlar gibi ağlayamıyorsa, ağlayamadığına mahzûn olmalıdır. Çünkü Kur'ân'ın bu gibi âyetlerinden üzüntü duymamak büyük bir musibettir.

7 — Secde âyetlerine riâyet :

Âyetlerin hakkına riâyet etmelidir. Secde âyeti okunduğu zaman, hemen secdeye kapanmalı, başkasından secde âyetini duyduğu zaman onunla secde etmeli, abdestsiz secde etmemelidir.

Kur'ân-ı Kerim'de 14 adet secde âyeti vardır. Bunların ikisi "Hac" sûresindedir. "Sad" sûresinde secde âyeti yoktur. Secdenin en kısası

(871) İbn Mâce, Sa'd b. Ebi Vakkas'tan.

(872) Buhâri, Ebû Hüreyre'den.

(873) Ebû Ya'lâ, İbn Ömer'den.

alnını yere koymaktır. En mükemmel şekli, alnını yere koyduktan sonra okuduğu secde âyetine münasib şekilde duâ etmektir. Meselâ:

«Allah korkusundan secdeye kapanır ve Rablerine hamdederek O'nu noksan sıfatlardan tenzih ederler ve onlar kibr etmezler.» (32 - Secde: 15).

Âyet-i celîlesini okuyup secdeye vardığı zamân :

اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ السَّاجِدِينَ لَوَجْهِكَ الْمُسْتَجِيبِينَ بِحَمْدِكَ وَأَعُوذُ
بِكَ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْتَكْبِرِينَ عَنْ أَمْرِكَ أَوْ عَلَى أَوْلِيَائِكَ هـ

«Allahım! Beni Senin rızan için secde edenlerden, Sana hamd edip Seni noksan sıfatlardan tenzih edenlerden kıl, senin emirlerine veya dostlarına karşı kibirli olmaktan sana sığınırım» meâlindeki duâyı okur.

وَيَحْزُونُ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا هـ

«Ve yüzleri üzere secde edip ağlarlar ve Kur'ân'ı işitmekle onların huşû'u artardı.» (17 - İsrâ: 109)

Âyet-i celîlesini okuyup secdeye vardığı zamân :

اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الْبَاكِينَ إِلَيْكَ ، الْخَاشِعِينَ لَكَ هـ

«Allahım! Beni rızan uğrunda gözyaşı döken ve Sana karşı huşû gösteren kullarından eyle.» meâlindeki duâyı okur ve her secdede böyle yapar. Namâzda aranan şartlar, tilâvet secdesinde de aranır. Hades ve necasetten taharet, setr-ı avret ve istikbal-i kible gibi şartları hâiz olmıyan secde âyetini duyduğu zaman, bu şartları tamamladıktan sonra secdesini yapar.

Tilâvet secdesinin daha mükemmel olması için şöyle denilmiştir: «Ayakta tekbir alır, sonra secdeye gitmek için ikinci tekbiri alır. Secdede okuyacaklarını okuduktan sonra kalkmak için tekrar tekbir alır ve sonra da selâm verir.» Bâzıları teşehhüde oturmağı ilâve ettilerse de bunun aslı yoktur. Çünkü emredilen yalnız secdedir. İnerken de

tekbir alınır, diğerleri fazladır. İmâma uyan namazda secde âyetini okursa bir şey lâzım gelmez (Bu hâl, Şâfi'îler için vâridir.), fakat imâm okursa imâm ile secde eder.

8 — Kur'an'ı okumağa başlarken istiâze etmek :

Kur'an okumağa başlayacak olan :

أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ
مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ هـ

okur.

Bundan sonra «Nâs» sûresini ve «Fâtiha» sûresini okur. Kur'an okumağı bitirdiğı zaman :

صَدَقَ اللَّهُ تَعَالَى وَبَلَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ
سَلَّمَ، اللَّهُمَّ أَنْفَعْنَا بِهِ وَبَارِكْ لَنَا فِيهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ، وَاسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ هـ

duâsını okur.

Kur'an-ı Kerim'i okurken tesbih âyetleri geldiğı vakit, «Sübhâ-nallah» ve «Allahü Ekber» der. Duâ ve istiğfar âyetleri geldiğı vakit, duâ ve istiğfar eder. Ümit ve dilek âyetleri geldiğı vakit, Allah'tan iyilik diler, azâb âyetleri geldiğı vakit, Allah'a sığınır, bunları diliyle yapar veyâ kalbinden geçirir. «Sübhânallah», «Neûzü billâh», «Allahümme'rzukna» ve «Allahümme'rhamnâ» gibi.

Huzeyfe (R.A.) anlatıyor: «Resûl-i Ekrem (S.A.) ile namaz kılıyordum. "Bakara" sûresinden başlamıştı. Rahmet âyeti geldiğı vakit, Allah'tan rahmet diler, azâb âyeti geldiğı vakit Allah'a sığınırdı. Tenzih âyeti geldiğı vakit Allahu Teâlâ'yı tesbih ve takdis ederdi. Kur'an'ı bitirdiğı zamân Resûl-i Ekrem'in okuduğı duâ :

اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِالْقُرْآنِ وَاجْعَلْهُ لِي إِمَامًا وَنُورًا وَهُدًى وَرَحْمَةً
اللَّهُمَّ ذَكِّرْنِي مِنْهُ مَا نَسِيتُ وَعَلِّمْنِي مِنْهُ مَا جَهِلْتُ وَارْزُقْنِي
تِلَاوَتَهُ أَنَاءَ اللَّيْلِ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ وَاجْعَلْهُ لِي حُجَّةً يَارَبَّ الْعَالَمِينَ

«Allahım! Kur'ân-ı Kerîm hürmetine bana rahmet eyle, Kur'ân'ı bana î mân, nûr, hidâyet ve rahmet kıl. Allahım, Kur'ân-ı Kerîm'den unuttuğum oldu ise bana hatırlat, anlamadığımı oldu ise anlat, gece ve gündüzde Kur'ân okumayı bana nasib et, Kur'ân-ı Kerîm'i lehimde hüccet kıl. Ey âlemlerin Rabbi!»

9 — Âşikâre okumak :

Namâz kılarken kendisi işitecek kadar okuması mecburîdir. Çünkü kırâat, okumak ve konuşmak demek, seslerle harfleri birbirinden ayırmak demektir. Böyle olmazsa kırâat olmaz. Kırâat olmadığı gibi namâz da câiz olmaz. Binaenaleyh kendisine işittirecek ses ile okumağa mecburdur. Başkasına işittirmeğe gelince, bâzan mahbûb, bâzan da mekrûhtur.

a — Kırâatin gizli olmasının fazîletini ifade eden hadisler :

فَضْلُ قِرَاءَةِ الْبَيْتِ عَلَى قِرَاءَةِ الْعَلَانِيَةِ كَفَضْلِ صَدَقَةِ الْعَلَانِيَةِ

«Kur'ân-ı Kerîm'i gizli okumanın âşikâre okumak üzerine fazîleti, sadakayı gizli vermenin, âşikâre vermek üzerine olan fazîleti gibidir.» (874)

Diğer bir ifade tarzında :

الْجَاهِرُ بِالْقُرْآنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ وَالْمُسِرُّ بِهِ كَالْمُسِرِّ بِالصَّدَقَةِ

«Kur'ân'ı âşikâre okuyan, sadakayı âşikâre veren gibidir; gizli okuyan da sadakayı gizli veren gibidir.» buyurulmuştur.

Umumi olarak, bir hadiste de şöyle buyurulmuştur :

بَفَضْلِ عَمَلٍ السِّرِّ عَلَى عَمَلِ الْعَلَانِيَةِ سَبْعِينَ مِثْقَالًا ۝

«Gizli yapılan ameller, âşikâre yapılan amellerden yetmiş derece üstündür.» (875)

Diğer bir hadiste deniliyor ki:

خَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي وَخَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ ۝

«Rızkın hayırlısı, kifayet eden miktarı, zikrin hayırlısı da gizli olanıdır.» (876)

Başka bir haberde :

لَا يَجُزَّ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الْقِرَاءَةِ بَيْنَ الْمَرْبِ وَالْعِشَاءِ ۝

«Akşam ile yatsı arasında birbirinize âşikâre Kur'ân okumayınız» (877) buyurulmuştur.

Saîd bin Müseyyeb Mescid-i Resûl'de Ömer bin Abdül'aziz'in gece vakti yüksek ve güzel sesle Kur'ân okuyarak namaz kıldığını gördü. Hizmetçisine: Git şu adama söyle, sesini kıssın dedi. Hizmetçi, mescid yalnız bize ait değil, onun da orada hakkı var, ben ona bir şey diyemem deyince, Saîd yüksek sesle, «Ey namaz kılan! Eğer bu namazın ile Allah rızasını murad ediyorsan sesini biraz alçalt, yok şâyet insanlara gösteriş ediyorsan, bilmiş ol ki insanlar sana bir fayda sağlayamaz.» dedi.

Bunun üzerine Ömer b. Abdül'aziz sesini kıstı, namazını bitirdikten sonra pabuçlarını aldığı gibi doğru evin yolunu tuttu. Halbuki Ömer bin Abdül'aziz o sırada Medine Emîri idi.

(875) Beyhaki, «Şuabü'l-İmân» da Hz. Âişe'den.

(876) Ahmed ve İbn Hibban.

(877) Ebû Dâvûd.

b — Âşikâre okumanın müstehab olduğuna delâlet eden hadisler:

رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَمِعَ جَمَاعَةً مِنْ أَصْحَابِهِ
يَجْهَرُونَ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ فَصَوَّبَ ذَلِكَ هـ

«Rivâyet olundu ki: Resûl-i Ekrem, gece namazlarında âşikâre okuyanları duydu ve onları tasvib etti.»

إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلِّ فَلْيَجْهَرْ بِالْقِرَاءَةِ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ
وَعُمَرَاءَ الدَّارِ يَسْتَمِعُونَ قِرَاءَتَهُ وَيُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ هـ

«Sizden biriniz gece namazına kalktığı vakit âşikâre okusun; zîra melekler ve evde bulunan diğer yaratıklar, Kur'ân'ını dinler ve onunla namaz kılarlar.»

Bir defa Resûl-i Ekrem Efendimiz Sahabe'den üç kişinin evine uğradı ve Kur'ân okumak hususunda her birini ayrı ayrı hallerde buldu.

Hız. Ebû Bekr (R.A.)'e uğradı; Kur'ân'ı gayet ağır ve hafif sesle okuduğunu gördü. Sebebini sorunca Hız. Ebû Bekr: «Ben kime münâcatta bulunuyorsam âşikâreyi duyduğu gibi gizliyi de duyar; onun için gizli okuyorum» dedi. Hazret-i Ömer'e uğrayınca onun yüksek sesle Kur'ân okuduğunu gördü ve sebebini sorduğunda «Uykuda olanları uyandırmak ve şeytanı uzaklaştırmak için böyle yüksek sesle okuyorum» dedi. Bilâl-i Habeşî'ye uğradığında onu da ayrı ayrı sûrelerden âyetler toplayarak okuduğunu gördü. Ona da niçin böyle yaptığını sordu. Bilâl verdiği cevapta: «Güzel âyetleri yâni rahmet âyetlerini bir araya toplamak için böyle okuyorum» dedi. Resûl-i Ekrem: «Üçünüz de isabet ettiniz ve güzel yaptınız» buyurdu.

Birbirini bozar gibi görülen bu hadisleri şöyle telif edebiliriz:

Gizli okumak, riyâ ve gösterişten, yapmacık hareketlerden daha uzak olduğundan bu hallerden korkusu olanlar için daha makbûldür. Böyle bir mahzur olmadığı gibi, başka bir namaz kılanı şaşırtacak vaziyet yoksa, âşikâre okumak daha efedaldir. Çünkü âşikâre okumakta daha fazla yorulmak ve başkalarına faydalı olmak vardır. Başkasına faydası dokunan hayır, şahsa münhasır olan hayırlardan daha makbûldür. Bununla beraber âşikâre kırâat, okuyanın kalbini de yumuşa-

tır, aklını başına aldırır ve okuduğunu dinlemiş olur. Ayrıca uykusunu kaçıır, hevesini artırır, tembelliği izâle eder. Âşikâre okumakla, uykuda olan kimseyi uyandırır, onun da ibadetine sebebiyet verir. Gafil bir tembel, onu görür ve sayesinde o da ibadete heves eder. İşte âşikâre okumanın bu gibi faydaları vardır. Bu iyiliklerin bâzılarını niyet edenler için âşikâre okumak daha makbûldür. Hepsini birden niyet ederse daha fazla mükâfat alır. Hayır niyetlerinin çokluğu ile iyilerin mükâfatları çoğalmış olur. Bir amelde on iyi niyet bulunursa on ecir kazanılır.

Bunun için deriz ki, Kur'ân'ı mushaftan okumak daha sevâptır. Çünkü mushaftan okumakta, mushafı düşünmek, mushafı tutmak, mushafa bakmak gibi bir çok ameller vardır. Bütün bunlar Kur'ân okumanın sevabını artırır. Bunun için, «mushaftan okumanın sevabı yedi misli fazladır» denilmiştir. Hz. Osman (R.A.) Kur'ân-ı Kerim'i yüzünden çok okuduğu için iki mushaf eskitmiştir. Sahâbenin ekserisi Kur'ân-ı Kerim'i yüzünden okurlardı. Hattâ bir gün geçse de mushafa bakmasalar canları sıkılır ve üzüntü duyarlardı.

Mısır'ın bâzı fakîhleri gece vakti İmam Şâfi'i Hazretlerinin huzûruna girdiler ve mushafı önünde açık buldular. İmam Şâfi'i onlara hitaben «Fıkhlı ile meşgul olmak sizi Kur'ândan alıkoymdu. Halbuki ben, yatısı namazını kıldıktan sonra Kur'ân'ı önüme alır, sabaha kadar okurum» dedi.

10 — Kur'ân'ı güzel sesle okumak :

Kur'ân'ı tegannisiz güzel sesle (tecvidle) okumak sünnettir. Bu husustaki hadisler :

زَيِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ هـ

«Kur'ân'ı sesinizle süsleyiniz.» (878)

مَا أَدْنَىٰ اللَّهُ لَشَيْءٍ إِذْنَهُ لِحَسَنِ الصَّوْتِ بِالْقُرْآنِ هـ

«Allahu Teâlâ, hiç bir şeyi, güzel ses ile okunan Kur'ân gibi dinlememiştir.» (879)

(878) Ebû Dâvûd, Neseî, İbn Mâce ve Hâkim, Berâ b. Azib'den.

(879) Buhârî ile Müslim; Ebû Hüreyre'den.

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ هـ

«Kur'ân ile teganni etmeyen, bizden değildir.» (880).

Buradaki teganni'nin bir mânâsı istiğnâdır. Yâni «Kur'ân sayesinde başkalarından müstağni olmayanlar bizden değildir» demektir. Bu mânâca ses ile alâkası yoktur. Bâzılarına göre terennüm ve lahn etmeyenler mânâsındadır. Lûgate muvafık olan da budur. Rivâyet olunur ki, bir akşam Resûl-i Ekrem Efendimiz Hazret-i Âişe'yi bekliyordu. Hazret-i Âişe gecikmişti. Resûl-i Ekrem nerede kaldığını kendisinden sorunca, Hazret-i Âişe: «Ey Allah'ın Resûlü! Yoldan geçerken bir Kur'ân sesi duydum, onu dinledim. Öyle güzel Kur'ân okuyuş daha duymamıştım» dedi. Bunu merak eden Resûl-i Ekrem kalktı ve adamcağızın Kur'ân'ını uzun müddet dinledi ve döndüğünde şöyle buyurdu :

«Bu, Ebû Huzayfe'nin azadlı kölesi Sâlim'dir. Ümmetimde böyle Kur'ân okuyanları bulunduran Allah'a hamdederim.»

Yine bir akşam Resûl-i Ekrem, Hazret-i Ebû Bekr ve Hazret-i Ömer ile birlikte uzun müddet Abdullah İbn Mes'ûd'un Kur'ân okuyuşunu dinledikten sonra :

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ غَضًّا طَوِيًّا كَمَا أُنْزِلَ فَلْيَقْرَأْ هـ

عَلَى قِرَاءَةِ ابْنِ أُمِّ عَبْدِ اللَّهِ هـ

«Kim Kur'ân-ı Kerim'i en güzel şekilde ve nâzil olduğu gibi okumak istiyorsa, İbn Ümm Abd — Abdullah İbn Mes'ûd gibi okusun.» buyurmuştur.

Hazret-i Peygamber, İbn Mes'ûd'a hitaben :

— Bana Kur'ân oku! buyurdu. İbn Mes'ûd :

— Yâ Resûlallah! Kur'ân-ı Kerim size nâzil oldu. Ben size nasıl okuyabilirim? dedi. Resûl-i Ekrem :

— Ben onu, başkasından duymak isterim, buyurdu.

İbn Mes'ûd okurken Resûl-i Ekrem'in gözyaşları akardı.

Yine bir gün Resûl-i Ekrem, Ebû Musâ'l - Eş'arî'nin Kur'ân okumasını dinledi ve :

— Buna Dâvûd'un mizmârlarından verilmiştir. buyurdu.

Ebû Musâ, Resûl-i Ekrem'in böyle buyurduğunu duyunca: «Eğer sizin dinlediğinizi bilseydim onu daha çok süslerdim» dedi.

Haysem'ül-Karî, Resûl-i Ekrem'i rüyasında gördü; Resûl-i Ekrem kendisine :

— «Kur'ân'ı sesiyle süsleyen Haysem sen misin?» buyurdu. Haysem :

— Evet benim yâ Resûlallah, dedi. Resûl-i Ekrem :

— Allah sana hayırlı mükâfatlar versin, buyurdu.

Yine haberde şöyle vârid oldu: Sahâbe-i Kirâm bir yerde toplandıkları zaman içlerinden birisine bir sûre okumayı emrederlerdi. Hazret-i Ömer, Ebû Musâ'l - Eş'arî'ye «Rabbimizi bize hatırlat» derdi ve Ebû Musâ da Kur'ân-ı Kerim okurdu; dinleyenler mest oldukları için vakit geçerdi. Hazret-i Ömer'e «namaz yâ Emirü'l-Mü'minin» diye seslenirlerdi. Hazret-i Ömer «namazda değil miyiz» derdi. Bununla «Ve lezikru'llahi ekber» âyet-i celîlesine ve Resûl-i Ekrem'in :

مَنْ اسْتَمَعَ إِلَى آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ كَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«Kur'ân'dan bir âyet dinleyene, kıyâmet gününde nur olacaktır.» (881) hadîs-i şerîfine işaret etmek istemiştir.

Yine haberde «Kur'ân-ı Kerim dinleyene on sevab verilir» buyurulmuştur. Dinleyicinin ecri çoğaldığı ve buna sebebiyet verdiği için okuyucu da bu sevapta ortaktır. Ancak maksadı riyâ ise o zaman bir kârı yoktur.

ÜÇÜNCÜ BÂB

KUR'ÂN OKURKEN RÎÂYET EDİLECEK BÂTINI AMELLER BEYÂNINDADIR

Bunlar da on tanedir:

- 1 — Kelâmın aslını anlamak.
- 2 — Ta'zîmde bulunmak.
- 3 — Huzûr-ı kalb.
- 4 — Tedbîr.
- 5 — Tefehhüm.
- 6 — Anlamasına engel olacak mânileri atmak.
- 7 — Tahsis, yâni kendisine hitab edildiğini bilmek.
- 8 — Teessür.
- 9 — Terakkî.
- 10 — Teberri.

- 1 — Kelâmın aslını anlamak :

Allah kelâmının azamet ve ulviyetini anlamak ve O'nu celâlinin arşından insanların anlayacağı dereceye indirmekle mahlûkatına olan fazl ü keremini düşünmek demektir. Zâtı ile kaim sıfat-ı kadîmesi olan kelâmının mânâsını lûtûf ve keremiyle halkın anlayışına nasıl arzettiğini ve bu sıfat-ı kadîmesini, beşer sıfatı olan harf ve ses olarak insanlara nasıl ulaştırmış olduğuna bak.

Zîra doğrudan doğruya Allahu Teâlâ'nın sıfatlarını anlamağa beşerin gücü yetmez. Ancak kendi sıfatı ile onları anlayabilir. Şâyet kelâmının azametini harf kisvesi altında gizlemeseydi yerler ve gökler ve hattâ arş dahi Allahu Teâlâ'nın kelâmına tahammül edemez ve yer ile arş arasında bulunan herşey saltanat ve nurunun azametinden helâk olurdu. Eğer Allahu Teâlâ, Mûsa Aleyhi's-selâma kuvvet bahsetmeseydi, daha ilk tecellisine tahammül edemeyerek, yer ile bir olan dağ gibi, Allah kelâmına tahammül edemezdi. İlâhî kelâmın azametini ancak halkın anlayışı nisbetinde misâllerle anlatmak mümkündür

Bunu bâzı ârifler şöyle temsil etmişlerdir: Allahu Teâlâ'nın kelâmının yazılı bulunduğu levh-i mahfuzundaki her harfi «Kaf» dağından daha büyüktür. Bütün melekler bir araya gelse bir harfini kıpırdatamazlar. Ancak İsrâfil aleyhi's-selâm onu kolaylıkla kaldırır ki bu, kendi kuvvet ve kudretiyle değil, Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği kuvvet ve kudret sayesinde.

Derecesi çok yüksek olan kelâmının mânâlarını, derecelerinin kusurları ile beraber insan anlayışına ulaştırmakta Allahu Teâlâ'nın büyük lûtfuna dikkat ederek, hakim bir bu hususta çok güzel misâller vererek dedi ki :

Hükemadan birisi hükümdarlardan birisini Peygamberinin dine dâvet etti. Hükümdar kendisinden bâzı şeyler sordu. Hakîm de hükümdarın anlayabileceği şekilde açık cevaplar verdi. Bunun üzerine hükümdar :

— «Peygamberlerin getirdikleri kitâbların beşer kelâmı olmayıp Allah kelâmı olduğu iddia ediliyor. Allah kelâmı olduğuna göre bunu anlamaya insanların gücü yetiyor mu?» diye sordu. Hakîm :

— «İnsanlar, yürütmek, durdurmak ve sağa sola döndürmek gibi bâzı maksadlarını kuşlara ve hayvanlara anlatmak istedikleri zaman, kendilerinin akıl nuru ile buldukları düzgün, güzel ve edebi ifadelerini hayvanların anlayabileceği ve kendi seslerine uygun bir şekilde bir takım lâlettâyin ve boş sözlerle onlara hitab ederek maksadlarını anlatmıyorlar mı? İşte bunun gibi Allahu Teâlâ da, kelâmını künhiyle ve bu sıfatının kemâli ile insanların anlayamayacağını bildiği için, onlara da aynı muâmeleyi icra eder ve anlayabilecekleri ses ve harfler ile onlara hitab eder. Böyle olması, kelâmın şerefiyle şereflendiği ve azametiyle ta'zîm edildiği kelâm sıfatında saklı bulunan hikmet mânâlarını men'etmez. Sesler, hikmetin evi ve cesedidir. Hikmet, sesin canı ve ruhudur. Cisimler, ruhun mekânı olduğu için saygı gördükleri gibi, söz ve sesler de kendilerinde saklı olan hikmet ile şereflenirler.»

«Kelâmın mevkii âlî, derecesi yüksek, hak ile bâtılta hükmü nâfiz, sultanı galibtir. Âdil, hakîm ve doğru şahit odur. Emreder. Nehyeden güneşin şû'lesinde gölgenin duramadığı gibi, hikmet-i kelâmın karşısında da bâtıl ayakta duramaz. Hikmetin derinliğine tamamen nûfûz etmeye beşer güç yetiremez.»

«Güneşin şû'lesi karşısında gölge dayanamadığı gibi, hikmet kelâmının karşısında da bâtıl ayakta duramaz. İnsanlar, gözleri ile güneşe bakamadıkları gibi, hikmetin derinliğine tamamen vâsıl olmağa da güç yetiremezler. Onlar ancak güneş ışıklarından gözlerinin görebildiğine ulaşır ve bundan da ancak kendi ihtiyaçlarına delil bulabilirler. Kelâm, yüzünü gizleyip hükmünü yürüten saklı bir melik gibi-

dir. Açık ve meydanda olduğu hâlde asıl maddesi saklı olan güneş, seyrini ve hareket şeklini bilmeyen kişinin kendisinden istifade ettiği parlak yıldız gibidir.»

«Kelâm kıymetli hazinelerin anahtarı, içenlerin ölümden kurtulacağı âb-ı hayat, hastaların şifâ bulacağı ve içenlerin hasta olmayacağı bir ilâttır.»

Hakîmin buraya kadar anlattıkları kelâmın mânâlarının azıcık bir kısmıdır. Muâmelât bahislerinde kelâm hakkında bundan fazla malûmat vermek doğru değildir.

2 — Mütেকellime ta'zîm, kelâmın sahibine saygı göstermek :

Kur'ân okumağa başlayan kimse, en evvel bunun beşer kelâmı olmadığını düşünerek mütেকellimi olan Allahu Teâlâ'nın azametini gönlünde hatırlaması ve onun kelâmını okumanın ehemmiyetini anlayarak okuması lâzımdır. Kur'ân-ı Kerîm'de :

لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ

«Ona temizlerden başkası dokunamaz.» (56 - Vâkı'a : 79) buyrulmuştur.

Mushafın zâhirî sayılan kapak ve yaprakları temiz olmayan ellerden korunduğu, yıkanmış ve abdest almış kimselerin ancak onu tutabileceği gibi, bâtınî olan mânâsını da, her türlü kötü hastalıklardan temizlenmiş ta'zîm ve saygı nuru ile parlamış olan kalbler anlayabilir. Her el mushafa yapışamadığı gibi, her dil de Kur'ân'ı okuyamaz ve her kalb onun mânâsını anlayamaz. İşte bu gibi ta'zîmden dolayıdır ki Ebû Cehl bin İkrime, Kur'ân'ı açıp okuyacağı sırada «Bu Rabbinin kelâmıdır, bu Rabbinin kelâmıdır» diyerek düşüp bayılırdı. Şübhesiz kelâma ta'zîm, mütেকellime ta'zîmdir. Kişi mütেকellimin sıfat, ef'al ve celâlini düşünmeden azametini anlayamaz. Yerleri, gökleri, arş ve kürsisini, bunlarda bulunan ins ü cinni, bütün canlı varlıkları, bitkileri ve diğer maddeleri düşündüğü ve bütün bunları yaratıp rızıklarını veren ve yaşatanın bir (Allah) olduğunu, her şeyin kabza-i kudretinde fazl ve rahmetiyle, suht u gadabı arasında bulunduğunu, in'am ederse, fazliyle in'am ettiğini, ukubeti adl ile olduğunu; azamet ve celâlin en yüksek derecesini ve «Bunlar Cennete, bunlar da hemen Cehenneme» diyecek olanın, ancak O olduğunu bildikten sonradır ki, üstünlüğünün azametini anlamış olur. İşte bunları düşünmekle mütেকellimin azametini anlar ve böylece kelâmına da en büyük ta'zîmi gösterir.

3 — Huzûr-ı kalb ve hâtıraları terketmek :

يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ ۚ

«Ey Yahya kitabı kuvvet ile al.» (19-Meryem: 13) âyet-i celile-sinin tefsirinde «cehd ve gayret» okuduğu vakit, gönlünden her şeyi atarak akıl ve fikrini ona vererek okumak demektir.

Birisine «Kur'ân okuduğun zaman hatırına başka şeyler gelir mi?» diye sorduklarında, «Benim için Kur'ân'dan daha sevimli bir şey yok ki hatırıma gelsin» diye cevap vermiştir.

Selefdan bâzıları, akli başka yerde iken bir âyet okusa, onu iade eder ve tekrar huzûr ile okurdu. Bu hâl, yukarıda anlattığımız ta'zîm-den doğar. Çünkü kelâma ta'zîm gösteren, onu okuduğu zaman ondan zevk alır. Onunla ünsiyet eder ve ondan gafil olmaz. Okuyan anlayabilirse, Kur'ân-ı Kerîm baştan sonuna kadar kalbin ünsiyet edeceği âyetlerle doludur. Böyle olduğuna göre Kur'ân okurken kalb daha başka şey ile meşgul olur mu? Kur'ân okuyan, bahçelerde, kırlarda teferrüce çıkmıştır. Böyle zevk, safa yerlerinde dolaşan, başka yerleri düşünmez; zâten son arzusu odur.

Denildi ki: Kur'ân-ı Kerîm'in meydanları, bağları, sarayları, gelin, güveyle, atlas kumaşları, bahçe ve parkları, hanları ve kervan-sarayları vardır.

«Mim»ler yâni «Elif, lâm, mim» ile başlayan sûreler meydanları, «Râ» lar bostanları, «Hâ» lar ile başlayan sûreler sarayları, «Mü-sebbihat» (yâni «Sebbcha» ile başlayan sûreler) Kur'ân'ın gelin güveyle, «Hâ Mim» ler Kur'ân'ın atlas kumaşları, mufasssal sûreler bahçe ve parkları, diğer sûreler de han, kervansaray gibi misâfirhâneleridir.

Okuyucu bu meydanlara girip, bostanlardan meyveleri toplayarak saraylara girdiği, oradaki gelin-güveyi cilvelerini gördükten, ve atlas elbiseleri giyerek bahçelerde hava aldıktan sonra köşke çıkıp yatağında istirahat çekilince artık başka bir şey düşünmez. Yalnız yaşamakta olduğu bu zevkin heyecanı içinde kalır ve hatırına başka bir şey gelmez.

4 — Tedebbür :

Yâni okuduğunu düşünmek. Bu, huzûr-ı kalbten sonra gelir. Çünkü çok kere başka bir şey düşünmediği gibi Kur'ân-ı Kerîm'i de üzerinde düşünmeden okuyabilir. Halbuki okumaktan maksad, O'nun âyet-

leri üzerinde düşünmektir. Bunun için Kur'an'ı ağır okumak, sünnettir. Zâhiren ağır okumak sayesinde, içinden mânâsını düşünebilir.

Hazret-i Ali (Radiyallahu anh) : «Anlamayarak yapılan ibadette, tedebbürsüz (düşüncesiz) kıraatte hayır yoktur» buyurdu. Hattâ eğer ağır okumakla da üzerinde düşünemiyorsa, tekrar etmesinde beis yoktur. Ancak imamın ardında ise bir âyeti yeniden düşünemez. Çünkü onu düşünürken imam diğer âyete geçmiş olur. Bu sûretle de günahkâr olur. Bu, tıpkı bir adam sana: «Şu söylediklerimi dinle» derken, senin hoşuna giden yalnız bir kelimesiyle meşgul olmana benzer. Rûkûa gittiği hâlde, hâlâ kıyâmda imâmın okuduğu âyet ile meşgûl olmakta da hüküm böyledir ve esasında bu bir vesvesedir.

Âmir bin Abd-i Kays: «Bana da namâzda vesvese geliyor», dedi.

— «Dünya meşgalesi mi hatırına geliyor?» dediklerinde :

— «Her taraftan okların bana çevrilmesi benim için ondan daha sevimlidir. Bana gelen vesvese öyle değil. Namazda gönlümü meşgul eden, Allah huzurunda bulunacağım günü ve o günde kendimi nasıl kurtaracağımı hatırlamamdır» dedi.

Bu düşünce, dinî bir düşünce olduğu hâlde, bunu da vesveseden saymış ve isabet etmiştir. Çünkü bu düşünce, kişiyi içinde bulunduğu ibâdeti anlamaktan alıkoyar. Şübhesiz şeytan bu gibileri dünya meşgalesiyle aldatamaz. Onları da böyle diğer dinî bir mes'ele ile meşgul ederek aldatmağa çalışır. Velhâsıl, düşünmesi daha mühim olan şeyden kendisini alıkoyar. İşte bu da şeytanın insanları aldatmak için kullandığı bir desisedir.

Bu hikâye, Hasan-ı Basrî'ye anlatılınca: «Eğer bu hikâyenizde sadık iseniz, ya bizim gibilere Allah ne muâmele edecektir?» dedi.

Resûl-i Ekrem'in «Besmele» yi yirmi defa tekrarladığı Ebû Zerr-i Hirevî'nin Mâcem'inde, Ebû Hüreyre'den zayıf bir sened ile rivâyet edilmiştir. Böyle tekrar etmesi, mânâsı üzerinde durulması içindir. Nescî ve İbn Mâce sahih sened ile Ebû Zerr'den şöyle naklediyorlar :

قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، بِالنِّلَةِ فَقَامَ بِأَيِّهِ
يُرَدِّدُهَا وَيَمِي (إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ)

«Resûl-i Ekrem yanımızda kıldığı bir gece namâzında “Eğer onlara azâb edersen, onlar senin kullarıdır, eğer onları mağfiret edersen..” (5 - Mâide: 118) âyet-i celîlesini sabaha kadar tekrarlamıştır.» (882)

Temim-i Dârî de bir gece :

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ ۚ

«Kötü ameller işleyenler zannederler mi ki, onları iyi ameller işleyenler gibi yapacağız.» (45 - Câsiye : 21) âyetini okumakla sabahlamıştır.

Said İbn Cübeyr de bir gece namazında :

وَأَمَّا زُورَ الْيَوْمِ أَيُّهَا الْمَجْرُمُونَ ۚ

«Ey günâhkârlar, bugün siz (bir tarafa) ayrılın!» (36 - Yâsîn: 59) âyetiyle sabahlamıştır.

Bâzıları da; Kur'ân'dan bir sûre okumağa başlarım; orada gördüğüm bâzı âyetler sabah oluncaya kadar beni düşündürür, dediler. Diğer bâzıları: «Anlamadığım ve huzur-ı kalb ile okumadığım âyetten sevap alacağımı tahmin etmem» demişlerdir.

Süleyman-ı Darânî: «Ben bir âyet okurum, dört beş gece onunla meşgul olurum, onu iyice anlamadan başkasına geçmem» demiştir.

Seleften bir zât, mânâsını anlamak için altı ay «Hûd» sûresini tekrar ile uğraşmıştır. Âriflerden bir zât: «Haftalık, aylık ve senelik hatimlerim vardır; fakat bir hatmim de var ki otuz senedir henüz bitiremedim» dedi. Bu, Kur'ân üzerinde düşüncesi ve tetkikatı nisbetindedir. Yine bu zât şöyle diyor: «Ben kendimi, gündelikçi, haftalıkçı, aylıkçı ve yıllıkçı, yerine koydum.»

5 — Tefehhüm:

Kur'ân-ı Kerîm'den okuduğu her âyet'i, kendi imkânları nisbetinde anlamağa çalışmaktır. Zira Kur'ân-ı Kerîm, Allahu Teâlâ'nın sıfâtının, ef'âlinin zikrini içine alır. Peygamberlerin ahvâlini, onları yalanlayanların hâllerini ve nasıl helâk olduklarını, Allahu Teâlâ'nın emir ve yasaklarını, cennet ve cehennemin zikrini içine alır.

Allahu Teâlâ'nın sıfâtlarını zikreden bâzı âyetler:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ۚ

«O'nun benzeri yoktur, O görücü ve işiticidir.» (42 - Şûrâ : 11)

اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْغَنِيُّ الْغَنِيُّ الْمُنْكَرُ

«Meliktir, mülkü zail olmaz. Her türlü noksanlıktan münezzehtir ve her türlü ayıblardan berî, selâm ve selâmetin ta kendisidir. Mü'mindir, mü'minleri azâptan emin eder. Müheybindir, her şeyin sâhibi, mura-kıb ve muhafızıdır. Azizdir, hükmünde gâlibtir, cebbardır. Kibir ve azamet ancak O'na mahsûstur.» (59 - Haşr: 23)

Kur'ân okuyan, bu esmâ ve sıfatların mânâları üzerinde düşün-melidir ki, buradaki sırları anlasın. Bunlar ancak içlerinde kapalı bu-lunan gizli mânâları açar, bu mânâlar da ancak Allahu Teâlâ'nın tev-fik ettiği kimselere keşfolur.

Hazret-i Ali buna işaret etmek üzere şöyle buyurmuştur :

«Resûl-i Ekrem'in, insânlardan gizleyip de bana öğrettiği bir şey yoktur. Ancak Kur'ân'ı anlamakta Allah'ın kullarına bahşettiği fehm ve idrâk müstesnâ.»

İşte herkes bu anlayışa sahib olmaya çalışmalıdır.

İbn Mes'ûd (Radiyallahu anh) : «Geçmiş ve gelecek ilimleri iste-yen Kur'ân'ı araştırsın, Kur'ân'ı incelesin. Kur'ân'ın en büyük ilimleri, Allahu Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının tahtındadır. Zira insânların ço-ğu ondan bir şey anlayamaz, anlayanların anlayışlarına da güvenil-mez ve onlar onun derinliklerine inemezler.» buyurmuştur.

Allah'ın ef'âline gelince : Yerleri, gökleri ve diğer varlıkların ya-radılışını zikretmesi gibi. Kur'ân okuyucusu bunlardan Allahu Teâ-lâ'nın sıfatlarını anlamalıdır. Zira, fiil fâile delâlet eder. Fiiller ne ka-dar mükemmel olursa, fâilin azametine delildir. Binâenaleyh fiilde fiil değil, fiilde fâil aranmalıdır. Hakkı bilen, her şeyde O'nu görür. Çünkü her şey O'ndan, O'nunla ve O'nun içindir. Hakikatte «Kül» olan O'dur.

Gördüğü her zerrede O'nu müşahede edemeyen, O'nu bilmemiş sayılır. (Bu ifâde hulûl mânâsında değil, eserden müessire istid-lâl yoludur.) O'nu bilen, O'ndan başka herşeyin bâtıl olduğunu ve O'nun zâtından başka herşeyin helâkte bulunduğunu bilir. Bunun mânâsı gelecekte helâk olacak demek değildir. Belki zâtı itibâriyle düşünülürse Allah'tan başka herşey helâktedir. Yalnız Allahu Teâlâ-nın yaratması itibâriyle düşünülürse, mevcûddur denebilir. Yoksa is-tiklâl ve asâlet yolu ile herşey ademdedir.

İşte bu, Mükâşefe İlmi'nin bir başlangıcıdır. Bunun için Kur'ân okuyana lâayık olan :

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ هـ

«Bana haber verin ekliğiniz tohumu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa biz mi?» (56 - Vâkıa : 63)

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَمْنُونَ هـ

«Bana haber verin, rahme ilka edilen meniye siz mi yaratıyorsunuz?» (56 - Vâkıa : 58)

أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ هـ

«İçtiğiniz tatlı suyu ak buluttan siz mi indirdiniz, biz mi?» (56 - Vâkıa : 68)

أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ هـ

«Yaktığınız ateşi görüyorsunuz; onun ağacını siz mi halkettiniz, yoksa biz mi? Bana haber verin.» (56 - Vâkıa : 71).

âyetlerini okuduğu vakit, aklını yalnız ateşe, suya, ziraate ve meniye vermemeli, belki bunlar üzerinde ayrı ayrı ve inceden inceye düşünmelidir.

Meselâ, su hâlinde bir meniden et, kemik, damar ve sinir gibi şeyler nasıl vücud bulup, baş, el, ayak, ciğer, kalb ve diğer âzalar meydana gelir? Sonra bu vücutta, görmek, işitmek, anlamak ve benzeri iyi vasıflar, öfke, hiddet, şehvet, kibir, cehil, yalan ve mücadele gibi çirkin vasıflar nasıl meydana geldiği üzerinde düşünmelidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur.

وَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ هـ

«İnsân kendisini nutfeden nasıl yarattığımızı görmez mi ki şimdi o, bize apaçık bir düşman kesilmektedir.» (36 - Yâsîn : 77)

Şayan-ı hayret olan bu sıfat üzerinde düşünmeli ve bundan daha azimine, yâni akıllara durgunluk veren bu muazzam san'atın kendisinden sâdır olanı, tefekküre yükselmelidir. Binâenaleyh esere bakıp sâni'ini müşahede etmelidir.

İşte Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfâtından bahseden bâzı âyetler verdik.

Peygamberlerin hâllerine gelince : Bunların nasıl yalanlandıklarını, dövülerek öldürüldüklerini okuduğu zamân, Allahu Teâlâ'nın gerek Resûlünden ve gerek Resûller gönderdiği kimselerden ne derece müstağni olduğunu, neticede Resûllerin nusratını okuduğu zamân, Allahu Teâlâ'nın kudretini ve hakka yardımı irâde ettiğini düşünmeli ve anlamalıdır.

Peygamberleri tekzib edenlerin hâllerine gelince : Peygamberlere inanmayan ve yalanlayan, Âd, Semûd ve benzeri kavimlerin uğradıkları âkibetleri okuduğu zamân, Allahu Teâlâ'nın kahr ve gadabından korkmalı ve hatalı hareketinden dolayı kendisinin de aynı âkibete uğrayarak kahr ve perişân olacağından ve aynı hükmün kendi hakkında da infaz edileceğinden korkarak bunlardan ibret almalıdır. Yine bunun gibi, Cennet ve Cehennem vasıflarını ve Kur'ân'daki diğer hükümleri okuduğu zamân, bunlardan o kadar çok şeyler anlaşılır ki, bunları saymağa imkân yoktur. Herkes kendi kabiliyetine göre bunlardan da hissesini almalıdır. Çünkü yaştan, kurudan her ne varsa hepsi Kitâb-ı Mübînde (Kur'ânda) dir. Âyet-i celîlede :

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلٍ مَدَدٍ

«De ki bütün denizler Rabbimin kelimelerinin (mânâlarını yazmak) için mürekkep olsa hattâ o kadar daha gönderilse bile, Rabbimin kelimelerinin mânâları tükenmeden o deryalar tükenirdi.» (18 - Kehf: 109) buyurulmuştur.

Bunun için Hazret-i Ali (R.A.) : «İsteseydim yalnız Fâtiha sûresinin tefsirinden yetmiş deve yükü kitâb yazardım.» buyurmuştur. Bu anlattıklarımızdan maksadımız kapısı açılsın diye düşünceleri bu tarafa çevirmektir. Yoksa Kur'ân'ı kühü ile bütün derinliğine nüfuz ederek anlasın demek değildir. Çünkü buna kimsenin gücü yetmez. En kısa derecede olsun Kur'ân'dan bir şey anlamayan, Allahu Teâlâ'nın :

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْمَعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ
أَوْثُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ آنِفًا أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ

«Onlardan (Münâfıklardan) bazıları seni dinlerler, yanından çıkınca Sahâbenin âlimlerine (istihza yoluyla) demin ne dedi? derler. Allah, onların (nifâkları sebebiyle) kalblerini mühürlemiştir.» (47 - Muhammed : 16)

Mühürlenme keyfiyetini altıncı maddede açıklayacağız.

Denildi ki :

— Mürid, bütün isteklerini Kur'ân'da bulan kimseye denir.

Demek ki her aradığını Kur'ân'da bulmadıkça, noksânı ziyâdeden ayırt etmedikçe, Mevlâsı ile olup kullardan müstağni kalmadıkça, mürid; mürid olamaz.

6 — Anlayışa mâni olacak hâllerden sıyrılmak lâzımdır.

Zira bir çoklarının Kur'ân-ı Kerim'in mânâlarını anlamamaları, şeytânın kalbleri üzerine örttüğü perde ve sebeblerdendir. Bu yüzden insânlar Kur'ân'ın mânâsını anlayamaz hâle gelmişlerdir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz :

لَوْلَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحْمُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى الْمَلَكُوتِ

«Eğer şeytânlar âdemoğlunun kalblerinde dolaşmasaydı, onlar melekût âlemine bakarlardı. Yâni görülmeyen âlemleri görürlerdi.» (883) buyurdu.

Kur'ân'ın mânâsını anlamağa mâni olan perdeler dörttür :

Birincisi: Bütün gayretlerini maharic-i hurufa sarfetmek, harfleri mahreçlerinden çıkarmağa uğraşmaktır. Bu hususu idâre için kurralara Kur'ân okuyuculara musallat olmuş bir şeytân vardır. Kur'ân-ı Kerim'in mânâsını onlara düşündürmemek için, daima onları harfleri mahreçlerinden çıkarmak ile meşgul eder. İşleri güçleri düşünüp taşındıkları maharic-i hurufa dikkatten başka bir şey değildir. Bu gibilere Kur'ân'ın mânâsı nasıl keşfolur? Bu gibi telbisata riâyet etmek şeytânın elinde gülünç olmaktan başka bir şey değildir.

(883) İmâm Ahmed, Ebû Hüreyre'den. Ayrıca shf: 649'a bak.

İkincisi : Taklid yolu ile bir mezhebe bağlanarak, inceleme yapmadan yalnız duyduğuna inanmak sûretiyle körü körüne orada donup kalmaktır. Taklid ile edindiği inancı, başka bir şey düşünmesine mâni olduğu için müşâhedesi, hissine bağlanmış olur. Ve şâyet kendisine bir ışık deliği açılır da inancının hilâfına bir hakikate muttali olursa, hemen taklid şeytânı ona saldırarak «Ecdadının inancına uymayan bu gibi şeyleri hatırına nasıl getiriyorsun?» der. Bu biçâre adam da muttali olduğu bu hakikati, şeytânın vesvesesi sayarak ondan uzaklaşır ve bu gibi şeylere düşmekten kaçınır.

İşte bu gibi ilimlere Sofiyye : «İlim perdedir.» dedi ve bu sözleri ile yalnız taklidle bir çok insânların bağlandıkları, yâhut mezheb mutaassıplarının cedel yolu ile yazıp bıraktıkları itikat ilimlerini kasdetmişlerdir. Yoksa basîret nuru ile keşif ve müşâhedeye dayanan ilim; hicap ve perde olamaz. Hattâ asıl özlenen, bu ilimdir.

Bu gibi taklidi itikadların bâzısı bâtıl olduğu için, hakikatleri anlamağa mâni olur. «İstiva» kelimesinden, arş üzerinde oturup yerleşme mânâsını anlamak gibi. «Kuddûs» ism-i şerifinden, yaratıklar için caiz olan her şeyden münezze olduğu anlayabilen kimsede, bu şekilde bir taklid itikadının yerleşmesine imkân yoktur. Bu anlayış ile hakikate ulaşabilirdi. Fakat bâtılı taklidi bu gibi düşüncelerine mâni olur ve onları atmağa çalışırsa da hakikatlere muttali olamaz.

Bu taklidlerin bâzısı hak olduğu hâlde yine keşfe ve hakikatleri anlamağa mâni olur. Zîra inanılması insânlara teklif edilen hakikatlerin; mertebeleri, dereceleri, zâhiri başlangıçları ve bâtını derinlikleri vardır. Tabiatların zâhire, görünüşe bağlanmaları; bâtını derinliklere inmeğe mâni olur. Nitekim «Kavaid-ül Akaid» kitâbının İlm-i zâhir ve İlm-i bâtın kısımlarında bunları izâh etmiştik. (Bakınız: shf: 250 - 260)

Üçüncüsü : Bir günâha devâm etmek veya kibirli olmak veya dünyalık hususunda nefsinin herhangi bir arzusu peşinden gitmek. İşte bütün bunlar kalbin kararmasına ve paslanmasına sebep olurlar. Ayna üzerindeki perdenin, göstermeğe mâni olması gibi, bu gibi isyanlar kalbe perde ve hakikatin tecellisine mâni olurlar. Bu gibi sebeblerle, ekseri insânlar Kur'ân'ın mânâsını anlamaktan mahrum kalmışlardır. Bu gibi şehvî arzuların peşinden gitmek ne kadar çoğalırsa Kur'ân-ı Kerim'in mânâları o nisbette kapalı kalır. Kalbden dünyâ düşünceleri azaldığı nisbette de, Kur'ân-ı Kerim'in mânâları tecelli eder. Kalb, ayna, şehvetler ayna üzerindeki toz ve kir gibidir. Kur'ân-ı Kerim'in mânâları da aynada görülecek sûretler gibidir. Şehvetlerden kalbi temizlemek, aynanın yüzünden perdeyi kaldırıp tozunu silmek gibidir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

إِذَا عَظَمْتَ أَثَمِّي الدِّينَارَ وَالذَّرْهَمَ تُزَعِ مِنْهَا هِنَبَةُ الْإِسْلَامِ
وَإِذَا تَرَكُوا الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالتَّقَى عَنِ الْمُنْكَرِ حُرِّمُوا بَرَكَةَ الْوَحْيِ هـ

«Ümmetim altın ve gümüşe fazla değer verdikleri zamân, onlardan îmânın heybeti kalkar. Emri maruf, nehy-i münkeri terkettikleri zamân vahyin bereketinden mahrum olurlar.» (884) buyurmuştur. Bu hadîse, Fudayl bin İyad, «Kur'ân-ı anlamaktan mahrum olurlar» mânâsını vermiştir.

Allahu Teâlâ, anlayış ve hatırlamakta günâhlardan rücûu ve nedameti şart koşarak şöyle buyuruyor :

تَبَيَّرَةٌ وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ هـ

«Tâatimize dönen her kulun kalb gözünü açmak ve ona ibret vermek için yaptık.» (50 - Kaf : 8)

وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ هـ

«Ancak Allah'a dönerler iyi hatırlarlar.» (40 - Mü'min : 13)

إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْسَابِ هـ

«Ancak olgun akıl sâhipleri iyice düşünürler.» (39 - Zümer : 9)

Dünyânın aldatıcı ve geçici metalarını, âhîret nimetlerine tercih edenler, hakiki akıl sâhibleri değildir. Bunun için kitâbın (Kur'ân-ın) esrarı kendilerine açıklanmaz.

Dördüncüsü : Zâhiri tefsir kitâblarını okuyarak Kur'ân'daki kelimelerin, ancak İbn Abbas, Mücâhid ve benzerlerinin rivâyet yolu ile yaptıkları tefsirlerden başka mânâları olmadığına ve başkasının tefsirlerinin, kendi reyleri ile tefsir olduğuna ve kendi reyleri ile tefsir edenlerin cehennemdeki yerlerine hazırlanmalarına inanmak. İşte bu

(884) İbn Ebî'd - Dünya rivâyet etmiştir.

da Kur'ân-ı Kerim'in esrarını anlamağa mâni olan büyük bir perde-
dir. Biz, rey ile tefsiri, dördüncü bâbda izah edecek ve bu tefsirin,
Hazret-i Ali'nin: «Ancak Allahu Teâlâ'nın, Kur'ân'ı anlamakta kulu-
na bahsettiği anlayış ve idrak müstesnâ» sözünü nakzetmediğini ve
eğer, yalnız nakledilen zâhirî mânâ muteber olsaydı, insânların Kur'-
ân'ın mânâlarında ihtilâf etmemeleri lâzım geleceği anlatılacaktır.

7 — Tahsis :

Yâni Kur'ân'ı okuyan zâtın, Kur'ân-ı Kerim'in bilhassa kendisine
hitâb ettiğini kabûl etmesidir. Emir, nehiy âyetlerini okuduğu zamân,
yine aynı şeyi anlamak, yâni müjdelenen ve korkutulanın, bizzât
kendisi olduğuna inanmak, geçmiş insânlara ve peygamberlere ait
kıssaları okuduğu zamân, maksadın, kıssa ile halkı oyalamak olma-
yıp, ondan ibret almak olduğunu bilmek ve ondan icâb eden dersi al-
maktır; çünkü Kur'ân-ı Kerim'deki her kıssa peygamber ve ümmetine
bir fayda temin etmek için zikredilmiştir. Bunun için Allahu Teâlâ :

مَا نَبِّئُ بِرَفْءِ ذَٰلِكَ هـ

«Kalbini tatmîn ve tesbit edecek herşeyi verdik.» (11 - Hûd : 120)
buyurmuştur.

Okuyan kişi, Allahu Teâlâ'nın haber verdiği, peygamberlerin muh-
telif işkencelere katlanmaları, dini yaymakta Allah'tan yardım bek-
lemek üzere sebat ve metânet göstermeleri gibi hâlleri ile, bizzât
kendisine (okuyana) sebat ve metânet telkin ettiğini ve Kur'ân'ın
yalnız resûlüne değil, bütün âlemlere şifa, hidâyet, rahmet ve nûr ola-
rak gönderildiğini bilmelidir. Bunun için Allahu Teâlâ herkese, bü-
yük nimet olarak göndermiş olduğu kitâbın (Kur'ân'ın) şükrünü ifa
ile emrederek şöyle buyurmuştur :

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ بِعَظْمِ كُرْبِهِ

«Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve size öğüd vermek için indirdiği
Kur'ân'ı ve ondaki hikmeti düşünün.» (2 - Bakara: 231)

لَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ هـ

«And olsun size öyle bir kitâb indirmişizdir ki bütün zikriniz ondadır. Hâlâ akıllanımıyacak mısınız?» (21 - Enbiyâ : 10)

وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لَتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ هـ

«Biz sana da kur'ân'ı indirdik. Tâ ki insânlara kendilerine ne indirildiğini açıkça anlataşın.» (16 - Nahl : 44)

كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ هـ

«Allah insânlara misâllerini böylece açıklar.» (47 - Muhammed : 3)

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ هـ

«Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur'ân'a) tâbi olunuz.» (39 - Zümer : 55)

هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ هـ

«Şu Kur'ân insânların kalb gözlerini açacak bir nûr, sağlam bilgi edinmek için bir hidâyet ve rahmettir.» (45 - Câsiye : 20)

هَذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ هـ

«Bu Kur'ân insânlar için bir beyândır. Müttakiler için de bir hidâyet ve rahmettir.» (3 - Âl-i İmrân : 138)

Allahu Teâlâ'nın bu hitâbı ile bütün insânları kasdetmekle ayrı ayrı fertleri de kasdettiğine şübhe yoktur. Aralarında bir fark olmadığı için diğerleri gibi okuyan şahıs da maksuddur. Yâni Kur'ân-ı Kerim bizzât kendisine hitâb etmektedir.

Allahu Teâlâ'nın :

وَأَوْحَىٰ إِلَيْكَ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِتُذَكِّرَ بِهِ ۖ وَمَنِ بَلَغَ هَٰذَا

«Şu Kur'ân, sizi ve kime erişirse onları inzâr (sakındırmam) için bana vahyolundu.» (6 - En'am : 19)

âyet-i celîlesinden maksadın bizzât kendisi olduğunu takdîr etmelidir.

Muhammed İbn Kâ'b el-Kürzi diyor ki : «Kur'ân-ı Kerîm kime okunuyorsa, Allahu Teâlâ kendisiyle konuşuyor gibidir.» Bunu böyle kabûl eden kimse, Kur'ân-ı Kerîm'i efendisinden kölesine yazılmış bir mektup veyâ âmirden memuruna yazılmış bir emir gibi okur. Yâni yalnız düzgün okumağı bir vazife saymaz, belki ne emrettiğini, neler istediğini ve nelerden menettiğini anlamak için düşünerek okur ve mucibini yapar. Bunun için bâzı âlimler : «Şu Kur'ân Aliah'ın emirlerini havi olarak Allah'tan bize gönderilmiş risâlelerdir. Namâzda okuduğumuz âyetleri düşünecek, تنها yerlerde üzerlerinde duracak, ibâdetlerimizle onları yerine getireceğiz» demişlerdir. Mâlik bin Dinar : «Ey Kur'ân okuyanlar! Kur'ân-ı Kerîm kalblerinize neler ekmiştir? Bahar yağmurları yeryüzünü yeşillendirdiği gibi Kur'ân-ı Kerîm de kalbin yağmurudur onu canlandırır.» demiştir. Katâde de şöyle diyor : «Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan, ya kâr ile kalkar veyâ zarar ile.» Nitekim âyet-i celîlede şöyle buyurulmuştur :

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَاءً مَّهِينًا وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَلَا يَرْيَا الظَّالِمِينَ الْآخِسَاتَا

«O, (Kur'ân) mü'minlere şifa ve rahmettir, zâlimlere hüsrandan, zarardan başka birşey arttırmaz.» (17 - İsrâ : 82)

8 — Teessür :

Yâni okuduğu âyetlerden kalbinin müteessir olması demektir. Hüzün, korku, ümit verici ve benzeri âyetleri okudukça farklı bir hâl almalı ve kalbinde bir vecd meydana gelmelidir. Kur'ân'ı anlayışı nisbetinde korku hâli artar. Çünkü Kur'ân âyetlerinde tazyik galibdir. Rahmet ve mağfiret âyetlerini ancak okuyucunun zorlukla erişebileceği şartlara bağlı bulursun. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ هـ

«Bununla beraber şübhesiz ki ben, tevbe ve îmân edenleri, iyi amel ve harekette bulunanları, sonra da doğru yolda ölünceye kadar sebat gösterenleri elbette çok mağfiret ediciyim.» (20 - Tâhâ : 82). buyurmuş ve mağfireti dört şarta bağlamıştır. Yine :

وَالْعَصْرِ، إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ، إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالنَّحْيِ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ هـ

«Asra yemin olsun ki muhakkak insân ziyândadır. Ancak îmân edenler ile güzel hareket ve amellerde bulunanlar, bir de birbirine hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye edenler böyle değillerdir.» (103 - El-Asr: 1, 2, 3)

buyurmakla hüsrandan kurtulmağı yine dört şarta bağlamıştır. İhtisar ettiği âyetlerde de bütün bunları içine alan tek bir kelime zikreterek :

إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ هـ

«Allah'ın rahmeti ihsân edenlere yakındır.» (7 - A'râf: 56)

buyurmuştur ki, bu âyetteki ihsâna bütün iyilikler dahildir. Kur'ân-ı tedebbu edenler, evvelinden sonuna kadar böyle olduğunu görürler. O hâlde bunu anlayanlara yakışan, korku ve haşyet içinde olmaktır. Bunun için Hasan-ı Basrî : «Kur'ân'a inanarak okuyanların hüznü artar, sevinci azalır, ağlaması çoğalır, gülmesi azalır, meşgalesi çoğalır, tembellik ve huzuru azalır.» buyurmuştur.

Vüheyb İbn Verd : «Bütün hadîs ve mev'izaları gözden geçirdik, hiçbirini düşünüp anlamak şartıyla okunan Kur'ân-ı Kerîm kadar kalbleri yumuşatıp hüznü celbedemez.» demiştir.

Kur'ân'dan müteessir olmak demek, okunan âyetlerin mânâsına göre okuyucunun bir hâl alması demektir. Meselâ veid, korkutucu, ve-yâ şarta bağlı mağfiret âyetlerini okuduğu zamân, azâbından ve bu şartları yerine getiremeyeceğinden korkarak, âdeta helâk oluyormuş

gibi bir tavır takınmalı, ferahlık veren ve mağfiret va'deden âyetleri okuduğu zamân, sevincinden uçacakmış gibi bir vaziyet almalı, Allah'ın sıfatları ve Esmâ-i hüsnâsı anıldığı zamân Azamet-i İlâhiye karşısında ta'zîm ile eğilmeli, Allahu Teâlâ hakkında muhal olan ve kâfirlerin (yahudi ve hristiyanların) Allah'a evlâd ve zevce isnad eden âyetlerini okuduğu zamân, onların bu çirkin isnadlarından utanarak sesini kısmak sûretiyle içinden müteessir olmalıdır. Cennetli vasıflandıran âyetleri okuduğu zamân, içinden oraya bir arzu ve iştîyak uyanmalı, cehennem anlatıldığı zamân, onun korkusundan tüyleri ürpermelidir. Resûl-i Ekrem (Sallâllahu aleyhi ve sellem) İbn Mes'ûd hazretlerine: «Oku da dinleyelim» buyurduğu zamân, İbn Mes'ûd (R.A.): «Nisâ» sûresinin,

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا

«Her ümmetten bir şâhid, onların üzerine de seni şâhid olarak getirdiğimiz zamân nice olur?» (4 - Nisâ : 41)

âyetine geldiğim zamân, Resûl-i Ekrem'in gözlerinin yaş ile dolduğunu gördüm. Resûl-i Ekrem, «Şimdilik yeter» diye buyurdu. Çünkü o hâlin müşâhededesi kalbini istilâ etmiş ve tahammülü kalmamıştı» demıştır.

Allah'tan korkanlar arasında, veid âyetleri okunduğu zamân, bayılıp düşenleri, hattâ ölenleri de olmuştur. Bu hâller, hatim sâhibini, Kur'ân'ı hikâye okur gibi okumaktan alıkor.

إِنِّي أَخَافُ أَنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

«De ki, eğer ben Rabbime isyâm edersem, O, büyük günün azâbından elbette korkarım.» (6 - En'âm : 15)

âyetini okuduğu hâlde, tüyleri ürpermeyen, korku içini sarmayan kimse Kur'ân'ı düşünerek değil, hikâye yolu ile (hikâye gibi) okumuştur.

عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

«Ey Rabbimiz, ancak sana güvenip dayandık ve sana yöneldik, son dönüş de ancak sanadır.» (60 - Mümtehine : 4)

âyetini okuduğu zamân, Allah'a tevekkül etmiş ve O'na yönelmiş vaziyette değilse, bunu hikâye yolu ile okumuştur.

وَلَنَضِيقَنَّ عَلَى مَا أَذَيْتُمُونَاهُ

«Sizin bize olan eziyetlerinize elbette sabrederiz.» (14 - İbrahim : 12)

âyetini okuduğu zamân, sabır veyâ sabra azîmet iştîyakında olmalı ki, Kur'ân'ın zevkine erebilmeli. Şâyet böyle değil ve bunun üzerinde düşünmüyorsa Kur'ân'dan nasibi, ancak dilini hareket ettirmek olacaktır. Ayrıca şu âyetlerle de açıkça kendi kendini tel'in etmiş olur.

أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ

«İyi biliniz ki, Allah'ın lâneti zâlimler üzerinedir.» (11 - Hûd : 18)

كَبُرَ مَقْعَادُ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ

«Yapmıyacağınızı söylemeniz, en şiddetli bir buğz ve adâvet olmak bakımından Allah indinde büyüktür.» (21 - Saff : 3)

وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ

«Onlar gaflet içerisindedirler. Bunu düşünmekten yüz çeviricilerdir.» (21 - Enbiyâ : 1)

فَاعْرِضْ عَنْ نَوْمِكَ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَا تَتَّبِعْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

«Bizim zikrinize arka çeviren, dünyâ hayatından başkasını arzu etmeyen kimselerden yüz çevir.» (53 - Necm : 29)

وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

«Kim tevbe etmezse işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.» (49 - Hücûrat : 11)

İşte bütün bu âyetleri okudukça sarahaten kendi kendini lânetlemiş olur. Aynı zamanda :

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانٍ مَّ

«Onların içinde ümmiler de vardır. Kitâbı bilmezler; ancak bildikleri ümniyyeler, yâni kuruntu ve boş sözlerdir.» (2 - Bakara : 78)

وَكَايِنٌ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ

«Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, bunlardan yüz çevirici olarak ibret almazlar.» (12 - Yûsuf : 105)

âyetlerinin şumûlüne de girmiş olur. Zîra Kur'ân-ı Kerîm yer ve göklerdeki o âyetleri açıklamaktadır. Bu âyetleri okuduğu hâlde bundan nasib almayanlar bunlardan yüz çevirmiş sayılırlar. Bunun için denildi ki :

«Kur'ân ahlâkı ile vasıflanmıyan kimse, Kur'ân okuduğu zamân, Allahu Teâlâ : «Kendin benden i'râz etmiş iken sözüm ile ne uğraşıp duruyorsun? Eğer bana dönmiyeceksen, kelâmımı terket»» buyurur.

Âsi olduğu hâlde, Kur'ân-ı Kerîm'i tekrar tekrar okuyan kimse: zulüm ile memleketini harabeye çeviren kimsenin, adl ü salâh ile memleketinin kalkındırılmasını emreden hükümdarın mektubunu tekrar tekrar okumasına benzer. Yazılarındaki emirlere muhalefet ettiğine göre yazıyı okumasa belki o kadar istihza edilmez ve o nisbette gadaba müstahak olmazdı. Bunun için Yûsuf Bin Asbat : «Kur'ân okurken hükmüyle amel edemediğim için, gadabı mûcib âyetlere gelince korktuğum için onları bırakır, tesbih ve istiğfar ile meşgûl olurum.» demiştir. Allahu Teâlâ'nın :

فَبَدَّلُوا وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ، وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَيَسَّرَ مَا يَسْتَرُونَ مَّ

«Onlar ise o sözü sırtlarının ardına attılar. Karşılarında az bir menfaati satın aldılar. Müşteri oldukları o şey ne kötüdür.» (3 - Âl-i İmrân : 187)

âyetiyle Kur'ân'ın hükmü ile amelden i'râz edenler murad edilmiştir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

اقْرَأُوا الْقُرْآنَ مَا نَزَّلَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ وَلَا تُلْهُوا جُلُودَكُمْ
فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَلَسْتُمْ تَقْرَوْنَهُ هـ

«Kalbleriniz O'na bağlandığı ve vücutlarınız O'nun emirlerine eğildiği müddetçe Kur'an'ı okuyunuz. Kalbiniz ayrılır, aklınız başka tarafa giderse, okuyucu sayılmazsınız. Diğer rivâyette bu vaziyette okumayınız.» (885)

Nitekim Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor :

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ
زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ هـ

«Onlar ki, Allah anıldığı zamân yürekleri titrer ve onlar üzerine âyetleri okunduğu vakit imânlarını arttırır. Onlar ancak Rablerine güvenirler.» (8 - Enfâl : 2)

Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ صَوْتًا بِالْقُرْآنِ الَّذِي إِذَا سَمِعْتَهُ يَقْرَأُ
رَأَيْتَ أَنَّهُ يَخْشَى اللَّهَ تَعَالَى هـ

«Kur'an'ı en güzel sesle okuyan o kimsedir ki, okuduğunu duyduğu zamân, Allah'tan korktuğunu (simasında) müşâhede edersin.» (886) buyurdu.

Diğer bir hadiste şöyle buyuruluyor :

لَا يَسْمَعُ الْقُرْآنَ مِنْ أَحَدٍ أَشْهُى مِنْهُ مِمَّنْ يَخْشَى اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ هـ

«Kur'an, en zevkli olarak Allah'tan korkan kimselerden dinlenir.» (887)

(885) Buhâri ile Müslim.

(886) İbn Mâce.

(887) Ebû Abdullah el - Hâkim.

Kur'ân, korkusunu kalbe yerleştirmek ve mûcibinde amel edilmek için okunur. Yoksa harfleri ile dili hareket ettirmekteki emeğin değeri yoktur. Nitekim Kurralardan bir tanesi şöyle anlatıyor : Bir defa hocamın huzurunda Kur'ân-ı Kerim'i hatmettim. İkinci bir defa yine hatmetmek için huzûruna vardığımda beni tekdir etti ve Kur'ân'ı benim üzerime amel ittihaz ettin, git Allahu Teâlâ'nın huzûrunda oku da bak, sana ne gibi emirler buyuruyor ve nelerden nehyediyor onları yap, dedi. Sahâbe-i Kirâm, bu hâl ve amellerle meşgûl olurlardı. Lâf ile zamân kaybetmezlerdi.

Resûl-i Ekrem'in irtihâlinde yirmi bin sahâbe mevcuttu (888) Bunlardan ancak altı tanesi Kur'ân'ı ezberlemişti ki bunların ikisi de ihtilâflıdır (889). Çoğu bir veyâ iki sûre ezberlerdi. Bakara ve En'âm sûrelerini ezberleyen ulemadan sayılırdı. Bir tanesi Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek için geldi. Ders :

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

«Zerre kadar iyilik işleyen, mükâfatını, zerre kadar fenâlık işleyen de cezâsını bulur.» (99 - Zilzâl : 7, 8)

âyetine geldiği zamân, yeter daha okumağa lüzum yok diyerek oradan ayrıldı. Resûl-i Ekrem: «Fakih olarak ayrılmıştır» buyurdu. Makbûl olan budur. Allahu Teâlâ'nın lûtfu ile okuduğu âyeti anlayıp kalbine tesir ederek mucibiyle amel etmektir. Yalnız dili tahrik etmenin faydası azdır.

وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمًى

«Kim benim zikrimden yüz çevirirse onun hakkı da dar bir geçimdir. Ve biz onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz.» (20 - Tâhâ : 124)

كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيَتْهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى

(888) Bu rakam sadece Medine'de bulunanlar için olabilir. Zira Ebü Zaraa Râzi Resûlullah (S. A. V.) vefat ettiğinde yüz yirmi dört bin sahabisi vardı, diyor. Nitekim vedâ hutbesinin de yüz binden fazla sahabiye irad edildiği mâlûmdur.

(889) Burada kastedilen ezberleme Kur'âna tam mânâsıyla vâkîf olarak ezberlemedir. Sahabe-i kiram arasında yüzlerce hâfızın mevcut olduğu siyerlerde yazılıdır.

«Öyledir. Sana âyetlerimiz geldi. Sen onları unuttun. İşte bugün de unutuluyorsun.» (20 - Tâhâ : 126)

âyetlerinden muradın dili ile okuduğu hâlde mucibiyle amel etmeyenler olması çok muhtemeldir.

Yâni Kur'ân'ı terkettin, tarafına bakmadın, hükümlerine aldırış etmedin, demektir. Zira emirde kusur eden için, emri unuttu denir.

Kur'ân-ı Kerîm'i hakkıyla okumak demek dil, akıl ve kalbin müştereken okuması demektir. Dil, maharic-i hurûfuna riâyet ederek ağır ağır okur; akıl, mânâlarını düşünür; kalb ise, onun emir ve yasaklarından tesir alarak kendine çeki - düzen verir. Yâni lisan okur, akıl tercüme eder, kalb ders alır.

9 — Terakkî :

Yâni Kur'ân-ı Kerîm'i kendi ağzından değil, Allahu Teâlâ'dan dinliyormuş gibi okumak.

Kur'ân-ı Kerîm'i okumanın dereceleri üçtür :

a — Kur'ân okuyan, kendisini Allahu Teâlâ'nın huzûrunda imiş ve Allahu Teâlâ onu dinliyormuş gibi farzederek okumalıdır. Şübhesiz bu vaziyetteki insân, yumuşak, mülâyim ve mütevâzi olur.

b — Bizzât Allahu Teâlâ'nın kendisini görerek lûtfiyle hitâb ettiğine, in'âm ve ihsâniyle kendisine münadatta bulunduğuna inanmaktır. Bu anlayış ile Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan kimse, hayâ ve ta'zim ile Kur'ân'a eğilir ve onu anlamaya çalışır.

c — Kelâmda mütekellîmi, kelimelerde ise mütekellimin sıfâtlarını müşâhede etmektir. Yâni konuşanın keyfiyetini sözlerinde müşâhede ile ahlâki vaziyetini sözlerinin mânâsından anlamaktır. Bu anlayış ile okuyanın nazarı, kendisine, okumasına veyâ in'âmın kendisine taallûk etmesine değil, doğrudan mütekellime, konuşana yönelmek âdeti O'nu görüyormuş gibi bütün gönlünü ve düşüncesini O'na bağlamaktır.

Bu üçüncü kısım mukarrebler, ikinci ashâb-ı yemin, yâni sağcılardır; birincisi de mürid ve ârifler makamıdır. Bu üç mertebenin haricinde kalan Kur'ân okumalar gafiller makamıdır.

Cafer İbn Muhammed Sâdık (R.A.) : «Vallahi Allahu Teâlâ kelâmında insânlara tecelli eder. Fakat onlar bunun farkında olmazlar.» demekle bu en üstün dereceden haber vermiş oldu. Yine bu zât, bir namâzda baygınlık geçirmişti. Bunun sebebini kendisinden sorduklarında : «Bir âyet-i celîleyi kalbimde tekrarlayıp duruyordum, tam bu sırada onu mütekelliminden (yâni Allah'tan) duydum; O'nun kudretini müşâhedeye dayanamadım ve bayıldım» dedi. İşte bu mer-

tebede okuma zevki artar ve münacatın lezzeti çoğalır. Bunun için hakimlerden biri şöyle diyor: «Önceleri Kur'ân-ı Kerim'i okur fakat zevk alamazdım, tâ ki âdetâ Resûl-i Ekrem ashâbına okuyor ve ben de ondan dinliyormuş gibi okumağa başlayınca zevk duymağa başladım. Sonra daha ileri makama yükselerek, âdetâ Cebrâil Aleyhi's-selâm, Resûl-i Ekrem'e okuyormuş gibi okudum, daha çok zevkini aldım. Sonra daha üstün makama yükselerek âdetâ kelâmda mütekellimi müşâhede edercesine okuduğumda artık bir an bile ayrılmak istemediğim en yüksek zevki duymağa başladım» demiştir. Hazret-i Osman ve Hüzeyfe (R.A.): «Eğer gönüller mânevî pisliklerden temiz olsaydılar, Kur'ân'ın zevkine doymazlardı» demişlerdir. Çünkü kelâmda mütekellimi müşâhede, ancak kalb temizliği ile mürkündür. Bunun için Sâbit-i Benânî: «Yirmi sene Kur'ân'a emek verdim, yirmi sene de ondan faydalandım, başkasıyla değil. Ancak kırâatte mütekellimi müşâhede ile Allahu Teâlâ'nın:

فَقَرُّوا إِلَى اللَّهِ

«Allah'a iltica ediniz.» (51 - Zâriyât : 50)

وَلَا تَخْلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

«Allah'a ortak koşmayınız.» (51 - Zâriyât : 51.)
emirlerine uyulmuş olur.» demiştir.

Her şeyde O'nu (O'nun kudret ve azametini) müşâhede etmeyen, başkasını görmüştür. Kul, Allah'tan başka neye iltifat ederse orada gizli bir şîrk vardır. Gerçek tevhid, her şeyde Allah'ın kudret ve azametini müşâhede etmektir.

10 — Teberri :

Yâni Azamet-i İlâhiyye karşısında kendi benlik ve varlığından geçmek ve kendisini hiçe saymaktır. Salihleri öven ve müjde veren âyetleri okuduğu zamân kendisini bu hükümde görmemeli. Belki bu müjdeleri, inanan salih kullara tanımalı ve kendisinin de onlardan olmasını Allah'tan dilemelidir.

Gadab âyetleri ile âsileri yeren âyetleri okuduğu zamân, kendisinin helâk olacağından korkmalı ve bu gibi vaad âyetlerinin muhatabının kendisi olduğunu kabûl etmelidir. Bunun için (Abdullah) İbn

Ömer: «Allah'ım! Zulmünden ve küfründen sana istiğfar ederim.» derdi. Kendisine, hadi diyelim ki zulüm olabilir; küfür de ne demek? diye sorulunca :

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ هـ

«Muhakkak ki, insân mübalâğa ile nefsine zulüm edici ve küfran-ı nimet edicidir.» (14 - İbrâhim : 34)

âyetini okurdu.

Yûsuf bin Asbat'a, Kur'ân-ı Kerim'i okuduğun zamân nasıl duâ edersin ? diye sormuşlar. Yûsuf bin Asbat: «Ne duâsı! Kusurlarıma yetmişbin kere istiğfar ederim.» demiştir. Kırâatte kendisini kusurlu kabûl etmek, Allah'a yakınlığının sebeblerindendir. Zîra yakın iken kendisini uzak kabûl eden kimseye verilen korku sayesinde o yakınlık mertebesinden daha üstün merteye verilir. Bunun aksine olarak uzakta iken kendisini yakın görenlerdeki emniyet kendilerini daha da uzaklara iter. Her ne zamân kendini beğenir ve hâlinden razı olursa helâk olur. Her ne zamân ki kendisini beğenmez ve Kur'ân okumasında Allahu Teâlâ'dan başka hiçbir şeyi görmeyecek hâle yükselirse, melekût âleminin sırları kendisine açılır. Ebû Süleyman-i Dârânî akşam yemeğini İbn Sevban adındaki kardeşliğinde yemek üzere söz vermiş ve fakat gidememişti. Sabahleyin buluştuklarında kardeşliği :

— «Hani geleceğim diye söz vermiştin? Niye gelmedin?» diye kendisinden sorunca, Süleyman-ı Dârânî :

— «Ben bunu kimseye söylemezdim; fakat sana söz verip gelemediğim için vaziyeti açıklamak zorundayım. Şöyle ki: Yatsı namâzını kılmıştım, ölümün geleceği an belli olmadığı için, vitir namâzını kılayım da öyle gideyim dedim. Kunut duâsını okurken Cennet bahçelerinden yeşil bir bahçe gözümün önüne geldi. Gözler görmediği güzellikleri içine alan bu bahçeye hayran hayran bakarken sabahladım. İşte gelemeyişimin sebebi budur.» dedi.

Bu gibi keşifler, nefsinin arzû ve isteklerinden ayrılıp uzaklaştıktan ve nefsine iltifat etmedikten sonra hâsıl olur. Sonra bu keşifler, keşfolunan şeyin vaziyetine göre husûsiyet arzeder. Ümid ve Ralîmet âyetleri okuduğu ve ümidlendiği zamân, Cennetin sûreti kendisine temessûi eder, âdeta Cenneti görmüş gibi olur. Azâb ve şiddet âyetlerini okuduğu zamân Cehennemi ve oradaki azâbları müşâhede eder. Zira Allahu Teâlâ'nın kelâmı, lâtif ve kolay, zor ve çetin anlaşılır.

lan, ümid ve korku veren mânâları şâmildir. Çünkü âyetlerin bir kısmı ümid verici rahmet âyetleridir. Bir kısmı korkutucu azâb, intikam ve şiddet âyetleridir. Kelimeleri ve sıfâtları müşâhede nisbetinde kalb hâlden hâle intikal eder ve o hâle uygun ve ona yakın bir şekilde keşiflere mazhar olur. Zira okuyan, okuduğu şeyle hâllenir. Aksi muhaldir. Okunan Kur'ân'da, razı olanın kelâmı, gadablı olanın kelâmı, in'âm edenin kelâmı, intikam alanın kelâmı, Cebbâr ve Kibriyâ sahibinin kelâmı, mühlet verip ihmal etmeyen şefkat ve merhamet sâhibinin kelâmı vardır.

DÖRDÜNCÜ BÂB

KUR'ÂNI ANLAMAK VE NAKLE MÜRACAAT ETMEDEN KENDİ
ANLAYIŞINA GÖRE TEFSİR ETMEK BEYÂNINDADIR.

Şâyet «Yukarıdaki bahiste temizlenmiş kalb sâhiplerine Kur'ân'ın mânâları keşfolabileceği ve bu gibilere Kur'ân'ın esrârının çözüleceği üzerinde ehemmiyetle durulmuştur; bu nasıl oluyor?» diye sorar ve Resûl-i Ekrem :

مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ هـ

«Kur'ân'ı reyî ile tefsir eden cehennemdeki yerine hazırlansın.»
(890)

buyurmuş ve zâhir müfessirleri (Ebû Abdurrâhman-ı Kâşânî gibi) buna dayanarak tasavvufa mensub bâzı müfessirlerin, İbn Abbas ve diğer müfessirlerden nakledilenlerin hilâfına olarak, Kur'ândaki bâzı kelimeleri tevil etmelerine hücum etmiş ve bunu küfür saymışlardır. Eğer zâhir müfessirlerinin dedikleri doğru ise Kur'ân'ı anlamanın, yapılmış tefsirini ezberlemekten başka ne kıymeti var? Yok eğer bunların söyledikleri yanlış ise daha Resûl-i Ekrem'in, «Kur'ân'ı reyî ile tefsir eden, cehennemdeki yerine hazırlansın.» buyurmasının ne mânâsı kalır? dersin :

Bilmiş ol ki, Kur'ân-ı Kerim'in zâhir müfessirlerinin yaptığı tercemeden başka mânâsı yok diyen, kendi anlayış ve kabiliyetine tercüman oluyor; (çünkü o ancak müfessirlerin dediğini anlayabiliyor). Binâenaleyh kendi anlayışını açıklaması bakımından isabet ediyorsa da, herkesi kendi seviyesine indirmesinde ve herkese kendi zaviyesinden bakarak hüküm vermek sûretiyle de aldanıyor.

Hakikat şudur ki, anlayanlar için Kur'ân-ı Kerim'in mânâları geniş ve şumûllüdür. Hadisler ve haberler bunu vâzihan ifâde etmektedirler. Nitekim Hazret-i Ali (Kerremallahu vechehu) : «Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'den anlayış kabiliyetini kime bahşederse, onlar, müstesnâdır» demiştir. Eğer nakledilen tefsir ve tercümeden başka mânâ olmasaydı bu sözün ne mânâsı kalırdı. Resûl-i Ekrem (Sallâllahu Aleyhi ve sellem) hadis-i şerifinde :

إِنَّ الْقُرْآنَ ظَهْرًا وَبَطْنًا وَحَدًّا وَمَظْلَمًا

Kur'ân'ın zâhiri, bâtını, had'di ahkâmı, gâyesi ve matlâi va'di ve ve'idi vardır.» (891) buyurmuştur.

Bu hadis tefsir âlimlerinden olan İbn Mes'ûd'dan da mevkuf olarak rivâyet edilmiştir. Daha zâhirin, bâtının, haddin ve matlân ne mânâsı kalır ?

Hazret-i Ali'nin (Kerremallahu vechehu) de : «İsteseydüm yalnız Fâtiha sûresinin tefsirinden yetmiş deve yükü kitâb yazardım.» buyurmasının mânâsı ne olabilirdi ? Çünkü Kur'ân'ın zâhir mânâsı kısadır. Yine Ebû'd-Derdâ : «Kur'ân'da birçok tevcihler olduğunu kabûl etmeyen fakih olamaz.» demiştir. Bâzı âlimler her âyetin altmışbin mânâsı olduğunu, açıklanmayan mânâların daha çok olduğunu, diğerleri daha ileri giderek Kur'ân, yetmiş yedi bin iki yüz ilmi ihtiva eder. Zira her kelimesi bir ilimdir. Sonra bu da dört misline yükselir; çünkü her kelimenin zâhiri, bâtını, haddi ve matlâi vardır. Resûl-i Ekrem'in, «Besmele» yi yirmi defa tekrarlaması bâtını mânâsını düşünmek içindir, yoksa zâhiri mânâsı için onu o kadar tekrara lüzum yoktu. İbn Mes'ûd (R.A.) : «Geçmiş ve geleceklerin ilimlerini murad eden, Kur'ân üzerinde incelemesine devam etsin» buyurmuştur. Bunun yalnız zâhiri mânâsı ile mümkün olamayacağı âşikârdır.

Hülâsa : Bütün ilimler, azîz ve celîl olan Allahu Teâlâ'nın ef'al ve sıfâtına dahildir. Kur'ân-ı Kerim'de onun zât, sıfât ve ef'alının serhi vardır. Nihayeti olmayan bu ilimlerin hepsine Kur'ân-ı Kerim'de işâret vardır. Yalnız zâhiri tefsir kâfi değil, bunları tafsilâtıyla derinliğine inceleyebilmek, Kur'ân'ı anlamağa bağlıdır.

Hattâ insânların ihtilâfa düştüğü, akıl sâhiplerinin şaşırdığı nazariyât ve ma'kulâta da Kur'ân-ı Kerim'de işâret ve delâletler vardır. Buna yalnız zâhiri tefsir ve tercüme nasıl kifayet eder ? Bunları bulmak, ancak Kur'ân-ı Kerim'in hakikatini anlayabilenlere mahsustur. Bunun için Resûl-i Ekrem (Sallâllahu Aleyhi ve sellem) :

اِقْرَءُوا الْقُرْآنَ وَالتَّمِسُوا غَرَائِبَهُ

«Kur'ân'ı okuyun ve ince mânâlarını araştırın.» (892) buyurmuştur.

Hazret-i Ali'nin rivâyet ettiği hadiste, Hazret-i Peygamber :

وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا لَتَفَرِّقَنَّ أُمَّتِي عَنْ أَصْلِ دِينِهَا وَجَعَلَهَا عَلَى
اِثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهَا ضَلَالَةٌ يَدْعُونَ إِلَى السَّارِ فَإِذَا كَانَ
ذَلِكَ فَعَلَيْكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَإِنْ فِيهِ نَبَأٌ مِنْ كَانَ قَلْبُكُمْ وَ
نَبَأٌ مَا يَأْتِي بَعْدَكُمْ وَحُكْمٌ مَا يَنْتَكُمُ مِنْ خَالَفَتُهُ مِنَ الْجَبَّارَةِ قَصَمَهُ اللَّهُ
عَزَّ وَجَلَّ وَمَنْ ابْتَنَى الْعِلْمَ فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، وَهُوَ جَبَلُ
الْمُبِينِ، وَنُورُهُ الْمُبِينُ وَشِفَاؤُهُ النَّافِعُ، عِصْمَةٌ لِمَنْ تَمَسَّكَ
بِهِ وَنَجَاةٌ لِمَنْ اتَّبَعَهُ، لَا يَحْوِجُ فَيَقُومُ وَلَا يُزِيغُ فَيَسْتَقِيمُ
وَلَا تَنْقُضِي عِمَارَتَهُ وَلَا يَخْلِفُهُ كَثْرَةُ التَّرْبِيدِ.

«Beni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, benim ümmetimin mensub oldukları asıl din ve cemaatten ayrılarak yetmiş iki fırkaya bölünecektir. Bunların hepsi sapık ve insânları cehenneme dâvet ile sapıtacaklardır. Bu zamâna tesadüf ederseniz, azîz ve celîl olan Allahu Teâlâ'nın Kitâbına sarılın. Zîra sizden evvelkilerin haberi, sizden sonra geleceklerin haberi ve aranızda ne şekil hükmedeceğiniz orada mevcuttur. Ona muhalefet eden zâlimlerin belini, azîz ve celîl olan Allah kırar. (Onu bırakıp da) ilmi başka taraflarda arayanları Allah sapıtır. O Allahın sağlam ipi, açık nûru ve (insânlar için) nâfi olan şifasıdır. Ona sarılanlar için koruyucu ve ona uyanlar

için kurtarıcıdır. Şaşmaz ki düzeltilsin, eğrilmez ki doğrultulsun, incelikleri ve fevkalâdelikleri tükenmez, tekrar tekrar okumak onu eskitmez.» (893) buyurmuştur.

Huzeyfe hadisinde ise şöyle naklediliyor : Bu gibi ayrılıkların vukubulacağını Resûl-i Ekrem kendisine haber verdiği zamân «O zamâna yetişirsem ne yapayım yâ Resûlallah!» diye sorunca, Resûl-i Ekrem Efendimiz :

«Allah'ın kitâbını öğren ve onun hükmiyle amel et. Çıkar yol odur.» buyurmuştur.

Huzeyfe: «Bu suali Resûl-i Ekrem'e üç kerre sordum. Her defasında: «Allah'ın kitâbını oku ve onunla amel et, kurtuluş oradadır.» buyurdu.» dedi.

Hazret-i Ali (Kerremallahu vechehu) : «Kur'ân-ı Kerim'i anlayanlar, ondan çok ilimler meydâna çıkarırlar.» buyurmuştur. Bu ifâdeyle Kur'ân-ı Kerim'in bütün ilimlere işaret ettiğini anlatmak istemiştir. İbn Abbas (R.A.) «Allahu Teâlâ:

فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَاهُمْ حُكْمًا وَعِلْمًا

«Onu biz Süleyman'a anlattık, her ikisine de hüküm ve ilim verdik.» (21 - Enbiyâ : 79)

âyetinde müşterek olarak her ikisine de verdiği hüküm ve ilim demıştır. Süleyman Aleyhi's-selâma hususî olarak verdiği zekâyâ da fahim ve idrâk ismini vermiştir. Aynı zamânda bu anlayışı, hüküm ve ilim üzerine takdim etmiştir.» buyurdu.

Bütün bu anlattıklarımız, erbabı için Kur'ân'ın mânâlarını anlamakta büyük vüs'at ve genişlik olduğunu ve yalnız zâhirî tefsirin buna kifayet edemeyeceğine delâlet etmektedir.

Resûl-i Ekrem'in Kur'ân'ı kendi rey ve görüşüne göre tefsirden menetmesi, Ebû Bekr'in : «Kur'ân'ı kendi reyim ile tefsire kalkıştığım zamân, beni hangi yer taşır ve hangi semâ gölgeler?» buyurması ve Kur'ân'ı kendi re'yi ile tefsirden men'eden diğer rivâyetlere gelince, bunlar iki cihetten düşünülebilir :

Birincisi, tamamen menkul ve mesmû ile yetinerek kendi anlayışına göre Kur'ân'dan hüküm çıkarmayı terketmektir.

İkincisi ise, başka bir mânâ murad olmaktadır. Birinci mânânın, murad olması, yâni Kur'ân'ın mânâsına yalnız Resûlullahtan duyulan ile kifayet edilerek Kur'ân'ı kimsenin tefsir etmemesi birkaç cihetten kat'i olarak bâtıldır :

1 — Buna göre Kur'ân-ı Kerim'in bütün mânâsının Resûl-i Ekrem'den duyulması ve ona istinad etmesi lâzımdır. Halbuki Resûl-i Ekrem'den Kur'ân'ın bazı âyetlerinin tefsiri duyulmuş, bazıları da duyulmamıştır. O hâlde İbn Abbas ve İbn Mes'ûd'un tefsirlerinin de kabûl olunmaması icâb eder. Çünkü onlar da çoklarını Resûlullahtan duymamış ve kendi anlayışlarına göre tefsir etmişlerdir. Diğer Sahâbede de hüküm aynıdır.

2 — Sahâbe ve müfessirler bazı âyetlerin tefsirinde cem'i mümkün olmayacak şekilde ihtilâfa düştüler ve muhtelif fikirler ortaya attılar. Bunların hepsini Resûlullahın fem-i saâdetlerinden duymak muhaldir. Şâyet yalnız bir tanesi duyulmuşsa diğerlerinin reddi lâzımdır. (Halbuki hiçbir reddedilmemiştir). Anlaşıldı ki, herkes, kendi cehd ve gayreti ve kabiliyetine göre Kur'ân-ı Kerim'in tefsirine çalışmıştır. Hattâ sûrelerin başlarındaki hurûf-i mukatta'aya (nun, kaf, sad, elif, lâm, mim) telifi mümkün olmayacak şekilde ayrı ayrı yedi mânâ vermişlerdir. «Elif-lâm-râ»nın tefsirinde telifi mümkün olmayacak şekilde «er-rahman» harflerindendir, ayrıca «elif» Allah, «lâm» Rahman, «lâtif» Er-rahim remzidir diyenler oldu. Daha başka sûretlerde tevillerde bulunanlar olmuştur. Böyle telifi mümkün olmayan tefsirler, Resûl-i Ekrem'den nasıl duyulmuş olabilir?

3 — Resûl-i Ekrem, İbn Abbas için :

اللَّهُ فَقَهُ فِي الدِّينِ وَ عَلِمَهُ التَّأْوِيلَ هـ

«Allah'ım, bunu dinde fakih, anlayışlı kıl ve (Kur'ân'ın) tevilini kendisine öğret.» (894)

diye duâ etmiştir. Eğer tevil de tenzil gibi, yâni mânâ da Kur'ân gibi Resûl-i Ekrem'den duyulmuş ve öylece ezberlenmiş olsaydı, bu duânın ne kıymeti kalırdı ?

(894) Tecrid - i Sarih Tercemesi C. 1, Sahife : 79 ve 134. Ayrıca bu kitabın 98. sahifesine bakın.

4 — Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de :

لَعَلَّهُ الَّذِينَ يَسْتَبْطُونَهُ مِنْهُمْ هـ

«Onu, onlardan istinbat edenler bilirlerdi.» (4 - Nisâ : 83)
buyurmakla, ilim sâhipleri için, istinbatı, hüküm ve mânâ çıkarmayı isbat etmiştir. İstinbatın, duyduklarından başka kendi istihracı olduğu malûmdur.

Kur'ân'ın anlaşılmasında anlattığımız bu deliller, o hayali çürütmüş olduğundan, te'vilde simâ' yâni nakil yolu ile duyulmuş olmasının şart olması bâtil olmuş ve herkesin akıl, kabiliyet ve anlayışına göre (İslâmın esâsına muhalif olmaması kayd u şartıyla) Kur'ân'dan mânâ çıkarması caiz görülmüştür.

KUR'ÂN'I KENDİ REY'İ İLE TEFSİRDEN MEN'ETMEK

Re'yile tefsiri men'eden hadîse gelince; iki tevcihi vardır :

1 — Adamın bir maksad ve bir gayesi var, gönlü de ona meyli ediyor. Eğer gönlünün bu meyli olmasa Kur'ân-ı Kerîm'de böyle bir mânâ hatırına bile gelmezdi. İşte bu arzûsunu yerleştirmek için keyfine göre Kur'ân'ı tefsire kalkışanlar hakkındadır. Bu gibi tefsir bâzan ilim ile olur, bid'atçıların kendi fasid garazlarına Kur'ân âyetlerinden delil çekmeğe kalkışmaları gibi. Bunlar Kur'ân âyetinin bu mânâda olmadığını bildikleri hâlde hasma galebe çalmak için böyle yaparlar. Bâzan da cehalet ile bilmeyerek olur. Âyet-i celilenin birkaç mânâyı ihtimali olduğu zamân, kendi arzûsuna uygun geleni tercih eder ve onu kabûl eder. Bu sûretle Kur'ân'ı rey'i ile tefsir etmiş olur. Çünkü bu mânâyı tercih ettiren kendi arzû ve isteğidir. Eğer arzûsu böyle olmasa, bu mânâyı tercih etmezdi. Bâzan, kişinin sahîh bir maksadı olur, buna Kur'ân'dan delil aramağa çalışır, mânâ ve muradın o olmadığını bildiği hâlde onu dâvasına delil tutar. Bu, insânları gece ibâdetine, duâ ve istiğfara dâvet eden kimsenin, Resûl-i Ekrem'in :

تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً هـ

«Gece kalkın zîra sahûrda yâni gece yemeğinde bereket vardır.» (895)

hadisi ile dâvasına delil çekmeğe kalkışan gibidir. Tesahhurdan mak-

(895) Buhâri ile Müslim, Enes'den. Bakınız shf : 97. Ayrıca Tecrid-i Sarîh Terce-mesi C. 6. shf : 269.

sadın oruçluyu alâkadar eden gece yemeği olduğunu bildiği hâlde ona zikir mânâsı vermesi gibidir.

Yine nefis mücahedesine dâvet eden kimsenin :

إِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى هـ

«Fir'avn'a git. Zira o, hakikaten azmıştır.» (20 - Tâhâ : 24)

âyet-i celilesiyle dâvasına delil çekmesine benzer. Fir'avn'dan maksadın nefis olduğunu iddia eder. Sözünü yaldızlayıp süslemekle ve söylenene nazarı celbetmekle dinleyicilerin hevesini arttırmak için sahîh maksadları uğrunda bâzı vâizler böyle yaparlar. Fakat bu teviller memnûdur. Çünkü bâzı Bâtınîler çürük olan maksadlarını terviç ile insânları bâtil olan mezheblerine çekmek için, murad olunan mânânın, o olmadığını kat'i olarak bildikleri hâlde bâzı âyetleri kendi keyiflerine göre teville kalkışırlar. Halbuki âyet-i celile Mûsâ Aleyhi's-selâm ile Mısır Fir'avn'ları arasında geçen bir hakikati, tarihî bir hâdiseyi ifâde etmektedir. İşte bu anlattıklarım, Kur'ân'ı rey ile tefsirden men'etmenin sebeblerindendir. Buradaki «Rey» den murad, sahîh içtihadı dayandırmayan ve nefisine uygun olan fâsid reydir. «Rey» kelimesi, sahîh ve fâside şâmil olduğu gibi, bâzan arzûsuna uygun olan şeye de rey denir.

2 — Kur'ân'ın incelikleri ile alâkalı Resûlullahtan işitilen nakil ve rivâyete vâkıf olmadan, oradaki mübhem ve değişik lâfızları, ihtisar, hazf, izmar, takdim ve tehirleri bilmeden yalnız Arap lûgatına vâkıf olmakla kendiliğinden Kur'ân tefsirine kalkışan kimseler murâddır. Zâhirî tefsirini bilmeden yalnız Arap lisanına vâkıf olmakla Kur'ân tefsirine kalkışanlar elbette yanılırlar ve Kur'ân'ı rey'i ile tefsir edenler meyânına girerler. Zâhir tefsirde hatadan korunmak için ilk lâzım olan nakil ve simâ'dır. Nakil ve simâ'dan sonra ancak istinbat ve anlayış genişleyebilir.

Ancak, simâ' [duymak] yolu ile bilinecek olan garâib-i Kur'âniye pek çoktur. Bunların bir kısmına burada işâret edelim ki diğerleri de buna kıyas edilsin ve evvelâ tefsirin zâhirini ezberlemeyi ihmâlin caiz olmadığı, sonra da ahkâm-ı zâhiresini bilmeden bâtınî mânâsını bilmeğe imkân olmadığı anlaşılmalı. Zâhirî tefsirini iyice bilmeden Kur'ân'ın esrârını anladığını iddia eden; içeri girmeden evin ortasına girdiğini iddia edene, yahut Türkçeden bir kelime bilmediği hâlde, Türklerin sözlerini anlıyorum diye iddia edene benzer. Çünkü, Kur'ân'ı anlayabilmek için zâhirî tefsir, herhangi bir dili anlayabilmek için lâzım olan lûgatı öğrenmek gibidir.

MÜFESSİR İÇİN BİLİNMESİ ZARURİ OLAN ŞEYLER

Bir müfessirin simâ' (işitmek) yolu ile bilmesi elzem olan pek çok fenler vardır. Bunlardan birisi hazf ve izmâr yolu ile yapılan i'caz ve kısaltmadır.

Allahu Teâlâ'nın :

وَاتَيْنَا نَمُودَ النَّاقَةِ مُبِيرَةً فَظَلَمُوا بِهَا ۝

«Ve Semûd (kavmine) nâkayı (açık bir) alâmet. olarak verdik, onun sebebiyle (nefislerine) zulüm ettiler.» (17 - İsrâ : 59) âyet-i celîlesinde olduğu gibi. Metinde görüldüğü şekilde âyetin mâ-nâsı: «Biz Semûd'a, görür olduğu hâlde bir nâka (dişi deve) verdik, onun sebebiyle zulüm ettiler» şeklindedir. Bunu olduğu gibi gören ve burada «âyeten» kaydının mahzûf ve «enfüsühim» kelimesinin de muzmar olduğunu bilemeyenler, devenin kör olmayıp görür olduğunu zanneder ve kendilerine mi, başkalarına mı zulüm ettiklerini anlayamazlar.

Yine Allahu Teâlâ'nın :

وَأَنشَرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْبُغْلَ بِكُفْرِهِمْ ۝

«Ve küfürleri sebebiyle kalblerine buzağı sevgisi karışmıştı.» (2-Bakara : 93) âyetinde «el-hübb = sevgi» kelimesi mahzûftur. (Hazfedilmiştir.)

Yine :

إِذَا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ۝

«Eğer onlara meyyal isen sana hayattakilerin (azâbının) iki misli ve ölümlerin (azâbının) iki katını tattırırdık.» (17 - İsrâ : 75) âyetinde «azâb» kelimesi hazfedilmiş, «ihyâ» ve «mevtâ» yerine de «hayât» ve «mevt» denilmiştir. İbarenin takdiri şöyledir :

ضِعْفَ عَذَابِ الْآخِيَاءِ وَضِعْفَ عَذَابِ الْمَوْتَى ۝

Bütün bunlar fasih lûgatlarda câizdir. Yine bunun gibi şu âyeti görelim :

وَأَسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْبَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا ۝

«Bulduğumuz köy (halkından) ve bizim kabile (halkından) sor.» (12 - Yûsuf : 82)

Burada da mahzûf vardır. O da «el-karye» ile «el-'iyr» den evvel gelen «ehl» kelimesidir. Takdiri şöyledir :

« أَهْلُ الْقَرْيَةِ وَأَهْلُ الْبَيْرِ »

ثَقُلْتُ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۝

«Kıyâmetin kopacağı yer ve gök halkına gizlendi.» (7 - A'râf: 187) âyet-i celilesinin görünüşteki mânâsı «yerde ve gökte ağır oldu» şeklindedir. Bir şey gizlendiği zaman ağır olur bunun için «hufiyet» yerine «sakulet» buyurulmuş, «alâ» yerinde «fî» kullanılmış ve «Ehl» kelimesi de hazfedilmiştir. Takdir şöyledir :

خَفِيتُ عَلَى أَهْلِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝

Yine :

وَتَجَلَّوْنَ رِزْقَكُمْ أَنْتُمْ تَكْذِبُونَ ۝

«Ve Kur'ân'dan nasibinize şükrünüz, Allahu Teâlâ'dan olduğunu tekzibe ni kalkışırsınız.» (56 - Vâkı'a : 82)

Burada da «şükr» kelimesi mahzûftur. «Şükre rızıküm» takdirindedir.

Yine :

إِنَّا مَا وَعَدْنَاهُ عَلَى رُسُلِكَ ۝

«Resûllerin (dilinde) bize va'dettiğini bize ver.» (3 - Âl-i İmrân : 194)

âyetinde de «elsine» kelimesi mahzûftur.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ هـ

«Muhakkak biz onu (Kur'ân'ı) kadir gecesinde indirdik.» (97 - Kadr : 1)

Burada da, ismi geçmediği hâlde işâret zamiri ile Kur'ân'ı murad etmiştir. Yine :

حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ هـ

«Perde ile örtülünceye kadar.» (38 - Saad : 32)

Burada da ismi geçmediği hâlde işâret zamiri ile güneşi murad etmiştir.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى هـ

«Onlar ki, Allah'tan başka tanrılar edindiler, biz bunlara, şefaatleri ile bizi Allahu Teâlâ'ya yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz derler.» (39 - Zümer : 3)

Burada da «derler» mânâsına olan «yekûlûne» mahzûftur.

فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ هـ

«Bu kavme ne oldu ki Kur'ân'ı anlamaya yaklaşmazlar. Hasene-den sana ne isâbet ederse Allah'dandır. Seyyi'e, kötülük ve felâketten her ne gelirse sendendir.» (4 - Nisâ : 78)

Buradaki «dâyekâddûne yafkahûne» «lâ yafkahûne = anlamazlar» takdirinde olduğu gibi «mâesâbeke» nin baş tarafında «kavl» kelimesi mahzûftur. «Yakûlûne mâ esâbeke» derler ki «sana isâbet

eder...» takdirindedir. Böyle bir «derler» kelimesi mukadder olmasaydı.

قُلْ كُلُّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

«De ki hepsi (iyiyi ve kötüyü yaratmak) Allah'tandır.»

kavl-i kerimi ile münâkaza hâlinde olurdu. Bundan, Mu'tezilî olan Kaderiyyenin (896) mezhebi hatırına gelir.

Çünkü onlar bu inceliğe vâkıf olmadıklarından «mâ esâbeke» yi ibtidai kelâm kabûl etmişlerdir. Menkul-i mukalleb, değiştirilip başka şekle konan da yine bu hükümdedir. Allahu Teâlâ'nın buyurduğu :

وَطُورِ سِينٍ

âyetinde (95 - Tîn: 2) «sinin» kelimesi «Sînâ»nın maktûbudur. Yine

سَلَامٌ عَلَى الْإِبْرَاهِيمَ

«İlyasa selâm olsun.» (37 - Saffât: 130)

âyetinde «il-yâsîn» den murad İlyâs Aleyhi's-selâmdır. Bâzıları da, İbn Mes'ûd'un mushafında «ve idrâsîn...» yazılı olduğuna göre, İdris Aleyhi's-selâm olduğunu söylemişlerdir. Kelâmı birbirinden ayırmak, izah ve te'kid için araya giren tekrar da bundandır. Allahu Teâlâ'nın :

وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ

«Allah'tan başkasına tapanlar dahi (hakikatte) Allah'a kattıkları ortaklara tâbi olmuyorlar. Onlar (kuru) zandan başkasına uymuyorlar.» (10 - Yûnus: 66)

âyetinde «in yettebiûne» mükerrerdir.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ

(896) Bunlar sapık mezheplerdir.

«Sâlih kavminden (imân etmeyen) kibirliler, aynı kavimden zayıf sandıkları, imân edenlere şöyle dediler:» (7 - A'râf : 75)

Burada da takdir şöyledir :

Te'kid için tekrar vardır.

Takdim ve tehir de bu hükümdendir.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَاجِلٌ مُسْتَقَرٌّ

«Eğer bu ümmete azâb, ecel-i müsemmâ olan kıyâmete kadar durdurulmasa, geçmişlere olduğu gibi bunlara da dünyâda azâb lâzım olurdu.» (20 - Tâhâ : 129)

Bunun takdiri şöyledir :

Metinde görüldüğü gibi takdim tehir yapılmıştır.

وَلَوْلَا الْكَلِمَةُ وَاجِلٌ مُسَمًّى لَكَانَ لِزَامًا

Yine bunun gibi

يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَفِيٌّ عَنْهَا

«Onu iyi bilir gibi senden sorarlar.» (7 - A'râf : 187)

Takdiri şudur :

يَسْأَلُونَكَ عَنْهَا كَأَنَّكَ خَفِيٌّ بِهَا

Yine :

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ

«Onlar için Rabbileri indinde dereceler vardır, mağfiret ve bol rızıklar vardır. Rabbim seni beytinden çıkardığı gibi.» (8 - Enfâl : 4)

Burada «kemâ ahreçke» kelâmın sılasından değildir. Belki bundan evvel olan;

قُلْ إِلَّا نَفْسًا لِّلّٰهِ وَالرَّسُولِ

âyetine râcidir. Arada takvâ ile emreden ve benzeri diğer âyetler «Cümle-i muteriza» olarak gelmişlerdir.

Yine Allahu Teâlâ'nın :

حَتَّىٰ تَوَدُّمُنَا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ

«Tâ ki yalnız Allah'a îmân edinceye kadar. Ancak İbrâhim baba-sına olan sözü.» (60 - Mümtehine : 4)

Buradaki «illâ kavle İbrâhime» kelâmı da daha arkadaki «lekad kânc leküm üsvetün hasenetün...» ün sılasıdır. Yâni «vellezine ma'ahu illâ kavle İbrâhime» takdirindedir. Yine araya cümle-i muteriza girmiştir.

Mübhem de bundadır. Mübhem demek, müşterek mânâlara gelen kelime veyâ harf demektir. «Şey», «Karin», «Ümmet», «Ruh» ve benzerleri kelimeler gibi.

«Şey» kelimesine misâller :

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ

«Allahu Teâlâ bir şeye kadir olmuyan köle ile darbimesel etti.» (16 - Nahl : 75)

Buradaki mübhem olan «şey» kelimesinden murad, nafakadır.

Yine :

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكُرُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ

«Allahu Teâlâ iki kişi ile de darbimesel etti. Birisi dilsiz ve sağır olup bir şeye gücü yetmez.» (16 - Nahl : 76)

Buradaki «şey» kelimesinden murad, istikamet ve adâletle emirdir. Yine :

فَإِنْ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ ۝

«Bana tâbi olursan artık bana bir şeyden sorma.» (18 - Kehf : 70)

Buradaki «şey» kelimesinden murad, rububiyet sıfâtlarından olan ve Allahu Teâlâ'nın Hızır Aleyhi's-selâma öğrettiği ilm-i ledünnîdir. Ârifin, onu açıklama zamânı gelinceye kadar ondan sorması doğru olmaz.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ۝

«Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar? Yoksa yaratıcıları kendileri midir?» (52 - Tûr : 35)

Buradaki «şey» kelimesinden murad da «Hâlık» tir. Bundan, «şey» ancak «şey» den yaratılabilir diye de tevehhüm olunabilir.

«KARÎN» (yakından) kelimesine misâller :

وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَىٰ عَيْنِي، أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ ۝

«Yanındaki melek: “İşte bu yanındaki hâzırdır” der.» (50 - Kâf : 23)

Buradaki «karîn» den murad, kendisine müvekkel olan melektir.

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْفَيْنَاهُ وَلَكِنْ كَانَ ۝

«Yanındaki şeytân, Rabbimiz ben onu azdırmadım, fakat (zâten) kendisi derin bir sapıklıkta idi.» (50 - Kâf : 27)

Buradaki «karîn» den murad da şeytândır.

«ÜMMET» kelimesi'ne gelince: Bu da sekiz mânâda kullanılır:

1 — Cemâat mânâsında :

وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ ۝

«Kuyunun başında bir cemâat buldu ki mallarını suluyorlardı.» (28 - Kasas : 23)

2 — Peygamberin etbâi mânâsında: «Biz Muhammed Aleyhi's-selâmın ümmetiyiz» dediğimiz gibi.

3 — Bütün iyilikleri mündemiç örnek bir insân mânâsına :

إِنِّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ هـ

«Hakikaten İbrâhîm (başlı başına) bir ümmetti. Allah'a itâatkâr-
dı.» (16 - Nahl : 120)

4 — Din mânâsında olur. Misâl :

إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ

«Biz atalarımızı bir ümmet (din) üzerinde bulduk.» (43 - Zuhruf: 22)

5 — Müddet ve zamân mânâsında olur :

إِلَى أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ هـ

«Sayılı bir ümmete (müddete) kadar.» (11 - Hûd : 8)

وَاذْكُرْ بَعْدَ أُمَّةٍ هـ

«Bir ümmetten (müddetten) sonra hatırladı da dedi ki.» (12 - Yûsuf : 45)

6 — Kıyâmet ve boy mânâsında. Araplar şöyle derler :

«فلان حسن الامة هـ»

«Falancanın boyu güzeldir.»

7 — Münferit dine sâhib mânâsına gelir. Nitekim hadîste şöyle gelmiştir:

يُبْعَثُ زَيْدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ نُفَيْلٍ أُمَّةً وَحْدَهُ هـ

«Zeyd İbn Amr İbn Nüfeyl, tek başına bir dine sâhib olarak haşrolacaktır.»

8 — Anne mânâsında olur. Araplar arasında :

«هَذِهِ أُمَّةٌ زَيْدٌ هـ»

«Bu kadın Zeyd'in annesidir» denildiği gibi.

Bir çok mânâlara gelen kelimelerden birisi de «Ruh» kelimesidir. Kur'ân-ı Kerim'de bir çok mânâlarda kullanılmıştır. Fakat uzatmak için misâl vermiyoruz. (Emir, Kur'ân, Melek, Cebrâil ve insân ruhu gibi bir çok mânâlarda kullanılmıştır. Bunun gibi «hûden» kelimesi de 17 mânâda kullanılmıştır.)

Mübhemlik kelime de olduğu gibi harflerde de olur :

فَأَثَرَنَ بِهِ نَفْعًا فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا هـ

«Ve tozu dumana katanlara, hep birden düşman topluluğunun içine daldıranlara ki.» (100 - Âdiyât : 4, 5)

Birinci «bihi» deki «Ha» «Hâfirat» ve «Müriyat» tan, düşmana saldırırken göğüslerinden harıltı ve taşlara değen nallarından ateş çıkaran hayvânlardan kinaye edilmiştir. İkinci «bihi» deki «Ha» dan murad da «igare» dir. Yâni sabah vaktinde tozu dumana katıp düşman topluluğuna saldıran gaziler demektir.

فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ هـ

«Ona su indirmiştir.» (7 - A'râf : 57)

Buradaki «bihi» (ona), buluttan kinayedir.

فَأَخْرَجْنَا مِنْ كُلِّ الثَّعْرَاتِ هـ

«Onunla (sudan) bütün meyveleri çıkardık.» (7 - A'râf : 57)

Buradaki «bihi» zamirinden murad da «su» dur. Bunun daha birçok misâlleri vardır.

Bunlardan birisi de, beyânda tedric, yâni azar azar açıklamaktır.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هـ

«Ramazan ayı öyle bir aydır ki, onda Kur'ân-ı Kerim nâzil oldu.» (2 - Bakara : 185) âyetinde olduğu gibi.

Zîra burada Kur'ân-ı Kerim'in Ramazanda indiği bildiriliyorsa da gece veyâ gündüzde olduğu tasrih edilmiyor. Fakat :

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ هـ

«Biz onu mübârek gecede indirdik.» (44 - Duhan : 3)

buyurmakla geceleyin indirildiği anlaşılır ise de yine hangi gece olduğu tasrih edilmemiştir :

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ هـ

«Biz onu kadir gecesini indirdik.» (97 - Kadr : 1)

buyurmakla gecesini de tasrih etmiş oldu. İlk bakışta bu incelikleri fark edemeyenler bu âyetler arasında aykırılık olduğunu zannederler. Bütün bunları açıklayacak olan nakil ve simâ'dır. Dirayet yolu ile bunlar halledilemez. Başından sonuna kadar, Kur'ân-ı Kerim, bu gibi kelime ve harfler ile doludur. Zira Kur'ân-ı Kerim, Arap şivesi üzerine nâzil olmuştur. Muarazalarda onları ilzam ve aleyhlerinde hüccet olmak için, i'câz, tatvil, izmar, hazf, ibdal, takdim ve tehir gibi, her çeşit konuşma tarzlarını içine almıştır. Kim ki simâ' ve nakil ile bu inceliklere vâkıf olmadan yalnız Arap dilini bilmekle, Kur'ân'ı tefsire kalkışırsa, işte o, Kur'ân'ı kendi rey'i ile tefsir edenler zümresindendir. Meselâ «ümmet» kelimesinden, meşhur olan bir peygambere uyanlar mânâsını anlar ve gönlü yalnız ona meyleder ve öylece tefsir eder. Başka yerde görür, yine aynı mânâyı verir. Bu husûslarda nakledilen diğer mânâları araştırmaz, işte yasak olan budur. Yoksa Kur'ân'ın esrârını anlamağa çalışmak hiç bir zamân yasak değildir. Bu gibi mânâları işitmekle öğrendikten sonra tefsirin zâhirini anlamış olur. O ise

lâfızları tercüme etmekten ibârettir. Mânâların hakikatlerini anlamak için bu da kâfi değildir; hakikî mânâ ile zâhîrî tefsiri şu âyet ile izah edebiliriz :

وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ

«Attığın zamân da (Habibim) sen atmadın, ancak Allah attı.»
(8 - Enfâl : 17)

Bunun zâhîrî tefsiri açıktır. Fakat hakikî mânâsı zor ve kapalıdır. Çünkü atmayı bir yandan isbat ederken öte yandan nefy ediyor. Atmanın bir yönden, atmamanın da bir yönden olduğunu ve peygamberin atmadığı yönden, Allahu Teâlâ'nın atmış olduğunu anlayıncaya kadar görünüşte bunlar birbirinin zıddıdırlar. Yine bir misâl daha :

فَاتْلُوهُمْ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ

«Onları öldürün Allah onlara sizin elinizle azâb eder.» (9 - Tevbe : 14)

Kâfirleri öldüren onlar olduklarına göre, Allahu Teâlâ'nın onlara azâb etmesi nasıl olur? Eğer berikilerin ellerini harekete geçirmekle onlara azâb eden, bizzât Allah ise, «onları öldürün» demenin mânâsı nedir? İşte bunun hakikatini anlamak için, zâhîrî tefsir kifâyet etmez. Mükâşefe ilminin derin deryalarına dalmak ve oradan istimdat etmek lâzımdır. O da ef'alın, hadis olan kudretlerle alâkasını bilmesi ve kulun kudretinin Allahu Teâlâ'nın kudretiyle olan alâkasını anlamasıyledir. Böylece herkesin anlayamayacağı mükâşefe ilminin kapalı mes'elelerini anladıktan sonra Allahu Teâlâ'nın «Mâ remeyte iz remeyte = Attığın zamân sen atmadın» kelâmının doğruluğunu anlamış olur. İnsân, bütün zamânını bu mânânın esrârını açıklamakta ve bunun mukaddime ve neticeleri ile alâkalı taraflarını anlamakta geçirir, ömür bütün incelikleri anlamağa kâfi gelmez. Kur'ân'ın her kelimesi büyük tahkika muhtaçtır. Kur'ân-ı Kerim'in esrârını, herkes ilimdeki derecesi, kalbinin safiyeti, mânâsını düşünmekteki imkânları ve sarfettiği gayreti nisbetinde anlar. Herkes için bu husûslarda ayrı ayrı dereceler vardır. Herkes kabiliyetine göre anlar. Tam mânâsıyla anlamağa çalışmak nâfiledir. Çünkü, eğer denizler mürekkep; ağaçlar kalem olsa ilâhî kelimâtın esrârına nihâyet olmadığı için ilâhî kelimelerin sırları tükenmeden o mürekkep ve o kalem tükenirdi. Bu-

nun için insânlar zâhirî tefsirde anlaştıktan sonra bu hakikatleri anlamakta derecelere ayrılırlar. Yalnız zâhirî tefsir kifâyet etmez, evvelâ onu, sonra da bu hakikatleri anlamağa çalışmak lâzımdır. Bunun mi-sâli :

Bâzı basîret sâhibi kimseler, Resûl-i Ekrem'in secde esnâsında bu-yurduğu :

أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَأَعُوذُ بِمَعَاذِكَ مِنْ عِقَابِكَ وَأَعُوذُ بِكَ
مِنْكَ لَا أُخَيِّئُ شَاءَ عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَتَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ

«Allah'ım! Gadabından rızana, ukubetinden âfiyetine ve senden sana sığınırım. Sana lââyık bir senâ ile seni senâ etmekten âcizim. Sen, kendi Zât-ı Kibriyânı nasıl övdünse öylesin.» (897)

sözünden şöyle anlamışlardır: Ona «secde et ve yaklaş» diye emredildi. O da yakınlığı secdede buldu ve önce ilâhî sıfâtlara nazar ederek Allah'ın bâzı sıfâtları ile bâzı sıfâtlardan yine Allah'a sığındı. Çünkü rıza ve gadap ayrı ayrı iki sıfâttır. Sonra daha üstün bir yakınlığa yükselerek sıfâttan zâta terakki etti ve «senden sana sığınırım» dedi.

Sonra sığınmaktan hayâ edecek şekilde daha üstün bir mertebeye yükseldi. Medih ve senâya iltica ederek, Allah'tan başka şeyden ayrıldığı, kendisinin de fâniliğini itiraf ederek «sana lââyık bir şekilde seni senâ edemem, bunları saymaktan âcizim» dedi. Sonra tamamen kusurunu itiraf ederek: «Sen kendi zâtını nasıl senâ ettinse öylesin» dedi. İşte bunlar, kudsi basîret ve nûrlu kalb sâhiblerine keşfolunmuş hâtıralardır. Bundan sonra daha bir çok derinlikleri vardır. O da yakınlığın mânâsını ve secdeye ihtisasını, bir sıfâttan diğer sıfâta ilticânın mânâsını ve ondan ona (Allah'tan Allah'a) ilticânın ne demek olduğunu ve bunların esrârını anlamaktır ki, yalnız zâhirî tefsir bunlara delâlet edemez. Bununla berâber bâtınî mânâ, zâhirî tefsiri nakzetmez, belki tamamlar. Bâtınî tefsir ile zâhirden öze geçilmiş olur. Bâtınî mânâlardan murad ettiğimiz budur. Yoksa zâhirîni nakzedenden mânâlar değildir. Hakikati Allah bilir.

«Kur'ân Okumanın Âdâbı Kitâbı» burada sona erdi.

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdederim. Salât ve selâm peygamberlerin sonuncusu olan Hazret-i Muhammed'e ve Allahu Teâlâ'

nın bütün hayırlı kullarına ve Resûl-i Ekrem'in âl ve ashâbı üzerine olsun...

İnşallah bu kitâbı, «Zikir ve Duâlar Kitâbı» takib edecektir.

Yardımcı ancak Allah'tır O'ndan başka yardımcı yoktur.

(İhyâ - Cilt: 1 - Kitâb: 8'in sonu)

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmilhal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HİZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VARSIN BİZİM YERİMİZ
CAMİNIN PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüs ve fikirlerinizi
bizimle paylaşmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr,
Âlm-ı Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kalmarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han,
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstânbûl

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 1)

Rub'u'l - İbâdât

DOKUZUNCU KİTÂB

KİTÂBÜ'Z-ZİKR VE'D-DA'AVÂT

(ZİKİR VE DUÂLAR KİTÂBI)

(BU KİTÂB BEŞ BÂBDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB : MÜCMEL VE MUFASSAL OLARAK ZİKRİN FAZİLETİ BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB : DUÂNIN FAZİLETİ, ÂDÂBİ VE HAZRET-İ PEYGAMBER EFENDİMİZDEN (S.A.) VÂRİD OLAN BÂZİ DUÂLARIN FAZİLETİ İLE İSTİĞFARIN, RESÛL-İ EKREM ÜZERİNE GETİRİLEN SALÂVÂT-I ŞERİFELERİN FAZİLETİ BEYÂNINDADIR.

3 üncü BÂB : SAHİH HABERLERDE NAKLEDİLİP SEBEBİNE VE ERBÂBINA NİSBET EDİLEN DUÂLAR BEYÂNINDADIR.

4 üncü BÂB : RESÛLULLAH (S.A.) VE O'NUN ASHABINDAN, SENEDLERİ HAZFEDİLDİĞİ HÂLDE RİVÂYET EDİLEN DUÂLAR BEYÂNINDADIR.

5 inci BÂB : BÂZİ MÜHİM HÂDİSELER ÂNINDA EDİLECEK DUÂLAR BEYÂNINDADIR.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ZİKİR VE DUALAR KİTABI

Hamd, herşeyi esirgeyen ve rahman olan Allah'a mahsûstur.
(O'na hamd ederim) O Allah'a ki :

فَاذْكُرُونِي أَذْكَرُكُمْ

«Siz beni zikr edin, ki ben de sizi zikr edeyim.» (2 - Bakara: 152)
buyurmakla, kullarından, kendisini ananları bizzât kendisinin anma-
siyle mükâfatlandıracağını bildirmiş,

ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ

«Bana duâ edin, benden isteyin ki ben de size icâbet edeyim.»
(40 - Mü'min : 60)

diye buyurmakla da kullarını duâyâ teşvik etmiş ve :

فَإِنِّي قَرِيبٌ أَجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ

«Ben şübhesiz onlara yakınım; benden bir şey isteyenin, duâ etti-
ğinde duâsını kabûl ederim.» (2 - Bakara : 186)
buyurmakla da, mutî ve âsî, yakın ve uzak, herkesin arzû ve dilek-
lerine kapısının açık olduğunu bildirmiştir.

Salât ve selâm Nebî'lerin efendisi olan Hazret-i Muhammed (S.
A.V.) ve hayırlı olan ashâbı üzerine olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki, Allah kelâmını (Kur'ân'ı) okuma-
dan sonra, dil (ve kalb) ile yapılacak ibâdetlerde Allah'ı zikr etmek-
ten daha efdâli ve ihtiyâçların ona arz edilmesi için hâlis duâlardan
daha üstünü yoktur. O hâlde önce icmâlen ve sonra da mufassal ola-

rak ilâhî zikrin fazîletini, duânın da fazîlet, âdâb ve şartlarını, dünyâ ve âhiretin menfaatlerini toplayan ve Peygamberimizden nakl edilen duâları, Allah'a ilticâ ve benzeri duâları anlatalım. Bütün bunlar beş bâb'da hulâsa edilir.

Birinci Bâb : Mücmel ve mufassal olarak zikrin fazîlet ve faideleri,

İkinci Bâb : Duânın fazîleti ve âdâbı ile istiğfarın ve Resûl-i Ekrem'e salâvat getirmenin fazîleti,

Üçüncü Bâb : Peygamberimizden vârid olan duâlar ile ashâbından rivâyet edilen duâlar ve bunların sebepleri,

Dördüncü Bâb : Kimin vâsıtasıyla nakl edildiği (sened'i) bilinmeyen diğer duâlar,

Beşinci Bâb : Yeni vuku bulan hâdiseler için yapılan duâlardır.

BİRİNCİ BÂB

MÜCMEL VE MUFASSAL OLARAK ZİKRİN FAZİLETİ
BEYÂNINDADIR.

ZİKRİN FAZİLETİNİ İFÂDE EDEN ÂYETLERDEN BÂZILARI :

فَاذْكُرُونِي أَذْكَرُكُمْ

«Siz beni zikr edin, ki ben de sizi zikr edeyim.» (2 - Bakara : 152)

âyet-i celîlesidir. Sâbit-i Benânî «Rabbimin beni ne zamân zikr ettiğini ben bilirim» dedi. Bunun üzerine halk başına toplanarak. «Bunu nasıl bilebilirsin» dediklerinde: «O kolay bir şeydir. Ne zamân Rabbimi zikr edersem, Rabbim de beni zikreder» diye cevâb verdi.

Yine Allahu Teâlâ :

أَذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا

«Allah'ı çok zikr edin.» (33 - Ahzâb: 41) buyuruyor.

Yine Allahu Teâlâ :

فَإِذَا أَقَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ
وَأَذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ

«Arafat'tan döndüğünüzde Meş'ar-i Harâm'da (Müzdelif'e'de) Allah'ı zikr edin. O size nasıl hidâyet etti ise, siz de O'nu öylece zikredin.» (2 - Bakara : 198) buyurmuştur. Diğer âyette :

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ۚ

«Haccın menâsikini ifâ edib hac ibâdetinizi bitirdiğinizde atalarınızı andığınız gibi, hattâ ondan da daha kuvvetli olarak Allah'ı zikr ediniz.» (2 - Bakara : 200) buyuruluyor. Diğer âyette :

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ ۚ

«Onlar ayakta iken, otururken ve yanları üstüne yatarken Allah'ı zikr ederler.» (3 - Âl-i İmrân : 191) buyuruluyor. Bir diğer âyette :

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ

«Namâzı kıldıktan sonra, ayakta, otururken ve yanınız üzerinde iken de Allah'ı zikr edin.» (4 - Nisâ : 103) buyuruluyor.

İbn Abbas (Radiyallâhu anh) bu âyetin tefsirinde «Gece ve gündüz, kara ve denizde, sefer ve hazerde, zenginlik ve fakirlikte, hastalık ve sıhhatte, gizli ve âşikâre Allah'ı zikr edin», demiştir.

Allahu Teâlâ münâfıkları zemmetmek üzere :

وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ۚ

«Onlar Allah'ı pek az zikr ederler.» (4 - Nisâ : 142) buyurmuştur.

وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ
بِالْغَدُوِّ وَالْأَصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ۚ

«Rabbini gönlünden, korkarak, içinden hafif bir sesle sabah akşam an (zikret), gâfillerden olma.» (7 - A'râf : 205) buyurmuştur.

Diğer âyette :

وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ

«Allah'ı zikr, herşeyden büyüktür.» (29 - Ankebût : 45) buyuruyor.

İbn Abbas bu âyetin tefsirinde iki tevcih var demiştir. Tevcihin birisi; Allahu Teâlâ'nın sizi zikretmesi sizin O'nu zikretmenizden daha büyüktür. Diğeri, Allah'ı zikr, zikirsiz olan her ibâdetten üstündür.

Buna benzer daha pek çok âyetler vardır.

BU HUSÛSTAKÎ HADİSLER :

«Gâfiller arasında Allah'ı zikreden, kuru çalılar arasındaki yeşil ağaç gibidir.»

(Ebû Nuaym Hilye'de, Beyhakî Şûâbü'l - İmân'da zayıf sened ile İbn Ömer hadîsinden rivâyet etmiştir.)

ذَاكِرُ اللَّهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالْمُقَاتِلِ بَيْنَ الْفَائِزِينَ

«Gâfiller arasındaki zikreden, kaçanlar arasında kahramanca harbeden gibidir.»

Kudsî hadîs :

أَنَا مَعَ عَبْدِي مَا ذَكَرَنِي وَتَحَرَّكَتْ شَفَاةُ بِي

«Kulum, beni zikredip dudaklarını benim için kıpırdattığı müddetçe ben kulumla berâberim.» (898)

مَا عَمِلَ ابْنُ آدَمَ مِنْ عَمَلٍ أَنْجَى لَهُ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

«Resûl-i Ekrem : — Âdem oğlu, zikrullahtan daha ziyâde kendisini Allah'ın azâbından koruyabilecek bir amel işlememiştir.» buyurdu. Ashâb :

(898) İbn Mâce. Ebû Hüreyre'den.

لَذِكْرُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بِالْعَدَاةِ وَالْعَشِيِّ أَفْضَلُ مِنْ حَطْمِ الشُّيُوفِ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَمِنْ إِعْطَاءِ الْمَالِ مُتَجَاهًا

«Akşam ve sabahı Allahu Teâlâ'yı zikretmek, Allah yolunda kılıçların kırılmasından ve yine Allah uğrunda malı, saçarcasına infakdan efdâldir.»

إِذَا ذَكَرَنِي عَبْدِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي وَإِذَا ذَكَرَنِي فِي مَلَأٍ ذَكَرْتُهُ
فِي مَلَأٍ خَيْرٌ مِنْ مَلَأِهِ وَإِذَا تَقَرَّبَ مِنِّي شَيْئًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ ذِرَاعًا
وَإِذَا تَقَرَّبَ مِنِّي ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ بَاعًا وَإِذَا مَشَى إِلَيَّ هَرَوَلْتُ إِلَيْهِ

«Kulum, تنها yerlerde beni zikrederse, ben de onu kendi zâtım-
da anarım. Cemaatta andığı vakit, ben de onun bulunduğu cemaat-
ten daha iyi bir cemaatte onu anarım. Kulum bana bir karış yaklaştığı
zamân ben ona bir arşın yaklaşıyorum; kulum bana bir zir'a yaklaştığı
zamân ben ona, bir kulaç yaklaşıyorum. Kulum bana yürüyerek ge-
lirse, ben ona doğru koşarım, yâni isteklerine sür'atle icâbet ederim.»
buyurmuştur. (903)

سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ، رَجُلٌ
ذَكَرَ اللَّهَ خَائِفًا فَمَضَتْ عَيْنَاهُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ

«Aslâ gölge bulunmayan Kıyâmet Gününde Allahu Teâlâ yedi sınıf insânı kendi rahmeti altında gölgelendirir. (Bunlardan birisi de) kimsenin bulunmadığı yerde Allah'ı zikredip Allah korkusundan gözleri yaşaran kimsedir.» Buyurmuştur. (904).

(903) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyreden.

(904) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den.

أَلَا أَنْتُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ وَأَزْكَاهَا عِنْدَ مَلِكِكُمْ وَأَزْفَعِيهَا فِي دَرَجَاتِكُمْ
وَحَيْرِكُمْ مِنْ إِعْطَاءِ الْوَرَقِ وَالذَّهَبِ وَخَيْرِكُمْ مِنْ أَنْ تَسْلُقُوا
عَذَابَكُمْ فَتَضْرِبُونَ أَعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُونَ أَعْنَاقَكُمْ هـ

«Hazret-i Peygamber, amellerinizin en hayırlısını Allah katında en makbûlü ve derecelerinizi en çok yükseltecek olanını, altın, gümüş infakından daha hayırlı, hattâ düşman karşısında öldürmek ve ölmekten hayırlısını size bildireyim mi? Deyince, Ashâb: Bildir yâ Resûlallah dediler. Resûl-i Ekrem devamla: "Dâima Allah'ı zikretmektir", buyurdular.» (905)

مَنْ شَغَلَهُ ذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِيَ السَّائِلِينَ هـ

«Zikrimle meşgûl olup benden istemeğe vakit bulamayanlara, isteyenlerden daha çok veririm.» Buyurmuştur. (906)

BU HUSÛSA DÂİR İSLÂM BÜYÜKLERİNİN SÖZLERİ

Fudayl diyor ki: Bize şöyle bir haber gelmiştir: Allahu Teâlâ buyurdu: «Ey kulum, sabah namâzından sonra bir miktar, ikinci namâzından sonra da yine bir miktar beni zikreyle. Bu iki zikir arasında geçen zamân senin için kâfidir.»

Âlimlerden biri de şöyle haber veriyor: «Allahu Teâlâ buyuruyor ki, kullarımın kalbine bakarım, kalbinde beni zikr tarafı gâlib olan kulumun sevk ve idâresini elime alır, onun arkadaşı ve dostu olurum.»

Hasan-ı Basrî (Allah ona rahmet etsin) şöyle diyor: Zikr iki nev'idir:

1 — Hârice sezdirmeden kalbin ve rûhun ile Allah'ı hatırlayıp zikretmendir. Bu zikrin çok büyük mükâfatı vardır.

2 — Bundan daha makbûlü Allahu Teâlânın haram kıldığı şeyleri irtikâb ânında, Allah'ı hatırlayıp onlardan vazgeçmektir.

(905) Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim, Ebû'd - Derdâ'dan.

(906) Buhârî.

Rivâyet olundu ki, her insân ölürken gâyet susamış ve hararetleli olarak ölür. Yalnız hayatında Allah'ı zikr ile ağzını ıslatanların son nefeslerinde hararetleri olmaz.

Muaz bin Cebel (Radiyallâhu Anh) buyuruyor: «Cennet halkının tek bir hasreti vardır. O da hayatta Allah'ı zikretmeksizin geçirdikleri vakitlerdir.»

ZİKR MECLİSLERİNİN FAZİLETİ

Resûl-i Ekrem'in mübârek sözleri :

مَا جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِسًا يَذْكُرُونَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا حَفَّتْ بِهِمُ الْمَلَائِكَةُ
وَعَشِيَّتُهُمُ الرَّحْمَةُ وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى قِيمَنَ عِنْدَهُ هـ

«Nerede bir cemâat toplanır ve Allah'ı zikr ederlerse, melâikeler onları kuşatır, etrâflarında döner. İlâhî rahmet onları kaplar ve Allah Teâlâ kendi katında olanlara onları anlatır.» (907)

مَا مِنْ قَوْمٍ اجْتَمَعُوا يَذْكُرُونَ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُرِيدُونَ بِذَلِكَ
إِلَّا وَجْهَهُ إِلَّا نَادَاهُمْ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ قَوْمُوا مَغْفُورًا لَكُمْ
قَدْ بَدَلْتُ لَكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ حَسَنَاتٍ هـ

«Yalnız Allah rızası için toplanıp zikrullah edenlere, göklerden bir münâdî, şöyle seslenir: Yerinizden mağfiret edildiğiniz hâlde kalınız. Muhakkak, günâhlarınızı sevâblara çevirdim.» (908)

مَا قَعَدَ قَوْمٌ مَقْعَدًا لَمْ يَذْكُرُوا اللَّهَ سُجَّانَهُ وَتَعَالَى فِيهِ وَلَمْ يُصَلُّوا
عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ حَسْرَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

«Eğer bir mecliste Allahu Teâlâ'nın ismi anılmaz ve Peygamber

(907) Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(908) Ahmed, Enes'ten

üzerine salâvat-ı şerife getirilmezse kıyâmet günü o mecliste bulunurlar, bunun hasret ve nedâmetini çekerler.» (909)

Hız. Dâvûd (Aleyhisselâm) münâcatında şöyle buyuruyor :

إِلٰهِي إِذَا رَأَيْتَنِي أَجَاوِزُ مَجَالِسَ الذَّاكِرِينَ إِلَى مَجَالِسِ الْغَافِلِينَ فَانْقِسِرْ
رِجْلِي دُونَهُمْ فَإِنَّهَا نِعْمَةٌ تُنْعِمُ بِنَا عَلَى هَر هَر هَر

«İlâhi! Seni hatırlayıp zikredenlerin meclisinden geçip gâfillerin meclisine gitmekte olduğumu gördüğün vakit, oraya gitmeden ayaklarımı kır. Zîra senin böyle yapman, bana bir lûtuftur.»

الْمَجْلِسُ الصَّالِحُ يُكَفِّرُ عَنِ الْمُؤْمِنِ أَلْفَ مَجَالِسِ الشُّؤْمِ هَر

«Sâlihler meclisinde bir kerre bulunmak, bir milyon kerre kötü meclislerde bulunmanın hâtâlarını bağışlatır.» (910)

Ebû Hüreyre (Radıyallâhu Anh) buyuruyor: «Yer halkı gökte yıldızları parlak olarak gördükleri gibi, gök halkı da yeryüzünde zikrullah olan evleri böyle parlak olarak görürler.»

Süfyan bîn Uyeyne (Rahimehullah) şöyle diyor: «İnsânlar, bir araya toplanıp Allah'ı zikrettikleri zamân, şeytân ve dünyâ oradan uzaklaşır, şeytân dünyâyâ: Bunların ne yaptıklarını görüyor musun? Der. Dünyâ: İlişme, onlar ayrıldıkları zamân, ben onları teker teker boyunlarından yakalar ve sana teslim ederim, der.»

Bir gün Ebû Hüreyre sokakta gördüğü halka: «Burada boşu boşune ne duruyorsunuz; koşun mescide, orada Resûl-i Ekrem'in mirası bölünüyor. Siz de hakkınızı alın» der. Halk hemen mescide koşar ve böyle bir şey olmadığını görünce geri döner. Vaziyeti Ebû Hüreyre'ye anlatırlar ve biz böyle bir taksimâta tesâdüf etmedik, derler. Ebû Hüreyre «Yâ ne gördünüz» diye sorunca, kimisi Kur'ân okuyor, kimisi zikir yapıyor, dediler. Ebû Hüreyre: «İşte Resûl-i Ekrem'in mirası odur» dedi.

Ebû Sâlih'ten, o da Ebû Hüreyre ve Ebû Sâid - el Hudri'den rivâyet ediyor. Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyuruyor :

(909) Tirmizi, Ebû Hüreyre'den.

(910) Ebû Mansur Deylemi, «Müsnedü'l Firdevs» de.

إِنَّ فِيهِ عِزًّا وَجَلَّ مَلِكُهُ سَيَّاحِينَ فِي الْأَرْضِ فَضْلًا عَنْ كِتَابِ السَّامِرِ
فَإِذَا وَجَدُوا قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ تَنَادَوْا هَلُمُّوا إِلَيْنَا نُبَشِّرْكُمْ، فَيَقْبَلُونَ
فَيَقُولُونَ بَيْنَهُمَ إِلَى السَّمَاءِ قِيْلُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، أَيْ شَيْءٌ تَرْكَبُكُمْ عِبَادِي
يُصَوِّرُهُ، فَيَقُولُونَ تَرْكَبُكُمْ يَحْمَدُوكَ وَيُجِدُّونَكَ وَيُسَبِّحُونَكَ فَيَقُولُ اللَّهُ
تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَهَلْ رَأَوْنِي فَيَقُولُونَ لَا، فَيَقُولُ جَلَّ جَلَالُهُ كَيْفَ لَوْ رَأَوْنِي
فَيَقُولُونَ لَوْ رَأَوْكَ لَكُنَّا أَشَدَّ تَسْبِيحًا وَتَحْمِيدًا وَتَجْمِيدًا فَيَقُولُ لَهُمْ مِنْ أَيْ
يَعْبُدُونَنِي، فَيَقُولُونَ مِنَ السَّامِرِ، فَيَقُولُ تَعَالَى وَهَلْ رَأَوْنَا فَيَقُولُونَ لَا فَيَقُولُ
اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْنَا فَيَقُولُونَ لَوْ رَأَوْنَا لَكُنَّا أَشَدَّ حَرًّا مِنْهَا وَ
أَشَدَّ نُفُورًا، فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، وَآيَ شَيْءٍ يَطْلُبُونَ؟ فَيَقُولُونَ الْجَنَّةَ
فَيَقُولُ تَعَالَى وَهَلْ رَأَوْنَا فَيَقُولُونَ لَا، فَيَقُولُ تَعَالَى فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْنَا
فَيَقُولُونَ لَوْ رَأَوْنَا لَكُنَّا أَشَدَّ عَلَيْهَا حَرًّا، فَيَقُولُ جَلَّ جَلَالُهُ إِنِّي أَشْهَدُكُمْ
أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ فَيَقُولُونَ كَانَ فِيهِمْ فَلَانٌ لَمْ يَرِدْهُمْ إِنَّمَا جَاءُوا
لِحَاجَةٍ، فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ هُمُ الْقَوْمُ لَا يَشْفَى جَلِيسُهُمْ

«İnsânların amel defterlerini yazan meleklerden başka Allahu Teâlâ'nın yeryüzünde seyâhat eden, bir takım melekleri vardır. Bunlar zikir meclislerine uğradıklarında diğer arkadaşlarına «gelin, aradığınız buradadır» diye seslenir ve onları göklere kadar kuşatır ve ta-vâf ederler. Allahu Teâlâ :

— Kullarımı nasıl gördünüz? Diye sorar. Melekler :

— Onları sana hamdeder, sana tâzim eder ve seni tesbih eder hâlde bıraktık, derler. Allahu Teâlâ :

— Beni gördüler mi? Diye sorar. Melekler :

— Hayır yâ Rab, seni görmediler. Allahu Teâlâ :

— Beni görseler ne yapırlardı? Melekler :

— Daha ziyâde tesbih, tahmîd ve tâzimi ederlerdi. Allahu Teâlâ :

— Neden kaçınıyorlar? Melekler :

- Cehennemden yâ Rabbi. Allahu Teâlâ :
- Cehennemi gördüler mi? Melekler :
- Hayır görmediler yâ Rab. Allahu Teâlâ :
- Yâ görseler ne yaparlardı? Melekler :
- Daha çok sana sığınırıldı yâ Rab.. Allahu Teâlâ :
- İstedikleri nedir? Melekler :
- Cenneti istiyorlar yâ Rab. Allahu Teâlâ :
- Cenneti gördüler mi? Melekler :
- Hayır yâ Rab. Allahu Teâlâ :
- Görseler ne yaparlardı? Melekler :
- Daha çok arzû ve istekle cenneti isterlerdi. Allahu Teâlâ :
- Şâhit olun, ben onları mağfiret ettim. Melekler :
- Onların arasında zikr için değil, başka bir ihtiyâcı için bulunau biri de var. Allahu Teâlâ :
- Onlar öyle insânlardır ki, onlarla düşüp kalkanlar da-fenâ insânlar değillerdir. Yâni onları da affetim» buyurur. (911)

TEHLİL'İN (LÂİLÂHE İLLÂLLAH-DEMENİN) FAZİLETİ

Bu husûstaki hadisler :

أَفْضَلُ مَا قُلْتُ أَنَا وَالتَّيُّونَ مِنْ قَبْلِي لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ

«Ben ve benden evvelki Peygamberlerin söylediği sözlerin efdâli :
“Lâ ilâhe illâllahü vahdehu lâ şerike leh” sözüdür.» (912)

مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، كُلَّ يَوْمٍ مِائَةٌ مَرَّةً كَانَتْ لَهُ عِزٌّ عَشْرَ رِقَابٍ وَكُنْتُ لَهُ مِائَةً حَسَنَةً وَنُحِيتُ عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ، وَكَانَتْ لَهُ حِرْزًا مِنَ الشَّيْطَانِ يَوْمَهُ ذَلِكَ حَتَّى يَمُوتَ وَلَهُ يَأْتِ أَحَدٌ بِأَفْضَلِ مِثْقَالِ حَبَّةٍ
إِلَّا أَحَدٌ عَمِلَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ

(911) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(912) Müslim'de buna benzer hadisler geçmektedir. Bak Sofuoğlu Müslim Terce-mesi C : 2, Shf : 218 ve devâmı.

«Her gün yüz kere “Lâ ilâhe illâllahu vahdehu lâ şerike leh, le-hü'l - mülkü ve lehü'l - hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr” diyen kimse, on köle azâd etmiş gibi olur. Kendisine yüz sevâb yazılır. Yüz günâhı silinir, o gün akşama kadar şeytânın şerrinden emin olur. Hiç kimse, hiç bir ibâdetle bu seviyeye ulaşamaz. Ancak bu ibâdeti, on-dan daha fazla yapmış ola.» (913)

مَا مِنْ عَبْدٍ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ رَفَعَ طَرْفَهُ إِلَى السَّمَاءِ
فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ
مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ

«Güzelce abdestini aldıktan sonra gözlerini semâyâ çevirip “Eş-hedü en lâ ilâhe illâllahu vahdehu lâ şerike leh ve eşhedü enne Mu-hammeden abdühü ve resûlühü” diyen kimse için mutlaka cennet kapıları açılır ve istediği kapıdan içeri girer.» (914)

لَيْسَ عَلَى أَهْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَخَشَعَتِ فِي قُبُورِهِمْ وَلَا فِي نُشُورِهِمْ
كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِمْ عِنْدَ الصَّبْحِ يَنْفُضُونَ رُؤُوسَهُمْ مِنَ التُّرَابِ وَيَقُولُونَ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ

«“Lâ ilâhe illâllah” diyenler için mezarlarında vahşet, mahşer meydânında dehşet yoktur. Sûr'un üflenmesi ânında başlarından toprakları nasıl silkerek kalktıklarını sanki görür gibiyim. Hüznü bizden gideren Allah'a hamdederiz. Muhakkak ki, bizim Rabbimiz, son derece mağfiret edici gafûr ve şekûrdur.» (915)

Yine Resûl-i Ekrem Ebû Hüreyre'ye hitâben :

(913) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den. Müslim'de 2691 nolu hadis.

(914) Ebû Dâvûd, Ukbe b. Âmir'den.

(915) Ebû Ya'la ve Taberânî.

يَا أَبَاهُرَيْرَةَ إِنَّ كُلَّ حَسَنَةٍ تَعْمَلُهَا تُوزَنُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِلَّا شَهَادَةَ أَذْلَا إِلَهَ
إِلَّا اللَّهُ فَإِنَّهَا لَا تُضَعُّ فِي مِيزَانٍ لِأَنَّهَا لَوْ وُضِعَتْ فِي مِيزَانٍ مِنْ قَالَهَا
صَادِقًا وَوُضِعَتْ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُونَ السَّبْعُ وَمَا فِيهِنَّ
كَانَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَرْجَحَ مِنْ ذَلِكَ هـ

«Ey Ebû Hüreyre! Yapmış olduğun her amel kıyâmet günü tartılacaktır. Yalnız şehâdet kelimesi tartılmaz. Zîra sıdk ve ihlâs ile bunu söyleyenin mizânının bir gözüne bu, diğer gözüne de yer ve gökler bütün içindikilerle berâber konsa, şehâdet kelimesi onlardan ağır gelir.»

لَوْ جَاءَ قَائِلٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ صَادِقًا بِعُرَابِ الْأَرْضِ ذُنُوبًا لَغَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذَلِكَ

«Sıdk ü ihlâs ile "Lâilâhe illâllah" diyen kimse yer dolusu günâh ile de gelse, Allahü Teâlâ onu mağfiret eder.» (916)

Yine Resûl-i Ekrem Efendimiz, Ebû Hüreyre'ye hitâben şöyle buyurmuştur :

يَا أَبَاهُرَيْرَةَ لَقِنَّ الْمَوْتَ شَهَادَةَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِنَّهَا تَهْدِمُ الذُّنُوبَ

«Ey Ebû Hüreyre! Ölüm döşeginde olanlara şehâdet kelimesini telkin eyle. Zîrâ şehâdet kelimesi bütün günâhları yok eder.» (917)

Ebû Hüreyre :

— Yâ Resûlallah, ölümler hakkında hâl böyle; ya diriler hakkında nasıl olur? Diye suâl edince, Resûl-i Ekrem Efendimiz :

مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ هـ

«İhlâs ile şehâdet getiren cennete girer.» (918)

(916) Bu ifade ile garibtir.

(917) Ebû Mansûr Deylemi «Müsnedü'l-Firdevs» de.

(918) Taberânî, Zeyd b. Erkâm'dan.

«O daha ziyâde günâhları mahveder.» buyurmuştur.

لَمَّا خَلَّ الْجَنَّةَ كُلُّهُ إِلَّا مَنْ أَبِي وَشَرَّدَ عَنِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ شِرَادَ الْبَعِيرِ عَنْ أَهْلِهِ

«Hepiniz cennete gireceksiniz, ancak sâhibinden kaçan deve gibi, Allah'ın rahmetinden kaçanlar müstesnâdır.» (919)

Allah'ın rahmetinden böyle kaçanlar kimlerdir? Suâline cevâben Resûl-i Ekrem :

مَنْ لَمْ يَقُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَأَكْثَرُوا مِنْ قَوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَبْلَ أَنْ يُحَالَفَ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهَا فَإِنَّهَا كَلِمَةُ التَّوْحِيدِ وَهِيَ كَلِمَةُ الْإِخْلَاصِ وَهِيَ كَلِمَةُ التَّقْوَى
وَهِيَ كَلِمَةُ الطَّيِّبَةِ وَهِيَ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَهِيَ عُرْوَةُ الْوُثْقَى وَهِيَ ثَمَرُ الْجَنَّةِ

«“Lâ ilâhe illâllah” demeyen kimsedir. Diliniz tutulmadan. “Lâ ilâhe illâllah” demeye devâm edin. Zîrâ o, ihlâs kelimesidir, tevhîd kelimesidir, takvâ kelimesidir, kelime-i tayyibedir. Hakka dâvet kelimesidir. O yapışılacak en sağlam bir halkadır. Cennetin bedeli odur.» Buyurdular.

Allahu Teâlâ :

«İhsânın, iyiliğin karşılığı ancak ihsân, iyiliktir.» (55 - Rahman: 60) buyurmuştur.

Dünyâdaki «Lâ ilâhe illâllah» Kelime-i tevhidi mukaabilindeki ihsândan murad, âhirette Cennettir, denilmiştir. Yine Allahu Teâlâ diğer bir âyette :

«İyilik edenlere, (Şehâdet getirenlere) Cennet ve daha ziyâde Allah'ın cemâli vardır.» (10 - Yûnus: 26) Buyurmuştur.

Ber'a bin Âzib, Resûlullahtan şöyle rivâyet ediyor :

مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ وَ هُوَ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ كَانَتْ لَهُ عِدْلُ رَقَبَةٍ أَوْ قَالَ نَسَمَةٍ

«Yukarıdaki duâyı on kerre okuyan kimse, bir köle veyâ bir can âzâd etmiş gibi sevâb alır.» (920)

Amr bin Şuayb babasından, o da dedesinden şöyle rivâyet etmiştir. Resûlullah buyurdular ki :

مَنْ قَالَ فِي يَوْمٍ مِائَتِي مَرَّةٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ
وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، لَمْ يَسْبِقْهُ أَحَدٌ كَانَ قَبْلَهُ وَلَا
يُذْرِكُهُ أَحَدٌ كَانَ بَعْدَهُ إِلَّا مِنْ عَمَلٍ بِأَفْضَلٍ مِنْ عَمَلِهِ

«Günde ikiyüz kerre “Lâ ilâhe illâllahu vahdehu lâ şerike leh le-
hü'l - mülkü ve lehü'l - hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr” diyen
kimseye önce gelenlerden kimse yetişemediği gibi, sonra gelenlerden
de kimse geçemez. Ancak, bu ibâdeti daha fazla yapanlar müstesnâdır»
(921)

مَنْ قَالَ فِي سُوْقٍ مِنْ الْأَسْوَاقِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ،
لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، كَتَبَ اللَّهُ
لَهُ أَلْفَ أَلْفٍ حَسَنَةٍ وَمَا عَنْهُ أَلْفَ أَلْفٍ سَيِّئَةٍ وَبَنَى لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ

«Gezdiği herhangi bir sokakta yukarıdaki duâyı okuyan kimse-
nin bir milyon günâhı bağışlanır. Defterine bir milyon sevâb yazılır.
Ve Cennette kendisi için bir köşk inşâ edilir.»

Rivâyet olunur ki, kul «Lâ ilâhe illâllah» dediği zamân, bu Keli-
me-i tevhîd (sahife sahife) amel defterini dolaşır, nerede bir günâh
bulursa onu siler, tâ kendi gibi bir sevâbın yanına gidince orada ka-
lır.

Sahîh sened ile Ebû Eyyûb'un Resûlullah'tan bir rivâyetinde de-
niliyor ki :

(920) Hâkim.

(921) İmâm Ahmed bin Hanbel.

مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، عَشْرَ مَرَّاتٍ كَانَ كَمَنْ أَعْتَقَ أَرْبَعَةَ أَنْفُسٍ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هـ

«On kere “Lâ ilâhe illâllahu vahdehu lâ şerîke leh. Lehü'l - mülkü ve lehü'l - hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr” diyen kimse İsmail Aleyhisselâmın evlâtlarından dört esiri âzâd etmiş gibi sevâb alır.» (922)

Yine sahîh isnâd ile Ebû Eyyûb, Resûl-i Ekrem'den şöyle rivâyet ediyor :

مَنْ تَعَاَزَ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي غُفْرَةً أَوْ دَعَا اسْتَجِيبَ لَهُ فَإِنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ صَلَاتُهُ هـ

«Kim gece uykusunda uyanır, “Lâ ilâhe illâllahu vahdehu lâ şerîke leh, lehü'l - mülkü ve lehü'l - hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr. Sübhanâllahi ve'l - hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illâllahu va'llahü ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâhil - aliyyi'l - azîm” der ve sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allahı onu mağfiret eder. Duâ ederse, duâsını, abdest alıp namâz kılarsa namâzını da kabûl eder.» (923)

(922) Buhâri ile Müslim.

(923) Buhâri.

SÜBHANALLAH, ELHAMDÜLİLLAH DEMENİN VE DİĞER ZİKİRLERİN FAZİLETİ

Resûlullah (S.A.V.) şöyle buyuruyor :

مَنْ سَبَّحَ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَحَمَدَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ
وَكَبَّرَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَخَتَمَ الْمِائَةَ بِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ
لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ هـ
غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ هـ

«Her namâzın peşinde 33 kerre Sübhânallah, 33 kerre Elhamdü-
lillâh, 33 kerre de Allahü Ekber dedikten sonra yüzüncüde "Lâ ilâhe
illâllahü vahdehu lâ şerike leh. Lehtü'l - mülkü ve lehü'l - hamdü ve
hüve alâ külli şey'in kadir" diyen kimsenin deniz köpüğü kadar gü-
nâhı olsa da mağfiret olunur.» (924)

مَنْ قَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ فِي الْيَوْمِ مِائَةً مَرَّةً حُطَّتْ عَنْهُ
خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ هـ

«Günde yüz kerre "Sübhânallahi ve bihamdihi" diyen kimsenin
deniz köpükleri kadar da olsa bütün günâhları bağışlanır.» (925)

Adamın biri Resûlullah'a geldi ve «Dünyâ benden yüz çevirdi.
Elim çok daraldı,» diyerek yoksulluğundan şikâyet etti. Resûl-i
Ekrem :

فَإِنَّكَ أَنْتَ مِنْ صَلَاةِ الْمَلَائِكَةِ وَتَسْبِيحِ الْخَلَائِقِ وَبِهَازِرُونَ

«Meleklerin duâsı ve insânların tesbîhi gibi tesbîh etmiyor mu-
sun? Herkes bu sâyede merzûk olur» buyurdu. Adam, "O tesbîh han-
gisidir?" Diye suâl edince, Resûlullah (S.A.) :

(924) Müslim, Ebû Hüreyre'den. 146/597 numaralı hadis.

(925) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den.

قُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِائَةَ مَرَّةٍ
مَا بَيْنَ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى أَنْ تُصَلِّيَ الصُّبْحَ تَأْتِيكَ الدُّنْيَا رَاغِمَةً
صَاحِرَةً وَيَخْلُقُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ كُلِّ كَلِمَةٍ مَلَكًا
يُسَبِّحُ اللَّهَ تَعَالَى إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَكَ ثَوَابُهُ هَر

«Her sabah vakti namazdan evvel yüz kerre “Sübhânallahi ve bi-hamdihi sübhane'llahi'l - azîm” de dünyâ mütevazî bir şekilde sana teveccüh eder. Aynı zamanda her kelimesinden Allah bir melek takdir eder ve kıyâmete kadar senin için tesbih eder.» (926) Buyurmuştur.

إِذَا قَالَ الْعَبْدُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْوَاحِدَةِ مَلَأَتْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
فَإِذَا قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الثَّانِيَةِ مَلَأَتْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ السَّابِعَةِ إِلَى الْأَرْضِ
السُّفْلَى فَإِذَا قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الثَّالِثَةِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: سَلِّ نِعْمَةً

«Kul, birinci “Elhamdülillâh” dediği zaman yer ile gök arasını doldurmuş olur. İkinci “Elhamdülillâh” dediği zaman yerin altından yedi kat göklerin üstüne kadar olan bu arayı doldurmuş olur. Üçüncü “Elhamdülillâh” dediği zaman, Allahü Teâlâ “Ey kulum, iste al” buyurur.» (927)

Rüfaiyetu'z - Zarkî şöyle anlatıyor: Bir gün Resûl-i Ekrem'in ardında namaz kılıyorduk, rükûdan kalkarken Resûl-i Ekrem, «Semi-allahü limen hamide» dediğinde cemâattan birisi «Rabbenâ leke'l-hamdü, hamden kesîren tayyîben mübâreken» dedi. Namaz bitince Resûl-i Ekrem: «Demin onu söyleyen kimdi?» diye suâl etti. Adar «Ben idim yâ Resûlallah» deyince, Resûlullah:

لَقَدْ رَأَيْتُ بَضْعَةً وَثَلَاثِينَ مَلَكًا يَتَدَرُّونَهَا أَنَّهُمْ يَكْتُبُهَا أَوْ لَا هَر

(926) El - Müstağfirî.

(927) Bu ifade ile garibtir.

«Otuz küsur meleğin bunu yazmak için müsâbakaya kalkıştıklarını gördüm.» buyurdu. (928)

أَبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتِ هُنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ ،
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

«Kur'ân-ı Kerimde geçen "Bâkiyât Sâlihât" yâni ebedî yaşayacak olan iyiliklerden murad "Lâ ilâhe illâllah, Sübhânallah, Elhamdülillâh, Allahü ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh'dir."» (929)

مَا عَلَى الْأَرْضِ رَجُلٌ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَسُبْحَانَ اللَّهِ
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِلَّا غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ

«Yeryüzünde bulunan insanlardan kim yukarıdaki düâyı okursa, deniz köpükleri kadar günâhları olsa da Allah onu affeder.» (930)

Nu'man İbn Beşîr, Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu söylüyor.

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ مِنْ جَلَالِ اللَّهِ وَتَسْبِيحِهِ وَتَكْبِيرِهِ وَتَحْمِيدِهِ يَنْعَظِفْنَ
حَوْلَ الْعَرْشِ لَهْنٌ دَوِيُّ كَدَوِي النَّحْلِ يَذْكُرُونَ بِصَاحِبِهِتِ
أَوْ لَا يُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ لَا يَزَالَ عِنْدَ اللَّهِ مَا يَذْكُرُ بِهِ ۝

«Onlar ki Allah'ın celâlini zikreder, onu tesbih eder, tekbir eder, tahmid eder. Yâni Sübhânallah, Elhamdülillâh ve Allahü ekber derler, bunların tesbih ve tahmidleri Arş-ı a'zâmın etrâfını dolaşır, arı vızıltısı gibi ses çıkartmak sûretiyle sâhiblerini anarlar. Allah katında dâima zikr edilmeyi ve zikre vesile olan şeyin kaybolmamasını sevmez misiniz?» (931)

(928) Buhârî.

(929) Neseî ve Hâkim, Ebû Hüreyre'den.

(930) Hâkim.

(931) İbn Mâce.

Ebû Hüreyre Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor :

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ
أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتِ الشَّمْسُ ۝

«Sübhanallah ve'l - hamdülillâh ve lâ ilâhe illâllahü vallahü ekber» demek benim için, üzerine güneşin doğduğu her şeyden daha sevimlidir.» (932)

Diğer rivâyette: «“Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh” cümlesi, bütün varlığı ile dünyâdan hayırlıdır» buyurduğu naklediliyor.

أَحَبُّ الصَّلَامِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَرْبَعٌ : سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ
لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ لَا يَضُرُّكَ بَيَاتُهُنَّ بَدَأَتْ ۝

«Allah katında en sevimli dört kelime vardır, onlar da, “Sübhanallah, Elhamdülillâh, Lâ ilâhe illâllah ve Allahü ekber” kelimeleridir. Bunları takdim ve te'hîr etmekte beis yoktur. Hangisi ile istersen başlayabilirsiniz.» (933)

Ebû Malik Eş'ârî, Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor.

الطَّهْوَرُ شَطْرُ الْإِيمَانِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمَلُّدُ الْمِيزَانِ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ
وَاللَّهُ أَكْبَرُ يَمَلِّانِ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَالصَّلَاةُ نُورٌ وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ
وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو فَبَايَعُ
نَفْسَهُ فَمَوْبِقُهَا، أَوْ مُشْتَرٍ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا ۝

«Temizlik imânın yarısıdır. “Elhamdülillâh” kelimesi mizânı doldurur. “Sübhanallah” ve “Allahü ekber” kelimeleri ise, yer ile gök arasını doldururlar. Namaz nûr; sadaka delil; sabır aydınlık ve

(932) Müslim.

(933) Müslim.

Kur'ân ise lehine veya aleyhine hüccettir. Sabaha giren insânlar ya nefsini satar, köle olur veya satın alıp âzâd ederler.» (934)

Ebû Hüreyre, Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu haber veriyor :

كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ :
سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ هـ

«Dilde kolay mizânda ağır, Allah katında sevimli iki kelime var: Onlar da "Sübhane'llah ve bihamdihi sübhane'llahi'l - azîm" kelimeleridir.» (935)

Ebû Zer (Radiyâillahu anh) diyor ki: Resûlullah'a, Allahü Teâlâ katında en sevimli kelâm hangisidir? Diye sordum. Resûlullah :

مَا أَصْطَفَى اللَّهُ سُبْحَانَهِ إِلَّا تَكْبِيرَهُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ هـ

«Allahü Teâlâ'nın melekleri için ihtiyar ettiği kelâmdır. O da : "Sübhane'llah ve bihamdihi Sübhane'llahi'l - azîm" kelâmıdır.» Buyurdu. (936)

Ebû Hüreyre Resûlullah'tan şöyle rivâyet ediyor. Resûlullah buyurdu ki :

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَصْطَفَى مِنَ الْكَلَامِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ ، فَإِذَا قَالَ الْعِبْدُ سُبْحَانَ اللَّهِ كُتِبَتْ لَهُ عِشْرُونَ حَسَنَةً وَحُطُّوا عَنْهُ عِشْرُونَ سَيِّئَةً وَإِذَا قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ فَمِثْلُ ذَلِكَ هـ

«Allahü Teâlâ'nın ihtiyâr ettiği "Sübhane'llah ve'l - hamdülillâh ve lâ ilâhe illâ'llah va'llahü ekber" kelâmıdır. Kul "Sübhane'llah" dediği zaman yirmi günâhı gider, defterine yirmi sevab yazılır. "Allahü ekber" dediği zaman aynı mükâfatı bulur.» Buyurdu ve diğer kelimeleri de böylece saydı. (937)

(934) Müslim.

(935) Buhârî ile Müslim.

(936) Buhârî ve Müslim.

(937) Neseî.

Câbir (Radiyallahu anh) Resûlullah'ın şöyle dediğini haber veriyor :

مَنْ قَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ غُرِسَتْ لَهُ نَخْلَةٌ فِي الْجَنَّةِ هـ

«“Sübhânallahi ve bihamdihi” diyen kimse için Cennet bahçelerinde bir hurma ağacı dikilir.» (938)

Ebû Zer (Radiyallahu anh) şöyle anlatıyor: Fakirler Resûlullah'a mürâcaat ederek :

— «Ya Resûlallah, zenginler bizden daha çok ecir kazanıyorlar. Çünkü bizim kıldığımız gibi kılıyor, orucumuz gibi oruç tutuyor, üstelik servetlerinden tasadduk ediyorlar. Biz geride kalıyoruz, hâlimiz nice olur» dediler. Resûl-i Ekrem :

أَوَلَيْسَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ مَا تَصَدَّقُونَ بِهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ وَتَحْمِيدَةٍ وَتَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ وَتَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ وَأَمْرٌ بِمَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَزْمٌ صَدَقَةٌ وَبُضْعُ أَحَدِكُمُ اللَّقْمَةَ فِي فِي أَهْلِهِ فَهِيَ لَهُ صَدَقَةٌ وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ هـ

«Onların servetlerinden verdikleri sadaka yerine, Allahü Teâlâ sizin, Sübhânallah, Elhamdülillâh, Lâ ilâhe illâallahü ve Allahü ekber demenizi birer sadaka olarak kabul etmemiş midir? İyilikler emredip fenâlıklardan menetmeniz, sizin için sadakadır. Ailenize verdiğiniz lokma sizin için sadakadır. Helâlinizla cinsî münâsebette bulunmanız dahî sizin için yine sadakadır.» buyurdu. Onların :

— «Ya Resûlallah! Şehvetin netîcesi olan temâsta da ecir olur mu?» diye sormaları üzerine Resûl-i Ekrem :

— «Gayr-i meşrû münâsebette bulunsa günâhı var mıydı?» diye sorunca «evet» demeleri üzerine :

— «İşte bunun gibi meşrû münâsebetin de sevâbı vardır.» Buyurdular. (939)

(938) Tirmizî.

(939) Müslim.

Ebû Zer (Radıyallahu anh) diyor ki, Resûlullah'a şöyle sordum :

— «Ya Resûlallah, servet sâhibleri ecir almakta bizleri geçmişlerdir. Çünkü onlar bizim okuduklarımızı okudukları gibi üstelik mallarından infâk ederler. Halbuki bizde olmadığı için biz infâk edemeyiz.» Resûlullah (S.A.V.) :

أَفَلَا أَدُلُّكَ عَلَىٰ عَمَلٍ إِذَا أَنْتَ عَمِلْتَهُ أَدْرَكَتَ مِنْ قَبْلِكَ، وَفُقِتَ
مِنْ بَعْدِكَ إِلَّا مَنْ قَالَ مِثْلَ قَوْلِكَ تَسْبِيحُ اللَّهِ بَعْدَ كُلِّ صَلَاةٍ
ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَتَحْمِيدُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَتُكْبِيرُ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ

«Ben sana bir ameli öğreteyim, ki bu amel sâyesinde, onu yapanlar müstesnâ, senden ilerde olanlara yetişir ve senden sonra gelenlere üstün olursun. O da her namazı müteakib 33 kere Sübhanallah, 33 kere Elhamdülillâh ve 34 kere Allahü ekber demendir.» Buyurdu. (940)

Büsre, Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor :

طَلِكُنَّ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّقْدِيرِ فَلَا عَقْلُنَ وَأَعْقَدَنَ بِالْأَسْمِلِ
فَإِنَّهَا مُسْتَطَقَاتٌ ۝

«Tesbîh, tehlîl ve takdise devâm edin. Bunlardan gâflet etmeyin. Şaşırmamak için parmak uçları ile hesâb edin. Zira onlar Kıyâmet gününde sorguya çekilir ve şahâdet ederler.» (941)

ana cum

Ebû Hüreyre ve Ebû Sa'îd el-Hudri'nin hazır bulundukları bir mecliste Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

(940) Ibn Mâce.

(941) Ebû Dâvûd ve Tirmizî.

إِذَا قَالَ الْعَبْدُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ
صَدَقَ عَبْدِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا أَكْبَرُ، وَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ
لَا شَرِيكَ لَهُ قَالَ تَعَالَى صَدَقَ عَبْدِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا وَحْدِي لَا شَرِيكَ لِي،
وَإِذَا قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ يَقُولُ اللَّهُ سُجَّاتُهُ
صَدَقَ عَبْدِي لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِي (وَمَنْ قَالَهُنَّ عِنْدَ الْمَوْتِ لَمْ تَمْسُهُ النَّارُ)

«Bir kul “Lâ ilâhe illâllah” ve “Allahü ekber” dediği zaman, Allahü Teâlâ: “Kulum doğru söylüyor, ibâdete lâayık olan Allah ancak Benim. Ekber, herşeyden büyük ve yüce olan da Benim” der. Kul “Lâ ilâhe illâllahü vahdehü lâ şerike leh” dediği zaman Allahü Teâlâ: “Kulum doğru söylüyor. Allah, yalnız Benim. Şerikim, benzerim, eşim ve dengim yoktur” der. Kul “Lâ ilâhe illâllah” ve “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh” dediği zaman, Allah —Celle Celâlühü—: “Kulum doğru söylüyor, güç ve kuvvet Benimdir” buyurur. Aynı zamanda bu kelimeleri sekerât-ı mevlânında söyleyen kimseyi Cehennem yakmaz.» (942)

Mus'ab Bin Sa'd babasından, babası da Resûlullah'tan şöyle rivâyet ediyor :

أَعْبِرُوا أَحَدُكُمْ أَنْ يَكْتَبَ كُلَّ يَوْمٍ أَلْفَ حَسَنَةٍ فَقِيلَ كَيْفَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ
اللَّهِ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يُسَبِّحُ اللَّهَ تَعَالَى مِائَةً تَسْبِيحَةً
فَيَكْتُبُ لَهُ أَلْفَ حَسَنَةٍ وَيُحِطُّ عَنْهُ أَلْفَ سَيِّئَةٍ هـ

«Her gün bin sevâb kazanmaktan âciz misiniz? Bu nasıl olur yâ Resûlallah? Diyene cevâben: Yüz kerre “Sübhaneallah” dersiniz, bin tane günâhınız mahvolur ve defterinize bin sevâb yazılır.» (943)

Resûl-i Ekrem Ebû Musa'l - Eş'âri'ye «Ey Kays'ın oğlu Abdullah»

(942) Tirmizî.

(943) Müslim.

(İsmidir) veyahut «Yâ Ebâ Mûsa» (bu da künyesidir) diye hitâb ederek şöyle devâm etmiştir :

يَا عَبْدَ اللَّهِ ابْنِ قَيْسٍ أَوْ يَا أَيَا مُوسَى أَوْ لَا أَذُكَ عَلَى كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ
الْجَنَّةِ قَالَ بَلَى قَالَ قُلْ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، إِلَّا أَعْلَمَكَ كَلِمَةً
مِنْ كَنْزٍ تَحْتَ الْعَرْشِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ هـ

«Cennet hazinelerinden (ve diğer rivâyette) arşın altındaki hazinelerden bir hazîneye seni irşâd edeyim mi? Evet yâ Resûlallah irşâd buyur, demesi üzerine Resûlullah: “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh” de» diye buyurdular. (944)

Ebû Hüreyre rivâyetinde :

إِلَّا أَذُكَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ قَوْلٍ لَا حَوْلَ
وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى اسْلَمَ عَبْدِي وَاسْتَسْلَمَ هـ

«Arş-ı A'zam'ın altında ve Cennet hazinelerinden olan bir ameli sana öğreteyim mi? O “Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh” sözüdür. Bir kul bunu söyleyince Allahu Teâlâ “Kulum İslâm oldu ve teslim oldu” buyurur.» (945)

مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِالْقُرْآنِ
إِمَامًا وَبِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيًّا وَرَسُولًا كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ
أَنْ يُرْضِيَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

«Kim, her sabah “Allah'ı Rab, İslâmı dîn, Kur'ân'ı imâm, Muhammed Aleyhisselâmı resûl ve nebî olarak tanıdım ve kabul ettim” derse, Kıyâmet gününde Allahü Teâlâ'nın kendisini râzı etmesini hak etmiştir.» (946)

(944) Buhâri ile Müslim.

(945) Neseî ve Hakim.

(946) Ebû Dâvûd ve Neseî, Tirmizî.

Diğer bir rivâyette «Allah, bu adamdan râzı olur» denilmiştir.

Mücâhid: «Evinden çıkan bir kimse, «Bismillâh» dediği zaman, bir melek «Hidâyete ulaştın» der. «Tevekkeltü alâ'llah» dediği zaman, Allahü Teâlâ «Ben sana yeterim» buyurur. «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh» dediği zaman melek, «Her tehlikeden kurtulmuş oldun» der. Bunun üzerine şeytanlar «Hidâyete ulaşan, Allah kendisine kâfi olan ve Allah'ın himâyesine girenden daha ne umarsın» diyerek yanından uzaklaşırlar.» Demıştır.

Şâyet, diğer ibâdetler bu kadar yorucu, zikrullah bu kadar kolay olduğu hâlde, nasıl olur da zikir, onlardan daha faziletli ve daha faideli olur? Dersen, bilmiş ol ki, bunun hakîkatine ermek mükâşefe ilmine vâbestedir. Burada yâni muâmele ilminde açıklayabileceğimiz şudur ki: Fâideli olan zikir, devâmlı ve kalb huzûru ile olan zikirdir. Gâfil kalb ile yalnız dilden yapılan zikrin faydası azdır. Bu husûsu te'yid eden haberler de vardır. Huzûr-ı kalbin de devâmı şarttır. Hattâ bâzan kalbin huzûru ve ekseri dünyâ meşgalesiyle yapılan zikrin yine faydası azdır. Devâmlı veya ekseriyetle huzûr-ı kalbin bulunması diğer ibâdetlerden evvel gelir. Hattâ bütün ibâdetler kalbin huzûru ile değerklenir. İbâdetlerin neticesi huzûrdur. Zikrin de evveli ve âhiri vardır. Evveli üns ve muhabbeti gerektirir. Zikrin sonu ise üns ve muhabbeti tevliid eder. Zikirde aranan bu ikinci kısımdır. Çünkü mürid, ilk hâlinde kalb ve lisânını vesveselerden kurtarıp Allahü Teâlâ'nın zikrine bağlamakta zorluk çeker. Eğer muvaffak olursa, zikir ile ünsiyet peydâ eder ve kalbinde zikrettiği kimseye karşı bir muhabbet uyanır. Bunun böyle olmasına şaşmamak lâzımdır. Çünkü bir adam yabancı birisini, güzel vasıfları ile başka birisine anlata anlata, o adamın gönlünde ona karşı gıyabî bir aşk uyanır ve ona hayâlen âşık olur, ki bu görülegelen bir vaziyettir. Sonra bu aşkın neticesi olarak, onu anmadan duramaz bir hâle gelir. Çünkü bir şeyi seven dâimâ onu anar. Bir şeyi çok anan da ne olsa onu sever. İşte Allahü Teâlâ'yı zikretmenin evveli de böyledir. Zikir olunan Allah ile ünsiyet peydâ edip ona karşı muhabbet hâsıl oluncaya kadar biraz müşkilât çeker. Sonra da O'nu anmadan duramaz hâle gelir. Mûcib mûceb olur. Meyve ağacı meyve verecek hâle gelir. İşte bâzı âriflerin «Yirmi sene Kur'ân üzerinde yoruldum, amma sonra da yirmi sene zevkini sürdürdüm» dediklerinin mânâsı da budur. Zevk alma, ancak ünsiyet ve muhabbetten doğar. Ünsiyet de devâmlı yorgunluk ve uzun zahmetlerden sonra hâsıl olur. Öyle ki, devâm ile bu zahmet itiyat hâlini alır. Bunu da uzak görmemek lâzım. Çünkü insân alışkın olmadığı bir yemekte zorluk çeker. Fakat sonradan mizaca uygun gelmeğe başlar,

ona alışır ve bir daha o yemeği bırakamaz. İnsân başlangıçta zorlukla tahammül ettiği külfetlere sonradan alışır.

Nitekim şâir: «Nefis öyle bir şeydir ki, başlangıçta ona zorlukla yaptırılan şeyler, sonra onda tabiat hâline gelir» diyor. Böylece Allâhü Teâlâ'nın zikriyle ünsiyet peydâ ettikten sonra, ancak ölümle ayrılabilceği mâl, evlâd, mevki ve hattâ nefisinden bile sıyrılır. Yalnız zikrullah ile başbaşa kalır. Eğer böylece zikrullah ile ünsiyet peydâ ederse, ondan faidelenir ve zikre mâni olan hâllerden sıyrılmış olmaktan zevk duyar. Zirâ dünyâ hayâtındaki zarûrî ihtiyâçlar, Allâhü Teâlâ'yı zikretmeğe mâni olur. Ancak öldükten sonradır ki, kendisi ile mahbûbu arasında bir mâni kalmaz. Bu mânilerin ortadan kalkmasıyla ona rağbeti artar. Bu sebeptendir ki, Resûl-i Ekrem :

إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي، أَحِبَّ مَا أَحْبَبْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ

«Ruhü'l - Kûds kalbime şöyle ilka etti. (Allah'tan başka) kimi seversen sev, mutlaka ondan ayrılacaksın» buyurdu. (947)

Resûlullah burada dünya ile alâkalı olan şeyleri kasdetmiştir. Çünkü bunlar kendisi için, ölümü ile beraber yok olur giderler. Her şey fânî; bâkî olan ancak Allah'tır. Kendi hakkında dünyâdaki her şeyin yok olması, ömrünün sona ermesiyledir. Amma Üns-i İlâhî ise öldükten sonra da civâr-ı İlâhiye yükselmekle devâm eder. Zikir sâyesinde mezkûr ile mülâkat hâsıl olur. Bu da kabirdekilerin dirilip, göğsünde gizli kalan niyetlerin açığa çıkmasından sonradır. Öldükten sonra yok olmuş gitmiştir. Daha zikrullah nerde kalır deyip öldükten sonra zikrullahın devâmını inkâra kalkışmak doğru olmaz. Çünkü bunun yokluğu âlem-i mülk ve şahâdetten yâni görülür âlemden yokluktur, âlem-i melekûtta yok olmaz, görülmeyen âlemde öldükten sonra da mevcuttur. Nitekim Resûl-i Ekrem buna işâret ederek :

«Kabir, ya Cennet bahçelerinden bir bahçe veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur.» (948)

«Şehidlerin rûhları, yeşil kuşların kanatları arasındadır.» (949) buyurmuştur. Yine Bedir'de öldürülen müşriklere hitâben :

«Ey filân kişiler, Allah'ın size va'dettiği âzâbı buldunuz mu? Rabbimin bana va'dettiği (nusreti) ben hak olarak buldum» buyur-

(947) İlim bahsinde geçmiştir. Bak. Sf : 223.

(948) Tirmizi, Ebû Said'den.

(949) Müslim, İbn Mes'ûd'dan.

muştur. Bunun üzerine Hazret-i Ömer (Radiyallahu anh) : «Bunlar lâşe olmuş; nereden duyup nereden cevâb verecekler?» deyince, Resûlullah :

«Hayâtım kabza-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, benim sözümü siz onlardan daha fazla duyamazsınız, fakat onlar cevâb vermeğe muktedir değiller» buyurmuştur. (950)

Bütün bunlar ölümün yokluk olmadığını kat'i olarak ifâde etmektedir. Müşrikler hakkında Müslimdeki hadîs bu iken mü'minler ve şehidler hakkında da şöyle buyurmuştur :

«Onların rûhları yeşil kanatlı kuşların kursaklarında ve Arş-ı A'zâmın altında asılıdır.» (951)

İşte şu sözlerle işâret edilen bu vaziyet Allah'ı zikretmeğe mü-nâfi değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de :

«Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bil'âkis onlar Rabları katında diridirler. Allah'ın bol ni'metinden onlara verdiği şeylerle sevinç içinde rızıklanırlar. Geri kalarak kendilerine katılmı-yanlara hiç korkulacak ve kederlenecek birşey olmadığını müjdelemek isterler.» (3 - Âl-i İmrân : 169, 170)

Buyurulmaktadır.

Şehidlerin üstün mevkii, Allahü Teâlâ'yı zikrin faziletindendir. Çünkü matlûb olan son nefesdir. Yâni dünyâ sevgisinden ve Allah-tan başka herşeyden alâkayı keserek, bütün mevcûdiyeti ile Allah'a teveccüh etmektir. İnsan kendisini bu hâle getirebilir. Fakat bu hâl üzerinde olması, ancak düşman ile cihâda bağlıdır. Düşman karşısı-na çıkan, dünyânın mâl, evlâd, âile ve mansıb gibi her nevi varlığından alâkasını kesmiştir. Çünkü bunları hayatı için isterdi. Halbuki Allah sevgisi ve rızası uğrunda hayatını hiçe saymıştır. Bundan da-ha üstün bir şekilde Allah'a müteveccih olmak düşünülemediği için, şehâdetin derecesi yükselmiş ve faziletine dâir pek çok âyet ve hadîs-ler vârid olmuştur.

Bunlardan birisi Uhud harbinde Abdullah İbn Amr el - Ensâri şe-hid olduğu zaman Resûlullah'ın Câbir'e hitâben buyurmuş olduğu şu hadîsdir :

(950) Müslim, Enes'ten.

(951) İbn Mâce, Kâ'b bin Mâlik'den.

أَلَا أَبْشُرُكَ يَا جَابِرُ قَالَ بَلَى بَشَّرَكَ اللَّهُ بِالْخَيْرِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ
 أَخِيَا أَبَاكَ فَأَقْعُدْهُ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَيْسَ بَيْنَهُ سِتْرٌ فَقَالَ تَعَالَى تَمَنَّ
 عَلَيَّ يَا عَبْدِي مَا شِئْتَ أُعْطِيكَ فَقَالَ يَا رَبِّ أَنْ تُرَدَّنِي إِلَى الدُّنْيَا
 حَتَّى أُقْتَلَ فِيكَ وَفِي نَبِيِّكَ مَرَّةً أُخْرَى فَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ سَبَقَ الْقَضَاءُ
 مِنِّي بِأَنَّهُمْ إِلَيْهَا لَا يَرْجِعُونَ هـ

«Ey Câbir (şehid olan sahabinin oğludur), sana bir müjde haberi vereyim mi? Câbir: “Evet ver, yâ Resûlallah” deyince, Resûl-i Ekrem: Allahü Teâlâ babamı diriltti ve huzûr-ı mânevîsine aldı ve “Ey kulum, dile benden ne dilersin, istediğini sana vereceğim” buyurdu. Baban da, “Yâ Rab, senden dileğim: Beni dünyâya çevir gideyim, bir daha senin rızân uğrunda Habibinin önünde muhârebe edip tekrar şehid olayım” dedi. Allahü Teâlâ “Benim irâde-i âliyyem bir defa gelenlerin bir daha geri dönmemesine taallûk etmiştir” buyurdu.» (952)

Dünyâ ile alâkasını keserek tamâmiyle Allah’a teveccüh eden kim-
 senin bu hâl üzere ölebilmesinin yegâne sebebi, düşman karşısında muhârebe ederek ölmektir. Çünkü o ânda ölmezse, belki zamanla dünyâ şehvetleri onun kalbini kaplayarak İlâhî zikirden alıkor. Bunun için mârifet erbâbı son nefesden son derece korkarlar. Çünkü kalb, her ne kadar zikrullah’a bağlandı ise de dönebilir. Dünyâ şehvetlerine iltifât edenler bu gibi fitnelerden kendilerini kurtaramaz. Son zamanlarında kalbine dünyâ sevgisi girer ve bu hâl ile dünyâdan ayrılırsa, öldükten sonra da bu hayâta döner ve yeniden gelmeği arzû eder. Bu gibilerin âhiretten nasîbi azdır. «Zîra insânlar yaşadıkları gibi ölürler ve öldükleri hâlde dirilirler» O hâlde bu gibi vartalara düşmenenin en sâlim yolu şudur. Maksadı ganimet malı elde etmek veya kahramanlık ile nâm salmak olmayıp, Allah’ın adını yüceltmek ve Allah rızası uğrunda şehidlik olmalı ve de tam kalbî Allah’a bağlı olduğu halde şehadete ermelidir.

İşte bu gibiler hakkında Allahü Teâlâ «Cennet karşılığında müminlerden mâl ve canlarını satın alır» buyurmuştur. Dünyâyı verip Âhireti satın alan da işte budur. Şehidin hâli, «Lâ ilâhe illâllah» Ke-

lime-i tevhîdinin mânâsına uygun gelir. Çünkü şehidin, Allah'tan, Allah sevgisinden başka bir gâyesi yoktur. Hakikatte insân oğlunun maksadı ne ise mâbûdu da odur ve her mâbûdu onun ilâhıdır. Şehid, lisân-i hâl ile de «Lâ ilâhe illâllah» diyor. Çünkü şehidin Allah'tan ve Allah'a ulaşmaktan başka bir maksadı yoktur. Yalnız dili ile kelime-i şehadeti söyleyip tavr u hareketi ona uygun olmayanların vaziyeti Allahü Teâlâ'nın meşîyyetine bağlıdır. Dilerse affeder, dilerse âzâb eder. Tehlikeden sâlim değildir. İşte bunun için Resûl-i Ekrem «Lâ ilâhe illâllahû kelime-i tevhîdini diğer zikirler üzerine tercih etmiştir. Ve tergîb mâhiyetinde kayıtsız olarak bunu mutlak şekilde zikr etmiştir. Sonra bâzı yerlerde de sıdk ve ihlâs ile kelime-i tevhîdi şart koştu ve «bir kere ihlâs ile lâ ilâhe illâllah diyen» buyurdu. İhlâsın mânâsı ise, dil ile hâlin birleşmesi demektir.

Dil ve hâlimizle, zâhir ve bâtınımızla son nefesinde «Lâ ilâhe illâllah» diyen kullarından olmamızı Allah'tan dileriz. Bu sâyede dünyâya iltifât etmediğimiz ve ona meyil vermediğimiz ve Allah'a mülâkatı sevdiğimiz hâlde dünyâya vedâ etmiş olabilelim. Zira vuslatı sevenin, Allah da mülâkatını sever. Allah'a ulaşmayı sevmeyen kimsenin mülâkatını Allah da sevmez. İşte bu anlattıklarımız zikrin ehemmiyetini bildiren bâzı rumuzlardır ki, muâmele bahsinde daha ileri gitmek mümkün değildir.

İKİNCİ BÂB

DUÂNIN FAZİLETİ, ÂDÂBİ VE HAZRETİ PEYGAMBER EFENDİMİZDEN (S.A.) VÂRİD OLAN BÂZİ DUÂLARIN FAZİLETİ İLE İSTİĞFARIN, RESÛL-İ EKREM ÜZERİNE GETİRİLEN SALÂVÂT-I ŞERİFELERİN FAZİLETİ BEYÂNINDADIR.

DUÂNIN FAZİLETİ

Bu husûstaki âyetler:

Allahü Teâlâ buyuruyor :

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي

«Kullarım, sana benden sordukları zaman (Bilsinler ki) şüphesiz ben onlara yakıным. Benden isteyenin, duâ ettiğinde duâsını kabul ederim. Artık onlar da benim dâvetime icâbet etsinler.» (2 - Bakara: 186).

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

«Rabbimize gönülden ve gizlice yalvarın. Doğrusu, O aşırı gidenleri sevmez.» (17 - A'râf : 55).

وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

«Ve rabbınız, bana duâ edin, ben de sizin dâvetinize icâbet edeyim buyurdu. Bana ibâdet etmekten kibr edenler hakir olarak Cehennem girecekler.» (40 - Mü'min: 60).

قُلْ اِذْعُوا لِلّٰهِ اَوْ اِذْعُوا الرَّحْمٰنِ اِنَّمَا مَا تَدْعُوْنَ فَلَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى هـ

«İster Allah diyerek duâ et, ister Rahmân diye duâ et. İkisi de Allahü Teâlânın esmâ-i hüsnâsındandır.» (17- İsrâ : 110).

Nu'mân bin Beşir, Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor :

اِنَّ الدُّعَاءَ هُوَ الْعِبَادَةُ هـ

«Duâ, ibâdetin tâ kendisidir.»

Ve sonra da;

اُدْعُونِيْ اَسْتَجِبْ لَكُمْ هـ

«Bana duâ edin, size icâbet edeyim.» (40 - Mü'min: 60) âyet-i cemesini okumuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

الدُّعَاءُ مَخِ الْعِبَادَةِ هـ

«Duâ ibâdetin iliğidir.» (953)

Yine Resûl-i Ekrem :

لَيْسَ شَيْءٌ اَكْرَمَ عَلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ الدُّعَاءِ هـ

«Allah katında duâdan makbûl ve kıymetli hiç bir şey yoktur.» (954) Buyurmuştur.

Ebü Hüreyre'nin rivâyetinde yine Resûl-i Ekrem şöyle buyuruyor :

(953) Tirmizî, Enes'den.

(954) Tirmizî.

إِنَّ الْعَبْدَ لَا يَخْطِئُهُ مِنَ الدُّعَاءِ إِحْدَى ثَلَاثٍ إِلَّا ذَنْبٌ يُغْفَرُ لَهُ
وَأَمَّا خَيْرٌ يُعْجَلُ لَهُ وَأَمَّا خَيْرٌ يَدَّخَرُ لَهُ هـ

«Kul, duâsında üç şeyin birini alımdan şaşmaz. Ya duâ sâyesinde günâhı bağışlanır, veyahut peşin bir mükâfat alır, veyahut âhirette karşılığını bulur.» (955)

Ebû Zer (Radıyallahu anh) şöyle buyuruyor: «İyilik üzerine yapılan duâlar yemeğe katılan tuz kadar olmalıdır.»

Yâni duâ, kısa ve özlü olmalıdır.

Yine Resûl-i Ekrem :

سَلُّوا اللَّهَ تَعَالَى مِنْ فَضْلِهِ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ أَنْ يُسْأَلَ
وَأَفْضَلُ الْعِبَادَةِ أَنْتِظَارُ الْفَرَجِ هـ

«Allah'ın fazlından isteyin. Allah, kendisinden istenmeği sever. İbâdetlerin makbûlü, ferahlığı beklemektir.» (956)

DUÂNIN ÂDÂBI

Duânın on âdâbı vardır :

1 — Şerefli vakitleri aramak : Sene içerisinde arefe günleri, aylardan Ramazan ayı, haftada cum'a günü ve gecelerde seher vakti gibi. Nitekim Kur'ân-ı Kerimde :

وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ هـ

«Ve seher vaktinde onlar istiğfar ederler.» (51 - Zâriyât : 18) Buyurulmuştur.

Resûl-i Ekrem de hadis-i şerifinde buyuruyor :

(955) Deylami, «Müsnedü'l - Firdavs» de.

(956) Tirmizi, İbn Mes'ûd'dan.

يُنَزِّلُ اللَّهُ تَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ
الَّيْلِ الْآخِرُ فَيَقُولُ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبَ لَهُ
مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ هـ

«Gecenin üçte biri kaldığı zaman, Allahü Teâlâ, birinci kat semâya tecelli ederek (oradan kullarına hitâben): “Yok mu istiğfar eden, onu mağfiret edeyim, yok mu isteyen, dilediğini vereyim, yok mu duâ eden duâsını kabul edeyim”, buyurur.» (957)

Hattâ Yakûb Aleyhisselâm, kendisinden istiğfar dileyen oğullarına karşı :

سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي هـ

«Sizin için yakında Rabbime istiğfar ederim.» (12 - Yusuf : 98) buyurması, duâların kabul olacağı seher vaktini beklemek için idi. Hattâ denildi ki seher vakti kalktı, oğullarının afvı için duâ etti, oğulları da ardında «âmin» dediler, Allahü Teâlâ «Ben onları hem afvettim, hem de Peygamber yaptım» buyurdu.

2 — Şerefli hâllerden istifâde etmek : Nitekim Ebû Hüreyre (Radıyallahu anh) şöyle buyuruyor: «Gök kapıları, İslâm ordusu ile küfâr ordusunun karşılaştığı, yağmurun yağdığı ve farz namazlarının kılındığı esnâlarda açılır. Bu vakitleri ganîmet bilerek duâ edin.» diye haber vermektedir.

Mücâhid : «Namaz vakitleri hayırlı saatlerde kılınır. Bu vakitlerde, namazların peşinden Allah'a duâ edin» buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de hadis-i şerifinde :

الدُّعَاءُ بَيْنَ الْإِذَاانِ وَالْإِقَامَةِ لَا يَرُدُّ هـ

«Ezan ile ikamet arasında yapılan duâ red olunmaz.» (958) buyurmuştur. Diğer hadiste de :

(957) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(958) Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmizî, Hz. Enes'ten.

الصَّائِلُ لَا يَرْدُّ دَعْوَتُهُ

«Oruçlunun duâsı red olunmaz.» (959) buyurmuştur.

Aslında vakitlerin şerefi de, hâllerin şerefine râci'dir. Meselâ seher vakti, kalblerin berrak, teşviştan hâli ve hâlis olduğu bir vakittir. Arefe ve cum'a günleri de Allahın rahmetine hazırlanma vaktidir. İşte bu saydıklarım, vakitlerin şerefli olmalarının sebeblerinden birisidir. Vakitlerin şerefi için daha nice esrâr vardır ki, beşer ona muttali olamaz. Ayrıca secde hâli de duâların kâbûlüne uygun düşen hâllerden-
dir. Nitekim Ebû Hüreyre Resûl-i Ekrem'den şöyle rivâyet ediyor :

أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ سَاجِدٌ فَكَبِّرُوا فِيهِ مِنَ الدُّعَاءِ

«Kulun, Allah'a en çok yakın olduğu, secde hâlidir. Secdede Allah'a çok duâ edin.» (960)

İbn Abbas (R.A.) Resûl-i Ekrem'den şöyle rivâyet etmiştir:

إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا، فَأَمَّا الرُّكُوعُ
فَعِظْمُوا فِيهِ الرَّبَّ تَعَالَى، وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِيهِ بِالْدُّعَاءِ
فَإِنَّهُ قَبْلُ أَنْ يُسَجَّابَ لَكُمْ هَر

«Rükû ile sücûdda Kurân okumaktan men'olundum. Rükûda Rabbinizi tâzîm edin "Sübhanie Rabbiyel azîm" deyin. Secdede ise, duâ edin. Çünkü secde hâli, duâların kabûlüne müsâit olan bir hâldir.» (961)

3 — Kibleye dönerek, koltuklarının altı görülecek şekilde ellerini kaldırıp duâ etmektir: Câbir bin Abdullah'ın rivâyetinde: «Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Arafat'ta kibleye dönerek akşama kadar duâ etti» buyurulmuştur. Selmân, Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu haber veriyor :

(959) Tirmizi.

(960) Müslim.

(961) Müslim.

إِنَّ رَبَّكُمْ حَتَّى كَرِهُوا يَسْتَحْيِي مِنْ عِبِيدِهِ إِذَا رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ
إِلَيْهِ يَرُدُّهَا صُفْرًا هـ

«Muhakkak ki, sizin Rabbiniz hayâ ve kerem sâhibidir. Kulları ellerini kaldırıp kendisinden bir şey istedikleri zaman, onları boş çevirmekten hayâ eder.» (962)

Enes'in rivâyetinde şöyle deniliyor :

كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يَرَى بَيَاضَ إِبْطِلِهِ فِي الدُّعَاءِ
وَلَا يُشِيرُ بِأُصْبُعِهِ هـ

«Resûl-i Ekrem duâ ettiği zaman koltuk altı görülünceye kadar ellerini kaldırır ve duâda parmakları ile işâret etmezdi.» (963)

Yine Ebû Hüreyre'nin bir rivâyetinde Resûl-i Ekrem duâsında iki parmağıyla işâret eden bir adama tesâdüf ettiğinde: «Tek parmak ile işâret et» buyurdular.

Ebû'd - Derdâ (Radiyallahu anh): «Ellerinizi bağlanmadan önce duâ için onları kaldırın.» Buyurmuştur.

Böylece duâ ettikten sonra ellerini yüzüne sürmelidir. Nitekim Hz. Ömer (Radiyallahu anh) in rivâyetinde: «Resûl-i Ekrem ellerini duâya kaldırdığı zaman yüzüne sürmeden salıvermezdi.» deniliyor.

İbn Abbas'ın rivâyetinde: «Resûl-i Ekrem duâ ettiği zaman avuçlarını birleştirir ve iç kısmını yüzüne doğru çevirirdi» denilmektedir.

Bu anlattıklarımız, duâda ellerin duruş keyfiyetidir. Duâ ederken gözler semâya kaldırılmaz. Nitekim bir hadisinde Resûl-i Ekrem :

لَيَسِيرَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ رَفْعِ أَبْصَارِهِمْ إِلَى السَّمَاءِ عِنْدَ الدُّعَاءِ أَوْ لَيُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ

«Duâda gözlerini semâya kaldıranlar, bu âdetlerinden vaz geçmeli. Yoksa gözlerinin (ziyâsı) alınır.» (964) Buyurmuştur.

(962) Tirmizi ve Ebû Dâvûd.

(963) Müslim.

(964) Müslim, Ebû Hüreyre'den.

4 — Duâyı gizlice yâni hafif sesle yapmak : Nitekim Ebû Musâ'l-Eş'âri diyor ki: «Resûl-i Ekrem ile bir yolculuktan dönmüştük. Medine'ye yaklaştığımız zaman, Resûl-i Ekrem tekbîr alınca, herkes yüksek sesle tekbîr aldı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

4

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ الَّذِي تَدْعُونَ لَيْسَ بِأَصَوِّ وَلَا غَايِبٍ إِنَّ الَّذِي تَدْعُونَ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ أَعْنَاقِ رِكَابِكُمْ هـ

«Ey insânlar! Sizin duâ ettiğiniz (Allah) ne gâibtedir ve ne de sağırdır. Sizin duâ ettiğiniz (Allah) sizinle atlarınızın boynu arasındadır.» (965) buyurdu.»

Hazret-i Âişe, Allahü Teâlâ'nın :

وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تَخَافُ بِهَا هـ

«Namazında ne fazla bağır, ne de sesini gizle, yâni orta derecede oku.» (17 - İsrâ : 110)

kavl-i kerimindeki «bi-salâtike» den murâdı «bi-duâ'ike» dir, buyurdu. Yâni duâlarınızı bağırarak yapmayın, alçak ses ile yapın demektir.

Nitekim Allahu Teâlâ duâsını gizlice yaptığı için Zekeriyâ Aley-hisselâmı senâ etmek üzere şöyle buyurdu:

إِذْ نَادَى رَبَّهُ سِرًّا خَفِيًّا هـ

«O, Rabbine gizlice niyâz ettiği zaman.» (19 - Meryem : 3).

Diğer âyet-i celîlede de :

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً هـ

«Rabbınıza gönülden ve gizlice yalvarın.» (7 - A'râf : 55). buyuruyor.

(965) Buhârî ile Müslim.

5 — Duâda yapmacık sözlerden sakınmaktır. Duâ eden (kapıdaki sâil gibidir); tevâzu ve huşû içinde istemeli ve külfetli sözlerden sarf-ı nazar etmelidir.

Resûl-i Ekrem bir hadîste :

«İleride, duâda haddini tecâvüz eden cemaâtler türeyecektir.» buyurmuştur. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de buyuruyor :

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ هـ

«Rabbimize gönülden ve gizlice duâ edin, O, aşırı gidenleri sevmez.» (7 - A'râf : 55).

Duâda tekellûf edip secî'li sözler konuşanları Allah sevmez. En doğrusu Hazret-i Peygamber ve sahabelerinden vârid olan duâlardan fazlaya kaçmamaktır. Çünkü insân, bâzan haddini aşarak lüzumsuz şeyleri isteyebilir. Bunun için Muaz'dan şöyle rivâyet edilmiştir : «Cennette bile âlimlere ihtiyâç vardır. Çünkü Cennet halkına, ne isterseniz isteyin dendiği vakit onlar ne isteyeceklerini ve nasıl isteyeceklerini bilemiyecekleri için âlimlerden suâl edeceklerdir.»

Diğer bir hadîste de :

إِنَّا كُمْ وَالتَّجَمُّعُ فِي الدُّعَاءِ حَسْبُ أَعْمَلِكُمْ ، أَنْ يَقُولَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ هـ

«Duâda secî'den, yapmacık sözlerden kaçınm. "Allahım! Senden Cenneti ve beni Cennete yaklaştıracak söz ve ameli diler; Cehennemden ve Cehenneme yaklaştıracak söz ve işlerden sana sığınırım" demek kâfidir», buyurdu. (966)

Yine haberde :

سَيِّئَانِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ وَالطُّهُورِ هـ

(966) Bu ifade ile garibtir.

«İlleride öyle insânlar gelecek ki, onlar duâ ve temizlikte haddi aşacaklardır.» Buyurulmuştur.

Seleften bir zât, kıssacı bir duâhâna tesâdüf ediyor. Adamın böyle seci' ve yapmacık sözler ile duâ ettiğini görünce: «Bu seci' ve bu külfeti Allah'a karşı mı yapıyorsun? Bilmiş ol ki, ben Habib-i Acemi-yi şöyle duâ ederken gördüm: "Allahım bizi, iyilerden yap. Allahım, Kıyâmet günü bizi mahcûb etme. Allahım, bizi iyi işler yapmağa muvaffak eyle." İnsânlar da her köşeden onun duâsına iştirâk ederlerdi. Çünkü duâsının makbûl olmasıyle tanınmış bir zâttı.» dediler.

Diğer bâzıları da: Duâ fesâhat ile değil, tevâzû' ve huşû' ile yapılmalıdır, dediler.

Denildi ki: Hakikî âlimler ve Allah'ın dostlarından olan bâzı eb-dallar, duâlarında yedi kelimeyi aşmazlardı. Nitekim Bakara Sûresi-nin sonundaki âyetler de bunu öğretmektedir. Allahü Teâlâ kullarının duâlarında, bu miktardan fazlasını haber vermemiştir.

Seci'den gâye külfetli sözler aramaktır. Çünkü bu tarzda duâ edenin hâli, duâya uygun değildir. Yoksa vezinli kelimeler demek değildir. Resûl-i Ekrem'in duâsında bile külfetsiz, mevzûn kelimeler vardır. Nitekim bir duâsında :

أَسْأَلُكَ الْأَمْنَ يَوْمَ الْوَعْدِ، وَالْجَنَّةَ يَوْمَ الْخُلُودِ مَعَ الْمُقَرَّبِينَ الشُّهُودِ
وَالرَّكْعَ الشُّجُورِ الْمُؤَفِّينَ بِالْعَهْدِ إِنَّكَ رَجِيمٌ وَدُودٌ وَإِنَّكَ تَفْعَلُ مَا تُرِيدُهُ

«[Allahım!] rükû ve sücûd ederek sözlerinde duran ve sana yakın olan mukarreblerle beraber, korkulu günde emniyeti ve ebediyet gününde Cenneti senden dilerim. Zira dilediğini yapan, merhâmet edip acıyan, ancak Sensin.» (967) Diye buyurmuştur.

Metindeki kelimelerde seci' vardır. Fakat bu, külfetsiz ve kendiliğinden akıp gelen bir seci'dir. Buna mümâsil daha niceleri vardır. O hâlde duâ eden zât, eserde vârid olan duâlar ile kifâyet etmeli veya külfetli sözlerden kaçınmalıdır. Duâ ederken âczini ifâde etmeli, hu-zûr ve huşû' içinde zilletâmiz bir lisân ile yalvarmalıdır. Allahü Teâlâ'nın sevdiği ve kabûlüne mazhariyet kazanacak olan, ancak bu gibi duâlardır.

6 — Huzû ve huşû' içinde Allah'tan korkarak ve kabûlünü umarak istediği şeyde ısrarla durmaktır: (Tazarrû ve huşû'a dâir misâller yukarıda geçmiştir.)

Şimdi rağbet ve rehbet'e dâir misâlleri verelim:

ÂYETLER:

إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ۝

«Onlar iyi işlere koşarlar, sevâba rağbet ve ikâbdan korkarak bize duâ ederler.» (21 - Enbiyâ : 90)

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۝

«Rabbimize gizli ve gönülden duâ edin.» (7 - A'râf : 55)

HADİSLER:

إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا ابْتِلَاهُ حَتَّى يَسْمَعَ تَضَرُّعَهُ ۝

«Allahü Teâlâ, bir kulunu sevdiği zaman, yalvarışını duymak için, onu bâzı dertler ile mübtelâ eder.» (968)

7 — Duâsında azimli ve kabûlünde ümitli olmak sûretiyle Allah'a karşı hüsn-i zânda bulunmaktır: Bu husûstaki hadîsler:

لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ إِذَا دَعَا اللَّهَ اغْفِرْ لِي إِنْ شِئْتَ اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي إِنْ شِئْتَ لِغَيْرِ الْمَسْأَلَةِ فَإِنَّهُ لَا مُصْخِرَ لَهُ ۝

«Duâ ettiğiniz zaman: Allahım! Dilersen beni mağfiret eyle, dilersen bana rahmet eyle, demeyin. İsteyeceğinizi kat'i sûrette Allah'dan isteyin. Zâten onu icbâr edecek hiçbir kuvvet yoktur.» (969)

(968) Ebû Mansûr Deylemi, Enes'den.

(969) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den

إِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلْيُعْظِرِ الرَّغْبَةَ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَتَعَاطَمُهُ شَيْءٌ هـ

«Sizden biriniz duâ ettiği zaman kabûl olunacağına büyük ümit beslesin. Çünkü onun kabûlü Allah için kolaydır.» (970)

أَدْعُوا اللَّهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءَ مَنْ قَلْبٌ غَافِلٌ هـ

«Duâ ettiğiniz zaman, kabûl olunacağına inanarak Allah'a duâ edin. Bilmiş olunuz ki, gâfletle yapılan duâları Allah kabûl etmez.» (971).

Süfyan bin Uyeyne: «Kimsenin kusurları, onu duâ etmekten alıkoymasın. Çünkü Allahü Teâlâ en kötü mahlûk olan şeytanın bile duâsını kabul etmiştir.» Rahmet kapısından koğulduğu vakit :

رَبِّ فَانْظُرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ، قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ هـ

«Rabbim! (İnsânlar) dirilinceye kadar bana mühlet ver» diye duâ edince, «Vakt-i ma'lûma kadar bekletilenlerdensin; sana muayyen bir zamana kadar müsâade edilmiştir.» (7 - A'râf : 14, 15) Buyurmuş ve dileğini kısmen olsun kabûl etmiştir.

8 — Tekrar tekrar isteyerek duâsında ısrâr etmektir:

8

İbn Mes'ûd, Resûl-i Ekrem hakkında şöyle rivâyet ediyor:

إِذَا دَعَا دُعَاءَ ثَلَاثًا وَإِذَا سَأَلَ سَأَلَ ثَلَاثًا هـ

«Duâ ettiği zaman üç kere duâ eder ve Allah'dan bir şey istediği zaman üç kere isterdi.» Aynı zamanda duâda aceie edip gecikmekten üzüntü duymamak lâzım. Zira Resûl-i Ekrem :

(970) İbn Hibban, Ebû Hüreyre'den.

(971) Tirmizi, Ebû Hüreyre'den.

يُسْتَجَابُ لِأَحَدِكُمْ مَا لَمْ يَحْضُرْ فَيَقُولُ قَدْ دَعَوْتُ فَلَمْ يُسْتَجَبْ لِي
فَإِذَا دَعَوْتُ فَاسْأَلِ اللَّهَ كَثِيرًا فَإِنَّكَ تَدْعُو كَرِيمًا. هـ

«Allahü Teâlâ duânızı kabûl eder. Tâ ki duâ ettim, hâlâ kabûl olmadı deyip acele etmedikçe: Allah'tan çok isteyin. Çünkü siz kerem sâhibinden istiyorsunuz.» (972) buyurmuştur.

Hattâ zâtın biri: «Allah'tan yirmi senedir bir dilekte bulundum; henüz dileğimi yerine getirmedi. Fakat duâmın kabûl edileceğinden eminim, bundan ümidimi kesmem. İstedğim şey boş ve lüzumsuz şeyleri terk etmekte bana yardımcı olmasıdır» dedi. Yine Resûl-i Ekrem bir hadisinde şöyle buyuruyor :

إِذَا سَأَلَ أَحَدُكُمْ رَبَّهُ مَسْأَلَةً فَتَعَرَّفَ الْإِجَابَةَ فَلْيَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
بِعَمَلِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ وَمَنْ أَبْطَأَ عَنْهُ شَيْءٌ مِنْ ذَلِكَ فَلْيَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ

«Sizden biriniz birşey isteyip dileği kabûl olunduğu zaman, “iyilikler onun ni'metiyle tamamlanan Allahü Teâlâ'ya hamdederim.” Şâyet henüz kabûl edilmemiş dilekleri var ise, “her hâl ü kârda yine ona hamdederim” desin.» (973)

9 — Duâya Besmele ile başlamak :

Duâya, arzû ettiğin şeyi hemen istemekle değil, Allahü Teâlâ'nın adını anmakla başlamaktır.

Seleme bin Ekvâ anlatıyor :

مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : يَسْتَفْتِحُ الدُّعَاءَ إِلَّا اسْتَفْتَحَهُ
بِقَوْلِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ هـ

«Sübhâne Rabbiye'l - aliyyi'l - a'lâ'l - vehhâb» demeden Resûl-i Ekrem'in hiç bir duâya başladığını duymadım.» (974)

(972) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(973) Beyhaki, Ebû Hüreyre'den.

(974) Ahmed ve Hâkim.

Ebû Süleyman Dârânî : «Allah'dan birşey isteyecek olan kimse önce Salâvat-ı şerife getirsin, sonra ihtiyâcını istesin ve sonra Salâvat-ı Şerife ile duâsını bitirsin. Zîra Allahü Teâlâ'nın iki taraftaki Salâvat-ı şerife'yi kabûl ederken aradaki dileği de kabûl etmemesi, onun keremine yakışmaz» demiştir. Resûl-i Ekrem de bir mübarek sözünde şöyle buyurmuştur :

إِذَا سَأَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حَاجَةً فَاِتَدِثُوا بِالصَّلَاةِ عَلَى فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى
أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يُنْأَلَ حَاجَتَيْنِ فَيَقْبَلَ أَحَدَهُمَا وَيَرْدُّ الْآخَرَى ۝

«Allah'tan bir şey dileyeceğiniz zaman, Salâvat-ı şerife ile başlayın. Zîra Allahü Teâlâ iki dilekten birini kabûl edince diğerini reddetmeme husûsunda daha keremlidir.» (Yâni bir duâyı kabûl edince, diğerini de kabûl eder.) (975)

10 — Duânın kabûl olmasında asıl olan bâtinî edebdir: O da tevbe etmek, helâlleşmek ve bütün himmetini Allah'a bağlamaktır. Duânın kabûl olmasında en kuvvetli âmil budur. 10

Ka'ab el - Ahbar'dan şöyle rivâyet edilmiştir: Mûsâ Aleyhisselâm zamanında büyük kuraklık ve kıtlık olmuş. Mûsâ Aleyhisselâm İsrâil Oğulları ile üç gün duâya çıktığı hâlde duâsı kabûl olmamıştı. Allahü Teâlâ «İçinizde koğuculuk yapan kimse olduğu müddetçe ben duânızı kabûl etmem» buyurdu. Mûsâ Aleyhisselâm : «O kimdir? Bize bildir de onu aramızdan çıkaralım» deyince, Allahü Teâlâ: Yâ Mûsâ, ben sizi koğuculuktan menederken kendim mi koğucu olayım?» diye vahy eder. Bunun üzerine Mûsâ Aleyhisselâm da: «Hepiniz koğuculuktan tevbe edin» buyurmuş ve hepsi tevbe ettikten sonra Allahü Teâlâ onlara rahmetini vermiştir.

Saîd bin Cübeyr de şöyle anlatıyor: Yine İsrâil Oğullarında kuraklık oldu. Zamânın hükümdarı yağmur duâsına çıkınca: «Ya, Allah bize yağmuru verir, yahut da biz ona eziyet ederiz» dedi. «Sen Allah'a nasıl eziyet edebilirsin» denilince: «O'nun dostlarını öldürmekle» diye cevâb verdi. Bu heyecân ile duâya iştirâk eden halkın dileğini Allah kabûl etti ve yağmuru yağdırdı.

Süfyân-ı Sevri anlatıyor: Benî İsrâil'de yedi sene yağmur yağmadı, kıtlıktan çöplüklerdeki leşleri yiyecek vaziyete düştüler. Hattâ çocukları bile yediler. Bu vaziyette dağlara çıkarak Allah'a duâ etti-

(975) Merfû olarak mehzâ bulunamamıştır. Ebû Tâlib-i Mekki rivâyet etmiştir.

ler, yalvardılar ve niyâz ettiler. Fakat Allahü Teâlâ onların Peygamberlerine şöyle vahy etti: «Eğer bana doğru yürümekten ayaklarınız dizlerinize kadar sürtülse, elleriniz semâya değecek gibi yüksek dağlara tirmansanız ve duâdan dilleriniz de yorulsa, kul haklarını ödemedikçe, duânıza icâbet etmem ve ağladığınıza acımam.» Bunun üzerine onlar kul haklarını ödediler ve birbirleriyle helâllaştılar. Allahü Teâlâ da rahmet ve bereketini onlara indirdi.

Mâlik bin Dinar da şöyle anlatıyor: Yine Benî İsrâil devrinde zuhûra gelen bir kuraklıktan duâya çıkmışlardı. Allahü Teâlâ onların peygamberlerine şöyle bildirdi: «Sen onlara haber ver, pis beden, haram ile dolmuş mide ve kana bulanmış eller ile benim karşıma çıkmış, benden rahmet diliyorlar. Halbuki bu vaziyette rahmet şöyle dursun, ancak benim gadabımı benden uzaklığı kazanırlar. Bu hâllerinden vazgeçsinler, ki onlara rahmetimi vereyim.»

Tâbiünden olan Ebû Sıddık Nâci de şöyle anlatıyor: Süleyman Aleyhisselâm mâiyetiyle yağmur duâsına çıkmıştı. Yolda sırtüstü yatan ve ayakları havada bir karınca gördü. Karınca «Allahım! Ben de senin yaratıklarından biriyim, senin rahmetine ve senin bana vereceğin rızka muhtacım, sen bizi başkasının suçundan dolayı helâk etme» diye duâ ediyordu. Bunu gören Süleyman Aleyhisselâm: «Geri dönelim, yağmur için gerekli duâ yapılmıştır» dedi.

Evzaî (Allah rahmet etsin) şöyle anlatıyor: Bir gün insânlar yağmur duâsına çıkmıştı. Bilâl bin Saad, Allahü Teâlâ'ya hamd ü senâ ettikten sonra: «Ey cemaât! Kusurlu olduğunuzu itirâf edersiniz değil mi?» diye sordu. Halk: «Evet, Allah afvetsin» dedi. Bunun üzerine Saad, cemâatiyle birlikte ellerini kaldırarak: «Allahım! Biz Senin "İyi davrananlara mes'ûliyyet düşmez." (9 - Tevbe : 91) buyduğuna biliyoruz. Kusurlarımızı itirâf ederek huzûruna geldik. Mağfiretin, bizim gibi kusûrunu itirâf edenleredir. Allahım! Sen bizi affet, bize merhamet et ve rahmetini bize inzâl eyle» diye duâ etti. Allahü Teâlâ da rahmetini inzâl buyurdu.

Mâlik bin Dinâr'a, «Allah'a duâ et, bize rahmet versin» dediklerinde: «Siz yağmurun geciktiğinden şikâyet ediyorsunuz, ben ise bizim bu hâl ve hareketlerimize göre üzerimize taş yağmasının gecikmiş olduğunu söylüyorum» dedi.

Rivâyet olundu ki: Bir gün İsâ Aleyhisselâm bir cemâat ile yağmur duâsı için sahrâya çıktı, orada cemâate dönerek: «Günâh işleyen ve günahkâr olanlar geri dönsün» buyurdu. Günahkâr oldukları için herkes geri döndü. İçlerinde tek bir kişi kaldı. İsâ Aleyhisselâm

ona dönerek: «Sen hiç günâh işlemedin mi?» diye suâl etti. Adamcağız: «Vallahi bir defa namaz kılarken (parmağıyle işâret ederek) şu gözüm oradan geçen bir kadına ilişti, namazı müteakib bu gözümü çıkardım. Bundan başka günâh işlediğimi bilmiyorum» dedi. Bunun üzerine İsâ Aleyhisselâm: «O hâlde sen duâ et de ben âmin diyeyim» buyurdu. O da böyle yaptı ve yağmur yağdı.

Yahyâ Gassânî de şöyle anlatıyor: Dâvûd Aleyhisselâm zamanında kuraklık oldu. Halk duâ etmek için aralarından üç âlimi seçtiler. Onlar da duâ için sahrâya çıktıklarında içlerinden biri :

«Allahım! Kitâbında bize, zulm edenleri afvetmemizi bildirdin. İşte nefislerine zulm eden bizler, huzûruna geldik. Senden af dileriz. Bizi afveyle» dedi. Diğeri :

«Allahım! Kitâbında köleleri âzâd etmemizi bizlere tavsiye ettin, işte kul olarak huzûruna geldik, bizleri âzâd eyle» dedi. Üçüncüsü de:

«Allahım! Sen kitâbında “Kapiya gelen sâili reddetmeyin, ondan yüz çevirmeyin” buyuruyorsun; işte biz sâil olarak huzûruna geldik, senden rahmet diliyoruz, sen boş çevirme» diye duâ edince Allahü Teâlâ hepsinin duâlarını kabul ederek rahmetini inzâl etti.

Atâ es - Sülemî (Basra'da otururdu) diyor ki: Kuraklık oldu ve yağmur duâsına çıktık, Sa'dûn el Mecnûn'u kabristan içersinde dolaşır gördüm, o da beni görünce: «Ey Atâ, bugün insânların mezarlarından kalktıkları, dirilme günü mü, yoksa Kıyâmet günü müdür? Ne oluyor?» diye sordu. Ben «Hayır yağmur duâsına çıkıyoruz» dedim. Mecnûn: «Günahkâr ve dünyâya bağlı gönüllerle mi, yoksa Allah'a müteveccih gönüllerle mi çıkıyorsunuz» diye sorunca, ben: «Hayır Allah'a bağlanmış ve tevbekâr kalblerle çıkıyoruz» dedim. Mecnûn: «Ey Atâ, sen o haktan ayrılanlara söyle, hak ve hakîkatten ayrılmasınlar, zîra sarraf olan (Allah) onları görüyor» dedi ve sonra gözlerini semâya dikerek, «Allahım! memleketini kullarının isyânıyla helâk etme, gâfillerin gözünden saklanan senin esma-i hüsnân ve kapalı olan ni'metlerine sığınarak memleketini suvaracak ve kullarını sulayacak bol rahmetini senden isterim, ey herşeye kadir olan Allahım» diye duâ etti. Atâ devâmla diyor ki: Duâ daha bitmemişti ki, gök gürledi, şimşek çaktı ve bardaktan dökülürcesine yağmur yağmağa başladı, bunun üzerine bir köşeye çekilerek şöyle söyledi :

«Zâhid ve âbidler ne güzel insanlardır. Zîra onlar Mevlâ'ları için yemeği, içmeyi terketmişler. Allah sevgisinden gözlerine uyku gelmedi, geceler geçti, kendileri hâlâ uyanıktılar. Allah'a kulluk onları her şeyden alıkoydu. Gâfil insanlar onları mecnûn sanmışlardı.»

İbn Mübârek de hâtıralarını şöyle anlatıyor: Şiddetli bir kıtlık ve kuraklık senesi idi. Medine'ye gittim, halk ile beraber yağmur duâsına çıktık. Üzerinde âdi ketenden iki elbise bulunan ve birini izâr, diğerini de peştemal olarak kullanan siyahî bir genç benim yanı başıma gelerek oturdu ve: «Allahım! Amellerimizin kötülüğü günâhlarımızın çokluğu senin katında yüzlerimizi kararttı, bizi terbiye etmek için rahmetini bizden kestir. Ey hilm ü vakar sâhibi olan ve ey kulları kendisinden iyilikten başka bir şey bilmeyen Allahımız, şu anda kularına rahmetini inzâl etmeni senden dilerim» diye duâ etti. «Bu saatte bu saatte» derken gökyüzü bulutlandı ve her taraftan yağmur yağmaya başladı. İbn Mübârek şöyle devâm ediyor: Oradan ayrıldık, Fudayl'ın yanına gittim. Fudayl: «Ne oluyor, seni mahzun görüyorum?» dedi. Ben de hâdiseyi kendisine anlattım ve siyahî delikanlının bizi geçmiş olduğunu söyleyince Fudayl bir ah çekerek bayıldı ve yere düştü.

Yine rivâyet olundu ki: Hz. Ömer bin Hattâb (Radiyallahu anh). Hazret-i Peygamberin amcası Abbas (Radiyallahu anh)'ın da bulunduğu bir cemâatle yağmur duâsına çıkmıştı. Hz. Ömer: «Allahım! Sevgili Habîbin ve onun amcası vasıtasıyla sana ilticâ ediyoruz. Sen bunların yüzü suyu hürmetine bize rahmetini inzâl eyle» diye duâsını bitirdikten sonra, Hazret-i Abbas elini kaldırarak: «Allahım! Semâdan gelen her belâ günâh sebebiyle gelir ve bu belâyı tevbe kaldırır. Ben sevgili Habîbinin amcası olduğum için halk benim vasıtamla Sana müracaat ediyorlar. İşte günâhkâr ellerimizi Sana kaldırdık, boyunlarımızı tevbe ile karşında eğdik. Sen, kayb olanı terketmeyen, beli kırılanı ihmâl etmeyen bir koruyucusun. İşte küçükler perişan, büyükler sefil oldu. Bu yüzden şikâyet sesleri Sana yükseldi. Sen âşîkâreyi de bilirsin, gizliyi de. Allahım, kulların ümidleri kesilip helâk olmadan onların imdadına yetiş, zira Senin rahmetinden ancak kâfirler ümit keserler. Rahmetini yetiştir» diye duâ etti. Duâsını tamamlamadan dağlar gibi bulutlar gökyüzünü kapladı ve rahmet yağmaya başladı.

RESÛL-İ EKREM ÜZERİNE GETİRİLEN SALÂVÂT-I ŞERİFE'NİN VE RESÛL-İ EKREM'İN FAZİLETİ

Ayet-i celîle :

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا هـ

«Muhakkak, Allah ve Melekleri, peygamber üzerine salât ederler. Ey îmân şerefiyle müşerref olan kullarım! Siz de ona salâvât getirin ve tam bir teslîmiyetle selâm verin.» (33 - Ahzâb : 56)

Hadisler :

Rivâyet olunur ki, Resûl-i Ekrem bir gün güler yüzlü ve sevinçli olduğu hâlde meclise gelerek şöyle buyurdu :

جَاءَ ذَاتَ يَوْمٍ وَالْبُشْرَى بُرَى فِي وَجْهِهِ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :
إِنَّهُ جَاءَنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ أَمَا تَرْضَى يَا مُحَمَّدُ أَنْ لَا يُصَلِّيَ
عَلَيْكَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِكَ صَلَاةً وَاحِدَةً إِلَّا صَلَّيْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا وَلَا يُسَلِّمُ
عَلَيْكَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِكَ إِلَّا سَلَّمْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا هـ

«Cebrâil Aleyhisselâm bana gelerek: “Yâ Muhammed! Ümmetinden sana bir salâvât getirene on salâvât, bir selâm getirene de on selâm getirmeme razı olmaz mısın” dedi. İşte benim neşeli oluşum bu sebeptendir.» (976)

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurdu :

مَنْ صَلَّى عَلَى صَلَّيْتُ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ مَا صَلَّيْتُ عَلَى فَلْيَقُلْ عِنْدَ ذَلِكَ أَوْلَيْكُمْ كَرَمًا

«Benim üzerime bir salâvât getiren için melekler on kere istigfâr ederler. Binâenaleyh isteyen (salâvâtı) azaltsın, isteyen çoğaltsın.» (977)

(976) Nesefî ve İbn Hibban. Ebû Tâlha'dan.

(977) İbn Mâce, Âmir b. Rebi'a'dan.

إِنَّ أَوَّلَى النَّاسِ بِي أَكْثَرُهُمْ عَلَى صَلَاةٍ هـ

«İnsânların bana en yakını, bana en çok salâvât-ı şerife getireni-
dir.» (978)

يَحْسِبُ الْمُؤْمِنُ أَنْ أُذَكَّرَ عِنْدَهُ فَلَا يُصَلِّي عَلَى هـ

«Kişinin ciniriliği için, yanında anıldığım hâlde, benim üzerime
salâvât-ı şerife getirmemesi kâfidir.» (979)

أَكْثَرُوا مِنَ الصَّلَاةِ عَلَى يَوْمِ الْجُمُعَةِ هـ

«Cum'a günleri benim üzerime bolca salâvât getirin.» (980)

مَنْ صَلَّى عَلَى مِنْ أَمَّتِي كُتِبَ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَوُجِبَتْ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ هـ

«Ümmetimden üzerime salâvat getirene on sevâb yazılır ve on
günâhı mahvolur.»

مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ الْأَذَانَ وَالْإِقَامَةَ: اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ الثَّامَّةُ وَالصَّلَاةُ
الْقَائِمَةُ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَأَعْطِهِ الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَالذَّحَّةَ
الرَّفِيعَةَ وَالشَّفَاعَةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي هـ

«Ezan ve ikameti duyduğu vakit yukarıda yazılı duâyı okuyan
kimseye şefaatin borç olur.» (981)

مَنْ صَلَّى عَلَى فِي كِتَابٍ لَمْ تَزَلِ الْمَلَائِكَةُ يُسْتَغْفِرُونَ لَهُ مَا دَامَ
اسْمُهُ فِي ذَلِكَ الْكِتَابِ هـ

(978) Tirmizî, İbn Mes'ûd'dan.

(979) Neseî.

(980) Ebû Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce.

(981) Buhârî, Câbir'den.

«Kim herhangi bir kitâbta benim üzerime salâvât-ı şerife getirirse, yâni salâvât-ı şerifeyi kitâba yazarsa ismini orada kaldığı müddetçe melekler o adam için istiğfar ederler.» (982)

إِنَّ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ يَبْلِغُونَكَ عَنْ أُمَّتِي السَّلَامَ هـ

«Yeryüzünde seyahat eden melekler vardır. Ümmetimin selâmını bana tebliğ ederler.» (983)

لَئِنْ أَحَدٌ سَلَّمَ عَلَيَّ إِلَّا رَدَّ اللَّهُ عَلَيَّ رُوحِي حَتَّى آرُدَ عَلَيْهِ السَّلَامَ هـ

«Kim olursa olsun, bana selâm getirdiği vakit Allahü Teâlâ mutlaka rûhumu îade eder ve ben onun selâmını alırım.» (984)

قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَعَلَى آلِهِ وَآزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ هـ

Hazret-i Peygambere: «Nasıl salâvât getirelim» diye sorulduktaki: «Yukarıdaki salâvâtı okuyunuz» buyurdu. (985)

HAZRET-İ ÖMER'İN, RESÛL-İ EKREM'E AĞLAMASI

Rivâyet olunur ki, Resûl-i Ekrem'in irtihâlini duyan Hazret-i Ömer (Radiyallahu anh) şu şekilde ağlamıştır.

«Anneñ babam sana fedâ olsun, Yâ Resûlallah. Bir hurma kütüğüne dayanarak hutbe okurdun. Cemâat çoğalıp minber yapıldığı zaman, senin hasretine dayanamayıp ağlamağa başlayan hurma ağacını, okşaman ile teskin ettin. Bir hurma kütüğü senin hasretine dayanamayıp ağlarsa, ümmetinin ağlaması evleviyetle sâbit olur.

Anam babam sana fedâ olsun, senin Allah katında mevkiin o kadar yüce idi ki, sana itâati kendisine itâat sayarak:

(982) Taberâni.

(983) Hac bahsinde geçmiştir.

(984) Ebû Dâvûd, Ebû Hüreyre'den.

(985) Buhâri ile Müslim.

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ هـ

«Resûl'e itâat eden, Allah'a itâat etmiş olur.» (4 - Nisâ: 80). buyurdu.

Anam babam sana fedâ olsun, Allahü Teâlâ'nın katında senin mevkiin o kadar yüce idi ki, Allahü Teâlâ kusurunu bildirmeden önce afvettiğini bildirerek :

عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ هـ

«Allah seni afvetsin. Onlara niçin izin verdin.» (9 - Tevbe : 43)

Anam babam sana fedâ olsun. Allah katında mevkiin o kadar yüksek idi ki, seni son Peygamber gönderdiği hâlde Kur'ân-ı Kerim'de diğer Peygamberlerden evvel zikretti ve şöyle buyurdu :

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَ مِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ هـ

«Hatırla o zamanı, ki biz bütün peygamberlerden misâk almıştık. Senden de, Nuh'tan da ve İbrâhim'den de.» (33 - Ahzâb : 7)

Anam babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah. Senin Allah katında mevkiin o kadar âlî idi, ki Cehennem halkı Cehennemin tabakaları arasında yanıp dururken, sana itâat etmiş olmalarını ve bu hâle düşmemelerini candan arzû ederdin. Onlar ki :

يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ هـ

«Eyvah bize! Keşke Allah'a ve Resûlüne itâat etseydik.» (33 - Ahzâb: 66) derler.»

BU AĞLAMA ESNÂSINDA HAZRET-İ ÖMER'İN ANLATTIĞI BÂZİ MÜCİZELER

«Anam babam sana fedâ olsun Yâ Resûlallah! Allahü Teâlâ mücize olarak Mûsâ Aleyhisselâma taştan su çıkarttı ise, sana da parmaklarından su çıkarttırdı.

Anam babam sana fedâ olsun, Allahü Teâlâ Süleymân Aleyhisselâmâ sabahleyin bir aylık mesâfeyi katedecek ve öğleden sonra geri çevirecek rüzgârı teshir etti ise, sana bundan daha kuvvetli olan Burak'ı verdi. Bir gecede Mescid-i Aksâ'ya oradan Allah'ın dilediği yerlere gittikten sonra yine sabah namazını Kâbe'de kıldın.

Anam babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah, eğer Allahü Teâlâ Mûsâ Aleyhisselâma, ölüyü diriltmek mucizesini verdi ise, sana da pişmiş koyunu konuşturdu ve zehirli olduğunu haber verdi.»

HAZRET-İ ÖMER, AĞITINDA RESÛL-İ EKREM'İN GÜZEL AHLÂKINI SÖYLE ANLATIYOR :

«Anam babam sana fedâ olsun Yâ Resûlallah, Nuh Aleyhisselâm kendi kavmi için :

رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ ذِيئًا ۝

«Rabbim yeryüzünde kâfirlerden bir tane bırakma.» (71 - Nûh: 26). diye duâ ettiği gibi sen de duâ etsen bir tanemiz kalmazdık. Halbuki gül yanağını yardılar ve dişini kırdılar, sen bedduâ şöyle dursun:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَتْلُونَ ۝

«Allahım! Kavmimi sen mağfiret eyle, çünkü onlar bilmezler.» dedin.

Anam babam sana fedâ olsun Yâ Resûlallah, ömrünün kısılgı ve dostlarının azlığına rağmen, uzun seneler Nuh Aleyhisselâma tâbi olan ümmetten çok daha fazlası sana tâbi olmuştur.»

HAZRET-İ ÖMER'İN AĞLAMA ESNÂSINDA RESÛLULLAH'IN TEVÂZÛU HAKKINDA ANLATTIKLARI

«Anam babam sana fedâ olsun Yâ Resûlallah! Eğer sen yalnız emsâlin ile oturup kalksan biz senin şerefli sohbetinle müşerref olmaz ve senin yanında oturamazdık. Eğer emsâlinden başkasiyle evlenmesen bizlerden evlenmeyecektin. Eğer yalnız emsâlin ile yeyip içseydin bizim soframıza oturup bizimle yeyip içmiyecek ve bizimle şakalaşmıyacaktın. Halbuki Allah'a yemin ederim ki, bizimle hem

sohbet ettin, hem beraber yedin içtin ve hem de bizlerden (kız alıp) evlendin. Tervâzû eseri olarak sof giydin, merkebe bindin, terki ve arkasına adam aldın, toprak üzerinde yedin, parmaklarını sıyırdın.»

Zaman biri şöyle anlatıyor: «Resûl-i Ekrem'e salâvât getirir, fakat selâm kelimesini yazmazdım. Bir gece Resûl-i Ekrem'i rüyamda gördüm ve: "Niçin salâvâtı tamamlamıyorsun?" Dedi. Ben de ondan sonra salâvâtı, selâm ile tamamladım.»

Ebû'l-Hasan eş-Şâfi'i'den rivâyet olundu. Diyor ki: Resûl-i Ekremi rüyamda gördüm ve: «Yâ Resûlallah, İmâm Şâfi'i "Risâle" adlı kitâbında: "Allahım Resûl-i Ekrem'i zikir edenlerin zikri ve gâflet edenlerin gâfleti kadar Ona salât eyle" diye yazmıştı. Buna karşılık da mükâfat aldı mı?» diye sordum. Resûl-i Ekrem: "Hesâb görmeden Cennete girecek" buyurdu.

İSTİĞFARIN FAZİLETİ

ÂYETLER :

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ
فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ

«Onlar fenâ bir şey yaptıklarında veya yalnız kendilerine zulüm ettiklerinde, Allahı anarak günâhları için mağfiret isteyenler...» (3 - Âl-i İmrân : 135)

Alkame bin Kays ve Esved bin Yezîd'den, Nehâî, Abdullah bin Mes'ûd'un şöyle dediğini anlatıyor: «Allahın kitâbında iki âyet var; bunları okuyup istiğfar eden her günahkârı, Allah mağfiret eder.» Bunların birisi yukarıda okuduğumuz âyet'dir, diğeri de şudur:

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا

«Kim kötülük işler veya nefsine zulüm eder de sonra Allah'dan mağfiret dilerse, Allah'ın mağfiret ve merhâmet sâhibi olduğunu görür.» (4 - Nisâ : 110).

Başka bir âyette Allahü Teâlâ şöyle buyuruyor :

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝

«Rabbini tesbîh et, O'na hamdeyle ve O'ndan mağfiret dile. Muhakkak ki O tevbeleri son derece kabul edendir.» (110 - Nasr : 3).

وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ۝

«Ve seher vakitlerinde mağfiret dileyenler.» (3 - Âl-i İmrân : 17).

HADİSLER :

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۝

«Resûl-i Ekrem devâmlı olarak: “Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzîh eder ve Sana hamdederim. Allahım! Beni mağfiret eyle, Sen tevbeleri kabûl eden merhâmet sâhibisin” derdi.» (986)

مَنْ أَكْثَرَ مِنَ الْإِسْتِغْفَارِ جَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ مِنْ كُلِّ هَيْعَةٍ قَرَبًا
وَمِنْ كُلِّ مَنِيٍّ عَمْرًا وَرِزْقًا مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۝

«Tevbe ve istiğfara devâm eden kimseye Allahü Teâlâ her sıkıntıdan bir kurtuluş ve her darlıktan bir genişlik verir ve ummadığı yerden kendisini rızıklandırır.» (987)

إِنْ لَأَسْتَغْفِرَ اللَّهَ تَعَالَى وَآتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً ۝

«Ben günde yetmiş kere Allah'a tevbe ve istiğfar ederim.» (988)

Halbuki Hazret-i Peygamberin geçmiş ve gelecek günâhları bağışlanmıştı.

(986) Hâkim, İbn Mes'ûd'dan.

(987) Ebû Dâvûd ve Neseî, İbn Abbas'dan.

(988) Buhâri, Ebû Hûreyre'den.

إِنَّهُ لَيُغَاثُ عَلَى قَلْبِي حَتَّى إِنِّي لَا أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ تَعَالَى فِي كُلِّ يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ

«Kalbimin ufuklarını bâzan hafif bulutlar kaplar gibi olur ve bu sebepten günde yüz kere Allah'dan mağfiret dilerim.» (989)

مَنْ قَالَ حِينَ يُأْوِي إِلَى فِرَاسِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
أَمَحَى الْقَتْمَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَهُ وَإِنْ كَانَتْ
مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ أَوْ عَدَدِ رَمْلِ عَالِي أَوْ عَدَدِ وَرَقِ الشَّجَرِ أَوْ عَدَدِ أَيَّامِ الدُّنْيَا

«Yatağına girdiğinde üç kere "Estağfiru'llahe'l-azim, ellezi lâ ilâhe illâ hüve'l-hayye'l-kayyûmu ve etûbü ileyhi" diyen kimsenin günâhları, deniz köpükleri veyâ Temîm diyârının kumları veya ağaç yapraklarının sayısı veyâ dünyânın günleri kadar çok olsa da, Allahü Teâlâ onun günâhlarını bağışlar.» (990)

Diğer bir rivâyete göre, Hazret-i Peygamber Efendimiz :

مَنْ قَالَ ذَلِكَ غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَ قَارًا مِنَ الزَّخْفِ

«Bu istiğfarı yapan kimse harb meydanından kaçmış olsa da günâhları bağışlanır.» (991) buyurmuştur.

Huzeyfe şöyle anlatıyor :

«Ben çoluk çocuğum arasında kaba dil kullanan ve sert konuşan bir insan olduğum için Resûl-i Ekrem'e dilimin beni Cehenneme koymasından korkuyorum» dedim :

Resûl-i Ekrem :

فَإِنَّكَ أَنْتَ مِنَ الْأَسْتَغْفَارِ فَإِنِّي لَا أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ

(989) Müslim.

(990) Tirmizi, Ebû Sâid'den.

(991) Ebû Dâvûd ve Tirmizi.

«Hâni tevbe ve istiğfarın? (Baksana) Ben (bile) günde yüz kere Allah'a istiğfar ederim.» (992) buyurmuştur.

Hazret-i Âişe (Allah ondan râzı olsun) Resûl-i Ekrem'in kendisine şöyle buyurduğunu haber veriyor :

إِنْ كُنْتَ أَلَمْتَ بِذَنْبٍ فَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ وَتَوُي إِلَيْهِ، فَإِنَّ التَّوْبَةَ مِنَ الذَّنْبِ
النَّدَمُ وَالْإِسْتِغْفَارُ هـ

«Şâyet bir günâha yaklaştınsa, Allah'a tevbe ve istiğfar et. Günâhtan tevbe etmek, nedâmet ve mağfiret dilemektir.» (993)

Resûl-i Ekrem şöyle istiğfar ederdi :

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي وَاسْرَافِي فِي أَمْرِي وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنْي
اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي هَزْلِي وَجِدِّي وَخَطَايَا وَعَمْدِي وَكُلَّ ذَلِكَ عِنْدِي
اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا
أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ هـ

«Allahım! Senin bildiğin ve benim (bilerek veyâ) bilmiyerek had-dini aşmak sûretiyle yapmış olduğum bütün hatâlarımı affeyle.

Allahım! Şaka, ciddî, sehven ve kasden benim için yapılması mümkün olan bütün kusurlarımı mağfiret et.

Allahım! Takdim ve tehir ettiğim, gizli âşikâre işlediğim ve Senin bildiğin her çeşit kusurlarımı bağışla, mukaddem ve muahhar olan Sensin, her şeye kadir olan Sensin.» (994)

Hazret-i Ali (Radiyallahu anh) anlatıyor: «Ben, Resûl-i Ekrem-den bir hadis duyduğum zaman, Allahü Teâlâ'nın dilediği kadar o hadisten faidelenen ve hüküm çıkaran bir kimseyim. Resûlün ashâbından birisi Resûl-i Ekremden bana bir rivâyet nakledeceği zaman, doğru söyleyeceğine ona yemin verdirir ve yemin ettikten sonra ina-

(992) Neseî.

(993) Buhârî ile Müslim. Hz. Âişe'den.

(994) Buhârî ile Müslim.

nırdım. Doğru söyliylen (Siddik) Ebû Bekir Resûl-i Ekrem'in şu hadîsini bana rivâyet etmiştir.

يَقُولُ مَا مِنْ عَبْدٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيُحْسِنُ الطَّهُّورَ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ
ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا غُفِرَ لَهُ شَيْءٌ تَلَا قَوْلَهُ عَزَّ وَجَلَّ
«وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ»

«Kim olursa olsun bir günâh işlediği vakit, güzelce temizlenir, abdest alır, iki rek'at namaz kılar ve tevbe ederse, Allahü Teâlâ onun günâhlarını bağışlar. Ve sonra da bu meâlde olan "Onlar fenâ bir şeyi yaptıklarında veyâ nefislerine zulüm ettiklerinde Allahı anarlar" (3 - Âl-i İmrân : 135) âyet-i celfilesini okuyarak bu dâvasına delil getirmiştir.» (995)

Ebû Hüreyre de Resûl-i Ekrem'den şöyle rivâyet ediyor :

إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ ذَنْبًا كَانَتْ نُكْتَةً مَوْدَاءَ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ سَابَّ وَنَزَعَ
وَأَسْتَغْفَرَ صُفِّلَ قَلْبُهُ مِنْهَا فَإِنْ زَادَ زَادَتْ حَتَّى تَغْلِفَ قَلْبُهُ قَدْ لَبَّ
الرَّانُ الَّذِي ذَكَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي كِتَابِهِ: «كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ»

«Mü'min kul bir günâh yaptı mı kalbine siyah bir nokta konulur. O, bunu tevbe ve istiğfar ile koparıp attığı zaman kalbi cilâlandırılır. Fakat tekrar (günâha) dönerse o noktalar arttırılır. Nihâyet kalbini kaplar. İşte bu Cenâb-ı Hakk'ın "Kellâ bel râne alâ kulubihim = Hayır (hakikat öyle değil), bil'akis, onların kazanmakta oldukları (irtikâb edegeldikleri mâsiyet ve günâhlar) kalblerini yenmiş (paslandırmış, kaplamış)dır." (38 - Mutaffifin : 14) âyetinde beyân buyurduğu Raan = (pas) kelimesinden murad olan mânâ budur.» (996)

Yine Ebû Hüreyre'den rivâyeten Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

(995) Sünen Sahibleri.

(996) Tirmizi, Nesei, İbn Mâce, Beyhâki, İmâm Ahmed, İbn Hibban ve Hâkim : Ebû Hüreyre'den.

إِنَّ اللَّهَ سُيَّحَانُهُ لِيَرْفَعُ الدَّرَجَةَ لِلْعَبْدِ فِي الْجَنَّةِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ إِنِّي
لِي هَذِهِ فَيَقُولُ عَزَّ وَجَلَّ بِاسْتِغْفَارٍ وَلَدِكَ لَكَ هـ

«Allahü Teâlâ kuluna, Cennette yüksek dereceler verir. Kul: “Yâ Rab, bu derece nereden geldi” diye sorar; Allahü Teâlâ da: “Çocuğunun senin için tevbe ve istiğfar etmesindendir” buyurur.» (997)

Hazret-i Âişe'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ إِذَا أَحْسَنُوا اسْتَبَشَرُوا وَإِذَا أَسَاءُوا اسْتَغْفَرُوا هـ

«Allahım! Beni iyilik ettiği zamân (ihlâs ile ettiği için) Cennet ile müjdelenen, kötülük ettiği zaman da, akabinde istiğfar eden kullarından eyle.» (998)

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyuruyor :

إِذَا أَذْنَبَ الْعَبْدُ ذَنْبًا فَقَالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَذْنَبَ
عَبْدِي ذَنْبًا فَلِمَ أَنْ لَمْ رَبًّا يَأْخُذْ بِالذَّنْبِ وَيَغْفِرُ الذَّنْبَ عَبْدِي اْعْمَلْ مَا شِئْتَ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ هـ

«Kul bir günâh işleyip de “Allahım beni mağfiret eyle” dediği zaman, Allahü Teâlâ şöyle buyurur: “Kulum işlediği günâhtan ötürü kendisini cezalandıracak olan ve bu günâhı bağışlayan Rabbinin varlığını bildi de O'na tevbe etti değil mi? Ey kulum! İstedliğini yap. Ben seni mağfiret éttim.”» (999)

Yine Resûl-i Ekrem diğer bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

مَا أَصَرَ مَنْ اسْتَغْفَرَ وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً

«Günâhından istiğfar edenler, günde yetmiş defa bir günâha düşse yine de ısrar etmiş sayılmaz.» (1000)

(997) İmâm Ahmed. hasen senedle rivâyet etmiştir.

(998) İbn Mâce.

(999) Buhârî ile Müslim.

(1000) Ebû Dâvûd ve Tirmizî.

Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ رَبَّيَ لَمْ يَجْعَلْ خَيْرًا قَطُّ نَظَرَ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ إِنَّ لِي رَبًّا يَارَبِّ
فَاعْفِرْ لِي فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ غَفَرْتُ لَكَ ه ه

«Ömründe iyilik nâmına bir şey işlemeyen bir kimse, günün birinde gözlerini semâya dikerek: “Benim de (diğerleri gibi) bir Rab-bim var. Ey Rabbim! Sen beni mağfiret eyle” derse Allahü Teâlâ da: “Ey kulum Ben seni mağfiret ettim” buyurur.» (1001) demiştir.

Yine Resûl-i Ekrem buyurmuştur :

مَنْ أَذْنَبَ ذَنْبًا فَعَلِمَ أَنَّ اللَّهَ قَدْ اطَّلَعَ عَلَيْهِ غُفْرَةً وَإِنْ لَمْ يَسْتَغْفِرْ ه ه

«Yaptığı günâhı, Allahü Teâlâ'nın bildiğine inanan (ve içinde bu korkuyu taşıyan kimse) günâhından tevbe etmese de Allahü Teâlâ onu afveder.» (1002)

(Bu ifâde günâha bir teşvik değil, Allahü Teâlâ'nın fazl-ı rahmetini izhârdır.)

Yine Resûl-i Ekrem kudsî bir hadîsde şöyle buyurmuştur :

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَا عِبَادِيَ كُلُّكُمْ مُذْنِبٌ إِلَّا مَنْ عَافَيْتُهُ فَاسْتَغْفِرُونِي أَعْفِرُ
لَكُمْ وَمَنْ عَلِمَ أَنِّي ذُو فَدَرٍ عَلَى أَنْ أَعْفِرَ لَهُ غَفَرْتُ لَهُ وَلَا أَبَا لِي ه ه

«Ey kullarım! Hepiniz günâhkârsınız, ancak benim korudukla-rım müstesnâdır. Benden mağfiret dileyin ki, Ben sizi bağışlayayım. Kim Benim kendisini mağfiret etmeğe kadir olduğuma inanırsa, mü-balâtsız olarak Ben de onu mağfiret ederim.» (1003)

(1001) Mehazı bulunamamıştır.

(1002) Taberânî.

(1003) Tirmizi ve İbn Mâce.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَنْ قَالَ سُبْحَانَكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَ عَمِلْتُ سُوءًا فَأَغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ
الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ غَفَرْتُ لَهُ ذُنُوبَهُ وَلَوْ كَانَتْ كَكَدَبِ النَّمْلِ هـ

«Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, nefsimi zulm ettim, kötü işlerde bulundum, Senden başka günâhlarımı bağışlayacak hiç bir kuvvet yoktur, Sen beni afvet” diyen kimseyi, akın hâlinde bulunan karıncalar kadar günâhı olsa da Allah avfeder.» (1004)

SEYYİDÜ'L - İSTİĞFAR

Rivâyet olunur ki, tevbe-i istiğfarın en efdali şöyledir:

a.c

اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا
اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ عَلَى نَفْسِي
بِذَنْبِي فَقَدْ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي فَأَغْفِرْ لِي ذُنُوبِي مَا قَدَّمْتُ مِنْهَا
وَمَا آخَرْتُ فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِلَّا أَنْتَ هـ

«Allahım! Sen benim Rabbim ve ben de Senin kulunum. Beni Sen yarattın. Ben Sana gücümün yettiği kadar verdiğim söz üzerindeyim. Yaptığım kötülüklerden Sana sığınırım. Verdiğin ni'metlere karşı kusur ettim, nefsimi zulm ettim. Günâhlarımı huzûrunda itiraf eder, geçmiş ve gelecek günâhlarımın mağfiretini senden dilerim. Beni mağfiret eyle, her ne şekilde olursa olsun bütün günâhları senden başka kimse mağfiret edemez.» (1005)

TEVBE VE İSTİĞFAR HUSÛSUNDA, İSLÂM BÜYÜKLERİNİN SÖZLERİ

Hâlid bin Mid'ân diyor: Allahü Teâlâ şöyle buyuruyor: «Benim katımda en sevimli olan kimseler, gönülden mescidlere bağlı olanlar

(1004) Beyhâkî.

(1005) Buhârî, Şeddâd bin Evs'den.

ve gecelerde tevbe ve istiğfar edenlerdir. İşte bunlardır ki, yeryüzündeki insânlara âzâb edeceğim vakit, onları hatırlar ve bu âzâbtan sarf-ı nazar ederim.»

Katade anlatıyor: «Size, hastalığınızı teşhîs ettirip tedâvi çârelerini bulduran Kur'ân-ı Kerîm'dir. Hastalığınız günâh irtikâbı, tedâvisi ise, tevbe ve istiğfardır.»

Hazret-i Ali : «Kurtuluş çâreleri elinde iken helâk olan kimseye şaşarım» buyurdu. «O çâre nedir?» suâline cevâb olarak; «Tevbe ve istiğfardır» buyurdular.

Yine Hazret-i Ali : «Allahü Teâlâ âzâb etmeği murad ettiği bir kimseye istiğfarı tâlim etmez. Kime istiğfarı tâlim buyurdu ise, ona da âzâb etmez» demiştir.

Fudayl şöyle diyor: «Kişinin "Estağfirullah" demesi, Allahım, günâhımı kaldır, yok et demektir.»

Diğer bâzıları: «Kul, ni'met ile günâh arasındadır. Yâni bir yandan kendisine bol ni'metler verilirken öte yandan isyân eder. Kula yakışan; ni'mete hamd, günâha tevbe etmektir» demişlerdir.

Rabi bin Haysem (Allah rahmet etsin): «Kişi "Estağfirullah ve etûbü ileyhi (Allahtan mağfiret diler ve Ona tevbe ederim)" demsin. Çünkü sonra böyle yapmazsa yalancı ve günâhkâr olur. Ancak "Allahüm mağfirî ve tûb aleyye (Allahım beni mağfiret et ve günâhlarımı bağışla)" desin,» demiştir.

Fudayl : «Günâhları terketmeden tevbe etmek yalancılar tevbesidir.»

Rabia-i Adaviye de (Allah rahmet etsin) : «Bizim tevbelerimiz, başka ve uzun tevbelere muhtâttır» demiştir.

Hükemâdan biri : «Nedâmetten evvel istiğfar edenler, bilmeyerek Allah ile istihzâ edenler gibidir.» demiştir.

Kâbe duvarına sarılan bedevinin biri şöyle duâ ediyordu: «Allahım! Günâha devâm ile istiğfar etmem küstahlık, Senin geniş afvını bilerek tevbeden sarf-ı nazar etmem ise, kötü bir hareket olur. Bana ihtiyâcın olmadığı hâlde, nice ni'metler vermekle sevgimi kazandın; ben ise, dâimâ sana muhtâç olduğum hâlde isyân etmekle gadabını celb ediyorum. Ey iyilikleri va'dettiği zaman sözünde duran, vaadinde yâni âzâb ile korkutmasında afvedip bağışlayan Allahım. Benim büyük kusurlarımı Senin büyük ve geniş olan afvının arasına al, ey merhâmet edicilerin en merhâmetlisi! Bana rahmet eyle!»

Abdullah bin Verrak şöyle anlatıyor: Yağmur damlaları ve deniz dalgaları kadar günâhın olsa da ihlâs ile şu istiğfarı okursan Allahü Teâlâ onları bağışlar :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَغْفِرُكَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ ثُبْتُ إِلَيْكَ مِنْهُ ثُمَّ عُدْتُ فِيهِ
وَأَسْتَغْفِرُكَ مِنْ كُلِّ مَا وَعَدْتُكَ بِهِ مِنْ نَفْسِي وَلَمْ أُوفَ لَكَ بِهِ وَ
أَسْتَغْفِرُكَ مِنْ كُلِّ عَمَلٍ أَرَدْتُ بِهِ وَجْهَكَ فَأَلَطْتُ غَيْرُكَ وَأَسْتَغْفِرُكَ
مِنْ كُلِّ نِعْمَةٍ أَنْصَحْتَ بِهَا عَلَيَّ فَأَسْتَعْنُ بِهَا عَلَى مَعْصِيَتِكَ وَأَسْتَغْفِرُكَ
يَا عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ آتَيْتُهُ فِي خِيَاةِ النَّهَارِ وَ
سَوَادِ اللَّيْلِ فِي مَلَأَةٍ أَوْ خَلَاءٍ وَسِرٍّ وَعَلَانِيَةٍ يَا عَلِيمٌ هـ هـ

«Allahum! Tevbe ettikten sonra tekrar ettiğim bütün günâhlar-
dan sana istiğfar ederim. Sana va'ad edip sözümde durmadığım bütün
hareketlerimden sana istiğfar ederim. Senin rızân için yapmayı kas-
dettiğim hâlde riya ile başkasını ortak ettiğim bütün amellerimden
Sana istiğfar ederim. Bana in'am ettiğin ni'metlerle isyân ettiğim bü-
tün hatâlardan Sana istiğfar ederim. Ey gizli ve âşikâreyi bilen Alla-
hum, gündüz aydınlığında, gece karanlığında, cemâatte, yalnızlıkta,
gizli ve âşikârede yapmış olduğum bütün hatâlardan Sana istiğfar
eder ve senden mağfiret dilerim, ey hilm sâhibi olan Allahum!»

Bu duânın Âdem veya Hızır Aleyhisselâmın istiğfarı olduğu söy-
lenir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

SAHÎH HABERLERDE NAKLEDİLİP SEBEBİNE VE ERBÂBINA
NİSBET EDİLEN DUÂLAR BEYÂNINDADIR.

Hakikat yolcuları için sabah akşam ve her namazın akabinde okunması müstehâb olan duâlar :

Sabahın iki rek'at sünnet namazını müteakib Resûl-i Ekrem'in (S.A.) okuduğu duâ :

(Abdullah) İbn Abbas (R.A.) şöyle anlatıyor :

Resûl-i Ekrem'in ne şekilde ibâdet yaptığını öğrenmem için babam Abbas, beni Resûl-i Ekreme gönderdi. Ben de akşam üzeri Resûl-i Ekrem'in evine gittim. Resûl-i Ekrem, zevcelerinden teyzem Meymûne'nin evinde idi. Orada kaldım, Resûl-i Ekrem gece namazına kalktı (Ben de onunla namaz kıldım). Sabahın sünnetini kılınca, farzından evvel şöyle duâ etti :

Sabah duâsı :

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِیْ بِهَا قَلْبِیْ وَتَجْمَعُ بِهَا شَعْلِیْ وَتُلْمِ
بِهَا شَعْبِیْ وَتَرْدُدْ بِهَا الْفِتْنَ عَنِّیْ وَتُصْلِحْ بِهَا دِیْنِیْ وَتَحْفَظْ بِهَا عَاشِیْ
وَتَرْفَعُ بِهَا شَاهِدِیْ وَتُزَكِّیْ بِهَا عَمَلِیْ وَتُبَيِّضُ بِهَا وَجْهِیْ وَتُلْهَمْنِیْ بِهَا
رُشْدِیْ وَتَقْصِمْنِیْ بِهَا مِنْ كُلِّ سُوءٍ، اَللّٰهُمَّ اَعْطِنِیْ اِيْمَانًا مَادِدًا وَیَقِيْنًا لَیْسَ

بَعْدَهُ كُفْرُهُ وَرَحْمَةً أَتَى بِهَا شَرَفَ كَرَامَتِكَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، اللَّهُمَّ
 إِنِّي أَسْأَلُكَ الْفَوْزَ عِنْدَ الْقَضَاءِ وَمَنَازِلَ الشُّهَدَاءِ وَعَيْشَ السُّعَدَاءِ وَ
 النَّصْرَ عَلَى الْأَعْدَاءِ وَمُرَافَقَةَ الْأَنْبِيَاءِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِكَ حَاجَتِي
 وَإِنْ ضَعُفَ رَأْيِي وَقَلَّتْ حِيلَتِي وَقَصُرَ عَمَلِي وَافْتَقَرْتُ إِلَى رَحْمَتِكَ فَاسْأَلُكَ
 يَا كَافِيَ الْأُمُورِ وَيَا شَافِيَ الصُّدُورِ كَمَا تُجِيرُ بَيْنَ الْبُحُورِ أَنْ تُجِيرَنِي مِنْ عَذَابِ
 السَّعِيرِ وَمِنْ دَعْوَةِ الشُّورِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْقُبُورِ، اللَّهُمَّ مَا قَصُرَ عَنْهُ رَأْيِي
 وَضَعُفَ عَنْهُ عَمَلِي وَلَمْ يَنْفَعْنِي نِيَّتِي وَأَمْنِيَّتِي مِنْ خَيْرٍ وَعَدَّتْهُ أَحَدًا مِنْ
 عِبَادِكَ أَوْ خَيْرٍ أَنْتَ مُعْطِيهِ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ فَإِنِّي أَرْغَبُ إِلَيْكَ فِيهِ وَأَسْأَلُكَهُ
 يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ، اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا هَادِينَ مُهْتَدِينَ غَيْرَ ضَالِّينَ وَلَا مُضِلِّينَ
 حَرْبًا لِأَعْدَائِكَ وَسِلْمًا لِوَلِيَّائِكَ نَحْبُ بِحَبْلِكَ مَنْ أَطَاعَكَ مِنْ خَلْقِكَ
 وَنُعَادِي بِعَدَاوَتِكَ مَنْ خَالَفَكَ مِنْ خَلْقِكَ، اللَّهُمَّ هَذَا الدُّعَاءُ وَعَلَيْكَ
 الْإِجَابَةُ وَهَذَا الْجُهْدُ وَعَلَيْكَ التَّكْلَانُ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ
 وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، ذِي الْحَبْلِ الشَّدِيدِ وَالْأَمْرِ
 الرَّشِيدِ أَسْأَلُكَ الْإِمْنِ يَوْمَ الْوَعِيدِ، وَالْجَنَّةَ يَوْمَ الْخُلُودِ مَعَ الْمُتَّقِينَ
 السُّعُودِ وَالرَّيْجَ الشُّبُورِ الْمُؤَفِّينَ بِالْعُهُودِ إِنَّكَ رَحِيمٌ وَدُودٌ وَأَنْتَ تَفْعَلُ
 مَا تَرِيدُ، سُبْحَانَ الَّذِي تَعَطَّفَ بِالْمَجْدِ وَتَكْرَمَ بِهِ، سُبْحَانَ الَّذِي لَا يَنْبَغِي
 التَّسْبِيحُ إِلَّا لَهُ، سُبْحَانَ ذِي الْفَضْلِ وَالنِّعَمِ، سُبْحَانَ ذِي الْعِزَّةِ وَالْكَرَمِ، سُبْحَانَ
 الَّذِي أَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ بِعِلْمِهِ، اللَّهُمَّ اجْعَلْ لِي نُورًا فِي قَلْبِي وَنُورًا فِي قَبْرِي

وَنُورًا فِي سَمِي وَنُورًا فِي بَصَرِي وَنُورًا فِي بَشَرِي وَنُورًا فِي لَبِّي وَنُورًا
فِي دَمِي وَنُورًا فِي عِظَامِي وَنُورًا مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ وَنُورًا مِنْ خَلْفِي وَنُورًا
عَنْ يَمِينِي وَنُورًا عَنْ شِمَالِي وَنُورًا مِنْ فَوْقِي وَنُورًا مِنْ تَحْتِي، اَللّٰهُمَّ زِدْنِي
نُورًا وَاعْطِنِي نُورًا وَاجْعَلْ لِي نُورًا ۝

«Allahım! Gönlümü sana bağlayacak, darmadağan hâlimi bir araya toplayacak, dağınık ve parçalanmış işlerimi birbirine yaklaştıracak kötü itiyat ve fitnelerden beni koruyacak, dilimi ıslah edecek, bânımını koruyacak, zâhirimi yükseltecek, amelimi temizleyip arttıracak, yüzümü ak edecek, rızana ulaştıracak ve her kötülükten beni koruyacak olan rahmetini senin fazlından isterim.

Allahım! Bir daha küfür düşünmeyecek şekilde sâdık ve yakın bir îmânı, dünyâ ve âhirette de lûtuft ve kereminin en yüksek mertebesine beni ulaştıracak olan rahmetini senden isterim.

Allahım! Kazâlarda sabır ve kurtuluşu, şehitler mertebesini, iyiler yaşayışını, düşmanlara galib gelmeği ve Peygamberlere arkadaş olmağı senin fazlından isterim.

Allahım! Her ne kadar hayırlısını bilemezsem ve amelim kusurlu ise de, bütün dileklerimi sana arzeder, senden yardım dilerim. Yalnız senin rahmetine muhtâcım. Ey gönüllere şifâ verip bütün dertlere dermân olan Allahım! Büyük kudretinle birbirine yaklaşmış iki deniz suyunu yekdiğerine karıştırmadığın gibi, Cehennem azâbından helâk oldum diye feryad etmekten ve kabrin fitnesinden beni koru.

Allahım! İstemesinde veya hak etmesinde kusur ettiğim ve kullarından herhangi birine va'dettiğin veyâ vereceğin her türlü iyilikleri candan arzular ve onları senin fazlından isterim.

Allahım! Bizi, sapan ve saptıranlardan değil, hidâyette olup hidâyete ulaştırılardan, düşmanlarından uzaklaştırıp dostlarına yaklaşılardan, sana kulluk edenleri senin rızan için sevip, isyan edenlere rızan için husûmet besleyen kullarından eyle.

Allahım! Ben dilimin döndüğü kadar duâ ediyorum. Kabûlü sendendir. Sen kabul eyle. Ben elimden geleni yapıyorum, itimadım sanadır. Biz Allah içinz ve O'na yöneleceğiz. Kuvvet ve kudret ancak aza-

met sâhibi olan Allah'ındır. Kıyâmet gününde emniyeti, ebedî günde de ahdini yerine getirip rûkû' ve sücûd eden iyiler ile beraber Cenneti senden isterim. Kerem ve ihsânına nihâyet olmayan, dostluk edenlere sonsuz sevgisi olan ve dilediğini dilediği gibi yapan sensin. Ey izzet ridâsına bürünüp herkese galib olan Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Ey ululuk ve yücelik ridâsına bürünerek kullarına fazl u in'âmını esirgemeyen Allahım! Seni tesbih eder, noksan sıfatlardan takdis ederim.

Ey takdise ve tenzihe ancak kendisi lâayık olan Allahım! Seni her türlü noksanlardan tenzih ederim. Ey fazl u kerem sâhibi Allahım! Seni tesbih ederim. Ey kudret ve kerem sâhibi Allahım, seni tesbih ederim. Her şeyi ilminde toplayan Allahım.

Allahım! Kalbimi, kabrimi, gözümü, kulağımı, derimi, tenimi, kanımı, kemiğimi, önümü, ardımı, sağımı, solumu, alt ve üstümü büyük nurun ile tenvir eyle, beni nurlandır ve nurumu arttır.» (1006)

HAZRET-İ ÂİŞE (RADİYALLAHÜ ANHA)'NIN DUÂSI

Resûl-i Ekrem (Sallâllahu Aleyhi ve sellem) Hazret-i Âişe'ye hitâben şöyle buyurmuştur :

(عَلَيْكَ بِأَجْوَابِ الْكَوَامِلِ قَوْلِي) اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ عَاجِلِهِ
وَأَجَلِهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَغْلَمْ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَأَجَلِهِ مَا
عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَغْلَمْ، وَأَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَ
عَمَلٍ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ وَأَسْأَلُكَ
مِنَ الْخَيْرِ مَا سَأَلَكَ عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَ
أَسْتَعِيذُ بِكَ مِمَّا اسْتَعَاذَكَ مِنْهُ عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ وَ
سَلَّمَ، وَأَسْأَلُكَ مَا قَضَيْتَ لِي مِنْ أَمْرٍ أَنْ تَجْعَلَ عَاقِبَتَهُ رَشَدًا
يَبْرَحَ خَيْرٌكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ۝

«Bütün duâların mânâlarını içine toplayan cümleler ile duâ et, duâ ederken şöyle söyle: "Allahım! Hâlde ve gelecekte bildiğim ve bilmediğim bütün iyilikleri senden ister, bildiğim ve bilmediğim hâlde ve gelecekte bütün kötülüklerden sana sığınırım. Allahım! Cenneti ve Cennete götürecek söz ve işleri senden ister, Cehennemden ve Cehenneme sürükleyecek söz ve hareketlerden sana sığınırım. Allahım! Kulun ve Resûlün Muhammed Sallâllahu Aleyhi ve sellemin senden istediği hayır ve iyilikleri senden ister ve sana sığınıp ilticâ ettiği (kötülüklerden) her şeyden ben de sana sığınırım. Allahım! Benim için takdir ettiğin herşeyin sonu hayır olmasını senden, senin merhametinden dilerim. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi!"» (1007)

HAZRET-İ FÂTİMA (RADİYALLAHÜ ANHÂ)'NIN DUÂSI :

Resûl-i Ekrem (Sallallahu aleyhi ve sellem) Hazret-i Fâtıma'ya :

يَا فَاطِمَةُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجَعِي مَا أَوْصِيكَ بِهِ أَنْ تَقُولِي يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ
بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ وَأَصِلْنِي إِلَى شَأْنِي كُلِّهِ هـ

«Şu tavsiyemi dinlemekten seni ne men' ediyor? Duâ ederken şöyle söyle: Ey hayy u kayyûm olan Allahım! Bütün işlerimi düzeltmeni, bir an bile beni kendi başıma bırakmamamı, rahmetine sığınarak senden isterim.» (1008)

EBÛ BEKR ES-SİDDİK (RADİYALLAHÜ ANHİ)'İN DUÂSI :

Resûl-i Ekrem (Sallâllahu aleyhi ve sellem) Ebû Bekr'e şu duâyı öğretmiştir :

(1007) İbn Mâce ve Hâkim

(1008) Nesei.

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُكَ بِمُحَمَّدٍ نَبِیِّكَ وَابِرَآهِمَ خَلِیْلِكَ وَمُوسٰی نَبِیِّكَ وَعِیْسٰی
 كَلِمَتِكَ وَرُوحِكَ وَتَوْرَاةِ مُوسٰی وَانْجِیْلِ عِیْسٰی وَزَبُورِ دَاوُدَ وَفُرْقَانِ
 مُحَمَّدٍ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَيْهِمْ اَجْمَعِیْنَ، وَیَكُلِّ وَحِیِّ اَوْحٰیْتُهُ اَوْ قَضَا
 قَضٰیْتُهُ اَوْ سَاۤئِلِ اَعْطٰیْتُهُ اَوْ غَنِیِّ اَفْقَرْتُهُ اَوْ فَقِیْرِ اَغْنٰیْتُهُ اَوْ ضَاۤلِّ
 هَدٰیْتُهُ وَاسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِیْ اَنْزَلْتَهُ عَلٰی مُوسٰی صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وَ
 اسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِیْ بَشَّرْتَ بِهِ اٰدَمَ الْعَبَادِ وَاسْأَلُكَ بِاسْمِكَ وَضَعْتَهُ
 عَلٰی الْاَرْضِ فَاسْتَقَرَّتْ وَاسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِیْ وَضَعْتَهُ عَلٰی السَّمٰوٰتِ
 فَاسْتَقَلَّتْ وَاسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِیْ وَضَعْتَهُ عَلٰی الْجِبَالِ فَرَسَتْ وَاسْأَلُكَ
 بِاسْمِكَ الَّذِیْ اسْتَقَلَّ بِهِ عَرْشُكَ وَاسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الظَّهْرِ الظَّاهِرِ الْاَحَدِ
 الْعَبْدِ الْوَحْدِ الْمُنَزَّلِ فِی كِتَابِكَ مِنْ لَدُنْكَ مِنَ النُّوْرِ الْمُبِیْنِ، وَاسْأَلُكَ
 بِاسْمِكَ الَّذِیْ وَضَعْتَهُ عَلٰی النَّهَارِ فَاسْتَنَارَ وَعَلٰی اللَّیْلِ فَاطْلَمَ وَبِعَظَمَتِكَ
 وَكِبَرِیَاۤتِكَ وَبِنُوْرِ وَجْهِكَ الْكَرِیْمِ اَنْ تَرْزُقَنِ الْقُرْآنَ وَالْعِلْمَ بِرُوحِ
 تَخْلِیْقِهِ بِلِسَانِیْ وَدَلِیِّیْ وَبَصَرِیْ وَتَسْتَعْمِلَ بِیْ جَسَدِیْ بِمَوْلٰی
 وَتَمُوِّكَ فَاتَهُ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِیْنَ ۝

«Allahım! Peygamberin Muhammed, dostun İbrahim, sırdaşın Mûsâ, Kelime ve ruhundan olan İsâ hürmetine, Mûsâ'ya inen Tevrat, İsâ'ya inen İncil, Dâvûd'a inen Zebûr, Muhammed'e (salât ve selâm hepsinin üzerine olsun) inen Kur'ân hürmetine, bütün peygamberlerine yaptığın vahiy hürmetine, mahlûkâtın üzerindeki kazâ ve takdîrin, senden isteyenlere verdiğin, fakir ettiğin zenginler, zengin ettiğin fakirler, hidâyete ulaştırdığın sapıklar hürmetine; Mûsâ Aleyhisselâma bildirdiğin, kulların rızıklarını böldüğün yeryüzünün, hareketten sükûna erdirdiğin dağların, ayakta tuttuğun, arş-ı âzamı taşıttığın ism-i

âzâmın hürmetine; Kur'ân-ı Kerîmde nâzil olan samed, ahad ve tâhir isimlerinin hürmetine; gündüzleri aydınlatıp geceleri karartan ismin hürmetine; azamet-i Kibriyân ve nûr-i vechin hürmetine, senin kuvvet ve kudretinle Kur'ân-ı Kerîmi okuyup anlamağı ve onu bütün vücûduma duyurmanı ve bütün hareketlerimi ona uydurmamı senden dilerim. Kuvvet ve kudret ancak sendendir. Yâ erhamerrahimin.» (1009)

BÜREYDE EL-ESLEMÎ (RADIYALLAHÜ ANH)'NİN DUASI :

Rivâyet olundu ki, Resûl-i Ekrem (Sallâllahü aleyhi ve sellem) Büreyde'ye şöyle demiştir:

«Yâ Büreyde! Allahu Teâlâ'nın, hayır murad ettiği kimseye tâlim buyurduğu duâyı sana öğreteyim mi?» Büreyde: «Öğret yâ Resûlallah» deyince Resûl-i Ekrem şöyle buyurdular :

اللَّهُمَّ إِنِّي ضَعِيفٌ فَقَوِّنِي رِضَاكَ ضَعْفِي، وَخُذْهُ إِلَى الْخَيْرِ بِتَاصِيَّتِي
وَأَجْعَلِ الْإِسْلَامَ مُنْتَهَى رِضَايَ اللَّهُمَّ إِنِّي ضَعِيفٌ فَقَوِّنِي وَإِنِّي
ذَلِيلٌ فَأَعِزَّنِي وَإِنِّي فَقِيرٌ فَأَغْنِنِي يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ھـ

«Allahım! Ben zayıf ve âciz bir kimseyim. Rızânı tahsil için sen beni kuvvetlendir, beni daimâ iyiliğe götür. Son emelimi İslâmiyet kıl.

Allahım! Ben âcizim, sen beni kuvvetlendir. Ben zelîl bir kimseyim, sen beni izzetlendir. Ben fakirim, sen beni zenginleştir yâ erhamerrahimin.» (1010)

KABİSE BİN MUHARİK'İN DUASI :

Bir gün Kabise, Resûl-i Ekrem'e: Yâ Resûlallah, yaşım ilerledi, birçok şeylerden kaldım, yapamaz âciz bir hâle düştüm, bana bir şeyler öğret ki, onlardan istifâde edeyim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem : Dünyâlığın için, akşam namazını müteakip üç kere: «Sübhânallahi ve bihamdihi sübhânallahilazîm, lâ havle velâ kuvvete illâ bi'llâhi'l - âliyyi'l - azîm» de ve buna devâm et. Çünkü buna devam eden felç, alalık

(1009) İbn Hibban.

(1010) Hâkim, Büreyde'den.

ve cüz zam gibi hastalıklardan, elem ve kederden emin olur. Ahiretin için de şu duâyı oku :

(أَمَّا لِدُنْيَاكَ فَإِذَا صَلَّيْتَ الْغَدَاةَ فَقُلْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ
سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَهُنَّ
أَمِنْتَ مِنَ الْغَمِّ وَالْجُذَامِ وَالْبَرَصِ وَالْفَالِجِ،) (وَأَمَّا لِآخِرَتِكَ فَقُلْ، اللَّهُمَّ
اهْدِنِي مِنْ عِنْدِكَ وَأَفِضْ عَلَيَّ مِنْ فَضْلِكَ وَأَنْشُرْ عَلَيَّ مِنْ رَحْمَتِكَ وَأَنْزِلْ
عَلَيَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ ثُمَّ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا إِنَّهُ إِذَا وَقَى بِهِنَّ عَبْدٌ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَمْ يَدْخُلْ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ

«Allahım, bana kendi katından hidâyet, ihsân cyle, kendi fazl u kereminden bana ihsân cyle, rahmetini bana akıt ve bereketlerinden bana inzâl cyle.» (1011)

Sonra Resûl-i Ekrem devâmla şöyle buyurmıştır: «Bu duâya kim devâm ederse, Kıyâmet gününde kendisine Cennetin dört kapısı açılır, istediği kapıdan içeri girer.»

EBÛ'D - DERDÂ (RADİYALLAHÜ ANH)'NIN DUÂSI :

Bir gün Ebû'd - Derdâ'nın mahallesinde yangın çıktı. Kendisine haber verdiklerinde «Allah benim evimi yakmaz» dedi. «Koş yetiş» diye üç defa haber verdikleri hâlde, her üçünde de aynı sözü tekrar etti. Hakikaten de yangın onun evine yaklaşıncâ, ateş söndü. Bu vaziyeti gelip kendisine haber verene: «Ben bunu biliyordum» dedi. Bunun üzerine: «Ne acaib ifâdelerin var» diye kendisine sorduklarında: Ben, Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu işittim:

«Gece veyâ gündüz şu duâya devam eden kimseye hiçbir şey zarar vermez.»

(مَنْ يَقُولُ هَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ فِي لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ لَمْ يَضُرَّهُ شَيْءٌ وَقَدْ قُلْتُهُنَّ
وَهِيَ) اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ
الْعَظِيمِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ
لَمْ يَكُنْ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا
وَأَخْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَمِنْ شَرِّ
كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ هـ

«Allahım! Sen benim Rabbimsin, senden başka ibâdetle lâyık kimse yoktur. Sana güveniyorum, ümidim sana ve senin rahmetinedir. Arş-ı â'zâmın Rabbi de sensin. Kuvvet ve kudret ancak Ulu olan Allah'ındır. Dilerse olur, dilemezse olmaz. Allahu Teâlâ'nın herşeye kaa-dir olduğunu bilirim. O'nun ilmi herşeyi kaplamış ve herşeyi olduğu gibi bilir. Allahım! Kendi kötülüğümden ve herşeyin zararından sana sığınırım.»

Ebü'd - Derdâ «İşte bu duâyı okudum» buyurdu (1012).

HALİL İBRAHİM ALEYHİSSELÂMIN DUÂSI:

Her sabah vakti Halil İbrahim Aleyhisselâm şu duâyı okurdu:

اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا خَلْقٌ جَدِيدٌ فَاقْتَهُ عَلَى بَطَاعَتِكَ وَاخْتِمْ لِي بِمَغْفِرَتِكَ
وَرِضْوَانِكَ وَارْزُقْنِي فِيهِ حَسَنَةً تَقْبَلُهَا مِنِّي وَرَازِكَةً وَضَعِفَهَا لِي وَمَا
عَمِلْتُ فِيهِ مِنْ سَيِّئَةٍ فَاعْفِرْهَا لِي إِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَدُودٌ كَرِيمٌ هـ

«Allahım! İçine girdiğimiz şu gün yeni bir yaratıktır. Bugünü bana ibâdetle başlat, mağfiret ve rızân ile neticelendir. Bugün de iyilikler yapmamı bana nasib et. Onları benim için arttır ve çoğalt. Bugün de yapmış olduğum hataları bağışla. Sen mağfiret, merhamet, dostluk ve kerem sâhibisin.»

Her sabah bu duâya devam eden, o günün şükrünü ödemiş olur, demiştir.

İSÂ ALEYHİSSELÂMIN DUÂSI:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ لَا أَسْتَطِيعُ دَفْعَ مَا أَكْرَهُ وَلَا أَفْلِكُ نَفْعَ مَا أَرْجُو وَ
أَصْبَحْتُ الْأَمْرُ بِيَدِ غَيْرِي وَأَصْبَحْتُ مُرْتَبِعًا بِمَحَلِّ فَلَا فَقِيرَ أَفْقَرُ مِنْ
اللَّهُمَّ لَا تُشْمِتْ بِي عَدُوِّي وَلَا تُسْرِئْ بِي صَدِيقِي وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتِي فِي يَدِي
وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّي وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيَّ مَنْ لَا يَرْحَمُنِي يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ

«Allahım! İsteddiğimi almağa istemediğimi de defetmeğe muktedir olmayarak sabaha çıktım. Sevk-i idârem başkasının (Senin) elinde, amelimin mes'ûlü olarak sabahlanış hâldeyim. Benden fakir kimse yoktur.

Allahım benimle, düşmanımı sevindirme, dostumu mahcûb etme, ibâdetimde bana kusur ettirme. Bütün gayem dünyâlık olmasın. Bana acımayan bana musallat etme yâ İlayy u yâ Kayyûm.»

HIZIR (ALEYHİSSELÂM)'IN DUÂSI:

Hızır ile İlyas (aleyhimesselâm) her mevsimde bir araya geldiklerinde şu duâyı okuyarak ayrılırlar:

بِسْمِ اللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ كُلُّ نَفْسٍ مِّنَ اللَّهِ
بِمَا شَاءَ اللَّهُ الْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدِ اللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا يَصْرِفُ الشُّرُوءَ إِلَّا اللَّهُ

«Bismillâh. Allah neyi dilerse, (o olur.) Kuvvet ve kudret ancak Allah'ındır. Allah neyi dilerse (o olur). Her ni'met Allah'tandır. Allah neyi dilerse (o olur). Hayrın tamâmı Allah'ın yed-i kudretindedir. Allah neyi dilerse (o olur). Fenâlıkları insânlardan def. eden ancak Allah'tır.»

Kim sabahları bu duâyı üç defa okursa yangından, boğulmaktan ve hırsızlıktan Allah'ın izniyle emin olur.

MA'RUF-İ KERHİ (RADİYALLAHÜ ANH)'NİN DUÂSI:

Muhammed bin Hişâm şöyle anlatıyor : Ma'rûf-i Kerhî bana: «Sana on cümle öğreteceğim, beşi dünyâ, beşi âhiret içindir. Bunlar ile kim duâ ederse Allah ona icâbet eder» dedi. Ben, yazayım mı dediğimde «Hayır ben nasıl Bekr bin Hânis'in tekrar tekrar okumasıyla ezberledimse sana da tekrar tekrar okuyarak ezberletirim» dedi. Duâ şudur:

حَسْبِيَ اللَّهُ يَدِينِي حَسْبِيَ اللَّهُ لِأُنْيَايَ حَسْبِيَ اللَّهُ الْكَرِيمُ لِمَا أَهَمَّنِي
حَسْبِيَ اللَّهُ الْحَلِيمُ الْقَوِيُّ لِمَنْ بَغَى عَلَيَّ حَسْبِيَ اللَّهُ الشَّدِيدُ لِمَنْ كَادَنِي
لِسُوءِ حَسْبِيَ اللَّهُ الرَّحِيمُ عِنْدَ الْمَوْتِ حَسْبِيَ اللَّهُ الرَّؤُوفُ عِنْدَ الْمَنَاقِلَةِ
فِي الْقَبْرِ حَسْبِيَ اللَّهُ الْكَرِيمُ عِنْدَ الْحِسَابِ حَسْبِيَ اللَّهُ الْكَافِي حَسْبِيَ
الْمِيزَانُ حَسْبِيَ اللَّهُ الْقَادِرُ عِنْدَ الْقِسَاصِ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ۝

«Dinim için Allah bana kâfi; dünyâlığımı için Allah bana kâfi; bütün mühim işlerim için Allah bana kâfi; bana haksızlık etmek isteyenlere hilm ve kuvvet sâhibi olan Allah kâfi; bana kötülük düşünenler için Allah kâfi; ölüm ânında, merhamet sâhibi olan Allahım bana kâfi; kabir suâlinde, esirgeyici olan Allahım bana kâfi; hesâb vaktinde kerem sâhibi olan Allahım bana kâfi; mizân başında lütuf sâhibi olan Allahım bana kâfi; Sırat üstünde, kaadir olan Allahım bana kâfi; kendisinden başka Tanrı olmayan Allahım bana kâfi. O, büyük arşın Rabbidir, ben ona bağlandım.»

Ebû'd - Derdâ'dan rivâyet olunmuştur: Günde yedi kere :

«Eğer onlar yüz çevirirlerse, de ki: Allah bana yeter, O'ndan başka ibâdete lâayık kimse yoktur. Yalnız O'na güveniyorum. O Arş-ı Â'zanın Rabbidir.» (9 - Tevbe : 129) âyetini okursa âhiret ile alâkalı işlerini Allah Teâlâ kolaylaştırır.

UTBETÜ'L - GULÂM'IN DUÂSI :

اللَّهُمَّ يَا هَادِيَ الضَّالِّينَ وَيَا رَاحِمَ الْمَذْنِبِينَ وَيَا مُقْبِلَ عُرَاتِ الْعَاثِرِينَ
 اِرْحَمْ عَبْدَكَ ذَا الْخَطَرِ الْعَظِيمِ وَالْمُسْلِمِينَ أَجْمَعِينَ ، وَاجْعَلْنَا مَعَ الْأَخْيَارِ
 وَالْمَرْزُوقِينَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ مِنَ الْبَتِّينَ وَالْقِدِّيعِينَ وَالشُّهَدَاءِ
 وَالصَّالِحِينَ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ ۞

«Ey sapıkları hidâyet eden, ey günâhkârlara merhamet eden ve ey suçluların elinden tutan Allahım! Büyük günâhlara sâhip olan bu kuluna ve bütün müslümanlara rahmet eyle. Bizi, kendilerine in'âm edip hayrı merzûk ettiğin, sâlihler, şehitler, siddîklar ve Nebiler zümresine ilhak eyle. Âmin yâ Rabbel Âlemin.»

Denildi ki, Utbe öldükten sonra rüyâda görülmüş ve «Bu duâya devâm ettiğim için Cennet'e girdim» demiştir.

ÂDEM ALEYHİSSELÂMIN DUÂSI :

Hazret-i Âişe (Radiyallahü Anhâ) anlatıyor: Allahu Teâlâ, Âdem Aleyhisselâmın tevbesini kabûl buyuracağı sırada, Âdem Aleyhisselâm o zamân bir tepecik şeklinde olan Kâbeyi, yedi defa tavaf etti ve iki rekât namaz kıldı. Sonra şu duâyı okudu :

اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ سِرِّي وَعَلَانِيَتِي قَاقْبَلْ مَعْذِرَتِي وَتَعْلَمْ حَاجَتِي
 فَأَعْطِنِي سُوءِي وَتَعْلَمْ مَا فِي نَفْسِي فَأَغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، اللَّهُمَّ إِنِّي
 أَسْأَلُكَ إِيْمَانًا يُبَاشِرُ قَلْبِي وَيَقِينًا مَبَادِقًا حَتَّى أَعْلَمَ أَنَّكَ لَنْ
 تُضَيِّبَنِي إِلَّا مَا كَتَبْتَهُ عَلَيَّ وَالرِّضَا بِمَا قَسَمْتَهُ لِي يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ۞

«Allahım! Gizli ve âşikâre her hâlimi bilirsin, istediğimi de bilirsin, sen dileğimi yerine getir, gönlümden geçeni de bilirsin, beni mağfîret eyle.

Allahum! Başıma gelen her musibetin senin mukadderatınla olduğunu bildirecek ve taksimâtına rızâ gösterecek, sağlam bir imâna beni sâhib kıl ve gerçek bir yakîni kalbime yerleştir. Ey ululuk ve kerem sâhibi olan Allahım.» diye duâ ettikten sonra Allahu Teâlâ kendisine şöyle vahy etti :

«Ey Âdem, ben seni mağfiredettim. Hattâ evlâdlarından kim bu duâ ile bana duâ ederse, onu da mağfireder ve bütün sıkıntılarını gideririm. Onu hazine-i gaybıyyemden merzûk eder, zenginleştiririm kendisi istemese bile dünya kendisine teveccüh eder.»

HZ. ALİ BİN EBÜ TÂLİB (RADIYALLAHÜ ANH)IN DUÂSI :

HZ. ALİ'NİN, RESÛL-İ EKREM'DEN RİVÂYET ETTİĞİ DUÂ ŞUDUR :

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحْيِدُ نَفْسَهُ كُلَّ يَوْمٍ وَيَقُولُ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ. رَبِّي أَنَا
اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا الْمَلِكُ الْقَيُّومُ، إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ.
إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا لَمْ أَلِدْ وَلَمْ أُولَدْ، إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا الْمُسَدِّدُ
الْمَغْفُورُ، إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا مُبْدِئُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَى يَحُودُ، الْغَنِيُّ الْحَكِيمُ
الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ مَالِكُ يَوْمِ الدِّينِ خَالِقُ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ خَالِقُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ الْوَاحِدُ
الْأَحَدُ الْفَرْدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا الْفَرْدُ الْوَنَزُّ الْعَالِمُ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهِمِّنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ
الْمُتَكَبِّرُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ الْكَافِرُ الْمُتَعَالَى الْمُقَدِّدُ الْقَهَّارُ الْحَكِيمُ
الْكَرِيمُ أَهْلُ الشَّأْنِ وَالْمَجْدِ أَعْلَمُ السِّرِّ وَأَخْفَى، الْفَادِرُ الرَّزَّاقُ
تَوْفِقُ الْخَلْقِ وَالْخَلِيقَةُ هـ

«Allahu Teâlâ her gün kendi zâtını senâ ederek şöyle buyuruyor:

Ben âlemlerin Rabbi olan Allahım. Ben, Hayy u Kayyûm olan Allahım. Ben kendisinden başka ilâh olmayan Allahım. Ululuk ve azamet bana mahsûstur.

Benden başka ibâdete lâyık kimse yok, ibâdete lâyık olan bir Allahım. Doğurmadım, doğmadım. Af ve mağfiret eden ancak benim. Herşeyi icâdeden ve herşey kendisine dönecek olan, aziz, hâkim, rahman u rahîm sıfatlarının sâhibi, ceza gününün mâliki ve hâkim-i mutlakı, hayrı, şerri, Cenneti ve Cehennemi yaratan, zâtında, sıfatında ortağı olmayan, tek olup kimseye ihtiyâcı olmayan, eş ve evlâd edinmeyen, bir ve tek olan kapalı ve açık her şeyi bilen, melik, kuddûs, selâm, mü'min, müheymîn, aziz, cebbar, mütekebbir, hâlik, musavvir, kebîr, müte'al, muktedir, kahhar, halîm, kerîm olan Allah ancak benim. Öğülmeğe ve ta'zime yaraşan da benim. Gizli ve saklı herşeyi bilirim. Herşeye gücü yeten rızkı veren, yaratıklar ve tabiatlarının fevkinde olan da yine benim.» (1013).

İşte Hazret-i Ali bu duâyı okur ve her cümlesinin başında «İnnî ena'llah lâ ilâhe illâ ene» derdi. Bu duâyı okuyacak olan, bunun yerine «İnneke enta'llahu lâ ilâhe illâ ente» demelidir. Bu duâyı kim okursa, Cennette, Hz. Muhammed, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ ve diğer peygamberlere (Salât ve selâm onların üzerine olsun) komşu olur. Yer ve göklerde ibâdet edenlerin sevâbını alır.

SÜLEYMAN BİN MU'TEMİR'İN DUÂ VE TESBÎHİ

Yûnus bin Übeyd, Rûm diyârında şehit düşen bir zâtı rüyâsında gördü ve kendisine «Âhirette gördüğün en fazîletli amellerden bana haber verir misin?» dedi. Onun da «İbn Mu'temir'in tesbihlerini gördüm» diye cevâb verdiği hikâye edilir. Duâ şudur :

سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، عَدَدَ مَا خَلَقَ وَعَدَ مَا هُوَ خَالِقٌ وَزَنَةَ مَا خَلَقَ وَزَنَةَ مَا هُوَ خَالِقٌ وَمِلَأَ مَا خَلَقَ وَمِلَأَ مَا هُوَ خَالِقٌ وَمِلَأَ سَمَوَاتِهِ وَمِلَأَ أَرْضِهِ وَمِثْلَ ذَلِكَ وَأَضْعَافَ ذَلِكَ وَعَدَ خَلْقِهِ وَزَنَةَ عَرْشِهِ وَمُنْتَهَى رَحْمَتِهِ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ وَمَبْلَغَ رِضَاهُ حَتَّى يَرْضَى وَإِذَا رَضِيَ وَعَدَدَ مَا ذَكَرَهُ بِرِخْلَتِهِ فِي جَمِيعِ مَا مَضَى وَعَدَ مَا هُمْ ذَاكِرُوهُ فِيهَا بَقِيَ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَشَهْرٍ وَجُمُعَةٍ وَيَوْمٍ وَلَيْلَةٍ وَسَاعَةٍ مِنَ السَّاعَاتِ وَشَرِّ وَنَفْسٍ مِنَ الْأَنْفَاسِ وَأَبَدٍ مِنَ الْأَبَادِ مِنْ أَبَدٍ إِلَى أَبَدٍ أَبَدِ الدُّنْيَا وَأَبَدِ الْآخِرَةِ وَأَصَحَّرَ مِنْ ذَلِكَ لَا يَنْقَطِعُ أَوَّلُهُ وَلَا يَنْفَدُ آخِرُهُ

«Allah türlü noksanlıklardan münezzehtir. Hamd Allah'a mahsûstur. Allah'dan başka ilâh yoktur. Allah herşeyden yücedir. Günah-tan rücû ve ibâdetle teveccüh, ancak yüce ve azim olan Allah'ın yardımı ile. Bu kelimeleri, Allah'ın yaratmış ve yaratacağı mahlûkların adedince, yaratmış olduğu ve yaratacaklarının ağırlığına, yaratmış olduklarının ve yaratacaklarının dolusu kadarınca göklerin ve yerlerin dolusu kadarınca ve bunların misli kadar tekrar eder ve söylerim. Bu tesbîhleri mahlûkatın adedince, arşın ağırlığına, rahmetinin enginliği kadar kelimelerin adedince, rızâsına erinceye ve benden râzı oluncaya kadar, dünyanın yaratıldığından bugüne kadar, mahlûkatının O'nu andığı kadarınca ve bundan böyle kıyâmete kadar her sene ve her ay, her cum'a, her gün, her gece, saatlerin her birinde, her nefeste, ebediyyen, bir ebedden diğer ebede, dünya ebedinden, âhiret ebedine ve bütün bunlardan daha fazla, evvel eksilmez ve âhiri gelmez, sonu alınmaz bir şekilde bu kelimeleri söyler ve tekrar ederim.»

İBRAHİM BİN EDHEM'İN DUÂSI :

Hizmetçisi İbrahim bin Beşşâr, İbrahim Edhem'in her cuma günü sabah ve akşam bu duâyı okuduğunu haber veriyor.

مَرَحَبًا يَوْمَ الْمَزِيدِ وَالصَّبْحِ الْجَدِيدِ وَالتَّكَايِبِ وَالشَّهِيدِ يَوْمَنَا هَذَا يَوْمُ
 عِيدِ أَكْتُبُ لَنَا فِيهِ مَا نَقُولُ: بِسْمِ اللَّهِ الْجَدِيدِ الْمَجِيدِ الرَّفِيعِ الْوَدُودِ
 الْفَعَّالِ فِي خَلْقِهِ مَا يُرِيدُ، أَصْبَحْتُ بِاللَّهِ مُؤْمِنًا وَلِقَائِهِ مُصَدِّقًا وَ
 بِحُجَّتِهِ مُعْتَرِفًا وَمِنْ ذَنْبِي مُسْتَغْفِرًا وَلِرُبُوبِيَّةِ اللَّهِ خَاضِعًا وَلِإِسْوَى اللَّهِ
 فِي الْأُلُوهِيَّةِ جَاهِدًا وَإِلَى اللَّهِ فَقِيرًا وَعَلَى اللَّهِ مُتَكِلًا وَإِلَى اللَّهِ مُسِيَّبًا
 أَشْهَدُ اللَّهَ وَأَشْهَدُ مَلَائِكَتَهُ وَأَنْبِيََاءَهُ وَرُسُلَهُ وَحَمَلَةَ عَرْشِهِ وَمَنْ
 خَلَقَهُ وَمَنْ هُوَ خَالِقُهُ بَيَّانَةً هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَخَدَهُ لَا شَرِيكَ
 لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبْلِيغًا، وَأَنَّ الْبَيْتَةَ حَقٌّ
 وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَالْحَوْضَ حَقٌّ، وَالشَّفَاعَةَ حَقٌّ، وَمُنْكَرًا وَنَكِيرًا حَقٌّ
 وَوَعْدَكَ حَقٌّ وَوَعِيدَكَ حَقٌّ وَلِقَاءَكَ حَقٌّ وَالسَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ
 فِيهَا، وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ. عَلَى ذَلِكَ أَحْيَا وَعَلَيْهِ أَمُوتُ وَعَلَيْهِ
 أُنَبِّئُ إِفْتَاءَ اللَّهِ، اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ
 وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ، اللَّهُمَّ مِنْ شَرِّ مَا
 صَنَعْتُ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ، اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي
 فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ فَإِنَّهُ لَا يَهْدِي
 لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَاتِي فَإِنَّهُ لَا يَصْرِفُ سَيِّئَاتِي إِلَّا أَنْتَ،
 لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدِكَ أَنَا لَكَ وَإِلَيْكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ

إِلَيْكَ أَمَنْتُ ، اللَّهُمَّ بِمَا أَرْسَلْتَ مِنْ رُسُولٍ وَأَمَنْتُ ، اللَّهُمَّ بِمَا أَنْزَلْتَ
 مِنْ كِتَابٍ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ النَّبِيِّ الْأَمِيِّ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا
 خَاتَمَ كَلَامِي وَمُفْتَا حِمِّي وَعَلَى أَنْبِيَائِهِ وَرُسُلِهِ أَجْمَعِينَ ، آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ
 اللَّهُمَّ أَوْزِدْنَا حَوْضَ مُحَمَّدٍ وَأَسْقِنَا بِكَاسِهِ مَشْرَبًا رَوِيًّا سَائِفًا هَبْنَا
 لَا نَظْمًا بَعْدَهُ أَبَدًا وَاحْشُرْنَا فِي زُمْرَتِهِ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا نَاكِثِينَ لِلْعَهْدِ وَلَا
 مُرْتَابِينَ وَلَا مَفْضُولِينَ وَلَا مَغْضُوبٍ عَلَيْنَا وَلَا ضَالِّينَ ، اللَّهُمَّ اغْصِنِي
 مِنْ فِتَنِ الدُّنْيَا وَفِتَنِ لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ وَتَبَتَّنِي
 بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْمَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَا تُخْلِنِي وَإِنْ كُنْتُ ظَالِمًا
 مُبْغَاةً يَا عَلِيُّ ، يَا عَظِيمُ يَا بَارِيُّ يَا رَجِيمُ يَا عَزِيزُ يَا جَبَّارُ مُبْغَاةً مَنْ سَبَّحَتْ
 لَهُ السَّمَوَاتُ بِأَكْنَافِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ الْبَارُ بِأَمْوَاجِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ
 سَبَّحَتْ لَهُ الْجِبَالُ بِأَصْدَائِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ الْجِبَتَانُ بِلُغَتَيْهَا وَسُبْحَانَ
 مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ الْجُودُ فِي السَّمَاءِ بِأَبْرَاجِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ الْأَشْجَارُ
 بِأُصُولِهَا وَثِمَارِهَا وَسَبَّحَتْ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُونَ السَّبْعُ وَمَنْ
 فِيهِنَّ وَمَنْ عَلَيْهِنَّ سُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ مِنْ مَخْلُوقَاتِهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى
 سُبْحَانَكَ سُبْحَانَكَ يَا سَعْدِي يَا قَيُّوْمُ يَا عَلِيمُ يَا حَلِيمُ سُبْحَانَكَ
 لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ تُحْيِي وَتُمِيتُ وَأَنْتَ حَيٌّ لَا تَمُوتُ
 بِيَدِكَ الْخَيْرُ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

«Merhaba ey bereketli olan yeni gün, ey kâtib ve şâhidimiz. Bugün bizim bayramımızdır. Şu söylediklerimizi bizim için yazınız, hamid ve mecid olan yaratıkları üzerinde dilediği gibi hükm eden Allah'ın ismiyle, Allah'a î mân ederim. O'nun huzûruna çıkacağını tasdik ederim. O'nun azametini itiraf ederek günâhlarımdan istiğfar ederim. O'nun rebubiyeti karşısında saygı ile eğilir ve O'ndan başka ilâhları reddederim. Ancak kendisine arz-ı ihtiyâç ile O'na tevekkül eder ve O'na bağlanırım. Allahı, melekleri, hamele-i arşı, peygamberleri ve bütün yaratıkları şâhid tutarım ki, ibâdete lâıyk olan, ortağı, dengi ve benzeri olmayan ancak O'dur. Muhammed (Sallâllahu Aleyhi ve sellem) O'nun kulu ve Resûlüdür. Cennet, Cehennem, havz, şefaât, nekir ve münker meleklerinin suâlleri haktır ve gerçektir. Allahım, va'din de hak, vâidin de haktır. Huzûrunda muhâsebe görmek de haktır. Kıyâmetin geleceğinde ve bütün ölülerin dirileceğinde hiç şüphe yoktur. Bu itikad üzerinde yaşıyorum. İnşaaallah bu itikad ile ölecek ve bu î mânâna sâhib olarak dirileceğim.

Allahım! Sen benim Rabbimsin. Beni yaradan sensin. Senden başka ibâdete lâıyk kimse yoktur. Ben senin âciz bir kulunum, gücümün yettiği kadar sana verdiğim söz üzerindeyim.

Allahım! Kendi kusurlarımdan ve hariçten gelecek kötülüklerden sana sığınırım.

Allahım! Ben isyân ile kendime zulüm eden bir kimseyim, senden başka günâhları kimse mağfiret edemez, bütün kusurlarımı sen mağfiret eyle.

Allahım! Beni güzel ahlâklı bir insan seviyesine ulaştır. Güzel işlere senden başka kimse hidâyet edemez. Bütün kötülüklerden beni uzaklaştır. Buna da senin gücün yeter. Emrinde ve hizmetindeyim. Bütün iyilikler senin kabza-i kudretindedir. Ben ancak sana istiğfar eder ve sana tevbe ederim.

Allahım! Gönderdiğin Peygamberlere ve indirdiğin kitâblara inandım. Allahümme Salli alâ Muhammedin ve alâ Âl-i Muhammed.

Allahım! Habibinin havzından içmeği bize de nasıb eyle ve bizleri onun câmiasında baş eyle.

Allahım! Dünyâ fitnelerinden beni koruyarak senin sevdiğin ve râzı olduğun şeyleri yapmağa muvaffak eyle. Hâlimi düzelt. Kelime-i tevhid üzerine dünyâ ve âhirette beni sâbit kıl. Kusurlu da olsam beni saptırma. Noksan sıfatlardan seni tesbîh ve tenzîh ederim. Ey Yüce ve Ulu Allahım! Yâ Bârî, yâ Rahîm, yâ Azîz, yâ Cebbâr. Ey her köşesiyle göklerin kendisini tesbîh ettiği Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzîh ederim. Ey bütün dalgaları ile denizlerin, kendisini tesbîh ettiği Allahım. Seni her türlü noksanlardan tenzîh ederim. Ey kendi dilleri

ile balıkların kendisini tesbîh ettikleri Allahım. Seni tesbîh ederim. Ey bütün burçları ile yıldızların kendisini tesbîh ettiği Allahım. Seni tenzih ederim. Ey kökü, gövdesi, dalları ve meyveleri ile ağaçların kendisini tesbîh ettiği Allahım! Seni takdîs ederim. Ey yedi kat yer ve yedi kat göklerin, içlerinde bulunanlar ile beraber kendisini tesbîh ettiği Allahım! Seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederim. Ey yaratıkların hepsinin kendisini tesbîh ettiği Allahım! Seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederim. Sen her türlü noksanlıklardan münezzeli ve bütün kemâl sıfatları ile mevsûfsun. Seni tesbîh ederim. Yâ Hayy! Yâ Kayyûm! Yâ Alim! Yâ Hafîm! Seni tesbîh ederim. Senden başka ibâdete lâayk ma'bûd yoktur. Hem öldürür, hem de diriltirsin. Sen ise ölmeyen (lâyemût) bir dirisin. Bütün iyilikler senin elinde ve sen her şeye kaadirsin.»

DÖRDÜNCÜ BÂB

RESÛLULLAH (S.A.) VE ONUN ASHÂBINDAN, SENETLERİ HAZFEDİLDİĞİ HÂLDE RİVÂYET EDİLEN DUÂLAR BEYÂNINDADIR.

Bunlar, Ebû Tâlib-i Mekkî, İbn Hüzeyme ve İbn Münzir'in (Allah hepsine rahmet etsin) topladıkları duâlardır.

Evrâd bahsinde de anlatacağımız veçhile, âhiret yolcusuna yakışan, sabahları ilk iş olarak muâyyen bir evrâd duâsı okumaktır. Eğer Peygamber Efendimize uyup, âhiret yolcularından olmak istiyorsan, namazın akabinde duâlarına başlarken sen de Resûl-i Ekrem gibi :

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ھ

diyerek başla. Sonra üç kere :

رَبِّهِتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
(ثَلَاثَ مَرَّاتٍ) ھ

«Rab olarak Allahı, din olarak İslâmiyeti, Peygamber olarak da Muhammed Aleyhisselâmı kabul ettim ve buna râzı oldum.» (1014) de, sonra da :

(1014). Buhâri ve Müslim, Mugire bin Şû'be'den.

اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ رَبَّ
كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ
نَفْسِي وَشَرِّ الشَّيْطَانِ وَشَرِّكَ ۞

«Ey yer ve gökleri yaratan, gizli ve âşikâre herşeyi bilip herşeye mâlik olan Allahım! Bir olduğuna ve senden başka ibâdete lâayk kim-
senin bulunmadığına şehâdet ederim. Kendi kötülüklerimden şeyta-
nın hiyle ve desiselerinden sana sığınırım.» de sonra :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَأَهْلِي وَمَالِي. اللَّهُمَّ
اسْرُ عَوْرَاتِي وَأَمِنْ رَوْعَاتِي وَأَقِلْ عَثْرَاتِي وَاحْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيْكَ وَمِنْ
خَلْفِي وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي وَمِنْ فَوْقِي وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ
تَحْتِي، اللَّهُمَّ لَا تُؤْمِنِي مَكْرَكَ وَلَا تُؤَلِّني غَيْرَكَ وَلَا تُزِغْ عَنِّي سَبِيلَكَ
وَلَا تُنْسِنِي ذِكْرَكَ وَلَا تَجْعَلْنِي مِنَ الْغَافِلِينَ ۞

«Allahım! Senden, din ve dünyâm, mâl ve âilem hakkında af ve
âfiyeti dilerim.

Allahım, kusurlarımı ört ve beni tehlikelerden emin kıl. Sürçme-
lerimi azalt, önümden, ardımdan, sağımdan ve solumdan, beni koru
ve azametinle alt tarafımdan (Üzerinde yürüdüğüm şu topraklardan)
gelecek zararlardan beni koru.

Allahım! Beni mekrinden, gadabından emin olanlardan kılma. Ba-
na başkasını musallat etme. Daimâ kusûrlarımı ört ve beni zikrinden
ayrılan gafillerden kılma.» (1015) dedikten sonra üç kerre «Seyyidü'l-
İstiğfar» denilen şu duâyı ve diğer duâları oku :

(1015) Ebû Dâvûd, Neseî, İbn Mâce ve Hâkim, İbn Ömer'den.

اَللّٰهُمَّ اَنْتَ رَبِّىْ لَا اِلَهَ اِلَّا اَنْتَ خَلَقْتَنِىْ وَاَنَا عَبْدُكَ وَاَنَا عَلَىٰ عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ
مَا اسْتَطَعْتُ، اَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ اَبُوْءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَاَبُوْءُ بِذَنْبِىْ
فَاغْفِرْ لِيْ فَاِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ اِلَّا اَنْتَ (ثَلَاثَ مَرَّاتٍ)، وَقُلِ اللّٰهُمَّ عَافِنِىْ فِيْ
بَدَنِىْ وَعَافِنِىْ فِيْ سَمْعِىْ وَعَافِنِىْ فِيْ بَصَرِىْ لَا اِلَهَ اِلَّا اَنْتَ (ثَلَاثَ مَرَّاتٍ)،
وَقُلِ اللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَسْأَلُكَ الرِّضَا بَعْدَ الْقَضَاءِ، وَبَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ،
وَلَذَّةَ النَّظَرِ اِلَىٰ وَجْهِكَ الْكَرِيْمِ وَشَوْقًا اِلَىٰ لِقَائِكَ مِنْ غَيْرِ ضَرَاءٍ مُّضِرَّةٍ وَ
لَا فِتْنَةٍ مُّضِلَّةٍ وَاَعُوْذُ بِكَ اَنْ اَظْلِمَ اَوْ اُظْلَمَ اَوْ اُعْتَدَىٰ اَوْ يُعْتَدَىٰ عَلَيَّ
اَوْ اَكِيْبَ خَطِيْئَةً اَوْ ذَنْبًا لَا تَغْفِرُهُ ۝

«Allahım! Sen benim Rabbimsin. Senden başka ibâdete lâyık mâbûd yoktur.. Beni yaratan sensin. Ben senin kulunum, gücümün yettiği kadar sana verdiğim söz ve ahid üzerindeyim. Yaptığım kötülüklerden sana sığınır, verdiğin ni'metlere şükr eder, kusurlarımdan sana ilticâ ederim. Günâhlarımı mağfiret eyle, senden başka mağfiret eden yoktur.»

Sonra üç kere :

«Allahım! Gözüme, kulağıma ve bütün bedenime sıhhat ve âfiyet ihsân eyle. Senden başka hakikî mâbûd yoktur.» de;

«Allahım kazâ ve kaderine rızâyı, öldükten sonra huzûr içinde ebedî saâdeti ve cemâlini müşâhede zevkini, sana vâsıl olma hevesini, dayanılmayacak zararlardan ve sapıtıcı fitnelerden beni korumanı, senden ister; zulmetmek ve zâlim olmaktan, başkasına tecâvüz etmek veya tecâvüze uğramaktan veya affedilmeyecek bir günâh irtikâbından da sana sığınırım.» (1016)

Oku ve daha sonra şu duâları oku :

(1016) Buhârî, Şeddâd bin Evs'den.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّباتَ وَالْأَمْرَ وَالْعَزِيمَةَ فِي الرُّشْدِ، وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ
 وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ قَلْبًا خَاشِعًا سَلِيمًا وَخَلْقًا مُسْتَقِيمًا، وَلِيْسًا
 صَادِقًا، وَعَمَلًا مُتَقَبَّلًا، وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا
 تَعْلَمُ، وَاسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعْلَمُ، فَإِنَّكَ تَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ،
 اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا
 أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي فَإِنَّكَ أَنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأَنْتَ الْمُوَخِّرُ، وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
 شَهِيدٌ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ إِيْمَانًا لَا يَزِيدُ وَنِعْمًا لَا يَنْقُذُ وَقُرَّةَ عَيْنٍ
 أَبَدًا، وَمُرَافَقَةً نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَعْلَى جَنَّةِ الْمَخْلُوقِ،
 اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الطَّيِّبَاتِ وَفِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ،
 وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ، أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ كُلِّ عَمَلٍ يُقَرِّبُ إِلَى حُبِّكَ، وَأَنْ
 تُثَوِّبَ عَلَيَّ وَتَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي، وَإِذَا أَرَدْتَ بِقَوْمٍ فِتْنَةً فَأَفِضْ بِي
 إِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونٍ، اللَّهُمَّ بِيَدِكَ الْغُيُوبِ وَقُدْرَتِكَ عَلَى الْخَلْقِ أَخْبِي مَا
 كَانَتْ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي وَتَوَفِّي مَا كَانَتْ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي، أَسْأَلُكَ خَشْيَتَكَ فِي
 الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَكَلِمَةَ الْعَدْلِ فِي الرِّمَاءِ وَالْغَضَبِ وَالْقَصْدَ فِي الْغِنَى
 وَالْفَقْرِ، وَلَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ، وَالشَّوْقَ إِلَى لِقَائِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ
 مِنْ ضَرَاءٍ مُضِرَّةٍ وَفِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ، اللَّهُمَّ زَيِّنَا بِزِينَةِ الْإِيْمَانِ، وَاجْعَلْنَا
 هُدًى مُتَّبَعِينَ، اللَّهُمَّ اقْسِمْ لَنَا مِنْ خَشْيَتِكَ مَا تَحُولُ بِهِ بَيْنَنَا وَبَيْنَ

مَعَاصِيكَ، وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تُبَلِّغُنَا بِهِ جَنَّتِكَ، وَمِنَ الْيَقِينِ مَا تُهَوِّنُ بِهِ عَلَيْنَا
مَعَاصِيَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، اللَّهُمَّ اَمْلَأْ وُجُوهَنَا مِنْكَ حَيَاءً، وَقُلُوبَنَا مِنْكَ
فِرْقًا، وَأَسْكِنِ فِي نُفُوسِنَا مِنْ عَظَمَتِكَ مَا تُثَدِّلُ بِهِ جَوَارِحَنَا لِحُدُومِكَ وَ
وَاجِعَتِكَ اللَّهُمَّ أَحَبِّ إِلَيْنَا مِنْ سِوَاكَ وَاجْعَلْنَا أَحْسَنَ لَكَ مِنْ سِوَاكَ
اللَّهُمَّ اجْعَلْ أَوَّلَ يَوْمِنَا هَذَا صَلَاحًا وَأَوْسَطَهُ فَلَاحًا وَآخِرَهُ نَجَاحًا،
اللَّهُمَّ اجْعَلْ أَوَّلَهُ رَخَةً وَأَوْسَطَهُ نِعْمَةً وَآخِرَهُ تَكْرِمَةً وَمَغْفِرَةً،
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي تَوَاضَعَ كُلُّ شَيْءٍ لِعَظَمَتِهِ، وَذَلَّ كُلُّ شَيْءٍ لِعِزَّتِهِ وَخَضَعَ
كُلُّ شَيْءٍ لِقُدْرَتِهِ، وَاسْتَسَلَّمَ كُلُّ شَيْءٍ لِقُدْرَتِهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي سَكَنَ
كُلُّ شَيْءٍ لِهَيْبَتِهِ، وَأَظْهَرَ كُلُّ شَيْءٍ بِحِكْمَتِهِ وَتَصَاعَدَ كُلُّ شَيْءٍ لِكِبْرِيَانِهِ
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِ مُحَمَّدٍ وَذُرِّيَّتِهِ وَبَارِكْ
عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى
آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّكَ جَبِيذٌ مُجِيدٌ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَ
رَسُولِكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأَمِينِ رَسُوكَ الْأَمِينِ، وَأَعْطِهِ الْمَقَامَ الْمَخُودَ
الَّذِي وَعَدْتَهُ يَوْمَ الدِّينِ، اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أَوْلِيَائِكَ الْمُتَّقِينَ، وَحِزْبِكَ
الْمُفْلِحِينَ، وَعِبَادِكَ الصَّالِحِينَ وَاسْتَعْمِلْنَا لِمَرْضَاتِكَ عَنَّا، وَ
وَقِنَّا لِحَبَابِكَ مِنَّا، وَصَرِّفْنَا بِحُسْنِ اخْتِيَارِكَ لَنَا، نَسْأَلُكَ جَمَاعَ

الْخَيْرِ وَفَوَاحِشَ وَخَوَائِمَهُ، وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ جَوَامِعِ الشَّرِّ وَفَوَاحِشِهِ وَخَوَائِمِهِ
 اللَّهُمَّ بِقُدْرَتِكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ إِنَّكَ أَنْتَ الثَّوَابُ الرَّحِيمُ، وَبِحِلْمِكَ عَنِّي
 اْعْفُ عَنِّي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفَّارُ الْهِلْمُ، وَبِعِلْمِكَ بِي اذْفُقْ بِي إِنَّكَ أَنْتَ
 اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ، وَبِمِلْكِكَ لِي مَلِكُنِي نَفْسِي وَلَا تُسَلِّطْهَا عَلَى إِنَّكَ
 أَنْتَ الْمَلِكُ الْمُبَارَكُ، مُبْتَكَاءُكَ اللَّهُمَّ وَبِعَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، عَمِلْتُ
 سُوءًا، وَظَلَمْتُ نَفْسِي فَأَغْفِرْ لِي ذَنْبِي إِنَّكَ أَنْتَ رَبِّي وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
 إِلَّا أَنْتَ، اللَّهُمَّ اَلْهِمْنِي رُشْدِي وَفِي شَرِّ نَفْسِي، اللَّهُمَّ اِرْزُقْنِي حَلَالًا
 لَا تَقَافِيَنِي عَلَيْهِ وَقَعْنِي بِمَا رَزَقْتَنِي وَاسْتَعْمِلْنِي بِهِ صَالِحًا تَقْبَلُهُ مِنِّي
 اَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَحُسْنَ الْيَقِينِ، وَالْمَعَافَاةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
 يَا مَنْ لَا تُضِرُّهُ الذُّنُوبُ وَلَا تُفْقِصُهُ الْمَغْفِرَةُ، هَبْ لِي مَا لَا يَضُرُّكَ وَأَعْطِنِي
 مَا لَا يُفْصِلُكَ «رَبَّنَا افْرِغْ عَلَيْنَا مَبْرَأًا وَتَوْفَقًا مُسْلِمِينَ»، أَنْتَ وَلِيٌّ فِي الدُّنْيَا
 وَالْآخِرَةِ وَتَوْفَى مُسْلِمًا وَالْحَقُّ بِالصَّالِحِينَ، «أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا
 وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِسَاءًا
 هَذَا إِلَيْكَ، رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ»، رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا
 فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ، رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفِرْ لَنَا رَبَّنَا
 إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا
 وَبَيِّنَاتِ أَفْلَامِنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَ

لَا خَوَانَنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ، وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا
رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ. رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهِيَ لَنَا مِنْ
أَمْرِنَا رَشَدًا ۝

«Allahım! Din ve azîminde sebâtı, rüşdüimde azîmeti, iyi işlere azmetmeyi senden isterim. Nimetine şükrü ve sana güzel ibâdet edebilmeyi senden isterim. Her şeyden sâlim ve huşû sâhibi kalbi, dürüst ahlâka sâdık ve zâkir lisâna sâhib olmayı, nimetine şükür ile güzel ibâdet ve makbûl amellerde bulunmamı senden isterim. Bildiğin bütün iyilikleri senden ister ve bildiğin bütün kötülüklerden sana sığınırım. Bildiğin bütün günâhlardan sana tevbe ederim. Sen bilirsin ben bilemem. Bütün gizli şeyleri en iyi bilen sensin.

Allahım! Geçmiş-gelecek, gizli-âşikâre ve senin bildiğin bütün kusurlarımı mağfiret et. İlk ve son, herşeye kaadir ve her gizliyi bilen sensin.

Allahım! İrtidadı kabûl etmeyen îmânı, tükenmeyen nimetleri, «Hüld» Cennetinde Resûl-i Ekrem Muhammed Aleyhisselâma arkadaşlığı senden isterim.

Allahım! Söz ve işlerin güzelini ve bütün iyilikleri, kötülüklerden uzak kalmağı, yoksulları sevmeyi, senden isterim. Seni sevmeyi ve seni seveni sevmeyi ve sevgine yaklaştıracak her ameli sevmeyi senden isterim. Günâhlarımı bağışlamamı, beni mağfiret edip merhamet etmeni senden isterim. Kaymımı iptilâ edeceğin zamân hemen beni kendine al ve fitne ile karşılaştırma.

Allahım! Gaybı bilmen ve her şeye olan kudretin hürmetine, hakkımda hayat hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat; ölüm hayırlı olduğunda da ruhumu kabzeyle. Gizli ve âşikâre hasyet üzere bulunmamı, hiddet ve sükûnette adaletten ayrılmamamı, zeugînlük ve fakirlikte itidâli ve zâtının cemâline bakmanın zevkini ve sana ulaşmanın aşk ve hevesini senden ister; zarar veren şeylerin mazarratından ve sapıtan fitnelerden sana sığınırım. Allahım îmân cevheri ile bizi süslendir. Hidâyette olup hidâyete ulaştıranlardan eyle.

Allahım! İsyân ile aramızda perde olacak şekilde bize hasyet ih-sân eyle. Cennetine ulaştıracak tâati, dünyâ ve âhiret musibetlerini chvenleştirecek yakini bize ver.

Allahım! Yüzümüzü hayâ, kalbimizi korku ile doldur. Sana kulluk edecek şekilde gönüllerimize heybet ve azâmetini yerleştir.

En üstün sevgilimiz ve en çok korkacağımız sen ol.

Allahım! İçine girdiğimiz bugünün evvelini salâh, ortasını felâh, matlûba ermek, sonunu da saâdet-i kâmileye ulaştırmak kıl.

Allahım! Bugünün evvelini nîmet, ortasını rahmet, sonunu da mağfiret ve kerâmet kıl.

Hamd o Allah'a ki azâmeti karşısında herşey tevâzu gösterdi, dize geldi. Yüceliği karşısında herşey yerlere serildi. Mülk ve ululuğu karşısında herşey eğildi. Kudretine herkes teslim oldu. Hamd, o Allah'a ki heybeti karşısında herşey durakladı. Hikmeti ile her şeyi, açığa çıkardı ve kibriyâlığı karşısında herşey küçüldü.

Allahım! Bizi müttakî olan dostlarından, felâha ermiş cemaatin-den ve sâlih kullarından eyle. Sevdiğin işleri bize tevfik eyle ve bizi lehimize olan iyi işlere teveccüh ettir.

Allahım! İyilikleri toplayan evveli ve âhiri iyilik olan herşeyi senden ister, kötülükleri toplayan, evveli ve âhiri kötülük olan herşeyden sana sığınırız.

Allahım! Benim üzerimde olan kudretin hakkı için bana rahmetinle teveccüh et. Sen tevbeleri kabûl eden azîm merhamete sâhibsin. Allahım hilm ü keremin hakkı için beni affeyle, bağışla. Sen mağfiret edici ve hilm sâhibisin. Allahım, hâlimi bilirsin, merhamet et. Zîra sen merhamet edenlerin en merhametlisisin.

Allahım! Bana olan mâlikiyyetin hürmetine, beni nefsime hâkim kıl ve nefsimi bana musallat etme. Zîra dilediği gibi yapan melik ve Cebbâr sensin.

Allahım! Seni noksan sıfatlardan takdis, tesbih, tenzih eder ve sana hamd ederim. Senden başka Tanrı yoktur. Kötülükler irtikâbiyle nefsime zulüm ettim, günâhlarımı mağfiret eyle. Sen benim Rabbim-sin, günâhlarımı ancak sen bağışlarsın.

Allahım! Sana gidecek doğru yola beni ilhâm et ve nefsimin kötülüklerinden beni koru.

Allahım! Beni ıkâb etmeyeceğin helâl lokmayı bana rızk et. Beni taksimatına kani olanlardan eyle ve bana ayırdığın rızk ile, senin kabûl edeceğin iyi şeylerde beni çalıştır.

Allahım! Senden, günâhlarımın affını, vücûdumun âfiyetini, hüsn-ü yakîn ile dünyâ ve âhirette huzûr, refah ve saâdeti dilerim. Ey günâh kendisine zarar vermeyen ve mağfiret kendisinden bir şey eksiltmeyen Allahım, sana zararı dokunmayan günâhlarımı bana bağışla, senden bir şey eksiltmeyen mağfiretini de bana ver.»

«Ey Rabbimiz! Bize sabır ver, müslümân olduğumuz hâlde ruhumuzu kabzeyle.» (7 - A'râf : 126)

«Sen dünyâ ve âhirette benim dostum, yardımcı ve koruyucum-sun, benim canımı müslümân olduğum hâlde al ve sâlihlerle kat.» (12-Yûsuf : 101)

«Sen bizim velimiz ve dostumuzsun bizi affet ve bize rahmet et, mağfiret edicilerin en hayırlısı sensin.» (7 - A'râf : 155)

«Bizim için bu dünyâda ve âhirette güzel olanı yaz. Biz sana teveccüh ettik.» (7 - A'râf : 156)

«Ey Rabbimiz! Sana tevekkül ve sana teveccüh ettik. Rücû ve dönüş ancak sanadır.» (60 - Mümtetine : 4)

«Ey Rabbimiz! Bizi bu zâlim kavmin işkencesine uğratma.» (10-Yûnus : 85)

«Ey Rabbimiz! Kâfirleri bize musallat etme. Bizi mağfiret eyle, sen muhakkak azîz ve hakîmsin.» (60 - Mümtetine : 5)

«Ey Rabbimiz! Günâhlarımızı ve işimizdeki aşırı hareketlerimizi mağfiret eyle. (Düşmanla muharebede) Ayaklarımızı sâbit kıl, tesânüdümüzü arttır ve kâfirlere karşı bize yardım et.» (3 - Âl-i İmrân : 147)

«Ey Rabbimiz! Bizi ve imânda bizden önce olan din kardeşlerimizi mağfiret eyle ve kalblerimizde mü'minler için kin ve hased bırakma. Ey Rabbimiz! Sen çok şefkat ve çok merhamet sâhibisin.» (59 - Haşr : 10).

«Ey Rabbimiz! Bize senin katından rahmet ver. İşimizde bize doğru bir yol tuttur.» (18 - Kehf : 10). (1017)

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

«Ey Rabbimiz! Bize dünyâda hasene ver, âhirette de hasene ver ve ateşin azâbından bizleri koru.» (2 - Bakara : 201)

رَبَّنَا إِنَّا أَمْنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ ... إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ

«Ey Rabbimiz, doğrusu biz bir münadî işittik. O, Rabbimize imân edin diye imâna çağırıyor, biz de imân ettik. Ey Rabbimiz! Günâhlarınızı mağfiret eyle. Kusurlarımızı ört ve bizi iyiler meyânında öldür. Ey Rabbimiz, resûllerinin lisânı ile va'dettiklerini bize ver. Kıyâmette bizi rüsvây etme. Muhakkak ki sen sözünden dönmezsin.» (3 - Âl-i İmrân : 193 - 194)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا

«Ey Rabbimiz eğer unuttuk veya yanlışlıysak bizi mes'ûl tutma. Ey Rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz takat getiremeyeceğimiz şeyleri bize yükleme. Bizi affet, hatâlarımızı bağışla. Bize rahmet eyle. Sen mevlâmızsın. Korumacı ve yardımcıyızsın. Kâfirlere karşı bize yardım et ve nusret ver.» (2-Bakara: 286)

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَارْحَمَهُمَا كَمَا رَبَّبَانِي صَغِيرًا وَاغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ الْأَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْأَمْوَاتِ، رَبِّ اغْفِرْ
وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ وَأَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ
وَأَنْتَ خَيْرُ الْعَافِينَ وَإِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ
إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى
مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا هـ

«Rabbim! Beni, anne ve babamı mağfiret eyle. Onlar, küçüklüğümde beni acıyıp baktıkları gibi, sen de onlara rahmet eyle. Kadın erkek bütün mü'min ve müslümânların ölü ve dirilerini affet. Rabbini, bana mağfiret ve merhamet et. Bildiğin (kusurlarımdan) vazgeç. İzzet ve kerem sâhibi sensin. Merhamet edicilerin en hayırlısı, mağfiret edicilerin de en hayırlısı sensin. Biz Allah içiniz, Allah'tan geldik ve O'na döneceğiz. Kuvvet ve kudret, ulu ve yüce olan Allah'ındır. Allah bize yeter. En iyi koruyucu O'dur. Hâtemü'l - Enbiyâ Hazret-i Muhammed ve âline salât ve selâm olsun.» (1018)

RESÛL-İ EKREM'DEN RİVÂYET EDİLEN İSTİÂZELER

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْنِ، وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أُرَدَّ
 إِلَى أَرْدَلِ الْعُسْرِ، وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ
 اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَمَعٍ وَ مِنْ طَمَعٍ فِي غَيْرِ مَطْمَعٍ وَ مِنْ
 طَمَعٍ بَيْنَ لَا مَطْمَعٍ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ حِلْمٍ لَا يَنْفَعُ وَ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ
 وَ دُعَاءٍ لَا يَسْمَعُ وَ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُوعِ فَإِنَّهُ يُؤْسِ الْعَجِيعُ
 وَ مِنَ الْجَبَانَةِ فَإِنَّهَا يَشْتَبِ الْبَطَانَةُ وَ مِنَ الْكَسَلِ وَ مِنَ الْبُخْلِ وَ الْجُبْنِ
 وَ الْحَرَمِ، وَ مِنْ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أَرْدَلِ الْعُسْرِ، وَ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ وَ عَذَابِ
 الْقَبْرِ، وَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَغْيَا وَ الْمَقَاتِ، اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ قُلُوبًا آوَاهَا
 مُنِيبَةً مُبِيبَةً فِي سَبِيلِكَ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عَزَائِمَ مَضْفَرَتِكَ وَ
 مُرَجِّبَاتِ رَحْمَتِكَ وَ السَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، وَ النِّيمَةَ مِنْ كُلِّ بَدْرٍ، وَ الْفَوْزَ
 بِرِائِسَتِهِ وَ الْجَنَّةَ مِنَ النَّارِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ التَّرَدُّي وَ أَعُوذُ
 بِكَ مِنَ الضَّمِّ وَ الْفَرَقِ وَ الْمَدَمِ، وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أَمُوتَ فِي سَبِيلِكَ
 مُذِيرًا، وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أَمُوتَ فِي مَطْلَبِ الدُّنْيَا، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ
 مِنْ مَرِيضَا عِلْقَةٍ وَ مِنْ مَسِي مَا لَمْ أَسْمَعْ، اللَّهُمَّ جَنِّبْنِي مُنْكَرَاتِ الْإِخْلَاقِ وَ
 الْأَعْمَالِ وَ الْآذَاءِ وَ الْإِهْوَاءِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَهْدِ الْبَلَاءِ وَ
 دَرَكِ السَّاءِ وَ شَرِّ الْقَضَاءِ وَ شَمَانَةِ الْإِعْدَاءِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ

مِنَ الْكُفْرِ وَالذَّنِّ وَالْفَقْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ
 فِتْنَةِ الدَّجَالِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي وَبَصَرِي وَشَرِّ لِسَانِي وَقَلْبِي
 وَشَرِّ مَنِّي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَارِ السُّوءِ فِي دَارِ الْمَقَامَةِ فَإِنَّ جَارَ
 الْبَادِيَةِ يَحْوِلُ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْقَسْوَةِ وَالْغَفَاةِ وَالصَّلَاةِ وَالزَّلَّةِ
 وَالْمَسْكَنَةِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ وَالْمُسْوَقِ وَالشَّقَاقِ وَالنِّفَاقِ
 وَسُوءِ الْإِخْلَاقِ وَضَبِّ الْأَرْزَاقِ وَالسُّخْغَةِ وَالرِّيَاءِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْقَمِيمِ
 وَالْبَكَمِ وَالْعَمَى وَالْجُنُونِ وَالْجَذَامِ وَالْبَرَصِ وَسَيِّئِ الْأَسْقَامِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ
 بِكَ مِنْ زَوَالِ نِعْمَتِكَ وَمِنْ تَحْوِيلِ عَافِيَتِكَ وَمِنْ جَاءَةِ نِقْمَتِكَ وَمِنْ جَمْعِ مَخْطِئِكَ
 اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَفِتْنَةِ النَّارِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ وَفِتْنَةِ الْقَبْرِ
 وَشَرِّ فِتْنَةِ الْعَمَى وَشَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَغْرَمِ وَالْمَأْثَمِ
 اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ وَقَلْبٍ لَا يَخْشَعُ وَمَلَاةٍ لَا تَنْقُحُ وَ
 دَعْوَةٍ لَا تُسْتَجَابُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ الْغَمِّ وَفِتْنَةِ الشَّدْرِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ
 بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الْعَدُوِّ وَسَمَاطَةِ الْأَعْدَاءِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ
 عَلَى كُلِّ عَبْدٍ مُصْطَفَى مِنْ كُلِّ الْعَالَمِينَ آمِينَ

«Allahım! Cimrilik ve korkaklıktan sana sığınırım, Erzel-i ömür-
den (bunaklık günleri), el ayak tutmayıp atelhe (bunaklık) getirecek
ve akli muvazenemin bozulacağı şekilde ihtiyarlıktan sana sığınırım.
Dünyâ sıkıntılarından ve kabir azâbından yine sana sığınırım.

Allahım! Tabiat hâline gelecek ve beni lekeleyecek tama'dan ve
tama' edilmeyecek şeylere tama' etmekten ve ulaşılmayacak şeylere
tama' etmekten sana sığınırım.

Allahım! Fâidesiz ilimden, huşûsuz kalbden, kabûl olmayacak duâdan ve doymak bilmeyen nefisten sana sığınırım, şiddetli ızdırab veren açlıktan ve kötü bir huy olan hiyânetlikten, tembellik, cimrilik, korkaklık, ihtiyârlık ve atehden, deccalın fitnesinden, kabir azâbından ve hayat ve mematın fitnelerinden sana sığınırım.

Allahım! Yoluna girmiş, huşû ile senden korkan kalbe sâhib olmayı senden isterim. Allahım! Geniş mağfiret ve rahmetini gerektiren şeyleri ve her günâhtan selâmeti ve her iyiliğe sâhib olmayı, Cehenneme varmayıp, Cennete ulaşmayı senden dilerim.

Allahım! Gerilemekten, yüksekte düşüp helâk olmaktan, sıkıntıdan, suda boğulmaktan ve bina altında kalmaktan sana sığınırım. Hak yolundan ayrılmaktan veyâ dünyâlık uğrunda ölmekten sana sığınırım.

Allahım! Bildiğim ve bilmediğim bütün kötülüklerden sana sığınırım.

Allahım! Kötü huy, kötü amel, kötü hastalık ve nefsin kötü arzularından beni uzaklaştır.

Allahım! Çetin ibtilâdan, helâktan, kaza ve kaderinden ve düşmanlarımı sevindirecek ibtilâlardan sana sığınırım.

Allahım! Küfürden, borçtan, fakirlikten, Cehennem azâbından ve deccalın fitnesinden sana sığınırım.

Allahım! Gözümün, kulağımın, dilimin, kalbimin, düşünce ve şehvetimin şerrinden sana sığınırım.

Allahım! Çöl ve yolculuk komşuları geçicidir. Daimi ikametgâhımdaki kötü komşudan sana sığınırım.

Allahım! Katı yürekli olmaktan, gafletten, darlıktan, zillet ve meskenetten, hakir ve fakirlikten sana sığınırım. Küfür, yoksulluk, âşikâre isyan ve haktan ayrılmaktan, nifak, riyâ ve gösterişten, kötü huy ve dar geçimden, süm'a ve riyâdan sana sığınırım. Sağırılık, dilsizlik, körlük, cinnet, cüzzam, alalık ve benzeri kötü hastalıklardan sana sığınırım.

Allahım! Verdiğin nîmetin zevâlinde, verdiğin sıbhatın bozulmasından, âni olarak gelecek musîbet ve felâketten, gazabını mûcib olacak bütün hareketlerden sana sığınırım.

Allahım! Cehennemin fitne ve azâbından, kabrin fitne ve azâbından, fitne uyandıran zenginliğin ve fakirliğin şerrinden, deccalın uyandırdığı fitnenin şerrinden ve bütün kusur, günâh ve isyânlardan sana sığınırım.

Allahım! Doymak bilmeyen nefisten, huşû'u olmayan kalbden,

fâidesiz namâzdan, kabûl olunmayan duâdan, gam, gussa ve göğüs darlığından sana sığınırım.

Allahım! Düşmanımın bana galebesinden ve sevinmesinden sana sığınırım. Muhammed'e ve bütün iyilere salât ve selâm olsun.» (1019)

BEŞİNCİ BÂB

BÂZİ MÜHİM HÂDİSELER ANINDA EDİLECEK DUÂLAR BEYÂNINDADIR.

Sabahleyin ezânı duyduğun vakit, müezzine kavlen de icâbet ederek ezânın sonunda, abdesthaneye giriş ve çıkışta ve abdest aldıkta yapacağın duâları, mahallinde, yâni taharet ve namâz bahislerinde anlattık.

Mescide girerken yapılacak duâ :

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ فِيْ قَلْبِيْ نُوْرًا وَفِيْ لِسَانِيْ نُوْرًا وَاجْعَلْ فِيْ سَمْعِيْ نُوْرًا وَاجْعَلْ
فِيْ بَصَرِيْ نُوْرًا وَاجْعَلْ خَلْفِيْ نُوْرًا وَاَمَامِيْ نُوْرًا وَاجْعَلْ مِنْ فَوْقِيْ نُوْرًا،
اَللّٰهُمَّ اَعْطِنِيْ نُوْرًا، وَ قُلْ اَيْضًا، اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِيْنَ
عَلَيْكَ وَ بِحَقِّ مَمْسَايْ هَذَا اِلَيْكَ فَاقْبَلْ لَمْ اَخْرُجْ اَسْرًا وَلَا بَطْرًا وَلَا رِيَاءً
وَلَا سُغْفَةً، خَرَجْتُ اِتِّقَاءَ سَخَطِكَ، وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ، فَاسْأَلُكَ اَنْ
تُعَذِّبَنِيْ مِنَ النَّارِ وَاَنْ تَغْفِرَ لِيْ ذُنُوْبِيْ اِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ اِلَّا اَنْتَ هـ

«Allahım! Kalbimi, gözümü, kulağımı, dilimi, sağ ve sol, ön, ard, alt ve üstümü nurlandır. Allahım, bana nûr ver.» (1020).

Allahım, senden isteyenler aşkına ve senin rızân uğruna attığım bu adımlar hürmetine. Çünkü ben küfrân-ı nîmet ve gösteriş için çıkmadım. Ancak gadabından korkarak ve rızâmı umarak çıktım. Beni Cehennemden koru ve günâhlarımı mağfiret et. Zira senden başka

kimse günâhlarını mağfiret edemez. Ancak sen mağfiret edersin.» (1021)

Bir ihtiyâcın için evinden çıktığın zamân :

«Bismillâh ey Rabbim! Zûlm etmek ve zûlm olunmaktan, cehâletten ve techîl edilmekten, unutmak ve unutulmaktan sana sığınırım. (1022)

Bismillâhirrahmanirrahîm, kuvvet ve kudret, ulu ve yüce olan Allah'a mahsûstur. İtimad ancak O'nadır.» de. (1023)

Mescidin kapısında :

«Salâvat-ı şerîfeden sonra; Allahım bütün günâhlarını mağfiret et ve rahmet kapılarını bana aç.» (1024)

Ve sağ ayağın ile mescide gir, mescidde alış-veriş edeni gördüğün zamân :

لَا أَرْجِي اللَّهَ رَجَارَتَكَ هـ

«Allah ticâretini arttırmasın.» de. (1025) Mescidde kaybettiğini arayan kimseyi gördüğün zamân :

لَا رَدَّهَا اللَّهُ عَلَيْكَ هـ

«İnşaallah onu bulamazsın.» de. (1026) Resûl-i Ekrem böyle emir buyurmuştur.

Sabah namâzının iki rek'âtını kıldığın zamân :

İbn Abbas'dan rivâyet ettiğimiz gibi bu duâyı sonuna kadar :

بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِي بِهَا قَلْبِي هـ

okursun.

Rükûda :

(1021) İbn Mâce Ebû Said-i Hudrî'den hasen sened ile rivâyet etmiştir.

(1022) Sünen sahibleri.

(1023) İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den.

(1024) Tirmizî ve İbn Mâce, Hz. Fatıma (R. Aa.)'dan.

(1025) Tirmizî.

(1026) Müslim, Ebû Hüreyre'den.

اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَلَكَ خَشَعْتُ وَبِكَ أَمْتُ وَلَكَ أَسَلْتُ وَعَلَيْكَ
تَوَكَّلْتُ أَنْتَ رَبِّي خَشَعُ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُحْيِ وَعَظْمِي وَعَصِي وَمَا
اسْتَقَلْتُ بِهِ قَدِّمِي اللَّهُ رَبِّ الْعَالَمِينَ هـ

duâsını oku (1027). İstersen aşağıda olduğu gibi üç kere «Sübâne Rabbiye'l-azim» (1028), istersen «Sübbûhun, Kuddûsün Rabbûna ve Rabbû'l-melâiketi ve'r-Ruh» de. (1029)

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، أَوْ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ

Rükûdan başını kaldırdığın zamân :

سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِثْلَ السَّمَوَاتِ وَمِثْلَ الْأَرْضِ
وَمِثْلَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ أَهْلَ الشَّاءِ وَالْمَجْدِ أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ
وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ، لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ
ذَ الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ هـ

duâlarını oku. (1030) Secdeye vardığın zamân :

اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ أَمْتُ وَلَكَ أَسَلْتُ سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ
وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ، اللَّهُمَّ
سَجَدَ لَكَ سَوَادِي وَخَيَالِي وَأَمْنُ بِكَ قَوَادِي أَبُوءُ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ
بِدُنْيِي وَهَذَا مَا جَنَيْتُ عَلَى نَفْسِي فَاعْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ

duâsını oku (1031) veyâ üç kere «Sübâne Rabbiye'l-â'lân» de.

(1027) Müslim, Hz. Ali'den.

(1028) Tirmizi, Ebû Dâvûd, Beyhaki, İbn Mes'ûd'dan.

(1029) Müslim, Hz. Âişe'den. -Hadis No. 223/487.

(1030) Müslim, Ebû Said-i Hudri ve İbn Abbas'dan. Bak Hadis No. 205/477 ve 206/478.

(1031) Müslim, Hz. Ali'den.

Namâzı bitirip selâm verdikten sonra :

اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ، تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ۝

de (1032) ve yerinde anlattığımız diğer duâları oku.

Herhangi bir meclisten dağılırken, oradaki hatâlarının bağışlanması için şu duâyı oku :

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ
إِلَيْكَ قَلْتُ مُؤْمَرًا وَظَلْتُ نَفْسِي فَأَعْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ ۝

«Allahım! Seni tesbih eder ve sana hamd ederim. Senden başka İbâdete lâyık kimse olmadığına şehâdet eder, senden mağfiret diler ve sana tevbe ederim. Günâh işledim, nefsimi zulmettim. Sen beni affet. Çünkü günâhları ancak sen mağfiret edersin.» (1033)

Sokağa çıkacağın zamân :

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَلْقُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

«Allah birdir, şeriki ve benzeri yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsûstur. Öldüren de, diriltten de O'dur. Kendisi ölmeyen bir diridir. Hayır elindedir. O herşeye kâadirdir.» (1034)

Devamlı şu duâyı oku :

بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الشَّرْقِ وَخَيْرَ مَا فِيهَا، اللَّهُمَّ إِنِّي
أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ
أَصِيبَ فِيهَا بِمَيِّتٍ فَاجِرَةٍ أَوْ صَفْقَةٍ حَاسِرَةٍ ۝

(1032) Müslim, Sevban'dan.

(1033) Nesai, Râfi' bin Hüdeyc'den.

(1034) Tirmizi, Hz. Ömer'den.

«Bismillâh! Allahım, bu çarşının ve bu çarşıda olanların iyi taraflarını senden diler ve kötülüklerinden sana sığınırım. Allahım, burada yalan yemin ile karşılaşmaktan ve zararlı alış - verişten sana sığınırım.» (1035)

Eğer borcu varsa :

اللَّهُمَّ اكْفِنِي بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَأَغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ هـ

«Allahım! Helâl rızkın ile beni harâmandan koru ve fazl u kereminle beni başkalarına muhtâç olmaktan kurtar.» (1036)
diye duâ eder:

Yeni bir elbise giydiği zamân :

اللَّهُمَّ كَسَوْتَنِي هَذَا الثَّوْبَ فَلَكَ الْحَمْدُ ، أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِهِ وَخَيْرِمَا صُنِعَ لَهُ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا صُنِعَ لَهُ هـ

«Allahım! Bu elbiseyi bana sen giydirdin, sana hamd ederim. Bu elbiseyi sıhhatli olarak giyerek iyi işlerde eskitmemi senden isterim.» (1037)

Hoşlanmadığın bir şey gördüğün zamân :

لَهُمْ لَا يَأْتِي بِالْهَلَاكِ إِلَّا أَنْتَ ، وَلَا يَذْهَبُ بِالْإِسْئَاتِ إِلَّا أَنْتَ
لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ هـ

«Allahım! İyilikleri veren sen, kötülükleri de yok eden yine sensin. Kuvvet ve kudret ancak azamet sâhibi ulu Allah'ındır.» (1038)

(1035) Hâkim, Büreyde'den.

(1036) Tirmizi ve Hâkim, Hz. Ali'den.

(1037) Tirmizi.

(1038) İbn Ebi Şeybe ve Ebû Naim.

Yeniye geçen ay'ı gördüğü zamân :

اللَّهُمَّ آهِلَّهُ عَلَيْنَا بِالْأَمْنِ وَالْإِيمَانِ وَالزَّيِّ وَالسَّلَامَةِ وَالْإِسْلَامِ
وَالرَّقِيقِ لِأَحَبِّ وَتَرْضَى وَاللِّفْظِ عَنْهُ لَسْنَطُ، رَبِّي وَرَبُّكَ اللَّهُ هـ

«Allahım! Bu ay'ı, emniyet ve selâmetle, imân ve İslâmiyetimizin devâmıyle geçirmemizi nasib eyle. Ey ay! Benim ve senin Rabbimiz Allah'tır.» (1039)

هَلَالَ رُشْدٍ وَخَيْرٍ، أَمَنْتُ بِحَالِكَ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا
الشَّهْرِ وَخَيْرَ الْقَدَرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ يَوْمِ الْمَحْشَرِ هـ

«Hakkımızda hayırlı bir ay ol. Senin içinde iyi işler görelim. Seni yaradana imân ettim.» (1040)

«Allahım, mukadderatının hayırlısını ve bu ayın hakkımızda hayırlı olmasını senden diler ve Mahşer gününün dehşetinden sana sığınırım.» der ve ilk önce üç kere tekbîr alır.

Şiddetli rüzgâr estiği zamân :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الرِّيحِ وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ
وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا وَمِنْ شَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ هـ

«Allahım! Bu rüzgârın hayrını, içinde olan hayrı ve bununla gönderdiği iyilikleri senden ister, kötülüğünden ve getirdiği kötülüklerden sana sığınırım.» (1041)

Bir müslümânın vefâtında :

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ هـ

«Biz Allah'a âidiz, elbette O'na döneceğiz.» (2 - Bakara : 156)

(1039) Dâcemi, İbn Ömer'den; Tirmizi, Talha bin Ubeydullah'dan.

(1040) Ebû Dâvûd, Katâde'den.

(1041) Tirmizi ve Nesâî, Ebî bin Kâ'b'dan.

وَاِنَّا اِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ هـ

«Ve şübhesiz biz Rabbimize döneceğiz.» (43 - Zuhrûf : 14)

اَللّٰهُمَّ اَكْتُبْ فِي الْمُحْسِنِينَ ، وَاجْعَلْ كِتَابَهُ فِي عَلِيَّتٍ وَاخْلُفْهُ عَلَى عَقِيْبِهِ
فِي الْغَائِبِينَ ، اَللّٰهُمَّ لَا تُخْرِمْنَا اَجْرَهُ وَلَا تَقْتُلْنَا نَعْدَهُ وَاعْفِرْ لَنَا وَلَهُ هـ

«Allahım bu ölüyü iyiler meyânında yaz. Kitâbını âlâ-i illiyyîn'de kıl, geride kalanlara hayırlı haleflerini ver. Ecrinden bizi mahrûm etme. Bundan sonra bizi ibtilâ etme, onu ve bizi mağfiret eyle.» (1042)

Bir sadaka verdiği zamân :

رَبَّنَا قَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ هـ

«Ey Rabbimiz, bizden şu hizmeti kabûl buyur. Muhakkak ki sen hem işidir, hem bilirsin.» (2 - Bakara : 127)

Bir işe başlanacağı zamân :

عَسَى رَبُّنَا اَنْ يُبَدِّلَ لَنَا خَيْرًا مِنْهَا اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ هـ

«Umulur ki Rabbimiz, ona bedel bize daha hayırlısını verir. Muhakkak biz Allah'a rağbet edenlerüz.» (68 - Kalem : 32)

Bir işe başlanacağı zamân :

رَبَّنَا اِنَّا مِنْ لَدُنْكَ رَحِمَةً وَّهِيَ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا هـ

«Ey Rabbimiz, bize kendi indinden rahmet ver ve bu işimizden bizim için muvaffakiyet hazırla.» (18 - Kehf : 10)

(1042) İbn Senî ve İbn Hibbân, Hz. Ümmü Seleme'den.

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي هـ

«Rabbim, göğsümü genişlettir ve işimi kolaylaştır.» (20 - Tâ-hâ : 25 - 26)

Gökyüzüne bakdığı zamân :

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ هـ

«Ey Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederim. Bizi Cehennem'in azâbından koru.» (3 - Âl-i İmrân : 191)

بَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا

«Allah'ın şanı âlîdir. O ki gökte, burçları ve ziyâsiyle gündüzleri aydınlatan güneş ve nûru ile gece karanlığını izâle eden ay'ı yarattı.» (25 - Furkan : 61)

Gök gürlediğinde :

سُبْحَانَ مَنْ يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ حِيفَتِهِ هـ

«Bulut ve meleklerin kendisini tesbih ettiği Allahu Teâlâ'yı noksan sıfatlardan tenzih ederim.» (1043)

Şimşek çaktığı zamân :

اللَّهُمَّ لَا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلَا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَعَا فِنَا قَبْلَ ذَلِكَ هـ

«Allahım! Bizi gadabınla öldürme, azâbınla helâk etme, bize âfiyet ver.» (1044)

(1043) İmam Mâlik, «Muvatta» da, Abdullah b. Zübeyr'den.

(1044) Tirmizi. Nesai. İbn Ömer'den.

Yağmur yağdığında :

اللَّهُمَّ سَقِيَا هَبْنَا وَصِنَا نَافِعًا، اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ صَيْبَ رَحْمَةٍ وَلَا تَجْعَلْهُ صَيْبَ عَذَابٍ

«Allahım! Bu yağmuru bizlere kârlı ve faydalı kıl.» (1045)

«Allahım! Bunu, azâb yağmuru değil, rahîmet yağmuru kıl.» (1046)

Hiddet ânında :

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَأَذْهِبْ غَيْظَ قَلْبِي وَأَجِرْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

«Allahım! Günâhlarımı mağfiret et, gönlümün hiddetini teskîn et ve beni şeytânın şerrinden koru.» (1047)

İnsânlardan korktuğu zamân :

اللَّهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِي نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ هـ

«Allahım, onları sana havâle eder ve kötülüklerinden sana sığınırım.» (1048)

Muhârebe esnâsında :

اللَّهُمَّ أَنْتَ عَضُدِي وَنَصِيرِي وَبِكَ أَقَاتِلُ هـ

«Allahım! Yardımcım sensin. İtimadım sanadır. Senin yardımınla harb ederim.» (1049)

(1045) Buhâri, Hz. Âişe'den.

(1046) Nesai, Said b. Müseyyeb'den.

(1047) İbn Senî, Hz. Âişe'den.

(1048) Ebû Dâvûd ve Nesai, Ebû Mûsa'dan.

(1049) Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesai, Hz. İbnes'den.

Kulak çınlamasında, Resûl-i Ekrem'e salâvat getirdikten sonra şöyle söyle :

ذَكَرَ اللَّهُ مَنْ ذَكَرَنِي بِخَيْرِهِ

«Beni iyilikle yâd eden, Allah zikretsin.» (1050)

Dileğinin kabûl olduğunu gördüğü zamân :

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَعِثَنِي وَجَّادًا لِي بِسَيِّئِ الصَّالِحَاتِ

«İzzet ve celâli ile iyilikleri tamam olan, Allahu Teâlâ'ya hamd ederim.»

Duânın kabûlü geciktiği zamân :

الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ

«Her hâlde Allah'a hamd ederim.» (1051)

dersin. Akşam ezânını duyduğun zamân :

اللَّهُمَّ هَذَا أَقْبَالُ لَيْلَةٍ وَإِذَا بَارُ نَهَارِكَ وَأَصْوَاتُ دُعَايِكَ وَحُضُورُ
مَلَوَاتِكَ، أَسْأَلُكَ أَنْ تَغْفِرَ لِي

«Allahım! Bu gecenin gelişi ve gündüzün gidişi, sana dâvet edenin sesi, namâza hazırlanmaktır; beni mağfiret etmeni senden dilerim»

(1050) Taberânî, İbn Adiyy, İbn Senî, Ebû Râfi'den.

(1051) Duâ kitabında geçmişti.

Sıkıntılı zamânlarında :

اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ أَمَتِكَ، تَصَانِيَّتِي بِيَدِكَ، مَا ضَرَفْتُ فِي حُكْمِكَ، هَذَا فِي قَصَاؤِكَ أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمِيَةٌ بِرَفْعِكَ أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ أَوْ اسْتَأْذَنْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ، أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِي وَنُورَ صَدْرِي وَجَلَاءَ غَمِّي وَذِهَابَ حُزْنِي وَهَبْتِي هـ

«Allahım ben senin kulunum. Kulun ve cariye'nin oğluyum. Hayâtım, boynum kabza-i kudretindedir. Benim için hükmün câri, hakkındaki kazân mahz-ı adâlettir. Kendi zâtını adlandırdığın, Kur'ân-ı Kerim'de bildirdiğin, kullarından herhangi birine öğrettiğin veyâ ilm-i gaybında bildiğin, esmâ-i hüsnân hürmetine, Kur'ân-ı Kerim'in, gönlümün baharı, göğsümün nûru, gam ve gussamın cilâsı, elem ve kederimin giderilmesine vesile olmasını senden dilerim.» (10-52)

Resûl-i Ekrem (S.A.V.): «Kîm bu duâyı okursa, Allahu Teâlâ onun sıkıntısı ve tâsasını giderir, yerine neş'e ve sevinç verir» buyurmuştur.

Bir yeri ağrıdığı zamân :

Senin veyâ başkasının bir yeri sancılandığı zamân, Resûl-i Ekrem'in rukyesiyle (bir duâ) oraya oku. İnsânın herhangi bir yeri ağrıdığı zamân, şehâdet parmağını o yere koyup kaldırdıktan sonra şöyle duâ et :

(1052) İmam Ahmed bin Hanbel «Müsned» inde, İmam Beyhâkî «Kitâbu'l Esmâ ve's-Sıfat» da Abdullah İbn Mes'ûd'dan senedi ile rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Sofuoğlu'nun Müslim Tercümesi C. 8. shf : 165'e bakınız.

بِسْمِ اللَّهِ تَرْبَةُ أَرْضِنَا بِرُقِيَّةٍ بَعْضُهَا يُشْفَى سَقَمُنَا بِإِذْنِ رَبِّنَا هـ

«Bismillâh, Allahu Teâlâ'nın izniyle bâzı kimselerin duâsıyla bâzı hastalıklar şifayâb olur.» (1053)

Yine sancılanan yer üzerine parmağını koy ve üç kere «Bismillâh», yedi kere de :

بِسْمِ اللَّهِ ثَلَاثًا وَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ

«Çektiğim bu acı ve ızdıraptan Allah'ın izzet kudretine ilticâ eder ve ondan şifâlar dilerim.» (1054)

de. Müşkilât karşısında şu duâyı oku: (1055)

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَلِيُّ الْعَلِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ هـ

Uykuya yatacağın esnâda evvelâ abdest al. Sonra kibleye karşı sağ omuzun üzerine yaslanarak otuz dört kere «Allahu Ekber», otuz üç kere «Sübhânallah», otuz üç kere de «Elhamdülillâh» dedikten sonra şu duâyı oku :

(1053) Buhârî ve Müslim, Hz. Âişe'den.

(1054) Müslim, Osman bin Ebû'l-Âs'dan.

(1055) Bu duâ Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla İbn Abbas'dan rivâyet edilmiştir.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ مَسْخَطِكَ، وَبِعَافَايِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَ
 أَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، اللَّهُمَّ إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَبْلُغَ شَاءَ عَلَيْكَ وَلَوْ حَرَمْتُ
 وَلَكِنْ أَنْتَ كَمَا أَتَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ، اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَحْيَا وَأَمُوتُ، اللَّهُمَّ رَبَّ
 السَّمَوَاتِ وَرَبَّ الْأَرْضِ وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى وَ
 مُنْزِلَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ، وَ
 مِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا، أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ
 شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْغَلَا هِرْ فَلَيْسَ فَوْقَكَ
 شَيْءٌ. وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ أَقْضِ عَنِّي الدَّيْنَ وَأَغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ
 اللَّهُمَّ إِنَّكَ خَلَقْتَ نَفْسِي وَأَنْتَ تَوَفَّاهَا، لَكَ مَمَاتُهَا وَمَضَاهَا، اللَّهُمَّ إِنْ أَمَّهَا
 فَاعْفِرْ لَهَا وَإِنْ أَحْيَيْتَهَا فَاحْفَظْهَا، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا
 وَالْآخِرَةِ بِاسْمِكَ رَبِّي وَصَنَعْتُ جَنَابِي فَاعْفِرْ لِي ذَنْبِي، اللَّهُمَّ فَنِي عَذَابَكَ
 يَوْمَ يَجْمَعُ عِبَادَكَ، اللَّهُمَّ أَسَلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ
 وَفَرَضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَاجْتَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ
 لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنَاجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ أَمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَبَنِيَّتِكَ
 الَّتِي أَرْسَلْتَ هـ

«Allahum! Gadabından rızâna, ukubetinden âfiyetine ve senden yine sana ilticâ ederim. Allahum seni hakkıyla senâ etmekten âcizim, sen kendini öğdüğün gibisin.

Allahum! İsmiyle ölüp ismini yâd ederek dirileyim.

Ey göklerin, yerin ve her şeyin Rabbi ve mâliki Allahum! Tohumu yarıp bitkileri bitiren, ağaçlar için çekirdeği yaratan, Tevrat, İncil, Ze-

bûr ve Kur'ân'ı indiren Allahım! Kötülerin kötülüğünden ve bütün canlı varlıkların zararlarından sana sığınırım. Evvel sensin, senden evvel bir şey yoktur. Âhir sensin, senden sonra bir şey yoktur. Zâhir sensin, senden âşikâre olan yoktur. Bâtın sensin, senden saklı olan yoktur. Fakirlikten beni koru ve borcumu ödeme imkânlarını bana bahşeyle.

Allahım! Beni sen yarattın ve sen öldüreceksin. Hayâtım da senin, ölüm de senindir. Öldürdüğünde, mağfiret ederek öldür, yaşatırsan beni her türlü tehlikelerden koru. Allahım, dünyâda ve âhirette senden af ve âfiyet dilerim.

Ey Rabbim! Senin isminle başımı yere koydum. Sen beni mağfiret eyle. Kullarını bir araya topladığın Mahşer gününde beni azâbından muhafaza eyle.

Allahım! Sana olan aşkım, ümid ve korkumdan kendimi sana teslim ettim. Yönümü sana çevirdim, umûr-i idâremi sana havâle ettim. Sırtımı sana verdim, sığınılacak ancak sensin. Yardım ancak sendendir. İndirdiğin kitâbına ve gönderdiğin peygamberine imân ettim.» (1056)

Yapacağın duânın sonu bu olsun. Resûl-i Ekrem böyle buyurmuştur. Bundan önce şöyle duâ etmelidir :

اَللّٰهُمَّ اَقِطْنِيْ فِيْ اَحَبِّ السَّاعَاتِ اِلَيْكَ وَاسْتَعْمِلْنِيْ بِاَحَبِّ الْاَعْمَالِ
اِلَيْكَ تُقَرِّبْنِيْ اِلَيْكَ ذُلًّا وَتُبْعِدْنِيْ مِنْ مَّحْظَاكَ بُدًّا اَمَّا اَنْتَ فَخُطْبَتِيْ وَ
اَسْتَغْفِرُكَ فَتَغْفِرْ لِيْ وَاَدْعُوْكَ فَتَسْتَجِبْ لِيْ

«Allahım! Katında en sevimli olan saatlerde beni uyandır. Beni rızâna yaklaştırp gadabından uzaklaştıracak en sevdiğin amelleri yapmamı nasibet. Ben senden isterim, sen ver. Ben mağfiret istiyorum, sen affet. Ben duâ ediyorum, sen kabûl eyle.» (1057)

(1056) Buhâri. Müslim, Nesai, Tirmizî.

(1057) Ebû Mansur Deylemî «Müsnedü'l - Fırdevs» de İbn Abbâs'dan.

Uykudan uyandığı zaman :

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ. أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمَلَكُ
لَهُ وَالْعِظَمَةُ وَالشُّلْطَانُ لِلَّهِ وَالْعِزَّةُ وَالْقُدْرَةُ لِلَّهِ أَصْبَحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ
وَكَلِمَةِ الْإِخْلَاصِ وَعَلَى دِينِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمِلَّةِ أَبِينَا إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اللَّهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا وَبِكَ أَمْسَيْنَا وَبِكَ نَحْيَا وَ
بِكَ نَمُوتُ وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَبْعَثَنِي فِي هَذَا الْيَوْمِ إِلَى
كُلِّ خَيْرٍ، وَتَعُوذُ بِكَ أَنْ تَخْرُجَ فِيهِ مُرَدًّا أَوْ تَجُوزَّهُ إِلَى مُسْلِمٍ فَإِنَّكَ قُلْتَ
« وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ
لِيُقَضَّى أَجَلٌ مُّسَمًّى، اللَّهُمَّ فَإِنِّي الْأَصْبَاحِ وَجَاءَ عَلَى اللَّيْلِ مَسْكًا وَالشَّمْسِ
وَالْقَمَرِ حُسْبَانًا، أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا الْيَوْمِ وَشَرَّ مَا فِيهِ، وَاعُوذُ
بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا فِيهِ »

«Bizi öldürdükten sonra diriltten Allah'a hamd ederim. Dönüş O'nadır.

Mülk, ululuk, yücelik ve saltanat Allah'ın olduğu hâlde hepimiz sabaha girdik.

İslâm fıtratı, ihlâsı, şehâdet kelimesi, Muhammed Aleyhisselâm'ın dîni ve müşriklerden olmayan, hanîf olan İbrahim Aleyhisselâmın milleti üzerine sabahladık.

Allahım! Sabaha çıkmamız, akşama ulaşmamız, yaşamamız ve ölmemiz hep senin emir ve irâdenledir, sana döneceğiz.

Allahım! Bugün de her türlü iyilik yapmak için bizi diriltmeni diler, herhangi bir kötülük irtikâbından ve bir müslümânı zarara uğratmaktan sana sığınırım. Sen Kur'ân-ı Kerim'inde : «Geceleyin sizi ölü gibi uyutan, gündüzün kalblerinizi bilen, ecelinize kadar gündüzleri sizi tekrar kaldıran ve hayâta kavuşturan da O'dur.» (6 - En'âm: 60) buyurdun.

Ey geceyi yarıp gündüzleri çıkaran, geceyi sükûn ve istirahat için ayıran, güneş ve ay'ı, seneleri bilmek için hesapla yaratan Allahım! Bugündeki hayır ve iyilikleri senden ister ve bugünün, kötülüklerinden ve bugünde olan kötülüklerden sana sığınırım.» (1058)

بِسْمِ اللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، مَا شَاءَ اللَّهُ كُلُّ نَفْسٍ مِّنَ اللَّهِ،
مَا شَاءَ اللَّهُ الْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدِ اللَّهِ، مَا شَاءَ اللَّهُ لَا يَصْرِفُ الشَّوْءَ إِلَّا اللَّهُ،
رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَبِحَمْدِ اللَّهِ عَالِمِهِ وَاسْمِهِ
نَبِيًّا « رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ۝

«Bismillah, Mâşâallah, kuvvet ve kudret ancak Allah'ındır. Mâşâallah, bütün nimetler Allah'ındır. Mâşâallah bütün iyilikler Allah'ın kabza-i kudretindedir. Mâşâallah kötülükleri ancak Allah yok eder.

Allahı Rab, İslâmı dîn, Muhammed Aleyhisselâmı da Peygamber olarak kabûl ettim.»

«Ey Rabbimiz, sana tevekkül, sana teveccüh ettik. Dönüşümüz de ancak sanadır.» (60 - Mümtetine : 4) (1059)

Akşama erdiği zamân yine aynı duâyı okur, yalnız: «Asbahna» yerine «Emseyna» der; bununla berâber şunu da ilâve eder:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ وَأَسْمَائِهِ كُلِّهَا مِنْ شَرِّ مَا ذَرَأَ وَبَرَأَ
وَمِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَّتِهَا ۝
إِنَّ رَبِّي يَنْهَى عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

«Esmâ-ı hüsnâsı, tam ve makbûl olan kelimeler ile Allah'a ilticâ eder; her gününün, yarattığı her canlının ve yarattığı herşeyin kötülüğünden O'na sığınırım.» (1060)

(1058) Sünen sahipleri.

(1059) İbn Adıyy «el-Kâmil» de İbn Abbas'dan.

(1060) Ebû Şeyh Abdurrahman bin Avf'dan.

Aynaya baktığı zamân :

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي سَوَّى خَلْقِي فَعَدَّلَهُ وَكَرَّمَ صُورَةَ
وَجْهِی وَحَسَّنَهَا وَجَعَلَنی مِنَ الْمُسْلِمِينَ هـ

«Beni en güzel bir sûrette yaratıp, yüzümü güzelleştiren, ve beni müslümânlardan kılan, Allahu Teâlâ'ya hamd ederim.» (1061)

Bir şey satın aldığı vakit, eğer canlı ise boynundan tutarak :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهُ وَخَيْرَ مَا جِئَ عَلَيْهِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ،
وَشَرِّ مَا جِئَ عَلَيْهِ هـ

«Allahım, her bakımdan bu hayvânın hakkında hayırlı olmasını diler ve her türlü kötülüğünden sana sığınırım.» (1062)

Yeni evlenenleri gördüğünde :

بَارَكَ اللَّهُ فِيكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ هـ

«Allah mübârek etsin ve sizlere hayırlı geçimler ihsân etsin.» (1063)

Alacaklısına borcunu ödediğinde :

بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ هـ

«Allah malını ve çoluk çocuğunu korusun ve mübârek etsin.» der. Zira Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

(1061) Taberânî ve İbn Seni. Enes'den.

(1062) Ebû Dâvûd ve İbn Mâce, Amr bin Şuayb'den.

(1063) Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den.

إِنَّمَا جَزَاءُ السَّلَفِ الْحَسَنُ وَالْآدَاءُ هـ

«Borcunun karşılığı, onu zamânında ödeyip sâhibine teşekkür etmektir.» (1064) diye buyurdu.

İşte buraya kadar dercettiklerimiz, âhiret yolcularının ezberlemesinde fâideler mülâhaza ettiğimiz duâlardandır. Hac, Salât ve Taharet kitâblarında, sefer, yolculuk, namâz ve abdest ile alâkalı diğer duâları da zikretmiştik.

DUÂNIN FÂİDESİ

Şâyet, «Allahu Teâlâ'nın kazâ ve kaderini değiştirecek hiçbir kuvvet olmadığına göre duânın ne fâidesi var?» dersen :

a.c

Bilmiş ol ki! Duâ ile belânın reddi de ilâhî kazâ cümlesindendir. Duâlar, belâların reddine ve ilâhî rahmetin celbine sebep olabilir. Kalkan, okun geri tepmesine; yağmur, bitkilerin bitmesine sebep olduğu gibi, duâlar da İlâhî rahmetin celbine ve belâların reddine sebep olurlar. Ok ile kalkan karşılaştıkları zamân kalkanın oku geri ittiği gibi, belâ ile duâ karşılaştınca duâ, belâyı geri iter. Bu da Allah'ın bir kazâsı ve hükmüdür. Allah'ın kazâsına rızâ, sebebe mürâcaat etmeye mâni değildir. Nitekim Allahu Teâlâ :

خُذُوا حِذْرَكُمْ هـ

«Tedbirinizi alın.» (4-Nisâ : 71) buyurmuştur.

Tohum ekildikten sonra sulamağa ne hâcet. Eğer bu mahsûlün bitmesini Allah takdir ettiyse bitecek, takdir etmedi ise bitmeyecek, sulamağa ihtiyâç yok, denemez. Belki sebeblere başvurmak mecbûrîdir. Asıl kazâ, esbâbı, müsebbebata bağlamaktır. Hayrî takdir eden, onu bir sebebe bağlamış; şerri takdir eden de onu def'etmek için sebebler hazırlamıştır. Akli başında olan kimse bu bâbta tenâkuz olmadığını kolayca kavrar. Aynı zamânda Zikir bahsinde anlattığımız gibi, duânın, pek çok faydaları da vardır.

Duâ, Allah'a karşı huzûr-ı kalbi temin eder. Bu ise ibâdetin son hazzıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyurdular :

الدُّعَاءُ مَخَّ الْمِكَادِ

«Duâ, ibâdetin iliğidir.» (1065)

Ne yazık ki insânların ekserisi, daraldıkları zamân Allah'a teveccüh eder; ancak o ân kalblerini O'na bağlarlar. Çünkü insân bir kötülük ile karşılaştığı zamân, bütün samimiyet ve ihlâsı ile Allah'a yalvarır. Zira ihtiyâç, duâyâ lüzum hissettirir. Duâ da kalbi sükûnetle Allah'a bağlar. Bu sâyede ibâdetlerin en şerefli olan zikir meydâna gelir. Bunun için belâların en büyüğü Peygamberlere, sonra velilere, sonra derecesine göre diğer kullara verilir. Zira belâ, gönülleri arz-ı ihtiyâç ile Allah'a bağlar ve Allah'ı unutturmaz. Fakat zenginlik, ekseriyetle insânı tembelleştirir. Çünkü insân, ihtiyâçtan müstağni olunca azar.

İşte Duâ ve Zikir bâbında anlatmak istediğimiz bunlardır. Hayrat-evfik eden ancak Allah'tır. Yemekte, sofrada, hasta ziyâretinde ve diğer husûslarda yapılacak duâlar da inşaallah onlar ile alâkalı kısımlarda gelecektir. İtimadımız Allah'adır.

«Ezkâr Kitâbı» burada sona erdi. İnşaallah bunu «Evrâd Kitâbı» tâkip edecektir.

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a, Salât u Selâm O'nun Resûlü Hazret-i Muhammed'e ve O'nun Âl ve Ashâbınadır. Allah'a hamd eder, Resûlüne salâvat ve selâm ederim.

(İhyâ - Cilt: 1 - Kitâb: 9'un sonu)

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmilhal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HİZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VARSIN BİZİM YERİMİZ
CAMİNIN PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüş ve fikirlerinizi
bizimle paylaşmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr,
Âlm-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kalmarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han,
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstânbûl

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 1)

Rub'u'l - İbâdât

ONUNCU KİTÂB:

KİTÂBU TERTİBÎ'L - EVRÂD ve TAFSİL - İ İHYÂİ'L - LEYL

(VİRDLERİN TERTİBİ VE GECEYİ İHYÂ ETMEK)

(BU KİTÂB İKİ BÂBDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB : EVRÂDIN FAZİLETİ, TERTİBİ VE AHKÂMI BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB : GECELERİ İBÂDETLERLE GEÇİRMENİN KEYFİYETİ, FAZİLETİ VE BUNLARLA ALÂKALI HÜKÜMLER BEYÂNINDADIR.

VİRDLERİN TERTİBİ VE GECEYİ İHYA ETMEK

BU KİTÂB EVRÂD'I (YÂNİ YİRMİ DÖRT SAAT İÇİNDE YAPILAN NÂFİLE İBÂDETLERİ) SIRAYA KOYMANIN VE GECE İBÂDETLERİNİN AÇIKLANMASI BEYÂNINDADIR.

Vermiş olduğu nihâyetsiz nimetlere karşı Allahu Teâlâ'ya hamdederiz. Kalbde kibir ve nefret bırakmıyacak en samîmi bir şekilde O'nu zikrederiz. Nimetlerine şükretmek ve Sâni-i Hakîm olduğunu düşünmek isteyenler için, gece ve gündüzü birbiri ardınca yaratan Allahu Teâlâ'ya sonsuz şükürler olsun.

Salât ve selâm, îmân edenlere müjdeleyici, îmân etmeyenlere korkutucu olarak gönderdiği hak Peygamberlerine; onun nezîh ve kerem sâhibi olan Âl ve Ashâbı üzerine olsun. Onlar ki akşam-sabah, gece - gündüz ibâdete devâm etmekle, dinde yol göstermek için her biri birer yıldız ve karanlığı aydınlatan birer meş'ale olmuşlardır.

Bundan sonra bilmiş ol ki, Allahu Teâlâ'nın yeryüzünü insânların ziyâret ve seyâhatlerine müsâit bir şekilde yaratmış olması, onların yer küresinin bir kenarında veyâ bir tepesinde saplanıp kalmaları için değil, burasını bir güzergâh, bir konaklama yeri kabûl ederek, onun tuzak ve tehlikelerinden sakınmaları, her tarafındaki nimetlerden faydalanmak sûretiyle kendilerini asıl vatanları olan Cennet'e ve ebedî saâdete ulaştıracak azığı tedârik etmeleri, ilim ve fazîlet gibi iyi vasıflara sâhib olmaları ve yolcu taşıyan gemi misâli insânların ömürlerinin de kendileri ile berâber seyr etmekte ve akıp gitmekte olduğunu bilmeleri içindir. İnsânlar bu âlemde daimî yolculuk hâlinedir. İlk menzilleri beşik, son uğrakları kabir, daimî durakları ise ya Cennet veyâ Cehennem'dir. Yolculuğun mesâfesi, ömürleridir. Yıllar konak yerleri, aylar fersahlar, günler kilometreler, nefesler metrelerdir. Yapmış olduğu iyilik, tâat ve ibâdetler, azığıdır. Ömrünün en kıymetli sermayesi vakitleridir. Şehveti ve şehvî arzuları yolunu kesen haydutlardır. Kazancı ve kârı; Cennet'i ve oradaki ebedî nimetleri elde etmekle Allah'ın rızasına ve Cemâ-

line mazhar olmaktır. Zararı ise, Cehennem'in derekelerinde çeşitli azâblara ma'rûz kalmakla Allah'ın rahmet ve cemâlinden uzaklaşmaktır.

Ömür sermâyesinden olan bir nefesini dahi, kendisini Allah'a yaklaştıracak iyiliklerde kullanmayıp gafletle boşa geçirenler, kıyâmet günü sonsuz hasret ve nedâmet çekeceklerdir. Bu korkunç ve büyük tehlikeyi sezenler, paçaları sıvadı ve bütün imkânları ile geri kalan ömürlerini Allah rızâsı uğrunda geçirmeğe çalıştılar. Âhirette Allah'a yaklaşmak için gece ve gündüzleri ibâdetle ve Allah rızâsına yarayacak işlerle geçirmek gayretine sarılarak vakitlerin tekerrürünü nazar-ı itibara aldılar. Evrâd ve ibâdetlerini ona göre ayarlayıp vakitlere böldüler. Bu sûretle ibâdet ve evrâdları vakitlere taksim etmek, Âhîret yolculuğu ilimlerinin mühimlerinden sayıldı.

Bunun sırrı da iki Bâb'da açıklanabilir :

BİRİNCİ BÂB; virdlerin fazileti ile gece gündüze bölünmesi beyânındadır.

İKİNCİ BÂB; geceleri ibâdetle geçirmenin keyfiyeti, fazileti ve bunlarla alâkalı hükümler beyânındadır.

BİRİNCİ BÂB

EVİRÂDIN FAZİLETİ, TERTİBİ VE AHKÂMI BEYÂNINDADIR.

Evrâdın fazîleti ve evrâda devâmın Allah'a giden yol olduğu :

a.c

Bilmiş ol ki, basîret nûru ve kalb gözü ile bakanlar, kurtuluşun ancak Allah'a ulaşmakta olduğunu ve Allah'a ulaşmak için de, Allah'ı bilmek, sevmek ve bu marifet ve muhabbet ile ölmekten başka çâre olmadığını anlamışlardır. Muhabbet ve ünsiyetin, sevgiliyi devâmlı şekilde zikretmekle kökleşeceğini, marifetin ise; O'nun zâtını, sıfat ve ef'alini devâmlı sûrette düşünmekle mümkün olabileceğini bilmişlerdir. Hakikatte Allah'tan ve kâinatta O'nun ef'âlin-den başka bir şeyin olmadığını, devâmlı sûrette Allah'ı zikir ve fikir, dünyâ şehvetlerine vedâ edip bunlardan yalnız muhtâç olduğu kısımlarını almakla mümkün olabileceğini öğrenmişlerdir.

Bu anlattıklarımız, ancak geceli-gündüzlü zikir ve fikir sâyesinde hâsıl olur. Halbuki insânın nefsi, yaradılış itibâriyle tez usandığı ve çabuk yorulduğu için, zikir ve fikirden muâyyen olan bir nev'i üzerinde fazla dayanamaz. Muâyyen bir nokta üzerinde devâm ederse usanır ve tembelleşir. Kullar usanmadan, Allah usanmaz. Binâ-enaleyh, amelinden zevk alması, bu zevk ile hevesin artması ve bu sâyede daha fazla devâm edebilmesi için vakitlere göre amelini kısımlara ayırmak sûretiyle nefsinin dinlendirmek ve neş'esini arttırmak zarûreti hâsıl olmuştur. Bu sebeptendir ki, evrâd, muhtelif kısımlara bölünmeli. Nefis yaradılış itibâriyle dünyâyâ meylettüğinden onu yenebilmek için, insânoğlu ömrünün tamâmını veyâ çoğunu zikir ve fikir ile geçirmelidir. Şâyet vakitlerini yarıya böler, bir kısmını zikir ve fikir ile geçirir, diğer kısmını da nefsinin arzularına uyarak dünyâlığı peşinde geçirirse, dünyâlığı tercih etmiş sayılır. Çünkü vakitler müsâvî olduğu için birbirine galebe çalamaz. Halbuki öte yandan insân tabiatı dünyâlığı tercih etmektedir. Bunun için günlerinin çoğunu zikir ve fikirle geçirmesi zarûridir. Zira insânın

zâhir ve bâtını dünyâlığa elverişlidir. Gönül dünyâyâ meylederek ona son derece ehemmiyet verir. Bununla berâber insân için gönlünü tamâmen tâat ve ibâdette bağlamak devâmlı ibâdette bulunmak ve huzuru sağlamak da zordur. Huzûr ile ibâdet, devâmlı sûrette değil, bâzı vakitlerde yapılır.

Sorgusuz suâlsiz Cennet'e girmek isteyenler bütün vakitlerini; terâzi başında sevâbının günâhlar üzerine ağır gelmesini isteyenler de vakitlerinin çoğunu ibâdetle geçirsinler. Ömrünün yarısını ibâdet ve diğer kısmını da isyân ile geçirenlerin vaziyeti tehlikelidir. Bununla berâber, Allah'tan ümid kesilmez. Allahu Teâlâ'nın af ve mağfiret etmesi beklenir. Kendi fazl u keremiyle Allahu Teâlâ'nın onu bağışlaması umulur.

İşte bu anlattıklarım basîret nûru ile görebilenlere açıklanan hakikatlerdir. Sen basîret erbâbından değilsen, Allahu Teâlâ'nın sevgili Peygamberine olan hitâbına bak ve onu îmân nûru ile al. Allahu Teâlâ, kendisine en yakın ve kendi katında en üstün dereceyi hâiz olan Resûl-i Ekrem'e Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

1 —

إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْعًا طَوِيلًا، وَادْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ رَبِّتَلْ لَيْلٍ سَبِيلًا ۝

«Gündüz seni uzun uzun alıkoyacak işler vardır. Rabbinin adını an, herşeyi bırakıp yalnız O'na teveccüh et.» (73 - Müzzemmil: 7, 8)

2 —

وَادْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسِجْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ۝

«Rabbinin adını sabah akşam an, geceleyin O'na secde et. O'nu geceleri uzun uzun tesbîh et.» (76 - Ed - Dehr : 25, 26)

3 —

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ النُّجُومِ ۝

«Rabbini güneşin doğuşundan evvel ve batışından önce hamd ile tesbîh et. Geceleyin ve secdelerinin ardından O'nu tesbîh et.» (50 - Kaaf : 39, 40)

4 —

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ

«Kalkarken Rabbini hamd ile tesbîh et. Gecenin bir kısmında ve yıldızlar sönerken de onu tesbîh et.» (52 - Tûr : 48, 49)

5 —

إِنَّ رَبَّ الشَّيْءِ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَنفَرُ قَبِيلًا ثُمَّ

«Şübhesiz gece kalkış daha tesirli ve o zamân okumak daha elverişlidir.» (73 - Müzzemmil: 6)

6 —

وَمِنَ آثَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ

«Güneşin doğmasından evvel de, batmasından evvel de Rabbini hamd ile tesbîh et. Gece saatlerinde ve gündüzleri dahi tesbîh et, ki Rabbinin rızasına eresin.» (20 - Tâ - hâ : 130)

7 —

أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ أَحْسَنَ أَيْدِيهِمَنِ النَّيَّانِ

«Gündüzün iki ve üçünde ve gecenin gündüze yakın zamânlarında namâz kıl, doğrusu iyilikler kötülükleri giderir. Bu öğüt, kabûl edenlere bir öğüttür.» (11 - Hûd : 114)

8 —

أَمَّنْ هُوَ قَائِمٌ أَنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ، قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

«Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun bükten âhiret (azâbın) dan çekinen, Rabbinin rahmetini dileyen kimse, inkâr eden gibi olur mu? (Yâ Muhammed) De ki: Hiç bilenler ile bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sâhibleri öğüt alırlar.» (39 - Zümer : 9)

9 —

تَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا ۝

«Çok ibâdet etmekten vücûdları yataktan uzakta kalır, korkarak ve umarak Rablarına yalvarırlar.» (32 - Secde: 16)

10 —

وَالَّذِينَ يَسْتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ۝

«Onlar gecelerini Rablerinin önünde secde ederek ve dinlenerek geçirirler.» (25 - Fûrkan : 64)

11 —

كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ وَبِالْأَشْجَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ۝

«Onlar, geceleri az az uyuyanlardır. Ve onlar seher vaktinde istiğfar ederler.» (51 - Zâriyat : 17, 18)

12 —

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ۝

«Akşamlarken ve sabahlarken Allah'ı tesbîh edin.» (30 - Rûm: 17)

13—

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَتَمِ يَرِيدُونَ وَجْهَهُ ۝

«Sabah akşam Rabbinin rızasını isteyerek O'na yalvaranları koğma.» (6 - En'âm : 52)

Bütün bu âyet-i celileler, Allah'a giden yolun, vakitleri murakabe ederek devâmlı şekilde ibâdetle mümkün olacağını göstermektedir. Re-sûl-i Ekrem de hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor :

أَحَبُّ عِبَادِ اللَّهِ إِلَى اللَّهِ الَّذِينَ يَرَاغُونَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لِذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى

«Allah katında en sevimli kullar, Allah'ı zikretmek için, güneş, ay ve gölgeyi tarassut edenlerdir.» (1066). Nitekim Allahu Teâlâ bir âyette :

الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ هـ

«Güneş ve ay hesab iledir.» (55 - Rahman : 5)

Diğer âyette :

أَلَمْ نَرِ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا تُرْجَعُنَا
الشَّمْسُ عَلَيْهِ دَلِيلًا ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا هـ

«Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin ? İsteseydi onu durdururdu. Sonra biz güneşi ona delil kılıp yavaş yavaş kendimize çekmişizdir.» (25 - Furkan : 45, 46)

Başka bir âyette :

وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ هـ

«Ay için de menziller tâyin etmişizdir.» (36 - Yâsin : 39)

Diğer Âyet-i celîlede :

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ هـ

«O, yıldızları, kara ve denizin karanlıklarında yol bulasınız diye sizin için yaratmıştır.» (6 - En'âm : 97) buyurmuştur.

Güneş ve ayın böyle muntazam şekilde seyir ve harekette bulunmaları, karanlık - aydınlık ve yıldızların yaratılması sırf dünyâ işle-

rini ayarlamak ve nizâma sokmak için olduğunu sanma. Asıl gâye, vakitleri tesbît ederek âhiret kazancını sağlamaktır.

Nitekim :

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنۢ أَرَادَ أَنۢ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا

«İbret almak veya şükretmek isteyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca gönderen O'dur.» (25 - Furkan : 62)

Âyet-i celilesi bunu açıkça beyân buyurmakta ve asıl gâyenin zikir ve şükür olduğunu sarâhaten bildirmektedir. Diğer âyet-i celilede

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَوَّاتٍ آيَةُ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مِيقَاتًا لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السَّعِيرِ وَالْحِسَابِ

«Gece ve gündüzü birer delil kıldık. Bir delil olan geceyi kaldırıp, yerine bir delil olan gündüzü, Rabbinizin bol nîmetlerini aramanız, yılların sayısını ve hesâbını bilmeniz için aydınlık kıldık.» (17 - İsrâ : 12)

Şübhesiz istekle beklenen fazîlet, sevâb ve mağfirettir. Râzı olduğu şeyleri bize yaptırmasını Allah'tan dileriz.

EVİRÂDIN SAYILARI VE TERTİBİ

Bilmiş ol ki, gündüzlerin evrâdı (virdleri) yedidir :

a.c

I — Tan yerinin ağarmasından güneşin doğuşuna kadar bir vird (ibâdet) vardır.

II - III — Güneşin doğuşundan zevâle kadar iki vird vardır. Biri si kuşluğa kadar, diğeri de kuşluktan zevâle kadar.

IV - V — Zevâlden ikindi vaktine kadar iki vird vardır.

VI - VII — İkindiden akşama kadar da iki vird vardır.

Gecenin evrâdı (virdleri) da dördtür : (1067)

I - II — Akşamdan uyku zamânına kadar iki vird.

III - IV — Yarı geceye ve sonra sabahın ilk vaktine kadar da iki vird vardır.

Şimdi biz virdin fazîletini, yapılacak vazîfeyi ve bunlarla alâkalı kısımları anlatalım.

GÜNDÜZÜN EVRÂDI

GÜNDÜZÜN BİRİNCİ VİRDİ : Şafaktan güneş doğuşuna kadar olan vaktin virdidir.

Bu vakit çok kıymetli bir vakittir, bizzat Allahu Teâlâ'nın,

سَبِّحْ إِذَا تَنَفَّسَ ۝

«Ağarmağa başlayan sabaha and olsun» (81 - Tekvîr : 18) diye bu vakte kasem etmesi ve

قَالِ الْاَضْحَاجُ ۝

«Tan yerini ağartan» (6 - En'âm : 96) ve

قُلْ اِعُوْذُ بِرَبِّ الْاَفْلَاقِ ۝

«De ki: Sabahın Rabbine sığınırım.» (113 - Felâk : 1) buyurulmasıyle öğülmesi,

ثُمَّ قَضَآءُ اَيْنَا قَضَآءًا سَبْرًا ۝

«Sonra onu [uzanan gölgeyi nasıl] azar azar alıp kendimize çekdik.» (25 - Furkan : 46)

(1067) Heride sf: (990)da «Gecenin Evrâdı» bahsinde beş olarak geçmektedir. Burada sayılan 4 virdin hâricinde orada 3. olarak uyku ilâve edilmiştir. Aslındaki tertibe riâyet etmek için biz de aynen tercüme ettik.

buyurmakla geceyi tutup aydınlığı getirmek sûretiyle bu vakitte kudretini göstermesi, yine :

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ هـ

«Sabahlarken ve akşamlarken Allah'ı tesbîh edin.» (30 - Rûm : 17)

ve :

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا

«Güneşin doğmasından evvel de, batmasından evvel de Rabbini hamd ile tesbîh et.» (20 - Tâ - hâ : 130)

Yine :

وَمِنْ أَمَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى

«Gecenin bir kısım saatlerinde ve gündüzün etrafında dahi tesbîh et, ki Rabbinin rızasına eresin.» (20 - Tâ - hâ : 130)

Ve yine :

وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا هـ

«Rabbinin adını sabah ve akşam an.» (76 - Dehr : 25)

buyurmasıyle insânları bu vakitte tesbîhe dâvet ettiğinden bu vaktin, faziletli vakit olduğu anlaşılmış olur.

Bu vaktin fazileti böylece anlaşıldıktan sonra, yapılacak ibâdetin tertibine gelince :

Uykudan uyanır uyanmaz Allah'ı anmalı ve evvelce Duâ Kitâbında anlattığımız gibi uykudan uyanınca, «Bizi ölü gibi uyuttuktan sonra uyandıran Allah'a hamdederiz.» meâlindeki duâyı ve yine orada anlattığımız âyetleri okumalı. Dili ile bu duâları okurken bir taraftan da elbisesini giymeli. Kalbinden de Allah'ın emrine uyarak setr-i avret etmek sûretiyle riyâ ve ucubsuz ibâdet edeceğine niyet etmelidir. Sonra icab ediyorsa helâ'ya gider ve Taharet Kitâbında anlattığımız gibi sol ayağı ile girer, sağ ayağı ile çıkar ve mahallinde icab eden duâları okur. Sonra mahallinde anlattığımız gibi misvâk kullanır, dış-

lerini temizler. Yine Tahâret Kitâbında anlattığımız şekilde sünnetine riâyet ederek duâlarını da okumak sûretiyle abdestini alır. Biz burada yalnız tertib ve terkiib ile meşgul olalım diye teferruâtı önceden anlatmıştık. Abdestini aldıktan sonra evinde iki rekât sabahın sünnetini kılar. (Resûl-i Ekrem'in böyle yaptığını İmâm Buhârî ile Müslim, Hazret-i Hafsâ'dan rivâyet etmişlerdir.) İster evinde ister mescitte olsun bu iki rekâtı kıldıktan sonra İbn Abbâs'ın rivâyet ettiği duâyı okur. Bu duâ :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِي بِهَا قَلْبِي هـ

ile başlayan duâdır. (Duâ Kitâbında vardır.) Sonra mescide gider. Fakat evden çıkış duâsını unutmaz ve hadîsde vârid olduğu gibi koşa koşa gitmez, vekar içinde ağır adımlarla gider. Parmaklarını çıtlalmaz. Sağ ayağı ile mescide girer ve giriş duâsını okur. Sonra birinci safta boşluk varsa oraya gider. Yoksa insanları sıkıştırmaz ve kimse- nin boyunlarına basmaz. Müsâit bulduğu yerde oturur. Cum'a bahsinde anlattığımız gibi, eğer sünneti evde kılmadı ise sünneti kılar ve duâları okur. Eğer sünneti kılmışsa Tahiyetü'l-Mescid namâzını kılar (1068) ve oturup cemaati bekler. Sabah karanlığında yâni ilk saatlerde kılmak daha makbûldür. Zira Resûl-i Ekrem böyle yapardı (1069). Beş vakitte ve hassaten daha çok fazileti olan sabah ve yatsı namâzlarında cemaati terketmek doğru değildir. Enes Bin Mâlik (R.A.), Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu haber veriyor :

مَنْ تَوَضَّأَ ثُمَّ تَوَجَّهَ إِلَى الْمَسْجِدِ لِيُصَلِّيَ فِيهِ الصَّلَاةَ كَانَ بِكُلِّ خُطْوَةٍ حَسَنَةً وَمِنْهُ عَمَلُ سِتَّةٍ وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا فَإِذَا صَلَّى شَعْرَ أَنْصَرَفَ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ كَيْتَ لَهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ فِي جَسَدِهِ حَسَنَةٌ وَانْقَلَبَ بِحَسَنَةٍ مَبْرُورَةٍ فَإِنْ حَلَسَ حَتَّى يَرْكَعَ الضُّحَى كَيْتَ لَهُ بِكُلِّ رَكْعَةٍ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ وَمَنْ صَلَّى الْعَمَّةَ فَلَهُ مِثْلُ ذَلِكَ وَانْقَلَبَ بِعُمُرَةٍ مَبْرُورَةٍ هـ

(1068) Hanefilerde sabah vaktinde nâfile ibâdet olarak sabahın sünnetinden başka namâz kılınmaz. Fakat kazâ kılınır, yâni burada nâfile namâz yoktur.

(1069) Hanefilerde güneş doğmayacak kadar tehiri daha makbûldür.

«Kim ki abdestini alır, sonra namâz kılmak için mescide yönelirse her adımına bir hasene yazılır ki bir hasene on mislidir. Ve bir günâbı mahvolur. Namâz kılar, güneşin doğuşu esnâsında geri dönerken, vücûdundaki tüylerin sayısı kadar hasene alır ve makbûl bir Hac sevâbı kazanır. Kuşluk namâzını kılıncaya kadar câmide beklerse, her rekâtına bir milyon hasene yazılır. Yatsı namâzını cemaatle câmide kılar, yine bu kadar mükâfat alır ve üstelik bir de makbûl bir umre sevâbı kazanır.» (1070)

Mescide erken gitmekte eskilerin müsâbakası :

Eskiler sabahın ilk vakti girmeden mescide koşarlardı. Tâbiinden bir zât şöyle anlatıyor : Sabahın erken saatlerinde mescide gittim, bir de baktım ki Ebû Hüreyre orada, beni geçti. Ebû Hüreyre bana :

— Böyle erken saatlerde niye çıktın? Dedi.

Ben :

— Namâz için çıktım, dedim. Ebû Hüreyre :

— Sana müjde olsun, biz bu saatlerde câmiye gelmeyi, Allah rızâsı uğrunda ve Resûl-i Ekrem ile yapılmış bir gazâ sayardık, dedi.

Hazret-i Ali şöyle anlatıyor: Hazret-i Fâtıma ile uyuyorduk, Resûl-i Ekrem geldi, hafifçe bana dokundu ve :

— Kılmayacak mısınız? Buyurdu. Ben :

— Yâ Resûlallah! Bizim nefsimiz Allah'ın Kabza-i kudretindedir, ne zaman dilerse bizi kaldırır ve kılarız, dedim.

Resûl-i Ekrem dönüp giderken elini dizine vurup hayıflanarak :

وَكَاَنَّ الْإِنْسَانَ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا هـ

«İnsan, en çok mücâdelecidir.» (1071) buyurdu.

Sonra sabahın farzına başlayıncaya kadar, duâ, istiğfar ve tesbîh ile meşgûl olmalı, 70 kere :

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ هـ

(1070) Beyhaki'nin «Şuâbü'l-İmân» kitabında Enes'den.

(1071) Buhârî ve Müslim, Hazret-i Ali'den rivâyet etmişlerdir.

Yüz kere de :

سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ ۝

demeli, sonra da Namâz Kitâbında anlattığımız gibi, zâhirî ve bâtınî bütün âdâblarına riâyet etmek sûretiyle farzı kılmalı ve namazdan sonra güneş doğuncaya kadar, şimdi vereceğimiz tertîb üzerine, zikrederek mescitte durmalıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem :

لَا أَنْ أَقْعُدَ فِي مَجْلِسِي ذَكَرْتُ اللَّهَ تَعَالَى فِيهِ مِنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَعْتَمِتَ أَرْبَعَ رِقَابٍ ۝

«Sabah namâzını kıldığım yerde güneş doğuncaya kadar oturup Allah'ı zikretmem, dört köle âzâd etmekten, benim için daha sevimsidir.» (1072)

Bâzı rivâyetlerde güneş doğduktan sonra iki rekât namâz kılar. Bunun pek çok fâziletini ifâde eden rivâyetler vardır.

Hasan-ı Basri mürsel olarak bu husûsta Resûl-i Ekrem'den Allah'ın rahmetine âit şu kudsi hadisi rivâyet etmiştir :

يَا اِبْنَ آدَمَ اذْكُرْنِي بَعْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ سَاعَةً وَبَعْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ سَاعَةً أَصْفِكَ مَا بَيْنَهُمَا ۝

«Âdemoğlu! Sabah ve ikindi namâzlarından sonra birer saat Beni zikreyle, bu iki vakit arasına ben kefilim.» (1073)

Sabahtan Gün doğuşuna kadar yapılacak vazîfeler :

Sabah vaktinin faziletini böylece kavramış olan kimseye yakışan, gün doğuncaya kadar lüzûmsuz sözlerden çekinerek dört çeşit işle meşgûl olmaktır :

1 — Duâlar, 2 — Zikirler, 3 — Kur'ân okumak, 4 — Tefekkür.

a.c

(1072) Ebû Dâvûd, Enes'den rivâyet etmiş ve «ilim» başında geçmiştir.

(1073) İbn Mühârek, «Zühû»ünde mürsel olarak rivâyet etmiştir.

1 — Duâlar:

Selâm verdikten sonra :

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ ھـ

dedikten sonra,

اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ وَإِلَيْكَ يَعُودُ السَّلَامُ، حَيَّا
رَبَّنَا بِالسَّلَامِ، وَأَدْخِلْنَا دَارَ السَّلَامِ، تَبَارَكَتْ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ھـ

demeli, sonra Resûl-i Ekrem'in şu duâsını okumalıdır :

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ. لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَبَرُ
وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ.
مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ھـ

sonra Duâ Kitâbının üçüncü ve dördüncü bâblarında anlattığımız duâları okumalıdır. Hepsini ezberleyip okuyabilirse, ne âlâ, ezberleyemezse, hoşuna gidenleri, kolaylıkla ezberleyip okuyabileceği ve kalbini yumuşatacak kısımlarını okumalıdır.

2 — Zikirler:

Bunlar da tekrar edilmesinde fazilet beyân edilen bâzı kelimelerdir. Onları tekrar tekrar burada saymakla sözü uzatmak istemiyoruz. Bunlar 3 den, 7 den, yüz yetmiş kadar tekrar edilir. Ortalaması onar onardır. Az tekrarda az sevâb, çok tekrarda ise daha çok sevâb vardır. Bununla berâber devâmlı olup on kere tekrarlamak, arasıra 170 kere tekrarlamaktan daha makbûldür. Çünkü devâmlı zikir, kalbe daha çok tesir eder. Devâmlı olarak yapılan az zikir, devâmlı sûrette yere akan su damlasına benzer. Taş üzerine bile damlasa, oraya iz bırakır. Bir defa veyâ çok seyrek aralar ile tekerrür eden zikir de aynı şekilde bir yere dökülen suya benzer; yâni orada hiç bir tesir icra edemez.

Bunlar da on cümledir :

1 —

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيتُ
وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ هـ

2 —

سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَلَا تَأْخُذُ
وَلَا تَقْوَةُ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ هـ

3 —

سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ هـ

4 —

سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ هـ

5 —

اسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَسْأَلُهُ التَّوْبَةَ هـ

6 —

اللَّهُ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ. وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَنَّةِ مِنْكَ الْجَنَّةُ هـ

7 —

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَيُّ الْمُبِينُ هـ

8 —

بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

9 —

لَقَدْ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ، عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأَمِينِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ

10 —

أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ
هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونَهُ

(Bütün bunların, Duâ Kitâbında tercümeleri yapılmıştı.)

İşte şu anlattığımız on cümledir. Bunları onar kere okursa tam yüz eder. Her birini onar kere tekrarlamak, bir tanesini yüz kere okumaktan daha makbûldür. Çünkü bunların her birinde ayrı ayrı faziletler olduğu gibi, gönüller her birinden ayrı ayrı zevk alır. Aynı zamanda bir cümleden diğer cümleye geçmekle, nefsini usançtan kurtarmış ve bir nevi nefesine istirahat vermiş olur.

3 — Kur'ân Okumak (Kıraat):

Okunmalarında fazilet olduğu bildirilen bazı âyetleri vird edinip okumak da müstehabdır.

Bunlar: Fâtîha, Âyetü'l-Kürsî (2-Bakara: 285), Bakara sûresinin son iki âyeti (Âmenerresûlû), Âl-i İmrân sûresinin 18, Tevbe sûresinin 228, Fetih sûresinin 27, İsrâ sûresinin 101, Hadid sûresinin evvelinden beş ve Haşır sûresinin sonundan da üç âyet (Hüvallahüllezi).

Hızır aleyhisselâm'ın, İbrâhim Teymî'ye öğrettiği ve akşam sabah okunmasını tavsiye ettiği «Müsebbiat-i aşere» yi okursa bütün bu duâların faziletlerini bir araya toplamış olur. Kerz b. Vebere'den — Allah rahmet etsin — (1074) diyor ki:

Şam'da bulunan bir kardeşliğim beni ziyârete gelerek, getirmiş olduğu hediyeyi kabul etmemi benden rica etmişti. Ben de kendisine:

— Bu hediyeyi sana kim verdi? Diye sordum. O da:

(1074) Küfeli bir âbiddir. Bir ay yemek yemeden durmuştur. Kendisinden bir çokları hadis rivâyet etmişlerdir. Daha kırk yaşına varmadan Hicri 93 tarihinde ölmüştür.

— İbrâhim Teymî verdi, dedi. Ben :

— Bunu sana kim verdi diye sormadın mı? Dedim. Kerz :

— Evet sordum ve o da bana şöyle dedi: Bir gün Kâbe'nin bir köşesinde zikir ve tesbîh ile meşgûl iken bir zât yanıma gelerek bana selâm verdi ve sağ tarafıma oturdu. Ömrümde böyle güzel yüzlü, temiz giyinmiş, beyaz tenli ve güzel kokulu bir insân görmemiştim. Kendisinden, kim olduğunu ve nereden geldiğini sorduğumda, Hızır olduğunu söyledi. Bunun üzerine yanıma niçin geldiğini sorduğumda, beni Allah için sevdiğini ve selâm vermek için bana verilmek üzere bir hediyesi olduğunu söyledi. Hediyeinin ne olduğunu kendisinden sorduğumda, şöyle dedi :

— Her sabah güneş doğup yeryüzüne yayılmadan ve akşam güneş batmadan önce, Fâtiha, Muavvezeteyn, İhlâs, Kâfirûn sûreleri ile Âyetü'l - Kürsi'yi yedişer kere oku, sonra yedi kere :

سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ هـ

de ve Resûl-i Ekrem üzerine yedi salâvat getir. Yedi kere de kendin, ebeveynin ve bütün mü'minler için Allah'tan mağfiret dile, sonunda da yine yedi kere «Allahım! Bana, anne ve babama ve bütün mü'minlere peşin, veresiye, dünya ve âhirette Senin lûtfuna lâayık şekilde muâmele et. Bize, bizim lâayık olduğumuz muâmeleyi yapma. Sen bağışlayıcısın, cömertsin, ilim sâhibisin, kerim, raûf ve rahimsin.» de. İşte akşam sabah, bunlara devam et, dedi.

Ben merak ettim ve :

— Bu hediye kimden aldığını öğrenmek isterim, dedim. O :

— Hazret-i Muhammed aleyhisselâm'dan aldım, dedi. Ben :

— Bunları okuyanın sevabı nedir? Dedim. O :

— Hz. Muhammed'i (S.A.V.) gördüğün zaman sevâbını ondan sor, dedi.

İbrâhim Teymî bunun devâmını şöyle anlatıyor: Bir gün rüyâsında melekler kendisini alıp Cennet'e götürdüler. Oradaki nimetleri gördü ve gördüğü şeyleri anlattı. Sonra diyor ki: Bu büyük nimetlerin kimlere âit olduğunu meleklerden sordum. Onlar da: «Senin amel gibi amel edenlere âittir.» dediler. Meyvelerinden yedirip, şerbetlerinden içirdiklerini anlattı. Sonra devâmla diyor ki: Resûl-i Ekrem, yanında şarkı garbı dolduracak genişlikte yetmiş saf melâike ve yetmiş Peygamber olduğu hâlde yanıma gelerek bana selâm verdi ve elimden tuttu. Ben :

— Yâ Resûlallah! Hızır bana bunları öğretti ve sizden duyduğunu söyledi, ne buyurursunuz, dedim. Resûl-i Ekrem Efendimiz :

— Hızır, doğru söyledi, onun söyledikleri hakikattir. O, yeryüzünün en âlimi ve ebdallerinden birisi olup, yeryüzünde Allahu Teâlâ'nın askerlerinden birisidir, buyurdu. Bunun üzerine ben :

— Yâ Resûlallah! Bunlara benim gibi devâm ettiği hâlde rüyâmda olduğu gibi sizi göremiyenlere de bu nimetler var mı? Dedim. Resûl-i Ekrem :

— Beni hak Peygamber olarak gönderen Allaha yemin ederim ki, bunları okuyan kimse böyle bir rüyâ ister görsün ister görmesin, Allah ona bu mükâfatları verir. Bütün günâhlarını bağışlar. Gadab ve kin hastalıklarını ondan kaldırır. Günâh meleklerine bir sene kadar günâhlarını yazmamalarını emreder. Beni hak Peygamber gönderen Allaha yemin ederim ki, bunları ancak saîd olanlar yapar, şâkî olanlar terkeder, buyurdu. İbrâhim Teymî, bir ara dört ay yemedi ve içmedi. Belki de bu hâli, bu rüyâyı gördükten sonra idi.

İşte bunlar kırâat (Kur'ân okuma) vazifesidir. Kur'ân'dan daha başka âyetleri de bunlara katarsa daha güzel, bunlarla da iktifâ ederse, yine güzeldir. Kur'ân okumanın fazîleti bâbında anlattığımız gibi, mânâsı düşünülerek okunursa; Kur'ân, zikir, fikir ve duânın fazîletleri mündemic olur.

4 — T e f e k k ü r :

Vazîfelerinin birisi de tefekkür [düşünmek] olmalıdır. Neyi ve ne şekilde düşüneceğin mufassal olarak Rub'u'l Münciyât'ın (4. Cild) Tefekkür (9 uncu) kitâbında gelecektir. Ancak hülâsası iki esasta toplanır :

A — Muâmele kısmından kendisine faydası olanları düşünmek. Meselâ geçmiş kusurlarının muhâsebesini yapmak, önünde olan işleri ve günlük vazîfelerini sıralamak, iyiliklerine mâni olacak engelleri ortadan kaldırma çârelerini araştırıp bu hatâlarını, amellerine mâni olan hâlleri hatırlamaktır. Bu sâyede insan, gerek şahsî işlerinde ve gerek müslümanlar arasındaki muâmelelerinde iyi niyete sâhip olmakla vaziyetini düzeltmiş olur.

B — Mükâşefe ilminde, kendisine faydalı olanları düşünmektir. Bu da şükür ve marifetinin çoğalması ve kuvvetlenmesi için, Allahu Teâlâ'nın, kendisine verdiği nimetlerin, zâhirî ve bâtınî delilleri üzerinde düşünmekle; Allahu Teâlâ'nın kudret ve azametini ve herşeyden müstağni olduğunu; marifetinin kuvvetleşmesi, korku ve haşyetinin çoğalması için ise, azâb ve belâları üzerinde düşünmekle olur.

Bunların her birinin pek çok kolları vardır. Bâzıları üzerinde tefekkür kifâyet eder. Teferruâtını Tefekkür Kitâbında tefsilâtiyle açıklayacağız. Kime bu cins tefekkür müyesser olursa bilsin ki ibâdetlerin en şerefli si budur. Zira tefekkürde; zikir bulunduğu gibi üstelik iki şey daha vardır :

Birincisi, marifetin kuvvetlenmesidir. Çünkü tefekkür, keşif ve marifetin anahtarıdır.

İkincisi, muhabbetin artmasıdır. Zira kalb saygı göstermeğe lâyık gördüğü kişiyi sever. Allahu Teâlâ'nın azameti; O'nun sıfatlarını, kudretini ve akılları hayrete garkeden mahlûkatını tefekkürle bilinir.

Demek ki tefekkür ve düşünceden, marifet doğar. Marifetten ta'zim, ta'zimden de muhabbet doğar. Zikir de muhabbetin bir nev'i olan ünsiyeti doğurur. Fakat marifetten doğan muhabbet, zikirden meydana gelen muhabbetten daha farklı, daha sağlam ve daha büyüktür. Ârifin (yâni marifete nâil olmuş kişinin) muhabbetini, zâkirlerin (marifetsiz muhabbet peydâ edenin) ünsiyetine nisbet etmek; bir insanın güzelliğini gözü ile görüp ahlâkını, işlerini, faziletlerini, tecrübe ile bilen kimseyi; mahbûbunun bütün evsâfını bilmeyen, güzelîk ve ahlâkını gözü ile görmeyip, tecrübe etmeden kulaktan duymak sûretiyle ona ünsiyet peydâ eden kimseye benzetmek gibidir. Şübhesiz bunların muhabbetleri bir değildir. Birincisinin muhabbeti daha çöktür. Zira bir şeyi haberle bilmek, gözle görüp bilmekle bir olmaz. O halde Resûlullah (S.A.V.)'in Allah'tan getirdiklerini taklîd sûretiyle tasdik eden kullar, kalb ve lisânları ile Allah'ı zikre devâm eden kullarla bir olamaz. Birincilerin sermayeleri, kendilerine icmâlen anlatılmış olan Allahu Teâlâ'nın sıfat ve faziletlerini tasdikten ibârettir. Fakat Ârifler, Allahu Teâlâ'nın Celâl ve Cemâlini, basiret gözü ve marifet nûru ile müşâhede ederler ki, bu baş gözünden çok daha kuvvetlidir. Gerçi O (Allah C.C.)'nin Celâl ve Cemâlini bütün kühü ile idrâk etmek beşer kudretinin fevkindedir. Ona kimsenin gücü yetmez. Ancak herkes, gözünden kaldırılan perdeler nisbetinde müşâhede-i ilâhiye mazhar olur. Allahu Teâlâ'nın Celâl ve Cemâlinin nihayeti olmadığı gibi, bu perdelerin de sonu yoktur. Yalnız «Nur» diye anılan ve bu perdelere ulaşmakla aslına vâsıl oldum zannedilen perdeler yetmiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur :

إِنَّ لِلَّهِ سَبْعِينَ حِجَابًا مِّنْ نُورٍ لَوْ كُفِّهَا لَأَخْرَقَتْ سُبْحَانَ وَجْهِهِ كُلُّ مَا أَدْرَكَ بَصَرُهُ

«Allahu Teâlâ'nın nurdan yetmiş perdesi vardır. Eğer bu perdeleri kaldırsa, O'nun Cemâlinin nûru herşeyi yakardı.» (1075)

Bu perdeler de mertebe mertebedir. Perdelerdeki nûr; güneş, ay ve yıldızların nûrları gibi derecelerine göre farklıdır. Nûrun en azı birinci perdededir. Gittikçe nûr da çoğalır. İbrâhim aleyhi's-selâm'ın terakkiyâtında kendisine görülen dereceleri, bâzı sôfiye bu sûretle tevil ettiler ve «Vaktâ ki işler karardı ve şüpheye düşüldü, nûr perdelerinden birinci perdeye yükseldi.» Birinci perdenin nûru azdır. Yıldızın da güneş ve aya nisbetle nûru az olduğu için kevkep [yıldız] diye tâbir etti. Yoksa bu yıldızdan gaye herkesin görüp bildiği yıldızlar değildir. Zîra bunları herkes görür ve aynı zamanda alelâde insanlar bile rububiyeti yıldızlara reva görmezler. Avamı bile sapıtmayan yıldızların, İbrâhim aleyhisselâmı sapıttıramayacağı meydandadır. Aynı zamânda «Nûr» diye ifâde edilen perdelerden muradı göz ile görülen ışık ve aydınlıklar değil, belki Allahu Teâlâ'nın :

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نَوْرِ كَمِيْنَةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ

«Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer.» (24 - Nur : 35) buyurduğu nurdur.

Biz bu ince mânâları burada bırakalım. Çünkü bunlar muâmele ilmi'nin hâricindedir. Bu mânâlara ancak temiz tefekküre câhib olan kimse keşf yolu ile erebilir. Bu kapı az kimselere açılmıştır. İnsanların ekseriyetine nasib olan, muâmele ilminde fayda sağlayan tefekkürdür ki bunun da kârı çok ve faydası büyüktür.

İşte şu anlattığımız, Duâ, Zikir, Kur'ân okuma ve Tefekkür gibi vazifeler, sabah namazından sonra âhiret yolcusunun virdi olmalıdır. Namazdan sonra şu dört şeyden başka vazife yoktur. Bunlar silâhtır. Kalkanı almakla da takviye edilirler. Kalkan ise oruçtur. Oruç, insanı doğru yoldan sapıtan şeytanın yollarını daraltır.

Sabahın ilk vaktinden güneş doğuncaya kadar sabahın sünnetiyle farzından başka namaz yoktur. Resûl-i Ekrem Efendimiz ve ashâbı bu vakitte zikir ile meşgul olurlardı. Evlâ olan da budur. Ancak farzı kılmadan evvel uykusu gelirse, uykusunu dağıtmak için namaz kılabilir.

(1075) Kavâidü'l-Akâid Kitâbında sahife 255'de geçti. Bu hadîsin orijinali «Mishkâtü'l-Evşâ» kitâbında şerh edilmiştir. Fazla mâtânat için Buhârî'nin Şerhi tercümesi sahife 60. Neşreden, Bedir Taymevi İstanbul 1900 Mütâverrik.

GÜNDÜZÜN İKİNCİ VİRDİ : İkinci vird güneşin doğuşu ile kuşluk arasındadır. Gündüz 12 saat kabul edilirse bu kısım ilk üç saati-
dir ki dörtte biri eder. Burada da fazla olarak iki vazife vardır.

Bunlardan biri kuşluk namazıdır. Bunu «Kitâbu's - Salât» da anlattık. Evlâ olan, güneş bir mızrak boyu yükseldikten, yâni kerahat vakti çıktıktan sonra iki rekât işrâk namazı, deve yavrusu sıcaktan bunalarak annesinin gölgesinde yattığı veyâ güneşin ayakları kızdır-
dığı vakitte de o iki rekâttan başka 4, 6 veyâ 8 rekât kılmaktır. Al-
lahu Teâlâ'nın :

لَسْتَ تَعْنِي بِالشَّيْءِ وَالْإِشْرَاقِ هـ

«Akşamleyin ve kuşluk vakti tesbîh ederler.» (38 - Saad : 18) bu-
yurması, güneşin işrâkı yâni yerden kalkan buharlardan ve tozlardan
yükselmesiyle nurunun yeryüzünde parlaması demektir. Fakat bunla-
rın araya girmesiyle yine nûru tamamen parlak değil, nisbeten do-
nuktur. Diğer dört rekâtın vakti de, yine Allahu Teâlâ'nın:

وَالضُّحَى وَاللَّيْلَ إِذَا سَجَى هـ

«Kuşluk vaktine ve karardığı vakit de geceye kasem olsun.» (93 -
Duhâ : 1, 2) buyurması ile şanına kasem buyurduğu vakit, kuşluk vak-
tidir. Yine bunun gibi Resûl-i Ekrem, sahabe-i kirâmını işrak vakti na-
maz kılariken görünce, yüksek sesle :

أَلَا إِنَّ صَلَاةَ الْآوَابِ إِذَا رَمَيْتَ الْفَصَالَ هـ

«Dikkat edin! İyi kimselerin namazı deve yavrularının güneşten
bunalıp yattıkları kuşluk vaktidir.» (1076) buyurmuştur.

Bunun için şâyet bir defa kılacaksa namazı bu vakte tehir etme-
sinin daha makbûl olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber iki vakt-i
kerahat arasında yâni güneş doğuşu ile zeval arasında hangi saatte
kılarsa yine fazîlet hasıl olur. Bütün aradaki zamana kuşluk vakti de-
nir. İşrak namazı ilk müsaade edilen vakte tesadûf eder. Zîra Resûl-i
Ekrem :

(1076) Taberânî, Zeyd b. Erkâmdan rivâyet etmiştir.

إِنَّ الشَّيْطَانَ تَطْلُعُ وَمَعَهَا قَرْنُ الشَّيْطَانِ فَإِذَا أَرْتَفَعَتْ وَبَارَفَهَا

«Güneş şeytanın boynuzları ile doğar yükseldiği vakit, şeytandan ayrılır.» (1077) Güneşin en az yükselmesi, arzın buhar ve tozlarından yükselmesiyle başlar. Yaklaşık olarak buna riâyet edilir.

Bu vakitteki ikinci vazife, ifâsı mûtaad olan cemiyet ile alâkalı; hasta ziyâreti, cenâze teşyî, yardımlaşma, ilim meclislerine iştirak ve muhtâclara yardım gibi iyi işlerde bulunmaktır. Eğer bunlardan hiç birini yapmak mümkün olamıyorsa, dilerse, anlatmış olduğumuz zikir, kırâat, fikir ve nâfile namaz gibi ibâdetlere yine dönebilir. Bunlar sabah namazını kıldıktan sonra mekrûh iseler de (1078) kuşluk namazından sonra mekrûh değiller. Bu vaktin vazîfeleri arasında namaz kılmak da beşinci bir kısım olmuş olur. Sabah namazının farzından sonra sebebi bulunmayan her namaz mekrûhtur. Farzından evvel de yalnız sabahın sünneti ve Tahîyyetü'l-Mescid kılınmalı; bunlar hâricinde namazdan maâdâ zikir, fikir, kırâat ve duâ gibi ibâdetler ile meşgûl olmalıdır.

GÜNDÜZÜN ÜÇÜNCÜ VİRDİ : Üçüncü vird, kuşluğun ortasından sonra zevâl vaktine kadar olan kısımdır. Kuşluk demek, güneş doğusundan üç saat geçtikten sonraki vakittir. Esâsen bu arada her saat başında bir namaz kılmak daha makbûl, fakat üç saat geçtikten sonra kuşluk namazı kılınır. Gündüzü 12 saat kabûl ettiğimize göre, bu kuşluk vaktinden üç saat geçtikten sonra da öğle namazı, ondan üç saat geçtikten sonra, ikindi, ondan da üç saat geçtikten sonra akşam namazını kılar. Güneşin doğmasıyla öğle arasındaki ikindi namazı gibidir. Şu kadar ki kuşluk vakti, insanların maişetlerini temin için iş aramak sokağa çıkmak ve çalışmak zamanı olduğundan burada namaz farz olmamıştır.

Dördüncü vazife : Dördüncü vazife yukarıda saydığımız dört kısım ve fazla olarak da iki iştir.

Birincisi : Çarşı pazara gitmek ve geçim işini tanzim için kâr u kesb ile uğraşmak. Alış-veriş ediyorsa, doğruluk ve emanetten ayrılmamalı. San'at sâhibi ise, doğru konuşmalı ve insâf ile hareket etmeli. Her hâlinde Allahı hatırdan çıkarmamalı, her gün kazanabilmek

(1077) Hadis, Namâz bahsinde geçmiştir. Bak Sf: 571. Bu husûsta fazla mâlûmat için Müslim Sofuoğlu Tercümesi C. 2, Sf: 474-477.

(1078) Hanefiler de bu vakitte namâz kılmaz; fakat zikir ve fikir gibi ibâdetler mekrûh değildir.

İmkânı varsa, günlük masrafını çıkarmakla iktifâ etmeli ve câmilere giderek âhiret azığını tedarik etmelidir. Çünkü âhiret azığına ihtiyâcı daha çoktur. Ondan istifâde daha devâmlıdır. Âhiret sermâyesini temin etmek, günlük ihtiyâcından fazlasını kazanmak ile uğraşmaktan daha mühimdir.

Denildi ki mü'min, ancak üç yerde bulunur :

- 1 — İbâdet için mescidde,
- 2 — Sevmediği kimseler arasına girmemek için evde,
- 3 — İhtiyâcı için kâr u kesbde.

Mübrem ihtiyâçlarını tesbit edebilenler pek azdır. Çok kimseler lüzûmsuz şeyler üzerinde dururlar. Çünkü şeytan insanları, yoksullukla korkutup, daimâ kötülüğe teşvik eder. İnsânlar da onun vesvesesine aldanarak, fakirlik korkusu ile harcayamayacakları derecede servetler yığmaya çalışırlar. Allahu Teâlâ kendi indinden mağfiret ve fazl va'dettiği hâlde, ekserisi buna yaklaşıp ve bundan îraz ederler.

İkincisi : Kaylûle, öğleye doğru hafif bir uyku kestirmektir. Bu vakitte bir miktar uyku sünnettir. Gece yemeği gündüz orucuna yardımcı olduğu gibi, bu gündüz uykusu da gece ibâdetine yardımcıdır. Gece ibâdetine kalkmayacak olsa bile, bu vakitlerde lüzûmsuz dedi-kodu yapmaktan ise, madem ki ibâdete dönecek hâli yok, uyumak daha makbûldür. Zira uykuda sükût ve selâmet vardır. Nitekim şöyle denilmiştir: «Bir zaman gelecek, o zamanki insanların en makbûl ibâdetleri, uyku ve sükût olacaktır.» Bu zaman, insânların ibâdetlerinde ihlâsları olmayıp, riya ettikleri zamandır. Nice âbidler var ki, onların en güzel hâli uykudur. Bu gibi âbidlerin uykusu daha makbûl olursa, gâfil ve fâsikların uykusunun daha da makbûl olacağı meydandadır.

Süfyân-ı Sevrî (Allah rahmet etsin) şöyle buyurdu: «Selef-i sâlihîn işlerinden ayrıldıkları zaman, selâmeti uykuda bulurlardı.»

Binaenaleyh bir kimse, gece kalkmak veyâ selâmeti aramak maksadıyla uykuya yatarsa, uykusu da ibâdettir. Fakat uyuduğu zaman, ezandan evvel abdest alıp câmiye gidecek şekilde zevâlden evvel uyanmalıdır. Böyle vaktinden evvel hazırlanıp câmiye gitmek, fazîletli amellerdendir. Şâyet uyumaz, kazanç ile de uğraşmaz, namaz ve zikir ile meşgûl olursa; bu, gündüz amellerinin en makbûlüdür. Çünkü bu vakitler, herkesin dünyâ işi ile meşgûl olup gaflete daldıkları vakitlerdir.

Kullarının, kapısından uzaklaştığı bir sırada Rabbinin hizmetinde bulunanlar Allahu Teâlâ'nın tezkiyesine ve Allaha yakınlığa ve O'nun mârifete hak kazanırlar. Bu vakti ibâdetle geçirmek aynen geceyi

ibâdetle geçirmek gibidir. Gece uyku ve gafletle geçtiği gibi, bu vakit de gafletle geçen bir vakittir. Allahu Teâlâ'nın şu âyetle muradı:

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنۢ أَرَادَ أَن يَذَّكَّرَ ۝

«O'dur gece ile gündüzü birbiri ardınca gönderen; düşünüp şükretsinler diye.» (25 - Furkan : 62)

Yâni fazilette biri diğerini (gece, gündüzü) takib eder. Veyahut da birinde yapamadığını diğer vakitte yapar; (gece yapamadığını gündüz yapar) demektir.

GÜNDÜZÜN DÖRDÜNCÜ VİRDİ : Dördüncü virdi, zevâlden sonra öğle namazını ve son sünnetini bitirinceye kadar devâm eder. Gündüz evrâdının en kısası ve en faziletlisi budur. Vaktinden evvel abdestini alıp câmiye gelir, bekler. Ezanı dinler, buna icâbet eder ve ezan bittikten sonra ezan ile ikamet arasında bir selâm ile dört rekât sünnet kılar. Allahu Teâlâ'nın:

وَجِبَ تَشَهُُّوتٌ ۝

«Öğle vaktinde de (Allah'a anınız) » (30 - Rûm : 18) buyurduğu «izhâr» dan murâdı bu namazdır. Gündüz nâfilelerinde bir selâm ile dört rekât kılındığı rivâyet edilen tek namaz budur. Mamafih bu rivâyete de itiraz edilmiştir. İmâm-ı Şâfi'i'ye göre bunu da ikişer rekât kılar ve sahîh rivâyet böyledir. Bu rekâtları mümkün olduğu kadar uzatmalıdır. Çünkü bu vakitte sema kapıları açılır. Nitekim Nâfile namazlar bahsinde, bu husûstaki haber ve rivâyetleri anlatmıştık. Bakare sûresini veyâ yüz âyetli iki sûre veyâ buna muâdil dört sûre okur. Bu saat, duâların kabûl olacağı icâbet vaktidir. Resûlullah bu saatte ibâdetinin Allah'a yükseltilmesini arzû ederdi. Sonra aynı şekilde dört rekât öğlenin farzını kılar. Daha sonra iki rekât ve daha sonra da dört rekât kılar. Çünkü bir farzı müteakib hiç ara vermeden onun kadar namaz kılmağı İbn Mes'ûd mekrûh görmüştür. Bunun için farzdan sonra iki ve daha sonra da dört kılar. Bu rekâtlarda «Âyetü'l-Kürsî» ve Bakare'nin sonu ile birinci virdde anlattığımız âyetleri okumak müstehabdır. Böyle yapan, vaktin şerefi ile beraber, duâ, zikir, kırâat, salât, hamd ve tesbîhi bir araya toplamış olur.

5

GÜNDÜZÜN BEŞİNCİ VİRDİ : Beşinci vird'i de bundan sonra ikindi vaktine kadardır. Bu arada zikir, namaz ve diğer ibâdetleri yapmak sûretiyle mescidde itikâf etmesi müstehabdır. İtikâfta iken ikindi namazını beklemiş olur. Faziletli amellerden birisi de bir namazdan sonra ikinci bir namazı beklemektir. Bu, selefin sünnetindendir. Hattâ o zamanlarda öğle ile ikindi arasında mescide girenler, içeride arı vızıltısı gibi ibâdet avâzeleri duyarlardı. Şâyet evi daha sâlim ve evinde daha çok huzur buluyorsa bu ibâdetleri evinde yapması daha faziletlidir. Zevâlden önce uyuyanlar için bu sırada uyku mekrûhtur. Çünkü bir günde iki kere uyumak doğru olmaz. Âlimlerden biri şöyle diyor : «Allahu Teâlâ üç kişiye kızar: Yerli-yersiz gülene, acıkmadan yiyene, gece (ibâdet için) kalkmadığı hâlde gündüz uyuyana.»

Uykunun derecesi : Gece ve gündüz 24 saat olduğuna göre orta derece uyku 8 saattir. Gece bu kadar uyuyana artık gündüz uyku hakkı yoktur. Gecedен eksik kalanı gündüzden tamamlayabilir. Altmış senelik ömürden 20 senesinin uyku ile eksilmesi kâfidir. Çünkü sekiz saatlik uyku ile ömrünün üçte biri gitmiş olur. Fakat yemek bedenın, ilim ve zikir kalbin gıdaları olduğu gibi, uyku da rûhun gıdasıdır. Uykuyu tamâmen terketmek doğru olmaz. İtidali sekiz saattir. Daha azı bedenın mizacını bozabilir. Ancak tedriceñ azalırsa beden alışır ve yorulmaz. Bu vird, virdlerin en uzununu ve en faydalısıdır. Bu, Allahu Teâlâ'nın :

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمُ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ

«Göklerde ve yerlerde kim varsa; onlar da, gölgeleri de sabah akşam, ister istemez Allah'a secde ederler.» (13 - Ra'd : 15)

buyurmuş olduğu «Asâl» ın birisi de budur. Cansız varlıklar Allah'a secde ederse, insanoğlunun çeşitli ibâdetlerden gâfil kalması elbette doğru olmaz.

GÜNDÜZÜN ALTINCI VİRDİ : İkinci vakti girince altıncı virdin vakti de gelmiş olur. Bu da Allahu Teâlâ'nın «Vel'asrî» (103 - Asr: 1) diye kasem ettiği vakittir. Âyet-i celîlenin bir mânâsı da bu ikindi vaktidir. İki tefsîrin birinde de «Asır» dan murad, bu ikindi vaktidir. Allahu Teâlâ'nın «Ve aşıyyen» deki Aşiy kelimesinden murâdı bu ikindi vaktidir. Burada namaz olarak yalnız ezan ile farz arasında dört

6

rekât sünnet vardır. Öğlenin ilk sünneti gibi kılınır (1079) sonra farza kılar ve güneş alçalıp soluncaya kadar yukarıda saydığımız dört kısım ibâdet ile meşgûl olur. Güneş iyice alçaldığı vakit, namaz men'olunduğu için efdal olan, mânâsını düşünüp anlamak sûretiyle Kur'ân okumaktır. Böyle yapmakla, zikir, duâ ve fikri bir araya toplamış olur. Diğer üç kısmın bir çok gayeleri buraya girmiş olur.

GÜNDÜZÜN YEDİNCİ VİRDİ: Yedinci virdin vakti, güneşin toz ve buhar ile karışacak şekilde alçaldığı ve renginin solduğu vakit başlar. Buradaki vazifesi de sabahın güneş doğuşundan evvelki vazifesi gibidir. O, doğuştan evvel, bu da güneşin batmasından öncedir. Allahu Teâlâ'nın :

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ هـ

«Akşama girerken ve sabaha ererken Allah'ı tesbîh edin.» (30 - Rûm : 17) âyetinden murâdı, bu iki vakittir.

Yine:

فَسَبِّحْ وَ اطَّرَافَ النَّهَارِ هـ

«Gündüzün etrâfında dahi Allah'ı tesbîh et.» (20 - Tâ-hâ : 130) âyetindeki etrâfın birisi de budur.

Hasan-ı Basrî diyor ki Selef-i sâlihîn, akşam vaktine, sabah vaktinden daha çok ehemmiyet verirlerdi. Yine bu zât diyor ki: Selef, gündüzün ilk vaktini dünya mâişeti ve son vaktini de âhiret için ayırırlardı. Bu vakitte bilhassa müstehab olan tesbîh ve istiğfar etmektir.

Birinci vird'de anlattıklarımızı da yapar, meselâ :

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ، وَأَسْأَلُهُ التَّوْبَةَ
وَسُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ هـ

der. Bu da Allahu Teâlâ'nın :

(1079) Hanefilerde öğlenin ilk dört rek'ât sünnetinin birinci teşehhüdünde yalnız «Ettehiyâtü» okunur. Selâm vermeden ayağa kalkıp Besmele ile Fâtihadan başlanır. İlkat ikindinin sünnetinde birinci teşehhütte salâvatlar okunur, ayağa kalkılır «Süb-hâneke» ile «Eûzü Besmeles» okunur.

وَأَسْتَغْفِرُ لِدُنْيَاكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ هـ

«Günâhlarına mağfiret dile. Akşam.. sabah Rabbini hamd ile tesbih et.» (40 - Mü'min : 55) âyetinden alınmıştır. Kur'ândaki «Esmâ-i Hüsnâ» üzerine istiğfar daha makbûldür.

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ،
رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ، فَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا
وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ، فَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ هـ

demek gibi. (Duâ kısmında bunların tercümeleri geçmiştir.)

Güneş batmadan evvel «Eş-Şems, El-Leyl ile muavvezeteyn» sûrelerini de okumak müstehabdır. Güneş batarken kişinin istiğfar ile meşgûl olması daha makbûldür. Akşam ezanı okunduğunda :

اللَّهُمَّ هَذَا اقْبَالَ لَيْلِكَ وَإِذَا بَارَ تَهَارِكَ وَأَصْوَاتُ دُعَائِكَ
وَحُضُورُ صَلَوَاتِكَ ، أَسْأَلُكَ أَنْ تَغْفِرَ لِي هـ

duâsını okur. Sonra fiilen müezzinin dâvetine icâbet ederek akşamın farzını kılar. Güneşin batmasıyle gündüzün âdâbları sona erer. Kişiyelâyet olan o günkü hâlinin muhâsebesini yapmaktır. Ömründen bir konak aşmıştır. Eğer bugünkü, dünkü günü ile müsâvi ise aldanmıştır. Zîra Resûl-i Ekrem (salât ve selâm O'na olsun) :

لَا بُورِكَ لِي فِي يَوْمٍ لَا أَدَا فِيهِ خَيْرًا هـ

«İyiliği arttıramadığım gün, benim için mübârek değildir.» (1080) buyurmuştur.

Eğer gündüzünü iyilik, tâat ve ibâdetle geçirmişse sevinmeli ve Allah'ın lûtfundan dolayı O'na şükretmelidir. Eğer gündüz ibâdetinde

(1080) Hadis, «ilim» bahsinde geçmiştir.

kusûr etti ise, gece onun halefidir, noksânını telâfiye çalışmalıdır. Gündüzki kusûrlarına karşı gece ibâdete devâm etmelidir. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bedenin sıhhatine, âzaların selâmetine şükretmeli, geri kalan ömrünü ganimet bilerek geceleyin gündüzün ek-sliğini tamamlamalıdır. Hayat gündüzünün bir akşamı gelip güneşin batacağını, bir daha doğmayacağını ve artık noksanları telâfi ile özür dileme zamanının sona ermiş olacağını düşünmelidir. Zira ömür sayılı günlerden ibârettir. Günlerin geçmesiyle topyekûn o da tükenir.

GECEİN EVRÂDİ

Bunlar da beş tanedir :

GECEİN BİRİNCİ VİRDİ : Bunun vakti güneşin batmasından, ufuktaki kızılığın kaybolmasına kadar, yâni akşam ile yatsı arasıdır. Allahu Teâlâ :

فَلَا أُفِئُّ بِالشَّفَقِ هـ

«Artık kasem ederim o şafağa.» (84 - İnşikak : 16) buyurmakla bu vakte yemin etti. Bu vakit gecenin ilk başlangıcı olduğu için, bu vakitte kılınan namaz, gecenin ilk namazıdır. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim'de beyân buyurulan :

وَمِنَ آثَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ هـ

«Gecenin bir kısım saatlerinde tesbîh et.» (20 - Taha : 130) âyetindeki «ân» lardan bir «ân» dır. O, iyilerin «Evvâbîn» namâzıdır.

Allahu Teâlâ'nın :

تَجَافَى جُنُوبَهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ هـ

«Yanları yataklarından uzaklaşır. [Gece namazı kılmak için yataklarından kalkarlar.]» (32 - Secde : 16) buyurduğundan murâdı budur. Bu rivâyet, Hasan-ı Basrî'dendir. İbn Ebî Ziyad bunu Resûl-i Ekrem'e isnâd etmiştir. Akşam ile yatsı arasını ibâdet ile ihyâ etmenin fazîleti, ikinci bâbta anlatılacaktır.

Bu vird'in tertîbi şöyledir : Akşamın farzından sonra hiç konuşmadan iki rekât namaz kılar. Birinci rekâtta «Kâfirûn», ikinci rekâtta «İhlâs» sûrelerini okur. Sonra daha uzun sûreler ile dört rekât daha kılar. Sonra şafak kayboluncaya kadar kılabilirdiği kadar kılar. Yatsıya kadar, mescidde itikâfa niyeti yoksa ve evi de yakın ise bu namazları evinde kılmakta beis yoktur. Şâyet yatsıya kadar câmide kalmağı niyet etmiş riyâ ve gösterişten emin ise itikâfa da niyet ederek câmide kılması daha efdaldır.

GEÇENİN İKİNCİ VİRDİ : Yatsının ilk vaktinden yatmak zamanına kadar devâm eder. Bu da gece karanlığının ilk bastırdığı zamandır. Allahu Teâlâ bu vakte de kasem ederek :

«Geceye ve onun (sînesinde) derleyip topladığı şey(ler)e» (84 - İnşıkak : 17) buyurmuştur. Yâni bastıran karanlıkları demektir. Yine diğer âyette :

«Gecenin kararmasına kadar» (17 - İsrâ : 78) buyurmuştur ki bu vakitte tamâmen gece bastırır ve her tarafı zulmet kaplar.

Bu vird'in tertîbi üç şeye riâyetledir :

a) Yatsının farzından başka on rekât namâz kılmak. Ezan ile farz arasını ihyâ için dört rekât, yatsının farzından sonra da iki rekât bir, dört rekât da bir olmak üzere altı rekât kılar. Bunlarda da Bakare'nin sonu, Âyetü'l-Kürsî, Hadid sûresinin evveli ve Hadid sûresinin sonu gibi bâzı muâyyen âyetleri okur.

b) Bütün bunlardan sonra da on üç rekât namaz kılar. Vitir namazını en sona bırakır. Resûl-i Ekrem'in en çok kıldığı gece namazı bu kadar olduğu rivâyet edilmiştir. Akli başında olanlar, gece ibâdetlerini gecenin ilk vaktinde yaparlar. Kendine güvenenler ise, yattıktan sonra kalkar kılarlar. En doğrusu yatmadan bunları kılmaktır. Çünkü belki kalkamaz veyâ uyanamaz. Ancak itiyat hâline getirmişse gecenin son vakti daha fazîletlidir. Sonra bu namazlarda Resûl-i Ekrem'in ekseriyetle okuduğu Yâsîn, Lokman, Duhan, Tebâreke, Zümer ve Vâkıa sûreleri gibi muâyyen sûrelerden üç yüz âyet miktarı okumaktır. Hattâ şâyet kılamiyorsa, bu sûrelerin hepsini veyâ bir kısmını okumadan yatmamalıdır. Resûl-i Ekrem'in gece okuduğu sûreleri bildiren üç hadis rivâyet edilmiştir. Bunların en meşhuru, Secde, Tebâreke, Zümer ve Vâkıa sûreleridir. Bir rivâyette Zümer ve İsrâ sûreleri, diğer bir rivâyette de her gece Hadid, Haşir, Saf, Cuma ve Teğabun sûrelerini okurdu ki, bunlar beş tânedir. Bunlar içerisinde bin âyetten efdal bir âyetin bulunduğunu rivâyet ettiler. Bâzı âlimler A'lâ

sûresini de bunlara katarak sûreleri altıya çıkarırlar. Zira Resûl-i Ekrem'in A'lâ sûresini çok sevdiğini rivâyet ettiler. Vitir namâzının üç rekâtında şu sûreleri okurdu. Birinci rekâtta A'lâ, ikinci rekâtta Kâfirûn, ve üçüncü rekâtta da İhlâs sûresini. Selâm verince de üç kere :

سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ

derdi.

c) Üçüncüsü de, vitir namazıdır. Şâyet gece kalkamıyacaksa yatmadan evvel vitir namazını kılmalıdır.. Ebû Hüreyre (Allah ondan razı olsun): «Resûl-i Ekrem, yatmadan vitir namazı kılmamızı bize tavsiye ederdi» demiştir. Şâyet gece kalkabiliyorsa, geceye tehiri efedildir. Bir mübârek hadisinde Resûl-i Ekrem :

صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى فَإِذَا خِفَتِ الصُّبْحُ فَأَوْتِرَ بِرَكْعَةٍ

«Gece namazları ikişer rekâttır. Sabah vaktinin gireceğinden korkarsan bir rekâtta selâm ver.» (1081) buyurmuştur. Hazret-i Âişe de gecenin ilk, orta ve son vakitlerinde olmak üzere Resûl-i Ekrem'in üç kere tek rekâtlı namaz kıldığını ve son vitrinin tam sahura denk geldiğini haber veriyor. Hazret-i Ali de vitirin üç şekilde kılınabileceğini bildiriyor. İstersen gecenin ilk vaktinde birer rekât kıalarsın, sonraları ikişer ikişer devâm edersin. İstersen bir rekât kıldıktan sonra yatar ve gece kalktığı anda ikişer ikişer kıalarsın. İstersen bu tek namazı en sona bırakırsın. Hangisini yaparsan beis yoktur. Fakat vitri terketmek doğru değildir. (1082) Yine Resûl-i Ekrem'den :

«Bir gecede iki vitir yoktur.» (1083) diye rivâyet edilmiştir.

Gece uyanamıyacağından korkan kimsenin, kıldığı tek rekâttan sonra yatağında otururken iki rekât kılmasını uygun görenler de olmuştur. Çünkü Resûl-i Ekrem'in böyle yaptığı da vâkidir. Ve birinci rekâtında Zilzal, ikinci rekâtında da Tekâsür sûrelerini okur. Zira bun-

(1081) Buhâri ile Müslim, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir. Tecrid-i Sarîh Tercemesi Cilt 3 Sahife: 210.

(1082) Hanefîlerde yalnız başına bir rek'ât namâz yoktur. Ancak, akşamın farzı ile yatsıdan sonraki vitir, üç rek'ât olarak kılınır.

(1083) Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. Tirmizî «Hasen» olduğunu söylemiştir. Tirmizî'de 468 No.lu Hadis.

da tahzîr, veid, korkutmak ve çekindirmek vardır. Bir rivâyette Kâfirûn sûresini okurdu. Çünkü burada küfürden uzaklaşmak ve yalnız Allaha bağlanmak vardır. Bâzıları da şâyet gece uyanırsa, yatakta otururken kıldığı iki rekât, bir rekât yerine geçer dediler. Bunun için sonunda tek rekât kılar. Çünkü otururken kıldığı iki rekât, bir rekât yerine geçtiğine göre, namazları çift olmuş gibidir. Yâni daha evvel vitri tek olarak kıldı, otururken kıldığı iki rekât da bir sayılınca rekâtlar çift oldu. Buna göre sonunda da bir rekât kılar.

Ebû Tâlib-i Mekki bunu hasen gördü ve dedi ki burada üç amel vardır. Bunlar: Emelini yenmek, vitri kılmak, vitri sona tehir etmektir. Doğrusu, Ebû Tâlib'in dediği gibidir.

Fakat, «şâyet uyanсын uyanmasın otururken kıldığı iki rekât sayıldığı için geçmiş rekâtları çiftleştirir» dersin, bu kabûl ve o zaman birinci vitri kaybolmuş olur. Yok eğer, «uyanırsa tek, uyanmazsa çift rekât olurlar» dersin, bu da kabûl edilmez. Ancak Resûl-i Ekrem'den bu husûsta sahîh bir rivâyet varsa, yâni evvelâ tek rekât kılmış, sonra otururken iki rekât kılıp uykuya yatmış ve uyandıktan sonra da tek rekât kılmışsa; o zaman otururken kıldığı bu iki rekâtın sûreten çift ve mânen tek olduğunu ve uyanırsa tek, uyanmazsa çift rekât olarak hesâb edildiği anlaşılmış olur.

Vitirden selâm verdikten sonra :

سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ، رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ جَلَّتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ بِالْعِظَمِ وَالْجَبَرُوتِ وَتَعَزَّزَتْ بِالْقُدْرَةِ وَفَهَّرَتْ الْعِبَادَةُ بِالْمَوْلَةِ

duâsını okur. Resûl-i Ekrem son zamanlarında nâfile namazlarının ekserisini otururken kılardı. Ve şöyle buyurmuştur :

لِلْقَاعِدِ نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ وَلِلْقَائِمِ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاعِدِ

«Otururken kılan, ayakta kılanın yarı mükâfatı, yataarken kılan da otururken kılanın yarı mükâfatı vardır.» (1084)

Bu hadis, yataarken de nâfilenin kılınabileceğinin sıhhatine delildir.

(1084) Buhârî, İmran b. Hüseyin'den rivâyet etmiştir. Tecrid-i Sarih Tercemesi Cilt: 3. Sahife: 397.

GECENİN ÜÇÜNCÜ VİRDİ : Üçüncü virdi de uyku uyumaktır. Uykuyu da evrâd arasına katmakta beis yoktur. Âdâbına riâyetle uyku uyumak da bir ibâdettir. Denildi ki: «Kul abdestli olduğu hâlde Allah'ı zikrederek uykuya yattığı takdirde, uyanıncaya kadar namaz kılmış sevâbı kendisine verilir. Elbisesi arasına bir melek girer, uyku arasından sağa sola dönerken Allahı zikrederse, o melek onun için duâ ve istiğfar eder.» Hadîste :

إِذَا نَامَ عَلَى طَهَارَةٍ رُفِعَ رُوحُهُ إِلَى الْعَرْشِ هـ

«Abdestli olarak uyuyan kişinin rûhu arşa yükseltilir.» (1085) diye vârid olmuştur. Bu anlattığımız, avam hakkındadır. Havvas, âlimler ve temiz kalb sâhibleri ise daha öndedir. Onlara rüyâ âleminde bâzı esrâr keşfolunur. Bunun için Resûl-i Ekrem :

تَوَمُّ الْعَالِمِ عِبَادَةٌ وَنَفْسُهُ تَسْبِيحٌ هـ

«Âlimin uykusu ibâdet ve nefesi tesbîhtir.» (1086) buyurmuştur. Muaz, Ebû Mûsâ'ya :

— Gece ibâdetlerini nasıl yaparsın, diye sordu. Ebû Mûsâ :

— Hiç yatmam, bütün geceyi ibâdetle geçiririm. Kur'ânı baştan sonuna kadar hatmederim, dedi. Muaz :

— Fakat ben uyur ve sonra kalkarım, bununla beraber uykumu da ibâdetten sayarım, dedi. Ebû Mûsâ bu vaziyeti Resûl-i Ekrem'e anlatınca Resûl-i Ekrem :

«Muaz senden daha fakîh ve anlayışlıdır.» buyurdu. (1087)

UYKUNUN ÂDÂBI :

Uykunun on âdâbı vardır. Onlar da :

1 — Tahâref, temizlik ve misvâk kullanmaktır. Resûl-i Ekrem :

(1085) İbn Mubârek «Zühû»ünde Ebû'd-Derdâ'ya mevkûf olarak; Beyhakî «Şû'abü'l-İmân»da Abdullah b. Amr b. As'dan mevkûf olarak ve Taberânî «Evsat»ında Hz. Ali (R.A.)'den rivâyet etmişlerdir.

(1086) Oruç bahsinde geçmiştir.

(1087) Buhârî ile Müslim, Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmişlerdir.

إِذَا نَامَ الْعَبْدُ عَلَى طَهَارَةٍ عُرِجَ بِرُوحِهِ إِلَى الْعَرْشِ فَكَانَتْ رُؤْيَاةٌ
صَادِقَةً وَإِنْ لَمْ يَتَمَّ عَلَى طَهَارَةٍ قُصُرَتْ رُوحُهُ عَنِ الْبُلُوغِ، فَتِلْكَ
النَّيِّمَاتُ أَضْغَاتُ أَخْلَامٍ لَا تَصْدُقُ هـ

«Kul temiz olarak uykuya yattığı vakit rûhu arşa yükselir ve gördüğü rüyâlar doğru olur. Abdestsiz yatarsa, rûhu yükselmez, gördüğü rüyâlar, adgâs u ahlâm yâni karma karışık rüyâlar olup, doğru çıkmazlar.» (1088) buyurmuştur.

Buradaki tahâretten maksad zâhir ve bâtın temizliğidir. Esâsen gayb perdelerinin kaldırılmasına asıl müessir olan bâtın temizliğidir.

2 — Misvâkini ve abdest suyunu hazırlayıp uyandığı zaman ibâdet edeceğim diye niyet ederek yatmak ve uyandığı vakit misvâkini kullanmaktır. Bâzı selef böyle yaparlardı. Resûl-i Ekrem'in de bir gecede her uykuya yatıp kalktıkça bir kaç defa misvâk kullandığı rivâyet edilmiştir. Şâyet tam mânâsiyle temizlik yapamıyorsa abdest âzalarını su ile mesheder. Eğer su da yoksa, kıbleye karşı oturmak zikir, duâ ve Allah'ın varlığına delâlet eden delilleri tefekkür etmekle meşgûl olur. İşte bu da gece ibâdeti yerine geçer, Resûl-i Ekrem bir mübârek hadîsinde :

مَنْ أَتَى فِرَاشَهُ وَهُوَ يَتَوَيَّ أَنْ يَقُومَ يُصَلِّيَ مِنَ اللَّيْلِ فَعَلَيْهِ غِنَاهُ حَتَّى
يُسَبِّحَ كُتِبَ لَهُ مَا تَوَيَّ وَكَانَ تَوَمُّهُ صَدَقَةً عَلَيْهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى هـ

«Gece kalkıp kılmağı niyet ettiği hâlde uykuya yattıktan sonra sabaha kadar uyanamıyan kimseye, Allahu Teâlâ namaz kılmış gibi mükâfat verir. Uykusu da Allah'tan ona sadaka olur.» (1089) buyurmuştur.

3 — Vasiyetini yazıp başucunda bulundurmak. Çünkü sabaha çıkacağını kimse kestiremez. Halbuki vasiyetsiz ölenler kıyâmete kadar kimse ile konuşamaz. Ölüler kendisini ziyâret eder onunla konuşurlar, fakat arada o karşılık veremez. O zaman onlar, yazık bu insan vasi-

(1088) Daha evvel geçmiştir.

(1089) Nesâî ve İbn Mâce Sahih sened ile Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmişlerdir.

yetsiz ölmüştür, derler. Ancak ölümü için hazırlıklı bulunmak bakımından vasiyet daimâ müstehabdır. Âni ölüm, hazırlıklı olanlar için bir lûtuftur, ama hazırlıklı olmayanlar için de bir azâbtır.

4 — Günâhlardan tevbe ederek herkese iyilik yapacağını, uyana-
cağı zaman kimseye zulüm ve bir fenâlık yapmayacağını düşünerek
uykuya yatmaktır. Resûl-i Ekrem Efendimiz :

مَنْ أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ لَا يَتَوَقَّى ظِلْمَ أَحَدٍ وَلَا يَخْشَى عَلَى أَحَدٍ عُقْرَهُ مَا أُخْرِجَ

«İçinde kimseye karşı zulüm ve kin hissi olmadan uykuya yatan
kimsenin bütün cürümleri bağışlanır.» (1090) buyurmuştur.

5 — Mümkün olduğu kadar mükellef karyola ve döşekleri ter-
ketmek veya daha mütevazî bir yatak seçmektir. Hattâ bâzı selef uza-
nıp yatmak için yatak sermeyi münasip görmez, bunu bir külfet sa-
yarlardı. Nitekim Ehl-i Suffâ toprak üzerinde yatarlardı. Çünkü top-
raktan yaratıldık, toprağa döneceğiz derlerdi. Ve bunu gönül yumu-
şaklığı ve tevâzu bakımından daha doğru bulurlardı. Böyle yapama-
yanlar hiç olmazsa fazla ihtişamdan kaçınmalıdırlar.

6 — İyice uykusu gelmeden yatıp kendisini uykuya zorlama-
maktır. Ancak gece kalkmak gayesiyle olursa muvafıktır. Onların (Se-
lef-i Sâlihînin) uykuya yatmaları, uykunun tamâmen galebe çaldığı,
yemekleri, tamâmen acıktıkları; sözleri de zarûret hâsıl olduğu za-
manlarda idi. Bunun için «Onlar, geceleri az uyurlardı.» diye vasıflan-
mışlardır. Namaz ve zikir esnâsında yaptığını bilmeyecek ve dediğini
anlamayacak şekilde uykusu galebe çalmışsa, dediğini anlayıncaya
kadar yatıp uyumalıdır. İbn Abbas otururken uyuklamaktan hoşlan-
mazdı. Nitekim haberde :

لَا تَكَايِدُوا اللَّيْلَ

«Geceleri fazla yorulmayın, zahmet çekmeyin.» (1091) vârid ol-
muştur.

(1090) İbn Ebi'd-Dünyâ «Kitâbü'n-Niyye» de Enes'den rivâyet etmiştir.

(1091) Ebû Mansûr Deylemî «Müsned-i Firdevs» inde Enes'den rivâyet etmiştir.

Resûl-i Ekrem'e falan kadın geceleri çok ibâdet eder. Hattâ uykusu geldiği zaman kendisini ipe bağlar, diye anlattıklarında, Resûl-i Ekrem :

لِيُصَلَّ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ مَا تَيْسَّرَ لَهُ ، فَإِذَا غَلَبَهُ النَّوْمُ فَلْيَرْقُدْ هـ

«Mümkün olduğu kadar gece namazı kılın, uykunuz geldiği zaman da uyuyun.» (1092) buyurmuştur.

Diğer hadîste :

تَكَلَّفُوا مِنَ الْفَمَلِ مَا تُطِيقُونَ فَإِنَّ اللَّهَ لَنْ يَمَلَ حَتَّى تَمَلُّوا هـ

«Gücünüzün yettiği kadar ibâdete gayret edin ve biliniz ki, siz yorgunluk sebebiyle amelden ayrılırsanız Allah sizin ecrinizi kesmez, siz amele rağbet edince Allah mükâfatınızı verir, yâni yorulduğunuz vakit istirahat ediniz» (1093)

Başka bir hadisinde de :

خَيْرُ هَذَا الدِّينِ أَنْبَرُهُ هـ

«Bu dinin hayrı, kolay oluşudur.» (1094) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem'e falanca uyumadan namaza ve arasını kesmeden de oruca devâm eder, denildi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

لَكِنِّي أَصَلِّي وَأَنَامُ ، وَأَصُومُ وَأُفْطِرُ هَذِهِ سُنَّتِي فَمَنْ رَغِبَ عَنْهَا فَلْيَسْرِ مِنِّي

«Fakat ben, hem kılar hem de uyurum. Hem oruç tutar, hem de arasına yerim. İşte benim sünnetim budur. Sünnetimden ayrılan, benden değildir.» (1095) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

(1092) Buhâri ile Müslim, Enes'den rivâyet etmişlerdir

(1093) Buhâri ile Müslim, Hz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

(1094) Ahmed b. Hanbel C. 4, sahife: 338'de, Mihcen b. Edrâ hadîsinden rivâyet etti. Ayrıca bakınız «İlim kitâbı» Sf: 21.

(1095) Nesâî. Abdullah b. Amr'dan; Buhâri ile Müslim de Enes'den rivâyet etmişlerdir.

لَا تُشَادُّوْا هَٰذَا الدِّينَ فَإِنَّهُ مَشِينٌ فَمَنْ يُشَادِّهِ يَغْلِبْهُ فَلَا تُبَغِضَنَّ
إِلَى نَفْسِكَ عِبَادَةَ اللَّهِ تَعَالَى هـ

«Bu dîni çetinleştirmeyin o kuvvetlidir. Kim ki onu zorlaştırmaya kalkmışsa, din ona galebe çalar. Allah'a kulluk ve ibâdeti nefesine nefret ettirme» (1096) buyurmuştur.

7 — Kibleye yönelerek yatmak. Bu da iki şekildedir. Birisi ölüm hâlinde olduğu gibi, sırtüstü yatıp ayaklarını kibleye uzatarak bütün bedeni ile kibleye dönmek, diğeri de mezarda olduğu gibi sağ omuz üzerinde kibleye dönerek yatmaktır.

8 — Yatarken duâ etmek :

بِإِسْمِكَ رَبِّي وَصَلَّيْتُ بِحَبْنِي وَبِإِسْمِكَ أَرْفَعُهُ هـ

gibi duâ bahsinde anlattığımız eserde vârid olan duâları okumaktır. Muâyyen bâzı âyetleri de okumak müstehabdır. Bunlar da : Âyetü'l-Kürsi, Bakare'nin sonu :

سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ هـ

ne kadardır. Denildi ki, bunları yatarken okuyan kimse, Kur'ân'ı ezberler ve unutmaz. Â'raf sûresinin 54. âyetinden

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ هـ

âyetine kadar, İsrâ sûresinin sonu olan

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ هـ

iki âyetini okur. Bunları okuyanın sînesine bir melek girer, onun için istiğfar eder ve onu tehlikelerden korur. Ayrıca «Muavvezeteyn»i okur, ellerine üfürerek yüzüne ve diğer âzalarına sürer. Resûl-i Ekrem'in

(1096) Buhâri, Ebû Hüreyre'den başka ifâdelerle rivâyet etti.

böyle yaptığı rivâyet edilmiştir. (1097) Gece uyumaması için, Kehf sûresinin evvelinden on, âhirinden de on âyet okur. Ayrıca Hazret-i Ali (R.A.) de şöyle buyuruyor: «Bakare'nin son iki âyetini okumadan uykuya yatan kimse tam akıllı değildir.» Yirmi beş kere de :

يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، يَا إِلَهَ الْاَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ
يَا رَحْمَنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَرَجِيَهُمَا يَا رَبِّ يَا رَبِّ يَا رَبِّ، يَا إِلَهَ
يَا إِلَهَ يَا إِلَهَ، ثُمَّ قُمْ وَأَنْتَ رَافِعُ يَدَيْكَ وَادْعُ بِهَذَا الدُّعَاءِ، ثُمَّ
تَمَّ حَيْثُ شِئْتَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ عَلَى عَيْنِكَ، وَصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ وَأَدِمِ الصَّلَاةَ عَلَيْهِ حَتَّى يَذْهَبَ بِكَ التَّوَمُّ هـ

demeli ki bunların yekûnu yüz eder. Yâni yirmi beş kere Sübhânallah, 25 kere Elhamdülillah, 25 kere de Allahu Ekber demekle hepsi yüz olur.

9 — Uykunun, bir nevi ölüm, uyanmanın da dirilmek olduğunu düşünmektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerimde :

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا هـ

«Allah, öleceklerin ölümü ânında, ölmeyeceklerin de uykuları es-nâsında rûhlarını alır.» (39 - Zümer : 42)

Diğer âyette :

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ هـ

«Gece de sizi öldüren (uyutan) O'dur.» (6 - En'âm : 59) buyurulmuştur. Allahu Teâlâ bu âyetlerde uykuya «ölüm» adını vermiştir. Uykudan uyanan uyku ile hiç münâsebeti olmayan bâzı şeyler gördüğü gibi, öldükten sonra dirilenler de hayâtta görmediği, duymadığı ve hatırlarına bile gelmeyen birçok şeyler müşâhede edecektir. Hayât ile ölüm arasındaki uyku da dünyâ ile âhiret arasındaki berzah yâni kabir hayâtı gibidir.

Lokman, oğluna tavsiyelerinde :

— Oğlum! Ölümünden şübhe ediyorsan uyku uyuma. Uyuduğun ve uyumak mecburiyetinde kaldığın gibi, ölüme de mahkûmsun. Dirilmekte de şübhe ediyorsan, uykudan uyanma. Uykudan uyandığın gibi, öldükten sonra da dirileceksin.

Ka'abü'l-Ahbar :

Uyuyacağın zaman, sağ omuz üzerine kibleye dönmüş vaziyette yat. Çünkü uykun bir nevi ölüm hâlidir. Resûl-i Ekrem'in uyuyacağı zaman son olarak elini sağ yanağı altına koyup yattığında :

اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِكُ

duâsını sonuna kadar okuduğunu Hazret-i Âişe (R.A.) haber vermektedir. Bu duâ, Duâ Kitâbı'nda geçmişti.

İnsan uykuya yatarken niçin ve ne maksatla uyuduğunu, içinde Allah ve dünya sevgisinden hangisinin daha çok olduğunu düşünmeli. Belki de uyanamayıp öleceğini ve insanların öldükleri hâl üzerinde dirileceklerini hatırlamalı. Kişinin, sevdiği kimselerle haşır olacağını hesâba katmalı ve kendisini buna göre ayarlamalıdır.

10 — Gerek uyku arasında uyandığı ve gerek uykudan kalktığı zaman duâ etmeli. Bilhassa uyku arasında Resûl-i Ekrem'in şu duâsını tercih etmelidir: (1098)

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ، رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ

Uykuya yatarken en son ve uykudan uyanınca ilk olarak kalbinde ve lisânında zikrullah bulunmasına gayret etmeli ve buna alışmalıdır. Çünkü bu hâl, sevgi nişânesidir. Kalbi Allah'a bağlamak için böyle yapmak lâzımdır. Uyanıp kalktığı zaman, Duâ Kitâbı'nda anlattığımız gibi

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ هـ

duâsını sonuna kadar okur. İşte uykunun on âdâbı bunlardır.

(1098). İbn Seni ve Ebû Nuaym.

GECENİN DÖRDÜNCÜ VİRDİ : Dördüncü vird, gecenin ilk yarısında başlar ve altıda biri kalıncaya kadar devâm eder. Bu vakitte Teheccüd için kalkar. Buna Teheccüd denmesi, uykudan sonraya kaldığı içindir. Bu vakit tam gece yarısıdır. Aynen gündüzün tam yarısı olan zevâlden sonrasına karşılık olduğu için buradaki evrâd da ona benzer. Allahu Teâlâ buna da kalem ederek,

وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ هـ

«Karanlık bastığı vakit geceye yemin ederim.» (93 - Duha : 2)

buyurmuştur. Yâni gecenin tam yerleşip durakladığı zaman demektir. ki, Allah'tan başka herkes uykudadır. Resûl-i Ekrem'e :

— Gecenin hangi vakti duâya daha müsâittir? Diye sordular. Resûl-i Ekrem Efendimiz :

«Gecenin tam ortası» (1099) buyurdu.

Dâvûd Aleyhisselâm :

— Allahım! Sana ibâdet etmek isterim. Bunun için hangi vakit daha makbûldür? Dedi. Allahu Teâlâ :

— Yâ Dâvûd! Gecenin ilk ve son vakitlerinde kalkma. Çünkü ilk vakitte kalkan, sonunda kalkamaz, sonunda kalkan, ilk vakitte kalkamaz. Bunun için gece yarısında kalk ki, ikimiz başbaşa kalalım ve bütün dileklerini kabûl edeyim, buyurdu. Yine bir defa Resûl-i Ekrem'e :

— Gecenin hangi vakti daha makbûldür? Diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem :

«Yarı geceden sonraki vakittir.» (1100) buyurdular. Hattâ bu vakitte Arş'ın titremesi, Adn Cenneti'nden rahmet rüzgârlarının esmesi, Allahu Teâlâ'nın Cemâl sıfatıyla birinci kat göğe tecelli etmesi gibi haberler vârid olmuştur.

Bu evrâdın tertîbi : Uyandığı zaman icab eden duâları okuduktan sonra âdâbına ve duâsına riâyet ederek abdestini alır, sonra namaz kılacığı yere gider Kibleye döner ve :

اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، وَحَمْدُ اللَّهِ كَبِيرٌ، وَنُبْحَانُ اللَّهِ بِكْرَةٌ وَأَمِيلَةٌ

(1099) Ebû Dâvûd ve Tirmizi, Amr b. Anbese'den rivâyet etmişlerdir. Ebû Dâvûd sahîh olduğunu söylemiştir.

(1100) Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibban, Ebû Zer'den rivâyet etmişlerdir.

der. Sonra onar kere; Sübhanellah, on kere Elhamdülillah, on kere de Lâilâhe illallah, der,
Daha sonra :

اللَّهُ أَكْبَرُ ذُو الْمَلَكُوتِ وَالْجَبَرُوتِ، وَالْكِبَرِيَّاتِ وَالْعِظَمَةِ وَالْجَلَالِ وَالْقُدْرَةِ

söyler.

Ayrıca Teheccüd için kalktığında, Resûl-i Ekrem'in okuduğu rivâyet edilen şu duâyı da okur.

اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ
بِهَاءُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيُّومُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَمَنْ عَلَيْهِنَّ
أَنْتَ الْحَقُّ وَلِقَائُكَ حَقٌّ وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ وَالنُّشُورُ حَقٌّ
وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقٌّ، اللَّهُمَّ لَكَ اسْمُكَ وَبِكَ
أَمْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْكَ آوَيْتُ وَبِكَ خَاصَعْتُ وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ
فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَسْرَفْتُ
أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، اللَّهُمَّ أَنْتَ تَقْوَاهَا
وَزَكَّيْهَا أَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكَّاهَا، أَنْتَ وَلِيِّهَا وَمَوْلَاهَا، اللَّهُمَّ اهْدِنِي
لِأَحْسَنِ الْأَعْمَالِ، لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا
لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ، أَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْبَائِسِ
الْمِسْكِينِ، وَأَدْعُوكَ دُعَاءَ الْفَقِيرِ الذَّلِيلِ، فَلَا تَجْعَلْنِي بِدُعَائِكَ رَبِّ
شَقِيًّا، وَكُنْ لِي رَؤُفًا رَحِيمًا يَا خَيْرَ الْمُسْتَوَلِينَ
وَإَكْرَمَ الْمُعْتَبَرِينَ

«Allahım! Hamd sana mahsûstur. Yer ve göklerin Nâru Sensin. Hamd, Sana mahsûstur. Yer ve göklerin zînet ve izzeti, yer ve göklerin Rabbi Sensin, Sana hamd ederim, yer ve göklerle onlarda bulunanlar Senin kudretinle duruyorlar. Hak Sensin, hak Sendendir. Ölüm hak, Cennet hak, Cehennem hak, öldükten sonra dirilmek hak, Peygamberler hak ve Muhammed aleyhi's-selâm da hak peygamberdir. Allahım! Sana teslim oldum, Sana inandım, Sana güvendim, Sana yöneldim ve Sana bağlandım, geçmiş gelecek, gizli ve aşikâre vâki kusûr ve isrâflarımı Sen bağışla. İlk de Sen, son da Sensin, Senden başka Tanrı yoktur. Allahım! Takvâyı bana nasîb et ve nefsimi tezkiye et. Tezkiye edenlerin en hayırlısı Sensin. Koruyucu ve yardımcım Sensin. Allahım! Beni en güzel amellere hidâyet eyle. Çünkü güzel amellere Senden başkası hidâyet edemez. Kötü işlerden beni uzaklaştır. Senden başka beni kötülüklerden kimse uzaklaştıramaz. Âciz mahrûm ve fakir bir insan olarak huzûruna geldim. Muhtaç ve zelîlin ilticâsı gibi sana yalvarıyorum. Beni mahrûm etme! Bana acı dileklerimi kabûl et. Ey kendisinden istenenlerin en hayırlısı ve verenlerin en keremlisi olan Allahım.» (1101)

Hazret-i Âişe, Resûl-i Ekrem Efendimiz teheccüde kalktığı zamân şöyle duâ ederdi diyor: «Ey Mikâil, Cebrâil ve İsrâfil'in Rabbi olan, gökleri ve yerli yaratan, gizli ve aşikâre herşeyi bilen Allahım! Kullarının arasındaki ayrılıkları düzeltecek olan Hâkim Sensin. Sen beni hakka hidâyet eyle. Çünkü Sen dilediğini Sırât-ı Müstakime hidâyet edersin.»

Bu duâlardan sonra namaza başlar ve hafifce iki rekât kılar. Ondan sonra ikiye rekât olmak üzere dilediği kadar kılar ve daha önce tek rekât kılmamışsa sonunda tek rekât «vitir» kılar. Kıldığı her iki rekâtın arasını, yüz tesbîh getirmek sûretiyle, ayırmak müstehabtır. Bu sâye de namaza hevesi artar. Resûl-i Ekrem Efendimiz önce hafif iki rekât kılar, sonra da uzun iki rekât, daha sonra biraz hafif tedrici şekilde hafifleterek onüç rekât gece namazı kılardı. Hazret-i Âişeye, «Resûl-i Ekrem gece namazlarını aşikâre veyâ gizli olarak nasıl kılardı?» Diye soruldu. Hazret-i Âişe de; «Bâzan gizli ve bâzan da aşikâre okurdu» buyurdular. Resûl-i Ekrem Efendimiz :

صَلَاةُ الْفَيْلِ مَثْنَى مَثْنَى فَإِذَا خَفَتِ الصُّبْحُ فَأَوْتِرَ بِرِخْصَةٍ

«Gece namazları ikişer rekâttır. Sabah yaklaştığı vakit bir rekât kılarınsın» (1102) buyurmuştur.

Yine şöyle buyurmuştur :

صَلَاةُ الْمَغْرِبِ أَوْثَرُ صَلَاةِ النَّهَارِ فَأَوْثَرُوا صَلَاةَ اللَّيْلِ هـ

«Akşam namazı gündüz namazlarını tekletmiştir. Siz de gece namazlarını tekletirin.» (1103)

Resûl-i Ekrem'den ekseriyetle rivâyet edilen, geceleri onüç rekât namaz kıldığınıdır. Bu rekâtlarda Kur'ân-ı Kerim'den vird yâni okunmasını itiyât edindiği muâyyen âyetleri veyâ küçük bâzı sûreleri okurdu. Bu sûretle gecenin geride kalan altıda bir cüz'üne de başlamış olur.

BEŞİNCİ VİRD : Beşinci virde, gecenin altıda biri kaldıktan sonra başlanır ki bu, seher vaktidir. Allahü Teâlâ bu vakitte namaz kılanları övmek üzere :

وَيَا أَصْحَارَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ هـ

«Ve seherlerde onlar istiğfar ederler.» (51 - Zâriyât : 18) buyurmuştur.

Bu istiğfârdan gâyenin namaz olduğunu söyleyenler de vardır. Çünkü namazda istiğfar da mevcûttur. Bu vakit gece meleklerinin çekilip, gündüz meleklerinin vazîfeyi devir alacağı sabah vaktine yakındır. Selman, kardeşliği Ebû'd-Derdâ'yı ziyârete gittiği gece bu virdi kendisine tavsiye etmiştir. Uzun bir hadîsin sonunda şöyle anlatılıyor :

«Herkes yatarken Ebû'd-Derdâ ibâdete hazırlandı. Selman, ona, yat ve uyu dedi. Bir daha kalkmak istedi, yine Selman, yat uyu dedi. Sabaha yakın olunca, şimdi kalk dedi ve beraberce kalkıp namaz kılip ibâdet ettiler. Bunun üzerine Selman devâm ederek şöyle buyurdu: «Nefsinin senin üzerinde hakkı var, misâfirinin sende hakkı var, âilenin sende hakkı var; herkese hakkını ver.» Bu hâdise, Ebû'd-Derdâ'nın hanımının, Selman'a, Ebû'd-Derdâ'nın geceleri hiç uymadığını haber vermesi üzerine vuku bulmuş ve keyfiyet Resûl-i Ekrem'e arz edince, Resûl-i Ekrem :

(1102) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir. Hadîs, daha önce geçti. Bak: Sf: 244.

(1103) İmam Ahmed, İbn Ömer'den sahîh isnad ile rivâyet etmiştir.

«Selman doğrudur.» (1104) buyurdu. İşte bu beşinci virddir. Oruç tutacak olanların bu vakitte gece yemeğini (sahur) yemesi de müstehaptır.

Bu vakitlerde yapılacak ibâdet, namaz kılmaktır. Sabahın ilk vakti girince, gece evrâdı biter ve gündüz evrâdı başlar. Kalkar, sa-sah namazının sünnetini kılar ki Allahu Teâlâ'nın :

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ هـ

«Geceleyin ve yıldızlar sönerken de onu tesbîh et.» (52-Tûr: 49) kavlinden murâdı budur. Sonra :

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ هـ

(3-Ai-i İmrân : 18)

âyetini sonuna kadar oku. Daha sonra da «Allah, melekler ve ilim sâhiblerinin bizzat Allah hakkında şehâdet ettiklerine ben de şehâdet ederim, bu şehâdeti Allah'a emânet eder ve bu şehâdet üzerine ölmemi Allah'tan dilerim. Allahım! Bu şehâdet sâyesinde günâhlarımı mahvet ve hiç bir değişikliğe uğramadan bu şehâdet ile rûhumu kabzeyle.» der.

İşte kulların ibâdetteki tertîpleri bu anlattığımız şekildedir. Selef-i sâlihîn; oruç, sadaka, hasta ziyâreti ve cenâze teşyîli gibi âdetleri de bunlara katmağı severlerdi. Hadis-i şerifte :

مَنْ جَمَعَ بَيْنَ هَذِهِ الْأَرْبَعِ فِي يَوْمٍ غُفِرَ لَهُ هـ

«Son saydığımız, oruç, sadaka, hasta ziyâreti ve cenâze teşyîlinde şu dört ibâdeti bir araya toplayan, mağfiret olunur. Cennete girer.» (1105) buyurmuştur.

Bunların bâzısını yapıp diğerlerini yapma fırsatını bulamazsa, yine niyetine göre mükâfatını tam olarak alır. Selef-i sâlihîn bir hurma, bir parça ekmek sadaka vermek veyâ küçük bir sıla-ı rahîm yap-

(1104) Buhârî, Ebû Cuhayfe'den rivâyet etmiştir.

(1105) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

mak gibi cüz'î bir hayırda bulunmadan günlerinin boş geçmesini hoş karşılamazlardı. Çünkü Resûl-i Ekrem :

الرَّجُلُ فِي ظِلِّ صَدَقَتِهِ حَتَّى يُقْضَى يَوْمَ النَّاسِ هـ

«[Kıyâmet Günü] Hesap bitinceye kadar herkes sadakasının gölgesindedir.» (1106)

Ve yine :

اِسْقُوا النَّارَ وَكَوْشِقِ تَمْرَةٍ هـ

«Bir hurmanın yarısı ile de olsa ateşten korunun.» (1107) buyurmuştur.

Hazreti Âişe kapısına gelen sâile, yaş bir üzüm tânesi verince oradakiler birbirine baktı. Hazreti Âişe, «Ne bakıyorsunuz, o bir üzüm tânesinde bir çok hassalar var» demiştir. Sâilli boş çevirmeyi katıyyen sevmezlerdi. Çünkü Resûl-i Ekrem'in âdeti böyle idi. «Yok» dediği vârid değildir. Bir şey veremeyeceği zaman sükût ederdi. Haberde :

يُضِيحُ ابْنُ آدَمَ وَ عَلَى كُلِّ سَلَامٍ مِنْ جَسَدِهِ صَدَقَةٌ هـ فَأَمَّا
بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَ نَهْيُكَ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ وَ حَمْلُكَ عَنِ الضَّعِيفِ
صَدَقَةٌ ، وَ هِدَايَتُكَ إِلَى الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ ، وَ إِمَامَتُكَ الْآذَى صَدَقَةٌ هـ

«İnsânın her gün, her ek yeri için, bir sadaka vermesi lâzımdır. Halbuki cesedinde 360 mafsâl vardır.»

«Emr-i mârûf sadaka, nehy-i münker sadaka, düşküne yardım sadakadır, eziyet veren şeyi atmak da sadakadır.» buyurdu. Hattâ tesbîh ve tehlîli de sadaka meyânında saydı. Sonra da :

وَرَكْعَتَا الضُّمَى تَأْتِي عَلَى ذَلِكَ كَلِمَةً أَوْ تَجْمَعَنَّ لَكَ ذَلِكَ كَلِمَةً هـ

(1106) Bakınız: Sahife 626'ya.

(1107) Zekât bahsinde geçmiştir. Bak: 626. sahife.

«İki rekât kuşluk namazı bütün bu sadakaları yerine getirir.» buyurdu. (1108)

HÂLLERE GÖRE EVRÂDIN DEĞİŞMESİ

Bilmiş ol ki, Âhiret yolcusu olup Âhiret için çalışan kimse, şu altı ahvâlden hâli değildir.

Ya âbid, ya âlim, ya talebe, ya san'atkâr, ya vazife sâhibi veyâ bunların hepsinden sarf-ı nazarla Allâh'a müteveccih bir muvahhid olur.

1 — Abid. Bunun başka bir meşgalesi yoktur, vazîfesi ancak ibâdettir. Eğer ibâdeti terkederse boş ve tenbel oturmuş olur. İşte bu, yukarıda anlattığımız şekilde ibâdetini ayarlar ve evrâdını sıraya koyar. Maamâfih bunun da vazîfeleri değişebilir. Bütün saatlerini namaz ile Kur'ân okumak veyâ tesbîh ile geçirebilir. Meselâ Sahâbe-i Kirâm içerisinde günde oniki bin ve otuz bin tesbîh çekenleri olduğu gibi, üçyüz rekâttan altıyüz rekâta ve hattâ bin rekâta kadar namaz kılanları da vardı. Asgarî kendilerinden rivâyet edilen, yirmi dört saat zarfında yüz rekât namâzdır. Diğer bir kısmı ekseriyetle Kur'ân okur, hattâ günde bir veyâ iki hatim edenleri olurdu. Diğer bir kısmının günlerinin çoğu, bir âyeti tekrar ederek mânâsını düşünmekle geçirdi.

Kerz bin Vebere, Mekke'de ikamet ederdi. Her gün ve her gece yediler kere olmak üzere yüz kırk defa tavaf ederdi. Bununla beraber yirmi dört saatte Kur'ânı iki kere hatmederdi. Bu tavaf, on fersah mesâfe ediyor. Bununla yüz kırk kere de iki rekât tavaf namazı kılardı ki, yekûnu 280 rekât eder. Demek ki, bu zât her yirmi dört saatte on fersah yol yürüyor, ikiyüz seksen rekât namaz kılıyor ve iki kere de Kur'ân-ı Kerim'i hatmediyordu.

Bu ibâdetlerin hangisi daha makbûldür ve hangisini tercih etmeli, diye sorarsan. Bilmiş ol ki, namazın kıyâmında mânâsını düşünerek Kur'ân okumak bütün bu ibâdetleri mündemictir. Fakat bâzan insân yorulur ve devâmlı kılamaz hâle gelir. Bunun için efdâliyet, şahsiyet itibarı ile değişir. Bütün bu ibâdetlerden gâye, kalbi temizlemek paklamaktır. Zikrullah ile kalbini cilâlandırmak ve Allah ile ünsiyet peydâ etmektir. O hâlde Âhiret yolcusu kendisini yoklamalı, kalbine hangi ibâdet daha çok te'sir ediyorsa onu yapmalıdır. Ondan usandığını anlayınca da diğer bir ibâdete dönmelidir. Bunun

için bütün bu ibâdetleri muhtelif vakitlere tevzî ederek birinden diğere geçmeyi uygun bulduk. Çünkü tenbellik ve usanmak insân tabiatına gâlibtir. Hattâ bir kişinin hâli de zamânına göre değişir. Bununla berâber yaptığı bir ibâdetin, zevkini almağa başladığı zaman, ondan ayrılmamalıdır. Meselâ devâm ettiği tesbîhin, kalbine te'sir ettiğini anlayınca, o te'siri duyduğu müddetçe ona devam etmelidir. İbrâhim bin Ethem, bir ebdaldan şöyle hikâye ediyor: Ebdal gecenin birinde denizin kenarında namaz kılıyordu. Bu sırada tesbîh eden bir ses duydu. Etrâfına baktı kimseyi göremedi:

- Kimsin, sesini duyuyor, kendini göremiyorum? Deyince:
- Ben bu deryâya müvekkel bir meleşim, yaratılalıdanberi Allahı bu şekilde tesbîh ederim, dedi. Kendisine:
- Adın nedir? Diye sorduğumda:
- Mehyehail, dedi. Kendisine:
- Bu tesbîhin sevâbı nedir? Diye sorduğumda.
- «Yüz kere bu tesbîhi okuyan kimse, Cennetteki yerini görmenden ölmez» dedi. Tesbîh şudur:

سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَلِيِّ الْكَرِيمِ، سُبْحَانَ اللَّهِ الشَّدِيدِ الْأَزْكَانِ، سُبْحَانَ
مَنْ يَذْهَبُ بِاللَّيْلِ وَيَأْتِي بِالنَّهَارِ، سُبْحَانَ مَنْ لَا يُغْلِبُهُ شَيْءٌ عَزَّ
شَأْنُهُ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْحَمْدُ الْمُنَانِ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْمُسَبِّحِ فِي كُلِّ مَكَانٍ

Âhiret yolcusu bu ve benzeri duâları okuyup kendisinde bir heves uyandığı zaman, devâm etsin; kalbi nereden zevk alıyor ve gönlüne hayır ilham oluyorsa ondan ayrılmasın.

2 — Âlim. Fetvâsı, okutması ve eser yazmasıyla insânlara hizmeti dokunan ve kendisinden istifâde edilen bir kimse ise, bunun evrâdındaki tertîb, âbidin tertîbine uymaz. Çünkü bu zât kitâb mütâlâa etmek, anlatmak ve yazmak için zamâna muhtaçtır. Hattâ bütün vakitlerini bu uğurda sarfedebilirse, o daha makbûldür. Ancak farzlar ve farzlar ile kılınan sünnetleri yerine getirir. İlim kitâbında, okumak ve okutmanın fazîletinde anlattıklarımız buna delâlet etmektedir. Nasıl böyle olmasın ki, çünkü ilimde Allah'ın zikrine devâm ile Allah'ın ve Resûlü'nün buyurdıkları üzerinde düşünmek vardır. Bunda da âmme menfaati ve insânları Allah'a giden yola irşad vardır. Bir mes'ele öğrenmek sâyesinde ömür boyunca yapacağı hatâsını düzeltmek vardır. Eğer bu mes'eleyi öğrenmese o hatâ içinde devâm edecek ve bütün emeği zâyî olacaktı. («İbâdetten daha ehemmi-

yetlidir» dediğimiz zamân bu ilimden, insânları dünyâdan çevirip Âhirete yönelten veyâhut da Âhret yoluna girmekte kendilerine yardımcı olan ilmi kasdediyoruz. Bu maksadla okurlarsa, işte o ilim ibâdetten daha ehemmiyetlidir. Yoksa kasdettiğimiz dünyâlığa ve mevki sâhibi olmağa teşvik eden ilim değildir. Âlimde de evlâ olan zamânlarını bölmektir. Şöyle ki :

Gündüz : Boydan boya bütün gün insân ilim ile uğraşamaz. Sabah namâzından güneşin doğmasına kadar birinci virdde anlattığımız gibi, zikir ve evrâd ile meşgûl olmalı, gün doğuşundan kuşluğa kadar da okuyup okutmak ile meşgûl olmalıdır. Fakat talebelerin gâyesi Âhret kazancı olmalıdır. Böyle talebe bulmazsa, fikir ile meşgûl olmalı, hâlledeemediği mes'eleler üzerinde düşünmelidir. Çünkü ibâdetten ayrıldıktan sonra ve dünyâ işleri ile meşgûl olmadan evvel bu ânda zekâ berraktır. İnsân kolaylıkla mes'eleleri hâlledebilir. Kuşluktan ikindiye kadar da kitâb yazmak ve mütâlâa ile meşgûl olmalıdır. Bu arada ancak taharet, namâz ve yemek gibi mâzeretleri, ve öğle uykusu için, fâsıla vermeli, başka sûrette bu işinden ayrılmamalıdır. İkindiden akşama kadar da tefsir karşısında okunan hadis ve benzeri faydalı ilimleri dinlemeli, güneşin sararmasından akşama kadar da zikir, tesbîh ve istiğfar ile meşgûl olmalıdır. Böyle yapmakla gün doğmadan evvel olan birinci virdi lisân ile zikir, ikinci virdi de kuşluğa kadar kalb ile zikir, üçüncü virdi ikindiye kadar gözü ile mütâlâa ve eli ile yazmak, dördüncü virdi ikindiden sonra kulağı ile dinlemek olur. İkindiden sonra kitâb mütâlâası ve yazmak yorar. Böyle yapmakla gözünü ve elini dinlendirmiş olur. Güneş battığı zamân tekrar lisânen zikre döner. Böylece bütün gün kalbin huzûru ile beraber hiç bir âzası ibâdetten hâli kalmaz.

Gece : Bu husûsta en güzel taksim, Şâfiî'nin taksimâtıdır. İmâm Şâfiî geceyi üçe bölerdi: Birinci cüz'ünü mütâlâa ve ilim tertibi ile, ikinci cüz'ünü namâz ile, üçüncü cüz'ünü de uyku ile geçirirdi. Bu taksimât, kış gecelerinde tatbîk edildiği gibi yaz gecelerinde de tatbîk edilebilir. Ancak yazın, öğle uykusuna yatmazsa, bâzan bu tertipte muvaffak olmayabilir. İşte ilmin evrâdından mahbûb ve makbûl bulduğumuz tarz bu şekildir.

3 — Talebe. Bir talebe için ilim öğrenmek, zikir ve nâfilelerle uğraşmaktan daha makbûldür. Evrâdı sıralamakta talebe de aynen hoca gibidir. Fakat talebe, daha ziyâde, hocasının ifâdesinden, yazısından ve ilminden istifâde ile meşgûl olur. Hülâsa, âlimde anlattığımız gibi talebe de aynı şekilde vakitlerini tanzim eder. İlim kitâbında izâh edildiği üzere bunun daha efdal olduğunu gösterir. Hattâ hoca

olmayacak avam tabakasından dahi olsa nâfile evrâd ile uğraşacağı yerde, zikir, vaiz ve ilim meclislerine iştirâk etmesi daha makbûldür. Nitekim Ebû Zer hadisinde,

إِنَّ حُضُورَ مَجْلِسِ ذِكْرِ أَفْضَلَ مِنْ صَلَاةِ أَلْفِ رَكْعَةٍ وَشَهَادَةِ أَلْفِ
جَنَازَةٍ وَعِيَادَةِ أَلْفِ مَرِيضٍ هـ

«Zikir (ilim) meclisinde bulunmak, bin rek'ât namâzdan, bin hasta ziyâreti ve bin cenâze teşyîinden efdaldır.» (1109) buyurulmuştur.

Yine Resûlullah Efendimiz :

إِذَا رَأَيْتُمْ رِيَاضَ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا فِيهَا قَمِيلَ بِرَسُولِ اللَّهِ وَمَا
رِيَاضُ الْجَنَّةِ قَالُوا خَلْقَةُ الذَّخْرِ هـ

«Cennet bahçelerini bulduğunuz vakit oradan istifâde edin.» buyurdu. Kendisine :

— Cennet bahçeleri hangileridir? Diye sorulduğunda :

«Zikr meclisleridir» buyurdular. (1110)

Kâ'bü'l-Ahbar şöyle anlatıyor: İnsânlar ilim meclislerindeki sevâbı bilselerdi oraya girmek için yekdiğerini öldürmeğe kalkışırlandı. Hattâ her memur, memuriyetini ve her esnaf dükkânını terkederek oraya koşardı. Hz. Ömer bin Hattab (R.A.) : «Kişi evinden Tehâme dağı gibi günâhı olduğu hâlde çıkar, vaiz ve nasihat dinleyip Allah'tan korktuğu ve gönlü yumuşadığı ânda, günâhlarından nâdim olmakla, günâhsız olarak evine dönmüş olur. Sakın ilim meclislerinden ayrılmayın. Allah katında en makbûl yer, ilim meclisidir» buyurdu. Hasan-ı Basrî'ye bir kişi kalb katılığından şikâyet edince, Hasan-ı Basrî: «İlim meclisine devâm et» buyurdu. Ammar-ı Zâhidî (Tafave kabilesine mensûb sâliha bir kadın olan) Miskîne'yi rüyasında gördü. Bu kadın dâima ilim meclisine devâm ederdi. Ammar buna:

— Merhaba ey Miskîne! Deyince, kadın :

— Miskinlik, yoksulluk gitti yerini zenginlik aldı, dedi. Ammar :

(1109) İlim bahsinde geçti. Bak: sf: 28 ve 92'ye.

(1110) İlim bahsinde geçti. Bak: sf: 90. Bu hadisi Tirmizi, Hz. Enes'den rivâye etmiştir.

— Nasıl? Diye sordu. Kadın :

— Sorma, dedi bütün mevcûdiyetiyle Cennetin kendisine verildiği bir kimse, artık fakir sayılır mı? Dedi. Ammar :

— Bu, nasıl oldu? Diye sorunca, kadın :

— Ehl-i zikrin meclisine devâm sâyesinde, diye cevâb verdi.

Hülâsa: Hüsnü beyâna mâlik dürüst, temiz ahlâklı bir vâiz'in vaaz ü nâsihatlarıyla dünyâ sevgisinin kalbten çıkarılması, dünyâ sevgisi dolu bir kalb ile kılınan birçok rek'ât namâzdan daha hayırlıdır.

4 — San'atkâr. Bütün vakitlerini ibâdetle geçirmek imkânı olmayıp, âile efrâdının nafakasını te'mine mecbûr olan san'atkârdır.. Binâenaleyh bunun devâmlı ibâdet ile meşgûl olması doğru değildir. Böylelerinin virdi, iş zamânı çarşıda ve tezgâhı başında olmak ve kazancı ile uğraşmaktır. Bununla berâber san'atını ifâ ederken Allah'ı hatırlardan çıkarmamalı, zikir, tesbîh ve Kur'ân okumağa devâm etmelidir. San'atıyla berâber bunları da yapabilir. Ancak nâfile namâz kılamaz, fakat san'atı bostan bekçiliği veyâ bu gibi bir hizmet ise, orada da namâz kılabılır. İhtiyâcını te'mîn ettikten sonra en doğrusu yine ibâdete dönmektir. Fakat devâmlı olarak ticâret ile meşgûl olur da, kazancının fazlasını tasadduk ederse, bu hepsinden makbûldür. Zîra, müteâddi olan, yâni başkasına kârı dokunan ibâdetler, şahsına kalan «Lâzım» ibâdetlerden daha makbûldür. Tasadduk maksadı ile çalışmak kendisini Allah'a yaklaştıran en makbûl bir ibâdettir. Üstelik başkasına da faydası dokunur. Bu sûretle onların duâsı da bu işe karışarak ecir ve mükâfat kat kat çoğalır.

5 — Vazîfe sâhibi. Devlet Reisliği, vâililik, imâmlık, kadılık, mütevellilik ve benzeri âmme hizmeti görenler. Bunların, şeri'ate uygun âmme işlerinde ihlâs ile uğraşmaları, bütün anlattığımız bu virdlerden daha makbûldür. Bunun hakkı, gündüzleri yalnız farzları edâ etmekle yetinip âmme işleri ile meşgûl olmaktır. Ancak gece vakti, hususî evrâdı ile meşgûl olmalıdır. Nitekim Hazreti Ömer öyle yapardı. Hattâ kendisi şöyle buyuruyor: «Benim uyku ile bir münâsebetim yoktur. Zîra gündüz uyusam âmme işlerini, gece uyusam kendi işlerimi sekteye uğratmış olurum.»

Bütün bu beyânlarımızdan, ilim ile müslümânlara hüsnü muâmelinin ve acımanın, bedenî ibâdetler üzerine tercih edildiği anlaşılmıştır. Zîra ilim ile hüsnü muâmelinin her birisi tek başına bir ibâdettir. Fâideleri umûma şâmil olduğu için diğerlerinden daha faziletlidirler.

6 — Muvahhid. Gece ve gündüz Allah ile meşgûl olup, Allah'tan başka bir şey düşünmiyen kimsedir. Yalnız Allah'ı sever ve ancak O'ndan korkar. Rızkını yalnız Allah'tan bilir, her zerrede Allah'ı müşâhede eder. Bu dereceye yükselebilenlerin çeşitli virdlere ihtiyâcı yoktur. Bu gibilerin, farzlardan sonra tek virdi vardır. O da her ân Allah'ın huzûrunda olmaktır. Onların gönlüne Allah'tan başka bir şey gelmez. Kulakları Allah'tan başka bir şey duymaz. Gözleri Allah'tan başka bir şey görmez. Her ne duyar ve ne görürse ondan ibret alır ve Allah'ın azâmetini düşünerek Allah'a bağlılıkları artar. Onları harekete geçiren de, durduran da yine Allah'tır. Bunların her hâli, inkişaf ve terakkilerine vesîledir. Bunların nazarında ibâdetler arasında bir fark yoktur. Bunlar, Allah'a yönelmiş kimselerdir. Nitekim bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ :

لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ، فِرُّوْا إِلَى اللَّهِ

«İbret alasınız diye, öyle ise Allah'a koşun» (51 - Zâriyât : 49, 50) buyurduğu gibi, haklarında :

وَإِذَا عَزَلْتَ أُنْفُسَهُمْ وَمَا يَعْزُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْوَا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرُ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْهُ

«Onlara: Siz onlardan ve Allah'tan başka taptıklarından ayrıldınız, bunun için mağaraya girin, ki Rabbiniz size rahmetini yapsın.» (18 - Kehf : 16) buyurulmuştur. Ve yine buna işâreten Halil İbrâhim Peygamber :

«Ben şübhesiz Rabbime gidiyorum. Rabbim beni hidâyet eder.» (37 - Saffat : 99) buyurmuştur. Bu makam, siddıkların son derecesidir. Buraya ancak virdleri sıraya koyup uzun zamân çalışmakla vâsıl olunur. Sakın Âhiret yolcusu duyduğu bâzı sözlere kapılıp kendisinin de bu makama yükseldiğine aldanmasın ki, kendisine tenbellik gelip ibâdetten geri kalır. Bu makamın alâmeti, kalbine vesvese girmemek, gönlünden masiyet geçirmemek, kendisine hücûm eden müşkilâta göğüs germek ve büyük meşgaleler kendisini harekete geçirmemektir. Bu makam pek nâdir kimselere nasîb olur. Bunun için herkesin vazîfesi, yukarıda anlattığımız evrâda devâm etmektir. Bütün bu anlattıklarım Allah'a giden yollardır. Allahu Teâlâ :

قُلْ كُلُّ عَمَلٍ عَلَى شَاكِلَةٍ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا

«Herkes yaradılışına uyanı yapar.» de, demek ki Rabbiniz, doğru yol tutanı çok iyi bilir.» (17 - İsrâ : 84)

Herkes hidâyette. Fakat bir kısmı diğerlerinden daha üstün hidâyettedir. Nitekim haberde :

الْإِيمَانُ ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ مِأَةً طَرِيقٌ مِّنْ لِّقَى اللَّهِ تَعَالَى
بِالشَّهَادَةِ عَلَى طَرِيقٍ مِنْهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ

«İmân, üçyüz otuzüç yoldur. Bu yollardan birine girip şehâdet ile Allah'a ulaşan kimse, Cennet'e girer.» (1111) buyurulmuştur. Bâzı âlimler, imân, Resûller sayısınca 313 halkadır. Bu halkalardan birine yapışan her mü'min Cennet'e girecektir. Buna göre insânların her ne kadar ibâdet yolları ayrı ise de hepsi sevâbtadır. Nitekim âyet-i celîlede :

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ

«Onların tapdıkları da —hangisi Rablerine daha yakın (olacak) diye— (bizzât) vesile arıyorlar.» (17 - İsrâ: 57) buyurulmuştur.

Ancak yakınlık derecelerinde ayrılırlar. Allah'a en yakın olanı da Allah'ı en çok bilendir. Şübhesiz Allah'ı en çok bilen de en çok ibâdet edenidir. Elbette Allah'ı bilen, başkasına değil, ancak Allah'a ibâdet eder.

Her sınıf insân hakkında aslolan evrâda devâm etmektir. Çünkü evrâddan maksad bâtındaki hasletleri düzeltmektir. Azar azar yapılan amellerin te'siri elbette az olur. Hattâ te'siri hissedilmez bile. Te'sir, hepsinde birden görülür. Yapmış olduğu bir amelin eseri görülmez ve onu tâkîben başka ameller yapmazsa, hepsinin eseri de kaybolur. Demek ki devâm lâzımdır. Bir adam bir akşam derslerine iyi çalışır fakat bir hafta, bir ay hiç bakmazsa, sonra bir akşam daha çalışmakla eline bir şey geçmez. Fakat o, bir gecelik gayretini haftaya

(1111) İbn Şâhin ve Lâlikâî «Es-Sünne»de, Taberânî ve Beyhâkî «Şuâbü'l-İmân» da Muğîre b. Abdurrahman b. Ubeyd'den rivâyet etmişlerdir.

böler ve her akşam azar azar çalışırsa ondan istifâde eder. İşte bu sırdan dolayı Resûl-i Ekrem :

أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ هـ

«Allah katında en sevimli amel, az da olsa devâm üzere yapılanıdır.» (1112) buyurmuştur.

Hiz. Âişe'ye Resûl-i Ekrem'in amelinden sorduklarında :

«— Onun ameli devâmlı idi, yaptığı ameli yerleştirir yâni ardını kesmezdi» buyurdu. Bunun için Resûl-i Ekrem :

مَنْ عَوَّرَهُ اللَّهُ عِبَادَةً فَتَرَكَهَا مَلَأَهُ مَقَّةُ اللَّهِ هـ

«Allah kime bir ibâdeti itiyâd ettirir ve sonra usanarak onu terkederse Allahu Teâlâ ona küser.» (1113) buyurmuştur.

İşte bu sebeptendir ki, Hazreti Âişe'nin ve Ümmü Seleme'nin rivâyetlerine göre Resûl-i Ekrem'i ziyârete gelenler, kendini öğlenin son sünnetinden meşgûl ettikleri için, bu sünneti ikindiden sonra kazâ etmiş ve bundan sonra dâima bu vakitte bu iki rek'âtı kılmıştır. Şu kadar ki, başkaları görüp de bu vakt-i kerâhatte kılmasınlar diye bu namâzı Resûl-i Ekrem evinde kılmıştır.

Şâyet bu kerâhet vaktinde Resûl-i Ekrem namâz kıldığına göre, başkaları da ona uyarak bu vakitte namâz kılabilirler mi? Diye sorsan :

Bilmiş ol ki, Namâz Kitâbının kerâhat bahsinde anlattığımız üzere; güneşe tapanlara benzememek, şeytânın boynuzu çıktığı vakit secde etmemek ve yorgunluk için ibâdetten istirahat etmek gibi üç sebep Resûl-i Ekrem hakkında düşünülemez. Bunun için başkaları bu husûsta ona uyamaz. Zâten Resûl-i Ekrem de bu maksadla o namâzı nisbeten saklı olarak evinde kılmıştır.

(1112) Buhârî ile Müslim. Hiz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir. Müslim Sofuoğlu Tercemesi C. 8, Sf: 348'de 78/2818 No.lu Hadis.

(1113) Namâz bahsinde geçmiştir. Bakınız Sf: 563. Bu hadis Hiz. Âişe ve Hiz. Ali'den mevkûfen rivâyet edilmiştir.

İKİNCİ BÂB

GECE KALKMAĞI KOLAYLAŞTIRAN SEBEBLER, İHYÂSİ
MÜSTEHAB OLAN GECELER, GECELERİ İBÂDETLE İHYÂ
ETMENİN, AKŞAM VE YATSI ARASININ VE GECEYİ
BÖLMENİN FAZİLETİ BEYÂNINDADIR.

Akşam ile Yatsı arasını ibâdetle ihyâ etmenin fazîleti :

Hız. Âişe (R.A.) nin Resûl-i Ekrem'den rivâyetine göre Resûlullah
(S.A.V.) şöyle buyuruyor :

إِنَّ أَفْضَلَ الصَّلَوَاتِ عِنْدَ اللَّهِ صَلَاةُ الْمَغْرِبِ لَمْ يَخْطُهَا عَنْ مُسَافِرٍ
وَلَا عَنْ مُقِيمٍ، فَتَحَّ بِهَا صَلَاةَ اللَّيْلِ وَخَتَمَ بِهَا صَلَاةَ النَّهَارِ، فَمَنْ
صَلَّى الْمَغْرِبَ وَصَلَّى بَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ بَنَى اللَّهُ لَهُ قَصْرَيْنِ فِي الْجَنَّةِ هـ هـ

«Allah katında en fazîletli namâz, akşam namâzıdır. Misâfir ve
mukim hakkında aynıdır, değişmez. Onunla gündüz namâzı sona erer
ve gece namâzı başlar. Kim akşamın farzını kıldıktan sonra iki rek'ât
sünnet kılsa, Allahü Teâlâ ona Cennet'te iki köşk inşâ ettirir. Dört
rek'ât kılan kimsenin ise, yirmi veyâhut kırk senelik günâhı bağışla-
nır.» (1114) Ümmü Seleme ve Ebû Hüreyre (R.A.) Resûl-i Ekrem'in
şöyle buyurduğunu haber veriyorlar :

مَنْ صَلَّى مِائَتَ رَكَعَاتٍ بَعْدَ الْمَغْرِبِ عَدَلَتْ لَهُ عِبَادَةٌ سِتِّمِائَةٍ
كَامِلَةٍ أَوْ كَأَنَّهَا صَلَّى لِنَفْسِهِ الْمَذْرُورِ هـ

(1114) Ebû'l-Velîd Yânus b. Ubeydullah Saffar «Kitâbü's-Salât» da; Taberâni
muhtasar olarak «Evsat» da rivâyet etmişlerdir.

«Akşamın farzından sonra altı rek'ât namâz kılan kimse, tam bir sene nâfile ibâdet etmiş sevâbını alır veya Kadir gecesini ihyâ etmiş sayılır.» (1115)

Saîd bin Cübeyr'in Sevban'dan rivâyetine göre Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

مَنْ عَكَفَ نَفْسَهُ فِيمَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ فِي مَسْجِدِ جَمَاعَةٍ لَمْ يَكَلِّمْهُ
إِلَّا بِصَلَاةٍ أَوْ قُرْآنٍ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَبْنِيَ لَهُ قَصْرَيْنِ فِي الْجَنَّةِ مَبْرُ
كِلْ قَصْرٍ مِنْهُمَا مِائَةٌ عَامٍ، وَيَغْرِسُ لَهُ بَيْنَهُمَا غِرَاسًا لَوْ طَافَهُ
أَقْلُ الدُّنْيَا لَوَسِعَتْهُ ۝

«Akşam ile yatsı arasında hiç konuşmadan, namâz kılmak ve Kur'ân okumak sûretiyle câmide bekleyen kimse için, Allahu Teâlâ Cennet'te iki köşk binâ eder; her köşkün uzunluğu yüz senelik mesâfedir. Bu iki köşk arasında bütün dünyâ halkına yetecek genişlikteki bahçeleri onun için meydâna getirir.» (1116)

Yine Resûl-i Ekrem :

مَنْ رَكَعَ عَشْرَ رَكَعَاتٍ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بَنَى اللَّهُ لَهُ قَصْرًا فِي الْجَنَّةِ

«Akşam ile yatsı arasında on rek'ât namâz kılan kimseye Allahu Teâlâ Cennet'te bir köşk inşâ ettirir.»

Bunun üzerine Hazretlî Ömer (R.A.) :

— O hâlde bizim köşklerimiz çoğalmışlardır, deyince, Resûl-i Ekrem :

— Cenâb-ı Hakk'ın nezdinde daha çok vardır. Buyurdu.

Enes bin Mâlik Resûl-i Ekrem'den şöyle rivâyet ediyor :

«Allah her şeyden daha büyük, daha üstün ve daha nezihdir. Yâni daha çoğunu da verir.» (1117) buyurdu.

(1115) Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir.

(1116) Namâz bahsinde İbn Ömer'den böyle bir rivâyet geçmiştir.

(1117) İbn Mübârek «Zühde»ünde Abdülkerim b. Hâris'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

مَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهَا رَكَعَتَيْنِ وَلَمْ يَكُفِّرْ بَشَيْءٍ فِيمَا
 بَيْنَ ذَلِكَ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَيَقْرَأُ فِي الرُّكْعَةِ الْأُولَى فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ
 عَشْرَ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، وَابْتَدَأَ مِنْ وَسْطِهَا، (وَالْحَمْدُ
 لِلَّهِ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ، إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 (وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ يَرْكَعُ وَيَسْجُدُ فَإِذَا قَامَ
 فِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ. قَرَأَ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ، وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ وَابْتَدَأَ بَعْدَهَا إِلَى
 قَوْلِهِ: (أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ)، وَثَلَاثَ آيَاتٍ مِنْ
 آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، مِنْ قَوْلِهِ، لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِلَى
 آخِرِهَا وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً هـ

«Akşam namâzını cemâatle kıldıktan sonra hiç konuşmadan iki rek'ât namâz kılan, birinci rek'âtta, Fâtiha, Bakare'nin evvelinden on âyet, ortasından

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ هـ

den itibaren iki âyet ve onbeş «İhlâs» okuduktan sonra rükû ve secde edip ikinci rek'âta kalkar ve ikinci rek'âtta da, Fâtiha, Âyetü'l-Kürsi ve ondan sonraki iki âyeti

أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ هـ

ye kadar ve üç âyet de Bakare'nin sonundan

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ هـ

dan başlamak üzere, ve yine onbeş İhlâs okumak sûretiyle namâzını

Denildi ki bu anlattığımız duâ ve salâvâta ihlâs ile devâm eden kimse, mutlaka Resûl-i Ekrem'i rüyasında görür. Adamın biri buna devâm etti ve rüyâsında Cennet'e girdi orada Peygamberleri ve Resûl-i Ekrem'i gördü, konuştu ve onu bildi.

Hülâsa, akşam ile yatsı arasını ihyâ etmenin faziletini bildiren pek çok rivâyetler vardır. Hattâ Resûl-i Ekrem'in âzadlı kölesi Ubeydullah'a :

— Resûl-i Ekrem farzdan başka bir namâzın kılınmasını emretmiş midir? Diye sorduklarında, Ubeydullah :

— Evet akşam ile yatsı arasında, diye cevâb vermiştir. Yine bir hadîste Resûl-i Ekrem :

«Akşam ile yatsı arasında namâz kılın; o, evvabîn [iyiler] namâzıdır.» (1119) buyurdu.

Esved-i Nahai anlatıyor : Akşam ile yatsı arası her ne zamân ibn Mes'ûd'a gittimse, onu namâzda buldum. Hikmetini kendisinden sorduğumda, evet bu vakitte namâza devâm etmeli; çünkü bu ân gaflet vaktidir, dedi.

Enes (R.A.) bu arada namâza devâm ederdi ve işte :

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَمَدٌ وَطَأٌ وَأَقْوَمُ قِيْلًا

«Şübhesiz gece kalkış daha te'sirli ve o zamân okumak daha elverişlidir.» (73 - Müzzemmil : 6) Âyetindeki, gece kalkışından murad, bu vakittir derdi. Ve devâmla :

تَبَّأَ فِي جُؤُوبِهِمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ

«Yanları yataklarından uzaklaşır» (32 - Secde : 16) âyet-i celilesi de bunun için nâzil oldu» dedi.

Ahmed bin Ebû'l-Havâri diyor: Süleyman-ı Dârânî'ye :

— Gündüzleri oruç tutup akşam ile yatsı arasını yemek ile mi geçireyim, yoksa gündüzleri yiyeyim de akşam ile yatsı arasını mı ibâdet ile geçireyim? Hangisini tercîh edersiniz, diye sorduğumda :

— Her ikisini yapmanızı tavsiye ederim, dedi. Ben :

— İkisini yapmak imkânı olmazsa, dedim. O :

— O zamân oruç tutma da akşam ile yatsı arasını ibâdet ile geçir, dedi.

GECE KALKMANIN FAZİLETİ

Bu husûstaki âyetler :

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثَيِّ اللَّيْلِ هـ

«Muhakkak, senin Rabbin, gecenin üçte ikisinden azını kalkıp ibâdetle geçirdiğini bilir.» (73 - Müzzemmil : 20)

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلاً هـ

«Şübhesiz gece kalkış daha te'sirli ve o zamân okumak daha el-verişlidir.» (73 - Müzzemmil : 6)

تَخَافُ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ هـ

«Çok ibâdet etmekten vücûtları yataktan uzakta kalır.» (32 - Secde : 16)

أَمْ نَكُنْ مِنْ مَوْفَاتٍ أَنَاءَ اللَّيْلِ هـ

«Yoksa gece secde ederek, ayakta durarak boyun bükten, inkâr edenler gibi olur mu?» (39 - Zümer : 9)

وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا هـ

«Onlar ki, gecelerini Rabları için kıyama durarak ve secdeye vararak geçirirler.» (25 - Furkan : 64)

وَأَسْتَعِينُوا بِالْعَنَبِ وَالصَّلَاةِ هـ

«Sabır ve namâz ile Allah'a sığınım ondan yardım dileyin.» (2 - Bakara : 45).

Denildi ki bu, gece namâzıdır. Sabır ve salâvat ile nefis mücâhadesi için yardım istenir.

Hadisler :

يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ مَكَانَ كُلِّ عُقْدَةٍ، عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ، فَإِنْ اسْتَيْقَظَ وَذَكَرَ اللَّهَ نَعَا لِي إِنْخَلَّتْ عُقْدَةٌ، فَإِنْ تَوَضَّأَ انْخَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ صَلَّى انْخَلَّتْ عُقْدَةٌ، فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسَالَانَ هـ

«Sizden biriniz uyuduğu zamân, şeytân kafası üzerinc üç düğüm düğümler ve her düğüm atışında ise “daha vakit çok, yat uyu” der. İnsân onu dinlemeden uyanıp Allah’ı andığı zamân düğümlerden biri çözülür. Kalkıp abdest aldığı zamân ikincisi, namâza başladığı zamân üçüncüsü de çözülmüş olur. Bu sûretle temiz ve neş’eli olduğu hâlde sabahlar. Şayet şeytânın bu düğümlerine aldanarak sabahlarsa tenbel ve habis olarak sabaha çıkmış olur.» (1120)

Yine haberde şöyle vârid olmuştur. Resûl-i Ekrem’in huzûrunda bir adamın sabaha kadar uyuduğundan bahsedilmiş, Resûl-i Ekrem :

«Onun kulağına şeytân işemiştir.» buyurdu. (1121)

Yine haberde :

إِنَّ الشَّيْطَانَ سَعُوطًا وَلَعُوفًا وَذَرُورًا، فَإِذَا أَسْعَطَ الْعَبْدُ سَاءَ خُلُقُهُ وَإِذَا أَلْعَمَهُ ذَرِبَ لِسَانُهُ بِالشَّرِّ، وَإِذَا ذَرَعَهُ نَامَ اللَّيْلَ حَتَّى يُصْبِحَ هـ

«Şeytânın buruna çekilecek enfiyesi; ağızda yalanacak ilâcî ve göze sürülecek sürmesi vardır. İnsân o ilâcî burnuna çekince ahlâkı bozulur, dili ile yalayınca kötü sözler konuşur, gözüne sürünce de sabaha kadar uyanmadan uyur.» (1122)

(1120) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre’den rivâyet etmişlerdir.

(1121) Buhâri ile Müslim, İbn Mes’ûd’dan rivâyet etmişlerdir.

(1122) Taberânî, Enes’den, Bezzar da Semure b. Cündüb’den rivâyet etmişlerdir.

Diğer bir hadîsde :

رَكْعَتَانِ يَزَكِّيَانِ الْعَبْدَ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَ
مَا فِيهَا، وَلَوْ لَا أَنِ اسْتُقِيَ عَلَى أُمَّتِي لَفَرَضْنَاهُمَا عَلَيْهِمَا هـ

«Kişi için gece yarısı kıldığı iki rek'ât namâz, bütün varlığı ile dünyâdan hayırlıdır. Eğer ümmetime ağır geleceğinden korkmasaydım, bu iki rek'ât namâzı onlara borç kılardım.» buyurdu. (1123)

Buhârî'nin Câbir'den rivâyet ettiği bir hadîste Resûl-i Ekrem Efendimiz :

إِنَّ مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةً لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ، يَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ

«Gecede bir vakit var. Herhangi bir müslümân kul, bu vakti denk getirir ve o saatte Allah'tan ne gibi hayır isterse, Allah onu verir.»

Diğer rivâyette :

«Dünyâ ve Âhiret iyiliklerinden her ne isterse Allah onu verir. Bu saat her gecede mevcûttur.» buyurmuştur.

Mugire b. Şu'be anlatıyor :

Resûl-i Ekrem gece kalktı ve ayakları şişip ağrıyınca kadar namâz kıldı. Kendisine Hz. Âişe tarafından ;

— Yâ Resûlallah, Allah Senin geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışladığı hâlde neden bu kadar kendini yoruyorsun? Diye suâl edildiğinde :

أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا هـ

«(Ben, bu gufrân-ı İlâhiye karşı) Şükreden bir kul olmuyayım mı?» (1124) diye cevâb vermiştir. Bu ifâde, rütbenin ziyâdeliğinden, derece üstünlüğünden kinâyedir; çünkü şükr ziyâdeye sebeptir.

لَيْتَ شَكَرْتُمْ لَا يَزِيدَنَّكُمْ هـ

(1123) Adem b. Ebî İyas «Sevâb» da rivâyet etmiştir.

(1124) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir. Tecrid-i Sarih Tercemesi C. 4, Sf: 51. 580 No.lu Hadis. Tirmizî'de 408 No.lu Hadis.

«Eğer şükrederseniz elbette size arttırırım.» (14 - İbrâhim : 7) buyurulmuştur.

Resûl-i Ekrem, Ebû Hüreyre'ye hitâben :

«Hayâtında, öldüğünde, kabre konduğunda ve kabirden kalktığında Allah'ın rahmetinin senin üzerine olmasını istersen, Allah rızası için geceden bir mikdar kalk ve namâz kıl. Ey Ebû Hüreyre! Evinde namâz kıl, ki gök yıldızları yer halkına nasıl parlarsa evin de gök halkına öyle parlansın» buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ. فَإِنَّ قِيَامَ اللَّيْلِ قُرْبَةٌ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَتَكْفِيرٌ لِلذُّنُوبِ، وَمَطْرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الْجَسَدِ وَمَنْهَاةٌ عَنِ الْإِسْرِ

«Gece kıyânına devâmı edin; zira bu, sizden önceki sâlihlerin ibâdetidir. Çünkü gece ibâdeti, Allah'a yakınlık ve günâhlara kefareti olup insânı bedenî hastalıklardan korur ve günâhlardan uzaklaştırır.» buyurmuştur. (1125)

Yine Resûl-i Ekrem :

«Gece namâz kılmak itiyâdı olduğu hâlde uyanamıyan kimseye aynen namâz kılınış gibi sevâbı verilir. Ve uykusu da kendisine sadaka olur.» (1126) buyurdu.

Başka bir hadisinde de Ebû Zerr'e hitâben :

لَوْ أَرَدْتَ سَفَرًا أَعَدَدْتَ لَهُ غَدَةً؟ قَالَ نَعَمْ. قَالَ فَكَيْفَ سَفَرُ طَرِيقِ الْقِيَامَةِ، أَلَا أَنْتَ يَا أَبَا ذَرٍّ بِمَا يَنْفَعُكَ ذَلِكَ الْيَوْمُ؟ قَالَ بَلَى يَا أَبَا ذَرٍّ قَالَ صُمْ يَوْمًا مُشَدِّدَ الْحَزَنِ لِيَوْمِ الْقُبُورِ، وَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ لَوَخْشَةِ الْقُبُورِ، وَحُجَّ حَجَّةَ إِعْطَائِهِ الْأُمُورِ، وَتَصَدَّقْ بِصَدَقَةٍ عَلَى مِسْكِينٍ، أَوْ كَلِمَةٍ حَقٍّ تَقُولُهَا أَوْ كَلِمَةٍ شَرٍّ تَنْصُكُ عَنْهَا

(1125) Tirmizî, Bilâl'den rivâyet etmiştir. Taberânî ve Beyhâkî «hasen» sened ile Ebl Umâme'den rivâyet etmişlerdir.

(1126) Ebû Dâvûd ile Neseî, Hz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

— «Yâ Ebâ Zer! Yolculuğa çıktığın zamân azık alır mısın? Buyurdu. Ebû Zer :

— Evet alırım, ya Resûlallah, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— Dünyâ yolculuğuna azıksız çıkmazsın, ya Âhiret yolculuğu için ne yaparsın? Kıyâmet günü faydalanacağın azığı sana bildireyim mi? Buyurdu. Ebû Zer :

— Bildir, ya Resûlallah, deyince Resûl-i Ekrem :

— «Kıyâmetin dehşeti için sıcak günlerde Oruç tut, kabrin vahşeti için gece namâzı kıl, önümüzdeki büyük hâdiseler için de Hac et, yoksullara yardımda bulun ve kötü söz söyleme.» (1127) buyurdu.»

Rivâyete göre, Resûl-i Ekrem'in zamânında bir zât, herkes yatıktan sonra kalkar namâz kılar, Kur'ân okur ve ondan sonra da: «Ya Rab! Beni Cehennem'den âzâd et.» diye duâ ederdi. Bunu Resûl-i Ekrem'e haber verdiler. Resûl-i Ekrem de adamın bu şekilde hareket ettiğini görünce :

— Neden Cennet'i istemiyorsun ve yalnız Cehennem'den korunmak için duâ ediyorsun? Diye sordu. Adam :

— Ben kendimi Cennet'e ehil görmüyorum, dedi. Az sonra Cebrâil aleyhi's-selâm Resûl-i Ekrem'e gelerek, Cenâb-ı Allah'ın bu adamı Cehennem'den âzâd ederek Cennet'e koyduğunu haber verdi.

Yine rivâyete göre; Cebrâil aleyhi's-selâm Resûl-i Ekrem'e :

— Abdullah b. Ömer ne iyi bir insândır. Fakat gecenin bir kısmında namâz kılmayı âdet edinseydi, dedi. Resûl-i Ekrem bunu İbn Ömer'e haber verdi ve o da ondan sonra gece namâzına devâm etti. (1128)

İbn Ömer'in âzâdlısı Nafi: «İbn Ömer, gece namâzına devâm ederdi ve bana: "Sabah oldu mu?" diye sorardı. Ben, sabah olmadığını söyleyince yine devâm ederdi. Sabah olunca, haber verirdim, o da oturup sabaha kadar istiğfar ederdi.»

Ali b. Ebi Tâlib (R.A.) şöyle diyor : «Zekeriyâ'nın oğlu Yahya —Salât ve selâm üzerlerine olsun—, bir akşam doyasıya arpa ekmeğini yediği için gece vakti uyanamadı. Allahu Teâlâ kendisine şöyle vahyetti :

«Yâ Yahya! Sana vereceğim evden daha iyi ev, civârıma yaklaştıktan daha iyi muhît mi buldun? İzzet ve Celâlim hakkı için, eğer

(1127) İbn Ebi'd-Dünyâ «Kitâbü't-Teheccüd» de Sırrı b. Muhallid'den mürsel olarak rivâyet etti.

(1128) Buhârî ile Müslim, İbn Ömer'den rivâyet etmişler, fakat rivâyellerinde Cebrâil'den bahis yoktur. Bakınız: Tecrîd-i Sarılı Tercemesi Cilt: 4, Sahife 28 ve 130'a

Cennet'i görseydin ona olan hevesinden vücûdundaki yağın erir ve oraya gitmeğe bayılırdın. Eğer Cehennem'i görseydin, korkundan vücûdundaki yağın erir, yaş yerine kan ağlar ve tüysüz deriye bürünürdün.”»

Bir gün bir adam için Resûl-i Ekrem'e :

— Yâ Resûlallah! Bu adam gece namâzı kıldığı hâlde, gündüz sarhoşluk ediyor, dediler. Resûl-i Ekrem :

— Kıldığı namâz onu yakında bu çirkin hareketinden alıkoyar. (1129) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem :

رَحِمَ اللَّهُ رَجُلًا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى ثُمَّ انْقَطَعَ امْرَأَتُهُ فَصَلَّتْ
فَإِنْ أَبَتْ نَضَعَ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ هـ

«Gece kalkıp namâz kıldıktan sonra, âilesini de namâz kılmak için kaldıran ve kadın kalkmadığı takdirde, yüzüne su serpmek sûretiyle onu uyandıran kimseye Allah rahmet etsin.» (1130) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem Efendimiz :

رَحِمَ اللَّهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ ثُمَّ انْقَطَعَتْ وَجْهَهَا
فَصَلَّى، فَإِنْ أَبَتْ نَضَعَتْ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ هـ

«Allah o kadına rahmet etsin ki, gece namâzına kalkar, kocasını da kaldırır. Şayet kocası uyanmazsa yüzüne hafif su serper.» (1131) buyurmuştur.

Yine Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur :

مَنْ اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ وَانْقَطَعَ امْرَأَتُهُ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ حَتَّى مِّنَ
الْأَكْبَرَيْنِ اللَّهُ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ هـ

(1129) İbn Hibban, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(1130) Ebû Dâvûd ve İbn Hibban, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

(1131) Ebû Dâvûd ve Neseî, Ebû Hüreyre'den; Ebû Saîd de sahîh sened ile rivâyet etmişlerdir.

«Gece kalkan ve âilesini de kaldırarak berâberce namâz kılanlar, karı koca zikredenlerden sayılırlar.» (1132)

Bir başka hadisinde de Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْمَكْتُوبَةِ: قِيَامُ اللَّيْلِ هـ

«Farzlardan sonra en faziletli namâz, gece namâzıdır.» (1133)

H. Ömer b. Hattab (R.A.), Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu haber veriyor:

مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ بِاللَّيْلِ فَقَرَأَهُ بَيْنَ صَلَاةِ
الْفَجْرِ وَالظُّهْرِ كَتَبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ هـ

«Uyanmadığı için gece evrâdını yerine getiremeyen kimse, sabah ile öğle arasında bunu yerine getirirse, gece yapmış gibi mükâfatını alır.» (1134) buyurmuştur.

BU HUSÛSTA İSLÂM BÜYÜKLERİNİN HÂLLERİ:

H. Ömer (R.A.), gece virdinden bir âyet okuyamadığı va'it, gündüzleri bayılırdı, hattâ bu yüzden bir hasta ziyâreti gibi, günlerce ziyâret edildiği rivâyet edilmiştir.

İbn Mes'ûd (R.A.) insânlar uyuduğu zamân, namâza kalkar, sabaha kadar arı vızıltısı gibi uğultusu duyulurdu.

Yine rivâyete göre; Süfyân-ı Sevri, bir akşam doyasıya bir yemek yedi. Bunun üzerine: «Yemi artan hayvânın işi de arttırılır.» dedi ve o geceyi sabaha kadar ibâdetle geçirdi. Tavûs b. Keysan (1135), yatağına yaslandığı zamân, dânenin tavada hareketi gibi yatakta kıvranırdı, rahat edemezdi, hemen kalkar ve sabaha kadar namâz kılardı. Sonra da: «Âbidlerin uykusu, Cehennem'i hatırlamaktır.» derdi.

Hasan (Allah rahmet etsin): «Gece namâzından ve mal infak et-

(1132) Ebû Dâvûd, Neseî, Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd'den.

(1133) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(1134) Hadisi Müslim, H. Ömer'den rivâyet etmiştir.

(1135) Yemen âbidlerinden olup, Tâbiînin büyüklerindendir. Kıraatte emsâli görülmemiştir. Bir çoklarından rivâyet ettiği gibi, kendisinden de rivâyet etmişlerdir. Kırk defa Hac etmiş ve Hicri 160 tarihinde vefat etmiştir.

mekten daha makbûl bir ibâdet bilmiyorum.» derdi. Bir def'a kendisine :

— Gece ibâdet edenlerin yüzlerinin güzel ve nûrlu olmasının sebebi nedir? Diye sorduklarında, şu cevâbı vermiştir :

— Çünkü onlar Rahman ile başbaşa kaldı, o da onlara kendi nûrundan lûtfetti.

Sâlihlerden biri bir seyahatten dönüşte kendisine serdikleri yataкта yatınca, sabaha kadar uyuyamayıp mûtadî olan evrâdını yerine getiremediği için, bir daha yataкта yatmayacağına yemin etmişti. Abdülaziz b. Ebî Revad, akşam olunca yatağını eli ile yoklar ve: «Çok güzel yumuşak bir döşeksin ama Cennet'in döşekleri senden çok daha yumuşaktır.» diyerek namâza döner ve yatmadan sabaha kadar ibâdetine devâm ederdi.

Fadl b. Abbas (R.A.), akşam olunca şöyle derdi: «Gece, bana çok uzun gelirdi, fakat bir kere Kur'ân okumaya başladım mı ondan hevesimi almadan sabah oluverirdi.»

Hasan-ı Basrî : «Kişi isyân sebebiyle gece ibâdetinden mahrûm olur.» dedi.

Fudayl : «Gündüz orucuna ve gece ibâdetine güç yetiremeyenler, hayırdan mahrûm ve hatâlı kimseler olduğunu bilmelidirler.» demiştir.

Tabiînden olan Sıla. b. Eşyem, gecenin tamamını namâz kılmakla geçirirdi. Buna rağmen sabah olunca :

— Allah'ım! Senden Cennet isteyecek hâlde değilim, beni Cehennem'den âzâd eyle, diye duâ ederdi.

Adamın biri Hakîmin birisine, gece ibâdet edemediğinden şikâyet edince, Hakîm: «Gündüz isyân etme, gece de kalkma.» diye cevâb vermiştir.

Hasan b. Sâlih (1136) câriyesini bir kişiye sattı. Gece olunca câriye ev halkına: «Namâz» diye seslendi. Ev halkı :

— O ne, sabah mı oldu? Dediklerinde, câriye :

— Siz farzdan başka gece namâzı kılmaz mısınız? dedi. Onlar :

— Hayır, dediler. Sabah olunca câriye Hasan b. Sâlih'e dönerek :

— Beni sattığın kimseler, farzdan başka namâz kılmıyorlar; ben bunların yanında duramam, sen beni geri al, dedi. Hasan da câriye-yi geri aldı.

Rebiî anlatıyor : Bir çok geceler İmâm Şâfiî'nin yanında bulundum, gecenin pek azını uyudu.

Ebû'l - Cüveysiye de şöyle diyor: Altı ay İmâm-ı Âzâm Ebû Hani-

(1136) Hemedanlı Müslim'in oğludur. Fakih idi. Zâhid idi. Âbid idi. Ölüm anı: «İyi vakt, hüngür hüngür ağılardı. Hicrî 167 tarihinde vefat etmiştir.

fe'nin yanında kaldım. Bir gece yatlığımı görmedim. İmâm Ebû Hanîfe daha önceleri gecenin yarısını uyku ve diğer yarısını da ibâdetle geçirirdi. Bir gün bir cemâatin yanından geçerken, onlar İmâmı parmakları ile işâret ederek: «Bu adam, sabahlara kadar uyumaz.» dediler. Bunun üzerine İmâm: «Ben, yapmadığım şey ile anılmaktan ve vasıflandırılmaktan utanırım.» dedi ve ondan sonra gece uykusunu kaldırdı. Hattâ gece yatmak için yatağının bulunmadığı da söylenir.

Mâlik b. Dinar, akşam olunca sabaha kadar :

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا الشَّيْءَ أَنْ يَجْعَلَهُمُ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

«Yoksa kötülük işleyen kimseler, ölümlerinde ve diriliklerinde kendilerini; inanıp yararlı iş işleyen kimselerle bir mi tutacağız sandılar.» (45 - Câsiye : 21) âyetini tekrarlamak sûretiyle sabahlamış olduğu rivâyet edilir.

Muğîre b. Habib şöyle diyor: Mâlik b. Dinar'ı tâkib ettim. Yatsı namâzını kıldıktan sonra abdest aldı ve namâz kılacağı yerde sakalını eline alarak: «Allahım! Mâlik kulunun ağaran şu sakalını Cehennem ateşinde yakma. Allahım! Kimin Cennetlik, kimin Cehennemlik olduğunu sen bilirsin; acaba Mâlik kulun hangi taraftadır?» diye niyâz ederek sabahlamıştır.

Mâlik b. Dinar anlatıyor: Bir gece uyuya kaldım ve evrâdımı yerine getiremedim. Rüyâmda güzel bir câriye karşıma çıktı ve :

— Okur yazarlığın var mı? Dedi. Ben de :

— Var, dedim. O hâlde :

— Şu yazıyı okur musunuz dedi ve elime bir kâğıt parçası verdi.

Kâğıtta :

«Dünyânın geçici ve aldatıcı nîmetleri, ölümsüz olarak yaşayacağın Cennet'in zevk ve sefasından seni alıkoymuştur. Yâni geçici olarak kendisinden zevk aldığın bu uyku, ebedî saâdetini sağlayacak ibâdetine engel olmuştur.»

«Uyan namâz kıl ve Kur'ân oku; zira bunlar uykudan hayırlıdır.» diye yazılı idi.

Rivâyete göre, Mesrûk (1137) Hacca gittiğinde bir akşam dahî uyumamak üzere bütün gecelerini ibâdetle geçirdi.

Âbidlerden olan Ezher b. Mugîs şöyle diyor: Bir gece rüyâmda, dünyâ kadınlarına benzemeyecek güzellikte bir kadın gördüm. Ona :

— Kimsin? Diye sordum. O :

(1137) Küçük yaşta kaçırılmış ve sonra bulunmuştur. Bundan dolayı kendisine «Mesrûk» denilmiştir. Kûfe Tabîilerindendir. Hicrî 63 yılında vefât etmiştir.

- Cennet hûrilerinden biriyim, dedi. Ben :
- Benimle evlenir misin? Dedim. O :
- Beni efendimden iste ve nikâh mihrimi hazırla, dedi. Ben:
- Nikâh mihrin nedir? Diye sordum. O :
- Nikâh mihrim, çokca gece ibâdetidir, dedi.

Yûsuf b. Mihran da şöyle demiştir : Arş-ı A'zâm'ın altında horoz sûretinde bir melek var. Tırnakları içindeki mahmuzları yeşil zeberceddendir. Gecenin üçte biri geçtiği vakit, kanatlarını çırparak: «Kalkacak olanlar kalksın.» diye bağırır. Gecenin üçde ikisi geçince: «Kalkacak olanlar kalksın.» diye seslenir. Sabah olduğu vakit, yine kanat çırparak: «Gafiller kalksın.» diye seslenir.

Rivâyete göre, Vehb (1138), otuz sene başını yere koymamıştır ve: «Evinde serili döşek görmektense, şeytân'ı görmek daha hoşuma gider. Zîra yatak, insânı uyumağa dâvet eder.» demiştir. Bu zâtın deriden bir minderi vardı, uykusu geldiği vakit, göğsünü ona dayar, üzerinde bir iki süründükten sonra, tekrar namâza kalkardı.

Zâtın biri de şöyle anlatıyor: Allahu Teâlâ'yı rüyâmda gördüm ve şöyle buyurduğunu işittim: «İzzet ve Celâlim hakkı için, elbette Süleyman-ı Teymî'ye ikrâm edeceğim. Çünkü o, kırk sene yatsı abdesti ile sabah namâzını kılmıştır.» Denildi ki: Onun kanaatine göre inşânın hatırına uyku geldiği zamân abdesti bozulur.

Eski kitâbların bâzılarında Allahu Teâlâ'dan şöyle hikâye edilir:

«Benim has kulum, kalkmak için horozun ötmesini beklemeyendir.»

GECE İBÂDETİNE KALKMAYI KOLAYLAŞTIRAN ZÂHİRİ SEBEBLER

Bilmiş ol ki, zâhiri ve bâtını, kolaylaştırıcı sebebler bulunmadıkça, gece uykusundan kalkmak cidden zordur. Bunun zâhiri sebepleri dörttür. —

1 — Fazla yemek yememektir. Çünkü çok yemek, o nisbette de çok uykuya sebep olur. Ve bu sûretle kalkmak da zorlaşır. Şeyhlerden bâzıları müridlerin akşam sofrasına giderek, sakın çok yiyip çok içip, çok uyumayın; çünkü çok yer, çok içer ve çok uyursanız sonra ölüm ânında çok pişmân olursunuz, derdi. İşte gece kalkabilmek için birinci asıl, az yiyip mideyi hafif tutmaktır.

(1138) Yemenlidir. Hz. Osman'ın Hilâfeti zamanında Hicrî 34'de doğmuş, 116'da vefat etmiştir. Sikadandır. Bir çokları kendisinden rivâyette bulunmuştur. İbn Sa'd «Tabakat»-ında, 20 sene yatsı abdesti ile sabah namâzı kıldığını yazmıştır.

2 — Gündüzleri vücûdunu haddinden fazla yormamaktır. Çünkü bu sebeble sinirler de zayıflar ve fazla uykuya ihtiyâç hâsıl olur.

3 — Öğleden önce biraz uyumalıdır (buna Kaylûle denir). Bu uyku gece kıyâmı için yardımcı bir sünnettir. (1139)

4 — Gündüzleri isyâna dalmamaktır. Çünkü bu hâl, kalbi karratır ve rahmeti celb edecek sebeblere engel olur. Adamın biri Hasan-ı Basrî'ye :

— Yâ Ebâ Said! Ben gece kalkmak için her çâreye başvurur hattâ abdest suyum da hazırlarım. Böyle iken yine uyanamam, bunun hikmeti nedir? Diye sordu. Hasan-ı Basrî :

— Günâhların seni bağıyor, diye cevâb vermiştir.

Hasan-ı Basrî gündüzleri çarşıda milletin patırdı ve gürültülerini duyunca: «Bunlar gündüz uykusuna yatmıyor, bu gece hayır gecesi olamaz.» derdi.

Süfyân-ı Sevri (1140) «Bir günâhtan dolayı beş ay gece ibâdetinden mahrûm oldum» dedi. Günâhının ne olduğunu sorduklarında: «Bir adamın ağladığını gördüm de bu riyâ olarak ağlıyor, dedim. İşte günâhım bu idi.» der.

Zâtın biri şöyle diyor: Bir gün Kürz b. Vebre'nin yanına gittim, ağlıyordu. Kendisine :

— Ne oldu, bir kara haber mi aldın? Dedim. Kürz b. Vebre :

— Yok, kara haberden daha fenâ, dedi. Ben :

— Yoksa bir yerin mi sancıyor, dedim. Kürz b. Vebre :

— Yok, daha fenâ, dedi. Ben :

— O hâlde nedir derdin, söyle bakalım, dediğimde, o :

— Kapılarım kapandı, perdelerim indirildi ve uyanıp da gece virdimi okuyamadım, işte buna üzülüyorum. Şübhesiz bu, benim yeni bir günâhımdır, dedi. Çünkü iyilik, dâimâ iyiliği, kötülük ise dâimâ kötülüğü çeker. Bunların azı da netice itibâriyle çoğalır gider. Bunun için Süleyman Dârânî : «Bir kimse cemâatten mahrûm kalırsa, bu hâli, bir isyân neticesidir.» derdi. Yine bu zât: «Gece ihtilâm olmak ukubettir; cünüp olmak ise Allah'a uzaklıktır.» derdi.

Âlîmin biri şöyle diyor: Oruç tuttuğun zamân, kimin yanında ve nasıl bir lokma ile iftâr ettiğini düşün; çünkü insanın yediği bir lokma ile kalbi öyle döner ki, bir daha eski hâline gelemes. Bütün günâhlar, kalbi katılaştırır ve gece kıyâmına engel olur. Buna en çok müessir olan da harâm lokmadır. Helâl lokma ise başka hiç bir şeyin yapamayacağı şekilde kalbe te'sir eder, kalbi cilâlandırır ve iyillğe,

(1139) İbn Mâce, İbn Abbas'dan.

(1140) Süfyân-ı Sevri (vefatı: 161 Hicrî) Kûfeli, hadiste ve fıkhıta söz sâhibi büyük âlim.

ibâdete çeker. Kalblerini murakabe altında bulunduranlar, Şeriatın şehâdetinden başka bunu, tecrübe ile de bilirler. Bu sebepten bâzıları: «Nice lokmalar var ki, insânı gece kıyâmından; nice bakışlar var ki, insânı Kur'ân okumaktan alıkoyarlar. İnsanoğlu bir lokma yemek veyâ bir iş sebebiyle, bir senelik gece ibâdetinden mahrûm olur. Namâz, insânı kötülükten alıkoyduğu gibi, kötülükler de insânı namâzdan ve diğer iyiliklerden alıkoyarlar.» demişlerdir.

Adamın birisi: «Otuz kûsûr sene gardiyanlık ettim, geceleyin yakanıp getirilen mahbûslara, yatsı namâzını cemâatle kıldınız mı? Diye sorardım, hepsi de menfi cevâb verirlerdi.» Bu, cemâat ile kılınan namâzın insânı kötülükten menedeceğine işârettir.

Gece ibâdetine kalkmağı kolaylaştıran bâtinî sebebler de dörttür:

1 — Müslümânlar kin beslemekten, bid'atlerden ve fuzûlî dünyâ meşgalelerinden kalbin sâlim olmasıdır. Kalbi dünyâ meşgalesi ile meşbû kimse, geceleyin kalkamaz, hattâ kalksa yine meşgalesiyle uğraşır, huzûr içinde ibâdet edemez, ibâdeti hep vesvese ile geçer. Nitekim şâir :

يَحْبِرُنِي الْوَبَابُ أَنَّكَ نَائِمٌ هَرِّ وَأَنْتَ إِذَا اسْتَيْقَظْتَ أَيْضًا فَنَائِمٌ

«Kapıcı bana uykuda olduğunu haber verdi. Halbuki sen uyan-
san da yine uykudasın.» diyor. Bu gibilerin uyanıklığı da gafletle geçtiği için, uyku ve uyanıklıkları arasında bir fark yoktur.

2 — Düşünce azlığı ile korkunun gâlib olması. İnsanoğlu, Âhi-
retin güçlüklerini ve Cehennem'in derekelerini düşündüğü zamân,
uykusu kaçır ve korkusu çoğalır, bu sâyede de gece ibâdetine devâm
eder. Tavûs'un dediği gibi: «Cehennem'i düşünmek, âbidlerin uykusu-
nu kaçırmıştır.» Yine hikâye olunduğu gibi, Basra'da Suheyb adında
bir köle, bütün geceyi ibâdetle geçirdi. Sâhibesi hanım :

— Senin bu gece ibâdetin, gündüz çalışmana mâni oluyor, dedi.
Bunun üzerine köle :

— Cehennem'i hatırladığım zamân, gözlerime artık uyku gelmi-
yor ne yapayım, dedi.

Yine bütün gece ibâdet eder başka bir köleye aynı şey sorulun-
ca :

— Cehennem'i hatırladığım ân korkum; Cennet'i hatırladığım
ân ise hevesim artıyor, bu sebepten uyuyamıyorum, diye cevâb ver-
miştir. Zünnûn-i Mısri :

مَنْعُ الْقُرْآنِ يُوْعِدُهُ وَيُوْعِدُهُ ۝ مُقِلُّ الْعَيْنِ بِلَيْلِهَا أَنْ تَهْجَعَا ۝
فَهَمُّوا عَنِ الْمَلِكِ الْجَلِيلِ كَلَامَهُ ۝ فَرَقَا بِهِ ذَلِكَ إِلَيْهِ تَخَضُّعًا ۝

«Allahu Teâlâ'nın dostlarına hazırladığı Cennet'i düşmanları için hazırladığı Cehennem'i Kur'ândan anlayan gözler, O'nun azameti karşısında saygı ile eğildi ve uykularını fedâ ettiler.»

Şâirin biri de şöyle söylemiştir :

اَللّٰهُمَّكَ الْاَزَادُ وَالْاَمَانُ ۝ عَنِ الْبَصْرِ الْاَوَانِ فِي الْجَنَابِ ۝
نَعِيسٌ مُّخَلَّدًا لَا مَوْتَ فِيْهَا ۝ وَتَقَفُوْا فِي الْجَنَانِ مَعَ الْحِسَابِ ۝
تَنْبَهُ مِنْ مَنَامِكَ اِنْ خَيْرًا ۝ مِنَ النَّوْمِ التَّهَجُّدُ بِالْقُرْآنِ ۝

«Ey uzun uyku ve derin gâflete dalan insân, bilmiş ol ki; çok uyku ve gâfletin sonu nedâmettir. Geceleyin Azrâil'in gelip de senin canını almayacağından emin misin? Emin olarak uykuya yatan nicelelerini Azrâil yakalamıştır. Kabre girdiğin zamân, iyi veyâ kötü amellerini hazır bir döşek bulacak ve orada uzun uykuya yatacaksın.»

İbn mübârek de şöyle diyor :

«Gece karanlığı bastığı zamân, onlar rükû ederler, çünkü korku uykularını kaçırmıştır. Kendilerini emniyette hisseden gâfiller ise, dünyâda gâflet uykusuna dalmış fırsatı kaçırmışlardır.»

3 — Gece ibâdetinin fazîletini, bu husûstaki âyet, hadîs ve diğer sözlerden öğrenmektir. Bu sâyede ümitlenir, heveslenir, Cennet-
teki yüksek derecelere râğbeti artarak gece ibâdetine yönelir. Nitekim sâlihlerden biri, muhârebeden dönüşte yatıp istirahat etmesi için hanımı yatağını hazırlamıştı, fakat adam, doğru mescide gidip ibâdetle meşgûl oldu. Sabahleyin hanımı: «Döşegini hazırladık, seni bekledik fakat sen gelmedin» deyince, adam: «Kusura bakma, Cennet'i ve onun zevk u sefâsını hatırlayınca oraya ulaşabilmek için evi unuttum da ibâdet ile meşgûl oldum» diye cevâb verdi.

4 — Allah sevgisi ve imân kuvveti. Evet, gece ibâdetini kolaylaştıracak âmillerin en kuvvetlisi, Allah sevgisi ve imân kuvvetidir; çünkü gece namâz kılan insân, okuduğu her kelime ile Allah'a münâcatta bulunduğunu, hattâ kalbinden geçenlere de Allahu Teâlâ'nın âgâh olduğunu, kalbinden geçen hâtıraların ilhâm-ı ilâhî olduğunu

bilir. Allahu Teâlâ'yı seven kimse, elbette onunla tenhâda kalmağı ister ve sevgilisi ile münâcattan da zevk alır. Bu zevk onu, kıyâmını uzatmasına sevkeder.

Böyle zevk alınabilir mi diye inkâra kalkışmamalı; çünkü akıl ve nakil buna şehâdet etmektedir.

Aklın şehâdeti : Bu zevkin akli delili, güzelliğinden veyâ ikrâ-mından dolayı, sevdiği bir kimse ile uykusu gelmeden sabahlara ka-dar oturup sohbet etmesidir.

Şâyet, güzeli, gördüğü için ondan zevk alabiliyor; fakat Allahu Teâlâ'yı göremiyor diye itiraz edersen, bilmiş ol ki, o sevgili görölme-yen karanlık bir yerde veyâ perde arkasında da olsa, görmeden ve baş-ka hiç bir ümit olmadan yalnız onun civârında bulunmaktan yine ay-nı zevk alınır.

Eğer, o, cevâbını bekler ve sesini duymaktan zevk alır, halbuki âbid, Allahu Teâlâ'nın sesini duymuyor, ondan nasıl zevk alır? Der-sen!

Bilmiş ol ki, evet Allahu Teâlâ'nın kendisine cevâb vermeyeceği-ni biliyor, fakat hâlini Allah'a arzetmesinde ve sırlarını Allah'a bil-dirmesinde yine zevki bâkidir. Allah'a gerçekten inanan kimse, mü-nâcatı esnâsında hatırlardan geçen her şeyi Allah'tan duyduğunu ka-bûl eder ve bu sûretle ondan zevk alır. Bu, gecenin karanlığında pâ-dişaha ihtiyâcını arzeden kimsenin dileğini yerine getirecek ümid ile ondan zevk alması gibidir. Dileğini yerine getirmesi bakımından Al-lah'a olan itimadı daha kuvvetlidir. Allah katında olan, başkalarının yanında olandan daha faydalı, hayırlı ve bâkidir. Tenhâ yerlerde Allah'a ihtiyâcını arzetmekten zevk alınmaz mı? —

Nakli delil : Bunun delili, gece kalkanların zevk ile kalkıp ibâdet etmeleridir. İki sevgilinin kavuştukları gece —kendilerine kısa gel-diği gibi— gece ibâdetine kalkanlara da aynı şekilde gece kısa gel-mektedir. Hattâ birisine: «Bu uzun geceleri nasıl geçirebiliyorsun» diye sorduklarında, «Hiç anlamıyorum; bir yüzünü gösterip geçiyor ve hemen sabah oluveriyor» diye cevâblandırmıştır. Diğer birisi de : «Ben ile gece, müsabakaya çıkan iki at gibiyiz. Bâzan sabaha kadar yarış yaparız. Bâzan da beni fikrimden alıkor.» demiştir. Diğer birisi-ne :

— Geceyi nasıl geçiriyorsun? Diye sorduklarında,

— Benim için gece, gelmesiyle sevindiğim ve gitmesi ile üzüldü-güm bir saat gibidir; hiç bir zamân sevincim kendisiyle tamamlan-mış değildir.

Ali b. Bekkâr: «Kırk senedir beni üzen tek şey, sabahın olmasıdır.» dedi.

Fudayl bin İyad : «Güneş batarken, Allah ile başbaşa kalacağım diye sevinirim; güneş doğarken de insânlar ile uğraşacağım diye üzülürüm.» demiştir.

Ebû Süleyman Dârânî: «Eğlence erbâbının eğlence yerlerinde daldıkları zevkten, ibâdet erbâbının gece karanlığında yaptıkları ibâdetteki zevkleri daha büyüktür. Hattâ eğer geceler olmasaydı yaşamağı dahî arzû etmezdim.» demiştir. Yine bu zât: «Âbidlerin gece ibâdetinden aldıkları zevki, ibâdetlerinin sevâbı ile karşılaştıracak olsan, o zevk, ibâdetlerinin mükâfatından çok daha fazla gelirdi.» demiştir. Âlimlerden biri: «Dünyâda Cennet nimetlerine benzeyen tek bir şey varsa, o da âbidlerin gece ibâdetinden aldıkları zevktir.» demiştir. Diğer bâzıları: «Münâcatın lezzeti, dünyâ nimetlerinden değildir, Cennet zevklerindenidir. Allahu Teâlâ onu, sevdikleri için hazırladı, herkes bu zevki alamaz.» demişlerdir. —

İbn Münkedir: «Dünyâ lezzetlerinden üç lezzet kalmıştır. Bunlar: 1 — Gece kıyâmı, 2 — Dostlar ile buluşmak, 3 — Cemâat ile namâz kılmaktır» dedi.

Âriflerden bir zât da şöyle diyor: «Allahu Teâlâ seher vakti uyanık kimselerin kalbine bakar ve onların kalbini nûr ile doldurur. Kalpleri hikmetle dolar. Sonra onların kalblerinden hoşlanmadıkları şeyler gâfillerin kalbine aktarılır.»

Eski âlimlerden birisi de şöyle anlatıyor: Allahu Teâlâ bâzı sıdıklara şöyle ilhâm etmiştir:

— Benim birtakım kullarım var, ben onları severim onlar beni sever; ben onları, onlar da beni arzular. Onlar beni, ben de onları anarım. Onlar bana bakar, ben de onlara bakarım. Onların yoluna girersen seni de severim, girmezsen sana küserim. Sıddık :

— Yâ Râb! Onların alâmeti nedir? Dedi. Allahu Teâlâ :

— Çoban, koyununa gölge aradığı gibi, bunlar da gölgeye riâyet eder. Yâni güneş doğuşundan zevâle kadar ibâdet ederler. Kuş yuvasına döndüğü gibi, öğleden akşama kadar yine ibâdete dönerler. Akşam olup herkes yataklarına yatıp uzandıkları sırada da onlar, ayaklarını toplar ve yüzlerini benim karşımda yerlere sererler. Benim sözümle bana yalvarır, benim in'am ve ihsânım karşısında eğilir, bâzan ağlar, bâzan inler ve bâzan kendilerinden geçer ve bâzan da hayretler içinde kalırlar. Benden dolayı çektikleri vehmini gördüğüm ve bana olan sevgilerinden ötürü yaptıkları şikâyetleri duyduğum için, onlara ilk ikrâmım, benim nûrumdan onların kalbini nûrlandırmaktır. Bu sâyede ben onlardan haber verdiğim gibi, onlar da benden haber verirler. Sonra, yer ve gökler ve bunlarda bulunan herşey onlar için terâzinin bir gözüne konsa, bunu onlar için azımsarım yâni onlara daha çoğunu veririm ve nihâyet rahmetimle onlara yöne-

lirim ne sanırsın? Rahmetimle yöneldiğim kimseye istediğini vermez miyim? Elbette veririm, buyurmuştur.

Mâlik b. Dînar (Allah rahmet etsin) : «Gece ibâdetine kalkan kimseye, (mânen) Allahu Teâlâ yaklaşır, hattâ içlerinde duydukları yumuşaklığı, zevki ve nûru Allahu Teâlâ'nın kalbe tecelli etmesinden bilirler.» Muhabbet kitâbında bunun sırrı ve tafsilâtına dâir açıklama yapılacaktır.

Haberlerde rivâyet edildiğine göre, Allahu Teâlâ şöyle buyurur :

«Ey kulum! Kalbine tecellî eden Allah benim, gayb ile nûrumu müşâhede ettin.» Müridlerinden biri, şeyhine gecelerin uzun olmasından şikâyet etmiş, gâyesi bir kısmını uyku ile geçirmekti. Şeyh'i :

— Oğlum! Allahu Teâlâ'nın gece ve gündüzlerde de nefhâları var, bunlar uyanık gönüllere akıtılır, uykuda olanlar bunlardan istifâde edemez, deyince, mürid :

— Bu beyânâtınla, gecede olduğu gibi gündüz uykusundan da beni mahrûm ettin, dedi.

Bu nefhâların gecelerde vukûu daha kuvvetlidir; çünkü geceleyin, gönüller saf ve meşgale azdır. Nitekim Câbir'in (Allah ondan razı olsun) Resûl-i Ekrem'den rivâyet ettiği sahîh bir hadîste :

إِنَّ مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةً لَا يُؤَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى
خَيْرًا إِلَّا آعَطَاهُ إِيَّاهُ هـ

«Gecede bir saat var, Allah'tan hayır dileyen herhangi bir müs-lümân duâsını bu saate denk getirirse, istediğini Allahu Teâlâ ona verir.»

Diğer rivâyet şekli de şöyledir :

يَسْأَلُ اللَّهُ خَيْرًا مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِلَّا آعَطَاهُ إِيَّاهُ هـ

«Dünyâ ve âhiret hayrından her neyi isterse, Allahu Teâlâ onu ona verir.» (1141) buyurmuştur. Bu da her gecede mevcûttur. Fakat Ramazanda Kadir gecesî, Cumada icâbet saati gibi bu da gizlidir. İşte o ilâhî nefhâlar da bu saattedir. Doğrusunu Allah bilir.

GECEYİ KISIMLARA AYIRMA KEYFİYETİ

Bilmiş ol ki, geceyi ibâdetle geçirmenin miktarı bakımından yedi derecesi vardır :

1 — Bütün geceyi ibâdet ile geçirmek : Bu, yalnız ibâdete bağ-

(1141) Hadisi. Müslim rivâyet etmiştir.

lanan, Allah'a yalvarmaktan zevk alan, ibâdet kendileri için gıda ve kalpleri için hayât olan kuvvetli kimselere mahsûstur. Bunlar, uzun zaman ayakta durmaktan yorulmaz, gecelerini, insânların meşgûl oldukları gündüzlerine çevirir, yani uyku ihtiyâçlarını gündüz te'mîn eden kimselerdir. Bu yol, geçmişlerden bir çoklarının teâmülü idi. Yatsı abdesti ile sabah namâzını kılarlardı. Ebû Tâlib-i Mekki, tâbînden kırk kişiden şöhret ve tevâtür yolu ile hikâyeye edildiğini bildir-mektedir. Bunlar, Medîneli Said b. Müseyyeb, Saffan b. Selim, Mek-keli olan Fudayl b. İyâd ve Vüheyb b. Verd, Yemenli olan Tâvûs ile Vehb b. Münebbih, Kûfeli olan Rebi b. Haysem ile Hikem, Şamlı olan Ebû Süleyman-ı Dârânî ile Ali b. Bekkâr, Basralı olan Mâlik b. Dî-nâr, Abadanlı olan Ebû Abdullah-ı Havas ile Ebû Asım, Fars diyârın-dan Habib, Ebû Muhammed ve Ebû Câbir-i Selmânî, Basra'dan Mâlik b. Dinâr ve Süleyman-ı Teymî, Yezid b. Rakkas ve Habib b. Ebû Sâ-bit ve Yahya el Bukâî, bir de Hems b. Mihâl gibi zâtlardır. Hattâ bu son zât, bir ayda doksan hatim yapardı, anlamadığı âyeti döner tek-rar okurdu. Ayrıca Medîneli Ebû Hâzım ve Muhammed b. Münkedir de bunlardandır.

— 2 — İkinci mertebe, gecenin yarısını ibâdetle geçirmektir. Eski-lerden böyle yapanlar pek çoktur. Bunun en güzel usûlü, evvelâ gece-nin üçte birini yatıp uyuduktan sonra kalkarak, sonradan altıda bi-rini uyumaktır. Bu sûretle gecenin ortasını ibâdetle geçirmiş olur, ki bu daha makbûldür.

— 3 — Üçüncü mertebe, gecenin üçte birinde kalkmaktır. Bunun en güzel şekli de, gecenin yarısını uyuduktan sonra ibâdete kalkıp, sonradan altıda birini uyumaktır. Hülâsa, gecenin son cüz'ünü uyku ile geçirmek daha uygundur. Zira bu uyku, ertesi gün, uykusuzluğu hissettirmez. Eskiler, gündüz sayıklamasını hoş karşılamazlardı. Ay-rica bu, yüzün sararmasını da önler. bu sûretle riyâdan da kurtarmış olur. Gecenin çoğunda kalkıp da seher vakti uyursa, yüzü sararmaz, gündüz uyuklamaz. Hz. Âişe şöyle diyor: «Resûl-i Ekrem gecenin sonuna doğru Vitir Namâzını kıldıktan sonra, gerekirse zevcelerinin yanına gelir; lüzum görürse kıldığı yerde, Bilâl gelip ezân için sesle-ninceye kadar, yaslanırdı.» Yine Hazret-i Âişe buyuruyor: «Ben Resûl-i Ekrem'i dâimâ seherden sonra uyur bulurdum.» Bunun için bâzı se-lef, seherden sonra yaslanmağı sünnet saymışlardır. Ebû Hüreyre bunlardan biridir. Bu vakitteki uyku perde arkasının gayb. âlemini müşâhedeye ve keşfetmeğe vesiledir. Bu da basîret sâhibi insânlara mahsûstur. Burada, gündüzün ilk vaktinde yapılacak olan evrâd için de istirahat vardır. Aynı zamanda yarı geceden sonra gecenin üçte birini kalkıp daha sonra altıda birini uyumak da Dâvûd aleyhi's-se-lâm'ın kıyâmıdır.

4 — Dördüncü mertebe, gecenin beşte ve hiç olmazsa altıda birinde kalkmaktır. Bunun en makbûlü, gece yarısından sonra kalkıp yine sabaha yakın uyumaktır.

5 — Beşinci mertebe, vakit tâyin etmemek ve vakitlere riâyet etmemektir. Çünkü vakitleri tesbît, ancak vahy ile peygamberlere ve ay hesâblarını bilmekle mümkündür. Bu vakitleri gözetlemek, bunlara riâyet edebilen, devâm eden ve uyanabilenler içindir. İnsân karanlık ve kapalı gecelerde vakitleri şaşırabilir, bunun için vakitlere riâyet etmeden, gecenin ilk vakti, uykusu gelinceye kadar ibâdet eder, sonra uyandığı vakit tekrar kalkar, sonra uykusu gelince tekrar yatar. Böylelikle bir gecede iki kıyâmı ve iki de uykusu olur. İşte bu da geceyi ibâdetle geçirmektir. Aynı zamânda amellerin faziletli ve makbûllerindendir. Resûl-i Ekrem'in ibâdeti böyle idi. Hazret-i Ömer ve sahâbenin selefden ileri gelenleri ile tabîinin çoğu böyle yaparlardı, hattâ selefden bâzıları, uyku birinci uykudur. Uyandıktan sonra bir daha uykuya dönersem Allah gözlerimi uyutmasın, derlerdi. Resûl-i Ekrem'in gece kıyâmı muayyen değildi, yâni her vakitte aynı saatlerde aynı mikdarda kılmazdı. Bâzan gece yarısı, bâzan üçte ikisinde, üçte birinde, bâzan da altıda birinde kalkardı. Velhasıl gecelere göre değişirdi. Müzzemmil sûresinde :

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثَيِّ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ

«Gerçekten, Rabbin biliyor ki sen üçte ikiye yakınını, (bâzan) yarısını, (veyâ) üçte birini ayakta durup ibâdetle geçiriyorsun.» (73 - Müzzemmil : 20) buyurulmuştur.

Gecenin üçte ikisinden azı, gecenin yarısı ile altıda birinin yarısıdır. Hazreti Âişe şöyle anlatıyor: «Resûl-i Ekrem, horoz sesini duyduğu zamân kalkardı, ki bu, gecenin altıda biri ve daha az miktarıdır.» Diğerleri şöyle rivâyet ediyor: «Yolculuk esnâsında Resûl-i Ekrem'in gece namâzını tâkib ettik, yatsı namâzından sonra bir müddet yattı, uyanınca âfâka baktı ve :

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

«Ey Rabbimiz! Bunu boş olarak yaratmadın.» (3 - Âl-i İmrân : 191).

إِنَّكَ لَا تَخْلُقُ الْمَبَادِ

«Sen vadiinde hulf etmezsin.» (3 - Âl-i İmrân : 194) âyetine kadar

okudu. Sonra ağzını misvakladı, abdest aldı ve uyuduğu kadar da namâz kıldı, sonra yine namâz kıldığı kadar uyudu, sonra tekrar uyan-
dı ve ilk okuduğu âyeti tekrar okuduktan sonra evvel yaptığı gibi yaptı.»

6 — Altıncı mertebe, bu da hepsinden azdır. Dört rek'ât veyâ iki rek'ât kılacak kadar zamân kalkmaktır. Yahut herhangi bir mâzeret dolayısıyla abdest alamazsa bu kadar bir müddet kibleye dönerek, zikir ve duâ ile meşgûl olmaktır. Bu da Allah'ın lûtf ve keremiyle gece kalkanlar meyânına girer. Eserde şöyle vârid olmuştur.

صَلِّ مِنَ اللَّيْلِ وَلَوْ قَدَرَّ حَلْبٌ شَاءَ هـ

«Geceleyin dahî namâz kıl, isterse bir koyun sağacak kadar müddet olsun.» (1142)

İşte bu anlattıklarımız taksim yollarıdır. Herkes kolayına geleni alsın. Şâyet gece uyanmazsa, hiç olmazsa akşam ile yatsı arasını ve yatsıdan sonraki vitr'ini ihmâl etmemelidir. Sonra da seher vakti uyanmalı uykuda iken sabahlamamalıdır. Bu sûretle yine gecenin iki tarafında da kalkmış olur ki, bu da yedinci mertebedir. Miktarına riâyet edilmek için, gecelerin uzayıp kısalmaları nazar-ı itibara alınmalıdır. Beşinci ve yedinci rütbelerde ise miktara riâyet diye bir şey yoktur. Zâten yedincide anlattığımız altıncıdan, beşincide anlattığımız da dördüncüden eksik değildir.

FAZİLETLİ GECE VE GÜNDÜZLER :

A — GECELER :

İbâdetle ihyâ edilmesi daha kuvvetli müstehâb olan faziletli geceler, sene içersinde onbeş gecedir. Âhiret yolcusunun bu geceleri boş geçirmesi uygun değildir; çünkü bunlar, hayır mevsimleri ve kârı bol olan gecelerdir. Böyle kazanç mevsimlerini ihmâl eden tâcirler, bir kâr sağlayamadığı gibi, faziletli geceleri gâfletle geçiren âhiret yolcusu da zafere ulaşamaz.

Bu gecelerin altısı Ramazan ayındadır, ki beş gecesi Ramazan-ı şerifin son onunda yâni yirmisinden sonradır. Kadir gecesi de burarlarda aranır. Birisi de Ramazan-ı şerifin onyedinci gecesidir. Bu gecenin sabahı «Yevm-i furkan» ve iki ordunun birleştiği Bedir vak'ası günüdür. İbn Zübeyr'e göre de Kadir gecesidir. Diğer dokuz geceye gelince: Muharrem'in birinci ve Âşûre geceleri. Recebin birinci ve onbeşinci ve yirmiyedinci geceleri ki, bu son gece Mi'rac gecesidir. Bu

(1142) Ebû Ya'lâ, İbn Abbas'dan rivâyet etmiştir. Tecrid-i Sarih Tercemesi C: 4, Sahife: 105'de bu husûsta izâhat vardır.

geceye mahsûs namâz olduğu eserde vârid olmuştur. Nitekim hadîs-i şerifte Resûl-i Ekrem, şöyle buyurmuştur.

لِلْعَامِلِ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ حَسَنَاتٌ مِائَةٌ سَنَةً، فَمَنْ صَلَّى فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ
اِثْنَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً مِنَ
الْقُرْآنِ وَيَسْتَهْدِي فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَيُسَلِّمُ فِي آخِرِهِنَّ، ثُمَّ يَقُولُ
سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ مِائَةَ مَرَّةٍ،
ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِائَةَ مَرَّةٍ، وَيُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِائَةَ
مَرَّةٍ. وَيَدْعُو لِنَفْسِهِ بِمَا شَاءَ مِنْ أَمْرِ دُنْيَاةٍ وَآخِرِيَةٍ، وَيُضِيحُ
صَائِعًا، فَإِنَّ اللَّهَ يَسْجِيبُ دُعَاءَهُ كُلَّهُ إِلَّا أَنْ يَدْعُوَ فِي مَعْصِيَةٍ ۝

«Bu gecede iyi amellerde bulunan kimse için yüz senelik mükâfat vardır. Her kim bu gecede on iki rek'ât namâz kılar, her rek'atta Fâtîha-i şerif ile Kur'ândan bir sûre okur ve her iki rek'ât başında oturur ve sonunda selâm verir, sonra yüz kere

سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ ۝

der, sonra yüz kere de salâvât getirir ve dilediği kadar kendisi için dîn ve dünyâsı husûsunda duâ eder ve oruçlu olarak sabahlarsa, kötülükten başka her ne dilerse, Allahu Teâlâ dilediğini verir.» (1143)

Bir de Şâbân-ı şerifin onbeşinci gecesidir. Burada da yüz rek'ât namâz vardır. Her rek'atta Fâtîha'dan sonra yirmi ihlâs okunur. Sâlef-i sâlihîn bu namâzı hiç terk etmezlerdi. Nitekim bunu nâfile namâz bahsinde anlattık.

Diğerleri de, arefe gecesiyle iki bayram geceleridir. Nitekim Resûl-i Ekrem :

مَنْ أَحْيَا لَيْلَتِي الْعِيدَيْنِ لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْعُلُوفُ ۝

«Bayram gecelerini ibâdetle geçiren kimsenin kalbi, kalblerin öldüğü günde ölmez.» (1144) buyurmuştur.

(1143) Ebû Mûsâ el-Medenî «Kîtâbü Fazâilî'l-Eyyâm» da, Hâkim'den.

(1144) Ibn Mâce Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

B — GÜNDÜZLER :

Faziletli günler de 19 gündür. Bunları ibâdetle geçirmek müste-hâbtır. Bunlar arefe, Âşûre ve Receb'in yirmiyedinci günleridir. Bu-gün hepsinden mühimdir. Ebû Hürey'e Resûl-i Ekrem'den şöyle ri-vâyet ediyor :

مَنْ صَامَ يَوْمَ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ مِنْ رَجَبٍ كَتَبَ اللَّهُ
لَهُ صِيَامَ سِتِّينَ شَهْرًا

«Recebin yirmiyedinci günü oruç tutan kimseye, Allahu Teâlâ altmış aylık oruç sevâbı verir.» (1145) buyurmuştur.

Bugün Cebrâil aleyhi's-selâm'ın, Allah tarafından Resûl-i Ekrem'e gönderildiği gündür. Bir de Ramazanın onyedinci günü, bu da Bedir hâdîsesi günüdür. Bir de Şâbân'ın onbeşinci günü, bir de Cum'a ve Bayram günleri ile, cyyâm-ı mâlûmat olan Zilhicce'nin on günü ve cyyâm-ı mâdûdât olan teşrik günleridir.

Enes, Resûl-i Ekrem'den rivâyet ettiği bir hadîste :

إِذَا سَلِمَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَلِمَ الْإِيَّامُ، وَإِذَا سَلِمَ شَهْرُ رَمَضَانَ سَلِمَ النَّسْأَةُ

«Cuma günü selâmet bulduğu zamân, diğer günler de selâmet bulur; Ramazanda selâmet bulduğu zamân, bütün sene boyunca se-lâmette olur.» (1146)

Âlimin biri şöyle diyor: «Dünyanın beş gününde mihnet ve me-şakkat çeken Ahiret günlerinde mihnet ve meşakkat çekmez. Bu beş gün ise Arefe, Âşûre, Cuma ve Bayram günleridir.»

Haftanın faziletli günleri ise, bunlar amellerin refolduğu Pazar-tesi ve Perşembe günleridir. Bunların faziletini Oruç Kitâbında say-mıştık, tekrâra lüzûm yoktur.

Muhammed'e Âl ve Ashâbına ve bütün iyilere (sâlih kullara) salât ve selâm olsun.

İHYÂU 'ULÛM

1 inci Cildin Sonu

وَعَلَى أُمَّةٍ عَلَى سَيِّدَةٍ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَنْجَائِهِمْ
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

(1145) Ebû Mûsâ el-Medîni «Kitâbü Fedâilil-Leyâlis» de rivâyet etmiştir.

(1146) Nâmâz kitabının 5. bâbında geçti. Bak: sahife 486'ya.

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmilhal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HİZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VARSIN BİZİM YERİMİZ
CAMİNİN PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüs ve fikirlerinizi
bizimle paylaşmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org